PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

TOME XXXIV.

NOUVELLE SÉRIE,

TOME XIV.

Vis unita major.

1898.

MAESTRICHT,
LEITER-NYPELS.
1898.

GESCHIEDENIS

VAN DE

O. L. Vr. Kapel te Oostrum

(ONDER DE PAROCHIE VENRAY,)

met het daarin berustende miraculeus beeld,

DOOR

MART. JOS. JANSSEN, Kapellaan te Well.

In oorkonden wordt het eerst van de kapel melding gemaakt in de Luijksche registers ten jare 1400 (zie Habets Kerk. Gesch. I 256).

1400 Venrode — Capella in Oestrem.

1485 Capella S. Marie in Oestrum.

1585 Capella S. Marie in Hosterhem.

De tegenwoordige kapel in zuiver gotische vormen is in verschillende tijden gebouwd, gelijk zulks duidelijk aan den binnenkant van koor en schip te bespeuren is. Het muurwerk van den toren op Romaansche wijze aangelegd werd slechts tot de hoogte van het kerkdak voltooid, toen men, om welke reden dan ook, den arbeid staakte en enkel een klein klokkentorentje van ongeveer 5 meter hoogte op den nok plaatste. Het muurwerk der kapel bereikt 9 meter.

De aanleg van dezen toren (1) met steenen trap had onder een ruimte van tien meter vierkant, het muurwerk onder het leijendak aan de noordzijde had 2 meter, aan de zuidzijde 1.90 breedte.

Het gebouw op dien kolossalen maatstaf te voltrekken heeft zeer zeker buiten het bereik der ingezetenen of der geldelijke hulpmiddelen gelegen, maar opmerkenswaardig mag het heeten dat, evenals in het naburige Oirloo, de kerk aan de noordzijde enkel blinde ramen heeft, zoodat men beide gebouwen gereedelijk aan denzelfden meester mag toeschrijven. Deskundigen stellen het tijdperk in het midden der 15[de] eeuw, tijdens of onmiddelijk na het bestuur van ridder Jan van Broeckhuysen, wiens invloed aan beide werken niet vreemd schijnt geweest te zijn.

Het patroon- of titelfeest der Oostrumsche kapel is *O. L. Vr. Geboorte*, dat ook de kermis stelt nl. Zondag na 8 September, evenals de Venraysche parochiekerk tot titulus heeft *S. Petrus Banden* (St. Petrus ad Vincula), 1 Augustus, in welks octaaf de kermis gehouden wordt. De tegenwoordige kadastrale grootte der kapel met toren is 12 aren 60 centiaren (Sectie F n° 2330).

In de kapel zelve werden oudtijds geene parochiale diensten verricht; het doopen, trouwen, de H. Paaschcommunie en het H. Oliesel werden in en van uit de parochiale kerk bediend; het kerkhof om de groote kerk was ook de laatste rustplaats van Oostrum's ingezetenen. Een enkele maal stond de Venrayer pastoor toe, dat een huwelijk in de kapel gesloten werd; zoo b. v. 1768 12 Juli, toen de schout van Oirloo, Jacobus Henricus Rutten, daar met Maria Christina Verblackt in den echt verbonden werd. Medegetuige was de latere secretaris Lambert Verblackt: „Hi juncti sunt in sacello de Oostrum", zegt het register. 't Was zeker gedaan ter wille van de Oostrumsche familie Verblackt en der eer van den Oirlooschen praetor.

Allerwaarschijnlijkst, ja als zeker kan men aannemen dat de

(1) Nopens dezen torenbouw, de redenen van welks voltooing ons onbekend zijn, is wel eens (te recht of ten onrechte ?) de Evangelische gelijkenis, Luc. XIV 28-30, gebezigd : «Wie van U, als hij een toren wil bouwen, gaat niet eerst zitten en »berekent de noodige kosten, of hij wel genoeg heeft om te voltooien? Opdat »niet, als hij den grondslag gelegd heeft en niet voleindigen kan, allen, die het »zien, hem beginnen te bespotten zeggende: Deze mensch begon te bouwen, maar »heeft niet kunnen voleindigen».

oorsprong, stichting en uitbreiding der kerkgebouwen moet worden toegeschreven aan eene gebeurtenis, welke op het godsdienstig gevoel van het geloovig volk dier dagen zeer grooten invloed uitoefende en de grondslag legde van die teedere devotie jegens de Moedermaagd, welke tot heden de onverbasterde Venrayers als het geheiligd erfdeel hunner voorvaders bewaren en in eere houden.

't Was de vinding en vereering van het *Mirakeleuse beeld der Moeder Gods Maria* (1), omtrent het midden der 14[de] eeuw, ten tijde van de oude heeren van Spraeland.

Dit voor Oostrum en de geheele parochie zoo merkwaardig feit werd bij overlevering van vader op zoon door alle opvolgende eeuwen heen trouw voortgeplant en werd in de laatste tijden in schrift gesteld.

Wij laten hier de lezingen volgen welke de eerwaarde heeren Welters en van Hegelsom (deze laatste meer uitgebreid en oratorisch) in hunne beknopte beschrijvingen over Oostrum desaangaande geven:

WELTERS, pag. 249.

„Een welgesteld landbouwer zou bij het vlaswieden het bedoelde wonderbeeldje gevonden en tevens een stem gehoord hebben, die hem zeide: „Hier wil ik rusten." Toen hij met zijn kostbaren vondst tehuis kwam, zeide hij tot de zijnen: „Als mijn vlas goed wordt zal ik op dat veld een kapelletje voor het gevonden Moeder-Godsbeeldje doen bouwen." Reeds des anderen daags bevond de

VAN HEGELSOM, bladz. 7.

„Het was op eenen schoonen zomerdag, omtrent het jaar 1350, dat een welgesteld landbouwer van Oostrum naar het veld ging, om zijn vlas te wieden. De zon neigde reeds ten ondergang en nog was de brave landman druk bezig. Maar zie, o wonder! daar stoot zijn hand tegen een hard voorwerp; het is een Lieve-Vrouwenbeeldje; hij neemt het eerbiedig op, beschouwt het met verrukking en drukt het aan zijne

(1) H. WELTERS, rector in 't Ursulinenklooster te Grubbenvorst, in het werk: Maria's heiligdommen in Nederland en België — 's Hertogenbosch Maatschappij de Katholieke Illustratie z. j. (doch 1882), bladz. 246—251, waarbij eene afbeelding van het beeldje gelijk het op een troonje te Oostrum berust.

J. A. VAN HEGELSOM in zijn werkje: Onze Lieve Vrouw van Oostrum, troosteres der bedrukten en behoudenis der kranken. Maastricht, St. Paulusdrukkerij 1884. Het boekje heeft 113 bladzijden.

boer zijnen vlasakker bloeiend en welig opgeschoten, terwijl het vlas uitmuntend gelukte, waarvoor dan ook de verheugde eigenaar een kapelletje op zijn eigendom deed bouwen en er aan het gevonden Maria-beeldje eene woonplaats gaf" (1).

lippen. Van vreugde opgetogen, keerde hij met zijne kostbare vondst huiswaarts, toont aan de zijnen het zoo wonderbaar gevonden Lieve-Vrouwen-beeldje en geeft het de eereplaats in zijne nederige woning.

Toen hij het, den volgenden morgen, daar wilde gaan begroeten was het verdwenen.

Wat was er gebeurd? waar was zijn schat gebleven? zoo vroeg de goede landman, terwijl hij treurig en peinzend den weg afging naar zijn vlasakker. In gejaagdheid bereikt hij zijn vlas, niet wetende of hij nog hopen durft het dierbaar beeldje ooit weder te bezitten. Maar, o nieuw wonder! daar is het! Op dezelfde plaats waar het daags te voren gevonden was.

Waarom en hoe was het beeldje naar deze plaats teruggekeerd? wat zou Maria met dit beeldje voor hebben? wat zou hij er voor moeten doen? zoo vraagt hij met bezorgdheid zich zelven af, terwijl hij diep bewogen zijn oog onafscheidbaar op zijn schat gevestigd houdt. In deze onzekerheid klinkt hem eene stem te gemoet: „Hier wil ik rusten!"

---

(1) In hetzelfde werk: Maria's heiligdommen bladz. 179 en volgg. staat eene bijdrage door S. Daems over O. L. Vr. van den Elshout vereerd onder den titel van Wonderbare Moeder, waar eene soortgelijke wondervolle gebeurtenis van het rijpende vlas verhaald wordt.

en van nu van af aan is zijn besluit genomen. Hij keert, van vreugde buiten zich zelven, naar de zijnen terug en zegt: „Verheugt U met mij; het Mariabeeldje is teruggevonden; als mijn vlas goed gelukt, zal ik daar een kapelletje laten bouwen.

Hoe verbaasd stond hij op te zien; hoe groot was zijne verwondering, toen hij daags daarna op zijn veld kwam! de vlasakker was op één nacht bloeiend en welig opgeschoten, en weldra mocht hij tot zich zelven zeggen:

„Nooit heb ik schooner vlas gerooid. De wil van Maria, door dit teeken des Hemels nogmaals erkend en bevestigd, spoort den vromen landman aan, onverwijld de hand aan het werk te slaan, en niet te rusten, alvorens haar wensch vervuld en de kapel voltrokken was.

Hoe gelukkig was de godvreezende stichter, toen hij het miraculeus beeldje eene waardige plaats in de nieuw gebouwde Maria-kapel mocht geven!"

De vlasteelt was van oudsher nog in de helft dezer eeuw een hoofdgewin voor den landbouwer in deze streken, het vulde zijne kist en laden met de schoonste stukken doek en bracht menig gereed stuivertje binnen.

Het vlas wordt gewoonlijk in het laatst van Maart, op sommige andere gronden begin April gezaaid. De eigenlijke wiedetijd (1)

---

(1) Wieden heet in het Venraysch dialect gèjen, naar het Duitsch gäten, jäten. (fr. sarcler).

valt in de tweede helft van Mei en omstreeks het feest van Sint Jan Baptist staat het gewas in volle blauwe bloemen om in Augustus na de rijping geplukt te worden.

De bloeing van dit vlas te Oostrum had dus naar den gewonen loop der dingen en den natuurlijken groei der plant één volle maand te vroeg plaats gegrepen, en hierin lag voor den braven landman het bewijs der duidelijk te kennen gegeven goedkeuring aan zijn godvruchtig voornemen.

Het was dus op den grond van den vlasakker dat het eerste heiligdom ter eere van Maria opgericht was, de plaats waar sedert eeuwen niet enkel de Gelderlanders, maar ook de omliggende volkeren hunne hulde, hunne schatting van kinderlijke liefde en dank aan de Moeder des Heeren zouden brengen, waar duizendtallen een toevlucht in 's levens ellenden zochten, een plek van verkwikking in dit tranendal.

Daar werd de eerste woonstede en eereverblijf van de wondervol gevonden beeltenis opgericht.

Het beeldje is van eikenhout hoog 35 centimeter, beschadigd en zonder kunstwaarde en droeg eenige sporen van polychromie Het was oorspronkelijk noch met kroon noch met eenig soort van hoofdwrong of diadeem versierd, maar de mantel is bij wijze van hul of wiel over het hoofd omgeslagen, waaruit van beide zijden langs hoofd en hals lange haarvlechten te voorschijn komen.

In de linkerhand heeft O. L. Vr. een scepter, op den linkerarm draagt zij haren goddelijken Zoon. Dit Jesu-kindje, dat volgens het gevoelen van wijlen pastoor Habets er later schijnt bijgemaakt, is in een eenvoudig gewaad en draagt in zijn linkerhand den wereldbol terwijl het zijne rechter zegenend opheft.

Het beeld was naar het gebruik der tijden gedurende honderd jaren lang gekleed (1) en zoo werd nog ten jare 1876 door de firma F. Stolzenberg te Roermond eene verandering en verfraaing gemaakt aan den mantel en kleed van O. L. Vr. ter somme van fl. 15,20.

Eene gelukkige gedachte kwam tijdens de voorbereiding tot het

(1) Welke kleederen en sieraden dit beeld in 1665 had kan men zien in den inventaris op bladzijde 20 te vermelden.

kroningsfeest (1884) bij den weleerwaarde rector van Hegelsom op, om evenals in het Zand te Roermond, het onlangs hersteld beeld, wederom zonder bekleedsel aan de vereering uit te stellen.

Tegelijk liet hij keurige prentjes vervaardigen, waarop het beeld in prachtgewaad en in den oorspronkelijken vorm is voorgesteld. De eerste werden bij den bekenden drukker van den apostolischen stoel B. Kühlen in München-Gladbach vervaardigd, de latere naar eene teekening van freule de Weichs de Wenne van Geysteren, in de steendrukkerij van F. A. Wartenbergh te Roermond.

Ook liet deze rector goed gelijkende gipsen afgietsels van het wonderbeeld vervaardigen, die eenvoudig doch smaakvol gekleurd een gunstigen indruk maken, en zelfs tot naar onze Oost-Indische bezittingen verzonden werden.

De oudste nog bekende afbeeldingen of prentjes van Oostrum dateeren uit de eerste helft der 17de eeuw, zij zijn op perkament en hebben onder de beeltenis van O. L. Vr. het opschrift: „*Mirakeleuse beldt van O. L. Vr. in Oostrum.*" Een dezer is nog in bezit van den WelEerw. heer Ramaekers, pastoor te Maasniel, die het in April 1861 van Mejufr. Petronella Oomen, zuster van wijlen den President van 't Groot Seminarie te Roermond, ten geschenke kreeg.

Het heiligdom had reeds in de eerste eeuw na zijn bestaan eene voor dien tijd wijde vermaardheid, want men kan aannemen dat de plaats der keuze van de stichting van Jan van Broeckhuysen mede aan de beeltenis van O. L. Vr. mag worden toegeschreven, hoewel de ridder zulks niet aangeeft en slechts zegt dat hij de fundatie op zijn eigen dominium Oostrum wenscht gevestigd te zien.

Het klooster werd dan ook, gelijk wij boven zagen, naast de kapel die er toen reeds meer dan eene halve eeuw bestond opgetrokken: „juxta capellam in villa de Oestrum."

Daar de Conventualen aanvankelijk geen eigenlijk gezegde kloosterkerk bezaten, moesten zij dus gebruik maken van de O. L. Vr. kapel, iets wat door verloop van tijd allicht aanleiding tot verwikkelingen kon geven. Het parochiaal bestuur des Herders met de inwoners van het gehucht Oostrum, die de kapel als onder hun beheer en gebruik staande beschouwden, duldden destijds geen

inbreuk op datgene wat zij meenden hun van rechtswege toe te behooren.

Denkelijk door toestemming te geven tot de oprichting van het oorspronkelijk bedehuis of wel door vergrooting of stichting van een tweeden bijbouw met toren in hunne heerlijkheid Oostrum geraakten de heeren van Geysteren in het bezit van het medepatronaat van het rectorschap der kapel, alsmede in de vergeving der kosterij. Zij hadden dus aangeboren rechten op deze kerkelijke stichting, iets wat ook uit het testament en de volmacht voor het nieuwe klooster blijkt.

Ridder Jan zegt, dat hij *pia legata*, vrome vermakingen, bestemd heeft *ad fundandum et erigendum claustrum de capella in dominis suo de Oestrum sita.*

De pauselijke Breve van Sixtus IV, getuigt dat de ridder een klooster wenscht te stichten „*sub parochia Venrada et fundo capelle in Ostrum*".

Het *fundum capelle.* Dit fundum, grond of terrein, was alzoo in bezit van den erflater evenals hij beschikt over de vaste rechten op de kapel zelve, de Capella; van zijn kapel wilde hij een samenhangend kloostergebouw optrekken.

Wij vinden dan ook nergens eenig consent, toestemming of vergunning van welken eigenaar ook, van den omliggende bodem van het bedehuis, den oorspronkelijken vlasakker.

Hun recht op het Godshuis, welk recht ontstaan was uit de stichting van ridder Jan, dragen de koorheeren, gelijk vermeld is, bij accoord van 13 Sept. 1484 over aan de zusters derzelfde orde.

Bestuur der Kapel en oude stichtingen.

Twee kapelmeesters, ook wel kerkmeesters geheeten, evenals de kapel onder den naam kerk voorkomt, beheerden van oudsher de inkomsten, welke regeling tot het jaar 1630 schijnt voortgeduurd te hebben. Uit de oudste nog aanwezig zijnde rekeningen en uit de rente- en thynsboeken laten wij een chronologisch overzicht volgen van de stichtingen, uitgaven en voornaamste gebeurtenissen, welke in den loop van dat tijdvak plaats grepen.

1519 onder Leo X worden aflaten aan de Kapel verleend.

1514, 8 Febr. „Der erber ind froemer COEN SASSENS" sticht eene erfmis op alle zaterdagen te lezen, waarvan de vergeving of collatie aan de Kerkmeesters, Schepenen en gezamenlijke naburen van Oostrum toekomt, op vier erfmalder rogge. Deze H. Mis moest gelezen worden nadat de rector der kapel zijn dienst geëindigd had. Insgelijks vermaakt hij een vat rogge om de kapel te onderhouden.

1535, 8 Juni. JAN STEIJNCKENS en ALITGHEN zijn huisvrouw geven en stichten „ter eeren goidtz ind onser liever Vrouwe tot Oesterum in die capelle" eene vrijdagsche Mis ter eere der Passie O. H. Zij wijzen hiervoor vijf erfmalder rogge aan. Deze beide stichtingen zijn in het Rente- en Thijnsboek der Kapel ingevuld.

1535, 21 September. „Op St. Mattheusdag een conventie ind tractaet" gesloten tusschen den rector, heer Jan Schoenmaekers, en de Kerkmeesters, Schepenen en naburen over de regeling der diensten in de Kapel. „Item oick sall heer Johan alle onser liever vrouwen „daegen dess morgens syngen, ind verkondigen die aflaeten in „der capellen gegeven ind verleent."

1550 heer JAN VAN DEN BOSSHUYSEN maakt bij testament een altaarsteen en „voort dwalen en induculen" van de kapel (inducúla beteekent volgens Mayer's lexicon: onderkleederen).

1562, 20 Januari. De Schepenen der dingbank Oostrum begeven zich naar Venray om een „kondschap der waerheyt" af te eischen aangaande 3 missen „daer Peters Soen van Aefferden" priester op gewijd is. De ondervraagden verklaren dat Peter van Aefferden de Kerkmeesters, Schepenen en naburen gebeden heeft hem „te setten" in de drie missen totdat zijn zoon priester was en na dien tijd wilde hij de collatiebrieven den Schepenen wederom ter hand stellen en veronderpandt deswege geheel zijn goed.

1562, 23 Januari Twee naburen van Oostrum verklaren hetzelfde: de ééne Mis was gesticht door Janus Vermeulen, de andere door Peter Loeckermans, de derde door Jan van den Boschusen, (volgens het Thijnsboek had Janus van der Moelen de Maan-

dagsche Mis gesticht op 4 erfmalder rogge in het groot stuck, later in het goed den Boegaert.")

1567 in Juli, de Kerkmeesters verkoopen ten overstaan van gerichtsboden en naburen een kamp lands groot vier morgen voor 100 Joachimsdaalders en twee daalders.

1599 werd reeds het miraculeuse beeld in processie omgedragen en zulks op kermisdag.

Telken jaar op Paaschmaandag werd van wege de Kapel eene verteering gehouden door den pastoor, volgens de gewone uitdrukking dier dagen „paep" genoemd, koster, zangers en kerkmeesters.

Met Vastenavond kregen de gezamenlijke mannelijke naburen van Oostrum een vierdel bier.

1602. Aan den pastoor van Wanssum, Willem Wynants, 16 stuiver wegens dienst te doen „doen die priester gevangen waren." (1)

In dezen winter 1602/03 werden bij de kapel eiken en linden geplant die later verkocht werden.

1605. Komt gelijk op meerdere plaatsen eene uitgave voor op Goeden Vrijdag als wanneer de kerk gekeerd en gepoetst werd wijl er op dien dag toch geen diensten in plaats hadden.

1605. De verteering op Vastenavond voor de naburen was 1 ton bier doende 3 gulden. Die op Kermisdag, toen het beeld plechtig werd omgedragen 5 guiden en Lambert Lintgens die vóór het beeld speelde ontving voor zijn spel (pijper of fluit) 18 stuiver, Tryn Vissers de vrouw die met het bewaren en verzorgen van het Mariabeeld belast was kreeg 1 gulden jaargehalt.

De uitgaven voor staven aan de berrie, waarop het beeld gedragen werd, beliepen 10 stv.

1605. Reparatie aan de brug: Het *onderhoud van de steenen brug* „dair men geyt nae Oerloe", was ten laste der kapel. Om de kerk of

(1) Wellicht was de Venraysche geestelijkheid tijdens het beleg der stad Grave gevangen genomen.

kapel dien last te verlichten hadden in het begin der 16de eeuw Gondt van den Moellen, Abel van den Valderen en Katrijn zijn zuster, Grijet Duysen en Meth Beelkens, eene jaarlijksche inkomst van 3 vat en 1 lester roggen aan de kapel vermaakt, waarvoor zij bepaalde onderpanden aanwijzen.

In 1615 moesten er voorslagen aan de brug gemaakt worden.

In 1745 eene uitgave van 8 stuiv. voor eiken heesters die ten laste der kapel bij de brug werden geplant. In 1839 uitgave voor metselwerk.

Thans berust het onderhoud der brug op de gemeente Venray.

1610. Een „aflaetsbrief" gemaakt 20 st. Trijn Vissers was nog belast met het toezicht en verzorging van het miraculeuse beeld.

1611, 14 Augustus. Verdrag met de leidekkers die voor reparatie jaarlijks 4 vat rogge ontvangen, om het even of er in den loop des jaars ook als eens geen werkzaamheden verricht waren.

1613. Verteerd met den pastoor toen hij het zielboek schreef 4 vaenen bier (de vaen had vier kannen, de oude kan $1^1/_4$ liter).

1615. Nieuwe banken in de kapel.

1616. Een nieuwe kelk gemaakt, vervaardigd uit destijds koers hebbende koningsdaalders.

Verwikkelingen tusschen de kloosterzusters en de beheervoerders der kapel resp. de naburen van Oostrum.

Gelijk boven is verklaard werd het klooster gedeeltelijk op het eigendom der O. L. Vr. kapel gebouwd, en wist zijne erven reeds van den beginne behoorlijk af te ronden door aankoop van omliggende perceelen en hoeven, zoodat de kerkgebouwen, behalve van den kant van den openbaren weg, allengs geheel door convents terrein omgeven werden. Op een grooten stap afstands stond eene haag die de scheiding uitmaakte.

Langzamerhand ontstond er zekere wrijving tusschen de kloostergemeente en de inwoners van Oostrum, eerst over het grondbezit, later over de rechten en het gebruik der kapel zelve.

We willen deze strijdigheden nader uiteenzetten, daar zij aanleiding gaven tot eene vaste overeenkomst van beheer dat tot aan

de Fransche Overheersching heeft blijven voortbestaan, ten andere wijl ze een blik geven in het leven onzer toenmalige voorvaderen.

Het kloosterbestuur schijnt omtrent het midden der 16de eeuw zijn eigendomsrecht tot het uiterste toe te hebben willen doorzetten. Het klooster liet om zijn recht in stand te houden, ofschoon het overigens op andere plaatsen grond genoeg bezat, kuilen graven en zand delven langs de kerkmuren waardoor men genoodzaakt was ze door pijlers te stutten. Deze zandgraverij geschiedde niettegenstaande de kerkgrond zich ruim een stap buiten het gebouw uitstrekte. Langs den zuidelijken muur stond struikgewas o. a. vlieren ruw opgeschoten, zelfs waren er „aen der kerckmueren oock quaesicken (1) uijtgeslagen," wat nu wel juist niet voor het goede toezicht der kerkmeesters pleitte, maar voor de begijntjes een reden scheen te zijn, deze eigenmachtig af te kappen en door de haag heen op haar erf te trekken.

Het kon niet uitblijven of het vermaarde summum jus der begijnen kwam in botsing met het dito geschatte recht der naburen.

Ten jare 1569 werden getuigen opgeroepen: ouderlingen, voormalige kerkmeesters, vroegere akkerlieden van het klooster, die allen eenparig verklaarden dat het eigendom der kapel door de zusters geschonden was.

Twee Schepenen van het Hoofdgerecht Venray met den richterbode Sixtus van Flodrop kwamen op verzoek der Oostrumsche Schepenen wijl het één kerspel was, den 31 Maart van gemeld jaar aldaar om de zaak in der minne te schikken.

Dit gelukte, Pater, Mater en Conventualen beloofden dat zij de groeven zouden dempen en hiermede was dan deze twist geëindigd. Zie Bijlage n° XIII.

Een tweede geschil dat grootere verhoudingen aannam en verdere gevolgen na zich sleepte, had zich lang aangekondigd en barstte ten jare 1630 in alle hevigheid uit; 't was lang een gewapende vrede geweest, thans evenwel een proces in optima forma.

Geen Oostrumsch Schepengerecht, noch Venrayer hoofdvaart, maar het Souvereine Hof zelve te Roermond zou de zaak onder handen nemen.

---

(1) Kwazen of kwazaken zijn dunne takjes, rijsjes, uitspruitsels van hagen of boomen, struikjes die soms in muren wassen.

Den 23 September des jaars 1630 zond de griffier van het Hof Nicolaas Maen namens „Stadhouder, Cancelaer en Raeden des vorstendombs Gelre", een citatie aan de schepenen, kerkmeesters en ingezetenen van Oostrum „sampt en besonder," om den 8 October 's morgens ter „inganck van den Raede" in Roermond te verschijnen om met alle bewijzen in rechten zich in zake der ingesloten suppliek der conventualen van Oostrum, die mede moesten compareren, te verantwoorden. Met de kloosterlingen sloot zich mede aan de gebiedende Vrouw van Geysteren, Elisabeth van Schagen weduwe van Vincent Schellardt van Oppendorff.

Deze suppliek of rechterlijk aanzoek, namens de kloosterlingen door den Roermondschen procureur N. Fabri (1) onderteekend, was eene alles behalve malsche portie voor de eerzame schepenen. Deze kregen bittere pillen te slikken, maar of alles den toets der volle waarheid heeft kunnen doorstaan, blijkt geenszins uit het later geveld vonnis.

De suppliek is van den volgenden inhoud:

Aen Ed: hove van Gelderlant.

„Geven seer oytmoedelick te kennen die pater, mater ende semptelicke conventualen van Oostrum wesende van de ordre van St. Augustinus hoe dat sy supplianten aldaer tot Oostrum syn hebbende seker capelle totten selven Cloester mit alle syne appendentiën ende dependentien gehoerende, wy notoir is, ende blyckende by de copye authentycque vande Brieven hier mit gaende, welcke capelle die ingezetene van Oostrum geduerende dese trobble tyden de facto occupert hebben, ende den offer ende andere innecompsten der selver capelle nae hunne phantasye aen geloeghen van slempen ende drincken syn employerende tot groete ontstichtinghe van de geheele gemeynte en apparentelick oyck groot nadel ende prejuditie van hunne ziele salicheyt ende schaede des voorscreven convents,

(1) J. A. van Hegelsom in zijn werkje: „O. L. Vr. van Oostrum" enz. bladzijde 13, noemt dezen Fabri rector der kapel. Dit is echter *onjuist*. Fabri heeft als *procureur* (iets gewoons in rechterlijke acten) de suppliek namens het convent onderteekend. Een Mr Adam Fabri was omtrent dien tijd substituut-momboir te Roermond waar die familie ook met ter woon gevestigd zal zijn geweest.

offte Goedtshuys gelyck 't selve 't Hoff oyck onder anderen sal connen sien vuyt die missive dewelcke zijne hoochw: den hoochw: h. Beschop geliefft hefft gehadt in faveur vande kerck ende cloyster aen 't hoff te schryven ende hierinne wel soude connen ende moeghen versien nae teneur ende inhalt der canonycke constitutiën, maer raedtsommer gevonden hefft om verscheydene consideratiën, dat 't selve soude connen gescheyden deur authoriteyt vanden hove mits hebbende die macht van d'executie mitter daet int werck te stellen, ende als oyck niet twyvelende off 't hoff soude hierinne ende in sulcke godtlicke saecke daetelyck oyck versien, ende doen versien naer behooren, sonder dat noodich syn sal, dat de supplianten daervan langh sullen behooren te procederen, ende also de voorscreven van Oostrum te weten d'ingesetenen in der vrindtschappe versocht synde, geenen affstandt en begeren te doen, to seer aen desen offer ende geystelycke incompsten der cappelle verleckert synde, *soo eest dat de voorscreven supplianten seer dienstelick syn verseuckende, oyck doet die vrowe toe Gisteren wesende patronersse der selven capelle, dat den Ed. hove gelieven wil den h. drossart des ampts Kessel daer onder dese capelle gelegen is, te committeren, om die van Oostrum bij alle middelen en weghen daertoe te halden*, dat zij moghen affstandt doen van alsulcke ongodtlicke occupatie, van alsulcke geestelycke goederen, ende den supplianten deselve te laeten volgen nae behoeren, ende in cas van weygeringh off vertreck deselve te verdachwaerden om mit schyn en bescheydt op sekeren competenten dagch voor desen hove te erschynen, te meer alsoe dit een capelle is daer in voortyden veel mirakelen plychten te gescheyden, dit doende ende was ondertekent N. Fabri."

Zulk schrijven zette natuurlijker wijze kwaad bloed bij de Oostrumsche inwoners die zich bij al de zoetsappige bezorgdheid der begijntjes niet onbetuigd lieten. Vier dagen voor den gestelden termijn 4 October 1630 was er eene rumoerige vergadering bij de kapel. Door klokgelui opgeroepen kwamen kerkmeesters, schepenen en naburen op het terrein om de kapel, op het zoogenaamde kerkhof, te samen en beloofden bij handslag, in plaats van eed, elkander de kosten in solidum te helpen dragen en deze naar den maatstaf der gewone contributie te verdeelen, alsmede het proces tot het uiterste te vervolgen.

De daarvan opgestelde akte bevat de onderteekening van acht en dertig deelnemers, waarvan de elf laatste later schijnen bijgevoegd te zijn, zoodat men kan aannemen dat minstens zeven en twintig inwoners die merkwaardige bijeenkomst bezocht hebben.

Reeds den 11 daaraanvolgende velde het hooge Hof der Geldersche Cancellarij een vonnis, „doende recht bij forme van reglement", dat in hoofdzaak op het volgende neerkomt:

1° Het Hof verklaart dat den Conventualen recht toekomt op de Kapel van Oostrum volgens titel van 13 September 1484, behoudens dat de inwoners der buurt en een ieder wie ook vrijen toegang zullen hebben.

2° Dat de inkomsten der kapel zullen geadministreert worden door twee bekwame kerkmeesters te benoemen door de schepenen.

3° De vruchten en goederen der kapellanie of rectoraat en altaren zullen blijven ten behoeve hunner titularissen naar inhoud der stichting.

4° Wijl de voornoemde kapel „van alde tiden eene platse van „groete devotie was ter eere van de heylige moeder Godts ende „Maget Maria die zeer placht gevisiteert ende gefrequentiert „te worden van alle quartieren" (van Gelderland), werden ten einde „die alde viericheyt te verwecken" eenige maatregel genomen in betrekking tot de offers.

De opbeuring derzelve zou door iemand uit het convent geschieden, die ze in een met twee sloten voorziene kast of blok zou doen, waarvan een sleutel bij den pater of mater, een tweede bij de voornoemde kerkmeesters zoude berusten.

Deze offers alsmede de opbrengst der door het klooster verkochte granen, was of vlas, moesten telken halven jare aan de kerkmeesters die een ontvangstbewijs dienden af te geven, uitgeleverd worden. De rekening moest jaarlijks gedaan worden aan den Bisschop van Roermond of zijn gecommiteerde met tusschenkomst van pater, mater of een hunner, alsmede van twee Oostrumsche schepenen.

5° Deze offers en inkomsten moesten besteed worden voor de fabriek, ornamenten in dienst der kapel volgens advies van den Bisschop. Het overschot zal volgens bevel van den Bisschop ten bate komen van het klooster, eveneens al hetgeen geofferd wordt in eieren, hoenders en dergelijke kleinigheden.

6° Wordt bevolen, dat de origineele aflaatsbulle uit het jaar 1519 bij de conventualen zal berusten, welke deze echter op de solemneele dagen in de voornoemde kapel in 't openbaar zullen afficheren of aanplakken.

Deze verordening door den Roermondschen kerkvoogd goedgekeurd diende tot leiddraad der volgende rekeningen, waaraan ook zoo stipt mogelijk de hand werd gehouden.

Met het reglementeeren der voorgewende slemppartijen en de bezorgdheid der zusterkens voor het zielenheil der Oostrumsche naburen schijnt het Souvereine Hof zich niet ingelaten te hebben, alhoewel de suppliek er zich warm over maakte.

Niet lang daarna viel de bisschopstad en een groot gedeelte van het Overkwartier in de macht der Staten en werd de uitoefening van den Katholieken Godsdienst in deze streken zeer bemoeilijkt; 't was in den tijd der retorsie.

Het Hof te Arnhem had de functie overgenomen van het Roermondsche en de bescheiden en registers gedeeltelijk medegevoerd.

In die troebele dagen had dientengevolge ook geene formeele tenuitvoerlegging van het Roermondsche vonnis in de Oostrumsche questie plaats gehad en eerst in het begin van 1653 had het convent de sententie te Arnhem doen opzoeken en moest ze ter wille van de verjaring andermaal door het Hof doen berechten.

Vandaar een nieuwe suppliek door den procureur F. de Lion onderteekend, waarop den 18 Februari 1653 „de eersaeme, vrome onze lieve besondere schepenen ende kerckmeesters tot Oostrum soo sampt als besonder" andermaal naar Roermond gedagvaard werden om den 5 Maart e. k. nogmaals hetzelfde te hooren als den 11 October 1630.

De zaak was nu voor goed afgedaan en van de baan en bij de bisschoppelijke visitatie te Venray den 18 Oct. 1668 gehouden wordt betreffende Oostrum gezegd: „fiunt computus capellae annue coram dominis Decano, pastore loci, rectore et duobus scabinis, singulis annis juxta ordinationem de dato 11 Octobris 1630. Reparatio capellae fit ex oblatis et aliis reditibus dictae capellae."

Reeds eenige maanden vroeger had de Venraysche pastoor Matthias Roebroeck over deze regeling naar het bisschoppelijk Ordinariaat geschreven en ontving 10 Juli (1668) van den *vicarius capitularis*, Jacobus van Oeveren, het volgend antwoord:

„Respondimus ad litteras Domini pastoris Venradiensis praetendentis jurisdictionem et dispositionem sacelli B. Mariae in Oostrum sicuti in omnibus aliis sacellis ejusdem parochiae appendicibus contra monasterium monialium ibidem in Oostrum prout sequitur:

„Reverende Domine! Sententiam Cancellariae quoad administrationem sacelli B. Mariae Virginis in Oostrum vìdimus, examinavimus et approbavimus nec argumenta per R. tuam allegata subsistimus, administratores enim ac dominia rerum temporum intervallo mutantur et transferuntur qua non inquietabit monasterium in sua pacifica possessione. Hisce vale!"

Roebroeck, de Leuvensche Baccalaureus formatus, die ook al eens op den Kloosterkorf geklopt had, kreeg nu een rechtskundig snuifje van den vicaris, de groeten, de begijntjes voortaan met rust te laten; Hisce Vale!

Een register te Venray in het kerkarchief thans gemerkt n° 61 heeft pag. 385 het volgende:

„Volgens sententie gegeven tot Ruremonde den 11 8ber 1630, ende int clooster tot Oostrum berustende, moet de reeckeninge van d'incomste revenuen en offer van de capelle tot Oostrum geschieden door de kerckmeesters aen den Eerweerdigsten Heere bisschop van Ruremonde oft syne gecommitteerde met interventie van voorscreven Pater en mater ofte een van hun en van twee schepenen te Oostrum".

Innerlijke toestand van de kapel.

Hoe het in de helft der 17de eeuw met de ornamenten der kapel gesteld was, geeft ons een inventaris te kennen, welke in Juni 1665, in tegenwoordigheid van rector, schepenen en kerkmeesters werd opgesteld. 't Was ter gelegenheid dat de nieuwe koster Arnoldus Joannis (Janszn Schreurs) deze van de weduwe Olivier Pytlingh overnam en bij handtasting trouwe bewaring beloofde.

„Copia van de ornamenten ende de meubelen.

Declaratie van ornamenten ende meubelen bij de wed. Olivier Pytlingh den Juni 1665 aen de kapelle van Osterum overgelevert ter presentie van schepenen ende kerkmeesters.

Jerstelyck vier alben, neghen amickten, drie cingels, vyf casuls, twee dienrocken, eenen kelck met een patene ende een lepelken,

acht kelckdoexken, vyf corporale, vyf velums te weten swart, groen, blaeuw, root en geel, drie pallen, drie kelcksaxkens en rochele.

Drie altaerdoecken, twee pellen ende een linden, thien dweelen, vier cussens, twee missalen, acht doeckens tot lavabo, eenen vastendoeck mit ruyten doerwerckt rontom met eenen cant, drie langh doexkens op het banxken van den altaer ende twee corten op de kleyn banxken van de syden altaerken (1), seven hantdoecken soo pellen als lynden.

De kleyn L. Vrouw (2) heeft met het Kyntien ieder een sylvere krone ende ieder een ander, eene sylvere ketene met een groot sylvere Agnus Dei ende twee penninxkens, noch een sylvere keten met een groote sylveren penningh, ende twee sylveren rynghen, een coralle noster (3) met seven sylveren groote corens, ende een sylvere medalie; noch vyf rocken, een wit van fyn sylvere stof, een gebluymt violet, een aschgrauw satyn, een root schaerlaecken, ende ander vyten gulden, geelen swarten, twee sylvere hullen. Daar syn vier tinnen bloempotten, ses aerde bloempotten met gemaeckte bloemen, noch vier gemaeckten bloemkens.

Vyf grote altaer luchters coper, ende twee tinnen, drie coperen hanchluchters, ende eenen coperen taeffelluchter en vyf (and)ere luchters soo groete als cleyne, twee crucifixen, een groen altaerdeken.

St. Anna heeft maer een kleedt; de groote L. Vrouw ter syden heeft drie kleeder ofte rocken, eenen witten gebluymden, eenen blauwen damasten, eenen rooden gebluymden, noch eenen quaeden rooden, ende twee sylveren hullen, twee swarte gette (4) nosters, ieder thien thientiens met thien sylveren groote corens noch een Agnus Dei, noch een root corallen noster met sevenenvertich sil-

(1) Wordt in de oude rekeningen of inventarissen van kleine altaartjes gesproken dan zijn daaronder schier altijd te verstaan troontjes met baldakijn, zelfs glazen kasten waaronder het beeld van dezen of genen heilige, naar de wijze dier dagen veelal gekleed, geplaatst was. Zulke „altaerkens" vond men voor ettelijke jaren nog in de meeste kapellen van het dekenaat Horst.

(2) Dit is het miraculeus beeld.

(3) *Noster* was een pater noster, soort rozenkrans of bidsnoer van koralen met zeven zilveren korrels.

(4) Gett = git.

vere corens op de derde coral, met een groote medalie, ende een rinxken, noch twee croone voor L. Vrouw ende 2 voort kyndeken ende 6 voor de bruyte.

Noch synder dry stucken stof uytten blauwen ende witten totte barie ende twee voorhengselkens.

Noch eenen gebloemden doeck op de communiebancke uytten geelen ende witten, ende twee witte communiedoecken eenen fynen en eenen groven. Noch eenen blauwen doeck ende twee lappen den eenen uytten blauwen ende witten, ende den anderen uytten rooden en witten, twee witte lynen hullen, noch een hulle.

Eenen wywatersketel, een lavoor (waschbekken), een lanterne, 2 tinne ampullen ende een aarden schootelken, 2 vaenen drie antependien vor den altaer van ons L. Vrouw behalven voor de kleyn altaerkens, noch een tinnen beker ende eenen gedraeyden swaerten biechstoel, noch een ysere waegh, yseren sweengel ende eenich ander ysere werck.

Noch twee alde nuesdoecken (1) met buytenwerk.

D . . . . . . en geschreven bekenne ick onderschreven in presentie van den heer Rector, Schepenen ende kerckmeesters op dato vs. ontfangen te hebben, waer van ick de Schepenen handtastinghe van trouwe bewaringhe hebbe gedaen.

Arnoldus Joannis."

Troon voor het miraculeus beeld.

Oudtijds waren in de kapel twee altaren, het hoogaltaar en aan de Epistelzijde het H. Kruisaltaar. In den beginne berustte het miraculeus kruis op het hoofdaltaar totdat het op het laatste der 17de of begin der vorige eeuw op een afzonderlijk troontje werd uitgesteld, waarbij de zilveren en gouden ex-voto's in verschillenden vorm gehangen werden.

Meerdere krukken en andere gedachtenissen van genezingen aan Maria's voorspraak toegeschreven, berustten vroeger onder den toren.

(1) Aan eigenlijk gezegde neusdoeken of zakdoeken moet hier niet gedacht worden, neusdoeken noemt men in deze streek de doeken, halsdoeken der vrouwen, doeken die somtijds met fijn gestikte randen of buitenwerk voorzien waren. Denkelijk waren zij bij sterfgeval aan de kapel vereerd.

Dit troontje stond ter zijde van het H. Kruisaltaar, en werd onder het bestuur van rector Ramaekers door een sierlijken gotischen troon vervangen en zoo werd er ten jare 1864 eene verandering aangeboden door de firma Cuijpers en Stolzenberg tot een bedrag van 50 Nederlandsche gulden.

Ten jare 1865 werd door den bouwkundige Seger Beckers van Venray een nieuw altaar gemaakt waarop het miraculeus beeld met troon geplaatst werd. De predikstoel werd lager geplaatst en in deszelfs plaats kwam dit altaar, maar door deze regeling werd in de kerk het uitzicht op het hoogaltaar zeer belemmerd.

Tot verfraaiing van dit altaar en troon gaven meerdere inwoners blijken van belangstelling o. a. de familie Poels te Oostrum (later ter Horst en Swalmen) gevestigd: op de achterzijde van dit troonaltaar leest men: *„H Maria! Bid voor vader † 18* $^{14}/_{11}$ *76, moeder † 18* $^{21}/_{4}$ *60 en voor ons allen, Lamb. Poels.*"

Deze echtelieden waren Johannes Poels en Wilhelmina Janssen. Later zijn de zware gordijnen of vela achter het altaar vervangen door houten steekwerk, vervaardigd door H. Geelen, beeldhouwer te Roermond.

Van dezen troon en beeld met het onderschrift *„Sancta Maria, Mater Dei*" d. i. Heilige Maria, Moeder Gods" werden bij de firma Romen te Emmerik vele gekleurde en ongekleurde gravuren in steendruk vervaardigd, waarop in het verschiet de kapel met omliggende woningen en processiën waren afgebeeld en er bij gemeld is,dat Oostrum (Venray) op den weg van Eindhoven naar Kevelaar lag. Als omschrift om het geheel was de considerans uit het vonnis van het Hof van Roermond d.d. 11 Oct. 1630 aangebracht: „Die capelle is van alden tiden een platze van groote devotie ter eeren van de H. Moeder Godts ende Magt Maria, die seer placht gevisiteerd ende gefrequenteert te worden van alle Quartieres". (Oud Register der kapel MDCXXX).

Deze prenten hadden binnenwerks eene hoogte van 20 bij eene breedte van 12 centimeter en allen waren aan het mirakeleuse Beeldje van O. L. V. aangestreken door L. Ramaekers, rector der kapel.

Eene verandering welke uiterst doelmatig en sierlijk mag genoemd worden werd in den zomer van 1893 door den weleerwaarden rector, Obers, aangebracht. De schoone beeltenissen van

het H. Kruisaltaar werden tot triomphkruis op zwierig ornament in den koorboog benuttigd, het troonaltaar met het miraculeus beeld op de plaats van het oude zijaltaar gesteld en de kansel, waarvan men vroeger het zoo doelmatige en sierlijk klankbord verwijderd had in zijn vroegeren vorm op zijne oude standplaats teruggebracht.

In de Meimaand 1896 waren om den troon van het miraculeus beeld 42 zilveren ex-voto's gegroepeerd, de meeste waren in den vorm van harten, armen, beenen, een paar schaapjes, een paard; een ander was voorzien met de beeldtenis van Sint Jan Evangelist.

De volgende inschriften bevinden zich op eenige dezer geschenken:

1) Op de ster van den voormaligen Keizer van het O. L. Vr. Gild, „A. Paulzen Keizer"
2) H. Maria, bidt voor mij.
3) W. van der Linden geb. Brungs, Venray Mei 1880.
4) Maria Troosteres der bedrukten.
5) H. Hart van Maria bid voor ons!
6) Hulde en dank aan onze Lieve Vrouw van Oostrum ter blijvende herinnering aan de van haar ontvangen weldaden.
Horst, Juni 1893 (get.) A ....

Kelk.

„Anno 1616 den 21 Decembris heft Jheronimus van Thoren die kerk tot Oestrum eenen kelck gemaekt voer ein summa van C gulden en V st. mit die verterde kosten, het stof is geweest totten kelck van cunnixdalder ende daertoe oevergulden ende gebruickt is voer 27 gulden goldt. Die kerckmeisters doen ter tijt syn geweest Jan van Spraelant en Claes Schoenmeckers, Tijs Faechs als schepen".

Deze kelk uit destijds koers hebbende Koningsdaalders gesmeed is in Romaansche stijl met een achtlobbige voet, terwijl het middenstuk of nodus later vernieuwd is. Op de bordvormige pateen of offerschaal evenals op den voet van den kelk bevindt zich het volgend opschrift:

† Maria † Cappell † Osterum † anno † 1616 †

Een tweede kelk van jongere dagteekening heeft noch eenig opschrift noch eenige kunst- of historische waarde.

Klokken.

De oudste nog in den toren hangende klok dateerd uit het jaar 1392, of zij echter oorspronkelijk voor Oostrum bestemd is geweest valt om meer dan eene reden te betwijfelen.

1° Zij heeft eene doorsnede van 75 centimeter en het omschrift:

† *Anno Domini MCCCXCII mensis Septembris* † *ich heys Maria Magdalena.*

In het begin der 17de eeuw loste Aert Saeren uit zijne kleine bouwhoeve vijftig rijder ad 24 stuiver het stuk, welke ten jare 1612 besteed werden „totten klock doen die clock vergoten is."

„In 't jaer ons Heeren 1663 is tot Oostrum de klock geborste in Augusty ende wederom hergoten in 't jaer 1664 ende ghedoopt in den naeme van S. Katryna duer last van schepen en nabueren Peter Hofs Henrick Coppen kericmeester; de peter Henrick Op de Blackt, de meter Eelyezabeth aende Meulen ende Katryna Coppen".

Deze klok schijnt later weer gebarsten te zijn want in 1815 werd te Aerle-Rixtel de oude hergoten; deze tweede klok heeft eene middellijn van 65 centimeter en tot opschrift: *Henricus Petit me fecit anno 1815.*

2° Zij weegt 330 halve kilo's of ponden.

De desbetreffende rekening in het archief der Kapel aanwezig heeft het volgende:

„De gemeente van Oosterum debet aan Henricus Petit klokgieter woonende te Aerle-Rixtel wegens het vergieten van het oud geborste klokje aldaar, als volgt:

Het oud klokje van Oosterum weegt 370 ℔.

het nieuw klokje weegt 330 ℔ koomt volgens mondeling accoort zeve stuijvers per ℔ hollands geld voor gietloon. . *f* 115.10.

hierbij nog 5 pct. wat het nieuw klokje weegt voor lacatie dus 16½ ℔, deese getrokke van de 370 ℔ blijft 353½ ℔, zoodat het oud klokje meerder weegt als het nieuwe 23½ ℔ hier voor 12 sts per ℔ terug, maakt . . . . *f* 14.2.

Deeze getrokke van de bovestaande somme blijft. *f* 101.8.

Verschotte aan transportkosten van het oud klokje van Melis (1) na de gieterij . . . . *f* —.12

nog voor de geps tot den riem om de klepel met in de klok te hangen. . , ... „ —.8

als nog voor het overbrengen van het nieuw klokje „ —.2

zoodat de geheele koste beloopen eene somme van *f* 104.8.

De bovestaande somme van een honderd vier guldens en agt stuijvers hollant aan mij voldaan te Oosterum den 12 Meij 1815.

namens Petit=Fritsen.

Orgel.

Aanvankelijk was gelijk in meerdere landkerken geen orgel aanwezig tot begeleiding van den zang of opluistering der godsdienstplechtigheden. Het Oostrumsch orgel schijnt eerst omtrent het midden der vorige eeuw in de kapel te zijn aangebracht. In de jaren 1739 en 1740 werden voor het orgel en orgelmaken betaald 122 gulden en 12 stuivers; voor dien tijd vindt men geen uitgaven voor het orgelspel of trekken, welke posten voor het eerst in 1741 voorkomen.

Dit orgel was geplaatst op het oxaal onder den toren, maar ten jare 1806 werd dit zangkoor afgebroken en een nieuw oxaal achter in de kerk geplaatst, waarop ook het orgel zijne plaats vond, een werk dat de uitgave van 128 Kleefsche guldens vorderde. Hoewel de ruimte niet te groot was, stonden aan de straatzijde toch nog een paar banken onder het St. Antoniusbeeld voor betalende personen die niet tot het zangkoor behoorden. In 1834 had gedurende veertien dagen eene groote herstelling plaats, gedaan door den heer van Dinther, een werk dat 235 francs kostte.

Het orgel met oxaal vond ten jare 1874 wederom zijne oude bestemming onder den toren, waardoor de kapel veel aan ruimte en sierlijkheid won.

Het orgel werd tijdens de H. Diensten door eene kloosterzuster bespeeld. Suster Lambertijn Laemers bediende het orgel in 1741 alsmede nog in 1765; een enkele maal komt voor suster Augustijn 1749 en van 1745—1748 Hermanus Brul, de zoon van den koster,

(1) Is Milheze bij Bakel.

die ook vergulder was; zij ontvingen voor het spelen en zingen van iedere Mis één schilling (ongeveer 18 cent van onze tegenwoordige munt), de calcant of orgeltrekker (met den riem) telken male 1 stuiver Kleefsch. Uit de rekeningen blijkt dat zulks 30 à 35 keeren per jaar plaats had. Later werd het orgelspel op een vast jaarlijksch traktement ad 25 Kleefsche gulden of 10.87 $^{1}/_{2}$ hollandsch gesteld en de bediening door de opvolgende Venraysche schoolmeesters waargenomen:

Willem Zeelen 1796—1806.

Peter Frans Pubben 1806—1832, (geboren te Sevenum 25 April 1760, was ook voorzanger te Venray).

Joseph Oswald Poell 1833 vroeger onderwijzer, (geboren te Arcen 15 November 1786).

Naderhand verrichtten andere Venrayers dezen dienst en in den laatsten tijd is de koster van Oostrum tevens organist.

De calcant, orgeltrapper, in casu riemtrekker ontving jaarlijks voor zijne moeite fl. 1.18 later 2 fl., zoo 1841 de weduwe Theunissen. De volgende trekster Catharina van Riswyck, welke dagelijks met allerhande bestellingen naar Venray marcheerde en deswege „de post van Oostrum" betiteld werd. was indertijd eene om hare kwinkslagen bekende persoonlijkheid. Haar opvolger in het trek- en trapofficie was Peter Haex † 12 Sept. 1877.

Altaren.

Het oude hoofdaltaar waarop het miraculeus beeld rustte, werd in de laatste helft der 17de eeuw door een ander vervangen, in den stijl dier dagen: de renaissance.

De edele schenkster was de hoogwelgeboren Vrouwe *Anna Margareta van der Boye*, in leven echtgenoote van *Jan Hendrik baron von Ketteler.*

Hun gecombineerd wapenschild stond boven het altaar en stelde voor:

Rechts: een gouden veld beladen met rooden crémaillère of ketelhaak (von Ketteler).

Links: een veld van sabel waarop een naar rechts gewende klimmende aanziende leeuw van goud, getongd van keel.

Zij was uit het geslacht des heeren Bouwens van der Boye, landrentmeester van het Overkwartier, eigenaar van het kasteel Mac-

ken onder Vierlingsbeek (zie bladz. 125). Later kwamen de van der Boye's in het bezit der heerlijkheid Venray.

Den 21 Mei 1671 werden de huwelijksche voorwaarden gesloten tusschen haar en den aanstaanden echtgenoot baron von Ketteler en na dit kinderloos huwelijk vestigde de weduwe zich in het Augustinessenklooster „Jerusalem" te Venray, waar zij hare dagen in stille godsvrucht sleet. Het professieboek heeft over haar de volgende notitie:

„Anno 1690 den 13 January hier op ons plats woenende is in den Heere overleden de HooghWelgebore Mevrouwe Anne Margrita van der Boye, Baronesse de Kettelaer — die ons Closter met veele schoene ornamenten en andere weldaden vereert heeft, ende geordineert ons Sondaghse en H. daghse vrugh-misse tot haer intentie en onsen dinst, ut consideratie omdat wy maer eene misse en hadden, hetwelck seer ongelegen was soo dat de religieuse als ter krancke waere naer de Groete Kerck moste gaan. Hier toe heeft de WelEdHooghgebore Mevrouwe gegeven duesent gulden bb. die staen op dese gemeente ende Overste van ons closter gestelt tot vergifsters. Requiescat in pace. Amen"

Voornoemd altaar heeft met zijne piramiden uit het midden der vorige eeuw in de kapel gestaan tot in de Meimaand 1878, toen het werd afgebroken, waardoor een gebrandschilderd glas meer in het oog viel.

Het is een zoogenaamd gotisch vleugelaltaar, middeleeuwschen stijl en vervaardigd in de Roermondsche kunstateliers van Cuijpers en Stolzenbergh. De dichtgeslagen deuren bevatten twee schilderingen, de Geboorte van Christus ter Evangelie-, de aanbidding der HH. Driekoningen ter Epistelzijde. Open zijnde geven vier zwaar vergulde tafereelen in hoog beeldwerk de oud testamentarische voorafbeeldingen van het H. Misoffer aan nl.:

1) Melchisedech offert brood en wijn, 2) Abraham slachtoffert zijn zoon Isaac, 3) De Joden eten het Paaschlam, 4) de mannaregen in de woestijn.

Op de tabernakeldeur zijn de zinnebeelden der Evangelisten voorgesteld, waar onder den uitstellingstroon hetvolgende opschrift geschilderd is:

Ecce thronus magni
fulgescit regis
et agni.

—

Het zijaltaar van het H. Kruis aan den Epistelkant, zijnde het oud altaar van het officie der Vrijdagsche Mis, was eenvoudig, zelfs zonder kunstwaarde, meermalen veranderd nog in 1782 en werd in den zomer 1893 opgeruimd om plaats te maken voor het troonaltaar van het miraculeus beeld.

Beneficie en Officie in de kapel.

a. *Beneficie.*

De rector der kapel was enkel belast met het vervullen zijner ambtsbezigheden en het beheer zijner vicarie-goederen of beneficium (non curatum), die buiten het toezicht der kapelmeesters bleven. De inkomsten bestonden uit vaste of erfpachten, meestal in rogge en het gebruik van eenige landerijen.

De dienstregeling was op Zon- en feestdagen zoo vroeg te Oostrum, het H. Misoffer werd zoo vroeg opgedragen dat de inwoners weer tijdig te Venray den Hoogdienst konden bijwonen. Residentie of vast verblijf was niet gevorderd, vandaar dat de rector of vicaris deze dienst door andere geestelijken kon laten uitoefenen, en zelfs op andere plaatsen eene kerkelijke bediening vermocht waar te nemen.

De vergeving (collatie) berustte beurtelings bij den pastoor van Venray en den tijdelijken heer of baron van Oostrum resp. Geysteren. In 1666 was de toerbeurt aan den baron, in 1717 aan den pastoor, in 1768 vergaf de baron en in 1771 weer de pastoor.

De eerste rector, die wij in bescheiden der 16de eeuw aantreffen was de eerw. heer Jan Schoenmakers 1538; de laatste vóór de Fransche Revolutie door den baron benoemde was Peter Antoon Hoeba.

Tot bevordering en steun van de inkomsten der kapel werd in 1759, na afstand door den eerw. heer Jan Mathijs van Straelen, pastoor te Boekel (land van Ravenstein) door de bestuurders der kapel een voorstel gedaan tot het voorloopige niet benoemen van een titularis. Dit voorstel vond ingang bij de geestelijke Overheid waarop de kapelmeesters zelve de pachten van het beneficie opbeurden en de H. Diensten volgens tarief aan den deservitor uitbetaalden, wat tot 1768 duurde en zoodoende eene aanzienlijke bate aan de kerkekas bezorgde.

b. *Officie.*

Het officie (zooals in het onderhavige geval) was eene kerkelijk goedgekeurde stichting van HH. Missen of andere oefeningen, die echter destijds niet meer als wijdingstitel werden erkend, en wier stabiliteit niet verzekerd was. Zulk officie werd in 1514 door Coenraad Sassens gefondeerd nl eene zaterdagsche Mis te „appliceren voer hem en zijne alderen zielen".

Tot vergevers stelde hij aan de kerkmeesters, schepenen en naburen.

In 1535 stichtten Jan Steintgens en zijn echtgenoote Aleidis eene heilige Mis ter eere van de Passie des Heeren, alle Vrijdagen te lezen en wezen de kerkmeesters als collatoren aan.

Deze laatste stichting was reeds eene eeuw later teruggebracht (gereduceerd) op eene Vrijdagsche Mis in den Vasten en Advent (feestdagen uitgenomen). Beide stichtingen werden als één officie beschouwd, te vergeven door kerkmeesters en schepenen.

Daar dit patronaat in leekenhanden was werden verschillende geestelijken met de bediening belast, nu eens den klooster-rector of pater, dan een pastoor uit de buurt. Zoo vinden wij vermeld dienstverrichtingen van den eerw. heer Willem Wynants († 17 Sept. 1663), pastoor van Wanssum, die ook het klooster trouw voorstond.

De opvolgende pastoors van Oirloo Rutgerus Woest (1584—1604) en de beurzenstichter Joannes Smollers (Molitoris) (1604— † 29 April 1663) waren respectievelijk 1602 en 1604, 1612 in het bezit van dit officie.

Den 23 Juni 1661 werd Jan Alarts er mede voorzien en na zijn dood 1675 werden, denkelijk tot vermeerdering der inkomsten voor een beter bestaan, de rectoren der kapel, steeds voorzien met dit officie, zoodat het beneficie en officie vereenigd de geheele dotatie des rectors uitmaakten. In 1730 waren de inkomsten 29 malder rogge waarop de last der schattingen drukte.

In 1794 was de opbrengst 29 malder en 3 vat waarvoor 87 daalder aan schatting betaald werd.

Daar de vroegere rectoren geene jurisdictie bezaten werden de buitengewone diensten in de kapel, als het mediteeren des Zaterdags in de vasten, het biechthooren, de catechisatie der jeugd, de gezongen H. Missen onder de L. Vr. Octaven door verschillende

geestelijken uit de parochie verricht, wien daarvoor een extra-honorarium werd toegezegd.

Om een meer geregelde toestand in het leven te roepen waren de bestuurderen der kapel met de geestelijke Overheid overeengekomen om den tijdelijken rector voor deze diensten een vaste toelage van 60 Kleefsche gulden toe te wijzen, wat de opvolgende vicarissen of rectoren tot aan de Fransche Overheersching genoten. De eerste was de eerw. heer Petrus Driessens, die deservitor voor een ander was, de laatste de eerw. heer Hoeba voornoemd.

Lijst der rectoren van de Kapel tot aan de Fransche Revolutie.

JOANNES SCHOENMAEKERS, komt voor in de jaren 1535 en Sept. 1545; hy was broeder van het O. L. V. Gilde, † vóór 1570.

In 1594 komt voor als bediende of deservitor heer JAN VAN HELDEN, (hij verzocht zijn loon van de erven Derk Groenen.)

MICHAËL VAN DEN HEERGRAEFF 1644, bedankte in 1666 en werd later kanunnik. Bij bisschoppelijke dispositie van 9 Januari 1666 werd voor hem op het afgestaan beneficie een pensioen vastgesteld: „— 1666 9 Januarii creavit Ill^mus^ Dominus (Eugenius Albertus d'Allamont) pensionem sex malderorum siliginis super beneficio B. M. V. in sacello de Oostrum sub parochia de Venrai a domino Michaele ab Herregraeff presbytero de consensu pastoris . . . ., quae pensio quotannis solvi debet praefato Domino Michaele ab Herregraeff in festo S^ti^ Andreae apostoli, eritque primus terminus in festo St Andreae proximo 1666 et sic de anno in annum et vita resignatoris *durante tantum*". (Acta episcopalia).

JOANNES VERHEYDEN geb. te Venray, benoemd als rector 11 Febr. 1666; hij was tevens vicaris der St Antonius-kapel te Heukelom onder Afferden en werd 17 Febr. 1681 pastoor te Broeckhuysen, waar hij den 1 Juni 1722 in den ouderdom van bijna 87 jaren overleed. Hij deed afstand van het beneficie.

In 1695 en 1702 was *deservitor sacelli* in Oostrum HENRICUS DRIESSEN van Venray.

JOANNES VAN VLOCKHOVEN, geboren te Venray 19 Nov. 1692, (zoon van Paulus en Catharina Cuylits alias Omen), rector te Oos-

trum 1717, pastoor te Geysteren sedert St Jan-Baptist 1721, waar hij den 4 Maart 1734 overleed. Ook hij deed vóór zijn dood afstand.

MARCUS JOANNES RUTTEN, geboren te Maashees (onder de parochie Geysteren) den 7 Sept. 1704, zoon van Hendrik Rutten en Esther van den Boom (weduwe van Marcus Liefkens); zijn peetoom was de eerw. heer Joachim Verberckt vicaris van het beneficie der H. Anna ter Horst. Marcus werd rector der kapel in 1727 doch resideerde in 1730 niet. Ten jare 1732 werd hij pastoor te Balgoy en Keent en stierf den 21 Januari 1745.

JAN MATHYS VAN STRAELEN, geboren te Roermond; in 1755 liet hij het beneficie door den Venrayschen priester-schoolmeester Jan Raymaekers bedienen.

Van Straelen werd in 1751 kapellaan te Boekel en den 13 Nov. 1755 aldaar als pastoor ingehuldigd en in 1767 pastoor te Uden, waar hij den 25 Juli 1772 overleed.

In 1771 legde hij te Venlo ter perse: „Udensche devotie tot de alderheyligste Maget en moeder Gods Maria". Onder de beel- van O. L. Vr. leest men het jaarschrift:

eCCe effIgIes MarIae eX tILIa UDensI.

In de volgende tusschenruimte bedienden het beneficie de heeren PETRUS DRIESSENS en ARNOLD GROETHUYSEN de latere pastoor van Leuth en deken van Kriekenbeek († 27 Dec. 1801).

CHRISTIAAN VERBLACKT, geboren te Oostrum (Venray) 26 Juni 1746, zoon van den Geysterschen rentmeester Arnold en Jacomina Laemers, werd vicaris te Oostrum 2 December 1768. Pastoor te Geysteren in 1771 stierf hij aldaar in den avond van den 8 Maart 1778 en werd nabij het O. L. Vr. altaar begraven.

THEODORUS VERBLACKT, broeder des voorgaande, geboren 24 Mei 1749 werd tot vicaris voorgesteld 28 April 1771, geïnstitueerd den 21 Mei daaraanvolgende en tot Priester gewijd te Roermond 5 Juni 1773; hij werd 21 Juni 1796 pastoor te Maasbree, deed afstand der kapel van Oostrum 1797, nam ontslag uit de kerkelijke bediening in 1811 en werd adscriptus aan de succursaal te Venray. Van Aug.—Oct. 1811 bediende hij wederom zijne vroegere kapel Oostrum. Den 14 November 1816 werd hij belast met de fondaties van het oud beneficie van St Nicolaas en Bartholomeus in de Venraysche parochiëkerk en overleed er 28 November 1824.

Petrus Antonius Hoeba geboren te Venray, was de zoon van den timmerman Hubertus Hoeba en Gertrudis Cremers; in Nov. 1750 werd zijn wijdingstitel vastgesteld. In 1780 werd hij vicaris B. M. V. 2de fundationis en vicaris te Oostrum in 1797; tevens bediende hij de kapel op de Smakt. ZEerw. overleed den 3 Dec. 1802, oud 67 jaren. Ten jare 1783 waren heer Hoeba en zijn buurman Gerard Litjens als aanschietende geërfden in proces met de looiers (resp. het St Crispinusgild) wegens beplanting van boomen bij de looikuipen aan de velkuil.

Na zijn dood trad weder als deservitor op de meermalen gemelde heer Petrus Driessens.

Diensten in de Kapel.

De tijdelijke rector der kapel was, zooals gezegd is, oorspronkelijk noch met zielzorg, noch met het bestuur der inkomsten van het godshuis belast; een enkele maal vinden wij hem soms met het catechetisch onderricht bemoeid. Vandaar dat bij feestoctaven van O. L. Vr., processiedagen en gedurende den vastentijd steeds eenige Paters Minderbroeders of andere heeren geestelijken uit de parochie, daar geregeld biechthoorden, het woord Gods verkondigden, de H. Communie uitreikten en andere functiën verrichtten.

Zoo kwamen de Venraysche Paters Franciskanen op de feestdagen der Moeder Gods en in de Octaven hulp verleenen minstens 7 keeren, bij welke gelegenheden zij met den vicaris bij pater-rector in het klooster te gast waren. Voor deze diensten waren op de begrootingen der vorige eeuw uitgetrokken 5 patacons doende 16 gulden permissie of 20 gulden en 15 stuiver Cleefsch welke aan de procuratien betaald werden.

Aan de procuratien werd mede vergoed het wasschen, herstellen en regelen van het linnen en kerkgewaden alsmede het leveren van den Miswijn, insgelijks moest de kapel aan het klooster betalen een jaargetijde van den pastoor van Singendonck (1743, 1765), dat pater-rector celebreerde.

Andere geestelijken uit de parochie kwamen mede, tot gerief der inwoners en toestroomende pelgrims, hunne diensten in Maria's heiligdom bewijzen. Biechthooren, zingende diensten in den vastentijd, leesmissen in de Octaven van O. L. Vr. Hemelvaart

en Geboorte werden door verschillenden volbracht en als extraordinaire posten of dienstbetoon geboekt.

Zoo o. a. de eerw. heer kapellaan Godfried Linders (1) 1737—1757 wegens biechthooren in de Vasten en de octaven en zingende Diensten.

(Hij stierf 2 Sept. 1770 en was in 't vroorjaar van 1743 deservitor der pastorie).

Lambertus de Vos (1) 1739—1740 wegens missen in de octaven (later *rector monialium* in Kalkar en kanunnik te Kranenburg).

Jan Albert Thomassen 1743—45, wegens het geven van catechismus, biechthooren in de Vasten en de octaven; (hij was vicaris van St. Antonius-altaar en zoon van den substituut-Scholtis † 1766).

Wilhelmus Saesen 1749, k. diensten in de Vasten (was officiant te Velsum en vicaris van Sint Anna † 1754.

Joannes Raemaekers deed behalve het aangenomen catechismus onderricht, ook nog meerdere diensten in de kapel van 1750—57, was schoolmeester te Venray 1744 en tevens sedert 1737 in bezit der kapellanie te Well (welke verplichtingen hij door anderen liet vervullen). Deze geestelijke stierf 3 October 1767.

Petrus Driessens deed meerdere diensten en was plaatsvervangend rector of deservitor van 1759—1768, insgelijks van 1802—03. Hij werd geboren te Venray 1 April 1734 en was de zoon van Peter en Maria Stroecken; zijn peetoom was de eerw. heer Michaël Loijens. Door de collatoren, de barons van Hugenpoth te Macken, werd hij benoemd tot vicarius van het Sint Antonius-altaar 3 Sept. 1767 en den 5 October daarna in bezit gesteld door den Deken J. B. Alberts, waarbij als getuigen optraden de kapellaan Ger. Antoon van der Crabben en Jan Leonard van Lendt deservitor der pastorie. Hij was professor der Latijnsche scholen tot 1793, toen zij aan de Minderbroeders werden overgedragen, en Pastoor van Venray van 7 Aug. 1805 tot † 29 Maart 1816. Hij was een zeer bedrijvig man, die met leede oogen het verval der Latijnsche scholen beschouwde, en van zijne werkkracht getuigt wel dat hij nog op 71 jarigen leeftijd den herderstaf zijner geboorteplaats durfde torschen. Driessens was

(1) Beider portretten op doek zijn in bezit van schrijver dezes.

een persoon van strenge plichtsbetrachting en zeer gehecht aan de Mariakapel van Oostrum.

Op de feestdagen der Moeder Gods naderden vele personen te Oostrum tot de HH. Sacramenten, hun aantal mag, de tijden in aanmerking nemende, overgroot genoemd worden. Een vaste maatstaf biedt ons het aantal species of hosties die jaarlijks verbruikt werden.

Zoo in 1797 werden 525 groote en 1100 kleine hosties, van Juli 1800—Aug. 1801, 425 groote en 950 kleine hosties genuttigd.

De Meditaties op de Zaterdagen in de Vasten, waarvoor de predikant een bepaald honorarium genoot, werden te dien tijde als volgt gehouden:

1811. Door den pastoor van Oirloo JAN RENIER AERTS.
1812. 1813. door den Venrayer kapellaan JOANNES ANTONIUS ARTS (later pastoor te Wanssum).
1814. „ „ „ „ URSELMANS.
1815. „ „ pastoor van Oirloo, CORNELIUS KEMMELINGS.
1816. „ „ kapellaan van Well, MARTINUS JANSSEN, geboren te Oeffelt, in 1817 assistent te Gennep, in December 1817 te Well, waar hij 5 Maart 1818 definitief als kapellaan werd aangesteld; hij overleed als pastoor van Vlodorp in 1852.
1817. door den vicaris van Merselo, JAN JACOBUS ARTS. Deze was geboren te Gemert, was aldaar professor der Latijnsche scholen en schreef eene Latijnsche grammaire; hij overleed in 1825.

In deze laatste jaren was de toevloed der pelgrims bijzonder groot, zooals uit de rekeningen der kapel ten duidelijkste blijkt.

Catechismus voor de jeugd.

In 1666 vinden wij den rector Joannes Verheyden belast met het geven van dit onderricht, dat waarschijnlijk op Zon- en feestdagen plaats had. Later schijnt de rector des kloosters deze taak op zich te hebben genomen, want reeds van 1719 tot 1736 werd door het kapelbestuur jaarlijks 3 gulden en 4 stuiver in handen van dien klooster-overste gesteld „aen de categismuskinder voor pryse."

In de volgende jaren gaven de heeren tegelijk met hun extraordinaire diensten het godsdienstig onderricht aan de Oostrumsche jeugd, een toestand welke echter niet doelmatig bevonden werd, want:

„Op den 18 December 1750 hebben wy capelmeesters, so ordonneerende de hooghweerdigsten H. Bisschop, accordeert met den bedienden he J. Raemaekers dat hy Sondaghs den Catechismus in Ostrum soude houde voor 4 patacons jarlix.

Jannes Jaecops — Tomes Mellen."

Sinds dien heeft dan ook de eerw. heer Raemaekers zich gedurende zeven jaren van die plichten gekweten. De latere rectoren der kapel of hunne plaatsvervangers treden nu voortaan, tot meer geregeld onderwijs, zelven als catechisanten op, en deden ook de meditatie, het biechthooren en de HH. Diensten onder de octaven van Augustus en September.

Offers in de kapel.

Van oudsher brachten de geloovigen in de kapel hunne offers niet enkel in gouden, zilveren en koperen geldspecies, maar ook in veldvruchten, huisdieren en eieren.

Zoo was dan ten jare 1630 bepaald, dat de offeranden in eieren, hoenders en „diergelycke clynicheyden" ten behoeve van het convent zouden strekken.

Gelijk heden ten dage, zoo vond ook destijds niet meer gankbare munt veelal haar koers naar de offerschaal, doch de kerk meesters wisten er raad mede, zoo o. a.

„1742 ontfangen voor quaey duyten dye verkocht syn 2- 4 -0.
1749 van quaetgelt aen den Joedt verkocht 2-17-0".

De naturalia werden of wel in 't openbaar of wel in winkels bij particulieren te gelde gemaakt en voor de rogge was een kast of groot offerblok aanwezig, door welker gleuf men met de schop of „schoep" het koren kon inschudden.

Meerdere landbouwers hadden de vrome gewoonte een of meer hunner schapen een tijd lang te onderhouden ten dienste der kapel en na het scheeren brachten de schepers de wol naar den koster of kapelmeester, waar zij als fooi, enkele malen eene kleine vereering in geld, meestal een of twee schaapscharen of messen

terugontvingen. De rekeningen der vorige eeuwen en nog van het begin dezer eeuw hebben die posten ingevuld.

Het vlas werd bij bundels van één steen (of 5 pond) te saam gevoegd en zoo verkocht. Volgt de opbrengst van enkele jaren:

1719	wol $38^1/_4$ pond tot.	16-18-0	vlas deed uit	8-5-0
1739	„ 36 „ „	12-6-0	„ „ „	7-6-2
1730	„ 28 „ „	11-4-0	„ „ „	10-13-2
1765	. . . . „	12-16-0	„ „ „	4-13-0
1805	. . in Kleefsch	35 19 0	„ 27 steen en 3 pond in	68-3-0
1813	. . „	25-15-0	„ Kleefsch. .	67-15-0
1831	. in hollandsch	26,28	„ in hollandsch. .	fl. 17,70

Tusschen de jaren 1830—43 offerde men behalve rogge ook nog kippen en halve koppen.

Verteeringen.

Zooals vroeger gemeld is had er op Paaschmaandag eene verteering of recreatie plaats van pastoor, koster, kerkmeesters en zangers of klerken. Met Vastenavond was er biergelag voor de gezamenlijke mannelijke ingezeten. Gelijk bekend is hadden onze voorvaderen de gewoonte op hunne rekendagen, bijeenkomsten en feestvergaderingen een stevige teug te drinken, iets wat destijds in de zeden en gewoonten lag, maar dat hiervan wel eens misbruik gemaakt werd, laat zich gereedelijk begrijpen. De angstige bezorgdheid der begijntjes in 1630 over de voorgewende slemppartijen der naburen zal hierin wel zijn oorsprong gevonden hebben.

1. In de rekeningen der vorige eeuw komt voor, dat de Venraysche pastoor jaarlijks op Paaschdag 's namiddags het sermoon hield en deswege alsmede voor het overstaan der rekening de som van 2 gulden ontving.

2. Bestendig verschijnt de halve ton bier voor de naburen op den rekeningsdag.

3. De verteering op Paaschdinsdag.

Tot het gelag op den rekeningsdag werden later slechts uitgenoodigd (zoo in 1797) de pastoor, de kloosterrector, 2 schepenen, 2 kapelmeesters en de gerichtsbode te samen zeven personen, die in plaats van het traditioneele bier, het middagmaal gebruikten. Deze

post verviel bij de nieuwe regeling in het fransch tijdperk.

Bij de recreatie op Paaschdinsdag, later op Beloken Paschen waren tegenwoordig de kapelmeesters en de koster met zijn vrouw, die 's middags en ook des avonds zich eerzaam vermaakten. Deze verteering, welke het laatst met Beloken Paschen van 1830 gehouden werd, bedroeg toen slechts de som van fl. 1,71 Nederlandsch

Zielboek.

Op geregelde tijden werd in de kapel eene lijst afgekondigd van overleden weldoeners en al diegenen welke door hunne verwanten op dit register geplaatst werden. Voor de zielen dezer afgestorvenen werd een afzonderlijk gebed verricht, terwijl de dienstdoende geestelijke voor het aflezen der namen in de vorige eeuw de som van 1 gulden en 12 stuivers permissie genoot.

Uit de rekeningen van 1720—1763 volgt eene korte lijst „van degeene die iet aen de capel gemaeckt en gegeven hebben om naemen op het zielboeck te stellen" en van andere giften:

1720—21 van Lambert Peeters . . . . 9-12-0.

„Hier is het wyrooksvat van gekoecht: de uitgave heeft: betaelt aen meester Antoni Gudden voor het wyroeckvat 9-00."

Van heer Jacobus van Lent (rector te Merselo 1682—† 24 Sept. 1721) 4-0-0

„van Lijsken Rutten en Jan Sueren, ieder 4-00 . . . 8-00

van Geurt Jacobs 32-

Uyt handen van Lambert Lammers X ryxd: voor Guert Jacobs die datselve aen de capel gemaekt heeft.

1722 ontfangen van Wijlem Cuppen om zyne naem op het zielboeck te stellen 8-0-0

van Thonis Guerts, en van Jacob Wynnen voor syn moeder 7-0-0

van Jan Derijckx om zijn vader Deryck Tonissen en Bertie zijn moeder op het boeck te stellen. 4-0-0

1724 ontfangen van Wendel Maes (dr van Barth. Maes en Elisab. Versleyen) voor op het boeck te setten. 6-8-0

1725 ontfangen van het boeck setten van Jan den Haerd . 2-0-0

1727 van Anneken Nabben } van op het boeck te setten. 12-0-0
en Willem Tielen } 8-0-0

1728 van Jan Linders van op het boeck te setten . . 8-0-0
1730—31 van te boeckstelling zonder naam aangifte in
het rekenboek 12-16
1732—33 „ 25-
1734—36 „ 12-11-
1737—38 „ 8-0-0
1739 ontfangen 4 Sept. van Jan Buys 14 gulden hollans
dat aen de kapel gemaeckt was 17-18-1
1742 „ van Arnoldus Teesen een ducaet tot een
aelmoes 7-1-0
„ van Jan op Spraeland tot een aelmoes
een patacon, doet 3-4-0
„ van Jan Hermans 2 duc. voor een aelmoes. 8-0-0
„ van Lysbeth van Lerp door heer Linders. 4-0-0
„ door heer Hoefnagels tot een aelmoes 6
pat. 2 schilling 20-0-0
In de twee volgende jaren meer aelmoessen door
anonymi.
1745 van Laurent Laemers voor syn vrou op 't Seil-
boek te setten 4-0-0
1749 aelmoes van Gereth Beuijs. 6-14 0
van sijn hooghweerdigst heer bisschop van Rure-
mund [Joannes Antonius de Robiano] tot een
aelmoes ontfangen hetgeen hem quam van het
visiteeren der kapel een patacon. 3-4-0
1756 een aelmoes van Kornelij van der Steen . . . 4-0-0
1757 een aelmoes van Kathrijn Smits 25-0-0
van Willemke Boers. 4-3-0
1762 27 Feb. ontfangen een aelmoes van Maria Stermans. 10-19-0
1763 van Wyllem Linders. . . . . , . . 16-0-0

Processiën.

a. Oostrum.

Voor dat andere processiën het miraculeus beeld kwamen vereeren, geschiedde reeds te Oostrum zelve de plechtige omdracht van dat miraculeuse beeld en zulks op den Kermisdag. Wij vinden reeds in 1599 van deze omdracht melding gemaakt en in 1605 de

uitgave geboekt welke de speelman of pijper, die vóór het beeld optrok, voor deze zijne dienstverrichting ontving; denkelijk werd het beeld door zes jonkvrouwen, zoogenaamde Lieve Vrouwenmeiden of bruiden, op eene troontje of berrie gedragen. Op den inventaris van 1665 staan behalve 2 vanen zes croone vermeld voor de „bruijte', steeds voorhanden zijnde of gereed liggende kroontjes of kransen, waarmede de hoofden der draagsters in den optocht getooid waren.

Hoe dikwijls in het jaar, behalve Kermisdag, en hoe lang deze omdracht heeft plaats gehad is ons onbekend, maar in de vorige eeuw wordt er geen melding meer van gemaakt.

De weleerw. heer rector Lodewijk Ramaekers herstelde onder zijn bestuur de aloude omdracht met het beeld, en koos hiervoor de groote weg van Oostrum naar Geysteren via Spraelant, doch later moest wegens de vitterijen in zake Processiën de omdracht tot het kerkhof om de kapel beperkt worden. Viermaal in het jaar had zulks des namiddags na het Lof op de voornaamste feesten van O. L. Vr. plaats; den 2° en laatsten Zondag der Meimaand en op de twee Zondagen onder de Octaven van Maria Hemelvaart en Geboorte.

In den laatsten tijd, onder het bestuur van rector Obers, is deze omdracht nog tot alle Zon- en feestdagen in de Meimaand uitgebreid.

b. Venray.

Wanneer de processie uit de Moederkerk voor het eerst naar Oostrum ter bedevaart getogen is, is ons bij gebrek aan nadere bescheiden onbekend gebleven, maar zeer zeker had ze reeds ten jare 1721 getrokken. Vroeger ging Venray evenals meerdere andere dorpen uit deze streek b.v. Blitterswyck, Well enz. de in 1642 ontstane bedevaartsplaats Kevelaer bezoeken, doch deze processiën zijn naderhand, gedeeltelijk ook om destijds voorkomende misbruiken tegen te gaan, opgeheven. In de rekeningen van het begin der vorige eeuw, die we allen doorlezen hebben, komen geregeld voor de uitgaven voor den vaandrager, de jonge dochters die de kaarsen brachten, enz.

Ten jare 1775 werd onder de offerkaars der parochie een koperen plaat gehecht, waarop de figuren uit het Venraysch wapenschild gedreven waren n.l. de bijenkorf waarbij de kruislings liggende

St. Pietersleutels. Een later geschilderde plaat onder een andere waskaars geeft het geheele wapen te aanschouwen.

Alles nam zijn geregeld verloop tot aan de fransche Republiek, toen de Centrale Administratie van het Roerdepartement, waaraan de apostaat Antoon Joseph Dorsch als commissaris van het Uitvoerend Bewind was toegevoegd, strenge maatregelen nam tegen elk uiterlijk godsdienstig vertoon.

Zoo kwam den 16 Juli 1798 (18 Messidor VI) weer een scherp besluit uit tegen het houden van processiën buiten de kerkgebouwen, dat met de volgende hatelijke considérant doorspekt was:

„Considérant qu'il est urgent de faire cesser cette violation des ordres supérieurs et d'éclairer le peuple sur les principes de la raison, en l'écartant des préjugés du fanatisme par lesquels il est encore aveuglé"....

Het begraven der afgestorvene geloovigen onder assistentie van den priester in ambtsgewaad was zelfs in geheel katholieke parochiën verboden, en zoo teekent de pastoor van Wanssum bij een sterfgeval op 9 Juli 1798 in het register aan: „Cessarunt hic publicae et solemnes functiones ecclesiasticae".

Zoo vinden wij van de Venrayer processie naar Oostrum in 1799 vermeld:

July 25 de mans die de kaars gebrocht hebben . . . 6-10-0
„ 26 de vrouluij „ „ „ „ „ . . . 5-13-0

eene uitgave welke of op eene groote verteering of op een groot aantal personen moet doelen.

Ziehier echter wat er gebeurd was. De openbare bedetocht was door het Fransch Gezag verboden, en nu trokken bij wijze van protest op St. Jacobsdag de manspersonen in groepen met de offerkaars bij zich naar het geliefde Oostrum, om zoo hunne hulde te brengen aan Maria, en de aloude processie levendig te houden; den volgenden dag op Sint Annadag, geschiedde hetzelfde door de vrouwelijke bevolking.

Bij dit protest is het dan ook gebleven en wachtte men gunstiger tijden af om de vroegere bedevaart naar Oostrum te herstellen.

Wel had men hier en daar beproefd bij het Concordaat, na de proclamatie van de vrije openbare uitoefening van den Katholieken Godsdienst, de publieke dienstverrichtingen in te voeren, maar de geest der vroegere republikeinsche heethoofden was nog niet

behoorlijk afgekoeld en *de novo vexatio*, de oude drilling begon te herleven; eerst op het einde van 1804 „cessavit vexatio", hield de plagerij en kwelling op.

Eerst in 1808 trok weer, na tien jaren onderbrekens de processie van Venray, op het Patroonfeest der kapel, 8 September, naar Oostrum. Nog in het begin dezer eeuw trok de Oostrumsche O. L. Vr. Gilde de Venraysche processie eenige minuten veldwaarts in tegemoet, een gebruik dat later in onbruik geraakte, en sinds dien niet meer hersteld is.

Sedert trekt de processie op O. L. Vr. Geboorte ten 8 ure uit de Parochiekerk, neemt haren weg door de Hofstraat en komt door de buurt Lull Oostrum binnen, waar ten 9 ure eene plechtige Hoogmis gecelebreerd wordt, waaronder Predicatie. Na den Hoogdienst wordt eenigen rusttijd genomen, waarbij den zangers, vaandragers, bruidjes, die de 2 offerkaarsen droegen, enz. eene verkwikking wordt aangeboden. De terugtocht heeft plaats door het Oostrumsch veld langs de Huls, het bidkapelletje der H. Moeder Anna op het Broekje of bruekske. Op dit kapelletje staat de volgende uitnoodiging te lezen:

o Mensch! Vergeet toch niet te eere,
Die moeder is van die den Heere,
Als reine Maget heeft gebaard
Die zegen gaf voor vloek op aard!

Na het Venraysch veld gepasseerd te zijn wordt in de kloosterkerk der eerw. paters Franciscanen de zegen met het Allerheiligte gegeven, waarna men door de Patersstraat, Groote Straat en Markt onder het zingen van „Te Deum Laudamus" weer de parochiekerk binnentrekt.

Eene plechtige processie had plaats op het feest van O. L. Vr. Geboorte, Maandag 8 Sept. 1862, toen de kapel in het bezit gesteld zou worden eener reliquie van de allerzaligste Maagd, een schat die ze tot dusverre niet bezeten had. Met het pluviale bekleed droeg pastoor van Haeff het heilig overblijfsel, dat door de inwoners van Oostrum aan het bedehuisje van Sint Antonius van Padua werd opgewacht. In rijen geschaard stonden de schoolkinderen met veelkleurige vaantjes in de hand, en een groote schare mannen en vrouweu uit Lull, Boshuizen en Oostrum sloot

zich aldaar vreugdevol bij den tocht aan om door het geheel met vlaggen versierde dorpje Maria's heiligdom binnen te treden.

Zeventig jaren had de bedevaartprocessie ongehinderd kunnen plaats grijpen, toen tusschen de jaren 1876 en 1880 van Regeeringswege verschillende moeielijkheden werden in het leven geroepen, om deze uitingen van het katholieke leven in Limburg te belemmeren.

Op Zondag 8 September 1878, toen volgens ouder gewoonte de processie uittrok, stond in de Hofstraat de marechaussee van Horst op wacht en maakte pastoor van Haeff proces-verbaal; hetzelfde had op dien dag plaats met de Horster processie naar Tienray, doch beide vervolgingen zijn in den steek gebleven ten jare 1891.

In dat jaar werd deze processie door 655 personen meegemaakt.

c. Oirloo.

Deze processie, welke van de vorige eeuw dagteekent, bezoekt jaarlijks de kapel op het feest van O. L. Vr. Hemelvaart, 15 Augustus. Onder de offerkaars geven de woorden „Processie van Oirlo" de herkomst te kennen. In 1890 werden door toedoen van den eerw. rector Jeuken van Castenray een sierlijk schild en kaars aangebracht als „Hulde aan O. L. V. Oostrum-Oirlo 1890". Na de fransche vervolging kwam sinds 1808 Oirloo geregeld ter *beêvaart.*

d. Geysteren—Maashees.

De oude parochie Geysteren, waaronder tot het jaar 1804 het Cuijksche dorp Maashees ressorteerde, kwam in de vorige eeuw geregeld Zondags in de Octave van O. L. Vr. Geboorte (Oostrumsche kermis) het genadebeeld bezoeken. De uitgaven, zooals gewoonlijk bij processiën plaats hadden, vindt men in 1763, ook nog in 1793 geboekt. Sedert den Franschen tijd heeft deze bedetocht opgehouden.

Communiekinderen.

Te Venray bestaat het gebruik dat jaarlijks de kinderen die voor de eerste maal tot de H. Tafel worden toegelaten des Woens-

dags voor dien heugelijken dag (de laatste jaren den 2den Zondag na Paschen) naar Oostrum trekken, daar het H. Misoffer bijwonen, om door tusschenkomst van Maria waardig den Zone Gods te mogen ontvangen.

De zeer eerwaarde heer Jac. Sax, vroeger kapelaan te Venray (van December 1844—October 1856), later provisor en professor aan het Seminarie van Roermond († 1864), sloeg geen enkele maal over deze tocht, die immer onder de Paaschvacantie inviel, te vergezellen en zijne gebeden met de kinderlijke stemmen van Venray's jeugdige burgers te vereenigen. 't Was steeds voor den edelen man eene herinnering aan zijne H. Bediening te Venray uitgeoefend.

Schrijver dezes, was het ook gegund, kort na zijne priesterwijding, op Woensdag 1 Mei 1878 het H. Misoffer, aan het Oostrumsch troonaltaar voor zijne kleine, weldra overgelukkige dorpsgenooten te mogen zingen.

Bedetocht der studenten.

Jaarlijks van af 1862 togen op St. Aloysiusdag, patroonfeest der studerende jeugd, de studenten van het Collegie, later Gymnasium der E.E. P.P. Franciskanen, naar Oostrum, om ook hunne hulde aan het miraculeus beeld te brengen. Onder leiding der Professoren trok de studentenschaar loftiederen zingend door Venray's straten over Lull naar Oostrum, de primi der verschillende klassen met vaandels, terwijl een zestal anderen de offerkaars overhandigden. Onder de Hoogmis, die het studentenzangkoor uitvoerde, was de feestrede waarna men door het veld huiswaarts keerde. Ten jare 1877 heeft deze pelgrimstocht het laatst plaats gehad. Om de beeldtenis der Onbevlekte Ontvangenis, patrones van 't gymnasium, staat nog bij de kandelaar ter zijde van het altaar „Collegie van Venray 1862."

Congregatie der jonge dochters van Venray.

In de Meimaand waren de congreganisten van O. L. Vr. Onb. Ontv. vereenigd met de leden dier vereeniging uit het pensionaat „Jerusalem" gewoon hare bedevaart naar Oostrum te doen. Op het schild harer kaars staat om de afbeelding van Maria Onb. Ontv. het omschrift: „Congregatie van Venray."

Behalve de schoolkinderen der verschillende afdeelingen, kwamen ook geregeld de schaapskooplieden der firma C. Raedts en C° na hunne afrekeningsdagen veelal in Januari, een collectief bezoek aan Oostrum brengen. In de jaren van 70 kwamen de broederschappen der H. Familie van Boxmeer, Sambeek en Overloon ook ter bedevaart, maar deze vrome bezoeken zijn veelal verslapt of vervallen. Beter hield het vroom gebruik der gehuchten Merseloo en Leunen stand, om hunne afgestorvenen bij het Miraculeus beeld te komen gedenken.

Processie van Eindhoven naar Kevelaer.

Deze bedevaart ondernam door de Peel te voet de reis naar Kevelaer, en trok in de laatste jaren van dezen tocht op O. L. Vr. Hemelvaart, met het O. L. Vr. Beeld, vaandels en al, processieswijs Venray binnen, waar overnacht werd.

's Anderdaags werd in den vroegen morgen in de parochiekerk de hoogmis gezongen, waarna men groepgewijze onder leiding der broedermeesters en vergezeld van de noodige huifkarren naar Oostrum trok, waar bij het miraculeus beeld eenigen tijd werd vertoefd, om via Well naar Kevelaer te vertrekken.

't Was in dezen tijd, dat de gekleurde platen van O. L. Vr. van Oostrum te Emmerik vervaardigd zijn met de aanwijzing der reisroute Eindhoven—Kevelaer. In het laatst der 60er jaren vertrok de processie voortaan per spoor naar hare bestemmingsplaats, maar toch knielen jaarlijks honderden Meijerijers, die uit Deurne, Vlierden, Bakel, Milheze, Helmond, Stiphout, Asten, Aarle—Beek, Lieshout, Lierop en dezer omtrek, te voet over Venray en Well naar Kevelaer trekken, bij O. L. Vr. te Oostrum neder, om ook hier de wonderdadige beeltenis van 's Heeren Moeder te vereeren.

Chronick (vervolg der) tot aan den Franschen tijd.

1722 Aan den heer pastor tot Geysteren tot postgelt voor de bulle om den aflaet te besorgen. . . . . 6- 8 -0

(deze pastoor was de oud-rector der kapel, Joannes Vlockhoven, sedert 24 Juni 1721 pastoor van Geysteren.

1722 Op de canonieke visitatie van zijn hooghweerde waren verlopen . . . . 2- 5 -0
1723 Aan de Oostrumsche kloosterzuster Anna Lisbeth voor het maken van kunstbloemen voor de kapel 8- 0 0
„ Voor een korfje om de silveren lamp in te setten. 0- 8 -0
1726 Het witten der kapel kostte . . . . 27- 4 -0
Voor verven en afzetten . . . . , . . . 3- 6 -0
De jonge dochters die toen de kapel gepoetst hadden kregen toen eene tractatie.
1729 Zuster Anna Lisbeth had alweer bloemen gemaakt welke met het verschot te staan kwamen op 3-12-0
1729 Noch aan de nieuw myskleren 2 kassuyffels ende dienrocken 100-28-18
1738 kwam een nieuw dak op de gerfkamer of sacristy.
1743 aan de suppriorin voor geleverde bloemen 8 guld., holl. in permissie. . . . . 10- 4 -2
1745 voor geleverde telders dye geverft syn boven voor het wuffsel . . . . 2- 6 -1
1766 een nieuw missaal of misboek.
„ aen moetje Saesen getelt voor een nieuw casuifel. 31-10-2
1747 aen Doermans voor het goet mee te brengen voor het nieuwe ornament tsamen betaelt . . . . 89- 1 -2
Voor gelevert goet tot het ornament aen Etro betaelt 7- 8 -0
Aan vrouw van Melles voor het goldt aen een te setten tot het ornament . . . . 4- 0 -0
Aen paeter van Rijel voor het maecken en ordonneren van het ornament bet. . . . . 7- 1 -0
1747 aan moetjen Saesen een swart casuiffel gemaekt. 3-17-0
1751 en 1752 tot Ruremond van pyramiden betaelt (1) 25-19-0
Van geleverde kanten aen de nieuw antipendiums . . . . 11- 3 -2
„ aan paeter van Riell een nieuw antipendium te maken . . . . 1- 5 -0

(1) Onder rector Lod. Ramaekers werden deze pyramiden op nieuw wit gekleurd en verguld waardoor aan de oude sierlijkheid veel afbreuk werd gedaan.

Pater JOANNES VAN RIEL (zegt het Franciskaner Recommandatieboek) sacerdos, praedicator, confessarius, sacrista zelosus ut et rector Chori obiit 2 Maji 1785 aet. 76, profess. 52, sacerdotii 50, jubil. 3.

Aen Leneke de naaister. . . . . 0- 8 -0
1753 nieuwe banken voor de kapel vervaardigd door 34- 2 -0
1754 Joannes Gossens Mr. timmerman te Well. 35-17-0
1756 Het kapelbestuur moest ze te Well laten afhalen. 44- 7 -2

1755 den 19 Mertt hebbe wij uyt de kapel een grootte blaeuwe blecke doos met goldt ende silverwerck op de suppryers sel gebrocht ende den sleutel daer van is hyer in de kapelle sack eene kleynen sleutel.

1758 aan juffr. van Vechgel voor de geleverde waeren tot een nieuw casuffel betaelt door heer Raaimaekers. . 57-12-0

1759 aan suster Petronella Vos voor geleverde bloemen 9 gulden Kleefs = ... 7-14-0

1761 aan Wilberdijn van Vechgel voor een kleet om den preekstoel . . . . 8- 5 -0

1762 aan pater van Leuven voor den orgel te repareren 8-19-0
aan het klooster verteering voor den paeter als hij den orgel repareerde 5-14-0

1764 Pater van Leuven den orgel gerepareert. . . . 17- 1 -0
aan Jacop Stermans voor verteering van den pater van Leuven . . . . 7- 7 -0

1772 uitgaven door den kapelmeester Thomas Cuenen voor aflaatsbrieven.

1781 14 Mei door Thomas Kuenen kapelmeester 200 Kleefsche gulden voor den biechtstoel aan de kapel geleverd door M. Martin Boncour.

1782 leverde Martin Boncour te Roermond eene nieuwe communiebank, sacristiedeur, en bracht veranderingen aan het H. Kruisaltaar. (1)

1786 Reparatie aan den toren en een nieuwe uurplank of cijferbord.

---

(1) Deze Mr Martin Boncour leverde in 1785 ook een nieuwe kast in de sacristie te Blitterswyck ad 60 patacons of 240 Kleefsche gulden. De kerkmeesters moesten ze te Roermond laten halen.

In den avond van 10 Nov. 1780 stierf op de pasterie te Geysteren Gertrudis Boncour uit Roermond, oud 60 jaren, dochter van Jan en Catharina Lindemans.

Lijst der kapel- of kerkmeesters.

1533, 1535 Peter van Aefferden en Hendrik Boensen.
1562 Derk Groenen en Peter Vermeulen.
vóór 1569 Dirk Vaeghs (2 of 3 maal), Willem Olyslagers, Peter Vermeulen.
1567 Dirk Groenen en Ruth Vermoelen.
1569 Dirk Groenen († 1595) en Gielis...
1580 Goerdt Brynen of Bryn — Hendrik de Smidt.
1595 Gerardt Lemmen — Goert Vermoelen.
1597 Jan die Wever en Jan Brouwers.
1599—1600 Reinder Vergraest — Hendrik Hoeck.
1601—02 Thijs Vaeghs — Jan van Rysen.
1603—04 Thonis Vermuelen — Aert Saeren.
1605 „ „
1607 Theus Coppens.
1608 Jan Brouwers — Jan Vertheinen.
1609 Thijs Vaeghs en Jan Ruth Vermoelens zoen.
1610 Jan Vermoelen voornoemd.
1611 Hueb Boensen — Teus Cille.
1612 Teus Cille — Seger Hueben.
1613 Willem Haenen.
1614—15 Willem Segers.
1615 Thijs Vaeghs.
1616 Jan op Spraeland en Claes Schoenmaekers.
1618 Jacob, Tonis Vermoelen soen en Jan Smits.
1636 Peter aen de meulen — Jan Vaeghs.
1640 Peter Vermeulen — Lambert Dirix.
1642 Jan Hoenen en Seger Hendriks genaamd Princen.
1643 Seger Prynsen — Thys Vermoelen.
1644 Thijs Vermoelen en Hendrik Huijben.
1645 Jacob Basten.
1646 Jacob Basten en Hendrich Jans Smijts.
1650 Jan Derks alias Jan op Spraelant en Peter Hendriks.
1651 Seger Neessen.
1656 Jacob Gerits — Aert Hendriks.
1660—61 Seger Hendriks alias Princen (1) en Hendrik Prangh.

(1) Seger Prinsen testeert 1669; eene dochter van hem was gehuwd met Jan Thijssen.

1663 Peters Hofs en Hendrik Coppen.
1665 Hendrik Coppen en Mychel aen de Meulen.
1666 Mychel aen de Meulen en Hendrik Huyps.
1667 Hendrik Coeppen en Mychel aende Meulen.
1679—80 Jan op de Rosmeulen en Antoon Vaeghs.
1684 Jan Saeren.
1689 Jan Verblackt en Jan Peeters.
1690—91 Jan Lemmen.
1693 Jan Hesen — Dirk Basten.
1696 Lambert Peters en Jacob Jacobs.
1700—01 Gerrit Schreurs.
1708 Peter Janssen.
1709 Peter Heesen (Rosmulders) en Jan Creemers.
1719—21 Jan Bongers en Jacob van Helden.
1722—1731 Jan Hermans.
1735—36 Michiel Basten en Jan Hermkens.
1739 aangesteld den 16 Augustus Thomas Millen en Thonis Aerts (1739—40).
1741—1750 Thomas Millen.
1743—1747 en 1751—1763 Arnold Verblackt.
1748—1751 Jan Jacobs (deze vertrok in 1751 uit Oostrum).
1751—1754 Jacobus Vermeulen.
1755 — nog 1771 Mathijs Hermans.
1764—65 Gerrit Basten.
1772 Thomas Kuenen (zijne echtgenoote was Margareta Seuren).
1785—1797 Peter van Eyndt (had volgens patentlijsten jeneverbranderij en tapperij).
1796 Lambert van Dyck.
1798—1802 Jacobus Kuenen.
1803, nog 1814 Joseph Hanckx. (1)

---

(1) Joseph Hanckx was 1793 gehuwd met Jacomina Cremers, later met Maria Agnes Coonen (geb. te Eelen bij Maaseyck dr van Jan en Gertrudis Lucas); hij stierf in 1819. De wed Jos. Hanckx, Maria Agnes Coonen, trouwt in den herfst 1820 met Henricus van ter Velden (geb. te Afferden 25 Januari 1775) wonende ter Horst als weduwnaar van Anna Catharina Hoogers met wie hij den 16 April 1799 te Afferden gehuwd was. Joseph's zoon P. M. Hanckx woonde in 1840 nog te Oostrum, zijne nakomelingen te Wanssum.

1803 nog 1814 Hendrik Jeucken.

1803 nog 1823 Peter Vermeulen.

1828 nog 1843 Gerard Thielen (deze familie vertrok later naar Lottum).

Koster-schoolmeester te Oostrum.

De kosterij der kapel stond ter begeving van den gebiedenden Heer, die na gemeenzaam overleg met de schepenen den titularis benoemde, denkelijk wijl de bediening der school voor de regeerders een gewichtig punt van volksbelang uitmaakte. Als inkomen werd hem van het kosterschap een vast jaargeld alsmede het gebruik der kosterij, die steeds door de kapel onderhouden werd, aangewezen; als leermeester genoot hij enkel het schoolgeld der kinderen. In den loop onzer studie kwamen ons de namen der volgende personen in die hoedanigheid voor:

Aert Noet 1599, 1615.

Jacop Jans Cuyppers van Overloon van halfvasten 1642, nog in 1659.

Olivier Pytlinck, — was reeds in 1657 te Oostrum gevestigd van uit Horst — 1661; zijne weduwe bediende het kosterschap tot St. Jan 1665.

Arnoldus Janss Schreurs vanaf 24 Juni 1665; nog in Oct. 1668.

Peter Rutten, Juli 1670, 1671.

Jan Segers (Syegers) werd den 30 Nov. 1673 doodgeschoten.

Meester Andries Maes 1690 tot 1727.

De Weduwe Brül 1728, later hare zonen Antoon Brul 1740, 1753 en Herman Brul 1754.

Jacobus H. Catelaen 1754 nog 1765.

Leonardus of Lindert Lemmen 1794, † den 30 Mei 1823 's morgens om 8 ure in den ouderdom van 70 jaren.

Joannes Deenen 1823—1874, geboren te Venray 28 Oct. 1801 en gestorven op Palmzondag 25 Maart 1877 's namiddags om 2 ure; (zijne echtgenoote Hermina Raaimakers geb. te St. Anthonis 20 Aug. 1810, overleed te Oostrum 23 Januari 1869).

De bediening van kosterschap en orgel waren in Deenen's laatste levensjaren toevertrouwd geweest aan Gerardus Verheyen (geb. Oostrum 19 Maart 1855, † als onderwijzer te Well 10 April 1888)

4

en diens broeder Martinus Verheyen. Het schoolonderwijs werd door 's meesters zoon, Jacobus Deenen, voortgezet.

Martinus Verheyen (gehuwd met Antonetta van der Weyden) koster en organist sedert 1877.

De eerst ons bekende koster had een vast inkomen van 2 malder rogge. Koster Jacob Jans Cuyppers had 4 malder rogge, 2 morgen land ter beschikking, een koe weyens, een tuin, één pond vlas „van die heylighen te versyen", 2 gulden voor waschloon en 8 stuiver voor het smeeren der klokken.

Later hadden de kosters een fixum of vast bedrag van 5 malder en 3 vat rogge, in geld 17 permissie-gulden, dat later voor bijwerk tot 19 verhoogd en in 1796 met 25 gulden 11 stuiver en 1 oort Kleefsch uitbetaald werd.

Dit honorarium werd in 1830 den koster met fl. 11,12 of juister met 11 gulden 11 en een halve cent hollandsch vergoed.

Het buitengewoon poetsen en schuurwerk der kapel werd meer dan eens aan afzonderlijke personen extra betaald.

De kosterij tevens schoolhuis lag te Oostrum op ruim eene kar breedte van de noordzijde des torens op den hoek van het zoogenaamde kerkhof met de voordeur naar den straatkant, zij was van stallingen voorzien en haar tuin met put lag aan de overzijde van den landweg. Eerst in 1877 werd deze woning tot sieraad van de kapel gesloopt.

Op ruime lokalen letten onze eerzame voorvaderen minder, want de tijd van schoolpaleizen was toen nog niet aangebroken. Daar het aantal leerlingen veelal niet groot was, kon de magister behalve zijn kosterschap er nog gemakkelijk een of ander beroep bij uitoefenen en zoo deed Lindert Lemmen, die tot zijne eer gezegd een bijzonder fraaie hand schreef, als wolspinner ook somtijds in het schoollokaal zijne spoel driftig snorren.

Het onderwijs beperkte zich tot lezen, schrijven en rekenen; wie verder wilde moest naar de hooge school te Rooy (Venray) gaan of naar de vijf scholen, het Latijnsch gymnasium op het kerkhof voor den hoofdingang der Groote Kerk gebouwd.

Het getal scholieren en hun schoolgeld geeft ons de koster Jacob Jans in zijn dagboek aan.

Met Nieuwjaar 1645 had hij 23 scholieren.
„ Paschen waren er 18 „

Met Pinksteren waren er 22 schoiieren.
„ Allerheiligen „ 14 „
„ Nieuwjaar 1646 waren er 11 scholieren.
„ Paschen „ „ 17 „
„ Pinksteren „ „ 20 „
„ Allerheiligen „ „ 15 „

Voor het vierendeel jaars of drie maanden werd door ieder leerling 10 stuiver betaald; een catechismus kostte toen 3 stuiver, een abéboek 1 stuiver 1 ort.

Sedert de Fransche Overheersching kwam het lager onderwijs onder bewind van het burgerlijk bestuur, hoewel de titularissen de gecombineerde dienstwoning voor school en kosterschap bleven bewonen, iets wat in volgende jaren op meer dan eene plaats verwikkelingen en moeielijkheden te weeg bracht tusschen Kerk en Gemeentebesturen. In den Belgischen tijd genoot de Oostrumsche schoolmeester 50 francs salaris van de gemeente, en 21 cents per maand van ieder leerling en in het jaar, waarin dit verslag werd overgelegd, waren er 36 jongens en 33 meisjes.

Het lokaal in de oude kosterij werd niet meer dienstig geoordeeld en deswege achtte het Venraysche Gemeentebestuur het noodig een nieuw gebouw vooraan in het dorp te doen oprichten, waarin meester Deenen zijne lessen op meer geriefelijken voet kon geven. Na het eervol ontslag van dien waardigen ouderling en het ad interim voorgezette onderwijs van zijn zoon Jacobus werd met 1 Januari 1875 de heer Jan Derksen, tot dusverre hulponderwijzer te Well, als hoofdonderwijzer te Oostrum aangesteld, en was later tevens onderwijzer aan de Rijks normaalschool te Venray. Altijd ontbrak nog bij de school eene doelmatige woning, die dan weldra den 7 Mei 1877 te Venray door Burgemeester en Wethouders in het openbaar werd aanbesteed. Het bestek met teekening en voorwaarden lagen ter secretarie der Gemeente, waar ook inlichtingen gegeven werden, alsmede bij den ingenieur van den Waterstaat J. A. E. Musquetier te Roermond en den bouwkundige Beuyssen te Boxmeer. Het werk dat half October gereed moest zijn werd aangenomen door J. Niessen, metselaar te Bergen.

In den laatsten tijd is het aantal leerlingen zoo toegenomen, dat een tweede onderwijzer moest worden aangesteld.

De Kapel onder en na de Fransche Overheersching.

Bij de geheel veranderde toestanden onder het Fransch bewind, het aanslaan der kerkelijke goederen van kapellen, beneficiën, de afschaffing der patronaatsrechten, waren krachtens de wet van 7 Thermidor an XI (26 Juli 1803), de marguilliers, kerkmeesters, belast met het beheer der renten en terugvordering voor de kerken. Ook was hun de zorg opgedragen over de kapellen die behouden bleven, maar moesten zij een afzonderlijk register dezer inkomsten hebben. Voor dat echter een meer geregeld verloop kon plaats hebben, waren eenige jaren heengegaan en hadden de oude kapelmeesters, voor zooveel zij konden, hunne vroegere functiën waargenomen.

De bisschop van Aken, Marcus Antonius, had onder de nieuwe succursale Venray, Oostrum als „chapelle auxiliaire" (1), hulpkapel, behouden en den 27 Februari 1807 als beheervoerders benoemd: Joseph Hanckx, Peter Vermeulen en Hendrik Jeuken, zoo nogthans dat zij aan den Venrayschen pastoor rekenplichtig bleven. Eenigen tijd later werd nogmaals uitdrukkelijk verklaard, dat de kapelgoederen door het bestuur der hoofdkerk moesten beheerd worden.

(1) Het decreet van 30 Sept. 1807 verstaat onder *chapelle auxiliaire:* chapelles aux églises établies sur la demande d'une commune entière. *Chapelles annexes* daarentegen waren: chapelles aux églises établies sur la demande des principaux contribuales de la commune. Een en ander gaf voor het geestelijke wel weinig of geen verschil, voor het tijdelijk beheer en den onderstand der dienstdoende heeren kon het echter van overwegend belang zijn.

Ten jare 1823 5 November richtte de Staatsraad-Gouverneur der Provincie Limburg, C. de Brouckère, eene aanschrijving aan de kerkbesturen omtrent het beheer der goederen en inkomsten der kapellen, welke circulaire de Venraysche Schout, Frans Verblackt, in eensluidend afschrift aan de Oostrumsche kapelmeesters uitreikte. Den 19 Januari daaraanvolgende gaf de ontvanger der Venraysche kerkfabriek, M. van de Pasch, opdracht en last aan Peter Vermeulen te Oostrum om namens hem de renten en pachten der kapel en vicarie te ontvangen, en daarvan kwijting te geven, ten einde door den kerkeraad de noodige mandaten van de te doene uitgaven kunnen afgegeven worden. (Zie Bijlagen n°s XVI—XVII).

De toestand door het Keizerlijk Decreet van 't jaar 1809 geordend en bestendigd, bleef tot de laatste jaren in voege.

Volgens artikel 40 van het „Algemeen Reglement voor de parochiale kerkbesturen in het bisdom Roermond", dat den 1 Januari 1877 in werking kwam, kunnen de bijkerken of kapellen haar eigen bestuur verkrijgen, wanneer de Bisschop daarvoor toestemming geeft.

Daar dit laatste tot heden toe niet is geschied, blijft het tijdelijk beheer der Oostrumsche kapel en goederen nog steeds volgens den ouden voet aan het parochiaal kerkbestuur van Venray. De zoogenaamde kapelmeesters, die ook in de parochiekerk evenals de kerkmeesters, eene afzonderlijke zitplaats hadden, waren slechts belast met het collecteeren, enz.; zelfs de eenvoudigste reglementatie over het vaststellen van het plaatsgeld op het oxaal behoorde wettig aan het parochiaal bestuur. Onder pastoor van Haeff droegen de kapelmeesters den troonhemel in de plechtige processiën op H. Sacramentszondag en Kermisdag.

Rectoren of vicarissen der kapel.

Tengevolge van het Concordaat tusschen Z. H. den Paus en den eersten Consul Napoleon gesloten, benoemde voortaan de Bisschop, zonder zich om eenig patronaatsrecht behoeven te bekommeren, tot de pastorijen van zijn diocees. Ook de andere dienstdoende geestelijkheid werd door den Kerkvoogd bij bepaalde kerken aangeschreven en hare jurisdictie of geestelijke rechtsmacht nader

aangewezen. Daar de tienden en meerdere kerkelijke fondsen afgeschaft, aangeslagen of verduisterd waren, werd de bezoldiging der geestelijken gedeeltelijk door het Gouvernement verstrekt, terwijl voor het overige, de burgerlijke gemeenten, de kerkfabrieken of particulieren het hunne bijbrachten. De kerkelijke stichtingen, waarop lasten berustten, waren in de eerste jaren na het Concordaat aan de kerken teruggegeven, met de verplichting de diensten te laten verrichten. Dit geschiedde veelal naar den maatstaf der oude gewoonte of van het bisschoppelijk tarief.

De oude sacellanien of kapellanijen, rectoraten, vicariën, officies enz. waren als stichtingen en rechtspersonen opgeheven, en hunne goederen meestal op bovengemelde wijze bij die der kerkfabriek vereenigd, terwijl de voormalige titularissen op eene dienstaanstelling van den Ordinarius, hunne ambtsbezigheden omschreven vonden.

Zoo was het ook te Oostrum gegaan. De laatste onder het patronaat van graaf van Schellardt benoemde rector Hoeba was den 3 December 1802 overleden, waarop zijn diensttijd met catechismus tot St. Jan-Baptist door den oud bekende van Oostrum, Petrus Driessens, werd waargenomen. De HH. Diensten op O. L. Vr. Onb. Ontvangenis, Lichtmis en Boodschap werden door den oudkloosterrector Eijmaels verricht. Driessens zette zijne bediening voort tot S. Andries 1803 en meerdere buitengewone oefeningen werden in dit en volgende jaren door den hooggeboren heer Baron de Meer (1) (zoo celebreerde hij 8 September 1805 den Hoogdienst) en eenige gesupprimeerde paters Minderbroeders van Venray verricht (o. a. pater J. van Rossum, pater A. T. Braekman).

Door de zorgen van den pastoor, de geestelijke overheid en het kapelbestuur kwam eene nadere regeling tot stand.

Een geestelijk zou voor *vast* aan de kapel verbonden worden, de H. Diensten en fundatiën verrichten alsmede het catechetisch onderricht houden tot gerief der inwoners van Oostrum, Lull en Boshuizen, dit alles onder toezicht van den pastoor.

---

(1) Albert Frans Baron de Meer, geboren op het huis Dalenbroeck, zoon van Frederik Victor en Albertina Carolina de la Tour, woonde langen tijd te Venray, was aldaar lid der Caecilia-broederschap voor heeren geestelijken en overleed er 20 December 1811 oud 76 jaren. In de wandeling (zie Publications Limb. tome XXVI jr. 1889 bladz. 136) werd hij „het baronneke" genoemd.

Daar de goederen der oude vicarie enkel de fundatierechten opbrachten stelde het kerkbestuur voor den nieuwen rector met eene jaarlijksche som van 200 Kleefsche gulden tegemoet te komen en bovendien de buitengewone diensten met de Octaven, het mediteeren in de Vasten als anderszins extra door de kapel te vergoeden. Als éérste vaste rector treedt nu op de eerw. heer

WILHELMUS MATTHIAS EIJMAELS.

Na de suppressie des kloosters Bethlehem woonde hij nog met eenige religieusen als pachters in een zijvleugel van het voormalig kloostergebouw; van daar dan ook dat hij de wasch en het linnen der kapel kon verzorgen. Eijmaels trad in bediening 30 November 1803 en bleefs zulks doen tot St. Jacobsdag, 25 Juli, 1811. Hij overleed te Geysteren 1 Juli 1822.

THEODORUS VERBLACKT.

Sedert het vertrek van rector Eijmaels naar Geysteren werd de voormalige rector der kapel of vicaris Verblackt, thans rustend te Venray, andermaal belast met de bediening zijner vroegere kapel en voltrok als zoodanig de verplichtingen in het H. Ministerie vanaf St. Petrus-Banden, 1 Augustus, tot 31 October 1811.

MELCHIOR LAUREIJS.

Deze was een Belg van geboorte en lid van het Oratorium te Kevelaer welks suppressie hij in 1802 beleefde. Gelijk bekend is werd door den Roermondschen vicaris capitularis Antonius Bosman ten jare 1646 de zorg over de Kevelaersche bedevaart aan de Oratorianen van den H. Philippus Nerius opgedragen en derhalve mag ons de benoeming van Laureijs en zijne aanstelling bij Maria's heiligdom te Oostrum, waar zijn tractement met 50 Kleefsche gulden verhoogd werd, geenzins bevreemden. Hij was te Oostrum in functie *van 1 November 1811—1815*. Vervolgens ging hij naar zijn geliefd Kevelaer terug, waar hij als laatste Oratoriaan den 30 November 1851 in den ouderdom van 90 jaren overleed.

JOANNES THEODORUS BALTASAR RAIJMAEKERS

was een oud-Minderbroeder van Venray en had met nog eenige andere kloosterlingen na de suppressie de gebouwen van het domeinbestuur gepacht en bewoonde dezelve nog in 1820. Na het vertrek van pater Melchior Laureijs fungeerde hij te Oostrum, maar kon in het vroegjaar 1822 den H. Dienst aldaar niet meer waarnemen. Hij overleed te Venray den 11 Juni 1822, oud 52 jaren.

FRANCISCUS ROELOFS,

een jeugdig Venrayer, den 2 Maart 1822 te Munster priester gewijd, werd reeds den 6 April daaraanvolgende als rector te Oostrum benoemd doch bleef slechts drie maanden in bediening, daar hij reeds den 25 Juni 1822 als kapellaan te Sevenum aangesteld werd.

De eerw. heer Frans Roelofs geboren te Venray 2 December 1797, studeerde aan het seminarie van het bisdom Aken te Keulen gevestigd, werd kapellaan te Maasbree 12 October van hetzelfde jaar 1822, pastoor te Baerloo 21 Februari 1840, op zijn verzoek overgeplaatst naar Wanssum 20 September 1850, waar hij den 25 Februari 1862 overleed. Zijne ouders waren Antoon Roelofs en Antoinetta Arts.

Na het vertrek van den eerwaarden heer Roelofs was er moeijelijk een vicaris voor Oostrum te vinden, daar het onvoldoende inkomen der stichtingen door de geringe draagkracht der ingezetenen aldaar slecht kon verbeterd worden. De Venraysche pastoor Lambertus van Elsberg met zijne kapellanen voorzagen wel naar vermogen in de H. Bediening, doch door de vele diensten in de parochiekerk en in de annexe der voormalige Minderbroeders was het hem onmogelijk Oostrum naar eisch te bedienen.

De eerwaarde heer van Issum uit Sambeek was wel bereid gevonden ten minste op Zon- en Feestdagen te Oostrum de H. Mis te lezen en catechismus te doen, doch had wegens zijne zwakke gezondheid hiervan moeten afzien.

Van Elsberg verzocht nu zijn confrater den eerw. heer Rudolf Berns, pastoor van het naburige Oirloo, om des Zondags twee H. Missen te willen doen, de vroegmis met instructie te Oostrum en de Hoogmis te Oirloo, daar beide plaatsen dan

geholpen waren. Op de toestemming van den Oirlooschen Herder verzocht nu de pastoor van Venray den 8 December 1822 aan den administrator apostolicus van de toenmalige cantons Horst en Sittard, Joannes Arn. Barrett te Luik, de licentia binandi op Zondagen, alsmede op de verplichte en afgezette feesten, totdat de vacature aangevuld was (zie Bijlage n° XVIII).

Na de noodige volmacht trad nu gedurende anderhalf jaar als vicaris te Oostrum op de Oirloosche pastoor:

Henricus Rudolphus Berns 1823—1824,

geboren te Gennep, werd in 1824 pastoor te Kessel, waar hij den 27 Maart 1857 in den ouderdom van 63 jaren overleed. Zijn portret bevindt zich bij de weduwe J. L. Otten-Nass vroeger te Heyen thans te Well. Op hem volgde de eerw. heer

Cornelis van Dongen
van 1824 tot het begin 1826,

geboren te Zeeland bij Uden, waar hij ook den 9 Januari 1843 overleed.

Een meer geregelde toestand volgde door de benoeming van den eerw. heer:

Henricus Joseph Oomen

van 11 Febr. 1826 — 14 Mei 1834 rector bij de
O. L. Vr. te Oostrum.

Gedurende zijn verblijf te Venray bewoonde hij den zoogenaamden „wijnkelder", een oud wijndepòt der familie Oomen. Deze huizinge van bijzonderen bouwstijl lag in de groote straat, is thans geheel vertimmerd en bewoond door den tapper Paul Lutters. Het fixum of vast inkomen van den vicaris bestond destijds uit 120 gulden Ned. van de kapel; 13,05 voor de Meditaties in de vasten en 84,37 voor gefundeerde missen.

Over dezen merkwaardigen Venrayer, die de éérste President van het hersteld Groot-Seminarie te Roermond en vicaris-gene-

raal van het bisdom geweest is, en in zijne geboorteplaats begraven ligt, zie men Maasgouw 4de Deel jg. 1882—83 bladz. 664.

Jan Baptist Albert G. Rousseau

werd den 5 October 1834 tot rector benoemd en bedankte in het laatste van 1860. Zijn Eerwaarde was geboren te Hasselt (België) ten jare 1805, priester gewijd in 1828. Na met een pensioen van 492 gulden de H. dienst verlaten en Maastricht als domicilie gekozen te hebben, begaf de oud-rector zich naar het bisdom Luik waar hij den 26 Mei 1885 te Grand Axhe overleed. Hij was een neef der opvolgende geneesheeren J. B. Rousseau en Jos. Arnold Hub. Rousseau en wijl hij bij neef doctor zijn kosthuis had noemde onze bevolking hem in de wandeling „Doktersheerke."

Chroniek (vervolg der) van af den Franschen tijd tot op de helft dezer eeuw.

1802 een nieuwe haan op den toren, weegt 5¼ pond voor 11 guld. 16 st. Kleefsch, geleverd door den smid Peter Fleuren.

1806 het oud oxaal onder den toren afgebroken en een nieuw achter in de kerk gesteld kostte met andere reparatiën. 128 guld. 1 st.

1806 nog voor het witten der kapel betaald . . . . 59- 7 -0

1807 te Gelder betaald om volgens wettelijk voorschrift de quitanties te laten zegelen, (met de reiskosten) . . 41- 9- 0

1807 den 20 Juni „ontfangen uit den omgang doen sy hebben kommen bidden om regen". 7- 9- 0

20 Juni was dat jaar op een *Zaterdag*, op welken dag van oudsher de kapel door talrijke pelgrims bezocht werd.

1807 twee koperen kandelaars en 3 kasuifels met toebehoor gekocht van den ouden klooster-rector Eymaels ad. 40 gld. Kl.

1823 11 Augustus. De kapel wederom laten witten.

1828 de pachten en goederen der vicarie en kapel herzien naar de officieele opgaven van 16 Juli 1798, 15 Pluviôse an X en 7 Prairial an XIII (resp. 4 Febr. 1802 en 27 Mei 1805). (Zie Bijl. nº XIX).

1833 de Lindenboom op het Oostrumsch plein bij het H. Huisjen omgekapt en een nieuwe (de tegenwoordig nog staande) geplant.

1834 Groote orgelreparatie door van Dinter.

1837. Bouw van een portaal aan de noordzijde, waarin het Mariabeeld uit het gesloopte H. Huisjen geplaatst werd. Tegelijk werd een Calvarieberg achter het koor opgericht. Het geheel kostte aan arbeidsloon, met bijlevering van eenige materialen, lijsten en frontispice, de som van 345 francs, bewerkt door F. Verstraelen. Deze Calvarieberg werd later tusschen de sacristij en voorportaal geplaatst, doch is op zijne beurt, daar de overgroote beelden wegens hun vorm op het godsdienstig gevoel der tegenwoordige bezoekers geen gunstigen indruk meer maakten, eenvoudig weggeruimd. Als voetstuk voor het groot houten kruis diende een overblijfsel van de oude kunstvolle theotheca uit de parochiekerk, dat nog aan de kapel aanwezig is.

1851 21 September, de Gildebroeders ontwerpen een nieuw reglement.

1866 1 Februari, stierf te Venray in de Hofstraat de oud-Burgemeester Frans Verblackt. Wijl zijne familie uit Oostrum herkomstig is, vermaakte hij aan de kapel een legaat van 150 gulden Nederlandsch. Hiervoor moet jaarlijks in de octave van Allerzielen een H. Mis gelezen worden voor den testateur en zijn verwanten. Na het stipendium voor den celebrant dient de rest tot opbouw en versiering der kapel. Dit kapitaal is besteed bij de toenmaals plaats gehad hebbende restauraties der kapel.

Simon Deckers maakt stichtingen in de kapel.

Het Heiligen huisje of kapelletje van O L. Vr.

Ongeveer in het midden van Oostrum op een soort plein bevond zich van oude dagen her een groote linde, onder welker takken een kapelletje of zoogenaamd heiligen Huisje stond met de beeltenis der Moeder Gods.

Dit gebouwtje, in den vorm van een pilaar ter manshoogte in baksteen opgetrokken, op de wijze van het nog bestaand van Sint Jan te Merseloo, was daarenboven aan de vier zijden door traliewerk omgeven, waartusschen onder het leien dak het beeld geplaatst was.

In de ontvangsten ten jare 1716 brachten de afgekapte takken van deze linde de som van 1-14-0 op.

In 1825 werd er een kuip om die linde aangebracht door Jacob Vermeulen.

In 1831 was er nog eene uitgave aan den Waalschen leidekker Modave voor herstellingen van dit kapelletje.

In 1833 werd de oude linde door den timmerman Hendrik Jochyms gekapt, en ontving hij voor zijne moeite fr. 3,25 cent of 1,54 holl. Bij die gelegenheid werd het gedeeltelijk vervallen H. Huisje gesloopt en een nieuwe lindenboom, de nog bestaande, geplant.

Het Mariabeeld bleef voorloopig in de sacristie der kapel berusten, totdat het in 1837 in eene nis der kerkmuur tusschen twee kandelaars in het nieuw portaal geplaatst werd. Dit portaal werd in 1889 afgebroken en door een sierlijker vervangen.

Bedehuisje van den H. Antonius van Padua te Lull.

Hoewel de vereering van den grooten wonderdoener van Padua sinds lang door schier geheel het Christenrijk verspreid was, nam te Venray de eeredienst van den H. Antonius, sedert de vestiging der Minderbroeders aldaar, ontegenzeggelijk eene hoogere vlucht.

Wanneer of door wien dit kapelletje ter eere van dien Heilige in de buurt Lull, op de uiterste grens der oude heerlijkheid Oostrum gelegen, gebouwd is, valt bij gebrek aan nadere bescheiden moeielijk te zeggen; denkelijk had dit plaats op het laatst der 17de eeuw.

Het onderhoud berustte bij het kapelbestuur te Oostrum, dat deswege ook meermalen 's jaars het offerblok lichtte, gelijk uit de rekening van 1719 blijkt, een gebruik dat tot heden bleef voortbestaan.

Ten jare 1724 is het voor het grootste gedeelte, misschien wel geheel nieuw opgetrokken, blijkens de rekening volgens welke hiervoor nieuwe leien en ongeveer 2000 tichelsteenen gebezigd werden. Thans nog prijkt het heiligen huisje tusschen pijn, linden, en eiken en ontvangt menig bezoek van Antonius' trouwe vereerders.

LUDOVICUS RAMAEKERS

geboren ter Horst 18 October 1829, priester gewijd te Roermond 24 Maart 1855 door Mgr. Vrancken, kapelaan te Blitterswyck

Juli 1855, item te Helden 5 Januari 1856, item te Venray October 1856, en rector aan de Lieve Vrouwe Kapel te Oostrum in April 1861.

De benoeming van dezen ijverigen zielzorger was eene weldaad voor Oostrum. In April 1861 benoemd werd zijn Eerw. door den HoogEerw. Heer Deken Verheggen verzocht, de functiën in de parochiekerk voorloopig te blijven uitoefenen, wijl er nog geen nieuwe titularis voor Venray was aangewezen. De H. Diensten te Oostrum werden in dien tusschentijd door de Eerw. Paters Minderbroeders verricht. 't Was een geschikte tijd om te Oostrum eene woning voor den rector te kunnen bouwen, daar het al lang gewenscht vast verblijf voor den dienstdoende geestelijke aldaar in eene wezenlijke behoefte voorzag. Met bekwamen spoed werd voortgewerkt om in den herfst gereed te zijn, waarbij het bestuur der parochie door aankoop van terrein het zijne bijdroeg. Om de kosten te dekken werden bij deze gelegenheid eene aanzienlijke hoeveelheid gouden en zilveren ex-voto's, als harten, armen, beenen, kruisjes, gouden kettinkjes met schuiven, oorbellen, welke bij sterfgevallen als anderzins aan het miraculeus beeld vereerd waren, te gelde gemaakt. Daardoor laat het zich verklaren dat er zoo weinig oude sieraden gevonden worden, de meeste zijn dan ook giften van lateren tijd. In December 1861 vestigde zich de eerw. heer Ramaekers in zijne nieuwe woning te Oostrum.

Aanstonds toog de rector aan 't werk en ontzag geene moeite om de uitwendige restauratie van toren en kerk te ondernemen waaraan de ingezetenen ieder naar vermogen bijdroegen. 't Was ook door 's mans aanwakkering dat niet enkel op de Zaterdagen, gelijk van oudsher, maar ook in de Meimaand en op de feestdagen der Moeder Gods, de stroom der beèvaartgangers uit de landen van Kessel en Cuijk zich verdubbelde, dat het vertrouwen op Maria's macht in de harten der geloovigen werd aangesterkt en meerdere broederschappen naar Oostrum optrokken, waarvan wij slechts willen vermelden het collegie van Venray, de H. Familiën van Overloon, Boxmeer en Sambeek.

Een kort chronologisch verslag zal ook beter dan een breedsprakige rede, de werkzaamheden van den nooit vermoeiden arbeider in 's Heeren wijngaard schetsen.

1865 Juli. Het troontje met het miraculeus beeld, op een altaar geplaatst; de werkzaamheden en omwerking verricht door den bouwkundige Seger Bekkers te Venray, ad 80 gulden.

1865. De schoone schilderij der bedevaart door den schilder Jan Adriaan van der Drift vervaardigd, en destijds geplaatst in het voorportaal.

Het tafereel heeft eene breedte van 1 meter 50 centimeter bij eene hoogte van 1 meter en stelt voor de kapel te Oostrum met omtrek en meerdere processies o.a. eene Meyerysche, denkelijk doelende op den doortocht der Eindhovensche processie naar Kevelaer. Boven het geheel twee vliegende engelen die een banderol houden, waarop de volgende in jaarschrift aangebrachte vertolking van de 3de strophe van het Magnificat is uitgedrukt:

zIet! toCh Van nU af zaL IeDer geSLaCht MIJ
zaLIg heeten. (Luc. I, 48).

onderaan staat: L. Ramaekers, rector ad sanctam Mariam in Oostrum en J. A. van der Drift pinxit 1865.

Deze schilder van der Drift vertoefde in de jaren 60 te Venray in het pensionaat der eerw. zusters Ursulinen en herstelde destijds in de parochiekerk al de altaarstukken, die echter tien jaar later, als overtollige sieraden werden verbannen.

Zie verder Maasgouw Deel 9, 1892, bladz. 9, waar de heer A. J. Flament dezen kunstschilder bespreekt en er bijvoegt, dat Jan Adriaan van der Drift geboren werd te 's Hage 1808 en te Weert den 23 Maart 1888 overleed.

Van Beurden in Maasgouw Deel 8, 1890—91, pag. 119, zegt: „Eigenaardig is eene schilderij der bedevaart, die in de kerk hangt, en door een Venraysch kunstenaar vervaardigd is".

In den herfst 1893 is deze schilderij, wegens de bekrompen ruimte van het nieuw portaal, in de kerk zelve gehangen.

1865, 2 Juli. Pauselijke Breve, waarbij Pius IX, den vollen aflaat door zijn voorganger Pius VI op de zeven L. Vr. dagen verleend, uitstrekt tot al de octaafdagen van O. L. Vr. Hemelvaart en Geboorte, alsmede op het feest van den H. Aloysius.

1866. Werden door meergenoemden Seger Beckers twee nieuwe eikenhouten koorbanken geplaatst, de éene voor 15 Augustus, de andere later, te samen . . . . *f* 200.—

1866. Nieuwe banken, 18 in het schip en 3 langs de zijden, door van den Brand te Broeckhuysen . . . *f* 300.—

1867. Twee nieuwe gebrandschilderde vensters op het koor geplaatst voor de feestdagen van O. L. Vr. door

den Roermondschen kunstschilder Frans Nicolas, geschonken door den rector en diens familie. Zij kostten, behalve het draadwerk . . . . *f* 500.—

Het *eerste* aan den Evangeliekant van het hoofdaltaar stelt voor de Onbevlekte Ontvangenis. Het bovenschrift luidt:

„*Conceptio est hodie Sᵗᵃᵉ Mariae Virginis — cujus vita inclyta cunctas illustrat ecclesias.*

Ter rechterzijde onder de afbeelding der Onbevlekte Ontvangenis staat:

Tota pulchra es Maria et macula originalis non est in te. Tu gloria Jerusalem. Tu laetitia Israël.

Ter linker onder de beeltenis van Pius IX met de bulla dogmatica:

Ipsa conteret caput tuum. Gen. III, 13.

en onder het geheel: *L. Ramaekers Rector te Oostrum 1867.*

Het *tweede* raam aan de Epistelzijde van het hoogaltaar stelt voor den H. Dominicus den Rozenkrans ontvangende, den hond met de fakkel naast zich. Onderschrift: *Familie Ramaekers, Horst 1867.*

1868, 14 October Pauselijke Breve, waarbij Pius IX meerdere gedeeltelijke aflaten aan de kapel verleend.

1869. In den loop van dit jaar werden wederom *zes* nieuwe gebrandschilderde vensters geplaatst door denzelfden heer Frans Nicolas, insgelijks geschonken door de familie Ramaekers. De kosten, behalve het draadwerk door Jos. van der Loo te Venloo, bedroegen 1440 gulden, het tusschenwerk in tufsteen werd geleverd door C. Grod, Stein- und Bildhauer te Kleef, voor 377 gulden.

Op deze *acht* prachtig geschilderde vensters berust ten laste der kapel een jaarlijksche verplichting van acht leesmissen voor de familie Ramaekers.

De ramen stellen voor:

1° Achter het hoofdaltaar, dat bij die gelegenheid van schilderij en kolommen ontbloot werd: De kroning van Maria in den Hemel.

Onderschrift: *H. Maria verkrijg voor Lambert B. Ramaekers, † overl.* $18^{2}/_{10}$ *47 en Anna Maria Hoogen de eeuwige rust † overl.* $18^{27}/_{11}$ *61.*

2° voorstelling: De opdracht van het Kind Jesus in den tempel op O. L. Vr. zuivering (Lichtmis).

Onderschrift: *H. Maria bid voor Anna Maria Ramaekers.*

3° voorstelling: Bezoek van Maria aan hare nicht Elisabeth.
Onderschrift: *H. Maria verkrijg voor de overledene kinderen van L. Ramaekers en A. M. Hoogen de eeuwige rust.*

4° voorstelling: De boodschap des aartsengels aan Maria.
Onderschrift: *H. Maria bid voor Joannes Ramaekers † 18 . .*

5° voorstelling: De opdracht van de H. Maagd in den tempel.
Onderschrift: *H. Maria bid voor Helena Ramaekers † 18 . . en haar eenig kind Maria Helena Hoeijmaekers, non in het klooster te Grubbenvorst † 18 . .*

6° voorstelling: De geboorte Christi in den stal te Bethlehem.
Onderschrift: *H. Maria verkrijg voor Mathijs Hoeymaekers, echtgenoot van H. Ramaekers (de eeuwige rust) † 18 17/9 52.* (1)

1870 21 Sept. werd in de kapel door Mgr. Paredis kerkelijk opgericht *de Broederschap van de Allerzaligste en Onbevlekte Maagd en moeder Gods, Maria, onder den titel van O. L. Vrouw, Behoudenis der Kranken.*" (Zie bijlage n° XXI) en

1871 den 15 Augustus werd zij op verzoek van den Eerw. Rector met de aartsbroederschap in de kerk van den H. Laurentius te Parijs vereenigd. Later werd ook gezegend water ter eere van O. L. Vr. van Oostrum voor kranken beschikbaar gesteld. Het getal ingeschrevenen bedraagt tot heden (Juni 1896) 7850.

1872. Werd in de lente de kapel fraai gepolychromeerd door den Venrayer kunstschilder Louis Custers. Op de binnenzijden van den koorboog staan de zinnebeelden uit de Litanie van Loreto. De onkosten van het geheele werk beliepen ruim derdehalf honderd Ned. Gulden.

1873. Werkzaamheden aan de kapel verricht door den stukadoor P. R. Lutters.

1874. Werden uit de offers der kapel wederom *twee* nieuwe gebrandschilderde vensters geplaatst, geleverd door dezelfde kun stenaars; het steenwerk te Weeze (Pruissen) afgeladen, werd door Oostrumsche karren aan het station aldaar afgehaald, en via Well over de Maas ter bestemming gebracht.

(1) De tabella genealogica der familie Ramaekers uit Horst volgt als bijlage n° XX.

1° voorstelling: De Geboorte van O. L. Vr., het titelfeest der kapel.

Onderschrift: *H. Maria bid voor de weldoeners uwer kapel* (1).

2°. Die onder den toren stelt voor den troon van het miraculeus beeld te Oostrum zelf.

Onderschrift:

Sancta Maria Mater Dei
Mirakuleuze Beeld van O. L. Vrouw
te Oostrum. Bedevaartplaats.

Dat de ramen zoo geheel buiten het verloop der historische en bijbelsche gebeurtenissen gesteld zijn, is ongetwijfeld te wijten aan de op verschillende tijdstippen plaats gehad hebbende bestellingen.

In den loop van het jaar 1874 had een schoone verandering plaats: het oxaal dat voor de torenruimte in de kapel vooruitsprong en daardoor noodeloos plaats benam, werd afgebroken en het orgel in twee gelijksoortige kasten onder den toren gebracht. Eene schoone ballustrade sluit den torenboog van het schip af. De onkosten met verdere verfloonen en werkzaamheden beliepen de som van 160 gulden.

1875. Nieuwe fraaie koperen luchters vervaardigd. De oude in de kapel waren veelal het werk van den bekenden Venrayschen koperslager Arnold Weyers. Deze woonde in de Hofstraat en was 6 Mei 1772 gehuwd met Johanna Maria Groethuysen († 1810), zuster van den deken Groethuysen. Eene andere zuster was gehuwd met den Meerlooschen koster van Haeff. Meerdere fraai bewerkte stukken van hem, vooral kandelaars, waren aanwezig in de kerken van Oostrum, Meerloo, Venray, Well.

1875 11 Juni. Pius IX verleent eene eeuwigdurende dagelijksche aflaat aan de kapel. De geheele Breve met de Nederlandsche vertaling door een bekend Latinist vervaardigd, zooals zij beide op een fraaie tabel in de kerk hangende voorkomen, volgt als bijlage n° XXII.

1875. Daags na het Patroonfeest der kapel, Donderdag 9 September, werd eene H. Missie geopend door de EE. Paters Franciskanen te Venray, waarin op Zondag den 12den onder de Hoogmis

(1) In dit oude kerkraam stond het gebrandschilderd wapen der familie van Schellardt.

het H. Missiekruis gezegend werd. De broederschap der H. Familie van Boxmeer (op Zondag 29 Augustus) en later die van Sambeek en Overloon bezoeken de kapel.

De dagen van den WelEerwaarden rector Ramaekers waren te Oostrum geteld; in het vroegjaar 1877, als pastoor te Maasniel benoemd verliet hij de plaats, waar hij ongeveer zestien jaren Maria's eer bevorderd had. Den 20 Februari werd hij als pastoor van Maasniel ingehuldigd, waar bij die gelegenheid om zijn portret te lezen stond:

eCCe VIr qUI pasCIt gregeM DIVI LaUrentII.

Op zijne nieuwe standplaats verkoelde geenszins de hooge vereering die hij in Maria's heiligdom te Oostrum had aangekweekt en onderhouden, en zoo richtte hij aldaar de Vereeniging of Broederschap van O. L. Vr. van altijddurenden bijstand, wier schoone Beeltenis in de parochiekerk van den H. Laurentius te Maasniel door talrijke pelgrims bezocht wordt, en vele zegeningen in den omtrek verspreid heeft.

Franciscus Martinus Cornelis Omes

geboren te Middelaar 3 September 1835, Priester gewijd te Roermond 21 Maart 1863, kapellaan te Wessem, item te Well 30 September 1865, te Heyen Juli 1870, en benoemd tot rector van Oostrum 4 Februari 1877.

Hoewel reeds geknakt in gezondheid kwam de ijverige man vol moed op zijne bestemmingsplaats en aanstonds had hij de plannen gereed om het werk van zijn bedrijvigen voorganger verder uit te breiden. In hetzelfde jaar werd de rectorswoning of rectoraat merkelijk veranderd en tot den toren doorgetrokken; tevens werd om de omgeving der kapel te verfraaien de oude kosterij afgebroken. De door velen bewonderde versiering der kapel verraadde in meer dan een opzicht den aestetischen zin des rectors. Ook werd het oude beeld van St. Antonius abt, op nieuw gepolychromeerd en een prachtig beeld van St. Joseph in de kapel geplaatst. Reeds was er gedeeltelijke uitvoering gegeven aan zijn plan, om gelijk op meerdere plaatsen, de nieuwe devotie tot O. L. Vr. van Lourdes aan de kapel te verbinden, toen de dood een einde maakte aan zijn rusteloos streven.

Den 6 April 1878 overleed rector Omes en werd den 10 daaraanvolgend op het kerkhof te Venray, naast den HoogEerwaarden Heer Deken Verheggen, begraven.

JOANNES MATTHIAS HUBERTUS CANJELS,

geboren te Venloo 22 Mei 1833, Priester gewijd te Roermond 9 April 1859, in hetzelfde jaar 30 December kapellaan te St. Odiliënberg, in gelijke betrekking overgeplaatst naar Maasbree 30 September 1862, Rector te Oostrum 12 Mei 1878.

Een langwijlige ziekte was het deel van dezen goedigen man, die weinig opgeruimde dagen te Oostrum mocht tellen en in den laatsten tijd zijn H. Dienstwerk door de heeren uit de parochiekerk en de WelEerw. Paters Franciskanen moest zien verrichten. Den 18 December 1882 maakte de dood een einde aan de kwelling en na den lijkdienst in de parochiekerk te Venray, werd het stoffelijk overblijfsel van den Eerw. Rector ter begravenis naar Venloo vervoerd.

JOANNES ANDREAS VAN HEGELSOM

geboren te Grubbenvorst 24 Maart 1841, Priester gewijd te Roermond 6 April 1867, werd zijn Eerw. 1 October daaraanvolgende kapellaan te Tegelen en den 19 Maart 1874 als zoodanig naar Horst verplaatst. Rector te Oostrum benoemd 30 December 1882 vestigde hij zich in Januari 1883 met ter woon aldaar, als wanneer boven 't portaal der kerk de volgende tijdspreuk was aangebracht:

PaX IntrantI VeneranDo
CapeLLae VIrgInIs reCtorI
JoannI Van HegeLsoM!

Uit eene oude familie van Kessel, verwant aan den beroemden Keulschen vicaris-generaal en beurzenstichter, Jan van Swolgen, gesproten, was die rector niet alleen een ijvervol priester en redenaar gelijk zijne loopbaan te Horst bewees, maar ook een uitmuntend beoefenaar der Vaderlandsche historie, waarbij zijn open karakter menige vaste vriendschapsband wist te strengelen. Terstond bij

zijne vestiging stelde hij ten gerieve der pelgrims het meermaals aangehaalde devotieboekje te samen, dat in 1884 te Maastricht verscheen. Op zijne aansporing vooral vervaardigde zijn aanverwant, de WelEerw. heer Gerardus Johannes Wijnhoven, het bekende „Oostrumsch Pelgrims-Lied", dat het boekje besluit. Ook de eenvoudig reine doch gemoedverheffende melodie of toonzetting is van denzelfden dichter (1).

Een merkwaardig feit, een lichtstraal in de eeuwen, zou den naam des rectors voor immer aan Oostrum verbinden.

Dat glanspunt in Oostrum's historie, die eeuwig gedenkwaardige dag voor de pelgrims is de kroning van het miraculeus beeld. Reeds lang hadden vrome en vurige vereerders van Maria den wensch gekoesterd de roemwaardige beeltenis van Gods moeder de eere der pauselijke kroning te beurt te zien vallen, toen de rector der kapel, de ijverige van Hegelsom, met het Hoofd van Venray's parochie, den WelEerw. Heer Henricus Wilhelmus Hubertus van Haeff, deswege een smeekschrift naar Rome opzonden, waarop van wege den Heiligen Vader allergunstigst beschikt werd. Z. H. Leo XIII gelastte zijne Doorluchtige Hoogwaardigheid Monseigneur Joannes Augustinus Paredis, bisschop onzer Roermondsche diocese, of eenen door dezen aan te wijzen gevolmachtigde, in zijnen naam de kroningsplechtigheid te verrichten. Deze heuglijke feestviering (2) werd bepaald op *Zondag onder de octave van O. L. Vr. Geboorte, 14 September 1884*, waarom men besloot de jaarlijksche bedevaartprocessie van 8 September uit de parochiekerk tot dien dag te verschuiven

De blijde mare vloog over het dorp en haar echo weerklonk in al de katholieke bladen van het bisdom en verre daarbuiten. Oostrum, ja geheel Venray was reeds op het laatst van Augustus in feestelijke stemming en druk in de weer zich voor te bereiden tot eene grootsche viering op den jubeldag der Onbevlekte, voor wier genadebeeld de Venrayer geslachten meer dan vijf eeuwen

---

(1) Van denzelfden schrijver verscheen: „De dies Jrae, Dag des toorns, vertaald en toegelicht door G. J. Wijnhoven, pastoor te Sevenum. Roermond, J. Romen 1887. Niet enkel voor jeugdige priesters en theologanten onzer Seminariën, maar ook voor ieder geloovige is het een boekje van ware beleering.

(2) Het programma der plechtigheid volgt als Bijlage n° XXIII.

vertrouwvol hadden neergeknield. De adellijke familie de Weichs de Wenne van het naburige kasteel Geysteren, dat immer nauw met Oostrum verbonden was en der kapel steeds een warm hart toedroeg, schonk de gouden prachtige kronen om de hoofden van het Jesu-Kindje en Maria te sieren. Bij het naderen van den gedenkwaardigen dag begon men de kapel op te smukken met vanen, veelsoortige draperiën en toepasselijke opschriften. Hoog boven het torenspits der kapel wapperde de kruisbanier; een witte vaan met rood kruis; talrijke slanke boomen met veelkleurige kransen en vlaggen getooid, waren, onder elkander met slinger-snoeren verbonden, langs het ijzeren staketsel der kapel geplant. Drie schoone praalbogen met dichtspreuken werden op den weg naar de hoofdplaats opgetrokken, alle gesteld door de inwoners van Oostrum en Lull, wien geen arbeid en moeite te zwaar viel, om iets bij te dragen tot opluistering van Maria's feest en waardige ontvangst der hooge gasten.

Eindelijk brak de langgewenschte dag, het Hoogtij der kroning aan.

In den voormiddag van den Zondag waren reeds de broederschappen der H. Familiën van Venlo en Blerick ter bedevaart overgekomen, waarvoor ten 10 ure de plechtige Hoogmis werd opgedragen door den Hoog Eerw. kanunnik Gust. J. H. H. Verzijl, provisor aan het groot seminarie te Roermond. Als diaken en subdiaken werd Z. H. Eerw. bijgestaan door de eerwaarde heeren Henr. J. F Joosten en Andr. Stassen, kapellaans en bestuurders der HH. Familiën te Venlo en Blerick. Onder dien Hoogdienst gezongen door het koor der Venloosche Broederschap onder leiding van Ed. Krips, hield de eerw. Jac. Verheggen, kapellaan van Meerloo de feestrede. Deels om de betrekkelijk geringe ruimte der kapel, veel te klein voor zulk een toeloop, deels om den luister te verhoogen en de eer der feestelijkheid aan Venray's grijze moederkerk te doen toekomen, was besloten de kroning in den statigen parochialen tempel van Sint Petersbanden te doen plaats grijpen. Het groote gotische gebouw met zijne middeleeuwsche fresco's, vooral het koor waarop een troon voor het miraculeus beeld, kwam in zijn smaakvollen, doch niet overladen tooi, overheerlijk uit. Groene sierplanten, door het Urselienenklooster „Jerusalem" bezorgd, temperden den veelkleurigen glans der omgeving.

Inmiddels was in het middaguur het genadebeeld door den heer rector per wagen naar de groote kerk overgebracht, toen de opgetogen menigte reeds van alle kanten aansnelde.

Van over de Maas en den Peelkant kwamen zij te voet of met rijtuigen en zoowel de voorvaderlijke huifkar als de snelvarende tilbury's en landauers vulden Venray's straten, terwijl de namiddagtreinen van Noord en Zuid talrijke pelgrims aanvoerden. De Oostrumsche weg wemelde van menschen.

Z. D. H. Mgr. Paredis was omstreeks een uur van uit Tienray, waar Hij in de kapel het H. Misoffer had opgedragen, omgeven van de hoogeerwaarde heeren Mgr. P. J. Hoefnagels, Geheim-Kamerheer van Z. H. en Mgr. Dr Wilh. Everts, Eere-Kamerheer van Z. H. en Directeur der scholen van Rolduc, beide kanunniken van het kathedraal-kapittel, op de pastorie te Venray aangekomen. Ten 2 ure verkondigde het majestueus klokgebrom uit Venray's eeuwenouden toren dat de plechtigheid zoude beginnen. Toen de geestelijkheid in de koorbanken en de adellijke familie van Geysteren, waarvoor een afzonderlijk gestoelte naast den koperen adelaar op het beneden koor gesteld was, plaats hadden genomen, las vanaf het Hooge Koor de Zeer Eerwaarde heer Jacobus Geene, deken van Horst, de pauselijke kroningsbulle met luider stemme voor. Het ruime Godshuis scheen te klein, op de zijkoren en in de banken, stonden dubbele rijen vrome toeschouwers, een op de kniel-, een andere op de zitplaatsen, reikhalzend de plechtige stonde, het indrukwekkend oogenblik af te wachten.

Daar treden de Hoogeerwaarde Heer President van 't Seminarie Mgr. Hoefnagels, een van Venray's grootste en dierbaarste zonen, en Oostrum's rector de WelEerw. heer Joannes Andreas van Hegelsom voor den grijzen bisschop en bieden op een kussen de gouden kronen aan.

En vol aandoening plaatste de 90jarige kerkvoogd de kleinere op de kruin van het Jesu-Kindje en drukt de grootere op het hoofd der Onbevlekte Moedermaagd. Daarop weergalmen de machtige tonen van het „Magnificat", beurtelings door priester en zangkoor aangeheven Maria ter eere, langs de beuken der kerk, waarna de eerw. heer Gerardus Lemmens, kapellaan ter Horst den kansel beklom om de feestrede uit te spreken.

Z.Eerw. schetste in duidelijke taal de beteekenis van Maria's

kroning niet enkel bij hare ten Hemelopneming, maar ook de eer en hulde die 's Heeren moeder door de kroning van hare genadebeelden hier op aarde wordt aangedaan. Heeft Venray, zoo sprak de gewijde redenaar, veel waarop het roemen kan, zijn trotsch gothischen tempel, zijne kloosters met onderwijsinrichtingen van Europeesche vermaardheid, zijn bloeiende handelsstand, zijne vrome en geleerde mannen van ouderen en jongeren datum, dat alles wordt overtroffen door een schat, die de glorie der eeuwen trotseert, nl. Maria's heilige beeltenis in Oostrum.

Die machtige Beschermvrouw der Christenheid, is zulks op bijzondere wijze voor Venray's parochie geweest, onder hare hoede en het patronaat van den hemelschen sleutelvoogd Sint Pieter, is het oude Rooi, de parel der Peel, zichtbaar beschermd, en is daar immer het katholieke vaandel hoog gehouden. De eer die Maria heden door hare dienaars gewordt, is een diepgevoelde hulde van en een glorie voor Venray. Met gespannen aandacht gehoord, maakte deze rede van den Venrayschen priester een diepen indruk op de verzamelde menigte.

De stoet of processie die in plechtigen optocht Maria's gekroond beeld naar Oostrum zoo terugbrengen, zette zich in beweging en dank der afgekondigde volgorde en leiding der eerw. heeren kapellaans en rectors ging de ontzaglijke menschenmassa geregeld voort.

Voorop het parochiaal kruisvaandel gevolgd door de kinderen met de onderwijzers, vervolgens de breede rijen der vrouwen, waarna de broederschappen der H. Familiën van Venlo, Blerick, Overloon en Venray, die beurtelings loffiederen zongen. Het zangerskoor der Groote kerk gevolgd door de Eerwaarde Broeders en Paters Franciskanen, de wereldlijke geestelijken allen in superpellicium. Z. D. H. Mgr. Paredis omgeven door de Hoogeerw. kanunniken in ambtsgewaad ging den praalwagen vooraf. Herdertjes en bruidjes op kunstige wijze gegroepeerd vormden op den wagen de eerewacht van het H. Beeld, terwijl de adellijke familie de Weichs de Wenne te voet volgde en de fanfare „Euterpe" op gezette tijden hare frissche accoorden deed hooren. Eene breede schare mannen uit alle standen sloot den optocht.

Langs het Groote Marktplein en de Hofstraat, alle in vlag en wimpel, trok men statig door de drommen van eerbiedige toeschouwers voorwaarts, duizenden en nogmaals duizenden, want een

vluchtige telling bracht het aantal op meer dan *tien duizend* menschen, volgden biddend en jubelend Maria's zegetocht. In deze roerende omdracht waren velen diepbewogen bij het aanschouwen der aloude beeltenis, meerdere konden hunne tranen niet weerhouden en forsche mannen met baarden zagen wij een stille traan op hunne oogen wegpinken. Aan het einde des dorps nam de kerkvorst plaats in het galarijtuig en naderde men aan den kruisweg in de buurt Lull de eerste ark of triomphboog, die tot opschrift had:

Heel Lull is nu verheugd van geest
Op Maria's blijde kroningsfeest.

Langs het bedehuisje van St. Antonius van Padua fraai opgesmukt, trok men den tweeden boog door, toen in het Oostrumsch veld reeds het gelui der klokken, de wapperende driekleur, de kwistig aangebrachte versieringen bij de derde eerepoort ons de feestelijke stemming van Oostrum's ingezetenen te kennen geven. Het schoone herfstweder was waarlijk een zegenend teeken des Hemels en een paar lichte stofwolken deden niet den minsten afbreuk aan de feestviering der geloovigen. Groot was de aandrang der duizenden, toen onder het zingen van het Oostrumsch pelgrimslied begeleid door de fanfare, de stoet genaderd was op de plaats waar eenmaal volgens de overlevering Maria's stem aan den landman gezegd had: „Hier wil ik rusten". Door gelint en haag borst de menigte; op het gevaarlijk punt van den rand eens waterputs hadden meerdere zich eene standplaats uitgekozen, zelfs de boomen zagen op hunne takken rappe toeschouwers als andere Zacheüssen, een plaatsje veroveren. Nadat onder goede regeling der politie, de menigte zich om het miraculeus beeld voor de kapel opgesteld, geschaard had, en Z. D. H. in een faldistorium in het portaal gezeten was, beklom de weleerwaarde heer Andreas van Soest, pastoor te Well, eertijds kapellaan aan de O. L. Vr. kerk te Maastricht, het opgeslagen preekgestoelte om in de open lucht Maria's lof te verkondigen.

Machtig in woord, wees de predikant er op hoe de Moeder Gods in hare beeltenis door honderde jaarkringen heen, door tallooze pelgrims hoog vereerd was. Venraysche geslachten zijn opgekomen en heengegaan, andere geslachten hebben haar gevolgd, maar de

liefde voor 's Heeren Moeder was in de harten der generaties gegrift gebleven. Maria is hier in de eeuwen aangeroepen door de jeugd, voor den gelukkigsten dag haars levens de eerste H. Communie, jongelingen en maagden betraden den drempel van dit heiligdom om hulp af te smeeken in de onstuimige levensjaren; zieken en afgestorvenen werden aan haar aanbevolen, ouders en kinderen, priesters en leeken volgden. De kinderen van den Seraphijnschen vader Franciscus knielden hier neder, om Maria's machtige voorbede, als zij het zendelingswerk des Verlossers op onze dorpen gingen voortzetten en heden, nu het ijzeren stoomros met zijn vliegende wielen tallooze vereerders heeft aangevoerd, krijgt de dankbetuiging en hulde eene nieuwe vlucht. Nauwelijks had de redenaar geëindigd of de Venraysche Herder Van Haeff, zong het solemneel Lof, waarna met afwijking van het Program, de Pauselijke Zegen door den Bisschop zelve gegeven werd.

Te Deum laudamus, „U o Groote God loven en danken wij", klonkt uit duizende monden en harten, „U o Koning der Glorie die den Schoot der Maagd niet geschroomd hebt", prijzen wij voor de eer Uwe onbevlekt ontvangene Moeder aangedaan.

En nadat de tonen der hymne waren weggestorven, verdrong zich het geloovig volk om de verheerlijkte beeltenis; de rijken der aarde gaven het goud en zilver, de armen het koperen penningske, de duizenden stortte blijmoedig het liefdeoffer voor de Koningin des Hemels. Prentjes en pelgrimsboekjes werden medegenomen als aandenken aan den hoogen dag, dien de pelgrims tot hun laatste stonde in herinnering zullen houden. De stoet werd nu ontbonden, en na eenige rust in de rectorswoning genoten te hebben, werd ZDH. door de fanfare naar het Station uitgeleide gedaan, van waar Hij naar de mijterstad en de pelgrims naar hunne woonsteden wederkeerden, want de avond was ingevallen; zoo eindigde een der schoonste dagen in Oostrum's historie.

Behalve bovengenoemde hoogere geestelijkheid namen de volgende eerwaarde heeren uit het Dekenaat Horst deel aan de plechtige kroning:

Venray: de weleerw. heer pastoor VAN HAEFF († 18 Dec. 1884), de eerw. heeren kapellaans LUD. AERTS (thans pastoor te Posterholt) en HENRI LEON TACKEN (thans pastoor te Beesel); de

weleerw. rectoren VAN HEGELSOM van Oostrum; ANTOON GRUBBEN rector van Leuven (thans pastoor te Well); PETER FRANS CHRISTIAAN CREMERS, rector op de Smakt; FRANCISCUS DOOREMANS rector in het Urselienenklooster (thans pastoor te Sevelen bij Gelder); de wel eerw. heer JACOBUS BEERKENS missionaris uit het bisdom Little-Rock (Noord-America), die toen wegens eene zware oogziekte in zijne geboorteplaats Venray vertoefde; de eerw. priesters-seminaristen MARTIN MATHEUS JACOBUS VERBEEK (thans kapellaan te Broekhuyzenvorst) en HENRICUS ASSELBERGHS (thans pastoor te Ophoven bij Maaseyck) beide Venrayers.

Horst: de zeereerw. heer Deken JACOBUS GEENE (thans rustend te Grubbenvorst), de weleerw. zeer geleerd heer GERARD SLITS professor der Christelijke oudheidkunde, Bouw- en Schilderkunst te Rolduc († 7 Februari 1888); de eerw heer kapellaan GER. LEMMENS (thans pastoor te Grubbenvorst) een Venrayer.

Broekhuyzenvorst: de eerw. heer kapellaan JOANNES AUGUSTINUS GEURTS (thans rector te Castenray).

Geysteren: de weleerw. pastoor GERARD JOANNES WIJNHOVEN (thans pastoor te Sevenum), de dichter en toonzetter van het „Oostrumsch pelgrimslied."

Lottum: de eerw. heer kapellaan ANTONIUS HUB. JANSSEN (thans pastoor te Einighausen) een Venrayer.

Meerloo: de eerw. heer kapellaan JAC. JOANNES VERHEGGEN (thans in ziine geboorteplaats Buggenum verblijvende)

Oirloo: de weleerw. heer rector van Castenray PETRUS MATTHIAS LITJENS († als pastoor te Beegden 31 Januari 1891).

Swolgen: de weleerw. heer pastoor JAN BAPTIST HUB. MAESSEN.

Wanssum: de weleerw. heeren GERARD. CORNELIS HAFMANS (thans pastoor te Herkenbosch) en de kapellaan CLEMENS AUG. GISBERT OTTEN (thans pastoor te Wellerlooy.)

Uit het dekenaat Gennep.

Gennep: de weleerw. heer kapellaan BERNARD JANSSEN († als pastoor te Melick 28 Oct. 1895).

Afferden: de eerw. heer kapellaan PETER JAN JANSSEN (thans rector te Leunen).

Bergen: de weleerw. heer pastoor JAN HUBERT INGENDAEL (thans rustend te Echt.)

Heyen: de eerw. heer kapellaan MARTINUS HUB. VAN OPBERGEN (thans kapellaan te Afferden), een Venrayer.

Middelaer: weleerw. pastoor ENGELBERT WISMANS (thans rustend in zijne geboorteplaats), een Venrayer.

Ottersum: eerw. heer kapellaan ANTONIUS SANDERS (thans pastoor te Arcen).

Well: weleerw. heer pastoor ANDREAS VAN SOEST († als pastoor-deken van Gennep 16 Januari 1891) en de eerw. heer kapellaan MARTIN JOSEPH JANSSEN, een Venrayer.

Dekenaat Venloo.

Venloo: de eerw. heer kapellaan HENRICUS J. F. JOOSTEN (thans pastoor te Swalmen) en EDUARD TH. KRIPS.

Blerick: eerw. heer kapellaan ANDREAS J. STASSEN (thans pastoor aldaar).

Verder uit:

Brunssum (dekenaat Schinnen): weleerw. heer pastoor LEON. SCHRIJEN, vroeger kapellaan te Venray en

Overloon (dekenaat Cuyk): weleerw. heer pastoor JAN JOACHIM DEENEN (thans pastoor te Puyflijk).

De grijze kerkvorst door wiens handen het miraculeus beeld van Oostrum gekroond werd, zou nog eenmaal het hooge geluk te beurt vallen, een ander beeld der Moeder Gods te mogen bekronen nl. te Thorn aan de Linden, toen de tijdwijzer ter eeuwigheid 1886 als het eindjaar des levens aanwees.

„Het was op den 18 Juni van dat jaar dat onze hooggeschatte „kerkvoogd zijn schoone ziel aan haren Schepper teruggaf, om in „den Hemel, naar wij terecht vertrouwen, van zijnen langdurigen „arbeid uit te rusten en de onverwelkbare kroon te ontvangen, „welke Maria, viermaal door zijn hand op aarde gekroond, voor „haren getrouwen en vurigen dienaar bij den regtvaardigen Rechter „ongetwijfeld gereed hield."

Met deze woorden meldt de coadjutor Mgr. Boermans het verscheiden van zijn verdienstvollen voorganger in zijn Herderlijk

schrijven van 27 Juni 1886, waarmede Hij den geloovigen zijn optreden als Bisschop van Roermond aankondigt.

Deze vier plechtige kroningen, welke Mgr. Paredis heeft mogen verrichten waren de volgende:

1° Het Beeld van O. L. Vr. van het H. Hart te Sittard bij de Urselienen 11 December 1873. Donderdag in de octaaf der Onbevlekte Ontvangenis.

2° Het Miraculeus Beeld van O. L. Vr. op 't Zand te Roermond 19 Augustus 1877. Zondag in de octaaf van O. L. Vr. Hemelvaart.

3° Het Miraculeus Beeld van O. L. Vr. van Oostrum onder de parochie Venray 14 September 1884. Zondag in de octaaf van O. L. Vr. Geboorte.

4° Te Thorn aan de Linden 21 September 1885.

Ook de man, die zooveel geijverd had voor Maria's heerlijkheid, rector van Hegelsom mocht slechts drie en een half jaar den dag der kroning overleven. In den avond van 29 Februari 1888 overleed de rector in den ouderdom van bijna 47 jaren, en werd den 3 Maart op het kerkhof te Venray ter aarde besteld.

PETRUS JOANNES HUBERTUS OBERS,

geboren te Swalmen 19 Juli 1841, priester gewijd te Roermond 6 April 1867, benoemd als rector in het klooster te Grubbenvorst 13 Mei volgende, rector in het Tertiarissenklooster te Mook 13 Januari 1870 en rector van de O. L. Vr. kapel te Oostrum 23 Maart 1888.

Zijn weleerwaarde uit eene Grubbenvorster familie te Swalmen geboren, een neef van zijn voorganger van Hegelsom, begon reeds in denzelfden zomer met de uitwendige herstelling der kapel.

1888. Zomer, zijn de daken aan den Noord- en Zuidkant geheel en al hersteld. De kosten beliepen fl. 1272.

1889. In dit jaar is het oud torentje op den nok des daks gesloopt en een nieuw torentje naar de plannen van den architekt Joannes Jorna opgetrokken.

Gelijk wij weten, was de oude toren op een kolossalen maatstaf aangelegd, en naar dit plan voort te werken, bleek voor Oostrum ondoenlijk. Het front van den ouden toren ter hoogte van het dak der kerk werd opnieuw bekleed, en hooger op een slank en sierlijk torentje, een waar sieraad voor de kapel, opgebouwd, dat aanlegger en bouwkundige eer aandoet. Deze toren is 38 meter hoog.

Vooral uit Venray en Geysteren werd de weleerw. heer rector door welgemeende giften ondersteund.

Bij deze gelegenheid werd ook het portaal, dat in 1837 in minder passenden stijl aan de noordzijde der kapel was aangebouwd, gesloopt, en door een kleiner doch sierlijker vervangen; ook hadden eenige veranderingen in de rectorswoning plaats.

De uitgaven dezer werkzaamheden bedroegen 4728 gulden.

1891. Augustus. In de kapel een plechtig Triduum of driedaagsche oefeningen door den eerwaarden pater Karmeliet Michaël Smits (een Venrayer), Procurator in 't klooster te Boxmeer.

Het werd gesloten in den avond van Maandag 17 Augustus.

1892. „'t Was in de Passieweek van 1892 dat de weleerwaarde rector Obers zijne 25 jarige priesterwijding herdacht, doch wegens den H. Vastentijd werd hieraan geen uiterlijk feestbetoon bijgezet.

Maar daarom hadden zijne oud-leerlingen den jubilaris niet vergeten; van alle kanten gewerden hem persoonlijke geschenken die de bedienaar van Maria's heiligdom edelmoedig benuttigde om het volgend jaar menige schoone verandering in de kapel tot stand te brengen, zoowel aan het Triumphkruis als aan het troonaltaar, predikstoel en kinderbankjes. Zoo werden als huldeblijk en feestoffers geschonken:

2 prachtige communie-doeken uit het Franciscanessenklooster te Mook.

1 keurig afgewerkte stola door eene familie uit Cleve.

1 altaardwaal met zeven el gehaakte kant erlangs, geschenk eener familie uit Essen en Materborn.

1 albe, door eene familie uit Cleve.

Verder uit Amsterdam, Rotterdam, Arnhem, Nijmegen, Helmond, Beek en Donk, Emmerich, Unna, Hörde, Vorst, Minden en Oostrum een bedrag van ongeveer 500 Nederlandsche gulden."

1893. Zomer. Eene schoone en doelmatige verandering in de kapel aangebracht. Door de goede zorgen van den rector praalt de koorboog met een triumphkruis omgeven door de beelden van Maria en Joannes, alles op prachtig en zwierig aangebracht ijzeren loofwerk. Om het uitzicht op het hoofdaltaar vrij te hebben is de troon met het miraculeus beeld evenals de fraai gebeeldhouwde predikstoel verplaatst. Ter bevordering van het stemgeluid en om het min of meer kuipachtige aan den kansel te ontnemen, werd later ook het klankbord door Roermondsche kunstenaars in eere hersteld. De pelgrims konden zich met de O. L. Vr. feesten van deze op kunstzin gebaseerde regeling overtuigen en bekenden dat verandering hier werkelijk verbetering geweest is.

Onbekommerd om wereldsche loftuitingen gaat de weleerwaarde heer rector steeds met gepasten spoed voort zijne krachten in te spannen tot opluistering van Oostrum's heiligdom, en moge het Hem gegeven zijn nog lange jaren Maria's eer te bevorderen!

Lijst van Priesters en Kloosterlingen te Oostrum geboren of daar gewoond hebbende.

Over den Munsterschen Wijbisschop Joannes Claessen (Nicolai) zie hierboven. Het wapen dezer familie bestond uit twee kepers waartusschen drie pijlspitsen.

Laurentius Christiani (van den Eent) was den 4 Aug. 1609 tegenwoordig bij de aanneming zijner zuster Christina van den Eent, als kloosterzuster in het convent Jerusalem; hij onderteekende: Reverendus dominus Laurentius Christiani Venradensis.

Den 3 September van hetzelfde jaar 1609 wordt hij door bisschop Cuijckius ingehuldigd als pastoor te Swolgen, op denzelfden dag dat daar het hoogaltaar geconsacreerd werd. Ten jare 1614 werd Laurens Christiani en Oostrum, naar elders gepromoveerd.

De eerw. Broeders:

Christiaan Verblackt, geboren te Oostrum (Venray) 26 Juni 1746, † pastoor te Geysteren 8 Maart 1778, en

Theodorus Verblackt, geboren te Oostrum (Venray) 24 Mei 1749, † Venray 28 November 1824.

(Zie bladzijde 31, lijst der rectoren.)

NICOLAAS VAN DEN BERG, geboren Oostrum (Venray) 13 September 1869, zoon van Willem en Anna Gertrudis Michels, werd priester gewijd te Roermond 10 Maart 1894, kapellaan te Blitterswyk 15 September 1894.

Kloosterlingen.

Broeders van den 3de Regel van St Franciscus op Koningslust onder Helden.

1). THEODORUS HOEX, geboren Oostrum (Venray) 29 Augustus 1816, zoon van Pieter en Anna Maria Kusters, deed professie 30 December 1851 en overleed te Helden 14 October 1890. BROEDER BENEDICTUS.

2). ANTONIUS VERHEIJEN, geboren Oostrum (Venray) 22 Mei 1846, zoon van Herman en Wilhelmina Hoex, geprofest 15 April 1874. BROEDER LUDOVICUS.

3). PETRUS HOEX, geboren Oostrum (Venray) 15 November 1871, zoon van Jan en Gertrudis van Hugten, geprofest 5 Juli 1893. BROEDER DOMINICUS.

4). ANTOON HOEX, geboren Oostrum (Venray) 15 November 1869, broeder van den voorgaande, geprofest 1 Mei 1895. BROEDER PAULUS.

Urselienen.

GERTRUDIS WISMANS, geboren te Lull-Oostrums, dr van Martinus Wisman († Januari 1896) en van Hendrina Trynes († 5 Juni 1880), geprofest in het klooster „Jerusalem" te Venray onder den kloosternaam ZUSTER CORDULA.

JOHANNA VERHEYEN, geboren Oostrum 28 Juni 1850, dr van Herman en Wilhelmina Hoex, geprofest te Grubbenvorst in het klooster „de Voorzienigheid" den 26 Mei 1874; MOEDER MARIA CLOTHILDIS.

MARIA VERHEYEN, d^r^ van Gerard en Anna Peeters, geboren te Eindhoven 31 December 1873, ingekleed te Grubbenvorst onder den kloosternaam ZUSTER MARIA ODA.

CATHARINA PETERS, geboren 8 September 1873, d[r] van Jacobus en Petronella Wismans, ingekleed te Posterholt onder den kloosternaam ZUSTER MARIA VAN HET H. HART VAN JEZUS.

Religieusen Tertiarissen.

WILHELMINA JENNISKENS, geboren Oostrum 27 Maart 1865, d[r] van Gerard en Maria Poels, geprofest te Heythuysen 21 Juni 1887, thans in het klooster te Silvolden bij Terborg (Gelderland). ZUSTER GEORGIA.

Duitsche zusters van de 2[de] orde van den H. Dominicus.

PETRONELLA JENNISKENS, geboren Oostrum 18 Februari 1868, zuster van voornoemde Wilhelmina, geprofest in het klooster „Marienthal" bij Venloo, 23 Januari 1890. ZUSTER LUCIA.

Congregatie der Liefdezusters van den H. Carolus Borromeus.

WILHELMINA VAN HELDEN, geboren Venray 13 November 1864, dochter van Willem en Petronella Jenniskens, nicht van bovenvermelde zusters Georgia en Lucia, deed professie te Maastricht 4 November 1884, thans werkzaam in de R. C. Ziekenverpleging op de Heerengracht Amsterdam. ZUSTER VIRGINIA.

MARIA VAN HELDEN, geboren Venray 7 Juli 1868, zuster van voormelde Wilhelmina, deed professie te Maastricht 7 Februari 1891. ZUSTER MONICA.

Gilde van O. L. Vr. te Oostrum.

Evenals in de meeste plaatsen van 't Geldersch Opper-kwartier had ook deze broederschap een godsdienstig karakter, gelijk men uit de naamlijst der leden kan afleiden, daar geestelijken en leeken, zoowel de edellieden van Geysteren als de eenvoudige landbouwers van Oostrum in dezelve waren opgenomen.

Onderlinge bijstand in en na dit leven door gebeden en offeranden, de verheerlijking van Gods Moeder en opluistering der godsdienstige plechtigheden schijnen het hoofddoel der vereeniging te zijn geweest.

De patrones van het geliefde bedeoord was ook de hemelsche beschermvrouw der Gilde.

Een tweede doel was de weerbaarheid en rustverzekering des dorps, daar deze schuttersgilden in den regel ten tijde van gevaar op wacht stonden en de boosdoeners vervolgden. Oefening in den wapenhandel, het schoone koning- en vogelschieten, het optrekken bij de inhuldiging van kerkelijke en wereldlijke overheden waren hiermede ten nauwste verbonden.

Een derde doel was de gezelligheid, het kameraadschappelijk samenzijn der broeders en zusters. Niet enkel werd te samen gebeden, voor elkanders veiligheid gezorgd, maar ook te samen zoude men zich vermaken en vrolijk zijn vooral op den koningschut en teerdagen. Vele dorpsche gildebroeders van vroegeren tijd waren soms niet vrij te pleiten van zekere mate stijfhoofdig-

heid en hardhandigheid, waartegen de reglementen wel zorgden, maar toch menige hevige oneenigheid niet verhinderen konden.

„Het oorspronkelijk schoone doel der gild niet meer indachtig, huldigden in lateren tijd sommige schutters meer den Heidenschen Bacchus dan de Christelijke Moedermaagd, zoodat meer dan eene zuip- en vechtpartij ten hunnen laste staat.

De Oostrumsche gilde (1) is ontstaan in de eerste helft der zestiende eeuw, minstens vóór 1535, gelijk o. a. uit de volgende van het kerkarchief afkomstige lijsten ten duidelijkste blijkt:

Copie.

Dit syn alle broeders und susters die noch in den leven syn van onser lieven frouwengilde te Oestrum A° 1570.

Her Jacob Verschuren pastor te Ray.
Jaspar van Tryft, Jenneken uxor.
Theus Goessen.
Jan Goessen, Peterken uxor.
Willem d'Alisleger, Willemker uxor.
Gerit Vermeulen, Thisken uxor.
Peter de Best, Beel uxor.
Gaert Cupers, Lysken uxor.
Jan Cupers, Gritgen uxor.
Rut Theus.
Jan van Alpen.
Gerit Nagels.
Henrick de Best, Gerten uxor.
Derick van Alpen, Geritgen uxor.
Gaert Lynnaerts.
Heijn Vermoelen, Met uxor.
Jan de Braband, Lenartgen uxor.
Goossen Vermeulen, Peterken uxor.
Peter Vermeulen, Libeken uxor.

---

(1) Wij gebruiken het woord *gild, gilde,* meestal in het vrouwelijk geslacht, het volk in deze streek zegt en schrijft *de* gild.

Jan Koenen, Henrisken uxor.
Klaes Schomeker, Barber uxor.
Kerstgen Werkens, Gritgen uxor.
Jan Derick soen van Alpen, Perken uxor.
Gerit Tonisken Claessoen, Gert uxor.
Lysbeth Styn Beltgens dochter.
Jan van der Horst, Trijn uxor.
Jan Vermolen, Peterken uxor.
Zyl van Haef, Lysbeth uxor.
Jacob Huben, Styncken uxor.
Jan Boshusens.
Jan Lynnaertz, Bely Uxor.
Gerit Verhiept.
Theus Jans, Peterken uxor.
Jan van Tweinen.
Jan Heldemans.
Henrick aenden Stap, Lisken uxor.
Jan Jans soen van Alpen, Nael uxor.
Gisken opten Gent, Alyt uxor.
Dinis van Westenbeeck, Mercken uxor.
Lambert Smitz, Huepken uxor.
Derick Pouwels, Gertgen uxor.
Lambert Beltgens, Mercken uxor.
Jacob Rutgens, Libeken uxor.
Jan Belgens, Heilken uxor.
Jan van Eick.
Michel Gaert Heynen, Heil uxor.
Gesken Peter Hermans uxor.
Peter Peter Groenen soen.

(wat nu volgt is van eene andere latere hand).

Her Wilm passtor tot Wansum.
Thys Faechs, Lisken de huisfrouw.
Jan aen geen Meulenn, Jetgen de (h.)
Jan Brouwers, Heilke de (h.)
Hoeb Bonsen, Heies de (h.)
Jan Schimmekers, Leinken de (h.)

Peter Vermuelen, Percken de (h.)
Peter Sloets, Lein de huysfrou
Seeger Hoebben Bertgen de huysf.
Derick Deinys, Mercken de huysf.

Copie.

Dit syn alle bruders und susters die gestorven syn uter Onzer Lieve Vrouwen Bruederschap na Oestrum.

Mr. Henrick Wynter pastoor to Ray.
Her Jan Schomaekers pastor to Oestrum.
Her Jan van Hoelem.
Jan van Eill.
Sybert van Eill.
Wyllem van Eill.
Wynit van Oppendorp.
Gairt Vermolen, Lysken uxor.
Jan Willemkens, Beel uxor.
Thys Huben, Hilliken uxor.
Hueb van Aken, Katryn uxor.
Henrick Boenssen, Immel uxor.
Rener Boenssen oer soen.
Jan Shans, Neesken uxor.
Gobbele aenden Stap, Alitgen uxor
Jan oer soen.
Meus Roffers, Beel uxor.
Seger onder die Willig, Tryn uxor.
Jan Schoemeker, Beel uxor.
Gisken van Hoelem, Alyt uxor.
Henrick van Rosmoelen, Tryn uxor.
Gerit Bosmans, Gritgen uxor.
Willem die Laen.
Gaert Vermoelen, Lisken Uxor.
Henrich Vermoelen.
Jan Theus, Alit uxor.
Ruth Theus, Lisbeth uxor.
Willem Beltgens, Henrisken uxor ende Styn uxor.

Peter van Oss.
Jan Cupers, Meth uxor.
Meus Cupers, Trijn syn suster.
Hermen Optenhof, Heilken uxor.
Arrien Schroers, Trin uxor.
Jan Hermans, Alit uxor ende Gertrudt uxor.
Alert Goermans, Gertrudt uxor.
Gerit Hermans, Mery uxor.
Jan Koenen, Jenniken uxor.
Claes Fossen.
Peter die Alisleger, Tryn uxor.
Henrick van Helden, Griet uxor.
Coenraet Rassen, Alvert uxor.
Lynnert Rassen.
Jan Stenskens, Alit uxor.
Gerit van Hoelem, Jenneken uxor.
Peter die jonge, Thysken uxor.
Met Theus Gaessen uxor.
Jan Lynnaertz.
Gryt Jan Heldemans uxor.
Peter van Aefferden, Lysbeth uxor.
Thonis Beltgens, Tryn uxor.
Jan Lennaertz.
Willem Beltgens, Henrisken uxor.
Jan Schoermans.
Lenert Van Rosmoelen, Tryn uxor.
Jacob Brouwers, Marieken uxor.
Rutgen aengen Eynd, Bilken uxor.
Willem Wilm Beltgens soen, Alit uxor.
Rut Belgens.
Thonis Beltgens, Tryn uxor.
Gerit van Schelberch, Derisken uxor.

(wat nu volgt is van eene latere hand dezelfde als boven)

Heein Gobbels.
Itgen Gerit Nagels de huisfrou.
Jan Gaert Heynen, Alyt de huisf.
Itgen Schroers.

Thomas Deckers, Gertgen de huisf.
Derich Verheien, Trin de huisf.
Ercken Meus, Jut de huisf.
Jan Meus, Fyken de huisf.
Jan Boenssen, Wilmken de huisf.
Tomas Claes, Bertgen de huisf.
Peter Hermans.
Wilm van Heelden.
Peter Groeinen.
Belgen Jan Beungels soen, Stin de huisf.
Goert Gerit Schrors huisf., noch Tryn de huisf.
Jacob Muelefels.
Ercken Claes, Neysken de huisf.
Hermen Kruckken, Gerten de huisf.
Peter Geryskens, Locies de huisf.
Teus aen geen Muelen, Mychel de huisf
Teus Sillen, Libbeken de huisf.
Wylm Seegers, Tryn de huisf.
Claces Kusters, Fyken de huisf.
Hanrick Groeinen, Hylleken de huisf
Peter Steeuff, Griet de huisf.
Thys Noodt Beel de huisf.
Jan Heesen, Geritgen de huisf.
Michel Lemmen, Gertgen de huisf.
Teus Cauwen, Neisken de huisf.
Gaert Groenen, Jenneken de huisf.
Jan Hobben, Eencken de huisf.
Derick Jaeken, Encken de huisf.
Tonys de Graeff, Wilmken de huisf.

(Naderhand nog bijgevoegd):

Jan van Aefder, Eleyzaebet.
Deryck van Hoelt, Perken syn huysfrow.
Gaert Heylkes, Ruet syn huysfrow.
Gaert Hoeben, Yrten husfrow.
Seger Hermes, Koeyn syn huesfrou.
Jan Gaerts, Evese syn huesfrou.

Uit het feit dat 21 September 1535 de kerkmeesters en sche-

penen den rector Jan Schoenmaekers verzochten tegelijk met de nabueren zijn best te doen om van den Royschen pastoor te verkrijgen, jaarlijks op 21 Nov. (O. L. Vr. Presentatie) de lijkdienst of begenckenisse der overleden broeders en zusters te Oostrum te mogen houden, blijkt reeds genoegzaam het bestaan der gilde. Daar genoemde pastoor, meester Winter, tevens gildebroeder was, kan men een gunstig advies verwacht hebben.

De bovenvermelde lijsten zijn door twee verschillende handen geschreven. De laatste helft is opgesteid tusschen de jaren 1570 en 1613, daar Willem Wijnants, pastoor te Wanssum, die den 17 September 1613 stierf, hier nog onder de levenden geboekt staat. Onder de eerst overledenen vinden wij den Venrayschen pastoor Mr. Hendrik Winter, die tevens notarius publicus was (zooals het praedicaat meester aanduidt) en in beide betrekkingen in de jaren 1533 en 1550 voorkomt.

Verder zien wij als overleden geboekt h. (1) Jan Schoenmaeckers die als rector in akten van 1535 en 1545 verschijnt, alsmede h. Jan van Hoelem, Gisbert (zoon van eene Venrayer familie), die van 1515 tot aan zijn dood 1562 beneficiant van het altaar der H. Maagd te Geysteren was. Onder de adellijken komen voor de gebroeders Jan, Sybert en Willem van Eyll (zonen van Jan en Elisabeth van Goir), die 1526 en 1555 leefden; verder Wynand Schellart van Oppendorf, die in 1504 en 1513 voorkomt.

De overige namen vinden we in de Oostrumsche Schepenregisters en andere bescheiden schier allen terug.

Het éérste wat men in de troebele tijden der Nederlandsche beroerten van onze gild vermeld vindt, is eene bijdrage of schatting aan de Staten en een daaruitvoortvloeiend proces, welks ontstaan volgender wijze plaats had.

De Geldersche Landdag, in September 1577 te Nijmegen gehouden, had tot betere regeling zijner landszaken besloten uit ieder kwartier een bepaald aantal gedeputeerden te kiezen, die voortdurend vereenigd zouden blijven, terwijl voor het Overkwartier Venloo als zetelplaats aangewezen werd. De Spaansche stadhouder Don Juan had in Januari 1578 eene beslissende overwinning op de

1) h. of heer vóór den naam was in die tijden het diacriticum van een geestelijke.

troepen der Generale Staten behaald, waardoor hij in het bezit van een groot gedeelte van Brabant en Henegouwen geraakte en de kansen van de Staten om de Spanjaarden uit de Nederlanden kwijt te raken, slecht begonnen te staan.

De mannen van de Gentsche Pacificatie en der Brusseler Unie, aartshertog Matthias van Oostenrijk, Willem van Oranje en anderen, vorderden nu van de afzonderlijke provinciën, waaronder ook Gelderland, eene opbrengst van geld en troepen om met vereenigde krachten het voortrukken van den vijand tegen te gaan.

In Februari eischten zij van de Geldersche steden den 40ste, van het platte land den 20ste man ter landsverdediging, iets waartegen de Gedeputeerden gegronde bezwaren inbrachten. Behalve de opbrengst der generale middelen (verbruiksbelasting) vorderde de aartshertog spoedig daarna, dat alle niet gewijde zilveren voorwerpen en juweelen van kerken, kloosters, steden, gemeenten en broederschappen bijwijze van leening in beslag zouden genomen worden. In de stad Gelder kreeg de scholtis Bysterveld den 12 Maart de opdracht terstond eene beschrijving van de gouden en zilveren sieraden der parochiekerk met waardeberekening aan de Regeering op te zenden. Ook deze maatregel riep een heftigen wederstand in het leven en nu schijnt men zich met eene opbrengst naar de werkelijke waarde tevreden gesteld te hebben.

Hetzelfde had te Oostrum plaats, want het gerichtsprotocol meldt het volgende:

„dat omtrent anno 1578 als de Gedeputierden van de Staeten te „Venlo waeren, woerden alle Reliquien ende monstrantien van de „Kercken deses quartiers die oock te Ven Ray gewerdiert woerden, „hebben de gesworen van Roy oyck onder andere gewerdiert dat „silverwerck der gilde t Oestrum." Paulus Groenen Janssoen had hiervoor geld verschoten en deswege ontspon zich zestien jaren later, 1594, een proces, waarvan ons de uitslag onbekend is.

In de twee opvolgende eeuwen zijn ons weinig merkwaardige feiten uit het gildeleven bekend, maar zeker heeft zij met het bekende doel voor oogen, onafgebroken naar hare usantiën en reglementen voortgeleefd. Telken jare op den 8 September had des namiddags het traditioneele koningschieten plaats en al waren hare inkomsten ook klein, toch wist ze met geringe middelen de

voorvaderlijke gezelligheid en hulpbetoon voor de overledenen voor te zetten. Zwierig zwaaide het vendel en lustig sloeg de trom, totdat de Fransche Republikeinsche roodbroeken het diepingeworteld nationaal gildewezen een geduchten slag toebrachten.

Het hoofdsieraad der gilde-insignes was ongetwijfeld de zilveren koningsketen met den vogel, welke laatste als het palladium der gilde soms van ongemeen fraaie kunstbewerking getuigde en zorgvuldig bewaard werd. Geregeld hechtte iedere nieuwe koning jaarlijks eene zilveren, meestal ovale, gedachtenisplaat aan de keten, waarop de attributen van zijn bedrijf met het jaartal min of meer kunstig gegraveerd waren. De schutter, die driemaal den vogel had afgeschoten, droeg den pompeusen naam van *Keizer van 't Gilde* en had mede eene sierlijke plaat.

Als ontstaan uit en innig verbonden met de O. L. Vr. Kapel, had die broederschap haar zilverwerk steeds toevertrouwd aan de hoede der kerkmeester, die den vogel steeds zorgvuldig door de eeuwen heen bewaarden. Zoo getroostte zich o. a. het kapelbestuur ten jare 1615 eene uitgave van 3 stuivers „voer die doose daer den voegel in ligt."

In het laatste kwartaal der vorige eeuw hadden de schutterijen, gilden en broederschappen in Opper-Gelder de aandacht van het Pruisisch bestuur tot zich getrokken. Waren die vereenigingen te rijk? dreven de leden in hunne vergaderingen eene politiek, die der Regeering te rumoerig voorkwam of voerden jenever en biergelagen de verhitte hersenen tot buitensporigheden?

De volgende circulaire, door het Koninglijk Pruisisch Landes-Administrations-Collegie uit Gelder verzonden, oppert het vermoeden, dat de bezorgdheid der heeren meer dan een bloot kennisnemen of statistische gegevens omvatte:

„Nachdem man zú wissen nötig hat:

1. Was für Schützen „Gezelschaften" Gilden und Bruderschaften in der Herrlichkeit vorhanden sind?

2. Wie viel solche an jährliche Einkünfte besitzen?

3. Was für nötige und vor alters her fundirte Ausgaben besonders an Messen und Armen dieselbe davon zú bestreiten haben?

4. Wie viel nach deren Abzúg järlich übrig bleiben? und

5. Wozú sotaner Ueberschúss verwand wird?

Als wird denen Regierern daselbst hiedúrch anbefolen dieses

genau und zúverlässig aus zu mitteln, und solches dem Königl. LandesAdministrationsCollegio binnen 4 wochen à Dato anzuzeigen, und daran nicht der geringsten Mangel erscheinen zú lassen.

Geldern, den 27 Martij 1772.

Konigl. Preuss. Landes Administrat: Collegium des Herzogt. Geldern. (w. g.) Plesmann, Recop, Portmans, Heinius, Poell, Hachelbúch."

Wat de Regeerders te Venray, die in hun dorp zelve drie schutterijen en vier gilden bezaten, over de Oostrumsche gild gerapporteerd hebben, is ons niet gebleken. In alle geval de jaarlijksche inkomsten waren luttel.

Op den H. Kerstdag 25 December 1798 was de schuttersgild door de kapelmeesters Reinier Vullings en Jacobus Kuenen ten huize der weduwe van Eijndt ter vergadering opgeroepen. In deze samenkomst verklaarden de beide kapelmeester met een bedrukt gelaat dat zij wegens de tijdsomstandigheden het niet meer dorsten te ondernemen het zilver in bewaar te houden, en het mitsdien aan de gild overgaven, „maer niemandt", schrijft Vullinghs, „heeft het in verwaer willen hebben".

De dappere schutters hadden de vlag gestreken, hun was het hart in de schoenen gezonken, want in Juli waren de scherpe besluiten tegen het houden van processiën buiten de kerken afgekondigd en iets later lieten de ontvangers der Domeinen een onderzoek instellen naar de roerende en onroerende goederen afkomstig van de opgeheven corporatiën en gilden, ten einde die als 's lands eigendom te kunnen beheeren.

Wie zou nu gaarne den dierbaren vogel met zijn tooi in huis willen hebben?

Wijselijk besloten de confraters op dien dag, den heelen schat gewaardeerd op 50 Kleesche gulden, maar aan de kapel te schenken, doch mocht het gebeuren dat de gild ooit weder zoude verrijzen, en alsdan de sieraden in gebruik wilde nemen, zoo zullen de broeders voor bewaargeld aan de kapel de helft dier waarde of 25 kleefsche gulden betalen.

Na enkele jaren van republikeinsche woede zag Oostrum weer zijne gild herleven, wel niet met den ouden glans en rechten, maar de broederschap van O. L. Vr was voor ondergang gered,

en heeft, al was de hartslag des levens ook bij wijlen flauw, haar bestaan tot heden toe voortgezet.

In meerdere dorpen werden zelfs deze confreries ten jare 1810 opgeroepen om deel te nemen aan de openbare feesten bij de geboorte van Napoleons zoon, den koning van Rome, gegeven. Ze werden daar zelfs op gemeente-kosten flink onthaald.

Oostrum betaalde zijn bewaargeld aan de kapel bij jaarlijksche termijnen; zoo lezen we in de rekeningen van:

1809, ontvangen van de Gild van den vogel	6-0-0 Kleefs.
1810, „	3-0-0.
1813, van de gild van den vogel van twee jaar	4-0-0.

Of de rest der 25 Kleefsche gulden bijbetaald is, kunnen wij, daar de rekeningen der volgende jaren ontbreken, niet bevestigen, wel echter dat eenige jaren later al het oud zilverwerk verdwenen is. Denkelijk is het of wegens schuld of als liefdeoffer aan de kapel gegeven. Van al de voormalige insignes zijn slechts een drietal pieken of hellebarden, door de officieren, kapitein enz. gedragen, overig.

Reeds in het begin dezer eeuw liet de gild bij hare opkomst zich nieuwe koperen borstplaten, zoogenaamde „Scheerbekkens", vervaardigen, van gelijken vorm en gravuur als die van de Venraysche schutterij het Hof. In spelling en graveerkunst hadden beide vereenigingen zich echter geen meester in 't vak uitgezocht.

De *eerste* steeds door den kapitein, die met de hellebaard de trom voorafging, gedragen, heeft tot opschrift:

„✠ vievat ✠ de ✠ Schuteri ✠ van ✠ Ostrom ✠"

Daaronder, in een stralen krans het monogram der H. Maagd, waarboven eene kroon.

de *tweede* „✠ vievat ✠ de ✠ Schutri ✠ van ✠ Ostrom ✠"

de *derde* is gelijk aan nº. 2.

De sluiers der waardigheidsbekleeders en het vaandel zijn van nog jongeren tijd. Dit laatste heeft aan de eene zijde de beeltenis van de Onbevlekte Ontvangenis, aan de andere de zinnebeelden der schutters in een rondeel, sabel, trom enz., waaromheen de woorden: „Schutterij van O. L. Vrouw — Oostrum."

Weinige jaren nadat de Franschen voor goed het land hadden geruimd, ademde men vrijer en scheen er nieuw leven in de Oostrumsche gelederen gekomen. 't Was ten jare 1818.

Om den hoofdpersoon van de schuttersgilde Z. M. den Koning deftig uitgedoscht te doen voorttreden, besloten de broeders bij de nieuwe keten en vogel ook een paar zilveren platen te hechten, die zij met het Lieve Vrouwe beeld [Kevelaerer vorm] lieten bezetten. Beide hebben onder de beeltenis hetzelfde opschrift:

„Te samen gekogt
Oostrum den
8 Sept. 1818."

Voor het éérst werd toen wederom na tal van jaren geregeld geschoten, en vindt men behalve de 2 vermelde nog een vijftal Koningsplaten tot 1822 aan de keten. De latere Koninglijke Hoogheden schijnen, om finantieele redenen, zich de eer der zilveren gravuren niet waardig geacht te hebben.

De eerste die op het feest van O. L. Vr. Geboorte Dinsdag 8 September 1818 den vogel in het zand deed tuimelen was de 23 jarige jonggezel Matthijs Jeuken:

Zijne plaat heeft, onder:

n° 1 een landman met de pijp in den mond terwijl hij een vruchtenwagen ment:
bovenschrift: Mathias Jeucken als Koning
van ons Live Vrouwe Gilt tot
Oostrum 1818 den 8 Septembre.

n° 2 een landman varende een wagen:
bovenschrift: Mathias Jeucken als Koning
van ons Live Vrouwe Gilt tot
Oostrum 1819 den 8 Septembre.

n° 3 Gerardus Klassen
Koning van O. L. Vr. Gilt
tot Oostrum 1820
den 2 7bre.
een landman met de pijp in den mond aan 't spitten.

nº 4 Boven een spittende landman:

onder: Gerardus
Klassen
Koning van
O. L. Vr. Gilt
tot
Oostrum.

nº 5 Joannes Vermeulen
Koning van 't Lieve Vrouwe
Gilt tot Oostrum
1822.

een landman met een pijpje in den mond aan 't ploegen.

De Oostrumsche Koningen uit dit eerste kwart eeuw schijnen bijzondere liefhebbers van het aarden pijpje geweest te zijn, wij gunnen het Hunne Majesteiten nu nog van harte! Les rois aussi ont leurs délices.

Rustig ging ondertusschen het gildewezen zijn geregelden verloop, enkel onderbroken door de eer die ANTOON POUWELS genaamd de mulder. zich door het keizerschot veroverde, iets wat zijne vroegere ambtbroeders Mathijs Jeuken en Gerardus Klaessen niet hebben kunnen behalen. Wij hebben meermalen den krassen ouderling (nu sinds jaren ter ruste) bij het optrekken naar den jaarlijkschen Hoogdienst fier met de keizerster op de borst en de sjerp over de schouders, fier op zijne waardigheid, tusschen de jongeren zien voortstappen. Inmiddels bleek ook eene nadere vaststelling der Statuten van de gild noodzakelijk, waarin de gildebroeders in eene algemeene vergadering op Zondag na Oostrumsche Kermis, 21 September, 1851 gevolg gaven. Deze verordening, waarvan meerdere artikelen ontegenzeggelijk een ouderen gildebrief tot grondslag hebben, is van den volgenden inhoud:

Reglement van de Onze Lieve Vrouwe Gild te Oostrum, Gemeente Venay.

ART. 1.

Deze gild zal bestuurd worden door twee Gildmeesters, welke verpligt zullen zijn, alles ten voordeele der Gild in te rigten en te bestieren, en alle jaren op meerderheid van stemmen door de Gildbroeders, zullen moeten gekozen of herkozen worden.

ART. 2.

Deze Gildmeesters moeten na den afloop van hun jaar op Kermis-Dinsdag hunne rekening voor de Gildbroeders doen, en voor het te kort komend instaan.

ART. 3.

Er zal alle jaren op Kermis-Maandag in onze kapel eene Hoogmis gezongen worden voor de overledene Gildbroeders, en tot welvaart der levenden, waarin alle broeders moeten tegenwoordig zijn, op eene geldboete van vijf en twintig cent, en die niet bij het heentrekken tegenwoordig zijn vijf centen.

ART. 4.

Die belet zou zijn, deze Mis bij te wonen, moet daags te voren zijne reden van verschooning aan eenen der Gildmeesters bekend maken, en zoo deze verschooning twijfelachtig is, moet het bij meerderheid van stemmen door de Gildbroeders beslist worden.

ART 5.

Wanneer er een der Gildbroeders of deszelfs vrouw komt te sterven, moeten alle broeders de lijkdienst met de begrafenis

bijwonen op eene boete van vijf en twintig centen. Hiertoe kan een plaatsvervanger, die zijne eerste H. Communie gedaan heeft, genomen worden.

ART. 6.

En 's Zondags na deze begrafenis zal er in onze kapel 's namiddags om twee uren eenen Roosenkrans voor den overledenen gebeden worden, waarin alle broeders moeten tegenwoordig zijn op straffe eener boete van twintig cent. Hiertoe is de plaatsvervanger ook geldig als in vorig artikel.

ART. 7.

Alle jaren op Lieve Vrouwe Geboortedag, wanneer deze op geenen Zondag valt, zullen wij vogel schieten; ieder Gildbroeder moet met een goed geweer, op eene geordende manier mede naar den vogel en van daar weder terugtrekken, op eene boete van vijf en twintig cent; van het geweer mede te dragen zijn alle officianten en Gildmeesters verschoond.

ART. 8.

Ieder Gildbroeder die mede teert moet mede op de trom betalen, hetgene wat door de Gildmeesters bepaald wordt.

ART. 9.

Geen vrouwspersoon, die niet woonachtig is in een huis, waarin een Gildbroeder is, of die geene achttien jaren oud is, mag mede den nieuwen koning beschenken.

ART. 10.

Ieder Gildbroeder mag, wanneer wij teren, zijne vrouw of wanneer hij ongehuwd is een vrouwspersoon mede brengen, doch deze moeten ten minste achttien jaren oud zijn. Alle jongere kinderen mogen niet in de gildkamer geduld worden.

ART. 11.

Al degene, die, wanneer wij vergaderd zijn, hetzij om te teren, vogel te schieten, naar de kerk te trekken of anderzins, aanleiding geven tot twisten of vechten, betalen eene boete van vijf en twintig cent.

Die iemand slaat, stoot of aanrandt, eene boete van vijftig cent.

Die iemand scheldt of lastert of bijv. zegt: gij liegt het, betaalt eene boete van vijf centen.

ART. 12.

Alle jaren op Kermis-Dinsdag 's voormiddags om tien uren zullen de officiersplaatsen ten voordeele der Gild, aan de meestbiedende voor een jaar verpacht worden.

ART. 13.

Ieder officier, hetzij vaandrig of tamboer, is verpligt zijn wapen of instrument onbeschadigd in te leveren, of beschadigd zijnde op zijne eigene kosten te laten herstellen; doch zou deze beschadiging in den dienst per ongeluk, of op eene verschoonbare wijze komen, dan kunnen zij door meerderheid van stemmen verschoond worden.

ART. 14.

Wanneer er na de sluiting en vaststelling van dit Reglement iemand onder deze Gilde wil gaan, moet hij voor zijne intrede betalen vijf en twintig cent, en die er uit wil gaan betaalt voor den uitgang zeven en tachtig cent.

ART. 15.

Wanneer er zich iemand aangeeft, om onder deze gild te gaan, of Gildbroeder te worden, moet het eerst door meerderheid van stemmen beslist worden, of hij aangenomen zal worden of niet.

Art. 16.

Niemand kan of mag onder deze Gild aangenomen worden, dan die in Oostrum of Lull met vasten woon of gezeten zijn.

Art. 17.

De Gildbroeders, die niet verkiezen in de onkosten der Gild te betalen of deel te nemen, betalen op iederen Kermis-Dingsdag of vroeger in eens twintig cent; doch deze zijn aan alle kerkelijke diensten verpligt, met de straffen die er op staan gelijk de andere broeders.

Art. 18.

De bepalingen van dit Reglement mogen ten allen tijde veranderd en uitgebreid worden, mits de verandering of uitbreiding bij meerderheid van stemmen doelmatig geoordeeld worde.

Art. 19.

Tot geene stemming mag overgegaan worden, tenzij meer dan de helft der Gildbroeders te gelijk tegenwoordig zijn. Indien er evenwicht van stemmen mocht bestaan, zoo hebben de Gildmeesters de beslissende stem, wordende de niet tegenwoordig zijnde Broeders beschouwd zich met de meerderheid der stemmen te hebben vereenigd.

Art. 20.

De vorenstaande bepalingen, aldus voorgesteld, zijn door ons ondergeteekende Gildbroeders als verbindend aangenomen en onderteekend.

Gedaan in onze vergadering te Oostrum den een en twintigsten September 1851.

H. Antoon Moorrees.
Antoon Wolters.
Jacobus van Beckum.
Michiel van Rijswick.
Peter Wolters.
Peter Hoex.
Johannes Hoex.
Johannes Michels.
Peter Pouwels.
Antoon Pouwels (Landb.)
Jacobus Hendriks.
Jacobus Vermeulen.
Leonardus Achten.
Hendrikus Pouwels.
Paulus Jeuken.
Antoon Moorrees (zoon).
Johannes Jeuken.
Martinus van Gerven.
Thomas Janssen.
Gerardus Vermeulen.
Mathijs Jeuken.
Ruth Vullings.
Frans van Gerven.
Johannes Poels.
Jan Vullings.
Johannes van den Heuvel.
Martin Minten.
Gerardus Kamps.
Johannes van Rijswick.
Antoon Pouwels.
Peter van Bussel.

Gelijk bij het hoofdstuk „Processiën" is aangestipt, trok de Gild vroeger met vaandel en trom, doch ongewapend, op 8 September de processie uit de Venraysche moederkerk in het veld ter ver-

welkoming te gemoet, een gebruik dat later in verval geraakte. In 1852 verzochten de Gildmeesters aan den pastoor en deken, Petrus Verheggen, dit gebruik hersteld te zien, wat nochthans op advies van den Administrator apostolicus niet werd ingewilligd en dan ook niet meer gevolgd is. (Zie bijlage n° XXIII).

De jaarlijksche dienst voor de overledene Gildbroeders; op Kermis-Maandag in de Kapel, had plaats ten 7 ure en werd Zondags te voren in de parochiekerk van den kansel afgekondigd. Tot het jaar 1870 werd hij geregeld door den pastoor gezongen, toen pastoor van Haeff den tijdelijken rector met die taak belastte.

In de laatste tijden betaalde Johannes Verhaeff onder den titel van erfpacht of gildboete de somme van gld. 1,65 Nederlandsch voor deze Mis.

Daar de schutroede staande op den weg tusschen het Oostrumsch Broek niet meer geregeld de schutters om zich heen vergaderd zag, had de toenmalige Rector Omes den wensch te kennen gegeven, de koninglijke platen als een offer om den troon van het miraculeus beeld te zien hangen, een wensch dien de Gildbroeders echter dood trommelden. Alleen werd door de familie van den overleden keizer, Pauwels, diens keizersster aan Maria's troon vereerd, waar ze zich bevindt met het opschrift:

„A. Paulzen Keizer."

Op 8 Februari 1887 was de Oostrumsche O. L. Vr. gild in vol kostuum bij de plechtige inhuldiging van den WelEerw. Heer Willem Antoon Notermans als pastoor van Venray tegenwoordig.

En hiermede eindigen we onze korte beschrijving over de gilde van Oostrum, die in den loop der tijden ook het hare heeft bijgebracht tot verheffing van Maria's eeredienst in de aloude heerlijkheid Spraeland-Oostrum van het kerspel Venray.

Rente- en Thynsboek der kapel Oostrum.

Het oudste gedeelte van dit register is omstreeks 1558 aangelegd, de rente-aangiften van af 1533 tot gemeld jaar zijn alle door dezelfde hand geschreven.

Een tweede gedeelte loopt van 1559—1578.

Een derde tot 1772.

De beide laatste bijschrijvingen zijn door kleinere letter aangegeven.

Dyt syn onser lyever frouwen Renthen tot Oesterum der kercken ayn wen ind yn wat onderpant sy geleghen syn: Voert van Tyndz und erfftaill ind anders onser lyever frouwen vurss. behoorende etc.

1. Item Jan Cuyper ind Meth syn huysfrou (Jan Pouwelss ind Katherina syn huisfr.) gelden onser lyever frouwen tot Oesterum jaerlix iij ynckell malder Rogge die gelegen syn yn haer huys hoff ind hoffstat myt iiii½ mergen landtz.

Noch Jan ind syn huyssf. vursscreven gelden jaerlix iiij vait roggen ind is oeck ynkelen rogh gelegen in i½ mergen landtz die gelegen syn.yn dat lyntfeyn.

Noch 1 ynckel erffmalder roggen van gerydt bossmans wegen ind is oick gelegen in syn hoffstat vursscreven gilt tsamen IIII$^1/_2$ mald rogge noch 1 summeren roggen gelegen yn valcken kamp ind ys oick ynckelen rogh.

Dit is nhu Jan Heesen.

Modo Nieles Hesen vursscreven Jans broeder.

2. Item Henrick Claes gylt onser leyver frouwen vurss. 2 malder ynckelen rogh uuter enen mergen pass gelegen alreneest der bagynen pass, dit selvige $^1/_2$ malder roggen gilt nu het clooster Oestrum die desen vurss. pass hebben. — Quere 6.

3. Item Jan Willemkens soen van Spraelant in Beell syn huysfr. gelden onser lyever frouwen jaerlix $^1/_2$ ynckell erffmalder Rogge uut II mergen landtz die gelegen syn ynden heesacker.

Item Thijs Huybertz ind Hyllicken ejus uxor een summeren ynckels roghen gelegen yn een kempken yn dat lynt veyn.

4. Item Wynken Met Leyssen swager gilt jaerlix 1 summeren ynckel erffroghs ende 1 vaet yn ij mergen landtz geheyten die eynghe gelegen ayn die lingsche zyde.

5. Noch die selve 1 schepel ynckelen erffrogghe jaerlix uut enen mergen pass gelegen neven Goesens pass vander Moelen und weer dat saick dat dat onderpant nyet guet genoch daer voer waer, sullen die kerckmeysteren dat voer suycken yn Wynkens hoffstat.

Hier van gilt Willemken Middelburchs jaerlix $^1/_2$ malder rogh noch 1 voet roghe uuten hoff. — Mode Geryt Beltiens.

6. Item dat cloester tot Oesterum gylt onser lyever frouwe jaerlix 1 ynkell erffmalder roggen uutter iij mergen landtz gelegen yn die eynge ayn die luylsche wech — noch $^1/_2$ ynkell erff malder roghe gelegen yn Wolterspesken — noch dat Cloester vurss. gylt jaerlix ein summeren ynkell erff roghs — noch dat cloester een half malder erfs roggen vuth eenen pass hergekomen van Hanrick Claes tsamen ij malder en een summeren erffs roggen.

7. Item Jan de Snyer gilt onser liever frouwen jaerlix 1 vait roggen ynkell, gelegen yn een stuck landtz geheyten *traet.*

Nu de heer to Geysteren.

8. Item Heesken Cuypers gyldt onser liever frouwen jaerlix 1 summeren ynkels roggen yn der vallicken camp.

Dit is Derick Denis nu Henrick Huybberts.

Anno 1610 item Hueb Boensen maeckt ons lief vrouwe jaerlix ein ingemeke vut enen mergen pas gelegen in witte veijn. Mode Jacob Heuben.

Dit voorsscreven parseel heeft ghewonnen ende gheworven Jan Peters ende Weyndel syn huysvrou ende den boeck syn recht gedaen op huyden den 17 February 1667 ter presentie Jaenis Peters ende Jan Hofs.

Anno 1610 item Claes Kusters maekt ons liefvrouwe oeck ein ingemeke uuter enen pass gelegen in witte veyn.

Item heeft Teuss Vermullen gelacht een ort st. thienss tot behoeff van onsser liever vrouwen capell tot Oostrum yn enen pass omtrint groot wesende ij morgen unn een vierdendeell gelegen mitter eender syden neffens Teuss Vermullens erff voer syn dur, mitter ander sieden neffents die gemeynte, unde heefft Teuss voergenoempt voer hem unde syn nakomelingen nu unde ten ewigen dagen die voorg. Capell gekozen tot eenen erffthienssheer. Actum in A° sestien hondert twelff dem vier und twintichsten Juny yn tegenwordicheit heer Willem Wynandtz priester, unde Thiess Faichs unde Willem Zeger Olyslegers zaliger soon, kerckmeisteren der voorg. cappellen yn der tyt. — Modo Peter Vermeulen.

In den jaer 1640 hefft gewonnen ende geworven Peter Vermeulen ende Elysabyt syn huystrouw dyt vorssreven eerff hier boven vernomt staet, ende het boeck syn recht gedaen in presensy twe schepen Hanryck Coppen, Derick van Rickell.

9. Item Thys Heysters gylt onser lyever frouwen jaerlix iiij malder ynkell erff roggen die gelegen syn yn alsulcken onderpanden gelyck hyer nae beschreven. In den iersten yn ij mergen landtz neffen erff Jan Bromanss, $1^1/_2$ mergen yn broickvelgert, 1 mergen landtz beneffen den hulswech ind in syn huyss, hoff ind hoffstat, in voirt in all Tys vurss. erff ind guet.

10. Item Thys Heysters noch 1 malder roggen und 1 sommeren uter Jacop Deckers camp neyst Henrick Verheynnen erff und Claes Wyllemkens julix (?) erfflick.

Dit is Jan Schoemekers. — Modo Jaenis Peters.

11. Item Aellert van Hoelum gylt jarlix ij malder roggen ynkel gelegen yn iij mergen landtz neven Huyben van Aekens Coelhoff.

Modo Peter Hesen nu de erfgenaemen van Derick Peters Heesen.

Item Gerardt (Jan) van der Moelen gylt jaerlix $^1/_2$ ynckell erff malder gelegen in iii mergen landtz die gelegen syn yndt lanck stuck, ist saeck dat dat stuck niet goet.... Alert (Peter) Vermoelen gilt jaerlix $^1/_2$ ynckel erff malder rogge uutter

$1^1/_2$ mergen landtz die syn geheyten die eyckerwyck. — Noch eenen sester roggen jaerlix die Peter oyck gilt totter bruggen.

Hier van giefft Jan Coeninx het halff malder, modo Tiloester.

12. Item Gerydt Bossman gylt jaerlix ij ynkell malder roggen gelegen in syn huyss, hoff und hoffstat. — Dit is Jeuken Jans.

Modo Gaert Heilkens.

13. Item Jan Gordt Heynen gylt jaerlix iiij ynkele erff malder roggen indys geordinyert ind gemackt tot die Gwoensdagess mysse dat salmen terneysten suycken nae Gerit Bossmanss huyss yn $V^1/_2$ mergen landtz mytter hoffstat.

Dit is Jan Gielens — Modo Gaert Gielens.

14. Item dat guet ter smyssen gylt onser lieven vrouwen jaerlix iiij malder roggen ynkelen erffrogh gelegen in XI mergen landtz die gelegen syn in den velde geheyten dat groet stuck ind is geordinyert ind gemaickt tot die Manendages mysse, die Jaenis van der Moelen gemaickt hefft.

Dit is nu den Boegaert.

15. Item Peter Verkynder gylt jaerlix iiij vait rogge gelegen in syn huys, hoff ind hoffstat. — Noch enen capuyn jaerlix.

Item Henrick Snyer und Lisken syn huysffrou sullen jaerlix gelden ij vaet roggen erffloes joeriens pachs.

Dit is aengesath Peter Brouwers qr. 27.

Modo Peter Vaeghs nu Jan Fachs.

16. Item Peter die Jong gylt jaerlix j ynkell malder roggen gelegen in den geyst.

Is nu Libeken Heilkens. — Modo Gaert Heilkens.

17. Item Jan die Vaycht gylt jaerlix $^1/_2$ ynkel erff malder roggen gelegen yn syn cleyn hoffstadt.

Dit is Aert Zaeren. — Modo Hanrick Coppen.

18. Item Jan Beltgens ind Gertgen syn huysfr. gelden jaerlix $iii^1/_2$ ynkel erff malder roggen gelegen in XI mergen landz und is geordinyert ind gemackt tot die Saterdages mysse voer die Ander mysse.

Modo Geryt Beltiens nu Jacop Heesen.

19. Item Katharijn (Alitgen) Schoers gylt jaerlix j ynkel erfmalder roggen gelegen in die wey ind erfftyns guet.

Noch die selve gylt jaerlix $^1/_2$ malder loes roggen.

Dess heyff Ytgen gehant unde geveyst ind dat sellve eyrff tynsgut dat malder roggen inlyt tot tertyt toe dat sy dat loest myt XVII hoerns gulden toe laessen daer ys aen und ouver geweyst ass rychter ind schepen Peter van Schelberch, Jan Vermeulen und Hein Vermeulen.

Dit is Derick Denis nu Henrick Huyberts.

20. Item Alytgen Jan Steynkens huysfr. gylt jaerlix V vaet rogghen ynkelen rogh uutter $1^1/_2$ mergen landz gelegen bij Nyhenborchs lant.

21. Item Henrick Goerdtz gilt jaerlix $^1/_2$ malder ynkelen rogge gelegen in die hoffstadt ayn den vaeren nae Racy.

Dit is Claes Custers, nu de kappell.

22. Item Jan Theus gylt jairlix 1 malder rogge van wege Jan van Eyls heer tot Geysteren uuter twe mergen lants gelegen neffens erff Jan Goert Heynen, schietende mytter enen eynde op die herstraet, hier syn aen und oever geweest als gerichsluyd Goert van den Moelen, Peter van Schelburch, Lenaert Verossmoelen.

Dit is Tonis Vermoelen. — Modo Jacop Tonissen.

Item Jan Decker (Jacop) gylt jairlix 1 symeren roggen gelegen yndt groetstuck huiss ende hoffstaet haldende VII morgen.

Item Lenss van den Boss gilt jaerlix iij vait roggen ynkels roghz gelegen yn enen mergen landz neffen erff Jan van Hoeff.

Item uuter twee mergen landz vurss. hebben Reyner ind Theus van Holt 1 malder ynkelen erff rogh jaerlix, daer hebben sy dat gewyn aff betailt onser liever vrouwen vurss.

Item noch syn twe missen die ein gesticht van Johan Steinckens... 18 und die ander van Coen Sassen etc. die welcke vurss. missen dat gantze gericht, kerckmeisters ind sementlicke naburen gewalt hebben.

23. Den pacht van Koen Sassen missen is gelegen in Lambert Beltgens guet in XI mergen landtz ind is $iii^1/_2$ erff malder roggen.

Noch Derick die Vaecht $^1/_2$ inckell malder roggen ind is gelegen int kleyn hoefken.

Dit staet voor int 18 stuck op Jacop Heesen.
Dit staet voer uit 17 stuck op Heinrick Coppen.

Denis Verwesterbeeck ind Meriken syn huysfrow hebben gewonnen ind geworven an twe handen 1 mergen landtz geheiten den geest mytter ener sieden gelegen neffen den gemeynen wech die van den Boschusen compt, ind mytter ander sieden neffen erff Jacop Heylkens, daer in ligt ein malder roggen jaerlix dat kumpt onzer lieve vrouwen ind ij st. brab. tot tins, hier over ind an geweest Teus Gaessen, Lenert Verosmeulen ind Jan Vermoelen als schepen.

24. Jacob Rutgens ende Libeken syn huisfr. hebben gewonnen ende geworven aen twe handen 1 mergen landtz geheyten de geest mytter ener syden gelegen neffen den gemeynen wech die vanden Boshuysen kompt, ind mytter ander syden neffen Jacops vurss. erve daer in licht een malder roggen jairlix dat kompt onze lieve vrouwen, ind ij st. br. tot thyns, hier over ind aen syn geweest Peter van Schelbergen, Heyn Vermoelen, Claes Schoenmekers als gerichtzluid, te vynden bij 16.

Dit heeft ghewonnen ende gheworven ende den boeck syn recht ghedaen Tryen Nolten ende heeft daer af te boeck laeten setten Hendersken haere dochter ende Thyes den soon op huyden den 16 February 1667 ter presensye Jan Hofs, Peter aende Muelen.

25. Dierick Groenen gilt jaerlix enen sester rogge totter bruggen gelegen in ij mergen landtz geheyten den eyckerwick.

Dit is nu Hanrick Groenen nu Jacop Heesen Styeneke de huysvrou.

26. Item Jan Vermoelen gilt jaerlix $^1/_2$ ynkell erfmalder rogge gelegen in iij mergen landtz die gelegen syn yndt lanckstuck, dit stuck vurss. hefft Jan vurss. verlacht myt Wilhem Alislegers ind heft ein part gehalden vanden stuk; ist saick dat dat stuk nyet goet genoich enn weer voerden pacht vurss. van den stuck dat hy helt van den stuck vurss. soe seth hy dat ander stuck dat hy ontfangen heft even groot widderom volmechtig in die plaetz ind sall draegen gelick dat ander gedain heft. In by weren Peter van Schelberch als ein richterboedt, Teus Goessens ind Lenert Verosmeulen als schepen.

Dit is nu Claes Custers nu Seger Haenryex Prins.

27. Peter Verheyen ende Peerken syn huisfrouw hebben gewonnen ende geworven aen twee handen een hofstadt gelegen

neven erff Jan Ffaechts ende benefen syn selfs erff mit der ander syden daer in heft onse lieff vrouwe geldende jaerlix iiij vat rogghen.

Ende eenen capuyn gesciet in presentia Peter van Schelberch gerichtsboed, Teus Goessen ende Derick Groenen schepen.

Dit selve stuck staedt voer int boeck geteykent vyffthien en is niet meer dan een stuck.

28. Gaert Brien gilt jaerlix iiij vat roggen van het testament van Ruth Pouwels ende Lysbeth syn huysfrouw ende ligt in een stuck landt geheyten den heesacker.

Dit is nu Jan Goert Heynen.

Dit heft Jan van Rysen uutgelost ende voldaen of betaelt nae behoer als mer int boeck geschreven staet.

Dit is den Geltpacht die de kerck Oestrum geldende heft ende waer die selvige pachten gelegen syn.

Jan Pouwels heft gehandt ende gevest der kercken Oestrum die summa van vief ende twintich rider, den rider ad vierendetwintich stuver, in alsucke onderpanden als daer den kercken Rogh pacht in ligt. Dese viefendetwintich rider syn herkomen van verloopen pachten hier aen ende over geweest Peter van Schelberch, Derick Groenen, Ruth Vermoelen als Richter und schepen, Geschiet int jaer onss Heeren 1572.

Dit is Jan Heezen.

Derick de Vaecht heft gehandt ende gevest der kercken Oestrum de summa van vief ende tseventich rider, den rider ad vierende twintich stuver, gelegen in die kleyn hoffstadt beneffentz Heyn Vermoelen, hier aein und over geweest Peter van Schelberch richterboed, Teus Goessen, Derich Groenen schepen. Geschiet int jaer ons Heeren 1578.

Hier van gilt Aert Cueppen vyfftich Ryder.

Die 25 ryder syn betaelt aende Aleph M[r] Jan Groenen soen.

Deze vyfftich rieder heft Art Saeren uuter syn kleyn hofstat gelacht ende betalt ende syn totter klocken gegaen doen die clock vergoten is in anno 160XII (1612) in bywesen als schepen Peter Siemens, Teus aendie Meulen, die kerckmeister Teus Cille en Willem Haenen, die richterbaed Jan Beltgens.

Dit alsulken guet als erff rogh die onss liever vrouwen gemaeckt doir die kerckmeysters inder tyt mit halden ind maicken sullen die brugghe dair men geyt nae Oerloe die gelegen iss.

In den yrsten Gordt van den Moellen hefft gemaickt tot der bruggen 1 vaet roggen dat gelegen iss in Abels guet van den Valderen.

a. Item Abel van den Valderen ind Katryn syn suster hebben noch gemaickt 1 vait roggen erflick dat oick gelegen iss yn datselff guet vurss. Inde dese ij vat roggen vurss. gilt jaerlix Peter Truyen.

Gilt nu Zeger Hermans, modo nu Jacob Heesen, nu Seiger Handerickss genampt Prenss.

b. Item Gryet Duysens hefft gemaickt 1 sester rogge dat nu tertyt gilt Gryetgen Baetgen Hermenss dochter ind is gelegen in iij verdel landz die gelegen syn neffen erff Gordt Vermoelen ind Jan onder die wylligen.

Dit is Theus Vermoelen. Modo Peter Vermeulen.

Item Meth Beelkens hefft gemaickt 1 vait rogge erfflick die nu ter tyt gilt Jan onder die wylligen — 1 sester ind is gelegen in $1^1/_2$ mergen landz geheyten Eyckerwyck.

Und der anderen sester van dat vurscreven vait gilt nu tertyt Gordt Vermoelen und is oick gelegen in $1^1/_2$ mergen landtz geheyten Eyckerwyck.

Dit is alsulcken Tyndz behoerende onss lyever vrouwen tot Oesterum gelyck hyer nae beschreven.

Item in den yersten Jan Wyllemkens soen van Spralant (Derick Groenen) hefft gewonnen ind geworffen enen kamp gelegen inder Horren, uut welckz kamp vurss. Jan (Derick) vurs. tot tyns jaerlix onser lyever vrouwen tot Oesterum ij quarten wyns.

c. Item des heff Alitien Itgens Schors umtreint een verdel van dem selvige kaemp daer sal si jaerlix uit gelden een van den ij quarten wyns anno 63. Noch sal Alitgen vorss. gelden een ort brab. van den steiggen tegen uren hoff tot thyns. Item Derik is syn kan wyns erflicken ontslagen oevermitz overgift van anderen int navolgende blat begrepen.

Dit voorss. parseel heeft ghewonnen ende gheworven ende den boeck syn recht gedaen Henrick Huybberts en Jenneken syn huysvrou ter presentie Jaenis Peters ende Peter Faechs op huyden den 17 February 1667.

d. Item bruder Tys van der Horst pater inder tyt der cloesters tot Oestrum und suster Peter Jaspers van der Horst, suster Katerina Haegens van der Horst ind suster Lysbet Crüssen hebben gewonnen ind geworffen Goesens kamp Vermoelen ind gelt jaerlix tot tyns gelix vurs. 1 alt moerken.

e. Noch gewonnen dyt naebeschreven. In den irsten verwersguet uut welcken vurs. guet men gilt jaerlix tot tyns iiii$^1/_2$ thyns gulden.
Item noch uut Gordtz kamp van der Moelen jaerlix iij th. gl.
Noch uut Huyben guet van den Rosmoelen jaerlix ij th. g.l
Noch uut Aleydt Verwers guet jaerlix ii$^1/_2$ th. gl.
Noch uut hoffst ander porten jaerlix 1 vlemff th. gl.
Noch uut Jennekens guet van Beyck jaerlix 1 pond wass ind I haen.

Summa des cloester thyns vurs. geloept jaerlix in all XII tyns gl. 1 alt moerken enen vleemss ind 1 hoen ind 1 pont wass.

Item dit vurss. heefft die pater bruder Tyss und suster Peter vurss. gewonnen ende geworffen in presencien richter ind schepen myt namen Jacob Deckers, Thys Huybers ind Jan Verheyen.

Later: Suster Katherina Haegens van der Horst ind suster Lysbet Croessen, schepeens: Jan Vermulen ind Heyn Vermulen.

Deze bovengemelte persyelen heefft het convendt tot Osterum gewonnen ende geworven ende het boeck syn recht gedaen beheltelick jeder syns goeden rechten en hebben te boeck laeten setten suster Marya Fytten ende suster Crystyn Henskens.

In 't jaer ons heeren 1667 ter presencie Hendryck Coppen ende Peter Teus Vermuelen als schepen den 17 February.

f. Item Jan Steynckens huysfr. Alytgen (Syl unde Lysbet syn huysfrouw) tot V verdel landz gelegen thegen onser lieven frouwen boem an die syde nae Raey ind ons lieff frow is daer landtheer aff ind ys erfftyns guet uut welcke landt vurs. gilt Alitgen (Syll) vurs. jaerlix to tyns 1 alt moerken ind Alitgen (Syll) vurs. hefft dit vurss. gewonnen ind geworffen soe men des gewoentlick is.

Dit is Teus Zillen. — In den jaer 1640 hefft gewonnen ende geworven Peter Jansen ende Saerken syn huysfrouw dese V ferdel lans, hyer boven begrepen syn ende het boeck syn recht gedaen in presensy schepen Hanryck Coppen Derick van Rickell.

g. Item Conraet die Bass ind Aluert syn huysfr. (Michel Derick Rameckers soen ind Jennicken syn huysfrou) hebben gewonnen ind geworffen dye Hatendonck ind gilt daer aff to tyns jaerlix iiij th. gl. ind ij hoenre. Ind Coenraet vurss. und Aluert (und Michel vursc. ende Jennicken) syn huysf. bekennen onss lief vrow voer enen lantheer.

Noch van 1 verdel lantz jaerlix 1 brab. oirt van Gryt Sommermans wegen.

Dit heett den alden Jan Beltgens.

Item Jan Cueppers en Eva syn huisfrouw hebben gewonnen en dit guet van welckre guet sy alle jaerlixse pachten schuldich syn toe betaelen.

Dit stuck heeft ghewonnen ende gheworven Michgel aenden Muelen ende Jenneken syn huysvrou ende den boeck syn recht ghedaen—op huyden den 17 February 1667 ter presensye Peter Faechs ende Jaenis Peters.

Item de Hatendonck dat te bevoorens was behant aen Michgel aendie Meulen ende Jenneken syn huysvrou is nu behant aen Jacop Lamberts ende Heylken syn huysvrou ende den boeck syn recht gedaen op den 20 Marty 1669 ter presensye Peter Faechs ende Jaenis Peters schepenen.

Item het veerdel lans van Gryet Somermans wegen heefft nu gewonnen en geworven en dem boeck syn recht gedaen Syeger Hendryckx alias Prins ende Jenneken syn huysvrou in anno 1667 den 17 February in presensie Hendryck Coppen Peter Teus Vermeulen als schepen.

Desen voorstaen Thins heefft gewonnen ende geworven Arnoldus Verblackt en Jacomina Laemers eheluyden van een halven mergen waervan den selven heefft een helffte synde een vierde paert van eenen morgen gelegen tegens het beginne busken over, betaelt jaerl. een duyt en een halff Holts hercomende van prinsen goet ende het boek syn recht gedaen met twe schillingen ten overstaen van den Heere pastoir Sonnemans, Laemert Laemers ende Jan Derrick Schepenen tot Ostrum den 9 Juny 1742.

My present
O. T. Liefkens, secretaris.

Dezen voorstaenden thiens heefft gewonnen ende geworven Joannes Jacobs en Elysabeth van Helden eheluydens van een vierdel landt gildende jaerl. een vierdendeel van een ort brabants in presentie Mr pastoir Sonnemans, Laemert Laemerts ende Jan Derrick schepenen tot Ostrum den 9 Juni 1742. Ende dit boeck syn rechtgedaen.

My present
O. T. Liefkens, secretaris.

h. Item Henrick Goirdtz int Peter syn soen (Peter van Schelberch und Beel syn huysfrouw) hebben gewonnen ind geworffen

die Hatendonck ind gelden daer uut to tyns jaerlix ij th. gl. int 1 hoen jnd die smayll teynd behoert onser lyever vrouwen toe.

Dit is Claes Custers — nu de kappel.

Int jaer ons heeren XVᶜ LXX den XXIXᵗᵉⁿ Decembris so heefft Derck Groenen onser liever vrouwen tot Oesteram opgedragen op Sint Andries jaerlix ende alle jaer te betalen twe stuver brabantz aen thyns voer Peter van Schelbergen, Teus Goessens, Lamert Beltgens als gerichtzluyden, dair toe heefft hy onser liever vrouwen eens gegeven 1 brabantz gl. ende daer voer sal hy erflich ontslagen syn, 1 kan wyns die hy der kercken placht te gelden geschiet myt wil en consent des gerichtz vurss. ende der kerckmeysters ende sal gaen uuter den langen pass by den valcken kamp gelegen.

Desen pas heft gewonnen ende geworven Jan Cueppers en Eva zyn huisfrouw.

Desen pas gheheyten den langen pas ghemampt daer van heefft Jenneken Heesen ghewonnen ende gheworven ende den boeck syn recht gedaen omtrent de heelfft van den voorss. pas ende beneffens haer te boeck doen setten.

Jan haeren oudsten soon ter preseytie Jaenis Peters, Jan hofs op huyden den 17 Febr. 1667.

Dit ander deel van den voorss. langhen pas heeft ghewonnen ende gheworven Jan Dericx ende Thonis Guerts als mombers van de kynderen van zal° Lambert Dericx ende den boeck syn recht ghedaen ende daer af te boeck doen stellen Derick Lamberts en Marye syn suster op huyden den 17 Febr. 1667 ter presentye Peter Faechs en Jaenis Peters.

i. Item Jan Beltgens ind Gertgen syn huysfr. hebben gewonnen ind geworffen Verwers guet gelegen — ind gelden jaerlix daer van tynden IX tyns gl.

Dit is den jongen Jan Beltgens.

Dit heeft ghewonnen ende hem te boeck laeten setten ende den boeck syn recht gedaen Geret Jacops Heesen met syn broeder Derick op huyden den 16 February 1667 ter presencye Peter aen die Muelen, Jaenis Peters.

k. Item Jennesken Boensen ind Lysken syn huysfr. hebben gewonnen ind geworffen VII verdell landtz gelegen indt lyndtveyn alrenaest onser liever frouwen boem ind gelden daer uut jaerlicx tot tyns onser liever frouwen tot Oesterum tot tyns 1 alt moerken.

Item uut deze vurss. VII verdell landtz hefft dat cloester tot Oesterum erffelick ind jaerlix ij pont wass ind die pater bruder Tys ind suster Peter Jaspers vurss. hebbent dese ij pont wass oick gewonnen ind geworffen gelyck vurss.

Dit is Hoeb Boensen — Dit voorss. parseel heeft ghewonnen ende gheworven ende

den boeck syn recht ghedaen Jan Peters en Weyndel syn huysvrou op huyden den 17 February 1667 ter presentie Jaenis Peters ende Jan Dericx.

l. Item Jan Martens ind Leentken syn huysfr. hebben gewonnen ind geworffen ii$^1/_2$ mergen landz geheyten den Dystelacker ind is gelegen neffz erff Wyllem Verhout ind den gemeynen wech ind gilt jaerlix onss liever vrouwen to tyns een alt moerken.

Dit is Thonis Vermoelen — Dit is Jacop van Bruggen die heft gewonnen en geworven in anno 1610 den 8 May als ein recht erffgenaem, Dit van Jacop van Bruggen gecoft ende betaelt en Jacop bedankt sich daervan goeder betalingen en Jaocp heft Tonissen opdracht gedaen mit hant halm ende mont voer die schepen en richterboed Jan Hasenackers richterbaed, Teus aen die Meulen en Sieger Hermens als schepens, die kerckmeisters Jan aen die Meulen en Sieger Hueben.

Ditt is Lamertt Derickx ond Eencken syn huysvrou hebben gewonnen ond geworven ond syn boeck het rechtt gedaen hier over gestaen Derick van Rickell, Peter Vermuelen.

Dit parseel heeft ghewonnen ende gheworven Jan Dericx ende Thonis Guerts als mombers vande erfgenaeme Lambert Dericx en daer af te boeck doen stellen Derick Lamberts en Marya syn suster op huyd den 17 February 1667 ter presensy Peter Faechs en Jaenis Peters.

m. Item Brien Gaert Brienss ind Liesbeth syn huysfrow gebben bekant ind gemaickt unser liever vrouwen jaerlix ind alle jair then ewigen daegen toe ij st. brabants tot thins gelegen in iiij mergen landtz ii$^1/_2$ mergen gelegen beneffen erff Dierick Vergraest, mytter ander sieden beneffen Arnt Boschusen erff, ind i$^1/_2$ mergen daervan gelegen beneffen des cloesters erff und Gies van den Steen als voirgenoten is Jan van Riessen.

Item Jan van Riesen mackt der kercke tot Oestrum jaerlix 1 ort stuvers gelegen in twe mergen lantz ter eender sieden nefens Jan Heese ter ander sieden neffens syns selfs weide. Gesciet in anno 1610 den 29 February.

Deze voorsscreven twee morgen syn ghewonnen ende gheworven en syn gelegen ten eenre syeden beneffens den thiendwech ende vorss. II$^1/_2$ syn ghelegen voorhoefs daer mynheer synen thyns in heeft, dit heeft ghewonnen ende gheworven Gerart Jans Hesen ende Jenneken syn huysfrou.

Dit heeft ghewonnen ende gheworven ende den boeck syn recht ghedaen Geraert Jans Hesen en Jenneken syn huysfrou.

Deze voorss. parseelen is Jan Heesen beneffens syn moeder te boeck gestelt den 16 February 1667 ende den boeck syn recht ghedaen ter presensye Peter Faechs, Peter aendie Muelen.

n. Item Ruth Pouwels ende Lyesbeth syn huisfrouw hebben bekandt und gemaeckt doen sy des wael mechtich waren mit haeren vrien will der kercken Oistrum in die eer onser liever vrouwen

jaerlix ende alle jaer vier vat roggen in een stuck landtz gelegen geheyten den heesacker daer niet voer in en ligt dan den thins die de kerck toe Oistrum daer uuth geldende heft, daervoer die kerckmeisteren derselver kercken synde in der tyt alle jaer voer sullen doen ende halden up dach Decollationis Joannis Baptiste een erffjaergetyt ende laeten doen Misse mit Vigili en daein setten iij waskerssen ende laeten naemen opten predickstoell Brien Goertz ende Ruth Pouwels ende Lysbeth haerer beyder huisfrow geweest, ende deser selven rogh maich men loessen alle jaer toe weeten voer die somma van veertich Ryder yeder, eenen ryder gereeckent ad vier ende twintich stuver brabants ende sal den yersten pacht hiervan verschienen in anno alsmen schrieven sall dusent viefhondert acht ende tsoeventich. Datum Oeistrum A° 78 den 29 Augusti etc.

Dit heft Jan van Rysen uutgelost ende voldaen of betalt nae behoer als boven geschreven staet om uut te lussen.

Item Jacop Huben met Stynken syn huysfrouw gelden alle jaer drie malder roggen myn een summeren uut een stuck landts gelegen achter Gierkenspas ende Cuperkenserf vyr mergen groet ende off saick weer dat dy kerckmeistren van Oestrum nyet waell betaelt weere ende dat onderpandt nyt guet genoch en weere sullen sy mogen voerdaen in alle sulken guederen sueken als Jacob heft mit Stynken vurs. hyer bynnen Oestrum.

Dit is t' kerkenlant achter Klaespas.

Dyt is alsulcken landt ind erff onser lyever frouwen behoerende.

Item iiij mergen landtz gelegen achter die peess.

Noch i½ mergen landtz gelegen in dat lyntveyn neffen erff Jan Boenssen.

Noch iij verdell landtz geheyten Bartmans Camp.

Item Peter van Seelbergen Tysken sin husfrou hebben gecoft iiij mergen landtz gelegen achter Gerkenpass ende beneven Cuperkens erff daer uth gift Peter vurschreven iij malder roggen min 1 summeren.

Item och sych beveyl enige resten bleven van pechten dat salmen Peter vurschreven in allen sinnen goederen vurscr. soeken wy sy gelegen syn benen Ostrum.

Dit stuck landtz is oock int voergaende blat gheteeckent ende is t Kerckenlant.

Indt jaer onss heren duysent vyffhondert drye ind dertich des Gwoensdages noe pynxten hefft Peter van Nyhenburch ind Belye syn huysfr. gegeven myt oeren beyden vryhen wylle eynen mergen landtz Onser lyever vrouwen capell tot Oestrum van welcken vurss. landt die kerckmeisteren jaerlix uutrichten sullen Peteren ind Belyen vurss. hoer beyden leven lanck enen hornse gl. Peter ind Belye vurss. noe oere beyden doet hebben gegeven onser lyever vrouwen capelle gelyck vurss. ys etc. Nae doet oere beyden sullen die kerkmeisteren voer Peteren ind Belyen doen bidden then ewygen dagen toe op allen festdagen gelyck men dess gewoentelick is. Oerkundt der waerheyt hebben hyer over ind ayn gewest Jacob Decker ind Gairdt Vermoelen ind Peter die Jong als rychter ind schepen, Peter van Aefferden, Henrick Boenssen als kerkmeysters indertyt etc.

Item offt saick were dat die kerckmeysters inder tyt wesende, desen vurss. mergen landtz verdeden off verhantplychten tot nuttichheyt ind profyt der vurss. kapellen onss lyever frouwen sall Peter ind Belye vurss. sich verhalden ind versuecken aeyn ander guede onderpanden gehoerende totter vurss. capellen, ayn welcken hon dat gelyeven sal etc. sonder argelist.

Item Jan Mychyls ind Heyl syn huysfr. ind Michell die soen hebben gemackt onser lyever frouwen yn eyn erfftestament vyer ind sestich hornse gulden, dair die kerckmeysters in der tyt voer sullen dat jaergetyt doen halden myt iij waskerssen ind doen vigili daervoer lesen. Ynd men sal dat jaergetyt doen hulden den yrsten frydach in den garstmaent (September).

Item Jan Cuper ende Meth syn husfrouw hebben gecoft een stucker erfs gelegen achter die pess neffen Willem Truyen ende Cupers erff daer uth gelden sy $^1/_2$ malder rogge. Oft daer eenige resten op liepen die salmen versuecken aen alle syn goet oft syn erff wy sy binnen Oestrum gelegen syn.

Dit steet bij Jan Heezen pacht uit 1 blat.

Item tussen Jan van Eyl heer te Geysteren indertyt ende Rener Boenssen solcken erff als daer gelegen is Jan die Vaeycht ende Beelken syn huysfrow hebben dat erff tussen beyden gecoft. Daer sullen Jan vurss. ende sinen huysfr. jaerlix een ynkell erffmalder roggen aef uutrychten unde betaelen, ende oft sich beviel dat daer eenige resten op liepen, die salmen in allen Jans vurss. goederen versoecken wy sy gelegen syn binnen Oestrum.

Dit is den alden Jan Beltgens. Diet is nu Gerdt Hessen onde het gekochgt diet onderpantt van die schepen ondt kerckmeisters vor sommen adt vief een vieftich gulden ondt jarlickx zijn pacht tto bettalen daervan.

Item Syll Jans soen van Hoef ende Lysbeth syn huisfr. hebben gecoft eenen morgen lans geheyten den duysteren mergen tussen den olysleger ende Geret Borwater daer uthgilt Syel vurs. $^1/_2$ malder roggen end oft daer enige resten op liepen van pachten die salmen in all sine guederen versoecken wy sy gelegen syn binnen Ostrum.

Dit is Theus Zillen. Modo Peter Hesen de erfgenaemen van Derick Peters Heesen·

Item Hensken Verhypt ende Lyesbeth syn huysfrouw hebben gegeven der kercken van Oestrum enen mergen landtz gelegen in Peerken Symonss erff waer van Peter vurss. die beterscap der kercken gegeven heft, dan hy blyft all jaer daer noch uut gelden der kercken vurss. een halff malder roggen.

Dit is Peter Simons to Lull. Modo Jan Symons nu Gyesbert Joosten.

Heer Jan van denn Bovyfhuysen heft gegeven tot een erff testament dat dye kerck halden sall, eene altaersteen ende voert dweelen ende induclen thot meer anderen induclen dat hun seer waell genucht dyt is geschyt anno LIX in bywesen der schepenen ende gerichtsbaid nemptlich Jan Vermolen Peter van Aefferden ende Peter van Seelburch gerechtzluid.

Item den bruygpas dye dat gerycht van Ray hefft gegeven die van de gemeynt is genoemen ende yss weer tot der gemeynt gegeven daer myt dye brugge myt onderhalden sael ende Geryth Engelkens ende Jan Deckers in dyen die den pass heft ende helden mit daer bekroeninge afcompt soe sall ons lyffrou aenfangen ende haldense selff. Hier syn oever ende aeyn gewest Peter vande Schelburch als ein bay ende Teus Gossen ende Lenert Verrosmeulen als gerichtsluiden tot Oestrum, voertan Deryck Groenen ende Peterke Symons dertyt kerckmeisters. Dese brugge salmen halden als die kerck oer brugge helt Anno LXI.

Item Theis Hueben hefft ontfange van onser lieffrouwen wegen XXX rijder gulden daer sal Thys Huben affgeven $1^1/_2$ malder roggen jaerlix, dess sall Thys vurschreven vesten doen naest Henrick Verheyden, dess mach Thys Huben altyt loessen up synt Andryss daech.

Item het iss toe weten dat die kerckmeysteren van onser lyeven vrouwen capelle toe Oesterum inder tyt wesende, myt namen Peter van Aefferden ind Henrick Boenssen ind hebben bekant, dat vur hem gekomen syn Gerydt Bosman, Jan Willemkens ind Tys Hubben als Richter ind schepen, tot Oesterum inder tyt anno duysent vyff hondert ind vyff end dartich den achten dach Juny ind hebben getuyget dat vur hem gekomen syn Jan Stheynckens ind Alitgen syn echte huysfrau sterck ind gesont doe sy des waill mechtich waeren op des heeren straeten myt oeren waill beraeden moet wylle ind hebben gegeven ind gemaickt ter eeren goidtz ind onser liever vrouwen tot Oesterum in die capelle, jairlix vyff erff-malder roggen. Die vyer malder roggen sullen die kerckmeysteren inder tyt der vurss. capellen voir laeten doen eyn erffmysse alle ffrydage ter eren der passien ons lyefz heeren ind dat vyfften malder roggen dair sal die vurss. capelle vur halden erffjairgetyden vur Jan Stheynckens, Alitgen syn huysfrau vurss. ind beyde hoer alderen. Dese vurss. vyff malder roggen heft Jan en Alitgen vurss. gemaickt ind gelacht in syn hoffstat uutgehalden ten weer saick dat dair ymant waer van oeren frynden die die hoffstat begerden, die sol die vurss. hoffstat behalden, ind richten die capell vurss. jairlix dair vur uut de vurss. vyff malder roggen ten ewigen dagen toe. Voirdt ist onsen vurss. schepen kundich dat Jan Steynckens zeliger gedechten spraick en begerden, dat die kerckmeysters inder tyt solden nemen enen bequemen pryester die hem beliefden ind oick Jan zeliger begert off dair einyge miysse ongedaen bleeff soe sullen die kerckmeisteren den priester vur elcke mysse korten eynen sester rogge. Oick so iss onse schepen vurss. kundich ind hebben getuget by alsoe, offt saick were dat die pastoer van Venray dese vurss. mysse nyet en wolde laiten doen in onser lieven frouwen capell vurss. off in den convent van Oesterum, soe sullen die kerckmeisteren dair toe verbonden ind gehalden syn myt Rayt der schepen van Oesterum ind der nabueren, dat sy die vier malder roggen vurss. sullen laeten backen ind geven den Ermen om goidtswyl alle jair ten ewigen dagen toe, wanneer die pastoer vurss. of ymant die vermeyndt die macht te hebben deze vurss. mysse te behynderen ind nyet en laeten doen etc.

Int jair ons heren duisent viefhondert en vierthien upten achsten dach ffebruary heft sich ergeven, dat die eerber und froemer Coen Sassens gegeven, gemaickt und verordineert heft in synen testament, ein erffmyss tlaeten lesen off doen lesen then ewigen daegen toe, alle Saterdach inder capellen van onser liever vrouwen toe Oesterham gelegen binnen den kerspell van Venraedt in furwaerden ind manieren hier navolgende. Item die kerckmeisters schepen ind sementlicke nabueren van Oesterham sullen verordinieren ind kriegen enen priester die guet van leven is, ind den selven alle Saterdach als die Rector van onser lieven vrouwen capelle vurgenoempt syn miss ierst gelesen ind vuth heft, alsdan laeten lesen, in die eere Goedts almechtich, ind die reyne maeget Marie, miss van onser liever vrouwen in die vurss. capelle voir syn siele ind syn alderen sielen, dat Godt almechtich die selve inder ewicheyt benedigen will ind Coen vurss. heft gegeven ind gemaickt tot ein testament umb dese vurss. myss laeten te doen (als vurss. steet) vier enckell erffmalder roggen, die welcke gelegen syn toe Oesterham: inden irsten vierdehalff malder roggen gelegen in elff morgen landtz nu ther thiet gebruickt ind besidt Lambert Beltgens ind noch ein halff malder rogge gelegen toe Lull in Jan die Vaechtz cleyn hoffstadt, inde die priester die dese vurss. myss doin ind lesen sall dese vier malder roggen vurss. alle jair heffen ind boeren umbtrint acht off verthien daege nae Sinte Andriess apostell, etc. Ind off gebreeck vielen inder betalingen sall ind mach alsdan die priester myt die kerckmeysters van Oesterham peinden off laethen peinden mytter gerichtzbade van Oesterham ain die vurg. onderpanden als recht is, wess totter betalinge toe ind off sich ergeve dat die vurss. priester enige missen van dese vurss. miss liet staen ind niet en lese, sullen ind maegen alsdan die vurss. kerkmeisters denselven priester voer ein yder myss korten drie stuver brabanss.

Item off sich ergeve dat die Rector van der vurss. capellen niet toelaeten noch gunnen en wolde dat men die mysse inder vurg. capelle doen solde, sullen ind moegen alsdan die vurss. kerckmeisters die selve myss in dat Cloester toe Oesterham laeten lesen, ind off sich ergeve dat die pater van Oesterham off pastor van Raey dat oick niet toe laethen noch gunnen en wolden, sullen alsdan die kerckmeysters van Oesterham van den vurg. rogghe

nementlick vierdehalff malder rogge backen off laeten backen tot broet, ind spienden dat in die vurss. capelle alle jaer then ewigen jaeren toe, up eenen gueden vridach then twe uren nae middage ind geven dat die erme luyden binnen den kerspell van Venraedt woenaftich syn umb Gaitz will. Item noch heft Coen vurss. gegeven die capelle toe Oesterham ein vat rogge umb die capelle toe onderhalden. Item noch heft Coen vurss. gegeven ind gemaickt die kerckmeysters toe Oesterham voer hunne arbeidt ind loen, updat sy diese vurg. spinde alle jaer then ewigen dagen toe, halden, volbrengen ind vutrichten sullen, wae vurss. steet, alle jaer twee vat roggen sonder alle argelist ind dat op conditien alsoe van alss daer geen missen voer den vurss. roggen gedaen en worden. In orkunde der waerheit dit allet woe boven beschreven steeth, stevich ind vestich toe halden en syn hier an ind overgeweest meister Gerit van Well als een notarius Derick Xanttens ind Ghiesbert Verholt als getuygen. Noch tot merer versekeronghe syn oick hier an ind oever geweest als gerichtzluide Wilhem van Spralant als gerichtzbode, Jan Wilhemkens Jan Gaert Heynen als schepen tot Oesterham.

Int jaer ons heren duysent vyfhondert ind vyf in dertich op Sinte Mattheus dach nementlich den XXI Septembris is verdraegen ind gemaeck ein conventie ind tractaet tusschen heer Johan Schoemekerss rector der capellen ind kerckmeysters, schepen ind sementlick nabueren van Oesterum in furwaerden ind manieren hiernavolgende: Item heer Johan vurss. sall den dienst inder capellen vurss. doen woe dess van alst gewoentlich sy, nementlick dat heer Johan vurss. alle daige dess smorgens myss lesen sall in die vurss. capelle, ind die misse alle tiet soe vrouwe uuth hebben, dat die naburen noch tietz genoich ther hoegemisse thoe Raey kercken koemen muygen, des sullen die kerckmeysters van Oesterum, heer Johan vurss. alle jair vuth richten ind betalen drie ind twintich reeder malder roggen ind vyff horns gulden, ind sullen heer Johan guede betalinge daer van doen, alsoe dat den einen pacht den anderen niet raecken en sall, ind denzelve pacht sal altyt verschenen up sinte Andriessdach apostell sonder argelist; item syn noch twee missen inder vurss. capellen gestiffticht ind gemaickt nementlick des Vridaechz ind Saterdaechz welcke missen die kerck-

meysters, schepen ind sementlicke naburen sullen laeten doen ind lesen enen bequemen priester, die sy daer toe onder sich eindrechlich deputieren ind verordinieren ind sullen den selven priester die renthen daer toe gemaeckt ind gegeven syn laethen boeren ind heffen, ind heer Johan vurss. alsulx bewillicht ind geconsentiert als ein Rector van der capellen syn leven lanck woe voir beruyert, stevich ind vestich tho halden. Item oick sall heer Johan alle onser liever vrouwen daegen dess smorgens syngen, ind verkondigen die aflaeden inder capellen gegeven ind verleent syn, oick lesen verkundigen ind bidden voer dien verstorven naemen ind zielen huyn hantreyckinge totter vurss. capellen gegeven hebben soe veell ind wenich die coester hem voer lesen sall off in huyn zielboeck beschreven staen, dess sullen die kerkmeysters vurss. heer Johannen voorgenoempt noch besonder alle jaer wess tot ein heildompsfaert lanck durende, umb die ein den anderen middelerz tietz toe versuick, vuitrechten ind betalen enen Joachimdaler of die rechte werde daer voer. Item oft sich ergeve, dat heer Johan vurss. sieck off kranck worde, ind gein misse gedaen noch toe Oesterum gegaen en kunde, sall alsdan dess Vridaechs ind Saterdaechz synen diensthalven aentreffende, sonder enige becronynge van den nabueren, vrijehe ind ledich syn, ind off sich dess swinters tieden ergeven mucht, dat sumtieden quaet weder weer, alss van snee, haegell ind regen ind niet bequeem en woer voer enen priester van Ray tot Oesterum tgoen, gestalt myss daer te doen, soll ind mach alsdan her Johan sonder enige becronynge van den vurss. nabueren tho huys blieven; wereth saeck oick dat H. Johan tot enige tieden muetwillich versumelick were ind die vurss. miss liet staen, salmen hem alsdan elck myss corten enen sester roggen ind vort sal heer Johan helpen vervorderen mytter sementlick naburen aen den pastor van Raey umb toe verkriegen ind toe verwerven begenckeniss toe halden voer alle susteren ind bruderen gestorven syn uuther onser liever vrouwen broederschap up onser liever vrouwen dach Presentationis alle jaer toe halden beheltelick den pastor van Raey syn gerechtichheiden daer van tgeven. Hier mede sullen heer Johan, kerckmeysters, schepen ind sementlicke naburen van Oesterum eindrefflick verliecken, vereinicht ind verdragen syn, ind allet woe voor beschreven steet, stevich ind vestich toe halden als ein maeghgescheydt ind allet sonder einyge argelist. Hier is

ain ind over geweest als seghsluiden meyster Jacob van den Gaet ind heer Derick Driessen priesters, als van heer Johanswegen ind der erentfesten ind froemen joncker Ties van Eyll ind Evert van Bell rentmeister als vanden vurg. sementlicken nabueren wegen. In orkonde der waerheit hebben die vurss. seggesluide dese cedulen met hunne gewoentlicken namen onderschreiven ind onderteickent. Ind deser cedulen sind twe alleens haldende myt letteren A. B. C. D. vuither den anderen gesneden etc. Datum int jaer maent ind dach woe voerbeschreven steet.

Wy Teus Goessens, ind Jan Vermoelen doen kund ind bekennen (als schepenen der dingbank tot Oestrum) dat wy schepen vurss. gefordert ind gedrongen syn om ons geboerlick loin van den kerckmeisters van Oestrum, nemplich Dirick Graeven, ind Peter Vermoelen toe Ray te gaen by Mr. Jacop van den Gaet ind heren Derick Driessen umb hen luyden vurss. ein kontschap der waerheyt af toe eyschen, syn wy schepen vurss. koemen nemplick upt XX^en^ dach des maentz January anno LXII allet in presentie der vurss. heren in meister Jacop van den Gaetz huys ind den vurss. heren afgevraecht alss van wegen der kerckmeysters voergenoempt, wat den heren vurss. kundich ind wittich ind indechtich weer van den drie missen daer Peters soen van Aefferden op verordineert wardt ind gewyet tot synen priesterschap. Daerop beyde die vurss. heren uns schepen vurss. antworden ind tuychden op hoir priesterschap, dat Peter van Aefferden die kerckmeisteren, schepen ind sementlich naburen gebeden umb hem te lenen ind setten die drie vurss. missen der tyt toe ind soe lang wess syn soen Priester gewyehet weer ind verordineert, alsdan wold hy den brieff vanden vurss. drie missen widdromb verhantreycken anden kerckmeisteren allet in behoiff der sementlicke naburen gelick voer, ind daer voergesath syn alinger gueth dat daer geen gebreck in vallen soldt, ind datselviger guet vurss. to widderborch gesath ind als vurss. Dese vurss. kondtschap van de vurss. twee heren hebben wy schepen vurss. bracht an Lenert Verosmuelen als an den darden schepen, welck Lenert vurss. bestendicht gelick vurss. An ind over dese vurss. getuich heft Dierick die Vaeght oick by gestaen als ein

auditor ind bestendicht dit vurss. sonder al argelist. In orkonde der waerheit soe wy schepen vurss. nyet lesen of schrieven kunnen, soe hebben wy schepen vurss. gebeden Johan van Gelre dat hy dese vurss. kontschap voer ons tot schepen getuich myt onse cristelick namen onderteyckenen will, dat ick Johan vurss. durch bede der vurss. schepenen gerne gedaen heb. Gegeven in den jaer maent ind dach wie boven.

Teus Goessen. — Jan Vermoelen. — Lenert Verosmuelen.

Wy Teus Goessen, Lenert van den Rosmuelen, ind Jan Vermoelen schepen der dengbanck tot Oesterham doen khund ind bekennen vermitz desen, dat vur ons comen syn, tot versuick dess rechten, ind alss van wegen der kerckmeysteren nemptlich Dierick Groenen ind Peter Vermoelen, daer wy schepen vurss. toe verzocht syn om ons geboerlick loen Peterken Symons ind Wilhem die Aliesleger ind hebben voer ons schepen vurss. getuicht ind afgedraegen up haer man waerheit dat hun luyden kundich und wittich is wie dat ein tytlanck leden is dat Peter van Aefferden, die kerckmeysters, schepen ind sementlicke naburen gebeden (soe hy synen soen totten priesterlicken staet helpen woldt) umb hem te lenen ind setten die drie missen derwelcke ein verordiniert ind gemaikt by Jannis Vermoelen, die ander by Peter Loeckermans, ind die darde by Jan van den Boschusen, ther tyt toe ind soe lang wess syn soen priester gewyehet weer ind verordineert, alsdan wold hy den brieff van den vurss. drie missen widderomb restituiren ind verhantreycken an den kerckmeisters alleth in ind tot behoeff der sementlicke nabueren gelick wie voir, ind dit vurss. heft Peter van Aefferden vurgenoempt beloeft aldus te voltrecken voer den rechten erkelingen gerichtlick, ind voer den sementlicken nabueren van Oesterham vurss. voer Gaert Vermoelen, Tiess Huben ind Jan Theus alss Schepen der tyt; voer dese geloefte stalt Peter van Aefferden syn gantse alinge guet tot widerborch voer dese vurss. gerichtzluden, erkelingen ind semenlicken nabueren vurss., dyt to vollentrecken ind toe voldaen gelick vurss. sonder all arglist. In orkunde der waerheyt want wy schepen vurss. noch lesen noch schrieven en kunnen ind durch gebreck unses gemeynen

schepenamptz segels, soe hebben wy schepen vurss. gebeden Johan van Gelre dat hy deze vurss. kontschap voer ons myt onsen cristlicken namen te onderhanteickenen dat ich Johan van Gelre durch bede der vurss. schepen gerne gedaen hebbe. Gegeven ind geschiet in den jaer ons heren duysent viefhondert ind LXII upt XXIII[en] dach des maentz January.

Teus Goessen. — Jan Vermoelen. — Lenert Verrosmuelen.

BIJLAGEN.

Het tot dusverre onuitgegeven merkwaardig testament van ridder Jan van Broeckhuysen, Bijlage n. I, is het afschrift eener copie welke de monniken uit 't Land van Straelen in het begin der 17[de] eeuw van het origineel schijnen te hebben genomen. Zij waren destijds in een proces gewikkeld over hunne inkomsten te Venray. De afschrijver moet of wel haastig te werk zijn gegaan of wel heeft het middeleeuwsch schrift slecht kunnen lezen, zulks bewijzen de zinstoringen, verkorting en gapingen welke in zijne copien I, II, III voorkomen.

BIJLAGE N°. I.

15 Mei 1450.

Testament van Jan van Broeckhuysen.

In nomine Domini. Amen. Anno a nativitate ejusdem millesimo, quadringentesimo quinquagesimo Indictione tertia decima, die vero veneris, quinta dicima mensis maii, hora primarum vel quasi, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri Domini Nicolaï divina providentia papae Quinti, anno quarto; in mei notarii publici testiumque infrascriptorum ad hoc vocatorum pariter et rogatorum praesentia constitutus strenuus vir Dominus Johannes de Brouckhuysen miles Leodiensis, natus Dominus Dominiorum de Geysteren Leodiensis et Loë Coloniensis dioecesis, corpore sanus ac mentis et rationis compos, volens, ut asseruit, in hoc anno Jubileo iter ab remissionem omnium suorum peccatorum versus Urbem Roman arripere et peregrinari desiderans, dum in membris vigor viget corporis et ratio regit mentem, quam siquidem mentem adeo languor obnubilat, ut non solum temporalium rerum verum causa sui ipsius cogat ipsa languoris vehementia oblivisei conditionis humana inevitabile intendit debitum praevenire, et salubrius providere ac ultimae voluntatis indicium et testamentum suum seu ultimae suae voluntatis ordinationem in quibus tranquillae mentis rationis usus exigitur, sic de expresso consensu et libera voluntate Dominae Annae van der Straten praesentis uxoris legitimae conthoralis ejusdem domini Johannis militis testatoris condere, ac de bonis et rebus ipsius et sibi debitis omnibus et singulis mobilibus et immobilibus ac haereditariis, praesentibus et futuris, ipsi a Deo collatis seu etiam conferendis ad laudem et honorem Dei ac animarum ipsius suae uxoris ac utriusque parentum et progenitorum disponere, ne post ipsius decessum inter ipsius cognatos, haeredes et propinquos seu quoslibet alios sua interesse

praetendentes de et super bonis et rebus suis tanquam intestatis relictis contingat altercationum seu litium et rancorum fomitem contingere maxime ut anima ejus rebus humanis exuta, miserante Deo, cum fidelibus in coelesti curia recipi et aeterna gloria perfrui mereatur, et Dei nomine invocato, testamentum seu ipsius ultimam voluntatem pro se et suis haeredibus ac successoribus quibuscunque via, causa, modo et forma melioribus quibus potiut et debuit ac potest et debet fecit ordinavit et condidit in hunc qui sequitur modum:

Imprimis vero animam ipsius, dum eam ab hac luce migrare contigerit, Altissimo Domino nostro Jesu Christo, ejusque genitrici Virgini Mariae ac toti agmini civium supercoelestium in sinu pacis collocandam devotissime commendavit; deinde autem nominavit, elegit, constituit, ordınavit et fecit suos manufideles, fideicommissarios et executores praesentis testamenti seu ultimae voluntatis antedictos strenuos ac egregios viros Dominum Henricum de Meer militem dominum de Weerde, Dominum Wilhelmum de Broeckhuysen legum doctorem, Theodoricum Schynck de Nydeggen dominum (de) Aefferden absentes tanquam praesentes, ac Johannem Tengnagel de Merwyck armigeros et honorabilem dominum Wilhelmum Spaen rectorem parochialis ecclesiae ther Horst, Leodiensis et Coloniensis dioecesis praedictae presentes ac onus in et ad se sponte acceptantes ita quod si non omnes hujusmodi testamenti seu ultimae voluntatis executionem intendere ac interesse possint commode neque velint quod tunc tres, duo aut ipsorum ipsum maxime prosequi et ad plenum perducere possint seu possit effectum et si contingat aliquem vel aliquos dictorum manufidelium, fideicommissariorum seu executorum suorum mori ante executionem omnium praemissorum alii nihilominus infrascripta omnia et singula exequentur, vel si voluerint alium eligant loco ejus liceat quoque eis agere ac facere procuratorem et actorem ad omnia quae ex hujusmodi testamento seu ultima voluntate sunt exequenda quibus siquidem manufidelibus, fideicommissariis ac executoribus et cuilibet ipsorum testamenti seu ultimae voluntatis hujusmodi ipse Dominus Johannes miles testator, commisit, dedit et mandavit plenam liberam et omnımodam potestatem ac speciale et generale mandatum cum plena libera et generali administratione ut videlicet quod ipsi et cuilibet eorum se de bonis rebus mobilibus et immobilibus ac hae-

reditariis, juribus, actionibus et debitis suis universis et singulis repertis aut reperiendis sine contradictione haeredum suorum vel alterius cujuscunque intromittant easque et a propria authoritate apprehendant, petant et exigant et ad se recipiant ac vertant et divertant, tradant et obligant pro infrascriptis restituendis et legatis solvendis ac alys omnibus et singulis exequendis, prout eis per dictum Dominum testatorem commissum fuerit et prout noverit saluti animae ipsius salubrius expedire; voluit tamen atque etiam specialius commisit, quod debita ipsius ac injuste per eum unquam acquisita, de quibus constiterit aut aliquomodo constare possit, legitime pro me et ante omnia persolvantur, reddantur et restituantur de bonis ipsius antedictis et quod fiant exequiae suae decenter ac stipae et eleemosynae pauperum pro animae salute prout executoribus suis praescriptis videbitur expedire, exinde ipse Dominus Johannes testator dedit et legavit tamen Sedi Apostolicae florenum Renensem, Domino Archiepiscopo Coloniensi pro tempore florenum Renensem et fabricae majoris ecclesiae sancti Petri Coloniensis florenum renensem, necnon Domino Episcopo Leodiensi pro tempore florenum renensem et fabricae Ecclesiae Leodiensis florenum Resensem, haec legata dumtaxat semel persolvenda. Etiam et legavit cuilibet executorum suorum onus executionis hujusmodi testamenti seu ultimae voluntatis acceptantium unum crusibile argenteum valoris quinquaginta florenorum Renensium aut quinquaginta florenos renenses pro eodem. Insuper ipse Dominus Johannes testator cum temporibus in preteritis (?) se diversas gueiras agitasse ac agitare injuste et agitantibus auxilium, consilium, favorem et hospitalitatem praestitisse dixit, in et ex quibus rapinae, incendia, homicidia et damna magna diversis personis et locis subsecutae et facta forent, pro restitutione et satisfactione seu in recompensum damnorum certis personis aut locis de quibus legitime constiterit per eundem Dominum testatorum suique ob causaum atque culpam sic minus juste illatorum et factorum pro se, suis haeredibus et successoribus quibuscunque donavit et legavit perpetue et haereditarie centum et quinquaginta florenos renenses monetae electorum Imperii, pro quibus perpetue percipiendis dedit et legavit perpetue et haereditarie bona infrascripta: primo curtim dictam *die hoff tot Cambeeck* cum juribus et pertinentiis suis universis in et sub judicio temporali et parochia de Wese dictae Coloniensis diocesis sitam, salvo tamen quod jus

dictum *die Brutten Weert* cum aqua de *Nyersa* accurrente et attinente ipsi curti perpetue et haereditarie manere debeat ad castrum *Wysschen* et in illorum jurium et aquae locum econtra perpetue et haereditarie remanebit et spectabit ad ipsam curtim aqua dicta *dat Scheuyckscke waeter*, ulterius mediam curtim cum juribus pertinentiis suis dictam communiter *die halff hoff toe Betheraede* in prochia de Boeghen et sub judicio temporali *toe Hoedenum* ejusdem parochiae et dictae Coloniensis diocesis sitam, etiam mille florenos renenses monetae supradictae semel in prompte persolvendos pro quibus impignoravit litteram confectam et loquentem super ducentis et quinquaginta maldris siliginis perpetue et haereditarie de et ex dominio de Broeckhuysen debitis videlicet quod ille cum ipsa littera post ipsius Domini testatoris obitum debetur, antequam ille habebit seu recipiet hujusmodi mille florenos Renenses aut haereditarie quinquainta maldra siliginis annuatim pro illis juxta cursum haereditariorum reddituum aut de sic solvendo eosdem executores certificabit ipsis executoribus dabit realiter et exolvet et assignabit: ac idem Dominus Johannes testator voluit et commisit quod post ipsius obitum hujusmodi centum et quinquaginta florenos renenses haereditariorum reddituum et alia quae ex suprascriptis legatis eveniunt, annuatim ipsis cert.s personis aut locis laesis et damnificatis et quorum bonus juste usus fuit aut ipsarum haeredibus proximioribus, si personae vel haeredes reperiri poterint, damna ipsa si legitime constiterint, unicuique secundum portionem suam passam usque ad realem restitutionem et satisfactionem condividentur et contribuantur; alioquin pro sic restituendis in locis et parochys, in quibus damna hujusmodi facta et illata reperiuntur eleemosynae et alia pia opera condigna ementur et si de personis vel locis hujusmodi non posset constare pro quibus tamen explorandis ipsi executores diligentiam facient exactam atque debitam, ex hinc voluit, mandavit et commisit quod hujusmodi legata percipienda ad pios usus prout eisdem executoribus ipsius Domini testatoris ac personarum laesarum animarum salutem salubrius expedire videtur convertentur et disponantur realiter et cum effectu.

Item exinde ipse Dominus Johannes restator pro aliis incertis, vagis et injustis acquisitis atque damnis et homicidiis in et ex gueiris hujusmodi ac aliis illicite exactis et factis pro se et suis haeredibus certa alia pia legata infrascripta ordinavit, disposuit et

deputavit: primo legavit et dedit haereditarie et perpetue ad fund-dandum et erigendum de capella in Dominio suo de *Oesterom* trans Mosam, in parochia de Raede dictae Leodiensis diocoesis sita, clausterum ordinis canonicorum regularium curtim suam dictam communiter *die hoff tot Mackem* in parochia de Beeck ejusdem Leodiensis dioecesis, necnon curtim appellatum *die hoff ter Maesen* in Kevelaer, dictae parochiae de Wese ejusdem Coloniensis dioecesis sitam, cum juribus et pertinentiis ipsarum universis ac etiam decimam suam novalium praesentem et futuram in Oesterom et cum hoc summam quatuor millium florenorum Renensium monetae supradictae semel dandam pro qua summa litteras duas unam de et super redditibus toe Raede et reliqua super officio in Kessel ejusdem Leodiensis dioecesis confectas et loquentes, quamlibet litteram pro duobus millibus florenorum Renensium hujusmudi impignoravit et ypothecavit, ita quod illi qui post ipsius Domini testatoris obitum litteras hujusmodi habebunt et recipient primo et ante omnina dictam summam quatuor millium florenorum renensium aut pro quolibet mille florenis Renensibus haereditarie annuatim juxta haereditarium cursum, quinquaginta maldra siliginis vel executores praescriptos de sic solvendo certificabunt solvent dabunt et assignabunt realiter et cum effectu.

Item ulterius ipse Dominus Johannes testator pro domus seu claustri ordinis Beatae Mariae Carmelitarum in oppido Saltbommel Trajectensis dioecesis fundatione et erectione legavit atque dedit septuaginta quinque florenos renenses monetae supradictae haereditariorum et perpetuorum reddituum de bonis suis relictis comparandorum et mille florenos Renenses ejusdem monetae semel dandos, pro quibus litteram confectam et loquentem super ducentis et quinquaginta maldris siliginis ex Dominio de Broeckhuysen debitis, ut praescribitur, impignoravit ita quod ipse qui litteram hujusmodi post ipsum Domini testatoris obitum habebit et recipiet primo et ante omnia solvet hujusmodi mille florenos renenses aut assignet haereditarie quinquaginta maldra siliginis annuatim pro eisdem aut de sic solvendo executores honori certificabit. Etiam legavit et disposuit domum et haereditatem suam cum juribus et pertinentiis universis in eodem oppido Salt-Bommel sitam; voluit tamen quod in eodem claustro ad ejusdem Ordinis observantiam astringant et obligent atque observantiam facient et tenebunt, alioquin ipsi executores hujusmodi legata ad alios pios usus prout noverint expedire ordinabunt et convertent.

Item ulterius idem Dominus Testator legavit et dedit haereditarie et perpetue ad capellam *in gher Walacken* in honorem Dei, Beatae Mariae Virginis ac sanctorum Anthonii et Laurentii consecratam, et usum rectoris ejusdem pro tempore campum trans Rhenum in parochia de Bislick dictae Coloniensis dioecesis situm, dictum *Joncker Buedelsche camp*, cum universis juribus et pertinentiis suis ad quondam Johannem Buedel armigerum pie memorie spectantem et eundem in vita quondam Stephano de Reno pro trecentis florenis renensibus sub redemptione expositum, ut asseritur, ad quam redemptionem faciendam ipsi executores diligentiam facient possibilem, sique redemptio hujusmodi fieri ac alias ad effectum deduci non posset, tunc trecentos florenos Renenses pro redemptione hujusmodi campi depositos cedent ac alios ad ipsius capellae et rectoris ejusdem pro tempore commodum, et usum pro redditibus perpetuis et haereditariis comparandis; dedit legavit et manere voluit, etiam quoddam domistadium cum suis juribus et attinentiis, *Ingher Walacken* situm, quod Thomas de Holt scabinus opidi Xantensis de praesenti habet; insuper decimam suam novalium praesentem et futuram *Ingher Walacken*, et cum hoc summam centum et sexaginta maldrorum siliginis, ipsi Domino Testatori per Goiswinum Stecken debitam, pro qua summa redditus perpetui ad usum dictae capellae et rectoris ejusdem pro tempore comparentur; et voluit ipse Dominus Testator quod illa capella cum praemissis et aliis redditibus ad illam spectantibus dotetur, et in parochialem Ecclesiam fundetur et erigatur, cuius tunc Rector sive Pastor pro tempore, ad illam per Dominum et possessorem de haeredibus ipsius domini Testatoris dicti dominii de Loë pro tempore praesentatus, actu erit sacerdos vel infra annum tunc proximum ad sacerdotium promovetur et sub poena privationis ejusdem in eadem faciet residentiam personalem, nisi legitimis causis et rationibus excusari et supportatus habere debeat.

Item idem Dominus Testator ulterius perpetue et haereditarie legavit et dedit ad altare St. Crucis in parochiali ecclesia Gogh situm et pro usu rectoris ejusdem pro tempore terram et bona *myt den slach ende Pass* in dicta parochia de Wese sita, in quibus ipse Dominus testator Petro de Jonghe familiari suo vitae ductum dedit.

Item legavit insuper et dedit ipse Dominus Testator perpetue et haereditarie ad usum altaris sanctae Mariae Virginis in dicta

Ecclesia de Gogh siti et rectoris ejusdem pro tempore, decem maldra siliginis ex communi censu siliginis in Wese recipienda et habenda, quae maldra siliginis possunt redimi cum ducentis florenis renensibus monetae supradictae cum quibus e contra redditus perpetui ad dictum altare comparare debeant.

Item dedit et legavit ipse Dominus Testator perpetue et haereditarie ad monasterium in ghen Gaesdonck pro ipsius suae uxoris ac utriusque parentum et progenitorum memorys quatuor temporibus anni servandis, primo: quatuor maldra siliginis ex curte in Barle sita dicta dat cloetsche guet, perpetue et haereditarie debita et percipienda, in quibus praedictus Petrus die Jonghe vitae ductum habet et exinde vulgariter dicta die sleghe toe Hoedenum in gher Schaldt, secundum quod id ipsum Dominum Testatorem devoluta existunt.

Item dedit et legavit ipse Dominus Testator haereditarie et perpetue ad usum altaris Sancti Spiritus, in parochiali ecclesia de Wese siti, et ipsius rectoris pro tempore ducentos florenos Renenses, cum quibus reëmetur campus in parochia de Werda dictae Coloniensis dioecesis situs, per ipsum Testatorem quondam domino Lamberto de Arena canonico, dum vixit, ecclesiae Xantensis expositus, qui cum redemptus fuerit, spectabit et manebit perpetue et haereditarie ad altare supradictum, qui si redemptus fuerit ex tunc cum hujusmodi ducentis florenis renensibus redditus perpetui et haereditarii ad idem altare comparentur.

Item ipse Dominus Testator voluit, ordinavit et commisit quod ex filiis quondam Gerardi de Werdenburgh, nepotis ipsius Domini Testatoris, qui castrum de Broeckhuysen obtinuerit post ipsius Domini Testatoris obitum, pro se solum habebit et retinebit officium magnae curiae ducatus Gelriensis cum suis juribus et attinentiis universis ac litteram super ducentis et quinquaginta maldris siliginis de dominio de Broeckhuysen haereditarie et perpetue bebitis ut praedicitur, confectam cum juribus suis, salvo quod primo et ante omnia antequam litteram hujusmodi recipiet, eaque et juribus suis utetur, summam duorum millium florenorum renensium monetae suprascriptae aut centum maldra siliginis perpetue et haereditarie pro eadem, pro quibus idem Dominus Testator hujusmodi litteram impignoravit, ut praedicitur, realiter dabit et solvet et assignabit vel executores praescriptos de sic salvendo certificabit cum effectu.

Item exinde legavit atque dedit et emi voluit praelibatus Dominus Testator de bonis suis relictis sex maldra siliginis haereditariorum et perpetuorum reddituum can, (cun?) ordinum videlicet Minorum, Praedicatorum et Augustinorum terminariis in locis Loe, Wyssen et Geysteren, cuilibet eorum duo maldra, per dictos executores annuatim danda et ministranda, pro quibus ipsius Domini Testatoris, suae uxoris utriusque parentum et progenitorum memorias servabunt et tenebunt.

Item legavit et dedit ipse Dominus Testator perpetue et haereditarie Johanni van der Straeten nepoti natali dictae dominae Annae uxoris sua bona communiter dicta Neukensguet prope Karvenum quae in feudum a Domino Morosen pro tempore possideant et tenent.

Item ipse Dominus Testator legavit, dedit et dari voluit et commisit Theodorico Lyenen de et ex bonis suis relictis quadringentos florenos Renenses monetae supradictae semel persoluendos, cum quibus campum per patrem suum expositum redimere debeat.

Item dedit et legavit de et ex bonis suis relictis Johanni de Lyenen ducentos florenos Renenses monetae supradictae, semel dandos pro perpetuis redditibus comparandis.

Item voluit etiam ipse Dominus Testator quod post ipsius et dictae Annae uxoris suae obitum domicella Ida de Stunell omnia et singula bona mobilia et immobilia ac haereditaria ad ipsos per obitum dicti quondam Johannis Budell qualiterumque devoluta, de quibus in hujusmodi testamento seu ultima voluntate non disposuit seu dispositum esse reperitur, habebit et tenebit.

Item exinde Dominus Johannes Testator voluit, disposuit et ordinavit quod eadem Domina Anna uxor sua sit Domina et usufructuaria quamdiu vixerit in castro Loe dictae Coloniensis diocesis cum juribus, redditibus et attinentiis universis et quod etiam bonis mobilibus et immobilibus universis per eundem DominumTestatorem, ultra sua in hujusmodi testamento seu ultima voluntate ordinata et legata, relicta tempore executionis et etiam quatuor annos immediate sequentes hujusmodi executionem dicti testamenti seu ultimae voluntatis absque ipsius Domini Testatoris haeredum et aliorum quorumcunque contradictione fruetur et utetur, de quibus una cum consiliis dictorum executorum pauperibus Christi et rectoribus claustrorum praedictorum et aliis pro pio usu prout salubrius videtur expedire, subveniat atque faciat et casu quo eadem Domina Anna

uxor sua ad alia vota volaret tunc ipsa solum vitae ductum dicto Castro Loe cum juribus et redditibus suis, ut praedicitur retineat nec aliis bonis, ut praefertur, uti debeat, sed ipsi executores per deïn tempus de percipiendis bonis ex iisdem, sicut praedicitur, ex tunc disponere habebunt.

Item voluit, disposuit et ordinavit ipse Dominus Testator quod postquam hujusmodi testamentum seu ultima voluntas sua ad plenum completum et effectum sortitum fuerit, quod tunc singulae proles fratrum suorum defunctorum viventes in locum patris defuncti una cum aliis suis proximioribus haeredibus aut hujusmodi suorum proximorum haeredum pro mortuorum liberis et eorum successoribus ex corpore eorum descendentibus ad singula alia bona mobilia et immobilia ac haereditaria, de quibus in vita sua non disposuerit aequaliter, in stirpes succedere debeant, ita quod si unus fratrum unam vel decem proles haberet, proles illa habebit vel illae habebunt solum jus fratris defuncti et non ultra et sic etiam in praelibatis sorore servare voluit; voluit tamen quod castra et feuda ipsius permaneant apud ipsius haeredes masculini sexus succedentes, qui tamen haeredibus suis foeminei sexus, quibus illa deberentur juxta suorum amicorum dictamina et consilia pretium seu utinationem juxta ratam eis contingentem pro illis castris et feudis dabunt.

Item voluit etiam ordinavit et disposuit idem Dominus Testator quod caetera omnia et singula bona immobilia et haereditaria ac quaecunque litterae et debita cum juribus suis ultra ordinata et disposita in hujusmodi testamento seu ultima voluntate, quae a parentibus, progenitoribus et cognatis ipsius Domini Testatoris ad ejusdem Domini Testatoris, et quae etiam a parentibus progenitoribus et cognatis dictae Dominae Annae, uxoris suae, pervenerunt, etiam ad ipsius dominae Annae uxoris suae haeredes proximiores deveniant et evolvant.

Item voluit, etiam dictus Dominus Testator ac executoribus suis praescriptis commisit, quod pro jure sibi competente ex litteris Brabantiae non fiant aliquae gueirae seu violentiae neque via facti aliquod desuper attemptetur, sed si quid alias posset de hujusmodi litteris consequi, id convertant iidem executores in pios usus ubi noverint expedire.

Item voluit, etiam ordinavit et disposuit ipse Testator quod nul

lus haeredum suorum aut legatariorum post ipsius obitum de se bonis suis quibuscunque etiam haereditariis et legatis in hujusmodi testamento seu ultima voluntate intromittat, nisi primo et ante omnia praesens testamentum seu ultima voluntas executa et ad effectum debitum deducta fuerit, imo ejusdem executoribus ut illud seu illam debite exequentur assistentiam possibilem faciant; et quicunque haeredum suorum aut legatariorum praesens testamentum seu ultimam suam voluntatem et ipsius executionem in parte vel in toto pe se vel personas interpositas impediverit vel impediri ordinaverit publice vel occulte, directe vel indirecte, quovis quaesito colore, et contra hanc suam voluntatem fecerit vel eam non observaverit, aut extra judicium violenter vel in judicio contentioso institerit, dictus Dominus testator voluit quod ille a jure haereditatis sibi competente et legatis sibi factis, erit corpore privatus et seclusus penitus et ex toto, ac sit bonorum suorum expers ipsique haeredes et legatarii sui idipsum testamentum seu ultimam voluntatem observantes et eisdem executoribus assistentiam in executione eisdem facientes portionem haereditatis et legata illius impedientis, cujus portio pro tunc aliis observantibus pro rata accrescet, inter se aequaliter condivident et tenebunt.

Noluit tamen ipse testator eosdem executores deputatos vel sic deputandos aut ipsorum aliquem ad ultiorem dicti testamenti seu ultimae voluntatis executionem faciendam coarctare aut astrictos esse quam bona ipsius a se reliquenda se extendant, praeterea ipse Dominus testator voluit et de hoc etiam expresse protestatus fuit, quod si aliqua ultra praemissa de aliis bonis ipsius mobilibus, immobilibus et haereditariis quibuscunque sub sigillo suo proprio ordinavit seu per eum ordinata legitime reperta fuerint ea rata sint et valeant, viresque testamenti seu ultimae voluntatis obtineant et una cum praemissis debitum executionis sortiantur effectum, eodem scilicet vigore ac si omnia praesenti testamento seu ultimae voluntati forent separatim inserta, super quibus omnimodam potestatem sibi reservavit.

Voluit insuper Dominus Testator ac disposuit, ordinavit et desideravit ut haec premissa omnia et singula valeant jure testamenti seu ultimae voluntatis, quo jure si subsistere non possent, haec valeant jure codicillorum vel causa mortis et extremae voluntatis vel alias prout melius possent subsistere et valere, non obstan-

tibus quod juris solemnitas non est totaliter in praemissis observata, et dictus Dominus Johannes miles testator rogavit omnes et singulos suos haeredes et eorum quemlibet venientes seu venientem ab intestato succedentes vel succedentem ex testamento hujusmodi vel aliquo jure, ut hujusmodi ordinata et disposita observent et adimpleant ac restitutionem et ordinationem et hujusmodi suae voluntati pareant et intendant et quemlibet eorum pareat et intendat realiter et cum effectu. Ulterius ipse Dominus Johannes testator reservavit sibi in praemissis omnibus et singulis liberam potestatem haec praemissa mutandi, corrigendi, specificandi, revocandi ac eis addendi et detrahendi, dum, quando et quoties sibi hoc visum fuerit expedire, quibus sic factis et expeditis ipsa Domina Anna, uxor dicti Domini testatoris, quae praemissis omnibus et singulis praesens fuit eaque omnia et singula sicut praemittitur, fieri vidit et audivit hujusmodi ultimae voluntatis ordinationem dicti Domini Johannis testatoris suae conthoralis cum legatis et totali ejus effectu pro se et suis haeredibus ac successoribus quibuscunque ratificavit et approbavit ac inviolabiliter observare necnon post ipsius Domini Testatoris obitum executioni debite demandare facere et pro ipsius executione diligentiam et assistentiam possibiles facere ac realiter et cum effectu adimplere et fieri procurare neque in parte vel in toto contravenire vel contraveniri ejus nomine permittere solemniter et solemni stipulatione mihi notario publico infrascripto tanquam publicae et authendicae personae vitae (?) et legitime stipulantis et recipientis vice et nomine omnium et singulorum quorum interest, intererit, seu interesse poterit, quolibet in futurum facta interveniente sponte, voluntarie, et deliberate permisit et convenit, nisi idem maritus suus testator in vita sua de praemissis aliter duxerit disponendum. Super quibus omnibus et singulis praemissis idem Dominis Johannes miles testator sibi notario publico infrascripto unum vel plura publicum seu publica fieri petiit instrumentum et instrumenta ad dictamen cujuslibet sapientis..... facti non mutata et in majus robur ac evidens testimonium omnium et singulorum praemissorum ipse Dominus Johannes miles testator ac domina Anna uxor sua prescripta pro se et ipsorum haeredibus ac su cessoribus quibuscunque praesens publicum testamenti seu ultimae voluntatis instrumentum sigillorum suorum propriorum appensionibus ex certis eorum silentiis muniri voluerunt ex mandarunt.

Acta sunt haec in dicto castro Wisschen sub anno indictione, die, mense, hora et pontificatu, quibus supra, praerentibus ibidem egregiis, strenuis et discretis viris Domino Henrico Hessel utriusque juris doctore, scholastico, Theodorico Nyell de Kallzer vicario in dicta ecclesia Xantensi, necnon Petro de Oye, Henrico de Merwyck armigeris ac Wilhelmo Kelver, Jacobo Spakelair et Nicolao Cantori dictae Coloniensis et Leodiensis dioecesis laïcis testibus fide dignis ad praemissa vocatis specialiter et rogatis.

Inferius erat scriptum: Ego Henricus Mol de Capella clericus Coloniensis dioecesis publicus imperiali auctoritate.... Xantensis notarius, quia praemissis omnibus et singulis ... una cum praenominatis testibus praesens interfui, sicque fieri vidi et audivi, ideo hoc praesens publicum instrumentum per alium fidelem, me aliis arduis occupato negotiis, fideliter scriptum exinde confeci, subscripsi et publicavi in hanc publicam formam redegi signoque et nomine meis solitis et consuetis una cum dominorum Domini Johannis de Broeckhuysen militis testatoris et Dominae Annae van der Straeten sigillorum propriorum expensionibus ex certis cern. strecys signi rogatus et requisitus, in fidem et testimonium omnium et singulorum praemissorum.

In margine erat appositum et signatum: Henricus Mol de Capella. Inferius erant appensa duo sigilla expressa in cera viridi.

BIJLAGE N° II.

1451.

Magescheid tusschen Anna van der Straeten weduwe van Joannes en de executoren en erfgenamen van Jan van Broeckhuysen.

Copia copiae.

Toe weten dat een mynlyck, ind guttlick oeverdrach ind gescheyt gededinght ind gemaeckt ,is overmits den vrunden toe beyde syden daer over gebeden mit naemen heere Henrick van Meer ritter etc., heer Johan van Arendaell heer tot Well etc., Eylbert van Alphen heere tot Hönnepel etc., Derick Schynck van Nideggen heere tot Aefferden etc., Karle Spede heere tot Meerlair, Johan Tyngnagell van Meerwyck, Johan van Brempt, Johan van Effden, Gerard van Oedenraede, Henrick van Meerwyck, Willem Kellever, Lueff van Darth inde heere Willem Spaen pastoor ther Horst, tusschen Vrouwe Anna van Broeckhuysen ind van·der Straeten etc. ind oock executoren heer Johan van Broeckhuysen ritters heere tot Loë ind tot Geysteren etc. saliger gedacht an die andre syde in forme ende manniere hierna beschreven dats te weten:

In den eersten, dat die executoren heren Johan van Broeckhuysen vurss alle guet dat .... bestorven is niet daervan vuytgescheyden, hebben ind behalden soelen nae inhalt eyns besegelden brieffs oen daer opgegeven ind gemaeckt duerende van viertyene Sint Petersdaege ad cathedram naestcommende oever vyer jaere; voirt soe sal die geene den dat ampt van den lande van Kessel toe deel

vellet ind geboeren sal.... van der Horst daer toe gehoorende, vrouwe Anna vurss. voir aen reght dat sy heeft aen der halven heerlyckheit van der Horst uytreycken ind.... sy dat guet aenvangen soelen twellf hondert Rynsche gulden, ind weert saeck dat vrouwe Anna voorss. binnen den tydt doet dat vurgemelt.... oft van stonden aen van leven ter doot quaeme, dat Godt verbyede, soe sal men gelyckewael ind nochtant die twelff hondert gulden vurss ... ind wael betaelen vrouwe Anna vurss. erven, wanneer die geene dat guet vurgemelt aenvangen sal, den dat geboerende wurt; voert soe sal mevrouwe.... vurss. wanneer die vurgemelte maeghen ind vrunden die sloeten ind guede aenvaenghen soelen, daer toe nogh uytreycken ind wael betaelen voer oir tocht ind recht.... sy aen Loë heeft achtien hondert rynsche gulden, ind der sal elck partye van den sessen partyen der erffgenaemen vuyttrechten drye hondert Rynsche gulden, ind weert saeck dat sy binnen twee jaeren van leven ter doot quaeme, dat Godt verbyde, soo soelen die achthondert Rynsche gulden vurss. doot, inde van geender weerde syn ind aen den erffgenaemen blyven, ind yst saeck dat sy die twee jaeren vurss. beleeft, als sy off Godt wilt sal, soo soelen die achtien hondert rynsche gulden voorss. kommen ind erven op vrouwe Anna vurss. off ursdair teynden (?) gebreeck, dat Godt verbyede, op oir erven; voirt soe soelen heer GAERDT VAN HARVE ritter, ind her ADRIAEN VAN BROECKHUYSEN gedeelt syn aen die heerlyckheden van *Geysteren* mit allen synen toebehoeren, behalven dat nae inhalt des testaments daer myt besat is in soelen hiervan wederomme uytreycken twee duysent ind vyffhondert Rynsche guldens; voirt soe soelen STASS VAN BROECKHUYSEN, GOESSEN STECKE ind FREDERIK VAN RUYTENBERGH gedeelt syn aen die heerlyckheyden van *Loë* in *Wallaecken* mitten laeten van Wynnekendonk mit al den toebehoeren ind mit alle guede tot Loë gehoorende daer heer Jan van Broeckhuysen inne bestorven is, ind soelen hiervan wederom vuytreycken drye duysent ind twee hondert rynsche gulden vurss. ind mitten vyffhondert rynsche gulden uytbesteden als voorss. steet, ind nogh drye hondert rynsche gulden dee uyt den ampt van Kessel gaen soelen, dat syn t' saemen duysent Rynsche gulden die geordonneert syn totten clooster tot Bommel...... sal men hebben totten rynt.... daer beneden gelegen, dat saemen syn .... vyff ind seventigh rynsche

gulden sjaers; voirt soo soelen ALARTS kinderen VAN BROECKHUYSEN hebben ind gedeelt syn vyff duysent Rynsche gulden, der andere drye duysent uit Loë reycken sal, ind uyt Geysteren twee duysent Rynsche gulden. *Voirt soo soelen Willem, Gerardt, ende Johan van Broeckhuysen gebruederen, hebben ende gedeylt syn an die halve heerlyckheyt van der Horst, als hr Jan van Broeckhuysen, zaliger gedacht, die gecocht ende gegolden heeft mit naemen drye deel van der helft, ind daer toe vuytter de Rynthen van Raede twee duysent rynsche gulden daer van sy jaerlycx hebben soelen dat aen den Rynschen oevere baend: twee hondert malder rogge 's jaers, dat een hondert malder vuytter rynthen vurss. besat is totten clooster ter Oosterham, een hondert malder toe den selven clooster vuytter de brieven van den ampt Kessel;* voirt soo sal *Willem van Kessel* hebben dat ampt van den lande van Kessel, mitter halver heerlykheidt daer toe gehoerende ind sal daervan uytreycken, gelyck vurss. is, dats te weten ten eersten dat die vrouwe van Broeckhuysen hebben sal twelff hondert Rynsche gulden voir oir reght van der halver heerlyckheyt van der Horst, ind daertoe Willem, Gerardt ende Johan van Broeckhuysen gebruederen, duysent ryntsche gulden ind nogh drye hondert ryntsche gulden toe vollerst den vyff en seventigh ryntsche gulden 's jaers totten clooster te Bommel; voort soo sal vrouwe Anna voirgemelt hebben ind behalden alle alsulcke scholt als ons heere Genade van Cleve ind syn vader zaliger gedacht heere Johan van Broeckhuysen schuldigh waeren ind syn, ind alsulcke scholt Joncker GERARDT VAN CLEVE etc. JOHAN BUDEEL zaliger gedacht schuldigh was ind is; voort soo dan gebreecken ind aenspraecken vaesten tot Loë syn, soo sal Stass van Broeckhuysen, Goossen Stecke, ind Frederik van Ruytenbergh daertoe vollest hebben ind behalden alsulcke scholt Joncker Gerardt van Cleve heere Johan van Broeckhuysen zaliger gedacht schuldig is; voort soo soelen dese ses partyen voorgemelt gelyckerhander hebben alsulcke nederlaege gelt ende scholt *als ons gnedige heere van Gelren, heere Johan van Broeckhuysen zaliger gedaght schuldig is*, vuytgescheyden, dat toe den ampt te handt bereckt is, dan want heere Johan vuyt heere Gaert van Harve nogh schuldigh is van geleenden gelde, ind andersints, soo sal hy hiervan voorvuyt hebben ende behalden vyff hondert Rynsche gulden, oock die brieven van

Brabant, die sal men halden nae inhalt des testaments; *oock oft saecke waere, dat Wilhelm van Kessel aenden ampt van Kessel ind den anderen Rynthen van Raede van onse guedigen heere van Gelren, eenigen last oft indight aenquaeme vanden heere Johan wegen voorss. bis tot desen daege toe geschiet were, dat soelen die erffgenaemen vurgemelt sementlyck den anderen helpen draegen;* voort en soelen dese erffgenaemen voorgemelt egeene rede aenspraeke, nogh toespraecke meer hebben, nogh behalden van allen saecken bis toe desen daege toe aen vrouwe Anna vurss. ofte aenden erven, in soelen hier mit mynlick ind gunstelycke tot allen syden vergeleecken ind gescheyden syn, ind bey malkanderen dat oeren ten bysten ind hieromme sal men wederomme te daege komen, ind brieve maecken nae den byste forme ende maniere daer men t' allen tyden mit bewaert is; oock oft eenige partyen in eenige deel synder deylinge oft t' samen, ind oock den executoren ind nae halt des testaments besat is, eenigh leet, last oft hinder daer in gedraegen wurde van yemant den saecke die eyn malckanderen ind oock den executoren ind den besitten als vurss. gelyck uythelpen draegen, malck op onss selffs cost, uytgescheyden Stass van Broeckhuysen, Goossen Stecke, Frederik van Ruytenbergh van der heerlyckheyt van Loe, oock oft eenige gebreecken hier naemaels tusschen desen partyen vurgemelt quaemen off vielen die soelen staen ter cleesnisse deser vurgemelt offt t' meestendeel van een Ind want wy vrouwe Anna van Broeckhuysen ind van der Straeten, of ind Gaert van Harve ritter, Adriaen van Broeckhuysen ritter, Goossen Stecke erffmaerschalck etc., Stass van Broeckhuysen, Frederik van Ruytenbergg, Willem, Gerardt en Johan van Broeckhuysen gebruederen, Willem van Kessel ind vort Agnesse, ind Margryet van Broeckhuysen zeliger Alarts dughteren dit vurgemelt gescheydt, soe woe dat begrepen is, vast, stede ende onverbreeckelyck te halden willen ind soelen ind malck den anderen, daer egeene kost, hynder oft schaede aendoen ende soelen nogh en willen, nogh van onser wegen te laeten geschieden, soo hebben wy vurgemelte Executoren ind malck den anderen gelooft dit als vurss is vast, stede en onverbreeckelick te halden eenigh tegenseggen ind alles sonder argelist, ind hebben des in oirconde der waerheyt alle puncten ind vurwarden vurss. sementlyck ind elck besonder ons segelen hier beneden opt spacium des placcaets gedruckt. Ind want wy Agnese inde Margryet van Broeckhuysen

gesusteren, zeliger Alarts dughteren, selven egeene segelen en hebben, soo hebben wy gebeden ende bidden heere Johan van Arendaill ritter heere tot Well etc. vurss .. geerne gedaen heb, omme bede wil Agnese ind Margryet gesusteren vurss. gesegelt in den jaere ons heren duysent vierhondert ind eyn en vyfftigh op onser Lieve Vrouwen dagh na.... Onder waeren gedruckt elff segelen, ende eenen inden marge in goenen wassche.

BIJLAGE N° III.

Copia.

Extract vuytten register van de segelen brieven ende andere documenten ende munimenten aengaende de fundatie offte erectie ende translatie des godtshuys van Ostrum nu Mariensande voer Straelen, Reguliers ordens van St. Augustyn ende derselver incompsten.

Copie van den Pandtbrieff daerby hertoch Arnold van Gelre, verseth heeft aen Johan van Broeckhuysen, alle syne renten, pachten, thinsen, hoenre, beden etc. voor ses duysent overlendtsche rynsche guldens A° 1435.

(Clausula concernens).

Wy ARNOLD van den genaeden Goidts hertoge van Gelre ende Gulick ende Greve van Zutphen, doen condt allen luyden ende bekennen voor ons, onsen erven ende naercomelinghen dat wy schuldich syn van gerechter witlicher schuldt JOHAN VAN BROECKHUYSEN heere tot Loe ende toe Geysteren, onsen erfhofmeester, rait ende amptman etc. ende synen rechten erven, als van geleenden gelde ende verlaeckten cost, dat hy ons volmacht ende gedaen heeft, in onsen orber tot onsen, ses duysent overlendtsche Rynsche

gulden alsop datum dess brieffs gemunt syn oft ander guet payement daervoer, dat daer voor guet sal syn in den tydt der betaeling ende want hy ons ter tyt alsoo bewant is, dat wy Johan vurss. die summe gelts nu niet betaelen en connen om grooter last willen en costs wille den wy hebben en doen moeten omme ons oirloighswille daer wy in syn, soo hebben *wy Johan vurss. gesat ende setten* met desen brieven in al onsen renten, gulden, pachten, thynsen, hoenre, greut ende in alle andere opkoemende beden ende andere saecken, niet uytgescheyden, die wy hebben tot Raede ende in onsen lande van Kessel, die onsen Rentmeester aldaer gewoonlick is en plege te heffen ende te boeren van ons wegen nae inhalt ons rentbeuck, soodat Johan vurss. dieselve gulden, pechte en renthen soe vurss. staen, alle weege heffen ende boeren sall, sonder afslagh, ende daer sollen wy hem inne halden, ende des eyn rechte were syn also lange theent wy onse renthen vurss. loessende werden, soe dat geboeren sal ende hiernae beschreven sal staen. Oock houl (?) wy altyt, ende wanneer Johan oft synen erven, des noit geboeren mach, also verren hy van onsen ampte van Kessel ontsat wurde, onse amptluyden soo goet hebben ende bevelen doen, Johan ofte synen erven die vurss. onsen renten vuyt doen peynden alsoducke als hun des noodt sal syn, aen allen den eynen daer sich dat geboeren magh, en wy en sollen hem egheenen hinder doen, noch laeten geschieden van niemanden aenden vurss. onsen renten in te wynnen, ende op te boeren sonder argelist, beheltlick Johan heere tot Wyckray, Johan van Beuren heere tot Aerssen, Johan van Boitbergh onsen erffmaerschalck haere brieven, die aen deselve onse renthen in onsen lande van Kessel bewesen syn, voor datum diss brieffs sonder argelist, ende maecken Johan ende syne erven mechtich met dese brieve dat hy den voorss. persoonen ende alle degeene, die in onsen renten ons landts van Kessel bewesen ende bebriefft syn, die wy oft onsen naecommelingen aff loissen moegen dat Johan ende syne erven vurss. die moegen affloissen van ons weegen, ende in onsen naeme ende halden dan die geloste renten aen hoen selven; beheltlick ons ende onsen erven dander lossen aen Johan ende synen erven van den renten in al der maten als wy die affloyssen solden tegens die voorss. persoonen ende ofte ymandt die soe bewesen ende bebriefft were aen onse renten vurschreven etc.

Onderstond: Gecollationneert tegen het voorschreven register is daermede bevonden t' accordeeren by my.

Glerinx.

lager:
1435
Pandbrief van Hertog Arnold.

BIJLAGE N° IV.

Wij Arnolt van den genaiden Goitz Hertoge van Gelre, ende van Gulick ende Greve van Zutphen, doin kont alsoe als onse ondersaeten van Oestrum tot onse clockenslage, schattingen, beden, ende anders tot onsen kerspel van Raede in onsen lande van Kessel gelegen altyt van aldtz gehoirt, ende gestaan hebben, ende want wy dan dieselve onse ondersaeten noich van yemant verkurt segen, ende veronrecht hedden, soe bekennen wy voir ons, onse erven, ende nakomelingen mit desen openen brieve, dat wy die selve onse ondersaeten van Oestrum oich voirtaen in hoeren alden rechten, ende gueden gewoenten halden soilen, als sy van altz gehadt hebben, beheltlich doch ons onsze heerlicheit, ende sy aen onsen kerspel van Raede vursz. te laeten blyven, als sy oick van alds dairan gehoirt ende geweest syn, ende bevelen dairomme Derick van der Horst onsen raet, ende Amptman tesz tyt onss lantz van Kessel, ende voirt alle den ghenen die onse amptluide desselve onss lantz van Kessel hyrnamaels werden soilen, die selve onse ondersate van Oestrum vursz. te halden, ende te doin halden in hoenen alden rechten ende gueden gewointen, als sy by onsen voir amptluyden aldaer, van alds gehalden syn, ende hoin daerinne nyet te verkurttec, noch van nyemande te doin off te laten verkurtten in enigerwysz, want wy dat alsoe gedaen, ende gehalden willen hebben, ende all sonder argelist. Orkonde onss segels aen

desen openen brieff gehangen in den jair onsz Heeren Dusent vierhondert vierintvyfftich op sint Bartholomeus avont Apostel. Onder was vuythangende eenen segel gedruckt in rooden wasse, aen eenen parquementen stert.

Ghecollationeert tegen den originelen brieff by die van Venraidt by hunne requeste civili den 4[en] Februari 1648 in de sake tegens den Heere tot Geysteren overgegeven, is daermede van wordt tot wordt bevonden te accordeeren by my hieronder gheschreven Raedt ordinaris van syne M[ts] Raeds in Gelderland. B. Poeyn.

BIJLAGE N° V.

In namen des Heren. Amen. Khondt ende openbaer sy allenn denn ghenen dien dyt gegenwordige openbaer Instrument vurbracht, oeck werden sehen off hoeren lesenn, dat ynden jaer naeder geboerten onsens Salichmaeckers Jhesu Christi doemen schreyff duysent vyffhondert ende twee und veirtich inder XV[e] indiction up Vrydach den veirtheinden dach des maentz Aprilis tusschen thyen unnd eylff uyren vurmiddage Pausdoms dess allerhillichsten yn Goth Vaders unnd Heren Pauli van Gotlicker vursichticheit paus des drytten, yn synen achten jaeren. In myns openbaeren notary unnd getuygen hierondergeschreven tegenwordicheit erschenen yst den eirbare Gaertgen Kuppen Gerychtz baidt dess dorps ind Kerspell van Roy, unnd hefft yn nhamen unnd van wegen dess durchluchtigen hoichgeborenen vermoegenden fursten unnd heren heren Wylhem hertoch toe Guylick Gelre, Cleve unnd Bergh, Grave toe der Marck, Zutphen und Ravensbergh here tot Ravenstein etc. unserem genedigen fursten und heren dese naebeschreven mannenn (glick sy myt yren nhaemen thoenamen ende alss sy selffs sachten alderdom) hieronderschreven stain, by oerenn Eyden sy hoichgedachten unseren genedigen heren gedain affgefraeget, toe wetenn: her Pauwels vicarius toe Venray

alt wesende omtrynt negentich jairen, Jan van der Gaet alt wesende omtrynt vyff unde tachentich jaeren, Jacob Jongen alt wesende ombtrent seessunde tachtentich jaeren, Jann Schoemaecker van LXXXIIII jaeren, Teuken van Aecken van XCV jaeren, Heyn Mychels van LXXX jaeren, Wylhem Pauwels van LXXV jaeren, Goissen Koppens van LXXX jaeren, Wilhem die Bay van LXXV jaeren, Meus Symons van LXXX jaeren, Jacob Dryssenn van LXXV jaeren, Geryt Lynsen vann LXXV jaeren, Rutger Scherrer van LXXII jaeren, Gaert van Haen van LXXXV jaeren, Herman Broeren vann LXXV jaeren, Meus Roffertz van LXXV jaeren, Wylhem Berthenn van LXV jaeren, Theus van den Sandt van LX jaeren, Theus Oehemmen van LX jaeren, Peter Cuyper van LXXXIII jaeren, Jacob Verholt van LV jaeren, Jan Groenen van LXXV jaeren, Jan Verstappen van LXXXIX jaeren unnd Jacob Goissens van LVII jaeren, als die alste des kerspels van Ray wat yn khundich is van der herlicheit van Oesterum off dieselve oeck yhewerlt totter herlicheit van Geistern gehoert hefft oder nyet. Wes ynn dayrvan khundich were, solden sy nyemantz toe lieff oder leidt by oeren Eyden seggen. Dayrop sy toesaemen vurss. ende eyn yeder vann hen besunder by oeren Eyden gesacht, dat sy nyhe werlt gehoert oder anders geweten en hebben noch huydichs dagen anders weten dan dat die hoighe herlicheit van Oesterum toe weten klockenslach, geboth, verboth, dienst, waecken, broecken, schattinge hoichbroeck unnd alles gheenen tot der hoigher herlicheit toestendich, alle tyt gehoert hefft ende noch, glick eyn unnd myt dem kersspel van Ray, unsen genedighen genedighen hertoigh toe Gelre etc. unnd nyet tot den heren van Geisterenn dan alleyne dat die heren van Geisteren gehadt ind gebruickt hebben die lege herlicheit tott vyff marcken toe ende nyet wyders. Oeck hefft Jacob Verholt vurss. gesacht dat hy synen vader hefft hoeren seggen dat tot Oesterum die huysluyde eynen gefangen hadden omdat hy weecken hadde gelacht, diewelcke sath ende sang alsus in effectum: „Sy huyden daer sy huyden, ick sals yn maecken muyden, sy wachten dayr sy wachten, ick spreck myn lieff by nachten etc." Sus sitten syngende hefft nyemantz den mysdediger rechtferdigen dorven sonder syn hartoch Aloff van Gelre etc. hoichlofflicker gedachten persoenlich toe Oesterum erschenen, ende hebben den mysdediger

rechtferdigen ende setten laeten, tusschen Oirloe ende Oesterum. Noch hefft Jacob Goissens gesacht dattet eyne tyt geleden is als hy gerichtsbaydt toe Ray was, dat hy tot Oestrum eynen mysdediger gehalt ende ther Horst by Wyttenhorst der tyt Drost slantz van Kessel gefoirt hefft, dair den mysdediger syne ougen uytgestoecken worden. Vorder hebben die gemeyne nabuyren omstainde gesacht, dat sy yngelick nyhe werlt anders gehoert oder geweten hebben (offte noch) dan dat die hoeghe herlicheit van Oesterum eyne myt den van Ray glick vurss. gehoert en hefft. Dyt wyllen sy alle tyt wannyer es van noeden und dairomme wyder gefraight werden gerne vestlicher oeck by oeren Eydenn uytdraegen ende seggen etc. Dan allen diesen puncten vurss. hefft Gaertgen Baide vurgemelt protecteirt unnd van my openbairen notario begert dairvan toe instrumenteren unnd yn eyne opene form toe stellen inne oeck eyn offte meher sovyl ynn noet openen instrumenten oder instrumenta inder bester formen dairvan toe maecken ende myt toe deylen. Dyt woe vurss. is geschiet binnen Ray onder der lynden up den have genandt inder jair onss heren, indictio maende daighe uyre ind paesdombs vurss, in tegenwoordicheit der Eirbaren priesteren her Herman Claissen ende her Johann Versmaecken vicarien bynnen Ray Luydickx Kreisdombs den geloeffwerdige getuygen sunderlingen hiertoe geroepen ende gebeden.

Unnd want ick Jacob Cladder van Nuyss clerck Coelnysz Bystombz van paeslicker ind keyserlicker macht openbaer notarius by obgemelte saecken unnd getuychenysse vurss. sampt den getuigen gewest unnd van Gaertgen Cuppen vurg. gemelter maeten erfordert und gebeden syn unnd sulx gesien ind gehoirt hebben, daeromme heb ick dyt openbaer instrument dairoever gestelt unnd myt myner eygener hant geschreven ende onderschreven dairtoe myt mynen gewoenlichen notariaet teicken geteickent toe getuychenyssen aller opgemelter dyngen erfordert und sunderlingenn gebedenen.

Merkteeken des notaris bestaande in de letters I. C. *dooreen, daaronder een eenhoorn naar links gewend op een trapezium, dat zich op een trap van drie treden verheft. In den eenhoorn de letters:* H-a-b-e-t *Op de bovenste trede:* Vincit. qui. patitur. *Op de trede daaronder:* Jacobus. Cladder. qui. supra. *Op de onderste:* Fortune. spero. regressum.

Op de buitenzijde staat van eene latere hand: „Num. XVI[e]. Instrument van verificatie als dat Oestrum altiet by Racy toegehort heft. En daaronder schreef de Venraysche secretaris Jan Benedictus Coebergh in het begin der 18[e] eeuw: Raeckt die gerechtigheidt van Venraey, wegens Oosterum."

BIJLAGE N° VI.

Oude rechterlijke archieven.
Gerechtsprotokol 1639—1774 n° 34.

Copie van de sententie van de jurisdictie van den HoochEdelgeb. Heere van Oosterum tegens de Gemeynte Venraey.

Gesien by den Hove de Requeste van schepenen ende samentlycke gemeyne Naebuyren des kerspels Venraey inden Ampte van Kessel, mitte ordonnantie van citatie in cas van purgement civile den XIIII martii 1639 daerop verleent, tegens Adam Schellardt van Oppendorff Heere van Gheysteren etc. om syne actie die hy aengaende 't hooch ende middel gericht in de Heerschappie tot Oosterum vermeynt te hebben in desen Raede t' interteren, ende de aenspraecke in de conclusie dyenvolgende op de Rolle van den XII may 1639 by den voorschreven Heere tot Gheysteren Aenleggheren tegens de voorsch. schepenen ende gemeyne ingesetene tot Venraey voorschreven mit hun gevueght syne majesteyts momboir verweerderen overgegeven, contenderende de voorschreven aenleggher ten eynde verclaert soude worden, dat hem is competerende de hooge ende leeghe jurisdictie inde Heerlichheytt ende gerichte van Spraelandt ende Oosterum mit t' gheene daer van dependiert, met de possessie ende genot van dyen, ende oversulcx de voorss. verweerders gecondemneert soude worden van hunne onrechtmaetige usurpatie ende detentie afstant

te doen, mitte opkomsten, soo genoeten, als die daer van genoten connen worden, aliasque omnia meliori modo et forma cum expensis etc., de voorscreven verweerderen ter contrarien sustinerende tot dyen replycke, suplycke, triplycke ende quadruplycke van partyen mette bescheeden daerby geappliceert, gesien oock des Aenlegghers requesten civile vanden 28 en 30 January mette extracten vuyt het Register van de leenen gelegen in desen overquartier van Gelderlandt daerby annex mette twee andere syne requesten van den 3en ende 12en February, ende die requeste civile van de verweerderen den 24e January, 4, 11, 17, 6, 18 February, 11ne ende 16 Marty, mette rescriptien daertegens ingedient, gesien oock 't vonnis interlucutoir des XII February inde saecke gegeven, schriftuires van voldoeninge, applicaeten, stucken ende prothocollen van wegen des Aenlegger ende verweerders respectivelyck dyenvolgende geëxhibeert op alles wel ende rypelyck geleth:

't Hoff doende recht in naeme ende van wege syne Maj. als Hertoch van Gelre etc. interinerende de requesten civile vanden aenlegghèr, ende rejicierende die van de verweerderen verclaert dat des voorsscreven aenlegghèr is competerende die volcoomene jurisdictie inde Heerlickheyt van Oosterum ende Spraelandt, ende 't gheene daer van dependeert, ordonnerende oversulcx de verweerderen hem daerinne gheene vernere indracht te doen op de pene by de reformatie gestatueert, deselve condemnerende tot dyen aenden Aenlegghèr te restitueeren tgheene sy in praejudicie van dyen hem onthouden hebben, t' sedert de litis contestatie, blyvende nochtans syne Math onvercort in syn recht van manschap, clockenslach ende beeden, volgende t' bescheet vanden 8 September 1406 in de acten overgegeven als oock den impetranten van citatie in nun recht van beleeringe, soe sy dat tot noch toe hebben gehadt in regarde van die van Oosterum en Spraelandt voorsscreven, oock aengaende die collectie vande schattinghen, syne majesteits beeden ende andere lasten daerinne t voorscreven kerspel Venraey aengeslaegen wordt, insgelycx in t' gheene is dependerende van de regieringe van de gemeynte gehoorende tot t' selve kerspel Venraey, voor soo veel die van Oosterum en Spraelandt mit hun aengehoorighe tot t' gebruyck derzelver gemeynte berechticht syn, verclaerende die verweerderen om anders versocht ende gesustineert te hebben in maeten ende vuegen niet ontfanckbaer, die costen om redenen

compenserende. Aldus gedaen tot Ruremunde den XVIII Martii 1648. *Onder stont.* Ter ordonnantie van den Hove *ende was onderteekent*

N. Maen.
Accordeert dese copie mitte origineele
sententie by my onderschreven.
G. van Eyndt, secretaris.

BIJLAGE N° VII.

Copie.

Alsoo voor desen seeckeren Accordt was opgericht ende ingegaen over 't point van schattinge tusschen den hooghEd. hooghgeb. heere, heere Johan Vincent baron van Schellaert van Oppendorff heere tot Gysteren, Oostrum, Oerlo, Spraelandt, Wanssum etc., Drossardt des ampts Kessel etc. ten eenre, ende de schepenen, ende regeerders der heerlyckheyt Venraey, ter andere syden, ende alsoo het selve accordt naerderhandt van die van Venraey voorsschreven is opgeseyt worden, soo ist dat op heden den sevenentwintichsten Junii XVI· sevenentseventich wederomme ende op nieuws over de voorsschreven schattingen onder de voorsschreven partyen is gemaeckt ende getroffen desen naervolgende accordt, te weten, dat den voornoemden heere baron van Gysteren ten regarde van den voorleden jaere soo verschenen is geweest Sint Jan Baptista lestleden, sal volstaen mits betaelende eene somme van een hondert pattacons eens, ende aengaende het toecommende, soo is besproken ende ingegaen dat syne hooghEd. t voorss. van nu voortaen voor de schattingen sal geven ende wel betaelen eene somme van een hondert ende vyfftich pattacons jaerlycx, waervan de helfte ad vyffentseventich pattacons verscheene sal weesen ende betaelt moeten worden, tegens toecommende St. Jan Evangelist in den winter, ende de andere vyffenseventich pattacons een halff jaer daernaer op Sint Jan Baptista inden somer, alswanneer men

schryven sal XVIc achtentseventich, sullende het voorss. accordt alsoo duyren, ende onderhouden worden, ten tyde van acht volgende jaeren, midts ten vier jaeren den eenen den anderen sulcx sal mogen opseggen, ende geduyrende desen accorde en sullen de bouwluydens van syne hooggEd. voorss. oock niettegenstaende dyen gehouden wesen te betaelen, ende te lasten alle andere settingen dewelcke boven de schattingen vuytgeseth sullen worden, als setgelderen, capitatien, beestengelden, logeringen ende andersints beneffens andere nabueren sonder yetwes vuyt te sluyten, offte te reserveren, ende daer en boven, soo heeft syne hooghEd. voorss. belooft dese voorss. gemeente offte heerlyckheyt Venraey, met syne diensten in cas noodich ten tyde van eenige logeringen te secoureren, soo veel mogelyck, ende dyergelycke onheylen aft te weren, naer possibiliteyt, alles sonder arghlist. In Oirconde ende in teecken der waerheyt, soo syn hiervan gemaeckt twee gelyckluydende acten van eenen inhouden ende by syne hooghEd. voorss. ende saementlycke schepenen ende gesworens der voorss. heerlyckheyt Venraey, soo mede daer over ende aen syn geweest, eygenhandich onderteeckent. Actum Venray die ut supra.

(Wy) Johan Vincent Baron von Schellardt van Oppendorff,
Marie Henriette baronnesse von Schellardt van Oppendorff.
Jan van Lendt, Geret Lemmens,
Teuken Janss, Meens Maes,
Nicolas Martiny, Jan Gurtyens,
Jan Vergelt.

BIJLAGE N° VIII.

SCHELLARDT.

Joannes Vincentius Baro de Schellart
Dominus de Gheysteren + 27 April 1683
× 1667
Maria Henrica de Schellardt.

1°. Adam Wilhelmus geb. 10 Oct. 1668 circa horam 2um merid. gedoopt 11 Seq.	patrinus: Adam Willem Comes de Schellardt (per Joannem Daems) matrina: Dom. Wilhelmina Baronissa de Bronckhorst Domina in Horst (per domicellam Josinam de Waell).
2°. Joannes Albertus geb. 6 Nov. 1669, in necessitate per pastorem de Oirlo sine caeremoniis baptizatus, sed postea a me suppletis.	patrinus: Joannes Albertus comes de Schellart dominus de Doorweert etc. (per reverendum dominum Gerardum Riquart). matrina: R^{da} et illustris Domina abbatissa in Borset (per Theodoram uxorem domini praetoris).

Deze twee kinderen werden den 11 Mei 1677 door bisschop Reginaldus Cools gevormd, de eerste met de naam Jan, de tweede met dien van Vincent; peter was Jan Arnold van Schellart.

3°. Aleidis Maria geb. 12 Mei 1671.	patrinus: Dominus de Slenderen (per dominum de Eynatten de Opsinnich). matrina: .... de Schellardt, domina de Opsenich (per domicellam sororem dominae puerperae).
4°. Albertina Ludovica geb. 24 Juli 1672.	patrinus: Wilhelmus Baro de Bockholt (per dominum Joannem Arnoldum comitem de Schellardt). matrina: Domicella Frentz (per Theodoram N. uxorem van Lith praetoris).

5°. Wilhelmina Caecilia geb. 13 Febr. 1674 + 20 Oct. 1682.	patrinus: dominus Joannes Godefridus de Gelder dominus de Aersen (per Hermannum Morini Pottebacker). matrina: domina Caecila etc. de Bochholtz domina de Horst etc. (per Theodoram uxorem praetoris van Lith).
6°. Philippus Fredericus Ambrosius geb. 26 Juni 1675 mane circa 8vam matutinam.	patrinus: D. Ambrosius Firmondt ordinis Tuetonici in Gemert, (per Hermannum Morini Pottebacker). matrina: .... per d. Wilh. Caeciliam de Bocholtz etc. dominam de Horst etc.)
7°. Johanna Elisabeth geb. 23 Juni 1677.	patrinus: Joannes Arnold Comes de Schellardt (per Hermannum Morini Pottebacker). matrina: Domina Baronissa de ..... Domina de Arsen (per uxorem praetoris van Lith.)
8° en 9°. Degener Bertrandus en gemelli Franciscus Caspar geb. 13 Januarii 1682 sine caeremoniis, suppletis 22 Maji.	patrinus: Dominus Degener Bertrand de Loho (Loë) dominus de Wissen etc. (per Paulum Paderborn). patrinus: dominus Caspar Schenck commendator (1) (per eundem).

(1) Over dezen Caspar Schenck van Nydeggen Kommandeur der Duitsche Orde te Ordingen en Sierstorff + te Brussel 24 April 1588 en te Afferden begraven, zie Ferber, Geschichte der Familie Schenk von Nydeggen, ins besondere des kriegsobristen Martin Schenk von Nydeggen. Köln und Neuss, L. Schwann, 1860, blz. 55 en 56.

Maria Henrica van Schellart hertrouwt met:
Menardus Baron de Lehndorff op 't huis Langendonk onder Grefrath

geboren te Geysteren: 1) Assuerus Franciscus Florentius geb. 11 Oct. 1687 circ. 9 nam matutinam, in necess. baptizatus et die 13 caeremoniis suppletis. — patrinus: Franciscus etc. comes de Schellardt.

2) Maria Anna . . . . geb. 3 Februari 1690. — patrinus: Dominus Johannes Arnoldus comites de Schellart, dominus de Gürtsenich (per reverendum: Dominum Joly).
matrina: domicella de Slenderen etc. (per dominam de Raveschot etc.)

„Den 23 Augusti 1719 is van Greveraet overgebraght het doode lichaem van de alde mevrouw van Geysteren, die daghs te vooren omtrent den sonnenondergangh aldaer was overleden, genaemt Maria Hendrina gravinne van Schellardt uyt het huys van Gurtsenich, die erstmael getrouwt is geweest met den Heer van Geysteren, waernaer met den baron Lindorff, dessens lichaem is alhier begraeven den 24 Aug. omtrent den neugen uyren savonds ende de exequien of uytvaert staet gehouden te worden. De uytvaert is gehalden worden met groote solemniteit den 24 October van hetselve jaer."

VON WEICHS ZUR WENNE.

Deze Westphaalsche aanzienlijke oud adellijke familie voert: een binnenwaarts gebogen opgaande punt van sabel op zilveren veld, helmteeken twee elkander aanziende zittende simmen of apen.

Clemens von Weichs zur Wenne
×
Philippa von Wrede von Amede

Clemens Caspar von Weichs zur Wenne
geb. te Wenne (ambt Elsloo Pruissen) 1776, † te Geysteren (gemeente Wanssum)
× 1806
Maria Anna Louisa von Hoensbroeck
† te Geysteren 25 October 1850 oud 74 jaren.

1) Clemens Maria Hubertus Baron de Weichs de Wenne geb. Geysteren 12 Mei 1807 † aldaar 27 Dec. 1893 × Oct. 1838 Emma Maria Francisca Baronnes de Loë-Mheer geboren 27 Jan. 1818.

2) Adolf de Weichs de Wenne K. K. Major × Maria Reichsfreiin Henn von Henneberg.

3) Friederik van W. × Maria barones van Scherpenseel-Heusch, woonde vroeger op het huis „Hatert" onder Vierlingbeek, thans te Grefrath (Pruissen).

4) Antonia van W. × Clemens Reichsfreiher von Fürstenberg zu Borbeck.

5) Theresia van W. × Clemens Reichsfreiher von Loë zu Conradtheim und Wissen.

6) Maria × Levin Reichsgraf van Wolf-Metternich zu Gracht. (1)

François baron de Loë-Mheer † 17 Juni 1838, oud 41 jaren
× 1817
Constance Eugénie comtesse d'Ansembourg,
† 3 Juni 1873 oud 84 jaren

Clemens Maria Hubertus baron de Weichs de Wenne
geb. te Geysteren 12 Mei 1807
× 18 Oct. 1838
Lid der Provinciale Staten van Limburg
Burgemeester van Wanssum
1 Sept. 1852 — 1 Sept. 1856
Ridder der orde v. d. Nederlandschen Leeuw 28 Juni 1887
† te Geysteren 27 Dec. 1893 's namiddags,
en aldaar in den grafkelder naast het koor gezet
den 30 Dec. daaraanvolgende.
De baron was tevens Ridder van de Eikenkroon
en van het H. Graf van [illegible]

×

Emma Maria Francisca
baronnes de Loë-Mheer
geb. 1814 Juni 27 te Mheer (thans wonende te Blitterswijk),
tijdens haar vader Belgisch gezant te Weenen was
werd Emma met hare jongere zuster aldaar den
15 Juni 1833 door den Pauselyken Nuntius gevormd.

Een tak van het huis Wissen onder Weeze vestigde zich in de vorige eeuw bij Imstenraedt, en voerde gelijk de hoofdstam *een dubbele waterhaak in een zilveren veld.*

Andere meenen in den waterhaak een looischellers mes te zien.

Helmteeken een vederbos van reigerveeren in kleuren van het schild.

o.a. 1. EUGENIA barones de Weichs de Wenne geb te Mheer
14 Juni 1841
kloosterdame te Munster 1872.

—

2. CASPAR Baron de Weichs de Wenne
geb. te Mheer 5 Januari 1845
× 1877
MARIA Xaveria Louisa Julia Johanna
baronnes von Schmising-Kersenbroich
geb. te Düsseldorp 28 July 1854
wonende te Nottulen
thans op het stamgoed *Geysteren.* (2)

—

3. FRANS Xaverius B. de W. de W.
geb. Schinnen 1 Nov. 1846
woont te Castrop bij Bladerhorst
× 1e Barones von Romberg
† Oct. 1891,
× 2° April 1892 Barones
von Nagel-Ittlingen.

—

4. Maria ANTONIA Victoria Huberta Pietra
b. de Weichs de Wenne
geb. Schinnen 15 April 1850
× Mei 1874
Wilderich Alfred Anton Max Leonard
graf von Galen.

—

5. Maria JOHANNA Teresia Josepha Huberta baronnes de W. de W.
geb. 27 Juni 1851
× 22 Juli 1890
Ernst Joseph Hubert Willem
baron d'Olne geb. te Baerloo
28 Juli 1848,
weduwnaar van Hedwigis baronnes
van Francken
hij overleed te Keulen 9 April 1891.

—

6. Maria TERESIA Frederica baronnes
de Weichs de Wenne
geb. Geysteren 12 Mei 1854
× Aug. 1878
Maximiliaan Franciscus - Xaverius
Fredericus Johannes - Nepomucenus
Hubertus Baron von Korff
wonende te Harkotte.

7. Maria LOUISA barones de W. de W.
geb. Geysteren 17 Januari 1858.

8. JOSEPH Maximiliaan Maria Hubertus
baron de Weichs de Wenne
geb. Geysteren 29 Nov. 1862,
student in de Rechten aan de Hooge school
te Leiden
† verdronk bij het baden in de Maas
tegenover den Lagen Waard te Geysteren
op Zondagnamiddag St. Peter en Paulusdag,
29 Juni 1884.
Zijn lijk werd den 3 Juli door Leidsche
studenten grafwaarts gedragen (3).

---

(1) Zie Ferber pag. 205.

(2) Von Schmising-Kessenbroich voert, gevierendeeld:
1—4 op zilver een stappende wolf
waarboven een barens'eel, beiden van sabel,
2—3 in een gouden veld eene heraldische lelie
van keel op ieder buitenblad een vogel van sabel.

(3) Aan het lijnpad staat tot aandenken
een hardsteenen kruis met het volgend opschrift:

†
IHS
Hier
lag het lijk van Zaliger
Baron Joseph de Weichs
verdronken
29 Juni 1884.
Bid
voor zijne
lieve ziel.

—

WITTENHORST.

Jan van Wittenhorst
×
Adriana van Schagen.

1° 3de zoon: Willem Vincent van W. heer ter Horst en Drongelen huwde 1646 Wilhelmina van Bronckhorst, + kinderloos 25 Mei 1669.

Boven in het hoofdaltaar der Paterskerk te Venray prijkt hun gecombineerd wapenschild.

2° 1670 Catharina Caecilia van Bochholt met dispensatie in den 3^{en} en 4^{en} graad.

Alyda van Wittenhorst × Adam Schellart van Oppendorff heer van Geysteren.

Josina van Wittenhorst × Johan Sigismond von Wylich freiherr zu Lottum, herr zu Grubbenvorst en Grondstein.

VON EYNATTEN ZU OBSINNICH.

Michael von Eynatten zu Obsinnich
×
Catharina von der Ahr ertvrouw van Antweiler.

Winand van Eynatten herr zu Homburg, Obsinnich u. Antweiler
×
Maria barones van Schellardt van Obbendorff te Geysteren, leefde nog 1671.

Johan Theobald van Eynatten, + kinderloos 1706.

Catharina Isabella van Eynatten × Willem Theobald van Eynatten te Reimersdaal.

Maria Anna van Eynatten × Walraven vrijheer van Schellart te Schinnen.

BIJLAGE N° IX.

Testament van Adam Alexander graaf van Schellart van Oppendorf, 25 Januari 1804.

Au Nom du Seigneur ainsi-soit-il.

Pour obvier à toutes les difficultés quelconques qui pourraient s'élever à raison de ma succession, j'ai érigé les dispositions de ma dernière volonté de la manière suivante, comme je fais et ordonne par les présentes; je veux en conséquence:

1°. Que ma dépouille mortelle soit inhumée selon ma condition, et qu'outre les cérémonies religieuses de mes funérailles, il soit encore célébré trois cent messes par les pères Franciscains d'ici, pour le repos de mon âme.

2°. Il sera payé aux pauvres de l'Institut de Charité de cette ville cent Rixdalers.

3°. De tout ce, dont je puis avoir le droit de disposer par testament, j'institue pour mon héritière universelle Madame la Comtesse Mimi, ou Marianne de Hoensbroich, domiciliée à Venlo, de sorte qu'elle soit propriétaire absolue de tous les biens, que je lui délaisserai.

4°. Je lègue à Madame de Folvi née de Halle mille Rixdalers.

5°. Je lègue à Monsieur le Lieutenant comte de Schellard, également mille Rixdalers.— Cependant si ces deux personnes, savoir la dame De Folvi et Monsieur le Lieutenant de Schellard se présumeraient d'attaquer ma succession par Procès ou de quelqu'autre manière ils seront déchus de leurs legs, et ceux-ci obviendront à mon héritière universelle.

6°. Je veux expressément par les présentes que mon héritière conserve tous mes domestiques, au cas néanmoins qu'elle forma la moindre difficulté à cet égard je veux:

7°. Qu'il soit payé au cuisinier Louis Schuirman sa vie durante, les gages, qu'il a eu jusqu'à présent, et qu'il lui soit donné par mon héritière, et à son choix, le meilleur habillement de ma garde-robe, et que mon héritière tienne pour bon et inviolable ce

que j'ai promis, de lui donner par un billet particulier, comme s'il était inséré de mot à mot dans les présentes.

8°. Il sera payé à la ménagère, ainsi qu'aux autres domestiques s'ils ne sont pas conservés par mon héritière, deux années de gages, avec celle courante, et donné à chacun ainsi qu'au cuisinier un habit de deuil.

9°. Je nomme pour exécuteur de mes présentes dispositions Monsieur le Général Baron de Gaugreben, de manière qu'il pourra substituer tel autre que bon lui semblera ou abandonner le tout à mon héritière.

10°. Tout ce qui sera trouvé écrit ou signé de ma main et ajouté à mon présent testament, sera considéré et tenu, comme s'il était exprimé de mot à mot dans le dit testament.

Si les présentes dispositions de ma dernière volonté ne pourraient subsister comme testament solemnel, alors je veux qu'elles soient valables comme codicile, donation à cause de mort, ou de toute autre manière en droit. En foi de quoi j'ai signé les dispositions de ma présente dernière volonté de ma main propre et requis les notaire et témoins ici présens, d'attester ma présente signature. A Dusseldorff ce vingt-cinq Janvier mille huit cent quatre. (signé:) G. v. Schellardt. A côté étaient imprimés ses armes en cire rouge.—

Dusseldorff ce vingt-cinq Janvier mille huit cent et quatre à deux heures et demi de la nuit, Monsieur le comte Adam Alexandre de Schellard gissant malade dans son lit, remit à nous notaire et témoins soussignés spécialement requis, le présent écrit, déclarant qu'il contient sa dernière volonté laquelle il a fait mettre sur papier et dont il s'est fait donner lecture par une personne de confiance.

En foi de quoi Monsieur le Comte de Schellard a signé cette dernière volonté en notre présence, et nous a requis d'attester ses présentes signature et déclaration, et en conséquence de solemniser ses dispositions à l'effet de quoi nous notaire et témoins avons signé les présentes et muni de nos sceaux. Ainsi fait dans la chambre des malades de Monsieur le Comte, sans avoir diverti à autres choses.

(Signé:) Jean Guillaume Packenius comme témoin spécialement requis, à côté était son sceau.

Jean Jacques Nolden comme témoin spécialement requis, à côté était son sceau.

Jean Guillaume Clouth comme témoin spécialement requis, à côté était son sceau.

Jean Jacques Büeking comme témoin spécialement requis, à côté était apposé son sceau.

Pour la confirmation de cet acte fait sans interruption et des signatures de Monsieur le Comte de Schellard, ainsi que des témoins apposées en ma présence (signé) Haager, notaire, spécialement requis à l'effet des présentes, à côté était son sceau.

Ouvert et prélu à Dusseldorff ce sept Février mille huit cent quatre (signé:) Haager notaire.

Enregistré à Mastricht le vingt Pluviôse an douze (10 Febr. 1804).

1° pour le premier legs	*f*	2.50
2° pour le second	„	6.25
3° pour le troisième	„	61.00
4° pour le quatrième	„	61.00
5° pour le legs universel	„	3.00
6° pour le legs éventuel au cuisinier.	„	3.00
7° pour pareil legs aux autres domestiques au nombre présumé de trois		9.—
	fr.	145.—
	décime	14.58
		160.33

Total cent soixante francs trente trois centimes.

(signé:) Evrard.

Pour traduction fidèle de la langue allemande en français, et copie collationné sur l'original.

(signé:) E. J. Lefebvre, notaire.

La présente, extracte par le soussigné André Michel Hendrix notaire public dans le département de la Roer, à la résidence de Helden, d'une traduction fidèle de la langue allemande en français, et copie collationnée faite et donnée par les citoyens Emmanuel Joseph Lefebvre et son confrère Théodor van Gulpen, notaires publics à Mastricht, département de la Meuse Inférieure, sur l'original, qui est déposé pour minute auprès le dit Lefebvre confor-

mément à l'acte de dépôt dressé par les dits notaires en date du vingt-huit pluviôse an douze. Enregistré à Mastricht le même jour La dite copie collationnée signée du dit Lefebvre rendue à Madame Marie Anne de Hoensbroich ce ayant requis, fait à Helden le treize floréal an douze de la République Française (3 Mei 1804).

Hendrix,
notaire.

Enregistré à Gueldres ce 13 floréal an 12 f°. 23 R. C. 4, reçu cent dix centimes fubvention comprise.

Fineau (?)

Bezijden in rood lak het teeken des notaris, stelt voor een maagd met weegschaal in de rechterhand, naar links gewend (heraldisch rechts) leunende op een steenen tafel met de woorden: *leges et mores;* rondom de woorden: *Ressort du tribunal de paix d. Horst Roer.* Onderschrift: *Hendrix à Helden.*

BIJLAGE N°. X.

1483, 3 April. — Bulle van Paus Sixtus IV waarbij toestemming tot overbrenging van het klooster der reguliere kanoniken van den H. Augustinus, congregatie van Windesheim, van Oostrum naar 't Sand bij Straelen.

Met executoriaal brief en vidimus van 7 Juli 1484.

Universis et singulis Christi fidelibus utriusque sexus tam ecclesiasticis eciam quorumcumque ordinum regularibus quam secularibus cuiuscumque dignitatis, status, preeminencie, gradus, ordinis vel condicionis fuerint, necnon collegiis, conventibus et communitatibus quibuscumque per civitates et dioceses Coloniensem, Leodiensem et Trajectensem et precipue per inclitum ducatum Gelrie aliasque ubilibet constitutis illique vel illis ad quem vel ad quos presentes litterae pervenerint ac quem vel quos sub-

scriptum concernit negocium seu concernere poterit quomodolibet in futurum conjunctim vel divisim, JOHANNES de Arssen prepositus Sancti Cuniberti Coloniensis et sancti Spiritus Ruremundensis dicte Leodiensis diocesis ecclesiarum executorque ad infrascripta unacum cum certis nostris in hac parte collegis cum hac clausula: quatenus vos vel duo aut unus vestrum, si et postquam dicte littere vobis presentate fuerint per vos vel alium seu alios eciam a Sancta Sede apostolica specialiter deputatus, Salutem in domino sempiternam nostrisque hujusmodi ymmoverius apostolicis firmiter obedire mandatis; Litteras Sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Sixti divina providentia pape quarti unam videlicet gratiosam (?) in filis sericeis rubei croceique colorum aliam vero executoriam cum cordula canapea veris bullis plumbeis ipsius domini nostri pape more Romane curie impendentibus bullatas, sanas, integras et illesas, non cancellatas nec alias viciatas neque in aliqua sui parte suspectas sed omni prorsus vicio et suspicione carentes, nobis proparte venerabilium et religiosorum virorum dominorum capituli generalis in Wyndeshem, prefate Trajectensis diocesis, ordinis sancti Augustini canonicorum regularium necnon prioris et conventus monastery beate Marie ad arenam prope Stralen, dicte Coloniensis diocesis, eiusdem ordinis, principalium in ipsis subinsertis litteris apostolicis principaliter nominatorum, coram notario publico et testibus infrascriptis presentatas, nos cum ea, qua decuit reverencia, recepisse tenoribus subsequentibus: // SIXTUS episcopus Servus Servorum dei ad perpetuam rei memoriam, iis que pro divini cultus augmento et Christi fidelium animarum salute provide facta sunt, ut illibata persistant, libenter cum a nobis petitur nostri adjicimus muniminis firmitatem. Dudum siquidem felicis recordacionis Paulo pape II predecessori nostro pro parte dilectorum filiorum capituli in Windeshem, ordinis sancti Augustini canonicorum regularium, Trajectensis diocesis, exposito, quod quondam Johannes de Broichusen miles ducatus Gelrensis de bonis sibi a Deo collatis suum condiderat testamentum, in quo inter alia unum monasterium canonicorum dicti ordinis subjectum capitulo prefatis sub parrochia Venrade et fundo capelle in Ostrum, Leodiensis diocesis, in dominio ejusdem Johannis fundari voluerat et optaverat ac fundaverat, accedente adhoc apostolica auctoritate et sedis apostolice

confirmacione et ad illud construendum eciam in dicto suo testamento constituerat et deputaverat •duas curtes, unam videlicet sub parochia Beeck *Thomacken* et aliam sub parochia Wese *Termasen* nuncupatas, et quatuor milia florenorum superioris monete a quondam Adolpho duce Gelre pro decima ducentorum maldrorum siliginis et aliis parvis decimis in villa Rade singulis annis percipiendorum, et quod postmodum dilecti filii presidentes dicti capituli, patres nuncupati, considerantes locum ipsum pro construendo monasterio propter contiguam diversorum monasteriorum feminei sexus illic cohabitacionem et populi multitudinem ac loci sterilitatem et paludinem non fore aptum et convenientem, cum esset propter illa pocius ruina timenda quam structura captanda, deliberabant hujusmodi fundacionem conveniencius perficere posse in fundo capelle beate Marie ad arenam sub parochia de Stralen, Coloniensis diocesis, et ad premissa laborante et cooperante ac principaliter fundare volente prefato duce, qui illam structuram in loco predicto ex certis causis animum suum moventibus de bonis suis proprys consummare et redditus sive pensionem ducentorum maldrorum siliginis predictorum illi perpetuo ascribere proponebat et intendebat, quoad hoc dilectorum filiorum Wilhelmi de Brede, pastoris in Stralen, utriusque juris doctoris, executoris dicti testamenti predicti Johannis, et Gobelini rectoris predicte capelle beate Marie, per medium dicti ducis, consensum impetraverant et obtinuerant et eciam idem Johannes, qui in predicto suo testamento certa bona ordinaverat pro constructione nove domus fratrum ordinis fratrum beate Marie de Monte Carmelo sub regulari observancia dicti monasterii beate Marie inventum in opido de Bomel dicti ducatus construende, scripserat inde executoribus dicti testamenti cum esset in via ad terram Sanctam in qua postea obierat, quod si fratres dicti ordinis Carmellitarum de hujusmodi domo construenda nondum se intromiserant vel perficere neglexerant extunc eciam illa bona devolverentur in subsidium monastery canonicorum hujusmodi citius erigendi et perfectius confirmandi, in quem usum ipsi executores, quia fratres predicti de domo erigenda se non intromiserant, ipsa bona eisdem deputata juxta voluntatem testatoris eisdem canonicis regularibus applicaverant et illa coram certis notario publico et testibus fidedignis renunciaverant, Ipse Paulus, predecessor, ducis et capituli

predictorum supplicationibus inclinatus abbati monasterii Campensis Coloniensis diocesis ejus proprio momine non expresso, suis dedit litteris in mandatis, ut si et postquam vocatis dictis fratribus ordinis Carmellitarum et aliis qui forent evocandi sibi de renunciacione et aliis premissis omnibus et singulis legitime constaret, renunciacionem predictam ea vice dumtaxat reciperet et admitteret eaque per eum recepta et admissa capitulo prefatis fundandi et erigendi monasterium predictum in eodem loco de Stralen plenam et liberam licenciam largiretur bonaque predicta tunc concessa et imposterum concedenda dicto erigendo monasterio perpetuo concederet et assignaret, necnon monasterium ipsum postquam sic erectum foret prefato Capitulo subiceret et submitteret, prout in ipsius Pauli predecessoris litteris plenius continetur. Cum autem, sicut exhibita nobis nuper pro parte capituli predictorum et dilector filiorum Prioris et conventus dicti novi monasterii beate Marie peticio continebat dilectus filius Henricus abbas dicti Monasterii Campensis ad litterarum predictarum executionem procedens, citatis coram eo generaliter omnibus et singulis sua communiter vel divisim interesse putantibus, de consensu dictorum Wilhelmi et Gobelini recepta prius per eum summaria informacione premissorum, capitulo prefatis ac Rectori et canonicis monastery sive domus dicti loci de Osterum dicti ordinis Sancti Augustini fundandi, et erigendi novum monasterium in dicto loco ad Arenam licenciam concessit, ac domum de Osterum hujusmodi cum omnibus juribus et pertinencys suis, fratresque sive canonicos et personas illius ad eundem locum ad arenam transtulit bonaque eidem domui sive monasterio in Osterum concessa en concedenda eidem monasterio erigendo perpetuo concessit et assignavit prout in litteris ipsius Henrici abbatis desuper confectis plenius dicitur contineri. Et ut eadem peticio subjungebat, licet capitulum de Wyndeshem ac Rector et fratres sive canonici domus in Osterum hujusmodi litterarum et processuum predictorum vigore novum monasterium in dicto loco ad Arenam fundaverint derexerint illiusque necnon bonorum et reddituum predictorum possessionem ante plures annos proxime decursos assecuti fuerint, prout illa possident de presenti, quia tamen minus veraciter in dictis litteris predecessoris predicti expressum fuit dictum locum de Osterum propter contiguam diversorum monasteriorum feminei sexus cohabitationem et populi

multitudinem, et quod Wilhelmus fuit executor testamenti dicti Johannis, quodque dictus Henricus abbas lite non contestata et forma dictarum litterarum non servata sed summarie in dicto loco ad Arenam qui insignis non est ad executionem dictarum litterarum processit, dubitatur ab aliquibus premissa viribus non subsistere, pro parte capituli in Wyndeshem ac prioris et conventus predictorum nobis fuit humiliter supplicatum, ut litteris Pauli predecessoris et Henrici abbatis predictorum ac erectioni, translationi, applicationii et assignacioni predictis pro illorum subsistencia firmiori robur apostolice confirmacionis adjicere, aliasque in premissis oportune providere de benignitate apostolica dignaremur. Nos igitur qui religionis propagacionem et divini cultus incrementum pro animarum salute intensis desideramus affectibus capitulum Wyndeshem ac prioris et conventus predictorum asserencium quod dilecti filii capitulum fratrum dicti ordinis Carmelitarum et eciam executores dicti testamenti per publica instrumenta premissis suum prestiterunt assensum supplicacionibus inclinati Pauli predecessoris prefati erectionem, translacionem et assignacionem predictas et prout illas concernunt omnia et singula in dictis litteris desuper confectis contenta ac indesecuta quecumque auctoritate apostolica tenore presencium approbamus et confirmamus ac presentis scripti patrocinio communimus, supplemusque omnes et singulos defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem, non obstantibus premissis ac constitucionibus et ordinacionibus apostolicis, necnon capituli de Wyndeshem et ordinum predictorum juramento, confirmacione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis statutis et consuetudinibus, ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo omnino homini liceat hanc paginam nostre approbacionis, confirmacionis, communicionis et supplectionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpterit indignacionem Omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se noverit incursurum. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo octuagesimo tertio, tertio nonas aprilis, pontificatus nostri anno duodecimo. SIXTUS episcopus servus servorum Dei dilectis filiis preposito sancti Cuniberti Coloniensis et sancti Pauli Leodiensis et sancti Victoris Xanctensis Coloniensis diocesis decanis ecclesiarum salutem et apostolicam benedic-

tionem. Hodie litteras felicis recordacionis Pauli pape II predecessoris nostri, per quas dilectis filiis capitulo in Wyndeshem ordinis sancti Augustini canonicorum regularium Trajectensis diocesis fundandi et erigendi monasterium in fundo capelle beate Marie ad Arenam sub parochia de Stralen Coloniensis diocesis licencia concedebatur ac prout illas concernebant omnia et singula erectionem translationem, applicationem et assignationem in eisdem litteris contenta auctoritate confirmavimus et approbavimus supplevimusque omnes et singulos defectus, si qui forsan intervenerint in eisdem, prout in nostris inde confectis litteris plenius continetur. Quocirca discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus vos vel duo aut unus vestrum, si et postquam dicte littere vobis presentate fuerint, per vos vel alium seu alios premissa omnia et singula ubi, quando et quociens expediens fuerit, solemniter publicantes faciatis ea omnia, prout per nos approbata fuerint, inviolabiter observari, non permittentes dilectos filios priorem et conventum dicti monasterii ac capitulum de Wyndeshem dicti ordinis, cui subsunt, super premissis molestari, contradictores per censuram ecclesiasticam, appellacione postposita, compescendo, non obstantibus omnibus que in dictis litteris volumus non obstare. Seu si aliquibus communiter vel divisim a sede apostolica indultum existat, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possint per litteras apostolicas non facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto hujusmodi mencione. Datum Rome apud sanctun Petrum anno incarnacionis dominice millesimo quadringentesimo octuagesimo tercio, tercio nonas Aprilis pontificatus nostri anno duodecimo. POSTQUARUM QUIDEM preinsertarum litterarum apostolicarum presentacionem et receptionem nobis et per nos, ut permittitur, factas, fuimus pro parte dominorum capituli in Wyndeshem ac prioris et conventus monasterii beate Marie in Arena principalium predictorum debita cum instantia requisiti, quatenus ad earundem litterarum apostolicarum et in eis contentorum executionem procedere eisque pro tuitione et conservatione litterarum et contentorum huiusmodi adversus molestatores quoslibet et alios sua communiter vel divisim forsan interesse putantium sub censuris ecclesiasticis processus oportunos decernere et concedere dignaremur. Nos igitur requisicione huiusmodi iustam fore attendentes volentesque dictas preinsertas

litteras apostolicas et mandatum nobis illarum virtute factum, reverenter exequi, ut tenemur, easdem preinsertas litteras et hunc nostrum processum et singula in eis contenta vobis universis et singulis, quibus ipse noster processus seu presentes nostre littere diriguntur, tenore presencium itimamus, insinuamus et notificamus ac ad vestram et cujuslibet vestrum noticiam deducimus et deduci volumus per presentes, vosque nichilominus et vestrum quemlibet auctoritate apostolica, nobis commissa et qua, ut prefectur, fungimur in hac parte, eodem tenore requirimus et monemus primo, secundo, tercio et pemptorie vobis et vestrum cuilibet in virtute sancte obedientie et sub infrascriptarum sententiarum penis districte precipiendo mandantes, quatenus more et intellectis presentibus et postquam illorum vigore pro parte dictorum dominorum capituli de Wyndeshem ac prioris et conventus monastery beate Marie in Arena principalium fueritis requisiti seu alter vestrum fuerit requisitus, eosdem dominos capitulum ac priorem et conventum principales in pacifica et quieta possessione translacionis et erectionis dicti monasterii sive domus beate Marie in arena prope Stralen necnon applicacionis, consignacionis, donacionis et concessionis bonorum, jurium, libertatum et privilegiorum, de quibus in jamdictis preinsertis litteris apostolicis fit mencio, in qua inpresenciarum existunt, absque omni turbacione impedimento, vel molestia, eosque possessione huiusmodi necnon jure translacionis, erectionis, consignacionis, donacionis et concessionis predictarum libere uti, frui et gaudere permittatur ac omnem molestiam omneque impedimentum eciam quovis ecclesiastico vel seculari iudicio mediantibus ipsis dominis principalibus in et adversus premissa qualitercunque factam et factum deponatur et ab illis desistatur ac quilibet vestrum, quem idipsum concernuit negocium, permittat, deponat et desistat cum effectu. Inhibemus insuper vobis omnibus et singulis supradictis sub eisdem infrascriptarum sententiarum penis, ne dictis dominis capitulo de Wyndeshem ac priori et conventui monasterii beate Marie in Arena principalibus, quo minus possessione, translacione, erectione, consignacione, donacione et concessione antedictis, juxta seriem dictarum litterarum apostolicarum libere et quiete uti, frui et gaudere possint impedimentum aliquod prestetis seu aliquis vestrum prestet per se vel alium seu alios, eciam quocumque iudicio prenotato

mediante, publice vel occulte, directe vel indirecte quovis quesito colore. Quod si forte monicionibus, requisitionibus, inhibicionibus et mandatis nostris huiusmodi ymoverius apostolicis non paruetis cum effectu, nos in vos omnes et singulos antedictos et generaliter in contradictores quoslibet in hac parte et rebelles ac impedientes ipsos dominos capitulum de Wyndeshem ac priorem et conventum principales super premissis in aliquo ac eos impedientibus dantes auxilium, consilium vel favorem singulariter in singulos trium dierum, quos vobis et ipsis super hoc pro omni delacione ac monicione canonica assignavimus lapso termino, exnunc prout extunc et prout exnunc excommunicacionis in capitula vero conventus et collegia quecumque in hys delinquencia, suspensionis a divinis, et in ipsorum delinquencium ecclesias, monasteria et capellas ac etiam communitates quaslibet contradicentes inobedientes interdicti ecclesiastici sententias ferimus in hys scriptis et eciam promulgamus. Ceterum cum ad execucionem premissorum ulteriorem faciendam nequamus ad presens pluribus alys prepediti negocys personaliter interesse, universis et singulis dominis abbatibus, prioribus, prepositis, decanis, archidiaconis, scholasticis, cantoribus, custodibus, thesaurarys, sacristis, succentoribus tam cathedralium eciam metropolitanarum quam collegiatarum canonicis parochialiumque ecclesiarum rectoribus seu locatenentibus, eorundem plebanis, viceplebanis, capellanis curatis et non curatis, vicariis perpetuis, altaristis ceterisque prebyteris clericis notariis et tabellionibus publicis quibuscumque per civitates, dioceses et loca supratacta aliisque ubilibet constitutis auctoritate et tenore supradictis committimus plenarie vices nobis donec eas ad nos duxerimus revocandas, quos nos eciam eisdem auctoritate et tenore requirimus et monemus primo, secundo, tercio et peremptorie ipsisque et eorum cuilibet in virtute sancte obedientie et sub excommuninationis pena, quam in eos et eorum quemlibet simili trium dierum monicione previa ferimus in hys scriptis, nisi fecerint que mandamus districte principiendo mandantes, quatenus accedentibus quo pro parte dictorum dominorum capituli de Wyndeshem ac prioribus et conventus principalium conjunctim vel divisim fuerint requisiti, seu alter illorum fuerit requisitus, ita tamen quod in hys exequendis alter alterum non exspectet nec unus eorum per alium se excuset prefatas litteras apostolicas et hunc nostrum processum omniaque et singula in eis contenta vobis

omnibus et singulis antedictis communiter vel separatim presentent, legant, intiment et fideliter publicare procurent, ipsosque dominos capitulum de Wyndeshem ac priorem et conventum principales in possessione, translacione, erectione, consignatione, donacione et concessione prenarratis usuque premissorum adversus vos omnes et singulos quibus presens noster processus dirigitur aliosque quoscumque tueantur atque defendant, nec eosdem dominos capitulum de Wyndeshem ac priorem et conventum principales in et super premissis aliquatenus perturbari, molestari, vexari vel impediri permittant seu aliquis ipsorum permittat quoquomodo, et generaliter dicti subdelegati nostri omnia et singula alia nobis in hac parte commissa plenarie exequantur juxta traditam a sede predicta nobis formam, ita tamen quod iidem subdelegati nostri nichil in prejudicium dominorum capituli de Wyndeshem ac prioris et conventus principalium predictorum in premissis valeant attemptare nec in processibus per nos habitis vel habendis absolvendo vel suspendendo aliquod annovare in illis autem que eisdem dominis capitulo de Wyndeshem ac priori et conventui principalibus nocere poterunt in premissis seu in aliquo obesse, ipsis subdelegatis et eorum cuilibet potestatem omnimodam denegamus. Et si contigerit nos in premissis ulterius procedere, de quo nobis potestatem plenariam reservamus, non intendimus propterea commissionem nostram hujusmodi in aliquo revocare nisi de revocacione ipsa specialem et expressam in nostris litteris fecerimus mencionem. Per processum autem nostrum huiusmodi non intendimus nostris in hac parte preiudicare collegis quominus ipsi seu alter eorum, servato tamen hoc nostro precessu in huiusmodi execuciones negocio procedere valeant seu alter eorum valeat prout sibi visum fuerit expedire, prefatas quoque litteras apostolicas et hunc nostrum precessum volumus penes dictos dominos capitulum de Wyndeshem aut priorem et conventum principales remanere et non per vos vel ipsos subdelegatos aut alium seu alios quoslibet ipsis invitis quomodolibet detineri, contrarium vero facientes pretactis nostris sententiis, prout in scriptis late sunt, ipso facto volumus subiacere. Mandamus tamen copiam fiere de premissis eam petentibus et habere debentibus, potencium quidem sumptibus et expensis, absolucionem vero omnium et singulorum qui dictas nostras sententias seu earum aliquam incurrerint seu incurrerit quovis modo

nobis vel superiori nostro tantummodo reservamus. IN QUORUM omnium et singulorum fidem et testimonium premissorum presentes litteras sive hoc presens publicum instrumentum huiusmodi nostrum processum in se continentes sive continens exinde fieri et per notarium publicum infrascriptum subscribi et publicari mandavimus nostrique sigilli jussimus et fecimus appensione communiri. Datum et actum Colonie in domo habitacionis nostre sub anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo octuagesimo quarto, Indictione secunda, die vero Mercury septima mensis Julii, pontificatus sanctissimi domini nostri domini Sixti pape prefati anno terciodecimo, presentibus ibidem honorabilibus et discretis viris domino Johanne Franck de Langenbergh, canonico ecclesie Beate Marie in capitolio Coloniensis et Jacobo de Veteri Ecclesia sartore, laico prefate Coloniensis diocesis testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Ex ego Rodolphus van der Masen de Hernen, clericus Coloniensis diocesis publicus sacra imperiali auctoritate et venerabilis curie Coloniensis notarius juratus, quia preinsertarum litterarum apostolicarum presentatione et receptioni necnon censurarum fulminacioni, subdelegacioni et huiusmodi processus decreto omnibusque alys et singulis premissis, dum sic, ut premittitur, per venerabilem dominum Johannem de Arssen, prepositum et executorem supradictum ac coram eo fierent et agerentur unacum prenominatis testibus interfui eaque sic fieri vidi et audivi, idcirco presens publicum instrumentum manu mea propria scriptum exinde confeci et in hanc formam publicam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis unacum prelibati domini prepositi et executoris sigilli appensione subscripsi et signavi in fidem et testimonium omnium eorundem rogatus et requisitus.

Orig. op perkament met het zegel van Johannes de Arcen voorstellende: God de Vader in een zetel waarachter zich een behangsel uitstrekt, de rechter hand zegenend opheffend en in de linker een aardbol houdend; op zijne borst de H. Geest; voor zich houdt hij tusschen de knieën een kruis waaraan God de Zoon hangt; ter weerszijden twee aanbiddende engelen.

BIJLAGE N° XI.

1475, 2 December. — Gysbertus de Foramine, pastoor van Venray geeft toestemming voor de stichting van het Vrouwenklooster te Oostrum.

Universis et singulis praesentes nostras litteras visuris seu audituris ego Gysbertus de Foramine, curatus seu rector parochialis ecclesiae St. Petri in Venraede Leodiensis diocesis, canonicus Lubicensis et Camerae Apostolicae collector, quia in relatione summaria et alias in charta comperi et inveni religiosis dominis priori et conventui monasterii beate Maria in Arena prope Straelen, ordinis canonicorum regularium, locum monasterii in Oostrum, quem quondam inhabitaverunt, pro eorum competentibus vita et statu et ordine inibi deducendis non convenire habitoque consensu et assensu praedecessorum meorum, ut et in casu quo locus praefatus per veros religiosos sive canonicos regulares, quocumque defectu obstante, non possideretur, canonissae sive sorores ejusdem ordinis introducantur, idcirco per presentes notum facio quod libera mente et spontanea voluntate ad honorem Dei Omnipotentis et suae Matris Virginis gloriosae Mariae sanctique Augustini, episcopi, doctoris eximii, populique mihi subjecti aedificationem et utilitatem omnibus modis, via, jure, causa, quibus possum ac debeo, consensi et consentio pro me meisque dictae ecclesiae in Venrayde in futurum successoribus et rectoribus, venerabilibus ac religiosis viris ac dominis Petro de antiqua Ecclesia priori ac conventui monasterii B. Mariae in Arena prope Stralen, ordinis canonicorum regularium Coloniensis diocesis, quod possint ac valeant erigere et fundare monasterium et conventum sororum regularissarum ordinis S. Augustini episcopi, in bonis seu praediis suis in villa de Oostrum juxta capellam et in parochia mea praetacta situatis, in modum et formam subsequentium: In primis quod sorores hujusmodi divinum officium, horas canonicas et quae a superioribus ordinata fuerint, tempore convenienti et placito legere vel cantare possint, et etiam aquam benedicere et populo

convenienti aspergere. Item quod rector sororum conventus supradicti vel cui ipse vices suas commiserit, sororibus ac familiaribus, seu etiam continuis commensalibus confessiones audire, poenitentiam injungere, absolutionis beneficium impendere, sacramenta Eucharistiae et extremae Unctionis ministrare valeat et vitam functorum corpora et alios hoc petentes infra cepta monasterii eorum ecclesiasticae tradere sepulturae, ipsorum et aliorum inibi etiam non sepultorum exequias, quoties eis placuerit, peragere, jure ecclesiae meae juxta antiquam consuetudinem in extraneis sepulturis semper salvo. Item quod processiones cum vexillo et cru cibus et aliis quibusvis solemnitatibus, ac etiam cum Venerabili Sacramento et reliquiis ac etiam exequiis peragendis populos sibi associando tempore convenienti et competenti facere et peragere possint. Item quod rector Sororum vel cui ipse injunxerit, Sororibus et familiaribus et aliis convenientibus diebus quibuscumque, in Ecclesia vel alio loco convenienti verbum Dei dicere ac praedicere possit. Item quod oblationes qualescunque, funeralia, donationes et legata ordini quocumque vel undecumque provenientium et provenientia seu quacumque rerum forma et materia mobilium vel immobilium, existentes vel existentia, recipere ac retinere ac in usus utiles convertere libere et licite valeant atque mei vel successorum meorum pro tempore antedictae parochialis ecclesiae rectorum ulteriori requisitione consensu et voluntate. Item quod de omnibus ex quibus mihi et successoribus meis, ecclesiam Sancti Petri in Venrayde pro tunc officiantibus, debetur canonica portio vel quomodocumque de jure et consuetudine... eisdem per omnia et singula conventui Sororum saepedicto pertineant. Insuper ipsa ne ecclesia parochialis in Venrayde ex praemissis imposterum patiatur in aliquo detrimentum, Sorores praefatae monasterium ipsum inhabitantes, singulis annis in festo Natali Domini nostri Jesu Christi persolvant mihi et successoribus investitis pro tempore tres florenos aureos divae memoriae domini Domini Arnoldi Gelriae et Juliae ducis, aut pro iisdem tribus florenis consuetis rerum valorem in alia moneta legali, videlicet quadraginta tres albos Coloniensis currentes. Insuper quoque Ego Gysbertus rector parochialis ecclesiae prefatae ac mei successores dictae ecclesiae pro tempore rectores seu vices-gerentes, ne ipsae Sorores laboribus fatigantur et ut quietius successu temporis Altissimo famu-

lentur, propter Deum ministrabimus sine contradictione conventui Sororum supramemorato, dum per ipsas seu earum legitimos procuratores requisiti fuerimus, tempore paschali sacrum oleum vel extremae Unctionis totum annum eis sufficiens. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium sigillum quo in dicto Camerae apostolicae utor officio duxi praesentibus appendendum. Datum anno domini 1475 die 2do Decembris.

Concordat cum litteris originalibus in campsa conventus Sororum de Oostrum asservatis, quod attestor et in fidem has litteras manu mea exaratas et subscriptas dabam Venradae 16 Januarii 1788. C. Hoeben, pastor.

Afschrift in Register 61 p. 63, in het kerkarchief te Venray.

BIJLAGE N° XII.

1484, 14 September. — De prior en verdere conventualen van het klooster Marienzand bij Stralen staan aan het vrouwenklooster te Oostrum de kapel aldaar af.

Wei Johanness, prior dess closterss uns liever Vrouwen by Nueiss Regular ordenss ende Thomas prior dess closterss tot unss Here lichams binnen Collen des selven ordenss, bekennen mitss deisen openen brieven dat wei daer toe geordenirt ende geschickt syn van unsen ghemeinen Capytell van Windesem en mytten erwerdighen heren Petro, prior des closterss tsinte Elizabeth in den lande van Horne gheleghen, commissario des closterss van Osterum van wegen des erwerdyghen heren Bisscopp toe Luck somyghe saken der twidracht uutstanden tusschen den closter Maryenzand der selven orden by Stralen ende dat jofferen closter toe Osterum in den kersspell van Venraed ghelegen, nae

dien dan wy dei saken van beider zyden ghehort ende undersucht hebben, so hebben wy einen gansen vrede in guder fruntscappen utghesproken daer beide dei partigh meide toe freden sullen wesen ende ewelicke bleiven: inden ersten also dy prior ende convent van Marienzand die stede ende closter mitter capellen Osterum ghelaten hebben ende sich transportirt hebben toe Marienzand van pausschlicher macht ende hebben dat closter, ende dei steden mytter capellen toe Osterum overgegeven um goetsswill somighe susteren van den jofferen closter van Well, daer toe gheropen ende ghehalt opdat der dinst Gaitz ende ein gotlich leven daer bleiven mucht ten ewyghen daghen, also dat dei susteren van Osterum daer nu woenachtich ende oer nakomelynghe erfflicke ende ewelich behalden sullen ende ghebrueken, alsulke huess, hoff-staet ende alle ghetimre mitten der cappellen alss nu op der selver steden steyt, ghelicker wyss die bruderss dat toe vueren te hebben ende ghebrucken plighen mit eine cleine thinde umtrint vier offte vyff malder roggen erfflicken Rinthen ungeverlick, ende myt eine kleine weiden alss dei nu gheleghen iss ende nit mere. Also dat die susteren vursscreven dese vursscreven erffnyss hebben ende behalden sullen erfflick ende ewelick voer oer ende oer nakom-lingh ende en sullen sich vorder nummermeer underwinden off staen myt enyghen rechten gheestelick offte werlick nae enighen guderen der dat closter van Marienzande hed ghekrighen van her Johanss wegen van Bruckhusen, Rytter selighe ghedachtnys, van sein testament toe vollesten ure fundacien off ock nymant anderss van ure wegen sunder arghelist, ende deiser bryff sin twe van worden toe worden allens sprekende der beede conventen van Marienzand ende Osterum vursscreven ellick een hebben sall. Ende in orkonde der waerheit sin beede dese briffe besegelt mit segelle unss Johanness, Thomass ende Petruss Priores ende commissarien vursscreven ende daer toe hebben beede convente van Marienzand ende van Osterum unss conventss seghell mit ure alre wyst ende wieten ock an desen breiff ghehanghen. Ghegheven int jaer unss heren dusent vierhondert ende vier en tachtentich opp dess hei-ligen cruess avent Exaltationis.

BIJLAGE N° XIII

1638, 24 November.

By den Koninck.

Lieve en getrouwe, Alsoo wy geinformeert syn dat d' aenwervinge vande onruerende goederen, die de luyden van doode handt syn doende, sich vermeenichfuldigen van dagh te daghe tot versmaedinghe en contraventien van onse ordonnantie, ende dat tot bedrogh der selver sy hun vervorderen alsulcke aenbewinningen te doen onder geleende naemen, Wy scryven U desen ten eynde ghy opt spoedigst, als ghy zult kunnen, ons sult hebben te dienen van advys op de middelen die ghy bequaem sult oordelen om daerinne te remedieeren, U ondertusschen ordonnerende terstonds sonder versteck te doen verbieden van onzent wegen daer publycque vuitroepinge inde plaetsen vande districte, daer men gewoon is publicatien ende vuitroepingen te doen, aen alle onse justicieren ende officieren ende andere van onsen vasallen ende onderdaenen van niet t' onfangen noch te passeren eenyge transporten noch onterffningen ende beërvingen noch eenyge wettelicke saecken van onruerende goederen, ten behoeve van kercken, cloesters, conventen, collegien, gasthuisen, broederschappen ofte andere luyden van dooder handt, op pene van nulliteyt der selver met beveel aen alle die van doodder handt residerende binnen dit landt oft daerbuiten, van binnen viertigh daeghen naer de publicatie deser, t' exhiberen onder expurgatie van eeide, pertinente declaratien van de aenbeërffningen voersscreven, die sy end een yder een van hun hebben gedaen sedert 30 jaren herwarts met uytdruckinge vande qualiteyt, prys ende lasten derselver, ende met wat tytele ende prys sy daer toe syn gekomen, op pene dat daerover informatie genomen sal worden ten hunnen costen ende de goederen in dyer vueghen by hun geacquireert ende versweegen aengeslagen en gestelt onder onse handen. Ende de voorscreven declaratie

by U ontfangen synde, sult de selve terstonts seinden aende hoeff President ende luyden van onsen secreten Raede; U ondonnerende voirders te verbieden aen alle onse onderdaenen te vercoepen onruerende ofte Erffgoederen aende degheene van doeder handt oft hun te leenen hunnen naeme tot bedrogh als boven op pene van gestrafft te worden nae vereysschen vande saecke, Ende dat deselve onderdaenen soowel de vercoepers als coepers doende de transporte, ervingen ende ontervingen van hunne Erff off onruerende goederen sullen hebben mede Eedt te doen, dat alsulcke overdraghten niet gedaen en worden tot behoeve van eenygen doede handt directelick noch indirectelick ende dat daervan notitie gehouden sal worden in de acten vande voorscreven ervinghen. Bevelende particulierlick aen N. onsen Momboir te besorgen dat aen allen t' geene voldaen worde sonder vutstel hiermede. Lieve en getrouwe Godt hebbe U in syne h. bewahringe. Uit onse stadt van Brussel den XXIIII Nov. 1638. *Was geparapheert.*

Rep. v^t. *Onder stond.* De Robiano.

Opscrift: Aen onse lieve en getrouwe de Cantzelaer ende luden van onsen Raede in Gelderlandt. Ende besegelt van Sy. Maj. in roode hostie.

Onder stondt: Accordeert.
N. Maen.

BIJLAGE N° XIV.

Copye von de toesegelinge van testament van juffrouw Eva Maria van Wyckersloot.

Wy Jacobus Vermeulen en Jacobus Hermans schepenen, Oswald Theodorus, Liefkens secretaris der heerlyckheyt Oostrum, doen condt en tuygen hiermede, dat wy ons op heden dato ondergesreven, ter requisitie van de juffrouw Eva Maria van Wyckersloot, vervoght hebben in het clooster Bethelem alhier binnen Oostrum gelegen alwaar de selve juffrouw sieck te bedde liggende, edoch haer ver-

stant, sinnen en memorie volcoementelyck machtigh, soo aen ons gebleecken heefft, aen ons ter handen gestelt heefft dit beslooten pampier met dry van haere cachetten toegesegelt, seggende daerinne te wesen haeren uyttersten wille, den welcken sy wylt dat naer haer doodt te saemen met haer testament van den 9 Augusti 1746 tot Utrecht opgericht, op de beste maniere, soo als sulx sal connen en moegen bestaen, effect sal sorteeren en achtervolght worden, al offschoen alle solemniteyten naer reghten gerequireert niet en weese geobserveert, alle deselve houdende voor geinsereert, ons versoeckende dat aen haer hiervan acte van andorseeringe in forma mochte worden mede gedeylt. In oirconde hebben wy voorss. schepenen en secretaris dese beneffens de voorss. juffrouw testatrice eygenhandigh onderteekent ende mede met ons schependombssegel becrachtight tot Oostrum den 2 February 1763. *Was onderteekent:* Eva Marie van Wykersloot, Jacobus Vermeulen schepen, Jacobus Hermans schepen. *Onder stont* my present en *was onderteekent* O. T. Liefkens secretaris.

Onder stonden dry signetten off cachetten in roeden lack, nogh onderstont het segel gedruyck op eene roede hostie en overdeckt met een wit pampier.

Accordeert by my
O. T. Liefkens, secretaris.

Copye van Openinge.

Wy Jacobus Vermeulen en Jacobus Hermans schepenen ende ick Oswald Theodorus Liefkens secretaris deser Heerlyckheyt Oostrum verclaeren ende certificeeren mits desen dat wy op versoeck van den Eerw. Heere Mathyas van de Mortel, rector der Religieusen uit clooster alhier genoemt Bethelem, ons versoght hebben in het selve clooster, alwaer den gemelten Heere rector aen ons heefft overgelevert een besloote cohier off pampier by ons op den tweeden February laestleden beneffens wylen mejuffrouw Eva Maria van Wykersloot onderteekent, ende mit dry van haere signetten, beneffens ons schependombssegel wel ende naer behooren

toegesegelt, waernaer wy door Antoni Verstraeten, richterbode van Wenssum, geauthoriseert ende bevolmachtight synde, door de Heere Everard Wittert Heere van Hogeland ende vrouwe Elisabeth van Duynkercke echten luydens, mitsgaeders door de Heeren Theodorus van Wyckersloot, Cornelis van Wykersloot, Cornelis van Wingarden in houwelyck hebbende Maria van Wykersloot, by twe speciale actens van procuratie, de eene gepasseert voor borgemeesteren en regeerders der stadt Amsterdam den 17 deser maents meert ende d'andere voor Schout en borgemeesteren ende die van den gerichte der stadt Utrecht in dato den 15 deses, beyde in originali vertoont, voorgelesen ende aen ons overgelevert om in oepenen van het voorsscreven cohier off testamente, naemens de voorsscreven constituanten als naeste bloetverwanten ende erffgenaemen ab intestato van wylen mergemelte juffrouw Eva Maria van Wykersloot, present te syn, syn versoght, dat tot de openinge van het geseyde cohier moghten worden geprocedeert, welcken volgens wy bovengemelte gerichtspersonen naer dat wy onsen schependombs segel beneffens de dry signetten van wylen de meergemelte juffrouw van Wykersloot, voorts der selver ende onse onderteekeninge hadden geagnosceert offte bekent ende de toesluytinge ongeschonden, ongevioleert mede volcomen bevonden hadden in presentie van den voorsscreven Antoni Verstraeten het couveert papier hebben geopent: in het welcke wy bevonden hebben een testament off codicille van wylen meergemelte juffrouw van Wykersloot door haer op den negen en twintighsten January lestleden onderteekent in presentie ende onder attest der medicinen doctoren Herkenrath ende Knapen, welck testament off codicil door my bovengemelten secretaris in presentie van den voorscreven bevolmachtigden Antoni Verstraeten van woort tot woort is voorgelezen. In oirconde van waerheyt hebben wy gerichtspersonen dese eygenhandigh onderteekent tot Oostrum den twee en twintighsten Meert 1763. *Was onderteekent:* Jacobus Vermeulen, Jacobus Hermans, O. T. Liefkens, secretaris.

Accordeert by my
O. T. Liefkens, secretaris.

1763, 29 Januari. — Testament van Eva Maria Wykersloot.

Ick ondergeschreven overdenckende de broesheyt van 't menschen leven en datter niet seekerder en is als de doot, en niet onseekerder als de uhre der selve en dat ick niet geerne uyt dese werelt soude willen scheyden, sonder alvoorens te hebben gedisponert over de goederen die ick door Godts miltheyt ontfangen hebben, kome hier mede mynen uyttersten will bekent te maecken.

Ten eersten recommandere myne Siele, soo haest sy van het lichaem sal syn gescheyden in de bermhertigheyt Godts, ende dat myn lichaem naer costuyme van de plaets alhier in de kerck van het convent tot Oostrum sal ter aerde werde besteet.

Ten tweden verclaere ick te wesen myne universeele erfgenaemen, mynen broeder den heer Cornelis van Wykersloot, myne broeder den heer Theodorus van Wykersloot, myne suster juffrouwe Maria van Wykersloot huysvrouwe van den heer Cornelis van Wyngaerde, myne nichte Elizabeth van Duynkercken naergelaete dochter van myne suster juffrouw Odilia van Wyckersloot saliger door den heer Nicolaas van Duynkercken aen haer in echte verweckt, synde te saemen vier in getal jeder voor eene egaele portie, gelyck breder uytgedruyckt staet in myn testament gemaeckt tot Utrecht den 9 Augusti 1746.

Behalven noghtans dat myne suster juffrou Maria van Wykersloot huysvrouwe van den heer Cornelis van Wyngaerden genootsaeckt sal wesen van met dese haer naergelaetene portie of eerffdeel, haere kinders, in val dat sy genegentheyt hadde om in een clooster te gaan en aldaer religieus te worden, hun te helpen tot dien staeth sonder sulx te korte aen hun erffdeel.

Ten derden legateere ick aen het convent tot Oostrum, Bethelem genaempt, eens duysent gulden Hollanse munte, voor een jaerlyxe singende misse. Item legateere aen het selve convent tot Ostrum duysent gulden hollants voor de oncosten van myne begraffenisse, daerenboven legateere noch aen het selve convent voor eene recreatie der religieuse twee hondert gulden hollants, verder legatere aen den Eerw. rector van den Mortel tot Ostrum vyff hondert guld. Hollants; noch aen den selven come door deese te geven en te legateeren myn cabinet en schrifftaeffelken met alle

myne porseleyn en schilderyen die ick alhier hebbe voor syne devoore en verdere redenen aen my bekent.

Veerders legateere voor eens aen myne tegenwoordige meyt Mechtildis twe hondert guldens hollants, Item het bedde mit syn toebehoor daer sy op slaept, alsoock een dousin van myne hemdens, myne witte rocken en verdere myn nachtkleederen, wil oock dat tot laeffenisse van myne ziele sullen geleesen worden in het convent tot Oostrum, naer myn doot hondert missen, en dat voor jeder misse sal betaelt worden twe schillingen; vants gelycke wil oock, als dat in de kerck tot Oirloe door den Eerw. Heere pastoor of jemant anders naer syn believen sullen gelesen worden naer myn doot. vyftigh missen, jeder misse ad twe schillingen.

Verders come aen de kercke van het convent te Oostrum te geven myne twe witte zyde kleederen, alsoock myn ander zyde kleet swaert en root voor ornamenten van de kercke van de parochie tot Oirloe myn swaert zyede kleet voor eene coorcappe met de costen van maecken.

Item legatere aan de Romsche catholycke armen tot Utrecht eens duysent gulden hollants, ende aen de armen tot Oostrum maecke ick voor eens twe hondert gulden hollants, welck twe hondert guldens den Eerw. Heer Rector tot Ostrum sal uytdeelen.

Ten laetsten wil ick dat deese mynen laesten uytersten wille sal volbraght worden, als wesende gedaen mit gesont verstant en volcoomene sinne, sonder toedoen off aenraeden van jemant willende dienvolgens en begeerende dat de selve naer myne doot sal plaets grypen en punctuelyck sal worden achtervolght, het sy by forme van testament, codicille off andersints, so een gelyck hetselve het beste can bestaen, alwaer het oock dat de vereysde solemniteyten daer by niet en waeren observeert, de welcke ick alhier voor geinsereert wille gehouden hebben, stellende by dese om sulx tot effect te brengen tot executeur mynen voornoemden broeder den Heer Cornelis van Wykersloot ende mynen swaeger den Heer Cornelis van Wyngaerden, ende dat te saemen en een jeder int besonder, en dat mit alsulcke maght ende authoriteyt als voeghden of executeurs noodigh hebben; in teeken van waerheyt hebben dit eygenhandigh onderteekent tot Ostrum op heden 29 January 1763. *Was onderteekent* Eva Marie van Wykersloot. *Nogh onderstont* Wy ondergeschrevene versocht synde door mejuffrouw

van Wykersloot verclaeren te wesen dit haer eygen handt en met volle verstant en sinnen geschreven. *Was onderteekent* P. J. Herckenrath M. Doctor, C. J. Knapen m. doctor.

Accordeert by my
O. T. Liefkens, secretaris.

Copie van volmacht.

L. S. Hooft.

Wy Burgemeesteren ende Regeerders der stadt Amsterdam, doen cond een egelyck dien het behoord certificeerende voor de waerheyt dat voor ons gecompareert syn d' Heer Cornelis Wittert Heere van het Hogeland etc. en vrouwe Elisabeth van Duynkercken ende selve vrouwe Elisabeth van Duynkercken, ten desen door haere voorn. man geadsisteert en geauthoriseert, synde sy vrouwe Elisabeth van Duynkercken de dogter en eenige naegelatene kind van vrouwe Odilia van Wykersloot, en uyt dien hooffden met en benevens de Heere Cornelis van Wyngaerden haere oomen en moeye respectievelyck d' eenige erffgenaemen ab intestato van juffrouw Eva Maria van Wykersloot den 23 February deses jaers in het clooster te Oostrum, gelegen in het Hertogdom Cleve (sic), overleden, welcke verclaerden op de beste en bestendigste wyse regtens by deese machtig te maken Antoni Verstrate, bode tot Wansum specialyck omme uyt der constituantes namen en qualityd zig te vervoegen aen het gemelte clooster te Oostrum, en aldaer naer costume locaal te versoecken en vervolgens te adsisteeren by het openen der besloetene, soo testamentaire als codicillaire dispositien door gemelte overledene Eva Maria van Wykersloot gepasseert, sulks verrigt synde in namen van genoemde constituanten te versoecken en lichten copie authenticq van gemelte dispositie, vervolgens in gesyde qualityd te procedeeren tot het maeken van staat en inventaris der goederen by meergenoemde overledene naegelaten, alle noodige en gerequireerd wordende actens deswegens te passeeren en teekenen, en wyders desaengaande alles anders te doen handelen en verrigten, wat de constituanten in hunne qualiteyt eenighsints souden kunnen mogen

en moeten doen, schoon tot t' eene of ander eenige nadere en speciaelder last mochten werden gerequireert, alle deselve houdende voor in dese geïnsereert onder beloofte van voor vast goed en waarde te sullen houden, al het geen door den geconstitueerden uyt krachte deses sal worden gedaen en verricht, onder verband als naer rechten des t' oirkonden deser stede zegel ter saken, hieronder gedruckt en door een onser secretarissen onderteekent den 17 Maart 1763. *Was onderteekent*: V. Hooft. *Ter zyeden stond* een groot segel overdeckt mit een wit pampier en onder

Rhoy (?)

Accordeert by my

O. T. Liefkens, secretaris.

Eene bijna eensluidende volmacht was den 15 Maart 1763 te Utrecht gepasseert voor Schout, Burgemeesteren en die van den Gerichte en onderteekent door den secretaris E. van Wackendorff.

De Heeren Cornelis en Theodorus van Wykersloot alsmede Cornelis van Wyngaerd, in huwelijk hebbende Maria van Wykersloot enz. machtigen Antoni Verstraeten, Richterbode te Wanssum. Deze volmacht plaatst Oostrum ook al abusief in 't and van Kleef.

BIJLAGE N° XV.

Extracxt geextraheert uyt een gecopyeert ende geautentiseert kerckenboeck van Osterum.

Kunden vervat tot behoeff der kercken ende kerckmueren anno (XV^{c}) LXIX int cort by believen, nae voorlesing der gemeyner schepen int kort begrepen.

Peter Symons een alt man tuycht dat hy indertyt, doen hy kerckmeester was gegaen is met Dirck Groenen syn midt gesel, tot Goert Vermoelen daer dat cloosters guet neest den kerckhoff streckende van her commen is, dat Guert vurss. bekant dat dat

clooster daer bevoorens hadt laeten wegen eens deels neest der kerckenmueren, waer durch dat die kerck due mael pylers moeste setten laeten aen der mueren, daer Guert by geleyt wart, en sacht neen sy en hoeven daer niet van to seggen, sy sullen een treede ongeveerlick van den mueren blyven, want des kompt der kercken toe, ende dat sy aldaen dye cuylen hebben moeten vullen.

Derick Vaechts schepen tuycht dat hy voor en nae tot II of dry mael toe kerckmeester is geweest en by synen tyde van clooster ny daer gehouwen noch gebruyck is geweest. Geret Vermuelen tuychden dat syn vader zel: eenmaels bekant heeft gehad dat die kerck wal eenen grooten treede tot oer gerechticheyt hedden van der mueren.

Willem Olislieger ende Peeter Vermoelen tuychden dat doen sy kerckmeysters waeren, aen der kerckmueren oock quaesicken uytgeslaegen, welcke die begynen hieuwen ende doer haer hechge toegen dwelcke sy beeroonden ende wolden beleyden, die begynen sachten onder deesen, waer onweetent geschiet ende keerdent van sich en alsoo wart in Peeter Vermoelens huys verbrant.

Dinnis van Westerbeck tuycht dat hy doen mael int clooster woonden ende was boumeyster en hadde sant gehaelt aen Willem Olisliegers cleff, dat die Procuraterse tot hem sprack ick wyl dat niet langer doen, ghy syt te ley wy hedden wel selffs sant; Dinnis sprack waer sal ickt laeden, sy sprack lancks den kerckmuere, dat welcke Dinnis alsdoen deede en laechdent alsoo verre dat die kerckmeysters queemen mitten gerecht en bekroonden sulcx, seggende dat gaet ons te nae, want daer ghy daer geleecht hebbt, dat halden wy voor der kercken guet ende dat sy dat selve aldoen met oeren boumeyster weederomme moesten laeten vullen d'welck hy selffs deede.

Goosen Verhypt, een Aeltman, t' getuych van Goert syn broeder gehoort hebbende, blyft daer by ende secht, dat op den hoeck van der mueren, nae den Richterbaedt placht een huys te staen die hel genoempt en teegen Dinnis over een huys en schuur en ny twist van dien gehoort en heeft.

Deenis tuycht oeck dat hy eenmaels ongeheyten wol houwen een vleegel gerde van vlieren holt, aldaer, en dat Peeter syn broeder een convents kint weesende tot hem sprak: broeder en hout dat niet, want het hoort der kercken toe, dat hy als doen verliet.

De kerckmeysters Derick Groenen en Gielen syn met den gericht om oer loon gegaen totten Pater, Materse en Procuraterse hen laeten aensechgen, vermoeyt ghy U eenige gerechticheyt aen den geenen, daer de kerckmeysters hebben laeten houwen, dunckt U dat sy U verkorten, doet nu wat daer toe, t' gericht sprack: holdyt voor U so segget, en maeckt ons mergen oft overmergen geen achterclap; t' Convent antwoorden helt dat die kerck voor oer soo en cruen en wys ons niet, maer dat vint sich tot syner tyt; die boode sprack: Procuraterse hoe meyndy dat tot synder tyt, wil dyt U krueyen dat doet nu, want de kerck helt dat voor oer, oft sy willen daer wyders om doen, en dat al met recht, sy antworden neen sy en kruyden sich des niet.

Dat gericht van Venraedt Ziets van Flodrop, Jan Deckers, Herman Remmen, syn uyt begeerten der kerckmeysters gecommen om dit te besichtigen, de welcke spraecken nae de besichtinge: het geen dat ghy gedaen hebt heddis niet gedaen wy weeren geoorsaeckt geweest datselve te doen, wy syn een Kerspel, soldmen een kerckmuer ongraven off hinder doen; voort soo vraechden sy den kerckmeysters, wat begeerden, dat wy den Convent aensechgen sullen, sy spraken dat ghy gesien hebt, ende dat sy de gatter toe maeken als voorhin geweest is; nae aengeven van dien soo brachten sy voor antwordt sechgende wy begeeren en doet hem geen schaede, wy hebben daer by gehadt Pater, Materse en Procuraterse hebbende hen geweesen sechgende dat sy die gatter vullen sullen gelick voor hin geweest syn t' geene dat het convent gedaen heeft en gestopt daer wy kerckmeysters Ziets by geleyt hebben. Anno ut supra den lesten meert dat Gericht van Raey is gecommen umb freede thoe maecken.

Deese extracxt gecolationneert teegens t' vursscreven kerckenboeck synde geautenseert by Gerardus Henchst pastoor ter Horst onse Deeken des lants Kessel, is van woorde te woorde bevonden t' accordeeren by my hier onderscreven als scholtis te Ostrum deesen XXV^den^ 7tembris 1630.

(w. g.) Johan Guilliame van den Waterschappe.

BIJLAGE N° XVI

Vonnis van 11 October 1630.

Copia copie.

Gesien t' different opt Requeste voor desen Hoeve geresen tus sen de Pater, Mater ende anderen van de convente van Oestrum supplianten ter eenre, met hun gevuecht d' Vrouwe tot Geysteren, Ende de schepenen ende kerckmeesters van Oistenroy Gedaechden, om t' compareeren met hun schyn ende bescheyt ter andere zyde.

Weelcken volgende de supplianten ten dage dienende by hun verbael vanden VIII^en Octobris hebben gerepeteert hunne voorscreven Requeste (daer by zy hadde geconcludeert tot affstandt vande vorsscreven capelle ende incommen daer toe gehoerende. Ende vortaen die supplianten met den Offer ende de vorsscreven incomste te laeten beworden ende t' doen rekeninge ende reliqua naer breder inhouden vanden vorsscreven respective conclusie ende sustinue van den vorsscreven VIII^n Octobris) daertegens die vorsscreven gedaechden proponerende exceptie van praescriptie hebbe gesustineert dat sy by haerre overalde ende geprescribbeerde possessie zouden blyven, gelyck alle andere capellen onder Venroid gehorrende by hunne kerckmeesters worden geadministreert ende regeert; gesien tot dyen die titulen instrumenten ende bescheeden by partyen te wederzyden inder vorss. verbaelle geappliceert ende op alles geleth.

T hoff doende recht by forme van reglement verclaert dat die van het vorsschreven convent recht competeert tot die vorsscreven capelle van Oistenroy ende dat selve hun sal volgen naer inhaldt vande bescheede ende titel in dato 's heyligen Cruice Verheffinge aevont vanden jaere 1484 om aldaer hunne dinst Godts te doen, behoudelick dat die inwonders van Oistenroy ende een ieder vuet devotie vry acces sal hebben totte selve capelle ende dat het innecommen dewelck totte vorsscreven capelle is gelaeten sal worden geregeert ende geadministreert by bequaeme kerckmeesters t' stellen by de schepenen van Oistenroy, mitsgaeders die vruch-

ten ende incommen van de cappelleryen oft authaeren ten behoeve van den cappellaenen, ende, ende op den voet van de fondatie der selver. Ende gemerckt die vorss. capelle van alden tiden een platse van groete devotie ter eeren van de heylige Moeder Godts ende Maget Maria die zeer placht gevisiteert ende gefrequentiert te woorden van allen quartieren, ys goet gevonden om die alde vierricheyt te verwecken ende opdat die offerhanden des te gevuechelicker zoude worden ontfangen dat t' zelve zal geschieden by imanden vande vorsscreven convente ende het geoffert gelt gesteelt worden in een besloeten casse off blocke met twe sloeten daeraff den eenen sluetel zal weesen by den pater off maeter van den selve convente ende den anderen by de vorsscreven kerckmeesters ende sal den vorsscreven offer die zelve kerckmeesters alle halve jaeren gelevert worden, ende tot dien promtelicken die penningen te procederen van offranden, van graenne, wass ende vlasse die metten iersten gelegentheyt by die van het voorsscreven convente sullen vercocht worden alles onder behoerlicke recepisse daeraff t' leveren aen de voorsscreven pater ofte moeder ende op last van reeckeninge, bewyss ende reliqua by de vorsscreven kerckmeesters jaerlicks t' doen aen den Eerwichsten heere Bisschop van Ruremonde ofte zynne gecommitteerde, met interventie van de pater ende mater oft een van hun ende vande twe schepenen van Oestenroy voorsscreven.

Verklaeren vorts dat t' vorsscreven innecommen ende offres ende die pennongen daer aff t' procederen zullen worden geëmployeert totte fabricke, ornamenten ende dinst van de voorsscreven capelle zoo den Eerwerdichsten heere Bisschop off zynne gecommitteerde naer vorgaende communicatie metten vorsscreven pater mater ende kerckmeesters zal bevinden te behoorren ende zal t' ghenne boven het vorsscreven employey metter tyt zoude moegen commen t' oeveren *wesen tot behoeve van het vorsscreven convent ter ordonnantie van den vorsscreven Eerwerdichsten heere* mitsgaeders tgeene zal worden geoffert in eyeren, hoenderen ende dyergelicke cleynichheyden. Ordonneeren daerenboven die tegenwordige kerckmeesters rekeninge, bewyss ende reliqua te doen van hunnen ontfang ende administratie die zy tot nu toen gehadt hebben aenden zelven Eerwerdichsten heere oft zynne gecommitteerde, Pater, Mater ende die vorsscreven twe schepenen ten eynde als voor

ende by aldien die vorsscreven kerckmeesters tegenwordige ende toecommende hun byde vorsscreven auditeurs van de rekeninge zoude beswaert vinden zullen hun moegen addresseeren aen desen hoeve alwaer oyck zullen commen alle die andere differ die ter saecke van de vorsscreven ontfanck ende administratie soude moege spruyte, om op alles recht gedaen te worden zoo behooren zall. Eintelick wort oock geordonneert dat die originaelle Bulle van den afflaeth van den jaere 1519, die vorsscreven capelle gegunt, zal worde gesteelt in de bewaernisse van die van het vorsscreven convente om op solemnele dagen in de zelve capelle publickelicke geaffigeert t' worden, die costen en redenen compenserende. Aldus gedaen ende geresolveert tot Ruremondt den XI Octobris anno 1630. Onderstondt: Ter ordonnantie vanden hoeve: ende was ondertheeckent N. Maen.

Gecollatioennert is bevonden t' accorderen
by my Leonnardt Nabben,
vice-secretaris
in Venroidt.

BIJLAGE N° XVII.

Henricus Joannes Dei, et apostolicae sedis gratia, Episcopus Ruraemundensis, Primas Geldriae etc. etc.

Admodum reverendo Domino J. B. Alberts, Districtus Kesselensis Decano et Pastori in Horst nostrae dioecesis salutem in Domino.

Cum Beneficium B. M. V. in Oostrum sub parochia Venradiensi ad praesens vacet, ac Rectore careat, per dimissionem et promotionem R. D. C. Verblackt ad pastoratum de Geysteren, ultimi illius Rectoris ac Possessoris pacifici, et dilectus nobis in Christo R. D. C. Houben, Pastor Venradiensis asserens jus prae-

sentandi Rectorem idoneum ad praefatum Beneficium toties quoties illud vacare contigerit, ad se pro hac vice et alternatim ad dominum temporalem in Oostrum spectare, dilectum nobis in Christo magistrum Theodorum Verblackt nostrae dioecesis clericum tanquam habilem et idoneum ad praedictum Beneficium regendum et obtinendum Nobis, ad quos ejusdem admissio, institutio, destitutio seu quaevis alia juris disposito, ratione dignitatis nostrae Episcopalis, spectare, ac pertinere dignoscuntur, litteratorie praesentaverit debite rogando ut praefatum praesentatum ad praedictum Beneficium admittere, Rectoremque in eodem instituere vellemus, ae dignaremur. Nos, visis litteris proclamatorialibus debite executis, et Decreto audientiae Nostrae Episcopalis in contumaciam citatorum non comparentium hodie lato, praedictum praesentatum tanquam habilem et idoneum ad praefatum Beneficium admittendum, Rectoremque in eodem instituendum esse duximus, prout tenore praesentium admittimus et instituimus. Quocirca tibi mandamus, ut eundem, vel ejus legitimum mandatarium, praeviis professione Fidei et Juramento consuetis adhibitisque caeremoniis et solemnitatibus de jure requisitis, in realem, corporalem et actualem praedicti Beneficii possessionem ponas, et inducas, vel per alium induci cures, ipsique de fructibus et emolumentis universis respondeas, seu quantum in te est, per alios respondere facias jure tamen nostro, et cujuslibet alterius in omnibus semper salvo. Datum Ruraemundae in Palatio nostro Episcopali hac 16 mensis maji 1771.

L. S. (e s.) H. J. Episcopus Ruraemundensis.

De mandati Illustrissimi ac Reverendissimi Domini mei

P. Schoenmaeckers, secretarius.

In dorso: Vi retroscripti mandati induxi in realem corporalem ac actualem possessionem rectoratus seu beneficii B. M. Virginis in sacello de Oostrum adm. R. D. C. Verblackt pastorem in Geysteren qua mandatarium D. magistri Theodori Verblackt clerici hujus dioecesis servatis servali solitis ac praesentibus testibus infrascriptis, in quorum fidem hoc manu propria scripsi ac cum adm. reverendis dominis testibus subscripsi in Oostrum 17 Maji 1771.

J. B. Alberts, decanus districtus Kessellensis

J. Creemers, pastor in VierlingsBeek

J. M. van den Mortel, rector in Oostrum.

BIJLAGE N° XVIII.

Marc—Antoine, Évêque d'Aix la Chapelle.

Messieurs les marguilliers nommés en vertu de la loi du 7 thermidor an XI (26 Juli 1803) étant chargés de l'administration des bienfonds et rentes formant la dotation des églises, et du recouvrement de leur produit le sont aussi des chapelles conservées dans l'arrondissement de la Paroisse où de la succursale. Ils tiennent un registre particulier des biens et revenues de ces chapelles, ils versent dans la caisse de la fabrique, organisée par nous, les sommes nécessaires à l'entretien ordinaire des chapelles et du culte autant qu'ils ont de fonds disponibles.

Au désir de l'article 76 de la loi organique du 13 Germinal an X (8 April 1802), érigeant la fabrique de la chapelle auxiliaire in Oostrum sous la succursale de Venray, nous nommons par les présentes Messieurs Joseph Hankx—Pierre Vermeulen — et Henri Jeucken fabriciens de cette chapelle, les chargeant, d'en appliquer les revenues et de veiller à l'acquit des charges conformément aux titres, d'avoir soin de l'entretien ordinaire de la chapelle, de la perception des collectes, des oblations, ainsi que de tout ce qui concerne le service intérieur; — ils auront soin de tenir un état exact de leur recette et de dépenses, pour s'en justifier toute fois qu'on l'exigera, le Pasteur de la succursale, autant qu'il veut se rendre à leur assemblée, y doit présider.

Le mode de leur gestion sera plus amplement détaillé dans un mandement général, qu'on donnera à cet égard.

Aix la Chapelle le 27 février 1807.

(Sig.) M. W. Fonck, vic. gen.

„Wy ondergetekende kerckmeesters van de parochiale kerck van Venray bekennen hier meede ontfangen te hebben van de Heeren Joseph Hankx en Hendrick Jeuken gewesene capelmeesters van de capelle Ostrum eene rekening inhouydende de Revenuen van deselve capelle van 1803. Venray den 19 Juni 1807.

(w. g.) G. Manders—Leiffers.

BIJLAGE N° XIX.

Extrakt uit de aanschrijving van den 5 November 1823, omtrent het beheer der goederen en inkomsten der kapellen.

Het besluit van 13 September 1807 bepaalt, art. 13 dat de kapellen of annexen afhankelijk zullen zijn van de hoofd- of hulpkerken in het arrondissement, waarin dezelve zullen geplaatst zijn.

Hier uit volgt dat de goederen en inkomsten aan deze kapellen en annexen verbonden, door de kerkbesturen der hoofd- of hulpkerken, moeten beheerd worden.

Echter heeft men ontwaard, dat in weerwil der opgedachte bepaling, zulks op vele plaatsen niet is ingevolgd, waardoor er eene onwettige en onregelmatige beheering der bedoelde inkomsten is ontstaan.

Ter geheele wegneming en voorkoming van alle onregelmatigheid ten deze, heeft Zijne Excellentie de Heer Directeur-generaal voor de zaken van den R. K. Eeredienst bij deszelfs depeche van 20 October 1823 n° 7459 de volgende maatregelen goedgekeurd, namelijk: dat de beheering der inkomsten van meergemelde auxilliaire kapellen en annexen, aan de fabrieken der hoofd- en hulpkerken behoort, dat daarvan afzonderlijke en bijzondere aanteekeningen of registers zullen worden gehouden en dat deze inkomsten ten behoeve der kerken waarvan dezelve voortkomen, zullen worden besteed.

Dientengevolge zullen alle de titels en bescheiden aan de hoofd- of hulpkerken bij eene inventaris in dubbeld moeten worden overgemaakt, aangezien aan die kerkbesturen, alleen de vereischte hoedanigheid is toegekend, om de renten en inkomsten der kapellen of annexen te ontvangen, en om eindelijk rekening en verantwoording hier van te doen.

Wij verzoeken UE. om deze bepalingen met de meeste zorg en spoed ten uitvoer te doen brengen, en om mitsdien de rekeningen dier kapellen en annexen, door de kerkbesturen waaronder dezelve behooren, opgemaakt, te doen overleggen.

Present de Heer Staatsraad Gouverneur, president, en de heeren Joppen, Kerens, Meesters, Schoenmakers en Petit.

De Gedeputeerde Staten der provincie Limburg,
(was geteekend) C. de Brouckere vt.
Ter ordonnantie van dezelve
De griffier der Staten (was geteekend) W. A. Pillera.

Voor eensluidend afschrift uitgereikt aan de kapelmeesters van de kapel Oostrum, ten einde zich naar den inhoud dezer te kunnen gedragen.

te Venray den 13 November 1823.
De Schout van Venray,
(w. g.) F. Verblackt.

De ondergeteekende M. van de Pasch, trésorier van de kerkefabriek van Venray, verzoekt en draagt tevens op aan den heere Peter Vermeulen, akkerman te Ostrum om voor hem en in zijnen naam de landpachten als alle andere renten en pachten der kapelle en vicarie van Ostrum, vervallen met St. Andries 1823 te ontfangen, daarvan behoorlijke gespecificeerde quittanties te geven, en dadelijk na deszelfs ontfangst rapport van den aard en hoeveelheid aan hem trésorier te doen, ten einde door den kerkeraad de noodige mandaten van de te doene uitgaven kunnen afgegeven worden, en verders met verplichting daarna zich te rechtvaardigen over de handelingen zooals hiervoren vermeld zonder eenige personeele directe of indirecte Liquidatie over deze ontfangsten of overgeschotene penningen — dan als die der behoorlijk uitgegeven mandaten te kunnen doen of voorbrengen, opdat alles naar het besluit van de Ed. Groot Achtb. Heeren Gedeputeerde Staten van den 5 November 1823 kan ten uitvoer gebragt worden.

Venray den 19 Januarij 1824.

(w. g.) M. van de Pasch.

Reverendissime Domine Vicarie Generalis
et administrator apostolice!

Hisce Reverendissimae Dignitati Vestrae humillime exponere liceat, existere in vico Ostrum sub districtu parochiae succursalis mihi commissae, sacellum B. M. V. consecratum in quo fundatum est beneficium simplex seu vicaria non curata, cui annexa est obligatio legendi singulis diebus dominicis et festivis ac sabbathis per annum necnon singulis feriis 6[is] per adventum et quadragesimam sacrum cum adplicatione ad mentem fundatorum, cui obligationi, deficiente vicario, successive satisfecerunt R. Pater Joannes Ramaekers Min. Recoll. 14[a] Junii a. c. defunctus et R. D. Franciscus Roelofs, modo vicarius in Maasbree, post cujus discessum, ob tenuitatem redituum fundationis et impotentiam incolarum de Oostrum, ad contribuendum pro speciali vicarii cujusdam salario, frustra aliquem sacerdotem quaesivi, qui onus satisfaciendi dictis fundationibus in se assumere velit.

Interim, opera vicariorum meorum, in eo, quantum licuit, hucusque providere studui; sed ex integro providere diebus dominicis et festivis ob labores in Ecclesia principali et annexa Recollectorum peragendos impossibile fuit.

Cum autum deficiente etiam in vicina Ecclesia succursali de Oirlo primissario, magna pars subditorum hujus Ecclesiae viciniorem sacello de Ostrum cui pro audiendo sacro matutinali accedat, locum non habeat; hisce diebus sollicitavi Reverendum Dominum Berns pastorem in Oirlo, ut impetrata praevie a Reverendissima Dignitate vestra venia et facultate necessaria binas diebus dominicis et festivis missas celebrandi, onus explendi praefatus in Sacello de Oostrum fundationes *provisorie, donec alius inveniatur Sacerdos* in commoditatem incolorum de Ostrum et dictae partis sua parochiae, suscipere velit, cui sollicitationi hic lubens consensit ut ex annexis ejus litteris ad me datis patet.

Hinc hisce tam meo quam praefati reverendi Domini pastoris nomine Reverendissimam Dignitatem vestram hisce humillime supplico quatenus attentis circumstantiis etiam in annexis praefatis litteris expressis Reverendo Domino Rudolpho Berns, pastori seu administratori ecclesiae succursalis de Oirlo veniam, praefatas in sacello de Ostrum fundationes provisorie, donec alius inveniatur

Sacerdos, explendi et cum in finem necessariam in diebus dominicis et festivis etiam nuperrime abrogatis binas missas, unam in Ostrum alteram in Oerlo, celebrandi gratiose concedere dignetur.
Qui profundissima cum veneratione subscribor.

R^{mae} Dignitatis vestrae
servus infimus
Venradii, 8va Decembris. L. van Elsbergh.

BIJLAGE N° XX.

Venradii hac 27 Novembris 1822.

Plurimum Reverende Domine
Confrater perquam colende!

Frustra, ut novit Reverentia vestra, hucusque ab obitu Reverendi Patris Ramaekers et a discessu Reverendi Domini Roelofs perquisivi virum Ecclesiasticum pro peragendis in sacello de Oostrum fundationum officiis, et quamvis opera vicariorum meorum in eo, quantum licuit providerim: tamen ab opera in hujate ecclesia succursali et annexa Recollectorum diebus dominicis et festivis peragenda impossibile mihi fuit in Ostrum ex integro providere.

Reverendus Dominus van Issum ex Sandbeek, qui nuper paratum se ostenderat ad missam cum cathechesi in Ostrum saltem diebus dominicis et festivis celebrandam, datis nunc ad me literis se ob debilitatem sanitatis suae excusavit a susceptione hujus oneris. Spes itaque saltem ad praesens non affulget fore ut brevi aliquem pro dictis fundationibus in Ostrum explendis obtineam ob defectum redituum ad honestam sustentationem sacerdotis, qui alio non gaudet, quo aliunde sustentetur, officio, et ob penariam incolorum ad debite in his succurrendum.

Interim non modo pro incolis de Oostrum, sed et pro magna parte parochianorum tuorum, qui, deficiente in Ecclesia vestra, sacro matutinali, commodiorem quam sacellum de Oostrum locum pro eo audiendo non habent summopere optandum est, ut, diebus dominicis et festivis, praesertim tempore hiemale, sacrum matutinale cum catechesi ibidem celebretur. Hinc hisce diebus eam incidi in cogitationem opportune in hoc provideri posse, si Reverentia vestra onus implendi fundationes in Sacello de Ostrum ad tempus suscipere dignaretur, donec alius pro iis implendis inveniatur sacerdos, et si hunc in finem specialiter licentiam diebus dominicis et festivis bina sacra celebrandi, unum scilicet in sacello de Oostrum alterum in Ecclesia succursali de Oirlo à R^mo^ Domino Administratore Apostolico obtineat; et vix dubito, quin R^mus^ Dominus Vicarius Generalis et administrator apostolicus, si Reverentia Vestra consentiat, hanc ei facultatem libentur sit concessurus, cum in praesentibus circumstantiis tam in utilitatem magnae partis parochianorum vestrorum quam in commodum incolarum de Oostrum vergat, et penuria quoque parochianorum vestrorum non permit tat, ut sibi specialem vicarium aut primissarium adsciscant.

Rogo itaque humiliter, ut Reverentia vestra mihi benevole respondere ac declarare dignetur, an ad onus praefatum cum licentia debita et facultate superiorum provisionaliter assumendum parata sit. Obtento enim vestro consensu indilate pro obtinenda dicta facultate supplicabo, qui summa cum veneratione perenno.

Reverentiae vestrae
servus obsequiosissimus
L. van Elsbergh.

Plurimum Rdo Domino
Domino Berns, pastori
dignissimo in Oerlo.

BIJLAGE N° XXI.

Lijst van de Capelle paghten onder Oostrum.

	Mald.	Vat.	Sp.
Het convent Betlehem levert jaerlikx erfpaght.	0	5	2
Peeter van Eyndt	2	0	0
Jacobus Stermans	0	1	2
Lodewick Schreven	0	2	0
Leonaerdus Neyen	1	2	0
Henderik Hensen	0	1	2
P. van Eyndt.	0	2	0
Geret Jansen	0	3	0
Matys Jueken.	0	1	2
	6	1	0

	Mald.	Vat.	Sp.
Thomas Jueken wegens gepaght land.	1	1	0
Henderick van den Voordt en Bertus Jansen wegens gepaght landt	0	4	2
Tomas Jueken wegens gepaght landt	2	4	0
	4	3	2

Accordeert met de origineele registers Venray den 16 July 1798.
Reynier Vullings, capelmeester.

Eene ietwat latere opgave aan het bestuur heeft nog:
Het clooster Oosterum betaelt sins aen de capel 2 guld. 13 st.
Venraey den 15 Pluviòse 10de jaar (4 Feb. 1802).
Reynier Vullinghs.

Ik ondergescreven capelmeester van Oostrum verklaere dat deze voorenstaende opgave oprecht is.

Venray, den 7 Prairial 13de jaar (27 Mei 1805).
Hendrick Jeucken.

Lijste van de capytaele voor de capel Oostrum.

De erfgenamen van Galden 200 permissy aan $3^1/_2$ percent interest . . . . 7 — 0 — 0

De erfgenamen Peeter Bistervelts 200 dalder ad 4 percent . . . . 8 — 0 — 0

De erfgenamen Simon Wismans 200 guld. perm. ad $3^1/_2$ . . . . 7 — 0 — 0

Aldert Janssen 450 guld. Clefs aen $3^1/_2$ persent 22 — 0 — 0
Cleefs: 15-15 en permissie.

Op de gemeente Oud Kapitaal in Clefs.

	747—3—3:	intrest	26—3—0
Nieuw dito capitael	375—0—0:	„	11—5—0
„ „ „	300—0—0:	„	9—0—0
			46—8—0

Te samen in Cleefsch: 86— 15—0

Onderteekeningen als boven.

Hulp-kapel te Oostrum: Bijlage der rekening van 1828.

Renten der kapel	Rogge. mud	k.	Reductie in geld. volgens de wettige waardering van het jaar.
Hanckx erfgenamen . . .	3	12	fl. 13—79
Jan Vissers Wed. . . .		39	„ 1—75
Thielen Jan Hendrik. . .		52	„ 2—33
van Hugten Antoon . . .	2	08	„ 9—31$^1/_2$
Achten Hendrik		39	„ 1—75
Hanckx erfg.		52	„ 2—33
van Bommel Willem. . .		78	„ 3—49$^1/_2$
Thielen Jan Hendrik. . .		39	„ 1—75
ingevolge koopacte door den notaris Pingen in dato 24 January 1825 en te Horst geregistreerd daaraanvolgende 7 Februari.	7	19	fl 36—69

Huur of pacht der landerijen
van 3, 6 of 9 jaar, per jaar:

	mud	kop	Bouwland		
Peter Kersten		39	1 morgen aan den Boshuizen	fl.	2—18½
Idem		65	1¾ „ „ „ „	„	3—64
Thielen Gerard	2		morgen Bouwland op de Klef	„	7—56
Goemans Antoon	2		„ „ in 't Oostr. veld	„	8—97½
Wijnen Arnold	1		„ te Oostrum	„	4—25
Pouwels Jacob	1		„ „ „	„	4—72½
Jenneskens Willem	1½		„ weide aan den Horik	„	8—03
Pouwels Jacob	½		„ te Oostrum	„	2—36
				fl.	41—62½

Intressen van kapitalen	fl.	10—18
bij particulieren	„	5—22
	„	1—82½
	„	6—70½

Totaal-Generaal fl. 101—24½

Alles gedaan door Gerard Thielen gedelegeerde kapelmeester.

Erfpagten en goederen van de vicarie van de
Kapelle Oostrum.

	Rogge. Mald.	Vat.	Spint.
Petrus Vermeulen	4	0	0
Henricus Achten	4	0	0
Henric Jeuken tot Lull	3	0	0
De wed. Hoex tot Oostr. uit Heesengoed.	1	0	0
Anton Smits	1	0	0
Jan Volleberg Bruxke op het	1	0	0
J. Hanckx	1	4	0
Petrus Tyssen tot Lull	0	3	0
De wed. van Martin Verstraelen. . . .	4	3	0
Gerard Tielen Oostrum	0	3	0
Paul Pauwels.	0	4	0
Henric Teunissen	1	0	0
De 1^sti capellanie van Venray	4	0	0
	26	5	0

Een stuk land genaemt het Kempke te Oostrum, groot omtrent 1 morgen verpagt aan Peter Peters voor 20 fr. gelegen neven de weyde van Jan Michels de groote straat en den kleinen mistweg.

Twee weykens groot te samen ongeveer $1^{3}/_{4}$ morgen gelegen te Oostrum neven de groote straat, en de erven van Anton Smits en Petrus Cox verpagt aan Peter Peeters voor 5 fr.

Een bosken struykhout, groot ongeveer $2^{1}/_{2}$ morgen gelegen te Oostrum nevens het erf genamt den Kamp van Jan Tielen en de weyde van Anton Smits.

(Naar eene copie door den schout Frans Verblackt).

Hulpkapel te Oostrum. Bijlage der rekening van 1828.

Renten der vicarie.	Rogge. mud.	k.		Reductie in geld volgens de wettige waardeering van het jaar.
Peter Vermeulen . . .	6	24		fl. $27.95^{1}/_{2}$
Henric Achten. . . .	3	12	6—24	$13.97^{1}/_{2}$
Willem Jenneskens . .		52		2.33
Gerard Thielen . . .	2	60		$11.64^{1}/_{2}$
De wed. Hoex. . . .	1	56		6.99
Antoon Smits	1	56		6.99
Jan Volleberg	1	56		6.99
Erfg. Hanckx	2	60		$11.64^{1}/_{2}$
Peter Thyssen. . . .		78		$3.49^{1}/_{2}$
Wed. Verstraelen . .	7	02		31.45
Gerard Thielen . . .		78		$3.49^{1}/_{2}$
Paulus Pauwels . . .	1	04		4.66
Jan Hendrik Thielen .	1	56	volgens koopact van 24 Januarij 1825.	6.99
1e Capellanie	6	24		$27.95^{1}/_{2}$
Totaal. . .	41	86		
Jeuken Thomas . . .	4	68		$20.96^{1}/_{2}$
	46	54		fl. 187.53
Huur of pachter der vicarie,				
Peter Peters fl. $4.72^{1}/_{2}$			11.81	11.81
denzelven $7.08^{1}/_{2}$				
			Totaal	fl. 199.34

Alles gedaan door Gerard Thielen, gedelegeerden kapelmeester

BIJLAGE N° XXII.

Lambertus Bartholomeus Ramaekers
geboren te Horst 1776 Sept. 17, + aldaar 1847 2 Oct.
×
Anna Maria Hoogen (familielid in den derden graad van den hoogeerw. kanonik Jansen, beurzenstichter te Keulen.)
geb. Horst 1786 20 Januari + ibidem 1861 Nov. 27.

I. Petronella Ramaekers geb. Horst 19 Maart 1809, + 2 Febr. 1834
× 1830
Wilhelmus Hezen

a) Anna Catharina Hezen
geb. 5 Oct. 1831
geprofest in 't Ursulinen-klooster te Venray 1858.

b) Petrus Joannes Hezen
geb. 4 Febr. 1834
geprofest in 't klooster te Weert 1859, + te Megen 27 April 1876.

II. Wilhelmus Ramaekers geb. 1810 + 1845.
III. Joannes Ramaekers geb. 1815 + te Maasniel 1 Dec. 1895.
IV. Maria Gertrudis Ramaekers geb. 1818 + 13 Nov. 1876.
V. Helena Ramaekers geb. 22 Maart 1820
× Matthias Hoeijmaekers + 1852 Sept. 17.

Maria Helena Hoeijmaekers geb. ter Horst 19 Feb. 1853,
gekleed als Ursuline te Grubbenvorst 24 Oct. 1870,
geprofest aldaar 29 Oct. 1872 „moeder Aloysia"
benoemd tot Révérende Mère 12 Juni 1876.

VI. Anna Maria Ramaekers geb. te Horst 8 Mei 1822 + te Maasniel 13 Januari 1889.
VII. Eleonora Ramaekers geb. 3 Nov. 1823 + 2 Mei 1850.
VIII. Petrus Ramaekers geb. 1 Nov. 1825 + 1 April 1847.
IX. Henricus Ramaekers geb. Horst 27 Aug. 1827, + ibid. 12 Apr. 1886.
× 1863
Petronella Michels van Oostrum (Venray).

Lambert Bernard Ramaekers geb. te Horst 21 Juli 1866, Priester gewijd te Roermond 22 Maart 1890, kapellaan te Heyen 15 Sept. 1890, kapellaan te Helden Juni 1895.

X. Ludovicus Ramaekers geb. ter Horst 18 Oct. 1829, Priester gewijd te Roermond 24 Maart 1855 door Mgr. Vrancken, kapellaan te Blitterswyk Juli 1855, item te Helden Januari 1856, item Venray Oct. 1856, rector te Oostrum April 1861, pastoor te Maasniel 2 Febr. 1877, aldaar geïnstalleerd 20 Februari volgende.

BIJLAGE N° XXIII.

JOANNES AUGUSTINUS
miseratione divina
et sanctae Sedis apostolicae gratia
Episcopus Ruraemundensis
omnibus hasce visuris
salutem in Domino!

Quum dilectus nobis in Christo magister L Ramaekers, rector ecclesiae auxiliaris in Ostrum sub parochia Venradiensi, nobis supplicaverit ut piam sodalitatem sub invocatione beatissimae et immaculatae Virginis Mariae Salutis Infirmorum, cujus finis est procurare sanitatem corporalem et spiritualem, in sua sacella canonice erigere dignaremur, ut primario sodalitio in civitate Parisiensi erecto in ecclesia Sancti Laurentii aggregari in perpetuum possit, et omnes et singulas indulgentias tam plenarias quam partiales, quibus in praesentia potitur sodalitium Parisiense, vel quod illi in posterum concedi possint necnon caeteras quibus jam gaudet vel in posterum gaudebit spirituales gratias consequi valeat; nos pio desiderio annuentes, bonum istud opus, in salutem fidelium promovere volentes, dictam sodalitatem *potestate nostra ordinaria*

canonice erigendam duximus in sacella de Oostrum, sub parochia Venradiensi. Datum Ruraemundae hac 21 Sept. 1870.

Episcopus Ruraemundensis,
† J. A. Paredis.

Concordat cum Originali
in fidem:
L. Ramaekers
rector ad Sanctam Mariam
in Oostrum
18 25/9 70.

BIJLAGE N° XXIV.

PIUS P. P. IX.

Ad perpetuam rei memoriam.

Ad augendam fidelium religionem, animarumque salutem coelestibus Ecclesiae thesauris pia charitate intenti omnibus et singulis utriusque sexus Christifidelibus vere poenitentibus, et confessis ac S. Communione refectis qui Ecclesiam B. Mariae Virg. de Oostrum intra limites Ecclesiae Parochialis Venradiensis in diocesi Ruremondensi, magno, uti asseritur, populi concursu frequentatam, uno, quo cuique eorum libeat, die singulis annis devote recitaverint, ibique pro Christianorum Principum concordia, haeresum extirpatione, peccatorum conversione, ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effuderint, Plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem, quam etiam animabus Christifidelium, quae Deo in charitate conjunctae ab hac luce migraverint per modum suffragii applicari posse, misericorditer in Domino concedimus. In contrarium facientibus, non obstantibus quibuscunque. Praesentibus, perpetuis futuris temporibus valitaris. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub annulo Piscatoris die XI Junii MDCCCLXXV Pontificatis Nostri Anno Vigesimo nono.

F. Card. Asquinius.

BIJLAGE No XXV.

HEUGELIJKE FEESTVIERING
DER
PLECHTIGE KRONING
VAN HET
Miraculeus Beeld van Onze Lieve Vrouw van Oostrum,

NAMENS ZIJNE HEILIGHEID PAUS LEO XIII,
DOOR Z. D. H. MGR. J. A. PAREDIS, BISSCHOP VAN ROERMOND, OF ZIJN GEVOLMACHTIGDE.

OP ZONDAG 14 SEPTEMBER 1884.

PROGRAMMA.

1. Opening van het feest door het luiden der klokken, des namiddags 2 ure.
2. Afkondiging der Pauselijke Kronings-bulla, in de Parochiekerk van *Venraai*, door den Zeer Eerw heer J. GEENE, Deken van Horst, om $2^1/_2$ ure.
3. Plechtige KRONING van het Miraculeus beeld.
4. Kroningsrede door den WelEerw. heer G. LEMMENS, Kapelaan te Horst.
5. Optocht naar Oostrum, om 3 ure. — Herdertjes, bruidjes, praalwagen met het Miraculeus Beeld, Fanfaregezelschap.
   Bij aankomst: „*Oostrums Pelgrimslied*".
6. Feestrede te Oostrum door den Zeer Eerw. heer A. VAN SOEST, Pastoor van Well.
7. Plaatsing van het Miraculeus beeld in de kapel te Oostrum.
8. Solemneel Lof door den Zeer Eerw. heer H. W. H. VAN HAEFF, Pastoor van Venraai.
9. Pauselijken Zegen met Vollen Aflaat door den WelEerw. heer J. A. VAN HEGELSOM, Rect. v. Oostrum.
10. „TE DEUM".

H. W. H. VAN HAEFF,
Pastoor van Venraai.

J. A. VAN HEGELSOM,
Rector van Oostrum.

De toezending van dit Programma dient tevens tot uitnoodiging ter plechtigheid.

Boekdrukkerij van J. VAN DER MARCK, Venraai.

BIJLAGE N°. XXVI.

Hoogwaardigste en Doorluchtigste Heer!

Jaarlijks heeft de schutterij van Oostrum eene zingende dienst, dit is van onheugelijke tijden zoo geweest; ook gedraagt zij haar wel, en omdat vroeger jaren deze schutterij de processie van de parochie, die op het feest van O. L. Vrouw Geboorte naar Oostrum trekt, eenige minuten van de kapel tegenkwam met vaandel en trom, nogtans zonder geweer, vraagt dezelve, of zulks wederom zou mogen plaats hebben; ik heb hierover niet beslist, omdat ik eerst UH.Ew.^{dens} oordeel wilde hooren. Mogt ik dus eenige letteren antwoord hebben zoo haast mogelijk, zou mij hoogst aangenaam wezen die zich met de meeste hoogachting noemt,

Uwen ootmoedigen en gehoorzamen

P. Verheggen, Past. en Deken.

Venray den 5^{den} Aug. 1852.

Consuetudo in casu, tolerari quidem potest, directe tamen permitti vel approbari, non potest.

6 7^{bris} 1852.

J. A. Paredis,
administrator apostolicus.

ADDENDA EN ERRATA.

In onze genealogische tafel bladz. 19 en 30 stelden wij ADRIAAN VAN BROECKHUYSEN en zijne zuster AGNES VAN BROECKHUYSEN als kinderen van Willem van Br. Bij nadere inzage der stukken en blijkens een uitstreksel der stamlijst, welke wij aan de welwillendheid des heeren H. de l'Escaille verdanken, blijkt: dat Adriaan en Agnes broeder en zuster waren van den stichter Jan van Br. heer van Loë en Geysteren. Volgend extract van Van Spaen licht het testament van ridder Jan en het magescheid van 1451 nader toe.

Willem van Broeckhuysen × Agnes de Cock, erfvrouw
van Waardenburg:

a. Jan I van Br.
heer van Waardenburg en Amersoy
erfhofmeester 1415 † 1442.
×
Adriana van Brakel;
hij vordert *Oostrum* en *Spraelant*
van den graaf van Meurs terug.

1 Gerrit van Br.
erfhofmeester 1442 † 3 nov. 1444.
×
Walrave van Brederode.

2 Staes van Br.
× Gertr. van Stryen.

3 Henrica van Br.
× Goswin Steck, erfmaarschalk
† 1475.

4 Agnes van Br.
×
1° Frederik van Ruytenbergh.
2° Johan van Bellinckhoven.

b. Willem van Br.
wiens erfdeel op de moeder
terugviel.

c. Hubert van Br.
ridder, † vóór 1450.

d. Jan II van Br.
1427 erfhofmeester,
stond dit ambt 1442 af
aan zijn neef, verkreeg
het weer 1444,
Drost van Kessel 1431-37
heer ter Horst
×
Anna van der Straeten
van 't huis Wissen,
stichters van 't Couvent
Oostrum.

e. tot *j.* Zie ommezijde.

e. Gerarda van Br.
×
Willem van Kessel.

f. Briaan van Br.
×
Margareta van
Arnhem.
(deze kregen Geysten en Oostrum.)

g. Agnes van Br.
×
Mathias van Eyll.

Jan van Eyll
Sybert van Eyll.

h. Alard van Br.
×
Maria van
Dorth.

Agnes van Br.
Margareta
van Br.

i. Henrica van Br.
× 1418.
Godard van Harff
† 1468.

Godard van Harff
zur Niershoven
× 1454
Alverade van Witthem.

Agnes van Harff
weduwe 1494
× 1482
Dirk van Hackfort.

j. Sweder van Br.
×
Bela van Walhusen.

Willem van Br.
Gerard van Br.
Jan van Br.

Les Seigneurs de La Rochette

ET

L'AVOUERIE DE FLÉRON,

pendant le dix-septième siècle,

par J. L. MEULLENERS, curé à Heer.

AVANT-PROPOS.

Les trois seigneurs, qui, au dix-septième siècle, se sont succédé dans la seigneurie de La Rochette et, (à l'exception du deuxième,) dans la charge d'avoué de Fléron, sont Jean de Ruysschenberg (1), ancien commandant d'armée dans le duché de Juliers, et défenseur de la ville de ce nom contre les armées coalisées des Provinces-Unies et de la France, Edmond de Cortenbach (2), seigneur de Helmond, et Albert-Joseph comte d'Arberg et de Valengin, seigneur d'Elsloo. Ces noms indiquent assez, que le sujet de cet écrit n'est pas étranger à notre province.

Les archives, dont je me suis servi, proviennent de la famille d'Arberg. Ce sont des contrats de mariage, des testaments et des transactions entre les membres de ces trois familles; de plus, quelques dossiers de procédure, en faveur d'Edmond de Cortenbach et du comte d'Arberg. Malheureusement, ces derniers sont loin d'être complets.

---

1) L'orthographe de ce nom n'est pas fixée. Les Allemands écrivent *Reuschenberg*. Jean de Ruysschenberg signait ordinairement: Jean de, ou von, Ruissenberg, ou Ruyssenberg; une rare fois: de, ou von, Ruyschenberg.

(2) Son bisaïeul, Jean de Cortenbach, seigneur de Helmond, possédait la moitié du château et des biens de Cortenbach, sous Voerendaal, et la cense de Papenhoven, sous Obbicht, en 1490. *V. Public. du duché de Limb.*, t. XXII, p. 182.

A l'exception du codicille de Jean de Ruysschenberg et de Sibille-Marie de Plettenberg, qui est original, et à part l'une ou l'autre déclaration judiciaire, toutes les pièces sont des copies, ou des traductions, la plupart authentiquées, les unes en français, les autres en hollandais, ou en allemand.

Aux sources rares je dois ajouter trois brochures, écrites en faveur d'Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond, dont deux en français et une en hollandais. Voici à quelle occasion.

La douairière Sibille-Marie de Plettenberg avait cédé, sous les conditions les plus avantageuses, à son arrière-neveu, Edmond de Cortenbach, le droit d'usufruit, qu'elle avait sur les biens de La Rochette. Par l'interprétation que celui-ci fit du contrat, la douairière se trouva gravement lésée. Il s'ensuivit un procès à sensation, qui trouva même son écho dans „la Gazette d'Hollande et de Paris (1)."

En faveur de la douairière de Plettenberg avait paru, en 1669, une brochure, intitulée: *Information Véritable, touchant les difficultés survenues pour le Château et Biens de la Rochette*, etc.

Je n'ai pas eu le bonheur d'en trouver un exemplaire, mais il est facile de se faire une idée de cet écrit, par les larges emprunts qu'en fait „Le Syndicat," dans le but de le réfuter, et quant aux emprunts, „Le Syndicat" les caractérise de la manière suivante:

„Mon intention n'est pas d'examiner, par le menu, le discours, que ce bel esprit (de l'Information Véritable) a formé, pour servir d'entrée à son ouvrage, ni de m'enquérir ce que *facundus hermianensis* a dit, et moins encore des scrupules que la *Gazette d'Hollande et de Paris* ont forgés à son désavantage, mais seulement de découvrir simplement et nûment les fondements, et ensuite toute la structure, et aussi les manquements et défauts, que cet esprit mal intentionné veut faire passer pour choses accomplies auprès de ceux qui sont les plus mécognoissants (2)."

D'après Le Syndicat, le corps de l'Information Véritable était formé de cinquante articles, „que ce bel esprit a mis en avant,

---

(1) *Le Syndicat*, p. 4.
(2) *Le Syndicat*, p. 4, s.

pour prouver le bon droit que Madame Sibille-Marie de Plettenberg peut avoir, pour prendre le bien d'autruy, sans forme de justice (1)".

Par articles le Syndicat entend probablement une série de déductions, qui découlaient du discours préliminaire de l'Information Véritable.

Ces déductions, reproduites en forme de thèses par le Syndicat, seront souvent citées dans cette étude, ordinairement sous le nom d'objections.

La brochure, devant servir de réponse à l'Information Véritable, porte, en effet, le titre: *Le Syndicat, ou Reproche d'Erreur du Libelle intitulé: Information Véritable, Touchant les Difficultés survenues pour le Château et Biens de la Rochette etc. Avec une Déduction sincère des droits de la Maison de Helmondt sur iceux.* Par T. ROEFS, I. V. L. (2) MDCXLIX.

Cette brochure, en petit format, sans nom d'imprimeur, compte soixante pages. J'en possède un exemplaire.

A son tour elle provoqua une réponse, intitulée: *Examen et Réfutation du Syndicat.*

N'en possédant pas d'exemplaire, je puis beaucoup moins en juger que de l'Information Véritable, vu que la réplique, parue bientôt après, en faveur d'Edmond de Cortenbach, est cette fois-ci la sobriété même, en fait d'emprunts et de citations.

La réplique a pour titre: *Remarques de contradictions sur l'Examen et la Réfutation du Syndicat, fait contre la prétendue Information Véritable.*

Sans date et sans nom d'auteur, ni d'imprimeur, cet écrit, dont je possède un exemplaire, est du même format que Le Syndicat et compte 21 pages. Il en sera fait plus longuement mention au cours de ce récit.

La troisième brochure, (celle-ci une déduction en hollandais,) m'a été d'une grande utilité, surtout pour tout ce qui concerne les démarches des États-Généraux près la Cour de Bruxelles et près du prince-évêque de Liége. Elle paraît avoir eu pour auteur

---

(1) *Op. Cit.*, p. 5.

(2) Théodore Roefs épousa en 1671, à Venray, Henriette Coninx, fille de Jean et de Cunéra Ebben, v. W. J. F. JUTEN: *Limburg*, Prov. Genootschap, IV, 4e Aflev. (1896). p. 289.

un avocat près le Conseil de Brabant à La Haye, et est intitulée: *Deduktie concernerende de Differenten van la Rochette.*

C'est une déduction juridique de 8 pages, in 8°, sans date et sans nom d'auteur, ni d'imprimeur, et contenant un exposé du point en litige depuis 1659 jusqu'en 1670.

Cette brochure, également écrite en faveur d'Edmond de Cortenbach, est l'œuvre sérieuse d'un jurisconsulte, et non le travail ignoble d'un pamphlétaire, comme *Le Syndicat* et les *Remarques*.

Les autres sources imprimées seront citées, à mesure qu'il en sera fait usage.

HEER, Novembre 1897.

§ 1. *Contrats de mariage entre les familles Ruysschenberg, Cortenbach et Plettenberg.*

Les époux Guillaume de Ruysschenberg et Marie-Marguerite de Gulpen, seigneur et dame de La Rochette, eurent plusieurs enfants (1). Nous nommerons uniquement ceux que nous avons rencontrés dans nos paperasses: JEAN, qui nous occupera le plus dans cette étude, EDMOND, qui devint commandeur de l'Ordre Teutonique à Siersdorf, HENRI, chanoine de Munster et de Liége, en 1604 archidiacre de la Campine, mort prévòt de Saint-Barthelemy à Liége, le 15 octobre 1626; PHILIPPINE, qui suit, ANNE, abbesse à Ruremonde, et ELISABETH.

Philippine, née le 2 août 1563, épousa, par convenances de mariage du 2 janvier 1582, Adolphe de Cortenbach, vicomte de Tervueren et de Duysborch, seigneur de Helmond et d'Oekene, gouverneur de la ville de Bois-le-Duc. Celui-ci était veuf d'Anne de Mérode, qu'il avait épousée en 1574, laquelle, à son tour, avait été successivement veuve de Louis de Halewijn et de Jacques de Claerhout.

L'époux apportait en mariage les seigneuries précitées, et l'épouse une dot de 9000 florins de Brabant, à 20 sous le florin, ainsi qu'une rente annuelle de cent florins, de la même monnaie, que, par testament, lui avait léguée feu son oncle, Florent d'Argenteau. En vertu de ces convenances elle avait renoncé à l'héritage de ses parents.

Le contrat fut signé et scellé par les deux fiancés, par les parents de Philippine et par les témoins suivants: Adrien de Warfusée; Lamoral de Claerhout, seigneur de Mallingen etc., baron de Gheijse; Godard d'Ahr, commandeur de l'Ordre Teuto-

---

(1) Ils furent dix-sept. *V. Chevalier* J. B. DE HARENNE: *Bulletin de l'Institut Archéologique Liégeois*, tome XXII. — 1re Livraison, p. 130, s. (Liége. Imprimerie de La Meuse, Boulevard de La Sauvenière, 10. — 1891).

nique à Gemert; Henri de Ruysschenberg de Setterich (1), grand-commandeur des Vieux-Joncs; Wynand de Ruysschenberg, chanoine à Mayence; Jean de Ruysschenberg, seigneur de Setterich, amman de Wilhelmstein et d'Eschweiler; Gaspard Huyn d'Amstenrade (2).

Selon la brochure „Le Syndicat" le contrat en question aurait été passé le 5 janvier 1582 et en vertu de ce contrat la seigneurie de La Rochette, „avec appendances et dépendances," aurait été engagée comme caution pour assurer aux nouveaux conjoints le paiement de la dot.

Guillaume de Ruysschenberg, seigneur de La Rochette, mourut le 28 décembre 1586. (3)

Le second mariage qui eut lieu dans la famille Ruysschenberg-de Gulpen, fut celui de Jean de Ruysschenberg.

Il était né le 7 décembre 1554 et, d'après Le Fort, il avait épousé en premières noces Marguerite de Loë, morte sans descendance, fille de Bertrand de Loë, seigneur de Palsterkamp, et de Marguerite de Horst. (4).

Le 10 février 1602 fut passé, au château de ter-Horst, le contrat de mariage entre Jean de Ruysschenberg d'Overbach, conseiller de son altesse le duc de Juliers et gouverneur de la ville de ce nom, et „noble et vertueuse Damoiselle Sibille-Marie de Plettenbergh, fille légitime de feu noble et honoré Henry de Plettenbergh, en son temps Sr Drossard de Schwartzenberg, et de madame Anne de Heyden, Dame et Drossardinne illecq, conjoints."

La ville de Plettenberg et le château de Schwartzenberg se trouvaient dans le comté de La Marck, au Sauërland. Quant au château de ter-Horst, serait-ce Horst, près Venlo?

La fiancée était luthérienne; peu de temps après le mariage, elle se convertit au catholicisme.

Nous nous bornerons à emprunter au contrat de mariage les seules stipulations qui dans la suite sortirent leur effet, ou donnèrent lieu à des procès:

---

(1) Il fonda douze bourses d'étude pour le *Collegium Laurentianum* de Cologne et mourut en cette ville, en 1603. *V.* Jos. Habets: *Studiebeurzen*, p. 163.

(2) *V,* la notice de M. Aug. Sassen: *De Heeren van Helmond.*

(3) *Chevalier de* Harenne: *Op. cit.* p. 130.

(4) *Ibid.*, p. 131.

la mère du fiancé gardera l'usufruit de tous les biens de La Rochette et pourra librement disposer de ses économies;

si la sœur cadette, Elisabeth, se marie, conformément à son état, la mère lui donnera une dot, égale à celle qu'à reçue Philippine, dame de Helmond; moyennant cela, Elisabeth renonce également à l'héritage de ses parents;

les deux frères, Edmond et Henri, y renoncent, à leur tour, même aux successions collatérales, „moyennant une honorable reconnaissance, qui leur avait été promise;" par contre, le fiancé leur accorde libre séjour dans sa maison d'Overbach, „selon leur nécessité et bon plaisir;"

le fiancé sera „l'unicque héritier et possesseur, *pleno jure*, de tous et chaque biens paternels et maternels, nommément de la seigneurie de la Rochette, avec etc., de la Vouerie de Fléron, avec sa jurisdiction, du village et de la seigneurie d'Olne, avec ses revenus annuels, de la maréchalerie héréditaire du duché de Limbourg, avecq ses péages, ainsi que des rentes d'autres jurisdictions, des fiefs à Chaynay, comme aussy des deux maisons nobles d'Overbach et de Holtorff, avec tous leurs droits" etc.;

si le futur époux meurt sans enfants, l'épouse survivante aura l'usufruit de tous ces biens; quant aux acquêts, la moitié lui appartiendra en propriété et de l'autre moitié elle aura l'usufruit;

chaque époux gardera la propriété de son argenterie et de ses joyaux;

le lendemain du mariage le futur époux donnera comme douaire (morgengabe) „un joyau convenable" et une rente héréditaire de trente-deux muids de seigle, affectée sur la cense, dite de Ginsterdorff;

Christophe-Thierry de Plettenberg, drossard de Schwartzenberg, frère de la fiancée, restera l'héritier unique des biens de ses parents, situés dans l'électorat de Cologne et dans le duché de Berg, et donnera à sa sœur une dot de 13000 patacons. Si le mariage reste sans enfants, le survivant aura l'usufruit de cette somme et il en aura la moitié en propriété.

§ 2. *La carrière civile et militaire de Jean de Ruysschenberg.— Le siége de Juliers.*

Au paragraphe précédent Jean de Ruysschenberg est qualifié de conseiller de Juliers et de gouverneur de la ville de ce nom. Auparavant il avait été commandant de la cavalerie du duché. Comme tel, il avait porté, dans le cortège à Dusseldorf, le bouclier et les insignes du duché de Clèves, le 10 mars 1592, lors des funérailles du duc Guillaume (1).

A la mort du duc Jean-Guillaume, décédé le 25 mars 1609, Jean de Ruysschenberg était amman et gouverneur de la ville de Juliers.

Le duc mourut sans enfants, et avec lui s'éteignit la lignée mâle des ducs de Juliers, de Clèves et de Berg, ainsi que des comtes de Ravesteyn.

Il y avait plusieurs prétendants pour la succession, mais Jean-Sigismond, électeur de Brandebourg, et Wolfgang-Guillaume, comte Palatin du Rhin, se faisaient valoir le plus.

L'empereur Rodolphe II voulait, en sa qualité de chef suprême du Saint-Empire, intervenir comme arbitre, et à cet effet il nomma l'archiduc Léopold gouverneur provisoire des trois duchés et du comté de Ravesteyn.

Cela ne fit pas le compte des deux prétendants que nous venons de nommer. Ils se proposaient de s'emparer de ces pays par les armes. Ils conclurent à cet effet une alliance avec la République des Provinces-Unies et avec la France, dans le but surtout d'intimider l'Empereur et le roi d'Espagne.

Le seul qui offrît de la résistance, était Jean de Ruysschenberg; il avait pris le parti de l'archiduc Léopold. Celui-ci l'avait confirmé dans ses fonctions d'amman et de gouverneur de la ville de Juliers, et l'Empereur l'avait nommé colonel et commandant en chef (bestelter Kriegsoberster). Ruysschenberg mit le château de Breidenbempt en état de défense et prit lui-même le commandement de la capitale du duché.

Déjà au mois de mai 1610 le prince Chrétien d'Anholt, accom-

---

(1) Brosius et Mappius: *Annales Juliae, Montium, Cliviaeque ducum*, t. III, p. 108.

pagné d'Ernest marquis de Brandebourg et du comte Palatin Wolfgang-Guillaume, apparut dans les environs de la ville de Juliers, avec quelques milliers de soldats, pour préparer le siége de cette forteresse.

Le comte Maurice de Nassau, plus connu sous le nom de prince Maurice (d'Orange), quitta bientôt les Provinces-Unies et arriva le 25 juillet à Neuss, avec 138 compagnies d'infanterie, 3000 hommes de cavalerie et 48 pièces d'artillerie. Le 28 de ce mois il se joignit au prince d'Anholt et commença incontinent le siége de la ville de Juliers.

Il attaqua d'abord les travaux avancés de la place et les prit d'assaut, successivement le 10 et 14 août. Ce dernier jour ses troupes furent deux fois refoulées, après une réussite momentanée, et la lunette ne leur resta définitivement qu'après une attaque redoublée d'artillerie.

Le 15 août Jean de Ruysschenberg essaya de mander à son subalterne, le commandant de Breidenbempt, qu'il avait assez de vivres et de munition, mais que la place de Juliers n'était pas tenable, sans un prompt secours. Le messager fut arrêté par les Hollandais, et la lettre interceptée.

Le 18 août une armée française, sous la conduite du maréchal de France, Claude de La Châtre, vint se joindre à l'armée des assiégeants.

Depuis la prise des travaux avancés de la ville, le prince Maurice avait dirigé tous ses efforts contre la citadelle.

Jean de Ruysschenberg, le défenseur de la place, avait avec lui sa femme et son enfant unique, Edmond, âgé de cinq ans. Le 22 août il envoya de la citadelle son enfant au prince Maurice, avec prière de le mettre en lieu sûr. Le prince s'en chargea avec empressement et le fit conduire, sous une brillante escorte, à Aix-la-Chapelle. Jean de Ruysschenberg ne tarda pas de remercier vivement le prince Maurice, par une seconde lettre, tout en s'excusant de l'opiniâtreté qu'il mettait à défendre la forteresse, lié qu'il était par son serment envers feu son maître et envers l'Empereur (1).

(1) *Ibid.* p. 120, s.

Pour encourager la garnison et la tenir dans le devoir, le défenseur de Juliers, à court d'argent pour la solde, alla jusqu'à tailler son argenterie en pièces, pour la distribuer à ses officiers et soldats. Sa femme distribua de même ses bijoux (1). Aussi ne tarira-t-il jamais d'éloges sur le dévouement et le courage de sa femme, dans ces jours difficiles.

Quand les assiégeants connaissaient l'intention de Jean de Ruysschenberg, ils redoublaient leurs attaques nuit et jour. Malgré la bravoure que déployaient les assiégés, à la fin du mois d'août la citadelle était tellement battue en brèche, que le prince Maurice sommait Ruysschenberg de se rendre. Celui-ci demanda trois jours pour délibérer, mais entretemps le bombardement ne discontinuait pas. A la fin, la brèche était telle, que les assiégeants allaient tenter d'enlever la citadelle de force. A cette vue, pas tant les soldats, mais surtout les habitants priaient le commandant de ne pas faire d'efforts inutiles et d'épargner à la ville les horreurs d'un assaut. Il se rendit à l'évidence et entra en pourparlers avec le prince Maurice.

La capitulation eut lieu le 1 septembre, après un siége d'à peu près sept semaines.

Les conditions principales pour la garnison étaient celles-ci:

le vainqueur fournit les chevaux et les chariots nécessaires pour le transport des malades, des blessés et des bagages de la garnison;

Ruysschenberg rend les prisonniers de guerre et les chevaux capturés;

il fera capituler la garnison du château de Breidenbempt, aux mêmes conditions que celle de Juliers;

la garnison sortira de la place, avec tous les honneurs de la guerre;

le commandant ne devra jamais être incommodé à cause de cette guerre; il gardera tous ses biens et priviléges, à condition qu'endéans les trois mois il jure fidélité aux chefs d'armée, contre lesquels il avait défendu la place;

le commandant, les officiers et les soldats ne pourront rester, les quarante jours qui suivent, sur le territoire des prétendants, ni sur celui des Provinces-Unies.

(1) *Pièces justificatives.* n°. 6.

Le 2 septembre Ruysschenberg sortit de la citadelle, suivi de 1500 soldats, et se rendit au lieu, où les chefs étaient réunis. Il descendit de cheval et les remercia de leur bienveillance à son égard. Ensuite il donna la main au maréchal de La Châtre, mais quand il voulait faire de même aux autres chefs militaires, le marquis de Brandenbourg, représentant l'électeur de ce nom, lui signifiait d'un geste de la main, qu'il n'avait qu'à s'en aller (1). Le commandant s'était probablement cru obligé à cette civilité, puisqu'il représentait l'Empereur.

L'année suivante Jean de Ruysschenberg s'établit définitivement au château de La Rochette.

§ 3. *L'avouerie* (2).

Originairement le territoire de l'avouerie de Fléron appartenait à une abbaye de cette contrée, c.-à-d., à l'abbaye de Chèvremont.

Par diplôme du 3 mai 779, daté de Herstal, Charlemagne, à la demande de l'abbé Ermenhard, confirma les donations, faites à Chèvremont par son aïeul, Pepin de Herstal, et par d'autres, et il prit l'abbaye ainsi que tous les habitants de ces possessions sous sa protection (3).

Il est plus que probable que le grand empereur accorda, en même temps, ou plutôt, confirma l'immunité du pouvoir civil pour tout le territoire de l'abbaye (4).

Dans son diplôme du 11 septembre 844, l'empereur Lotaire I mentionne explicitement cette immunité. Il exempte le territoire de l'abbaye des frais à faire, à l'occasion de passages de troupes, ou de fonctionnaires publics, et il lui fait don des contributions que le fisc y peut prélever (5).

Enfin l'empereur Otton I, par diplôme daté de Pavie, 1 août 972, réunit l'abbaye de Chèvremont au chapitre royal de Notre-

(1) BROSIUS et MAPPIUS, *loc. cit.* p. 122, s.

(2) A son grand regret, l'auteur de cet écrit n'a pas été à même de pouvoir consulter l'ouvrage: Histoire des Avoueries de la Belgique, par *de Saint-Génois*.

(3) LACOMBLET: *Urkundenbuch*, B. I, p. 1.

(4) V. KARL-FRIEDRICH EICHHORN: *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte*, I Theil (Dritte Ausg.) p. 398—410,

(5) LACOMBLET, Ibid., p. 26.

Dame à Aix-la-Chapelle. Le chapitre nommera l'abbé de Chèvremont et percevra les revenus, déduction faite des frais d'entretien et d'administration (1).

Quelques années après, l'abbaye fut détruite, mais le territoire, qui y était annexe, continuait d'appartenir au chapitre de Notre-Dame, sous le nom de *la terre d'Aix*, ou d'avouerie de Fléron.

D'après la législation de l'époque, le même jour que Chèvremont reçut son immunité du pouvoir civil, l'abbé nommait dans son territoire les échevins, avec mayeur ou écoutète. Les mayeurs ou écoutètes remplaçaient les centeniers du comte. Au début la compétence de ces petits tribunaux était assez restreinte. Ils connaissaient du correctionel et des petites causes civiles, comme, p. ex., du recouvrement de sommes de peu d'importance, de loyer etc.

Quand il s'agissait d'une question foncière ou criminelle, il fallait qu'un juge supérieur vînt présider le banc des échevins. Il présidait aussi les trois placités généraux, annuels.

Ce juge supérieur, c'était l'avoué (advocatus). Il avait une place prépondérante dans l'administration de la justice, et à lui appartenait la convocation et le commandement de la milice, en temps de guerre.

L'avoué était aussi le défenseur armé de la corporation ecclésiastique. Dans l'une et l'autre qualité il représentait l'empereur. Mais, au fond il n'était que fonctionnaire amovible.

De tout temps les avoués étaient tentés d'outrepasser leur compétence et d'empiéter sur les droits des corporations ecclésiastiques.

En 874, Regenbiern, abbesse de Gerresheim, ratifie la fondation de cette abbaye, faite par feu son père, Géricus, et conjure en même temps l'archevêque de Cologne, de ne jamais permettre, qu'un avoué, ou une abbesse, amoindrisse les biens de l'abbaye, ou modifie les droits des serfs (2).

En 877, l'abbé de Werden reçoit du roi romain Louis III le droit de choisir l'avoué (3).

---

(1) Ibid., p. 68.

(2) „Ut si quis *advocatus*, seu coenobii hujus prelata superveniens, eam (racionis seriem) infringere, vel jura mancipiorum mutare voluerit" etc. *Lacomblet*, op. cit., I, p. 34.

(3) *Ibid.*, p. 37, „coram *advocato* quem abbas constituerit" etc.

Au siècle suivant, les empereurs Otton I, Otton II et Otton III accordent, coup sur coup, le même privilége à diverses corporations religieuses (1).

Rien d'étonnant donc, que dans sa lettre de fondation de l'abbaye de Thorn, près Ruremonde, de l'an 992, la comtesse Hilsonde stipule, que le choix de l'avoué doive appartenir à la communanté (2).

Au onzième siècle les empereurs ajoutent au privilége de pouvoir élire l'avoué celui de pouvoir le destituer (3)

Le 10 octobre 1036, l'empereur Conrad II autorise l'abbé de Werden de céder certaines grandes propriétés au comte Herimann, afin de libérer d'autres propriétés de l'abbaye des vexations de cet avoué (4).

A cette époque la féodalité héréditaire était en train de tout envahir, et les avoués, devenus ordinairement des feudataires et des dynastes dans leur propre domaine, poursuivaient, avec acharnement, leurs vues ambitieuses contre les corporations religieuses, dans la même mesure que le pouvoir central de l'empire s'affaiblissait.

Un autre danger pour les corporations religieuses, contre lequel, à la demande des supérieurs, les empereurs édictent des défenses, c'est l'abus, que commettent les avoués, de substituer des sous-avoués. Cette charge-ci s'achetait ordinairement, au moyen d'un capital, (à titre d'hypothèque) et s'appelait engagère. L'usure, que les prêteurs en tiraient, se prélevait au détriment des corporations. C'est ainsi que vers l'an 1100 un sous-avoué s'appropria, à ce titre, presque tous les revenus de trois villages, appartenant au chapitre cathédral de Cologne. Sur les plaintes du chapitre l'avoué, Adolphe de Berg, intervint et remédia au mal (5).

Pendant ces luttes continuelles les corporation religieuses tâchaient, autant que possible, de se soustraire aux vexations des avoués et de faire nettement déterminer les droits et les devoirs, de part et d'autre.

---

(1) *Ibid.*, p. 54—79, *passim.*

(2) „Non sit ullus *advocatus*, nisi quem fratres et sorores de Thorne coenobii elegerint." V. Jos. Habets: *De archieven van het Kapittel der Hoogadel. Rijksabdij Thorn* (Algemeen Landsdrukkerij, 1889) D. I, p. 6.

(3) Lacomblet. I, p. 83.

(4) Iibid., p. 106.

(5) *Ibid.*, p. 167.

Vers le milieu du onzième siècle la compétence des avoués était en général limitée, comme suit: ils convoquaient et présidaient les trois placités généraux. A titre de rénumération (servitium) ils recevaient le tiers des émoluments et des amendes, échus en ce jour, ainsi que le tiers de ces mêmes revenus de tous les procès, qui à cette occasion devenaient pendants; ils recevaient en outre des quantités déterminées de céréales et de victuailles, pour chaque placité, rarement une somme fixe d'argent; ils logeaient, avec leur suite, aux frais de la corporation; après la clôture du placité, ils banquetaient, avec leurs amis et les échevins, aux frais du même budjet. Si pendant l'année un cas criminel s'était présenté ou une contestation d'héritage, l'avoué était mandé pour présider le banc échevinal. Alors il n'avait droit qu'au tiers des amendes ou des émoluments et au logis.

Au douzième siècle l'autorité compétente soustrayait, dans bien des territoires, toutes les actions civiles et personnelles à l'avoué, comme à Meerssen, ne lui laissant que la présidence des placités et celle des bancs d'échevins, en cas d'affaire criminelle, vu que l'effusion de sang est interdite aux ecclésiastiques (1).

Cependant les avoués rendaient toutes ces mesures illusoires. Sous prétexte de rendre justice, eux-mêmes, ou leurs sous-avoués, ils campaient, la plus grande partie de l'année, dans les différents villages de l'immunité ecclésiastique, ordonnant des exactions pour l'entretien de leur nombreuse suite et pour les frais de justice, et forçant les établissements religieux à des festins dispendieux.

Les avertissements des empereurs étant restés infructueux, l'archevêque de Cologne, (Saint) Engelbert I, comte de Berg, attaqua enfin résolument le mal. Il dénonça les abus au saint-siége, afin de pouvoir combattre le bon combat, sous les auspices du chef suprême de l'église.

Dans une lettre du 1 mars 1221, le pape Honore III écrivit, en substance, ce qui suit, à l'archevêque de Cologne et aux suffragants de cette province ecclésiastique.

Par respect de l'Avoué céleste, (écrit-il), que chaque corporation ecclésiastique a pour Patron, l'avoué devrait s'efforcer à la combler

---

(1) Jos. Habets: *Limb. Wijsdommen*, ('s Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1891.) p. 178—181; et *Publib.* etc. *du duché de Limb.*, t. I, p. 148, s. s.

de bienfaits et à la défendre de toutes ses forces; au moins, si les avoués interprétaient leur nom, comme ils le devraient. Mais parmi eux il y en a, qui se servent de leur charge, comme d'un paravent, pour la liberté du mal. Dans le territoire, où ils ont le droit d'avoué (advocationis jus), non seulement ils se livrent profusément à des bacchanales, mais encore ils dépouillent les corporations ecclésiastiques, en de véritables brigands.

Finalement le pape exhorte l'archevèque et les suffragants de ramener les avoués à ne percevoir que leur dû, et, au besoin, de les menacer du glaive salutaire de Pierre, c à d., de l'excommunication (1).

Par lettre, datée du même jour, le pape autorisa tous les chefs des corporations religieuses, en cette province ecclésiastique, de prendre la charge d'avoué en engagère, chaque fois que l'occasion s'en présenterait.

Quelques jours après, il fit défense de donner en fief toute charge d'avoué, devenue vacante (2).

Dans cette lutte pour la liberté de l'église, l'archevêque Engelbert I tomba martyr, lâchement assassiné par Frédéric, comte d'Isenbourg, avoué des abbayes d'Essen et de Werden (3).

Depuis, la plupart des corporations ecclésiastiques parvinrent à se soustraire presque entièrement à l'ingérence de l'avoué, souvent par un accord assez onéreux.

Dans notre province, l'abbaye de Thorn put se maintenir, grâce à la principauté de Liége, qui l'enclavait en grande partie Aussi, quand en 1314 le sous-avoué, Gérard, seigneur de Horne, recommença l'ancien jeu des avoués, il suffit de l'excommunication, pour avoir bientôt raison de lui (4).

L'ancienne abbaye de Susteren fut moins heureuse Les avoués la dépouillèrent de tous ses droits seigneuriaux (5). Il en fut de même pour la fondation de Pepin de Herstal, à Mont-Ste-Odile,

(1) LACOMBLET, t. II, p. 51.

(2) *Ibid.*, note 1, et *Vorbericht*, II, p. XI.

(3) *Ibid. Vorbericht*, p. XI, BINTERIM *und* MOOREN : *Die Erzdioec. Koeln*, neu bearb. von Dr ALB. MOOREN, Zweiter Band, p. 644. v.

(4) JOS. HABETS : *De arch. der Riiksabdii Thorn*, I, p. XLIX—LIII.

(5) JOS. HABETS : *Limb. Wijsdommen*, p. 304, s. s. et *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. VI, p. 535, publie un record des échevins de Susteren, daté 14 Septembre 1260, sur les droits que

près Ruremonde, qui fut métamorphosée en ammanie de Montfort.

La splendide fondation de la reine Gerberge à Meerssen n'eut pas meilleur sort. Les avoués, de fonctionnaires qu'ils étaient, se firent les seigneurs héréditaires du territoire de la Prévôté de Meerssen, connu depuis sous le nom de Pays de Fauquemont (1).

Dans les pages suivantes nous verrons, par quel expédient les seigneurs de La Rochette voulurent s'emparer de l'avouerie de Fléron.

Mais avant de passer outre, donnons un petit aperçu du territoire ainsi que des droits et des émoluments de l'avoué, tels qu'ils existaient au dix-septième siècle.

Tout ce territoire était terre d'empire. En matière civile on appelait de la justice de Fléron à la cour des échevins d'Aix-la-Chapelle, nommée le Siége Royal d'Aix, et de là à la chambre impériale de Spire.

Depuis la réunion de l'abbaye de Chèvremont avec la collégiale de N.-D. à Aix-la-Chapelle, le territoire fut appelé la terre d'Aix et, plus tard, la vouerie d'Aix (2).

D'après une sauvegarde, délivrée en 1597, l'avouerie comprenait, outre le rocher de Chèvremont, qui servait alors de lieu de supplice, José, près de Herve, avec ses 50 maisons, Vaulx-dessous-Olne et Nessonvaulx, chacun avec 25, Ayneux, 24, Vaulx-sous-Chèvremont, 25, Romsée, 19, Les Marets et Ressonsart, chacun 12, Retinne, 7, Hotteux, 6, Fochalle, Trois-Chênes et Chaumont, chacun 4, Badrihaye, 2, Perfond-Cheval ou Perfond-Vaux, 1, et une partie de Chênée (3). D'après une sentence, rendue le 21 mai

---

les seigneurs de Fauquemont (les avoués de l'abbaye,) et les seigneurs de Dieteren ont à Susteren. L'abbesse, ni le chapitre, n'y sont pas même mentionnés. Il en est de même dans la formule de serment pour les bourgmestres et jurés. *V. Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. VI, p. 451.

(1) *V.* la lettre de fondation chez Jos. Habets : *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXV, p. 97, s. A comparer les droits souverains et seigneuriaux que possédait la prévôté, d'après les diplômes des rois romains Conrad III et Frédéric Barberousse, (Jos. Habets : *Limb. Wijsdommen*, p. 178—188), avec les droits insignifiants qu'elle possédait, d'après les coutumes judiciaires, de date beaucoup plus récente, éditées par E. Slanghen : *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI. p. 208, s. s. et reproduites dans *Limb. Wijsdommen*, p. 171, s. s.

(2) J. J. Raikem : *Discours prononcé*, 15 oct. 1860, p. 41, s. s. Louvrex, tom. IV, p. 165. Jos. DeMarteau : Notre-Dame de Chèvremont, p. 27.

(3) Jos. Demarteau, *op. cit.*, p. 52.

1621 par la Cour de Brabant à Bruxelles, il faut y ajouter: Wégimont, L'Heure et l'église de Fléron, avec la maison où se tenaient les plaids, et une maison intermédiaire, adjacente à l'église (1). Un relevé, fait en 1699, porte le nombre des ménages à 1200.

Le chapitre de Notre-Dame à Aix-la-Chapelle avait les droits seigneuriaux et souverains sur ce territoire et à ce titre il avait le droit de patronage des églises et le droit sur la plus grande partie des dîmes; il nommait le mayeur et les échevins de Fléron et recevait deux tiers des amendes; il nommait aussi l'avoué. Celui-ci devait représenter le pouvoir exécutif et défendre les intérêts du chapitre; en outre, il devait protéger les habitants du territoire.

D'après le relevé de 1699 les 1200 ménages devaient à l'avoué, par an, „chacun deux corvées et une poule, lesquels ne sçauroyent être à moins que de demy écu par an." Il avait ensuite le tiers des amendes, évalué à 100 florins par an.

„Il jouissait en outre, sur tout le territoire soumis à sa juridiction, du droit de chasse et de pèche; du droit de convoquer les plaids ou parlements généraux des habitants, comme les réunions du tribunal (des échevins, c.-à-d. en matière criminelle,) et d'y siéger à la place d'honneur, tenant en main la verge de justice" (2).

§ 4. *Les seigneurs de La Rochette, avoués de Fléron.*

Le château et le territoire de La Rochette formaient originairement un *prædium*, un territoire, ressortissant au centenier et au comte de l'Empereur. Un des possesseurs, fidèle à son caractère germanique, s'était fait le client d'un puissant seigneur voisin, le sire de Daelhem. Sous l'action du régime féodal cette clientèle devint un vasselage ou un lien féodal héréditaire. Un fief pareil était appelé un fief externe, *feudum extra curtem* (3), vu que le ressort judiciaire du territoire restait le même, les obligations,

---

(1) J. J. RAIKEM, *op. cit.*, p. 44.
(2) JOS. DEMARTEAU, *op. cit.*, p. 56.
(3) D. CHR. GOTTL. BIENERUS: *Commentarii de Origine et progressu legum juriumque Germanorum*, Pars. II, Vol. II. p. 216. s.s. (Lipsiae, apud Georg. Emmanuel Beer, MDCCLXXXXV).

que le propriétaire assumait envers le puissant voisin, n'étant que personnelles. Aussi voyons-nous, qu'après l'envahissement total de l'Empire par le régime féodal, et la disparition successive des comtes et centeniers, le château et presque tout le territoire, qui en dépendait, ressortissaient, quant à la justice ordinaire, à des cours de nature impériale, c.-à-d., en partie à celle de Fléron, en partie à celle de Jupille (1).

Il en était de même pour l'aide. Le domaine de La Rochette contribuait dans celle de l'Empire et ne fut comprise dans celle de Daelhem que pour cette partie des biens, qui se trouvait sous le ressort judiciaire ordinaire de ce comté (2).

Biens des seigneurs, qui avaient acquis de l'Empereur des droits souverains, p. ex., la haute, moyenne et basse justice, continuaient, soit par calcul, soit par contrainte, de se faire les feudataires de l'un et de l'autre puissant seigneur voisin.

C'est ainsi, par ex., que dans la seigneurie de Limbricht, qui était terre d'empire, trois seigneurs, chacun pour lui-même et pour ses successeurs, s'étaient successivement faits les vassaux des ducs de Juliers, des comtes de Looz et des sires de Fauquemont. Chaque nouveau seigneur devait, en conséquence, faire le relief de la seigneurie par devant les trois cours féodales respectives de ces trois suzerains. Malgré ce triple vasselage du seigneur, la seigneurie restait terre d'empire, gardait son ancien recours en justice ordinaire, et ne payait dans l'aide qu'avec l'Empire.

Ce vasselage ne formait donc qu'un lien personnel entre le seigneur et le puissant voisin, mais ne réagissait pas sur la nature de la seigneurie. Par ce lien, le seigneur devint le feudataire et le protégé du puissant voisin, et s'engagea à mettre son château, en entier, ou en partie, à la disposition de ce suzerain d'occasion, sans préjudice toutefois du Souverain suprême, l'Empereur.

Cependant, peu à peu, le seigneur qui avait assumé cette obligation personnelle, portait ses affaires en matière féodale, non devant la cour féodale de son souverain, mais devant celle du suzerain, son puissant voisin. Dans la suite, ce procédé devint

(1) J. J. Raikem, ibid. p. 41—46.
(2) Ibid.

coutume et obtint force de loi. Inutile de dire, que très souvent la justice ordinaire courait risque d'aboutir au même terme, par voie d'appel.

Comme on a vu ci-dessus, à part une petite partie de terrain qui était terre de Daelhem, le château et le territoire de La Rochette étaient terre d'empire. Les seigneurs avaient donc l'Empereur pour souverain. Mais eux aussi, comme nous venons de dire, étaient devenus, dans le courant des siècles, les feudataires d'un puissant voisin et s'étaient obligés à faire le relief de leur seigneurie par devant sa cour féodale, celle de Daelhem.

Dans le territoire de Fléron aussi, la charge d'avoué était devenue héréditaire. Le chapitre de N.-D. d'Aix l'avait inféodée au domaine de La Rochette. Or, depuis le commencement du 15me siècle les seigneurs de la Rochette poursuivaient la politique constante de soustraire, non-seulement la seigneurie de La Rochette, mais aussi le territoire de l'avouerie de Fléron, à l'Empire, pour en faire un territoire du duc de Brabant, comme comte de Daelhem. Et non-seulement ils niaient la souveraineté suprême de l'Empereur sur l'un et l'autre territoire, mais ils contestaient même au chapitre de N.-D. à Aix les droits seigneuriaux et souverains sur tout le domaine de l'avouerie, pour les attribuer au même duc de Brabant, comme comte de Daelhem, c.-à-d. au suzerain d'occasion du seigneur (et non de la seigneurie) de La Rochette; de sorte que, par une inversion des rôles, l'avouerie de Fléron n'aurait plus été qu'un fief *externe* (1) de la cour féodale du chapitre de N.-D. à Aix, n'ayant d'autre attache avec le chapitre que le payement des frais de relief.

Ici, comme partout, une telle politique se heurtait d'abord à l'ayant droit, et ensuite à la population, qui avait intérêt à ne contribuer que dans l'aide d'un seul souverain. De plus, avant l'invasion néfaste de l'ancien droit romain dans les cours de justice ordinaire, cette population savait son code civil ainsi que son code pénal par cœur, et elle répugnait à devenir justiciable d'une cour, qui rendait ses sentences d'après des coutumes qui ne lui

(1) Nous préférons le mot: *externe* à celui d'étranger, puisque celui-là rend mieux le terme hollandais: *buitenleen*, et l'expression juridique: *feudum extra curtem*.

étaient pas familières. Aussi s'opposait-elle toujours aux usurpations de souveraineté, de la part d'un simple suzerain du seigneur, telles que l'imposition d'une aide, l'ingérence dans la nomination d'échevins, le recours en justice ordinaire, de peur de devoir payer dans deux, ou même plusieurs aides différentes, et de devoir paraître devant des juges, qui lui parleraient un langage judiciaire inaccoutumé.

A ce qui précède la brochure „Le Syndicat" etc. fournit matière à une objection (1):

„Bauduin Faschot (2) et Libert Rouroux (3) et consorts, par traïson, surprenaient le château de *Rochette*, sur prétexte d'avoir quelqu'action, et sous l'appui des Comtes de la Marcke, qui en ce temps faisaient le guerre aux Liégeois, et treuvèrent à propos de mettre guarnison au dit château, et se déclarer les seigneurs, par le transport de l'action scabreuse des usurpateurs susdits; et s'en servirent si bien, qu'ayant mis une ambuscade entre *Rochette* et Liége (4), ils attirérent l'Evesque en personne hors de sa Ville, qui, pour sa témérité, fut accablé et tué sur place (5).

„La maison de Witthem, se voyant ainsi dépossédée de son château, spoliée de tous ses biens, sans forme de justice, et chassé ses domestiques, eut recours à la justice, non pas à Liége n'y dans l'Empire, mais devant la cour Féodale de Daelhem. La Maison de la Marcke, par exception déclinatoire, fit ses plaintes à l'Empereur (alors aussi Ducq de Brabant), et tous ses efforts pour persuader à sa Majesté de l'annexer à l'Empire immédiatement, comme chose indifférente alors: l'Empereur faisant examiner cette affaire par son Conseil, l'exception déclinatoire fut rejetée, et les parties renvoyées à la Cour Féodale. Et depuis, le comte de la Marcke fut condamné à la restitution de la Rochette, avec appendances et dépendances, par sentence prononcée 1531, le 17 d'octobre. Après cette sentence on intenta encore des procès, de part et d'autre, touchant les fruicts et émoluments, perceus

---

(1) p. 34, s.

(2) Baudouin Faschotte de Magnée, *V. Chevalier de* HARENNE. *op. cit.*, p. 103, s.

(3) Libert de Voroux, *v.* ibid., p 104.

(4) à la fontaine de Wez.

(5) Le prince-évêque, Louis de Bourbon, tué le 30 août 1482, probablement par Guillaume de La Marck, surnommé le Sanglier des Ardennes; *v.* ibid. p. 98. s.

depuis l'invasion et spoliation; et de la part de ceux de la Marcke, touchant les appendances et dépendances de la vouerie de Fléron et autres, scitués à Liége, Limbourg, Luxembourg et ailleurs, avec intervention de l'office fiscal, de la part de Witthem, et de la part de ceux de la Marcke, du chapitre de notre Dame d'Aix, (desquels ceux de Liége prétendent d'ètre les représentants à cette heure, quoy qu'à tort, puisque la vente de Fléron est cassée (1) et annulée. Mais dans l'un et l'autre succombèrent ceux de la Marcke, et furent jugés non recevables et mal fondés, et condamnés à restitution et à tous dépens."

L'auteur de ces lignes oublie trois choses: 1° que l'appel à la cour féodale d'un suzerain quelconque était entré dans les coutumes judiciaires, 2 que la charge d'avoué de Fléron était inféodée à la seigneurie de La Rochette, 3° que l'empereur, qui était en même temps duc de Brabant, ne contestait pas au chapitre de N.-D. à Aix les droits seigneuriaux et souverains, ni l'appel aux Cours impériales, en matière purement civile, 4° que le lien de féodalité ne déterminait pas la nature du territoire, mais que cette nature était déterminée a) par la contribution dans l'aide, b) par le recours en justice ordinaire, c.-à-d. in causis civilibus, allodialibus, *non* feudalibus, comme s'exprimait l'adage admis. Or, il s'agit ici d'une question de droit féodal.

L'érection du Cercle de Bourgogne, en 1548, aurait dû mettre fin à ces irrégularités. Comme tant d'autres seigneuries impériales, que le souverain Conseil de Brabant continuerait de citer injustement devant sa barre, l'avouerie de Fléron et la seigneurie de La Rochette ne furent pas comprises dans l'énumération des domaines, qui dorénavant formeraient ce Cercle. Elles restaient par conséquent terre d'empire et furent ainsi d'emblée incorporées au Cercle de Westphalie. Seulement cette portion de La Rochette, qui était terre de Daelhem, continuait de ressortir à ce comté et par conséquent au Cercle de Bourgogne. De même le seigneur de la Rochette était obligé de faire, aussi à l'avenir, le relief de sa seigneurie, qui était un fief externe, par devant le duc de Brabant, comme comte de Daelhem. Le lien personel de feudataire

(1) La vente avait été cassée par une cour incompétente; *v.* le 5 suivant.

à suzerain avait été rompu, il est vrai, par le recès d'Augsbourg, du 26 juin 1548, mais le relief resta grever la seigneurie, comme une charge emphytéotique. Ce qui fut aboli par ce recès, c'était, avant tout, la faculté, que le feudataire avait eue jusqu'à cette date, de faire juger les causes féodales d'un fief externe, par la cour féodale du suzerain, car la dénonciation de la juridiction entre toutes les autres parties de l'Empire et le Cercle de Bourgogne avait été réciproque.

Comme envers tant d'autres seigneuries impériales, le Conseil de Brabant ne tint non plus compte du nouvel ordre de choses par rapport à la seigneurie en question.

Les seigneurs en firent autant, tout en se servant d'une supercherie nouvelle.

Le 12 décembre 1564, Guillaume de Ruysschenberg avait fait le relief de la charge d'avoué par devant la cour féodale du chapitre de N.-D. à Aix.

Bientôt après il avança, qu'à Aix il n'avait fait le relief que d'un titre pur et simple, celui d'avoué, mais que la charge de haut-avoué lui avait été conférée par le relief qu'il avait fait de la seigneurie de La Rochette, par devant la cour féodale du roi d'Espagne, duc de Brabant et comte de Daelhem. Il s'opposa, en conséquence, à une nomination d'échevin, faite par le chapitre de N.-D. Le Conseil de Brabant déclara, il est vrai, la réclamation et la distinction non fondées, par sentence du 24 décembre 1586, mais il y inséra des réserves qui devinrent dans la suite la source des maux qui fondirent sur l'avouerie de Fléron (1). Que ne se enait-il au recès d'Augsbourg, du 26 juin 1548?

Avant de passer outre, il est nécessaire de préciser l'état de a question.

Il y a deux seigneuries, dont le territoire est terre d'empire, celle de La Rochette et celle de Fléron. La première est fief externe de Daelhem, c.-à-d. chaque nouveau seigneur de La Rochette doit payer à la cour féodale de Daelhem les frais pour les formalités du relief et, depuis le recès d'Augsbourg du 26 juin 1548, tout est dit. La seigneurie de Fléron, avec toutes ses dépendances,

(1) RAIKEM, *op. cit.*, p. 44. *Chevalier de* HARENNE, *op. cit.*, p. 120.

a pour seigneur le chapitre de N.-D. à Aix. Le seigneur de La Rochette est le subalterne du chapitre dans l'avouerie: c'est de celui-ci qu'il reçoit l'investiture comme avoué du territoire qu'on nomme l'avouerie de Fléron, et sur lequel le chapitre exerce les droits seigneuriaux et souverains.

Contre tout droit, le seigneur de La Rochette conclut de l'ancien lien entre le feudataire et le suzerain à la souveraineté du roi d'Espagne, comme duc de Brabant et comte de Daelhem. Le conseil de Brabant y donne son assentiment.

Le seigneur de La Rochette déclare que le territoire de l'avouerie de Fléron n'est qu'une dépendance de La Rochette. Le Conseil de Brabant est de son avis et revendique la jurisdiction et partant la souveraineté sur ce territoire.

Reste le seigneur de l'avouerie. Il reçoit de l'empereur, le souverain du territoire, la confirmation des droits seigneuriaux et souverains; et jamais seigneur dans ce territoire, ni le chapitre de N.-D., ni les acquéreurs successifs des droits seigneuriaux, n'ont demandé la confirmation de ces droits aux ducs de Brabant, comtes de Daelhem.

Qu'est-ce donc à dire, que le Conseil de Brabant force de temps en temps le seigneur de La Rochette de se faire investir de la charge d'avoué, soit par le chapitre de N.-D., soit par les Bucquoy, si en même temps ce Conseil réclame la juridiction sur ce territoire? Il y avait donc une guerre sourde entre le seigneur du territoire de l'avouerie et le Conseil de Brabant. Les seigneurs de La Rochette ont exploité cette situation, pour s'arroger les droits souverains du roi d'Espagne, comme duc de Brabant et comte de Daelhem.

Avant de terminer ce paragraphe, il est utile d'y ajouter que, d'après des estimations faites en 1662 et en 1701, la seigneurie de La Rochette comprenait 1° le château de ce nom, 2° 1700 à 1800 bonniers de terrain, dont environ 1500 étaient des bois, et 300 des champs et des prairies, rapportant, en tout, 1300 à 1400 florins de Brab. par an, 3° un moulin à poudre, et 4° nombre de censes. D'après les évaluations, faites successivement par Edmond de Cortenbach, la douairière de Plettenberg et Joseph-Albert comte d'Arberg et de Valengin, la seigneurie de la Rochette, avec ses biens immeubles, avec ses censes, capitaux, carrières et mines, rapportait annuellement treize à quatorze mille florins, en dehors des rentes de Montjoie, d'Aix et de Cologne.

§ 5. *Jean de Ruysschenberg, seigneur de La Rochette et avoué de Fléron.*

Jean de Ruysschenberg releva la seigneurie de la Rochette, devant la cour féodale de Daelhem, le 28 février 1587.

Le 2 juillet suivant, il fit à Limbourg le relief du maréchalat héréditaire du duché de ce nom, avec le pont de Chênée, par procuration donnée à son frère Henri, alors chanoine de Liége et de Munster.

Guillaume de Nesselrode avait de même relevé, pour Jean de Ruysschenberg, l'avouerie de Fléron, par devant le chapitre d'Aix, le 25 août 1600.

Retenu par les affaires de Juliers, „il signa, le 1 juillet 1603, à Dusseldorf, des pleins pouvoirs pour son frère Henri, à l'effet d'exercer en son nom la charge d'avoué de Fléron" (1).

Après avoir payé les frais de relief à la cour féodale de Daelhem, Jean de Ruysschenberg en aurait dû avoir fini, pour toute la vie, avec ce comté, hormis le payement dans l'aide pour ces propriétés de la Rochette, qui étaient situées dans la juridiction ordinaire de Daelhem. Telle avait été la portée du recès d'Augsbourg, lors de l'érection du Cercle de Bourgogne. Mais ça aurait été compter sans le machiavélisme du Conseil de Brabant à Bruxelles et sans l'ambition démesurée de l'avoué de Fléron. Pour parvenir à son but, l'un avait besoin des appétits malsains de l'autre.

Du fond du pays de Juliers il dictait, dès la mort de son père, les mesures les plus odieuses pour les droits du chapitre de N.-D. à Aix et des habitants de l'avouerie.

De retour à La Rochette, en 1611, il redoubla d'efforts pour soustraire le territoire de l'avouerie à l'empire et les droits seigneuriaux et souverains au chapitre précité, dans le but de soumettre le territoire au Brabant (comté de Daelhem), et les droits seigneuriaux et souverains à sa propre domination (2).

Le chapitre de N.-D. à Aix, ayant pendant les quarante dernières

---

(1) *V. Chevalier de* HARENNE, *op. cit.*, p. 131 et p. 136.

(2) *V.* les détails chez JOS. DEMARTEAU: *Notre-Dame de Chèvremont*. p. 60—63, et chez *Chevalier de* HARENNE, *op. cit.*, p. 136—151.

années dépensé vainement 10,000 ducats pour la revendication de ses droits seigneuriaux sur la terre de l'avouerie, les vendit, avec l'approbation du Saint-Siége, le 14 juillet 1618, pour la somme de 7,500 patacons, à Charles de Longueval, comte de Bucquoy, commandant en chef de l'artillerie dans les Pays-Bas espagnols. Le chapitre se réserva toutefois le patronage sur les églises ainsi que les dîmes, et obligea en outre l'acquéreur de prendre sur lui les procès contre Jean de Ruysschenberg, tant au sujet du territoire de l'avouerie que sur la relaxation d'Edmond de la Chapelle et de Denis Monsen, détenus dans la prison de La Rochette (1).

Le comte de Bucquoy, qui avait déjà ajouté le titre de baron de Vaux à ses autres titres nobiliaires, était bien l'homme pour faire respecter ses droits seigneuriaux et souverains, pour maintenir la souveraineté suprême de l'Empereur sur le territoire de l'avouerie, pour mettre un terme aux empiètements du Conseil souverain de Brabant, et pour tenir tête au vieux sabreur de La Rochette. Malheureusement il n'eut pas le temps de s'occuper de sa nouvelle seigneurie impériale. Appelé au secours de l'Empereur, il se couvrit de gloire en Bohême, à la tête de l'armée impériale, mais passant de là en Hongrie, il périt dans un combat près de Neuhaeusel, le 10 juillet 1621, laissant un fils, enfant encore mineur, appelé Albert.

Jean de Ruysschenberg essaya de faire casser la vente, faite par le chapitre de N.-D. d'Aix, et fidèle aux traditions de la Rochette, il confia la cause, qui ne le regardait pas, à une cour incompétente. Le Conseil de Brabant, également fidèle à ses usurpations traditionnelles, rejeta la demande, non par motif d'incompétence, mais pour affirmer une fois de plus son prétendu droit de juridiction sur le territoire de l'avouerie. Dans sa sentence du 21 mai 1621 il rejeta, il est vrai, la distinction spécieuse entre simple avoué et haut-avoué et nia ce dernier titre, mais en même temps il déclara implicitement, que le territoire de l'avouerie n'était pas terre d'empire, qu'au contraire il était soumis à la juridiction et partant à la souveraineté du duc de Brabant, comme comte de Daelhem, et que désormais on ne pourrait plus appeler qu'à son

(1) Louvrez, t. IV, p. 168, s.s.

conseil des sentences, rendues par les échevins de l'avouerie (1).

Le 23 mars 1623, par son délégué Winand Caetz, Jean de Ruysschenberg fit le relief de la charge d'avoué par devant le mambour du jeune Bucquoy (2).

Le seigneur de La Rochette profita de la situation, créée par la sentence du Conseil de Brabant. En effet, elle lui laissa la porte grande ouverture pour s'arroger, comme auparavant, les droits seigneuriaux dans l'avouerie, sous prétexte de défendre les droits de souveraineté du duc de Brabant sur ce territoire (3).

Pour maintenir ses droits seigneuriaux dans l'avouerie, le comte de Bucquoy aurait dû citer l'avoué, son subalterne, devant le Siége Royal d'Aix et de là devant la Chambre Impériale de Spire; mais celui-ci n'y aurait pas comparu, sous le prétexte, (faux, il est vrai,) qu'il était sujet d'un pays d'Outre-Meuse, et qu'à ce titre il jouissait du privilège de la Bulle d'or, *de non evocando;* or, le Conseil de Brabant n'aurait pas manqué d'approuver cette conduite.

D'ailleurs le comte de Bucquoy ne pouvait citer l'avoué devant le Conseil de Brabant, sans commettre un acte de trahison envers l'Empire.

Si l'on ajoute à cela, que l'Empereur et le gouvernement de Bruxelles, obligés de se tendre la main pour résister aux ennemis communs, ne pouvaient se quereller au sujet d'un coin de terrain: alors il s'explique, que le jeune Bucquoy songea bientôt à tirer son épingle du jeu. Il vendit, le 23 avril 1626, les revenus et la seigneurie de la terre de Fléron, appelée vulgairement *la terre de N.-D. d'Aix*, au prince et aux États du pays de Liége et comté de Looz, moyennant la somme de 26000 florins de Brabant.

Ruysschenberg contesta, jusque dans son testament, la validité de cette vente, s'en tint, comme avoué, au comte de Bucquoy et au Conseil de Brabant à Bruxelles, comme à Sa Cour Souveraine, et il ne reconnut jamais les droits du prince-évêque.

Il résista au prince-évêque de Liége, comme il avait fait aux comtes de Bucquoy et au chapitre d'Aix, en arrètant le cours

---

(1) JOANNES A CHOKIER: *Vindiciae Libertatis ecclesiast.* Pars II, p. 194.

(2) LOUVREX, IV, 177, s.

(3) V. les détails des procédés odieux chez JOS. DEMARTEAU: *N.-D. de Chèvremont*, p. 67—70, et chez le *Chevalier de* HARENNE, *op. cit.* p. 151—161.

de la justice, en se saisissant des échevins ou de leurs agents, en renouvelant enfin ses odieuses exactions. Il obtint même, le 14 avril 1627, une sentence du Conseil de Brabant à Bruxelles, ordonnant aux héritiers du comte de Bucquoy d'annuler la vente qu'ils avaient faite de l'avouerie (1).

C'était en vain, que le prince-évêque et les États de Liége obtinrent, le 28 janvier 1628, de l'Empereur Ferdinand II un rescrit, qui les réintégra dans tous les droits seigneuriaux sur l'avouerie (2).

Vis-à-vis de l'Empire et du Conseil de Brabant le nouveau seigneur de la terre de Fléron se trouvait dans la même position qu'auparavant les comtes de Bucquoy. Entretemps les guerres continuaient. La principauté de Liége était ruinée par le séjour et le passage continuels des armées des belligérants, de plus, affaiblie par de continuelles discordes civiles; quant à s'opposer de force à l'avoué, cela aurait amené de graves complications avec le gouvernement de Bruxelles, qui ne renonçait pas à ses prétentions de souveraineté.

C'est ainsi que Ruysschenberg continuait de s'arroger les droits seigneuriaux dans l'avouerie, toujours sous prétexte de défendre les droits souverains du duc de Brabant sur le territoire. Jusqu'à sa mort il fit tous ses efforts pour faire casser cette dernière vente, et cette fois-ci successivement par devant deux Conseils souverains de Brabant, qui dorénavant iraient rivaliser entre eux, sous le rapport de l'incompétence.

Quand la ville de Bois-le-Duc avait capitulé, le 14 septembre 1629, les États-Généraux énoncèrent le principe que, maîtres de la ville, ils étaient par cela-même les maîtres de l'étendue Mairie du même nom, qui en dépendait; et ils soumirent l'une et l'autre au Souverain Conseil de Brabant à la Haye, érigé par opposition à celui de Bruxelles.

Ils émirent le même principe, quand, le 8 septembre 1632, ils s'étaient emparés de la ville de Limbourg, la capitale des quatre pays d'Outre-Meuse. Le 38 octobre 1635, la ville de Limbourg fut reprise par les troupes espagnoles. Les Hollandais durent en même temps évacuer le comté de Daelhem; mais en dépit du fameux principe, après la perte de la capitale des quatre pays d'Outre-

(1) *Chevalier de* HARENNE, *op. cit.*, p. 164.
(2) J. J. RAIKEM: *op. cit.* p. 45.

Meuse, le Conseil de Brabant à La Haye gardait de force tous les droits et toutes les prétentions sur les pays de Fauquemont et de Rolduc, que le Souverain Conseil de Bruxelles y avait fait valoir autrefois.

D'après son codicille, et surtout d'après „Le Syndicat", le seigneur de La Rochette eut hâte de se conformer au nouvel état de choses. Voici ce qu'en raconte l'auteur de cette brochure:

„Lorsque les Hauts et Puissants Seigneurs Estats Généraux, par leurs armes, avaient subjugué la ville de Limbourg, Daelem et autres, le Seigneur Jean de Ruyssenberg, lors S[r] de la *Rochette*, faisoit à la Haye au Conseil de Brabant, poursuite de tous ses procès, qu'il avoit pendans indécis à Bruxelles, soit réels, ou personnels, et notamment en matière de rescission ou cassation du contract de vente de la seigneurie foncière de Fléron, faite par le comte de Bucquoy, au profit des Estats de Liége, voire aussi pour des contracts particuliers en matière de Houillerie et Minéraux, procédant par arrêt sur corps et biens des Liégeois; comme tout cela se vérifié par les actes de cassation et résolutions des Estats Généraux, donnés aux années 1632, 1633 et 1634 respectives, qui sont assez connus et recognus même du Sérénissime Prince Electeur, Evesque de Liége, par ses lettres du 16 Febvrier et Mars respectives de l'année 1669, escrites aux Estats Généraux.

„Depuis, Limborg et Dalem étant reprins par les armes du Roy Catholique, le même Segneur de la *Rochette* poursuivit de rechef les procès à Bruxelles, où que son adjoint, le Procureur Général, aiant obtenu prise de corps sur tous ceux qui avaient mis la main aux armes en la vouerie de Fléron, dépendance de la Rochette, il fut procédé sur leurs corps et biens, et jugés appréhensibles. Mais comme ceci ne fournissait à suffisance, pour avoir le redrès contre les attentats commis, on fit saisir, par forme de représailles, tous les biens des Liégeois en Brabant, laquelle (représaille) fut exécutée jusques à 20,000 livres par an. Pendant ces désordres le Sr de Rochette susdit trépassa (1)."

Quand Jean de Ruysschenberg fit à l'âge de 84 ans son codicille du 19 octobre 1637, les malencontreux procès sur l'avouerie de Fléron lui avaient déjà coûté 80,000 florins (2).

---

(1) p. 31, s.
(2) Pièces justif. n°. 1.

§ 6. *Dispositions testamentaires et mort de Jean de Ruysschenberg.*

En épousant les torts de ses ancètres, Jean de Ruysschenberg s'était fait le propagateur d'anciennes injustices. Par ses mesures violentes et tyranniques il avait causé la ruine de bien des habitants de l'avouerie; par ricochet, ces mesures lui avaient aussi empoisonné les années de son séjour à La Rochette. Cependant, ce qui fit déborder la coupe de déboires, c'était le supplice moral, réservé à ses vieux jours, pour les écarts de sa vie privée d'antan.

L'enfant unique, qu'il eut de son mariage avec Sibille-Marie de Plettenberg, Edmond, mourut à l'âge de seize à dix-sept ans. Né en 1605, il décéda le 31 mai 1623. Il avait eu sa part des agitations, qui formaient la trame de la vie de ses parents. Il avait dù les quitter, enfant de cinq ans, pendant le siége de la ville de Juliers. A l'âge de douze ans, séjournant auprès d'un chanoine de Saint-Jean-l'Evangéliste, à Liége, il courut risque d'être enlevé comme otage, vu que son père détenait injustement en prison, à La Rochette, des manants de l'avouerie (1). Il fut enterré dans la chapelle des Pères Franciscains à Liége, (actuellement l'église de St. Antoine,) au côté gauche du jubé.

D'après la teneur de l'inscription, la pierre tombale, qui couvre les cendres du jeune Edmond, devait plutòt servir de monument sépulcral au père: *Unico filio apponendus* etc., c.-à-d. „Devant être enseveli à côté de son fils unique, le très noble Jean de Ruysschenbergh, etc. etc., s'est, de son vivant, érigé ce monument." Cela explique, pourquoi les quartiers de Sibille-Marie de Plettenberg ne s'y trouvent pas. Les quartiers figurant sur ce monument sont ceux de Jean de Ruysschenberg. Ils doivent être lus comme suit: Ruysschenberg-Greyn Nesselraedt-Spies. = Gulpen-Wittem-Erckenteel-Trazegnies (2)."

Sur cette pierre tombale Jean de Ruysschenberg s'intitule, entre autres: *Sacrae Caesareae Majestatis nec non Electoralis Saxonicae Domus quondam Praefectus militaris.*

Outre ce fils, il avait une fille naturelle, appelée Constance de Ruysschenberg. Soigneusement éduquée au pays de Juliers, elle

(1) *Chevalier de* Harenne: *op. cit.*, p. 147.
(2) *Ibid.*, p. 177, et p. 176, où se trouve la reproduction de la pierre tombale.

avait épousé Josse van Kerckhoven (1), et à cette occasion elle avait reçu de son père un trousseau et un ameublement, comme rarement une demoiselle noble, de naissance légitime, n'en obtenait; de plus, il lui avait donné une dot de deux mille écus. Au surplus, le beau-père avait obtenu pour le gendre la place de conseiller près la Cour souveraine de Gueldre à Ruremonde. A cet effet le châtelain de La Rochette avait fait valoir, près de l'Infante Isabelle et près des ministres à Bruxelles, les soidisant services qu'il leur avait rendus dans les affaires de l'avouerie de Fléron.

Malheureusement, le notaire, qui avait rédigé les convenances de mariage, y avait fait dire à Jean de Ruysschenberg: „ma fille naturelle et légitime", au lieu de „ma fille naturelle et illégitime."

Pour l'intelligence de ce qui suit, le lecteur fera bien de jeter de temps en temps un coup d'œil sur la table généalogique, insérée à la fin de cette étude.

Débarrassé d'un grave souci, par le mariage qui précède, Jean de Ruysschenberg croyait, qu'il lui fallait maintenant songer à ce qu'on appelait alors la conservation de la famille, c.-à-d. la conservation de l'éclat extérieur de la Maison.

Adolphe de Cortenbach mourut en 1594, après avoir eu sept enfants de son mariage avec la sœur de Jean de Ruysschenberg; les noms de deux de ces enfants reviendront souvent dans le reste de cette histoire, ce sont: Alexandre et Adolphine.

Alexandre naquit le 27 septembre 1588. Après la mort de son frère Charles, décédé le 24 décembre 1602, il obtint la seigneurie de Helmond. Il eut pour tuteurs le comte d'Yzeghen et Jean de Ruysschenberg. Le premier des tuteurs tomba en démence, et le second fut, à la longue, tellement absorbé par les affaires de Juliers, qu'il ne pouvait plus s'occuper des intérêts de son pupille et

(1) M. J. L. GERADTS, dans sa dissertation: *Bijdrage tot de Geschied. van den Souv. Raad in het Overkw. van Gelderl. te Ruremondt* (1580—1794), p. 119, dit que „Josse van den Kerckhove naquit d'une célèbre famille noble, qu'il était le petit-fils de Gaspard van den Kerckhove et d'Anne van Pulle, qu'il était le fils de Josse van den Kerckhove et d'Elise Martens, et qu'il fut baptisé à Notre-Dame d'Anvers, le 29 janvier 1594". A l'appui de son assertion il cite: l'Histoire générale des Pays-Bas. Brux.: 1743, I, p. 239, ouvrage qui nous est inconnu; ensuite il cite certain Mémoire historique et généalogique, qui, malheureusement, ne mérite aucune foi.

neveu. Celui-ci adressa alors une requête aux archiducs à Bruxelles, qui, par lettres du 24 mars 1609, le déclarèrent majeur.

Au mois de mai 1620 Alexandre de Cortenbach épousa Marie de Vehlen, fille d'Alexandre de Vehlen, seigneur de Raesfeldt, maréchal du pays de Munster, et d'Agnès de Leerodt.

Il eut avec elle deux fils, Alexandre et Edmond. Ce ne sera que le second de ces fils, qui nous occupera dans la suite.

Marie de Vehlen mourut à Aix-la-Chapelle, le 13 mai 1624, et fut ensevelie en l'église de Helmond, dans le caveau de famille (1).

Au mois de février 1628 Alexandre de Cortenbach se maria, en secondes noces, avec Anne-Marie de Ruysschenberg, de Setterich, dame de Holzheim, veuve de Guillaume de Wittenhorst, et fille d'Edmond de Ruysschenberg, seigneur de Setterich et d'Anne de Schwartzenberg.

A cette époque, Adolphine de Cortenbach, sœur d'Alexandre, était veuve de Jean-Guillaume de Hatzfeldt, seigneur de Weiszweiler, Wildenbourg et Schoenstein, qui lui avait laissé deux enfants: Guillaume-Henri et Jean (2).

C'est entre Alexandre et Adolphine de Cortenbach que Jean de Ruysschenberg allait faire le partage de ses biens.

Le vieux châtelain de La Rochette avait négocié le mariage de son arrière-cousine Anne-Marie de Ruysschenberg avec son neveu Alexandre de Cortenbach. Quand il vit son désir réalisé, il se rendit au château de Setterich, pour être présent au contrat de mariage, qui y fut passé le 15 février 1628. Il y fit insérer, sous promesse de prochaine ratification par disposition testamentaire, qu'après sa mort et celle de son épouse, les deux mariés, ou les fils issus de ce mariage, pourraient choisir, soit les biens, situés en Brabant (3), et dans la ville et la principauté de Liége, avec engagères, hypothèques, fermes et censes, avec appen-

---

(1) V. la notice de M. AUG. SASSEN, sur les seigneurs de Helmond.

(2) Les Hatzfeldt devinrent, dans la suite, seigneurs de Meerloo-Tienraij: V. M. J. JANSSEN: *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXII, p. 234.

(3) C.-à-d., le domaine de La Rochette et la charge d'avoué de Fléron, inféodée à ce domaine. Jean de Buysschenberg s'obstine à en faire des parties intégrantes du comté de Daelhem et partant du Brabant. Evidemment le maréchalat du Limbourg et le pont de Chênée étaient compris dans ce lot, mais ils étaient financièrement trop insignifiants, pour justifier la dénomination: »les biens, situés en Brabant."

dances et dépendances, et avec les hypothèques, placées dans le Luxembourg, soit les biens de Juliers, avec 8000 rixdalers, hors des biens de Brabant. Il y fit encore insérer, qu'après sa mort et celle de sa femme, les deux époux auraient, leur vie durant, l'usufruit du lot adopté, et qu'au cas où il ne naîtrait de leur mariage que des filles, ils pourraient déterminer la somme à payer à ces filles par les enfants du premier mariage d'Alexandre de Cortenbach, et qu'en outre ces filles du second lit pourraient rester en possession du lot adopté, tant que cette somme ne serait pas remboursée.

Déjà huit jours après, le 23 février 1628, il fit son testament holographe, à La Rochette (1).

Il y déclare, que, l'enfant unique de son mariage avec Sibille-Marie de Plettenberg, Edmond, étant mort, il fait, du consentement de sa femme, les dispositions suivantes:

1° il veut être enseveli dans la chapelle des Pères Franciscains à Liége, sans pompe aucune;

2° il lègue un écu à la cathédrale de St. Lambert à Liége, et 100 patacons aux Pères Franciscains, pour un anniversaire.

3° il lègue à sa femme Sibille-Marie de Plettenberg de Schwartzenberg l'usufruit de tous ses biens meubles et immeubles, „vu qu'elle l'a fidèlement assisté dans l'agression de ses ennemis et dans ses déboires, du temps qu'il remplit ses fonctions d'amman de Juliers", à condition qu'elle fera dresser, dès qu'il sera allé de vie à trépas, un inventaire de tous les biens meubles et immeubles délaissés, à l'exception de quelques joyaux, ou de quelque vaisselle en argent ou en or, qui ont appartenu au testateur, et qu'elle aura en propriété; elle donnera copie authentique de l'inventaire *a)* à Jean d'Eynatten, chanoine à Liége, ou, en cas de décès de celui-ci, à son frère, le colonel Winand d'Eynatten (2), seigneur de Wide-

---

(1) Dans l'acte original, concernant l'ouverture du testament, après la mort du châtelain de La Rochette, se trouve que Jean de Ruysschenberg, afin de pouvoir tester, avait obtenu, jusque deux fois, un octroi du Conseil souverain de Brabant, la première fois le 27 juin 1587, et la seconde fois le 30 juin 1597. C'est par conséquent une erreur, quand la traduction hollandaise du testament parle d'un octroi, obtenu le 30 juin 1590.

(2) En 1631 il y avait dans l'armée de Tilly le lieutenant-colonel Adolphe d'Eynatten, qui commandait le régiment d'infanterie du comte d'Isenburg, et un colonel d'Eynatten, commandant d'un régiment de cavalerie. *V.* TILLY *ou la guerre de trente ans, par le comte de* VILLERMONT, t. II, p. 102.

nauw, *b)* à Alexandre de Cortenbach, seigneur de Helmond, *c)* au tuteur des enfants de feu Jean-Guillaume de Hatzfeldt et d'Adolphine de Cortenbach, seigneur et dame de Weiszweiler;

la femme du testateur donnera à chacun des deux frères Eynatten une coupe en or;

4° la dot entière de sa femme, soit 13000 patacons, devra être payée à celle-ci, à moitié des biens de La Rochette, et à moitié des biens d'Overbach;

5° le jour anniversaire de la mort du testateur sa femme paiera à chaque soeur religieuse du mari une nouvelle pension annuelle de 30 patacons, et à sa soeur Elisabeth de Ruysschenberg, qui vit dans le monde, une nouvelle pension annuelle de 100 patacons;

6° sa femme accordera à ses belles-soeurs libre accès en sa demeure;

7° sa femme sera tenue de poursuivre, pour son propre compte, avec le plus grand zèle, et sans entrer en un accommodement, les procès sur La Rochette, entre le testateur et les Bucquoy, les Curtius (père et fils, l'un après l'autre, mayeur de Fléron,) et autres, sous peine de se voir déchue de l'usufruit de cette seigneurie et des dépendances;

8° il répète tout ce qu'il a fait insérer dans le contrat de mariage, fait à Setterich, le 15 février dernier, touchant le partage de ses biens, et le confirme par disposition testamentaire; seulement il y ajoute, que, l'option du lot étant faite, les héritiers de feu Jean-Guillaume de Hatzfeldt auront toujours droit au capital, où il soit placé, provenant de la vente éventuelle de la maison Holtztorf, ou Holtrop, et des biens qui y appartiennent;

9° il lègue à sa fille naturelle, Constance de Ruysschenberg, mariée au conseiller Josse van Kerckhoven, 1000 patacons, à payer, pour l'une moitié, des biens de Brabant, et pour l'autre moitié, des biens de Juliers;

10° il lègue à son neveu Adrien de Cortenbach (1), chevalier de l'ordre teutonique et colonel, une rente annuelle de 100 florins d'or, affectée sur la grande foresterie (vorstmeesterye) de Montjoie;

---

(1) Adrien de Cortenbach, fils d'Adolphe, seigneur de Helmond et de Philippine de Ruysschenberg, naquit, d'après la Notice de M. Aug. Sassen, à Bruxelles, le 5 novembre 1592. En 1626 il se trouvait un colonel de Cortenbach dans l'armée de Tilly. V. comte de VILLERMONT, *op. cit.*, t. I. p. 297.

le capital en était de 2000 florins d'or; après la mort d'Adrien de Cortenbach, Jean de Hatzfeldt, second fils de Weiszweiler et filleul du testateur, aura cette rente héréditairement;

11° toutes les stipulations du contrat de mariage, fait à ter-Horst, le 10 février 1602, contraires aux dispositions présentes, sont annulées, et notamment n° 2, touchant le Ginsterhof, n° 3, ayant trait à la dot et au douaire et n° 5, traitant du cas, où la fiancée deviendrait veuve sans enfants.

Le testateur déclare finalement: „Puisque tout ce qui précède a été fait du gré, du consentement et au su de ma chère femme, nous, mari et époux, promettons, que nous nous y conformerons en tous points, sans fraude, ni malice. Signatum Rochette le 23 février 1628."

(Etait signé:) Johan van Ruysschenberch, Sibilla-Maria van Plettenberch.

L'été suivant Jean de Ruysschenberg se rendit à son château d'Overbach, sous Barmen. Le 10 juillet y eut lieu l'endossement du testament, par devant Nicolas Klocker, curé de Barmen, Christophe Heister et André Groenhegge, échevins, et Henri Breuwer, témoin. Comme témoins signèrent encore: A. Codonaeus et le licencié Gaspard Sengel, échevins de la Haute Cour de Juliers. Jean de Ruysschenberg signait en dernier lieu. Il avait déclaré, comme le texte de l'endossement l'atteste, que le pli, présenté par lui, contenait le testament de lui et de sa femme et portait la signature de tous deux.

Trois années ne s'étaient écoulées, que Jean de Ruysschenberg donna à son testament le caractère d'une donation entre vifs. Le 2 décembre 1631 Alexandre et Adolphine de Cortenbach, veuve de Jean-Guillaume de Hatzfeldt, se trouvaient chez lui à La Rochette. Ce même jour l'oncle, le neveu et la nièce donnèrent une procuration, munie de leurs noms et cachets, au licencié Paul Schreiber, pour faire le transport de la nue propriété indivise des biens de Juliers, et notamment du château d'Overbach et des fermes de Dackweiler, d'Aldenhoven et d'Andorf, avec tous droits et dépendances, aux deux catégories d'héritiers, spécifiées ci-dessus, et cela aux conditions suivantes: 1° le testateur et sa femme en auront l'usufruit; 2° les héritiers de cette dernière n'auront à les céder qu'après le remboursement de la dot; 3° les stipulations testamentaires, faites au profit d'Alexandre de Cortenbach et de

sa seconde femme, et celles concernant l'option des deux lots, resteront en vigueur; 4° les deux catégories d'héritiers poursuivront, à frais communs, les procès qui pourraient surgir au sujet de ces propriétés,

Le même jour ils donnèrent encore, sous les mêmes conditions. une procuration pour le transport de la nue propriété indivise des (soi-disant) biens de Brabant, comme les deux héritiers l'attestent dans un acte d'acceptation des biens de Juliers.

Par acte du 3 février 1632 Alexandre et Adolphine de Cortenbach autorisèrent le licencié Gérard Sturm de prendre, en leur nom, possession des biens de Juliers.

Le 7 du même mois Gérard Sturm s'acquitta de sa tâche, entre autres, devant la justice d'Aldenhoven.

Adolphine de Cortenbach, veuve de Jean-Guillaume de Hatzfeldt, s'engagea en secondes noces avec Jean-Adam de Flantz, seigneur d'Aldenrath, gouverneur et amman de Kaiserswerth, colonel au service de l'Empereur. Leur contrat de mariage est daté du 27 janvier 1636 (1).

Jean de Ruysschenberg prit toutes ces mesures pour assurer son héritage à son neveu et à sa nièce et pour le garantir contre les convoitises de Josse van Kerckhoven.

La ville de Ruremonde tomba au pouvoir des Hollandais le 6 juin 1632, et fut reprise par la Cardinal-Infant le 3 août 1637. Dans cet intervalle Josse van Kerckhoven garda sa fonction près la Cour espagnole de Gueldre, cette Cour tenant entretemps ses séances au château de la ville de ce nom. Dans la relation du séjour, que du 17 au 20 octobre 1633 le prince Frédéric-Henri d'Orange fit avec les délégués des Etats-Généraux et sa suite à Ruremonde, il est dit, que l'ambassadeur de France fut logé, à cette occasion, chez le conseiller Kerckhoven (2). Quoique fonctionnaire des

---

(1) De ce mariage naquit une fille, MARIE-SIBILLE, mariée à Gauthier-François comte de Hoensbroeck, seigneur de Geulle, par contrat de mariage, passé à Overbach, le 16 décembre 1654, ou 1655, Alors le colonel de Flantz était mort; mais Adolphine de Cortenbach était encore en vie. *V. Public.* etc. *du duché de Limb.* t. XXI, 320 et 325.

(2) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XII, p. 337: »den heer ambassadeur van Vranckryck by den raetzheer Kerckhoven, de peerden in Straesborchs stal."

Au mois de juillet 1635 le conseiller Kerckhoven y résidait toujours et eut pour logé le duc de Vaudemont, lors du séjour d'un corps d'armée français à Ruremonde: *Ibid.*, p. 344. D'ailleurs les partis belligérants se montraient, de part et d'autre, fort accommodants dans la concession de passeports. V. *Ibid.*, p. 300. s. s.

Pays-Bas espagnols, van Kerckhoven resta donc à Ruremonde. Il profita de cette position équivoque, pour cumuler la pratique d'avocat avec la fonction de Conseiller.

C'était presque de force qu'il s'était fourré dans les procès multiples du seigneur de La Rochette. De la teneur du codicille il est permis de conclure, qu'après huit à neuf mois d'investigation, il avait acquis la certitude de ce qui s'était concerté entre Jean de Ruysschenberg et Alexandre et Adolphine de Cortenbach. Dans sa colère il intenta alors procès sur procès: d'abord pour avoir des honoraires exhorbitants pour ses vacations, puis pour une augmentation de la dot de sa femme, ensuite pour obtenir une pension alimentaire pour ses enfants; et quand il se vit débouté de toutes ces demandes, il recourut au scandale, sinon au chantage, vis-à-vis d'Anne de Ruysschenberg, la vingt-deuxième abbesse de l'abbaye du Munster à Ruremonde, la sœur de Jean de Ruysschenberg.

Le moment était fatalement choisi. La ville de Ruremonde se trouvait sous la domination protestante, de sorte que l'influence de l'évèque, Jacques à Castro, était paralysée, tandis que l'Infante Isabelle, qui, encore le 17 juin 1627, avait joui de l'hospitalité de l'abbesse (1), et qui aurait pu mettre l'auteur du scandale à la raison, était décédée, depuis le 3 novembre 1633.

Le vieux seigneur de La Rochette était, on ne peut plus, indigné. Aussi la seconde moitié de son codicille du 19 octobre 1637 n'est-elle qu'un réquisitoire contre les époux van Kerckhoven. Il va sans dire, que dans ses cuisants chagrins il révoquât le legs de 1000 patacons, que dans son testament du 23 février 1628 il avait fait à Constance de Ruysschenberg.

Il fait encore plus pitié de voir, comme la passion l'aveugle jusqu'aux derniers jours de sa vie, quand, au début du codicille, il parle indirectement des efforts qu'il a faits pour soustraire à

---

(1) En ce mois l'Infante se rendit à Venlo, pour inaugurer le canal, (presque achevé), d'après elle appelé *fossa Eugeniana*, (elle s'appelait Isabella Clara Eugenia,) entre le Rhin et la Meuse. V. L. H. GALLOT: *Publ.* etc. *du Duché d: Limb.*, t. III, p. 395, s. s. et t. XII, p. 264, s. La date 1628, dans la note, p. 265, est fautive; il faut lire 1627.

L'invasion des Hollandais fut la ruine du canal. V, *Op. cit.*, t. III, p. 397—399.

Napoléon I reprit les travaux, par décret du 10 mai 1806, et voulut prolonger le canal jusqu'à Anvers. Mais avec sa chute, les travaux cessèrent. V. *Ibid.*, p. 400, s. s.

l'Empire le territoire de l'avouerie, et pour nier les droits seigneuriaux, que sur ce territoire avait, à cette époque, la principauté de Liége. A ses yeux, il est lui-même la victime de tous ces procès et de toutes ces violences, vu qu'il n'a fait que lutter pour les droits du roi d'Espagne, duc de Brabant et comte de Daelhem.

Le même jour il fit endosser le codicille, à La Rochette, par devant la justice d'Olne (1).

Evidemment il aurait dû s'adresser à la justice de Fléron, puisque la seigneurie de La Rochette et l'avouerie de Fléron appartenaient toutes deux à l'empire; mais c'est précisément ce que les seigneurs de La Rochette avaient toujours nié, avec l'appui du Conseil de Brabant à Bruxelles: de là les irrégularités, les troubles, les exactions et les procès.

Jean de Ruysschenberg mourut à La Rochette au commencement de l'année suivante, c.-à-d. le 18 janvier 1638, vers la 84me année de son âge.

Sa sœur Anne, abbesse de l'abbaye du Munster à Ruremonde, l'avait précédé dans la tombe.

Pour l'ouverture du testament la douairière aurait dû mander la justice impériale de Fléron, et non la justice incompétente d'Olne. Mais tant ira la cruche à l'eau, qu'après le traité de partage les Hollandais failliront la briser.

En attendant, voyons ce que la justice incompétente d'Olne viendra instrumenter à La Rochette, sur le territoire de l'Empire.

Le 20 septembre 1638, „en présence de Monsieur Jan baron d'Eynaten à Nuberch, chanoine de l'églize catédralle de Saint Lambert en Liége, prévost de l'églieze royalle de nostre Dame d'Aix et Kerpen, Sr de Nuschen et Lonsen etc. et de monsieur Jan Adolff d'Imstenraede, Sr de Mheer, et de Ferdinand de Vlierden, jurisconsulte et advocaet, et Arnold de Gemenich, notaire impérialle, et Jehan-Bastin Hardy et Niset Mathy, ambedeux éschevins de la Haulte Courte d'Olne, et d'Adam Hanott, greffier d'illecq et nottaire de Brabant, estant à la maison de la Rochette Madame Sibille de Platenbergh à Swassemberch, Dame de la Rochette, Oelne etc., relicte de feux noble Sr Jan de Ruisem-

(1) *Pièces justificatives*, n°. 1.

berch, en son temps S^r de ladite Rochette, Olne, etc., avecq elle Monsieur, monsieur Alexandre, Baron de Cortembax, visconte de Terfeur et Dusboich, Sr de Helmonde, estans comparus de sa parte et de ses enffans, et comme tutteur et oncle des enffans de feux monsieur de Wiswiler et de madame sa sœure, et Monsieur Flans, S^r d'Aldenraede, Colonel pour le service de sa Majesté impérialle, Gouverneur et Amand de Kesersweert, partie faisant tant pour luy que pour Madame Adolff de Cortembax, sa compaingne, estans icy convoqués et cités icceulx trois dénomméz en qualité dicte" etc.

Après avoir décrit les deux octrois, le notaire Hannott dit (dans l'acte original,) que la douairière, ainsi qu'Alexandre de Cortenbach et Jean-Adam de Flantz „ont requis les dénomméz, d'ung commun conseil, d'assister à l'ouverture du testement et dernieère volunté dudit feu S^r, qui est fermé et cachetté, afin de voir ce qu'il touche et compète à ung chascun; dont estans en une sallette, a esté tiré ledit testament et octroye hors d'ung contoire, lequel estoit endossé et escrit, tout au long, en langue allemande, fermé avecq une corde de noire soye, et ung autre fil de soye rouge, verde et blanche, portant daete de dixiesme de Jullet, mille six cents vingte huit, ayant ledit S^r signé laditte superscription et endossement, et cachetté avecq deux cachets, l'ung en lacq et l'autre sur pappier avecq melle. Et là mesme à esté ledit testament ouvert, du mesme consentement, sauvé et gardé le bon droix d'ung chascun; ayant trouvé que ledit testament estoit escript, tout au long, en semblable langue allemande, avecq deux additions en marge, dont l'une estoit d'une petitte ligne, et estoit l'autre de huicte petitte ligne, et que icelluy estoit signé de la propre main dudit S^r, et cachetté de son cachet ordinaire, comme ladite Dame l'avoit signé le vingt troisiesme de febvrier, mil six cent vingt huit. Et là mesme tous les susdits ont recognu, que ledit testament et dernière volunté estoit subsignée, tant par dedans que au doz d'icelle, de la main propre dudit feux Sr de la Rochette, et par dedans, de la main de la dite Dame, pour les avoir veu plussieurs et divers fois escrire, et estoit ledit testament et dernière volunté pareillement au doz subsignée par plussieurs tesmoings; requerant d'avoir de ce coppie pour etc."

§ 7. *Les dispositions testamentaires de Jean de Ruysschenberg contestées. Accord entre la douairière Sibille-Marie de Plettenberg et Jean-Adam de Flantz.*

Par acte, daté Maison de Holzheim, 19 Janvier 1638, Alexandre de Cortenbach et Anne-Marie de Ruysschenberg donnèrent procuration à Jean Holden, pour réitérer, par devant les justices du pays de Juliers, la prise en possession de la nue propriété indivise des biens, maintenant délaissés dans ce duché par feu Jean de Ruysschenberg.

Par acte, daté Weiszweiler 20 janvier 1632, Jean Holden soudélégua à cet effet Léonard Jordens, pour les fermes de Dackweiler, Callrath et Andorf. Il est à présumer, que les deux catégories d'héritiers prirent les mêmes mesures pour les soi-disant biens de Brabant ou de La Rochette.

Josse van Kerckoven ne tarda pas de revendiquer tout l'héritage, prétendant que sa femme avait été jadis légitimée, et se fondant en cela sur les termes du contrat de mariage: „ma fille naturelle et légitime." A ce sujet la brochure, intitulée „Le Syndicat" s'exprime dans les termes suivants: „un grand procès ventiloit contre Kerckhoven, conseiller, depuis chancelier de Geldres, qui avait espousé la fille naturelle du seigneur de la Rochette, et sur ce prétext il prétendoit la succession totale, par ce qu'on avoit mis, par abus, aux convenances de son mariage les mots „ma fille légitime et naturelle,"

„Lequel procès étant décidé à l'avantage de la Maison de Helmondt" etc., c.-a-d. à l'avantage des deux catégories d'héritiers.

Josse van Kerckhoven (ou van den Kerckhove) perdit donc son procès. A Jacques Stalins, chancelier près la Cour de Gueldre à Ruremonde, et décédé en 1654, il succéda en cette qualité, et mourut en 1657 (1).

Feu Jean de Ruysschenberg avait été bon financier. Dans la guerre de succession de Juliers il avait subi de grandes pertes matérielles; dans ses procès sur l'avouerie de Fléron il avait dépensé, sans ancun résultat, 80,000 florins, et malgré ces dépenses

---

(1) *Les Délices des Pays-Bas* (sept. édit.) tome II, p. 129.

énormes, il avait encore trouvé moyen de faire des économies.

Par contre, sa femme, que tout le monde nommait à l'envi pieuse et charitable, ne comprenait rien aux finances. C'est ainsi qu'elle avait signé le testament du 23 février 1628, sans en comprendre la portée. Elle ne fut pas peu étonnée, quand elle apprit, qu'elle devait poursuivre, à ses frais et sans faire d'accommodement, les procès pendants de l'avouerie, sous peine de se voir déchue de l'usufruit des biens de La Rochette, et qu'elle n'avait pas la propriété de la moitié des acquêts, pas même la moitié des deux mille patacons, que feu sa mère, sur les exigences de son mari, avait donnés pour augmentation de la dot. Aussi protesta-t-elle, le 12 septembre 1640, par devant notaire et témoins, contre la validité du testament, en déclarant qu'elle se tiendrait au contrat de mariage, du 20 février 1602 (1).

Il paraît, que le testament avait été incidemment taxé d'invalidité dans le procès-Kerckhoven, au moins pour les stipulations, contraires au contrat de mariage précité, car jamais les héritiers n'ont fait valoir contre la douairière de La Rochette la stipulation, lui enjoignant de poursuivre les procès touchant l'avouerie, quoiqu'elle ne les continuât pas.

Comme on a vu, Kerckhoven perdit son procès. Ce procès avait roulé sur la nue propriété de l'héritage délaissé. La douairière n'y était donc pas intéressée. Elle en garderait toujours l'usufruit, quel que fût le dénouement du procès. Cependant, malgré sa condamnation, Kerckhoven reçut une satisfaction, et c'était la douairière qui en fit les frais. On en trouvera un petit détail dans la transaction qu'elle fera avec Jean-Adam de Flantz (2).

N'aura-t-on pas chanté, à cette époque déjà, à la douairière, ce que, vingt années plus tard, déclamait, un peu pompeusement, le „Syndicat".

„Les obligations, que cette Dame avoit à son seigneur et mari, sont si extraordinaires, que le monde, sans étonnement, ne pourra voir, qu'elle aye résilié (3), pour ainsi dire, de son adventage. Car,

---

(1) *Pièces justificatives*, n° 2.
(2) *Pièces justificatives*, n° 3.
(3) C.-à-d. non pas du testament, mais etc.

après l'avoir retirée de la terre d'Egypte, terre d'aigreur (1) et d'horreur, pour la mener en celle de promission et d'abondance, après l'avoir mise en état de grâce, par sa conversion, et l'avoir retirée, comme une brebis égarée, de sa perdition, la rendant catholique, par la grâce de Dieu; après avoir eu ce soin de son âme, en a pris aussi de son corps tout aussi bien, luy laissant par testament l'usufruict de tout son bien" etc. (2).

Il est en même temps à présumer, qu'une administration aussi étendue et compliquée que celle de cet usufruit ne fut pas du goût de la douairière de La Rochette. Aussi se laissa-t-elle amener à une tentative d'arrangement, avant l'année 1650, en tout cas, avant la mort d'Alexandre de Cortenbach. Mais il est probable que les héritiers lui soumirent un contrat léonin.

„Lorsque la dite Dame Douairière avait témoigné de l'inclination pour faire cession de son usufruict, au profit des héritiers de son mari, on a fait une assemblée à Aix pour cet effect, par l'entremise de parens et amis, de part et d'autre. Et comme à l'assemblée d'iceux et la conférence tenue, on était venu au point de mettre par escrit la modelle et project d'accord le lendemain: la dite Dame, étant le soir par les siens divertie de ce conseil, vient, déguisée en bourgeoise d'Aix, à pied, heurter à la porte du logis treuver feu le Baron de Helmond, de grand matin, luy déclarant d'ètre changée de résolution de nuict, et qu'il n'étoit besoing de mettre par escript aucun concept d'accord, à la grande confusion et étonnement de tous ceux qui eurent connaissance de ce changement subit, sans sçavoir la cause" (3).

Edmond de Cortenbach, (d'après la Notice de M. Aug. Sassen,) fit à La Haye le relief de Helmond le 8 juillet 1650. Son père, Alexandre de Cortenbach, était donc mort avant cette date. Or, c'était celui-ci, qui prit part à la conférence d'Aix la-Chapelle.

Alexandre de Cortenbach eut de son premier mariage deux fils. L'aîné, Alexandre, marié avec Marguerite de Wittenhorst, de Horst, mourut sans hoirs, et précéda son père dans la tombe. Edmond restait ainsi le seul héritier du côté de Helmond.

---

(1) Allusion au *Sauërland*, pays d'origine de Sibille-Marie de Plettenberg.
(2) p. 49 et p. 50.
(3) *Le Syndicat*, p. 50.

Le 4 novembre 1650 la douairière fit un accord avec Jean-Adam de Flantz sur la cession du droit d'usufruit, qu'elle avait sur les biens de Juliers (1). Si l'on tient compte du fait, que la douairière avait un droit incontestable sur *tous* ces revenus, que d'après l'estimation de Jean de Ruysschenberg ces biens valaient seulement huit mille rixdalers de moins que les biens de La Rochette, si l'on voit qu'au surplus dans cette cession est comprise la moitié de la dot, et si après tout cela on fait attention à ce qu'elle reçoit en retour: on s'expliquera facilement la fuite d'Aix.

A propos de cet accord le „Syndicat" débite les sophismes suivants:

„Après le trépas du seig^r de Helmondt (c-à-d., d'Alexandre de Cortenbach, qui avait assisté à la conférence d'Aix), la Dame Douairière fut induite par son conseil (2) de s'accorder séparément avec les cohéritiers des biens de son Seg^r mari et de les céder au baron de Flans, au préjudice et au désavantage de la Maison de Hatzfeldt, déclaréz héritiers par testament (3), et ce, d'une pratique fort rare, faisant soubsigner le même contract et le confirmer par le baron de Hatzfeldt, qui n'avoit veu le testament (3) par lequel il était substitué héritier (4), à condition toute fois, qu'aussitôt qu'il auroit signé, qu'alors on luy donneroit ouverture du testament, et pas autrement. Le bon homme, se voyant traité de la sorte par le conseil de sa bonne tante (5) et sa mère aussi, le soubsigna, avec cette précaution, de mettre après son nom: S. M. P., voulant par ces chirographes inférer: *sine meo praejudicio* (6), ce qui cause une grande dispute aussi. Outre ce trait de finesse, la Dame Douairière fut si bien conseillée de mettre les rentes d'Aix, de Cologne et de Montjoie (7) du côté du

(1) *Pièces justificatives*, n° 3.

(2) Si elle avait été assistée d'un conseil, comme auparavant à Aix, au lieu de signer, elle se serait sauvée une seconde fois par la fuite.

(3) Que la douairière reconnût, ou non, le testament: comme usufruitière elle ne pouvait rien changer aux droits qu'avaient les héritiers Hatzfeldt sur la propriété de l'héritage.

(4) Dans le testament rien n'est spécialement réservé pour les héritiers Hatzfeldt, si ce n'est le capital, où il soit placé, provenant de la vente de la Maison de Holtrop ou Holttorf. Or, c'est, entre autres, ce capital, que le seigneur de Helmond s'appropriera dans la suite.

(5) La bonne tante n'était pas alors assistée d'un conseil.

(6) Cette réserve pouvait tout au plus toucher la cession de la dot.

(7) Ces rentes étaient comprises dans l'usufruit; l'usufruitière pouvait en disposer, à son gré. Après sa mort, les héritiers pouvaient faire le partage des capitaux, comme ils l'entendraient.

partage de La Rochette, et non obstant aussi que le choix demeuroit encore à la Maison de Helmondt, de prendre ces biens de Juliers pour leur part, avec 8000 rixdalers, hors du partage de La Rochette (1), en conformité de la donation *inter vivos* et aussi du testament du Seg^r Jean de Ruysschenberg (2)."

§ 8. *Accord entre la douairière Sibille-Marie de Plettenberg et Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond.*

La douairière de La Rochette, dégagée des obsessions, de la part des héritiers de Jean de Ruysschenberg dans le pays de Juliers, fut d'autant plus incommodée, par après, du côté de Helmond. Ecoutons l'adversaire de la douairière:

„Il est constant, qu'après cette conférence infructueuse, tenue à Aix, on a depuis encore mis des assignations, de temps en temps, pour s'assembler; mais tant par les continuelles guerres, et d'autres incommodités domestiques survenues, d'un costé et d'autre, aussi que cette affaire dépendait de plusieurs chefs, et depuis, la mort subite du Segneur de Helmondt (Alexandre de Cortenbach) changea toute la face, laissant son unique héritier mâle, le Segneur moderne (Edmond de Cortenbach,) fort peu informé de tout le passé et de ses prétentions. Ainsi l'affaire demeura quelque temps en suspens, jusqu'à ce que la Dame Douairière, sans aucune communication préalable (3), avait traicté avec Madame Adolph baronne de Courtenbac et le baron de Flans, colonel, son mari, au préjudice (4) des enfants du premier lict de la Maison de Hatzfeldt, cohéritiers du Segneur Jean de Ruyssenberg, seigneur de Rochette, et substitués par son testament (5), et au préjudice aussi du choix que le dict testament donnait des biens du Païs de Juliers, ou ceux de La Rochette,

(1) C'était une affaire de partage de la propriété entre les héritiers, mais qui n'avait rien de commun avec l'usufruit.

(2) p. 50 et p. 51.

(3) Elle était maitresse absolue de l'usufruit.

(4) L'usufruitière ne pouvait faire à tort à personne, quant à *la propriété* des biens, délaissés par son mari.

(5) A ce testament, valide ou non, il n'y avait rien à changer, après la mort du testateur, pour ce qui regarde la propriété de ses biens.

au Segneur de Helmondt (1), qui, dès lors, ne pouvant plus dissimuler ses intérest, fit à la Dame Douairière sur ces procédés ses doléances, laquelle, de rechef, par un tesmoignage de bonne volonté d'accommodement, le mit en repos Mais ses conseillers domestiques, pour leurs intérêts particuliers, sceurent traîner cette affaire jusques à l'an 1659, que l'on a eu conférence à Aix, avec assomption des Segneurs le Baron de Mheer (2) et le Chanoine Langenacker (3), qui avait eu la maniance de ses affaires de tout temps et avoit dirigé la conférence première (4); et par cette entremise l'affaire est conclue et adjustée de tout points; et ne restoit que de s'accorder de la somme, que Madame la Douairière devoit tirer pour la cession; laquelle étoit aussy accordée, à 1000 rixdalers près, lorsque le Sr de Helmondt, voyant que ladite Dame persistoit en sa demande, présentoit d'employer le différent à quelques œuvres pieuses, mais sans effect. Depuis, le Baron de Helmondt, considérant le peu d'importance de ce différent, et les procès inévitables (5), si l'accord ne sortit son effect, vient treuver la Dame Douairière à La Rochette, lui accordant sa demande, en conformité du traicté d'Aix. Mais, comme de la part de Madame l'on forgeait des prétentions nouvelles, l'affaire à la fin fut réduicte et mise pour escrit, le 10 Novembre 1659, par la main du Père Léon, son Domestique (6) et Recollecte, qui ne sçavait escrire le flamand, mais fit l'explication très exacte, de point en point, à la Dame Douarière, du continu des articles stipuléz; ceux-ci contiennent, en substance, la cession des biens de La Rochette, avec appendances et dépendances, comme la souvent dite Dame l'avoit tenu jusques à présent, parmi (c.-à-d contre) une somme d'argent (7) et quelques réserves annuelles (8), et la renonciation respective et réciproque de toutes prétentions ultérieures (9)."

---

(1) Le choix entre la propriété de ces deux lots restait toujours libre.

(2) Jean-Adolphe d'Imstenrade, seigneur de Mheer.

(3) Guillaume de Langenacker, chanoine et, plus tard, doyen du chapitre de N.-D. à Aix-la-Chapelle.

(4) La conférence, tenue à Aix, du vivant d'Alexandre de Cortenbach, et dont il est question au § précédent.

(5) Lesquels?

(6) Le chapelain de la chapelle domestique.

(7) 11,000 patacons.

(8) Habitation etc. et une rente annuelle de 300 patacons. V. Pièces justific. n° 4.

(9) *Le Syndicat*, p. 10, s. s.

Comme il est dit dans la préface, „Le Syndicat" se propose de réfuter un écrit, publié en faveur de la douairière Sibille-Marie de Plettenberg. Les lignes, qui viennent d'être citées, sont la réponse à l'objection, que *l'Information véritable* avait formulé ainsi: „L'an 1659 le Seigneur de Helmondt, tant par soy que par des personnes interposées, usa de toutes sortes d'artifices et de souplesses possibles, pour induire Madame la Douairière, sa bonne Tante, à luy céder l'usufruit du Château et des biens de La Rochette (1)."

Une autre objection est ainsi formulée: „Cet accord du 10 Novembre 1659 étoit un abrégé substantiel, que le Seigneur de Helmondt a fait extendre par après, sollicitant et pressant la Dame Douarière à cette extension, qui fut faite le 4 Décembre, an susdit, avec une grande répugnance de la Dame Douarière (2)".

Le Syndicat y répond: „Après que le premier contract fut passé et signé, le dict Segneur n'at eu autre soin que de satisfaire promptement tout ce qu'il contenoit à sa charge, et ce, avec tant d'empressement, qu'encores en ce mois de Novembre il a fait compter la somme promise au marchand désigné à Liége. Après quoy l'advertance a été donnée à la Dame Douarière, et demandé quittance, de sa main, de la somme receue; en quoy elle faisoit la rétive, par des exceptions frivoles: tantost de ce que l'on avoit oublié de mettre quelques points, stipuléz à Aix, tantost de ce qu'il étoit escrit en français, qu'elle n'entendoit point, et puis, qu'on l'avoit surprise à satisfaire si promptement, qu'elle n'avoit eu le loisir d'évacuer la partie de la Maison. A la fin il fut résolu, qu'on feroit rechercher ceux, qui avaient à Aix ébauché le contract, pour y mettre la dernière main, et ce, en tel langage, que la dite Dame et ceux de son conseil trouveroient le plus expédient, ce qu'ils exécutèrent (3)".

Pour la cession de l'usufruit la douairière recevrait 11,000 patacons, en capital; puis, une habitation libre dans le château de La Rochette, la moitié du légumier, etc. etc. et une rente annuelle de 300 patacons.

---

(1) *Le Syndicat*, p. 12.

(2) Citation empruntée par Le Syndicat à l'information véritable. Cette dernière brochure fut écrite en faveur de la douairière de Plettenberg.

(3) p. 12, s. L'accord du 10 novembre 1659 se trouve dans la *Pièce justificative*, n°. 4.

Voilà l'échange qu'elle fit contre un revenu annuel de treize à quatorze mille florins!

L'accord du 4 décembre 1659, également fait au château de La Rochette, ne devait être qu'une amplification de celui du 10 novembre précédent. Ce dernier n'avait été fait „qu'en bonne foy". Celui du 4 décembre avait un caractère judiciaire, pouvant servir devant toutes les cours de justice, et, au besoin, être ratifié par une condamnation volontaire par devant le Conseil Souverain de Brabant. Il confirmait, en outre, les stipulations du 10 novembre précédent.

Avant de faire l'analyse de ce document, il sera utile de rappeler encore une fois, combien il aurait été facile de priver la douairière de tous les revenus de La Rochette, vu qu'elle ne poursuivait pas les procès sur l'avouerie, tandisque, selon une stipulation du testament, du 23 février 1628, elle y était tenue, sous peine de perdre l'usufruit des soi-disant biens de Brabant. Or, les héritiers ne firent jamais valoir cette stipulation; une preuve évidente, qu'à leurs yeux aussi, le testament était invalide, au moins quant aux dispositions, qui étaient contraires au contrat de mariage du 10 février 1602.

Voici l'analyse de l'accord du 4 décembre 1659 (1).

Pour prévenir toutes les difficultés, qui pourraient surgir entre la douairière de Plettenberg, ou ses héritiers, et Edmond de Cortenbach, au sujet des droits et prétentions qu'elle croit avoir, et auxquelles il devait être satisfait, avant qu'elle même, ou ses héritiers eussent à quitter le château et les biens de La Rochette, l'accord suivant est fait. D'abord on spécifie les droits et prétentions des héritiers de la douairière. Edmond de Cortenbach leur aurait dû payer, 1° la moitié de la dot, soit 6.500 patacons, 2° la moitié de 2000 patacons, augmentation de la dot, 3° la moitié des biens, acquis pendant le mariage avec Jean de Ruysschenberg, 4° la moitié de 1708 florins de Brabant, monnaie de Liége, employés à rédimer le bois des dames, 5° la moitié de 9000 florins du Rhin, employés par elle et son mari, pour payer la dot de Philippine de Ruysschenberg, l'épouse d'Adolphe de

(1) *Pièces justific.* n°. 5.

Cortenbach, 6° la moitié des dépenses faites aux réparations de la maison de La Rochette, ou autres bâtisses, 7° le prix de l'argenterie et des joyaux, distribués à la garnison de Juliers, en 1610.

La douairière de Plettenberg cède à Edmond de Cortenbach les prétensions, ci-dessus énumérées, ainsi que l'usufruit de la Seigneurie de La Rochette, avec dépendances; elle s'oblige, en outre, de lui donner les registres et autres documents, concernant ces biens, et de lui rendre les meubles, qu'elle a trouvés en ce château, en 1611.

Par contre, Edmond de Cortenbach paiera à la douairière une rente viagère de 300 patacons, et une fois la somme de 11000 patacons.

De ces 11000 patacons il sera défalqué 1° 2.333$^1/_4$ patacons, ancien capital, placé sur Hauzée, et remboursé par le prince de Barbançon et par la comtesse d'Huys, 2° l'engagère sur la seigneurie d'Olne, faisant 750 patacons, remboursée par le roi d'Espagne, 3° un capital de 800 patacons, hypothèque sur le village d'Olne. Les 7.116$^3/_4$ patacons restants avaient été déjà versés en mains de Gaspard Deveaux, marchand à Liége, l'homme d'affaires de la Douairière.

Les revenus et rentes, à échoir, après cette date, appartiendront à Edmond de Cortenbach.

Celui-ci déclare „qu'il ne fera valoir aucune prétention, à charge de la dite dame douairière, sur la maison d'icelle à Aix-la-Chapelle."

Il paiera l'aide, qui a pris cours en octobre dernier, des biens de La Rochette, situés dans le pays de Daelhem.

Les deux contractants se donnent mutuellement décharge de toute prétention antérieure, au sujet des biens en question.

Finalement la douairière, assistée de Guillaume de Langenacker, doyen du chapitre de N.-D. à Aix, et de Jean-Adolphe d'Imstenrade, seigneur de Mheer, cède à Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond, son droit d'usufruit sur les biens de La Rochette, avec tout droit aux rentes et biens, acquis sur le mont-de-piété à Bruxelles, Liége, *ou ailleurs* et *autre part*.

Bientôt après, Edmond de Cortenbach s'établit au château de La Rochette, demeure qu'il alla partager avec la douairière.

§ 9. *Procès entre la douairière de Plettenberg et Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond.*

L'impression, que l'auteur du „Syndicat" s'était proposé de produire sur le public, était 1° que les seigneurs de Helmond avaient droit aux revenus de La Rochette, depuis la mort de Jean de Ruysschenberg, et qu'ils avaient été lésés dans leurs droits les plus incontestables par l'accord, fait entre la douairière de Plettenberg et Jean-Adam de Flantz; 2° que, si la douairière avait de grandes qualités de l'esprit et du cœur, l'arrière-neveu n'était, à son tour, que bonté, douceur, tendresse et modestie envers la tante; 3° que les difficultés, qui toutes étaient survenues de la part de la tante, n'étaient dues, en définitive, qu'aux intrigues de mauvais conseillers.

Cependant, si „Le Syndicat" avait été provoqué par l'„Information Véritable", il provoqua, à son tour, l'„Examen et la réfutation du Syndicat". De cette dernière brochure, qui paraît avoir été assez volumineuse, l'auteur de cet écrit ne possède pas d'exemplaire. Il ne la connaît que par la réponse, que du côté du seigneur de Helmond on y fit par un écrit de 21 pages, intitulé: „Remarques de Contradictions sur l'examen et la réfutation du Syndicat".

A juger des citations assez longues qu'en donne le Syndicat, l'Information Véritable rejeta, en définitive, les torts d'Edmond de Cortenbach sur ses mauvais conseillers; mais l'„Examen et la réfutation du Syndicat" le prit à faire personnellement. Quant aux Remarques qu'il fit opposer à l'Examen, il aurait fallu mille fois mieux pour sa réputation, qu'elles n'eussent pas vu le jour. Nous y verrons en tout cas, de quelle nature étaient les relations entre la tante et l'arrière-neveau, dès le lendemain du 4 décembre 1659.

P. 13—15. Les „Remarques" escriment de la manière suivante avec l'Examen": „*Madame la Douarière* (observe l'Examen,) *pour témoignage de sa générosité naturelle, lui* (à Edmond de Cortenbach) *avoit fait présent d'un bassin en argent doré, et aussi de deux chandeliers en argent, qui étaient les plus beaux de toute sa vaisselle*".

„Madame la Douarière, (répliquent les Remarques,) a été toute sa vie fort libérale à donner ce que ne luy appartient pas; je

vous dis encore, que ne dites-vous icy, que les présents du Seigneur Baron de Helmondt avaient précédé ceux-là? Et ce du sien, mais la douairière a fait présent de choses qui ne luy appartenoient en aucune manière, même selon son contrat de mariage prétendu qu'elle reclame, qui ne luy laisse que l'usufruit de tous les biens, tant meubles qu'immeubles. Mais elle a pris cette authorité du testament de son Seigneur et mari, lequel, pour le reste, elle ne veut tenir et observer, sinon icy, à son advantage et profit.

„Les douze Art. de votre foy abusive ou des abus sont plutôt dignes de risée que de response. Le premier Art. *Depuis que Madame* (l'épouse d'Emond de Cortenbach) *a été en ménage à La Rochette, on n'a jamais convié Madame* (la douairière) *etc.* Je vous réponds, qu'avant que le Seigneur de Helmondt ayt été en ménage à la Rochette, la Douairière avoit déjà querellé les siens, et fait beaucoup d'extravagances pour l'irriter, de sorte qu'il jugeoit plus à propos de s'éloigner que de l'approcher.

„En 2. (article), qu'on n'a point salué *la Dame, en entrant et sortant,* c'est une fausseté bien notoire; car toujours le Seigneur Baron a envoyé quelqu'un des siens pour la complimenter, jusqu'à ce que les répliques furent si extravagantes et chocquantes, que les envoyés firent difficulté de redire les réponses, de peur d'irriter les parties, et aussi se sont excusés de faire le message; de quoy, et Monsieur Gerwen, et le chanoine de Thier, et Gallé donneront témoignage.

„La même raison, qui a fait cesser ceci, peut servir de réponse au 3, (article) *qu'on n'a pris la peine de venir parler à Madame* (la douairière).

„Et au 4. (article) se dit, qu'il n'étoit besoing de faire *présent de pigeonnaux,* puisque Madame prit la liberté de les faire prendre par force.

„Au 5. (article) qu'on luy auroit refusé du grain; ce n'est pas merveille, car elle en avoit eu auparavant, sans payer à ceux qui étoient responsables.

„Le 6. (article) est très-faux, touchant les *palissades;* et aussi le 7 et le 8. (articles) portent leurs réponses, puisque vous avouez, que le valet avoit dérobé le bois; et le 9. et 10. (articles) touchant *la brassine et le carosse sont tout faux,* et le 11 est de même nature que le 8.

„Le 12. (article), *qu'on ne fit l'honneur de la conduire*, c'étoit, lorsqu'elle descendoit pour dire mille injures au Seig. Baron de Helmond; et pour éviter sa colère, il se retira dans son appartement."

Le *Syndicat*, p. 30, nous dira, quelle interprétation Edmond de Cortenbach donna à la clausule: les capitaux se trouvant à Liége etc. „et *ailleurs ou autre part*", fourrée dans le contrat du 4 décembre 1659:

„Après que l'accord entre le Baron de Helmondt (Edmond de Cortenbach) et la Dame Douarière avait sorti son plein effect, et que les parties se réglèrent selon le contenu d'icelui, fut demandé, de la part du Segneur susdict, paiement de rentes, dépendantes de La Rochette, et comme il se trouva qu'à Cologne, Monjoie et Aix la Dame Douarière avait levé un canon (l'intérêt) postérieur à la transaction, ou Accord, le Segneur de Helmond fit défence de ne faire désormais paiement que sur sa quittance, avec protest, en cas de contrevention. Ce qui fut aussi adverti à la Dame Douarière, lui demandant, de plus, les titres, ou du moins les lettres de constitution, pour voir, si ce n'étoient pas des dépendances de La Rochette, comme les registres faissoient fois; mais au lieu de condescendre à cette demande si juste, la Dame fut conseillée de faire ses plaintes d'attentat à Bruxelles, alléguant que de la part du Segneur de Helmondt ses propres rentes fussent mises en arrêt, hors du territoire de Brabant".

L'*Examen*, (d'après les *Remarques*, p. 15,) dit à ce sujet: „Le Sieur Hessel et autres furent envoyéz pour surprendre les débiteurs d'Aix et de Cologne, à l'insçeu de Madame; de quoy recevant les advertissements par ses amis, elle manda chez soy le susdit Hessel et luy reprocha cet injuste et cauteleux procédé, et pour ce, du depuis, il n'osa plus mettre le pied dans l'appartement de Madame".

Les *Remarques* répliquent: „Il ne faut pas d'autre preuve pour vérifier mon dire que ce-cy: „le Sieur Hessel et autres", ayant l'expérience des extravagances et impertinences de la Douarière, ne volurent plus approcher son appartement. Le bonhomme le met en d'autres termes, mais toutefois c'est tout ce qu'il veut dire, ne trouvant rien à redire au texte du Syndicat, p. 30".

En effet, la première fois que, depuis le 4 septembre 1659, les

rentes de capitaux, placés sur des biens-fonds à Aix-la-Chapelle et à Cologne, ainsi que la rente sur la foresterie de Montjoie échurent, la douairière les perçut, comme n'étant pas comprises dans l'accord du 10 novembre, et par conséquent non plus dans celui du 4 décembre suivant, qui n'en avait dû être qu'une amplification.

Par rapport à la rente de Montjoie, Jean de Ruyssenberg ne l'avait pas considérée, comme appartenant aux biens de La Rochette, car dans son testament il l'avait léguée héréditairement à un de ses neveux.

Les capitaux d'Aix et de Cologne faisaient ensemble 14000 patacons, dont 4000 avaient été acquis et placés pendant le mariage de la douairière. Les autres 10,000 formaient les deux capitaux, dont la douairière devait avoir les rentes, en vertu de l'accord, fait avec le colonel de Flantz. Aussi Edmond de Cortenbach voulait-il que la douairière rompît cet accord. Les trois filles, qui étaient nées du second mariage d'Alexandre de Cortenbach, intriguaient, soit par elles-mêmes, soit plus tard par leurs maris respectifs, dans le même sens, mais la douairière s'y refusa, ainsi qu'à la transmission de ses titres de rentes.

Quant à la maison de la rue de Borcette, à Aix-la-Chapelle, elle avait été entièrement rebâtie du temps du mariage de la douairière (1).

Mais Edmond de Cortenbach, trouvant la recette de ces rentes inscrite dans les registres de La Rochette, et y trouvant annotés les frais de réparation de la maison d'Aix, se prévalut de la fameuse clausule: „ailleurs ou autre part," pour s'emparer de cette maison, de la rente de Montjoie et des rentes d'Aix et de Cologne.

Sur les saisies qui, à la demande d'Edmond de Cortenbach, furent faites par les autorités respectives de ces trois villes, le *Syndicat*, p. 16, s'exprime comme suit:

„On ne met pas en arrêt son propre bien, mais l'on a demandé

---

(1) Il paraît que cette maison n'avait pas été entamée par le terrible incendie du 2 mai 1656. Au sujet de ce désastre se trouve dans les *Remarques*, p. 17, le détail curieux, que le pilori, placé entre l'Hôtel-de-Ville et l'église de Notre Dame, resta intact, tandis que ces deux bâtiments ne furent pas épargnés de l'incendie.

Le pilori se trouvait au Sud des cloîtres de la Collégiale, sur la place, aujourd'hui encore appelée *der Kaatsch*, la place du Carcan.

le paiement selon le contenu des registres, comme d'autres biens dépendans de La Rochette; je dis des registres de La Rochette, avec appendances et dépendances, que la Dame Douairière même avait mis entre les mains du Seigneur de Helmondt, en conformité du contract. La preuve certaine que ses rentes sont des appartenances de La Rochette, sont les registres, qui portent en termes exprès et articles séparéz: les rentes sur la ville d'Aix, Cologne et Monjoie, et les paiements de temps en temps ensuivis.

„Et quant est de la Maison à Aix, le nom le découvre; car si l'on demande au moindre enfant de la ville d'Aix après la Maison de la Rochette, il vous y mènerat."

Un procès devint inévitable; conformément aux traditions de La Rochette on l'entama devant une cour incompétente. L'avocat de la douairière fut un des jurisconsultes Wynants, de Houthem-St.-Gerlac (1).

Au commencement de l'année 1661 la douairière s'adressa au Conseil de Brabant à Bruxelles, pour faire casser les arrêts, mis sur ces rentes, „vu que les biens de La Rochette sont situés au païs de Dalem-le-Conte, outremeuse, la paignante étant résidente au même lieu, et ainsi jouissante des priviléges de la bulle d'or" (2). Elle ne se doutait pas, qu'en agissant de la sorte elle aplanirait la voie aux revendications des Etats-Généraux de La Haye.

Edmond de Cortenbach se hâta alors de profiter d'une seconde clausule, qui avait été fourrée dans l'amplification du 4 décembre 1659, c.-à-d. la ratification du contrat par condamnation volontaire. Il obtint cette sentence par devant le Conseil de Brabant à Bruxelles, le 21 juin 1661.

„Depuis lors il a suscité divers procès à la Cour de Brabant à Bruxelles à sa bonne tante, jusques à luy envoyer des huissiers du Roy, à divers temps et à diverses reprises, et luy faire saisir, emmener et vendre publiquement ses vaches, au grand étonnement des gens de bien.

„D'ailleurs on commença à quereller la Dame Douairière pour

---

(1) *Remarques*, p. 9.
Au sujet des jurisconsultes Wynants, *V.* Jos. Habets: *Houthem-Sint-Gerlach. Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI. p. 63, s. s.

(2) *Deductie concernerende* etc.

une chétifve languette de terre, nommée la Briquetterie, pour son chaufage, pour le paiement de ses pensions fort médiocres, et pour des choses dont elle avoit fait une expression verbale, en traitant d'accord.

„La Dame Douairière donc se voyant ainsi harcelée, et apercevant que l'on ne buttoit qu'à sa ruine entière, trouva bon d'user de reconvention contre son advers, en intentant pardevant le même juge une action, tendant à la cassation de l'accord ou contract sus-allégué, pour en être relevée, tant à raison d'une lésion très énorme que du dol intervenu.

„On s'efforça de la part du Seigneur de Helmondt d'éluder cette action, tâchant d'obliger la Dame Douairière à une caution que l'advers croyait impossible: veu que, soutenant que tout étoit cédé à son profit par la clause: et ailleurs ou autre part, il ne pouvoit rien rester à la Dame Douarière pour suffisamment cautionner.

„Cette invention n'eut pas le succès que le Seigneur de Helmondt s'en figuroit. A la fin il fut réglé par la Cour de prouver ses mises en fait, et il fut aussi ordonné à la Dame Douarière de prouver la lésion qu'elle alléguoit.

„Les preuves furent faites de la part de la Dame Douairière plus qu'à suffisance, le Seigneur de Helmondt demeurant en défaut de son côté (1)".

Le procès en était là, quand, le 26 décembre 1661, le Traité de Partage des pays d'Outre-Meuse fut conclu entre le roi d'Espagne et les Etats-Généraux des Provinces-Unies.

§ 10. *Le procès entre la douairière Sibille-Marie de Plettenberg et Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond, poursuivi, dans le même temps, par devant deux cours rivales et également incompétentes.*

Aux §§ 3 et 4 on a vu, qu'il avait été la politique constante des Seigneurs de La Rochette de soustraire le territoire de l'avoue-

(1) Ces extraits ont éte transcripts du *Syndicat*, p. 18, s. s. Le Syndicat les avait enpruntés à l'*Information Véritable*. Ce que le Syndicat oppose à ces extraits est trop insignifiant pour être reproduit.

rie de Fléron à l'Empire et que dans cette politique ils avaient toujours trouvé un appui auprès du Conseil Souverain de Brabant à Bruxelles. Le recours en justice ordinaire remonte toujours vers le Souverain ou vers la Cour Souveraine. Le recours de l'avouerie et celui de La Rochette aurait dû, par conséquent, aboutir à la Chambre impériale de Spire, par la voie d'Aix-la-Chapelle. Or, les avoués de Fléron le détournèrent, par force, de cette voie et le dirigèrent vers Bruxelles. Pour donner un semblant de justice à cette usurpation, le Conseil de Brabant en cette ville, abusant du simple lien de féodalité, avait déclaré la seigneurie de La Rochette territoire de Daelhem, et comme la dignité d'avoué était inféodée à cette seigneurie, ce même Conseil, par un abus encore plus monstrueux, avait fait du territoire de l'avouerie une annexe de La Rochette, n'ayant rien de commun avec l'Empire. C'était donc du lien personnel de féodalité du seigneur de La Rochette avec la cour féodale de Daelhem que le Conseil Souverain de Brabant à Bruxelles avait conclu à la souveraineté du duc de Brabant sur le territoire de La Rochette et subsidiairement sur celui de l'avouerie de Fléron. Par conséquent la juridiction que le Conseil de Brabant à Bruxelles avait exercée de fait, depuis un siècle, au nom du roi d'Espagne, comme duc de Brabant, fut transmise, telle quelle, au Conseil Souverain de Brabant à La Haye, à la suite du Traité de Partage, fait à La Haye le 26 décembre 1661, entre Philippe IV, roi d'Espagne et les Etats-Généraux de la République des Provinces-Unies.

En vertu du texte, littéralement traduit, de ce traité: „Le Seigneur Roi précité aura, tiendra et possédera, dans le pays de Daelhem, pour toujours et héréditairement, en propriété pleine et entière, en supériorité et en souveraineté, les bancs, seigneuries et villages de Fouron-le-Comte, Mheer, Noorbeek, Warsage, Mouland, Fouron-St. Martin, Aubel, Cheratte, Neufchâteau, Mortier, Hous et Richel, avec tous les hameaux, ressorts, juridictions, droits, fiefs, vasselages, aides, domaines et autres droits régaliens ou revenus, y appartenant, de quelque nature et quelque dénomination qu'ils soient, avec toutes les appendances et dépendances (1)".

(1) Lieuwe van Aitzema: *Saken van Staet en Oorlog*, Vierde Deel, (uitgave van 1669) p. 797.

Dans ce qui précède il est fait mention de fiefs, mais il s'agit là d'arrière-fiefs, par rapport au duc de Brabant et soumis directement, ou par voie d'appel, à la justice ordinaire du comté de Daelhem.

Dans ce qui va suivre, il est d'abord question de fiefs comme dans la citation précédente, mais à la fin de la stipulation, concernant le partage du pays de Daelhem, les deux parties contractantes s'expriment en termes généraux sur les fiefs *externes*, non sur des fiefs devenus tels par le traité de partage, mais existant comme tels d'ancienne date, et qui n'étaient liés à la cour féodale de Daelhem que par le simple lien du relief. Un tel fief pouvait être limitrophe; mais limitrophe ou non, dès qu'il était devenu du ressort de la justice *ordinaire* du pays, où le relief devait avoir lieu, il n'était plus fief externe.

Pour le pays de Daelhem ainsi que pour le pays de Rolduc, les fiefs externes ne sont pas spécifiés, puisqu'ils tombaient tous, en bloc, en partage à la capitale et au château respectifs; mais pour ce qui regarde Fauquemont, ils furent énumérés, un à un, puisqu'ils furent partagés entre les deux parties contractantes.

Pour la partie que les Etats-Généraux acquirent du pays de Daelhem, l'acte de partage s'exprime comme suit:

„Les Seigeurs les Etats-Généraux auront, dans le pays de Daelhem, pour toujours et héréditairement, pour eux-mêmes et pour leurs successeurs, en pleine propriété, supériorité et souveraineté, le château et la ville de Daelhem, ainsi que les bancs, seigneuries et villages de Trembleur, d'Olne, de Bombaye, de Feneur, de Cadier et d'Oost, avec tous les hameaux, ressorts, juridictions, fiefs, vasselages, aides, domaines et autres droits régaliens ou revenus, y appartenant, de quelque nature et de quelque dénomination qu'ils soient, avec toutes les appendances et dépendances; et en ceci sont compris spécialement les fiefs externes, situés hors des limites du pays, et consistant en seigneuries, villages, censes et autres biens, appartenant au château précité (1)".

Le Traité de Partage fut ratifié à La Haye, par les Etats-Généraux, le 15 avril 1662, et à Madrid, par Philippe IV, roi d'Espagne, le 18 octobre suivant (2).

(1) AITZEMA, *loc. cit.*
(2) AITZEMA: *Ibid.*, p. 799.

„En vertu du partage, fait dans les pays d'Outre-Meuse, les Hauts et Puissants Seigneurs les Etats-Généraux ont fait avertir par placard, le 5 mars 1663, tous les religieux papistes, ou prêtres papistes et curés, sans exception aucune, quel que soit leur nom, leur ordre, ou leur condition, restés et domiciliés jusqu'ici sous le ressort actuel de cet Etat, dans les pays de Fauquemont, de Daelhem et de Rolduc, Outre-Meuse, qu'avant l'expiration du 1 mai suivant, ils auront à quitter leurs demeures, cures et terres, ainsi que les pays précités, sous peine d'être corrigés d'après les placards de ces Pays, en cas de contrevention" (1).

Par résolution du 13 avril 1663 les Etats-Généraux chargèrent trois de leurs collègues, Raesveldt, Goerée et Amerongen, de se rendre à Aix-la-Chapelle, afin d'examiner, de ce point de départ, jusqu'à quel point les placards étaient observés dans la partie cédée des trois pays d'Outre-Meuse, et de quelle manière l'administration et la justice y devaient être réorganisées.

Il est à noter, que la partie hollandaise des trois pays d'Outre-Meuse appartenait aux Pays de la Généralité, et que les Etats-Généraux en étaient collectivement le souverain, ayant succédé dans les droits que le roi d'Espagne y avait possédés, comme duc de Brabant.

Le traité de partage fut précédé d'articles préliminaires. Article X est de la teneur suivante:

„Les affaires (judiciaires) encore indécises, soit qu'elles aient trait à des personnes particulières, soit qu'elles concernent le pays en général, devront être poursuivies, transférées, ou instruites à nouveau, par devant le juge respectif, qui, d'après l'issue de ce partage des pays, deviendra le juge compétent" (2).

Non vis-à-vis de l'Empire, mais vis-à-vis du Conseil de Brabant à Bruxelles, Edmond de Cortenbach avait donc agi de la manière la plus correcte, quand il instruisait son procès contre la douairière de Plettenberg, par devant le Conseil de Brabant à La Haye, après y avoir fait le relief de La Rochette, le 27 décembre 1663.

Cependant Edmond de Cortenbach n'était pas à la hauteur de la question, de plus il ne comptait pas d'ami influent dans l'en-

---

(1) AITZEMA: *Ibid.*, p. 1094.
(2) AITZEMA: *Ibid.*, p. 795.

ceinte des Etats-Généraux. Sans cela, dans ce temps propice, les Hollandais n'auraient pas manqué d'occuper de force La Rochette et l'avouerie, et une occupation pareille aurait signifié la suppression du culte catholique, par le bannissement des prêtres, la confiscation des églises au profit du culte calviniste, l'intrusion de fonctionnaires étrangers protestants à tous les degrés de l'administration et de la justice, et l'occupation militaire par des soldats étrangers; enfin, la palinodie de tous les griefs dont, au commencement des troubles, les chefs protestants avaient fait un crime au gouvernement espagnol.

Quand, quelques années après, le gouvernement de La Haye était mieux instruit de l'état de choses, la situation critique de la politique en général lui imposait la plus grande prudence et les plus grands ménagements à l'égard des pays limitrophes. La terrible guerre entre la République et la France se laissait déjà entrevoir.

Reste à relater la lutte entre ces deux cours de justice, également incompétentes, exepté que celle de La Haye pouvait être de bonne foi, ce qu'on ne peut pas dire de celle de Bruxelles.

„Le seigneur de Helmond intenta un nouveau procès (à La Haye) par exception déclinatoire, alléguant que La Rochette étoit un fief de Dalhem, et par conséquent qu'elle étoit du partage des Hauts Puissants Seigneurs les Etats-Généraux des Provinces Unies; concluant partant, que les parties, de part et d'autre, devoient être renvoyées pardevant leurs juges compétents, ensuitte d'un des articles (art. X) dudit partage.

„Ce nouveau procès d'exception fut vidé, *in contradictorio*, au Conseil de Brabant à Bruxelles, le Seigneur de Helmondt étant rejeté et condamné aux frais.

„Les motifs furent, qu'encore bien que La Rochette fût un fief de Dalhem, il ne s'ensuivoit pas pourtant qu'il fût de la juridiction des Hauts Puissans Seigneurs les Etats-Généraux des Provinces-Unis" (1).

Mais n'était-ce pas sous le même prétexte du simple lien féodal,

(1) Extraits de l'*Information véritable*, reproduits par le *Syndicat*, p. 20, s. s. Il en est de même des citations suivantes, soit en faveur du Conseil de Brabant à Bruxelles, soit en faveur de la douairière.

que le Conseil de Brabant à Bruxelles s'était arrogé la juridiction sur le même territoire de l'Empire, celui de La Rochette, et, par-desus le marché, sur celui de l'avouerie de Fléron, également territoire de l'Empire, contrairement au recès d'Augsbourg, lors de l'érection du Cercle de Bourgogne, du 26 juin 1548? Pourquoi donc en faire un tort, quand des mêmes prémices un gouvernement nouveau vient aux mêmes conclusions?

Après cet échec à Bruxelles, „le Seigneur de Helmond obtint, du Conseil de Brabant à La Haye, mandement, par lequel il fut interdit à La Dame Douairière de plaider en Bruxelles, tenant en attendant les biens (1) d'icelle Dame en arrêt (27 juin 1666).

„Le Conseil de Brabant en Bruxelles, en ayant eu connaissance, renvoya cette affaire à l'office du fiscal, qui obtint mandement du Roy (6 septembre 1666), par lequel il fut défendu à la Dame Douairière et au seigneur de Helmondt d'obéir au mandement de Holllande, et les biens (2) dudit Seigneur furent aussi mis en arrêt".

§ 11. *Les Etats-Généraux de la République des Provinces-Unies se mêlent du procès Cortenbach-Plettenberg et veulent établir leur souveraineté dans la seigneurie de La Rochette. Opposition du prince-évêque de Liége.*

Après la séquestration des biens d'Edmond de Cortenbach, situés dans les Pays-Bas espagnols, „les Hauts Puissants Seigneurs Etats-Généraux des Provinces-Unies écrivirent sur ce sujet au Conseil de Brabant en Bruxelles, afin de renvoyer cette cause en Hollande.

„Ledit Conseil de Bruxelles répondit, en déduisant les raisons pour lesquelles la cause ne pouvoit être renvoyée".

Les Etats-Généraux députèrent alors leur collègue Raesveldt (3), pour prendre ses informations sur cette affaire près la chancellerie à Bruxelles, et pour en faire ensuite son rapport à l'assemblée.

---

(1) Les biens que la douairière possédait sous te ressort des Etats-Généraux.

(2) Les biens que possédait Edmond de Cortenbach dans les Pays-Bas espagnols.

(3) Le 26 février 1666, Raesveldt, Common et Amerongen, de retour de Maestricht, firent à l'assemblée des Etats-Généraux un rapport circonstancié sur les finances et sur les appointements des fonctionnaires dans la partie hollandaise des trois pays d'Outre-Meuse. V. AITZEMA, Vijfde Deel, p. 960—963.

Edmond de Cortenbach, croyant, que pendant cette enquête, le procès était interrompu à La Haye, demanda au Conseil de Brabant en cette ville l'autorisation de poursuivre, en attendant, le procès à Bruxelles, sans préjudice toutefois d'aucune des deux cours. Comme la réponse tardait à venir, il en conclut à l'autorisation tacite. A Bruxelles il se fit relever de forclusion et insista à faire ses preuves.

„A cet effet il fit donner ajournement à la Dame Douairière, pour comparaître à Aix, où Messieurs les Commissaires, députés du Conseil de Bruxelles, se rendirent avec l'avocat et le procureur du Seigneur de Helmondt". Mais ils y attendirent en vain, pendant sept à huit jours, le seigneur de Helmond n'y arrivant pas.

Entretemps celui-ci avait reçu la réponse de La Haye, datée du 28 avril 1667, lui interdisant tout recours ailleurs, jusqu'à la sentence finale.

Le 25 janvier 1668 l'affaire fut débattue par devant le Conseil de Brabant à La Haye. Le procureur van Veen et l'avocat van Tongeren défendirent d'office la douairière (à l'insu de celle-ci) et contestèrent la compétence du Conseil, contrairement à l'avocat fiscal.

Ce Conseil rendit sa sentence le 27 février suivant. Le mandement antérieur fut maintenu; tout ce que la douairière y avait fait de contraire, fut déclaré attentat, qu'elle avait à réparer; elle fut sommée de cesser la procédure à Bruxelles et condamnée aux dépens.

Le procureur-général à La Haye la cita encore une fois à comparaître à La Haye le 31 octobre 1668, et comme elle n'y déféra pas, il la déclara appréhensible.

„Le Seigneur de Helmond, se prévalant de ce décret, arriva à La Rochette. Et un certain Wolfberg, huissier des environs de Helmondt, le suivit pour faire les exécutions, avec les déportements, si insolents et si despectueux, qu'il osa menacer la trèsnoble Dame Douairière, et lui dire effrontément, qu'il se logerait en son appartement, et qu'il avait ordre de la traîner à Mastricht".

Le Syndicat (1) répond, à ce sujet, de la manière suivante, à l'Information Véritable:

---

(1) p. 28, s.

„C'est sur cette sentence (1), et non pas, d'aucune de la part du Seigneur de Helmondt, que les huissiers ont entrepris l'exécution et commis les déportements insolents, dont vous faites les reproches, en lieu où qu'ils ne sont de mise; s'ils ont passé leur devoir, ils sont responsables et sujects à correction; si non, vous n'avez suject de vous plaindre, mais bien de les remercier de ce qu'ils ne les ont exécutés en rigueur, puisqu'ils avaient (à ce que vous dictes,) ordre de la traîner à Mastricht.

„Que ne mettez-vous ici, au lieu d'invectives insupportables, de tant d'artifices malicieux pour abuser le peuple, de tant d'exagérations hyperboliques pour jetter la poussière aux yeux du monde, la vérité, qui sieroit mieux dans votre bouche: disant que, lorsque l'huissier fust arrivé à La Rochette, le Sr de Helmondt, par un des siens, fit advertir sa bonne tante, afin qu'elle ne seroit surprise et troublée, lui donnant advertance en même temps, que ses gens en Bruxelles étoient cause de ces désordres, par la forte poursuite qu'on y faisoit, nonobstant la défence. Et de plus, que toutes ces poursuites ne buttoient à autre fin, qu'à mettre à grands fraix tantôt l'une et tantôt l'autre partie, comme les preuves étoient déjà évidentes et s'augmenteroient de jour en jour; que ne ditesvous icy, — (ceci est une apostrophe à l'Information Véritable—) que la bonté et tendresse vers sa bonne tante étoit si grande, qu'aiant l'occasion en main pour se venger, il n'usa que de douceur et de modestie. Car, de par l'office fiscal, la pouvant dès lors faire emmener à Mastricht, et par là éviter tous les excès, foules, forces et violences, depuis perpétrés, par le pernicieux conseil de sa tante, il a mis tous les obstacles possibles, et induit les huissiers à ne venir à ces extrémités. Sur quoy même la Dame Douarière a fait respondre, qu'elle n'avoit donné aucun ordre pour faire la poursuite de ce procès à Bruxelles, et qu'elle étoit étonnée d'entendre le contraire, donnant assez à connaître au Sr de Helmondt par cette réplique, que toutes ces menées sont pratiquées par quelqu'un des siens, qui trouve du profit dans la discorde et qui ne fait que semer la sizanie parmi le blé, et qui par ces disputes prétend faire ses affaires et dépouiller la bonne Dame, dès son vivant, de ce, dont, après son trépas, il croit devenir frustré."

---

(1) du 27 février 1668, suivi du décret du 31 octobre de la même année.

L'*Examen* et Réfutation du Syndicat ne tarda pas de railler cette bonté envers la grand' tante, pendant l'exécution par huissier.

Les *Remarques* opposent à cette raillerie la boutade suivante: „puisque, nonobstant toutes ces extravagances, on a eu la bonté d'éviter, autant qu'on a pu, tous les désordres, si est-ce que ceci, à bon droit, se peut nommer *bonté*, *tendresse*, *douceur*, *modestie*, et accompagné d'une patience plus qu'ordinaire; lesquelles vertus, non plus que la civilité et courtoysie, ne se trouveront pas dans le païs d'Aigreur, vulgairement dit *Soërland*, (région) natale de la Douairière; car, sans doute, ce serait peine perdue de les y chercher entre des Erutaux (?), et dans un vray païs de Boucqs et de Buffles, qui ne produit que glands et aveines, pour nourrir des bestes et quelque Sauvagine et non des hommes."

L'Information Véritable continue: „les exécutions ont été par après continuées par Coulot, huissier de Dalhem, sur une rente de cincquante patacons, que la Dame Douarière a sur le ban d'Aulne (Olne), dont il (Cortenbach) a tiré les canons (les intérêts), et mis le capital en vente."

De son côté le Conseil de Brabant à Bruxelles en fit des siennes. Par sentence du 24 décembre 1668, il condamna Edmond de Cortenbach, par contumace, et cassa l'accord du 4 décembre 1659.

Voilà donc deux Conseils de Brabant, l'un à La Haye, et l'autre à Bruxelles, qui rendent des verdicts dans une question, qui est du ressort de l'Empire!

Ici il y a lieu à un rapprochement.

La seigneurie de Leuth, (Limb. belge), était une seigneurie impériale et un fief externe de la cour féodale (hollandaise) de Fauquemont. Par mandat du Cercle de Westphalie le duc de Nieubourg occupa militairement le château de Leuth, le 9 août 1662, afin d'exécuter une sentence de la Chambre impériale de Spire.

Déjà le 27 septembre suivant la garnisan hollandaise de Maestricht, par ordre des Etats-Généraux, délogea les troupes du duc, tandis que d'autres compagnies hollandaises s'emparèrent du comté de Ravesteyn, qui appartenait également au duc de Nieubourg et était également territoire de l'Empire. Pour justifier l'une et l'autre usurpation les Hollandais invoquèrent le simple lien de féodalité. Pour le comté de Ravesteyn ce lien était spécialement mince,

vu que ce comté était un fief externe du duché de Brabant; de plus, le relief devait se faire à Bruxelles-même. Or, de ce duché les Hollandais ne possédaient pas la capitale (1). Soit dit en passant, le duc était, au surplus, membre de la Ligue rhénane.

Pourquoi donc les Hollandais, renseignés enfin sur la juridiction que le Conseil de Brabant à Bruxelles avait exercée sur La Rochette et sur l'avouerie, avançaient-ils avec tant de lenteur dans ces domaines? — Les temps étaient changés. Le respect de la France était devenu le commencement de la prudence.

Et pourquoi la principauté de Liége s'opposa-t-elle cette fois-ci de force aux envahissements des deux territoires de l'Empire?

C'était pour ne pas voir enserrer la capitale-même par une grande puissance protestante. D'ailleurs, les préparatifs formidables de la France d'alors, de même que l'objectif de ces mesures extraordinaires n'étaient un secrèt pour personne. Ceux de Liége pouvaient donc rendre la pareille aux Etats-Généraux, sans avoir à craindre une déclaration de guerre.

Au commencement de l'année 1669 les Etats-Généraux se proposèrent de poser un acte décisif de souveraineté dans cette partie du domaine de La Rochette, qui était terre d'empire, par l'établissement d'un tonlieu sur la Vesdre (2). Dès qu'à Liége on en eut appris la rumeur, on fit occuper le château de La Rochette par 150 soldats liégeois (3).

L'envoyé du prince-évèque à La Haye, interpellé à ce sujet, répondit, qu'après informations prises, son souverain, qui était alors absent de Liége, désavouait l'occupation du château.

La douairière profita du désarroi, pour faire à La Rochette la saisie des biens meubles, qu'Edmond de Cortenbach y possédait et pour évincer celui-ci du château.

Voici de quelle manière Le Syndicat (4) rapporte cette saisie.

„D'un précipice on a mené la bonne Dame dans un autre pré-

---

(1) J. L. MEULLENERS: *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIV, p. 140, s. s. Leuth resta seigneurie impériale, *(V. Ibid.)*,et en 1672 le comté de Ravesteyn fut rendu au duc de Neubourg, par Louis XIV. V. *Brosius* et *Mappius*: op. cit., t. III, p. 181.

(2) *Deductie* concernerende de differenten van La Rochette.

(3) L. SYLVIUS: *Historiën onses Tyds*, I D., 1ste stuk, p. 20.

(4) p. 53.

cipice, plus grand encore, sur prétexte d'une sentence (1) donnée en contumace, par un juge incompétent, sans insinuation, sans sommation, on fait l'exécution, et ce par violence, sans forme de droict, ny même aucune ombre seulement de la justice ordinaire de ces Païs. Il semble que son conseil, pour ne rien oublier de tout ce qui pouvait rendre son attentat plus injuste et plus scandaleux, après avoir omis ces formalités, il ait voulu rendre son action plus difforme par l'envahissement et spoliation du château de la Rochette, par des sergeants Liégeois; des Liégeois, ennemis jurés et usurpateurs perpétuels des prérogatives et jurisdictions de la Rochette, qui ne veillent à autre chose qu'à la destruction totale.

„Il semble que l'ingratitude s'augmente à mesure des bienfaits, et ayant paru très grands du Seigneur de Rochette, en la donation viagère de ses biens, avec cette charge seulement de poursuivre les procès et principalement contre les Liégeois, principals auteurs de tous ces désordres: cette Dame veut paraître extrême dans les extrêmes, se rendant à ces mêmes parties, aux ennemis, que son Segneur et mari, avec autant de zèle que de justice, lui avoit recommandé, voire même obligé de poursuivre, sans aucune composition ou intermission, à peine de la perte de son usufruict: pour se rendre par là ingrate jusques au dernier point.

„Pour ne rien omettre d'extraordinaire à une entreprise plus qu'ordinaire, on a été advisé de ne spolier tant seulement le Sr de Helmondt de ce qu'en aucune façon (ne) pouvait être compris sous la prétendue sentence contumacielle, mais au dessus de ce, universellement de tout son bien, argent et argenterie, meubles et vasselles, grains, chevaux et autres bestiaux, afin de tout ce qui leur sembloit bon et capable d'assouvir leur avarice, et pour comble de tout, de ses documents et lettrages, par lesquels il pourroit maintenir son droict un jour, si peutestre il s'en trouve encore, après des actions semblables, au monde, pour réparer des injustices et excès si exorbitants, que par la même force.

(1) La douairière avait opéré cette saisie, en vertu de la sentence, rendue le 24 décembre 1668, par le Conseil de Brabant à Bruxelles, au sujet de la Rochette, ignorant qu'aux termes du traité de partage de 1661 elle se mit ainsi sous les coups de la justice des Etats-Généraux et de leur Conseil de Brabant à La Haye.

„Le Baron de Helmondt, ayant employé infructueusement les siens, pour, par les moiens les plus doux, parvenir à la restitution au moins de ses hardes et meubles, qui étoient hors de dispute et sujets à corruption, aussy par aucune raison ny apparance de droict ne luy pouvoient être refusés, croyoit que par sa présence pouvoit faire plus d'effect et que, pour le moins, on luy donnerait quelque raison de refus, (étant) appuié d'ailleurs sur la résolution des Etats-Généraux de Hollande du 12 d'Avril, et la lettre, par leurs Hautes-Puissances escrite à la Dame Douarière sur ce sujet, comme aussi sur la déclaration amphibilogique du Conseil de Liége.

„Mais pour toute rayson on n'entendoit que blasphêmes, que tue, massacre, et des exécrations horribles, que Dieu et la raison défendent de redire, et qui sans horreur ne peuvent être supportés ny répétés, et tels que les Turcs et barbares n'en sçauroient inventer de plus scandaleux, de plus détestables, ny de plus abominables. Le Sr de Helmondt, voyant accroître de plus en plus les blasphèmes, (pour les interrompre) demandoit, par quel ordre on fit ces impertinences et menaces d'assassiner; sur quoy il fut répondu, sans hébéter, que c'était par ordre de Madame. Ne pouvant croire, qu'une âme qui toujours au dehors avoit témoigné des marques de piété et de dévotion, se laisseroit séduire jusques à souiller son âme d'un meurtre, voire d'un parricide, il faisoit itérative demande, mais la réponse fut conforme à la première, avec menace d'exécuter l'ordre tout à l'heure, si promptement on ne se retiroit; et cette réponse fut donnée par l'instigation d'un conseiller de longue robe, qui se tenoit près de la garde pour l'informer de ce qu'il devoit dire, car ce jour là il y en avoit six aux château de même couleur, pour ne laisser la bonne Dame destituée de leur conseil, au besoin."

Après avoir évincé du château le seigneur et les domestiques, les soldats rentrèrent peu de jours après à Liége.

La douarière s'y retira aussi.

Le château fut ensuite gardé par les habitants de la seigneurie et par ceux de l'avouerie, sous leurs autorités respectives, conformément aux anciennes ordonnances locales en cette matière.

Le Syndicat (1) nous dépeint cette situation dans le pathos suivant:

(1) p. 50, s.

„Je finiray ces relations par les cris lamentables des pauvres affligés manans et sujets d'alentour de la Rochette, qui portent leurs voix jusques au Ciel, cryans vengeance contre les oppresseurs, pour les foules, forces et violences qu'on leur fait, les obligeant à des servitudes insupportables. Quoy que, de toute ancienneté, pour recognaissance de la protection qu'ils ont eue des Seigneurs de la Rochette, sans en recognoître d'autre; en ce cas, ils n'ont été obligés qu'à deux corvées par an, c'est-à-dire, deux jours de service coutumiers; si est-ce qu'on les contraint par force maintenant de faire la garde nuict et jour, sans aucune récompense, ou nourriture, laissant mourir de faim leurs femmes et enfants, qui ne subsistent que d'une petite journée, que les maris, qui sont pour la plus part des manouvriers, leur portent journellement. Et met-on à grosses amendes les défaillans et sont exécutés, sans forme de justice, jusques à deux, ou trois Rixdalers à la fois, au lieu de quinze blancs deniers de Cologne, que, selon les lois et coutumes locales, ils doivent pour amende. De plus, on laisse mourir de faim et de froyd ceux qui obéissent à leurs commandements iniques, ne leur assignant de chaufage que du bois qu'ils doivent dérober au Sr de Helmondt, et ne leur donnant point seulement du pain pour sustenter leur vie, pendant qu'ils sont en garde. Après ceux-cy suivent les censiers et autres fidèles locataires de la Rochette, tout noyés de larmes, pour se plaindre des outrages et dommages journaliers, au dessus des menaces continuelles de les chasser hors du bien, non par justice, mais de pure force, sans autre cérémonie, s'ils n'obéissent aux commandemens iniques et tortionnaires, s'ils ne renient leur Seigneur naturel et suivent le parti des usurpateurs. Et s'ils se plaignent du dégast qu'on fait à fourager leurs grains et spolier leurs maisons, la réponse est prompte pour toute réparation: „s'il ne vous agrée point, sortez! Si vous ne payez point ce qu'on vous demande, on prendra et vendra vos bestes." Voylà la belle justice, que ces bons conseillers (de la douairière) exercent à l'heure! Voilà leurs beaux mots!"

Le 1 mai 1669 les Etats-Généraux firent sommer la douairière de faire évacuer le château endéans les trois semaines. Comme celle-ci n'y déféra pas, ils autorisèrent le procureur-général du Conseil de Brabant à La Haye d'occuper le château par la force

armée, de séquestrer la seigneurie, et de s'en tenir en possession pour le suzerain (les Etats-Généraux), jusqu'à l'aplanissement du différent, au sujet de la juridiction.

Cependant il n'y avait rien à craindre pour la principauté de Liége. A La Haye on ne voulait poser aucun acte, qui pût indisposer le Roi-Soleil. Par contre, on y faisait flèche de tout bois, en fait de conclusion d'alliances, dans le but de tenir la France, avec ses puissants alliés, en échec.

Aux voisins faibles s'offrait ainsi l'occasion favorable, pour aplanir, par la voie diplomatique, les différends qu'ils avaient avec la puissante République.

Sur ces entrefaites, Edmond de Cortenbach crut utile de faire afficher dans l'avouerie le placard suivant, dans le but de rendre impossible la garde du château de La Rochette, par les manants:

„Nous Edmond baron de Courtenbac, etc., Seigneur de Helmond, de La Rochette, etc.; comme il est venu à notre cognoissance, que la Dame Sibille Marie de Plettenberg, en continuant les foules, forces et violences, faictes tant par les envahissements de nostre château de La Rochette à main armée que détentions de tous nos biens, sans aucune forme de justice, et mesmes de forcer et vouloir forcer nos débiteurs et fermiers à luy payer ce que par contrats ou autrement ils nous sont redevables, en qualité de seigneur de La Rochette, si est-il que pour obvier aux attentats susdicts, et afinque les débiteurs, fermiers et autres ne prétendent cause d'ignorance, avons faict publier cette défense, par laquelle protestons bien expressément contre toutes ces forces, foules et violences desia faictes et à faire, et interdisons et défendons bien expressément aussi à tous nos débiteurs, fermiers et autres, qui nous sont redevables, de ne payer, ny déférer à aucun commandement de la susdicte Dame Sibille Marie de Plettenberg, soit à payer aucune rentes ou revenus, soit à faire corvées ou autres services corporels, de faire la garde audit chasteau, ou de passer en armes sur nostre uridiction, à paine de nullité, et de payer autrefois, au regard de premiers, et des autres soubs paine de correction arbitraire et de procéder à l'encontre de contraventeurs criminellement sur leurs corps et biens, jusques à cassation et réparation de toutes ces foules, forces et violences desia faicts ou encores à faire, considéré

aussi que par sentence donnée au conseil de Brabant (1) le 25 de janvier de l'an 1668 in contradictorio judicio, la dicte Dame Sibille Marie de Plettenberg est condempnée de réparer et anéantir tous tels attentats faits et à faire, ee qu'avons bien voulu donner à cognoistre au public afin de se régler en conformité de la contenue de cette. — Donnée en nostre ville de Helmond ce douzième du mois d'juin, l'An 1669.

(Signé) COURTENBAC (2)."

A l'égard de cette affiche l'Information Véritable avait fait les réflexions suivantes:

„Le Seigneur de Helmondt a ce malheur, grandement préjudiciable à sa réputation et à sa condition, que les gens qu'il employe à la conduite de ses affaires ne s'étudient qu'à de certaines fourberies, etc. (3)

„En ce chétif Mandement, soubs le nom du Seigneur de Helmondt, en date du 12 Juin de cette année 1669, Messiers de son Conseil le font parler par Eminence en Souverain, qui défend de passer en armes sur sa jurisdiction, qui enjoint des peines arbitraires, qui menace de procéder criminellement sur les corps et sur les biens, et qui ajoute à la fin: Donné en notre ville de Helmondt etc., comme si l'on ignorait qu'il n'est que simple Vassal des Hauts-Puissants Seigneurs les Etats-Généraux des Provinces-Unies, qui se garderont bien de partager leur Souveraineté avec l'un de leurs sujets. Ces mêmes Conseillers ou Conducteurs d'affaires font oublier à leur Maître les devoirs de civilité, usités parmy la Noblesse, nonobstant leurs différents ou procès. Car dans le prétendu placard, donné en la Ville de Helmondt, pour tout titre d'honneur que l'on défère à l'Illustre Dame Douairière, on la nomme seulement la Dame Sybille Marie de Plettenberg, comme si elle n'étoit qu'une petite Dame de boutique à Paris. Ils n'ont osé dire qu'elle est la Grand' Tante de leur Maître; car cela eût trop évidemment fait paraître le peu de respect et de reconnaissance envers une si bonne, si généreuse et si libérale Tante (4)".

---

(1) C.-à-d., au Conseil de Brabant à La Haye.
(2) *Chevalier de* HARENNE: *op. cit.*, p. 184, s.
(3) *Syndicat*, p. 40.
(4) *Ibid.*, p. 41, s.

Dans la réponse qui va suivre on verra que l'auteur du Syndicat soupçonne un prêtre d'être l'auteur de l'Information Véritable. Seulement Edmond de Cortenbach oublie, que d'après les déclarations de la douairière, il l'avait harcelée, non-seulement par lui-même et par des parents et des amis, mais aussi par des prêtres, pour la gagner à la transaction que l'on sait. De même il oublie de nommer les auteurs de la fameuse interprétation qui fut donnée à l'accord connu. Enfin, voici la réponse:

„*Ne sutor ultra crepitam!* Momus voulut trouver à redire aux pantouffles de Vénus, n'ayant su donner atteinte aux gracieuses beautés de sa personne.

„Cet esprit ne se souvient plus de sa condition passée, ni de son être. Allez-vous en demander à vos parents, ce que vous étiez, car vous l'avez oublié. Ils vous diront que, lorsque vous étiez encore corporel et point spirituel (1), vos mains étoient destinées pour manier le manche de la charrue ou quelque chose de plus vile et de plus méchanique encores, et que votre père, par sa sueur et le crédit de bonnes gens, vous a mis la plume en la place, non pour mesdire des gens semblables à ceux qui l'ont assisté, mais pour bien dire la vérité.

„Quand il n'y auroit autre preuve de ce que vous n'étiez qu'un roturier, celle-cy suffirait, de vouloir syndiquer et appeler chétif Mandement des actes qui, depuis trois siècles (2), ont été donnés en cette forme de la Maison de Helmondt, l'authorité de laquelle je ne veux vous débiter icy.

„Mais il faut que je vous renvoye auprès la Dame Douarière, qui aura encore souvenance des actions dernières de son Segneur et mari pendant sa vie, quoiqu'elle aye bien peu de souvenance d'exécuter ses dernières volontés. Toutefois ce seroit vous faire trop d'honneur. Il vaut mieux vous renvoyer auprès des sergeants (3), gens de votre sorte, qui vous diront qu'ils n'ont pas seulement publié et affiché les défenses de porter des armes et autres de cette nature, de la part du Seigneur de la Rochette, mais que sur ce suject ils ont faict même prisonniers les plus

(1) Flandricisme: geestelijk, pour prêtre.
(2) C'est cela! Après le mépris l'infériorité d'origine, la manie d'une descendance imaginaire!
(3) Les gardes-champêtres, les gardes forestiers, les huissiers des cours d'échevins.

huppés de la contrée, et qu'on a procédé criminellement sur les corps et sur les biens des contraventeurs. Les Maret (1) et les Noirrivaux (2) et autres vous donneront tesmoignage de mon dire; et à Oens (3) vous en trouverez encore des gens, qui (y) ont assisté sans doute, et qui (en) ont entièrement connaissance. Et après que vous aurez pleine information du tort que vous avez de médire et de calomnier, avec tant d'impudence, et de juger de choses qui sont au-dessus de vous, vous aurez, à ce qu'on espère, repentence de votre crime, au moins si vous êtes un esprit capable d'en avoir. Mais il est à craindre que non, et qu'il est désespéré. Car la suite de ses discours met en évidence, que c'est un esprit d'orgueil qui tâche à planter la vaine gloire jusque dans une âme même de quatre vint et dix ans, auquel âge cette sorte de semence d'ordinaire ne prend racine.

„Il y a soixante et dix ans que la Dame Douairière est inhabitante de ces Païs, et tout autant qu'elle a porté le nom de Madame Sybille Marie de Plettenberg, aussi bien dans les actes passés par soy que par ses procureurs, agents et facteurs de ces affaires, soit à Bruxelles, à La Haye en Hollande, à Liége et ailleurs, où qu'il a été nécessaire de mettre sa qualité. Et cet esprit extravagant vient de censurer le Segneur de Helmondt de ne luy avoir donné autre qualité! Ne says-tu pas, grand idiot, qu'il y a bien de la différence, si un chevalier parle, ou un pédant comme toi? *Intererit multum, Davusne loquatur an Heros.* Si les procureurs, agents et facteurs et toy plus de vingt fois dans ce libelle infâme l'avez traitée de Dame simplement: après cela, voudrez-vous prétendre, qu'une personne de condition si relevée et qui, pour le plus, ne la doit traiter qu'en égale, luy donne quelque chose de plus que ne luy appartient, et ce dans un acte sérieux, auquel la civilité, ou bien la flatterie ne doivent trouver aucune place (4). Si peut-être, depuis et pour la prise de la

---

(1) Pierre des Marets, échevin de Fléron et lieutenant-gouverneur de Franchimont, emprionné à La Rochette, en 1627. V. *Chevalier de* HARENNE, *op. cit.* p. 164.

(2) Sébastien de Noirivaulx, greffier à la Cour de Fléron, emprisonné à La Rochette en 1623. *V. Ibid.*, p. 157, s. s.

(3) Olne.

(4) L'acte sérieux, c'est le placard du 12 juin 1669. Edmond de Cortenbach s'y intitulait baron, quoiqu'il n'eût pas de droit à ce titre.

Rochette, Madame la Douairière a receu quelque diplôme de Baronne, (car auparavant il a été inconnu), il falloit au moins nous en donner l'advertance de bonne manière, afin de nous (y) conformer, et point le publier par un libelle diffamatoire et injurieux, qui ne mérite point de foy, et par conséquent n'attirera pas plus de croyance que les autres fourberies, qui s'y trouvent à suffisance (1)."

Les Hollandais n'eurent pas plus de succès avec une démonstration militaire contre La Rochette, qu'Edmond de Cortenbach n'en avait eu avec son placard.

Vers la mi-juillet 1669 trois cents hommes d'infanterie et quatre-vingts hommes de cavalerie, suivis de deux huissiers, se rendirent de Maestricht à La Rochette, mais voyant qu'ils y avaient été devancés par des soldats liégeois, ils rebroussèrent chemin.

La paix n'en fut pas troublée. Le prince-évêque se hâta d'écrire aux Etats-Généraux, que ses envoyés partiraient le 25 de ce mois pour La Haye (2).

Entretemps la garnison liégeoise resta provisoirement à La Rochette.

Les Etats-Généraux, ayant appris que la douairière séjournait à Liége, demandèrent son extradition auprès du prince-évêque; mais celui-ci y fit la sourde oreille.

Toutes ces émotions avaient enfin ébranlé la forte constitution de la douairière. Sentant approcher sa fin, elle consigna ses volontés dernières.

Elle n'avait pas eu à se louer des héritiers de feu son mari. Avait-elle de proches héritiers au comté de La Marck? On n'en voit pas de traces dans les papiers des procès.

Eclairée enfin sur les torts immenses que feu son mari avait causés à la principauté de Liége, à la suite de son procès contre la vente, faite le 23 avril 1626, par le comte de Bucquoy, et se croyant déliée du contrat du 4 décembre 1659, elle céda, par acte de donation du 24 juillet 1669, „à son Altesse sér^{me} de Liége et à son église l'usufruict de tout droict, luy appartenant à titre de la vouerie de Fléron, et aux doyen et chapitre de la cathédrale de

(1) *Le Syndicat*, p. 43, s. s

(2) L. Sylvius: *loc. cit.*, p. 49.

Liége le douaire, luy compétant par son traité de mariage et autres parties, par scédule embas du présent insérées, à charge de faire célébrer chasque année à la cathédrale une messe solemnelle, pour le repos de l'âme de feu son mari et de la sienne, au jour qu'il plaira à Dieu de l'appeler à soy (1)."

Cet acte resta secret, tant que la douairière vécut.

Le 9 octobre 1669 les envoyés du prince-évêque et des Etats-Généraux conclurent l'accord provisoire suivant: pendant les deux premiers mois qui suivront, après cette signature, les deux partis (c.-à-d. le prince-évêque et les Etats-Généraux) tâcheront de s'arranger à l'amiable sur la question de souveraineté, au sujet de La Rochette. Dans le mois le prince-évêque retirera ses gens de guerre du château; les Etats-Généraux s'obligent également à n'y point envoyer de soldats. Si pendant ces deux mois les deux partis ne parviennent pas à s'arranger, un mois après ce terme ils nommeront des arbitres. Entretemps on n'entreprendra rien, de part et d'autre, qui puisse préjudicier, soit aux droits de l'Empire, soit à ceux du prince-évêque, soit à ceux des Etats-Généraux, en la terre de La Rochette, et le prince-évêque restera en possession paisible „des minéraux et tous autres (2)" jusqu'à la décision des arbitres (3).

Sylvius (4) confond donc la suzeraineté avec la souveraineté, quand il avance, que dans cet accord préliminaire la souveraineté des Etats-Généraux sur la seigneurie de La Rochette resta hors de conteste. Au contraire, par cet accord on voulait, avant tout, examiner la question de souveraineté. Dans la suite on verra que les Etats Généraux n'avaient non plus voulu, par cet accord, enrayer l'action du Conseil de Brabant à La Haye.

Ici encore il est nécessaire de se rappeler l'état de la question.

La terre de Fléron appartenait à l'Empire. Le chapitre de N.-D. à Aix-la-Chapelle y possédait les droits seigneuriaux et souverains. De son côté, Jean de Ruysschenberg prétendait, que le chapitre en était, tout au plus, seigneur foncier, qu'en cette qualité

(1) *Pièces justificatives*, n°. 6.
(2) Sur les procès „en matière de houillerie et minéraux" V. la fin du § 4.
(3) LOUVREX, tome IV, p. 181, s.
(4) *Loco cit.*, p. 61.

les Bucquoy lui avaient succédé, tandisque les droits souverains appartenaient au roi d'Espagne, duc de Brabant, comte de Daelhem.

Or, le roi d'Espagne, comme duc de Brabant et comte de Daelhem, n'avait pas reconnu la vente de la terre de Fléron, faite par le jeune Bucquoy au prince-évêque et aux Etats de Liége. Ceux-ci n'en étaient donc pas même seigneur foncier, aux yeux de Jean de Ruysschenberg et à l'avis du Conseil de Brabant à Bruxelles.

Nous ne savons rien des relations politiques entre la douairière de La Rochette et le prince-évêque de Liége, depuis 1638 jusqu'à 1659, si ce n'est, qu'elle ne poursuivait pas les procès sur l'avouerie; mais ce qui est certain, c'est qu'Edmond de Cortenbach niait, lui aussi, tout droit du prince-évêque et des Etats de Liége sur la terre de Fléron.

La seigneurie de La Rochette appartenait également à l'Empire, mais était en même temps fief externe du comté de Daelhem.

De ce lien personnel entre le seigneur de La Rochette et le comte de Daelhem, on avait conclu à la sujétion de La Rochette à la souveraineté du comte de Daelhem; et comme la charge d'avoué était inféodée à La Rochette, on en avait conclu, que l'avouerie de Fléron n'était qu'une dépendance de La Rochette, et qu'ainsi ce territoire appartenait également à la souveraineté de Daelhem.

Le Conseil de Brabant à Bruxelles avait fait sienne cette erreur, mais avait aussi transmis, de droit, toutes ses usurpations de souveraineté au Conseil de Brabant à La Haye, ou plutôt aux Etats-Généraux, en vertu du traité de partage des pays d'Outre-Meuse.

La diplomatie avait donc, à bon droit, écarté l'ingérence du gouvernement de Bruxelles, dans l'accord provisoire du 9 octobre 1669. La question de la souveraineté sur La Rochette et sur le territoire de l'avouerie devait dorénavant être réglée entre les Etats-Généraux et l'Empire; et, à défaut d'ingérence directe de l'Empereur, entre les Etats-Généraux et le possesseur des droits seigneuriaux dans l'avouerie.

Pour l'intelligence de ce qui va suivre, il est nécessaire de ne pas confondre les négociations diplomatiques entre le gouvernement de Liége et celui de La Haye avec les agissements des deux Conseils de Brabant.

Enfin, les premiers mois s'écoulèrent, et l'accord préliminaire n'aboutit pas, si ce n'est que les soldats liégeois évacuèrent La Rochette. Après leur départ, le château fut de nouveau gardé par les habitants de la seigneurie et de l'avouerie.

Le 26 janvier 1670 la douairière Sibille-Marie de Plettenberg de Schwartzenberg décéda en la ville de Liége.

Le 4 février suivant Edmond de Cortenbach obtint du Conseil de Brabant à La Haye un nouveau mandement en maintenue. Armé de cette pièce, et prétendant que la donation de la douairière ne formait qu'une action personnelle entre lui et les donataires, il envoya ses domestiques, pour prendre possession du château de La Rochette, mais ils furent repoussés par les factionnaires.

Le 14 de ce mois le Conseil de Brabant à La Haye renouvela ce mandement, et par sentence du même jour il mit l'arrêt sur tous les biens, que le prince-évêque et le chapitre de la cathédrale de Liége possédaient dans les limites de la République des Provinces-Unies. Les revenus de ces biens devaient servir à dédommager Edmond de Cortenbach.

Que faisait entretemps le Conseil de Brabant à Bruxelles?

Le 15 février 1669 (1) le Conseil de Brabant à La Haye avait proposé à celui de Bruxelles de suspendre les procédures, de part et d'autre, jusqu'après examen approfondi du différent; mais celui-ci n'y fit pas même de réponse.

Impatientés par ce silence, les Etats-Généraux s'étaient de nouveau directement mêlés de l'affaire. Ils avaient député deux des leurs, pour s'aboucher avec l'ambassadeur d'Espagne à La Haye, don Esteban de Gamarra, le même qui avait négocié le Traité de Partage de 1661. Celui-ci en avait référé au marquis de Castel Rodrigo, le gouverneur-général des Pays-Bas espagnols. Mais toutes ces démarches étaient restées infructueuses.

Survint l'accord provisoire du 9 octobre de cette année.

Les Etats-Généraux donnèrent alors ordre à leurs deux députés extraordinaires à Bruxelles, van der Tocht et Vrybergen, d'ob-

---

(1) Pendant, ou peu après la première occupation du château de La Rochette, par les troupes liégeoises.

Les détails suivants sont tirés de la brochure, intitulée: Deduktie concernerende de differenen van la Rochette. V. *Avant-Propos*.

tenir du nouveau gouverneur, le connétable de Castille, don Inigo de Velasco, que le Conseil de Brabant à Bruxelles se conformât à l'accord provisoire, précité.

Après de nouvelles démarches de la part des députés extraordinaires, le gouverneur-général, par décret du 24 avril 1670, enjoignit au chancelier du Conseil de Brabant à Bruxelles de surseoir la procédure.

A la demande du chancelier de Liége ce Conseil n'en autorisa pas moins, quelques jours après, la vente des biens meubles d'Edmond de Cortenbach; cette vente se fit à Liége, au mois d'août suivant, par ordre du chancelier en cette ville.

C'était une grande faute de la part du chancelier. Par là il reconnut la juridiction du Conseil de Brabant à Bruxelles sur La Rochette et par conséquent sur l'avouerie. Or, si cette juridiction avait jamais existé de droit, elle aurait été transmise aux Etats-Généraux, en vertu du traité de Partage.

Par résolution du 21 mai 1670, les Etats-Généraux chargèrent leurs députés extraordinaires à Bruxelles, de faire comprendre au gouverneur, que force leur serait de faire des représailles, si on ne mettait un frein aux empiètements de ceux de Liége, dans le domaine de La Rochette, vu que ces empiètements se faisaient en vertu de sentences d'une cour incompétente, le Conseil de Brabant à Bruxelles.

Par résolution du 7 juin suivant les Etats-Généraux précisèrent leur menace du 21 mai dernier, et cette fois-ci ils la formulèrent d'après un *jus gentium* d'invention récente, en ordonnant à leurs députés à Bruxelles d'avertir les abbés et prélats du Brabant espagnol, que leurs biens, situés sous le ressort des Etats-Généraux, seraient séquestrés, au cas qu'on ne supendît pas à Liége les exécutions contre le Seigneur de Helmond, exécutions autorisées par une cour incompétente.

Les députés retournèrent bientôt à La Haye, sans avoir obtenu une concession quelconque de la part du Conseil de Brabant à Bruxelles.

Le 21 juin 1670 le chancelier de Liverlo, à Liége, défendit aux habitants de l'avouerie de payer quoique ce fût à Edmond de Cortenbach.

Uu mois après, les Etats-Généraux chargèrent Sasburg, leur

résident à Bruxelles, de se mettre en communication, au sujet du territoire contesté, avec le nouveau gouverneur, le comte de Montérey. A la suite de ces pourparlers les deux Conseils de Brabant nommèrent des commissaires; mais ceux-ci ne parvinrent pas à un accord.

Les deux Conseils reprirent alors la procèdure, chacun à sa manière.

Par sentence du 19 décembre 1670, le Conseil de Brabant à La Haye rejeta l'exception d'incompétence, objectée par ceux de Liége, et remit le seigneur de Helmond dans les conditions du contrat provisoire du 9 octobre 1669.

Ceux de Liége protestèrent; cependant ils auraient dû objecter la même exception d'incompétence contre le Conseil de Brabant à Bruxelles, au lieu de reconnaître la juridiction de cette cour de justice sur La Rochette.

Pendant que chacun des deux Conseils de Brabant faisait des siennes, la diplomatie, qui était parvenue à conclure l'accord provisoire du 9 octobre 1669, avait repris son œuvre, pour aboutir enfin à la *transaction définitive entre le prince-évêque et les Etats-Genéraux, au sujet de la Seigneurie de la Rochette*, le 18 août 1671. En voici les conditions:

La seigneurie de La Rochette reste un fief *externe* de Daelhem et devra être relevée, comme auparavant, par devant les Etats-Généraux, les successeurs du duc de Brabant, comte de Daelhem (1).

Les Etats-Généraux cèdent au prince-évèque et aux Etats de Liége „la souveraineté et tous les autres droits, qui pourraient leur appartenir sur la maison, chasteau et biens de La Rochette, pour demeurer icelle souveraineté et tous les autres droits, qui en dépendent, propres à l'Empire, avec ainsy et comme est la Terre de Fléron, dite l'Advouerie de Notre Dame d'Aix-la-Chapelle, acquise à sadite Altesse et à son Estat de Liége."

Par contre, le prince-évêque, le chapitre et les Etats de Liége cèdent aux Etats-Généraux la souveraineté sur le village de Lith (2), dans le Brabant hollandais.

---

(1) C'était rétablir l'état de choses, comme le recès d'Augsbourg, en date du 26 juin 1548, l'avait créé.

(2) Les Etats-Généraux s'étaient déjà emparés de Lith, depuis 1658; V. J. DARIS: *Hist. du Dioc. et de la Princip. de Liége au* XVIIme siècle, tome II, p. 37.

L'affaire entre le chapitre cathédral de Liége, comme donataire de feu la douairière Sibille-Marie de Plettenberg, et Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond, sera aplanie de la manière suivante:

les sentences et autres mesures, rendues et prises à Bruxelles, ou à La Haye, sont cassées et abolies;

les deux parties enverront dans le mois leur *intendit* aux Commissaires-Instructeurs à Maestricht;

les Etats-Généraux et le prince-évèque ainsique le chapitre cathédral de Liége nommeront, de part et d'autre, deux ou trois arbitres;

si les arbitres ne tombent pas d'accord, les deux hautes parties contractantes nommeront un „surarbitre."

„Le seigneur de Helmont entrerat en la possestion et libre jouissance de La Rochette et des biens qui en dépendent, dès le jour de la ratification du présent traité.

„Le seigneur de Helmond, prenant de son Altesse l'investiture de l'avouerie de la terre de Fléron, et lui faisant le serment de fidélité, ainsi et comme feu le seigneur Jean de Ruysschenberg l'a faite au comte de Bucquoy, en l'an 1623, le 3 de mars, et ses devanciers aux doyen et chapitre d'Aix, son Altesse, qui le représente avec son Etat de Liége, lui remettant toute caducité, l'investira de la dite avouerie, afin qu'il jouisse des émoluments d'icelle, sans aucun trouble (1)."

„Le chapitre approuva la convention, le 25 septembre et le 12 octobre, malgré l'opposition de quelques chanoines; ceux-ci objectaient qu'il fallait l'autorisation du Saint-Siége pour aliéner un bien ecclésiastique, que la compensation donnée par les Provinces-Unies n'en était pas une, que l'échange était préjudiciable à la religion des habitants, et enfin que Lith avait été donné à la cathédrale en expiation du martyre de Saint Lambert. Le chapitre y conserva cependant tous ses biens et rentes (2)."

Sylvius (3) dit, que „les envoyés du prince-évèque furent fort

---

(1) LOUVREX: IV, p. 184. J. DARIS: *Hist. du Dioc. et de la Princip. de Liége pendant le XVIIe siècle*, t. II, p. 50.

(2) *Ibid.*

(3) *Op. cit.*, p. 164.

remerciés et récompensés, pour avoir rempli leur devoir, avec tant de succès, au plus grand bien de leur maître."

Une rare fois le Conseil de Brabant à Bruxelles eut encore des velléités de juridiction sur la seigneurie de La Rochette (1)."

Il paraît qu'Edmond de Cortenbach ne put jamais se résigner à recevoir l'investiture d'avoué du prince-évêque de Liége.

Il mourut vers 1682. De son mariage avec la princesse Cécile-Isabelle de Gonzague de Mantoue il lui restait une fille, Isabelle-Félicité, mariée le 17 avril 1687, dans la chapelle du château d'Ahin, à Albert-Joseph comte d'Arberg de Valengin et du St-Empire, seigneur d'Elsloo, Ottignies, Ahin etc. Celui-ci fit le relief de l'avouerie de Fléron, au nom de sa dame, et prêta le serment de fidélité au prince-évêque, le 18 août 1690 (2).

Le procès entre le chapitre cathédral et les seigneurs de Helmond était encore indécis en 1740. Les arbitres n'étaient jamais d'accord. A différentes reprises les Commissaires-Instructeurs soumirent le différent aux Commissaires-Déciseurs, mais ces derniers différaient leur sentence d'une année à l'autre.

La difficulté principale que firent les arbitres des seigneurs de Helmond (3) se trouve déjà formulée dans le Syndicat, p. 5 et 6:

„Par convenance de mariage entre le Segneur Adolph Baron de Cortenbach et Philippotte de Ruysschenberg, en date du 5 janvier 1582, on a mis pour asseurance de la dot promise en ce mariage, hypothèque et gage, la Segneurie de la Rochette, avec appendances et dépendances, hauteurs et jurisdictions, et tous autres revenus annuels, sans aucune réserve, avec condition expresse, „„qu'en cas on demeure en faute de payer la dot susdite, la Segneurie de la Rochette susdite se pourra saisir et être tenue jusques à l'entière satisfaction du promis.""

„Ores, en vertu de cet article il étoit permis à la Maison de Helmondt de se mettre en possession de la segneurie de Rochette,

(1) Louvrex: IV, p. 267—269.

(2) Louvrex: *Op. cit.*, p. 185, s.

(3) Des réponses qu'y firent les arbitres du Chapitre il ne se trouve que fort peu dans les dossiers de procédure. Déjà le jurisconsulte Wynants avait qualifié ces exceptions des seigneurs de Helmond de frivoles et non fondées, par devant le Conseil de Brabant à Bruxelles, du vivant de la douairière de Plettenberg.

parce qu'il reste 20,200 livres à payer des arriérés, au-dessus des 4500 livres de l'augmentation de la dot, avec les intérèts, voire même du vivant du seigneur de la Rochette défunct.

„Le même contrat porte „„la renontiation limitée sur les biens des trois premiers frères, quittant le monde, avec réserve des autres trois, car il y avoit alors six en nombre vivants;"" par ainsi, la succession de deux, des trois derniers, fut égale à celle du segneur de La Rochette, et par conséquent il ne pouvoit disposer, ni par contrat de mariage, ni par testament, de cette part qui est la tierce part du tout, laquelle ne luy appartenoit point, et ne la tenoit que par souffrance, parce qu'il n'avoit point d'enfans, et que tout son bien devoit d'obligation succéder à la Maison de Helmondt, non seulement par le cours ordinaire des successions collatérales, mais par un fidéicommis, inséré bien expressément dons les convenances de mariage susdites, en ces termes: „„En cas que le dernier vivant des frères vient à mourir sans enfans, qu'alors tous ces biens succéderoient à Philippotte susdite, Dame de Helmondt, et ses hoirs.""

„C'est icy le fondement des prétentions de la Maison de Helmondt et la source des différents, émus avec la Dame Sibille Marie de Plettenberg, Douairière de la Rochette. Car, comme représentant le segneur de la Rochette, son mari, elle étoit obligée de satisfaire le restant de la dot et l'augmentation d'icelle, aussi de liquider avec les héritiers le partage des deux frères, derniers vivants, ne pouvant prétendre douaire de leur part, déjà échu à la Maison de Helmondt, qui étoit plus que la tierce du total, ou, au moins, de satisfaire ponctuellement au testament de son segneur et mari, lequel la dite Dame a signé et confirmé de sa propre main."

De la part des seigneurs de Helmond les arbitres vinrent toujours aussi à la rescousse avec l'objection suivante contre le contrat de mariage de Jean de Ruysschenberg et Sibille Marie de Plettenberg, du 10 février 1602, et déjà ainsi formulée dans le Syndicat, p. 7 et 8:

„Dans ce projet de convenances — car autre qualité ne leur appartient pas — il est dit en termes exprès, que les frères et soeur, avec la mère, qui étoit douairière héréditaire de la Rochette, ont ratifié les susdites convenances, comme il étoit du tout nécessaire,

pour leur donner quelque force; mais il ne s'y trouve aucune marque, sinon des mariés et de Henri de Ruysschenberch, chanoine de Liége, (laquelle marque est) fort suspecte; car la Damoiselle Sibille-Marie de Plettenberg étoit alors de religion protestante luthérienne, et les frères du Sr de la Rochette d'Eglise, l'un chevalier de l'Ordre teutonique et l'autre chanoine, de manière qu'il y a peu d'apparence de leur consentement, et tout aussi peu qu'ils auroient été présents à la signature, et moins encore de l'avoir signé eux-mêmes. Mais même, que toutes les formalités requises eussent été observées, et que ce contrat mutilé et défectueux seroit valide, si ne pourrait-il en rien préjudicier à l'antérieur de l'an 1582, faict en faveur de la Maison de Helmondt, par lequel le bien de la Rochette est constitué gage pour la dot, et la succession des deux frères est réservée, et les biens sont rendus fidéicommis, comme ci-dessus il a été démonstré plus amplement; et quand même il n'y auroit point de contract, si n'y a-t-il aucune loi, qui défende à une sœur la succession de ses frères."

En 1699 le comte Albert-Joseph d'Arberg écrivit aux arbitres de bien vouloir faire attention, entre autres, aux points suivants:

„que la douairière Plettenberg était obligée de payer les dettes de son mari;

„que celuy-cy étoit redevable à feu Edmond de Cortenbach, baron de Helmondt, au regard de la dot des parents, de 30,000 fl. bb.;

„que le mari a vendu pendant son mariage avec la Dame cédante une rente de 29 muids d'épautre, pour la somme de 2966 rixdalers;

„une prairie pour 462 fl. bb.;

„une rente de 2000 fl. du Rhin, de Franfort, pour 2800 écus;

„une rente de 260 rixdalers pour 5200 écus;

„la terre de Holtorf, pour une grosse somme d'argent;

„que la Douairière devoit toutes ces sommes au seigneur de Helmondt.

„que le chapitre cathédral lui doit, pour les corvées, chapons et autres droits dans l'avouerie, depuis l'an 1670, et par ainsy pour 28 ans, la somme de 50,400 fl., monnaye de Liége, et le tiers des amendes depuis 1670 jusques 1683, estimé à 100 fl. l'an, fait 1300 fl.;

„De même les rentes et revenus de La Rochette, depuis que ceux de Liége sont entrés par force dans le château."

Le chapitre cathédral fit répondre en 1701 aux Commissaires-Instructeurs „que pendant l'occupation de La Rochette par les troupes liégeoises il n'avait rien reçu des biens de La Rochette, mais que vers ce temps il avait subi de grandes pertes, par les arrêts dont Edmond de Cortenbach avait frappé tous les biens du chapitre, situés sous le ressort des Etats-Généraux:

„Que le chapitre avait droit aux revenus de La Rochette, perçus pendant neuf ans par Edmond de Cortenbach, et évalués par celui-ci à 2000 à 3000 rixdalers par an, dans une estimation, présentée par luy, en 1662, au Conseil de Brabant à Bruxelles."

Aux détails ci-dessus relatés se bornent nos renseignements sur le procès en question.

Pour compléter l'histoire de Jean de Ruysschenberg, il reste encore à résumer un épilogue de ses dispositions testamentaires.

Dans le contrat de mariage, passé à Setterich le 15 février 1628, entre Alexandre de Cortenbach et Anne-Marie de Ruysschenberg, le colonel Jean de Ruysschenberg, seigneur de La Rochette, avait fait insérer, entre autres que, si de ce mariage il ne naîtrait que des filles, les parents pourraient déterminer la somme à payer à ces filles par les enfants, nés du premier mariage d'Alexandre de Cortenbach. Cette somme serait affectée, jusqu'à remboursement, sur l'héritage, qui écherrait à Alexandre de Cortenbach, après la mort et de la part de Jean de Ruysschenberg. Peu après, celui-ci avait fait la même stipulation dans son testament.

De son premier mariage Alexandre de Cortenbach ne laissa qu'un héritier, Edmond. Celui-ci n'avait qu'une fille, mariée, après la mort du père, à Albert-Joseph d'Arberg.

Alexandre de Cortenbach laissa de son second mariage trois filles: Marie-Agnès, Marie-Françoise et Anne-Marie, mariées respectivement à Ludger de Winckelhausen (1), à Henri-Guillaume de Leerodt et à Jean-Edmond de Walpot.

Entre Albert-Joseph d'Arberg et les descendants et représentants des trois tantes de sa femme il se fit un accord, qui fut sanctionné par une condamnation volontaire du 2 juillet 1705, par devant le Conseil de Brabant à La Haye. La sentence fait men-

---

(1) Seigneur de Meerloo—Tienray. V. M. J. JANSSEN: *Publ.* etc. *du Duché de Limb.*, t. XXXII, p. 233.

tion de divers procès, qui avaient roulé, entre les deux parties, sur le testament d'Alexandre de Cortenbach, sur celui du colonel Adrien de Cortenbach et sur celui de Jean de Ruysschenberg et de Sibille-Marie de Plettenberg.

En vertu de cette sentence Albert-Joseph d'Arberg dut payer aux représentants de ses trois tantes la somme globale de 48,000 rixdalers de Hollande, le rixdaler à deux florins, dix sous.

Dans la même sentence il lui fut octroyé la permission de percevoir l'amortisation de ces censes de la seigneurie de Helmond, qui avaient servi de caution, pendant le procès.

Le six octobre de la même année le Conseil de Brabant à La Haye, faisant fonction de Cour féodale pour le Brabant et pour les Pays d'Outre-Meuse, lui donna octroi de pouvoir vendre, ou hypothéquer ses biens, situés au Brabant hollandais, ou sous la cour féodale de Daelhem, dans la partie hollandaise du Partage, „et tout cela seulement, pour autant que cela concerne le droit des Hauts et Puissants Seigneurs les Etats-Généraux, comme représentant le duc de Brabant."

Le 11 août 1706 Albert-Joseph d'Arberg obtint un octroi analogue du Conseil de Brabant à Bruxelles, au sujet de la cense de „Snawenbergh," sous Fouron-le-Comte.

Probablement pour rassurer ses créanciers, Albert-Joseph d'Arberg s'était fait donner, le 1 janvier 1706, une déclaration de la justice de Helmond, attestant que cette seigneurie ne formait pas de fidéicommis (1).

---

(1) *Pièces justificatives*, n°. 7.

TABLE GÉNÉALOGIQUE.

Guillaume de Ruysschenberg
×
Marie-Marguerite de Gulpen.

- Philippine de Ruysschenberg × Adolphe de Cortenbach.
  - 1ères noces d'Adolphine de Cortenbach.
    - Adolphine de Cortenbach × Jean-Guillaume de Hatzfeldt.
      - Guillaume-Henri de Hatzfeldt, Jean de Hatzfeldt.
      - Les Hatzfeldt devinrent, dans la suite, seigneurs de Meerloo—Tienray.
  - Secondes noces d'Adolphine de Cortenbach × Jean-Adam de Flantz.
    - Marie-Sibille × Gauthier-François de Hoensbroeck, seigneur de Geulle.
  - Alexandre de Cortenbach × Marie de Vehlen.
  - Secondes noces d'Alexandre de Cortenbach × Anne-Marie de Ruysschenberg, veuve Wittenhorst.
    - Descendance d'Alexandre de Cortenbach, marié, en secondes noces, avec Anne-Marie de Ruysschenberg, veuve Wittenhorst.
      - Marie-Agnès × Ludger de Winckelhausen, seigneur de Meerloo-Tienray.
        - Anne-Marie × Philippe-Christophe de Loë de Wissen, seigneur de Mheer.
      - Marie-Françoise × Henri-Guillaume de Leerodt.
        - François de Leerodt, seigneur de Leerodt, Jean-Arnold de Leerodt, seigneur de Born.
      - Anne-Marie × Jean-Edmond de Walpot.
        - Philippe-Guillaume de Walpot, seigneur de Königsfeldt et de Kessenich, + avant 1705.
- Jean de Ruysschenberg × Sibille-Marie de Plettenberg.
  - Edmond de Ruysschenberg, mort jeune.
  - Premières noces d'Alexandre de Cortenbach.
    - Edmond de Cortenbach × Cécile-Isabelle de Gonzague de Mantoue.
      - Isabelle-Félicité de Cortenbach × Albert-Joseph d'Arberg de Valengin, seigneur d'Elsloo.

PIÈCES JUSTIFICATIVES.

1.

Codicille de Jean de Ruysschenberg et de Sibille-Marie de Plettenberg.
— 19 Octobre 1637. —

(Original, sur papier).

Nous Jean de Ruyschembergh, Seigneur de La Rochette, Overbach, Oelne etc., Hault et Héréditaire Vowé de Fléron, Maréschal héréditaire de la duché de Limborg, Colonel etc. Comme ainsy il soit que le bon Dieu Nous a laissé veoir nos plus vieux jours, en eage que sommes de huictante quatre ans, et toutesfois, (grâces infinies au mesme bon Dieu), en bon sens et jugement, ayant par charges louables servy les empereurs et Roy, prédécesseurs du Roy nostre Syre, et parmy ce, souffert en toutes occasions souffrantes (1) plussieurs paines et travaulx, et nous engagé, avecque grande partie de nos biens pour leur Service, voires pour le maintien de la jurisdiction du Roy, comme Ducque de Brabant, et la nostre, dans la terre et Vowerye de Fléron, enduré force de ruses et coustagieux procès contre plusieurs et diverses fortes parties, et pour légitime et juridicque défence, y employé tant du nostre que du particulier de Madame Sybilla Maria de Plettenbergh zùm Schwartenberch, Nostre très chère espeuse, bien quattre vingt mille florins, sans que Nous puissions jusques à oers veoir fruict ou exécution des sentences optenues, et moings la fin, ou repos, au regard desdits procès et affaires, tel que lesdits nos vieux jours bien requirent. L'unicq hoir de nostre corps, Egmont de Ruissembergh, engendré avecque nostre dicte espeuse, estant trespassé, et n'ayant aultre que Monsieur Alexandre Baron de Cortenbach, Seigneur de Helmont et ses enffans, avecque les

(1) S'offrant.

enffans de feux Monsieur Guilheaume de Haetzfeldt, de son vivant, Seigneur de Wysviller, procréés avecque Dame Adolpha de Cortenbach, nostre Niepce, comme les plus proches de sang, et par ainsy les plus habille à succéder, mesme en vertu de fidéicommis, par nos prédécesseurs ordonné, et des conditions et devises pourparlées et stipulées, par diverse contracts et convenances de mariage: Sy avions, passé quelcques ans, usant l'octroyé sur ce optenu, fait nostre testament, présent le pasteur de Bermen, Sire Nicollas Clocker, et tesmoings, en date du vingte troiziesme de féburier, mil siex cent vingte huict, par lequel avions dénommé et institué lesdits Seigneur de Helmont et ses enffans, et lesdits Dame Adolpha de Cortenbach et les enffans de Wysviller, Nos héritiers, chascun sellon les parts et portions, y plus amplement mentionnées; leurs ayànts ensuicte, et pour plus ferme corroboration de ce, *titulo donationis, aut mortis causa*, cédé et transporté, pardevant justices et loix compétentes, lesdites parts et portions, selons les acts en estans, lesquels par meure délibération et constante volonté avons confirmé et laudé, laudons et confirmons, par cestes, en tous leurs points, avecque le dit Nostre Testament, comme sy leur contenu fust icy inserré, par lequel testament, avons laissé à S[r] licentié Joossé de Kerckhoven, ou bien à sa femme Constantia de Ruijschenbergh, mille Rixdallers une fois, par forme de légat. Mais comme iceulx mary et femme, en lieu de nous porter convenable respect et bienveillance et de cercher nostre repos en nostres vieux jours et le promouvoir à possible, pour les bienfaits, de nous et de feue Madame Anna de Ruyssemberch, de son vivant, Abesse de Ruremonde, receus; entre aultre, en ce qu'avons agnu ou accepté icelle Constantia pour notre fille naturelle ou bastarde, et la tenu et nourry en nostre maison, aussy la collocqué en mariage avecque ledit Kerchoven, à présent Conseiller du Roy, et la doté honorablement avecque deux mille Phlippes, oultre ses accoustremens, meubles et ledit légat, doté telle que plussieurs nobles ne donnent plus grande à leurs filles légitimes en ce pays et en celluy de Jullers. Item que pour optenir par ledit Kerchoven ledit estat de Conseiller au pays de Gueldres, nous avons escript à son Altesse la Sér[me] Isabelle Infante, de glorieuse mémoire, et aux principaux ministres, en suppliant que ledit estat, lors vacquant, luy pourroit estre conféré, pour mercède et en récompense de nos services: icelluy Kerchoven,

avecque sadicte femme toutes fois, dès quelcques ans encha, n'ont butté à aultre, ainsy qu'esprouvions, non sans grand regret, par les malheureux succès, que de nous affliger, en ces nos vieulx jours, par procès et procédures, tantoest pour ses prétendues exhorbitantes vacations et journées à La Haye et à Bruxelles, faits ausquels il s'est ingéré, et lesquels il a fait monter, pour l'espace de huict à neuff mois, à sept ou huict mille florins, tantost pour avoir augmentation de sadite dote, auquelle il a esté déclaré non fondé, ny recepvable, par sentence de la Cour Souveraine de Brabant; et depuis, afin de prendre alimentation pour ses enfans, et par tels procès, vexations et procédures aultres, s'estant, pour plus augmenter ses prétendues vacations à notre charge, tant oublié que d'affirmer, par serement formel, fait en Cour, journées qu'il at aussy porté et affirmé, par serment, à charges des aultres parties, et de faire parainsy pour une et la mesme choese sermens faulx au contraire, sellon les acts en estants, (*absit injuria* et Dieu luy en pardonne,) que mesme il s'est laissé employer à sollicitter le déplacement de ladicte dame Anna de Ruyssenberch, nostre sœur, (que Dieu ayet en gloire,) de son estat d'Abbesse, sur raisons faulses ou sinistres, avecque irréparable intérest et despect d'elle et de nous, et de tous ceulx qui sont de nostre nom, famille et alliance: Sy avons, pour tels et plussieurs aultres indignités et ingratitudes, nous mouvantes, révoqué, abolly et cassé ledit légat de mille Rixdaller à son proffit, ou des siens, fait et laissé par ledit nostre testament, comme le révocquons et cassons par ceste, déclarant lesdits Kerchoven et Constance indigne et inhabils, voires les privant et excluant de ce et de tout. Et quant ce que luy, ou sadicte femme, avecque les siens, pourroient oncques prétendre dudit légat ens ou de Nos biens, meubles ou imeubles, par quel droix, tiltre, ou coleur de droix que ce soit, sy voullons qu'à tel effect ceste serve de nostre codicil, ou d'aultre nostre dernière volonté avecque ledit testament, auquel, pour aultant et non plus avant, avons dérogué, demeurants toutes aultres clauses et points d'icelluy en leur force et vigheur. En vérité et corroboration de quoy avons par nostre propre main signé et de nos armes cachetté la présente. Fait à la Rochette, le diex neuffième d'octobre mil siex cents trente sept.

(Signé) *Jehan de Ruissenbergh.*

(1). (Signé) *Sibilla Maria de Plettenberch.*

(Endossement:) A ce jourd'huy 19e du mois d'octobre 1637 est comparu pardevant nous Jehan Hardy et Niset Mathy, eschevins d'Oelne, et moy Adam Hannot, comme greffier dudit Oelne, que comme notaire de brabant, et lesdits eschevins comme tesmoings, en propre personne, Très noble et Généreux Sr Messire Jean de Ruissenberg, Sr de la Rochet etc., liquel treuvant en fort bon sens et jugement et en bonne disposition selon son eage, nous a dit et déclaré, que cy dedans, au blancq de ceste, est contenu et escript certain son codicille ou dernière volonté, laquelle il veult et ordonne qu'en tous ses points soit observé et exécuté, comme il at icelluy codicil soubsigné et cachetté de sa main et armoiries propres. En vérité de quoy nous a ledit Sr comparant requis de luy en bailler acte pour valider à luy et ses successeurs ou hérithiers, soit comme pardevant justice, ou comme pardevant notaire et tesmoings fait, sy avons veu et ledit Sr comparant a soubsigné aussy la présente sienne déclaration avecq nous. Fait à la Rochette, le jour, mois et l'an que dessus.

(2). (Signé) *Johan von Ruissenbergh.*

(Signé) *Jehan Hardy.* (Signé) *Niset Mathy.*

Et moi *Adam Hannot*, comme greffier de ladicte Courte d'Oelne, et aultrement comme notaire de bb., sur cecy avecq lesdits comme eschevins, et au besoing, comme tesmoings requis, *subscriptus.*

(3).

2.

Protestation de Sibille-Marie de Plettenberg contre le testament de Jean de Ruysschenberg.

— 12 Sept. 1640. —

(Copie, et probabement traduction de l'allemand.)

En l'an de notre Seigneur 1640, au 12e jour du mois de septembre, est comparue pardevant moy Notaire et des tesmoings

---

(1) et (2) place du cachet de Jean de Ruysschenberg: d'argent à trois corbeaux de sable, tournées à droite et posées en fasce, sur une fasce de sable, sur le casque couronné un levrier d'argent, à sinistre, au collier de sable.

(3) Place du cachet du notaire Adam Hannot.

embas dénommez, noble et généreuse Dame, Madame Sibille-Marie de Plettenbergh, vefve de feu noble et généreux Jehan de Ruyssembergh, d'heureuse mémoire, en son temps seigneur de la Rochette, Olne etc., at asseuré et déclaré, comme par cette elle asseure et déclare, qu'elle se veut tenir à la tenure et contenu des convenances de son mariage, lesquelle elle déclarante et le susdit seigneur de Rochette, en l'an 1602, au 20e jour (1) du mois de février, en présence de ambedeux parties et plus prochains amis, sont arrestez et conclus, et des ambedeux parties, comme aussy des plus prochains amis, ont été soubsignez, à la coustume et usance du Pays, pour autant que les mesmes convenances n'y contreviennent point, et que nullement elle se veut soubmettre à un certain testament, conceu par feu son marit et par icelluy et icelle soubsigné, sans notaire, ou bien, tesmoins; déclarant soub serment, en mes mains, que quand il at été stipulé, qu'elle n'at point entendu la tenure, ny contenue de tel testament, ny compris la propre entende, signament pour autant que touche une particulière clausule, par laquelle elle devroit déschoir de l'usufruit des biens de la Rochette et autres, gisants dans la Duché de Brabant (2), et qu'en semblable cas ses plus prochains amis devoient appréhender la possession, quand elle négligeroit la poursuitte de tous les procès, sans pouvoir faire aucun accord sur iceux; de quoy elle n'at eu aucune entente, ny connaissance; d'y comprendre en nulle fason la maison de La Rochette, dont l'usufruit des mesmes biens luy sont promis libres, sans aucune restriction, en ses convenances de mariage, sans obligation de rendre aucun compte. Item, que aussy en ce testament seroient trois des principaux articles des susescriptes convenances, (par lesquels seroient promis et appropriez aux héritiers nommez et d'icelle la propriété de la moitié des biens qui auroient été acquis, stante eorum matrimonio,) sont cassez et annullez entièrement; sur quoy déclarant que, si en icellluy elle auroit entendu droitement ce que cy dessus est escrit, elle n'eust soubscrit semblable préjudiciable testament; constituant la soubescritte dame déclarante tous porteurs de cette, pour en son nom et de

(1) Cette date est fautive; il faut lire: le 10 février.
(2) Toujours la manie de faire d'une terre d'empire un territoire du duc de Brabant.

sa part comparoir devant tous seigneurs qu'il appartiendra et serat nécessaire, pour illecq cecy déclarer et réitérer et renouveller, *sub obligatione rati*, et demandant ultérieurement de moy, Notaire, faire un act de cecy, ou plus, *in forma*. Fait et passé à Aix, à la maison du suscrit, en présence de honorable Jean Philippe et Gaspar Henra comme tesmoings etc. etc. *signatum: Paulus Huyn*, Not. publ.

8.

Accord entre la douairière Sibille-Marie de Plettenberg et le colonel Jean-Adam de Flantz.

— 4 Nov. 1650. —

(Copie, et probablement traduction de l'Allemand.)

Connu soit à un chacun, qu'en vertu des présentes, qu'aujourd'huy, date soubescritte, entre Illustre Dame, Madame Sibille Marie de Plettenbergh, vefve de Reussembergh à la Rochette et Ouverback, comme aussy illustre seigneur Jean Adam Flans d'Aldenrath, colonel et gouverneur de Kayserswert, et pour soy et conjunctement au nom de sa compagne, Madame Adolphe Baronne de Cortenbach à Helmont, s'est conclu et arresté un ferme et stable accord, au regard du droit d'usufruit, compétent à laditte dame Sibille Marie de Plettenbergh dans les biens de Juilliers, lesquels tous et ensemble sont, par vertu de cette, cédez et transportez audit S^r colonel de Flans et à Madame sa compagne, nommément à raison de la maison et cense d'Ouverbach, terres d'Aldenhoven, terres d'Andorpff, la demy cense et terre à Dachweiler, la cense et terre de Kallradt, avec six journaux de terre, situez à Setterich, avecq touttes les appendices et appartenances, droits, jurisdictions, moulins, fermes et rentes rédimibles, droits et forests, pêche, accense, chapons, pouilles, jardins, fructiers, préz, pasturages, avec touttes charges et immunitez, sans rien execpter, ainsy et comme laditte dame de Rochette at le tout possédé et jouy jusqu'au présent, par forme d'usufruit; à la réserve touttefois que cette année tous les revenus desdits biens, avec tous les arriérez canons

et debtes restantes, lesquels elle at auprès des fermiers, suivent à laditte Dame Sibille Marie de Plettembergh; réciprocquement, s'il y eust quelque charge et contribution restante à payer sur lesdits biens, qu'elle les acquitterat et prendrat à soy. Encore il est aussy accordé, qu'à raison de cession présente d'usufruit et de la dote apportée, montante à six mils et cinque cents pattacons, si que la moitié parte des traises mils patacons semblables, la susditte dame et vefve aurat et retiendrat héritablement les deniers de la maison et biens de Holtorff, desquels sont esté appliquez six mils patacons sur la ville d'Aix et quattre mils semblables patacons sur la ville de Cologne, pour annuel intérest; outre quoy, ledit Sr Colonel de Flans, tant pour soy que pour Madame sa compagne, renonce absolument, au proffit de la susditte Dame de Rochette, à sa parte et prétension, droit et action qu'il at à la Maison et héritage, situez en la rue de Borscheit, à Aix; de plus, le susdit Sr Colonel de Flans at compté réellement, en espèces de ducats, à la préditte Dame Sibille Marie de Plettembergh cinque cents patacons, et de mesme contexte promis de payer deux cents patacons semblables, après la révolution d'un an; Il est aussy accordé et devisé ultérieurement, que ledit Sr Colonel de Flans payerat annuellement, tant et si longuement que Dieu laisserat la vie à la préditte Dame Sibille Marie de Plettembergh, dix muyds de seigle, dix muyds d'orge et dix muyds de froment, mesure d'Aldenhove, pour l'entretenance de la famille d'icelle Dame, comme aussy un foudre de vin, une fois pour tout, au cas il vienne à être bonne vendange, en un an ou deux; la Dame de Rochette a réciproquement accordé, que le conseiller Kerckhoffen, pendant la vie d'icelle, demeurerat dans la perception de cent et soixante florins braibants, affectez sur le mont de piété en Bruxelles, desquels il jouit annuellement, à suitte d'un accord, fait à raison des prétentions qu'il avoit, provenantes de Constantine, sacompagne, et que ledit Sr Colonel de Flans ne deverat être chargé pour la moitié parte. Après quoy, ledit Sr Colonel de Flans at promis et accordé, pour plus ample corroboration de cetuy apointement, que tant Madame sa femme que son cher fils Guilleaume-Henry Baron de Hatzfeldt, Sr de Weisweiler, deveront approuver la présente transaction et ne pétendre cy après, à raison d'icelluy, ny autrement, aucune chose de laditte dame de la Rochette; et en cas inespéré, que Monsieur

Emund Baron de Cortembach, Sr de Helmont, ou donc ses héritiers legitimes, viendroient à molester, cy en après, la préditte Dame de Rochette, ou ses héritiers, à raison du présent accord, ledit Sr Colonel la deffendra, à ses despens, et par touttes voyes, et contre un chacun, *sub obligatione bonorum*; au moien de quoy touttes prétensions, qui ont été et pouroient être, de part et d'autre, sont et doivent demeurer, maintenant et pour tousjours, assoupies et accordées, le tout sans fraude et malice, etc. etc. A Aix, ce quattrième jour du mois de novembre, an mil six cents cinquante, etc.

4.

Accord entre Sibille-Marie de Plettenberg, douairière de La Rochette, et Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond.

— 10 Novembre 1659. —

(Copie).

Premièrement, pour cession de tout le bien de La Rochette, avec appendance et dépendances, chargé et non chargé, tant de procès qu'autres choses, Monsieur le Baron (1) at accordé de donner onze mille pattacons et pension vitale de la valeur de trois cent pattacons, hors ce qui sera cy desoubs spécifié:

1°. Une demeure honeste et libre pour Elle et sa famille, cleffs des portes première et deuxiesme, et en cas de mésentendu, une honeste demeure à Liége.

2°. Vinte cinq muids des deux Broucx; cincq et demy de Libert de Bouxhemont; cent vinte cincq pattacons, rente du mont de piété à Liége; quarante pattacons hors de la cense d'embas; dix pattacons hors de la cense d'enhaut; douze pattacons hors des bois de tailles, et en cas de non solution, les trouver en la cense d'embas; trente pattacons du Bancq de *Sprimont;* seize pattacons du Banq de *Louvigny.*

3°. La moitié du jardin de la cuisine; la moitié des poiriers et moitié des cerisiers; dix arbres pomiers.

(1) Edmond de Cortenbach.

4°. Entretien de deux vaches, hyver et esté.

5°. Du bois pour chauffer la personne de madame.

6°. Item tous les arriérez.

7°. Item les canons écheuz et à échoir, jusques à pleine et entière solution desdits deniers, à compter au logis de Jaspar Devaux, en la ville de Liége.

Parmy quoy madame céderat à tout le bien de La Rochette et son usufruict, avec ses appendances et dépendances, chargés et non chargés, tant de procès qu'autres choses, de tout quoy ladite dame demeurerat entièrement libre.

Et de mesme Monsieur le Baron, au dessus des obligations ou charges susdittes, céderat à tout ce qu'il pourra prétendre de la ditte Dame horsmis le bien de la Rochette, comme est cy dessus dit.

Pour cession dudit bien de la Rochette, monsieur le Baron donnerat onze mille pattacons, sur lesquels trouvera bon: 1° le capital de Harzé, sçavoir deux mille trois cent trente trois pattacons et demy, 2° la rédemption de l'engagère de la Seigneurie d'Olne: sept cent cincquante pattacons; 3° capital de la pension d'Olne: huict cent pattacons

Ce à quoy madame a consenty, comme elle consente, parmy qu'elle demeurerat entièrement libre de touttes charges et prétensions, comme dit est, et sera obligée de donner les meubles qu'elle a trouvé à la Rochette, mons[r] le Baron de donner la main assistente pour luy faire payer les arriérages, promettant, de part et d'autre, de tenir le présent contract ferme, *à la bonne foy*. Fait à la Rochette, jour et an que dessus, et estoit signé: *Sibilla-Maria de Plettenbergh*, et enbas: Baron de *Cortenbach*.

Dat de voors. copie, tegens haer origineel, berustende inde handt vanden Welgeboren Heere Baron van Cortenbach, Helmondt etc., op desen vyffden Xbris 1659, opt huys van Rochette gecollationeerdt, van woordt tot woordt accordeert, wordt, ten verzoeke van partijen, bij ons ondergeschreven betuyght, op date als voors. Signatum: *Willem van Langenacker. Imsteraedt zu Mehr. B. Hessel.* Per copiam (signé) *Mich Schapen*, not. pub.

5.

Accord définitif au sujet de La Rochette, fait entre Sibille-Marie de Plettenberg et Edmond de Cortenbach, seigneur de Helmond.

— 4 Décembre 1659 —

(copie).

Om te voorcomen alle disputen ende geschillen, die souden mogen ontstaen tusschen de Hoogh Edele ende Welgeboren Vrouwe *Sibilla-Maria van Plettenberch tot Swartsenberch,* Vrouwe Douariere tot *Rochette* ende Wed. van loffl. memorien Heer Jan van Ruyschenbergh, heere tot Rochette sal^{r}, off haere erffgenaemen, ten eenre, ende den Hoogh Edelen ende Wel geboren Heere *Edmondt* Baron van *Cortenbach* ende Helmondt etc., ter andere sijden, parthien, uyt oorsake der naer te noemene rechten ende pretensien, de welcke de selve duariere sustineert haer te competeren ende haer, off haere erffgenaemen te moeten worden voldaen, alleer sij luyden den huyse, Heerlicheyt, goederen ende gerechtigheden van Rochette souden behoeven te quitteren, te weten: den helft van den houwelijcxen penninck, ter somme van derthien duysent Rijcxdaelders, bij haer ingebrocht, mitsgaders de helft van twee duysent Rijcxdaelders, bij den voors. Heere van Rochette van haere vrouwe moeder gevoerdert ende ontfangen; item ter oorsaecke vande renten ende goederen bij den Heere ende vrouwe van Rochette, staende houwelijck, geacquireert ende geconquesteert, t' sij op den bergh van Bermherticheijt tot Brussel, op den bergh tot Luijck, item op t' dorp Olne, off elders; daerenboven ter oorsaecke der helft van XVII (honderd?) ende acht gld. bb., luijcx gelt, bij den voors. Heere ende Vrouwe van Rochette bekeert tot afflossinge eender erffelijcke rente, daermede was belast den bos genoempt *Bois des Dames;* noch van wegen negen duijsent Rinsgld. dewelcke die voors. Heere ende Vrouwe van Rochette uyt derselve goederen hebben voldaen aen den Welgebooren Heere Alexander Baron van Cortenbach ende Helmondt sal^{r}, tot voldoeningen vanden houwelijcxen penninck van wijlen vrouwe Philippe van Ruijschenberch, vrouwe tot Helmont, sijne moeder,

achtervolgens de quitantie daervan sijnde; allnoch ter sake van reparatien ende verbeteringen, van nieuwen bouw (1), aen het huijs van Rochette off elders gedaen, ende alles wat deshalven aen de wel gemelte vrouwe soude mogen competeren; eensamentlijck van t' geene haere Wel Eed[t], tot laste van den voors. Heere van Helmont, opde vercochte vasellen, clenodien ende juweelen, inde beleegeringinge van Gullick, (alle tot eene merckelycke groote somme sich bedragende,) off uijt eenigen anderen hooffde soude mogen pretenderen: soo is dat de voorgemelde Vrouwe Douariere van Rochette, ten eenre, ende den voorn. Heere Edmond Baron van Cortenbach etc., naervolgens den testamente van wijlen den voors. Heere van Rochette, gerechten ende gerecht totten eijgendom der Heerlickheijt ende Huijse van Rochette, appendentien ende dependentien van dien, ten andere sijden, verklaerende, dat haere Hooch Eedele op den thiensten der voorleden Maent novembris, opt Casteel van Rochette, in 't minnelijck hebben getransigeert ende geaccordeert, in manieren, immers in substantie, als volght: te weeten, dat de voors. Vrouwe Sibilla Marie van Plettenberch, met reijpe deliberatie van raede, alle de voorverhaelde renten ende goederen, rechten ende pretentien, sonder reserve, aen den welgemelden Heere Baron van Cortenbach, haere Neve, reëlijck soude cederen. overgeven ende transporteren, gelijck oock de selve Vrouwe aenden selven soude overgeven ende transporteren haer recht van tochte, possessie ende gebruijck, dewelcke haer Hooch Eed. was hebbende aen ende totte voors Heerlicheijt ende Huijse van Rochette, hooven, bosschen, pachten, renten, chijnsen, rechten ende gerechticheden, met alle jurisdictie ende Heerlicheijt ende wat daer aen ende toe is gehoorende, behalven het geene hier onder vermelt wordt, om bij den voors. Heere aenveerdt ende gebruijckt te worden als sijn ander eijgen goet; dat oock de Vrouwe Douariere alle Registers, Documenten ende bescheijden, totten voors. huijse, Heerlicheijt, rechten ende gerechticheden specterende, immers in haer macht sijnde, oock de meubelen, bij haer tot Rochette, inden jaere sesthienhondert elff, gevonden, soude overleveren; waertegens die voors. heere Baron

(1) *Neubeaume* (Neue Bauten) V. *Chev. de* HARENNE: *op. cit.*, p. 32.

van Cortenbach aende voors. sijne vrouwe Moeye soude voldoen ende betaelen eene somme van elff duijsent pattacons, in vueghen als volght, te weeten:•souden aen denselven overgeven ende transporteren den eijgendom der renten ende capitalen, eertijdts beseth op Hauzée die welke bij haer Ed. ontfangen sijn geweest van den Prince van Barbançon ende respective van de gravinne van Huys, ter somme van drijentwintigh hondert ende drijendertigh pattacons ende een quart, salvo justo; item den eijgendom van capitale penningen, daermede van wegen den Coninck van Spaignien het pandtschap der Heerlicheijt Olne is afgelost geweest, ter somme van achthien hondert gld capitael, swaer gelt, doende seven hondert vijfftigh pattacons; item den eijgendom van de rente met het capitael, geacquyreert op 't voors. dorp van Olne, ter somme van acht hondert pattacons; ende daer beneffens soude die voors. heere Baron, tot behoiff van sijne vrouwe Moeije, ten huijse van Jaspar de Veaux (Deveaux), binnen de stadt Luijck, in gereede penningen tellen de somme off waerde van seven duijsent een hondert ende sesthien pattacons ende drij quarten, maeckende met de voors. drij capitaelen de somme van elff duijsent pattacons; ende dat, naer tijde van dese voldoeninge, de voors. vrouwe Douariere aen den voors. heere Baron soude cederen den huijse ende heerlicheijt van Rochette, mette appenditien ende dependentien, ende 't geene voor verhaelt, met laest ende ontlast, soo van processen als andersints, mitsgaders (behalven hier onder wordt gereserveert off vermelt), de renten, pachten ende chinsen, naer daete der betaelinge van de voors. seven duijsent een hondert sesthien pattacons ende drij quarten, te vervallen ende te verschijnen, blijvende alle de geene, daer te voerens gevallen ende verschenen, tot behoefve der voors. Vrouwe Douariere; ende daerenboven soude de voors. Vrouwe Douariere haer leven gedurende hebben ende genieten drij hondert pattacons jaerlijcx, off der selver waerde, uytte goederen van Rochette, met heerlijcke wooninge voor Haere Hoochedt ende haer familie op den Casteele van Rochette off, ingevalle van onderlinge misverstandt, binnen de stadt Luijck, de helfft van den moeshoeff inden boomgaert gelegen, ende andere saecken, onder naerder aengeruert; ende alsoo die voors. Heere Baron op den ses en twintichsten der voors. maendt november aenden voors. Gaspar

de Vaux, in contante ende wel gestelde penningen, tot behoef der voors. vrouwe Douariere, de voors. sevenduijsent een hondert sesthien pattacons ende drije quarten ten volle hadde voldaen, volgens sijne bekentenis ende handtschrift daervan gegeven, als nu aen de voors. Vrouwe douariere bij den voors. Heere Baron overgelevert, ende dat oock die selve Heere Baron aen deselve Vrouwe inde erfflijckheijt mits desen cedeert ende transporteert de voorgenoemde capitaelen ende renten van Harzée ende Olne, mitsgaders van het afgelost pandtschap van Olne voors., maeckende te samen de somme van elff duijsent pattacons, allen dewelcke de meergemelte Vrouwe mits desen bekent ontfangen te hebben ende aen haer te sijn voldaen; ende dat tot dijen die voors. heere Baron aen haere Ed[t], haer leven gedurende oock, mits desen, laet de voers. wooninge op den Casteel van Rochette, die helft in den moeshoff, ende andere saecken en de plaetsen, gelijck alles breeder te sien, bij besonder acte (1) tusschen de hooghgemelte partijen heden, date deser, opgerecht, wedersijdts geteekent ende besegelt; een samen cedeert de voors. drij hondert Rijcxsdaelers jaerlijcx lijffpensioen, off de weerde van dijen, in vueghen als oock bij die besondere acte (1) is blijckende, daertoe mits desen relaes gemaeckt wordt, renuncierende ook die selve op t' geene sijne hoocheijt tot laste der voors. Vrouwe, ter saecke haerder administratie van den huijsen ende goederen van Rochette off andersints soude mogen pretenderen, mede declarerende gheen recht te pretenderen, ten laste der voors. Vrouwe Douariere, op haer huys binnen Aecken gelegen, ende neemt aen t' sijnen laste te betaelen de beden off contributien, beginnenden Octobri lestleden, ten opsien van de goederen van den huijse van Rochette, onder Daelhem gelegen: soo ist dat de selve Vrouwe douariere, geassisteert bij den hoogweerdigen Heere Deken des vrijen keijserlijcken stiffs Aecken, heer Willem van Langenacker, mitsgaders bij den hoogedel ende welgeboren heere, Heere Johan Adolf vrijhere van Imstenraedt, Heere van Mheer etc., allen het geene voors. is, in t' lange overwogen hebbende, met deliberatie van raede als

(1) Cet acte particulier doit être l'acte du 10 novembre 1659, qui fut ratifié le 4 décembre de la même année. Le procès, qui s'ensuivit, ne parle que de ces deux contrats, qui ne formaient plus qu'un seul acte après le 4 décembre 1559.

voore, aen den wel gemelten heere Emond Baron van Cortenbach etc. inder erffelijckheijt ende reëlijck heeft gecedeert ende getransporteert, cedeert ende transporteert, mits desen, alle haer recht ende gerechticheijt totte renten ende goederen, als voore, op den bergh van bermherticheijt tot Brusel, Luijck off elders geacquireert ende geconquesteert, ende alle voordere rechten ende pretensien, vore gespecificeert ende t' geen de Vrouwe Douariere voers., tot laste van den wel gemelten Heere Baron, naerder off voorder soude mogen pretenderen, gelijck oock de selve Vrouwe Douariere, geassisteert als voore, cedeert ende transporteert mits desen aenden voors. Heere Baron haer recht van tochte, possessie ende gebruijck vanden voors. huijse ende Heerlicheijt van Rochette, hoven, bosschen, pachten, renten ende chijnsen, met alle appendentien ende dependentien, behalven t' geene bij de voorn. particuliere acten is geserveert ende uijtgedruckt, met last ende onlast derselver gecedeerde goederen soo van processen als opcommende lasten van contributien ende andersints, mitsgaders soodanighe pachten, renten ende chijnsen, naer date der voors. voldoeninge van de voors. seven duijsent een hondert sesthien pattacons, drij quarten, vervallen, alsoe ende gelijck eene particuliere acte, daer van op heden mede gemaekt, onderteeckent ende besegelt, is medebrengende, blijvende die daer te voerens verscheenen ende vervallen pachten, renten ende chijnssen, der huijse van Rochette toestaende, t' samen met die posten in, t' voors. particulier Acte begrepen, tot behoeff der voors. Douarière; om dewelcke, tot haer Ed[ts] behoeff ende te doen innen ende ontfangen, die wel gemelte heere Baron sal gehouden sijn de behulpsaeme handt te bieden; beloovende insgelijcx de voors. Vrouwe, mits desen aen den voors. heere, onder sijn behoerlijck recepisse, over te leveren de voors. Registers, Documenten ende bescheeden, mits conditie dat die voors. Heere de voors. vrouwe transportante sal affdraegen, soo sulcx te doen mits desen belooft, alle processen ende actiën ter oorsake van voors. huijse, heerlicheijt, goederen, rechten ende gerechticheden alreede gemoveert, off die, ter dier oorsake, alnoch souden mogen gemoveert worden; sal oock die voors. Vrouwe, sooals voore is verhaelt, overleveren de meubelen, bij haer in den jaer XVI[c] ende elff tot Rochette gevonden. Allen dewelcke, soo de voorgenoemde vrouwe douarière, geassisteert met de voor-

gemelte hooghweerdige ende hooghEd. heeren Deken ende Baron van Mheer, als die voors. heere Baron van Cortenbach ende Helmont, hebben belooft ende belooven, mits desen, onder verbin tenis van haere persoonen ende goederen, present ende toekomende, behoorlijck naer te commen ende te voldoen, renuntieren wedersijdts aen alle exceptien, privilegien ende andere benificien van recht, die haer in desen souden mogen te stade commen, ende aen den regel, leerende dat generaele renuntiatie niet en valideert, ten sij dat speciale voorgaet; consenterende partijen ten wedersijden in realisatie en approbatie, oock vernieuwinge deses, voor alle ende ijdere hoven, heeren, Bancken ende gerichten, daer haere goederen mogen gelegen sijn off bevonden worden, soo gereede als ongereede, oock in condemnatie voluntaire voor den Raede van Brabant, off elders daer sulcx mochte van noode wesen ende aen partijen respective sal goet duncken. Des t' oirconde hebben wij ondergeschreven dese met onsen eijgen naam geteekent ende met ons Adelijck Pitschaft bevesticht ende beneffens ons, t' onsen versoecke, de voors. hooghw. ende hoogEd. heeren Assistenten; hebbende ijder van partijen, tot haere naerichtinge, hier van een gelijck luijdende Acte naer haer genomen. Alsoo gedaen op t' Casteel van Rochette desen vierden dagh decembris, Anno sesthien hondert negen ende vijftig. Ende was onderteekent: *Sibilla Maria van Plettenberg*, *Cortenbach*, *Willem van Langenacker*, *Imstenraedt*, staende neffens ijder *signatum* een cachet van wapene gedruckt in rooden spaenschen lacke.

Per copiam, (signé) *J. J. Roumans*, not. publ.

6.

Donation faite par Sibille-Marie de Plettenberg, douairière de La Rochette, en faveur du prince-évêque et du chapitre de la Cathédrale de Liége.

— 24 Juillet 1669. —

(Copie.)

L'an de grâce mil six cents soixante neuff, du mois de Juillet le vingte quattrième jour, pardevant moy le public Notaire Royal et Tabellion publicque, résident en la Cité de Liége, soubsigné,

et en présence des tesmoins, cy embas denommez, comparurent en propres personnes Noble et Illustre dame, Madame Sibille Marie de Plettenbergh de Swaertzembergh, relite de feu Noble et Généreux Seigneur Jean de Ruysenbergh, en son temps, Seigneur d'Oulne et à la Rochette, d'une, et Illustre et Révérend Seigneur Lambert de Liverlo, chanoine de l'Eglise Cathédrale de Liége et Chancelier de son Altesse Sér^me^, d'autre parte, laquele première comparante, pour très haultes et très bonnes considérations, à cela mouvantes, et particulièrement pour le repos de l'âme de feu led^t^ Seigneur son Marit et de la sienne, lorsqu'il plairat à Dieu de l'apeller à soy, at donné et cédé irrévocablement, comme par cette elle donne et cède, dès à présent, à son Altesse Sér^me^ de Liége et son Eglise l'usufruict de tout droict, luy appartenant à tiltre de la Vouerie de Fléron, et aux Très Révérends, très Illustres et Généreux Seigneurs Doyen et Chapitre de saditte Eglise Cathédrale de Liége le douaire, luy compétant par son Traicté de Mariage et autres parties, par scédule embas du présent insérées, à charge de faire célébrer, chasque année, par lesdits Seigneurs Doyen et Chapitre de la Cathédrale, une messe solemnelle pour le repos de l'âme de sondit feu Seigneur Marit et de la sienne, au jour qu'il plairat à Dieu de l'appeler à soy, voulant que cette présente cession et donation ayt lieu, soit à tiltre de donation entre les vieffs, soit par cause de morte; et affin que laditte donation subsiste irrévocablement, par touttes les voyes et formes les mailleures que faire se peult, laditte Dame ferat remettre tous les lettrages, tiltres, documents, concernant les biens et droicts de la présente donation, tels qu'elle at en sa puissance; laquelle donation et cession ledit Seigneur Chancellier at pour et nom de saditte Altesse Sér^me^ et saditte Eglise accepté; bien entendu que par la présente donation n'est d'intention et ne veult faire le moindre préjudice que ce soit à tous tels droicts que peuvent compéter aux représentants des Nobles et Illustres Dames de Leerodt et Winckelhoussen, ny à Madame de Walpot, en vertu du testament de feu le seigneur son Marit. Et pour le prémis insinuer, intériner, renouveller et réaliser, pardevant touttes Courtes et Justices, tant allodialles, feudalles que censales, où besoing serat, at laditte Dame, première comparante, constitué tous porteurs de cette et chascun d'eulx, soy *solum et in solidum*, sur quoy etc.

Ce fait et passé en la Chambre embas, au Cloistre des Pauvres Clarisses, scize au quartier des Rns Pères Confesseurs à Liége, les ans, mois et jours que dessus. Présents illecq Nobles et honorez seigneurs Conrard de Blisia, dit van der Heyden, et Erasme Foullon, jà Bourgemaistres de la Cité de Liége, et le seigneur Remy de Chauxfontaine, Capitaine Major, comme tesmoins, au prémis requis et spécialement appellez, qui ont signé la minutte, avec ladite Dame comparante et Seigneur Liverlo, comme s'ensuit: *Sibilla Maria de Plettenbergh*, *L. de Liverlo*, *Conr. van der Heyden à Blisia*, *E. Foullon*, *R. de Chauxfontaine*. Lieux du cachet de laditte Dame, en lacque vermeille. Estoit soubsigné: Et moy *Georges Cartiels*, Notaire admis par le Souverain Conseil de Brabant et de la Vénérable Court de Liége, au prémis requis, in fidem. (Estoit signé:) *Pollain*, Notaire, et Secrétaire du très illustre Chapitre de Liége, *per copiam*.

S'ensuivent les parties de la scédule, cy-dessus mentionnée.

1°. La moitié de quattre vingt mils florins, fort monnoye, employez pour Monsieur de la Rochette, hors de ses biens et de ladite Dame, sa chère compagne, au différent de la Haulte Vouerie, prétendue à la terre de Fléron, ditte la Vouerie d'Aix.

2°. La moitié de deux mils pattacons, que feu Madame, mère de laditte Dame Douairière, at compté audit feu seigneur de la Rochette, en augmentation de la dote d'icelle Dame; desquels deux mils pattacons la moitié at esté reforny ou satisfait par ceux de Overbach.

3°. Item la moitié de mil sept cents huict pattacons et vingte deux pattars, provenants de la rédemption du bois des Dames.

4°. Item la moitié de neuff mils florins de Rhin, dote de Helmont (1), ensuitte des lettres

5°. Item les méliorations des bastiments de la Rochette, ensuitte des estimes faites (2).

6°. Item la moitié de deux mils philippes, dote de Constance, fille naturelle de Ruyssenbergh.

---

(1) La dot de Philippine de Ruysschenberg.

(2) Le 4 août 1665 des commissaires, envoyés par le Conseil de Brabant à Bruxelles, avaient reçu à La Rochette la déposition de plusieurs témoins sur la restauration de ce château.

7°. Item la moitié de six mils et cincque cents pattacons, suivant les convenances de mariage, réservez pour douaire au survivant.

8°. Item huict cents vingte quatre pattacons pour la réparation du pont de Chaisnée (1).

9°. Item le droict acquis à la reddition du compte des fruicts pour neuf ans, que le seigneur Baron de Helmont at possédé la Maison de la Rochette et biens en dépendants; hors desquels fruicts viendrait à déduire onse mils pattacons, partie comptez, et partie tenus à compte pour les rédemptions non appliquez, comme le tout apparoisterat par le procès décidé, et liquidation intentée à Bruxelles.

10°. Item quattre cents pattacons que ladite Dame retient hors desdits fruicts pour la fondation d'une chapelle à Forest.

11°. Item laditte Dame at cédé la prétention qu'elle at, à raison de sa vaselle et jouyaux, coupez et distribuez pour le paiement de la garnison de Juilliers, lors qu'elle fust assiégée par les Estats-Généraux des provinces Unies.

Estoit signé etc. (comme ci-dessus.) Per copiam (signé) J. VAN BUREN, not. publ.

---

(1) «Laquelle ditte ruine, ou cheute, estoit arrivée et causée par une impétuosité et ruine d'eaux." Ainsi déclarèrent, sous serment, à La Rochette, après „inspection oculaire", le 13 Février 1653: »Tossaint Gomsé, prieur de Beaufays, Robert Geurlet, Pasteur de Chaynay, N. de Chauxfontaine, Colchon, Thomas Marcq, Henry le Mignon, Lejeusne, Evérard Collette et Jean Georlet." Cependant, c'est probablement la réparation faite en 1052, qui se trouve ici mise à la charge du seigneur de Helmond, les dégâts de 1653 ayant été moins grands. En effet, deux arches du pont avaient été rompues le 27 juillet 1652. Déjà le lendemain du désastre la douairière de La Rochette avait pris ses mesures pour une prompte réparation. Aussi avait-elle averti le seigneur de Helmond, Edmond de Cortenbach. Celui-ci répondit le 19 Août 1652, que, pour prévenir un plus grand désastre, il fallait incontinent réparer le pont »selon les coutumes ordinaires du pays, usitées en semblables occurences, auxquelles je me conformeray très volontiers"." Les travaux furent commencés le 27 Août suivant, et étaient finis à la fin de Septembre de la même année.

3) Les dépenses pour l'endiguement, pour les matériaux du pont et pour les journées des ouvriers s'élevaient à 2001 florin, 9 1/2 patars. »Maistre Henry Mignon, avec ses maçons, at eu pour la manufaction, suivant l'accord, fait aveeq luy le 1° d'aoust, 1300 fl. Somma sumarum 3301—9 1/2 pat."

7

Déclaration de la justice de Helmond, que la seigneurie de ce nom ne forme pas de fidéicommis.

1 janvier 1706.

Wij Gysbert van Deutecom ende Matthijs vander Laeck, schepenen der Stadt Helmondt, doen condt ende certificeren bij dese, dat wij ter instantie van Sijne Excellentie den Hooged. Geb[en] Heere *Albert-Joseph* grave *van Arbergh* van Vallangin, van t' Roomsche Rijck, Heere deser Stadt Helmondt etc., etc., hebben gevisiteert de protocollen deser stadts secretarye, ende dat wij niet in de selve hebben connen vinden, dat de Heerlijckheijdt van Helmondt, ende de goederen aen de selve gehoorende, met Fidecommis zijn gevinculeert, noch vanden Heere *Joan* Baron *van Cortenbach*, noch van *Adolph*, sijnen soone, noch van *Alexander*, soone deses, noch van *Emondt*, vader van Vrouwe *Isabella*, geboren Baronnesse *van Cortenbach*, als nu in houwelijck hebbende den Heere Grave van *Arbergh*, onsen jegenwoordigen Grondtheere, gelijck wij schepenen in gemelte Protocollen niet hebben connen vinden, dat onse Hooggemelte Heere de Heerlijckheijdt van Helmondt, noch eenige goederen, daer aen gehoorende, met eenighe penningen heeft bezwaert. Ten minste blijckt niet, dat Sijne Excellentie daer van eenige Brieven van Realisatie heeft gepasseert ter Secretarye alhier. Ende verclaeren wij schepenen laetstelyck, te hebben geëxamineert het register van Sijne Excellentie, houdende de incompsten, die Sijne Excellentie van de Heerlijckheijdt van Helmondt geniet jaerlijcx, bestaende in twee dwanck-, windt- ende eenen watermolen, thienden, chijnssen, leenen, acht hoeven tot *Helmondt*, *Beeck*, *Nunen*, ende *Mierloo;* item noch verscheijde beemden ende weijden ende andere accidentalien. Bevonden, dat de selve beloopen, boven 's landts lasten, eene somme van over de vijff duijsent gulden jaerlijcx. Ende geven wij schepenen voor redenen van welwetentheijt, als in den text. Ter Oorconde hebben wij schepenen voornoemt onse propre schependoms zegelen hier onder doen drucken, ende door onsen Secretaris laeten teeckenen, Op Heden Eersten Januarij Zeventien=Hondert Ses.

(signé) J. van Rijp.

Original, sur papier. Cachet détérioré.

Notes et éclaircissements.

En fixant trop notre attention sur l'abus que le Conseil de Brabant à Bruxelles faisait du simple lien féodal, nous avons perdu de vue plus d'une fois la distinction entre simple seigneurie foncière et seigneurie avec droits souverains.

Le territoire de Fléron ne formait non-seulement une seigneurie foncière, (avec patronage d'églises, dîmes, censes, chapons, droit de chasse etc.) mais même une seigneurie avec droits souverains: la haute, moyenne et basse justice, le droit de milice locale etc.

Les seigneurs de La Rochette reconnaissaient le chapitre de N.-D. d'Aix et, depuis le 21 mai 1621, les Bucquoy comme les seigneurs fonciers du territoire de Fléron, mais attribuaient les droits souverains au duc de Brabant, comte de Daelhem, en se basant sur le lien féodal entre ce comté et la seigneurie de La Rochette.

Quant-au prince-évèque et États de Liége qui, en 1616, acquirent par achat la terre impériale de Fléron, Jean de Ruysschenberg et Edmond de Cortenbach ne les reconnurent pas même comme seigneurs fonciers.

En conséquence il faut lire

p. 221:	les droits souverains,	*au lieu de*:	les droits seigneuriaux et souverains;
p. 228:	les droits souverains,	„ „ „	droits seigneuriaux;
p. 229:	*(deux fois)*, les droits seigneuriaux,	„ „ „	les droits seigneuriaux et souverains.

Il est dit, p. 238, que Josse van Kerckhoven fut débouté de toutes ses demandes. Cependant la teneur du codicile de Jean de de Ruysschenberg n'exclut pas la possibilité, que Constance de Ruysschenberg n'ait obtenu une pension alimentaire, par sentence judiciaire. Dans ce cas, la douairière de Plettenberg ne lui aurait pas fait de largesse; *v.* p. 242.

VERSPREIDE STUKKEN.

1. HET KAMPRECHT TE MAASTRICHT.

2. DE RECHTSBEDEELING EN HET INWENDIG BESTUUR TE GELEEN.

3. DE STIJL VAN PROCEDURE IN HET LAND VAN VALKENBURG.

4. EEN „HOILTGEDING" OP DE GRAETHEIDE.

Uitgegeven en toegelicht door

Jos. M. H. EVERSEN,

Amanuensis bij het Rijksarchief in Limburg.

Bescheiden over het kamprecht te Maastricht.

Collette (1), de bekende vice-hoogschout, van Luiksche zijde, te Maastricht, heeft in het derde Deel zijner *Collectanea*, bldz. 394, v., eenige fragmenten overgeschreven, betreffende het kamprecht, welke wij hier laten volgen.

---

(1) In De Maasgouw, *Orgaan voor Limburgsche Geschiedenis, taal- en letterkunde*, Jg. 1889, n°. 33, p. 129, deelden wij eenige bizonderheden over hem mede. Ter aanvulling diene het volgende:

Zijn vader was Godefridus Collette, uit Tongeren, een dokter in de medicijnen, die zich te Maastricht kwam vestigen, alwaar hij den 28 Mei 1666 met Elisabeth Lutgardis La Lonchin, of ook wel de Lonchin genaamd, huwde. Getuigen bij hun huwelijk waren zijne broeders de eerw. heer Joannes, pastoor te Zamel, bij Tongeren en Egidius Collette.

Uit hun huwelijk sproten de volgende kinderen:

1°. Catharina Elisabeth, ged. den 22 Mei 1667 in de parochie van St. Nicolaas te Maastricht.

2°. Petrus Joannes, ged. den 22 April 1668 in de zelfde parochie, overl. vóór 1745 en werd in de kerk van het klooster der Augustijnen te Maastricht begraven. Hij was Licentiaat in de medicijnen en vervulde o.a. het ambt van griffier bij het schepengerecht van St. Pieter. (Gichtreg. van St. Pieter 1740—1750, akte van 9 December 1741).

3°. Godefridus Henricus, ged. den 15 Dec. 1670 in de zelfde parochie.

4°. Godefridus Augustinus, die hierna volgt.

5°. Guilielmus Albertus, ged. den 27 Mei 1675 in de zelfde parochie.

6°. Anna Catharina, overl. vóór 1759.

De vice-hoogschout Godefridus Augustinus werd den 16 Juni 1672 in de parochie van

Over de herkomst dezer fragmenten licht hij ons, ongelukkiger wijze, niet in. Het kan zijn dat hij deze fragmenten getrokken heeft uit den Saksenspiegel, of uit eene andere collectie van wetten, die, evenals de Saksenspiegel, niet onder ons bereik zijn.

Het barbaarsch kamprecht is van germaanschen oorsprong. Het was zoo diep ingeworteld in de zeden van het volk, dat de Kerk slechts door middel van voortdurende beperkingen tegen deze barbaarschheid kon optreden.

Les extrêmes se touchent, zegt het spreekwoord. En zoo is vermelde barbaarschheid, op den dag van heden, beperkt binnen den engen kring van hen, die meenen op het toppunt der beschaving te staan.

In het jaar 1356 werd te Luik bepaald, dat wie, tijdens de behandeling der zaak in de gerechtszaal, de tegenpartij tot een tweegevecht uitdaagde, tot de boete van een bedevaart naar Cyprus zou veroordeeld worden.

St. Nicolaas te Maastricht gedoopt en overl. in diezelfde parochie den 25 April 1755, waarna hij in de kerk van het klooster der Minderbroeders te Maastricht begraven werd. Hij huwde in genoemde parochie den 23 Maart 1695 met Maria Elisabeth Godding, overl. den 16 Mei 1715 en niet in 1708, zooals wij in De Maasgouw verkeerdelijk opgaven. Haar lijk werd naar de kerk van het klooster der Minderbroeders, alwaar ook haar man later begraven werd, overgebracht.

Den 4 April 1744 werd hij door den bisschop van Luik tot vice-hoogschout te Maastricht aangesteld en den 15 Juni 1744 (en niet 1741, zooals onjuist in De Maasgouw opgegeven is), werd zijne benoeming door haar Hoog Mog. de Staten-Generaal bekrachtigd. Hij legde den 13 Juli 1744 als zoodanig den eed af. (Zie de akte zijner benoeming in het Rol-register van Maastricht van 1743—1745).

Zij hadden de volgende kinderen:

a) Maria Elisabeth, geb. te Maastricht, huwde den 6 April 1717 te St. Pieter met Johannes Baptist Godding (obtenta dispensatione in 4° aequali consanguinitatis gradu). Uit dit huwelijk werden verscheidene kinderen geboren: o.a. Jacobus Fredericus, ged. den 22 Maart 1726 in de parochie van St. Jacob te Maastricht, luitenant in 't regiment van den generaal-majoor de la Rivière, daarna officier in 't regiment Cromstroom, (Gichtreg. van St. Pieter, van 1750—1766, p. 142 en van 1766—1777, p. 88 verso), en Theodoricus Johannes, »canonick der vrije Rycx-kerke van St, Servaas te Maastricht."

b) Maria Margaretha, ged. te St. Pieter den 9 Nov. 1700, huwde aldaar den 2 Juli 1725 met den baron Jacobus Fredericus de Jenette de Peltern, overl. vóor 1761.

c) Ida Beatrix, ged. te St. Pieter den 17 April 1703, huwde aldaar, vóór 1727, met ridder François Dumont, heer van Oth, »capitaine et prévot royal des villes et prévoté de Chiny, province de Luxembourg. Zij bewoonden in 1762 een »hôtel" te Izel (Ixelles).

d) Barbara Lutgardis, ged. te St. Pieter 27 Maart 1706, ongeh.

e) Godefridus Guilielmus, ged. te St. Pieter den 27 Maart 1708, dokter in de medicijnen, Deze was in 1765 nog ongehuwd.

Te Maastricht beboette men destijds zulk geval met eene boete van eene bedevaart naar St. Jacob de Compostella (1).

Ziehier de befaamde wetgeving.

Van den Kamprechte.

Het overste recht is kamprecht undt dat bedinght men metten mannen, undt die mannen wijsen die rechten daer aff.

Van saecken te Kamp gehorende

So wie eenen man begeert te kampe, moet hem eerst aenspreecken den Prince van den lande, undt die saecke moet sijn van trouweloesheijden, off in stucken van wapenen, van verradenissen, off van donckeren saecken, gedaen tegen den Prince, in contrariën, off in vonnissen, off in rancoirt gewijst, undt gerekent in t' hoff, daer die ein souden willen seggen, dat valsch undt quaedt ware, undt die een soude dat op den anderen guett willen maecken, met sijnen lyve undt met sijnen luijden; off van soo bedeckten dingen van valscheijden dat men se anders niet ter kennissen brengen en mocht.

Noch van Kamprechte.

Item, waer magh eenen kamp gevallen, sonder weeten van den Prince, te weeten daer mannen waeren in een hoff und eenige vonnisse mochet daer d'een den anderen voor oogen syn, und dat d'een den anderen woude doen lijden (2), dat syn beste waert van den bode pandt d'ander ontfangen (3), soo soude oock de kamp voortgaen, und het souden moeten wesen voor den Prince; und off iemandt anders om kennisse, vonnis, ofte oirkundtschap, quame in den hove, die seggen woude, dat valsch waer, und daer oick pande geboeden woude, und ontfangen wairde (4).

(1) H. P. H. EVERSEN: *Statutenboek van Maastricht*, in Publ. etc. du duché de Limb. t III, p. 314, v.

(2) Belijden.

(3) D. w. z. Dat het voor hem het best zou zijn, indien de tegenstander, door tusschenkomst van den bode, van hem een pand ontving.

(4) Dit is wat in 13[illegible]6 te Luik en bijna tegen den zelfden tijd ook te Maastricht door de boete, in de inleiding van vermeld *Statutenboek* beschreven, verboden werd.

Noch van den Kamprecht.

Item, als de Prince hoert de saecken, und men die sulck bevindt dat se hoert te kamp-rechte, und die heere consenteert dan dat men hoen recht und vonnis doe, soe moet die heere denen man doen maenen, hoe sy int recht comen sullen, und die aenlegger moet comen in den rechte, und geven hem tichet. Und daerom leet die aenlegger geen ander punct principalyck noch vermet; dan hy presenteert binnen eenen sonnenschijn, wijndt und sonne gedeylt, nae kamprecht, und eenen strijdt met gelijcke wapenen, nae recht costuime ende usagie van den hove, op hem guet te maecken, off te doen lijden; daer op wijst men te dagen te verthiensten mondt spreeckende, off 't synen huyse met mannen te gaen van 's heeren wegen, und met twee mannen van den hove, off met meer, und te noemen seeckeren hoff off plaetse in te kommen ten kamprechte van synen lyve; und en quaeme hij niet inne, men soude voirt op hem dingen van drij dagen tot drij dagen, und men soude bannen metten derden dage des anderen daeghs, tijdelijck op die galge uijtten lande, als van achteren die son aengeleght (1), waer van rechte; und syn erffelijckheydt leggen 's heeren ploich, und sijn haeffelijckheydt 's heeren taeffele.

Noch van den Kamprechte.

Item, komt hij inne die geeijst is 't sijnen dage die hem bescheijden is van 's heeren wegen, dan moet hem die aenlegger ticht geven wes hy hem heissende is, und begeert hy, men moet hem wysen dagh und rade, te sulcker stadt, erst 40 dagen und te sulcker 14; mer sy moeten in beyden syden seker sitten, und in 's heren handen blyven; und nae den dagh van rade magh hy dingen om t'omgaene van den verantworden; und wort hy gewyst te verantworden, soe moet hy seggen dat hy des onschuldigh is, und staen op syn verweeren, und om hem te decken; und dickwille is hy, die verweerder (2), worden eysser, by dyen dat hij

(1) Niet in het licht der zon, maar in de schaduwzijde van den galgebalk.
(2) Was.

den anderen aenset, dat hij daer valschelijck aen liecht, und wilt dat guet doen met sijnen lijve, mer verwere 't sijne is veele dat siente *(sic)*; want kan hy hem den dagh verweren, soe verliest die aenlegger sijnen heysse und den kamp, und oock moet hy dat gericht genieten.

Item, als sy kamp vast sijn, soo wyst men ten vorscr x dagen om te leren dat kampspel, und auch waer enich gewondt, off hadden sij sieckheyt, off ander letzel, dat sij binnen dien tijde genesen und geholpen worden; oock mede dat elck sijn vrinden ontbieden und vorsien alle dagen die sij behoeven; hadde oock die verweerder onrecht, und dat hy binnen dyen tijdt sochte ortmoet van den heer und van den aenlegger, waer oock die aenlegger in gramschappen verhart, dat hij binnen dier wijlen vuelde und die waerheijt kende, und noch by meer redenen, dat sijn die meiste puncten.

Van edelheid in den kamp.

Item, gij sult weten, dat edelheit in dem kamp groot voordeil. Want een vrij edelman van vier sijden en kan niet gewyst worden, als edele porters, ambachters, koopmannen oft bastaerden, te verantworden. Und een halff edelman en sal niet verantworden eenen onedelen, al (1) gevielt bij nachten off avontueren, oft ledigheiden van anleggen, off by wantelen. Dat (2) hij mochte antworden, hij soude hebben als edelman, halff edel, vierendeel off halff vierendeele in wapenen. Want edele luijden vechten in volle wapenen te perde, und onedele vechten met kluppelen undt met schilden te voet, und syn overtogen met ledere, und hieromme vallen dicwyls groete gedingen voer den kamp.

Hoe men kampen sal.

Item, als sy in stryt komen, so vechten sy; und als den strytverders, by raede van mannen, punt dunckt, so houden sy die,

---

(1) Tenzij.
(Ingeval.

und laten hun rusten, om dat metten iersten niet die eenen stemptelick t'onder en gienge und der andere te boven; und stellen se dan weder in dat punt und heten hen doen haer schoenste; mer ten derde maele laet men se gaen, also dat gevalt, ten ware off die Prince selve mach van heerlicheiden als hem gelieffl te doen ophouden ten derden male, und besien off hy niet (met) beteren bescheiden hen accorderen mochte, und doen beteren daer dat gesienste waer und behoirlick.

Van in den kampe doot te blijven.

Item, diegeene die in den kamp doot blyft, men sal hem hangen aen die galge und synen scildt besyden hem, und so wie hem opgevet off verwinnen laet, off die vuyt den kryt geworpen off geiaget wort, dien sal men dat hooft int kryt affslaen, und den sal men hangen aen de galge und den scildt besyden hem, und heeft verbeurt al syn goet.

Een geval van Kamprecht te Maastricht, in het jaar 1454.

Luidens een schepenregister van den Vroenhof te Maastricht en berustend in het Rijksarchief aldaar, was in den herfst van 1453 Ernst, zoon van Gielis in het Weertshuis te Heukelom, getrouwd met Catharina Mersmans van Woel Dit huwelijk was waarschijnlijk tot stand gekomen tegen den wil van Catharina's familie.

Kort daarna werden de jong gehuwden 's nachts, ten huize van Gielis te Heukelom opgelicht en weggevoerd uit het gebied van den Vroenhof, door Dirk Coekart en Jan Mersmans, beide burgers van Tongeren, die gewapender hand deze daad gepleegd hadden.

Gielis en zijn zoon konden gemakkelijk hun recht doen gelden bij de justitie van den prins-bisschop van Luik.

Eveneens kon het schepengerecht van den Vroenhof tegen de twee Tongenaars optreden en hen desnoods, bij verstek, veroordeelen.

Ook is het nagenoeg zeker, dat de kanselarij van Brussel over dit voorval zal stappen gedaan hebben bij die van Luik.

Doch, volgens de oude rechtsbegrippen, konden de twee vreemdelingen, die een aanslag hadden gedaan op de hoogheidsrechten van den hertog, tot een tweegevecht uitgedaagd worden.

Te Maastricht ging men tot dit anachronisme over.

Dat het *item zooveel* opleverde ten voordeele van de leden der vierschaar, zal aan de opvoering van dit vertoon wel niet vreemd zijn geweest.

De stijl van procedure werd, door eene *Schepencleernis* (recordium), vastgesteld.

Jan Cortjan, de gezworen bode in den Vroenhof, trad als kampioen in het krijt voor den hertog, den 2en Januari 1454.

Terwijl het proces aanhangig was, vervulde Dirk, de brabantsche bode binnen de stad Maastricht, het ambt van bode in den Vroenhof; hij nam tevens in dit kamprecht de taak waar van openbaren aanklager.

Over de keuze der wapenen en de wijze van strijden behoefde de schout geene ophelderingen te vragen aan de schepenen, (de schepenen te manen), doordien de twee gedaagden, die beurtelings in het strijdperk moesten treden, schitterden door hunne afwezigheid.

Het deerde hen niet, dat zij, om die reden, werden eerloos en vogelvrij verklaard.

De barbaarschheid van het duel had reeds lang bij de burgerij afgedaan; en deze begreep toen reeds, dat de schande niet ligt in de weigering van een tweegevecht, maar in de uitdaging en in de aanvaarding.

Dezen geest der burgerij vinden wij weergegeven in eene, destijds nog al gebruikelijke, spotternij, die de brabantsche kampioen Cortjan reeds lang te voren over den vermoedelijken afloop van het ijdel vertoon had laten hooren.

Zij was voor dit geval zoo kenschetsend, dat de griffier er zijn relaas meê besloot.

Van den Camprechte.

Item, eynich dye buyten den gericht van den Vroenhoeve geseten is, de (1) wille off gewalt in den Vroenhoff gerichte vorscr. deyt, denen sal men mitten camprecht noevolgen, inder manieren hier noevolgende.

---

(1) Die.

Item, inden yersten, noe (1) claecht des heren off der partiën etc., salmen sculdich syn binnen XL daegen die woerheyt te hoeren ende openbreken ende die drye yerste daege vander nachtingen te werss overnacht ende ouch die yerste nachtinge van viertheennachten ende die ander ende die derde nachtinge moeten alle gemaect werden bennen den vors. XL dagen (2), noe dat die sake voerscr. geschiet is; ende weme dye waerheyt bedreecht, op denen sal der scoutet, off (3) dye partie niet en claechde, nochtan mogen voert vaeren van heerlicheyt wegen, alsoe wale off die partie, die cleger weer, voert vuer (4); ende der scoutet sal eynen mombaer (5) setten van 's heren wegen.

Item, der mombaer sal orloff heysschen om eynen voerspreke (6) te hebben, den hem der scoutet sculdich is te verlienen ende te (7) spreken van rechtswegen; der voerspreke sal dan daernae noemen den mombaer met synen kersten name N. ende seggen alsus: N. heet mich gebeden, als mombaer des heren, syn recht voert te spreken etc.

Item, der scoutet sal seggen: Jae, alsoe verre dat recht is.

Item, der vuerspreke sal dan seggen ende noemen N. ende seggen: soe compt N. als mombaer des heren, ende der geselle N. ende claecht uch met clagende woerden oever A. etc. den mesdedigen, off wie he genuempt is met synen kersten name, dat he comen is in myns genedigen heren shertogen van Brabant graefflich gericht, in den Vroenhoff, ende heeft wille (8), foertze (9), cracht ende gewalt gedoen aen denen man, den (10) ende ouch die mesdaet te noemen, etsy doetslach off ander mesdaet, des he vertuicht ende vluchtich is. Wolde der selve A., off wie he geheyten is etc., comen ende kennen ende lyden (11), des danckde

(1) Na.

(2) In eene kantteekening is met dezelfde hand hiertegenover geschreven: nega' want het en is niet mogelick; die eerste XL dage, noe den doeden, sal men dye konden verhoeren etc.

(3) Indien zelfs.

(4) Voortvoer.

(5) Advokaat fiscaal.

(6) Procureur.

(7) D. w. z. en deze moet spreken enz.

(8) Baldadigheid.

(9) Force, geweld.

(10) Dien.

(11) Belijden.

der geselle N. ende N., als mombaer des heren, goide ende synen recht (1), ende geneuchde hem waele alle dat recht dat der scepenen hoem wysen sal, (2) huden dys daechs, in alinger wys, noe des hoeffs recht ende gewoenten. Wolde ouch der selve A., des mesdedige, off wie he genoempt is met synen Kersten name, borch ende onscholt doer tegen doen, soe wolde der geselle N. ende N, als mombaer des heren, hoeme (3) overborgen met meren rechte, met opgaende der sonnen, met nedergaende der sonnen, in eynen gebannen werve, in eynen gestreuwede cryt, mit synen gevylde hoesen, mit synen opgebondenen vleych (4), mit synen roeden rock, met synen gespleten heyrtten ryeme, daer op mit synen gescho renen heude, mit synre gecruysder mutzen, mit synen gecordden hansschen (5), met synen schelde, met synen stave, ende met allen den camprechte, dat eyn dedich man schuldich is te bewysen eynen mesdedigen manne ende noe des hoeffs gewoente ende recht

Item, hier noe sal der scoutet vroegen den mombaer, off dat syne woerde syn, ende dat leggen in hueden der scepenen, ende manen om recht.

Item, op dye yerste nachtinge moet dye banck vol syn van den seven scepenen.

Item, daer op sal der scepen sich beroeden, ende wysen dat der boede van den Vroenhoff den mesdedigen heysschen sal ende noemen den mesdedigen mit synen name, off wie he geheyten is etc. ende seggen: A., syt gher hy (6), soe coempt hier voert, ende staet hy (7) voer ur recht, als van den wille, foertze, cracht ende gewalt etc., dye gher gedoen hebt etc. in myns genedigen heren Hertogen van Brabant greeflich gericht in den Vroenhoff, daer gher aeff vertuicht ende vluchtig aeff syt, des mane ich uch, eyn werff, ander werff, ende derde werff, alsoe verre, dat recht is, etc.

Item, dan maent der scoutet eynen scepen, off he wael geheyst is, dan mach der scepen wysen: Jae, mit den gevolge sinre gesellen.

---

(1) d. w. z. ook deze zou daarvoor God en om het goed recht zijns heeren dankbaar zijn.
(2) Te.
(3) Hem.
(4) Vlecht.
(5) Handschoenen met koorden.
(6) Hier.
(7) Hier.

Item, daer noe sal den scoutet den selven scepenen manen omme recht; dan sal den scepen seggen ende wysen den selven A, den mesdedigen, off soe wie he genoempt is met synen kersten name, de hy (1) geheyst is, ende he (2) tegenwerdich niet en is, van den wylle, cracht, fortzen ende gewalde, dye he gedoen heeft etc. in myns genedigen heren des hertogen van Brabant greeflich gericht in den Vroenhoff, daer he aff vertuicht ende vluchtich aeff is: den selven A, off wye he geheiten is etc., maeck ich syne yerste nachtinge, te wers overnacht, alsoe verre dat recht is, ende myne gesellen volgen. Dan sal der scoutet gevolchs vroegen ende eynen yegelicken scepen met synen name noemen om Jae toe seggen, ende dat dan in honre hoeden leggen, ende voert omme recht manen, wyt voert stoen sal.

Item, dan sal der scepen voert des neesten daechs den mombaer dach bescheiden, ende recht te doen te daege tyde.

Item voert, soelen die boeden ende anderen tot home (3) blyven inder banck sytten ende waerden (4) tot oever daege tyt, dat is te weten, ter hoeger noenen, dat die sonne omme gegoen is.

Item, der scoutet is sculdich op ten voerscr. yersten dach, den scepenen syn maeltyt te gheven, alle seven die inder banck syn geweest, ende daer toe (5) den seven scepenen drye alde groeten ende op die ander sytte daege drie alde groet, elcx daechs (6).

Item, et is te weten, dat der scepen der gemaent sal syn des anderen daechs, ende des derden daechs, als he gemaent is van den scoutet, seggen ende wysen sal, als he (7) op ten yersten dach wysde, alsoe voele daer toe mee seggende ende moenende dye yerste nachtinge ende dye ander van home voer gewyst te werss overnacht ende altoes alsoe verre dat recht is; ende der scoutet sal daerop gevolchs vroegen gelyck voers. is ende dat inder scepenen hueden leggen ende altoes dye drye dage den mesdedigen mit synen name van den boede doen heysschen als voerscr. is.

(1) Die hier.
(2) Hij.
(3) Bij hem.
(4) Wachten.
(5) Daarenboven.
(6) Te betalen.
(7) Gelijk.

Item, ter vurder nachtingen (1) sal der scoutet manen den scepenen ende de sal wysen, dat der mombaer voerscr. mit synen geselle ende voerspreke voert clagen sal, gelyck he voertyts gedaen heet, ende noemen die drie nachtingen, te werss overnacht, alsoe verre dat recht is, ende voert rechts gesynnen, der scoutet sal manen, der scepen sal wysen ende seggen etc.

Item, (2) seggen ende wysen, dat der geswoeren boede den mes dedigen met synen naeme heysschen sal ende, als (3) he voer gedoen heeft, mitten selven woerden, ende daer toe sal der boede den mesdedigen noemen eynwerff, anderwerff ende derde werff, op syn recht ende op syn eer, ende niet (4) seggen, alsoe verre dat recht is.

Item, dan sal der scoutet manen den scepenen, off he (5) wael geheyst is.

Item, der scepen sal wysen, met synen gevolge: Jae. Dat sal der scoutet leggen in hueden der scepenen.

Item, dan sal der scoutet manen omme recht. Die seven scepenen moeten op dye yerste nachtinge van den vierthiennachten alle seven daer syn, off ander in honre stat, off sy syeek off buyten lendych weeren, off ander noet sake hedden, ende der scepen sal opstoen, ende sych beroeden, ende daer noe wysen, ende (6) alle die selve woerde den mesdedigen te noemen, die he voertytz gesacht ende gewyst heet, dye drie nachtingen, te werss overnacht, dye he voer gewyst heet, alsoe verre, als recht is; mer sal nu die yerste nachtinge maken den mesdedigen op syn recht ende op syn eere te XIIIJ nachten. Daerop sal der scoutet manen gevolgenisse aen elcken mit synen name te noemen.

Item, dan dat gedoen, sal der scoutet manen, wyt voert stoen sal mitten recht.

Item, der scepen sal wysen der partien dach te verscheyden te XIIIJ nachten ende recht te doen.

Item, op diesen dach is der scoutet den scepenen eyne maeltyt sculdich; ende dye boeden, off der scoutet, is sculdich inder banck

(1) Verdere gerechtszittingen.
(2) T. w. De schepen zal etc.
(3) Gelqk.
(4) Niet meer.
(5) T. w. De misdadiger.
(6) Met.

doen te hueden ende te verwaeren dage tyt, gelyck op dye ander daege ende nachtinge van den XIIIJ nachten voert te dueren, te verwaeren ende te hueden.

Item, ter andere XIIIJ nachten salmen doen ende seggen voertvaeren (1), gelyck voers. is, in allen stucken; maer dye ander nachtinge van XIIIJ nachten maken op syn recht ende op syn ere.

Item, op dye derde NIIIJ nachtinge ouch alsoe, ende noemen twee XIIIJ nachten, ende dye derde maken.

Item, et is te weten, dat diese twee voers. XIIIJ nachten men maken mach met vier, off met vyff, off ses scepenen.

Item, hier noe, als diese voers. XIIIJ nachten leden syn ende het dan nyet gesoent en woerdt bennen den lesten XIIIJ nachten, soe is der scoutet sculdich gereytscap te maken in den Vroenhoff dat tot eynen cryt behoert ende opgeslaegen ende gereyt te syn opten rechten dach van den lesten XIIIJ nachten, sonder eynich vertreck; wellich cryt ront syn moet ende bennen XL vuet wyt, mit synen coerden al omme gestaeckt.

Item, eyne hoege banck daer die scepenen op sytten soelen, mitten rugge ter sonnen waert.

Item, die scepenen syn sculdich ende der scoutet mit synnen dienre ende vrunde gereyt te syn, tusschen XI ende XII uren bennen den cryt te syn, ende daer te blyven, bys die sonne int hoechste steyt off omme gheyt.

Item, dan guets tyts is sculdich der kempe te koemen, gegerwet ende bereyt, als daer toe behoert, ende voer dat ghaet van den cryt te stoen, ende mit synen vorspreke.

Item alsdan soe sal der scoutet manen die scepenen, wye (2) he mit recht sculdich sal syn voert te vaeren.

Item, der scepen sal wysen, dat der scoutet dat cryt eynwerff bannen sal ende vryen, mit allen den woerden als daer toe behoert. Ouch salmen roepen, dat nyemant bennen den cryt en ghoene, die den gerichten niet toe en hoere, sonder orloff etc., om eynich recht te hynderen.

Item, dan sal der kempe hebben eynen gueden man, de hem synen schelt draegen sal, dat scherp opwaert ende voerwaert.

---

(1) Voert (te) vaeren.
(2) Hoe.

Item, twee guede man soelen synen setel voer den kempe dragen, talre voersten met eynre roeden saergiën gedekt.

Item, der kemp sal al roet aen hebben ende twee gecordde wyt hansschen.

Item, eynen wytten staeff in syn hant, op zyne scholderen liggende.

Item, zyne motz gecruyst.

Item, eynen roeden rock.

Item, eynen hertten ryeme daer op.

Item, syn vleich opgebonden.

Item, mit synen geschoerenen houffde.

Item, mit gevielden hoesen.

Item, als den kempe met synen voerspreke steyt voer denen cryt, daer, als voerscr. is, soe sal he aen den scoutet, in tegenwerdicheide der scepenen, die over dye duer bynnen cryt soelen goen stoen, dan orloff heissen te spreken, als mombaer des heren. Dan sal he heysschen eynen, de syn swoert draegen sal; des sal hem der scoutet gonnen, als eyn mombaer des heren, ende al mitten rechte.

Item, dan sal der voerspreke claegen mit allen woerden, als he voertytz geclaecht heet, ende noemen den kempe ende geselle des kemps ende de sal sculdich syn te noemen, wye der mesdediger voer beclaecht is, vertuicht ende vluchtich, van den wille, den doetslach, off ander te noemen etc. daer drie nachtinge yerst werff, te wers overnacht, alsoe verre dat recht is, ende daer noe drye XIIIJ nachten overstreken syn, op syn recht ende op syne eer, ende voert rechts begeren; ende daer op sal der scoutet dye scepenen manen, off hy wel geclaecht heet.

Item, dye scepenen soelen wysen: Jae, ende voert wael halden ende hueden die vorsc. claecht, ende sich daer op beroeden; ende dan soelen die scepenen wieder sytten goen op honre banck, ende der scoutet sal blyven stoen aen die duere, ende der voerspreke sal dan begeeren dat men den kemp in laet int cryt te goen ende syn benyden te doen, ende des sal hoem der scoutet oerloff geven, als recht is ende der scepen wysen sal.

Item, dan als die scepenen geseten syn, sal der kempe ingoen, ende syn voerspreke off meyster sal den kempe leyden mit synen arme ende mit eynre roede, die hy in syn hant sal hebben; ende

vort aen der poerten bennen crytz eynen cruys maken op der erden, ende der kempe sal dael knyeden ende dat cruys cussen, ende syn voerspreke sal mit hem daele knyen ende mitten arme opheffen, ende dat cruys sal men op viere zyde cruyswys maken, vuerden cryt ende altoes op elcke stat daert gemaect is neder-knyen ende cussen ende dat sal men dryewerff achter eyn doen.

Item, men sal den setel mit twee guede mannen, als der kempe omme gheyt, voer den kempe te alre voerste omme draegen, ende daer noe, soe sal volgen der guede man de den schelt sal draegen, dat scherp vurwaert ende opwaert; ende daer noe sal der kempe goen mit synen voerspreke off meyster, doende den kempe leyden als voerscr. is.

Item, als der kempe drye werven om gegangen heeft ende syn benyden gedoen heet, soe sullen sy setten denen setel, recht tegen die banck, daer dye scepenen mit honnen scoutet sytten, ende der kempe sal in den voerscr. setel sytten blyven tot der tyt toe, dat der scepen gemaent woert ende syn vonnisse sal geweesen hebben.

Item, men sal den schelt achter des kemps rugge setten, mitten scherpen opwaert, ende mitten verkeert ende rugge van den schylde te kempe waert.

Item, dat gedoen, soe soelen vier guede mannen, als grienwerder, mallich van hon eynen staeff nemen ende tegen eynen (1) goen stoen ende blyven stoen bennen op die stene, op asselen liggende, alsoe lange ende totter tyt toe dat der scepen syn vonnis gewyst hebben.

Item, dan daer noe, alst int hoechste van der sonnen is, ende die sonne besteyt omme te goen, soe sal der scoutet dye scepenen omme recht manen; dan sal, der scepen wysen, dat men den mesdedigen heysschen sal, ende dat sal der geswoeren boede voerscr. doen met allen woerden dat he dye mestdedige voertytz geheyst ende geroepen heet etc. ende dat drye werff roepen, ende daer noe sal der scepen drye werff opstoen ende weder sytten goen, ende dan ten vierden moele sal der scoutet maenen die scepenen omme dat recht; ende der scepen sal noeder sonnen op waert syn ende dye mesdedige verwysen ende verdeylen (2), ende

(1) Tegenover elkander.
(2) Veroordeelen.

der scepen moet noemen tyerst ende ertellen dye claecht, dat werck ende allen dye nachtingen, die daer ane voer geschiet syn, eer he dat vonnisse van den verdeylden (1) vuytwysen sal ende dan, alsus selven etc. Seggen: A. mit properen keersten name, toename, noemen, off wie he geheiten is, den wyse ich eerloes ende rechtloes alsoe verre myne gesellen volgen etc.

Item, doen die twe rechteloes ende eerloess verwyst ende verdeylt (2) worden, als int camprecht steyt etc., weys der scepen mit, daerbij seggende, noe onss genedichs heren hoege greefflych gerycht, hoecheyt ende heerlicheyt, noeder banckrecht van den Vroenhove ende nae den camprecht, dat lacht der scoutet in hoeden der scepenen ende maende die scepenen off he yet mee mit recht sculdich weer te doen. Daer op soe weys der scepen dat he diesen saken ende verdeylinge (3) van Dyerick Koeckkart ende Johan Mersmans van Tongeren, soe wye zy dan mit recht heyten mogen, op honne buecke sulde doen bescryven.

Item, ten lesten, soe vroechde ouch Dierick voersc., des kemps voerspreke, off der kempe voldoen ende lange genoeg verbeyt hadde, off yet me mit rechte sculdich weer te doen, dat der scoutet dye scepenen daerom maende, twellich der scoutet dede ende der scepen weys, dat der kemp allet gedoen hadde, dat he mit recht sculdich weer te doen ende mucht opstoen ende orloff nemen; ende du stoen alman op de saet (4) ende scheyden van danne.

Noch van Kamprecht.

Item, int joer XIIIJ[c] ende LIIIJ, des anderen daechs na den heyligen Jaersdach, was ein cryt geslagen in den Vroenhof ende eyn kempe gegervet, dat was Jan, geheyten Cortjan, der gezwooren

(1) Veroordeelden.
(2) Veroordeeld.
(3) Veroordeeling.
(4) Die zat; die gezeten was.

boede van den Vroenhof. Den setel droegen her Johan Clut (1), scepen ons genedigen heren van Brabant ende her Johan van Heze (2) scepen ons genedigen heren van Ludich in honre genaden stat van Tricht. Den schelt droege Johan Hoen van Voerendale. Den staef droege Lambrecht Happart (3) te Wyck, gesworen in der tyt te Tricht. Her Johan Penre (4), scepen ons genedigen

---

(1) Johan Clut behoorde tot het uitgebreide ridderlijk geslacht van dien naam, dat zich te Maastricht in verschillende takken splitste naar het huis dat zij bewoonden: Clut *in 't Gruythuis*, Clut *in den Hegpenar* en Clut *ten Goeswintorne*. Wij deelden er eenige bizonderheden over mede in *De Maasgouw, Orgaan voor Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde*, jg. 1890 p. 102.

Johan Clut *in 't Gruythuis*, Brabantsch schout te Maastricht, van 1453—1477, was tevens schepen van het hof van Leneulen of graafschap van den Vroenhof en zegelde als zoodanig in 1471 met het wapen dat de familie Clut oorspronkelijk voerde, drie schelpen, 2—1, de eerste schelp, bedekt door een vrijkwartier, beladen met een getand kruis. (A. J. FLAMENT, *Gesch. van het huis der twaalf Apostelen genaamd de Belick te Maastricht*. Maastr. Leiter-Nypels 1892—93, p. 141).

Het latere wapen der familie is een gedeeld wapenschild, rechts in goud een getand kruis van sabel, links drie gouden schelpen, 2 en 1, geplaatst op een veld van sabel.

Een andere Johan Clut, bijgenaamd *ten Groeswintorne*, bekleedde te gelijkertijd met den bovengenoemde verschillende waardigheden in de Maastrichtsche Magistratuur (*De Maasgouw*, jg. 1890 p. 102).

(2) De familie van Hees of Hese komt reeds vroegtijdig te Maastricht voor. Vele harer leden hebben ambten in de Magistratuur te Maastricht bekleed. De wapens op hunne zegels voorkomende zijn zeer verschillend. Een Johan van Hees, die in 1419 als schepen te Maastricht vermeld wordt, zegelt met een wapenschild, beladen met drie hoefijzers, 2 en 1; het schild omgeven door het omschrift: S. JOH. DE HESE SCABI TRIECTENS. (FRANQUINET, *Beredeneerde Inventaris... van het klooster der Predikheeren te Maastricht....* Maastricht. Ter Provinciale Griffie, 1880 p. 70).

Johan van Hese, door ons bedoeld, die mede den zetel droeg, komt van 1453 tot 1486 als schepen voor. Zijn zegel is ons niet bekend.

Wij treffen van 1426 tot 1440 een Herman van Hese als schepen van de vrijheid van St. Pieter aan, die tevens, zooals uit het omschrift van zijn zegel blijkt, schepen van Maastricht was. Zijn zegel stelt voor een wapenschild, beladen met vier dwarsbalken en een vrijkwartier, waarin een hertengewei. Als omschrift: S. HERMANI DE HESE, SCABINI TRAJECTEN.

Behalve deze Herman, vonden wij nog meerdere schepenen van den naam Hese die een zegel voerden, versierd met een wapen, geheel verschillend van de door ons beschrevene. (Zie verzameling van zegels op het Rijksarchief).

(3) Lambrecht Happart behoorde tot het geslacht van dien naam, welks stokgoed te Wijk lag. Deze familie werd eigenares van het kasteel Lichtenberg te St. Pieter. Later vestigden zich afstammelingen ervan te Brussel, alwaar het geslacht uitstierf.

Bekend zijn te Maastricht de schouten Jacob, 1414—1419, van Brabantsche zijde en Oloff (Adulphus) van 1432—1452 van Luiksche zijde. (Zie over Happart: *De Maasgouw*, jg. 1890 p. 93; Publ. du duché de Limbourg, t. XIV p. 138 en in hetzelfde tijdschrift het artikel van LOUIS, BARON DE CRASSIER, over LES SEIGNEURS DE LICHTENBERG, t. XXXII p. 239). Lambrecht vinden wij in 1450, 1453 en 1459 als gezworen raad van Brabantsche zijde te Maastricht vermeld. Uit dit geslacht bekleedden nog verschillende leden ambten in de magistratuur van de zijde van Brabant. Henricus in 1386 als gezworen raad; Jacob in 1438 als burgemeester; Godefridus in 1426, 1430 en 1433 als gezworen raad en in 1436 en 1440 als burgemeester en eindelijk Frans, in 1627 als schepen en 1628 en 1631 als gezworen raad. Deze laatste overl. vóór 18 Dec. 1631.

(4) Wij vinden hem als dusdanig van 1447—1458 in verschillende perkamenten en akten vermeld.

heren van Brabant, her Cornelys van Diepenbeke (1), her Peter Tant (2) ende her Pauwels van Middelhoven (3), scepen ons genedigen heren van Ludich te Tricht voirscr., waren grientwierders. Dierick voersc. der gezworen bode ons genedigen heren van Brabant in der selver stat van Tricht was vorspreke ende wairt ouch op den tyt gehuldt voer bode in den Vroenhof ende heyssche die verdeylde (4) nabescreven.

Ten gericht saten her Frederich van Reymerstock (5), als scoutet, Clut (6), Hage (7), Reymerstock voirscr., Bavier (8),

(1) Cornelis van Diepenbeke of *de profundo rivo*, komt voor als Luiksch gezworen raad in 1432 en 1442, als paymeester in 1436 als burgemeester in 1439 en 1445 en daarna als schepen.

(2) Komt als schepen voor van 1453 tot 1456. Uit de familie Tant of Tants, hebben verscheidene leden ambten in de Magistraluur te Maastricht bekleed:

Willem verschijnt als gezworen raad van Brabantsche zijde in de jaren 1394, 1396, 1398, 1405, 1414, 1416, 1418 en 1420;

Lambertus, in dezelfde hoedanigheid in 1435 en 1440;

Jan, in 1472;

Lens, in 1482--1487 en ten laatste Peter in 1505, 1509, 1514 en 1527, eveneens als gezworen raad in 1523 als paymeester.

(3) Pouwels van Middelhoven treffen wij als zoodanig aan in 1453 en 1454. Hij is een lid van de familie Middelhoven, waarvan Lambert, door zijne stichting van het huis der twaalf apostelen, de Belick, te Maastricht, den naam zijner familie aan de vergetelheid ontrukt heeft. Zie over deze stichting en over zijne familie het werk van den rijksarchtvaris A. J. Flament, ter gelegenheid van het vierhonderdjarig bestaan der stichting, in 1893 uitgegeven.

(4) Veroordeelden.

(5) Over de adellijke familie van Reymerstock zie: *De Maasgouw*, jg. 1890 p. 192, alwaar wij bizonderheden over enkele schouten van Brabantsche zijde, en als zoodanig ook over Gielis van Reymerstock, 1503—1515, medegedeeld hebben.

Frederik was schepen van Brabantsche zijde en van het hof van Lenculen of graafschap van den Vroenhof, van welk laatste gerecht hij ook rentmeester was. Het is ons niet bekend, of Frederik, dien wij in 1425 als gezworen raad en in 1432 als burgemeester van Brabantsche zijde aantreffen, dezelfde is als bedoelde schepen.

(6) Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze dezelfde is als Johan Clut (zie noot 1), daar in het hof van Lenculen meestal dezelfde schepenen zetelden als in het Brabantsch gerecht te Maastricht.

(7) Het wapen van Hage, die mogelijk een bloedverwant was van Conrard *in die Hage*, moet volgens het zegel van dezen laatsten, uit 1504, geweest zijn: een rond hartschild, beladen met een dwarsbalk, waarover heen een Sint Andrieskruis; over alles heen een naar rechts gewende marlet, welke vogel ook het hartschild rondom vergezelt.

(8) Johan Bovier of Bavier komt als schepen voor vau 1447--1472. Hij zegelt in 1471 met een wapenschild, waarin een getand kruis met een vrij-kwartier bezaaid met biljetten (hermelijn) en een schuinbalk. Omschrift: S. JOHAN BAVIER SCEPEN (A. J. FLAMENT. *Geschiedenis.... XII Apostelen*, p. 141). Vermoedelijk was hij de zoon van Henric Bovier, dien wij van 1413—1443 als schepen van Brabantsche zijde en van het hof van Lenculen vermeld vinden. In 1414 zegelt deze laatste met hetzelfde wapen als Johan, omgeven door het omschrift: S. HENRICI BAVIER SCABI LECULE. (FRANQUINET, *Bered. Inv.... van het klooster der Predikheeren te Maastricht*, p. 67).

Warwele (1), Saerge (2), Biessen (3), scepenen; ende alsoe warden mitten campe recht verdeylt van honre eeren ende rechte: Dierick Cockart ende Jan Mersmans, soe wye men se met recht nomen sal, beyde porteren van Tongeren, der een voer ende der andere nae, dair om zy tusschen daech ende nacht gestirkter hant in den Vroenhof te Hoeckelom comen zyn ende hebben aldar Gielys des Weirtzhuys van Hoekelom mit gewalt helpen opstaen ende Ernen, synen son, mit Katerynen Mersmans van Woel, zynre bruyt, die he gesworen ende besloepen hedde, geweltlicken genomen ende van dan gevuert, doir ons heren hoege greflich gericht van den Vroenhof, dairt hon genoechde, tegen honnen wille ende danck.

Op het rolregister van 1453 voegt de secretaris hier het volgende bij: „ende boven dat sy (4) tot he (5) gekoeren hadde, by hem willen te blyven ende egheynen anderen man willen hebben dan hem, mer by hem willen leven ende sterven."

Item, her Jan Clut weys dat vonnisse van Dierick Cockart ende her Willem inde Hage, weys dat vonnis van Jan Mersmans, gelyc voerscr. is.

---

(1) Goert, of ook wel Godart van Warwele komt reeds in 1414 als schepen van het hof van Lenculen voor. Verder vinden wij hem van 1433 tot 1458 als zoodanig en als schepen van het Brabantsch gerecht vermeld. Zijn zegel vertoont een schild, beladen met een dubbelstaartigen, klimmenden leeuw, omgeven door het omschrift: GOERT VAN WARWELL. Volgens het meer aangehaalde werk der XII Apostelen, p. 138, zegelt hij in 1448 met een wapenschild waarop een naar rechts gaande leeuw, omgeven door het omschrift: S. GOERT VAN WARWEL SCEPEN TRICHT.

(2) Gielis van der Saerge of Sargiën, gezworen raad van Brabantsche zijde te Maastricht in 1449, treffen wij van 1452—1477 aan als schepen van het Brabantsch gerecht en van het hof vau Lenculen. In 1453 vinden wij hen tevens vermeld als schepen der proostdij van St. Sevaas. Hij zegelde met een wapenschild, beladen met een naar rechts gewenden, klimmenden, dubbelstaartigen leeuw. Als omschrift: GIELIS SARGIËN SCABINI.

In 1471 gebruikte hij een zegel met dezelfde voorstelling, dat als omschrift heeft: ... ILLU V. D'. SCARGÊ. (Zie genoemd werk der XII Apostelen p. (141)).

Zie verder over hem en Cornelis van der Sargiën, Brab. schout van 1486—1502, *De Maasgouw*, jg. 1890 p. 102. Wij voegen hieraan nog de volgende bizonderheden toe. Cornelis, wellicht de zoon van gemelden Cornelis, was in 1506, 1513 en 1517 gezworen raad, terwijl hij in 1509 het ambt van burgem. van Brabantsche zijde waarnam.

Johan verschijnt als gezworen raad van Luiksche zijde, in 1425, 1427, 1435, 1438, 1442, 1445, 1448, 1451, 1454 en 1457. — In 1425 staat hij als Egidius vermeld.

Johannes Thomas komt in 1432 als Luiksch gezworen raad voor. Tevens vind ik nog een Johannes in 1463 als zoodanig genoemd.

(3) Willem van den Biessen is dezelfde als die van 1442—1466 het ambt van Brab. schout te Maastricht waarnam. Men zie over hem en eenige leden zijner familie, die ambten in de magistratuur bekleed hebben, *De Maasgouw*, jg. 1890 p. 101.

(4) Hem.

(5) Heer, man.

Item, der scoutet saet inde derde staet, dair hom gebuerde, mit zynen scepen ampt te sitten.

(Paskwil tot naschrift).

Item, Cortjan der boede haidde lange te voeren mit worden gesacht: hy hedde hoeren wysen, van soe verre wyndt weyde, regen spreyde, ende eyck in de erde stonde, ende mans wiver weduwe, ende die keynderen weysen (1), ende der scepen weyss (2), als voirs. steyt.

(1) Gelijk de kinderen oordeel vellen.
(2) Zoo vonnist de schepen.

De Rechtsbedeeling en het inwendig bestuur te Geleen.

INLEIDING.

§ 1. Op het Rijksarchief te Maastricht bevindt zich een register, dat in 1546 aangelegd is door Alexander van den Hove, destijds secretaris van het gerecht en later lid der Schepenbank aldaar.

Op de keerzijde van het titelblad teekent hij aan:

„Anno 1555, den 10en Septembris op goensdach den elff uren noe (1) midesdach, sterff myn broeder Jan, den Godt benaede."

Daar teekent hij nog aan:

„Anno 1554, den 21en dach in de meert, omtrent elff ure voer midtnacht, op eynen goensdach inde goedeweek, voer paischen, ist ertbevinge ende eyn schudden gewest. Der almechtiger wilt ons tot zelicheit hebben geschickt ende in waelfaert zyns volcks. Amen."

„Opten Saterdach, nemplich den 14den may, anno negen ende zestich, omtrent drie uren, nae midt nacht, ist Ertbevinge gewest. Godt geeff ons zyn genade ende bermharticheit. Amen."

---

(1) Noo. Men verlengde oudtijds in deze streken, ook te Maastricht, niet slechts de a en de u, maar ook de o door eene e.

Over hetzelfde onderwerp vindt men er nog eene aanteekening van eene andere hand en van lateren datum:

„Item, noch op den 4 Aprill 1640, smorgens omtrent vier uren isser eene eerdbevinge geweest. Godt geve ons al tesamen syne barmherticheit, gnade ende vrolige offerstenting naer diesen leven."

(get:) *Clemens Nierbeeck.*

Alexander van den Hove had het register aangelegd, met het doel de Blijde Inkomst van Karel V, benevens de additioneele artikelen, betreffende Brabant en de Landen van Overmaas, er in op te teekenen.

Dit deed hij in het jaar 1546

Het vierde gedeelte der laatste bladzijde was blanco gebleven. Daarop teekende hij de geboorten aan van vijf kinderen, die tusschen den 31en Augustus 1549 en den 14en Juni 1551 uit zijn huwelijk ontsproten waren.

Hoofdzaak was bij hem aanteekening te houden van den stand der zon in den dierenriem en van de constellatie der planeten, bij iedere geboorte; zoodat hij zelfs vergat, behoudens twee uitzonderingen, geslacht en naam van zijne kinderen neer te schrijven.

Den 14 Juni 1561 treffen wij aan als „peteren, der scholtis Ardt Huyn, natus Anstenrade."

Twintig jaren later vinden wij Arnold Huyn, natus Anstenrade, nog als schout van Geleen terug.

Op de Blijde Inkomst laat Alexander van den Hove volgen de bekende „Informatiën vander offitiën des voichs ampts des lants van Valckenburch, ende meer andere bencken, te weten Biemelen, Meysch etc." die den 20en Februari 1505 te Meerssen gehouden werd en reeds herhaaldelijk in druk verschenen is.

§ 2. Daarna teekent hij op: het bankrecht van Geleen.

Tot het jaar 1557 was Geleen een onderbank van Beek. Bij de Hoofdbank van Beek kon men, in civiele zaken, van de onderbank van Geleen in hooger beroep gaan, en van Beek bij het leenhof te Valkenburg.

Toen in 1557 Geleen tot heerlijkheid verheven werd, met hooge, middelbare en lage justitie, en als zoodanig aan Arnold Huyn van van Amstenrade verpand werd, hield dit hooger beroep op. In het civiele ging men evenwel kort daarna in appèl te Meerssen,

tot in het jaar 1609: toen werd het leenhof van Valkenburg tot hof van appèl aangewezen (1).

Onder wat Alexander van den Hove bankrechten noemt, moet men niet verstaan de rechtscostumen; deze had Geleen met het land van Valkenburg gemeen; maar de hieronder volgende bankrechten zijn eer de bepalingen van het huishoudelijk reglement der bank van Geleen.

Wij sluiten de bijdragen over Geleen met de copie eener overeenkomst tusschen Geleen en Beek over de bijdragen in de beden.

Door zijne verheffing tot heerlijkheid was Geleen niet ontheven van die bijdragen (2).

Alexander van den Hove heeft, wel is waar, vergeten de slotsom van het accoord in te schrijven; doch het merkwaardigste ervan deelt hij ons mede, n. l. hoe het globaal aandeel pondspondsgewijze in de hoofdbank van Beek werd omgeslagen.

Dit is ons Hoeffrecht inde bankrecht der banck van Opgeleen.

In den ierssten dat vaechtgedinghe sal men gebieden des Sondachs nae Darthiendach (3). Dat ander sal men gebieden des Sondachs nae beloecken Paysdach ende dat darde sal men gebieden des Sondachs nae Sinte Remeysdach. Dit zijn die drie voichtgedinghen die totter banck van Opgeleen gehoeren.

Item, dit is eyn banckrecht dat der boede gebieden sal in der kircken, dat men dat hueden zal, als men dat schuldich is te hueden.

Item, weerdt saeck, dat eynen amptman gruwelt, soe souldt men in der kircken gebieden, dat eyn iegelyck man dat voidtgedinghe helpe hueden.

Item, einch man, der laetguede hedde in der banck van Geleen, der is schuldich tot allen voidtgedinghen doer te gaen, der geseeten weere buyten den Lande van Valckenborch.

Item, soe halden wyr voer ons hoeffrecht: einich man der mit

---

(1) Jos. Habets, in Publ. etc. du duché de Limb., t. XXI, p. 282, V., en 287.
(2) Ibid., p. 284.
(3) Na Driekoningen.

den laet luyden te schaffen hedde, den soulden (1) mit den slijp nemen ende souldt seggen: Her voidt, doet mich diesen man gestaan te recht; soe souldt hey hem ter stont te recht (2) staen.

Item, als ons wetlick voidtgedinghe geboeden is ende der voidt niet en compt, soe en is dat niet eyn voidtgedinghe, dat ander voidtgedinghe en queme

Item, ouch yst ons hoeffrecht: alst eyn voidtgedinghe is, soe salt der voidt doen bannen, gelyck als men dat gewoenlick is, ende dat men dan ons ganss gemeynten by eyn roepen sal, ende sal vraegen van weghen, steegen ende straeten.

Item, ouch ist ons hoeffrecht: off saeck were dat eyn man ter moelen deyt, soe sal der molener hebben dat seesthiende deyl van eynen vaet; ende off saeke were, dat twee moelen te Geleen staen, soe mach eynich molener te Geleen ryden oft vaeren voer eyn byerhuijs ende laeten sijn perdt staen op die straet; bryngt hoem yemants iet op zyn perdt, off op zijn karre, der (3) sal dat ewech voeren ende maelen hem dat, ende brenghen dat meel wederomme voer dat byerhuys, ende laeten den mensch zyn meel weder haelen, sonder eynich misdoen. Meer (4) als thoe Geleen nu meer dan eyn moelen steyt, soe mach enich molener te Geleen ryden oft vaeren, hoelen ende brenghen, ten sinen schoonsten, soe wanne hey is sonder eynich mysdoen.

Item, och halden wyr voer ons hoeffrecht, oft eynich man mit recht den anderen wtgewonnen hedde, het were mit commer oft mit gedinghe, der zal comen thoe allen vaidtgedinghen, eyn jaer lanck, ende hermannen des rechts, ende alle mael mit der orken; ende blijft der man langer daer aen, soe sal hey des jaers eyns comen ende herkennen des rechts op eyn voidtgedinghe; ende soe were des niet, en dede (niet) soe, en souldens die scepen niet langer hueden.

Item, op eynen oprechtighen oprichtende dach is eyn vaidtgedynghe van scholt, mer niet van erfftoelen; dat is te weten: eyn man, der den anderen gedaichde, der moet syn conde ter stont

(1) Zou men.
(2) Doen staan.
(3) D. w. z., de molenaar.
(4) Maar.

hebben op dat vaidtgedinghe; meer (1) der geen der gedaicht were, der sal zyn conde ten anderen gedinghe brenghen, oft hey der synre niet en hedde.

Item eyn man, der gecommert is, der en were niet schuldich syn guedt te ergheren mer te beeteren, oft hy en woulde synen commer ontzetten; et were saecke dat hey dat dede dat hey syn hant daer aen sloeghe, der souldt syn op die groete boet ende op genoede.

Item, the weten wat eyn groete boete is: achden halffen Rynsch gulden.

Item, eyn cleyn boete is negenthien Vlemsch.

Item, soe wey zyn metz treckt en styckt taelwerdighe wonde der is aen den gheenen, der den styck ontfinckt, eyn groete boet (2)

Item, soe wee strytberch is mit vuysten of mit anderen pluderaeden, der is op eyn cleyn boet, aen den Here, ende aen den anderen, der den slach ontfynckt, eyn cleynt boet; mer sleyt hey den anderen weder der den iersten slach hadde, soe en haet hey gheyn cleyn boet.

Item, soe weer eynen commer aen sleyt, der is schuldich IIIJ Vlems van den commer aen te slaen; ende leet hey den commer leggen, soe en haet hey niet meer mysdaen dan IIII Vlemsch ende den boode zyn rechten.

Item, ons hoeffrecht is: eyn orken II Vlemsch; ende alle orken syn halff den scepenen, ende des amptmans halff.

Item, soe der boede eynen binnen der banck commert, der sal eynen brabans..... (3) ende weerdt saecke dat eyn boede buyten lendich gaen moest, soe sal men hem zynre stonden loenen van der mijlen; onde alst he eynen man gedaicht, soe sal hey eyn aldt velguijth hebben, daer men bier ende broet om gilt.

Item, eynen voerspreck: eyn quart biers van voersprecken.

Item, wyr haldent voer ons hoeffrecht dat die scepenen, mit roede der gemeinten, sullen eynen boede kyesen, ende der Heer sallen (4) eyden, ende die gemeynten sullen den loenen; ende

(1) Maar.
(2) T. w., schuldig.
(3) Niet ingevuld.
(4) Samegetrokken voor: sal hem.

werdt saecke dat der boede den heer niet en genuechde, soe sullenter die scepen drie kiesen, der (1) sal der heer eynen eyden der hoem genuecht, ende die gemeinten sullen den loenen; ende were drie bonre erffs haet, der is den boede eyn gerff schuldich ende niet meer; ende alst he einiche beesten vindt in iemands schaede, soe sal zyn recht zyn van yllicken voet syn oertghen van schutten (2).

Item, wyr halden voer ons hoeffrecht, dat die schepenen, mit raede der gemeinten, eynen offerman kyesen sullen, ende off der den pastoir niet en genuechden, soe sullen die scepen, mit raede der gemeinten, drie setten, daer sal der pastoir eynen uut kiesen ende der sal burghen setten voer dat gheen dat hoem bevoelen woert; ende soe were alsoe voel erffs haet, dat hey eyn thien gerff haet, der is hoem eyn gerff schuldich ende niet meer, ende voert zyn broeden, als dat gewoenlick is, niet meer en is men hoem schuldich.

Item, voert ist ons hoeffrecht dat die scepenen van Geleen die weeten maet (3) ende die wage vuyt sullen geven; daervan sullen sy die (4) brugge te Geleen halen; ende als sy se eynen man te Geleen gegeven hebben, der sal comen voer die banck mitter maeten, ende mit der wagen; daer sullen sy die ychen alsoe dat sy meynen dat mallick recht geschyet.

Item, eyn man off eyn wijff die den anderen mombaer maicken sal, der moet doen mit IIJ scepenen off mit II scepenen ende mit den boede; ende daer is men den scepen van schuldich eyn orken; ende der mombar sal mit allen recht wyrcken al tot ten eyde thoe, ende der mombar gelyck off der man selver were; ende wey des anders mombar niet en, is der mach niet met recht sprecken.

Item, enich man der erffchyns in der banck voerscr. gelden haet sonder boede, sal hey off zyn mombar penden; ende als der man gepandt haet, soe sal hey dat pandt in eyn herberghe doen off leyden woudth (5) des anderen dachs; soe sal hey dat pandt

---

(1) Dezer, van deze drie.
(2) Beslag leggen.
(3) Koren-, graanmaat.
(4) (van de).
(5) Tot.

voer drie herberghen veijl beeden; ende en kan hey dat niet vercoupen, soe sal hey voert opwart in den lande van Valckenborg leyden off drijven; ende yst saecke dat heyt vercoupt voer der noenen, soe sal hey den anderen nae wysen, nae der noenen; ende vercoupt hey dat pandt nae der noenen, soe sal hey den anderen dachs, voer der noenen.

Item, wyr haldent voer ons hoeffrecht dat der heer sal doen gebieden syn pecht ende zyn chijns ende des heeren dienst in der kircken; anders en sal der heer gheyn geboet hebben, daer iemants by te schaden, oft te last comen sal, het en were saick dat mit raede der seven scepen were.

Item, op eyn voidtgedinghe is der voidt schuldich den scepenen den cost.

Item, der scepen recht is van groeten boeten eyn cleyn boet, ende van der cleynre boeten eyn alde groet.

Item, eyn banckplichtich man eer der den heer aentast (1), den sal hy halden ende recht doen dry dage; ende haet hey burghen, men salse nemen, ende doen hem recht; het en were dan saecke dat men aen hoem vonde diefferie oft mort oft vrouwen cracht, oft alsulcke wercken; ende oft enich man gheyn burghen en haet, der sal mitten schiemen daer voer blijven sitten, drie dage lanck, ende wachten syns rechts.

Item, noch halden wyr voer ons hoeffrecht ende voer ons banckrecht in onser banck: Triechter geld. Triechter gewicht, Triechter vaet, Valkenburger quaert, Merschenre pacht.

Van eynen commer aen te slaen in onsser banck van Opgeleen.

Item der eyn commer aen sleyt der sallen (2) doen mit vier scepenen; ende der gheen der den commer aen geslagen hat, sal he den anderen, den he den commer overslaeghen haet, doen condighen mitten geswoeren boede; ende daer nae zall der aensleger comen alle XIIIJ dagen ende herwecken den commer, dorrende sees weeck lanck; ende als die sees weecken om zijn, soe mach dan der aensleger comen voer voichts off zijnen stadthelder und

(1) Om recht vraagt.
(2) Zal het.

voer vier scepenen; ende dan is der voicht ende die gerichte schuldich den aensleger in den commer toe geleyen; dan der aensleger sal comen geswerder hant, mit eynen penninck, in behoeff des voichts; ende hy zal den gesworen boede by die parthien senden ende doen hoen cont, dat zich Peter oft Pauls in zynen commer haet doen geleyen.

Onderzoek naar den toestand der wegen en voetpaden.
— 1555 en 1569 —

Dorps-Beleytenissen, genoemen in den kirspeldorp Opgeleyn, anno duysent vyff hondert vyffende vyftich, in Junii, drie dagen achtervolgende, overmitz den voicht Johan Koecx ende naeschreven schepenen, mit namen: Henrich Sproten, Lambrecht Beltgens, Jan Loer, Jan Renck, Gielis Custers, Claes Mutzenich ende Zander van den Hove. Aengaende den gemeynen heirstraeten, wegen, voetpaden ende vloetgraven, ende is daer nae op alsulcken beleytenissen in der kircken opentlich gepubliceert ende wtgeroepen, ofter emant were vercort oft dat anders behoerlick were gehalden te werden, dat men 't selve bennen ses weicken, nae date der publicatie, vercleren ende te kennen geven soude. Ende niemant en is bevonden in cronae (1), dan tzementliche gelaudeert om ten ewigen dagen alsoe te observeren ende gehalden te werden gelyck wie hier nae volgende.

Ende alle dese naebescreven articulen zijn voergelesen op voidtgedinge den... (2) nae paeschen, anno negenendetzestich, ende ons here Arnt Huyn besat etc., 't recht by den scholtisz ende uut eder huys eyn mensch geboet ende is allet confirmirt wy voer.

Van gemeyn weech.

In den iersten sal eyn weech achtert Gasthuys hoeff gaen, sal al tot Jhennen int Panhuyshoeff, daer hey die hop wynt, dat

(1) Niemand heeft zich bekreund.
(2) Datum niet ingevuld.

men mit eynre karen varen sal. Inde voert sal eyn voetpaet gaen doer Hennen hoeff, voert doer Stercken beynthen, voert recht doer Posten camp, voert doer Willem Alarts hoeff, voert over Meriën taxs Nysten, voert over lysken posten hoff, vort al in dat velt; dan sal men opwaert gaen oft nederwaert, waermen wilt; voert sal der wech van den Gasthuyss valderen twee roeden wyt syn, all totten wege (1) ten Eysden geyt ende (2) then boeck stoeck waert geyt (3), eynre roede wyt (4).

Item, eynen weeh sal gaen tusschen oenskamp ende dat moelen guet, nae den Hensberch, albis (5) in die Geleen; mer als die moelen wech oepen blyven, soe sal dies thue syn. Dan ligget eyn pesschelken (6) tusschen den Eysden ende den Hoeff ten Biessen, dat gemeyn is, ende daer van geyt eyn gemeyn straet heer op den hoeff ten Eysden neder, voer Jacop Tyrtys huys neder, tot eynen anderen pesschelken, dat ouch gemeyn is.

Nota. Hierop volgt eene beschrijving der wegen van Geleen en van Spaubeek, respectievelijk uit de jaren 1589 en 1581. Zij is belangrijk voor de topografie dezer twee gemeenten.

Vaichtgedinge.

Desen oprichtigen denckdach doen ich ban ende vrede van Goitz wegen, Marie, allen goitzlieve heilgen, ende St Peter ende Marcelijn, onse patronen, ende van wegen J. Arndt Huyn van Anstenrade, here deser hoicheit van Geleen, coninckliche Mayestaet-Gouverneur deser landen Limborch, Valckenborch, Dalhem ende anderen van Overmaze, vortz van wege des vaigtsgerichten ende alre der geynre wegen, die gebot ende verbot aen den rechten hebben. By desen bannen, soe vriet der vaigt syn gedinge, dat nyemant spreken en sal, het en sy mit consent des vaigts ende

(1) Die.
(2) De weg die.
(3) Zal.
(4) Zijn.
(5) Al tot.
(6) Plaatsje, plekje, pleintje,

synen gebeden voersprecke, ende daer by syn die gerichten ouch gevryert op honnen gerichts stoel; dan der vaicht sal hoen oerloff geven, dat sy opstaen ende sich beraeden, soe deck als noedich is. Soe deyt der vaigt ouch gebeden den kueren, den laeten, ende ondersaeten, ende voert allen den geenen die tot desen vaigtgedinge behoeren, ende dat op sulck boeten ende breuken als van audtz gewoenlich is, te vroegen van straeten, van reynen, van paelen, van slaen, van quaeder, valscher waeren, van gewicht, van waterganck, van moelensanck, van des dorps rechten, ende voert allen des geenen daer der here, by gewen, proffijt ende der gemeynten waelvart aen gelegen is, ende den here te straven steyt, waerby des heren hocheit ende des dorps rechten wael onderhalden werden ende eder schepen by synen eydt blyve; ende were daer boven deyt ende claecht, der here sal hem eyn here syn. Ende daerby geeft der vaicht alleman vrie strack geleyde aent recht te comen, recht te geven, recht te nemen ende allen des geens te verwachten, wes der vaicht maent ende schepen wysen, uutgescheijden mesdedige personen, die alsulcx op hedden, dat hoen dit geleyde geyn staede en deden, als honnen lanthere verraeden, gebrant, straeten geschant, kircken ende cluysen beroefft,moert, differye, vrouwen cracht ende anderen dergelycken zaecken, sy en hedden sich erst versoent ende affgedraeghen ter plaetzen daer dat behoert, alsdan sal der here den selven ouch laeten recht erfaeren; voert soe deyt der vaigt gebeden dat sich eyn eder sal gefeuchlich halden aent recht, nyemant kallen noch gesenck (1) maecken, daerom dat der vaigt moest opstaen ende die schepen honnen stoel lieten staen, dan alleyn mit synen gebeden voerspreeck; were daer boven deyt, der is des bans plichtich ende boetachtich aen den here; quem auch emant aen den rechten, geistlich oft werentlich, ryck oft arme, men sal hem recht laeten erfaeren, om syn gebuerlicke rechten. Dan were emants der, om syns kenlichen armotz halffen, syn goet recht nyet en conde volfoeren, oder sal bidden om goitzwil: der scholtisz sal om godtzwil maenen, die schepen wysen ende eder dienar om godtzwiel dienen, warby der arme in syn goet nyet vercort en

(1) Gekijf.

werde. Voert deyt der Vaigt gebeden dat alle die geene, die in voerleden tyden alhy te recht gestanden hebben off noch staen, dat sy nyet en scheyden van der banck, ten sy mit wil des Vaichts, sy en geven den vaigt syn boet, den schepen hoen oirkonden (1), den dienaeren hoen rechten; ende were daer boven deyt, sal plichtich syn der boeten, als van audtz gewoenlich, ende der schepen voer recht sal wysen. Daerbey soe deyt der Vaicht gebeden ende verbeden allen des geens wes men op eynen gewoenlicken vaigtgeding dach is schuldich te gebieden ende verbeden. By desen bannen, soe vriet der Vaigt syn gedinge ten irsten, tweden, darden ende vierden mael, ende dat naeden alden herkomen etc.

Her Vaigt maent om, ofter genoch geschiet is.

Accordt gemaect angaende der banck van Beeck ende ons banck Opgeleyn om zich ten ewigen dagen daer nae te reguleren ende te halden, gelyck hier nae volcht.

Alsoe zekere questie ende differentie geresen waren geweest tusschen de schepenen ende ingesetenen der banck van Geleene, ter eynre, ende de schepenen ende ingesetenen der bank van Beke, ter andere zyden, ter saken van der zettinge van der bede, lestmaele by den ingeseten slants van Valckenburch ende andere landen van Overmaeze de Key: Maj: geaccordeert, pretenderende de vurscr. ingeseten van Geleyne by de vurscr. schepenen van Beke daer in te hoge gestelt te zyn, wt dyen zy seyden ende sustinerden dat int consenteeren ende accorderen van der vurscr. beden op ten lantdach soude zyn geaccordeert, dat men de vurscr. bede soude zetten nae quantiteyt van den buenderen ende oick van den pachten ende renten die onder elck dorp gelegen waeren, dwelck die vurscr. schepenen van Beke, alzoe zy zeyden, niet en hadden gedaen; want zy hoen ongelyck by huerer settinghen meer belast hadden dan nae advenant van den buenderen, pachten ende renten, onder die banck van Geleen gelegene. Seggende oick

(1) Orken.

die vurscr. van Geleene, dat die banck van Beeke den taxt, van der vurscr. beden huen gesonden, gemaeckt hadden teghen die oude maniere van doene; want, alzoo zy zeyden, sy gewoenlick waeren, van ouden tyden, van den geheelen taxt, int smaeldeilen van den selven, ierst aff te trecken een zeeste deil, ende 't selve zeesde deil dien van Schynnen te senden, ende noch die helff van eynen zeesde deil dien van Berge ende Bemelen; ende van der resten plegen die van Beke te zenden dien van Geleene eyn derde deil, dwelck zy plegen te betaelen; ende die van Beecke behielden dandere twee derde deelen van huen. Daer aff zy nue de contrarie gedaen hadden, gemerct etc. smaldeelen den geheelen taxt; hadden gesonden dien van Geleene tgeheel darde deel, sonder aff te trecken 't voerscr. zeesde deel ende twelffde deel. In sulcker voegen dat sy van Geleene, huen daer by bevindende grotelick gegraveert, hadden tselve by requeste in den raede in Brabant te kennen gegeven; daerop zy hadden verworven beslotene brieven ons Heeren der Key: Ma:, adresserende aen ons Nicolaes Oudart, Raedt, ende Adam Boudewyns, Secretaris van den Raedt in Brabant; daermede ons van wegen der Key: Ma[te] geordineert ende bevoelen wordt, dat tot ons genomen de commissarissen van wegen der selven Maistaet, gecommittert totter zettinghen van der vurscr. beden in den lande van Valckenburch, wye de vurscr. parthien voer ons souden roepen ende die selve van hueren vurscr. questien ende geschillen verlyken ende accorderende, indient mogelick waere, ende huer onderwyes ende onderrichtonge geven, hoe zy hoen schuldich zouden syn, in desen te reguleren, op dat die vurscr. bede duer die vurscr. geschillen niet en soude woerden verachtert: welcken achtervolgende, wye Nicolaes Oudart, Raet, en Adam Boudewyns, Secretaris vurg., tot ons hebben genomen de vurscr. commissarissen, te weten: Jan Huyn van Amstenraede, Henrich van Randenraedt, Henrich van Tzevel ende Jacop van Leeck; ende hebben in der stadt van Valckenburch voer ons ende voer de vurscr. commissarissen doen compareren de vurscr. parthien aldaer; van wegen der vurscr. van Geleene zyn gecompareert: Henrich Sgrooten, Lambrecht Beltgens, Jan Loer, Jan Renck, Gielis Custers; ende van wegen der vurscr. van Beke: Henrich Goessens, Peter van Oensel, Wilhem Thysens, Peter Penre, Otto Schryls, Augustyn Lemments ende Andries Tzien, alle schepenen der

vurscr. banck van Beke, welcken schepenen van Beke wy commissarissen bovengenoempt hebben verhaelt die vurscr. claechte ende hoen voer gehouden dat zy eyn van tween. . . . . . , .
(caetera desunt).

De stijl van procedure in het land van Valkenburg.

Alexander van den Hove heeft in zijn register ook overgeschreven een stijl van procedure, die voor het geheele land van Valkenburg was vastgesteld, door de ridderschap en door de hoofd- en onderbanken.

Deze maatregel beoogde, den duur der civiele processen, zooveel mogelijk, te bekorten.

Plaats en datum der vergadering worden niet aangegeven.

Item, omme remedieren ende te beteren die alde usantie ende gewoentheyden vanden proceduren ende vervolch vander saecken, ende die, nae gelegentheit des tyts, nu wesende, zere lange gedilaiert ende opgehalden worden, darby dat parthien mirkelick vercort waeren, ende alsoe by goeder deliberatiën ende raede van ritterschaff ende heufftbencken ende onderbencken verordinert zyn zeker puncten om cortelick expeditie (1) doen hebben, gelyck men dat, nae gelegendheit, altyt die zaecken, statuten ende ordenen halden zal, tot walvort ende proffyt der gemeinten ende ondersaeten, etc.

Item, in den iersten, soe men dan geobservert haet, ende gewoenlich is gewest te observeren oft te halden, dat eyn impetrant,

---

(1) Te.

aensetter oft cleger syn darde claecht, oft aenspraeck, van XIIII dagen te XIIII dagen, tot der darder genachtongen, moest maecken oft voer recht vermanen, er zijn weder parthie, der verwerder, gehalden was, op die aenspraeck ende heysch antwort te geven, ingeval alsdan der voicht, meyer oft scholtis dat men noempt uut endenckden, noch en mocht oft ende konde uut dengen, somtyts omme redelicher orsaecken die vur quamen, soe en behoeffden noch en was der selve beclachte niet gehouden antwordt op te aenspraeck te geven, gedaen van den impetrant.

Item, insgelyck den heysch verantwordt synde, soe en was ouch der aensetter, noch ouch der verwerder tot synre tyt in hoen procedure oft vervolch geyn dilatie dat men nompt oepen dach te neemen, indyen dat men niet uut en denckde, alsoe dat die menichte ende diverse perschonen, zich daerop verlatende, ende die zaecken alsoe, mitz sulcke dolosicheit, abusie, geprolongiert, opgehouden ende lange verachtert.

Soe ist vur goet aengesien ende geordinert, dat die parthien die acten personaliter intentieren, oft gereit goet heyschen willen, dat alsdan de beclachte oft verwerders sullen schuldich syn te responderen, kennen oft ontkennen, ter tweder genachtonge, oft rechtzdage, het en gebuerden oft geviele, dat der voicht, scholtis oft meier uutdenckden oft niet, ende by alsoe der beclaechde alsdan den heysch nyet en verantworde ende niet en comparerde, alsdan versteken te zyn, dat men noempt, op die noit gewesen te werden; ende ingeval der verwerder sustinert, syne noit te bewysen ende zyn excusatie te doen, dat alsdan der selve sulx sal schuldich syne te doene ende bewysen volkomentlich, ter irster genachtonge oft rechtzdage daer nae, mit redlicher sufficiante orsaken, tot erkenteniss des rechts; ingeval neyne, alsdan der verwerder affgewesen ende gecondemnert van den saecken te werden, nae gelegentheit.

Item, ingevalle enighe parthien actiones, sacken reelen, den erffguederen oft immobele guederen ende pechten oft renthen aengaende, intentieren wilt oft intentiert haet, alsdan zal der verwerder ter darder genachtonge schuldich syn sulcken heysch te verantworden, (der meier denckt uut oft niet,) inder manieren, dat die claechten ende aensproecken van parthiën vurgeroepen sullen werden, vur andere zaecken van productie, ende anders-

zins in recht hangende, ende ten IX oft X uren, nae gelegentheid der distantie van der plecken, dat recht te besetten.

Item, want ouch die zaecken tot deckmoelen geprolongiert ende verachtert worden, mits denen die parthien hoen getugen hebben doen citeren ende bedagen (1), ende niet en komen noch en compareren ten irsten, II[en] oft darden (2), oft ouch somtytz dat parthien hoen getuich niet en doen ten behoerlicken tyde gebieden etc. Soe is omme sulcx in goeden meinonghe allet corter expeditie toe comen, dat der aensetter, soe balde der heysch oft die aenspraeck onkant oft verantwordt is, zal schuldich zyn, syn uterste diligentie toe doene, omme syn getuyghen goetztyts (3) laeten gebieden ende dagen tegen den irsten dach van recht daernae, als die antwort geschiet is, ende toe minsten voerder (4) genachtongen, drie dage oft meere etc. Ingevael hy des niet en laet doen, soe zal hy syn ierste dilatie oft openen dach nemen, der meyere oft vaicht denckt uut oft niet; by alsoe dat hy geyn dilatie en nempt, alsdan opte coste van reterdatie ende op die gewoenlicke boet, ende alsdan zal ouch der aensetter wederomme zyn getuyghen doen gebieden teghen der II[der] genachtonghen daernae.

Insgelycken ende indien (5) men bevindt, hy sulcx niet gedoen en haet, zal hy zyn tweede dilatie ende openen dach nemen, ende op die custen, gelyck vuer.

Item, ingevael der aensetter zyn getuyghen ende conden irst liet gebieden oft beschryven teghen die dorde genachtonge, volgende den dach vander verandtwordtnisse, ende alsdan die conden niet en comen, zal dieselve perschonen ontberen; want by zynre negligentie by comen is, ende alsoe by quaeder diligentie zyn schold is, het en were recht wetlicke messingen oersaeck (6).

Item, die getuyghen oft perschonen die geboeden werden om hoen getuychschaff te draeghen ende binnen der denckbanck, doer men denckt (7), wonaftich ende geseten zyn, die sullen schuldich

(1) Terwijl de getuigen niet enz.
(2) Genachting.
(3) Te.
(4) Voor de.
(5) Bijaldien.
(6) D. w. z. tenzij het gemis (messinge) van getuigen werkelijk uit eene wettige oorzaak voortspruite.
(7) Dingt.

zyn toe comen ten irsten geboede; ingeval die getuyghen ongehorsam zyn, sullen zy gevallen zyn in die gewoenlicke cleyn boet, het en sy, dat zy wetlicke oorsaeck hebben van krenkden oft ander noetlicke affarren ende noetsoecken van absentie, ende sulcx by vercleren van den gerichts boeden ende erkentenisse des rechts etc.

Item, ingevael die getuyghen ende perschonen buyten der banck, in den lande van Valckenburch, darmen denckt, wonaftich ende geseten zyn, die sullen schuldich zyn gehorsam te zyn, ten tweden geboede, ende ingevael neyne, ende achter blyven, allet op die pene ende boet, gelyck voer; ende dar toe zal ider voicht oft meyer, eyn den anderen, binnen lants, sulcx toe schryven ende toe kennen geven sulcke ongehorsamheid, op dat parthien tot corter expeditie moghen geraeken.

Item, ingevael die getuyghen buyten den lande van Valkenburch wonaftich ende geseten zyn, sal men die selven doen beschryven aen den amptman oft meier, daer onder zy geseten syn, totten darden toe; ende ingevael dat die getuygen alsdan noch niet en compareren, dan ongehorsam, alsdan wederom totten amptman te schryven om hoen toe bedwingen, by sulcke manieren ende wegen soe dat behoert, het en sy ouch altyt by wetlicke orsaecke honre absentie, ende dat by rescriptie van den selven amptman etc.

Item, ingevael ouch soe wes parthiën tot schaden ende custen comen, doer absentie van den geboeden konden, ende geyn wetlicke orsaecke en hebben om achter te blyven, stadtgriepende nae erkentenisse gelyck voer, sullen die parthien hoen custen ende rechten, ter oersaecken uutgegeven, moeghen opte achterblyvende getuygen erhoelen ende heyschen, ende parthien schuldich zyn daervan te vernuegen ende restitueren, nae erkentenisse des rechts.

Item, die getuygen ende konden geciteert ende geboeden synde, ende ouch gehorsam synde, alsdan die articulen oft vermeten van parthien voer recht geexhibeert ende overgegeven synde, daer zy op geproduceert ende geexamineert werden, ende die alsoe gehoert hebbende ende willen dat hoen dilatie ende bedencken nemen ter nester genachtongen oft noch mere etc. te vermoeden ende presumeren, deckwyls doer informatie ende ingeven van parthien, ende besonder van den verwerders, om somtytz te verlengen hoen

quade zaecken: Soe sullen, ingevael (1), die getuygen schuldig zijn by eyde zich te vercleren, dat hoen van den punct etc. op die tyt ende stonde niet kundich en is.

Item, ingevael dat alsdan, by erkentenisse, den getuyghen, hoen dilatie oft bedencken geconsentert ende gegeven wordt, soe zullen zy schuldich syn, ter irster genachtongen daer nae, sonder wederom vur recht te comen, ende hoen getuychenisse geven ende, by absentie ende uutblyven van den seluen getuygen, op die gewoenlicke boet, ende toe betaelen den parthien hoen custen, ter oersaecken gedaene, bis dat sy comen.

Item, sullen alle getuyghen die geproduceert werden, schuldich, ende gehalden zyne, den behoerlicken eydt te doen, vur ende eer sy depositie doen, ende hoen daermit te vermanen ende voer houden, dat gene dat zy van zich geven werden, dat sulcx warafftige getuychschaff ende condtschaff zal syn, ende alsoe toe vermanen, soe dat behoert, ende dat allet voer die alde gewoenlicke rechten.

Item, die gerichten sullen moeghen hoen vonnisse pronuntieren oft geven van der zaecken vur hoen gewassen, oft (2) dor eyne oft twee afflivich weren, niet tegenstaende oft daer einige parthien weren, die mitten schepen, alsdan wesende, niet te vreden en woulden zyn, dan den schepenstoel genslich hebbende te vermoeden (3), opdat hoen saecken allet verachtert muchten werden, by gebreck dat sy considecren ende wael weten, niet voel rechts en hebben.

Item, dat nue voertaen alle bancken ende schepenen stoel sullen schuldich zyn hoen vonnisse vander zaecken te pronuntieren ende te wysen, nae hoenre bester weth ende ten meysten gevolch (4), ende zich selver en sullen moegen beroepen; ende ingevalle sy zich selver beroepen, by descorderen, sullen sy alsdan dat proces op honnen costen overbrengen. Dan ingeval zij van diverse opiniën weren, by argumenten ende int getael gelyck, sullen zy sich mit andere goede gerichtzluyde, in den eydt wesende, van hoenre

(1) In dit geval, zullen etc.

(2) Al gebeurde het dat daar etc.

(3) Verdacht houdend.

(4) Meerderheid van stemmen.

differentie ende argumenten beraeden ende toe kennen geven, ende alsdan nae bevinden hoen vonnisse geven.

Item, dat men nue voertaen alle nootliche ende rechtverdige comparitiën van den principalen, die mombaers hebben omme hoen saecken te vervolgen (1), nae gelegentheit, hoen custen begeren getaxeert toe werden.

Item, desgelycken alle mombars hoen comparitiën te hebben, nae gelegentheit ende bevinden; want menniche perschonen in diverse landen ende uutlendich wonen, die hoen zaecken altyt in perschone niet vervolgen en konnen ende en mogen dagelycx hoen recht niet vorderen, ouch van altheit, impotentie, vrouwen perschonen ende andere orsaecken, alsoe dat men allet regarde ende kennisse darop nemen zal, dat die comparitie ende costen sachtelick ende discretelick getacxeert werden.

Item, van dachlicheit daer men vortyts (placht) pende te leggen in herbergen, wyn off bierhuys, als zich te ontschuldigen der boeten, zal van nue vortaen gecasseert ende te nieten gedoen zyn; ende gelieff den genen, der dachlicheit cryegt, mach hy den aensetter presenteren (2) he hem vermeint schuldich te zyn; wilt hy des niet ontfangen, mach hy dat alsdan in des voichts handen, als in name van rechte, keren, tot behoeff des aensetters, ende dat allet voer zyn antwordt.

---

(2) Dit artikel is blijkbaar onvolledig.
(3) Wat.

Een „Hoiltgeding" op de Graetheide.

— 10en juni 1556. —

In meergemeld register schreef Alexander van den Hove dit houtgeding in. Het heeft te meer waarde, doordien hij dit geding, als afgevaardigde van Geleen, bijwoonde.

Over de schenking der Graetheide, door Koning Sanderbout, aan de bekende veertien kerspelen, raadplege men JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de .Limb*, t. VI, p. 461—464, en t. XII, p. 394—404; verder van denzelfden schrijver: *Limb. Wysdommen*, p. 382—397.

Opten xden Junij anno XVcLXVI is dat hoiltgedinge opter Graet heyden gehalden, ende nae voergeven ende vraegestucken van den Edelen Erentfesten Joncker Johan Hairff, amptman zu Born, in byzyn Johann Heister, vaigt zu Zittart, . . . (1), Rentmeister des amptz Born, ende Melchior Gatzwiller, scholtis zu Born, etc. van den XXVIIJ gedeputeerde mannen wten XIIIJ kerspellen, hier nae beschreven, antwordt gegeven, wy volgen.

Ist verdraech ende eygentlich accordt den XXVIIJ gekoeren mannen, dat sy begeren te blyven by hoen voerige giest ende alt gebruick, wy voer gehalden, bis hertoe. Ende wyders die affpelonge voer eder kerspel dorp, affgepielt voer schaep ende etc.

---

(1) Naam niet ingevuld.

Ende die koewey over all te halden, wy voer geordent op dat hoiltgedinge anno XVe XLIIIJ, oft daer omtrent, allet te vermeren oft verminderen, nae erkentenis der XXVIIJ mannen.

Wyders, indyen zich bevonde die affpelonge, voer die beesten verordent, te nae oft te cort were, sal alletyt remediert werden, by erkentenis der XXVIIJ mannen.

Indyen ouch enich gebreeck der heygraven bevonden wurden, daermit die gemeynten vercort woerden oft weren, sal men alletyt verbeteren, nae erkentenis der vorigen 28 mannen, ende doen ruymen, beheltenis onss genedigen heren zyn furstlichen gnaeden hocheit, inhalt der gieft, nyet affgenoemen.

Ouch bedunckt desen voirgen. mannen, dat der gemeynten tzementlich die graetheyde, ydtzont ongepoet, proffyt deyt mit onderhaldonge der beesten, ende zich alsoe versien, dat den gemeynen nut ende urbarlich is, ende begeren daerby te blyven.

Item die gedeputeerde van Zittart blyven by die poetinge (1).

Item van den toeleggen blyven by des amptmans voergeven drie jaer oft ses jaer, nae zynen waelgevallen, ende wederom affdracht der 28 mannen.

Verder blyven tzementlich die 28 mannen by die voirgen articulen; ende zyn dese hier nae beschreven mannen:

Van *Zittart*,

Ancelmus Schuttens ende Gerart Deeckens;

Born,

Zelis van Dyeck ende Heyn Salden;

Gottecouffen,

Lemmen Poetz ende Lem Salden;

Limborch (2),

Jan Hamers ende Herman Smeetz;

---

(1) »Den 19 October 1609 werd op den Reurzack een geding gehouden om het vergaan van het bosch te beletten. Maar dit kon weinig baten; in 1642 was alles reeds heide, tot aan de buitenijen van Sittard." JOS. HABETS: *Limb. Wijsdommen*, p. 382, noot 1.

»De Roorsack, waar de boschgerechtigden gewoon waren te vergaderen, lag bij Berg, aan de Maas, en heet nu de Wilschenheuvel." *Ibid.*, p. 393; noot 6.

(2) Limbricht.

Munstergeleen,

Jan Brouckers ende Peter Hamers;

Opgeleyn,

Gielis Custers ende Zander van den Hove (2);

Beeck,

Peter Dadenberch ende Derick Pickartz;

Elsloe,

Jan Baustemeickers ende Joris Meyers;

Steijn,

Herman Cloeskens ende Geurdt Pypers;

Ormont,

Geurt Sgroeten ende Nyesch van Bruggen;

Berge,

Engel Claes ende Ercken Vreen;

Obbiecht,

Groot Peter ende Peter op ten Berch;

Papenhoven,

Giell Dericks ende Jan Dericks;

Buchten,

Geuten Custers ende Geuten Coenen.

Opten dach des hoiltgedings zyn die 28 mannen durch den obgemeten (sic) amptman wederom op ter heyden bescheyden om visitatiën opte heygraven te doen, of ter enich misbruick geschieden, twillick den here oft der gemeynten schedtlich oft ondienlich were. Ende opten anderen dach aldaer comparerende, haet der amptman, mitten vaigt Zittart, den gedeputeerde 28 mannen voergehalden, oft der heyde graeff, langs die Valckenborger zijde opgegraven is, in die Valckenborger erde, oft dat die pelonge

(1) Alexander van den Hove, aan wien wij dit afschrift te danken hebben.

gaen soulde midden daer doer, oft der heyden, oft Lande Valckenborch toustaende etc.

Alsoe dat by den mannen, op die zyde des lantz Valckenborch beantwordt, dat sij op die tyt geyn sunderliche waerheyt daeraff geven en connen; dan seggen ende vercleren etlicken, dat sy gehoert hebben van honnen voeralderen, dat der heygraff voermaels, durch grote beancxstonge, kriechshandelonge des lantz Gelre, opgegraven is, gansch opte Valckenborger erde, ende soe farre, dat eyn Edelman, rijdende bennen der heyden, lancx den graeff eyn zeyl wende, in die lans (1) hebbende, neven hom liet loopen. Waraff der amptman mitten vaigt Zittart begerden bescheyt oft kennenis te hebben, ende, soe selve C° Ma[t] hocheit aengaet, begerden die mannen (2), nae gelieven des amptmans, ses weicken respyt, tselve hon overicheit te kennen gevende, ende nae bevinden, alsdan den amptman oft den vaigt Zittart overschicken oft adverteeren; mit (3) ouch aensiende voel heren ende edelluyden, guederen (4), daerop grensen ende stoetende zyn.

---

(1) leisel, d.w.z. hebbende een los paard naast zich, aan den kant van den opgeworpen aarden wal, loopen; ruiter en los paard zouden zich, in dat geval, op Valkenburgschen grond bewegen: op zoo verren afstand lag „de heygraeff" van het rechtsgebied der Graetheide.

(2) Uit het land van Valkenburg.

(3) Aanwezig waren bovendien vele aanzienlijke heeren etc.

(4) Goederen bezittende, die etc.

TABLE DES MATIÈRES.

Notices et Mémoires.

Diplômes et autres documents.

Sceaux et Armoiries.

Généalogies.

Errata.

P. 228 se trouve:	grande ouverture,	lisez:	toute grande ouverte.
P. 233, note 3, se trouve:	Buysschenberg,	„	Ruysschenberg.
P. 235 se trouve:	la grande foresterie,	„	la foresterie.
P. 237 se trouve:	la Cardinal-Infant,	„	le etc.
P. 242 se trouve:	20 février,	„	10 février.
P. 252 se trouve:	le 4 septembre,	„	le 4 décembre.
P. 263 se trouve:	garnisan,	„	garnison.
P. 264 se trouve:	Bruxelles-même,	„	Bruxelles elle-même.
P. 264 se trouve:	la capitale-même,	„	la capitale elle-même.
P. 279 se trouve:	Ottignies,	„	Ollignies.
P. 302 se trouve:	1052,	„	1652.
P. 324 se trouve:	Groeswintorne,	„	Goeswintorne.

PUBLICATIONS

DE LA SOCIÉTÉ

HISTORIQUE ET ARCHÉOLOGIQUE

DANS

LE DUCHÉ DE LIMBOURG.

TOME XXXV.

NOUVELLE SÉRIE,

TOME XV.

Vis unita major.

1899.

MAESTRICHT,
LEITER-NYPELS.
1899.

De Limburgsche

GEMEENTEWAPENS,

VERGELEKEN MET

de oude plaatselijke zegels

EN

beschouwd in het licht der locale geschiedenis,

DOOR

Jos. M. H. Eversen,

Amanuensis bij het Rijksarchief in Limburg,

EN

J. L. Meulleners,

Pastoor te Heer.

Een woord vooraf.

Wat in dit boek betrekking heeft op wapens en zegels, is de arbeid van den eersten;

wat er in voorkomt omtrent stichtingen met immuniteit en omtrent voogden, is het werk van den tweeden onderteekenaar;

het overige gedeelte is de gezamenlijke arbeid van beide

DE SCHRIJVERS.

INLEIDING.

In 1865 liet J. Tergouw zich in zijne studiën over Wapen- en Zegelkunde (1) volgender wijze uit: „de schrijvers over 't blazoen bepalen zich hoofdzakelijk of uitsluitend tot de geslachtswapens; van de stedewapens, die eene zoo belangrijke afdeeling in 't groote heraldische kamp vormen, zelden een woord", terwijl hij er verder nog aan toevoegt, dat, hoewel Rietstap ze niet aanroert, zij voor Nederland eene bijzondere belangrijkheid hebben.

Er is, sedert Tergouw deze woorden schreef, slechts ruim het vierde eener eeuw verloopen en op dit oogenblik kan men ontwaren, dat de belangstelling in de stedewapens en zegels meer en meer toeneemt.

Het meest verdienstelijke werk is ongetwijfeld dat van wijlen den algemeenen Rijksarchivaris Van den Bergh, getiteld: „Beschrijving der vroegere Nederlandsche Gemeentezegels in het Rijks-

(1) Gedrukt te Amsterdam bij C. L. Brinkman 1865, p. 6.

archief en ook elders bewaard (1)" een werk dat, al moge het, door de omvangrijkheid der onderneming, onvolmaaktheden bezitten, steeds hoogst nuttig zal blijven.

De schrijver betrad een bijna geheel onontgonnen terrein en het kon niet anders, of hij moest eene incomplete studie leveren. Niet alle bronnen toch stonden hem ten dienste.

Het voorbeeld van Van den Bergh heeft in deze provincie navolging gevonden. Wijlen de Rijksarchivaris Jos. Habets gaf er ten onzent een grooten stoot aan.

Wijlen de Heeren Slanghen, Sivré, Janssen en de Heer Mr. G. D. Franquinet beschreven de onder hun bereik zich bevindende schepenbank-, stad- en dorpszegels; doch het arbeidsveld was te ruim, dan dat zij een volledig werk tot stand konden brengen.

Wij hebben getracht, alles bijeen te verzamelen, wat door hen over dit onderwerp geschreven is en het werk, door hen begonnen, verder voort te zetten, maar ook wij zullen geen afgerond geheel kunnen aanbieden.

Vele origineele zegels, tot nog toe onbekend, zijn ons echter bij onze nazoekingen onder de oogen gekomen en door ons beschreven, doch dit sluit de mogelijkheid niet uit, dat men hier of daar nog belangrijke exemplaren vinden zal, hangende aan charters en perkamenten brieven, en zich bevindende op plaatsen buiten ons bereik, of aan stukken, die onze aandacht ontgaan zijn.

De nauwe verwantschap tusschen zegel en wapen, bracht er ons toe, onze studie uit te breiden tot het beschrijven der in Limburg uit de zegels voortgekomen gemeentewapens.

Wat deze laatste betreft, tot vóór enkele jaren waren de meeste gemeenten in deze provincie nog niet in het bezit van een eigen wapen.

In dien toestand is echter in den laatsten tijd verandering gekomen. Op verzoek werd aan verscheidene gemeenten, bij Koninklijk Besluit, een wapen verleend, zoodat thans het meerendeel der gemeenten in Limburg zich in het bezit ervan mag verheugen.

De beschrijving dezer in de laatste jaren, bij Koninklijk Besluit,

(1) 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1878.

verleende gemeentewapens, verscheen, voor en na, in het „Orgaan voor Limburgsche Geschiedenis, Taal- en Letterkunde, *De Maasgouw*"; die der vroeger verleende daarentegen is, op enkele uitzonderingen na (1), nooit in druk uitgegeven.

Wel werd hunne afbeelding in het bekende werk van Baron D'Ablaing van Giesenburg over de Nederlandsche Gemeentewapens (2), opgenomen, doch deze afbeeldingen zijn, zonder nadere beschrijving, niet altijd even duidelijk.

Wij meenden dus geen ondienstig werk te verrichten met het beschrijven van alle de aan Limburgsche gemeenten geschonken wapens en die beschrijving toe te lichten door geschiedkundige bijzonderheden, terwijl wij onze studie ook hebben uitgebreid tot de behandeling van die gemeenten, welke tot nog toe niet in het bezit van een wettig erkend wapen zijn, ten einde de samenstelling ervan, bij eventueele aanvraag door het Gemeentebestuur, te vergemakkelijken.

Ten slotte, alvorens ons onderwerp te beginnen, meenen wij hier verplicht te zijn, op de groote verdiensten te wijzen van de Rijksarchivarissen dezer provincie, wijlen Jos. Habets en diens opvolger, den heer A. J. Flament, door wier onvermoeide pogingen de meeste Gemeentebesturen in den laatsten tijd bereid gevonden werden, de noodige stappen te doen, tot het verkrijgen van een eigen wapen voor hunne gemeente.

Wij betreuren het, dat men niet altijd hun advies heeft gevolgd, bij de toekenning van het wapen, zooals de respectieve Gemeentebesturen dat steeds deden gelden bij hunne aanvraag. Die adviezen toch waren ontsproten uit eene nauwkeurige kennis der plaatselijke geschiedenis.

Hierbij zij nog vermeld, dat wij het voorrecht hadden onze studie aan het oordeel van den H.W.Geb. Heer Jhr. Mr. V. de Stuers te kunnen onderwerpen.

Behalve woorden van aanmoediging, mochten wij ontschatbare wenken van hem ontvangen, die wij ons hebben ten nutte ge-

---

(1) Zie de jaargangen 1886, 90 en 92 van het tijdschrift »*Nederlandsche Heraut.*"

(2) Arnhem, P. Gouda-Quint, 1887.

maakt. Voor een en ander zij hem hier openlijk onze erkentelijkheid betuigd.

Onzen hartelijken dank zijn wij eveneens verschuldigd aan den heer H. Govaerts, den gevierden kunstschilder, die ons werk met eene prachtige titelplaat opluisterde, zoomede aan den heer C. C. Hoffman, die ons de teekening der wapens bezorgde.

I.

Over de sphragistiek of zegelkunde.

De sphragistiek of zegelkunde, de zoo belangrijke hulpbron voor de studie der middeleeuwsche geschiedenis, in vroeger eeuwen geheel verwaarloosd, is in de laatste jaren voor de geschiedvorschers en oudheidkenners eene afzonderlijke wetenschap geworden. Hoewel ouder dan de heraldiek, wordt zij als hare zusterstudie beschouwd. De wapens toch op de zegels zijn zoo menigvuldig, dat zij eene milde bron voor de studie der wapenkunde opleveren.

Vele wapens zijn uit de zegels ontstaan, terwijl er wederkeerig vele wapens in de zegels zijn opgenomen.

Het gebruik van zegels was, zooals men weet, in de middeleeuwen algemeen.

Het waren niet alleen Keizers en Vorsten, die er zich van bedienden om hunne daden te bekrachtigen; zelfs de eenvoudige poorter of burger gebruikte een zegelstempel, hetzij *nomine officii*, hetzij ter bekrachtiging eener personelijke daad.

Van de machtigste koopmanstad tot het kleinste ambachtsgilde, van het rijkste klooster tot de eenvoudigste congregatie, allen hadden hunne eigene zegelstempels, met hunne attributen of wapens, hunne merken of emblemata versierd, en met den naam of titel van den eigenaar, als omschrift, voorzien.

Men vindt op de zegels eene verscheidenheid van voorstelling, b. v. gothieke nissen, trifoliums enz. welke men bij de blazoenen niet aantreft.

Uit een aestetisch oogpunt beschouwd, wekken de middeleeuwsche zegelstempels, vooral als voortbrengselen der graveerkunst,

de bewondering der liefhebbers op en dwingen eerbied af voor de bedrevenheid en het schoonheidsgevoel der oude stempelsnijders.

Zoowel de prachtige Majesteits- en troonzegels als het kleine zegeltje van den schepen, allen verdienen de aandacht als eene menigte kunstvoortbrengselen, vol van goeden smaak en zeer fijn bewerkt, waarvan er sommige meesterstukjes zijn, vooral wanneer men de zeer gebrekkige werktuigen in aanmerking neemt, waarover de stempelsnijders van voorheen konden beschikken.

Niet slechts de goud- en zilversmeden, maar ook de schilders hielden zich met het stempelsnijden onledig. Daartoe voerde hen trouwens de graveerkunst.

Den 22 febr. 1529, zoo lezen wij in de Raadsverdragen van Maastricht, werd besloten aan *Merten der melder* (schilder) die als weduwnaar niet wist, waar met zijne zeven of acht kleine kinderen te blijven en ter woning een der torens van de stadspoorten, of een huisje, verzocht had, een huis in huur te geven, toebehoorend aan Berent (Bressen) Koenen, en gelegen in de Grachtstraat. Als reden der inwilliging geeft de Raad op: „want he (1) *eyn kunster* in der schilderyen is ende ouch *in ziegelen ende anders te steken ende te maeken*, dat syns gelicken niet voel hier bynnen lantz en is"

De Raad zal de jaarlijksche huur betalen, n.l. *acht gulden current.* Daarentegen zal „Merten ouch sculdich syn der stat schilde ende stecken, tegen Sacramentsmisse, te maelen."

Over het stempelsnijden door de goud- en zilversmeden te Maastricht vinden wij in de statuten van dit ambacht het volgende:

Art. XVI der Statuten van 28 April 1611: „Die proeffe stucken sullen blijven, gelijck die van aults sijn geweest, als te maken... eenen siegel met schilt ende helm".

Art. IX van de „Statuiten, wetten ende ordinantiën voor het goede goud- ende silversmeden ambacht" van 11 Februari 1666, eischt tot proefstuk: „eenen zegel metten schild ende helm reght te maken" (2).

De Karolingers zetten nog hunne handteekening naast het zegel,

---

(1) Merten.

(2) Raadsverdragen.

ter bekrachtiging van de stukken die zij uitvaardigden; doch in de eerstvolgende eeuwen, toen de schrijfkunst bijna uitsluitend tot de geestelijken en kloosters beperkt was, en slechts weinig personen schrijven konden, verdween het gebruik om zegel en handteekening gezamelijk ter bekrachtiging der akten te bezigen en bleef het eerste nog slechts in voege. Eerst in de XVI[e] eeuw, toen de schrijfkunst meer algemeen werd, geraakte het zegelen meer en meer in onbruik.

II.

Zegels in het algemeen.

De oudst bekende zegelstempel eener gemeente in Nederland is herkomstig uit St. Pieter, een dorp nabij Maastricht, en berust thans in het Museum van de „Porte de Hal" te Brussel. De heer Raymond Serrure, in een artikel: „Sigillographie - l'Etude de la Sphragistique en Belgique", verschenen in de „Bulletin mensuel de Numismatique et d'Archéologie" (T. I, 1881—1882, p 6) zegt er van: „parmi les matrices remarquables, citons le sceau en silex blanc de la jurisdiction de Saint Pierre de (lees: lez) Maestricht, datant peut-être encore de la fin du XIe siècle." De heer R. Chalon koos de beschrijving van dezen merkwaardigen stempel tot onderwerp eener afzonderlijke studie, verschenen in „tome III, 4e série van de „Revue de la Numismatique belge", op welke beschrijving, wij bij de behandeling van het gemeentewapen van St. Pieter zullen terugkomen.

Hoewel natuurlijk vele andere plaatsen in Nederland en waarschijnlijk ook in onze provincie in dien tijd of kort daarna in het bezit van zegelstempels zijn geweest, is ons geen zegelafdruk bekend, ouder dan dat van Utrecht van het jaar 1196. Verder vinden wij nog vermeld een van Doetinchem uit 1228, van Dordrecht uit 1240, van Nijmegen uit 1242 en van Groningen uit 1245 (1). In deze provincie vinden wij de oudst bekende zegelafdrukken

---

(1) VAN DEN BERGH, *Grondtrekken der Nederlandsche zegel- en wapenkunde*, 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1881 p. 3.

te Maastricht, welke aan een diploom van het jaar 1227 hangen (1). Daarna treffen wij geen afdrukken aan vóór de jaren 1272, 1277 en 1278, respectievelijk van de stempels van Venlo, Susteren en Roermond.

III.

Schepenbankzegels.

Het zegel der stad of van de schepenbank dient als eene karakteristieke uitdrukking of voorstelling van autonomie, ter bekrachtiging van akten, beschouwd te worden. Men ziet dan ook meestal op de zegels der steden en schepenbanken de afbeelding van den patroonheilige, of van een gedeelte der stad, of van de kerk, of van een kasteel, afgebeeld. Zulke zegels noemt men beeldzegels.

Wanneer diezelfde voorstellingen in het zegel zijn opgenomen, vergezeld van het wapen van het geslacht, dat het zegel aan de stad of schepenbank geschonken heeft, wordt het zegel ook wel een wapenzegel genoemd, doch slechts zoolang als dat geslacht heer der plaats bleef. Volgde er een ander geslacht op en gebruikten de schepenbanken desniettemin het oud bankzegel, dan werd dit laatste wederom een gewoon beeldzegel.

Men dient dus het onderscheid tusschen een beeld- en een wapenzegel goed in het oog te houden, te meer, wijl dit laatste niet zelden den grondslag gevormd heeft tot de samenstelling van de nieuwe gemeentewapens. In hoeverre deze grondslag al dan niet goed gekozen is, zal verder blijken.

Ten einde den oorsprong en de beteekenis der figuren, welke in het gemeentezegel afgebeeld zijn, na te gaan, is de kennis van de geschiedenis der plaats en der heeren, welke er de souvereine rechten hebben bezeten, van het meeste belang. Zonder die kennis, is het meestal ondoenlijk de vele symbolieke en heraldische figuren, welke de zegels versieren, te verklaren. In deze provincie vooral, wier grondgebied in den loop der tijden vele politieke lotsverwikkelingen had te verduren, zijn aan de plaatselijke ge-

(1) ALEX. SCHAEPKENS, *Emblèmes municipaux du moyen-âge* in de Messager des sciences historiques, etc. de Belg. p. 225.

schiedenis vele moeielijkheden verbonden. Bovendien, wat het oudste verleden betreft, staat men dikwijls voor vraagteekens, wegens gebrek aan de zoo noodige bescheiden en charters. Soms kwam het ook voor, dat eene heerlijkheid uit meer dan ééne schepenbank bestond.

Iedere schepenbank was gewoonlijk samengesteld uit een schout, zeven schepenen en een secretaris of griffier, die allen voor hun leven benoemd werden.

De schepenbank was op de eerste plaats gerechtshof, doch hield ook toezicht op de politie en administratie der gemeente.

Uit het onwrikbaar en onveranderlijk voortbestaan van de schepenbank, ondanks de afwisseling van regeerende familiën, spreekt reeds van zelf, dat het zegel der schepenbank niet noodzakelijkerwijze in de lotsverwisselingen dier familiën deelde.

Dit laatste vooral is van zeer veel gewicht, wanneer men in het oog houdt, dat het geslacht van den heer kon uitsterven, dat hij zijne heerlijke rechten, mits goedkeuring van den opper-souverein, kon verkoopen, verpanden, of zelfs van zijne heerlijke rechten, wegens wangedrag, kon vervallen verklaard worden. De heeren derhalve kwamen en gingen, doch de schepenbank met hare onafhankelijkheid en oude costumen, zoomede de heerlijke rechten, bleven onveranderd bestaan.

Zoo was het zegel der schepenbank, uit den aard der zaak, voor de ingezetenen een blijvend zinnebeeld van de onwrikbaarheid hunner privilegiën en rechten.

Iedere schepenbank bezat in later eeuwen haar eigen zegel en het is zelfs zeer waarschijnlijk, dat zij er reeds in het bezit van was, vóór het ontstaan van het feodaal stelsel; bepaalde zekerheid is hieromtrent niet te verkrijgen. Ongetwijfeld bezaten echter kort daarna de meeste schepenbanken reeds een zegel, zooals wij hierboven aangemerkt hebben.

Wel vindt men in de middeleeuwen eenige schepenbanken, die volgens de verklaring, door schout en schepenen in de akte afgelegd, geen „properen siegel en hebben," doch dit zijn uitzonderingen en in dat geval nog, was gewoonlijk het oorspronkelijk zegel verloren geraakt.

De meeste schepenbanken waren reeds vroeg in het bezit ervan. De Geldersche Land- en Stadrechten o. a. vorderden zelfs dat zij

er een hadden, ter waarmerking van de akten, die van hen uitgingen.

Groot was dan ook het ongerief, dat schout en schepenen, bij ontstentenis van eigen zegel, ondervonden.

Dan moesten zij, ter bekrachtiging van de stukken, die van hen uitgingen, naburige personen, die een erkend eigen zegel bezaten, ter bezegeling verzoeken. Dit ongerief noopte de schepenbanken pogingen aan te wenden, ter bekoming van een nieuw eigen zegel.

Een voorbeeld hiervan vinden wij in eene verklaring van schout en schepenen der bank van Ubach, van 24 Mei 1436. Zij zeggen daarin, dat de schepenbank op dien datum geen eigen zegel bezat, doch dat zij, wanneer het noodig was, eenen „gueden manne in der saicken syns segels gebeden" (hebben), hetgeen hun „dicke sere kredelich gevallen is". Zij betuigen verder, dat „de eirwer- „dighe hoegeboren vrouwe Mechtild van Horn, nu in der tyt „abdisse des goitzhuyse van Thorn, grontvrouwe ons dorps van „Ubach is, sich erberlich ind guetlich so ons bewesen hefft, ir „consent int beleyfft ons so gheven, als van eynen nuwen eygen „segell des schependoms voortaan zo ewighen daegen zo gebrue- „ken; wilge segell geteykent ind geprynt mit ons pa- „troensbilde onsser kircke van Ubach, Sent Dyonis, „bisschoppe und merteler."

Deze akte, de eenige, die ons bekend is, waarbij aan eene schebank een „nuwen eygen segell" geschonken wordt, houdt verder in, dat dit zegel ten eeuwigen dage van kracht zal blijven en dat bovendien alle perkamenten brieven, voorheen door den een of anderen „gueden manne" in hunne plaats bezegeld, geldig zullen blijven.

Het zegel zelf hangt aan de akte en vertoont het beeld van den H. Dionysius, bisschop en martelaar, ten halven lijve van voren, houdende zijn hoofd, aanziende en gedekt door den mijter, in de beide handen. Als omschrift in gothieke letters: SIGILLVM SCABINORVM in VBACH (1).

Gebeurde het, dat het zegel eener schepenbank om de een of andere reden vernieuwd werd, dan plaatste men niet zelden, ter herinnering aan dit feit, het jaartal op het zegel. Men zie slechts de zegels der banken Eysden, Nederweert e. a.

(1) Jos. HABETS: *De archieven van het Kapittel te Thorn,* I D. p. 326, v.

Was de zegelstempel versleten en moest hij door een nieuwen vervangen worden, dan werd de oude te voren vernietigd. Zoo lezen wij in de raadsverdragen van den Maastrichtschen Magistraat van 14 Augustus 1549: „Soe eynen goltsmet eynen nyeuwen ziegel der stadt gemaeckt heeft, midts dien der aulde zeer versleten was", dat men „den aulden ziegel daer aengeven" zal; d. w. z. dat men den versleten stempel moet vernietigen.

Hieruit is het te verklaren, dat men thans zoo weinig oude zegelstempels aantreft (1).

IV.

Voorstellingen op het zegel.

Op verreweg de meeste bankzegels dezer provincie prijkt, zooals uit onze studie blijken zal, als hoofdfiguur de beeltenis van den kerkpatroon. Deze beeltenis was de symbolieke voorstelling van de rechten der schepenbank, die gewoonlijk binnen de grenzen van het veel oudere kerspel beperkt waren.

Het gebeurde wel, dat de gebiedende heer, die het zegel vernieuwde of soms oorspronkelijk verleende, aan den voet, ter herinnering, zijn familiewapen plaatste. Ook dan bleef de patroonheilige de hoofdfiguur.

Behalve genoemde hoofdsoort van zegels, vinden wij er nog met verschillende andere voorstellingen; nu eens wordt gezinspeeld op de vrijheden, welke de gemeenten wisten te verwerven; een

---

(1) Volgens M. J(anssen), zie *De Maasgouw*, Jg. I, p. 160 en 168, bevinden zich nog stempels op de raadhuizen te Arcen, Blerick en Maasbree, Gulpen, Horst, Maastricht, Meerlo, Meerssen, Mook, Nederweert, Neeritter, Nuth en Vaesrade, Obbicht, St. Pieter, Roermond, Sevenum, Sittard, Susteren, Urmond, Vaals, Venlo, Venray en Weert.

Ingevolge een schrijven van den heer Rijksarchivaris in dit gewest, d.d. 16 Juli 1885, verzochten de Gedeputeerde Staten den 24e daaraanvolgende, in het provinciaal blad n° 105, aan de Gemeentebesturen, hun te willen mededeelen, of zich zoodanige stempels in hunne gemeente bevonden en, in 't bevestigend geval, of de gemeente genegen was dezelve in het archief ter bewaring te geven.

Ongelukkigerwijze heeft geene enkele gemeente aan dit zoo redelijk verzoek gevolg gegeven en het is te voorzien, dat de stempels, voor en na, in particuliere handen zullen geraken, of verloren zullen gaan.

andermaal vertoonen zij slechts het blazoen van den gebiedenden heer, aan wien zij deze privilegiën te danken hadden.

Ook merkteekenen, latere blazoenen der stad, en allegorische figuren komen op onderscheidene oude zegels voor.

Duidelijkshalve verdeelen wij de zegelteekens in volgende soorten:

A. met de beeltenis van den kerkpatroon alleen, òf met die van den patroon der geestelijke souvereiniteit alleen, waaronder de plaats ressorteerde, òf met die van beiden te samen, benevens de beeltenis van den keizer;

B. met de beeltenis van den kerkpatroon, òf met die van den patroon der geestelijke souvereiniteit, waaronder de plaats ressorteerde, benevens het wapen van den gebiedenden heer; òf met de beeltenis van den kerkpatroon, gedeeld met het wapen van den gebiedenden heer;

C. met het wapen van den regeerenden vorst, of van den gebiedenden heer;

D. met de afbeelding van een kasteel, poort, of kerkgebouw alleen, of met een dezer figuren en het wapen van den vorst of van den gebiedenden heer op den voorgevel, of onder het kasteel of den burcht geplaatst;

E. met het wapen van den regeerenden vorst doorsneden en eene allegorie in de afsnede;

F. met eene zinspeling op den naam der plaats;

G. met een allegorischen persoon als schildhouder van een wapen;

H. met merken van verschillende beteekenis.

Al deze soorten zullen wij hier achtereenvolgens behandelen.

V.

Zegels met de beeltenis van den kerkpatroon alleen, òf met die van den patroon der geestelijke souvereiniteit alleen, waaronder de plaats ressorteerde, òf met die van beiden te samen, benevens de beeltenis van den keizer.

De beeltenis van den patroonheilige in de meeste schepenbankzegels is licht verklaarbaar.

Het kerspel met zijne schepenen, met zijn *centenarius* of *decanus*, onder den graaf *(comes)* van de gouw (gewest), is ouder dan de heerlijkheid.

Zonder patroonheilige was het kerspel niet denkbaar. Deze werd niet slechts beschouwd als de voorspraak bij God voor iederen ingezetene, maar ook als de beschermer van het geheele grondgebied. In de tegenwoordigheid van diens overblijfselen eischte men redres van gekrenkte rechten (1) en met de hand op diens relequiën zwoer men den eed. Zoo althans verstaan wij de uitdrukking: jurare, tactis sacrosanctis (2).

De grenspalen, waarmede het gebied van eene kerkelijke stichting met immuniteit was afgezet, waren even zoovele beelden van den patroonheilige (3).

Dit was ook het geval voor de oudste steden, na de overheersching der Franken (4).

Zelfs de rechtsstatuten der landen met immuniteit en die der oudste steden werden *Weichbildrecht*, heiligenbeeldsrecht, naar den kerkpatroon genoemd (5).

Dit was zelfs het geval voor tal van gewone schepen- en laatbanken. Men vergel. de artikels: Grathem, Horst, Roermond, Swalmen.

Ook de feudaalheeren, die aan den graaf en meer nog aan de *centenarii* en *decani*, als erfelijke heeren, opvolgden en souvereine rechten erlangden, eerbiedigden den patroonheilige als het symbool van recht en bescherming.

Geen wonder derhalve dat uitsluitend de beeltenis van den kerkpatroon op een zeer groot aantal schepenbankzegels in deze provincie wordt aangetroffen, o. a. te Afferden (gem. Bergen), Breust (gem. Eysden), Geleen, Heijen (gem. Bergen), Heugem, Heel (gem. Panheel), Houthem, Maastricht, Margraten, Meerlo, Blitterswijk (gem. Meerlo), Mook, Oirsbeek, St. Pieter,

(1) Zie *Maastricht* (St. Servaas.)
(2) Zie *Swalmen*.
(3) K. F. Eichhorn: *Deutsche Staats- und Rechtsgesch.*, Th. II, (Dritte Ausg.), p. 45.
(4) Ibid.
(5) Eichhorn, ibid., p. 43, v. v.

Roggel, Schinnen, Slenaken, Tegelen, Ubach, Rimburg (gem. Ubach), Urmond, Vaals, Oirlo (gem. Venray), Vlodrop, Wanssum, Geysteren (gem. Wanssum) Wylre, Wijnandsrade e. a.

Het spreekt van zelf, dat eene plaats als Maastricht verschillende zegels bezeten heeft, ter oorzake harer tweeheerigheid, en dus onder meer dan eene der vermelde soorten valt.

Wat de zegels betreft, welke versierd zijn met het beeld van den patroonheilige der geestelijke souvereiniteit, die de souvereine en gewoonlijk ook de grondheerlijke rechten in de schepenbank bezat, verdient het meest de aandacht het reeds vermelde zegel van St. Pieter.

De Prins-Bisschop van Luik oefende in deze plaats de souvereine rechten uit; dit verklaart de aanwezigheid der beeltenis van den H. Lambertus op dit hoogst interessante zegel. Een later zegel van St. Pieter biedt ons de beeltenis aan van den kerkpatroon, den H. Petrus, aan wiens rechterhand zich een berg verheft, als zinspeling op den zich daar ter plaatse bevindenden St. Pietersberg, en aan wiens linker- een kapelletje. Zooals men weet, werd de H. Lambertus te Luik om het leven gebracht en daarna te St. Pieter begraven, waar een kapelletje heden ten dage nog aan zijne begraafplaats herinnert.

Het zegel van het dorp Heel, eene bezitting van het patrimonium van St. Lambert te Luik, bevat eene afbeelding van het gemijterd hoofd van dien Heilige.

De bank van Neeritter, eveneens aan genoemd patrimonium toebehoorende, gebruikte een zegel met een quadrifolium, uit welks rechterzijde een arm te voorschijn komt, houdende in de hand een bisschopsstaf.

Berg, (bij Valkenburg), eene heerlijkheid met schepenbank, toebehoorende aan het Kapittel van St. Servaas te Maastricht, gebruikte een zegel met de beeltenis van den H. Servatius versierd.

Voorbeelden van zegels, waarop de beide patronen voorkomen, èn van de plaats, waar de schepenbank gevestigd was, èn van de geestelijke souvereiniteit, leveren de zegels van de volgende schepenbanken op:

Bemelen, eene heerlijkheid, van het O. L. Vrouwe kapittel te Maastricht, vertoont de beeltenissen der H. Maagd en van den H. Laurentius, den kerkpatroon van Bemelen. Ook Heer, eene

bezitting van het Kapittel van St. Servaas, vertoont de beeltenissen, èn van den kerkpatroon, èn van het Kapittel van St. Servaas, deze laatste voorgesteld alsof hij aan den voor hem knielenden H. Petrus, den kerkpatroon van Heer, den sleutel overreikt.

Zooals bekend is, worden deze beide Heiligen meestal voorgesteld, dragende een sleutel in de hand.

De zegels van het dorp Meerssen, dat een eigendom was van de abdij van den H. Remigius te Rheims, vertoonen de beeltenis van dezen heilige als hoofdfiguur en aan diens beide zijden het blazoen van het land van Valkenburg, waaronder de bank van Meerssen later ressorteerde.

Op het oudste stadszegel van Maastricht zijn de H. Lambertus, bisschop van Luik, als zinnebeeld van de souvereine rechten van den Bisschop van Luik en de patroonheilige der stad, de H. Servatius, naast elkander in gothische nissen afgebeeld. Onder hunne voeten bevindt zich de vijfpuntige ster, het blazoen der stad.

Ten laatste meenen wij tot deze soort te moeten rekenen het zegel, met het beeld van den Keizer versierd, bij het hooggerecht van Brabantsche zijde te Maastricht in gebruik. Het wordt aangetroffen bij dokumenten uit de jaren 1227, 1296, 1338 en 1349. De Keizer bevindt zich in zittende houding op een stoel met drakenkoppen, het hoofd gedekt door eene kroon en houdende in rechterhand een opgeheven zwaard, en in de linker een grooten sleutel, een en ander symbolen zijner macht over de stad.

VI.

Zegels met de beeltenis van den kerkpatroon, òf met die van den patroon der geestelijke souvereiniteit, waaronder de plaats ressorteerde, benevens het wapen van den gebiedenden Heer, òf met den kerkpatroon, gedeeld met het wapen van den gebiedenden Heer.

Deze soort van schepenbankszegels komen in deze provincie het meest voor. Men zie slechts die der gemeenten Beegden, Beek, Beesel, Broekhuizen, Elsloo, Grathem, Gronsveld, Gulpen, Heerlen, Heythuizen, Herten, Hoensbroeck, Kerkrade, Kessel, Klimmen, Linne, Maasbree, Baerlo, Blerick, Maastricht, Schaesberg, Sevenum, Sittard, Steijn, Susteren, Swalmen, Thorn, Meerssen, Mesch,

Middelaar, Nuth, Obbicht, St. Odiliënberg, Oud-Valkenburg, Rijckholt, Ulestraten, Wessem e. a.

Dat de patroonheilige als hoofdfiguur, waarmede men tevens het idée van bescherming uitdrukte, de voornaamste plaats op het zegel beslaat, hebben wij aangetoond. Het wapen van den tijdelijken heer neemt daarentegen slechts eene bescheiden plaats in, als eene bijkomende omstandigheid, wanneer b. v. het zegel werd vernieuwd, of wel de heer der plaats, ter onderscheiding van de talrijke schepenbanken, die een en denzelfden patroonheilige in haar zegel hadden, zijn blazoen aan het zegel toevoegde.

Men denke slechts aan den H. Martinus, den bekenden bisschop van Tours, die in niet minder dan een en twintig plaatsen dezer provincie de kerkpatroon is, en aan den H. Lambertus, bisschop van Maastricht, wiens naam in het oude bisdom Luik zoo in eere is en behalve van het Bisdom zelf, de patroon is van een groot aantal kerken.

Dat de kerkpatroon de hoofdfiguur was van het zegel, staat vast. Hoe is het anders te verklaren, dat een zegel, met diens afbeelding en met het familiewapen van den heer, die het zegel aan de schepenbank schonk, zonder schroom gedurende eeuwen gebruikt werd, terwijl intusschen verscheidene, elkander vreemde, geslachten als bezitters der heerlijke rechten aan den schenker waren opgevolgd?

Een voorbeeld slechts.

In de 15e eeuw schonk een heer uit het geslacht van der Donck, zooals uit het omschrift: RENOVATVM IN OBBICHT, blijkt, een nieuw zegel aan de schepenbank van Obbicht, versierd met de beeltenissen der kerkpatroons en met het blazoen der van der Donck's in den voet (1). Ditzelfde zegel is tot aan de Fransche Revolutie in gebruik gebleven, ofschoon na de van der Donck's, de heerlijkheid beurtelings in het bezit is geweest van de geslachten van Vlodrop, Bentinck, de Leerodt, de Montz en de Paludé.

Zoo zien wij ook, dat schepenbanken, in dorpen, die geene

(1) Zoolang een van der Donck heer van Obbicht was, was dit zegel een wapenzegel. Zoodra echter een heer uit een ander geslacht hem opvolgde, werd dit zegel weer een beeldzegel, ondanks de aanwezigheid van vermeld wapen in den voet van het zegel.

afzonderlijke heerlijkheid waren, haar zegel ongewijzigd bleven gebruiken, ook nadat die dorpen tot afzonderlijke heerlijkheden verheven waren, getuige Baerlo, Blerick, Broeckhuizenvorst, Oirlo e. a.

Slechts een voorbeeld is ons bekend, waarbij de patroonheilige niet als hoofdfiguur maar als wapenfiguur op het zegel voorkomt, n.l. op dat van Sevenum. Dit vertoont een wapenschild, gedeeld: rechts de H. Sebastiaan, kerkpatroon, en links drie leliën, 2 en 1, het blazoen van een ons onbekend geslacht, dat waarschijnlijk het zegel geschonken of vernieuwd heeft.

Doch de uitzondering bevestigt den regel.

VII.

Zegels met het wapen van den regeerenden Vorst of van den gebiedenden heer.

Het is hier de plaats om een woord te zeggen over het wapenschild, in het algemeen.

Wapen, zooals het woord aanduidt, had oorspronkelijk betrekking op de geheele wapenrusting, waardoor de eene krijgsman zich van den anderen onderscheidde. Die van den aanvoerder was schitterender dan die van de ondergeschikten.

De ruiters en de voetknechten droegen tot herkenningsteeken de kleur der corporatie waartoe zij behoorden, of die van hunnen heer of van diens veldteeken (1), — kleur bekennen.

Het spreekt van zelf, dat de aanvoerder en de adellijke ruiters steeds het meest herkenbaar waren aan hunne gelaatstrekken. De invoering van het vizier bracht hierin verandering. In het gevecht was het neergelaten en verborg het mitsdien het gelaat.

Dit gemis van herkenningsmiddel werd verholpen, door op de voorzijde van het *cimier*, op het schild en op het veldteeken eene beeltenis aan te brengen, die gewoonlijk aan het dierenrijk ontleend was.

Reeds in het midden der XIIe eeuw begon ieder adellijk geslacht, in het tegenwoordig België, zulk een symbool als vast

(1) Eichhorn, ibid. p. 478.

onderscheidingsteeken aan te nemen. Weldra bediende men zich ook van dat symbool als zegelmerk (1).

In deze provincie zijn ons niet veel voorbeelden bekend van bankzegels, die uitsluitend het wapenschild van den gebiedenden heer bevatten.

Als zoodanig treft men aan dat van Horst, met het blazoen der heeren van Mierlaer, uit het geslacht van Millendonck; welk zegel tevens omgeven is door mispelbloemen, eene zinspeling op de souvereiniteit van Gelder, waaronder deze plaats oudtijds ressorteerde; dat van Limbricht, met de drie kepers der heeren uit het geslacht van Borne; dat van Wylré, met het wapen der heeren Wachtendonck; dat van Echt met een St. Andrieskruis, vergezeld van twaalf herkruiste kruisjes, in elk kanton drie, zijnde het wapen van een onbekend geslacht; dat van Grubbenvorst en dat van Well, eveneens met een wapenschild van een ons onbekend geslacht voorzien; ook een zegel van Gronsveld, dat slechts een gepluimden helm, met als helmteeken, de drie koeken van Gronsveld te zien geeft, meenen wij tot deze soort te moeten rekenen.

Tot deze soort behooren ook de oudste zegels van Venlo en Roermond.

Dat van Venlo, uit 1272 dagteekenend, vertoont het wapen van Reinoud van Gelder, die van 1271 tot 1318 regeerde. Het is zeer waarschijnlijk, dat hij dit zegel een jaar na zijne troonsbestijging aan Venlo geschonken heeft. Doch het heeft niet lang onveranderd als zegel voor de bank gediend; want in 1343 maakt deze van een nieuwen zegelstempel gebruik, waarop de Geldersche leeuw uit de doorsnijdingslijn te voorschijn komt; onder de lijn, in den voet van het schild, een anker, het merkteeken der stad. Deze laatste voorstelling is blijven bestaan tot op het einde der vorige eeuw.

Bij Roermond zien wij hetzelfde gebeuren.

Ook hier gebruikte de schepenbank, na de verheffing tot stad, eerst alleen het wapen van den Souverein, die voor deze plaats

---

(1) Men vergel. EDM. POULLET: *Origine* etc. *des Institutions dans les Anciens Pays-Bas*, t. II, p. 200, s.

dezelfde was als voor Venlo; later was haar zegel doorsneden met eene lelie, onder de deelingslijn.

Het zegel der bank van Hoensbroek, uit 1449, vertoont het wapen van het geslacht van dien naam, gedekt door een helm met lambrequins, doch werd later vervangen door een ander. De kerkpatroon n. l. werd hoofdfiguur en het blazoen bijzaak. Dit zegel bleef in gebruik tot omstreeks 1780. Daarna treffen wij er weer een nieuw aan, uitsluitend bevattende het wapen van den gebiedenden heer.

Oud-Vroenhoven gebruikte een zegel met het wapen van den gebiedenden heer.

Gennep maakte eerst gebruik van een zegel: doorsneden; boven: een kasteel, onder: het wapen der familie van Gennep. Later kwam er het wapen van dit geslacht alleen op voor.

VIII.

Zegels met de afbeelding van een kasteel, poort, of kerkgebouw alleen, of met een dezer figuren en het wapen van den vorst of den gebiedenden heer op den voorgevel, of onder het kasteel of den burcht geplaatst

Ook zulke zegels zijn in zwang geweest op onzen Limburgschen bodem. Zij komen echter zelden voor.

Met een kasteel, burcht, of kapel, erop afgebeeld, troffen wij aan: het zegel der bank van Montfort, met een burcht of kasteel op een berg; dat van Grevenbicht, met eene kapel; dat van Valkenburg, met een kasteel met valken; dat van Echt, hetgeen, zooals wij straks gezien hebben, een wapenschild vertoont, had een contrazegel met de afbeelding eener kerk.

Het zegel van het Luiksch hooggerecht te Maastricht, uit de XVe eeuw, vertoont drie torens, met een kruis op de spits, daaronder een kapelletje, met kruis er boven; langs de zijden van het dak, elkander kruisende, twee sleutels, met de baarden naar boven.

Van zegels, met een kasteel of burcht, welke in den voorgevel een wapen voeren, troffen wij voorbeelden aan te Horn, Neer, Weert en Nederweert.

Dat van Haelen vertoont eene kapel, eveneens met een wapen in den voorgevel.

In het voorbijgaan zij aangestipt, dat laatstgenoemde zegels allen het wapen der graven van Horn, de heeren van voornoemde banken, voeren.

De banken van Arcen en Velden, hebben zegels gebruikt met de afbeelding van een kasteel en, vóór de poort, het wapen der gebiedende heeren; dit waren achtereenvolgens de graven van Buren en van Gelder.

Een eigenaardige afwijking van dit gebruik, om het wapen van den gebiedenden heer in den voorgevel, of aan den voet van het kasteel te plaatsen, vinden wij in het zegel van Born. Dit geeft ons een toren te zien, waartegen de Geldersche en de Guliksche leeuwen, uit het Geldersche wapen, ter weerszijden opspringen.

Wij herinneren ons eene gelijksoortige voorstelling gezien te hebben op een schoorsteentegeltje, met het jaartal 1564, zich bevindende op het raadhuis te Roermond. Hierop is de Geldersche leeuw afgebeeld, ter weerszijden geflankeerd door de lelie, uit het blazoen van Roermond.

Gennep voert in zijn oudste zegel een kasteel, waaronder zich, zonder deelingslijn, het wapen van het aloude geslacht van Gennep bevindt.

IX.

Zegels met het wapen van den vorst of den gebiedenden heer, doorsneden en eene allegorie in de afsnede.

Onder deze soort rangschikken wij: dat van Stevensweert, met vier korenaren in de afsnede; van Melick—Herkenbosch, met eene liggende hark onder de afsnijdingslijn, welke hark (herk) vermoedelijk eene zinspeling op den naam is, en dat van Venray, hetwelk een bijenkorf (mijter?), onder het wapen van een ons onbekend geslacht te zien geeft.

X.

Zegels met eene zinspeling op den naam der plaats.

Behalve dat van Melick—Herkenbosch bovengenoemd, waarin de hark (herk) tevens eene zinspeling op den naam van het dorp

Herkenbosch, bevat, zijn nog onder deze soort te rangschikken: het stadswapen van Thorn, vertoonende drie torens, het zegel van Nieuwstad, vroeger Elsene geheeten, dat een Elzenbosch, en dat van de heerlijkheid Cadier, waarvan het kasteel Blankenberg de hoofdplaats en de residentie was, en dientengevolge een berg van zilver, op een veld van sinopel, in het zegel voert. Ook Arcen, een burcht vertoonende, zinspelende op *arx Caesaris*, dient hieronder gerekend te worden, zoomede Montfort: een burcht op een berg.

XI.

Zegels met eene allegorische voorstelling als hoofdfiguur van een wapen.

Als zoodanig noemen wij het zegel van het Luiksche hooggerecht te Maastricht uit 1655, dat het beeld der justitie, de godin Themis, vertoont, staande ten vollen lijve, met opgeheven zwaard in de rechter en de weegschaal in de linker hand, onder de weegschaal een schildje met de stadsster.

Half allegorisch is de voorstelling op het zegel van het Brabantsche hooggerecht te Maastricht, uit 1678, dus ongeveer uit hetzelfde tijdstip. Men ziet er den Brabantschen leeuw, het wapen van een der beide souvereinen van Maastricht, naar rechts gewend, houdende het opgeheven zwaard in den rechter en de weegschaal in den linker poot. Op den linker schouder is ook hier het blazoen van Maastricht aangebracht. Ook op de zegels der collegiën van Commissarissen-Deciseurs en Commissarissen-Instructeurs van Brabantsche zijde te Maastricht, treffen wij den Brabantschen leeuw, met de stadsster op den linker schouder afgebeeld, aan.

XII.

Merken van onbepaalde beteekenis.

Als zoodanig zou men kunnen beschouwen, de ster in het wapen van Maastricht, het anker in dat van Venlo, de lelie in dat van Roermond, het krulkruis in dat van Sittard en de keper, welke Weert in zijn contra-zegel voert.

Toen de dorpen en vlekken, zich langzamerhand begonnen te ontwikkelen en rechten en vrijheden wisten te erlangen, waardoor zij tot den rang van poorterijen opklommen en den titel van stad verkregen, werd het gebruikelijk, uit een handelsoogpunt natuurlijk, dat zij een teeken aannamen, ter bestempeling der goederen, die zij in- en uitvoerden.

Daartoe kozen zij meestal een eenvoudig teeken, eene ster, een krulkruis, eene lelie, een anker of ander eenvoudig teeken. Dit teeken werd later het wapen der banier, waaronder de poorterij uittrok „in haer lieffs heren heirvaert;" het werd het wapen van den standaard, waaronder de weerbare mannen zich schaarden, wanneer het gold den vaderlandschen bodem te verdedigen en de voorvaderlijke rechten te handhaven (1).

Op die wijze verklaren wij ook den oorsprong der vijfpuntige ster in het zegel van Maastricht. Natuurlijk had de plaats hare redenen, waarom zij juist dit teeken aannam. Het is mogelijk, dat zij het ontleende aan de oude kapel „Sta Maria *ad littus*", alwaar de H. Maagd vereerd werd als „Ster der zee." Bij gebrek aan de noodige bescheiden is echter hieromtrent geene zekerheid te verkrijgen.

XIII.

De Contrazegels.

Het gebruik, om de keerzijde van een zegel met den afdruk van een anderen zegelstempel te voorzien, was vrij algemeen in Staten en Staatjes, waar een vorst aan het hoofd stond; ook steden hadden gewoonlijk een geheim zegel, dat zij als contra-zegel gebruikten.

Bij landelijke schepenbanken, komen zij daarentegen zelden voor.

Van de contrazegels vindt men reeds voorbeelden in de oudste tijden der middeleeuwen.

Er is over den oorsprong dezer zegels veel geschreven en de vorm, de afmeting enz. zijn het onderwerp van vele nasporingen geweest.

---

(1) Martin Janssen, *Het stadswapen van Sittard* in de *Publ.* etc. *de Limb.* t. XVI, p. 380.

De gouden, zilveren en andere metalen bullen van Pausen en Keizers, hebben allen hun contrazegel en vertoonen dientengevolge veel overeenkomst met de munten.

Men moet het ontstaan dezer regels zoeken, in de pogingen, om de nabootsing of het misbruik van een bestuurszegel te voorkomen. Dit laatste zou men althans vermoeden, wanneer men het omschrift beschouwt, dat het contrazegel van Richardus, bisschop van Winchester, in 1174, versiert: SUM CUSTOS ET TESTIS SIGILLI. Ik ben de bewaarder en de getuige van het zegel (1).

Ook in onze provincie treft men verschillende zegels aan, met een contrazegel voorzien.

Zoo heeft het zegel van *Heer* een contrazegel, dat slechts het woord SECRETVM tot omschrift heeft en dezelfde voorstelling, in het klein, als het zegel aan de weerzijde vertoont;

dat van *Nieuwstad*, met het omschrift: HEC EST CLAVIS SIGILLI, geeft ons den Gelderschen leeuw te zien,- omringd door blokjes, terwijl ter weerzijde een bosch met meerkollen afgebeeld is;

dat van *Susteren*, met het omschrift: CLAVIS SIGILLIS SWESTREN, vertoont, evenals dat van Nieuwstad, den Gelderschen leeuw met blokjes;

dat van *Roermond*, met het omschrift: S. SECRETVM BVRGENSIV DE RVREMVDE, een doorsneden schild: boven de uitkomende dubbelstaartige leeuw van Gelder, beneden eene lelie;

dat van *Sittard*, omgeven door het omschrift: SIL. SECRETVM BVRGENTM OPIDI D' SITTART, geeft ons het blazoen der stad te zien;

dat van *Echt*, met het omschrift: CONTRA SIGILLVM SCABINORVM DE EGHTF, vertoont ons eene kerk, terwijl de weerzijde, een St. Andrieskruis, vergezeld van twaalf herkruiste kruisjes, in een wapenschild, te aanschouwen geeft.

De stad *Venlo* heeft achtereenvolgens van drie verschillende contrazegels gebruik gemaakt, allen van een doorsneden wapenschild voorzien, versierd, boven met den Gelderschen dubbelstaartigen leeuw, uitkomende uit de deelingslijn, beneden met het anker;

---

(1) G. DEMAY. *Le costume au moyen âge d'après les sceaux*. Paris, Librairie de D. Dumoulin et Cie, 1880, p. 43.

dat van 1362 heeft tot omschrift: S. SECRETVM BVRG. AC CIVIVM DE VENLE AD CAVS ;

dat van 1386: S. SEGRETV.-BORGENCIVM VENLE AD CAVS.

en eindelijk dat van 1550, met het omschrift: S SECRETVM MIN.-CIVITATIS DE VENLOE, door den Magistraat der stad, als hun „Statt secrett siegel" bestempeld.

Eveneens maakte de stad *Weert* van een contrazegel gebruik, zijnde een schild, beladen met een keper en waarom heen een band geslingerd is, met het opschrifr: S. SECRET. OPI . . DE WEERT.

Van dit zegel bedienden de schepenen zich in 1736 als hunnen „ordinairen schependombs zegele."

Ook *Berg* schijnt in het bezit van een contrazegel geweest te zijn.

Maastricht had geen contrazegel; ons is ten minste geen exemplaar met een stads contrazegel bekend.

Een bewijs voor ons vermoeden meenen wij te vinden in de volgende akte. Den 20 Juni 1423 doet Jan van Heinsberg, bisschop van Luik, als zegger, uitspraak in een geschil tusschen Johan, heer van Pietershem en den Magistraat der stad, over de som der cijnsgelden, welke de ingezetenen van Maastricht aan Pietershem schuldig waren. De zegels van den Bisschop en van Pietershem zijn verloren, doch dat van Maastricht hangt nog aan de akte. Als contrazegel van dit laatste heeft een klein zegeltje gediend, vertoonende, in een wapenschild, een dwarsbalk met een vrij kwartier, waarin een ankerkruis Het randschrift is uitgesleten. Daar Johan van Bloemendaal in 1423 schepen te Maastricht was, en zijn zegel volkomen er op gelijkt, is het waarschijnlijk, dat zijne collega's hem verzocht hebben, zijn zegeltje als contrazegel te doen dienen. Was hij misschien de geldschieter en wilde hij zich op die wijze van de afdoening der schuld verzekeren? In de akte zelf is echter daaromtrent niets vermeld.

Wat den vorm, het karakter en de wijze van bewerking betreft, verschillen de contrazegels niet van de andere zegels. Gewoonlijk zijn ze rond; die van de door ons genoemde plaatsen zijn het allen. Ook in grootte verschillen zij van elkander; allen zijn kleiner dan de zegels, aan wier achterzijde zij gedrukt zijn.

XIV.

De gemeentezegels onder de Fransche Republiek.

Het gebruik van zegels, in al deze onderscheidene vormen met eene zoo bonte afwisseling van voorstellingen, bleef onafgebroken tot aan de Fransche omwenteling, op het einde der vorige eeuw, voortduren.

Na de feitelijke inlijving dezer gewesten bij de Fransche Republiek, ten gevolge der verovering van Gulik, Aken, Venlo en Maastricht door Kleber in 1794, zoomede na de inlijving van het Hertogdom Kleef en van de Pruisisch-Geldersche plaatsen, was het eerste werk der veroveraars, alles wat maar eenigszins aan den ouden staat van zaken herinnerde, af te schaffen en het veroverde gebied geheel naar het Fransch model in te richten. Onder de leus van Vrijheid en Gelijkheid werden alle feodale en heerlijke rechten in deze gewesten afgeschaft, ingevolge het decreet van 18 Vendémiaire an II (9 October 1793), welk in Frankrijk was voorafgegaan door het besluit der Nationale Vergadering van 4 Aug. 1789.

Dientengevolge werd ook hier te lande, als het ware, een drijfjacht gehouden op adellijke blazoenen en wapens.

Niets was tegen de schendende hand veilig. Het spreekt van zelf, dat men geene piëteit had voor historische herinneringen; doch wat onverklaarbaar is, men spaarde ook de monumenten niet, in weerwil van hunne verhevene kunstwaarde.

De prachtigste graftomben werden door de mokerslagen der toenmalige vandalen vernield!

De geschilderde glasvensters, voortbrengselen der middeleeuwsche glasbranders, werden noodeloos aan de vernieling prijs gegeven!

Alles wat maar eenigszins aan adel en adeldom herinnerde moest vernietigd worden.

Geen wonder, dat ook de zegelstempels, met emblemata en wapens versierd, afgeschaft en door het vrijheidsbeeld der Fransche Republiek moesten worden vervangen.

De administratiën, die ter bekrachtiging der van hen uitgaande akten echter een zegel noodig hadden, werden verplicht, volgens

de toenmaals daaromtrent geldende voorschriften, zich een nieuwen stempel aan te schaffen.

Deze moest voorzien zijn van het beeld der godin „de rede" ten vollen lijve staande, leunende op een bijlbundel en in de opgeheven linkerhand een staf (lans) houdende, gedekt met de Phrygische muts; het geheel omgeven door een omschrift, dat den naam van het canton of van de mairie vermeldde, waarvoor het moest dienen. Deze stempels hebben bijna allen eenen ovalen vorm, met eene centimeter-doorsnede van ongeveer 3,5 op 2,6.

Terwijl enkele cantons en mairies uitsluitend in een ovaal zegel den bijlbundel, versierd met de Phrygische muts, tot stempel gebruikten, treffen wij zelfs te Sluse, Mall, Otrenge, Neerepen en Nederheim, tegenwoordig Belgische gemeenten, welke voorheen deel uitmaakten van het Departement der Nedermaas, stempels van driekantigen vorm met spitse punten aan, in het midden waarvan een bijlbundel afgebeeld is.

XV.

De gemeentezegels onder het Fransch Keizerrijk.

Na de oprichting van het Fransche Keizerrijk, trachtte men in den wilkeurigen toestand, waarin het wapenwezen zich bevond, eenigszins verandering te brengen. Het oude stelsel werd opgeheven en een nieuw ingevoerd.

Bij Koninklijk decreet van 26 Januari 1805 (6 pluviôse an XIII) werd bepaald, dat „le sceau de toutes les autorités portera pour type l'aigle impérial, tel qu'il formera un des côtés du grand sceau de l'état, et pour légende, le titre de l'autorité par laquelle il sera employé. Met a. w. het zegel moest vertoonen, volgens art. 1 van hetzelfde dekreet: „l'aigle impérial couronné, reposant sur la foudre (1)."

Kort daarna, den 29 ventôse an XIII (20 Maart 1805), vaar-

---

(1) Een inktstempel met zoodanige voorstelling en dragende tot opschrift: CONSEIL COMMUNAL de L'ARROND. DE RUREMONDE — MEUSE-INFÉRIEURE, is zeer goed bewaard gebleven en berust in de verzameling zegelstempels op het rijksarchief in Limburg.

digde men op dat van 6 pluviôse an XIII, een nieuw dekreet uit „concernant les timbres et les sceaux, destinés aux diverses autorités et administrations de l'Empire."

Dit decreet bepaalde:

Art. 1er. Les types des timbres et sceaux, destinés aux diverses autorités et administrations de l'Empire, seront gravés, tels qu'ils sont décrits dans l'art. 2 de la loi du 6 pluviôse dernier, par les soins et sous l'inspection du directeur de la monnaie des médailles, et soumis à l'examen et à l'approbation du ministre de l'intérieur.

Art. 2. Ces types seront ensuite déposés et resteront toujours dans les archives du grand-juge, ministre de la justice.

Art. 3 Dans chaque branche d'administration, l'autorité supérieure fera exécuter, pour les autorités, qui lui sont subordonnées, des sceaux et timbres à leur usage.

Pour mieux établir l'uniformité de ces sceaux et timbres, chacune de ces autorités n'emploiera à leur fabrication que les mêmes artistes et, s'il est possible, qu'un seul artiste de son choix.

Art. 4. Le grand-juge, ministre de la justice, ne délivrera d'empreintes prises sur les types mèmes, déposés dans ses archives, qu'aux artistes chargés d'exécuter les timbres et sceaux de quelque autorité supérieure.

Art. 5. Le ministre de l'intérieur et le grand-juge, ministre de la justice, sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent décret.

Ingevolge Art. 3 van dit decreet richtte de Minister van Binnenlandsche Zaken, den 30 floréal an XIII (20 Mei 1805), eene circulaire tot de Prefecten der Departementen, waarbij hij eene opgave verzocht „des timbres et sceaux, tant secs que humides, nécessaires tant à la préfecture qu'aux autres autorités et administrations en dépendant ou relevant, avec la désignation de la légende à graver sur chacune de ces pièces, afin qu'il les fasse fabriquer (1)."

Hierop zond de toenmalige Conseiller de Préfecture, préfet *ad*

---

(1) *Indicateur XXI des archives de la Rép. Franç. du Dépt de la Meuse Inf.* n° 1144, berustende op het Rijksarch. in Limb.

interim, Hennequin, den 17 prairial an XIII (6 Juni 1805), eene circulaire aan de maires van het Departement van Nedermaas, waarin hij zegt: „J'ai cru devoir, Messieurs, vous rappeler cette disposition (n. l. art. 3 van genoemd dekreet van 29 ventôse an XIII), afin qu'aucun de vous ne change l'ancien sceau de la Mairie; on continuera à en faire usage, jusqu'à ce que j'aie fait parvenir aux Maires les nouveaux sceaux, qui seront tous exécutés par des artistes, que Son Excellence le Ministre de l'Intérieur a choisis (1)."

Volgens dezen „Indicateur des archives de la République française gewerd den Prefect van het Departement der Nedermaas eene nieuwe circulaire, gedagteekend 11 Jan. 1806, waarin de Minister van Binnenlandsche Zaken verwittigde „les procureurs généraux et procureurs impériaux, qu'ils doivent s'adresser au Sr Rosier, „graveur des monnaies," pour se procurer les sceaux, cachets et timbres." Uit denzelfden „Indicateur" blijkt, dat deze circulaire nadere bijzonderheden bevatte over de stempels en den prijs derzelven (2).

Jammer, dat wij, ondanks onze nasporingen, de circulaire zelve niet konden ontdekken.

De „Indicateur" vermeldt verder, dat deze circulaire tevens inhield, dat het bedrag der te maken onkosten uit de onvoorziene uitgaven moest worden behaald.

De „artist" Sr Simon beveelt zich aan voor het graveeren van stempels. Hij betitelt zich, bij een schrijven van 24 messidor an XIII (13 Juli 1805), als „graveur du cabinet de S. M. l'Empereur et Roi, de S. M. l'Impératrice-reine et de la famille impériale, professeur honoraire de gravure de l'institution impériale des sourds et muets." In dit schrijven vraagt hij opdracht voor het vervaardigen der stempels.

Hieraan werd gevolg gegeven; want, bij schrijven van 12 Juni 1806, verwittigt hij de verzending „des timbres et cachets pour les juges de Paix de ce Département" en voegt er zijne rekening, ten bedrage van 310 frs. 50 c., aan toe.

Doch ook deze toestand van zaken zou niet lang duren.

---

(1) *Circulaires du Préfet;* an XIII, nº 139.

(2) *Indicateur XXIV nº. 265 des archives de la Rép. Franç. du Dép. de la Meuse-Inférieure,* berustende op het Rijksarchief in Limburg.

XVI.

De gemeentewapens onder het Koninkrijk der Nederlanden.

Na den val van Napoleon, was een der eerste daden van het „Gouvernement Provisoire" der Nederlanden, den 4 April 1814, een „Arrêté" uit te vaardigen, „que tous les emblèmes, chiffres et armoiries, qui ont caractérisé le Gouvernement de Bonaparte, seront supprimés et effacés partout, où ils peuvent exister". Nadat de Prins van Oranje, den 2 Dec 1815, door het Congres van Weenen, als Souverein Vorst der Nederlanden erkend was, keerde men eenigszins tot de oude orde van zaken terug en werd het Departement der Nedermaas, vermeerderd met een gedeelte van het Roerdepartement en eenige brokken van de oude Hertogdommen Gulik en Kleef, in de provincie Limburg herschapen.

Reeds kort na het herstel der onafhankelijkheid, den 24 Juni 1814, was een Hooge Raad van Adel ingesteld, die in December daaraanvolgende over de vraag gehoord werd, van welk cachet of wapen, de Gemeentebesturen zich als zoodanig moesten bedienen.

Dit had ten gevolge, dat bij Koninklijk Besluit van 24 December 1814 bepaald werd (1):

„1° dat door den Hoogen Raad van Adel alle steden, dorpen en heerlijkheden, districten en corporatiën, welke voorheen of tot dusverre het gebruik van *wapens* gehad hebben, zullen worden opgeroepen, om eene afteekening van dezelve wapens aan voornoemden Raad in te zenden, ten einde daarop Onze confirmatie en de registratie derzelve te kunnen erlangen;

2° dat de Raad tevens eene oproeping zal doen aan alle zoodanige steden, dorpen en heerlijkheden, districten en corporatiën, welke tot nog toe geen wapen hebben gevoerd, maar hetzelve voortaan wenschen te voeren, om, onder kennisgeving van dien wensch, hunne consideratiën omtrent de zamenstelling van hun wapen, aan denzelven Raad in te zenden;

---

(1) W. J. Baron d'Ablaing van Giessenburg. — *Nederlandsche Gemeentewapens.*

De Koninklijke Besluiten, in de Inleiding door ons aangehaald, werden alle aan dat werk ontleend.

3° dat naar aanleiding van zoodanige aanvragen tot het bekomen van nieuwe wapens en de bevestiging van reeds gebruikelijke, aan Ons door den Raad de noodige voordragten zullen moeten worden gedaan."

Hieraan is nog een vierde artikel toegevoegd, hetgeen over het heffen van een matig recht wegens het registreeren der wapens handelt.

Naar aanleiding van dit besluit, werden, onder dagteekening van 5 Januari 1815, in de Staatscourant door den Hoogen Raad van Adel, alle steden, dorpen, heerlijkheden, districten en corporatiën, welke hun oud wapen wenschten bevestigd te zien of in het vervolg een wapen wenschten te voeren, opgeroepen om ten spoedigste eene nauwkeurige teekening en eene beschrijving, als tot den oorsprong en de verkrijging van dezelve wapens betrekking hebben, in te zenden.

Een nieuw Koninklijk Besluit werd den 20 Februari 1816, ten gevolge van de door den Hoogen Raad van Adel gedemandeerde executie van het Koninklijk Besluit van 24 December 1814, uitgevaardigd, dat Art. 1 en 2 bepaalde:

„1° Welgemelden Raad te kwalificeeren, om aan de steden en corporatiën, welke verlangen hare tot dusverre gebruikelijke wapenen te behouden, deswege in Onzen naam acten van bevestiging, volgens het ten dezen geannexeerde model, af te geven;

2° Ten aanzien der nieuw te erlangen wapenen, te inhaereren het bepaalde bij Ons bovengemeld besluit en de consideratiën van den Hoogen Raad van Adel omtrent derzelver zamenstelling te blijven afwachten."

In de noordelijke provinciën gaven vele gemeenten aan het verlangen gevolg, doch het is niet te verwonderen, dat de meeste gemeentebesturen van Limburg, die, zooals wij vroeger aangetoond hebben, verplicht waren geweest achtereenvolgens met de uniforme stempels der Fransche Republiek en van het Keizerrijk te zegelen, niet meer wisten, hoe de zegels der oude schepenbanken hadden uitgezien.

De besturen waren immers in onze provincie zoo nieuw als de Fransche gemeentezegels zelve en hadden niets met de voormalige schepenbanken gemeen.

Hierbij kwam nog, dat de Koninklijke Besluiten, met hun na-

sleep van formaliteiten, niet zeer geschikt waren, om bij de besturen der gemeenten den lust op te wekken, tot het doen van de noodige stappen, ten einde in het bezit van een wapen te geraken.

Even als elders het geval was, had ook hier de toenmalige Gouverneur der provincie, Jean-Charles de Brouckère (1), de zaak ter harte genomen en daaromtrent aan de gemeenten eene aanschrijving gericht; doch niet met het gewenschte gevolg. Dit blijkt ten duidelijkste uit een schrijven, dat wij van hem vinden, gedagteekend den 16 Sept. 1816 (n°. 22) en waarin hij de vraag van den Raad van Adel beantwoordde, waarom zich nog geene gemeenten aangemeld hadden, ter verkrijging of erkenning van een gemeentewapen, daar de kosten, aan de aanvraag verbonden, zoo uiterst gering waren. Dit schrijven luidt als volgt:

„Niettegenstaande de door mij gedane aanschrijving, zijn mij nog niet dan zeer weinige verzoeken van dien aard geworden, terwijl het grootste gedeelte der gemeenten mijner provincie in gebreke is gebleven, om deswegens eenige aanvragen te doen; de bijgevoegde lijst zal U Hoogwelgeboren de namen der gemeenten en heerlijkheden, alsmede den aard van hun verzoek doen kennen. In het algemeen zij aangemerkt, dat vele der gemeenten voortijds geen ander wapen voerden, dan dat van den *patroon der kerk;* ten anderen, dat in vorige tijden verscheidene dorpen tot een of ander graafschap of wel tot een kapittel behoorden, alle hetzelfde wapen, dat van den graaf of wel van het kapittel voerden, hetwelk nu niet meer kunnende plaats hebben, diensvolgens daaromtrent eenige algemeene bepalingen dienen te worden gemaakt.

Ik zal inmiddels nog eene andere aanschrijving doen, tot het inzenden van de wapens en bij eene gelegenheid d'eer hebben die aan U. H. W, G. te zenden:

Naamlijst der Gemeentens of Heerlijkheden der provincie Limburg, welke de confirmatie hunner wapens verzoeken, of verlangen in het vervolg een wapen te voeren (2).

---

(1) Deze was Gouverneur van 16 Sept. 1815—1828. Zie *Publications* etc. *du duché de Limbourg*, t. XIV, p. 211.

(2) N° 3, 4, 13 en 14 maken tegenwoordig deel uit van de Belgische provincie Limburg.

1. Stad Marstricht verzoekt om continuatie van het oude.
2. „ Valkenburg id.
3. „ Lanaken id.
4. Heerlijkheid Opitter id.
5. Barony Well id
6. Gemeente Nuth id.
7. Heerlijkheid Cadier id
8. „ Blitterswijk id.
9. „ Wanssum id.
10. „ Stevensweert id.
11. Heel, Pol en Panheel, om een wapen in het vervolg te mogen voeren.
12 Gemeente Berg, om continuatie van het oude.
13. Stad Tongeren, id.
14. Gemeente Ophoven, om een wapen in het vervolg te mogen voeren.
15. Gemeente Ohé en Laak, id.
16. „ Roosteren, id.

Of de toenmalige Gouverneur zich nogmaals tot de Gemeentebesturen wendde, weten wij niet. Zeker is het, dat aan het verlangen van den Hoogen Raad van Adel slechts nu en dan door een Gemeentebestuur werd voldaan.

Deze traagheid is grootendeels te wijten aan het Koninklijk Besluit van 3 Januari 1818, hetwelk bepaalde:

„1° dat de Besturen van alle de gemeenten, hoe sterk of hoe weinig ook bevolkt, die niet verkiezen een wapen te behouden of te verkrijgen, een cachet zullen kunnen gebruiken, houdende de woorden: PLAATZELIJK BESTUUR VAN. . . . .

2° dat alle Gemeentebesturen, welke verlangd hebben of verlangen zullen een eigen wapen te hebben, gehouden zullen zijn hetzelve te voeren met het omschrift: PLAATZELIJK BESTUUR VAN. . . . . .

Zullende, ingeval eenige gemeente, wier bevolking geen 5000 zielen bedraagt, verlangen mogten, dat het regt van een eigen wapen te behouden of te verkrijgen haar *gratis* worde toegekend, dezelve zich daartoe aan Ons moeten adresseeren, ten einde deswege door Ons zoodanig worde gedisponeerd, als de omstandigheden zullen medebrengen.”

Dit laatste zelfs vermocht niet den lust der Gemeentebesturen op te wekken. Het aantal der aanvragen bleef steeds gering.

In de Noordelijke provinciën ging men naderhand, voor en na, tot de aanvraag over. In Limburg echter werden eerst in de laatste jaren de noodige stappen daartoe gedaan.

Aan Limburg's Rijksarchivaris, wijlen den Zeer Eerw. Heer Habets, is voornamelijk die omkeer ten goede te danken.

Hij wendde zich bij schrijven tot Zijne Excellentie den Commissaris des Konings in deze provincie en stelde zich beschikbaar tot het verschaffen van de noodige gegevens aan de Gemeentebesturen, opdat deze met vrucht zich tot den Koning konden wenden, ten einde in het bezit van een wapen te geraken. De Commissaris des Konings richtte een schrijven, d. d. 29 April 1887 (n° 58), tot de Gemeentebesturen, waarbij hij hen aanraadt, op grond, dat het wel eens gebeurde, dat door Gemeentebesturen bij den Koning aanvraag werd gedaan ter verkrijging van een gemeentewapen, zonder dat die aanvragen met kennis van zaken geschiedden, bij eventueele aanvraag om zoodanig wapen, vooraf de medehulp en de voorlichting in te roepen van den Rijksarchivaris.

Ten gevolge van dit aanbod vervoegden zich achtereenvolgens meerdere Gemeentebesturen tot den Rijksarchivaris, om hen te willen voorlichten en behulpzaam te zijn, bij het aanvragen of erkennen van een wapen. Hij heeft echter zijn taak niet kunnen voltooien. De arbeid werd voortgezet door zijn opvolger, den Heer A. J. Flament, en aan beider tusschenkomt is het te danken, dat thans het grootste gedeelte der Limburgsche Gemeenten in het bezit van een wapen is.

Zooals wij zagen, zijn de kerspelen aan de heerlijkheden voorafgegaan.

De schepenbanken der heerlijkheden schijnen doorgaans het zegel der parochiekerk te hebben overgenomen Wij meenen dit te mogen afleiden uit de aanwezigheid van zoovele schepenbankzegels, die den patroonheilige in het veld voeren.

Zegels van schepenbanken en leenhoven — om niet te gewagen van de zegels van kerkelijke instellingen — worden bij de vleet aangetroffen.

Dit kan niet gezegd worden van wapenzegels, die men thans zou noemen gemeentewapens.

Wapenzegels of gemeentewapens bezaten de volgende steden dezer provincie: Maastricht, Roermond, Venlo, Sittard en Thorn.

Wat het wapen van Maastricht betreft, lezen wij in de Raadsnotulen dier stad van 28 Augustus 1542 „dat men op den twe bussen, die gegoten sullen worden van Chrisstoffels *in den luchter*, sal doen stellen offt maken een maecht, voer haer haldende eenen schilt metter sterren, als die gewoenlijke stadt wapen is."

Of de zegels van Valkenburg, Susteren, Stevensweert, Nieuwstad, Echt en Weert, als wapenzegels dan wel als gemeentewapens moeten beschouwd worden, zullen wij den lezer laten beslissen, bij de afzonderlijke behandeling van ieder dezer gemeenten. In ieder geval was het getal wapenzegels of gemeentewapens in de provincie Limburg klein.

Nochtans wilde de Regeering de invoering van gemeentewapens. Die moesten derhalve in die plaatsen, welke vroeger geen wapenzegel hadden, zooveel mogelijk uit geschiedkundige gegevens worden samengesteld, met dien verstande natuurlijk, dat zij zooveel mogelijk het karakter van een wapenzegel verkregen.

Het is geen wonder, dat men dadelijk in schromelijke begripsverwarringen verviel.

De studie der Sphragistiek moest nog geboren worden.

In dit ongelukkig tijdsgewricht werd door den Hoogen Raad van Adel, den 5 Dec. 1820, aan den Koning het voorstel gedaan, om bij ampliatie van Hoogstdeszelfs besluit van 24 Dec. 1814 te bepalen:

„1°. dat aan geen gemeenten, die niet het regt hadden, om één of meerder leden tot de vergadering der Provinciale Staten te kiezen, of corporatiën daarmede gelijkstaande, bij de bevestiging van hun oud wapen of het bekomen van een nieuw, versierselen van kroonen en schildhouders zou verleend worden; het en ware, dat de Koning zulks als eene belooning voor buitengewone verdiensten wilde vergunnen;

2°. dat aan geen der voorsz. gemeenten, ter gelegenheid van eene bevestiging van het oude of het verleenen van een nieuw wapen, zou toegestaan worden, het geslachtwapen van hare voormalige Heeren, het en ware, dat zulks opklom tot eenige eeuwen herwaards. In dier voege, dat een vroeger, hetzij reeds uitgestorven of nog levend geslacht, voerende was een en dezelfde

naam als de gemeente in kwestie, en hebbende ook een en hetzelfde wapen gehad;

3°. dat aan alle steden, die het regt bezitten een of meerdere leden tot de vergadering der Provinciale Staten te kiezen, of corporatiën daarmede gelijkstaande, bij de bevestiging van haar wapen, verciersclen zullen verleend worden, bestaande in kroonen en schildhouders."

Dit voorstel kon echter 's Konings goedkeuring niet geheel en al wegdragen. Den 22 December 1821, bij gelegenheid dat aan de gemeente Moorseele, provincie West-Vlaanderen, een wapen geschonken werd, bepaalde de Koning, „dat de verciersclen van kroon en tenanten alleen zullen worden toegestaan voor de wapenen dier gemeenten, welke in de Provinciale Staten door één lid of meerdere leden zullen worden vertegenwoordigd; — Zullende echter deze bepaling niet van toepassing zijn op zoodanige gemeenten, die reeds vóór den jare 1795 soortgelijke verciersclen bij hunne wapens voerden en aan welke mitsdien zal worden vergund om dezelve, desverkiezende. te blijven behouden."

Hierbij dient nog opgemerkt te worden, dat de Hooge Raad van Adel vroeger tot regel had, wanneer een Gemeentebestuur geen beschrijving van de kleuren of metalen van het verlangde wapen wist te geven, steeds die van het Rijkswapen er in op te nemen.

Dit was oorzaak, dat niet alleen in deze provincie, doch ook in de overige provinciën vele onhistorische en onheraldische wapens ontstonden.

Terecht werd dan ook in 1891, op het „Congrès Archéologique et Historique de Bruxelles" in de 3e sectie „Etudes Historiques et Archéologiques" de volgende stelling behandeld: „Beaucoup de communes des anciennes dix-sept provinces des Pays-Bas portent des armoiries erronées. Citer ces communes et fournir leurs blasons, en rapport avec les données historiques".

Tot verslaggever dezer kwestie werd de bekende sigillograaf en heraldicus J. Th. de Raadt benoemd. Men dient hierbij in het oog te houden, dat vele gemeenten in België haar wapen aan de uitvoering van het Koninklijk Besluit van 1814 te danken hebben. De geleerde Rapporteur heeft een belangrijk verslag zijner bevin-

dingen, uitgegeven in de „Mémoires, Documents et Questionnaire du Congrès." (1)

Ook hij maakt terecht een onderscheid tusschen wapens en zegels en wijt de schuld van de onhistorische en onheraldische wapens, die verleend zijn geworden aan den invloed van het Koninklijk Besluit van 1814.

„Les desiderata, (zoo drukt hij zich uit,) présentés par la plupart d'entre-elles (c. à d. les administrations communales) faut-il le dire, étaient des plus fantaisistes. Les communes choisissaient, au hasard, les armes d'un ancien seigneur, ou bien elles demandaient un emblème, qu'elles avaient trouvé dans le champ d'un sceau d'autrefois, ou bien encore, on fabriquait un rébus plus ou moins naïf et, presque toujours, fort peu héraldique faisant allusion au nom de l'endroit

Que de monstruosités ont été créées de la sorte! Telles toutes ces armoiries, où nous voyons, sur le bouclier, devenus *meubles*, des soutiens, tenants et supports, avec leurs écus; des paysages, villes, villages et autres hérésies du genre. Que de cimiers reposant immédiatement sur l'écu, que de couronnes, de formes diverses, placées, tantôt directement sur celui-ci, tantôt sur le casque, que de supports, empruntés au règne végétal, ne doit-on pas à cette époque!"

De Heer de Raadt lichtte zijne memorie op het Congres toe, door de fouten aan te toonen op een aantal wapens van Belgische gemeenten.

Het spreekt van zelf, dat ook menige gemeente in onze provincie in het bezit van een wapen is, dat niet alleen onhistorisch, maar zelfs, zooals de Franschen zeggen, eene absurditeit is.

Nuth b. v. heeft in zijn nieuw gemeentewapen (?) een ridder, die zelf niet in een schild staat — hetgeen zoo kwaad niet is — maar ook niet als schildhouder figureert!

De fouten, die in de gemeentewapens dezer provincie voorkomen, zullen wij in den loop van dit werk telkens aanstippen.

Ten slotte nog een woord over de plaats van den patroonheilige in de gemeentewapens, die, zooals wij aangetoond hebben, als hoofdfiguur het veld van het zegel vulde.

---

(1) 2e livraison p. 179 en volg.

Volgens het gevoelen van genoemden Heer de Raadt, kan de plaats van den patroonheilige niet anders zijn, dan die van „soutien ou de tenant, placé à côté de l'écu ou derrière lui." (1)

Het Koninklijk Besluit van 22 Dec. 1821 laat aan de gemeenten, zooals wij gezien hebben, het voeren van schildhouders toe in twee gevallen, 1° „wanneer de gemeenten in de Provinciale Staten door één lid of meerdere leden worden vertegenwoordigd" en 2° wanneer zij, ofschoon niet vertegenwoordigd in de Provinciale Staten, reeds vóór den jare 1795, soortgelijke versierselen bij hunne wapens voerden, en aan welke mitsdien zal worden vergund, om dezelve desverkiezende te blijven behouden."

Met een beetje goeden wil, had men, ten gevolge van n° 2 dezer bepaling, gemeentewapens kunnen verleenen, die zooveel mogelijk het zegel der oude schepenbank weergaven.

Gemeentewapens immers bezaten de meeste plaatsen onzer provincie niet. Het lag derhalve voor de hand, dat men tot de historische voorwerpen van iedere gemeente (in zake sigillographie) zijne toevlucht moest nemen.

Bij gebrek aan gemeentewapens, was het zegel der schepenbank eeuwenlang het officieel kenmerk geweest der gemeente. Waarom wees de Hooge Raad van Adel den Koning er niet op, dat, bij ontstentenis van een gemeentewapen, een schepenbankzegel, dat eeuwenlang die gemeente tot onderscheidingsmerk had gediend, gemakkelijk tot gemeentewapen kon hervormd worden, zonder in botsing te komen met n° 2 van voormeld Koninklijk Besluit?

Men is, wel is waar, een tijd lang op den goeden weg geweest. De patroonheilige werd hoofdfiguur, met een of ander adelijk wapen aan den voet.

Maar helaas, van dien goeden weg is men alras afgeweken!

Men bedekt thans het geheele veld van den stempel met een schild, dat gewoonlijk nog geheel willekeurig gekleurd wordt. Dit schild deelt en doorsnijdt men, met dezelfde willekeur, en bezaait de vakken met allerlei heraldische voorstellingen, zoodat het schild veel heeft van een schaakbord. Dit schild doopt men

---

(1) *Compte rendu du Congrès Archéologique et Historique de Bruxelles*, 1891, p. 431.

met den naam van gemeentewapen, ofschoon het volgens de regels der heraldiek niets anders is dan een mislukt blazoen.

Wapen kan men het immers niet noemen, wegens de wapens, die men in de vakken van het schild aanbrengt, wijl die wapens niet behooren aan heeren die in de plaats nog souvereine rechten bezitten (1).

Wat blijft dan nog over als *geldig* figuur van het groot schild dat de geheele oppervlakte bedekt? Het miniatuurbeeldje van den patroonheilige, dat statige hoofdfiguur, of liever, schildhouder moest zijn van de blazoenen der oudste en der laatste feodale bezitters.

Het is te hopen, dat men, zooveel mogelijk, tot de oude regels der heraldiek zal terugkeeren.

---

(1) Men vergelijke: D[r] FRIEDRICH LEIST, *Urkundenlehre*. Verlachshandlung von J. J. Weber, 1882.

HERTOGDOM LIMBURG.

Den 27 December 1886 werd bij Koninklijk Besluit (N° 26) aan het Hertogdom Limburg volgend wapen verleend:

Een gevierendeeld schild; het eerste kwartier in zilver een van goud gekroonde en geklauwde leeuw van keel met dubbelen staart (VALKENBURG); — *het tweede kwartier in goud een van keel getongde en geklauwde ongekroonde leeuw van sabel* (GULIK); — *het derde kwartier in goud drie horens van keel, geplaatst twee en een, en voorzien van banden van zilver* (HORNE); — *het vierde kwartier in azuur een leeuw van goud met dubbelen staart, getongd van keel, gekroond en geklauwd van goud* (GELDERLAND *vóór 1371)* — *over alles heen een hartschild van zilver beladen met een van goud gekroonden en geklauwden leeuw van keel met dubbelen staart* (LIMBURG); *het schild gedekt met den Limburgschen hertogelijken hoed of kroon.*

AMBY.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Maastricht.)

Deze plaats ressorteerde, van oudsher, onder Meerssen (1).

De kapel, die er zich bevond, werd door een priester van Meerssen bediend (2). Zij werd tot parochiekerk verheven onder het bestuur van Henricus Cuyckius, bisschop van Roermond. Dit geschiedde, in ieder geval, vóór 1609 (3).

Amby heeft altijd behoord onder de schepenbank van Meerssen en steeds in de lotgevallen dezer plaats gedeeld.

Te Amby bezat het kapittel van St. Servaas te Maastricht een gedeelte der tienden en eene tiendschuur. Dit tiendrecht is wel eens met dat van het aangrenzend Heer, dat geheel aan vermeld kapittel behoorde, verward geraakt en meer dan eens eene bron van oneenigheden geweest.

Na het partage-traktaat van 1661 vormde Meerssen met Amby een der vier hoofdbanken van het Staatsch gedeelte van Valkenburg.

Als patrones der kerk en vroegere kapel wordt de H. Walburgis, maagd, vereerd.

Bij Koninklijk Besluit van 26 October 1895 werd aan de gemeente Amby, ter herinnering aan het historisch verleden, een wapen verleend, dat ons het beeld der kerkpatrones benevens het

---

(1) Zie artikel *Meerssen* en Jos. HABETS : *Beknopte Geschiedenis der proostdij van Meerssen*, in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV p. 16.

(2) *Ibid.*, p 39.

(3) Jos. HABETS : *Houthem—St. Gerlach*, in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VI p. 36.

blazoen van het land van Valkenburg te zien geeft. Het werd volgenderwijze omschreven (1):

Gedeeld: rechts in zilver, een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en geklauwd van goud, (wapen der heerlijkheid VALKENBURG); *links in keel de* H. WALBURGIS, *aanziende, met een gouden nimbus om het hoofd, gelaat en handen van natuurlijke kleur, gekleed in het Benedictijner ordekleed, bestaande in een wit kloostergewaad met een kap van sabel, in de linkerhand den abbatialen kromstaf en in de rechter een vaasje, beiden van goud, houdende, rechts aan de voeten vergezeld van een koninklijke kroon van goud.*

Wat de rangschikking der wapenfiguren betreft, hadden wij, naar hetgeen wij daaromtrent in onze voorrede medegedeeld hebben, liever gezien, dat men de beeldtenis der kerkpatrones als hoofdfiguur, met het wapen der Benedictijnen van Reims (2) en dat der heerlijkheid Valkenburg aan den voet geplaatst had.

(1) *De Maasgouw, Orgaan voor Limburgsche Geschiedenis*, Jaarg. 1896, p. 1.
(2) Zie artikel *Meerssen*.

AMSTENRADE.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Heerlen.)

Deze plaats heeft, voor zoover bekend is, nooit eene schepen bank gevormd; zij is enkel een kerkdorp geweest, dat aan de schepenbank van Oirsbeek onderhoorig was en deel uitmaakte van het land van Valkenburg.

De parochiekerk is toegewijd aan de H. Gertrudis.

De bank van Oirsbeek, bestaande uit het dorp van dezen naam en uit de dorpen Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek, zoomede de bank Brunssum, bestaande uit het dorp van dezen naam, met Schinveld en Jabeek, werden in 1557 door de Spaansche Regeering als heerlijkheid verpand en in 1610 als zoodanig verkocht aan het geslacht Huyn Den 26 Februari 1654 werden voornoemde banken met de heerlijkheid Geleen en Spaubeek, tot één graafschap verheven, onder den naam van Graafschap van Amstenrade en Geleen (1)

Achtereenvolgens hebben over de heerlijkheid Oirsbeek en later ook over het graafschap van Amstelrade en Geleen geregeerd de volgende geslachten:

1°. HUYN. Wat het blazoen dezer familie, waarvan een andere tak later te Geleen gevestigd was, betreft, dit vertoont het slangen kopkruis, dat eveneens door de stad Sittard en door een dertigtal adellijke familiën uit den omtrek dier stad gevoerd werd (2). Bij gelegenheid van de verheffing der familie Huyn in den graven-stand, werd uitdrukkelijk bepaald, dat de linie Geleen de drie

---

(1) JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 289, noot.

(2) M. JANSSEN: *Bijdrage tot de geschiedenis van het stadswapen van Sittard*, in de *Public.* etc. t. XVI, p. 235 en volg.

koekjes van keel op een veld van zilver, zijnde het wapen der familie Printhagen, zou gekwartierd voeren met het dubbel slangenkopkruis, en dat die van Amstenrade de koekjes als hartschild zou voeren (1).

Het geslacht Huyn is sedert ongeveer een paar eeuwen uitgestorven (2). Godefrida Maria Anna, gravin Huyn van Geleen en Amstenrade, was de laatste erfdochter en de laatste naamdraagster van dit geslacht.

2°. Door haar huwelijk, in 1665, met Karel Diederich Otto, vorst van Salm tot Anholt, keizerlijk geheimraad en opperhofmeester, kwam het graafschap in het, sedert 1512 rijks vrijheerlijke en later grafelijke en vorstelijke geslacht VAN SALM DIETRICHSTEIN.

Wapen van Salm: op een veld van zilver, twee met de ruggen naar elkaar toegekeerde zalmen van keel, en dat van Dietrichstein: geschuind van goud en keel, over de deelingslijn heen twee wijnlezersmessen van zilver, gesteeld van goud, met de ruggen naar elkaar toegekeerd en paalsgewijze geplaatst (3).

Hierna kwam het graafschap aan de adellijke families:

3° DE LIGNE, wapen: van goud met een rechterschuinbalk van keel (4) en

4° DE WILLEMS, wapen: een ossenkop, met ring door den neus, en eindelijk, 5° op het einde der vorige eeuw, aan het geslacht MARCHANT D'ANSEMBOURG, wapen: gevierendeeld: 1 en 4, in een veld van zilver, een dubbelstaartige leeuw van sabel, getongd van keel en gekroond van goud; 2 en 3, in een veld van zilver, eene driehoekige egge van sabel (5).

In het wapen, dat door het Gemeentebestuur aan Hare Majesteit de Koningin in 1896 werd aangevraagd, werden het beeld der

---

(1) J. B. RIETSTAP: *Armorial Général.* Gouda, 2e édit., t. I, p. 1013, 2e kol.

(2) S. DE VRIES: *De doorluchtige wereld,* editie 1700, t. I, p. 637 en *De Maasgouw,* Jaarg. 1890 n° 25 en volg.

(3) S. DE VRIES, *Op. cit.* t. II, p. 611 en A. FAHNE: *Gesch. der Köln., Jül. und Berg. Geschl.* t. II, p. 126. Voor Dietrichstein zie men GATTERER: *Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldick.* Nürnberg, 1759, p. 51.

(4) *Poplimont: La Belgique héraldique.* Paris 1866, t. VI. p. 321 en volg.

(5) Zie over dit geslacht: DARIS: *Notices sur les églises de Liége,* t. V p. 13.

H. Gertrudis met de wapens der geslachten Huyn en Marchant d'Ansembourg, de eerste en de laatste bezitters van het Graafschap, aan hare voeten, opgenomen. De Hooge Raad van Adel was van oordeel dat, indien de gemeente een wapen wenschte te voeren, het volgenderwijze diende te worden samengesteld:

Gedeeld: I. *in goud de* H. GERTRUDIS *met gelaat en handen van natuurlijke kleur, het hoofd gedekt door eene kroon van goud en omgeven door een nimbus van hetzelfde, gekleed in een kloostergewaad van sabel, houdende in de linkerhand een staf van goud met een kromming van sabel, tegen welken staf vier muizen van zilver achter elkander opklimmen ;* II. *doorsneden : A : in keel een dubbel slangenkopkruis van zilver en een hartschild van zilver met drie koeken van keel,* HUIJN ; *B : gevierendeeld : 1 en 4, in zilver een goud gekroonde en rood getongde dubbelstaartige leeuw van sabel, 2 en 3, in zilver een driehoekige egge van sabel (hartschild van het wapen der graven* DE MARCHANT D'ANSEMBOURG).

Bij dit project van wapen zijn wij verplicht, dezelfde opmerking te maken als bij het wapen der gemeente Amby.

ARCEN EN VELDEN.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

Het dorp Arcen kan wel het Romeinsche *Arenatium* zijn, dat op de kaarten van Peutinger wordt aangetroffen. Ter plaatse zelf leidt men evenwel gewoonlijk den naam af van het latijnsch *Arx* en nog wel van *Arx Caesaris*.

Vóór de Fransche Revolutie vormde Arcen, met het in de nabijheid gelegen Lom, éene schepenbank en heerlijkheid.

Arcen en Lom behoorden tot het land van Krickenbeek. Op het eind der XIe eeuw komt dit land als graafschap voor. Hendrik, de eerste graaf van Kessel, was ook graaf van Krickenbeek. Tegen de helft der XIIIe eeuw werd Krickenbeek bij het Hertogdom Gelder gevoegd, terwijl de benaming van graafschap toen veranderd werd in die van ambt.

Krickenbeek bleef behooren aan de Spaansche Nederlanden. In 1713 kwam dit ambt aan Pruisen.

Tijdens de Fransche Overheersching behoorden Arcen, Velden en Lom bij het departement van de Roer. In 1815 werd Arcen aan het koninkrijk der Nederlanden toegevoegd. Bij de nadere grensregeling in 1817, werd het met Velden tot éene gemeente vereenigd (1). Lom werd Pruissisch grondgebied.

De heerlijkheid Arcen—Lom zou, naar men meent, een zonneleen geweest zijn, hoewel het leenboek van het hertogdom Gelder „dat huys ende dorp (Arcen) mit den gerichte darto behoorende,

---

(1) A. J. Flament: *De politieke en rechterl. verdeel. en indeel. van het Overkwartier van Gelderland*, p. 8.

hoge ende lege", als een leen vermeldt, den hertog van Gelder toebehoorende (1).

Als oudste heer der heerlijkheid Arcen (1355—1356) is bekend ridder Otto VAN BUREN, broeder van Bela van Malberg, abdis van O. L. Vrouw-Munster te Roermond (2).

Het wapen der van Buren's, dat het stadje van dien naam thans nog voert, vertoont een veld van keel, beladen met een beurtelings gekanteelden (bretessée et contre-bretessée) dwarsbalk van zilver.

Na dit geslacht kwam de heerlijkheid door huwelijk aan de familie SCHENCK VAN NYDEGGEN; wapen: in een veld van sabel een naar links gewende, klimmende, dubbelstaartige leeuw van goud, getongd en geklauwd van keel.

Op het einde der XVe eeuw, eveneens door huwelijk, kwam Arcen aan de graven van Gelder, eene bastaardlinie van het geslacht der hertogen van Gelder, en waarvan heden ten dage nog afstammelingen in Beijeren voortleven.

Zij voeren hetzelfde wapen als de genoemde hertogen. Wijl dit blazoen op verschillende zegels der schepenbanken van het oude Hertogdom Gelder en, behalve in het tegenwoordige Gemeentewapen van Arcen, in meerdere Limburgsche gemeentewapens voorkomt, zullen wij hier eenige bizonderheden over den oorsprong ervan laten volgen.

Volgens van Spaan's „Oordeelkundige Inleiding tot de Historie van Gelderland" (3), verwisselde graaf Otto II (1229—1271) het

---

(1) *De Maasgouw, orgaan voor Limburgsche Geschiedenis...* Jaarg. 1890, p. 94. Men vergel. mede: HENRI DE L'ESCAILLE: *Les fiefs du Haut-Quartier de la Gueldre* in de *Public. du duché de Limb.*, t. XXXI, p. 248.

De heerlijkheid schijnt tegen het jaar 1400 aan den Suzerein vervallen geweest te zijn, want, den 20 April 1402, schenkt Reinoud, hertog van Gelder en Gulick, aan Jan, zoon van Jan van Buren, «vrij, los und ledich dat slosse ind herlicheit van Aerssen», op voorwaarde, dat hij in huwelijk zou nemen «Reinards nichte Marijken, die dochter van wijlen zijn broeder Willem van Gelre en Gulick». Zie LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. IV, p. 13.

(2) J. B. SIVRÉ, *Inventaris van het Oud-Archief der gemeente Roermond*, 3e stuk, 2e afl. p. 234.

(3) Gedrukt te Utrecht, 1802. Dl. II, p. 71.

oorspronkelijke wapen der Geldersche graven, n. l. de drie mispelbloemen, als heraldische figuur, tegen den leeuw. Sinds dien tijd voerde het geslacht: op een veld van azuur een klimmenden leeuw van goud, gekroond van goud en getongd van keel. Bij den leeuw voegde zijn zoon, graaf Reinoud I (1271 –1318), nog blokken. Deze verdwenen echter uit het Geldersche wapen, na de verheffing van Reinoud II (1318 –1343) tot de hertogelijke waardigheid, in Maart 1339 (1). Een dertigtal jaren later stierf dit geslacht uit. Willem van Gulik, die het hertogdom erfde, verbond het Geldersch wapen met dat van zijn geslacht: een klimmende, ongekroonde leeuw van sabel, op een veld van goud, zoo nochtans dat beide wapens ieder op een afzonderlijk schild, naast elkander stonden. Eerst onder diens opvolger, Reinoud IV, werden beide wapens onder den Gelderschen helm tegen elkander geschoven op één schild, zoodat de twee klimmende leeuwen tegenover elkander stonden, rechts de Guliksche, links de Geldersche.

Onder hertog Arnold van Egmond werden de leeuwen van plaats verwisseld (2).

Het zoogenaamde geslacht van Gelder bleef ook dit wapen voeren.

De heerlijkheid en het slot Arcen verbleven aan de grafelijke familie van Gelder, tot op het einde der vorige eeuw.

Kort vóór de Fransche Revolutie gingen zij door huwelijk over aan het adellijk geslacht VON WYMAR VON KIRBERG; wapen: in een veld van goud, een St. Andrieskruis van keel.

Het prachtige oude slot werd in 1876 door den toenmaligen eigenaar, Baron Frans von Dalwigk zu Lichtenfels, aan den Rijksgraaf von Wolff-Metternich verkocht.

De kerkpatronen zijn de H.H. Petrus en Paulus.

Het oudste zegel der schepenbank, dat ons bekend is, schijnt, te oordeelen naar den vorm der gothieke letters, die het randschrift versieren, uit het laatst der XIIIe of het begin der XIVe eeuw te dagteekenen.

---

(1) VAN SPAEN, op. cit. t. II, p. 100.

(2) FRIEDRICH NETTESHEIM: *Geschichte der stadt und des ambtes Geldern.* Crefeld, 1863, in Commission bij Gustav Kühler, Arnhem, J. A. Nijhoff en Zn. Erster band p VII, verso.

Dit zegel vertoont eene gedekte, gothieke poort, met twee getinneerde zijtorens, op elken torentrans een vaandel, aan den buitenkant van iederen zijtoren een klein uitgebouwd torentje; onder de poort ziet men een schildje met het blazoen van het geslacht van Buren, zooals het hierboven is beschreven. Het omschrift luidt: SIG. SCABINORVM DE ARCEN. Het zegel heeft eene doorsnede van 4.5 c.M.

Onder de heeren van Arcen, uit het geslacht van Gelder, werd later het zegel der schepenbank vernieuwd, doch het behield dezelfde voorstelling; slechts het wapen onder de poort werd vervangen door dat der familie van Gelder, zooals het hierboven beschreven is en in het tegenwoordige gemeentewapen is opgenomen.

Ook het omschrift onderging eene verandering: SIGILLVM SCABINATVS ARCENSIS. Midd. 4 3 c.M. (1).

Dit laatste zegel is tot aan de Fransche Revolutie in gebruik gebleven.

In het hierna medegedeelde Koninklijk Besluit van 5 November 1889 werd het wapen van Buren niet, en dat der familie van Geldern wel opgenomen, op grond, dat de naam Gelder tevens het land aanduidt, waaronder Arcen geressorteerd heeft.

Het dorp *Velden*, dat thans met Arcen eene gemeente uitmaakt, vinden wij reeds vermeld in eene oorkonde, betreffende de stichting der Proostdij te Millen, door Arnold I, aartsbisschop van Keulen, uit het jaar 1144 (2). Velden behoorde eveneens tot het land van Krickenbeek en onderging dezelfde politieke lotsverwisseling als Arcen.

Den 14 Februari 1359 schonk „ridder Frederic van den Barghe, here van Grebben" (Grubbenvorst), aan het klooster der Kruis-

---

(1) De stempel van het eerstbeschrevene zegel, in geel koper, berust thans nog op het gemeentehuis te Arcen; die van het andere was, vóór een aantal jaren nog, in het bezit van Monseigneur Fransen te Heythuisen. Sedert diens overlijden schijnt hij in handen van een zijner familieleden gekomen te zijn. Zie over de zegels der schepenbanken Arcen en Velden: *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, dl. I, p. 131, 152 en 159 en *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XVI, p. 240 de afbeelding van het zegel van 1644; wat de uitgebouwde torentjes betreft, is deze laatste afbeelding foutief. Zie VAN DEN BERGH: *Beschrijving der vroegere Nederlandsche Gemeentezegels.* 's Gravenhage, Nijhoff 1878, en verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg.

(2) LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. I, p. 240.

heeren te Venlo, in erfpacht, 7[5] morgen land, gelegen binnen „het kirspel van Velden" (1).

Velden was voorheen eene heerlijkheid, in twee helften verdeeld; de eene helft behoorde aan de heeren der heerlijkheid Arcen en de andere aan een der twee bezitters der heerlijkheid Grubbenvorst (2).

De benaming van „Gebroken slot" welke thans nog eene plaats te Velden voert, herinnert nog aan deze splitsing.

De „richters" of schouten dezer beide heerlijkheden zaten, om die reden, met hun tweeën de vergaderingen der schepenen van Velden voor.

De schepenbank bezat in 1437 geen eigen zegelstempel, zooals blijkt uit eene oorkonde van dat jaar, waarin „Johan van Udem en Gerard van der Westerbeek, beide in der tijt richter tot Velden van beyde heerlicheiden, als van Aerssen en Grubben, en voirt gemeyne schepenen der dynckbanck van Velden", verklaren, „dat sy selven gheyn gemeyn scependoms sigell en hebben" (3).

In 1460 bezat evenwel de bank een „ghemeyn schependoms segel". Een afdruk ervan hangt aan eene akte van 25 Januari van dat jaar (4) en vertoont een tak met vijf eikenbladeren, onder aan den tak twee eikeltjes, en is omgeven door een omschrift in gothieke letters, waarvan nog te lezen is: .... SCEPE.... VENT VELD.... Middell. 3,5 c.M.

In 1492 maakt de schepenbank gebruik van een zegelstempel, die een St. Andrieskruis in een schild vertoont. Het zegel is omgeven door het omschrift S VAN GEMEIN SCEPPEN V. V. D. hetgeen beduidt : SIEGEL VAN GEMEIN SCEPPEN VAN VELDEN. Middell. 2,5 c.M. Afdrukken van dezen zegelstempel bevinden zich o. a. nog aan akten van de jaren 1517, 1686 en 1763 (5).

---

(1) Archief van het klooster der Kruisheeren te Venlo in het Rijksarchief in Limburg. Frederik was een lid van het geslacht van den Berg van 's Heerenberg, zooals uit zijn zegel blijkt.

(2) Zie Grubbenvorst.

(3) Archief van het klooster der Kruisheeren te Venlo in het Rijksarchief in Limburg. Charter van 24 Maart.

(4) Archief van het klooster der Kruisheeren in het Rijksarchief in Limburg.

(5) Zegel van 1517 in het archief van het klooster der Annunciaten. Id. van 1492, 1517 en 1686 in dat van het Kruisheerenklooster te Venlo. Beide archiefverzamelingen berusten in het Rijksarchief te Maastricht. Zie ook *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 199.

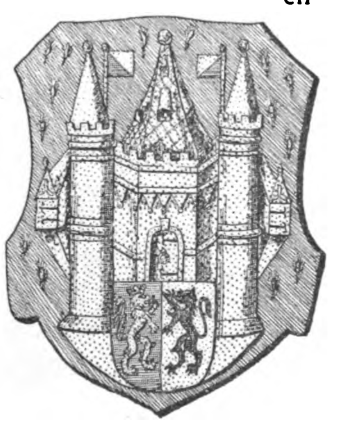
Er was nog een ander zegelstempel bij deze bank in gebruik, waarvan wijlen de heer Slanghen melding maakt (1). Een afdruk dagteekent van het jaar 1644 en komt volkomen overeen, èn wat den vorm, èn wat de voorstelling betreft, met het door ons beschreven zegel van Arcen, dat ten tijde der Heeren uit het geslacht van BUREN aldaar in gebruik was. Het zegel van Velden is omgeven door een onderschrift, dat, behalve den naam der plaats, (hier Velden in plaats van Arcen), eensluidend is met dat van Arcen. Een origineel afdruk van dezen stempel troffen wij niet aan, doch in het Rijksarchief alhier bevindt zich een afdruk in gips, dat wij met de beschrijving van Slanghen konden vergelijken; het werd conform bevonden.

Er waren dus twee zegelstempels, ten gevolge der tweeheerlijkheid, in gebruik.

Nu een woord over den oorsprong der twee eerstbeschreven zegels van Velden. Geen der geslachten, die er geregeerd hebben, heeft eene dergelijke figuur in het wapenschild gevoerd. De tak met eikenblaren en eikeltjes kan wel oorspronkelijk het persoonlijk zegel van een schout of schepen geweest zijn.

Wijl de parochie Velden als kerkpatroon den H. Andreas vereert, is het zeer goed te verklaren, waarom men een St. Andrieskruis in het latere zegel der schepenbank aantreft.

Bij Koninklijk Besluit van 5 November 1889 werd aan de gemeente Arcen en Velden volgend wapen verleend (2):

Een veld van sinopel, bezaaid met korenaren van goud (als zinspeling op den naam van het dorp VELDEN*) en beladen met eene Gothische poort met twee zijtorens van goud, op elken torentrans een vaandel, doorsneden van goud en azuur, met gouden steel en knop. Voor de poort een gedeeld schild, rechts in azuur een links gewende, gekroonde en van keel getongde leeuw van goud met dubbelen staart, links in goud een rechts gekeerde, van keel getongde en geklauwde leeuw van sabel, het wapen van* GELDER *en* GULIK.

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XVI, p. 240.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1890, p. 3.

Waarom men het wapen van het geslacht van Gelder en Gulik in het gemeentewapen opgenomen heeft, hebben wij hierboven verklaard. Wat de korenaren als zinspeling op den naam Velden, aangaat, is het onze bescheiden meening, dat deze voorstelling hier niet gemotiveerd is. Men had het denkbeeld, dat deze plaats thans deel uitmaakt van de gemeente, dienen in het wapen uit te drukken, hetzij door een tak met eikenblaren, hetzij door het St. Andrieskruis, in een vrijkwartier.

BAEXEM.

(Arrond. Roermond. — Kant. Weert.)

Tot aan de Fransche Revolutie behoorde dit dorp tot het land van Thorn.

Met Grathem vormde het een der vier kwartieren van dit vorstendom en één schepengerecht (1).

Het Guliksche adellijke geslacht van Baexem de Baxhof, hetwelk zijn zetel te Klein-Paerlo, onder St. Odiliënberg heeft gehad, en als wapen voert: in een veld van zilver, een klimmenden, dubbelstaartigen leeuw van keel, met tong en klauwen van azuur en gekroond van goud, heeft nooit heerlijke rechten te Baexem uitgeoefend.

De kapel van Baexem, die aan de parochie Thorn ondergeschikt was, werd omstreeks het jaar 1583 tot afzonderlijke parochie verheven.

De kerkpatroon is de H. Joannes de Dooper.

Exaten, dat thans tot de gemeente Baexem behoort, was vroeger een hof (curtis), die een deel vormde der bezittingen van de abdij van St. Pantaleon te Keulen, met Wessem tot hoofdbezitting.

Deze goederen kreeg, den 15 Mei 1219, Willem van Horn in erfpacht (2).

Den 27 April 1329 liet er zich Gerard van Horn meê beleenen door graaf Willem van Gulik (3).

Zoodoende werd Exaten ingelijfd bij het land van Horn.

Door het Gemeentebestuur zijn tot nog toe geene pogingen aangewend ter verkrijging van een gemeentewapen.

---

(1) Jos. Habets: *Gesch. van het Bisdom Roermond*, t. I, p. 64.

(2) Lacomblet, t. II, p. 45.

(3) *Ibid.*, t. III, p. 198, v.

BEEGDEN.

(Arrond. Roermond. — Kant. Roermond.)

Reeds in 1275 bezat Beegden eene eigen schepenbank, in het land van Horn (1).

Volgens wijlen den Zeer Eerw. Heer Jos. Habets, zou Beegden, tusschen de jaren 1676 en 1680 verpand, daarna tot heerlijkheid verheven en later verkocht zijn (2).

Het schijnt echter, dat de heerlijkheid nooit verkocht is (3).

Wel zijn de volgende heeren van Beegden bekend; doch deze worden uitsluitend als pandheeren vermeld. In 1676, wordt als zoodanig genoemd Charles CROLL, meier van het graafschap Horn, overl. in 1680 (4). Na hem, in 1690, vinden wij een lid van de familie FOSTIER, als pandheer genoemd (5); terwijl ongeveer honderd jaren later de pandheerlijke rechten behoorden aan Hendrik JOPPEN, J. U. L., raadsheer van den prins-bisschop van Luik en oud-burgemeester van Maastricht (6). De familie Joppen bewoonde het kasteel Beegden en noemde zich JOPPEN DE BEEGDEN.

---

(1) SLOET: *Oorkondenboek*, t. II, p. 934.

(2) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 76.

(3) In 1643 diende Beegden tot verblijfplaats van Gielis de Baexem. Zie EG. SLANGHEN, *Bijdragen* enz. p. 138.

(4) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. II, p. 265, en EG. SLANGHEN: *Bijdragen tot de Geschiedenis van het tegenwoordig Hertogdom Limburg*, p. 164.

(5) *Ibid.* p. 165.

(6) *Ibid.* p. 165.

In de lijsten der Magisstraatspersonen, door ons naar officieele bescheiden opgemaakt, komt hij in deze laatste hoedanigheid voor, van Luiksche zijde, in de jaren 1754, 60 en 68. Hij vervulde het ambt van schepen in de jaren 1749, 50 en 56, 62 en 70. Een A. Joppen, J. U. L., was burgemeester, eveneens van Luiksche zijde, te Maastricht, in 1792.

Joppen voert als wapen: doorsneden: van zilver en azuur, boven twee en beneden één zwaan van natuurlijke kleur (démembrés).

De verpanding der heerlijkheid heeft echter niet den minsten invloed uitgeoefend op de hieronder volgende zegels der schepenbank.

Kerkelijk wordt Beegden reeds in het jaar 1242 als parochie vermeld (1).

De kerkpatroon is de H. Martinus, de bekende bisschop van Tours.

Het oudste zegel der bank van Beegden vertoont, volgens de bekende exemplaren, o. a, van de jaren 1485, 1529 en 1534, den H. Martinus te paard, met den bedelaar er naast, alles naar links gewend; boven het hoofd van het paard een wapenschildje, beladen met drie horens (2—1), het wapen der graven van Horn. Het geheel omgeven door het omschrift: S. SCABINORVM VILLE DE BEICDEN. Middell. 3.3 c.M. (2)

Op het einde der zestiende eeuw werd deze zegelstempel door een nieuwen vervangen, die dezelfde hoofdvoorstelling heeft, alleen de plaatsing der figuren verschilt. Het nieuwe zegel stelt den H. Martinus voor te paard, naar rechts gewend, snijdende met zijn zwaard een gedeelte van zijnen mantel af. De bedelaar zit onder het paard en steunt met de rechterhand op den grond, terwijl hij de linker opheft om het stuk van den mantel in ontvangst te nemen. Naast den bedelaar, links, bevindt zich het blazoen der graven van Horn (3). Het omschrift luidt: SIGILLVM. SCABIN . DE . BEECKDEN . Middell. 4 c.M. (4).

De stempel, die tot aan de Fransche Revolutie gediend heeft, berust nog op het raadhuis te Beegden.

De tegenwoordige gemeente heeft nog geen eigen wapen.

---

(1) SCHOOLMEESTERS: De *H.H. Harlindis en Relindis*. Aanhangsel, p. 67.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165.

(3) Zie: *Horn*.

(4) H. PH. C. van den BERGH: *Beschrijving der vroegere Nederlandsche Gemeentezegels*. 's Gravenhage. Mart. Nijhoff, 1878, p. 10.

BEEK.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

De naam Beek komt reeds voor op de lijst der schenkingen, die in de IXe eeuw aan de abdij der Benedictijnen te Reims gedaan werden (1).

In 1152 bepaalde Frederik Barbarossa de som die Beek in de kosten der drie voogdgedingen van de proostdij van Meerssen moest bijdragen (2).

Dit bewijst dat Beek onder de rechterlijke competentie van den proost ressorteerde.

In 1228 treffen wij Wilhelmus, miles, als voogd van Beek aan (3).

Hij was waarschijnlijk pandhouder dezer voogdij, tegen eene zekere som, die hij aan den voogd te Valkenburg geleend had. De toenmalige voogd van Echt was zijn zwager (4).

In 1271 stond een schout aan het hoofd der schepenbank te Beek (5).

In 1283 had Adam de Underheich (6), miles *de jurisdictio in*

---

(1) Jos. Habets : *Beknopte Geschiedenis der proostdij van Meerssen* in de *Publications* etc. *du duché de Limbourg* t. XXV, p. 17.

Zie verder : *Meerssen*.

(2) Jos. Habets : *Limburgsche Wijsdommen*, p. 180.

(3) Lacomblet, t. II, p. 82.

(4) Ibid.

(5) Jos. Habets : *Limb. Wijsd.*, p. 194. Zie *Thorn*.

(6) In 1277 behoorde een Adam de Undereyke, miles, bij de bezetting van het kasteel Montfort. Men vergel. Sloet, t. II, p. 962, overgenomen door M. Willemsen, *Public*, etc. *du duché de Limb.*, t. XXIII. p. 174, v. v.

Bech en de opbrengst van dertig malder leeftocht in pand, voor honderd Keulsche marken (1).

Opmerkelijk is het, dat nog in de XVIe eeuw, toen Beek reeds lang eene hoofdbank was, van de schepenbank van Beek, wanneer er van de vonnissen, binnen haar eigen distrikt, in eersten aanleg geveld, in hooger beroep werd gegaan, dit geschiedde bij de hoofdbank van Meerssen (2).

Reeds vóór 1252 had de proost van Meerssen noch de tienden, noch het vergevingsrecht der pastorie te Beek. Deze rechten gingen in laatst vermeld jaar, uit de handen van verscheidene adellijke heeren over aan de Duitsche Orde te Alden-Biesen (3).

De heeren van Valkenburg hadden zich ook van Beek meester gemaakt (4).

Omstreeks 1560 had er de proost van Meerssen nog het volgend recht als voormalig grondheer : hij hield er nog een ontvanger zijner cijnsen op na.

Van de souvereine rechten bleven nog slechts verplichtingen over, die vroeger het recht van jurisdictie aankleefden. Zoo moest hij zorgen voor de noodige kluisters en ketenen, ten behoeve van den bode; hij moest zorgen voor een gevangenhok, voor eene schutskooi en voor den maaltijd, die elk der drie jaargetijden besloot (5).

Toen de Hertog van Brabant in 1439 eene bede uitschreef, ten einde het land van Valkenburg te bevrijden van de verpanding door hem ten voordeele van den graaf van Meurs gedaan, moest Beek als eene der hoofdbanken hierin bijdragen Uit het desbetreffend stuk blijkt, dat met de hoofdbank Beek de volgende plaatsen pondpondsgewijze in deze bede moesten bijdragen : „Beek, Nederbeeke, Geverich, Coelmont, Oensel, Op 'tholant, Spaebeke, Wegelraede inde Hobbelraede, Geleen en Schynnen."

Later, in 1529, betaalden met de hoofdbank Beek in de bede: de onderbanken Geleen, Spaubeek, Schinnen, Berg bij Valkenburg en Bemelen.

---

(1) Lacomblet, t. II, p. 459.

(2) Eg. Slanghen : *Het markgraafschap Hoensbroek*, p. 249.

(3) Jos. Habets : *Op cit.*, p. 193.

(4) Zie *Meerssen*.

(5) Jos. Habets : *Op cit.*, p. 194, v.

Onder gerechtelijk opzicht ressorteerden onder de hoofdbank Beek de onderbanken Geleen met Spaubeek en Schimmert.

Bij het partage-traktaat in 1661, tusschen den Koning van Spanje en de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden gesloten, kwam de hoofdbank Beek, met uitzondering van Geleen, Schinnen en Spaubeek, aan de Nederlandsche Republiek en bleef als zoodanig, tot op het einde der vorige eeuw, tot Staatsch Valkenburg behooren.

In 1426 zegelde de voogd van Valkenburg, op verzoek van schout en schepenen van Beek, eene oorkonde, omdat „die selve egeyn proper siegel en hebben".

Kort daarop, in 1458, vinden wij echter Beek in het bezit van een „gemeynen schepenen ampts ziegel".

De afdruk van dezen schepenstempel, in groen was, hangt aan eene schepenakte van het jaar 1579, en, hoewel erg geschonden, vertoont hij ten duidelijkste, dat deze stempel een der slechtst gegraveerde moet geweest zijn, die er te vinden is: de figuren zijn ware caricaturen.

Het zegel stelt den H. Martinus voor te paard, naar links gewend, met den bedelaar achter het paard; links, onder het hoofd van het paard, bevindt zich een schildje met den Valkenburgschen leeuw. Het geheel heeft tot omschrift: SIGILLV' SCAB... BEICK. Midd. ongeveer 4.5 c.M. (1).

Later maakt de schepenbank gebruik van een nieuw zegelstempel. Wij vinden er een afdruk van op eene akte van 4 November 1750, waarin het als „gewonen banckszegel" omschreven wordt.

Het vertoont eveneens den patroon der kerk, doch hierop is het paard naar rechts gewend; de bedelaar bevindt zich achter 't paard, terwijl vóór dit laatste een schildje geplaatst is, beladen met den Valkenburgschen leeuw. Omschrift: BIECK IN DEN LANDE VAN VALCKENBORCH. Midd. 3.7 c.M. (2).

Geheel onoordeelkundig werd derhalve aan Beek, bij Koninklijk Besluit van 12 Maart 1853, het volgend wapen verleend:

---

(1) Rijksarchief in Limburg, doos get. *Beek*.

(2) Ibid.

(3) Men zie *De Maasgouw*, jaarg. 1893, p. 13.

Een schild van zilver, beladen met eene op natuurlijken grond staande Themis, au naturel, in lazuren boven- en purperen onderkleed, geblinddoekt, van zilver, rechts leunende op een zwaard van hetzelfde, links eene gouden weegschaal vasthoudende.

Bij de toekenning van dit wapen is met de geschiedenis der plaats volstrekt geen rekening gehouden, daar dit algemeen symbool der justitie natuurlijk door elke gemeente, die voorheen eene schepenbank met *halsrecht* bezat, evengoed kan gevoerd worden.

Voor Beek zou dit algemeen symbool nog eenige reden van bestaan gehad hebben tot omstreeks het einde der XII[e] eeuw, d. w. z., tot aan de oprichting van het leenhof te Valkenburg, maar sedert dien tijd heeft Beek, even als alle schepenbanken binnen het voormalig gebied der proostdij van Meerssen, het halsrecht verloren (1).

---

(1) Zie: *Meerssen*.

BEESEL.

(Arrond. Roermond. — Kant. Roermond.)

Het kerspel Beesel vormde vroeger eene schepenbank, waaronder het naburige dorp Belfeld ressorteerde. Tot aan de Fransche Revolutie deelde het in de lotgevallen van het ambt Montfort, waartoe het geruimen tijd behoorde.

Men vindt reeds in het jaar 1275 van Beesel, als schepenbank, melding gemaakt (1).

De kerkpatrones is de H. Gertrudis, abdis van Nivelles.

Wat het zegel der schepenbank betreft, verklaren in verschillende charters, tusschen de jaren 1384 en 1507 „gemeyn scepen der denckbank ende des gemeynen kerspels van Biesel", dat zij „gheynen scependoms segel en hebben" (2).

Het is eerst anderhalve eeuw later, dat wij een zegel der bank aantreffen. Verschillende afdrukken uit de jaren 1666, 1668 en 1684, alle van denzelfden stempel en door schout en schepenen, in de akten, als hunnen „gewoenlycke amptszegelen" betiteld, vertoonen het beeld der kerkpatrones, staande van voren, om het hoofd een gloriekring, houdende in de linkerhand den kromstaf, buitenwaarts gekeerd, in de rechter een boek; aan hare rechterzijde klimmen twee muizen boven elkander, aan hare linkerzijde éene langs haar kleed op; vóór haar knie bevindt zich het

---

(1) SLOET: *Oorkondenboek*, II, p. 934, v. v.

(2) Charters van 20 Dec. 1384; 23 Juni 1422; 3 Aug. 1424; 29 Nov. 1435; 24 Juni 1439; 23 April 1501, berustende in het archief van het klooster der Kruisheeren te Venlo, en van 22 Febr. 1507 in dat van het klooster van Maria-Weyde te Venlo; beide in het Rijksarchief te Maastricht.

wapen van Gelder, beladen rechts met den Gelderschen, links met den Gulikschen leeuw (1), het geheel omgeven door het omschrift: S. SCABIN. IN BIESSEL (2).

Latere zegels der bank, van 1702, 1707 en 1713, in de akten waaraan zij hangen, als „onse gemeynten segel" bestempeld, hebben diezelfde voorstelling, met het randschrift: S. SCABIN. IN BIESISLO (3).

Het dorp *Reuver* behoorde reeds oudtijds tot Beesel. Evenals de oude kapel, heeft de tegenwoordige parochiekerk van Reuver den H. Lambertus tot patroonheilige.

Bij Koninklijk Besluit van 27 Juli 1855, n° 179, 10e afd., werd aan deze gemeente volgend wapen verleend: *Een schild van azuur, beladen met een draak van goud, getongd en geklauwd van keel.*

Dit wapen werd door het toenmalig Gemeentebestuur aangevraagd, op grond, dat te Beesel, sedert talrijke jaren, eene schutterij bestond, onder de benaming van St Joris-schutterij, welker leden, om de zeven jaren, bij het kermisfeest, eenen draak bevochten (4).

Hoe het mogelijk is geweest, dat men zulke ongemotiveerde figuur als gemeentewapen heeft kunnen toekennen, is ons een raadsel.

---

(1) Zie: *Arcen* en *Velden*.

(2) Zegel van 1668 hangt aan een perkament van 28 Mei van dat jaar, berustende in het archief van gemeld Kruisheerenklooster; de twee overige exemplaren van 1668 en 1684 in de doos, getiteld: *Beesel*, in het Rijksarchief in Limburg. Men vergel. *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165.

(3) Doos, getiteld: *Klooster H. Geest te Venlo*, in het Rijksarchief te Maastricht en de onder noot 2 vermelde doos: *Beesel*.

N.B. Wijlen Slanghen, geeft in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XVI, p. 243, de afbeelding van een zegel van Beesel, dat uit 1472 zou dagteekenen.

(4) Over dit spel van middeleeuwschen oorsprong, zie: *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 70.

BELFELD.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

Belfeld, voorheen een der dorpen van het ambt Montfort, ressorteerde onder de schepenbank van Beesel.

Het deelde evenals laatstgenoemde plaats, tot aan de Fransche Revolutie, in de lotgevallen van voornoemd ambt.

Oudtijds bestond te Belfeld slechts eene kapel, die een appendix was van de kerk van Tegelen, totdat zij den 24 April 1571 tot afzonderlijke parochiekerk verheven werd. De aanleidende oorzaak hiertoe was, dat Belfeld tot het hertogdom Gelder en diocees Roermond behoorde, terwijl Tegelen in het hertogdom Gulik en het diocees Luik gelegen was (1).

De kerkpatroon van Belfeld is paus Urbanus I.

De gemeente is nog niet in het bezit van een eigen wapen.

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1880, p. 317, en *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XIII, p. 16, 51, v. v.

BEMELEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Bemelen, in 1096 als „Bemel" (1) en in een charter van het jaar 1124 als „Bymle prope Trajectum ad Mosam" vermeld (2), was voorheen eene heerlijkheid, die tot aan de Fransche Revolutie aan het kapittel van O. L. Vrouw te Maastricht behoorde.

Dit kapittel maakte voor deze heerlijkheid aanspraak op den titel van immediate vrije Rijksheerlijkheid.

Bemelen wordt inderdaad aangetroffen, als hebbend, tusschen de jaren 1400 en 1461, driemaal zich gewend tot den koninklijken schepenstoel te Aken, hetzij in appèl, hetzij om beleering (recharge) (3). Nochtans verklaarden in 1416 schout en schepenen van Bemelen dat zij in hooger beroep en om beleering gingen bij de schepenen van Luik.

Die innige band met Luik blijkt trouwens, uit den „Byvanck" of grensbepaling van den 26 April 1679. Te dien einde vergaderden op dien dag magistraatspersonen uit het land van Valkenburg met ingezetenen uit Amby, de rijproost (een kanunnik van St. Servaas), met ingezetenen uit Heer en schout en schepenen, met ingezetenen van Bemelen. Toen zij gekomen waren op het punt waar de Bergerweg (4) zich kruist met de Akerstraat, vonden zij er de steenen grondvesten van een Peroen, die er vroeger gestaan had en dien het den schout Rietraat nog heugde daar gezien te

---

(1) Mr Ph. C. van den Bergh: *Handboek der Middel-Nederlandsche Geographie*. Leiden, E. J. Brill, 1852, p, 213.

(2) Ernst: *Histoire de Limbourg*, (Annales Rodenses) t. VII, p. 34.

(3) *Publ. etc. du duché de Limbourg*, t. XXIV, p. 163.

(4) De weg van Bemelen naar de Hoeve, onder Heer.

hebben. Rietraet vroeg luide, wat die Peroen beduidde; en de menigte antwoordde, dat de Peroen het kenteeken was van den prins-bisschop van Luik, als medeheer van Maastricht, weshalve een dergelijk Peroen, ook stond in deze stad, op het Vrijthof (1), en dat om dezelfde reden er zich een bevond, of bevonden had, boven (2) Bemelen (3).

Het kapittel van O. L. Vrouw te Maastricht had waarschijnlijk het karakter van immediate rijksheerlijkheid slechts voorgewend, om Bemelen uit de klauwen van den valk te bevrijden. Immers de heer van Valkenburg was voogd van het kapittel voor Bemelen (4).

Hij spande er driemaal 's jaars de vierschaar van het voogdgeding en deed er de crimineele vonnissen voltrekken (5).

Daarbij had de voogd het niet gelaten. Hij deed Bemelen ook bijdragen in de beden van het land van Valkenburg en voegde het, onder dit opzicht, bij de hoofdbank van Beek (6). Deze onrechtvaardigheid had ten gevolge dat in 1663 het plakaat der Staten tegen de katholieke geestelijken ook op Bemelen werd toegepast. Nochtans had Bemelen niets met de souvereiniteit van het land van Valkenburg te maken.

Het kapittel van O. L. Vrouw benoemde er schout en schepenen, die de lage, middelbare en hooge jurisdictie uitoefenden (7). Het kapittel protesteerde echter te vergeefs tegen den onrechtvaardigen aanslag in de bede, en tegen de overweldiging van den kant der Staten.

Bemelen stond, evenals zulks met de banken van het kapittel

(1) Hoek Vrijthof en Helmstraat.

(2) Ten oosten van Het Gasthuys, ook thans nog een gehucht van Bemelen.

(3) Apotheca liberæ imperialis Ecclesiæ S. Servatii, Ordine Alphabetico disposita. Tomus Ius, p. 285. (Handschrift, berustend op het Rijksarchief te Maastricht.)

(4) Over de voogden, zie *Meerssen*.

(5) Mr C. D. Franquinet: *Beredeneerde Inventaris der Oorkonden en Bescheiden van het Kapittel van O. L. Vrouwekerk te Maastricht. Deel I, p. 181 v.* Men vergelijke verder Jos. Habets: *Limburgsche Wysdommen*, p. 151 v. en E. Slanghen: *Markgr. Hoensbroeck*, p. 255.

(6) Jos. Habets: *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXII p. 314.

(7) Mr G. D Franquinet: *Op. cit.*, p. 181 en p. 182.

van St. Servaas te Maastricht het geval was, onder toezicht van een rijproost.

Het kapittel van O. L. Vrouw te Maastricht had in de XVe eeuw het personaat der kerk van Bemelen en droeg er den investitus ter benoeming voor (1).

De H. Laurentius is er de kerkpatroon.

Over de verhouding die oudtijds tusschen Bemelen tot Wijk bestond, zouden wij niet gerept hebben (2), wilden wij niet volledigheidshalve eene aanteekening over dit onderwerp mededeelen, die in 1710 Winand Kicken, pastoor van Cadier en Bemelen in een oud doopregister dezer parochieën neerschreef: „festa aut officia hujus ecclesiae antiquissimae, et quidem matricis ecclesiae de Wyck, cujus pastoratus erant ante hac pastores de Bemelen veri et legitimi collatores, ut adhuc exstant scripta, manu propria pastoris de Bemelen subsignata, in collationis potestate et auctoritate etc. confirmata, admissa in episcopali sede Leodiensi etc."

Het oudste zegel der schepenbank van Bemelen, dat ons bekend is, hangt aan eene oorkonde van 6 Juli 1388, afkomstig van schout en schepenen „van den Eerwerdiger heeren Deken ende Capittel der kircken onsser Vrouwen Tricht, hons hoefs van Bemelen" en wordt door hen genoemd „ons hoefs segel des wir dagelix gebruken" (3).

Ditzelfde zegel hangt ook aan eene oorkonde van 20 Aug. 1498, opgemaakt voor schout en „schepenen der heerlichheiden ind bancken van Bemelen toubehoerende den Eerwerdigen heren Deken ind Capittel der Collegiael kercken van Onser liever Vrouwen Triecht" en wordt daarin door hen vermeld als „onser gemeynen hoefs ind bancken siegel des wyr tsamen dagelix gebruyckende synt" (4). Het was nog in gebruik in 1513.

---

(1) M[r]. G. D. FRANQUINET: *Op. cit.*, p. 213.

(2) Men vergel. *Ibid.*, p. 11, noot 3.

(3) M[r]. G. D. FRANQUINET: *Beredeneerde Inventaris van het adellijk klooster van St. Gerlach*, p. 84.

(4) M[r]. G. D. FRANQUINET: *Ber. Inv. v. h. Kap. v. O. L. Vr. te Maastricht*, t. I, p. 260.

Brokstukken van dit zegel hangen nog aan perkamenten van 1415, 8 April (Arch. Kerkf. v. O. L. Vrouw te Maastr.) en 1447, 4 Juni in doos get. MAASTRICHT in het Rijksarch. in Limb.

De afdrukken zijn met een prachtig gegraveerd stempel, in spits ovalen vorm, vervaardigd. Ongelukkigerwijze zijn alle deze exemplaren beschadigd. Zij vertoonen rechts de beeltenis van O. L. Vrouw, met het kind Jesus op den arm; en links, naast haar, het beeld van den kerkpatroon, den H. Laurentius, met den rooster in de rechter- en den palmtak in de linkerhand, staande beiden van voren, ten vollen lijve. Onder hunne voeten is, bij alle exemplaren, een stuk van het zegel afgebrokkeld, waarop vermoedelijk nog letters afgedrukt stonden. Van het handschrift, in Gothieke letters, hebben wij uit de verschillende exemplaren het volgende kunnen lezen: S...E BEMELE.... SC.... MARIE TRAICT (1).

In 1650 vinden wij dat de schepenbank van een nieuw zegelstempel gebruik maakt. Een afdruk hiervan, door schout en schepenen op eene akte van 27 September van dat jaar gedrukt en door hen vermeld als het zegel dat zij in „dusdaenige ende dyergelycke saecken gewoon syn te gebruycken", is rond van vorm en heeft eene doorsnede van 4 c.M. De afdruk is geheel versleten, alleen kan men nog twee zittende personen onderscheiden (2). Een ander exemplaar is ons niet bekend.

De tegenwoordige gemeente bezit nog geen eigen wapen.

(1) Mr. G. D. Franquinet leest verkeerdelijk: *Siegele sc ... rie bem ....*
(2) *Ibid.* p. 346.

BERG EN TERBLIJT.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Gulpen.)

Berg en Terblijt waren vóór de Fransche Revolutie twee afzonderlijke heerlijkheden, waarvan eerstgenoemde eene der banken van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht, terwijl Terblijt eene immediate rijksheerlijkheid was.

Reeds in eene oorkonde van het jaar 1139 komt Berg als eene bezitting van voornoemd Kapittel voor (1).

De heer van Valkenburg was voogd (2) van Berg. Hij zat er de drie jaargedingen voor (3).

Het Kapittel van St. Servaas te Maastricht benoemde er schout, schepenen, secretaris en bode.

In het civiele ging men van dit gerecht oudtijds in hooger beroep of om beleering, bij den koninklijken schepenstoel van Aken (4).

In het crimineele ressorteerde Berg onder het schepengerecht van Heer.

Ten tijde van oorlog hield de schepenbank van Berg, evenals die van Heer, Hees en Vleijtingen, hare zittingen in het Panhuis van St. Servaas te Maastricht (5).

Tegen alle recht deed de voogd van Valkenburg, als voogd

---

(1) Lamb. Emm. Jos. de Lenarts, J. U. L.: *Opkomst en voortgang der stad Maastricht*, in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. V, p. 27.

(2) Over de voogden, zie *Meerssen*.

(3) E. Slanghen: *Markgraafschap Hoensbroeck*, p. 245, v.

(4) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXIV, p. 163.

(5) Jos. Habets: *Limburgsche Wysdommen*, p. 77.

van Berg, de bank van Berg in de beden van het land van Valkenburg bijdragen en rangschikte hij het als zoodanig onder de hoofdbank van Beek (1).

Het gevolg ervan was, dat naderhand de Staten der Republiek zich er ten onrechte souverein van waanden en, na 1663, ook op Berg de plakaten tegen de katholieke geestelijken toepasten.

Van het kerspel Berg vinden wij reeds in genoemd charter van 1139 melding gemaakt.

De kerkpatronen zijn de H.H. Monulphus en Gondulphus.

Het oudste zegel der bank hangt aan eene oorkonde van 2 Maart 1360, waarin vermeld worden: „scultetus et scabini ville predicte" (Berge) en het zegel genoemd wordt: „sigillum nostrum seu nostri officii scabinalitatis" (2).

Het is een gothiek zegel, in spits ovalen vorm, en vertoont het beeld van den H. Servatius, houdende den sleutel in de linker- en in de rechterhand den bisschoppelijken kromstaf, dezen stootende in den muil van den draak, waarop hij staat. Van het omschrift, in Gothieke letters, is nog te lezen: SIGILLVM... E DE BERG.

Den 13 Juni 1381 gebruikten de Bergsche schout en schepenen „der heren van Sinter Vaes van Triecht, der banc ende hoefs van Berghe" denzelfden zegelstempel en noemen hem hunnen „proper gemeynen segel der banc ende des hoefs van Berghe (3).

Ook in 1452 den 4 Juni, bezegelen zij eene akte als schout en schepenen „des hoeffs ende der banck in der heerlicheit des dorps van Berghe bij Valkenburg" met dit hunnen „ghemeynen syegel" dien zij „degelixs tot hunnen saken gebruyken" (4).

Van dit laatste zegel is slechts een brokstukje over; er was een contra-zegel op gedrukt. Er schijnen twee personen naast elkander op afgebeeld te zijn. Het onderste stuk van een toga en van een casuijfel zijn nog zichtbaar.

Waarschijnlijk hebben op dit contrazegel de beeldtenissen der kerkpatronen, de H.H. Monulphus en Gondulphus, gestaan.

---

(1) Men vergel. *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXII, p. 313.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 198 en Mr. G. D. FRANQUINET: *Beredeneerde Inventaris van het adellijk klooster van St. Gerlach*, p. 51 nº 49.

(3) Archief van het Klooster van St. Gerlach in het Rijksarchief te Maastricht.

(4) *Ibid.*

Wat de voorstelling van St. Servaas met den draak op voornoemde zegels betreft, deze vinden wij terug op het zegel van het laathof der aalmoezenirij van St. Servaas, gelegen te Panheel, dagteekenend uit de XVIIe eeuw.

Het origineel stempel ervan, in gothieken vorm, is op het Rijksarchief in Limburg aanwezig.

Op een ander stempel, van spits ovalen vorm, ongeveer uit de XIIIe eeuw, eveneens in origineel op het Rijksarchief aanwezig, ziet men dezelfde voorstelling.

Hij heeft voor de tresorie van het St. Servaas-kapittel gediend.

Het gehucht *Terblijt*, dat heden deel uitmaakt van de gemeente Berg, was voorheen eene heerlijkheid, die aanspraak maakte op den titel van vrije rijksheerlijkheid.

Vóór 1472 was er heer van: Godart DOBBELSTEIN van DOENRADE, wapen: een slangenkopkruis van keel in een veld van zilver, beladen met een hartschildje, waarop een zilveren dobbelsteen met vijf punten van sabel, 2—1—2. In vermeld jaar verkocht hij deze heerlijkheid aan Johan van SCHOENRADE, heer van Ter-Heijden, wapen: doorsneden, boven azuur, onder goud, waarover heen een rechterschuinbalk, van keel en zilver geschakeerd (1).

Aan de Schoenrade's volgden op, in 1547, de heeren van den BONGARD, wapen: in een veld van keel, een keper van zilver (2). Dit geslacht bleef in het bezit van Terblijt tot op het einde der vorige eeuw.

Terblijt was eene immediate rijksheerlijkheid en bezat eene afzonderlijke schepenbank, waarvan men bij den koninklijken schepenstoel van Aken in hooger beroep ging (3).

In Augustus 1629 verklaarde Fabritius dat hij reeds sedert acht jaren schout van Terblijt was (4). Dat er eene schepenbank bestond, bewijzen de schepenregisters, die zich op het Rijksarchief te Maastricht bevinden.

Een schepenbankszegel troffen wij evenwel nergens aan.

---

(1) A. ROBENS: *Elementar Werckchen der Wapenkunde*, Düsseldorf und Aachen, 1790, n. 11.

(2) A. FAHNE: Op. cit., t. I, p. 393.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXIV, p. 164.

(4) *Ibid.*, p. 163.

Bij Koninklijk Besluit van 15 September 1819, werd aan de gemeente Berg en Terblijt, volgend wapen toegekend:

Een schild van zilver, beladen met een sleutel van sabel. Het schild rustende tegen een dubbelen keizerlijken adelaar.

Onzes inziens is dit wapen voor de gemeente Berg en Terblijt niet goed gekozen. Het is uitsluitend het kenteeken van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht als rijksheerlijkheid. Bovendien is het onvolledig en foutief voorgesteld, zooals blijkt uit de afbeelding in het gewelf der kerk van St. Servaas te Maastricht, alsmede uit meerdere authentieke bewijzen, o. a. den origineelen, kleinen, ovalen stempel, in koper, op het Rijksarchief in Limburg (1).

(1) Men vergel. de beschrijving van het wapen van HEER.

BERGEN.

(Ressorteert onder de Rechtbank van 's Hertogenbosch en onder het Kantongerecht van Boxmeer.)

Deze uitgebreide gemeente bestaat uit de dorpen Well, Bergen, Afferden, Heijen, Siebengewald en een groot aantal gehuchten.

Vóór de Fransche Revolutie waren Well met Bergen, Afferden en Heijen, drie afzonderlijke heerlijkheden, waarvan de beide eerste onder het Pruisisch aandeel van het Geldersch Overkwartier ressorteerden en de laatste tot het land van Kleef behoorde.

De parochiën Well, Bergen en de buurt Ayen vormden ééne schepenbank, n.l. die van Well.

Over de heerlijkheid Well—Bergen hebben o. a. geregeerd: in 1320, Arnold, voogd van Straelen; later, van ARENDAEL (1), wapen: van keel, met een arend van goud, gebekt en geklauwd van azuur; omstreeks 1560, van BYLANDT, wapen: gevierendeeld: 1 en 4, een kruis van sabel op een veld van goud, 2 en 3, zes, somwijlen vijf, dwarsstreepen van keel op een veld van goud (2); daarna van VLODROP, zie *Vlodrop*, opgevolgd door het geslacht van den BERGH of van 's HEERENBERG, wapen: van zilver, beladen met een leeuw van keel, geklauwd, getongd en gekroond van goud, omgeven door

---

(1) Bon DE CHESTRET DE HANEFFE: *Les monnaies de Jean d'Arendael*, verschenen in de *Revue Belge de Numismatique* t. V, p. 87.

Johan van Arendale, heer tot Well, zegelt den 6 Aug. 1477 eene oorkonde. Zijn zegel, aan den rand geschonden, vertoont een wapenschild, beladen met een adelaar met uitgespreide vleugels. Zie doos get: *Roermond* in het Rijksarchief in Limburg.

(2) A. ROBENS: *Elementar Werkchen der Wapenkunde*, Düsseldorf und Aachen 1790, n° 15.

een rand van sabel, bezet met elf bezanten van goud; daarna van LIMBURG — BRONCKHORST — STYRUM, wapen : gevierendeeld : 1, van zilver, beladen met een van goud geklauwden en gekroonden leeuw van keel, getongd van azuur *(Limburg)*, 2, van keel, beladen met een leeuw van zilver, getongd, geklauwd en gekroond van goud *(Bronckhorst)*, 3, van goud, beladen met twee luipaarden van keel, boven elkaar geplaatst *(Wisch)*, 4, van goud, beladen met drie koeken van keel *(Borculo)*, over alles heen een hartschild, waarin een dwarsbalk van keel, beladen met drie palen van zilver *(Ghemen)* (1); in het begin der XVIIIe eeuw, de familie PAS DE FEUQUIÈRES, wapen : in keel, een leeuw van zilver; en eindelijk de familie DE LIEDEL, wapen : doorsneden : boven, van keel, met een geluipaarden leeuw van goud, beneden, van zilver met drie klaverbladen van sinopel, 1 en 2, vergezeld in den schildvoet van eene eikel van goud, met dop van sinopel, de steel naar beneden. Over alles heen een hartschild van azuur, beladen met een pijl van zilver, paalsgewijze geplaatst (heerlijkheid Well) (2).

Well en Bergen waren twee afzonderlijke parochiën; laatstgenoemde vinden wij reeds in 1269 vermeld (3).

De kerkpatroon van Bergen is de H. Petrus, Apostel, terwijl de H. Lucia er als tweede kerkpatrones vereerd wordt.

De plaats Well is het oude Walaren, in de Maasgouw gelegen, alwaar Alberik bezittingen had, die hij op het laatst der VIIIe eeuw aan het klooster te Fulda schonk (4), en waarschijnlijk is ook deze plaats bedoeld met het Walli, alwaar de Abdij van Werden in het jaar 983 goederen bezat (5).

Kerkpatroon te Well is de H. Vitus.

Gezamenlijk maakten Well, Bergen en Ayen de heerlijkheid en schepenbank van Well en Bergen uit.

Wij troffen geen ander zegel der schepenbank aan dan dat uit het jaar 1625, vertoonende in het midden een schild, beladen met

---

(1) RIETSTAP : *Armorial Général.*

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1895, p. 53 v.

(3) Dr ANTON JOS. BINTERIM und JOS. HUBERT MOOREN : *Die alte und neue Erzdiözese Köln*, Mainz, 1828 – 1830, t. II, p. 312.

(4) SLOET : *Oorkondenboek*, t. I, p. 23.

(5) *Ibid.*, t. I, p. 105.

een rechtstaanden pijl, de punt naar boven gekeerd. Het schild omgeven door het omschrift: SL. SCAB. IN WEL ET BERGEN (1). Midd. 2.5 c.M. Het was reeds op het einde der XVIe eeuw in gebruik.

Hoe de pijl in het zegel der schepenbank gekomen is, weten wij niet, daar geen der bekende geslachten, die over deze heerlijkheid geregeerd hebben, zulk eene figuur in haar blazoen gevoerd heeft.

De familie Stalbergen van Venlo voert een zoodanig wapen, met een sterretje in den rechter bovenhoek van het schild (2), doch, of er eenig verband tusschen deze en de familie van Well—Bergen bestaat, betwijfelen wij (3).

De laatste heer van Well en Bergen voegde, gelijk uit de beschrijving van zijn blazoen blijkt, het zegel der schepenbank, als hartschild bij zijn blazoen.

De heerlijkheid *Afferden*, met het kasteel Blyenbeek, moet men niet verwarren met het dorp van denzelfden naam, bij Druten, in de provincie Gelderland (4).

Van de plaats Afferden, in Limburg, wordt reeds gesproken in eene oorkonde van het jaar 1176, waarbij de aartsbisschop van Keulen, de Kelnerij van Xanten in het bezit van de kerk van Afferden bevestigt (5), welke bevestiging de pauselijke legaat Otto in 1229 bekrachtigt (6).

Als heerlijkheid met schepenbank is Afferden het eigendom geweest van een groot aantal geslachten; zelfs maakten er eens,

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1884, p. 1003 en 1890, p. 15.

(2) *Ibid.*, Jaarg. 1880, p. 397 en 1899, p. 29 en. v. v.

(3) Verder vonden wij nog, dat »Frans van Stalborgen, scholtz des gemeynen ampts van Kriekenbeeck", in 1540 een zegel gebruikte, dat èn wat den vorm van het wapenschild èn de wijze van voorstelling van den pijl in het schild betreft, met het zegel der bank van Well-Bergen overeenstemt. In den rechterbovenhoek van zijn schild bevindt zich een sterretje; omschrift: S. FRANS VAN STALBERGEN. (Arch. van het klooster der Kruish. te Venlo, in het Rijksarch. in Limburg, akte van 4 April van genoemd jaar).

(4) LUD. HENR. CHRISTIAN SCHUTJES: *Geschiedenis van het Bisdom 's Hertogenbosch*, St. Michiels Gestel, 1872, t. III, p. 59.

(5) SLOET: t. I, p. 334.

(6) *Ibid.*, t. II, p. 531.

op een en hetzelfde tijdstip, drie verschillende familiën aanspraak op. Onder alle deze pretendenten noemen wij beurtelings SCHENCK van NYDEGGEN, wapen: in een veld van sabel een naar links gewende, klimmende dubbelstaartige leeuw van goud, getongd en geklauwd van keel (1); van MIERLAER, uit het geslacht van MILLENDONCK, wapen: zie *Horst;* van BLITTERSWIJK, wapen: zie *Meerlo;* van ASSENBROCK ZU MALENBURG, ook wel van DORNENBURG, genaamd ASCHEBROCK, wapen volgens Rietstap: „d'azur à trois fleurs de néflier d'argent; au chef du même, chargé à dextre d'une paire de morailles, couché de sable, les bouts à senestre. (2); van der LIPPE genaamd HOEN, wapen: van goud met drie kranzen, gebladerd van sinopel, elke krans versierd met vijf rozen, 1, 2 en 2, van keel (3); van het geslacht von und zu HOENSBROECK, wapen: zie *Hoensbroek.*

De laatste heer uit dit geslacht, Franz Lothar, huwde met de rijksgravin Sophia Charlotta von der Leijen und Hohengerolseck.

Het kasteel Blyenbeek, de zetel der heeren van Afferden, behoort thans nog aan de familie Hoensbroeck-Haag.

Voor de heeren der heerlijkheid Afferden verwijzen wij verder naar het meer aangehaalde werk van Ferber (p. 20, v.).

De kerkpatronen van Afferden zijn de H.H. Cosmas en Damianus, martelaren.

Van de zegels der schepenbank zijn ons de volgende exemplaren bekend, die allen de beeltenissen der kerkpatronen vertoonen:

1° een zegel van het jaar 1537, hetwelk alleen hunne beeltenis in het veld voert. De beide Heiligen staan ten vollen lijve naar elkaar toegewend; rechts de H. Cosmas, in de rechterhand een zwaard en in de linker eene flesch of balsemkruik houdende, links de H. Damianus, dragende in de rechterhand een boek, terwijl de linker op de borst rust. Achter de Heiligen, tot aan hun midden reikende, bevindt zich een geruiten muur; omschrift: GEMENE SCHEPEN VAN AFDEN; midd. 5 c. M. (4);

---

(1) FERBER: *Geschichten der Familie Schenck von Nydeggen*, Köln und Neuss, 1860, p. 67.

(2) Zie ook A. FAHNE: *Köln., Jül. und Berg. Geschlechter*, dl. I, p. 11.

(3) RIETSTAP: *Armorial général*, p. 81.

(4) Men vergelijke de afbeelding in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XVI, p. 244, met FERBER: *Op. cit.*, de plaat tusschen p. 36 en 37.

2° een van het jaar 1651, met dezelfde voorstelling : rechts de H. Cosmas en links de H. Damianus, beide staande ten vollen lijve; de eerste biedt den laatsten eene balsemkruik aan, die hij in de rechterhand houdt; achter de Heiligen bevindt zich een gemetselde muur; omschrift: D GEMINE SEGEL VON AFFERDINC; midd. 3 c. M. (1).

3° een zegel van 1687; het heeft dezelfde voorstelling, met, rechts van den H. Cosmas, een schuinsliggend kruis; links, naast den H. Damianus, een kerkje met toren; omschrift: SIGILL. SCABIN AFERD...., midd. 3.3 c. M. (2).

Heyen. Deze plaats (in het land van Kleef) vinden wij voor het eerst vermeld in eene oorkonde van het jaar 1288, wanneer Heinrich, heer te Gennep, zekere goederen „apud villam dictam Heyden" opdraagt aan den graaf van Berg (3).

Volgens Ferber (4) komen als heeren van het slot en de heerlijkheid Heyen voor: van SPANNERBOCK (Sparebock), welk geslacht hetzelfde wapen voert als dat van Gennep (zie Gennep) en dat misschien uit deze laatste familie stamt. Vervolgens kwam het slot met de heerlijkheid achtereenvolgens aan KNIPPINCK, wapen : gedeeld van goud en van keel, beladen met drie ringen van sabel, paalsgewijze over de deelingslijn heen geplaatst (5); von BOENEN, wapen : van zilver met een keten van aaneengeschakelde ringen van keel, paalsgewijze geplaatst (6); von VITTINGHOF genaamd SCHELL, wapen: in zilver een rechterschuinbalk van sabel, beladen met drie gouden kogels (7); von DIEPENBROCK zu BULDERN, wapen: twee, in den vorm van een St. Andrieskruis gelegde zwaarden van zilver, versierd van goud, de punten naar beneden, op een veld van keel (8); en ten laatste van het geslacht van ROMBERG zu BRÜNINGHAUSEN,

---

(1) *De Maasgouw* : Jaarg. 1879, p. 165.

(2) *Ibid.*

(3) BINTERIM und MOOREN : *Op. cit.*, t. III p. 361 en KREMER (*Akademische Beiträge*, t. III, *Urkunden*, p. 183.

(4) *Op. cit.*, p. 33, in de noot.

(5) RIETSTAP : *Op cit.*

(6) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXXIII, plaat tusschen p. 406 en 407, 2e rij, n° 6 v. o.

(7) A. FAHNE : *Geschichte der Köln., Jül. und Berg. Geslechter* t. I, p. 381.

(8) *Ibid* t. I, p. 78 en RIETSTAP : *Op cit.*

wapen, volgens Rietstap: „d'argent à trois feuilles de tilleul de gueulles, posées en pairle, mouvant d'une boule d'or en abîme".

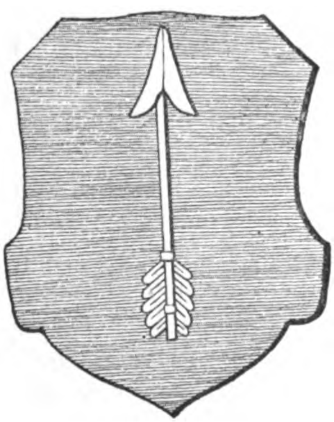
Fahne beschrijft ons het wapen als volgt: „in silber drei im Winkel um eine goldene Kugel (oder auch Ring) gesetzte rothe Blätter, die oft als Eselsohren abgebildet sind".

De Eerw. Heer Janssen noemt als heeren slechts de geslachten van Spaanrebroek, van Vittinghof, genaamd Schell, en Romberg (1).

De kerkpatroon te Heyen is de H. Dyonisius, martelaar.

Het zegel der schepenbank, uit de XVIe eeuw, vertoont het beeld van den kerkpatroon, houdende zijn afgeslagen hoofd in de linkerhand, terwijl hij de rechter zegenend verheft. De kleeding van den Heilige bestaat uit eene monnikspij; om de lendenen draagt hij een koord, waaraan een rozenkrans hangt. Het omschrift luidt: GEMEIN SCHEF. SIGEL DER HERLICHEIT HEIEN. Midd. 2.7 c.M. (2).

Wij vonden het opgedrukt op eene akte van papier, van 15 Juli 1741, waarin het als den „gemeinen Scheffenthumbs insiegelen" genoemd is.

Bij Koninklijk Besluit van 15 Sept. 1819 werd aan de heerlijkheid Well als wapen toegekend: *In een schild van azuur een zilveren pijl, paalsgewijze geplaatst, met den punt naar boven gekeerd.*

Men heeft dus slechts acht gegeven op de heerlijkheid en schepenbank van Well en Bergen. Het zou evenwel wenschelijk zijn, dunkt ons, dat dit wapen door een ander werd vervangen, waarin de twee andere banken, Afferden en Heyen, ook tot haar recht kwamen (4).

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1895, p. 53 en p. 82.

(2) *Ibid.*, Jaadg. 1884, p. 1003.

(3) Dossier Arch. v. Heyen in het R. Arch. in Limb.

(4) *Siebengewald*, thans parochie, kerkpatroon de H. Joseph, (Patroon der voormalige kapel was de H. Antonius, Abt,) en de parochie *Wellerlooy*, kerkpatrones de H. Catharina (de kapel was eveneens aan deze Heilige toegewijd), behooren mede tot de gemeente Bergen.

Siebengewald behoorde vóór de Fransche Revolutie tot het ambt Goch en maakte waarschijnlijk deel uit van de parochie Hommersum.

BINGELRADE.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard).

Het kerspel Bingelrade, met het gehucht Raeth, (thans rectoraat), schijnt oudtijds de zetel te zijn geweest eener schepenbank. Later heeft het onder rechterlijk en burgerlijk opzicht de lotgevallen van het naburige Oirsbeek (eene onderbank van Heerlen) gedeeld.

Zoo werd het in 1557 met dit dorp als heerlijkheid verpand en in 1610 als zoodanig verkocht aan de familie HUYN van AMSTENRADE (1).

Met de heerlijkheid en het latere graafschap Amstenrade is het vereenigd gebleven tot in 1796.

Toen werd door de Fransche Republikeinen Bingelrade in de tegenwoordige gemeente herschapen.

Wij vinden van het kerspel „Binghenrode", zooals Bingelrade oudtijds genoemd werd, melding gemaakt in eene oorkonde van het jaar 1263, waarbij Arnold, heer van Stein, afstand doet van de „curia" en omliggende goederen te Binghenrode, ten behoeve van O. L. Vrouw Munster te Aken (2), welk kapittel er op het einde der vorige eeuw nog vele eigendommen bezat, de vergeving der pastorij had en er de nog bestaande parochiekerk bouwde (3).

De kerk is toegewijd aan den H. Lambertus.

Het ontstaan der burgerlijke gemeente uit de parochie en het

---

(1) Zie *Amstenrade*.

(2) Zie over Bingelrade: CHRISTIAEN QUIX: *Codex diplomaticus Aquensis*, t. I, pars II, 130, 135, 141, 142, 167 en 185; ALPHONSE WAUTERS: *Table chronologique des chartres et diplômes imprimés concernant l'Histoire de la Belgique*, t. IV, p. 310 en 356, en ERNST: *Histoire de Limbourg*, t. VI, p. 25 en 45.

(3) *De Maasgouw:* Jaarg. 1879, p. 23.

aandenken aan de latere heeren, werden in het wapen, dat bij Koninklijk Besluit van 9 Mei 1889, aan de gemeente verleend werd, in herinnering gebracht.

Dit wapen is, als volgt, omschreven (1):

Gedeeld; rechts in keel, een slangenkruis van zilver, met een hartschild van zilver beladen met drie koeken van keel, geplaatst twee en een (HUYN VAN AMSTENRADE), *links in azuur de* H. LAMBERTUS, *in bisschoppelijk gewaad van zilver, het hoofd gedekt met een mijter van zilver en omgeven door een nimbus van goud, aangezicht en handen van natuurlijke kleur; in de linkerhand houdt hij een staf van sabel met zilveren kromming en een lans met steel van sabel en spits van zilver.*

De plaats, aan het beeld van den kerkpatroon in het wapen toegekend, is niet goed te keuren. Wij hadden hem liever de hem toekomende eereplaats zien innemen, als schildhouder van het wapen Huyn.

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 179.

BOCHOLTZ.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Gulpen.)

De naam Buocholz of Bocholtz wordt reeds aangetroffen in eene oorkonde van het jaar 1096 (1).

In Juni 1253 schonk Walram IV, hertog van Limburg, zijn gedeelte in de tiende te Bocholtz aan de abdij van Val-Benoît bij Luik (2).

Bocholtz ressorteerde onder de schepenbank en heerlijkheid Simpelveld, Spaansche, later Oostenrijksche partage van het land van 's-Hertogenrade. In 1629 werd Bocholtz als heerlijkheid verpand aan de adellijke familie van den BONGARD, wapen: in keel een keper van zilver. Den 10 Februari 1680 werd de heerlijkheid verkocht aan het geslacht van der LEYEN. Het blazoen dezer familie werd in het tegenwoordig gemeentewapen opgenomen. Het geslacht van der Leyen werd in de XVIIIe eeuw opgevolgd door von ROCHAU (Rochow), wapen: in goud, drie torens (rocs d'échiquier) van sabel.

Kerkelijk behoorde Bocholtz vroeger, met eigen kapel, tot de parochie Simpelveld. Sedert 1803 vormt het echter eene afzonderlijke parochie, waarvan de patroon der vroegere kapel, de H. Jacobus de Meerdere, kerkpatroon is.

In het nieuwe wapen, dat bij Koninklijk Besluit van 23 November 1896 aan deze gemeente verleend werd, zijn het beeld van den patroon en het blazoen van het geslacht van der Leyen

---

(1) M[r] L. PH. C. VAN DEN BERGH: *Handboek der Middel-Nederlandsche Geographie*. Leiden, E J. Brill, 1852, p. 213.

(2) ERNST, t. VI, p. 248, v.

opgenomen. Dit toch was de eerste familie, die te Bocholtz heerlijke rechten, niet in pand, maar in eigendom bezat.

De H. Jacobus de Meerdere is als apostel in pelgrimsgewaad er in voorgesteld.

Het wapen is als volgt omschreven:

Gedeeld : I *in goud de apostel* JACOBUS DE MEERDERE, *gelaat en handen van natuurlijke kleur, staande op een grasgrond van sinopel, gekleed in een pelgrimsgewaad en met een pelgrimshoed op het hoofd, alles van sabel, op den hoed en op de beide mouwen van het gewaad, een schelp van zilver, houdende in de rechterhand een pelgrimsstaf, waaraan een kruikje hangt, beide van sabel;* II *in azuur een paal van zilver* (van der LEYEN).

Wat de plaatsing der wapenfiguren betreft, dient dezelfde opmerking als bij het vorige gemeentewapen gemaakt te worden.

BORGHAREN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht).

De tegenwoordige gemeente Borgharen, oudtijds officieel en thans nog door het volk kortweg Haren genoemd, beslaat dezelfde oppervlakte als de oude heerlijkheid van dien naam.

Zij was oorspronkelijk eene immediate rijksheerlijkheid, onder de heeren van Haren. Deze betrekking tot het Keizerrijk is nog lang blijven voortbestaan (1).

Onder den naam Hara wordt zij vermeld in eene oorkonde over Meerssen van den 27 Mei 1178 (2).

Een der heeren, n. l. Adam van Haren, was in 1231 voogd (3) der stad Maastricht, voor den hertog van Brabant (4).

Deze betrekking schijnt er de heeren van Haren toe gebracht te hebben, de heerlijkheid Borgharen en ook die van Obbicht, en Wolfrath, waarvan zij toen heer waren, voortaan te verheffen voor de hertogen van Brabant (5).

Rechtens ontstond slechts daardoor een persoonlijke band (6) tusschen den heer en den hertog, maar de heerlijkheden bleven als te voren rijksheerlijkheden.

---

(1) *Publications* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXIV, p. 164.

(2) *Ibid.* t. XXV, p. 27.

(3) Over dit ambt, niet te verwarren met de voogdij der immuniteit, zie : *Maastricht.*

(4) Roger van Haren was in de tweede helft der XIVe eeuw pandheer der vrijheerlijkheid Dalenbroek. Zie *Herten.*

(5) Jos. Habets: *De voormalige heerlijkheid Borgharen*, in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. X, p. 397.

(6) *Public.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXIV p. 68, v. v.

Nochtans gingen voor Borgharen, ten gevolge eener slechte interpretatie van dit leenverband, het karakter en de titel van rijksheerlijkheid te gronde, ten nadeele van den Keizer.

Het schijnt dat ook een dergelijk leenverband bestond tusschen den heer van Borgharen en den heer van Valkenburg (1).

Sedert 1380 werd Borgharen voor goed als een direct Brabantsch leen beschouwd (2).

Het land van Valkenburg kwam in 1381 aan den hertog van Brabant.

De ambtenaren die vermeld land namens den hertog regeerden, zoomede de Staten van dit land, trokken er, voor tijd en wijle, Borgharen bij (3).

In 1459 werd deze heerlijkheid meer uitsluitend Brabantsch leen verklaard door den hertog (4).

Tegen 1650 bracht Philibert d'Isenborn à Blois haar voor goed onder Valkenburg (5).

Bij het partage-traktaat van 26 Dec. 1661 werd zij aan de Staten der Republiek toegekend en sinds dien tijd onderging zij in het politieke en godsdienstige de lotgevallen van Staatsch Valkenburg (6).

Borgharen was eene heerlijkheid met schepenbank en telde achtereenvolgens de volgende heeren:

1°. die uit het geslacht van HAREN, wapen: vier dwarsbalken, zooals blijkt uit het zegel van Adam, een der leden van dit geslacht, hangende aan een charter van het jaar 1276.

Tot het geslacht van Haren hebben er behoord die, op de dwarsbalken, drie valken, 2 en 1, voerden; het zijn deze heeren die als voogden van Maastricht worden aangetroffen (7).

---

(1) Jos. HABETS: *Op. cit.* in *Publ.* etc., t. X, p. 397.

(2) *Ibid.*, p. 417.

(3) *Ibid.*, p. 476, v.

(4) *Ibid.* en p. 521, v. v.

(5) *Ibid.*, p. 480.

(6) *Ibid.*, p. 481.

(7) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. X, p. 391, en ons artikel in *De Maasgouw*, Jaarg. 1890, p. 85. Ogerus van Haren, voogd van Maastricht, gebruikte in 1234 een zegelstempel, waarop in plaats van vier dwarsbalken, evenzooveel tweelingsbalken voorkomen. Over de tweelingsbalken heen de drie valken. *De Maasg.*, Jaarg. 1890, p. 86. Zie verschillende zegels van dit geslacht bij de RAADT: *Sceaux armoriés*, t. II, p. 33.

Na de heeren van Haren kwam de heerlijkheid, in de tweede helft der XIVe eeuw, bij erfenis, 2° aan het geslacht van HAMAL tot ELDEREN, wapen: veld van keel, met vijf als een dwarsbalk aaneengesloten spitsruimten van zilver (1); in 1440, door huwelijk, 3° aan SCHEYFFART VAN MERODE, wapen: veld van goud, beladen met vier palen van keel (2), en vervolgens, 4° aan van MERODE de TRÉLON, wapen: van goud, met vier palen van keel, met uitgeschulpten rand van azuur (3). In 1647 kwam de heerlijkheid door koop 5° aan ISENDORN a BLOIS, wapen: veld van keel, met drie palen van vair en een schildhoofd van goud (4); in 1680 6° aan van der HEYDEN a BLISIA, wapen: veld van zilver, met drie horens van keel, versierd van goud, twee en één; de horen in den schildvoet is gedekt met een heidestruikje van sinopel, waaraan drie bloemen van keel (5). Ten laatste kwam de heerlijkheid door huwelijk van Maria Louisa van der Heyden a Blisia met baron Michaël Hendrik de Rosen aan 7° de familie de ROSEN, wapen: een veld van zilver, beladen met een keper van keel, vergezeld van drie rozen van keel, geknopt van zilver (6).

Kerkpatroon is de M. Martinus (7).

In een charter van 16 Aug. 1444 verklaren schout en schepenen dat zij „geynen hoefs siegel en hebben noch en gebruken" (8). Kort daarop bezit de schepenbank een zegelstempel. Een afdruk ervan hangt aan een charter van 7 Juni 1448.

Een zelfde exemplaar hangt aan een perkamenten brief van het jaar 1474 en wordt in de akte zelf door schout en schepenen omschreven als „onsen gemeynen hoeffs scepen siegels, des wir alle samen degelix gebrukende syn" (9). Ditzelfde zegel komt nog

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. X, p 435.

(2) *Ibid.*, t. X, p. 439.

(3) *Ibid.*, t. X, p. 450, in de noot.

(4) *Ibid.*, t. X, p. 461.

(5) *Ibid.*, t. X, p. 465.

(6) *Ibid.*, t. X, p. 469. Volgens RIETSTAP: *Arm. gén.* zijn de rozen geknopt van goud.

(7) Het zegel der parochie vertoonde het beeld van den H. Martinus, omgeven door het omschrift: *Parochia de Borgharen*. Zie (*Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. X, p. 507.)

(8) Doos get.: *Maastricht* in het Rijksarch in Limb.

(9) *Ibid.*

voor, hangende aan eene akte van het jaar 1566. Het vertoont de beeltenis van den H. Martinus, rechts gewend, met den bedelaar naast het paard. Het omschrift was op de verschillende exemplaren, welke ons onder de oogen kwamen, niet meer te ontcijferen.

Niet lang na 1566 verkreeg de schepenbank een nieuw zegelstempel, met dezelfde voorstelling, en tot omschrift voerende: S. DER JUSTITIE VAN BORGHAREN. Midd. 3,7 c. M.

De matrice, in koper gesneden, bevindt zich in de verzameling zegelstempels op het Rijksarchief in Limburg.

In het, bij Koninklijk Besluit van 19 Juli 1890, aan deze gemeente toegekende wapen, werd het oude zegel der schepenbank tot grondslag genomen, doch, ter herinnering aan het geschiedkundig verleden der plaats, met het blazoen der oudste heeren, n. l. die uit het geslacht van Haren vermeerderd.

Het is als volgt omschreven (1):

In een veld van lazuur de H. MARTINUS, *met gelaat en handen van natuurlijke kleur, gekleed in wapenrok, mantel en beenstukken van zilver, en voorts met helm en nimbus van zilver, houdende in de rechterhand een zwaard van zilver, gezeten op een paard van sabel, met hoofdstel, teugels, de kriemen en hoeven van zilver, naast het paard loopt een naakte bedelaar met een gordel van sabel om de lendenen, alles geplaatst op een terras van sinopel, op welks voorgrond een schuins rechts gericht schildje geplaatst is, zijnde van zilver, beladen met vier dwarsbalken van keel* (van HAREN).

Waarom is men niet op dezen weg blijven voortgaan, bij het verleenen van zoogenaamde gemeentewapens?

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1890, p. 62.

BORN.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

Born ontleent waarschijnlijk zijn naam aan den St. Maartensput, eene bron, die, ten Zuiden van het kasteel, in het Putbroekje ontspringt.

Te Born bezaten de Karolingers een koninklijken Palts. Volgens de overlevering lag hij ter plaatse, waar zich nog de aanzienlijke landhoeve bevindt, genaamd *het Grasbroek*, welke het middenpunt vormt tusschen Limbricht, Guttecoven en Born (1).

Zwentibold, of Sanderbout, koning van Lotharingen, vertoefde, volgens de overlevering, op den palts te Born, toen hij, tusschen 895 en 900, de beroemde schenking deed van de Graetheide waarvan hij den bestuurszetel te Born vestigde (2).

De oorspronkelijke heerlijkheid schijnt bestaan te hebben uit het slot en dorp van dien naam, en uit verscheidene dorpen van den omtrek, zooals Buchten, Holtum, Berg, Urmond en Grevenbicht (3).

Deze heerlijkheid werd reeds vroeg ontwricht.

In de XIIe eeuw was er het stift van St. Pantaleon te Keulen eigenaar van de helft der tiende (4), en Hendrik van der Leyen, prins-bisschop van Luik, aankooper van het kasteel (5).

---

(1) Men vergel. Jos. HABETS: *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 23.

(2) Men raadplege Jos. HABETS: *Limburgsche Wysdommen*, p. 382, v. v.

Het Vreeboschh, waarvan in de schenkingsoorkonde sprake is, ligt ten Zuiden der kerk.

(3) Jos. HABETS: *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 22.

(4) LACOMBLET, t. I, p. 273, v. en t. IV, p. 772.

(5) Jos. HABETS: *Op cit.*, p. 23.

Goswin I kocht, waarschijklijk *jure retractus*, het kasteel terug (1).

Tusschen den verkoop en den terugkoop schijnen de heeren zich betiteld te hebben: dominus *in* Borne, in plaats van *de* Borne.

Reeds in 1213 was Born leenroerig aan Loon (2), en werd dit ook, in 1234, aan den graaf van Gelder (3).

De laatste erfdochter uit het geslacht Born, gehuwd met Arnold van Stein, verkocht, in 1320, de heerlijkheid aan Jan van Valkenburg, heer van Ravesteyn (4).

Door erfenis kwam in 1396 de heerlijkheid in de familie Salm en, in 1400, door verkoop, aan Willem, hertog van Gulik (5). Sedert dien tijd bleef de heerlijkheid Born aan Gulik gehecht en vormde zij met Sittard en Susteren het Guliksche ambt van dien naam (6).

De verpanding van Born, Sittard en Susteren, in 1421, door Reinoud, hertog van Gelder en Gulik aan Frederik, graaf van Meurs, gaf aanleiding tot een langdurigen twist, die tegen de helft der XVIe eeuw ten voordeele van den Hertog van Gulik werd bijgelegd (7).

Goswinus I komt voor als heer van Born tusschen 1150—1174 (8); wapen: drie kepers (9).

De heeren uit het geslacht van Born werden achtereenvolgens

---

(1) Jos. HABETS: *Limb. Wysd.* blz. 386.

(2) Jos. HABETS: *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 24.

(3) Ibid. en SLOET, t. II, p. 584.

(4) Jos. HABETS : *Op cit.*, p. 26.

(5) LACOMBLET: t. III, p. 958, v. v.

(6) Jos. HABETS, *Op. cit*, p. 26.

(7) Men vergel. Ibid., p. 26—28 en LACOMBLET, t. IV, p. 609, v. v. en p. 683, v. v.

(8) Jos. HABETS: *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 24.

(9) Zie o. a. zegel van Otto, zoon van Goswinus de Borne, waarop dit wapen, omgeven door het omschrift : *S. Ottonis militis de Borne.* JOS. HABETS : *De archieven van het Kap. der Hoogadelijke Rijksabdij Thorn*, algemeene landsdrukkerij, 1889, dl. I, p. 51. Zie ook het zegel van Otto van Borne, met het omschrift: *S. Oistonis de Borne dni de Elslo et Wild...* aan eene oorkonde van 10 Dec. 1329, uitgegeven door LACOMBLET, t. III, p. 201. RIETSTAP, in zijn *Arm.-gén.* beschrijft de kleuren van het blazoen van Borne als van keel, met drie kepers van goud. Zie ook : *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 22 en verschillende zegels van leden van het geslacht van Borne bij DE RAADT: *Sceaux Armoriés* t. I, p. 294.

opgevolgd door die uit dat van STEIN, wapen: zie *Stein*; van VALKENBURG, wapen: zie *Valkenburg;* van SALM, wapen: zie *Amstenrade;* van GULIK, wapen: zie *Arcen* en *Velden.*

Tegen het midden der XVIIe eeuw werden de heerlijkheden Born en Grevenbicht verkocht door den hertog van Gulik aan Jan Arnold van LEERODT, kanunnik en aartsdiaken te Luik. Deze bouwde van 1647—1684, ten Noord-Oosten van den ouden burcht, het tegenwoordig prachtig kasteel (1).

Deze verkoop omvatte slechts de grondheerlijke rechten te Born, niet de souvereine rechten, zooals o. a. de rechtsmacht.

De familie van Leerodt behield deze heerlijkheid tot in het begin dezer eeuw; wapen : een naar links gewende klimmende, getongde, geklauwde en van goud gekroonde dubbelstaartige leeuw van sabel, op een veld van zilver (2).

Onze mededeelingen voor het ambt Born zijn hoogst onvolledig. De archieven, die er nog van bestaan, berusten waarschijnlijk in het staatsarchief te Dusseldorf.

Aanvankelijk schijnen tot dit ambt behoord te hebben : de heerlijkheid (tegenwoordige gemeente) van dezen naam, (Born, Buchten en Holtum), verder Sittard, Susteren, Munstergeleen, Guttecoven, Grevenbicht, Berg en Urmond.

In 1709 schijnt het ambt bestaan te hebben uit Born, Buchten, Holtum, Grevenbicht, Guttecoven, Berg en Urmond.

Sittard was toen, ten opzichte van Born, hoofdgerecht, waar men althans, van Born uit, om beleering (recharge) ging (3).

Vóór 1456, troffen wij geen zegel der schepenbank aan. Het zegel der bank, uit dat jaar, geeft ons de Geldersche en Guliksche leeuwen te zien, zoo geplaatst, als zij in het wapen van het Hertogdom van Gelder voorkomen, opklimmende tegen een gekanteelden toren. Randschrift: SIGILLUM SCABINORUM DE BORNE. Midd. 4,5 c.M. (4).

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 29.

(2) *Ibid.*, p. 22.

(3) MELCH. VOETZ: *Tract. de jure Revolutionis* etc. p. 25.

(4) VAN DEN BERGH: *Beschrijving der vroegere Nederlandsche Gemeentezegels*. p. 16 en M. JANSSEN: *Inventaris van het archief der gemeente Sittard*, p. 72.

Later, in het midden der XVIe eeuw, gebruikte de schepenbank een ander zegel, eveneens van de beide klimmende leeuwen voorzien, doch de toren is weggevallen. In hunne voorpooten houden zij boven hunne koppen eene stedekroon, gedekt door een pijnappel. Een stuk met dit zegel is in het bezit van den tweeden onderteekenaar van dit werk.

De pijnappel zinspeelt waarschijnlijk op de Graatheide.

De aanwezigheid der stedekroon in het zegel is gemakkelijk te verklaren.

Ten Noordwesten van de plaats, waar de *oude* burcht stond, bevindt zich heden nog, door den vijver van den ouden burcht gescheiden, een plein, met een twaalftal huizen Dit plein, met huizen en tuinen, was oudtijds met grachten omringd. Door eene ophaalbrug was het met den burcht, ten Zuidoosten, verbonden. Ten Noordwesten heeft het thans nog eene brug tot eenigen toegang. Dit plein met de omliggende huizen wordt heden nog „Het stedeken" genoemd.

Volgens de volksoverlevering was het immediaat Rijksch.

Wijlen de Zeer Eerw. Heer Habets teekent dan ook aan: „In de bescheiden der middeleeuwen voert Born wel eens den titel van *oppidum* (1).

De kerkpatronen zijn voor Born en Holtum de H. Martinus en voor Buchten de H. Catharina.

Buchten is waarschijnlijk het Bittinum, dat in 704, bij eene schenking aan den H. Willebrordus genoemd wordt (2).

In den stichtingsbrief van de Collegiale kerk van St. Barthelemy te Luik, in 1031, wordt Buchten, onder den naam van allodium de Butines aan genoemde kerk geschonken (3). De proosten van St. Barthelemy bezaten eeuwen lang het personaat der kerken van Borne en Buchten (4). Wat het kasteel Wolfrath te Holtum betreft, vergel. men: *Borgharen*. De heer van Wolfrath had de vergeving der pastorie en van een beneficie te Holtum. De eigenaar van het zoogenaamd Huis vergaf er daartegen de kosterij.

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 29, noot.

(2) Martene en Durand, t. I, p. 15.

(3, Miraeus, t. II. p. 809.

(4) J. Daris: *Eglises de Liége*, t. VI, p. 180, 185, 193 en 194.

Bij Koninklijk Besluit van 31 Juli 1896 werd aan de gemeente Born volgend wapen verleend, naar het oudste zegel der schepenbank, dat wij beschreven hebben, met deze wijziging echter, dat men den gekanteelden toren in een hartschildje geplaatst heeft (1).

Gedeeld: rechts van goud, met een omgewenden leeuw van sabel, getongd en genageld van keel (GULIK); *links van azuur met een dubbelstaartigen leeuw van goud, gekroond van hetzelfde en getongd en genageld van keel* (GELRE); *over de deelingslijn heen een hartschild van goud met een gekanteelden toren van keel, verlicht van het veld.*

Het is te betreuren, dat men zich niet streng aan het schepenzegel gehouden heeft Ook had de toren best de deelingslijn kunnen maskeeren, indien men hem verlengd en het hartschild had weggelaten.

---

(1) *De Maasgouw*: Jaarg. 1896, p. 65.

BROECKHUYSEN.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

Broeckhuysen was voorheen eene heerlijkheid met schepenbank, in het land van Kessel, Overkwartier van Gelderland. Met Kessel werd het door het Barrière-traktaat aan den Koning van Pruissen geschonken. Het behoorde sinds dat tijdstip tot het Pruissisch gedeelte van het Overkwartier (1).

De oudste heeren ontleenden hunnen naam aan deze plaats.

In 1423 treffen wij Jan van BROECKHUYSEN als heer aan (2), wapen : doorsneden, boven in zilver negen hermelijnstaarten, onder groen; welk wapen, behoudens eenige wijzigingen, ook door de van der Donck's, de van Merwyck's en anderen gevoerd werd (3).

Na de van Broeckhuysen's, kwam de heerlijkheid achtereenvolgens aan de geslachten SCHENCK van NYDEGGEN, wapen : zie *Arcen en Velden;* WITTENHORST, wapen: zie *Horst;* HUYN van GELEEN en AMSTENRDE, wapen: zie *Amstenrade.* Een heer uit dit

---

(1) A. J. FLAMENT : *De politieke en rechterlijke verdeelingen en indeelingen van het tweede kwartier of Overkwartier van Gelderland.* Maastricht, 1894, p. 7.

(2) LACOMBLET, t. IV, p. 152.

(3) Zie over het adellijk geslacht van Broeckhuizen : ADOLF STEFFENS : *Geschiedenis der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst in het land van Kessel,* M. Waterreus, Roermond 1888, p. 20, v. v.; A. FAHNE : *Geschichte der Kölnischen* etc. *Geschlechter* t. II, p. 19. Zie verder: *Obbicht* en *Papenhoven.*

Het zegel van « jouffrouwe Gerat van Broickhusen" geh. met Willem van Kessel, hangt aan eene akte van 23 Febr. 1455, in het archief van het klooster der Kruisheeren te Venlo, te Maastricht aanwezig. Het vertoont een gedeeld schild : rechts het wapen van haar man, uit het geslacht van Kessel, zijnde vijf ruiten, links in het schildhoofd vijf leliestaarten en dus niet negen, zooals Broeckhuysen, blijkens andere authentieke gegevens, in het schildhoofd gevoerd heeft.

laatste geslacht verkocht in 1666 de heerlijkheid aan de familie van PALLANDT (1), wapen: een zesmaal gebalkt schild van goud en sabel. Daarna kwam zij aan de adellijke familie von WENDT, uit welk laatste geslacht, in 1717, Simon von Wendt, bisschop van Osnabrück, heer van Broeckhijsen was. Deze voert als wapen, volgens zijn zegel, drie helmen, 2 en 1 (2). Eindelijk in 1735, werd de heerlijkheid verheven door Leopold, baron van ARNSTET (3).

Kerkelijk vormde Broeckhuysen met Broeckhuysenvorst oudtijds één kerspel. Beide dorpen werden in 1484 door den Bisschop van Luik gescheiden en tot afzonderlijke parochiën verheven (4).

De kerkpatroon van Broeckhuysen is de H. Nicolaas, bisschop.

Het zegel der schepenbank, uit het jaar 1651, vertoont het beeld van den kerkpatroon, in bisschoppelijk gewaad, staande rechts gewend, houdende in de linkerhand den kromstaf, buitenwaarts gekeerd, en in de rechter het wapen van de familie van Broeckhuysen, zooals wij het hiervoren beschreven hebben, het geheel omgeven door het omschrift: S. SCABIN. IN BROECKHUISEN. In den binnensten rand staat: SCHEPE-SIEGEL; midd. 3.5 c.M.

Het dorp *Broeckhuijsenvorst*, dat een deel uitmaakt van de gemeente Broeckhuijsen, vormde met Swolgen ééne schepenbank en werd eerst in 1673 eene heerlijkheid en als zoodanig door de hooge regeering te Brussel in dat jaar verkocht aan de familie van FLEMING (5), wapen: van goud, met drie palen van zilver, waarover heen een karbonkel van goud.

De familie van Fleming deed in 1727 afstand ten behoeve van Hendrik Ignatius SCHENCK VAN NYDEGGEN, wapen: zie *Arcen* en *Velden*.

De kerkpatroon was eerst Sint Salvator (de Verlosser der

---

(1) (VAN VORST): *Geschichten der Herren, Freiherren und Grafen von Pallant.* Berlin, 1873. *Separat-abdruck aus das Vierteljahrschrift für Heraldiek, Sphragistiek und Genealogie des Heroldvereins für Heraldiek und Genealogie*, Jaarg. 1872, p. 20 en 34. Zie ook de portef. get.: *Broeckhuijsen* in het Rijksarchief in Limburg.

(2) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XVI, p. 133.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 173.

(4) Jos. HABETS: *Kerkelijke Geschiedenis van het bisdom Roermond*, t. II, p. 205.

(5) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 170 in de noot.

wereld). Deze benaming evenals de nog aanwezige Romaansche steenen doopvont uit de XIe of XII[e] eeuw, wiist op eene oude parochie. Later werd zij aan den H. Naam Jesus toegewijd.

De schepenbank gebruikte in 1687 een zegelstempel, versierd met het beeld van den Heiland, staande van voren, houdende de rechterhand in de hoogte en in de linker een wereldbol, naast hem, ter rechterzijde, bevindt zich de letter B (Broeckhuysen) en ter linker de letter V (Vorst); alles omgeven door het omschrift: SANCTUS SALVATOR. Midd. 3.3 c.M. (1).

Het gehucht *Oyen* was voorheen eene heerlijkheid met schepenbank van het geslacht Broeckhuysen. Dit was er later gevestigd en nam den naam van Oyen aan.

Een zegel der schepenbank van Oyen is ons niet bekend.

Broeckhuysen bezit nog geen gemeentewapen.

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165.

BROEKSITTARD.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

Broeksittard is bekend wegens de voor ruim een veertigtal jaren in de nabijheid dier plaats gedane ontdekking eener Romeinsche brug (1).

Reeds in 1144, namelijk in het jaar der oprichting, bezat er de proostdij van Millen eenige goederen (2).

Dit dorp is niet minder bekend wegens den veldslag van de Kempekoel, of van den Kollenberg (3).

Het dorp Broeksittard heeft altijd deel uitgemaakt van de schepenbank en van de parochie Sittard, in het ambt van Born, land van Gulik.

De tegenwoordige parochiekerk heeft tot titel: O. L. Vrouwe Geboorte.

Dit was ook het geval met de voormalige kapel.

De gemeente is nog niet in het bezit van een eigen wapen.

---

(1) *Drentsche Volksalmanak*, Jaarg. 1850, p. 19. Men vergel. ook: Van de Vorst, in de *Maasgouw*, Jaarg. 1898, p. 65.

(2) Lacomblet: t. I, p. 239, v.

(3) Men vergel. *Jaarb. van Limburg*, 1872, p. 202, v. v. en *Publ.* etc. *du duche de Limbourg*, t. XXVI, p. 441.

BRUNSSUM.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

Oudtijds heette dit dorp Brunsham, zooals blijkt uit eene oorkonde van het jaar 1150, waarin sprake is van de „ecclesia de Brunsham" (1); het werd ook wel Bronshem of Bronssem genoemd.

De naam heeft denzelfden oorsprong als die van Born = bron; Bornsheim, Bronshem.

In later eeuwen werd deze naam op zijn Duitsch uitgesproken en in Brunssum veranderd. Tot deze verduitsching zullen de pastoors, die door het stift van Heinsberg werden aangesteld, alsmede de vestiging, op het kasteel (2) aldaar, van de adellijke familie de Negri, uit Duitschland afkomstig, wel niet weinig hebben bijgedragen.

Brunssum vormde, vóór de Fransche Revolutie, van oudsher, met de dorpen Schinveld en Jabeek, ééne schepenbank of onderbank, die te Heerlen in hooger beroep ging. Deze onderbank werd in 1557 door de Spaansche Regeering als heerlijkheid verpand en in 1610 als zoodanig verkocht aan de familie HUYN van AMSTENRADE (3), wapen: zie *Amstenrade*.

Kort daarna werd Amstenrade tot een graafschap verheven ten voordeele der graven Huyn van Amstenrade.

---

(1) ERNST: *Histoire du Limbourg*. t. VII, p. 63.

(2) Dit kasteel was eigenlijk de kern van een laathof. Als bezitters treffen wij aan: Clut, van Werst, von Vorz von Olmüssen genant Mülstro en de Négri. Zie Reg. van het laathof van Brunssum op het Rijksarch. in Limb.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 166.

Toen werd Brunssum met eenige andere dorpen bij dit graafschap ingelijfd.

Kerkelijk behoorde Brunssum oudtijds tot Gangelt. In 1579 werd het tot eene afzonderlijke parochie verheven.

De patroon der kerk en der vroegere kapel is de H. Gregorius de Groote, paus.

Het zegel der schepenbank moet, volgens eene verklaring van wijlen den Zeer Eerw. Heer Habets, zijne beeltenis vertoond hebben (1). Wij konden echter geen enkel zegel dezer bank ontdekken, ten einde zulks te verificeeren.

Bij Koninklijk Besluit van 9 Mei 1889, werd aan deze gemeente een wapen geschonken, waarin het beeld van den kerkpatroon, als herinnering aan het onstaan der tegenwoordige gemeente uit de parochie, en het blazoen der eerste heeren zijn opgenomen.

Dit wapen is volgenderwijze omschreven (2):

Gedeeld: rechts in keel een slangenkruis van zilver, met een hartschild van zilver, beladen met drie koeken van keel, geplaatst twee en een (HUYN VAN AMSTENRADE), *links in azuur het beeld van Paus* GREGORIUS DEN GROOTEN, *gekleed in pontificaal ornaat van zilver, hebbende het pallium bezet met kruisjes van sabel, en de tiare van zilver met een kroonreep op het hoofd, waar omheen een nimbus van goud, en op den rechter schouder eene duif met uitgespreide vleugels van zilver, bek en pooten van keel, het aangezicht en de handen van den Heilige zijn van natuurlijke kleur, in de linkerhand houdt hij een bijbel van keel.*

Wat de plaatsing der wapenfiguren betreft, het was verkieslijk geweest, dat men het beeld van den kerkpatroon geplaatst hadde als schildhouder van het blazoen der graven Huyn van Amstenrade.

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 166.

(2) *Ibid.*

BUGGENUM.

(Arrond Roermond — Kant. Roermond.)

De ligging van Buggenum wijst nog aan, dat de Maas voorheen er een halven boog vormde van het westen naar het oosten. Aan den westelijken punt van het dorp wendde zij zich meer noordwaarts, in de richting van Asselt. Deze hoek vormde een schiereiland, waarop een burcht gebouwd was.

Naar de Z. E. heer Schmeits, pastoor te Buggenum, ons mededeelde, wordt de plek, waar de versterkte burcht eens stond, thans genoemd de Maasbongerd. Het huis, dat dezen naam draagt, ligt ongeveer zeven honderd meter ten westen der kerk. In den kelder vindt men nog stukken van het oud muurwerk en overblijfsels van vensterramen, die uit de 13e eeuw schijnen te dagteekenen.

Van dezen burcht leidde vroeger een weg westwaarts naar een ander versterkt kasteel, genoemd Ghoor (1). De vroegrijpe vruchten duiden thans nog dezen weg aan, door de landbouwers genoemd : de Ghooreweg. Ook dit kasteel is thans door eene pachhoeve vervangen.

Of Buggenum vóór 15 Mei 1219 immediaat Rijksch was, dan wel aan het stift St. Pantaleon te Keulen behoorde, en in dat geval onder Wessem ressorteerde, of wel toen reeds den heer van Horn tot heer had, konden wij niet ontdekken.

Op vermelden datum stond het stift de villa Wessem af aan Gerard van Horn, tegen eene jaarlijksche rente (2). Er wordt bij-

---

(1) Niet te verwarren met het kasteel Ghoor bij WOLTERS. *Notice histor. de l'ancien comté de Hornes*, p. 150.

(2) LACOMBLET, t. II, p. 45. Zie ook : *Wessem.*

gevoegd, dat alle onderhoorigheden van Wessem bij dien afstand begrepen waren: *cum omnibus appendentiis.*

Uit een charter van 27 April 1320 zien wij, dat tot deze appenditae althans de burcht behoorde, die te Buggenum op een schiereiland in de Maas lag.

Op dien dag verklaart Gerard, heer van Horn, dat hij aan Willem, graaf van Gulik, heeft opgedragen en van dezen in leen ontvangt Wessem en de overige goederen, er onder ressorteerende, en die hij vroeger in leen hield van de abdij van St. Panthaleon, te weten: „allodium oppidi de Wesheym ejusdemque oppidi appendentiarum, videlicet promontarii *(sic)* seu munitionis in Bugkinghen" etc. (1).

In 1275 had Buggenum nog zijn eigen schepenbank (2).

Gerard, heer van Horn, had er een laathof, dien hij, den 30 September 1324, verpandde aan Godfried van Heinsberg en Blankenkerg (3).

Buggenum maakte, in ieder geval, later deel uit van het land van Horn. Het verloor verder zijn recht van zelfstandige schepenbank, en werd bij die van Haelen ingelijfd.

Den 13en December 1679 werd Buggenum tot heerlijkheid verheven en verpand aan eene gravin van BERG, wellicht uit het geslacht van den BERG van 's HEERENBERG (4), wapen: van zilver, beladen met een leeuw van keel, getongd, geklauwd en gekroond van goud, omgeven door een rand van sabel, bezet met elf koeken van goud.

In 1768 werd de heerlijkheid (het pandschap?) verkocht door den graaf de HORION, wapen: een veld van zilver, beladen met een rechter schuinbalk van keel, aan baron de Keverberg (5), wapen: een omgewende leeuw van zilver, getongd en gekroond van goud op een veld van keel.

De kerkpatrones is de H. Aldegundis, abdis.

Buggenum is nog niet in het bezit van een gemeentewapen.

---

(1) LACOMBLET, t. III, p. 198, v.
(2) SLOET: t. II, p. 934. Zie ook *Swalmen*.
(3) LACOMBLET, t. III, p. 172.
(4) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. II, p. 265.
(5) *Ibid.*, t. II, p. 265.

BUNDE.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Maastricht.)

Waarschijnlijk behoorde Bunde oudtijds, althans gedeeltelijk, tot het rechtsgebied der schepenbank van Meerssen (1).

De kapel die er bestond werd bediend door een priester uit Meerssen. Sedert 1272 moest hij er residentie houden (2).

In 1613 hield hij op „vicarius perpetuus" te zijn, en werd hij tot pastoor bevorderd.

Bij die gelegenheid werd het beneficie van de H. Agnes te Bunde, dat ter vergeving stond van den proost van Meerssen, doch steeds aan den deken van het Kapittel van O. L. Vrouw te Maastricht verleend werd, met de pastorie te Bunde vereenigd (3). Daarvandaan moet het gekomen zijn, dat de kerk van Bunde de H. Agnes tot patrones heeft, terwijl vroeger deze kerk schijnt toegewijd te zijn geweest aan den Allerheiligsten Verlosser.

Het zegelstempel toch der kerk draagt het beeld van het Lam Gods.

Bunde deelde in de lotgevallen van Meerssen en geraakte zoodoende onder de heerlijkheid Valkenburg. In 1626 werd het door den Koning van Spanje als afzonderlijke heerlijkheid met hooge, middelbare en lage jurisdictie verpand en het jaar daarna verkocht aan Wolter van HOENSBROECK-GEUL, in wiens familie deze

---

(1) Over den omvang van Bunde als onderdeel van de hoofdbank Meerssen, tijdens de XVIe eeuw, vergel. men Jos. HAEETS. in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IV, p. 29. Het gehucht Casen wordt er niet vermeld.

(2) Jos. HABETS: *Beknopte Geschiedenis der Proostdij van Meerssen* in de *Publ.* etc. *du duche de Limbourg*, t. XXV, p. 39.

(3) *Ibid.*, p. 18 en p. 137.

heerlijkheid tot aan de Fransche Revolutie bleef (1). Wapen: zie *Hoensbroek*.

Het is ons niet bekend, in hoever het riddermatig geslacht van BUNDE (2), althans in één gedeelte dezer plaats heerlijke rechten heeft bezeten. Zeker is het dat verscheidene leden van deze familie er munt geslagen hebben (3).

Het blazoen op deze munten draagt altijd als hartschild drie kepers, hetgeen Bon de Chestret doet vermoeden, dat het geslacht Bunde uit dat van Elslo gesproten is (4).

Bij het partage-traktaat van 1661 kwam Bunde onder de Staten, die het tot op het einde der vorige eeuw behielden.

Sedert de verheffing van Bunde tot heerlijkheid was het de zetel eener schepenbank. Deze werd later, tot in 1745, met de banken van Geul en Ulestraten, onder de familie Hoensbroeck, samengesmolten (5).

Dat de proost van Meerssen er vroeger (6) meer dan grondheer was, ten minste in een gedeelte van Bunde, blijkt hieruit, dat hij, na de verheffing dezer heerlijkheid, door den Koning van Spanje, er een proostschout had, ten overstaan van wien de overdracht van vaste goederen moest geschieden (7).

Een zegel der schepenbank troffen wij nergens aan.

Het hiervoren vermelde parochiezegel, waarvan het origineele stempel nog op de de pastorie aanwezig is (8), vertoont op een terras een staand lam, naar links gewend, met baniertje over den rechter schouder. Omschrift: SIGILLUM PAROCHIAE DE BUNDT. Midd. 3 c.M.

Ook Bunde bezit nog geen gemeentewapen.

---

(1) Jos. HABETS: *De leenen van Valkenburg* in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXI, p. 333, v. v.

(2) Bon J. de CHESTRET de HANEFFE: *Recherches sur le village et la famille de Bunde* in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XV, p. 289–300.

(3) Van der Chijs: *De munten der leenen van de voormalige hertogdommen Brabant en Limburg*, Haarlem, 1862, p. 73–90.

(4) Bon J. de CHESTRET, *Op. cit.*, p. 298.

(5) Zie de schepenbankregisters op het Rijksarchief in Limburg.

(6) Men vergel. Jos. HABETS in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. IV, p. 29.

(7) Men vergel. schepenbankregisters op het Rijksarchief in Limburg.

(8) Volgens mededeeling van den Zeer Eerw. Heer Ed. Haenen, pastoor te Bunde.

CADIER en KEER.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Het dorp Cadier maakte in het begin dezer eeuw eene afzonderlijke gemeente uit, totdat in 1828, bij Koninklijk Besluit, het dorp Keer en het gehucht St. Antoniusbank bij Bemelen, er mede vereenigd werden. Vóór deze vereeniging behoorden deze twee laatste plaatsen tot de gemeente Heer.

Cadier, Keer en St. Antoniusbank waren vóór de Fransche Revolutie drie afzonderlijke kleine Heerlijkheden (1).

Cadier, in 1266 „Cadirs" (2) genoemd, was met het in haar gebied gelegen kasteel Blankenberg, reeds vóór 1370 eene bank van het oude graafschap Daelhem. Zij lag evenwel buiten de grenzen van dit graafschap.

Na het Partage-traktaat van 1661, werd Cadier eene der hoofdbanken van het Staatsch gedeelte van het land van Daelhem (3).

Een gedeelte van het dorp, Keer genaamd, was vereenigd met het naburige Heer, ééne der elf banken van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht, van daar het onderscheid tusschen Staats- en Kapittels Keer.

In de veertiende eeuw vinden wij Cadier achtereenvolgens verpand aan de heeren van Ter-Heyden en aan die van Gronsveld (4).

In 1644, den 24 April, was Cadier door den Koning van Spanje,

---

(1) Jos. Habets : *Notice sur la ci-devant seigneurie et le château de Blankenberg* in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XIII, p. 134.

(2) Mr G. D. Franquinet : *Bered. Invent. der Oork. en Besch. van O. L. V. te Maastricht*, t. I, p. 30.

(3) Bachiene : *Vaderlandsche Geographie*„ t. V, p. 973 en 1093.

(4) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XIII, p. 137.

als opvolger der oude Hertogen van Brabant en graven van Daelhem, verpand en kort daarop verkocht geworden aan de familie van HOENSBROECK-GEULLE, wapen: zie *Hoensbroek*.

In 1680, ten gevolge van den verkoop, kwam zij aan de familie de JACOBI, wapen : gevierendeeld : 1 en 4, van goud met een keper van keel, vergezeld van drie schelpen van zilver; 2 en 3, van azuur met drie weerhaken van zilver, geplaatst 1 en 2 (1).

Vervolgens kwam de heerlijkheid, op het einde der vorige eeuw (1782), in eigendom aan Jacobus HACKSTEIN van HEMERSTEIN, burgemeester van Rhenen, wapen: van azuur, beladen met een schijfje, half van goud en half van sabel (2).

Toen bij het verdrag van Fontainebleau, 8 Nov. 1785, Staatsch Daelhem aan de Oostenrijksche Nederlanden werd afgestaan, verbleven evenwel Oost en Cadier aan de Staten.

De bezitter der heerlijkheid droeg den titel van heer van Cadier en Blankenberg.

Hij stelde den schout, de schepenen en den secretaris der bank aan.

Kerkelijk behoorde de kapel van Cadier in vroeger eeuwen onder de moederkerk van Heugem, totdat zij in 1266 van deze laatste gescheiden en tot afzonderlijke parochie verheven werd (3).

De parochianen van Cadier werden echter niet van alle verplichtingen ten opzichte der moederkerk van Heugem ontheven, zooals uit het aangehaalde stuk blijkt.

Deze afhankelijkheid bleef eeuwen lang voortbestaan.

Er bevindt zich in een oud kerkregister, berustende op de pastorie te Keer, een vertoog, uit het einde der XVIIe eeuw, over den toestand der kerk en der kerkelijke goederen, waarin men den kerkmeester Libuinus Hustin van wanbeheer beschuldigt, en dat begint met den volgenden aanhef: „Memoriale ex Pastorali Cadierendis ecclesiæ, filialis de Hughem, ecclesiæ matricis et principalis ejusdem præfatæ, cujus Pastor collator ordinarius et pro-

---

(1) RIETSTAP: *Arm. génér.*

(2) *Ibid.* Wijlen de Z. E. Heer Habets geeft als wapen: »d'azur à trois fleurs de lis, rangées en pairle renversé, les pieds appointés, surmonté d'un croissant versé, le tout d'argent"; zijnde het wapen van een westphaalsch geslacht Hackstein.

(3) Mr G. D. FRANQUINET: *Op cit.*, t. I, p. 29.

tector est principalis, juriumque ejus atque bonarum omnium conservator fidelis."

De vroegere kapel en tegenwoordige kerk heeft tot titel Kruisverheffing.

Zooals wij zagen, bezat Cadier reeds vóór 1370 eene afzonderlijke schepenbank. Wij vonden het zegel des „dorps ende dingbanck van Cadyer" hangen aan een charter van 6 April 1429. Het wordt door schout en schepenen omschreven als „ons hoefs siegele des wyr degelicz gebruycken".

In het veld van het zegel is een groot Latijnsch kruis aangebracht, hetgeen wijst op den titel der kerk; ter weerszijde aan den voet van het kruis een schuins geplaatst wapenschildje; dat ter rechterzijde gevierendeeld: 1 en 4, eene lelie; 2 en 3, een naar rechts gewende, klimmende leeuw; dat ter linkerzijde: beladen met een naar rechts gewenden, klimmenden leeuw. Van het omschrift is nog te lezen: S. DER ..... VAN KADEIR (1).

Met het oog op de geschiedenis van Cadier is het ons onmogelijk eene eenigszins gemotiveerde gissing te kunnen maken, in antwoord op de vraag: aan welke familiën behoorden deze wapenschilden?

Later, in de 18e eeuw, gebruikte de schepenbank een zegel met een wapen versierd, zinspelende op den naam van het kasteel Blankenberg, de residentie der Heeren. Het vertoont een berg van zilver, op een veld van sinopel, in een wapenschild, het schild gedekt door een ridderhelm met dekkleeden en het geheel omgeven door het omschrift: DE HEERLYHEYT *(sic)* CADIER. Middellijn 4 c. M. (2).

De kleuren zijn geharceerd op het zegel aangegeven.

Keer, oudtijds Keijer, Keyr of Kayer genaamd, vormde zooals wij straks opmerkten met Heer eene der elf banken van het vrije Rijkskapittel van St. Servaas te Maastricht, onder directie van een Rijproost. Deze bank maakte zelfs aanspraak op den titel van Vrije Rijksheerlijkheid (3).

---

(1) Arch. Kerkfabr. S. Servaas te Maastr. berustende in het Rijks Arch. in Limburg.

(2) Verzameling zegels op het Rijksarchief in Limburg aanwezig.

(3) Zie *Heer*.

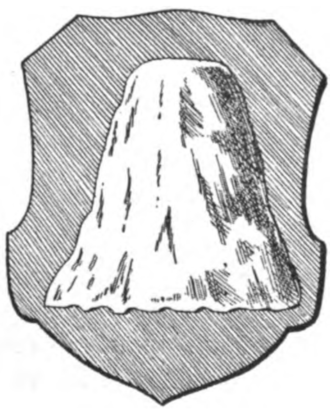
De heerlijkheid St. Antonisbank, bij Bemelen, schijnt oorspronkelijk eene bezitting geweest te zijn van het klooster der Antonieten te Maastricht; doch hieromtrent is niets met zekerheid te zeggen.

In 1730, overleed Jan Eustache de SELYS, wapen: van azuur beladen met een kruis van zilver, bezet met vijf schelpen van sabel, die den titel van Heer van St. Antoniusbank voerde. Zijne vrouw Maria Johanna van GELLICK, volgde hem op in het bezit der heerlijkheid. Deze laatste overleed den 21 Februari 1751. Volgens haar cachet in lak, gedrukt op een brief van 24 Oct. 1731, in bezit van den heer Holvoet te Brussel, voert de familie van Gellick als wapen: een driemaal gepaald schild: I, rechts, een man (krijgsman?) ten vollen lijve, staande van voren; II, in het midden, eene knots; III, links, 3 koeken, 2 en 1.

Kerkelijk behoorden St. Antoniusbank en Keer onder de parochie Heer.

Thans behoort St. Antoniusbank onder de parochie Bemelen en Keer onder die van Cadier en Keer.

Den 15 September 1819 werd bij Koninklijk Besluit het volgend wapen aan de gemeente verleend:

In sinopel een berg van zilver (1). Daar de samenstelling der tegenwoordige gemeente niet meer aan het grondgebied der vroegere heerlijkheid beantwoort, zou dit wapen meer in overeenstemming met het historisch verleden der plaats dienen gewijzigd te worden.

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XIII, p. 149.

ECHT.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Met de geschiedenis van deze gemeente is die van het Echterwald of Echterbosch ten innigste verbonden.

Volgens de overlevering zou Pippijn van Herstal, de stichter van St. Odiliënberg, dit bosch aan Echt geschonken hebben (1). Dit zal wel zoo moeten verstaan worden, dat Pippijn het Echterwald aan tal van dorpen afstond, maar dat hij den bestuurszetel van het boschgerecht te Echt vestigde (2). Zoo handelde ook twee eeuwen later, koning Sanderbout, ten opzichte van Born, bij zijne schenking van de Graetheide aan de bekende veertien kerspelen (3).

Van de pippijnsche schenking af, tusschen 687 en 714, tot omstreeks 928 zwijgen de geschiedbronnen over Echt.

Tusschen laatstgemeld jaar en 939 schonk Gerberga (4), dochter van Hendrik I, en zuster van keizer Otto I, in huwelijk, sinds 928, met Giselbert, hertog van Lotharingen († 939), de kerk en de tienden, benevens andere goederen, van de villa Echt aan het kapittel van St. Servaas te Maastricht (5).

Ook nu weer zwijgen de geschiedbronnen meer dan eene eeuw over Echt.

Omstreeks de helft der XIe eeuw had Gerard, heer van Wassenberg, er zich van de bezittingen der abdij van St. Servaas

(1) G. H. Peeters. in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IV, p. 58, v. v.
(2) Men vergel. Jos. Habets : *Limburgsche Wysdommen*, 347, v.v.
(3) Men vergel. *Ibid.*, p. 391.
(4) Over Gerberga, zie *Maastricht*, *Meerssen*.
(5) Men vergel. Sloet, I, p. 78.

meester gemaakt. In 1066 deed keizer Hendrik IV eene poging tot redres, maar te vergeefs (1).

Later werd Gerard van Wassenberg andermaal door de kapittelbroeders naar Aken gedagvaard. Ook aan de veroordeeling, die er op volgde, stoorde Gerard zich niet.

Eindelijk dwong hem keizer Hendrik IV, op eene vergadering van Rijksgrooten te Aken, in 1087, tot onderwerping. Dirk van Herlaer, dien de keizer reeds vroeger tot voogd ten behoeve der abdij van St. Servaas benoemd had, werd nu andermaal in zijn ambt van voogd bevestigd (2).

De bezittingen te Echt waren evenwel voor de kapittelbroeders bestemd, en niet voor den proost.

In 1128 herstelde keizer Lotharius III ook dit onrecht (3).

In dit stuk wordt gezegd, dat Echt lag „in het bisdom Luik, in het graafschap van den graaf van Loon". Daaruit volgt niet, dat het aan den graaf van Loon behoorde. Echt kon eene immuniteit zijn, die in dit graafschap gelegen was. De graaf kon er, in dit geval niet voogd zijn.

Ons wil het voorkomen, dat eertijds de heer van Wassenberg voogd was te Echt voor de goederen der abdij van St. Servaas, en ondervoogd der abdij van St. Odiliënberg, voor den graaf van Gelder.

In de bekrachtiging van de bezittingen der abdij van St. Servaas, door paus Innocentius II, 31 Maart 1139, wordt ook de kerk van Echt genoemd (4).

In 1228 was er een voogd te Echt, die de zwager was van den voogd te Beek (5).

Den 2 Juni 1244 werd de *curtis*, benevens de groote en kleine tienden, die de abdij van St. Servaas te Echt bezat, in erfpacht gegeven aan het Munster te Roermond. (6).

---

(1) K. F. Meyer : *Aachensche Geschichte*, p. 233, v.
(2) G. H. Peeters : *op. cit.*, p. 123, v. en K. F. Meyer : *op cit.* p. 235.
(3) G. H. Peeters, *op cit.*, p. 224, v.
(4) Jos. Habets : *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. V, p. 26.
(5) Lacomblet, t. II, p. 82.
(6) Sloet : t. II, p. 650, v.

Echt zal wel langs den zelfden weg aan Gelder zijn gekomen als het stift van St Odiliënberg (1).

Reeds in 1267 behoorde Echt aan Gelder en ressorteerde het onder de heerlijkheid of het ambt Montfort. In 1713, gingen de Spaansche Nederlanden, bij erfopvolging, over aan het Oostenrijksch keizerlijke Huis.

Tengevolge van het Barrière-tractaat, in 1715, kwam het ambt Montfort, waaronder Echt, aan de Staten der Nederlandsche Republiek.

Echt wordt voor den eersten keer als een der goede steden van het Overkwartier van het land van Gelder genoemd in het jaar 1343. Doch de juiste datum waarop deze plaats stedelijke rechten verwierf, is niet bekend (2).

Kerkelijk was Echt, vóór de tiende eeuw, reeds eene afzonderlijke parochie, waaronder, volgens bescheiden van lateren datum, het kerspel Maasbracht ressorteerde.

Vóór 1722, was de kerk toegewijd aan den H. Landricus en aan de H. Anna; sinds dezen laatsten datum, aan den H. Landricus alleen.

De zegelstempel der schepenbank, in koper gesneden, thans nog op het raadhuis berustend, en waarvan nog vele afdrukken aan perkamenten hangen, is een der schoonste onzer provincie.

Deze stempel was reeds in 1277 bij de schepenbank in gebruik en heeft tot omstreeks het jaar 1740 gediend. In een krans van aan elkander sluitende halve cirkeltjes bevindt zich een antiek wapenschild, beladen met een St. Andrieskruis, vergezeld van twaalf herkruiste kruisjes, in elk kanton drie. Het geheel omgeven door het omschrift: SIGILLVM SCABINORVM DE EGHTE. Midd. 5,5 c.M. (3).

---

(1) Zie *St. Odiliënberg*.

(2) Van de tegenwoordige gemeente Echt maken o. a. deel uit: het dorp Pey, sedert 1859 eene afzonderlijke parochie met kerk; titel: Onbevlekte Ontvangenis der H. Maagd Maria; het dorp Echterbosch, vroeger met kapel, toegewijd aan den H. Goar, thans parochiekerk, met denzelfden titel als Pey, en Schilberg, met kapel, toegewijd aan de H. Maagd.

Vroeger behoorden ook onder Echt, Ohé en Laak. Zie: *Ohé en Laak*.

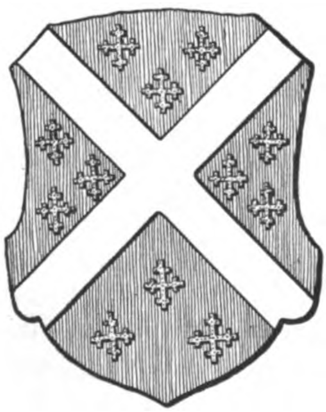
(3) Men zie over dit zegel: van den BERGH: *Beschrijving Nederl. Gemeentezegels*, p. 26. De afbeelding bij WOLTERS: *Recherches sur l'amanie de Montfort* en *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XVI, p. 244, zegel van 1532.

Het contrazegel, dat uit den zelfden tijd schijnt te dagteekenen, vertoont eene kerk, met gedekten middeltoren; boven op het dak van het gebouw, ter weerszijde van den toren, een kruisje, terwijl het geheel omgeven is door het omschrift: CONTRA SIGILLVM SCABINORVM DE EGHTE. Midd. 3.5 c.M.

In 1616 vinden wij echter bij de schepenbank, vermoedelijk omdat dit zegel te groot was, een kleiner zegeltje bij de bank in gebruik. Het is gedrukt op een brief van dat jaar en heeft dezelfde voorstelling als het beschreven zegel, n.l. in een wapenschild het St. Andrieskruis met de twaalf herkruiste kruisjes, omschrift: SIGILLVM SCABINORVM DE ECHTE. Dit zegeltje heeft eene doorsnede van 3 c.M. (1).

Ditzelfde wapen, naast het jaartal 1660, bevindt zich in den gevel van het raadhuis, in steen uitgehouwen.

Ook de Geldersche adellijke familie Horrich van Glimbach, die waarschijnlijk uit Echt stamt, voert een St. Andrieskruis van goud, vergezeld van twaalf herkruiste kruisjes van hetzelfde, in elk kanton drie, in een veld van azuur (2).

Het oude zegel der schepenbank werd bij Koninklijk Besluit van 30 Juli 1887, als volgt omschreven, aan de gemeente als wapen verleend (3).

Een schild van keel, beladen met een zilveren St. Andrieskruis, vergezeld van twaalf herkruiste kruisjes van goud, in elk kanton drie.

(1) Archief van Wetzlar, n° 233, in het archiefdepot te Maastricht.

(2) Portef. met orig. *Kwartierstaten van het Geldersch Overkwartier* in het Rijksarch. van Limburg, waarbij zich een staat van deze familie bevindt.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1888, p. 17 en *Maandblad de Nederl. Leeuw*, Jaarg. 1890, p. 13.

EIJGELSHOVEN.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Heerlen.)

Van Eijgelshoven (Eigelsowen) wordt reeds melding gemaakt in het jaar 1131 (1).

Deze plaats, heeft in vroeger eeuwen, evenals Terblijt (2), na eerst in het pandbezit geweest te zijn der heeren van Ter-Heyden, later voor goed deel uitgemaakt van het landje van dien naam.

De heerlijkheid Ter-Heijden was leenroerig aan het hof te Gulik en aan de Keurkeulsche mankamer te Heerlen. Het is niet bekend of Eijgelshoven, vóór dat het in het pandbezit kwam, eene afzonderlijke heerlijkheid geweest is; doch zeker weet men, dat het in het begin der 14[e] eeuw, een eigendom of domein was van den graaf, sedert 1326, hertog van Gulik.

Werner van SCHOENRADE, wapen: zie *Berg en Terblijt*, was in 1480, tijdens den oorlog tusschen Gulik en Gelder, zijn leenheer gevolgd en werd door de burgers van Roermond gevangen genomen, aan wie hij een losgeld van 1480 goudgulden moest betalen.

Om hem schadeloos te stellen, schonk hem hertog Willem III, in het jaar 1500, het land van Ter-Heijden met Eijgelshoven als een erfelijk leen. Werner overleed in 1542.

Vervolgens kwam de heerlijkheid aan het geslacht van den

---

(1) ERNST, *Histoire du Limbourg*, t. VII, *Annales Rhodenses*, p. 42.

(2) Zie gemeente *Berg en Terblijt*.

Zie de »*Bijdragen tot de Geschiedenis van Eijgelshoven*, door M[r] G. D. FRANQUINET in den 3[en] Jg. n° 156, 157 en 158 van het tijdschrift *de Maasgouw*.

Bongard, wapen: zie *Berg en Terblijt*, in welks bezit ze bleef tot aan de Fransche Revolutie.

Er was geene schepenbank te Eijgelshoven en de heer van Ter-Heijden, die als landheer, de hooge of crimineele jurisdictie bezat, had geen recht er schepenen aan te stellen. Hij liet de misdrijven vonnissen door zijn gerecht te Horbach, alwaar hij ook de voogdgedingen voorzat, die hij te Eijgelshoven niet mocht houden.

Te Eijgelshoven was een laathof en de zetel van een laatgerecht gevestigd. Dit gerecht was samengesteld uit een stadhouder, die als voorzitter den laatmeier verving, negen laatschepenen, een secretaris en een gerechtsbode.

In 1454 behoorde deze laathof aan de heeren uit het geslacht van Brempt, wapen: van zilver, met vier dwarsbalken van azuur; en kwam vervolgens beurtelings in eigendom aan de geslachten: van Bocholt, wapen: van sinopel, met drie koppen van luipaarden van zilver, 2 en 1; van Stepraedt, wapen: van keel, bezaaid met biljetten van zilver, waarover heen een leeuw van hetzelfde, geklauwd, getongd en gekroond van goud; van Tzevel, wapen: van keel getralied van zilver; van Maulde, wapen: van goud, met een rechterschuinbalk van sabel, met drie St. Andrieskruisjes van zilver (1), volgens Rietstap: een rechterschuinbalk getralied van zilver (2); van den Bergh-Trips, wapen: een zesmaal van zilver en rood gedwarsbalkt schild, het zilver getralied van sabel; en ten laatste aan het geslacht Russel.

In het begin der XVII[e] eeuw werd aan de heeren van den Laat- of Grooten Hof het recht op de gemeentegronden en op den molen, die als onderleen van gemelden Hof verheven werden, betwist door de heeren van Eijgelshoven.

Deze twisten werden eerst in 1776 definitief uitgemaakt, waarbij de gerechtigheid en de vrijdom van den hof ten voordeele van den toenmaligen bezitter, den licentiaat in den rechten, Frans Theodoor Michael Russel, die den 10 Mei 1752 den hof verheven had, werden erkend.

---

(1) M. Jouffroy d'Eschavannes: *Armorial Universel.* Paris, L. Curmer. Editeur. 1844, p. 265.

(2) *Armorial Général*, 2me édit.

De zegelstempel, in koper, in de verzameling zegelstempels op het Rijksarchief in Limburg aanwezig, vertoont in een rond wapenschild, het blazoen van Russel, zijnde van keel, beladen met een rechterschuinbalk van goud, bezet met drie harten van keel, door ieder hart steekt een pijl van zilver, met de punt omlaag, schuinslinks geplaatst; het schild gedekt door een helm met dekkleeden, tusschen twee horens als helmteeken, een arm met drie pijlen in de hand.

Als schildhouders, rechts: een krijgsman, gekleed in een wapenrok en met een hoed op het hoofd, houdende eene lans in de hand; links: (het eigenlijk kenteeken van den laathof,) een landman met rok en hoed en eene spade in de hand. Randschrift in drukletters: SIGILLUM CURIAE FEUDALIS EYGELSHOVIENSIS. Midd. 4.2 c.M. (1).

Kerkelijk strekte de parochie van dit dorp zich uit over het dorp Waubach, dat eene afzonderlijke kapel had, bediend door eenen rector, het gehucht Groenstraat en de buurt Broeckhuyzen.

Eerst in 1802 werd de kapel van Waubach tot afzonderlijke parochie verheven en Groenstraat met Broeckhuyzen er aan toegevoegd.

Als kerkpatroon van Eijgelshoven wordt de H. Joan Baptist vereerd.

Deze gemeente is nog niet in bezit van een eigen wapen.

---

(1) In de verzameling zegelafdrukken, op het Rijksarchief in Limburg aanwezig, bevindt zich een zegel van Hugo Franc. Ferdinand Russel. Wat den vorm en de wijze van uitvoering betreft, doet het een zelfden vervaardiger als van den zegelstempel van den laathof vermoeden. Het vertoont het door ons beschreven wapen van Russel, zonder de schildhouders. Als omschrift: HUGO FRANC. FERDINAND RUSSEL J. U. D. IMP. AUTH. COMES. PALATIN. Middell. 4.2 c.M.

Een origineele zegelstempel in koper, met dezelfde voorstelling, omgeven door het omschrift: FRAN. THEOD. MICHAEL RUSSEL J. U. L. IMP. AUTH. COMES PALATIN. Middell. 4.5 c.M., is het eigendom van den Heer Russel, notaris te Geleen.

EYSDEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht.)

Aan de Maasoevers dezer streken liggen twee dorpen van dezen naam.

Het eene, waarover thans gehandeld wordt, op den rechter oever, tusschen Visé en Maastricht, het andere op den linker oever, drie uren benoorden Maastricht, in Belgisch Limburg.

Heeft dat op den rechter oever, ten Noorden der kerk, zijn plein dat de Vroenhof heet; Eysden, op den linker oever, bezit aan de Westzijde der kerk eveneens eene ruime vlakte, die den weidschen naam van Vrijthof draagt.

De benaming dezer pleinen alleen wijst reeds op eene aloude dagteekening van beide kerspelen (1).

Het spreekt van zelf, dat het wel eens moeielijk valt te beslissen, welke van de twee plaatsen soms in oude oorkonden bedoeld wordt.

Men houdt het er voor, dat de verdeeling der nalatenschap van Lotharius II, tusschen Lodewijk, koning van Duitschland, en Karel-den-Kale, koning van Frankrijk, op 8 Augustus 870, te Eysden, rechter Maasoever, plaats had (2).

Ook neemt men algemeen aan, dat *Hasnidi*, waarvan in het diploma van koning Lodewijk-het-Kind (9 Oct. 902) wordt gewag gemaakt, het Eijsden is, dat ons thans bezig houdt.

Over de oudste heeren van Eysden is ons niets bekend.

---

(1) Over de beteekenis van Fronhöfe, Freihöfe, Franchises, raadplege men JACOB GRIMM: *Deutsche Rechtsaltherthümer*, (Dritte Ausg., Göttingen. 1881.) p. 889, v. Aan deze terreinen was het *jus asyli* verbonden.

(2) Zie *Meerssen*.

In 1221 bezat er Waleram III, hertog van Limburg, de heerlijke rechten (1).

Het schijnt, dat bij de overdracht van het graafschap Daelhem, in 1241, aan Hendrik II, hertog van Limburg (2), Eysden bij dit graafschap werd ingelijfd.

Omstreeks eene eeuw daarna was de heer van Ter-Heyden pandhouder van de heerlijkheid Eysden. Deze pandsom was afgelost vóór 1370.

In dit jaar werd Eysden verpand door hertogin Joanna van Brabant en hertog Wenzel aan Jan, heer van Gronsveld. Hier wordt Eysden uitdrukkelijk vermeld als behoorend tot het land van Daelhem (3).

Naderhand maakte de heerlijkheid Eysden deel uit van het land van Valkenburg.

Tot de heerlijkheid Eysden behoorden St. Geertruid, ook genoemd Eysden op den Berg, en Caestert (4).

Koning Philips II verpandde, in 1558, de heerlijkheid Eysden aan Arnold HUYN van AMSTENRADE, wapen: zie *Amstenrade.*

Daarna treffen wij als pandheer aan Jan van LAMARGELLE, wapen: een dwarsbalk van goud, beladen met drie gespen van sabel naast elkander geplaatst; achter den dwarsbalk komt ten halven lijve een hazewindhond te voorschijn van zilver, met halsband van goud, alles op een veld van azuur.

Door het huwelijk der erfdochter Lamargelle, in 1708, met Antoon Ulrich, graaf van HOENSBROECK tot GEULLE, heer van Oost, gingen de pandrechten op deze laatste familie over; wapen: zie *Hoensbroek.* De oudste dochter uit voorgaand huwelijk trouwde, in 1724, met Maurits, graaf de GELOES, heer van Fontenois, in Condroz, en zoodoende gingen de heerlijke rechten over aan de familie de Geloes, welke er de laatste bezitster van is geweest. Wapen: van sabel, beladen met een getand kruis van goud.

Hierboven zeiden wij, dat ons geen der eerste heeren van Eys-

(1) ERNST: *Hist. du Limb.*, t. VI, p. 196.

(2) BUTKENS: *Trophées de Brabant*, t. I, p. 232 en *Preuves*, p. 86.

(3) *Ibid.*, p. 488 en *Preuves*, p. 198.

(4) De zeer oude kapel, te Hoog-Caestert gelegen, werd in 1847 afgebroken.

den bekend is. Wij meenen evenwel een afstammeling van een dier heeren op het spoor te zijn, in den persoon van Simon van EISDE, die in den slag van Baesweiler (22 Aug. 1371) werd gevangen genomen.

Hij bevond zich onder het gevolg van den schout van Maastricht en voerde in zijn zegel een vierbladerige bloem, gesteeld en gebladerd (1).

Die bloem (als roos) vinden wij terug in het latere zegel der schepenbank.

Bij het Partage-traktaat, in 1661 tusschen den Koning van Spanje en de Staten gesloten, kwam Eysden aan de Staten.

De kerkpatrones is de H. Christina.

Het oudste zegel der schepenbank dat ons bekend is, dagteekent uit het jaar 1571, zooals uit het omschrift blijkt. Volgens eene welwillende mededeeling van den H.W.Geb. heer graaf de Geloes te Eysden, gelijkt het ongeveer op het hierna beschrevene, uit 1755 dagteekenend, terwijl het omschrift luidt: SEGEL VAN DE IUSTITIE.... LICII EYSDEN 1571.

Hij vond het gedrukt op eene akte van 5 Sept. 1710, onder zijne familiepapieren berustende.

Wijlen Slanghen geeft in dl. XVI, p. 240 van de Publications etc. du Limbourg, de afbeelding van een zegel, uit 1646 dagteekenend. Het vertoont een wapenschild, beladen met een getakt Bourgondisch kruis, het schild gedekt door een helm met dekkleeden; op den helm eene kroon met drie fleurons, uit welke kroon een beeldje ten halven lijve te voorschijn komt. Dit beeldje is zeer onduidelijk voorgesteld, doch moet het beeld der kerkpatrones verbeelden. Ter weerszijde van het beeld bevinden zich, rechts de letter S (2), links de letter C (3). Van het omschrift is slechts te lezen..... NIO. Midd. ongeveer 4 c.M.

Een dergelijk zegel vonden wij gedrukt op eene akte van 3 Jan. 1664 (4). Hoewel niet veel duidelijker dan de teekening

(1) DE RAATH: *Sceaux armoiriés*, t. I, p. 420. Het randschrift luidt: *S' Simon.... van Esden.*

(2) Sancta.

(3) Christina.

(4) Doos, get. *Eijsden*, in het Rijksarchief in Limburg.

bij Slanghen, kan men er het schild met helm, dekkleeden en kroon, alsmedė het beeld der H. Christina en de letters S en C tamelijk wel op onderscheiden.

„Scholtis ende schepenen der vrijheyt ende heerlijkheit Eysden, lande van Valkenborg" betitelen het zegel als onsen „opgedrukten hofszegel".

In 1755 verkreeg de schepenbank een nieuw zegelstempel, die thans het eigendom is van genoemden heer graaf de Geloes.

Het zegel heeft geen wapenschild, doch vertoont in het veld een getakt Bourgondisch kruis, vergezeld in de vier kantons: rechts de leeuw der vereenigde provinciën, met opgeheven zwaard in den rechter- en pijlbundel in den linkerklauw, links en beneden eene zesbladerige roos; in het bovenste kanton komt ten halve lijve het beeld der kerkpatrones te voorschijn, van voren, met een gloriekring om het hoofd, terwijl zij in de rechterhand eene slang en in de linker een bundel van drie pijlen houdt. Dit alles omgeven door het omschrift: SIGILLUM NOVUM JUSTITAE D' EYSDEN. SCULP[t] ANNO 1755. Midd. 3.5 c.M.

Wij gelooven niet dat dit laatste zegel vóór de Fransche Revolutie nog door een ander vervangen is.

Een gedeelte dezer gemeente ging bij Koninklijk Besluit van 6 Maart 1828 verloren, doordien het dorp St. Geertruid, of Eysden op den Berg, ervan gescheiden en tot eene zelfstandige gemeente verheven werd. Daarentegen had Eysden in 1814 eene uitbreiding van grondgebied gekregen door aanwerving van het dorp Oost (1).

Oost is eene oude heerlijkheid. Wij vinden er denzelfden toestand als in Mheer (2).

Het kasteel, of liever, de toren, waaromheen een bunder tuin of land lag, benevens eene landhoeve in de nabijheid, waren Limburgsch leen. Was de heer van Oost slechts *homo ligius* van den hertog van Limburg en had hij den toren en de andere eigendommen slechts ter beschikking van den hertog gesteld, voor

(1) GORDON: *Politieke en gerechtelijke indeelingen in Limburg*. Ms berustende op het Rijksarch. in Limb.

(2) Zie deze gemeente.

zooverre de heer van Daelhem er geen nadeel bij had? Bij gebrek aan bescheiden, kunnen wij deze vraag niet beantwoorden.

Het dorp zelf behoorde, in ieder geval, tot Daelhem.

De oudste heeren kunnen wel die zijn, welke o. a. bij Herckenrode, „Epitaphes etc. de la Hesbaye", onder den naam van OEST de OEST voorkomen.

In 1314 werd dit leen te Limburg verheven door Lambert de STRATEN (1).

In 1357 was dit leen in bezit van Godard van der HEYDEN. Den 8 Februari van dit jaar droeg hij het huis te Oost op aan hertog Wenzel van Brabant, die toen te Maastricht vertoefde, en ontving het van hem in leen terug, benevens wat de hertog te Oost bezat „binnen den synen", behoudens de crimineeele justitie, die de hertog zich voorbehield (2).

Na van der Heyden kunnen er wel heerlijke rechten bezeten hebben de zoogenaamde HOLZIT, genaamd OOST (3), een geslacht dat eenige magisstraatspersonen aan Maastricht geschonken heeft; wapen: van keel met een rechterschuinbalk van goud, de balk beladen in den rechterbovenhoek met een schildje van zilver, in de richting van den balk geplaatst, waarop een getand kruis van sabel met een vrijkwartier; de rechterschuinbalk vergezeld van zes merletten, zoomsgewijze geplaatst (4).

Zeker is het ook, dat er eene familie KLOPPENBURG het kasteel bezeten heeft, wijl de oudste benaming van het Limburgsch leen te Oost die is van „Kloppenburgs leen" (5).

In het begin der XVIe eeuw kwam Oost in het bezit van de heeren van BRONCKHORST en BATENBURG te Gronsveld, wapen: zie *Gronsveld.*

Is de heerlijkheid Oost een manleen geweest, dat op den spinrok was gevallen, òf was het van oudsher eene pandheerlijkheid?

---

(1) AMÉDÉE DE RYCKEL, *La cour féodale de l'ancien duché de Limbourg*. Liége. Grandmont-Donders, 1895, p. 143 v. v.

(2) BUTKENS: *Ibid.*, p. 472. *Preuves*, p. 192.

(3) JOS. HABETS, *Publ.* etc. *de Limb.*, t. XXII, p. 14.

(4) Zie zegel van Marsielis van Holzit, schepen van Maastricht, uit 1427, berustende in de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg.

(5) AMEDÉE DE RYCKEL, *loc. cit.*

Zeker is het dat zij den 17 Aug. 1630 voor 1000 florijnen verpand werd (1).

Na verscheidene wisselvalligheden werd de heerlijkheid den 21 November 1656 aangekocht door Anthonius Candidus, baron van HOENSBROECK, tweeden zoon van den heer van Geulle (2).

Het volgend jaar reeds ging ze door aankoop in den oudsten tak dezer familie over, totdat ze omstreeks 1730, door aanhuwelijking, voor goed in het bezit kwam der familie de GELOES, wier wapen hierboven is beschreven.

Bij het Partage-traktaat in 1661 kwam Oost aan de Staten Generaal der vereenigde Nederlanden en maakte sedert deel uit van het Staatsche gedeelte van de heerlijkheid Daelhem.

Toen bij het verdrag van Fontainebleau, in 1785, Staatsch Daelhem aan Oostenrijk werd afgestaan, verbleven evenwel de beide plaatsen Oost en Cadier aan de Staten.

Behalve met Oost werd de gemeente Eysden in het begin dezer eeuw nog vermeerderd met het grondgebied van Breust en van Maerland (3).

De heerlijheid BREUST behoorde vóór de Fransche omwenteling aan het Kapittel van St Maarten te Luik, krachtens eene schenkingsakte uit het jaar 965 (4).

Het kapittel stelde er den schout en schepenen aan en had er de hooge, middelbare en lage jurisdictie.

De Rijksonmiddelbaarheid, waarop de ingezetenen dezer heerlijkheid aanspraak maakten, werd echter betwist door den Prins-Bisschop van Luik (5).

De kerk van Breust, (de parochiekerk der gemeente Eysden), is toegewijd aan den H. Martinus.

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XXVI, p. 370.

(2) Zie *Hoensbroek* en *Geulle*.

(3) De kapel van Maerland, gelegen tegenover het spoorwachtershuisje aldaar, werd in 1847 afgebroken. In 1860 bij het maken van het spoor vond men verscheidene lijken op het oude kerkhof, dat om de kapel lag. Zie Jos. HABETS in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. II, p. 250.

(4) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 35.

(5) *Ibid.* t. VIII, p. 36.

Het oudste zegel der schepenbank (1), dat ons bekend is, hangt aan een charter van 17 April 1470 en is dat van schout en schepenen „der banck ende heerlicheit van Bruest, toebehoorende der Eerwerdigen Heren Deken ende Capittel der Eerwerdiger kirken van Sinte Merten van Ludick"; bij het bevestigen van dit zegel aan het charter, verklaren zij, dat zij hunnen „gemeynen hoefsyeghel" eraan gehangen hebben (2).

Dit zegel, hoewel beschadigd, vertoont zeer duidelijk de beeltenis van den H. Martinus te paard, zich wendende naar den bedelaar die achter het paard staat; met zijne rechterhand houdt hij het zwaard opgeheven, waarmede hij den mantel in tweeën snijdt. Hij houdt met de linker en de bedelaar met de rechter hand den mantel ontplooid. Van het omschrift is nog te lezen... ABINORV... RVS. Middellijn 3.5 c.M.

Ditzelfde zegel was nog in 1528 in gebruik. Een afdruk uit dit jaar is eveneens erg geschonden, doch men kan nog S. CVRIE.. · BR. onderscheiden, zoodat het randschrift: S. CURIE SCABINORVM (de of in) BRVEST zal geweest zijn.

In de XVII[e] eeuw echter maakte de schepenbank van een nieuw zegelstempel gebruik, die eene zelfde voorstelling te zien geeft; de H. Martinus is gekleed in ridderlijk gewaad, met mantel, en helm op het hoofd, en zittende te paard. Hij houdt in de linkerhand het zwaard, terwijl de bedelaar op dit zegel afgebeeld is, ter aarde zittende, onder den buik van het paard, en met de linkerhand op den grond steunende; de rechter houdt hij opgeheven om het stuk van den mantel in ontvangst te nemen. Het randschrift luidt: SIGILLVM JVSTITIAE IN BRVST. Midd. 3 c M. (3).

Bij Koninklijk Besluit van 5 Februari 1890 (n° 20) werd het zegel der bank van Eijsden uit 1755, dat wij hiervoor beschreven hebben, volgenderwijze als wapen aan de gemeente verleend (4):

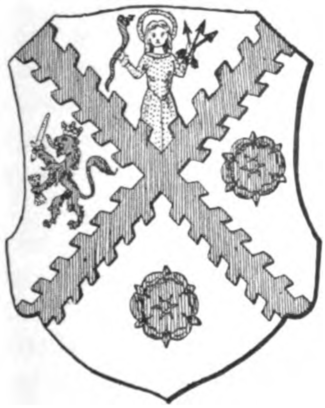
---

(1) Men zie voor de zegels dezer bank: *De Maasgouw*, Jg. 1879, p. 199. Mr G. D. FRANQUINET: *Bered. Inv. v. h. klooster der Preêkheeren te Maastr.* p. 134 en verzameling zegelafdrukken op het Rijksarch. in Limb.

(2) Arch. van het klooster Maagdendriesch te Maastricht, in het Rijkarch. in Limb.

(3) Het origineele stempel in koper, is eveneens in het bezit van den Hooggeboren Heer Graaf de Geloes te Eijsden.

(4) *De Maasgouw*, Jg. 1890, p. 8.

Een schild van zilver, beladen met een getakt Bourgondisch kruis van keel, vergezeld boven van het ten halve lijve uitkomend beeld van de H. CHRISTINA *van goud, met gelaat en handen van natuurlijke kleur en nimbus van goud, houdende in de opgeheven rechterhand eene slang van sinopel en in de opgeheven linkerhand een bundel van drie pijlen van sabel, links en beneden van eene zesbladerige roos van keel, rechts van een van goud gekroonden leeuw van keel, houdende in den rechterklauw een opgeheven zwaard van goud en in de linker een bundel pijlen van hetzelfde.*

Jammer, dat men ook niet de voorstelling van het oud schepenbankzegel van Breust in het gemeentewapen heeft aangebracht.

ELSLOO.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

Nasporingen, ter plaatse zelve gedaan, brachten wijlen den Eerw. Heer Jos. Habets tot de conclusie, dat — men weet niet hoelang na de verdwijning der Noormannen in deze gewesten — de Maas, bij Neerharen, van koers veranderd is en, ten noord-westen van Bunde, de bedding der Geul heeft ingenomen (1).

Ook volgens de overlevering liep vroeger de Maas langs Reckheim en men houdt het er voor, dat het later in beemd herschapen dal, hetwelk zich uitstrekt van het kasteel dier plaats af tot aan de nieuwe dijken tusschen Boorsheim en Uickhoven, en in 1458 onder de ingezetenen verdeeld werd, een overblijfsel was van de oude bedding der rivier (2).

Ten westen van Groot-Meers, of liever, van de Weert, heeft de Maas, tot aan Urmond, heden nog haar eeuwenouden loop. Om de Weert te bereiken slaat zij, ten zuiden van het kasteel van Stein, in een scherpen hoek, links af, naar het westen, over eene lengte van ongeveer twintig minuten gaans.

Luidens het oud archief (3) van Elsloo maakte de Maas, in de eerste helft der XVI[e] eeuw, ook een dergelijken elleboog naar het noord-westen, maar een twintig minuten meer zuidwaarts, om van daar dezelfde oude bedding te bereiken.

Aan den buitenpunt van den elleboog lag het middeneeuwsch

---

(1) Jos. Habets: *Een woord over de ligging der Karolingische veste Harburgum bij Maastricht*, in de *Dietsche Warande* (jaarg. 1869), Achtste Deel, p. 68, v. v.

(2) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXVII, p. 337, v.

(3) In het bezit van den tweeden onderteekenaar.

kasteel. Grondvesten er van bevinden zich nog in de bedding der rivier, op omtrent vijf honderd meter afstand ten noorden van het tegenwoordig schoolgebouw. Beneden in die vlakte (1) lag de villa Hasloa, zooals verder zal blijken.

Naar onze bescheiden meening, was het middeneeuwseh kasteel opgetrokken op de grondvesten van den Karolingschen palts.

Koning Lotharius II vertoefde op dien palts in 860 en waarschijnlijk verbleef er Karel-de-Kale in 876 (2).

In 881 vestigden er zich de Noormannen (3).

Dat de Geul er toen den koers had, dien er later de Maas nam, wordt waarschijnlijk uit het beleg, dat Karel-de-Dikke voor het kamp der Noormannen sloeg in 882.

Ten eerste, is het bekend dat de Noormannen hunne ranke vaartuigen, over land, van het eene kamp naar het andere voerden. Zij konden ze dus gemakkelijk door de Geul optrekken en binnen de verschansing van het toenmalig Elsloo in veiligheid brengen. Ten tweede, is heden nog, ten westen van Bunde, de bedding der Geul tamelijk breed en schier zonder verval, bij de monding in de Maas. Dit zal ook wel het geval zijn geweest bij de vroegere monding der Geul, ten westen van Boorsheim. Ten derde, heeft de Geul, van Gulpen af, heden ten dage nog zulk een verval, dat zij, bij stortregens, de velden tusschen Meerssen en de monding achter Bunde in een oogwenk overstroomt.

Eene soortgelijke overstrooming schijnt ook, zoowel het kamp der belegeraars als dat der belegerden, geteisterd te hebben in de maand Juli van 882 (4).

De Noormannen, hoewel zij het kamp van Elsloo bleven betrekken, achtten het diensvolgens als defensief middel niet meer dienstig, maar kozen voor dat geval het kamp te Leuven, op de Dyle (5).

---

(1) Het tegenwoordig dorp Elsloo is gebouwd boven op de heuvelketen, die zich van Bunde af uitstrekt tot dicht bij het kasteel van Obbicht.

(2) Ernst: *Hist. du Limb.*, t. I, p. 331.

(3) J. H. van Bolhuis: *De Noormannen in Nederland*, p. 137, noot *b*; Ernst, *ibid.* p. 354.

(4) Men vergel. Ernst, ibid., p. 357, en J. H. van Bolhuis, ibid., p. 146.

(5) Men vergel. Max. Jos. Lud. de Gagern, *Arnulfi Imperatoris vita*, p. 38, nota.

In 891 begonnen de Normannen opnieuw hunne strooptochten van Elsloo uit. Koning Arnulf zond een leger tegen hen af.

Het verzamelde zich te Maastricht, passeerde de Geul en stiet in een dorpje (villula) op den vijand. Dit dorpje is waarschijnlijk het dorp Geulle. Het grootste gedeelte der Noormannen kwam te zelfdertijd van een strooptocht uit Aken terug en droeg er het zijne toe bij om het leger van Koning Arnulf te vernietigen (1).

Nog in hetzelfde jaar bracht koning Arnulf den Noormannen eene beslissende nederlaag toe, bij Leuven.

Uit het oud archief van Elsloo leeren wij, dat in de XVI[e] eeuw de Maas te Elsloo den koers had, dien wij hierboven aan de Geul in de IX[e] eeuw toedachten.

Op een afstand van ruim driehonderd meter, ten noorden van het tegenwoordig schoolgebouw, ziet men heden nog het overblijfsel van een weg, die naar de Maas afdaalt. Dit was in vermelde eeuw de ingang der Jodenstraat. In de zachte helling en beneden in de vlakte lagen toen een tiental huizen, onderbroken door tuinen, weiden en boomgaarden (2).

De straat liep, in noordwestelijke richting, aan het kasteel, dat op den oever der rivier lag, voorbij en leidde van daar naar Groot-Meers.

Elsloo zelf en het veld tusschen Elsloo en Stein vormen de kruin eener heuvelketen.

De westellijke helling der keten langs vermeld veld wordt genoemd de Scharberg.

Op de helft, tusschen Elsloo en Stein, wordt het veld doorsneden door een breeden weg. Vroeger noemde men hem den koninklijken heiweg. Hij kwam namelijk uit de Graatheide, daalde schuins in noordwestelijke richting, de heuvelketen af en leidde verder naar Klein-Meers. Aan den rand en ook benedenwaarts veranderde de weg van naam en werd hij genoemd de Scharweg.

Hij vormde de grensscheiding tusschen Elsloo en Stein.

---

(1) Men vergel. MAX. JOS. LUD. DE GAGERN: *Imperatoris vita*, p. 73 en ERNST, *ibid.*, p. 361.

(2) Omschreven in het oud archief van Elsloo. Behalve de huizen in de Jodenstraat lagen nog eenige huizen op den oever der Maas, ten zuiden van het kasteel. Zij worden in het oud archief aangeduid, als gelegen *in die bat.* Ten noorden van het kasteel lagen in de XVI[e] eeuw geene huizen meer, behalve den Scharmolen.

Beneden in de vlakte, aan de zuidzijde van den Scharweg, lag de Scharmolen, een watermolen.

In eene pachtceel van „Anno XV^{c} LXIII, den XXII^{en} dach in de maent van Januario" wordt de Scharmolen, met annexen, volgenderwijze omschreven: de molen „te Scharren, binnen de Heerlicheyt van Elsloo gelegen, met allen haeren toebehoorten, te weten, huys ende hoff, schuer, stellinge, moeshoff, met eenen kalverhoff; item noch die weye ende bergen vander Scharrenstraeten, lanxst dat Steenre veldt tot op dat Steenrekusken; item noch een stuck ackerlandts achter die schuere, lancxt die beeck, groot zijnde omtrent II$^{1}/_{2}$ morgen, met nog eenen halven morgen lants opte Schille (1)".

Deze geheele benedenvlakte is sedert dien tijd, langzamerhand weggespoeld, van de Jodenstraat te Elsloo af, tot dicht bij het kasteel van Stein.

Vóór een vijf-en-twintig jaren heugde het nog ouden van dagen te Stein, dat men tusschen de jaren 1830 en 1840, bij laag water, nog droogvoets kon gaan uit Klein-Meers tot aan den voet van den bergrand te Elsloo en dat men van daar over het nog bestaand fragment van de Jodenstraat de hoogte kon bereiken. Dit vak werd door den stroom weggeknaagd; en bij die benedenvlakte is het niet gebleven.

Langs de hiervoren vermelde lengte knaagde de stroom niet slechts de berghelling weg, maar ondermijnde hij, jaar in jaar uit den heuvelrug. Over vermelde lengte stortten hectaren bouwland naar beneden, om beneden tot aanwas te dienen aan de belgische overzijde. Zelfs de molenbeek van den Scharmolen was verdwenen. Bij laag water zag men nog, vóór een twaalftal jaren, de bron ervan aan den voet van den bergwand ontspringen. Wegens het geluid dat zij veroorzaakte, werd zij genoemd De Ruischer.

Eindelijk werd in 1887, over vermelde lengte eene bat gelegd. Sinds dien tijd is De Ruischer aan de blikken der voorbijgangers onttrokken en heeft het afbrokkelen van den bergrug opgehouden.

Zuidwaarts van den Scharmolen lag aan den voet van den

(1) De Schille bestond uit landerijen en beemden, aan de zuidzijde van den Scharweg.

bergrand de *villa* (dorp) Hasloa, met kasteel. De naam wordt op verschillende wijze geschreven.

De H. Bruno noemt Hasloa in zijn testament HENGELO.

Hij was aartsbisschop van Keulen en de broeder van koningin Gerberga (1), de stichteres der proostdij van Meerssen.

In 964 stichtte hij de abdij van St. Pantaleon te Keulen (2) en in het daaraanvolgend jaar schonk hij haar, bij testament, de villae (dorpen) *Wessem* en *Hengelo* (3).

Volgens het publiek recht van dien tijd, stelde voortaan de abt van St. Pantaleon de beambten van Hengelo aan. Wat hoogere en crimineele justitie betrof, wat aanging de voogdgedingen en het krijgswezen, daarin had de abt, of diens plaatsvervanger, rekening te houden met den voogd (4).

Hoe te Wessem de annexatie-politiek van den voogd slaagde, is bekend (5); voor Hengelo ligt zij in het duister.

In 1121 werd de abdij der Norbertijnen te Floreffe gesticht door Godfried, graaf van Namen.

Aan deze stichting had de abdij van St. Pantaleon hare rechten over Hengelo overgemaakt. Hoe en wanneer, is onbekend.

In het begin der XIII[e] eeuw wordt te Elsloo reeds niet meer gewag gemaakt van een voogd. Wij treffen er een gebieder aan, die zich heer van ELSLOO noemt, in tegenstelling met de CURIA IN HENGELO.

Deze curia zal toen wel reeds tot den rang van laathof zijn verlaagd.

In Mei 1228 verklaart Arnoldus, vir nobilis, dominus de Elsloo, dat hij, met toestemming zijner echtgenoote Mechtildis en zijner zonen en dochters, in handen van Hugo de Pierrepont, prins-bisschop van Luik, ten voordeele van de kerk der H. Maria te Floreffe en der Broeders die daar God dienen, afstand doet van elk recht dat hij in twee gedeelten der tienden, onder de parochie Elsloo had, behalve de tiende van klokkentoren (campanarium) en van het priesterkoor (luminare ecclesiae).

---

(1) Zie *Maastricht*.

(2) LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. I, p. 61.

(3) SLOET: *Oorkondenboek*, t. I, p. 92, v.

(4) Over de Voogden, zie *Meerssen*.

(5) LACOMBLET, t. II, *Vorbericht*, p. IX; p. 45; t. III, p. 198, v. Zie verder *Wessem*.

Arnold van Elsloo deed hier afstand van de zoo rekbare vordering, die de voogden plachten te maken, op grond van gepresteerde diensten (servitium). De groote tienden bleven dus onverkort aan Hengelo, of liever aan Floreffe, maar de kleine tiende (tertia pars) voor pastoor (luminare) en koster (campanarium) moesten zich verder de dienstbewijzen van den heer laten welgevallen.

In Maart van 1248 gaf Arnoldus, vir nobilis, dominus de Elsloo, aan Giselbert en aan diens huisvrouw Clementia toestemming om zich zelven toe te wijden en hunne goederen op te dragen aan de *curia* van Hingelo, namelijk huis met tuin, eene rente van twaalf Luiksche marken en twee bunder bouwland, welke goederen gelegen zijn „in villa de Elsloo et districtu Ecclesiae floreffiensis".

„Acta sunt haec coram viris nobilibus, Arnoldo videlicet, domino de Steyn, Hermanno et Alexandro fratribus de Wilre, Daniele de Mersche, Hermanno de Merssche et Godefrido, domino Ville".

Den 23en Juni 1271 wordt door den heer van Elsloo verlof gegeven aan Arnold, genaamd Ployart, zoon van Rutgherus, tot den verkoop van een huis „in scerre" met de daaraan grenzenden berg (cum monte adjacente), beslaande ongeveer drie morgen land, aan den „Magister de Hingelot". Wijl van dit goed leenverheffing te Elsloo moest geschieden, bij versterf, zal de „curia de Hingelot" jaarlijks vijf Luiksche oorden aan den leenheer betalen.

In ons afschrift is de naam van den heer van Elsloo niet meer leesbaar. Verder vinden wij vermeld als getuigen: Wilhelmus de Ghelke, Henricus, filius Rufi, Henricus de Hagen, Johannes Scleb, Arnoldus de Mumme, Henricus de Monte.

Eene eeuw later beweerde Osto, heer van Elsloo, op zijne beurt, dat hij dienstgelden (servitia) kon vorderen uit de groote tienden en uit de goederen, welke de abdij van Floreffe onder Elsloo bezat.

De bisschop van Luik, Jan V van Arkel, die in het stuk dat wij nu bespreken, de heeren van Elsloo zijne bloedverwanten noemt, benoemde eene commissie om de zaak te onderzoeken. De abt van Floreffe legde de drie charters over, die wij hierboven verkort weergaven, en op grond daarvan werd de abt door de commissie in het gelijk gesteld, den 26 Juli 1373.

Zijnerzijds schenkt de heer van Elsloo, in dit stuk, aan de

kloosterlingen van Floreffe, tot tafelgeld (pitantia), op den dag van zijn overlijden, een malder rogge, Maastrichtsche maat, en stelt daartoe tot onderpand den watermolen te „Scerren" (Scharmolen); daarentegen moeten zij jaarlijks op zijn sterfdag eene lijkmis, met vigilie, houden.

Onder dezen kerkdienst moet het goudlakenschen vloerkleed over het koor zijn uitgespreid (expanso in choro ecclesiae panno aureo).

Den 26 Juli 1376 ratificeerde Conrard van Schoonvorst, „dominus temporalis de Elsloo", op zijne beurt voorgaande overeenkomsten (1).

Den 4 Augustus 1457 verklaarde Lucas van Eycke, abt van Floreffe, voor schout en schepenen van Diest, dat hij voor een termijn van vijftien jaren „verpacht hedde (aan) Jannen Loedens, scouth myns Jonckeren van Gaesbeke tot Diepenbeke, in den naeme ende tot behoef der Edele ende Welgeboren Jouffrou Margrieten van Schoenvorst (2), vrouwe van Gaesbeke ende van Elsloo etc., wettiger gesellen des voors. Jonckeren van Gaesbeke, syn thiende, metten wynnenden landen, chynsen, beempden ende andere erflicke goeden, die hij heeft tot Elsloo, over Maese, jaerlyx omme twee en twintich Rijnscher gulden, munten der vier koirvoirsten" etc.

In voorgaand stuk wordt de naam Hengelo niet meer genoemd. In de registers der rentmeesters uit de volgende eeuw, wordt er ook geene melding van gemaakt. Slechts zien wij er, dat de heer zich als eigenaar beschouwde der groote tienden en het vergevingsrecht van pastorie en verdere beneficiën uitoefende. Alleen vonden wij in een processtuk, dat Conrard van Gaver, heer van Elsloo, die in 1602 als proost van St. Lambert te Luik overleed, in 1583 „verworven had alle goederen en tienden, die de abt van Floreffe onder Elsloo bezat".

(1) Voorgaande afschriften, tot het oud archief van het kasteel Elsloo behoorend en den 21 December 1663 door den Maastrichtschen notaris Petrus Bernardts van de origineele stukken genomen, zijn door de vocht zeer beschadigd.

(2) Na haar kinderloos overlijden, werd hare zuster Maria, gehuwd met Jan van Gaver, heer van Heetvelde, erfvrouw van Elsloo.

Na 1570 was het kasteel onbewoond gebleven. Door de verarming der bevolking, onder den geesel van een schier eindeloozen oorlog, waren de batwerken aan de Maas verwaarloosd.

Toen omstreeks het jaar 1640 graaf Nicolas d'Arberg de Valengin, gehuwd met de erfdochter van Elsloo, Olympia de Gavre-Fresin, zich te Elsloo vestigde, vond hij het oud kasteel grootendeels door de Maas weggespoeld. Hij richtte toen het Panhuis, (banale brouwerij,) op de Slak, tot heerenwoning in. De thans nog bestaande nevengebouwen dragen nog den naam: het kasteel.

Tegenover de hoofdstraat, die thans naar de Maas voert, ligt aan de overzijde der rivier eene plek die men de *Hal* noemt.

Er bevinden zich een drietal huizen op. Hal kan wel eene samentrekking van Hasloa of Hengelo zijn. Naar onze meening is zij het eenig restantje der vroeger zoo vermaarde plaats.

Zoodra de voogd de heerlijke rechten aan de abdij van St. Pantaleon en later aan die van Floreffe onttrokken had, trad hij op als heer, zonder eenigen feodalen band, tenzij met den Keizer.

Elsloo was dan ook reeds vroeg eene vrije rijksheerlijkheid.

Het bezat een leenhof, met groote en kleine leenen, onder de heerlijkheid zelve. Het voornaamste was echter Hamal, bij Tongeren.

Deze heerlijkheid had toebehoord aan Arnold, heer van Elsloo; doch deze beleende ermeê, den 21 April 1248, ridder Willem van Hamal. (1).

De heeren van Elsloo bezaten bovendien een laathof te Munstergeleen.

Zij hadden zich, in latere eeuwen, door een persoonlijken band, leenplichtig gemaakt aan Gulik en aan Valkenburg.

Deze laatste leenplichtigheid was oorzaak van de talrijke verwikkelingen, tengevolge der onjuiste interpretatie, die men te Valkenburg aan dit leenverband gaf (2).

Bij het Partage-traktaat in 1661 werd de zaak onbeslist gelaten.

Door het verdrag van Fontainebleau, in 1785, kwam Elsloo bij Staatsch Valkenburg.

---

(1) Lacomblet, t. II, p. 170.

(2) Men vergel. *Publ.* etc. *du duché de Limb*, t. XXV, p. 163, v. v.

De oudste dynasten dezer plaats, een tak van het geslacht van Born, komen in het begin der XIIIe eeuw voor (1).

Zij voerden, evenals deze laatsten, drie kepers van goud op een veld van keel in hun wapenschild (2).

Later kwam de heerlijkheid aan de familie SCHOONVORST (3); wapen: negen bezanten van keel, 3, 3, 2 en 1, op een veld van zilver.

Door het huwelijk van Maria van Schoonvorst met Johan van GAVRE, overl omstreeks 1473, kwam de heerlijkheid aan dit laatste geslacht; wapen: op een veld van goud een klimmende leeuw van keel, getongd, geklauwd en gekroond van azuur, het schild omgeven door een groot-uitgeschulpten rand van sabel.

In het begin der XVII[e] eeuw kwam de heerlijkheid bij testamentaire beschikking aan een zijtak der Gavres, n. l. GAVRE-FRESIN.

De erfdochter van dit laatste geslacht, Olympia, bracht ze door huwelijk in de familie d'ARBERG de VALENGIN, waarin zij verbleef tot aan de Fransche Revolutie.

Arberg voert als wapen · in keel, een paal van goud, beladen met drie kepers van sabel (4).

Als eerste kerkpatroon wordt er thans de H. Augustinus vereerd, ofschoon het waarschijnlijk is, dat in den beginne de H. Maagd er kerkpatrones was.

Het oudst bekende „scepen amtssegel" der „deyngbanck van

---

(1) Van der CHIJS: *De munten der leenen van de voormalige hertogdommen Brabant en Limburg*, p. 92—96.

(2) De RAADT, *Sceaux Armoriés*, t. I, p. 294, geeft de beschrijving der zegels van OIST, HERE VAN ELSLO en van zijne vrouw CATHERINE DE WILDENBERG uit 1329, alsmede van OYSTON (Osto) DE BORNE, heer van ELSLOO en KESSENICH, uit 1337 en van OSTE (Osto), heer van Elsloo, uit 1372. Zij voeren allen de drie kepers op hun zegel.

(3) Men vergel. M[n] G. D. FRANQUINET : *Les Schoonvorst* in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XI, p. 228, v. v. en *Baron* J. de CHESTRET de HANEFFE : *Renard de Schönau, sire de Schoonvorst* (Bruxelles, F. Hayer, 1892), p. 47, v. v.

(4) *De Maasgouw*, jaarg. 1880, p. 348, geeft de beschrijving van de zegels van Albert Joseph, graaf d'Arberg de Valengin, heer van Elsloo, van diens echtgenoote, eene barones van Cortenbach en van hun zoon Maximiliaan Nicolaas, heer van Elsloo.

Eelsloy", uit het jaar 1521, vertoont het beeld van de H. Maagd, staande ten vollen lijve, van voren, gekroond en met een nimbus om het hoofd, dragende op den rechterarm het kind Jesus en staande tusschen twee wapenschildjes, versierd, het eene, rechts, met het wapen van Gavre, het andere, links, met dat der oudste heeren van Elsloo; randschrift: S. SCABINORVM DE EELSLO. Midd. 4.25 c.M. (1).

Kort daarna maakte de schepenbank van een nieuwen zegelstempel gebruik, die volgens een afdruk uit het jaar 1554 het beeld der H. Maagd vertoont, staande van voren, ten vollen lijve, met het kind Jesus op den rechter arm, het hoofd gedekt door eene kroon en omgeven door een nimbus, en staande tusschen de twee genoemde wapenschildjes, alles omgeven door het omschrift: SIGILLV SCABINORV DE ELSL. Midd. 4 c.M. (2).

Later, onder het bestuur van Albert Joseph d'Arberg de Valengin (1699—1720), verkreeg de schepenbank nog een nieuw zegel.

Dit vertoont, volgens een afdruk uit het jaar 1708 (3), het blazoen d'Arberg de Valengin, gedekt door eene kroon met vijf fleurons. Achter het schild komt, ten halven lijve, het beeld der H. Maagd te voorschijn, het hoofd gedekt door eene kroon, houdende op den rechterarm het kind Jesus, eveneens gekroond, en in de linkerhand een schepter. Dit alles omgeven door een mantel, gevoerd van hermelijn en omzoomd door eene franje. Van het omschrift van dit zegel is volgens het ons bekende afdruk nog te lezen: ALBERT JOSEPH COMTE (d'Arberg de) VALLANGIN ET DU St. EMPIRE BA... Midd. 5 c.M.

Bij Koninklijk Besluit van 21 November 1888 (n°. 22) werd aan de gemeente volgend wapen verleend, waarbij men het door ons beschreven zegel van 1555 tot grondslag genomen heeft. Het wapen van Gavre heeft men echter vervangen door dat van d'Arberg de Valengin, hetwelk op het laatst beschrevene zegel der

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 199 en Mr G. D. FRANQUINET: *Bered. Inv. der Oork. en besch. v. h. klooster der Predikheeren te Maastricht*, p. 126. Mr G. D. Franquinet heeft verkeerdelijk het beeld der H. Maagd voor dat van den H. Augustinus aangezien.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 199.

(3) Zie verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg.

bank voorkomt. Ook heeft men het wapen der oudste heeren in het nieuwe blazoen der gemeente rechts geplaatst.

Het gemeentewapen werd als volgt omschreven (1):

In een veld van sinopel, bezaaid met elzentakjes, de Heilige MAAGD MARIA *in natuurlijke kleur, met kroon en nimbus van goud en gekleed van zilver, op den rechter arm dragende het* KIND JESUS *in een kleed van zilver en met nimbus van goud, in hare linkerhand een scepter van goud, en vasthoudende aan een koord van keel twee schuins geplaatste schildjes, zijnde dat der rechterzijde van keel, beladen met drie kepers van goud (het wapen der voormalige heeren van* ELSLOO) *en dat ter linkerzijde van keel met een paal van goud, beladen met drie kepers van sabel* (2) *(het wapen der graven van* ARBERG *en* VALENGIN, *de latere eigenaren van Elsloo).*

Geheel ten onrechte zijn deze elzentakjes, (zonder aangifte van kleur,) op het wapen aangebracht. Elsloo toch dankt zijne benaming niet aan een Elzenbosch, maar aan Hasloa of Hengelo, zooals wij hierboven gezien hebben.

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 107.

(2) Bij vergissing zijn op de hiernaastgaande afbeelding de kepers, in het wapen van Arberg, van keel, in plaats van: sabel gehareerd.

ST. GEERTRUID (1).

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Het kerspel St. Geertruid, oudtijds ook wel Eysden op den Berg geheeten, heeft tot aan de Fransche Revolutie, onder burgerlijk-administratief en rechterlijk opzicht, onder Eysden behoord (2).

De tegenwoordige gemeente is in het jaar 1828 tot stand gekomen.

Kerkelijk behoorde deze plaats, vóór 1222, onder Breust, doch in dat jaar werd zij door den Bisschop van Luik, Hugo de Pierrepont, tot afzonderlijke parochie verheven (3).

De kerk is toegewijd aan de H. Gertrudis, abdis van Nivelles.

Tot nog toe zijn door het gemeentebestuur geene stappen gedaan, om in het bezit van een eigen wapen voor de gemeente te geraken.

---

(1) Het gedeelte van *Eckelrade* dat vrij Rijksch, maar slechts in persoonlijk leenverband tusschen den heer van Gronsveld en Valkenburg stond, behoort thans tot de gemeente St. Geertruid.

(2) Zie *Eysden*.

(3) J. DE THEUX: *Le chapitre de St. Lambert à Liége*, t. I, p. 223.

GELEEN (1).

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Wij vinden reeds in eene oorkonde van het jaar 1204 melding gemaakt van deze plaats. In genoemd jaar draagt Otto van Gelre, aan den Bisschop van Luik op en ontvangt van hem in leen, al zijn allodium tusschen Roermond en Maastricht o. a. dat te „Glene" gelegen (2).

Geleen vormde met het naburige Spaubeek voorheen ééne schepenbank, in het land van Valkenburg. Men ging er van in hooger beroep bij de hoofdbank van Beek.

Geleen met Spaubeek werd in 1557 tot heerlijkheid verheven, met hooge, lage en middelbare jurisdictie. Het hooger beroep, in civiele zaken, werd sedert dien tijd ingesteld bij het leenhof van Valkenburg.

Huyn van Amstenrade werd pandheer en later kooper der heerlijkheid. In 1654 werd zij tot graafschap verheven. (Zie Amstenrade.)

De tak van het geslacht Huyn, dat te Geleen resideerde noemde zich, ter onderscheiding van die te Amstenrade verbleef, HUYN van GELEEN. Over het wapen dat deze tak voerde, zooals het in het hierna beschreven tegenwoordig gemeentewapen opgenomen is, hebben wij bij de behandeling der gemeente Amstenrade reeds gesproken.

---

(1) De dorpen Lutterade en Krawinkel, die deel uitmaken van deze gemeente vormen sedert 1862 eene afzonderlijke parochie met kerk, toegewijd aan den H. Augustinus. Het noordelijk gedeelte van Neerbeek, Spaansch Neerbeek genaamd, en het westelijk gedeelte van Daniken behooren eveneens tot deze parochie.

(2) SLOET: *Oorkondenboek*, dl. I, p. 418.

Later, na de vereeniging met Amstenrade, had Geleen dezelfde bezitters als dit graafschap.

Kerkelijk wordt reeds melding gemaakt van Geleen in het jaar 1201, wanneer de toenmalige pastoor Henricus, op de vergadering van het dekanaat Susteren verschijnt (1). Dit dekanaat ressorteerde onder het bisdom van Luik. Naderhand kwam de parochie Geleen onder het dekenaat Valkenburg, bisdom van Roermond.

De kerkpatronen zijn de H.H Marcellinus, priester en Petrus, exorcist.

Hunne vereering kwam hier te lande zeer in voege, toen in 826 Eginhard, de gewezen geheimschrijver van Karel den Grooten, een gedeelte der gebeenten dezer martelaren aan de kerk van St. Servaas te Maastricht schonk. Het is zeer waarschijnelijk, dat het naburige Geleen, toen deze beide Heiligen tot hunne kerkpatronen verkoos. Deze martelaren werden onthoofd. Dit is de reden, waarom zij als attributen het zwaard dragen (2).

Het oudst bekende zegel der bank hangt aan een perkamenten brief van 19 Mei 1563, waarin de schepenen ervan spreken, als van „onsen schepen amptz segel der herlicheit ende denckbanck Opgeleyn". Hoewel de afdruk zeer veel geleden heeft, kan men nog duidelijk de beelden der kerkpatronen zien, staande ten vollen lijve, van voren; doch hunne attributen zijn niet meer te onderscheiden. Om de beide beeldtenissen is een band geslingerd waarop staat: S: SCAB. IN GELEEN. Middellijn 3,7 c.M. (3).

In 1706, gebruikte de schepenbank een nieuwen zegelstempel.

Wijlen de heer Slanghen geeft ons de afbeelding van een afdruk ervan uit dat jaar. Ook dit vertoont de beeltenissen van de beide kerkpatronen, doch het randschrift is waarschijnelijk versleten geweest (4).

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VI, p. 526.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1890, p. 121.

(3) Doos get. *Wynandsrade* in het Rijksarchief in Limburg.

Men vergel. VAN DEN BERGH : *Beschrijving der vroegere Nederl. Gemeentezegels* p. 34.

(4) *Publ*, etc. *du duché de Limb*, t. XVI, p. 218 en afdruk in de verzameling zegels op het Rijksarchief in Limburg.

Wij vonden dit zegel gedrukt op eene akte van 16 Jan. 1706 (1). van „drossart ende schepenen der graeffschap Geleen". Het heeft eene middel van 3,5 c.M. De figuren zijn onduidelijk en het omschrift is niet te ontcijferen.

Evenwel ten onrechte heeft de stempelsnijder den H. Petrus, exorcist, gehouden voor den apostel Petrus en hem het attribuut van dezen laatsten, den sleutel, in de hand gegeven; eene fout, die men terecht bij het verleenen van het tegenwoordige gemeentewapen hersteld heeft, door dezen Heilige, evenals den H. Marcellinus, met het zwaard voor te stellen.

Het zegel, vermeerderd met het blazoen der uitgestorven graven van Geleen, die in 1654 het graafschap aangekocht hadden, is bij Koninklijk Besluit van 13 Februari 1889, als volgt omschreven, aan de gemeente als wapen verleend (2):

In een veld van goud de staande beelden van de Heiligen MARCELLINUS *en* PETRUS, *het hoofd omgeven door een nimbus, gekleed in Romeinsche toga van sabel, het hoofd en de handen van natuurlijke kleur, ieder in de eene hand houdende een naar omlaag gericht zwaard van zilver, met gevest van goud en met de andere hand steunende op een met eene gravenkroon gedekt gevierendeeld schild, het eerste en vierde kwartier van keel, beladen met een achtkoppig slangenkruis van zilver, het tweede en derde kwartier van zilver, beladen met drie koeken van keel, geplaatst twee en een.* (HUYN van GELEEN).

---

(1) Doos, get: *Familiearchief*, dossier Geleen, in het Rijksarchief in Limb.
(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, dl. XI, p. 121.

GENNEP.

(Ressorteert onder het kantongerecht van Boxmeer en onder de rechtbank van 's Hertogenbosch)

Deze plaats is waarschijnlijk het oude *Asnapium*, waarover in de oorkonde (807 812), handelende over de kerkopneming te Stephansweert, gesproken wordt (1).

Het stadje Gennep vormde met de tegenwoordige gemeente Ottersum en het Noord-Brabantsch dorp Oeffelt ééne heerlijkheid en schepenbank. Deze aldus omschreven heerlijkheid, onder den naam van heerlijkheid Gennep, was oorspronkelijk leenroerig aan Gelderland, totdat den 17 September 1449, hertog Jan I van Kleef, uit handen van keizer Frederik IV, in diens hoedanigheid van Opperleenheer en Suzerein, de heerlijkheid Gennep verkreeg, met voorbijgaan van den Gelderschen leenheer (2).

De oude heeren van GENNEP, — wapen volgens den wapenheraut Gelre: „d'or au sautoir, cantonné de quatre *forces* renversées; le tout de gueules"—, die den titel van Graaf voerden en waarvan een afstammeling, Willem van Gennep, in 1350 aartsbisschop van Keulen werd, werden in het bezit der heerlijkheid opgevolgd door de heeren uit het geslacht van BREDERODE; wapen: zie *Grathem*. Deze laatsten deelden het bezit van Gennep, beurtelings met de graven van HEINSBERG-LOON; wapen, zie *Itteren* en, in de eerste helft der 14ᵉ eeuw, met de hertogen van Kleef (3),

---

(1) SLOET: *Oorkondenboek*, dl. I, p. 27, v. v. Zie ook NYHOFF: *Bijdragen*, dl. VIII, p. 106, v. v.

(2) CH. CREMERS: *Bescheiden betreffende Gennep en zijne voormalige Heerlijkheid* in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, dl. XXXII. p. 11 en volg.

(3) De oude hertogen van Kleef voerden volgens Rietstap: van keel, met een wapenschild van zilver in het midden en, over alles heen, een karbonkel met leliën aan de uiteinden, van goud; of ook wel: van keel, met een karbonkel van goud en, over alles heen, in het midden, een hartschild van zilver.

die, zooals wij hierboven zagen, door den Keizer tot leenheer werden verheven.

Bedoelde hertogen van Kleef brachten Gennep onder het landsheerlijk gezag van het hertogdom Kleef, waarmede het sedert dit tijdstip, tot aan de opheffing van het hertogdom, in het begin dezer eeuw, is vereenigd gebleven.

Kerkelijk behoorde Gennep van oudsher tot het aartsbisdom Keulen. De parochie maakte deel uit van het aartsdiakonaat Xanten en van dekanaat Gelder of Straelen. Als kerkpatroon wordt de H. Martinus vereerd.

Het zegel der parochiekerk, vertoont de beeltenis van den H. Martinus, te paard, naar rechts gewend; vóór het paard, onder een boom, bevindt zich een bedelaar, die de hand uitstrekt; op den achtergrond ziet men een kerkje. Boven dit alles het omschrift: ECCLES: PAROCH: IN GENNEP. Middell. 2,5 c.M. (1)

Aangaande het zegelstempel van Gennep bepaalde art. 107 van de stads privilegiën, dat het „gemein segel sal ligghen, mit gerichtzboeck off signaet, besloeten in den kommen mit vier verscheiden sloetelen und dieselve scepen op hoeren eidt toe bewaeren, dat niemants bi den segel offt gerichtzboeck commen en kan (2)" volgens art. 29 van dezelfde privilegiën, moesten „alle scepenen brieff van werden gehalden werden, dair oer eighen segel aenhangt" (3).

Van Gennep zijn ons verschillende zegels bekend.

Het oudste dat wij aantreffen dagteekent van het jaar 1458, en berust in afdruk in de verzameling zegels op het Rijksarchief in Limburg.

Hoewel erg geschonden, zijn de figuren er nog duidelijk op te onderscheiden; in een driehoekig wapenschild, zonder deelingslijn, bevindt zich in de bovenste helft het blazoen van het geslacht van Gennep, zijnde een St. Andrieskruis vergezeld van vier scharen, naar het schijnt met stompe uiteinden; in de onderste helft van het wapenschild ziet men eene poort of een kasteel met twee gedekte zijtorens.

(1) Zie de afbeelding: *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXXII, p. 120.

(2) *Ibid.*, p. 185.

(3) *Ibid.*, p. 165.

De stempel waarmede dit zegel vervaardigd is, was nog in 1708 in gebruik. Op eene akte uit dat jaar, in het kerkarchief te Middelaar aanwezig, is een afdruk in was, gedekt door papier, vastgehecht. Volgens dit exemplaar luidt het omschrift: SIGILLVM SCABINORVM GENNEPENSE. Midd. 3.5 c.M.

De Zeer Eerwaarde Heer Cremers, deken te Gennep, geeft de afbeelding van een zegel van de stad Gennep uit de 16e eeuw, dat tot kort vóór de Fransche omwenteling, op het einde der vorige eeuw, gediend heeft. Het vertoont een wapenschild, vergezeld van vier zoogenaamde droogscheerdersscharen, in elk kanton ééne; het schild gedekt door een van voren open, gepluimden ridderhelm; als helmteeken een pauwenvlucht. Omschrift: SIG. DER STADT GENNEP, Midd. 4 c.M. (1).

Een zegeltje met dezelfde voorstelling, dat mogelijk, tot contrazegel van het voorgaande gediend heeft, geeft ons dezelfde voorstelling te zien, omgeven door een gelijkluidend omschrift: SIEGEL DER STADT GENNEP. Midd. 2.5 c.M. (2).

Van den Bergh geeft ons nog de beschrijving van een zegel van Gennep uit het jaar 1790 waarvan de origineele stempel, wat de wijze van bewerking betreft, niet lang voor genoemd jaar kan vervaardigd zijn. Het heeft dezelfde voorstelling als beide voorgaande zegels, doch het schild is gedekt door een helm zonder pluimen. Als omschrift: SIEGEL DER STADT GENNEP. Midd. 2.5 c.M. (3).

In het begin dezer eeuw gebruikte de stad Gennep een zegel met dezelfde voorstelling als het voorgaande. Ook hierop zijn de pluimen weggelaten. De scharen hebben echter spitse uiteinden. Ter weerszijde staat als randschrift, rechts, GENNEP en links, LIMBURG. Midd. 3.2 c.M. (4).

Reeds den 19 Mei 1816 zond de toenmalige Maire der gemeente, in antwoord op de bekende circulaire van 8 Februari 1816, aan

---

(1) Zie CH. CREMERS, in *Publ.*, t. XXXII, p. 120, en afdruk in lak in de verzameling zegels op het Rijksarch. in Limburg.

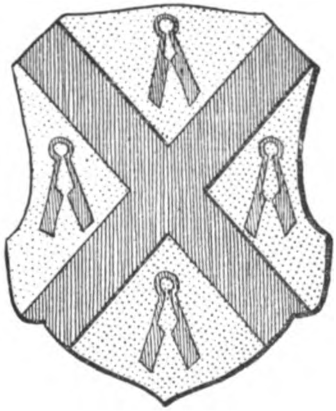
(2) Verzameling zegels op het Rijksarch. in Limburg.

(3) VAN DEN BERGH: *Beschrijving der vroegere Nederl. gemeentezegels*, p. 34. Afdruk in lak in de verzameling zegels op het Rijksarch. in Limb.

(4) Verzameling zegels enz.

den Gouverneur der provincie een afdruk van het door ons beschreven contrazegeltje der stad Gennep, welk zegel en wapen volgens het schrijven van den Maire, sedert ondenkbare tijden door den Pruisischen Magistraat gebruikt was, „edoch", zoo voegt hij er aan toe, „is desselfs oorspronk naar alle gedane informatiën onbekend". Verder verzocht hij dit zegel als wapen voor de gemeente.

De erkenning schijnt echter niet plaats gehad te hebben. Eerst onlangs werd bij Koninklijk Besluit van 7 Dec. 1896 (n° 109) aan Gennep het volgend wapen toegekend (1).

In goud een St. Andrieskruis van keel, vergezeld van vier droogscheerdersscharen van hetzelfde, met de punten omlaag.

Wij betwijfelen of de benaming van droogscheerdersscharen aan de scharen, welke het blazoen van het aloude dynasten geslacht van Gennep steeds versierd hebben, wel juist gekozen is. Al mogen de verschillende zegels, welke wij beschreven hebben, scharen te zien geven, welke aan dien naam beantwoorden, meenen wij echter te moeten aannemen, dat wij hier voor eene onnauwkeurigheid van den ouden stempelsnijder staan, die geen onderscheid tusschen scharen en scharen wist te maken; eene fout, die door zijne opvolgers, de vervaardigers der nieuwere zegelstempels, niet werd vermeden.

Een bewijs voor ons gevoelen vinden wij in het feit, dat de scharen, afgebeeld op het zegel van Margaretha van Gennep, uit het jaar 1396 dagteekenend, den spitsen vorm van de schapenscharen vertoonen (2).

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1897, p. 105.

(2) CHRISTOPH JACOB KREMER: *Akademische Beiträge zur Gulich- und Bergischen Geschichte*. Mannheim 1769. Erster band, V, n° 7.

Zie de beschrijving der zegels van Henricus, dominus de Geneppe, miles, uit 1286, van Margareta van Gennep, vrouw van Lienden, echtgenoote van Johan, heer dezer plaats, uit 1373 en van Johanna van Gennep, vrouw van Renaud, heer van Brederorde uit 1378, bij DE RAADT: *Sceaux Armoriés*, t. I, p. 485.

Margaretha van Gennep was de laatste erfdochter uit dit geslacht en gehuwd met Jan II van Loon, heer van Gulik, Heinsberg en Leeuwenberg, die na haar overlijden in het bezit der heerlijkheid Gennep geraakte. Gemeld zegel van Margaretha vertoont een gedeeld wapenschild, rechts het blazoen van Gennep en links dat van Loon-Heinsberg.

Er zijn ons slechts weinig wapens bekend, waaromtrent zulk eene verwarring van teekening en beschrijving onderling heerscht als bij dat van Gennep.

Zooals men weet, worden de scharen in de heraldiek onderscheiden in twee soorten: schapen- en droogscheerdersscharen. Bij de eersten zijn de uiteinden spits, bij de anderen zijn ze vierkant afgehakt. Fahne beschrijft ons het wapen van Gennep als zijnde: „ein rothes Andreaskreuz im goldenen Felde, und zwischen jedem Schenkel eine schwarze (in plaats van roode) Tuchmacherscheere" (1). De vorm der scharen op de afbeelding, welke hij van het wapen naast de beschrijving geeft, doet echter aan schapenscharen denken.

Louvan Geliot, een bekend heraldicus, beschrijft het wapen: „d'or au sautoir de gueules, accompagné de quatre forces renversées de mesme" (2). Ook hierbij is eene teekening gevoegd, die niet aan de beschrijving beantwoordt, wijl de scharen puntig en niet vierkantig afgehakt zijn voorgesteld. Deze tegenstrijdigheden tusschen de beschrijving en de afbeelding alsmede het feit dat het zegel van Margaretha van Gennep uit 1396, welk zegel dus ouder is als het oudst bekende zegel van de stad Gennep, waren de beweegredenen, die ons deden besluiten, dat de scharen in het wapen van Gennep als schapen- en niet als droogscheerdersscharen dienden bestempeld en afgebeeld te worden.

Op eene graftombe, uit het begin der XVIe eeuw, van een heer van Horst, is een der kwartieren het wapen van een lid van het geslacht van Gennep. Ook hierop zijn de scharen puntig afgebeeld.

---

(1) A. Fahne: *Geschichte der Köln., Jül. und Bergischen Geschlechter.* t. I, p. 108.

(2) Louvan Geliot: *La vraye et parfaite science des armoiries..... augmentée..... par Pierre Palliot.* Dijon. Pierre Palliot; à Paris, chez Helie Josset, 1661, fol. 189.

GEULLE.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

Omtrent het oudst verleden van deze plaats, gelegen in het land van Valkenburg, is niet veel bekend.

Geulle is waarschijnlijk de plaats (villula), waar in 891 de Noormannen eene overwinning behaalden. (Zie Elsloo).

De abdij van Corneli-Munster bezat er vele goederen, evenals te Uickhoven, aan de overzijde der Maas, dat met Geulle oudtijds slechts ééne parochie vormde.

Toen deze abdij, wegens zware verliezen, genoodzaakt werd vele harer goederen te verkoopen, bepaalde de aartsbisschop van Keulen, den 10 Nov. 1334, dat de monniken dezer abdij slechts zestien mochten in aantal zijn „propter venditionem bonorum in Gurssen, Udencoven, *Goilla* et in Harter, que meliora fuerunt quam quater centum libras Turonensium nigrorum et amplius" (1).

Het patronaat der kerk behoorde oorspronkelijk aan de abdij van Corneli-Munster en aan de hertogen van Brabant als heeren van Valkenburg.

Over de benoeming ontstond geschil, wijl de hertog van Brabant beweerde dat hem, of den tijdelijken heer door hem over dit dorp gesteld, alleen dit recht toekwam.

Den 30 Aug. 1420 werd te Leuven, in het klooster van St. Gertrudis, een accoord aangegaan tusschen den abt Wynand van Roer en den hertog van Brabant, ten gevolge der uitspraak van de scheidsrechters over deze zaak ingeroepen, welke bepaald had-

(1) Lacomblet: t. III, p. 236.

den, dat den hertog, of den door hem aldaar geplaatsten tijdelijken dorpsheer, alleen de benoeming toekwam.

Als oudste heer (pandheer) van „Gheule" en Meirtzena (1) vinden wij genoemd, in 1420, ridder Reiner van Berghe (2), een lid van het geslacht van den Bergh-Trips; wapen, zie *Eygelshoven* (3).

Deze benoemde er den 6 Mei 1421 den pastoor „ad hoc potestatem habens a domino duce Brabantiae".

In 1439 bestond de bank van Geulle uit de buurten „Moervelt, Hulsloe, Broemelen, Huskenberg en Goele" welke thans nog deel van de gemeente uitmaken (4).

In 1560 verkocht keizer Karel V Geulle als heerlijkheid aan Conrard van GAVRE, heer van ELSLOO; wapen: zie *Elsloo* (5).

Omstreeks 1594 kwam zij eerst in pandbezit en later, in 1644, door aankoop aan het geslacht van HOENSBROECK; wapen: zie *Hoensbroeck*.

De heerlijkheid bleef in de mannelijke linie van dit geslacht, dat zich naar deze plaats van HOENSBROECK tot GEULLE noemde, tot 1748, wanneer deze linie uitstierf.

Door het huwelijk van de eenige dochter des laatsten bezitters, Anna Maria Bernardina Georgina Appolonia Philippina, gravin van Hoensbroeck, kwam de heerlijkheid aan haar echtgenoot Frans Xavier, prins van HOHENZOLLERN-HECHINGEN (6); wapen: gevierendeeld: I en IV nogmaals gevierendeeld, 1 en 4, zilver, 2 en 3

---

(1) Zie *Itteren*.

(2) LACOMBLET, t. IV, p. 153.

(3) Eene uitgebreide genealogie dezer familie bevindt zich in het werk van H. FR. MACCO: *Beiträge zur Geschichte und Genealogie Reiniseher Adelsfamiliën*, Aachen 1884, p. 53–108.

(4) Staatsarch. te Brussel.

(5) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 186.

(6) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 319.

Anna enz. van Hoensbroeck, geb. 8 Mei 1729, overl. 26 Sept. 1798, huwde den 21 Jan. 1748 met Fr. X. van Hohenzollern, geb. 18 Juli 1719 en overl. den 14 Maart 1765. Zie: Dr FRIEDRICH MAXIMILIAN OERTEL: *Genealogische Tafeln zur Staatengeschichte der Germanischen und Slavischen Völcker*, Leipzig, F. A. Broekhaus; en GATTERER: *Handbuch der neuesten Genealogie und Heraldick*, Nürnberg, Im Verlag Christoph Weigels, des ältern, seel. Erben. Gedruckt, bey Andreas Vieling, 1759, n° 48. In dit laatste werk is het hartschild gekleurd van azuur.

sabel, (*Hohenzollern*) II en III, van azuur met een hert van goud op een terras van sinopel (*Sigmaringen*); over alles heen een hartschild van keel, met twee schepters van goud, kruiselings geplaatst, wegens „'t Erf-Cameraadschap" des H Roomschen Rijks, hetwelk aan deze familie behoorde (1).

Bij het Partage-traktaat in 1661 kwam Geulle aan de Staten. Geulle vormde met Bunde en Ulestraten, sedert deze plaatsen onder het bestuur der Hoensbroeck kwamen, tot omstreeks 1745, samen eene schepenbank. In dit jaar werden deze plaatsen wederom gescheiden.

De kerkpatroon is de H. Martinus.

In 1447 bezat de schepenbank „egheynen hoefs segel" (2).

Het „schepenampt segel" van de „heerlicheyt Geull" vonden wij gedrukt op eene akte op papier van 24 October 1675 (3).

Men ziet er de beeltenis van den H. Martinus op afgebeeld, zittende te paard, naar rechts gewend; in de rechterhand heeft hij een zwaard waarmede hij een stuk van den mantel afsnijdt; links van het paard bevindt zich den bedelaar in zittende houding; boven dezen is het blazoen der graven van Hoensbroeck aangebracht, gedekt door eene kroon met vijf fleurons. Alles omgeven door een omschrift in drukletters luidende: SIGILLVM SCABINORVM DE GVEL. Midd. 4 c.M.

Ten gevolge van de oproeping door den Hoogen Raad van Adel, den 5 Jan. 1815, in de Staatscourant gedaan, schreef de burgemeester van Geulle, H. Alberigs, den 10 April 1816, volgenden brief aan den Goeverneur der provincie:

„Wij borgemeester zende UEd. dese nevenstaande wapens van de gemeynte Geulle dewelcke de gemeynte ten allen tijde hebben gevoort op hunne veendels en standaarten te weten de twe adelijke wapens zijn(de) de wapens van zijn Excellentie mijn

---

(1) DE VRIES: *De doorluchtige wereld*, Amsterdam 1700, p. 615.

(2) Doos: *Klooster Maagdendriesch* te Maastricht in het Rijksarch. in Limb. Charter van 26 Jan. van dat jaar. Aan de akte hangt het zegel van Wynandt van Cortenbach, voogd van het land van Valkenburg. Hij zegelt: een wapenschild beladen met vier rechterschuinbalken, het schild gedekt door een helm met dekkleeden. Omschrift: S. WINANT VAN CORTENBACH.

(3) Doos, get.: *Geulle* in het Rijksarch. in Limb.

heer de graaf de Hoen en zijne huysvrouwe de graefinne. Dese adelijke wapens hebben de gemeynte ten alle tijde gevoert op hunne schutterij veendelens en St. Martin hebben de gemeynte gevoert op hunne standaarten en op de stempels van de justitie of polisij van de gemeynte Geulle.

Alsoo verzoeken wij ondergeteekende, namens de gemeynten Guelle, aan Zijn Exellentie mynheer de Gouverneur van de provintie Limborg om dese wapens aen onsen geliefde Konink te insereren, om dese wapens te mogen voeren op onse vendels en stembels, gelyck als het van oude tyden gebrukelyk is geweest in onse gemeynte.

Aldus opgedaan en opgemaakt te Guelle den 13 April 1816."

Uit dit schrijven, alsmede uit de erbij gevoegde gekleurde teekening, blijkt duidelijk, dat Alberigs niet op de hoogte der geschiedenis zijner gemeente was.

De teekening vertoont de samengevoegde wapens van Hoen-Neufchâteau (1) en Hohenzollern-Hechingen. Een lid van eerstgenoemd geslacht Maximilien Laurent, die in 1782 in het bezit der heerlijkheid Schin-op-Geul kwam, was gehuwd met Felicitas Theresia Maria Anna Carolina Frederica Ludovica Josepha Elisabetha Antonia, prinses van Hohenzollern (2), dochter van Franciscus Xaverius, prins van Hohenzollern-Hechingen, heer van Geulle en van Anna Maria Bernardina Appolinia Philippina, gravin van Hoensbroeck.

De wapens, welke de burgemeester verlangde dat de gemeente zou mogen voeren, hebben dus betrekking op de gemeente Schin-op-Geul.

Aan het verzoek van den burgemeester schijnt gelukkig geen gevolg te zijn gegeven, daar de gemeente Geulle thans nog niet in het bezit is van een gemeentewapen.

---

(1) Wapen : Zie *Schin-op-Geul.*

(2) Geb. 18 Dec. 1763 «in Sacello castri de Monfrin". Zie A. J. FLAMENT : *Genealogische bijdragen betreffende de familie der vorsten van Hohenzollern-Heckingen en der graven van Hoensbroeck*, in *De Maasgouw*, Jaarg. 1895, p. 37.

GRATHEM.

(Arrond. Roermond — Kant. Weert.)

Grathem behoorde tot het land van Thorn (1). Met Baexem vormde het een der vier kwartieren van dit vorstendom (2). Twee schepenen uit dit kwartier hadden zitting in de schepenbank van Thorn.

Terwijl de bank van Thorn uit zeven schepenen bestond, telde Grathem, de onderbank, er slechts zes (3).

Grathem had het recht van markt, die een aanvang nam 's middags vóór St. Severinus en duurde tot 's anderendaags avond. Voor dezen marktdag bestond er een afzonderlijk gerecht. Indien er, bij die gelegenheid, de vierschaar moest gespannen worden, bracht de bode van Thorn er de „Heyligen" naartoe, d. w. z., eertijds de reliquiën of de beelden der patroonheiligen, later, een exemplaar van het geschreven recht (4).

Over de laatbank van Grathem vergelijke men Thorn.

Kelpen en Oler, twee gehuchten, die in 1819 bij de tegenwoordige gemeente Grathem werden gevoegd, behoorden tot aan de Fransche Revolutie onder Wessem (5).

---

(1) Zie *Thorn*.

(2) CH. CREEMERS : *Aanteekeningen over Stamproy*, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*. t. IX, p. 27.

(3) *Ibid.*, p. 30.

(4) JOS. HABETS, in *Public.* etc. *du duché de Limb.* t. VIII, p. 287, v. v. — Men zie verder *Horst*, *Maastricht*, *Roermond*, *Swalmen*.

(5) Zie *Wessem*.

De kerk van Grathem was eertijds eene hulpkerk van Wessem (1), doch werd vóór 1646 tot parochiekerk verheven (2).

Kerkpatroon is de H. Severinus, bisschop, patroon der wevers.

Het zegel der schepenbank, dat aan perkamenten van de jaren 1663 en 1718 hangt, wordt in dat van het laatstgenoemde jaar als „schepensegell" betiteld (3).

Men ziet er het beeld op van den kerkpatroon, den H. Severinus, in bisschoppelijk ornaat, houdende in de linkerhand den bisschopsstaf en in de rechter een schietspoel, waarmede deze heilige altijd afgebeeld wordt. Hij komt ten halve lijve achter een gevierendeeld schildje uit, beladen met vier klimmende, getongde en geklauwde leeuwen, in elk kanton één. Of de leeuwen allen eenstaartig voorgesteld zijn, durven wij niet beslissen. Het geheel is omgeven door het omschrift: SIGILLUM SCABINORUM DE GRATEM. Midd. 3.3 c. M.

De vorstin-abdis van het stift, die dit zegel aan de bank geschonken heeft, was, zooals uit het wapen blijkt, Margaretha van Brederode, dochter van Waleram II en van Anna van Neuenar (4), welke van 1531—1549 die hooge waardigheid bekleedde.

Haar zegel, in rood was, hangt aan eene oorkonde van 5 December 1534 en vertoont een gevierendeeld schild, elk kwartier beladen met een naar rechts gewenden, klimmenden, getongden en geklauwden leeuw, die van het 2e en 3e kwartier is dubbelstaartig; het schild is omgeven door het omschrift: SIGILLVM MARGARETE DE BREDEROIDE ABBATISSE TORENSIS. Midd. 4,5 c. M. (5).

Ditzelfde wapen komt ook voor op vele der onder hare regeering geslagen munten van het vorstendom Thorn (6).

Bij Koninklijk Besluit werd in 1873 het zegel der schepenbank,

---

(1) Jos. HABETS: *Gesch. van het Bisd. Roermond*, t. I, p. 362, 364.

(2) *Ibid.* p. 369.

(3) Jos. HABETS en A. J. FLAMENT, *De archieven van Thorn*, dl. II, p. 265 en 270.

(4) Jos. HABETS, *Ibid.*, t. I, p. LXXVII.

(5) *Ibid.*, t. I, p. 504.

(6) Zie de afb. bij WOLTERS: *Notice de Thorn* en bij VAN DER CHIJS: *De munten der leenen van de voormalige hertogdommen Brabant en Limburg.* Haarlem 1862, p. 192.

volgenderwijze omschreven, aan de gemeente als wapen toegekend (1).

In azuur een bisschop, houdende in de rechterhand eene miskelk en in de linkerhand een bisschopsstaf, alles van goud, ter halverwege uitkomende uit een gevierendeeld schild van zilver, beladen met een leeuw van keel in elk kwartier.

Zooals men ziet, heeft men den Heilige, in plaats van de schietspoel, waarmede hij altijd voorgesteld wordt, een kelk, neen, geen kelk, een ciborie, in de hand gegeven. Wat het wapen der Brederode's betreft, diene het volgende.

Het geslacht Brederode is een der oudste en edelste van Holland. Leden ervan beweerden zelfs dat zij van de graven van dien naam afstamden.

„Die here van Brederoede" vassaal van Holland, voerde volgens den wapenheraut Gelre: van goud, beladen met een leeuw van keel, geklauwd en getongd van azuur, en over alles heen een barensteel van hetzelfde (2).

In het interessante oude wapenboek „Chi sont li duc, li conte, li visconte, li barnereche et li chevalier qui furent sur le kuunre en Frise, l'an notre Singeur m.cccxcvi" (3), is het wapen van Brederode gevierendeeld, in elk kwartier op een veld van goud een naar rechts gewenden klimmenden leeuw van keel; over den leeuw van het 1ᵉ en 4ᵉ kwartier heen, in 't schildhoofd, een barensteel van sabel.

Reinoud de derde, oudste zoon van Walram II van Brederode,

(1) *De Nederl. Heraut*, Jaarg. 1886, p. 257.

(2) Zie de zegels van verschillende leden van dit geslacht bij DE RAADT: *Sceaux Armoriés*, t. I, p. 324.

(3) Dit wapenboek, bevattende 333 wapens, van binnen- en buitenlandsche edelen, die in 1396 onder Albert van Beieren aan den oorlog tegen de Friezen deelnamen, werd door J. M. LION, wapenteekenaar bij den Hoogen Raad van Adel, in 1880 uitgegeven. Zie Plaat I, nº 6.

de twintigste in rang van de heeren van Brederode, raad en kamerheer van Keizer Karel V, die hem zijn *beminde Neve* noemde, was het die den titel van *geboren graaf van Holland* aannam. Hij deed tevens den barensteel uit zijn wapen weg, daar, volgens hem, hij alleen recht op den titel van graaf van Holland had. De Keizer zag hierin zijne rechten verkort en beval den koninklijken wapenheraut, Brederode aan te klagen. Dit had ten gevolge, dat deze laatste, op den 16 Januari 1531, veroordeeld en gevonnis zijnde, het bevel ontving, nimmer het volle wapen van Holland te mogen aannemen of den titel van Graaf van Holland te voeren, die uitsluitend zijne Majesteit toekwam, hoewel hem het recht toegekend werd om te schrijven: „oorspronckelijk door wettelijke successie gebooren te zijn van de Graaven van Holland." Ook werd hem vergund, de wapens, welke door zijne voorouders gevoerd waren, weder te mogen aannemen, zijnde dat van Holland, gebroken (1).

Ook Margaretha, de vorstin-abdis van Thorn, die zijne zuster was, liet later den barensteel uit haar wapen weg, zooals blijkt uit de munten die onder haar bestuur geslagen werden alsmede uit het beschreven zegel van Grathem, een bewijs dat Margaretha zich niet aan het vonnis gestoord heeft.

Het ware te wenschen dat het Gemeentebestuur van Grathem, de noodige stappen deed om de onnauwkeurigheden uit het wapen te doen verdwijnen.

---

(1) Zie over hem en het geslacht Brederode, JACOBUS KOK: *Vaderlandsch Woordenboek*, t. VIII.

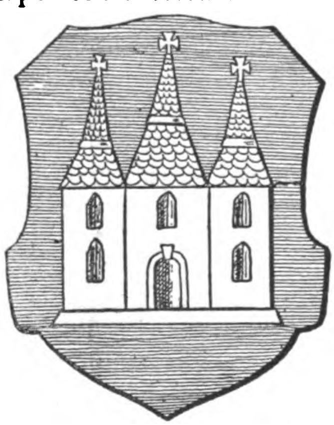
GREVENBICHT.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Deze plaats was waarschijnlijk voorheen eene schepenbank van het ambt Born, onder Guliksche heerschappij. Zij werd, even als het naburige Born, omstreeks het midden der XVIIe eeuw, als heerlijkheid verkocht door den hertog van Gulik aan Jan Arnold, baron van LEERODT, kanonik en aartsdiaken van Luik (1). Zijne erfgenamen zijn tot aan de Fransche Revolutie, op het einde der vorige eeuw, in het bezit dezer heerlijkheid gebleven.

Het wapen der Leerodt's is: een veld van zilver, beladen met een klimmenden leeuw van sabel, getongd en geklauwd van keel en gekroond van goud.

Kerkelijk behoort Grevenbicht, met afzonderlijke kapel, van oudsher onder de parochie Papenhoven (2). Tegenwoordig is de kapel een rectoraat. Deze kapel is toegewijd aan het H. Kruis.

Een zegel der schepenbank konden wij niet ontdekken, doch moet, volgens de termen van het Koninklijk Besluit van het jaar 1870, waarbij de gemeente Grevenbicht in het bezit van een wapen *bevestigd* wordt, de afbeelding van eene kapel vertoond hebben. Bij genoemd Koninklijk Besluit wordt het wapen volgenderwijze omschreven (3).

In azuur eene kapel met drie van kruizen voorziene torens ; alles van zilver.

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 23. Deze familie voerde op het laatst der vorige eeuw den titel van Heer van Born en Grevenbicht.

(2) *Publ.* etc. *de Limbourg*, t. XX, p. 450.

(3) *De Nederl. Heraut*, Jaarg. 1886, p. 257.

GRONSVELD.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Maastricht.)

Gronsveld is eene oude heerlijkheid (1).

Vóór de komst der Fransche overheerschers, op het einde der vorige eeuw, was Gronsveld de hoofdplaats der vrijrijksheerlijkheid van dien naam, welke het ressort van twee schepenbanken besloeg, n. l. die van Gronsveld en die van Heugem.

Onder de schepenbank van Gronsveld ressorteerden Hontem en een deel van Eckelrade (2), welke beide ook tot de vrijrijksheerijkheid behoorden.

---

(1) Over de geschiedenis der heerlijkheid en van het later graafschap Gronsveld, raadplege men: BARON DE CHESTRET DE HANEFFE: *Histoire de la seigneurie impériale de Gronsveld*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XII, p. 3—126 en M. J. (WOLTERS): *Recherches sur l'ancien comté de Gronsveld*, Gand, F. et E. Gyselynck, 1854.

(2) Dit deel behoort thans nog tot de gemeente Gronsveld. Het andere deel was eene vrijrijksheerlijkheid en stond slechts in persoonlijk leenverband tusschen den heer van Gronsveld en Valkenburg.

In den slag van Baesweiler werd Ulric van ANKELRADE, die onder het banier van den drossard van Valkenburg streed, gevangen genomen. Hij moest 310 moutons als losgeld betalen. Mogelijk is hij een der oude heeren van deze plaats. Zijn zegel beschrijft DE RAATH in zijn werk *Sceaux Armoriés*, t. I, p. 421, »une face surmontée de trois merlettes contournées. *Légende:* S'OYLRICH VAN ECKELR..E.

Kort daarop, in 1386, werd de heerlijkheid »Eckelrade" door Heijnrich, heer tot Gronsfelt, verheven. Sedert bleef zij in het bezit der dynasten van Gronsveld.

Zie over Eckelrade in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 259.

Dit gedeelte van Eckelrade werd in den Franschen tijd bij Eysden gevoegd en in 1828 bij de gemeente St. Geertruid.

Kerkelijk behoorde Eckelrade gedeeltelijk tot Gronsveld en gedeeltelijk tot Breust en sinds 1222 tot St. Geertruid (DE THEUX: *Le Chapitre de St. Lambert à Liége*, t. I, p. 223. Men vergel. JOS. HABETS: *Gesch. v. h. Bisd. Roermond*, t. I, p. 434.) De parochie, zooals zij thans bestaat, kwam in 1845 tot stand.

De kerkpatroon is de H. Bartholomeus.

Het is uit deze verschillende deelen dat de tegenwoordige gemeente samengesteld is.

Als heer dezer heerlijkheid komt reeds in 1241 Willem „vir nobilis, dominus de Grusele of Gronsele" voor.

Zijn zegel, dat aan eene oorkonde van dat jaar hangt, vertoont, volgens baron De Chestret, het oude blazoen der graven van GRONSVELD: een gevierendeeld schild, met vier lelies in ieder der beide bovenste, en drie in ieder der twee benedenste kwartieren (1).

In het archief der abdij Hocht (2) bevindt zich eene oorkonde van 30 Juni 1261, waarbij „Reinerus nobilis vir dominus de Grunselt et Beatrix nobilis domina uxor eius" verkoopen aan de abdij Hocht hunne hoeve gelegen „in villa de Eckelrode cum quinque edificiis in eadem curia pertinentibus et unum bonum terre arabilis situm iuxta eandem curiam". Als getuigen zegelen „Waleramus, dux de Lemborg en Waleramus, dominus de Munioie," de akte. Hunne zegels zijn echter afgevallen. Aan de akte hangen nog de zegels van Reinoud en Beatrix, welke zegels slechts een weinig beschadigd zijn.

Het zegel van Reinoud vertoont een spits toeloopend wapenschild, beladen met een ankerkruis, vergezeld in de vier kantons van eene heraldische lelie; omschrift in gothieke letters: S' REINARDI DE STOLB . . C. Midd. 5 c.M.

Dat zijner echtgenoote is spits ovaal. Het vertoont hare beeltenis te vollen lijve, staande van voren, gekleed in een lang gewaad en een langen, gevoerden (hermelijnen?) mantel, dragende op het hoofd een platte muts; in de rechterhand houdt zij eene heraldieke lelie met langen steel; de linkerhand rust tegen de borst.

Het geheel is omgeven door het omschrift in gothieke letters: BEATRI. IS DOMIN.. DE STHOLBOR.. Hoogte 6 en breedte 4 c. M.

Zooals men weet, waren de oude graven van Gronsveld ook heeren van Stolberg.

Uit de akte blijkt dus dat Reinoud, zooals baron de Chestret (3) vermoedde, heer van Gronsveld is geweest. Het wapen op het

(1) BARON DE CHESTRET, *Op. cit.* p. 4.

(2) Gemeld archief bevindt zich in het Rijksarch. dep. te Maastricht.

(3) *Op cit.*, p. 19.

zegel afgebeeld, is geheel anders dan hetgeen wij hierboven, als het oudste der heeren van Gronsveld beschreven hebben. Noch Fahne, noch de Chestret en Wolters, schijnt het bekend te zijn geweest.

Dit wapenschild werd daarna door de heeren van Gronsveld veranderd.

Volgens den wapenheraut Gelre voerde het alsnu: „d'argent à trois tourteaux de gueules. Cimier: un chapeau de tournoi d'argent, retroussé de gueules, sommé d'une grosse boule de gueules" (1).

Later werd het wapen nogmaals gewijzigd en als volgt door de heeren van Gronsveld gevoerd: van goud, beladen met drie ballen van keel, 2 en 1. Als helmteeken twee vluchten van goud, elk beladen met drie ballen van keel (2).

In de XVIe eeuw kwam de heerlijkheid, na het overlijden van den laatsten afstammeling van het oud dynasten geslacht, in het bezit der heeren uit het geslacht van BRONCKHORST.

Keizer Rudolf II verhief de bezitters, in 1553, tot den gravenstand, bij welke gelegenheid de heerlijkheid eveneens den titel van graafschap verkreeg.

Het wapen der Bronckhorsten is gedeeld: I, rechts, gevierendeeld, 1 en 4, een veld van keel met een klimmenden leeuw van zilver, getongd, geklauwd en gekroond van goud *(Bronckhorst)*, 2 en 3, van keel, met een St. Andrieskruis van goud, gecantonneerd van vier droogscheerdersscharen van goud, met de uiteinden omlaag, in ieder kwartier één *(Batenburg)*, over alles heen een hartschild van goud, beladen met drie ballen van keel, 2 en 1 *(Gronsveld)*; II, links, gevierendeeld, 1 en 4, van goud, met een everzwijn van sabel, op een terras van sinopel, 2 en 3, van zilver, met eene roos van keel *(Eberstein)* (3).

Door het huwelijk van Maria Anna van Törring-Iettenbach,

---

(1) DE RAATH: *Op. cit.* t. I, p. 518.

Een grafsteen van de familie Gronsveld, met dit wapen versierd, bevindt zich in de voormalige Minderbroederskerk, thans archiefgebouw te Maastricht.

(2) BARON DE CHESTRET, *Op. cit.*, p. 4. Men zie de beschrijving van de zegels van verschillende leden van dit geslacht bij DE RAATH, *Op. cit.*, t. I, p. 518.

(3) J. RIETSTAP: *Arm. génér.*, t. I, p. 309. Volgens WOLTERS, *Op. cit.*, p. 31, is de roos in het 2e en 3e kwartier geknopt van azuur.

tweede vrouw van den laatsten heer uit het geslacht van Bronckhorst, in 1721, met Claudius Nicolas D'ARBERG de VALENGIN, wapen, zie *Elsloo*, kwam de heerlijkheid in het bezit van dezen laatsten. Hunne eenige dochter bracht het graafschap, door huwelijk in 1746, aan het adellijk geslacht van TÖRRING-IETTENBACH, dat het tot aan de Fransche Revolutie behield (1).

Het wapen van dit geslacht is: van zilver, beladen met drie rozen van keel, geknopt, nu eens van goud, dan eens van zilver. De graven van Gronsveld uit dit geslacht, voerden: gevierendeeld, 1 en 4, van zilver met drie rozen van keel 2—1 (*Törring*) 2 en 3 van goud met drie ruiten van sabel, als rechter schuinbalk geplaatst (*Seefeld*); in het schildhoofd het blazoen van *Gronsveld;* als hartschild het blazoen van *Molding;* van keel met een nijptang van zilver.

Kerkelijk vormde het graafschap Gronsveld, in het midden der XVIIe eeuw, twee parochiën, die van Gronsveld en die van Heugem.

De kerkpatroon van Gronsveld is de H. Martinus, bisschop. In de kerk zijn het hoofdaltaar, de altaren in de zijkapellen, alsmede een prachtig grafmonument op het koor, met de blazoenen van de voormalige bezitters van het graafschap versierd.

Het oudst bekende zegel der bank hangt aan eene akte van 8 October 1478, afkomstig van schout en schepenen „der banc ind der herlicheit van Gronselt, tobehorende onsen lieven gemynden Jonckeren Heynrich van Bronckhorst, here tzu Gronselt und tzu Rengborch (2) ect." en wordt door hen genoemd „onssen gemeynen hoeffs scepen siegel, des wir alle samen degelix gebrukende syn" (3). Dit zelfde zegel was nog in 1532 bij de schepenbank in gebruik (4). Het hangt o. a. aan eene oorkonde van 20 Maart 1523, waarin het aangeduid wordt: als „onssen gemeynen hoeffs ziegel des wyr in desen und deser gelycken saken gebruyckende sint (5).

---

(1) Baron DE CHESTRET, *Op. cit.*, p. 96 en v.

(2) Deze was van 1451—1485 heer der heerlijkheid.

(3) Archief, klooster der Predikheeren te Maastricht in het Rijksarchief in Limburg. Zie M[r]. G. D. FRANQUINET. Inventaris van dit klooster, p. 106.

(4) *De Maasgouw*, Jaarg. 1884, p. 951.

(5) Zie doos get.: *Gronsveld* in het Rijksarchief in Limburg.

De bank en heerlijkheid behoorde destijds toe aan „Johan van Bronckhorst und Batenburch, vrijhere tot Remburch ind Gronsseld etc." die van 1508 tot omstreeks 1560 in het bezit ervan was en die een vrij groot aantal gouden en zilveren munten, in zijne hoedanigheid als vrijheer van Gronsveld, geslagen heeft. Het zegel dat aan de akte van 1478 hangt is gaaf in het veld en geeft ons, zonder wapenschild, een gepluimden ridderhelm te zien met open vizier, naar rechts gewend, als helmteeken de drie ballen uit het blazoen van Gronsveld, onder twee en boven een. Ook dat van 1523, hoewel erg beschadigd, heeft dezelfde voorstelling en is klaarblijkelijk met denzelfden stempel vervaardigd. Van het omschrift hebben wij uit die beide exemplaren kunnen lezen .... CHEEIT DER BANC VAN GRON... . Midd. 3 c.M.

De oude graven van Gronsveld voerden „auf dem Helm einen Turnierhut mit einer Kugel versiert" (1). Op het zegel daarentegen zijn de drie ballen en niet één onmiddelijk op den helm geplaatst.

Zooals wij reeds bij de beschrijving van het wapen van de graven van Gronsveld hierboven gezien hebben, was het helmteeken later twee vluchten van goud, beladen ieder met drie ballen van keel.

In de 18e eeuw gebruikte de schepenbank een nieuw zegelstempel, in koper gesneden, die heden nog op het raadhuis te Gronsveld aanwezig is. Men ziet er het beeld van den H. Martinus, te paard zittende, naar links gewend, met uitgespreiden mantel, waarop, in de binnenzijde, zich het blazoen van Gronsveld, de drie ballen 2—1, bevindt; rechts van het paard loopt de bedelaar, met de beide handen opgeheven. Omschrift: S. SCAB. IUSTITIAE GRONSVELDENSIS. Midd. 3.4 c.M. (2).

Een later zegel der schepenbank is ons niet bekend.

De schepenbank van *Heugem* ressorteerde, zooals wij hierboven opmerkten, onder de heerlijkheid en het latere graafschap Gronsveld.

---

(1) A. FAHNE: *Geschichte der Kölnischen, Jülichschen und Bergischen Geschlechter*, t. II, p. 50.

(2) Zie afdruk in de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg.

Kerkelijk is deze plaats zeer oud Reeds in eene oorkonde van het jaar 1157, waarbij het Kapittel van O. L Vrouw te Maastricht door Paus Adrianus IV in het bezit zijner goederen werd bevestigd, vinden wij melding gemaakt van „ecclesiam Hogem, cum decima ipsius villae" (1).

De kapel van Cadier, die een onderdeel der parochie Heugem was, werd in 1266 ervan gescheiden en tot parochiekerk verheven (2).

De kerkpatroon van Heugem is de H. Aartsengel Michaël (3).

Van het oudste zegel, dat ons bekend is, hangen nog verscheidene exemplaren van de jaren 1400—1485, gegeven door „Scoutit ende scepenen des hoeffs ende der dengbanck van Hoegem, toebehoerende onsen zere geminden Joncker van Gronsfelt" en wordt door hen in de akte omschreven als „onsen gemeynen hoefs siegel des wir semelich in desen ende tot geliken saken gebruken" (4). Dit zegel was nog bij de schepenbank in gebruik in 1485.

Het vertoont het beeld van den kerkpatroon, den H. Michaël, in korten wapenrok, staande van voren, met uitgespreide vleugels, in eene gotische nis, terwijl hij den draak, die aan zijne voeten ligt, den kruisstaf in den opengespalkten muil stoot. Omschrift: SIGILLVM SCAB. DE HOEGHEM. Midd. 3 5 c.M.

In 1511 was de schepenbank in het bezit van een nieuwen zegelstempel. De voorstelling is in hoofdzaak dezelfde gebleven, alleen is de engel hierop in een lang gewaad voorgesteld, terwijl het omschrift luidt : SIGILLV SCABINORVM DE HOEGHEM. Middellijn 2.75 c.M. Een afdruk van dit zegel hangt aan eene oorkonde van 19 Nov. van dat jaar. Schout en schepenen verklaren in deze akte als zijnde de stempel ervan, „onssen gemeynen hoeffs ende

---

(1) Mr G. D. FRANQUINET: *Inv. v. h. Kap. van O. L. Vrouwe kerk te Maastricht*, 1870, p. 10.

(2) Zie gemeente *Cadier*.

(3) Zie gemeente *Thorn*.

(4) Mr G. D. FRANQUINET, *Inv. v. h. klooster der Preekheeren te Maastricht*, p. 85 en p. 122 en *De Maasgouw*, Jg. 1879, p. 165 en p, 199; alsmede de volgende charters berustende in het Rijksarchief in Limburg in het archiefdepôt van het Kerkfabriek van O. L. Vrouw te Maastricht; 1400, 12 Maart; 1428, 27 April; 1472; 1492, 16 Maart; 1485, 17 Maart en de eharters van 1420, 20 Mei en 1428, 29 Dec. berustende in het archiefdep. van het kerkfabriek van St. Servaas te Maastricht.

bancken siegell des wyr tsamen dagelix gebruyckende synt, hy waren onsser allen".

Een afdruk ervan hangt ook nog aan eene akte uit het jaar 1539 (1) en was nog in de 13e eeuw in gebruik.

Bij Koninklijk Besluit van 27 October 1882 werd het hiervoor beschreven zegel der schepenbank van Gronsveld uit de XVIIIe eeuw, volgenderwijze omschreven, als wapen aan de gemeente toegekend (2):

Een schild van azuur beladen met een St. Maarten *te paard, uitgedost in een wapenrok, brodekijnen en gepluimden helm van zilver met een zilveren zwaard in de rechterhand, afsnijdende een stuk van zijn om de schouders uitgespreiden hermelijnen mantel, in welks rechter binnenzijde zich bevindt het oude wapen van* Gronsfeld *zijnde drie ballen van keel, geplaatst twee en een, op een gouden veld, gedekt met een gouden gravenkroon; het paard van bruine natuurlijke kleur, met toom en dekriemen van zilver, staande op een terras van sinopel, daarnaast een naakte bedelaar in natuurlijke kleur, hebbende een gordel met tasch van zilver om de lendenen.*

Hoezeer men ook hier aan de voorstelling op het oude schepenbankszegel getrouw is gebleven, heeft men toch alweer tegen de heraldiek gezondigd, door den patroonheilige als wapenfiguur te beschouwen. Het overbodige schild waarin hij staat, had moeten weg blijven.

---

(1) Mr G. D. Franquinet: *Inv. v. h. kapittel van O. L. Vrouwe kerk te Maastricht*, dl. I, p. 291 en charter van 8 Maart 1537 berustende in het arch. van het kerkfabriek van O. L. Vrouw te Maastricht zich bevindende in het Rijksarchief in Limburg.

(2) *De Maasgouw*, Jg. 1887, p. 165. Volgens de beschrijving van het wapen voorkomende in den 3en Jaargang van «De Nederlandsche Heraut", p. 257, is het paard naar links gewend.

GRUBBENVORST.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo)

Met „Vurst", waarvan in de oorkonde van het jaar 1144, door Arnold I, aartsbisschop van Keulen, uitgevaardigd, gewag wordt gemaakt, is vermoedelijk Grubbenvorst bedoeld (1).

Oorspronkelijk schijnt het eene heerlijkheid geweest te zijn, welke in het bezit was der eigenaars van het slot te Gribben of Grubbenvorst. Eene ruïne van dit slot, dat op een heuvel, een uur beneden Venlo, aan den linker oever der Maas gelegen was, is thans nog bekend onder den naam van „gebroken slot" (2).

Het „huysz Grobben" (Grubbenvorst) was ook de zetel van een leenhof.

Later deelden de eigenaars van het slot het bezit der heerlijkheid met die van het nabijgelegen riddermatige goed, Baersdonck.

Onder Grubbenvorst bestaat nog eene hoeve genaamd Baersdonck; wellicht was daar ter plaatse of in de nabijheid ervan het adellijk huis gelegen (3).

Zoowel de bezitters van het slot „Gribben" als die van den huize Baersdonck waren leenplichtig aan den hertog van Gelder.

Als oudste bezitter van het slot Gribben is bekend Willem de MILNE, miles, D^nus^ de Gribben et Wickrade, die het in 1311 als leen en open huis opdroeg aan den hertog van Gelder; wapen: dwarsbalk, vergezeld van eene zespuntige ster in het rechter schildhoofd (4).

---

(1) LACOMBLET, t. I, p. 240.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1882, p. 641.

(3) *Ibid.*, Jaarg. 1890, p. 67.

(4) Zie in *De Maasgouw*, Jaarg. 1890, p. 66, de beschrijving van zijn zegel, dat aan eene oorkonde hangt van 19 Maart 1315.

Na hem werd het achtereenvolgens verheven door leden uit de geslachten (1) van den BERG, een lid van het geslacht van den Berg van 's Heerenberg (2); wapen: zie *Buggenum*; van WEVELINCHOVEN; wapen: van keel met twee dwarsbalken van zilver.

Willem van Wevelinckhoven verpandde, in 1407, het slot alsmede de heerlijkheden Grubbenvorst en Velden, aan Willem van Broeckhuysen. Zijne dochter Anna van Wevelinchoven bracht ze door haar huwelijk in het geslacht GEMEN (3); wapen: van goud met een dwarsbalk van keel, beladen met drie palen van zilver. Vervolgens kwam de heerlijkheid, wederom door huwelijk, in het grafelijk geslacht van HOLSTEIN-SCHAUENBURG (Schaumburg); wapen, volgens Rietstap: van keel met drie spijkers, afwisselend met drie netelbladeren, gaffelsgewijze uitkomende uit een hartschild, alles van zilver (4).

Door verkoop kwam de heerlijkheid in 1517 aan de echtgenooten Reinier van GELRE (5); wapen: zie *Arcen en Velden*, en Adelheid Schenck van Nydeggen.

Door hertrouw van deze laatste kwam de heerlijkheid in het bezit van het geslacht van der LIPPE, genaamd HOEN; wapen: zie *Bergen*, hetwelk opgevolgd werd door SCHENCK van NYDEGGEN; wapen: zie *Arcen* en *Velden*.

De laatste bezitters ervan waren die uit het geslacht van HOENSBROECK, wapen: zie *Hoensbroeck* (6).

Als oudste bezitter van Baersdonck komt voor: Barsz van BARSDONCK, die in 1394 door Gerard van Baersdonck werd opgevolgd.

Adelheid, de dochter van dezen laatsten, en haar echtgenoot Wilhelm Brantz van BREDE, wapen: 3 arenden met uitgespreide

(1) Men vergel. FERBER: *Geschichte der familie Schenck von Nydeggen* p. 83 en *De Maasgouw*, Jaarg. 1882, p. 641 en 1890 p. 65, v. v.

(2) Blijkens het zegel „Vredric van den Barghe, here van Grebben, ridder" hangende aan een charter van 14 Febr. 1359, berustende in het archief van het klooster der Kruisheeren te Venlo in het Rijksarchief te Maastricht.

(3) « Anna van Wevelkoeven, vrouwe tot Ghemen en Grubbenvorst", zegelt den 19 Maart 1481 een charter: gedeeld; rechts het wapen van Gemen, links dat van Wevelinckhoven. *De Maasgouw*, Jaarg. 1890, p. 67.

(4) *Arm. génér.*

(5) Hij was drost op de Veluwe en een natuurlijke zoon van hertog Adolph van Gelder. Zie *Publ.* t. XXII, p. 401.

(6) Zie ook: *Publ.* t. XXII, p. 405.

vleugels, 2 en 1, benevens Arnt van Baersdonck, haar neef, werden in 1401 met het huis Baersdonck en met de helft der heerlijkheid beleend. Vervolgens kwam de halve heerlijkheid door huwelijk aan Johan van BREMPT; wapen: gedeeld, rechts, in zilver vier dwarsbalken van azuur, links van goud, met drie palen van keel en een schildhoofd van sinopel (1), die ze verkocht aan de vrijheerlijke, later grafelijke familie van WYLICH en LOTTUM; wapen: een gevierendeeld schild: 1 en 4, in zilver een keper van keel, wiens top den schildrand raakt, vergezeld van onderen, tusschen de beide beenen, van een ring van keel (*Wylich*); 2 en 3, in het midden een schildje van zilver vergezeld van drie lelies van hetzelfde op een veld van keel, 2 en 1 (*Grondstein*). Over alles heen als hartschild: van keel, met een kruis van goud, beladen met negen koeken van keel (*Lottum*). Grondstein was eene heerlijkheid bij *Etten*, huis *Rees*, waarvan de heeren van Wylich bezitters waren (2).

Door huwelijk kwam de halve heerlijkheid Grubbenvorst aan de familie QUADT van WYCKRADT tot Zoppenbrock; wapen: van keel, beladen met twee zilveren, van boven driemaal en van onderen viermaal gekanteelde dwarsbalken (3).

Ten laatste werd zij in 1755 verkocht aan Frans Arnold, markies en rijksgraaf van en tot HOENSBROECK, wapen: zie *Hoensbroek*, die reeds in het bezit was der andere helft der heerlijkheid en beide helften wederom vereenigde.

De heerlijkheid Grubbenvorst, met schepenbank, lag in het voormalig ambt van Kessel.

Bij het Barrière traktaat, in 1715, werd het ambt Kessel met Grubbenvorst aan Pruisen toegewezen. Sedert maakte Grubbenvorst deel uit van het Pruisisch gedeelte van het Overkwartier van Gelderland.

De parochiekerk voert tot titel Maria's Hemelvaart.

Het zegel der schepenbank, uit 1547, (vóór dien tijd troffen wij

(1) Volgens den kwartierstaat van een lid dezer familie om opgenomen te worden in de ridderschap van het voormalig Overkwartier van Gelder, berustende op het Rijksarch. in Limburg.

(2) *De Maasg.*, Jaarg. 1879, p. 148.

(3) A. ROBENS, *op. cit.*, n° 62.

er geen aan), vinden wij gedrukt op een brief van 16 Aug. van dat jaar (1). „Wy sementlicke schepen der dinckbanck und gerichtz toe Grybbenforst", zoo lezen wij in dien brief, „hebben onsen gemeinen schependombs siegell, van onser rechter wetenheit, hierunder up spatium dieser oepenen placait gedruckt".

Het vertoont een driehoekig wapenschild, gedeeld: rechts een dwarsbalk, vergezeld, in den rechterbovenhoek van het schild, van eene zespuntige ster; links, een als paal geplaatste visch, eenigszins schuins geplaatst, vergezeld in het schildhoofd van een verkort kruis; het schild omgeven door het omschrift: S. SCAB. DE GROBBENFORST. Midd. 3.5 c.M.

Het doorsneden wapenschild dient als karakteristieke voorstelling der tweeheerlijkheid beschouwd te worden. Rechts bevindt zich het wapen van Milne (Millen), zooals uit het hierboven beschreven zegel van Willem de Milne blijkt. Wat de linkerhelft van het wapenschild betreft, meenen wij gerust te kunnen aannemen, dat de figuren ontleend zijn aan het wapen der familie van Baersdonck. De visch, baars, is sprekend genoeg.

Het Geldersch geslacht van Baersdonck, dat zijne vertakkingen te Keulen en Munster had, voert eveneens: in sabel drie zwemmende baarzen van zilver, gevind en gestaart van keel, tusschen de tanden dragende een ring van goud, hangende aan de onderste kaken (2).

In 1563, den 11 Nov., verzoekt de schout Dederich van Oher „um jetz gebrechs mijnes siegels" aan „dem Edellen Erentvesten Jaspar van der Lyppe, genant Hoen, Herren zo Grybbenfoirst, mynen lieven herren und junckeren" diens zegel aan den brief te willen hangen. Voorts verklaren de schepenen „soe wy schepen nu to dysser tyt ouck ghenen gemeinen schependoms ziegell hebben noch gebruicken, hebben darumb gebeden den Erentvesten Dederichen van Drypth dat syn G(eliefden) synen siegell voir ons ter warer kunden under aen desen open brieff te willen hangen, umb uns daer mede te overtuygen; dat ich Dederich van Drypt kenne, uit bede der gemeine schepenen tzo Gryb-

(1) Doos, get.: *Grubbenvorst* in het Rijksarchief in Limb.

(2) RIETSTAP: *Arm. gén.*, t. I, p. 97.

benfoirst, *durch gebreeck irso jetz gemeints siegels* gerne gedaen te hebben mit aenhanging mynes angeboren siegels" (1).

Het zegel van Dederich van Drypt is verloren, dat van Hoen van der Lippe, hangt, hoewel beschadigd, nog aan de akte. Het vertoont zijn blazoen (2), gedekt door een helm met dekkleeden. Van het randschrift is nog te lezen : .... HOEN.

In 1584 bezat de schepenbank nog geen nieuwen zegelstempel, of wel de oude was nog altijd in het ongereede, blijkens eene akte van 10 Nov. van dat jaar, waarin de schepenen den schout Peter Ketteler verzoeken in hunne plaats de akte te bezegelen.

Later gebruikt de schepenbank wederom haar eigen zegelstempel. De bekende afdrukken ervan, uit de jaren 1643, 1648, 1651 en 1700, gelijken volkomen op het hierboven beschrevene en dragen hetzelfde omschrift (3).

Het dorp *Lottum*, dat thans deel uitmaakt van de gemeente Grubbenvorst, was vroeger eene afzonderlijke heerlijkheid.

De abdis van het St. Quirinusstift te Neuss bezat er de heerlijke rechten (4).

De voogdij werd er aanvankelijk waargenomen door de heeren van Kessel. Deze heeren worden ook aangetroffen als voogden van Neuss (5). Dit doet ons vermoeden, dat zij voogd waren van alle bezittingen van voormeld stift.

Den 23 Aug. 1271 gaf Hendrik, graaf van Kessel, de voogdij van Neuss in leen aan Engelbert II (van Valkenburg), aartsbisschop van Keulen, onder belofte, afstand te zullen doen van de voogdij zelve aan den graaf van Gelder, indien de aartsbisschop dit zou verlangen, zoodat, in dit geval, Engelbert II en zijne opvolgers de voogdij, uit handen van de graven van Gelder, voortaan in leen zouden hebben (6).

---

(1) Doos, get : *Grubbenvorst* in het Rijksarchief in Limburg. Zie ook het charter van 8 Dec. 1566 in het arch van het klooster van den H. Geest te Venlo, hetwelk door den schout Derick van Oher gezegeld wordt, wijl „gemeyns schepenen noch disser tyt genen siegell gebruiken".

(2) Zie *Bergen*.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165; de afb. in *Publ.*, t. XVI, p. 241. Men vergel. Arch. van het klooster der Annunciaten te Venlo in het Rijksarch. te Maastricht.

(4) Men vergel. Jos. HABETS: *Limb. Wysdommen*, p. 277, v. v.

(5) Over de voogden, zie *Meerssen*.

(6) SLOET: *Oorkondenb.*, t. II. p. 902.

De overgang der voogdij aan de graven van Gelder heeft werkelijk plaats gehad, maar van eene latere beleening aan de aartsbisschoppen van Keulen is ons niets gebleken.

Uit de Cleernis van 1428 zien wij, dat de hertog van Gelder toen voogd was van het „St. Quirinus closter tot Nussen" en dat hij te Lottum de voogdij placht te laten waarnemen door een ambtman (1).

Langs welken weg de heerlijkheid Lottum bij het ambt van Kessel werd ingelijfd, is ons onbekend.

Tengevolge van den vrede van Utrecht, in 1713, kwam dit ambt — waaronder toen de heerlijkheid Lottum, evenals Grubbenvorst behoorde, — aan Pruisen, en maakte sedert deel uit van het Overkwartier van Gelderland.

Nu een woord over de latere heeren en over den plaatselijken zegelstempel.

In 1650 was de heerlijkheid in het bezit van de familie van WYLICH; wapen: zie hierboven, die tevens in het bezit der halve heerlijkheid Grubbenvorst was.

Frederik, graaf van TRUCHES (Truchsess) de Walbourgh, vinden wij in 1742 als heer vermeld (2).

Den 10 Sept. 1749 doen de graaf van Wylich en Lottum en zijn broeder Carel afstand van hun recht en gerechtigheden op Lottum, Grubbenvorst en Kaldenbroeck ten behoeve van Carel van QUADT en zijne echtgenoote, eene geboren gravin van Wylich en Lottum (3).

Van het geslacht van Quadt gingen de heerlijke rechten over in het geslacht van LOTTUM; wapen, zie hierboven.

Zij bleven het eigendom dezer laatste familie, (wier afstammelingen thans nog in Duitschland voortleven,) tot aan de Fransche Revolutie.

---

(1) Jos. HABETS, loc. cit.

(2) Rijksarch. in Limburg: Gerichtsprotocol van Lottum, akte van 18 April van dat jaar, waarbij hij een nieuwen secretaris aanstelt. Wapen der familie Truchsess, zie RIETSTAP: *Arm. gén.* t. II, p. 944.

(3) Rijksarch. in Limburg: Gerichtsprotocol van Grubbenvorst.

De kerkpatrones is de H. Gertrudis, terwijl de H. Quirinus als tweede kerkpatroon vereerd wordt (1).

De zegelstempel der schepenbank in 1690 in gebruik (2), waarvan wij nog afdrukken vonden op brieven uit de jaren 1739 (6 April) en 1760 (8 Juli) wordt in de laatste akte door „semptlicke schepenen en gemeentenaren der vrijheerlijkheid (3) Lottum" als „onsen schependoms ende gemeents segul" betiteld (4).

Hij vertoont de beeltenissen van den H. Quirinus, gekleed als ridder, staande van voren, houdende in de rechterhand eene lans en naast dezen, links, de H. Gertrudis, abdis, eveneens staande ten vollen lijve, van voren, houdende in de linkerhand een kromstaf, buitenwaarts gekeerd, waartegen eene muis opklimt; beide heiligen ten halven lijve achter een schild uitkomende, beladen met negen koeken, 3, 3 en 3. Omschrift: S. QVIRINVS P. I. LOTTVM. (Sanctus Quirinus patronus in Lottum.) Midd. 3,5 c. M.

Het is ons niet bekend van welk geslacht dit blazoen is, doch uit de aanwezigheid van de beeltenis van den H. Quirinus op het zegel, in verband met de geschiedenis der plaats, meenen wij te mogen opmaken, dat het dat van eene der abtdissen van het klooster van St. Quirinus te Neuss is. Wel voert het geslacht van Lottum, negen koeken, doch deze zijn op een kruis in het schild geplaatst.

De gemeente Grubbenvorst is nog niet in het bezit van een gemeentewapen.

---

(1) In 1491 legde Loth van Darth den eersten steen bij den bouw van den toren der kerk. Zijn wapen, een visch, eenigszins schuinsrechts geplaatst, met inschrift, werd op een steen in den toren aangebracht.

De familie van Darth hield later te Venlo verblijf, alwaar verschillende leden ambten in de magistratuur bekleedden.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165.

(3) Uit het vasthouden aan deze titulatuur, na de losscheuring van de onderhoorigheid aan het St. Quirinusstift, ziet men, dat de ingezetenen niet goedsschiks berust hadden in de inlijving bij het ambt Kessel.

(4) Archief van *Lottum* in het Rijksarchief in Limburg.

GULPEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Dit dorp in de oude tijden Golopia, Galopia genoemd, ontleent zijn naam aan het riviertje de Gulp, en is niet ver van den Romeinschen straatweg gelegen, die Maastricht met Aken verbindt. Men vindt van Galopia (Gulpen) melding gemaakt in eene oorkonde uit het begin der XI[e] eeuw, waarbij Keizer Hendrik II, bijgenaamd de Heilige, dit dorp en het naburige Mere (Mheer) ten geschenke geeft aan de Munsterkerk te Aken (1).

Gulpen moet reeds vroegtijdig eene heerlijkheid met schepenbank geweest zijn van het land van 's Hertogenrade. Bij het schepengerecht dezer laatste plaats ging men dan ook van Gulpen in hooger beroep

Volgens Slanghen (2), zou de helft dezer heerlijkheid tot in de XIII[e] eeuw behoord hebben aan het huis van WASSENBERG; wapen: in keel een leeuw van zilver, getongd, geklauwd en gekroond van goud (3), en alsdan met de geheele heerlijkheid 's Hertogenrade aan het huis van LIMBURG en daarna aan BRABANT gekomen zijn. De andere helft daarentegen werd eerst bezeten door het kapittel van O. L. Vrouw te Aken en daarna door den heer van NEUBURG.

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. II, p. 282.

(2) EG. SLANGHEN : *Bijdragen tot de Geschiedenis van het tegenwoordige Hertogdom Limburg*, p. 103, v.v. Zie ook *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. II, p. 281, v.v. en JOS. HABETS : *Limburgsche Wijsdommen*, p. 103.

(3) Volgens BUTKENS: *Troph. du Brab.*, t. I, p. 338, voert Wassenber : in keel een leeuw van zilver.

Luidens de gerechtelijke registers, op het Rijksarchief in Limburg aanwezig, had de heer van Neuburg den titel van grondheer van Neuburg, Gulpen en Margraten en verkreeg hij op het laatst der XVIe eeuw de hooge, middelbare en lage jurisdictie over de heerlijkheid van Gulpen in pandschap. Vóór dien tijd waren de heerlijke rechten verdeeld.

Bij het Partage-traktaat van 26 December 1661 werd de heerlijkheid Gulpen aan de Staten-Generaal der vereenigde Nederlanden toegewezen. Gulpen werd toen de hoofdplaats van het Staatsch gedeelte van het land van 's Hertogenrade, dat uit de drie banken bestond: 1° Gulpen, 2° Margraten en 3° Holzet, Vaals en Vijlen (1).

De oudste heeren der plaats, uit het geslacht VAN GULPEN, hetwelk zijn naam aan de heerlijkheid ontleend heeft en op het burgslot Neuburg verblijf hield, voeren als wapen: een getand kruis van goud op een veld van sabel (2).

Na de van Gulpen's kwam de geheele heerlijkheid achtereenvolgens aan de volgende geslachten: 1° van EYNATTEN de Neuburg, dat de heerlijkheid in 1612 en 1630 van den Koning van Spanje in pandschap verkreeg; wapen: in een veld van zilver een rechterschuinbalk van keel, ter weerszijde vergezeld van drie eenden van keel, 2 en 1 (3). De heer Jan Philip van Eynatten, verkocht ze 2° in 1715 aan de familie van CLERMONT, (4); wapen: in azuur een kasteel van zilver, bestaande in een gekanteelden toren, ter weerszijde geflankeerd van een puntig gedekten toren, zonder kantteelen, de beide laatste gevaand van zilver en elk voorzien van twee vensters van sabel, boven elkander; de middeltoren bevat eene deur van keel, waarboven twee vensters

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. II, p. 289.

(2) FAHNE: *Geschichte der Köln. Jül. und Bergische Geschlechter*, en *Publ.* t. XV, p. 445. DE RAADT, *op cit.*, t. I, p. 474, geeft de beschrijving van de zegels van Lambert van Gulpen en Nicolas van Gulpen, die beiden respectievelijk onder de bannieren van den heer van Wittem en den burggraaf van Limburg strijdende, in den slag bij Baesweiler werden gevangen genomen.

(3) SLANGHEN, *Op. cit.* p. 102—103. In 1679 kwam de heerlijkheid Gulpen en Margraten in het pandbezit van de familie DE BOUNAM. Zie *Margraten*.

(4) *Publ.* enz. t. II, p. 292. Zie ook: MACCO: *op cit.* p. 14. Zie beschrijving van het wapen bij RIETSTAP: *Handboek der wapenkunde*, p. 265. In zijn *Arm. Gén.* geeft hij de torens op, als zijnde van goud.

van sabel; in den schildvoet van sabel een dwarsbalk van goud, waarboven drie ringen naast elkander geplaatst van goud. Van deze familie kwam de heerlijkheid in het grafelijk geslacht 3° van PLETTENBERG, waaraan ook de heerlijkheid Wittem toebehoorde; (1) wapen: gedeeld van goud en azuur.

Daarna kwam de heerlijkheid Gulpen terug in het geslacht 4° van CLERMONT, dat ze in 1754 bezat en ze in 1770 verkocht aan de familie 5° de HAYME de HOUFALIZE; wapen: in zilver vijf dwarsbalken van keel en over alles heen een klimmende enkelstaartige leeuw van goud. De heerlijkheid bleef in het bezit dezer laatste familie tot aan de Fransche omwenteling (2).

Kerkelijk vormde Gulpen eene onafhankelijke parochie onder het bisdom Luik en de kerk, waaronder Margraten en Wijlre ressorteerden, was toegewijd aan den H. Petrus.

In 1262, werden deze twee laatste dorpen, (thans ook gemeenten), ervan gescheiden en tot parochiekerken verheven (3).

Het oude „schepenampts segel", uit de jaren 1625 en 1629, waarvan zich eene afbeelding in het XVIe dl. (p. 239) onzer *Publications* bevindt, geeft ons te zien het beeld van den kerkpatroon den H. Petrus, met den sleutel in de rechterhand; rechts van hem, aan een lint, dat hij in de linkerhand houdt, bevindt zich een schildje, beladen met een enkelstaartigen leeuw, voorstellende den leeuw van het land van 's Hertogenrade. Het geheel omgeven door het omschrift: SIEGEL DER HERLICHEIT GULPEN. Middellijn 3, 6 c. M (4).

Van den Bergh, beschrijft een dergelijk zegel dezer bank uit de 18^e^ eeuw (5).

Naar wij meenen is de leeuw van 's Hertogenrade op het zegel afgebeeld, doch wijl deze dubbelstaartig wordt afgebeeld, is het waarschijnlijk aan eene onervarendheid van den graveur te wijten,

---

(1) *Publ.* enz. t. II, p. 292.

(2) *Publ.* enz. t. II, p. p. 292 en DE THEUX: *Chap. de St. Lambert*, planche n° 24. Volgens RIETSTAP: *Arm. Gén.*, vier dwarsbalken van zilver op een veld van keel.

(3) QUIX. *Die Königliche Capelle*, p. 94, en *Publ.* enz. t. II, p. 295 en t. XVI, p. 174.

(4) Doos get.: *Gulpen* in het Rijksarch. in Limb.

(5) *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 42.

dat de leeuw op het zegel enkelstaartig is voorgesteld. Geen der geregeerd hebbende families, behalve de leden uit de huizen van Wassenberg, Limburg en Brabant, voerde vóór 1625, zooals wij gezien hebben, een leeuw in haar wapen, zoodat ongetwijfeld de leeuw van 's Hertogenrade er mede bedoeld is.

In het begin dezer eeuw was te Gulpen een stempel in gebruik, met dezelfde voorstelling als op het beschreven zegel voorkomt, met het omschrift: PLAATSELIJK BESTUUR VAN GULPEN-LIMBURG (5).

Aan het zegel der schepenbank werd bij Koninklijk Besluit van den 23 April 1889 (n° 52), het volgend gemeentewapen ontleend (6):

In goud het beeld van den H. PETRUS, *met aangezicht en handen van natuurlijke kleur, haar en baard van zilver, met een nimbus om het hoofd en gekleed in eene toga van sabel, in de linkerhand houdende een evangelieboek van goud, met keel op snede, en met een sleutel van sabel in de rechterhand, welke laatste rust op een vóór den Heilige geplaatst schildje van zilver, beladen met een van goud gekroonden en geklauwden leeuw van keel met dubbelen staart* ('S HERTOGENRADE).

Ten overvloede heeft men ook hier weder den patroonheilige in een schild geplaatst.

---

(5) Deze bevindt zich op het raadhuis te Gulpen.

(6) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 50.

HAELEN.

(Arrond. Roermond. — Kant. Roermond.)

Haelen is een der dorpen van het land van Horn.

Van de schepenbank vinden wij voor het eerst gewag gemaakt in 1275 (1).

Haelen, in het midden des lands gelegen, was de zetel van een hoofdgerecht.

Van burgerlijke vonnissen, in de nedergerechten gestreken, kon naar Haelen geappeleerd worden en van daar, in de laatste instantie, naar het Loonsch schepenhof van Vliermael" (2).

„Omstreeks de helft der XVII[e] eeuw werd het hoofdgerecht naar Horn verplaatst" (3).

Haelen werd tot heerlijkheid verheven en verpand in 1679. Kort daarna werd het verkocht aan de familie de KEVERBERG d'ALDENGOOR (4); wapen: zie *Buggenum*.

Deze familie bleef in het bezit der heerlijkheid tot aan de Fransche Revolutie.

De dingbank bezat reeds in 1479 eenen „gemeynen schependoms segel". Het zegel zelf is ons niet bekend.

Wijlen Slanghen geeft ons de afbeelding van het zegel der bank uit het jaar 1534 en het is niet onwaarschijnlijk, dat dit zegel hetzelfde is, als waarvan in 1479 sprake is.

---

(1) SLOET: *Oorkondenboek*, t. II, p. 934, v. v.

(2) EG. SLANGHEN in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 48.

(3) *Ibid.*

(4) *Publ.* etc. t. II, p. 266 en t. VIII, p. 76.

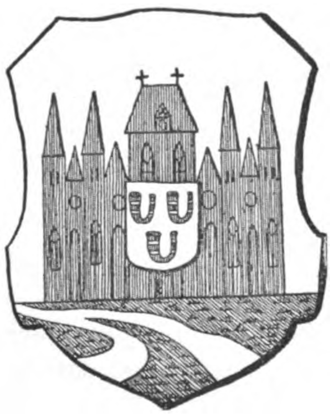
Het stelt een kerkgebouw voor, met gedekten middel- en vier zijtorens; tegen den muur rust een schild, beladen met de drie horens (2 en 1), uit het bazoen der graven van Horn; omschrift: S. SCABINORVM VILLE..... HALEN. Midd. 3.8 c.M. (1).

Later, toen Haelen in het bezit was der familie de Keverberg, was bij de schepenbank een nieuw zegelstempel in gebruik.

Volgens verschillende exemplaren vertoonde het in het veld van het zegel een wapenschild, zijnde; gedeeld: I, rechts, de toren der kerk en links, het hierboven vermelde wapen van de Keverberg d'Aldengoor; het schild gedekt door een ridderhelm met pluimen, waaruit de leeuw van het schild wassend als helmteeken te voorschijn komt; alles omgeven door het omschrift: SEGEL DES *(sic)* HERRLICHEIT HALEN. Midd. 3 7 c.M. (2).

In deel XVI van de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, pag. 52, in de noot, wordt een dergelijk zegel van de bank van Haelen beschreven uit het jaar 1687, met het omschrift: GERICHTS SEEGEL DER HEERLICHEIT HAELEN (3).

De beide laatste zegels werden dus kort na elkander, onder het bestuur der heeren uit het geslacht de Keverberg d'Aldengoor, aan de schepenbank verleend.

Bij Koninklijk Besluit werd in 1867 het eerst medegedeelde zegel, volgenderwijze omschreven, als wapen aan de gemeente verleend (4):

In zilver een kerkgebouw met vijf torens, alles van keel, op een terras van sinopel, dragende de middeltoren en surtout een klein schild van zilver, beladen met drie horens van keel, geplaatst 2 en 1 (5).

---

(1) Afb. bij EG. SLANGHEN: *Bijdragen tot de gesch. v. h. tegenwoordig hertogdom Limburg.*

(2) Van den BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 44.

(3) Men vergelijke ook *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 160.

(4) *Nederlandsche Heraut*, Jaarg. 1886, p, 258.

(5) Zie *Horn.*

De horens op het wapenschildje van Haelen, welke op de oorspronkelijke teekening op koehorens gelijken, zijn door den wapenteekenaar vervangen door de jachthorens welke het wapen van Horn dienen te versieren.

HEEL EN PANHEEL.

(Arrond. Roermond. — Kant. Roermond.)

Als onderbank van Neeritter deelde Heel in het karakter van Vrijdorp der domkerk van St. Lambert te Luik. De heeren van Horn bezaten er een vrijgoed en oefenden waarschijnlijk ook te Heel de voogdij uit. Een en ander heeft hun wel eens aanleiding gegeven om zich, ten onrechte, heeren van Heel te noemen (1).

Het kapittel van St. Lambert benoemde te Heel den schout, den gerechtsschrijver en den bode. De schepenkank vulde zich zelve aan.

Van de schepenbank ging men in hooger beroep bij die van Neeritter, en van daar, evenals om beleering, bij het schepengerecht van Luik (2).

Behalve uit Heel, bestaat de tegenwoordige gemeente ook nog uit Panheel, en de gehuchten Houthem en Katert.

Poll, dat kerkelijk tot Heel is blijven behooren, werd bij de nieuwe organisatie, onder de Fransche Republiek, met Panheel tot ééne gemeente vereenigd. In 1828 werd deze gemeente opgeheven: Panheel werd aan de gemeente Heel, Poll aan de gemeente Wessem toegevoegd.

Vóór de Fransche Revolutie vormden Poll en Panheel eene afzonderlijke heerlijkheid.

De gebiedende heer benoemde er schout, secretaris en gerechtsbode bij de schepenbank. Deze was eene onderbank van Wessem, van waar men verder in hooger beroep ging bij het hof van Roermond (3).

---

(1) Jos. HABETS: *Aanteekeningen op Heel*, in *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. IV, p. 288, 294 en 341, v. v.

(2) *Ibid.* p. 295.

(3) *Ibid.* p. 307.

Hierboven zagen wij dat de heeren van Horn eenige goederen en rechten te Heel bezaten en om die reden zich heer van Heel noemden. Tot deze goederen behoorde ook het kasteel.

Die zich doorgaans heeren van Heel noemden, treffen wij in den regel ook aan als de bezitters der heerlijke rechten van Poll en Panheel (1).

De oudste heeren zijn die van HORN (2); wapen: zie *Horn*, daarna die van GHOOR, gesproten uit de familie van Horn; wapen: in zilver drie horens van keel, 2 en 1, versierd van goud (3), hen volgden op, die van Mierlo, genaamd Milendonck; wapen: zie *Horst*, na dezen kwam de familie van den BERGH, genaamd van 's HEERENBERGH; wapen: zie *Buggenum;* door aankoop werd de heerlijkheid Poll en Panheel, in 1683, verworven door Gerardus Assuerus de HORION, heer van Heel (4); wapen: zie *Buggenum*. In deze laatste familie verbleef ze tot aan de Fransche Revolutie.

Heel, Poll en Panheel vormden steeds eene parochie, doch de kerk, evenals die van Grathem, was ondergeschikt aan de kerk van Wessem.

De kerk van Heel is toegewijd aan St. Stephanusvinding.

Wijlen de Zeer Eerw. Heer Habets deelt ons de beschrijving mede van een zegel der schepenbank van Heel, waarschijnlijk het oudst bekende. Dit zegel zou het beeld van den kerkpatroon, den H. Stephanus te zien gegeven hebben, omgeven door het omschrift: S. SCABINORVM IN HEDEL (5). Hij vermeldt niet waar

---

(1) De aalmoezenierij van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht bezat te Panheel eenen laathof. De origineele zegelstempel, in gothieken vorm, van dezen laathof is op het Rijksarch. in Limb. aanwezig. Hij vertoont de beeltenis van den H. Servatius in bisschoppelijk gewaad, met mijter op het hoofd, dragende in de rechterhand een sleutel en houdende in de linkerhand een bisschopsstaf, met de kromming naar buiten, welken staf hij stoot in den muil van den draak, waarop hij staat; onder aan de voeten van den Heilige en rustende op den draak, zich een wapenschildje bevindt, beladen met een horen. Omschrift: S. ELEMOSINARIE. ECLES. S. SERVATY. IN. PANHEL.

(2) JOS. HABETS, *Op. cit.*, p. 316, 299. v. v.

(3 Orig. kwartierstaten van het Overkwartier van Gelder in het Rijksarch. in Limb.

(4) JOS. HABETS, *Op. cit.* in *Publ.* etc. p. 306, 307, 329.

(5) *Publ.* etc. t. IV, p. 297.

hij dit zegel gevonden heeft; ondanks onze nasporingen hebben wij het niet kunnen ontdekken.

Een zegel der bank, volgens het omschrift, uit het jaar 1675 dagteekenend, stelt voor het gemijterd hoofd van den H. Lambertus, van voren gezien, als zinspeling op het patrimonium van St. Lambert te Luik, omgeven door het omschrift: SIGILLUM SCABINALE DE HEDEL, 1675. Midd. 3 c.M. (1).

Een zegel der schepenbank van Poll en Panheel troffen wij niet aan.

Den 21 April 1819 werd, bij Koninklijk Besluit, aan de gemeente Heel volgend wapen toegekend:

Een schild van azuur, beladen met het borstbeeld van de H. HELENA. *Tot schildhouder de* H. LAMBERTUS *in bisschoppelijk ornaat, alles van goud* (2).

De H. Lambertus is als schildhouder opgenomen, ter herinnering aan het feit dat deze plaats, zooals wij hierboven zeiden, deel uitmaakte van het patrimonium van den H. Lambertus te Luik, terwijl men het borstbeeld van de H Helena, als wapenfiguur gebruikt heeft, wijl men vermeende dat het dorp Heel aan deze Heilige zijne benaming verschuldigd is (3).

Sommigen meenen, dat ter eere der goden Apollo, Pan en Helena, in deze streek tempeltjes zouden bestaan hebben, en dat Pol, Panheel en Heel daaraan hun naam zouden hebben ontleend; doch aan deze veronderstelling kan, volgens wijlen den zeergeleerden oudheidkenner Jos. Habets, geene waarde worden gehecht (4).

Dit is evenwel bij uitzondering een gemeentewapen waarin men den patroonheilige de verdiende plaats heeft toegekend.

---

(1) Afdruk in lak in de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarch. in Limb.
(2) *Publ.* etc. t. IV, p. 297.
(3) *Ibid.* p. 291.
(4) *Ibid.*

HEER.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht.)

De heerlijkheid Heer bestond uit het dorp van dien naam en verder uit Scharn, de St. Antoniusbank en Keer.

Bij de gemeentelijke reorganisatie, onder de Fransche Republiek, kwam de St. Antoniusbank gemeentelijk onder Cadier (kerkelijk onder Bemelen) en Keer werd met Cadier (ook kerkelijk) tot eene gemeente vereenigd (1).

Te Scharn, dat onder alle opzichten met Heer vereenigd bleef, bevond zich in de middeleeuwen een adellijk slot, waarvan de sporen nog te vinden zijn in de weide, de Damp genaamd.

Adelbert, die aan de abdij van Kloosterrade, in 1145, de kapel te Scharn, met rondom liggend terrein tot woning en bovendien achttien bunder land schonk, behoudens het recht van voogdij en onder voorwaarde dat deze kapel voortaan door een priester van Kloosterrade zou bediend worden, was waarschijnlijk bewoner van dit kasteel (2).

---

(1) Zie *Bemelen*, *Cadier*.

(2) De abt maakte er een vrouwenklooster van (*Annales Rodens.*, p. 56, v.). In 1151 werden zij gedeeltelijk naar het klooster te Sinnich verplaatst, eensdeels wijl het getal zusters te Scharn te groot was, ten andere wijl zij te veel te verduren hadden van voorbijgangers en van menschen, die 's nachts de naburige stad niet binnen konden (Mr G. D. FRANQUINET: *Invent. der Oorkonden van Kloosterrade*, p. 19). In 1243 werd deze verblijfsplaats genoemd St. Mariënbron (fons B. Mariæ). In dit jaar werd het geheele convent overgeplaatst naar Sinnich (*Ann. Rod.* p. 81, v.). Na dien tijd heette deze plaats te Scharn : *Het Kerkje*. In de XVIe eeuw werd nog in deze kapel de H. Mis gelezen (Mr G. D. FRANQUINET : *Op cit.*, p. 265). De kapel verdween. De gebouwen, in pachthoeve veranderd, brandden af in 1852 en werden niet herbouwd.

Op 12 Dec. 1277 bevond zich een Adolphus de Scherne, miles, onder de bezetting van het kasteel te Montfort (1).

In de twaalfde eeuw reeds komt te Heer eene adellijke familie voor, die haren naam aan deze plaats ontleende en zich de of van Here of Heer noemde. Men kan echter hier bezwaarlijk aan afstammelingen van dynasten denken, wijl in 1174 Heer reeds voorkomt als eene der negen banken van het kapittel van St. Servaas te Maastricht (2).

Het kapittel trok er de groote tiende en had het vergevingsrecht der pastorie.

De heerlijkheid werd geregeerd door een gedelegeerden kanonik, die genoemd werd de Rijproost en er de heerlijke rechten namens het kapittel uitoefende. Het kapittel benoemde op voordracht van den *canonicus turnarius* den schout, den secretaris en de zeven schepenen der bank. De rijproost verpachtte de tienden ten voordeele van het kapittel (3). Van crimineele vonnissen ging de schepenbank van Berg in appel te Heer.

Het kapittel van St. Servaas bezat te Heer een versterkten burcht (castrum). Sedert de tweede helft der XV[e] eeuw diende de Burcht gedeeltelijk tot gevangenis voor de negen banken (4).

Patroon der kerk is St. Petrus-in-Banden.

Wij vinden het „hoefssiegel" der schepenbank voor het eerst hangen, echter zeer geschonden, aan eene akte van 30 April 1415 (5). De stempel, waarmede het vervaardigd werd, was nog in gebruik in 1570 (6).

Een afdruk ervan hangt aan eene akte van 20 April van genoemd jaar, waarbij „scholtet ende schepenen der heerlickheyt ende gerichtz tot Heere, toebehoorende den eerwerdighen heeren deken ende capittel der collegiale kercken van Sinte Servaes tot Maestricht... doen condt, tugen ende gestaen... voer ons ende onsse medesche-

---

(1) M. WILLEMSEN in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIII, p. 175.
(2) *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. I, p. 260.
(3) Over de tienden vergel. men *Amby*.
(4) Dr P. DOPPLER in *Maasgouw*, Jg. 1889, p. 141.
(5) Archief van het klooster van St. Gerlach in het Rijksarch. te Maastricht.
(6) Mr G. D. FRANQUINET. *Inv. v. h. klooster der Preekheeren te Maastricht*, p. 146.

penen, tertyt absent wesende, onsses voirscr. gemeyne ziegelen (1), der wyr tsaemen zyn gebruyckende, onder aen desen brieff gehangen hebben."

Het zegel vertoont: links den H. Petrus in Romeinsche toga gehuld, het hoofd omgeven door een gloriekring en hebbende aan de handen een ketting, zijnde dit eene zinspeling op den kerker; houdende in de eene hand een boek en reikende met de andere een sleutel aan den bisschop St. Servatius, terwijl deze gekleed is in bisschoppelijk gewaad, met den mijter op het hoofd, doch zonder bisschopsstaf, het hoofd omgeven door een stralenkrans, vóór St. Petrus staande of knielende; dit alles omgeven door het omschrift: S. SCAB'OR. CVR'. IN VILLA DE HERE SCI SERVATII. Midd. 3.5 cM.

Het zegel is altijd voorzien van een contrazegel, met dezelfde voorstelling in het klein, en tot omschrift hebbende het woord SECRETVM. Midd. 2.3 c.M. (2).

Het schoutambt te Heer bezat zijn bijzonder zegelstempel, waarvan de zich elkander opvolgende schouten bedienden. Nooit werd er eene akte uitgevaardigd met het schepenbankszegel voorzien, of de schout had reeds te voren er het zijne aan gehecht.

Men ziet er de H. Maagd Maria op afgebeeld, zittende op een stoel of bank, met het kind Jesus op den linkerarm, de rechterarm uitgestrekt, en houdende in de hand een stengel met leliebloem; tusschen het kind Jesus en den rand eene zespuntige ster; omschrift: S. SCVLTETI VILLE PDCE (3) VERITAT. Midd. 2,75 cM.

---

(1) In andere akten wordt het zegel genoemd de »gemeyne hoefs ende bancken siegelen."

(2) Men vergel. voor het zegel en het contrazegel van Heer de akten van 1415, 30 April in het arch. v. h. klooster van St. Gerlach in het Rijksarch. te Maastr. 1428, 3 Jan. in het archief van het Kerkf. v. S. Servaas te Maastricht; 1460, 20 Oct. in het kl. der Kruish. te Maastr.; 1578, *De Maasg.* Jg. 1879, p. 199; 1506, Mr G. D, FRANQUINET: *Inv. v. het kl. der Preêkh. te Maastr.*, p. 103; 1522, 20 Maart en 1523, 28 Maart in het arch. van het kl. der Kruish. te Maastr.; en van 1570, 20 April bij Mr G. D. FR., *op. cit.*, p. 146.

(3) Dit pdce staat vermoedelijk voor *predicte.*

In 1415 zegelt met gemeld zegel de schout Frambech van Berghe; 1428 Johan van Oys, als schout en schepen; 1460—1478 Arnt Brandenberg; 1468 Gielis van der Sargien; 1522 en 1523, Anthoenis Coelen en in 1570 Frans Crepus.

Bij Koninklijk Besluit van 13 April 1889 werd dit zegel, vermeerderd met het wapen van St. Servaas, om de betrekking aan te duiden waarin de bank van Heer tot het Kapittel van St. Servaas vroeger stond, volgenderwijze omschreven, als wapen aan de gemeente verleend (1):

In keel links de H. PETRUS *met gouden nimbus en geketende handen, gekleed in een Romeinsche toga van goud, het aangezicht en de handen van natuurlijke kleur, in de rechterhand voor zich houdende een sleutel van goud, rechts de* H. SERVATIUS, *de beide handen voor zich uitgestrekt houdende, met nimbus, mijter en misgewaad, alles van goud, het gelaat en de handen van natuurlijke kleur; met de linkerhand steunt de* H. PETRUS *op een tusschen hem en den* H. SERVATIUS *geplaatst schild van zilver, beladen met een van goud gekroonden, gesnavelden en geklauwden, van keel getongden, dubbelen rijksadelaar van sabel, hebbende tot hartschild een schildje van keel, beladen met een sleutel van goud (het wapen van het voormalige* STIFT *van* ST. SERVAAS *te Maastricht), alles op een terras van sinopel.*

Alweer dezelfde heraldische fout: die schildhouders moesten zijn, staan in het schild.

(1) *De Maasgouw*, jaarg. 1889, p. 149.

HEERLEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

Men houdt het er voor dat Heerlen het Coriovallum der Romeinen is.

De heerlijkheid bestond aanvankelijk behalve uit de plaats van dien naam, uit het grondgebied der tegenwoordige gemeenten Hoensbroeck, Nieuwenhagen, Schaesberg en Voerendaal (1).

In 1388 den 26 October, werd Hoensbroeck van Heerlen afgescheiden (2).

Volgens Gordon werden van Heerlen afgescheiden en tot afzonderlijke heerlijkheden verheven: Schaesberg in 1618, Voerendaal in 1627, doch werd in 1634 weder bij Heerlen gevoegd om eindelijk in 1777 een afzonderlijk dorp te worden. Nieuwenhagen werd eerst in den aanvang van het Fransch bestuur van Heerlen afgescheiden (3).

De middeleeuwsche geschiedbronnen zwijgen over Heerlen tot 1120. Alsdan treffen wij als heeren van Heerlen aan de heeren van der AHR, graven van HOCHSTADE en weldra ook van DAELHEM.

De moord, gepleegd op den H. Engelbert I, aartsbisschop van Keulen (4), had ook zijn weerslag te Heerlen.

De moordenaar, Frederik van Altena, graaf van Isenburg, was gehuwd met de zuster van Hendrik van Limburg, die in het jaar

---

(1) Het gehucht Heerlerheide werd kerkelijk in 1838 van Heerlen afgescheiden en tot zelfstandige parochie verheven. De kerkpatroon is de H. Cornelius.

(2) EG. SLANGHEN : *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 14.

(3) GORDON : *De politieke en gerechtelijke indeelingen van het hertogdom Limburg*. Ms. op het Rijksarch. in Limburg.

(4) Zie *Meerssen*.

na den moord (1226) in dit hertogdom opvolgde als Hendrik IV. Tot hem wilde de graaf van Isenburg zich begeven, toen hij te Luik herkend werd en van daar, door tusschenkomst van den graaf van Gelder, aan het strafgerecht te Keulen werd uitgeleverd.

De hertog van Limburg trachtte door wapengeweld de geconfiskeerde goederen van zijn zwager voor de nagelaten kinderen te herwinnen.

De nieuwe aartsbisschop van Keulen, Hendrik I, van Molenark, had een geschil met den hertog van Limburg over de voogdij der abdij van Siegburg (1). De aartsbisschop verklaarde nu op zijne beurt den oorlog en werd bijgestaan door zijn bloedverwant, Lotharius II, graaf van Daelhem. De hertog van Limburg riep toen Hendrik I, hertog van Brabant, te hulp. Deze veroverde in 1228 het kasteel Daelhem.

In 1238 werd Koenraad van Hochstade, een broeder van Lotharius II van Daelhem, aartsbisschop van Keulen. Hij nam de partij op voor zijn neef Dirk II, op wien de erfrechten van Daelhem waren overgegaan, maar te vergeefs.

In de stad Roermond ging Dirk II, in de lente van 1244, een vergelijk aan met Hendrik II, hertog van Brabant, ten voordeele van wien hij alle zijne rechten op het graafschap Daelhem afstond. Daarentegen gaf hem de hertog twee duizend Keulsche marken en eene jaarlijksche rente van honderd Keulsche marken. Voor de helft van deze rente stelt de hertog zijn vrijgoed te Heerlen tot onderpand (2).

De aartsbisschop Koenraad, de stichter van den Keulschen Dom, schonk, in overeenstemming met zijn broeder Frederik, proost van Xanten, den 16 April 1246, het graafschap Hochstade en de burchten Ahr en Wardt aan het aartsbisdom Keulen (3).

Bij deze gelegenheid zal de aartsbisschop Koenraad ook wel alle zijne goederen en rechten te Heerlen aan het aartsbisdom geschonken hebben. Van laatstgemeld jaar dagteekent ook de Keur-Keulsche mankamer te Heerlen, zooals het leenhof der graven van

---

(1) Over voogdij en de voogden, zie *Meerssen*.
(2) Butkens, t. I, p. 194, 232. *Preuves*, p. 86.
(3) Lacomblet, t. II, p: 155.

Hochstade te Heerlen, na die schenking, steeds genoemd wordt. Het charter bij Lacomblet (1) uit het jaar 1248 gevolgd door noot 1 (2), laat geene andere lezing toe.

Een origineele zegelstempel, in ovalen vorm, der Keur-Keulsche mankamer te Heerlen berust in het Museum van het oudheidkundig genootschap te Luik. Hij vertoont een gevierendeeld wapenschild: 1 een latijnsch kruis, 2 een naar rechts springend paard, 3 drie harten, 2 en 1, 4 een adelaar met uitgespreide vleugels. Het schild rust tegen een mantel, gevoerd van hermelijn, waarboven een vorstenkroon, overtopt door een kruis. Naast de kroon, rechts, komt het gevest van een zwaard en links een bisschopsstaf van achter den mantel te voorschijn. Omschrift: SIGILLUM CAMERAE FEUDALIS COLONIENSIS IN HERLEN. Hoog 4 en breed 3.7 c.M.

De keurvorsten van Keulen uit het huis van Beieren zegelen met dit wapen, doch vermeerderd met het blazoen van Beieren, als hartschild. De Vries in zijn Doorluchtige wereld, dl. I, p. 148, geeft de volgende beschrijving van het blazoen dezer keurvorsten:

„Het heeft vier velden met een middelschild. In 't 1e quartier siet men een swart kruys, op een silver veld, wegens 't aertsstight *Keulen*. In 't 2e een silver springend paerd, ongetoomd, op een rood veld, wegens 't vorstendom *Westphalen;* 't stight *Keulen* toegekoomen uyt de goederen van Henrick de Leeuw. In 't 3e vertoonen sigh drie goudene herten (of meir-bladeren), twee en een, op een rood veld, wegens 't vorstendom *Engeren*, aen 't voergenoemde gehecht geweest. In 't 4e verschijnt een silvere arend, met een goudene beck en poten, op een blauw veld, wegens 't graeffschap *Arnsperg*, of *Arensbergh;* van de laetste besitter des selven, graef Gotfried, anno 1180, verkoght aen den doemaels-regeerenden bischop van Keulen, genoemd Cuno. 't Middelschild is in vieren gedeeld, en bestaat (1 en 3) uyt de *Bayersche* spillen, en (2 en 4) uyt de *Paltzische* leeuw, om aen te wijsen 't stamhuys van den tegenwoordigen keurvorst.

Dit schild is bedekt met een bisschopsmyter, waer uyt her-

---

(1) T. II, p. 179.
(2) T. II, p. 181.

voergaet 't aertsbisschoppelyck kruijs. Aghter 't selve steeckt 't swaerd en de bisschops-staf".

Het overige der leenen van het huis van der Ahr te Heerlen was in 1244 in bezit van den hertog van Brabant.

Het werd toen door de familie van Hochstade tot Wickrade van den hertog, ten gevolge van een vergelijk, in pandschap genomen, en deze goederen kregen toen den naam van Wickrader leenen (1).

De Wickerader leenen werden later voor het leenhof van Valkenburg verheven (2).

Ofschoon de hertog van Brabant het kleinste aandeel had in de vaste goederen te Heerlen en hij door den omvang der Keulsche en Wickerader leenen overvleugeld was, had hij er nochtans het hecht weten in handen te krijgen door aanwerving van de rechtsmacht. Waarschijnlijk had zich de hertog van Brabant in 1228, na de verovering van het land van Daelhem, in het bezit gesteld van het aandeel dat Lotharius II in de goederen te Heerlen had, waaronder de justitie. Den 23 October 1334 gaf Jan III, hertog van Brabant, aan Dirk, heer van Montjoie en Valkenburg, in leen „dat vierdel van Herle met den gherichte ende vieftyen mannen" (leenmannen) (3).

Deze beleening schijnt de draad geworden te zijn, waardoor Heerlen aan het Land van Valkenburg werd vastgehecht.

Hoe het kwam, dat de hoofdbank van Heerlen in het bezit bleef, niet slechts der correctioneele en civiele, maar ook der

---

(1) Jos. Habets, *Limb. Wijsd.*, p. 216, v.

(2) Jos. Habets, in *Publ.* etc. *du Duché de Limb.*, t. XXI, p. 162, v. v.

(3) Lacomblet, III, 234. — Een leenhof, zooals de Keur-Keulsche Mankamer en zooals het leenhof der Wickerader leenen, had rechtsmacht over de leengoederen, die aan zulk een hof moesten verheven worden; om die redenen noemden zich de bezitters van het leenhof ook heeren der plaats.

Doch de eigenlijke of souvereine heeren waren zij die de correctioneele en civiele justitie hadden. Aan de civiele justitie waren onderworpen de vaste allodiale goederen, die voor geen leenhof behoefden verheven te worden. Deze correctioneele en civiele justitie werd uitgeoefend door de schepenbank. Door schout en schepenen werd ook uitgeoefend de crimineele justitie, behalve in het zeldzaam geval dat de oppersouverein zich de crimineele justitie had voorbehouden.

crimineele justitie, in tegenstelling met de andere hoofdbanken, in het land van Valkenburg, die de crimineele justitie misten, zal onder *Meerssen* opgehelderd worden.

Heerlen had de bank van Oirsbeek (waaronder Amstenrade, Bingelrade en Merkelbeek) en de bank van Bronshem (waaronder Jabeek en Schinveld), tot onderbanken, d. w. z., van deze banken kon men, in het civiele, bij de schepenbank van Heerlen in hooger beroep gaan.

Door het Partage-tractaat van 1661 kwam Heerlen aan de Staten.

Daarentegen werden de twee onderbanken, met onderhoorigheden, aan Spanje toegedeeld. Van de schepenbanken Oirsbeek en Bronshem ging men toen in hooger beroep bij het Spaansch Leenhof van Valkenburg.

Kerkpatroon te Heerlen is de H. Pancratius.

Het oudst bekende bankszegel hangt aan eene schepenakte van Heerlen van het jaar 1364 en wordt in die akte betiteld: „als des „dorfs seghel van Herle". De heer Mr G. D. Franquinet (1) beschrijft het aldus: „Een klimmende leeuw met dubbelen staart, boven het schild een groote helm met van weerszijden afhangende vederen."

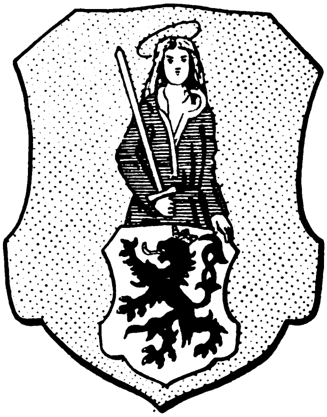
Wij vonden hetzelfde zegel nog hangen aan eene akte van 1369 (2). Uit de vergelijking der beide exemplaren bleek ons, dat het geen helm met pluimen is, die het schild dekt, doch dat het is het borstbeeld van den H. Pancratius, patroon der kerk, wiens hoofd met lange golvende haren is afgebeeld, rustende op het schild.

Een zegel uit het jaar 1415, heeft waarschijnlijk dezelfde voorstelling gehad; doch ongelukkiger wijze, is nog slechts het schildje met den leeuw aanwezig. Men kan er nog uit zien, dat dit zegel grooter dan het voorgaande moet geweest zijn (3). Een nieuwen zegelstempel, die volgens het randschrift in het jaar 1575 vervaardigd werd, en nog in 1700 in gebruik was, vinden wij beschreven als volgt:

(1) *Inv. van het klooster van St. Gerlach*, p. 54.
(2) *Ibid.*, p. 58.
(3) *Ibid.*, p. 103, akte n° 96.

Een bisschop, ten halve lijve achter een schild uitkomende, houdende in de rechterhand den kromstaf; het schild beladen met een leeuw; als omschrift: DIT IS DER S. PANCRATIUS 1575 SIEGEL VON HERL. MIDD. 3.3 c.M.

Bij Koninklijk Besluit van 1 November 1868 werd het volgend wapen aan de gemeente verleend (1).

Een schild van goud, beladen met een Heilige in natuurkleur, hebbende een kleed van lazuur met boordsels van zilver, met een gouden glöriekring om het hoofd, houdende in de rechterhand een zwaard en ter halver wege een schild van zilver, beladen met den klimmenden leeuw van sabel, gekroond, getongd en geklauwd van goud.

Aangaande het wapen van Heerlen maakte wijlen de Zeer Eerw. Heer Habets (2) de volgende bemerkingen:

„In het oude wapen dier plaats bevindt zich het beeld van den H. Pancratius, een der bekende Martelaren die onder Keizer Diocletiaan onthoofd werden. Hij was, toen hij zijn bloed vergoot, een jongeling van veertien jaren; zijn aandenken is in Italië en in Engeland zeer in achting, en in onze provincie bevinden zich twee (3) parochiekerken ter zijner eere gesticht, die van *Heerlen* en die van ***Mesch.*** Hierbij melden wij dat juist deze twee plaatsen zeer oude romaansehe kerken bezitten en vondstplaatsen zijn van vele oudheden uit het Romeinsche tijdperk. Misschien werden deze kerken, kort na den dood van Pancratius, aan zijn aandenken gewijd. Nu zou het ten zeerste passend zijn geweest, dat zijn naam in de wapenbeschrijving genoemd werd en ten tweede dat hij in de plaats van „gekleed te zijn in een kleed van lazuur met boordsels van zilver" geschilderd werd met de sierlijke toga pre-

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1888, p. 26.

(2) De *Maasgouw*, Jaarg. 1888, p. 26.

(3) Ook te *Munstergeleen* wordt de H. Pancratius als kerkpatroon vereerd. Zie aldaar.

texta en de *bulla* der romeinsche jongelingschap, beneden de zestien jaren. Wij meenen nog sporen van zulke toga en van zulke bulla op een afdruksel van het oude zegel gezien te hebben.

Verder meenen wij met zekerheid te kunnen zeggen, dat de H. Pancratius, als patroon van de parochie Heerlen, het Valkenburgsch wapen voor zijne voeten houdt en een zijner handen beschermend daarop nederlegt. Het is trouwens algemeen bekend, dat Heerlen gedurende vele eeuwen heeft deelgemaakt van het land van Valkenburg en dat het wapen van dit land is : in een veld van zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en geklauwd van goud. Waarom in het nieuwe wapen deze leeuw in sabel wordt voorgesteld, is ons onverklaarbaar.

Ten slotte moeten wij nog bemerken dat de lange, golvende haren, waarmede het hoofd van den jongeling in het nieuwe wapen gesierd is, ook niet overeenstemmen met de dracht van een jongen man uit het Romeinsch tijdperk. Het beeld ziet er recht modern en nieuwerwetsch uit.

Het is jammer dat zulke onæstetische en onhistorische wapenschilden, door onkundige gemeenteraden, aan den Koning ter goedkeuring worden voorgelegd".

Onlangs werden door het Gemeentebestuur pogingen in het werk gesteld om de fouten, in het wapen voorkomende, te herstellen. Doch ingevolge de bekende Koninklijke Besluiten van 1814 en 1821 meende de Hooge Raad van Adel slechts de gemotiveerde voorgestelde wijzingen toe te kunnen staan, indien het wapen aldus veranderd werd, n. l. dat het heerlijkheidswapen en het beeld van den kerkpatroon naast elkander in het schild geplaatst werden, het eerste rechts en het tweede links. Zoodat het wapen als volgt omschreven door de gemeente zou dienen aangevraagd te worden :

Gedeeld : rechts in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en geklauwd van goud (heerlijkheid VALKENBURG)*; links, in goud, de* H. PANKRATIUS, *martelaar, gelaat, handen en voeten van natuurlijke kleur, de laatste omwonden met sandaalriemen van keel, gekleed in de Romeinsche toga praetexta, zijnde een overkleed van witte wol, met purperen rand omzoomd, met de gouden bulle der Romeinsche jongelingen aan een gouden keten op de borst hangende, houdende in de rechterhand een opwaarts gericht zwaard in natuur-*

lijke kleur, met gevest van goud, en het hoofd omgeven met een nimbus of gloriekring van goud.

Wij betreuren het dat de Hooge Regeering bij het herstellen van de fouten, die in het tegenwoordig gemeentewapen voorkomen, ook bij de rangschikking der wapenfiguren in een nieuw wapen in dezelfde heraldische fouten zou vervallen.

Naar wij vernemen is het Gemeentebestuur ook niet geneigd het wapen eene verandering te doen ondergaan, die geene verbetering zou zijn.

HEIJTHUIZEN.

(Arrond. Roermond. — Kant. Weert.)

Heythuizen vormde met Roggel éène schepenbank in het land van Horn, totdat beide beide plaatsen, op het einde der XVIIe eeuw, door den bisschop van Luik, als graaf van Horn, tot afzonderlijke heerlijkheden, met schepenbank, verheven werden (1).

Overigens deelde Heythuizen op politiek gebied de lotgevallen van het land van Horn.

Bij het herstellen van het priesterkoor in de kerk te Heythuizen, kwamen niet slechts prachtige muurschilderingen uit de XV[e] en XVI[e] eeuw voor den dag, maar ook op een sluitsteen het wapen der graven van Horn (2).

Van Heythuizen ging men in appel bij het schepengerecht te Haelen (3), later te Horn, en, in laatste instantie, te Viermael.

Te Heythuizen bestond een laathof, genaamd Aldenhoven, die, na eerst in het bezit geweest te zijn van de familie Steck, het eigendom werd van het klooster van St. Elisabeth te Nunhem (4).

Den 5 Maart 1680 werd Heythuizen als heerlijkheid met schepenbank verpand aan Hubert van der MEER, heer van Grissart (5), wapen: in zilver zes dwarsbalken van keel. Volgens anderen

---

(1) Zie *Roggel.*

(2) *De Maasgouw,* Jaarg. 1883, p. 844.

(3) SIVRÉ: *Invent. van Roermond,* t. I, p. 346.

(4) Men zie over dezen laathof: *De Maasgouw,* Jaarg. 1880, p. 289, v. v.

(5) *Publ.* etc. *du duché de Limb.,* t. II, p. 266 en t. IV, p. 330; SLANGHEN: *Bijdragen* enz., p. 164.

Te Heijthuizen werden doorgaans de landdagen van het land van Horn gehouden, en dat ten huize van den schepen G. Scheyven, sinds de Luitenant-Drost of Landscholtis, Karel de Borman, daar op den Kreppel woonde. (E. SLANGHEN: *Op. cit.,* p. 163.)

voert deze familie: drie tweelingsbalken van zilver op een veld van keel (1).

Later, in 1698, kwam de heerlijkheid in het bezit van het geslacht HORION, wapen: zie *Buggenum* (2). Deze familie behield ze tot aan de Fransche Revolutie.

De kerk van Heythuizen was eene appendix van die van Buggenum (3).

De patroon ervan is de H. Nicolaas, bisschop.

Het oudste zegel der bank, dat ons bekend is, hangt aan een perkamenten brief van het jaar 1485, berustende op het raadhuis te Weert (4). Een zelfde zegel hangt aan een schepenbrief der „dengbank" van Heythuizen en Roggel" uit het jaar 1572 en wordt in deze laatste akte vermeld als den „gemeynen schependoms siegell" (5). Het geeft ons het beeld van den kerkpatroon den H. Nicolaas te zien, staande van voren, houdende den kromstaf, buitenwaarts gekeerd, in de linkerhand; met de rechter houdt hij een schild vast, geplaatst aan zijne linkerzijde, welk schild beladen is met het blazoen der graven van Horn; rechts en links van den Heilige bevinden zich 3 roosjes boven elkander geplaatst, de middelste ter linkerzijde is door het wapenschildje bedekt; dit alles omgeven door het omschrift: S SCABINORVM VILLE DE HEITHVSEN. Midd. 3.5 c.M.

Een zegel uit het begin dezer eeuw, heeft dezelfde voorstelling, met het omschrift: PPAATSELIJK BESTUUR VAN HEYTHUYZEN. Midd. 3.5 c.M. (6).

Bij Koninklijk Besluit van 2 December 1819, werd de voorstelling op de zegels voorkomende, volgenderwijze omschreven, als wapen aan de gemeente verleend:

---

(1) *Publ.* etc. t. XXVI, p. 124.

(2) Zie de genealogie in *Publ.* etc. t. IV, p. 230, v. v.

(3) Jos. HABETS: *Geschiedenis van het bisdom Roermond*, t. I, p. 360 en 370.

(4) A. J. FLAMENT : *Chroniek van de Heerlijkheid Weert* in *Publications de Limbourg* t. XXIX p. 148 en 149 en *De Maasgouw*, Jg. 1879 p. 165.

(5) Jos. HABETS en A. J. FLAMENT: *De archieven van het Kapittel der Hoogadelijke Rijksabdij Thorn.* Algemeene Landsdrukkerij, 1892, dl. II, p. 16.

(6) Afdruk in de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg.

Een schild van lazuur, beladen met een bisschop, houdende in deszelfs rechterhand een staf en in de linker een boek, alles van goud en vergezeld ter rechter zijde door drie geopende rozen van goud, staande paalsgewijze, en ter linker door een schildje van goud, beladen met drie hoorns van lazuur, het schildje van boven en van onderen vergezeld door eene geopende roos van goud.

Er is eene onnauwkeurigheid in dit wapen op te merken, waarop wij hier willen wijzen. In het wapenschildje zijn de horens der graven van Horn verkeerdelijk beschreven als van azuur, daar het wapen, dat dit doorluchtig geslacht gevoerd heeft, is in een veld van goud, drie jachthorens van keel, 2—1, zooals wij bij de behandeling van het wapen der gemeente Horne zullen aantoonen. Ook ware het te wenschen geweest, dat men den naam van den kerkpatroon in de beschrijving hadde opgenomen, daar deze Heilige niet met het kuipje met de kindertjes, zooals hij gewoonlijk afgebeeld wordt, op de oude zegels noch in het wapen van Heythuizen, voorgesteld is.

HELDEN.

(Arrond. Roermond. — Kant. Venlo.)

Wij vinden van Helden (1) reeds melding gemaakt in den stichtingsbrief der proostdij te Millen, door Arnold I, aartsbisschop van Keulen, in het jaar 1144 (2), waaruit blijkt, dat „apud Helden" aan genoemde abdij „dimidius mansus, solvens II solidos", toekwam. Later bezat evenwel deze abdij te Helden geene goederen meer (3).

Helden vormde met Kessel éène schepenbank, in het ambt van dezen laatsten naam. In 1715, bij het Barrière-traktaat, werd het ambt van Kessel en derhalve ook Helden aan den Koning van Pruisen afgestaan en maakte sinds dat tijdstip deel uit van de Pruisische provincie Gelder.

Reeds den 11 Mei 1655 bestond bij de Hooge Regeering te Brussel het voornemen om Helden als heerlijkheid te verkoopen, doch dit kwam niet tot uitvoering (4).

Eerst den 21 April 1674 werd Helden, als afzonderlijke heerlijkheid met jurisdictie, waardoor er even als te Kessel eene afzonderlijke schepenbank kwam, verkocht aan Jan Renier BOUWENS van der BOYEN, heer van Macken, raad en landrentmeester van

---

(1) Te Panningen, dat een dorp dezer gemeente is, was vroeger eene bijkerk van Helden; doch is tegenwoordig eene afzonderlijke parochie met kerk toegewijd aan O. L. Vrouw der Zeven Smarten.

(2) LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. I. p. 240.

(3) (WOLTERS): *Notice historique sur l'ancien comté de Hornes*, 1850, p. 153.

(4) J. B. SIVRÉ: *Inventaris van het oud-archief der gemeente Roermond*, t. III, p. 355 tot 366.

het overkwartier van Gelderland (1); wapen: in sabel een geluipaarden leeuw van goud, getongd en geklauwd van keel.

Omstreeks het jaar 1745 kwam de heerlijkheid Helden in het bezit van de familie OVERSCHIE de NEEREYSCHEN (2); wapen: in goud eene rietschoof van sinopel, samengebonden van hetzelfde; uit de rietschoof komen drie rozen van sabel te voorschijn.

Kerkelijk is Helden een oud kerspel, want in 1288, zien wij dat het collatierecht aan de proostdij van Keizersbosch geschonken wordt (3).

De kerkpatroon is de H. Lambertus, bisschop van Maastricht.

Helden, als een onderdeel van Kessel, bezat vóór 1674 geen afzonderlijk schepenbankszegel.

In 1691 gebruikte het gerecht een eigen zegel, dat nog in 1711 in voege was (4).

Het bevindt zich gedrukt op eene akte van dit laatste jaar van „semptlike schepenen ende geswoorens der heerlickheit Helden" en wordt daar omschreven als zijnde „hunnen gemeenen zegel"(5).

Het vertoont het beeld van den kerkpatroon, den H. Lambertus, staande ten volle lijve, naar rechts gewend, gekleed in bisschoppelijk ornaat, gedekt met den mijter; houdende in de linkerhand den kromstaf, naar buiten gekeerd; met de rechterhand houdt hij aan een lint, een schildje vast van vreemden vorm, beladen met een staand persoon, de rechterhand in de zijde en in de linkerhand houdende een opgeheven zwaard. Het geheel omgeven door het omschrift: S. SCABI: S. LAMBER: EPISC: PATRONO: HELDENSIS. Middellijn 3.5 cM.

Daar geen der genoemde geslachten een wapen gevoerd heeft, zooals op het schildje in het zegel voorkomt, vermoeden wij dat de afbeelding van een persoon met het opgeheven zwaard in de

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 170. Deze familie bezat tevens te Helden eenen laathof.

(2) *Ibid.*, p. 173.

(3) Zie WOLTERS, *Op. cit*, p. 162.

(4) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165, geeft een zelfde zegel onder het jaartal 1650. Dit zal, om bovengemelde reden, 1680 moeten zijn. Eene afbeelding van dit zegel uit 1691 vindt men in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XVI, p. 248.

(5) Doos, get.: *Helden* in het Rijksarchief in Limburg.

hand, het symbool is der crimineele jurisdictie welke in 1674 aan de schepenbank van Helden geschonken werd.

Bij Koninklijk Besluit werd in het jaar 1867 aan de gemeente Helden volgend wapen verleend (1):

In azuur een HEILIGE LAMBERTUS *met mijter, nimbus en bisschoppelijk gewaad, houdende in de rechterhand een bisschopsstaf en in de linkerhand een zwaard en een palmtak, alles van goud.*

Het was zeker eene goede gedachte, dat men het beeld van den kerkpatroon in het nieuwe wapen opnam; te betreuren is het echter, dat men hem niet voorgesteld heeft, gekleed, zooals het oude schepenzegel hem ons te zien geeft en houdende in zijne hand aan een lint het blazoen, waarop het mannetje met een zwaard in de hand; of wel, aan den voet des kerkpatroons, het wapen van Kessel.

(1) *Nederlandsche Heraut*, Jaarg. 1886, p. 258.

HERTEN.

(Arrond. Roermond. — Kant. Roermond.)

In de eerste helft van Februari 968 vaardigde koningin Gerberga (1) te Herten den vermaarden stichtingsbrief voor Meerssen (2) uit. Zij schonk er, o. a., Herten met aanhoorigheden.

Gedurende bijna drie eeuwen zwijgen nu onze bescheiden over Herten.

In 1221 was deze bezitting van Meerssen tot op een hof, curtis (3), samengesmolten.

De abdij van Reims verkocht in laatstgemeld jaar hare bezittingen te Herten aan de religieusen der Munsterabdij te Roermond, voor honderd vijftig Keulsche marken.

In de verkoopakte verklaart de verkoopster, dat zij niet slechts overdraagt wat zij nu bezit, maar ook wat met geweld, of ten onrechte, of door gewapende macht, of door wien ook, te Herten is ontvreemd, en dat, indien de koopster het kan terug erlangen, zij daarvoor de koopsom niet behoeft te verhoogen (4).

Nog in Maart van het volgend jaar hechtte Dirk, heer van Heinsberg en voogd van Meerssen, zijne goedkeuring aan dezen verkoop (5).

---

(1) Over koningin Gerberga, zie *Maastricht.*

(2) Zie *Meerssen.*

(3) Op een hof, *curtis*, in het Fransch *cour*, waren zoowel vrijen als hoorigen en lijfeigenen gevestigd. De delimitatie van de curtis te Herten bevindt zich bij Jos. Habets : *Beknopte Gesch. der Proostdij van Meerssen*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXV, p. 103. v. De curtis vormde gewoonlijk het domein, of privaat eigendom van den bezitter der voormalige villa regia.

(4) *Ibid.*, p. 103.

(5) Privilegieboek der Munsterabdij te Roermond.

Het schijnt, dat deze Dirk van Heinsberg ook heer van Valkenburg was (1).

Reeds twee jaren te voren, n.l. in 1220, had het stift van St. Adelbert te Aken zijne goederen te Herten aan de Munsterabdij te Roermond geschonken. Deze bestonden in achttien bunders land, waarop zich drie schuren en drie huizen bevonden. Het eerste was bewoond door een Rutgerus, het tweede door Dirk van Hufele en het derde door een zekeren Rudolfus. Op deze drie rustte de verplichting, dat zij op St. Maartensdag aan het stift moesten betalen twintig Luiksche stuiver en verder op dien dag moesten leveren drie malder spelt en zes capuinen. Bovendien moest, bij het afsterven van den man of van de vrouw, het beste paard, of, indien zij geene paarden hadden, de beste koe, als keurmede geleverd worden (2).

Dirk, heer van Valkenburg, had, na den verkoop van 1221, o. a., Godfried, heer van Schinnen, met de voogdij van den hof *(curtis)* te Herten beleend. Met toestemming zijner echtgenoote, Juliana en zijner twee zonen, Dirk en Winand, zoomede zijner overige kinderen, verkocht Godfried van Schinnen (3), in het jaar 1240, vermelde voogdij aan de Munsterabdij te Roermond, voor de som van vijf en dertig Keulsche marken.

Als getuigen worden uitdrukkelijk vermeld: Cuno, prior van Roermond, Thomas en Jacobus, priesters, Dirk, voogd van Roermond, Godfried van Limburg, Walter, eertijds voogd te Herten, Gutterus en Gerkinus, schepenen te Roermond (4).

Met toestemming van zijn zoon Albert en van zijne broeders Rutger van Herpen, Godfried, kanunnik van Xanten, en Dirk, verkocht, op 1 Maart 1240, Hendrik, heer van Cuyk, voor honderd zeventig Keulsche marken, zijne tiende onder Herten en Merum aan de Munsterabij te Roermond.

---

(1) Men vergel. Jos. HABETS : *Op cit.*, p. 104.

(2) Privilegieboek der Munsterabdij te Roermond. J. B. SIVRÉ : *Invent. van Roermond*, t. III, p. 190.

(3) Goswin, heer van Born, noemt in eene akte van 1215 Hendrik, heer van Schinnen, zijn bloedverwant.

Men vergel. J.-TH. DE RAADT : *Sceaux Armoriés*, p. 294.

(4) Privilegieboek der Munsterabdij te Roermond.

Met een gedeelte der tiende onder Merum had hij evenwel Rutger van Herten beleend. Zou deze die willen verkoopen, dan zou de Munsterabdij de voorkeur hebben.

De hof (curtis) van Rutger van Herten lag buiten de grachten van het kasteel te Merum. Indien deze hof van bestemming, of van eigenaar, zou veranderen, zou er de kleine tiende van moeten betaald worden, gelijk van ieder ander huis der villa Merum.

Als getuigen worden, o. a., genoemd: magister Dirk van Cuyk, Th. de Altena, Willem van Horne, Jacob van Mirlaer, Sibert van Asselt, diens broeder Herman, en Joannes van Cruchten (1).

Met toestemming van zijn zoon Albert schonk, in 1246, Hendrik, heer van Cuyk, het patronaatrecht van de kerk te Herten aan de Munsterabdij te Roermond.

Getuigen waren Willem van Altena, Joannes van Heusden, Robert, diens broeder, Jan van Broekhuysen en de prior Cuno (2).

In hetzelfde jaar verpandde Hendrik van Cuyk, met recht van terugkoop, aan de Munsterabdij van Roermond, voor negentig Keulsche marken, het tiendrecht, dat hij had op de goederen dezer abdij te Herten.

Hij liet deze akte bevestigen door de handteekening van zijn leenheer, Otto, graaf van Gelder (3).

Met toestemming zijner echtgenoote Jutta en zijner kinderen, verklaart, in 1272, Jan, heer van Cuijk, dat de Munsterabdij vrij is van de kleine tienden in de hoven (in curtibus) van Herten en Asenray, onder zijne heerschappij gelegen, behalve de tiende van den veestapel, die in vermelde hoven aan anderen dan aan de Munsterabdij zou toebehooren.

Verder verklaart hij, dat de abdij, tegen zijne bedoeling, van hem het noodige geld had gekregen voor den terugkoop van den hof van Roer (curtis de Rure) en voor den terugkoop der tiende van haren hof te Herten, doch dat hij deze som kwijtscheldt tegen de reeds gedane betaling van vijf en twintig Keulsche marken (4).

---

(1) Privigelieboek der Munsterabdij te Roermond.

(2) *Ibid.*

(3) *Ibid.*

(4) Charterboek der Munsterabdij van Roermond.

Den 16 Maart 1328 verklaart Otto, heer van Cuyk, dat hij van graaf Willem van Gulik, bij wijze van leen, heeft op zijne allodiale goederen tot een bedrag van drie honderd pond zwarte tournoozen en dat hij daartoe verpandt zijne allodiale goederen, zijne tienden, cijnsen en andere inkomsten te Herten, Merum en Hoiburdt (Oudenburg?), te Maesniel en te Roer (1).

Eene andere verpanding had ernstiger gevolgen.

Ten laste van dienzelfden Otto, heer van Cuyk, stond ook de huwelijksgift zijner zuster, die met den graaf van Virnenburg getrouwd was.

Catharina, eene dochter uit dit huwelijk, was getrouwd met Jan van Heinsberg, heer van Dalenbroek.

De kinderen dezer laatste echtelieden, Hendrik en Godfried, even als hunne moeder, vorderden, na het overlijden huns vaders, vermelde huwelijksgift.

Catharina hertrouwde met Jan van Valkenburg, heer van Born en Sittard, van wien haar een zoon geboren werd, Reinald.

Hendrik was inmiddels overleden en de twee halfbroeders Godfried en Reinald, die voor de bewuste huwelijksgift de heerlijkheden en bezittingen van Roer, Merum, Herten en Maasniel hadden gekregen, verpandden ze, den 24 Juni 1365, aan Rogier van Haren, heer van Obbicht.

Den 11 April 1393 kwam Godfried in het volle bezit van Herten en Maesniel en sedert dien tijd maakten deze twee heerlijkheden het hoofdbestanddeel uit van de vrijheerlijkheid Dalenbroek (2).

Als heeren van Herten moeten derhalve, in chronologische volgorde genoemd worden:

1° de heeren van CUYK; wapen: van goud met twee dwarsbalken van keel, vergezeld van acht merletten van hetzelfde, zoomsgewijze geplaatst (3).

2° HEINSBERG; wapen: van keel, beladen met een naar rechts gewenden springenden leeuw van zilver (4).

---

(1) LACOMBLET, t. III, p. 192.

(2) Men vergel. J. B. SIVRÉ: *De vrijheerl. en vrijheeren van Daelenbroek*, in *Publ.* etc. t. XXVI, p. 81—86. — Zie verder *Melick* en *Herkenbosch*.

(3) RIETSTAP: *Arm. génér.*, t. II, p. 26.

(4) Zie *Itteren*.

3° HEINSBERG en VALKENBURG; wapen, zie *Valkenburg*.

4° HAREN, als pandheer; wapen: zie *Borgharen*.

5° uitsluitend aan HEINSBERG, (naam veranderd in Loon-Heinsberg); wapen: zie *Itteren*.

Daar Jan van Heinsberg, de laatste heer uit dit geslacht, in 1448 overleed, slechts eene dochter nalatende, kwam de heerlijkheid door het huwelijk dezer dochter met Jan van NASSAU aan dezen laatsten; wapen: zie *Itteren*.

Deze echtelieden verkochten in 1464 de heerlijkheid aan Godard van VLODROP; wapen: zie *Vlodrop*.

Door het huwelijk van Anna van Vlodrop met Hartart van PALANT, kwam de heerlijkheid, in 1565, aan dit geslacht; wapen: gedwarsbalkt van sabel en goud, van zes stukken (1).

Hartart van Palant overleed in 1615.

Een zijner twee dochters, Anna, huwde met Pieter Ernst, baron van ROLLINGEN of de RAVILLE; wapen: gevierendeeld: 1 en 4, in keel drie kepers van zilver; 2 en 3, in keel een zilveren ankerkruis (2).

In 1727 kwam de heerlijkheid, door aankoop van de geheele vrijheerlijkheid Dalenbroek, aan baron Friederik Victor van MEER, van Oosden; wapen: in zilver zes dwarsbalken van keel (3).

In de familie van Meer verbleef zij tot aan de Fransche Revolutie.

Een lange twist was in de eerste helft der XVII[e] eeuw ontstaan over de souvereiniteitsrechten in de heerlijkheid Dalenbroek.

Hij werd bijgelegd krachtens een traktaat tusschen den Keizer en den Palatijnschen keurvorst, 1711—1715 (4).

De heerlijkheden Herten en Maasniel bleven Geldersch, wat de oppersouvereiniteitsrechten betrof.

Over Melik en Herkenbosch had de twist niet geloopen. Die verbleven van zelf onder de Guliksche oppersouvereiniteit.

---

(1) J. B. SIVRÉ: *Op cit.*, p. 99.

(2) *Ibid.*, p. 99; RIETSTAP: *Arm. génér.* en A. ROBENS: *Elementar Werkchen der Wapenkunde*, (n° 66).

(3) J. B. SIVRÉ: *Op. cit.*. p. 124; volgens STEIN D'ALTENSTEIN: *Annuaire de la Noblesse de Belgique*, année 1865, p. 204, is het wapen van dit geslacht: drie tweelingsbalken van zilver, op een veld van keel.

(4) Afgedrukt bij J. B. SIVRÉ, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXVI, p. 160, v. v.

De rechten van den gebiedenden heer van Dalenbroek bleven door dit tractaat onverkort.

De heerlijkheid Herten bleef tot het rechtsgebied van het Overkwartier van Gelderland behooren. Zij was in het bezit eener schepenbank, waarvan men vroeger, in het civiele in hooger beroep ging te Echt en, na 1620, te Roermond (1).

De kerkpatroon is de H. aartsengel Michaël.

In de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief berust een afdruk in lak van een oud zegelstempeltje der parochie. Het vertoont de beeltenis van den kerkpatroon, houdende in de rechterhand een opgeheven zwaard en in de linker een weegschaal. Omschrift: SIGILL : PAROCH : HERTENS. Midd. 2.5 c.M.

Het oudste zegel der schepenbank, dat ons bekend is, dagteekent uit het jaar 1619 en stelt de beeltenis van den kerkpatroon, den H. Michaël, voor, ten halven lijve, achter een wapenschild uitkomende, zijnde gevierendeeld: 1 en 4, eene lelie; 2 en 3, drie dwarsbalken. Dit is het bekend blazoen der heeren uit het geslacht van Vlodrop, onder wier bestuur de zegelstempel vervaardigd werd. Omschrift: S. DER SCHEPEN VAN HERTTEN E' OEL. Midd. 3 c.M. (2).

Kort vóór 1619, n. l. in 1615, was zooals wij gezien hebben, de heerlijkheid een eigendom van het geslacht van Rollingen of de Raville.

Onder het bestuur der heeren van Rollingen, die er regeerden tot in 1727, verkreeg de schepenbank een nieuw zegelstempel.

Deze stempel was nog in 1784, dus lang nadat de heerlijkheid in andere handen was overgegaan, in gebruik. Wijlen J. B. Sivré, beschrijft het wapen als volgt: een gekwarteleerd schild, gedekt door eene kroon met vijf fleurons; 1 en 4, een ankerkruis, .2 en 3, drie kepers. Randschrift : SIGILLUM IUDICII IN HERTEN. Midd. 3,5 c.M. (3).

---

(1) J. B. SIVRÉ : *Op cit.*, p. 78. Hoe het kwam, dat Herten en Maasniel, bij de nadere bul van 7 Augustus 1561, niet bij het bisdom van Roermond werden ingelijfd, vergel. men *Ibid*, p. 79.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165 en *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXVI, p. 78.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165.

Vermoedelijk heeft Sivré zich in de kwartieren vergist, daar het geslacht van Rollingen, zooals wij hierboven gezien hebben, de figuren in het wapen juist andersom voert. Wijl hij echter niet aangeeft waar hij het zegel gevonden heeft en ons geen tweede exemplaar bekend is, hebben wij zijne beschrijving niet kunnen kunnen verificeeren.

Bij Koninklijk Besluit van 3 Aug. 1896 (N° 45) werd aan de gemeente Herten het volgend wapen toegekend (2) : *gedeeld : I (rechts) in keel de aartsengel* MICHAEL, *met gelaat, armen, handen en beenen van natuurlijke kleur, en vleugels van zilver, gekleed in een wapenrok van goud, en beenplaten van zilver, afgezet met goud, en gewapend met een zwaard van zilver, bevestigd aan een gordel van goud; hij staat op een draak van sinopel, met klauwen en tanden van natuurlijke kleur en houdt in de rechterhand een kruisstandaard van goud, uit welks top bliksemstralen van goud naar omlaag schieten ;* II *(links) gevierendeeld : 1 en 4, in zilver eene lelie van keel; 2 en 3, in zilver drie dwarsbalken van azuur (van* VLODROP).

Hoewel het eerst beschreven zegel der schepenbank tot grondslag bij de samenstelling van dit wapen heeft gediend, zijn de figuren ook hier weder willekeurig gerangschikt.

Beter ware geweest : de H. Aartsengel Michaël als schildhouder der blazoenen, 1° óf van de abdij van St. Remigius te Reims, óf van de heeren van Cuyk (de oudste bezitters), en 2° der heeren van Meer (de laatste bezitters).

---

(1) *Ibid.*, Jaarg. 1896, p. 77.

HOENSBROECK.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Heerlen.)

Oudtijds maakte Hoensbroeck deel uit van de uitgestrekte heerlijkheid Heerlen.

Het gewoonterecht der justitie van de hoofdbank van Heerlen, diende ook tot leiddraad voor de schepenbank van Hoensbroeck (1).

Tusschen de jaren 1360 en 1368, werd door Herman Hoen, ridder, te Hoensbroeck het kasteel gebouwd, dat thans nog een sieraad dezer provincie is.

In 1388 maakte ridder Herman Hoen tzo Broeck zich leenplichtig aan den Hertog van Brabant.

Den 26 October van genoemd jaar ontving hij van den hertog voor zich en zijne wettige nakomelingen in leen terug den allodialen burcht en het huis in den Broeck, met al zijne aangehoorigheden.

Bij die gelegenheid werd Hoensbroeck van Heerlen afgescheiden en tot eene afzonderlijke heerlijkheid met hooge, middele en lage jurisdictie verheven.

De heerlijkheid, later het markgraafschap of markiezaat Hoensbroeck, was derhalve een Brabantsch leen, dat waarschijnlijk ten tijde der aanhechting van de heerlijkheid Valkenburg aan Brabant, bij het land van Valkenburg geannexeerd is.

De grenzen dezer nieuwe heerlijkheid kwamen ongeveer met die der tegenwoordige gemeente overeen (2).

Van de schepenbank ging men, althans in lateren tijd, in hooger beroep bij het leenhof van Valkenburg (3).

Bij de oprichting van Hoensbroeck tot heerlijkheid werd deze plaats de zetel van een leenhof, met al de leengerechtigheden,

(1) Men vergel. Eg. Slanghen: *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 31.

(2) *Ibid.*, p. 15 en v.

(3) *Ibid.*, p. 31.

die de hertogen van Brabant, tot dusverre, op haar grondgebied bezeten hadden (1).

Het leenhof van Hoensbroeck bezat geen eigen zegelstempel. De akten die van hetzelve uitgingen, werden door den stadhouder bezegeld. De laatste, die in die kwaliteit zegelde, was Lotharius Franciscus, markgrave van Hoensbroeck. Zijn zegel vertoont het volle wapen van Hoensbroeck (2).

Eveneens was Hoensbroeck de zetel van een laathof. De goederen, welke hieronder behoorden, waren zeer menigvuldig (3).

Bij het Partage-traktaat in 1661 werd Hoensbroeck aan den koning van Spanje toegedeeld en maakte sedert deel uit van het Spaansch gedeelte der landen van Overmaas. Daarna ging Hoensbroeck in hooger beroep bij het Spaansch leenhof van Valkenburg.

De adellijke familie HOEN tzo BROECK of HOENSBROECK, bleef onafgebroken tot aan de Fransche Revolutie in het bezit der heerlijkheid, later markgraafschap; wapen: een achtmaal van zilver en keel gedwarsbalkt schild, waarover heen een klimmenden dubbelstaartigen leeuw van sabel, gekroond en geklauwd van goud (4).

Kerkelijk behoorde Hoensbroeck onder Heerlen, totdat het in 1390, twee jaren na de verheffing tot heerlijkheid, eene zelfstandige parochie werd (5).

De kerkpatroon is de H. Joannes Evangelist.

Bij de schepenbank van Hoensbroeck zijn de volgende zegelstempels in gebruik geweest:

1°. Een, dat volgens een afdruk uit het jaar 1449, het hierboven beschreven blazoen der graven van Hoensbroeck vertoont; het schild gedekt door een helm met dekkleeden, met het omschrift : S. DER SCHEPENEN VAN DEN BROECK. Middellijn 3 c.M. (6).

---

(1) Men vergel. EG. SLANGHEN: *Het markgraafschap Hoensbroek*, p. 47.

(2) *Ibid.*, p. 291.

(3) *Ibid.*, p. 79.

(4) Men zie de beschrijving der zegels van verschillende leden van dit geslacht bij de RAADT: *Sceaux armoriés*, t. II, p. 88. Volgens de wapenheraut Gelre, zou de leeuw van sabel en niet van goud moeten gekroond zijn.

(5) EG. SLANGHEN, *Op. cit.*, p. 80.

(6) *De Maasgouw*, Jg. 1879, p. 198.

2° Volgens wijlen Eg. Slanghen (1) bestond er een ander zegelstempel, versierd met de beeltenis van den kerkpatroon, den H. Jan Evangelist, ten halve lijve achter een wapenschild uitkomende, beladen met het blasoen van Hoensbroeck; om alles heen, als omschrift, in gothieke letters: DER SCHEPPEN VAN DEN BROEK (2).

Dit zegel was, volgens genoemden Slanghen, nog in 1780 in gebruik „want, zoo zegt hij: wij lezen in een inventaris der leenrollen, gichtregisters en andere papieren, opgemaakt den 3 Januari van dat jaar, ten sterfhuize van wijlen den scholtis J. W. Fransen:

„Item ende finaelyck den gewoonelycken schepensegel soo als „oock eenen *nieuwen seegel* door syn Excellentie den heere mar„quis aen wyle den heere officier gezonden". Verder, zoo schrijft hij: 3° „Dit nieuwe zeer kunstig gesneden zegel, vertoonde ook het „bovengemelde wapen, met weglating echter van den Heilige, en in „den rand: SIGILLUM JUSTITIAE DE HOENSBROECK".

Van dit laatste zegel hebben de schepenen zich bediend, tot dat in het jaar 1794 het markiezaat werd opgeheven en bij de Fransche Republiek ingelijfd (3).

Bij Koninklijk Besluit van 17 Aug. 1858 (n° 154, 10e afd.) werd het tweede beschreven zegel der voormalige schepenbank, volgenderwijze omschreven, als wapen aan de gemeente verleend:

Een schild van lazuur met eenen Heilige van goud, voor zich houdende een schild van zilver met vier dwarsfascen van keel, waarover bronchant een leeuw van sabel, gekroond, getongd en geklauwd van goud.

Eene nadere beschrijving van den

(1) EG. SLANGHEN, *Op. cit.*, p. 46.

(2) Wij vonden het o. a. hangen aan eene akte van «Schouteth ende Schepenen der vrije heerlyckheit van Hoensbroeck, lande van Valkenburg" in de doos get: *Hoensbroek* op het Rijksarch in Limb. en aan eene akte van 14 Jan. 1749, berustende in het archief van het klooster der Annunciaten te Venlo, in het Rijksarchief te Maastricht. Volgens deze zegels begint het omschrift met *Die* in plaats van *Der*, zooals Slanghen het geeft.

(3) EG. SLANGHEN, *Op. cit.*, p. 47.

Heilige, die trouwens, zooals men weet, altijd met een kelk in de hand, waaruit eene slang te voorschijn komt, wordt voorgesteld; de vermelding van zijn naam, alsmede eene verbetering van het blazoen der graven van Hoensbroeck, zouden wenschelijk zijn. Het blazoen immers is niet: van zilver met vierdwarsbalken van keel, doch achtmaal gedwarsbalkt van zilver en keel, terwijl men tevens niet heeft aangegeven dat de leeuw dubbelstaartig is. Ook moet de leeuw getongd zijn van sabel en niet van goud.

HORN.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Het land van Horn, vroeger ook genaamd de Baronie van Maasland of de Baronie van het land van Eyck, bestond, behalve uit het dorp van dien naam, uit de dorpen Haelen, Buggenum, Nunhem, Roggel, Heijthuijsen, Neer, Geystingen (1), Ophoven (2) en Beegden.

Oorspronkelijk deel uitmakend van het graafschap Loon, werd het naderhand van Loon gescheiden als een mannelijk leen, aan Loon leenroerig, en dat ten behoeve van een tak des huizes van ALTENA (3); wapen: in goud twee met de ruggen tegen elkander, paalsgewijze geplaatste visschen van keel (4). HORN voert als wapen: in goud drie jachthorens van keel met zilveren beslag (5).

Na het uitsterven der mannelijke linie van de graven van Loon, omstreeks 1360, verviel het graafschap van dezen naam aan het prins-bisdom van Luik, zoodat de heeren van Horn, van toen af, den prins-bisschop van Luik tot rechtstreekschen suzerein kregen.

Jacob I, heer van Horn, verkreeg in 1450 den titel en de prerogatieven van rijksgraaf (6).

---

(1) Thans Belgisch.

(2) *Item.*

(3) Jos. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 48, v. v.

(4) DE RAATH: *Sceaux armoriés*, t. I, p. 167. Wij vonden het zegel van Dirk van Altena, versierd met dit wapen, zeer beschadigd, hangend aan een charter van 4 Maart 1230, in het archief van de abdij Hocht, in het Rijksarchief in Limburg.

(5) Aan genoemd charter van 4 Maart 1230 hangt tevens het erg geschonden zegel van Willem van Horn. Van het omschrift zijn nog te lezen de letters: S. VVI.....

(6) Jos. HABETS, *op. cit.*, p. 50, v.

Jan III, graaf van Horn, huwde in 1532 met Anna van Egmond, weduwe van Joseph de Montmorency, heer van Nevele (in Vlaanderen). Jan overleed kinderloos in 1540. Bij testament van den 28 November van dit jaar had hij, met toestemming van den prins-bisschop van Luik, voor wat het graafschap Horn betrof, dit graafschap en verder de heerlijkheden, die hij buiten dit graafschap bezat, vermaakt aan zijn oudsten stiefzoon, Philips de MONTMORENCY; wapen: gevierendeeld: I en IV, in goud een kruis van keel, vergezeld van zestien adelaartjes van azuur, in ieder kanton vier (*Montmorency*); II en III, gedeeld: *a.* gekeperd van twaalf stukken van goud en keel (*Egmond*), *b.* in zilver twee beurtelings gekanteelde dwarsbalken van keel (*Buren*); het 2ᵉ en 3ᵉ kwartier beladen met een hartschild, zijnde: in goud een dwarsbalk van sabel, beladen met een van zilver en keel geschakeerd St. Andrieskruis (*Ysselstein* of *Isselstein*) (1).

Philips de Montmorency liet uit zijn huwelijk met Walburgis van Nieuwenaar geene kinderen na, toen hij den 5 Juli 1568 te Brussel onthoofd werd.

Het graafschap Horn viel op den spinrok en werd zoodoende het eigendom van den directen leenheer, den prins-bisschop van Luik.

De Staten van het land van Horn waren samengesteld uit de geestelijkheid, de ridderschap en de leden der schepenbanken.

De geestelijke staat telde twee leden, n.l. den proost van Keizersbosch, onder Neer en den prior van St. Elisabeth, onder Nunhem.

De riddermatige huizen des lands van Horn waren aanvankelijk ten getale van drie: Ghoor, onder Neer, Aldenghoor, onder Haelen en Waremberg, evenens onder deze gemeente gelegen. Later werden ze vermeerderd met Nunhem, Buggenum en Beegden (2).

De derde stand bestond uit de leden der schepenbanken (3).

In het land van het Horn troffen wij de volgende schepenban-

---

(1) RIETSTAP: *Arm. Génér.*

(2) E. SLANGHEN, *Bijdragen tot de geschied. van het tegenw. hert. Limb.*, p. 130 en 138.

(3) *Ibid.*, p. 143.

ken aan: Beegden, Buggenum (1), Haelen, Heijthuizen, Neer en Ophoven.

Oorspronkelijk was Haelen de zetel van de hoofdbank.

Van de hoofdbank appelleerde men verder naar het Loonsche schepengerecht van Vliermael.

Omstreeks de helft der XVII[e] eeuw werden verscheidene dorpen van het graafschap verpand en tot afzonderlijke heerlijkheden verheven. Ieder heer verkreeg gewoonlijk het recht der benoeming van schout, schepenen en verdere ambtenaren.

De hoofdbank van Haelen werd dien ten gevolge verplaatst naar Horn.

Te Horn bevond zich ook de zetel van het grafelijk leenhof.

Tegen de helft der tiende eeuw wordt reeds van het kerspel Horna (Horn) gewacht gemaakt. Omstreeks het jaar 957—958 schreef Ratherius, beurtelings bisschop van Luik en van Verona, een brief over het H. Sacrament des altaars aan den priester Patricus te Horn (2).

De kerkpatroon is de H. Martinus, bisschop van Tours.

Het zegel der bank vertoont, evenals dat van de banken van Haelen, Neer, Weert en Nederweert, een kasteel of eene kerk met een gedekten middeltoren en ter weerszijde daarvan, twee smalle zijtorens; tegen den gevel bevindt zich het wapen van Horn. Van het omschrift is slechts te lezen: SI...... (3).

Na de verplaatsing van het hoofdgerecht van Haelen naar Horn bleef het oorspronkelijk zegelstempel van Haelen in gebruik (4).

Bij Koninklijk Besluit van 23 Oct. 1896 (n° 60) werd aan de gemeente Horn, wijl dit de hoofdzetel van het oude geslacht van dien naam geweest is, enkel het blazoen van dit geslacht, als volgt omschreven, verleend (5):

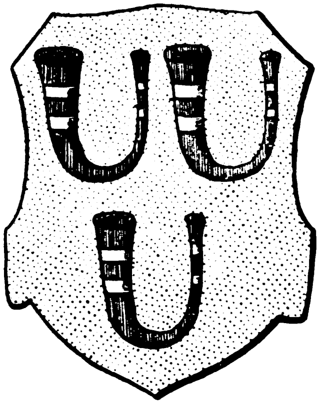
(1) Bij de verheffing van Buggenum tot heerlijkheid, of misschien reeds vroeger, werd de schepenbank andermaal ingevoerd; wellicht werd zij nooit afgeschaft. De zaak is duister.

(2) ALPHONSE WAUTERS: *Table chronologique des chartres et diplômes imprimés concernant l'histoire de la Belgique*, t. I, p. 366.

(3) Verzameling zegelafdrukken op het Rijkarch. in Limb.

(4) E. SLANGHEN: *Bijdragen* enz. p. 191, noot.

(5) *De Maasgouw*, Jaarg. 1896, p. 85.

In goud drie posthorens van keel met zilveren beslag.

Dat de heeren van Horn steeds drie *jachthorens* in hun wapen gevoerd hebben, werd op afdoende wijze bewezen in de *Maasgouw* (Jaarg. 1897, p. 5). Daar wij echter nog eenige bewijzen hiervoor gevonden hebben, deelen wij ze hier mede. Niemand zal betwijfelen, dat het uitgebreide werk van den genealoog Goethals over het geslacht Horn (1), om deze kwestie op te lossen, gerust kan worden geraadpleegd.

Goethals dan begint zijne geschiedenis van het huis van Horn aldus : „Hornes, ancienne et puissante maison, porte d'or à trois cors ou trompes de gueules, virolés d'argent, l'embouchure à senestre" en zegt in eene noot op dezelfde pagina : „Le nom de Hornes a été écrit indifféremment Horn, Horne, Hornes, Hoerne, Huerne ou Hoorne...... ils signifient un cor ou une trompe et font probablement allusion à la charge de grand-veneur dont les comtes de Hornes, dès les premiers temps, ont été revêtus".

Een stellig bewijs, dat de graven van Horn de voornoemde waardigheid bezaten en daarop hoogen prijs stelden, vinden wij in het feit, dat op de graftombe van Gerard II, heer van Horn, overl. in 1333, en diens echtgenoote, de titel van „grand-veneur héréditable de l'Empire" wordt vermeld (2).

Op het monument, dat met de beeltenissen der beide overledenen versierd is, is tevens het wapen van Horn uitgebeiteld; de horens zijn er op voorgesteld in den vorm, zooals zij thans in het nieuwe gemeentewapen voorkomen. Een ander bewijs, dat de heeren, later graven van Horn, inderdaad opperjagermeester des Duitschen Rijks waren, vinden wij nog in een zeer belangrijk en zeldzaam werk, tot welks samenstelling de erfkwestie tusschen

(1) F. v. Goethals : *Histoire générale de la maison de Hornes,* Bruxelles, 1848, 4°, p. 7.

(2) *Ibid.* Plaat, tusschen p. 88 en 89.

den prins-bisschop van Luik en de erfgenamen van Johan III, graaf van Horn, aanleiding gaf (1). Wij lezen n.l. in genoemd werk (2): „Die abgestorbenen Grafen besassen neben ihren gräflichen Stande und Ländern noch sehr ahnsehnliche Würden, so Sie unter andern ihres gleichen distinguireten. Sie waren des Heiligen Römischen Reichs Oberste-Erb-Jägermeister, von denen IV so im Teutschen Reiche recipirt waren. Diese hohe Würde hatten sie wahrscheinlich zu Zeiten des Schwäbischen Kaysers Friderichs II erhalten. Man findet in denen Geschichten dieses Geschlechtes, so sparsam sie müssen zu sammen gesucht werden, nicht das vor Wilhelmus III, (des H. R. R. Eerster Oberster-Jager-meister, Herr zu Horn und Weert, gemählt Hedwig, Gräfin von Cleve. Er starb 1227) (3), jemand seine Vorfahren dieses Prædicat geführet habe Die Grafen führeten dieserwegen drei silberne Jäger-Hörner im rothen Felde in ihren Wapen. Es war keine personelle dignität, so sie hatten, sondern es war ein Erb-Amt und Reichs Lehn, so mit ihrer Graffschaft verknüpfet war".

De schrijver heeft evenwel zich in de kleuren en metalen van het wapen vergist; deze zijn niet van zilver op keel, doch van keel op goud.

Naar aanleiding van het hiervoren vermeld opstel in de *Maasgouw*, schreef de redactie van het tijdschrift : „L'ancien pays de Looz (4)" het volgende: „Comme l'histoire de l'ancien comté de

---

(1) Dit werk bevindt zich in de Bibliotheek van het Rijksarchief in Limburg en is getiteld: »Historische und Genealogische Prüfungen über von weiland Herrn, Grafen Johann den III zu Hoorn und Altena, des heiligen Römischen Reichs Obristen Erb-Jägermeister, Edlen Herrn zu ober- und nieder Weert, Hulst, Waarden, Cortessen, und Bedbuur, Erb-Schuzvoigt des Kayserlichen freijen Weltlichen Stiftes Thorn per fidei comissum familiae conventionale et perpetuum festgestellte successions Ordnung in der Kayserlichen Freyen Reichs Grafftschaft Hoorn; mit ausführlichem Bericht wie das Fürstliche Hochstift Lüttich sich desselben zum Nachtheil des nunmehr abgestorbenen Reichs-Freyherrlichen Geschlechtes von Millendonck, und dessen weiblichen Erbfolgene der verwittweten Frau Prinzessin von Croy-Solre, und derer Gevettere von dem Knesebeck zu Tylfen in der Alten-Marck Brandenburg, ab anno 1614, Absque ullo titulo angemasset und sie denenselben noch bis dato vorenthält. Alles mit beylagen von Num. I. bis LVIII bestärket. Gedruckt im Jahr 1754, folio.

(2) *Ibid.*, p. 84.

(3) *Ibid.* p. 123.

(4) In haar nummer van 25 April 1897.

Hornes se rattache intimement à celle du comté de Looz, dont il constituait un fief, nous nous associons de tout cœur aux justes observations...... Nous ajouterons que toutes les monnaies ou les sceaux des princes de la maison de Hornes, comme ceux des Perwez, des Ghoer etc. (1), portent depuis le 13me siècle déjà des huchets tantôt simples, tantôt virolés. Pas un seul exemple n'offre des cornets de poste".

(2) Men zie bij DE RAATH : *Sceaux armoriés*, t. I, p. 501 en t. II, p. 111, de beschrijving van de zegels van verscheidene leden der geslachten van Horn, van Ghoor en van Perwez.

HORST.

(Arrond. Roermond. — Kant. Venlo.)

Horst, ook wel Ter Horst geheeten, lag in het land van Kesssel. Het droeg oudtijds den naam van *Berkele* en behoorde onder de parochie Blerik.

De heeren van Born bezaten het patronaatrecht en de tienden te Blerik (1), tot dat in 1219 Otto van Born zijne rechten overdroeg aan de abdij van Averbode, bij Diest.

Na verloop van tijden, zoo schrijft de eerw. heer Habets, moest de kapel van Berkel wijken voor eene nieuwe parochiekerk, die niet meer op de oude plaats, maar in de buurt van het kasteel ter Horst werd gebouwd en sedert dien tijd namen de parochie en het dorp allengskens den naam van Horst aan en lieten dien van Berkele varen. De plaatsnaam Berkel bleef slechts voortbestaan in het gehucht van dien naam. Ook draagt een der altaren van de kerk heden nog den naam van Berkelkoorke" (2).

In 1447 was Horst reeds eene afzonderlijke parochie.

Als eerste bezitters van Horst, ten minste van de helft der heerlijkheid, zijn bekend de heeren die den naam van Horst dragen.

Het is mogelijk dat Pelgrinus de Horste, die in 1190, met den graaf van Kessel, als getuige bij den vrijbrief door Otto, graaf van Gelre, aan die van Zutphen verleend tegenwoordig was, een lid was van genoemd geslacht.

De heerlijkheid Horst was, althans gedurende de 14ᵉ, 15ᵉ en 16ᵉ eeuw, in twee helften verdeeld.

---

(1) Adolf Steffens: *Gesch. der aloude heerlijkheid en der heeren van ter Horst, in het land van Kessel*, Roermond, M. Waterreus, 1888, p. 5. v.

(2) Jos. Habets: *Limburgsche Wijsdommen*, p. 245.

De eene helft dezer heerlijkheid was vrij allodiaal terwijl de andere, tenminste reeds in de 14e eeuw, een leen van Gelderland was.

Als heer van het eerstgnoemde gedeelte komt in 1365 voor Johan van MIERLAER, genaamd MILLENDONCK; wapen: in goud drie dwarsbalken van sabel. Vervolgens kwam het in 1373 aan ARENDAEL; wapen: zie *Bergen*. Daarna achtereenvolgens aan de geslachten van BROECKHUYSEN; wapen: zie *Broeckhuysen;* aan van der HORST; wapen: in zilver een visch van keel, en daarna aan WITTENHORST; wapen: in goud twee dwarsbalken van keel.

De andere helft, die, zooals wij zeiden, een leen was van Gelder, had als oudste bezitters genoemde heeren van HORST.

In 1326 werd Florken van der Horet met de helft der heerlijkheid beleend.

Dit gedeelte der heerlijkheid was in de tweede helft der 14e eeuw teruggevallen aan den leenheer en bleef toen geruimen tijd in het bezit der hertogen van Gelderland.

Omstreeks 1523 kwam het aan het geslacht Wittenhorst, dat ook de andere helft der heerlijkheid reeds bezat, en zoodoende werden beiden helften vereenigd.

Wittenhorst werd opgevolgd achtereenvolgens door de geslachten HUYN van GELEEN,; wapen: zie *Amstenrade* en *Geleen*, d'ARBERG, graaf van FRÉZIN: wapen : zie *Elsloo* en eindelijk door het geslacht van FÜRSTENBERG; wapen: gevierendeeld: 1 en 4, in goud twee dwarsbalken van keel, 2 en 3, in goud twee palen van keel.

Evenals op vele andere plaatsen van het hertogdom waren de uitdrukkingen: reliquie, beeld van den patroonheilige en rechtscostumen synoniem (1).

Te Horst was tevens de zetel van een leenhof.

De origineele zegelstempel dagteekent uit 1738 en werd, zooals uit het wapen blijkt, door een lid van het geslacht van Wittenhorst aan het leenhof geschonken. Hij berust thans in de verzameling zegelstempels op het Rijksarchief in Limburg.

Hij vertoont een renaissance schild, beladen met twee dwars-

---

(1) Men vergel. STEFFENS, *op cit.* p. 12 en 13.

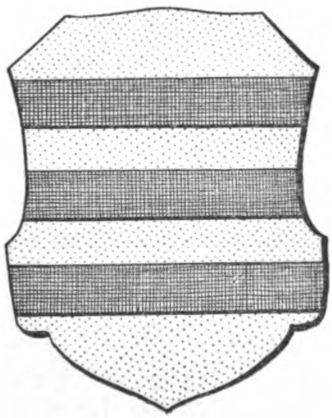
balken; schildhouders: twee eenstaartige leeuwen; het schild gedekt door eene kroon met vijf fleurons. Omschrift: LEHN SIEGEL DES VRYAEDELYCKEN HUYSE HORST. 1738 Midd. 4.75 c.M.

De kerkpatroon is de H. Lambertus.

Het zegel der schepenbank, waarvan men eene afbeelding vindt in het werk van den heer Steffens, vertoont in het veld van het zegel een wapenschild, beladen met drie dwarsbalken — zijnde het blazoen der oude heeren uit het geslacht van Myrlaer — ; het schild omgeven door vijf mispelbloemen, boven drie en van weerszijde éene. Het randschrift, in drukletters, van het zegel luidt: DIT IS DER SCEPEN SE. VAN DER HORST. Midd. 3.5 c.M (2).

De mispelbloemen zijn vermoedelijk op het zegel aangebracht, wegens het leenverband waarin vroeger Horst tot Gelder gestaan heeft (1).

Door de Franschen werd den 15 Nov. 1800 uit de voormalige heerlijkheden Horst en Sevenum de gemeente Horst en Sevenum gevormd. Zij bleven verbonden, totdat zij bij de Belgische Wet van 1839 wederom gescheiden en Horst en Sevenum afzonderlijke gemeenten werden.

Bij de samenstelling van het nieuwe gemeentewapen, dat bij Koninklijk Besluit van 19 Augustus 1890, aan deze gemeente verleend werd, heeft het beschreven zegel tot grondslag gediend, doch de mispelbloemen zijn hierbij weggelaten.

De omschrijving luidde als volgt:

In goud drie dwarsbalken von sabel, (geslacht van MYRLAER*).*

(1) Zie de plaat op het einde van het werk. Men vergel. ook verz. zegelafdrukken op het Rijksarch. in Limburg en v. d. BERGH, *Nederl. Gemeentezegels*, p. 52. Deze laatste geeft echter foutief, boven 2, in plaats van 3 mispelbloemen en beschrijft ze verkeerdelijk als rozen.

(2) Men vergel. *Arcen* en *Velden*; de beschrijving van het wapen van Gelder.

HOUTHEM.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht.)

Naar alle waarschijnlijkheid was de villa Houthem in de schenking van koningin Gerberga aan de abdij van St. Remigius te Reims begrepen (1).

Reeds vóór 1191 hadden de heeren van Heinsberg, (de voogden van Meerssen,) deze villa tot hun eigendom gemaakt (2).

Houthem steeg zeer in aanzien door het verblijf aldaar van den H. Gerlacus, die er in 1172 overleed.

Houthem werd nooit tot heerlijkheid verheven, maar was later in het bezit van eene schepenbank (3).

Van deze schepenbank ging men in hooger beroep bij de schepenbank van Valkenburg (4).

Bij het Partage-traktaat van 1661 werd Houthem aan de Staten toegedeeld. Het klooster van St. Gerlach daarentegen, dat op het grondgebied der schepenbank lag, verbleef aan den Koning van Spanje. Eerst bij het traktaat van Fontainebleau van 8 Nov. 1785, kwam ook dit klooster aan de Staten der Nederlandsche Republiek.

De kapel van Houthem, die annex was aan de kerk van Meerssen, werd omtrent het jaar 1600 tot parochie verheven (5).

---

(1) Zie *Meerssen*.
(2) Men vergel. LABOMBLET, t. I, p. 370.
(3) Jos. HABETS. *Limb. Wysdommen*, p. 170.
(4) Jos. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI, p. 36.
5) *Ibd.* p. 36.

Patroon der voormalige parochiekerk was de H. Martinus, bisschop van Tours (1), die der tegenwoordige (voorheen kloosterkerk) is de H. Gerlacus.

Volgens eene verklaring van schout en schepenen uit het jaar 1452, bezat de schepenbank toen geen eigen zegel (2).

Later, in de XVIIe eeuw, vinden wij haar weer in het bezit ervan.

Het vertoont, op een terras, het beeld van den kerkpatroon den H. Martinus te paard, naar rechts gaande, snijdende een stuk af van zijnen mantel, om er den naakten bedelaar, die, met opgeheven rechterhand, rechts van het paard staat, mede te bedekken. Omschrift in drukletters: SEGEL VAN HOUTEM — ST. MERTEN. Midd. 3.5 c.M. (3).

Bij de toekenning van het nieuwe gemeentewapen, krachtens Koninklijk Besluit van den 13 April 1889, heeft men het oude schepenbankszegel tot grondslag genomen, vermeerderd echter met het blazoen van Valkenburg.

De omschrijving luidt als volgt (4):

In keel, de in een gouden mantel met hermelijnen voering en met gouden brodekijnen gekleede en met een gouden, gepluimden helm gedekte Heilige MAARTEN, *gezeten op een paard in natuurlijke kleur, met teugels en dekriemen van goud, met een zwaard van zilver met gouden gevest in de rechterhand, afsnijdende een stuk van zijnen mantel ten behoeve van een naast het paard gaanden naakten bedelaar van natuurlijke kleur, hebbende een gordel van sabel om de lendenen; in de linkerhand houdt de Heilige een schild van zilver, beladen met een van goud gekroonden en geklauwden, dubbelstaartigen leeuw van keel* (VALKENBURG); *alles op een terras van sinopel.*

---

(1) Het zegel der parochie vertoont, volgens een afdruk in lak aanwezig op het Rijksarch. in Limb., op een terras, de H. Martinus te paard, naar rechts gewend; achter 't paard loopt de bedelaar. Omschrift in drukletters: S. MARTINUS EP. PAT. ECCL. PARO. DE HOUTHEM. Hoog 4 en br. 3.5 c.M.

(2) M^r^. G. D. FRANQUINET: *Inv. van het klooster der Preêkheeren te Maastricht*, p. 128.

(3) Men vergel. Van den BERGH: *Beschr. der vroegere Ned. gemeentezegels*, p. 52 en het afdruk in lak in de verzameling op het Rijksarchief in Limb.

(4) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 145.

HULSBERG.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Heerlen.)

Het kerspel Hulsberg vormde reeds in 1201 eene parochie (1).

Daar Hulsberg nooit eene afzonderlijke schepenbank heeft gevormd, doch altijd geressorteerd heeft onder de schepenbank van Klimmen, eertijds land van Meerssen, later land van Valkenburg (2), heeft het nooit een eigen bankzegel gehad.

In 1661, bij het Partage-traktaat, werd Hulsberg met Klimmen aan de Staten toegewezen en maakte het sedert dit tijdstip deel uit van het Staatsch gedeelte van het land van Valkenburg. De kerkpatroon is de H. Clemens, paus en martelaar.

De adellijke familie van Hulsberg, later genaamd Hulsberg van Schaluyn, die waarschijnlijk uit deze plaats stamt, bezat er geene heerlijke rechten (3).

Tot nog toe is de gemeente niet in het bezit van een eigen wapen.

---

(1) Jos Habets in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI, p. 526.

(2) Zie *Klimmen.*

(3) Deze familie was wel in het bezit der groote tiende van Geleen. Zie verschillende zegels van dit geslacht bij De Raadt : *Sceaux armoriés*, t. II, p. 128 en 129.

HUNSEL.

(Arrond. Roermond. — Kant. Weert.)

In de tiende eeuw behoorde Hunsel reeds tot het gebied van Kessenich (1). Tot aan de Fransche Revolutie bleef het er deel van uitmaken.

De heeren van Kessenich bezaten te Hunsel eene laatbank.

Tusschen de jaren 1655 en 1711 vormde Hunsel eene afzonderlijke schepenbank. Een zegel uit dien tijd is ons niet bekend.

In 1711 werd de schepenbank opgeheven en werd Hunsel andermaal met Kessenich vereenigd (2).

Kerkpatroon is de H. Jacobus de Meerdere, Apostel.

Hunsel vormt met de tegenwoordige parochie Ell ééne gemeente.

Tot aan de Fransche Revolutie behoorden Ell en Haler tot de parochie Ittervoort (3), land van Thorn.

---

(1) Jos. Habets: *De archieven van Thorn*, dl. I, p. IX.

(2) A. Gordon: *Politieke en gerechtelijke indeeling van het hertogdom Limburg*, t. II, *vrije Rijkslanden*, 4e sectie.

De schepenbank van Kessenich maakte op het einde van de XVe eeuw en later gebruik van een zegelstempel, waarvan afdrukken aan perkamenten van de jaren 1486, 1488, 1489 en 1515 hangen. Jos. Habets; *Op. cit.*, dl. I, p. 420, 425, 428 en 472.

De gravuur van dit zegel is slecht van bewerking. In het ronde veld ziet men links een bisschop met den mijter gedekt, houdende in de eene hand zijn staf en in de andere een tak. Voor de voeten iets dat gelijkt op een paard. Rechts een staande man, houdende een zwaard in de hand. Omschrift: SIGILLVM SCABINORVM DE KESSENYNCK. Midd. 4 c. M. In 1577 kwam de schepenbank in het bezit van een nieuw zegelstempel. Een afdruk ervan, in groen was, hangt aan een charter van 2 Mei 1668. Het stelt voor den H. Martinus te paard naar rechts gewend, omgeven door het omschrift: S. SCABINORVM IN KESSENICH 1577. (Jos. Habets, Op. cit., t II, p. 86). Op het zegel zelf staat het woordje IN, in plaats van DE, zooals wijlen de Z. E. Heer Jos. Habets las.

(3) Ch. Creemers: *Aanteekeningen over Stramproij*, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. IX, p. 44. — Zie *Thorn*.

In 1494 bezat Ell reeds eene kapel, toegewijd aan de H. H. Dymphna en Maria.

Sedert 1823 vormt Ell eene afzonderlijke parochie. De kerk heeft tot patroon den H. Antonius, abt.

Hunsel is nog niet in het bezit van een gemeentewapen.

ITTEREN.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Maastricht.)

Naar allen schijn was Itteren, sedert de invoering van het leenstelsel, eene immediate rijksheerlijkheid, met hooge, middelbare en lage jurisdictie.

Het naburig kasteel Meerssenhoven (Mertzena) is waarschijnlijk de verblijfplaats geweest der oude dynasten.

In 1330 was de heer van Borgharen ook heer van Itteren; doch nog in hetzelfde jaar werd de justitie van Itteren aan dien heer onttrokken en onmiddelijk aan den hertog van Brabant voorbehouden (1). In dit stuk wordt, betrekkelijk de justitie, wel van Itteren, maar niet van Meerssenhoven gesproken. Om die reden zullen wij slechts die heeren van Meerssenhoven vermelden, van welke wij met zekerheid weten, of althans met grond vermoeden, dat zij tevens heeren van Itteren waren.

De inlijving dezer rijksheerlijkheid bij Brabant en later bij het land van Valkenburg zal wel langs denzelfden weg hebben plaats gehad als dit met Borgharen het geval was (2).

Meerssenhoven moest later ook te Curingen verheven worden (3).

Itteren, Meerssenhoven en Hartelsteyn vormden bovendien drie groote leenen van Valkenburg (4).

---

(1) JOS. HABETS: *De voorm. heerlijkheid Borgharen*, in *Publ.* etc. *du duche de Limb.*, t. X, p. 473 en p. 522.

(2) Zie *Borgharen*.

(3) JOS. HABETS: *Loonsche leenen*, in *Publ.* etc. *du duché de Limburg*, t. VIII, p. 102, v. v.

(4) JOS. HABETS: *Leenhof en Leenen van Valkenburg* in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, 297, v. v. en p. 403, v. v.

De oudst bekende heeren ontleenden hunnen naam aan het dorp.

Hendrik van ITTEREN, ridder, werd in 1345, voor het leenhof van Curingen met Meerssenhoven beleend. Hij was gehuwd met Margaretha, de natuurlijke dochter van Hendrik van Loon-Heinsberg en Leeuwenberg (1).

Itteren voerde: een vijfmaal van keel en zilver gedwarsbalkt schild waarover heen drie gaande vogels van sabel (2).

Loon—Heinsberg voerde een gevierendeeld wapenschild: 1 en 4 gedeeld, rechts, gedwarsbalkt van goud en keel van tien stukken (*Loon*), links, in azuur twee, met de ruggen tegen elkaar, paalsgewijze geplaatste visschen van goud, vergezeld van vier kruisjes van hetzelfde, 2—1 (*Chiny*); 2 en 3, in keel een klimmenden leeuw van zilver (*Heinsberg*) (3).

Wij weten niet of Hendrik van Itteren ook met de heerlijkheid Itteren beleend was. Hij schijnt de laatste geweest te zijn van zijn stam en zijne erfenis aan zijne vrouw gelaten te hebben. Immers, na Hendrik van Itteren vinden wij de heeren van Loon-Heinsberg in twist gewikkeld met die van Stein over Meerssenhoven.

In 1478 was Jacob van MORIALMÈS te zelfder tijd heer van Itteren en van Meerssenhoven, wapen: vaar, beladen met twee kepers van keel (4). In 1458 had hij Meerssenhoven verheven als man van Margaretha van Heinsberg, dochter van Jan van Heinsberg, elect van Luik. Hunne dochter huwde met Hendrik van NASSAU, wapen: veld van azuur, bezaaid met blokken van goud, waarover heen een leeuw van goud (5).

In 1559 werd Dirk de LEERODT pandheer van Meerssenhoven; wapen: zie *Born;* in 1582 Willem van HORION heer van Ordingen, wapen: (zie *Buggenum,*) pandheer van Meerssenhoven en

---

(1) JOS. HABETS: *Loonsche Leenen* in *Publ.* etc. *du duché de Limbourg* t. VIII, p. 103.

(2) *Ibid.*, p. 102.

(3) *Ibid.*, p. 102.

(4) *Ibid.*, p. 102.

(5) *Ibid.*, p. 108.

Itteren (1); wij hebben derhalve reden om te vermoeden, dat sedert 1458 Meerssenhoven en Itteren steeds in het bezit van een en denzelfden persoon waren.

Eerst tegen het einde der XVIe eeuw treffen wij andermaal heeren van Meerssenhoven aan, die uitdrukkelijk met Itteren beleend waren : van TZEVEL; wapen : van keel, getralied van zilver (2); in 1607, de BILLEHÉ de VIERSET, (pandheer), wapen : in azuur, een dwarsbalk van goud, vergzeeld van drie ringen van hetzelfde en beladen met een moorenkop, met hoofdwrong van goud en keel (3); in 1632, van TZEVEL, wapen als boven; in 1639, van BELLINGHAUSEN, (pandheer); van 1665—1744, van TZEVEL, wapen als boven; van 1744—1770 de GILMAN, wapen: gevierendeeld, 1 en 4, in keel, een bokkenkop met hals van zilver, gehoornd van goud *(Gilman)*, 2 en 3, van sabel, bezaaid met leliën van zilver *(Duras)* (4) en sedert 1770 OLISLAGERS, wapen: in azuur, een dwarsbalk, vergezeld in het schildhoofd van twee vijfpuntige sterren en in den schildvoet van een zwaan, alles van zilver; de zwaan met opgeheven vleugels, gebekt en geklauwd van keel (5).

De kerkpatroon is de H. Martinus.

In eene schepenakte van 26 Juli 1478, berustende in het archief van het klooster der Kruisheeren te Maastricht (Rijksarchiefdepot in Limburg), verklaren schout en schepenen der bank en heerlijkheid „van Ytteren, toebehoorende onsen lieven ende waelgemynden heer Jacop van Mareamys, ridder ende heer tot Mertzenhoeven", dat zij „egheyn hoeffs noch bancksiegel en hebben". Het zegel der bank van 1524 (6) en 1527 (7) vertoont het beeld van den kerkpatroon St. Maarten te paard, houdende een zwaard in

---

(1) Men vergel. JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 160, v., en t. XXI p. 298, v.

(2) RIETSTAP : *Arm. Général*, t. II, p. 953.

(3) *Ibid.*, I, p. 202.

(4) *Ibid.*, t. I, p. 777.

(5) *Ibid.*, t. II. p. 347.

(6) Mr G. D. FRANQUINET: *Inv.* v. h. *Kap. van O. L. Vrouw te Maastricht*, t. I, p. 139 en 351.

(7) *Ibid.*, *Inv. v. h. klooster der Predikheeren te Maastricht*, p. 128 en *De Maasgouw*, Jaarg. 1880, p. 128.

de linkerhand, zich wendende naar den bedelaar, die achter het paard staat, met de linkerhand op een stok steunende, en de rechter naar den Heilige uitstrekkende. Randschrift: S. DER SCEPEN VA' ITTER. Midd. 3 c.M.

Daar men abusievelijk meende dat de dynasten van Heynsberg-Leeuwenberg de oudst bekende heeren van Itteren geweest waren, terwijl zij daarentegen slechts de heerlijkheid Meerssenhoven door erfenis konden verkregen hebben, na afsterven van Hendrik van Itteren, zoo is men er toe overgegaan, in het nieuwe gemeentewapen, bij den kerkpatroon het blazoen der heeren van Heinsberg te voegen, in plaats van dat der oude familie van Itteren.

Het wapen werd bij Koninklijk Besluit van 19 Juli 1890 als volgt omschreven (1):

In een veld van keel, de H. MARTINUS *met gelaat, handen, linkerarm en een gedeelte van het linkerbeen van natuurlijke kleur, gekleed in wapenrok en brodequins van keel met mantel en helm van goud, houdende in de linkerhand een zwaard van zilver met gevest van goud en zittende op een paard van sabel met hoofdstel, teugels en dekriemen van goud, vergezeld van een vóór het paard geknielden naakten bedelaar, met een gordel van sabel om de lendenen, alles geplaatst op een terras van sinopel, op welks voorgrond een schuin rechts gericht schildje geplaatst is, zijnde van keel, beladen met een naar rechts gewenden springenden leeuw van zilver,* (HEINSBERG).

Bij het verleenen van gemeentewapens, was men, in de rangschikking der figuren, op dezen weg moeten voortgaan. Ook hier had men echter het overtollige schild, waarin de Heilige staat, moeten weglaten.

---

(1) *De Maasgouw*, Jg. 1890, p. 58.

ITTERVOORT.

(Arrond. Roermond. — Kant. Weert.)

Ittervoort was tot aan de Fransche Revolutie, van oudsher, eene bezitting van het vrije Rijkskapittel en vorstendom Thorn (1).

Met Ell en Haler vormde het één der vier kwartieren van dit land (2) en ééne parochie (3).

Onder gerechtelijk opzicht heeft Ittervoort altijd geressorteerd onder het schepenrecht van Thorn en heeft dus geen eigen bankszegel bezeten. Het kapittel van Thorn bezat er eene laatbank. Een zegel ervan hebben wij niet kunnen ontdekken.

De kerk, waaronder Ell en een gedeelte van Haler ressorteerden, was eene hulpkerk der parochie Thorn. In 1583 werd zij tot parochiekerk verheven (4).

De kerkpatrones is de H Margaretha, maagd en martelares.

Deze gemeente bezit nog geen wapen.

---

(1) Zie *Thorn*.

(2) CH. CREEMERS : *Aanteekeningen over Stramproy*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IX, p. 27.

(3) *Ibid.*, p. 44.

(4) *Ibid.*, p. 42, v. v.

JABEEK.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

Men vindt reeds melding gemaakt van deze plaats in het jaar 1144 (1).

Onder gerechtelijk en administratief opzicht behoorde Jabeek eertijds tot het gebied der gemeente en schepenbank Brunssum. Het deelde in de lotgevallen dezer bank tot op het einde der vorige eeuw (2).

Kerkelijk behoorde Jabeek oorspronkelijk onder de parochie van Gangelt, dekanaat Susteren en bisdom van Luik, totdat het in 1579 er van gescheiden, tot afzonderlijke parochie verheven en bij het in dat jaar opgerichte bisdom van Roermond werd ingelijfd (3).

Kerkpatrones is de H. Gertrudis, abdis van Nivelles.

Haar beeld en het blazoen der graven HUYN van AMSTENRADE (4), als eerste heeren der plaats, zijn in het navolgende wapen, dat bij Koninklijk Besluit van 9 Mei 1889, aan de gemeente verleend werd, opgenomen (5).

Gedeeld: rechts, in keel een slangenkruis van zilver met een hartschild van zilver, beladen met drie koeken van keel, geplaatst twee en een (HUIJN *van* AMSTENRADE); *links, in goud de* H. GERTRUDIS *van* NIVELLES, *het hoofd omgeven door een nimbus, dragende het*

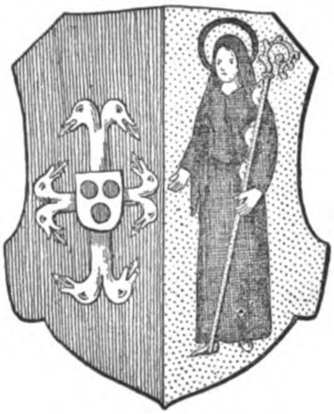
(1) LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. I, p. 239.

(2) Zie *Brunssum*.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI, p. 87.

(4) Zie *Amstenrade*.

(5) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 171.

gewaad van abdis van sabel, aangezicht en handen van natuurlijke kleur, houdende in de linkerhand een kromstaf van goud, waartegen, achter elkander opklimmen drie muisjes van zilver, de kromming van den staf van sabel.

Bij dit wapen diene dezelfde opmerking, die wij bij meerdere zoodanig samengestelde wapens gemaakt hebben, n. l. het ware beter geweest, dat de beeltenis van de kerkpatrones de haar toekomende eereplaats hadde ingenomen, met het blazoen der eerste heeren aan hare voeten.

KERKRADE (1).

(Arrond. Maastricht. -- Kant. Heerlen.)

Kerkrade was een dorp met schepenbank in het land van 's Hertogenrade (2).

In 1384 werd Kerkrade verpand aan Jan van GRONSVELD (3); wapen: zie *Gronsveld.*

Den 17 Augustus 1630 werd Kerkrade verpand door den koning van Spanje aan den abt van KLOOSTERRADE en aan Jan SPIES tot ERENSTEIN, heer van Eynrade (4); wapen: in sabel een gekroonden leeuw van goud, vergezeld van vijf pelgrimsschelpen van hetzelfde, zoomsgewijze geplaatst; twee in de beide bovenhoeken, twee ter weerszijde en eene in den schildvoet.

---

(1) Het dorp Speckholzerheide, dat een deel uitmaakt van deze gemeente, is eene afzonderlijke parochie, waarvan de kerk is toegewijd aan den H. Martinus.

(2) De Staten van het Staatsgedeelte van het land van 's Hertogenrade zegelden hunne akten in 1715, volgens een afdruk in lak: een wapenschild, beladen met een klimmenden, getongden en geklauwden leeuw; het schild gedekt door eene kroon met dertien paarlen; als omschrift: SIGILLUM STATUUM ROLEDUCENS. Het randschrift gesloten door een pijlbundel, het teeken van Haar Ho: Mogende. Midd. 3.75 c.M.

Een „schepen ampts zegel" van het hoofdgerecht te 's Hertogenrade vonden wij hangen aan eene akte van „hofftschouteth ende schepen van syne Ma' Hofftjustitie der stadt ende lande van 's Hertogenraede" van 25 April 1691. Het vertoont een wapenschild met den dubbelstaartigen leeuw van 's Hertogenrade; omgeven door het omschrift: SICILLVM SCABINORVM ROIDUCIVM. Midd. 3.3 c.M.

In 1623 gebruikte de schepenbank een geheimzegel. Wij vonden het opgedrukt op een brief, gericht aan schout en schepenen der hoofdbank Holseth, Vaals en Vylen. Men ziet er een versierd ovaal schild op, eveneens beladen met den dubbelstaartigen leeuw van 's Hertogenrade, omgeven door het omschrift: S. SECRETVM SCABINORVM IN ROIDT. 1623. Midd. 4 c.M. Doos, get. *Vaals*, in het Rijksarch. in Limb.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XII, p. 34.

(4) Mr. G. D. FRANQUINET: *Inventaris van Kloosterrade*, p. 155.

In 1642 wordt Hendrik van BERGHE, genaamd TRIPS, medepandheer van Kerkrade (1); wapen: zie *Eygelshoven*.

Bij het Partage-tractaat van 1661 verbleef Kerkrade bij Spanje.

In 1685 treedt Louis de CARTIER in de rechten der heeren van Spies (2); wapen: in goud tien aaneengeslooten en aanrakende ruiten, 3, 3, 3 en 1, van azuur.

In 1752 verkoopt L. J. de Cartier zijne rechten aan den abt van Kloosterrade (3).

In 1762 wordt de abt alleen pandheer van Kerkrade (4).

De kerk met het kerkhof te Kerkrade werd in 1108 toegewijd aan den H. Lambertus (5).

Reeds in 1467 bezat Kerkrade eene schepenbank (6).

In 1621 gebruikte de schepenbank een zegelstempel, dat het beeld van den kerkpatroon vertoont, gekleed met het pluviale, dragende op het hoofd den mijter en houdende in de linkerhand den kromstaf, terwijl hij in de rechterhand een zwaard heeft, als het symbool der hooge justitie; de Heilige komt ten halven lijve van achter een schild te voorschijn, beladen met een dubbelstaartigen, getongden en geklauwden leeuw. Als omschrift: S. LAMBERTVS PATRONVS KERCKRODENSIS. Midd. 5. c.M. (7).

Het zegel der schepenbank, vermeerderd met twee kolenhamers, kruiselings achter het wapenschild geplaatst, ter herinnering aan de te Kerkrade bestaande kolenmijnen, werd bij Koninklijk Besluit van 26 Februari 1887, als volgt omschreven, aan de gemeente als wapen toegekend (8):

---

(1) Mr. G. D. FRANQUINET: *Inventaris van Kloosterrade*, p. 156.

(2) *Ibid.*, p. 164.

(3) *Ibid.*, p. 166.

(4) *Ibid.*, p. 167.

(5) *Ibid.*, p. 94.

(6) *Ibid.*, p. 59.

(7) *De Maasgouw*, Jaarg. 1887, p. 124 en afdruk in de verzameling zegelafdrukken in het Rijksarchief in Limburg.

(8) *Ibid.* Men vergel. de uitvoeriger beschrijving van dit wapen in de *Ned. Heraut*, 6e Jaarg. 1890, p. 13. Volgens deze laatste is de H. Lambertus omhangen met een

In een veld van goud de H. LAMBERTUS, *gekleed in bisschoppelijk gewaad, houdende in de rechterhand een zwaard van zilver en in de linker een bisschopsstaf van goud, ter halve wege te voorschijn komende van achter een schild van zilver, beladen met een leeuw van keel met dubbelen staart, getongd en geklauwd van goud* ('S HERTOGENRADE); *achter het schild twee kolenhamers en sautoir.*

Het schild op den achtergrond is natuurlijk overbodig.

---

pluviale van keel, gesierd en geboord van goud met mantelkram van hetzelfde, waaronder eene alba van zilver. Hij is gedekt met een bisschopsmijter van keel en goud. De kolenhamers worden met den naam van „pikhouweelen" bestempeld.

KESSEL.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Doorgaans wordt het er voor gehouden dat Kessel het Castellum Menapiorum der Romeinen is.

Bij de deeling van het Rijk in 870 (1) werd Kessel aan Lodewijk, koning van Duitschland, toegekend.

Ketil, waar keizer Otto, in 980, geboren werd (2), en waar Hendrik IV, den 21 September 1062, eene schenking deed aan de St. Servaaskerk te Maastricht (3), is volgens eenigen Kessel aan de Niers, volgens anderen Kessel op de Maas.

Het land van Kessel droeg reeds vroeg den titel van graafschap. Hoe ver het zijne grenzen uitstrekte is niet bekend.

Als eerst bekende graaf van Kessel komt in de geschiedenis voor Hendrik, die in 1144 sneuvelde, in een gevecht bij Andernach. Ruim anderhalve eeuw daarna stond een andere graaf Hendrik Kessel af aan den graaf van Gelder.

Zoodoende ontstond het ambt van Kessel.

Het bevatte de heerlijkheden Kessel, Geysteren (thans gemeente Wanssum), Blitterswijk (thans gemeente Meerlo), Meerlo, bestaande in de dorpen Meerlo en Thienray, Swolgen (thans gemeente Meerlo), Horst, Sevenum, Grubbenvorst, Lottum (thans gemeente Grubbenvorst), Broeckhuysen, Broeckhuysenvorst (thans gemeente Broeckhuysen), Oyen (thans gemeente Broekhuysen), Venray, Oirlo, (thans gemeente Venray), Oostrum (thans gemeente

---

(1) Miraeus : *Opera diplom.*, t. I, p. 29. Zie *Meerssen.*

(2) Sloet : *Oorkondenboek*, t. I, p. 104.

(3) Butkens : *Trophées*, t. I, preuves, p. 27.

Venray), Baerlo (thans gemeente Maasbree), Blerik (thans gemeente Maasbree) en Helden. Elk dezer heerlijkheden vormde eene schepenbank, terwijl Tienray rechterlijk tot Meerlo behoorde (1).

Ten gevolge van het Barrière-tractaat in 1715 gesloten, kwam het ambt van Kessel aan Pruissen en maakte sinds deel uit van het Pruissisch gedeelte van het Overkwartier van Gelderland.

Ook het land van Kessel zal wel zijne Staten gehad hebben, doch nergens ontmoetten wij er sporen van.

De oude burcht van Kessel werd in 1338 door Reinoud, hertog van Gelder, in leen gegeven aan Matthijs van KESSEL, wapen: in zilver een ruitenkruis van vijf ruiten van keel (2), wiens nakomelingen den burcht tot in 1541 bezeten hebben (3). Daarna kwam het kasteel in eigendom aan de familie van MERWYCK, wapen: zie *Maasbree*. Het was aan een lid van dit geslacht, dat Kessel in 1673 als heerlijkheid verkocht werd (4). De familie van Merwyck bleef tot omstreeks 1779 in het bezit van de heerlijkheid en van den burcht. Omstreeks dit jaar vermaakte de laatste heer uit dit geslacht de heerlijkheid bij testament aan de familie de KEVERBERG d'ALDENGOOR (5); wapen: zie *Buggenum*.

Kerkpatrones is de H. Maagd.

Kessel vormde met Helden ééne schepenbank tot op het tijdstip, dat Helden tot heerlijkheid verheven werd en eene afzonderlijke schepenbank verkreeg.

Aan eene oorkonde van 28 Juni 1438, behoorende tot het archief van het klooster der Kruisheeren te Venlo en zich bevindende in het Rijksarchief te Maastricht, hangt een prachtig gothiek zegel der kerkmeesters „van onser Lieve Vrouwen patroenster der heiliger kerken van Kessel". Dit zegel is uitstekend bewaard gebleven en heeft een ovalen, boven en beneden spits toeloopenden vorm. De H. Maagd is er op voorgesteld, staande ten vollen lijve,

(1) A. J. FLAMENT: *De politieke en rechterlijke verdeelingen en indeelingen van het tweede kwartier of Overkwartier van Gelderland*, Maastricht, 1894, p. 7.

(2) Men zie de zegels van eenige leden van dit geslacht bij de RAADT: *Sceaux armoriés*, t. II, p. 206 en 207.

(3) EG. SLANGHEN in *Publ.* etc *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 95 en 112:

(4) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 152 en *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 169 en 173.

(5) *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XVI, p. 134.

van voren, houdende de rechter hand op de borst en dragende op den linkerarm het Kind Jesus. Als omschrift: S. ECCLESIE SCT. MARIE DE KESELL. Hoog 5 en breed 3.3 c.M.

Volgens een perkamenten brief, d.d. 21 Maart 1387, van schepenen van Kessel en Helden, bezat toen de bank „egeyn seghel". Zij verzoeken derhalve „Godart van Kessel, pastoer van Breydel, onsen richter in den lande van Kessel", om de akte met zijn zegel te bekrachtigen. Van diens zegel is nog slechts een brokstukje aanwezig, dat een wapenschild met vijf ruiten, het blazoen van Kessel, zonder meer, vertoont (1).

In een perkament van het jaar 1456, op den 17 Maart van dat jaar uitgegeven door schout en schepenen der „dinckbank van Kessel en van Helden, verklaren schout en schepenen dat zij den schout Arnold de Wylde verzocht hebben, de akte „om gebreeck oers sieghels", met zijn zegel te willen bekrachtigen (2).

De schepenbank bezat in 1612 een zegel, versierd met het beeld der kerkpatrones, zonder het Kind, ten halven lijve van achter een wapenschildje, beladen met een ruitenkruis van vijf ruiten, te voorschijn komende. Omschrift: SIEGEL TOT KESSEL. Midd. 3.5 c.M.

Eene afbeelding van ditzelfde zegel, uit het jaar 1678, geeft wijlen Slanghen in deel XVI, p. 275, van onze *Publications*.

Het blazoen, dat het schildje versiert, is dat van Kessel: in een veld van zilver een ruitenkruis van keel.

Hoewel Kessel eerst in 1674 als heerlijkheid verkocht is geworden, schijnt echter de familie van Kessel, zooals uit het zegel blijkt, behalve den burcht, ook zekere rechten in het kerspel Kessel bezeten te hebben. Wat den vorm en de bewerking betreft, schijnt het zegel niet vóór het begin der XVIe eeuw te dagteekenen. Niettegenstaande in 1674 Kessel als heerlijkheid verkocht werd, gebruikte de schepenbank in 1678 nog het oude zegel. Een bewijs te meer voor ons beweren, dat het blazoen van den bezitter der heerlijkheid slechts eene ondergeschikte plaats in het zegel bekleedde.

In het begin dezer eeuw liet het Gemeentebestuur een nieuw

(1) Doos get.: *Kessel* op het Rijksarchief in Limburg.

(2) Archief van het Kruisheerenklooster te Venlo, in het Rijksarch. in Limb.

zegelstempel vervaardigen en wijl men den naam der plaats synoniem met het Duitsche Kessel (ketel) beschouwde, plaatste men, zonder ook maar het minst op de geschiedkundige waarde van zulke bewering acht te slaan, in het veld van het zegel een grooten ketel, staande op drie pooten; ter weerszijde plaatste men n.b. een mannetje (smid) met een hamer in de hand. Het omschrift op dit zegel luidde: GEMEENTEBESTUUR VAN KESSEL. PR. LIMBURG. Midd. 3 c.M. (1).

Door het Gemeentebestuur werden in de laatste jaren stappen gedaan tot erkenning van het hierboven beschreven zegel der schepenbank als wapen voor de gemeente.

De Hooge Regeering wilde het zegel slechts als wapen toestaan, indien de voorstelling, er op voorkomende, zoo gewijzigd werd, dat in het nieuwe gemeentewapen, rechts het blazoen van Kessel, links het beeld der patrones, zou komen te staan.

Dientengevolge werd, na veel over en weer geschrijf, op voorstel van den Hoogen Raad van Adel, bij Koninlijk Besluit, van 1 Oct. 1898, aan de gemeente Kessel het navolgende wapen verleend (2):

Gedeeld: rechts in zilver een ruitenkruis van vijf ruiten van keel (KESSEL); *links in keel de* H. MAAGD, *met het* KIND JESUS *op den linkerarm, en met de rechterhand een schepter van goud vasthoudende; aangezicht en handen van natuurlijke kleur, sluier en kleed van lazuur, aan den hals afgezet met goud; het Kind met aangezicht en handen van natuurlijke kleur met een kleed van zilver, aan den hals afgezet met goud, dragende in de linkerhand den wereldbol en de rechter opgeheven houdende, het hoofd omgeven door een nimbus van goud.*

Wij betreuren het dat men zich bij de verleening van dit wapen niet streng aan de voorstelling, zooals het oude schepenbankzegel ze ons te zien geeft, gehouden heeft.

---

(1) Afdruk in lak, in de verzameling zegels op het Rijksarch. in Limb.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1898, p. 81.

KLIMMEN.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Heerlen.)

De St. Remigius-abdij te Reims bezat reeds in de IXe eeuw goederen en grondrenten te Klimmen (1). Door de schenking van koningin Gerberga werd dit dorp toegevoegd aan de proostdij van Meerssen (2).

De proost van Meerssen had er eene schepenbank, waarvan hij schout, schepenen, secretaris en bode benoemde en waaronder Hulsberg behoorde (3).

Evenals in het geheele gebied der proostdij, maakte zich de voogd ook te Klimmen meester van de rechtsmacht en van schier alle heerlijke rechten (4).

Toen de voogd Klimmen tot hoofdbank verhief, supprimeerde hij waarschijnlijk de schepenbank van Schimmert en voegde dit dorp bij het rechtsgebied van Klimmen.

De proost bezat later nog te Klimmen een proostschout (5) met proostschepenen (6), ten overstaan van wie sommige akten van realisatie moesten gepasseerd worden.

Aan den oorspronkelijken toestand, zooals hij door koningin Gerberga geschapen was, dankte de proost, tot aan de Fransche Revolutie, het voorrecht, dat hij was te Klimmen „op ten Vaeght-

---

(1) Jos. Habets, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXV, p. 15.

(2) *Ibid.*, t. XXV, p. 97, v. v.

(3) Over de rechtsbevoegdheid dezer bank en de competentie van den voogd, zie *Meerssen.*

(4) Zie *Meerssen.*

(5) De proostschout van Meerssen oefende dit ambt uit. Zie Jos. Habets: *Limb. Wysd.*, p. 186, v.

(6) Eg. Slanghen: *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 208.

gedinghen, den vaeght, synen knecht ende (den) gerichte, cost ende dranck schuldig, ende syne peerden haver en hoy" (1).

Later ressorteerden onder de schepenbank van Klimmen de parochiën Nuth, Schimmert en Hulsberg. De twee eerstgenoemde moesten althans met Klimmen in het aandeel dezer bank bijdragen voor de bede van 1439.

Bij het Partage-tractaat van 1661 kwam Klimmen aan de Staten en maakte sinds als schepenbank, met de onderhoorige dorpen Hulsberg en Schimmert, deel uit van het Staatsch gedeelte van het land van Valkenburg, tot aan de inlijving bij Frankrijk op het einde der vorige eeuw.

De kerkpatroon is de H. Remigius (2).

De proost van Meerssen had het personaat der kerk.

Wat het zegel der schepenbank betreft, volgens de verklaringen van de schepenen uit de jaren 1406 (3), 1446 en 1449 (4) blijkt, dat zij toen „geynen properen segel en hebben noch en gebruyken"; zij verzoeken dien ten gevolge den schout om in hunne plaats zijn zegel aan de akten te willen hangen.

Het oudste zegel, dat ons bekend is, hangt aan oorkonden van de jaren 1546 (5) 1558 (6). In de akte van eerstgenoemd jaar (1546, den 4en Juni) verklaren: „Peter Rolax (7) tertyt scholtyss dess sproest inde proestyenn vann Merssen ind dennen hoeve inde dynckbanck van Clymmen hebbe mynen segell ind wyr schepenen boeven geschreven hubben onssen schepenen hoeffs segell daeranne gehangen".

Men ziet op het zegel de beeltenis van den kerkpatroon, staande van voren, in bisschoppelijk gewaad, dragende op het hoofd een mijter, houdende in de linkerhand een bisschopsstaf en in de

---

(1) Eg. Slanghen: *Markgr. Hoensbroek*, p. 253. Jos. Habets: *Limb. Wysd.*, p. 213.

(2) Zie *Meerssen*.

(3) Mr G. D. Franquinet: *Inventaris der oorkonden en bescheiden van het adellijk klooster van St. Gerlach*, p. 101.

(4) *Ibid.*, p. 126. Zie akte van 1446, April, in doos get: *Klimmen*, op het Rijksarchief in Limb.

(5) Doos get. *Valkenburg* in het Rijksarch. in Limb.

(6) *Ibid.*, p. 158.

(7) Peter Rolax zegelt : een schild, beladen met een boom.

rechter een kelk; de heilige komt ten halve lijve van achter een wapenschildje te voorschijn, beladen met den Valkenburgschen leeuw. Van het randschrift is nog te lezen: ...... HOEFT...... SEGEL VAN CLEMMEN.

In de jaren 1575 (1) en 1581 (2) was bij de bank een nieuw zegel in gebruik. Dit vertoont eveneens het beeld van den kerkpatroon, ten halven lijve uitkomende achter een schild, beladen met een dubbelstaartigen, klimmenden en gekroonden leeuw, zijnde dit laatste het wapen van het land van Valkenburg. Het randschrift luidt: SIG. IVRIS ECLESIE BA (3) REMIGII PAT. Midd. 3.6 c.M.

Tot nog toe zijn door het Gemeentebestuur geene stappen gedaan om dit zegel als wapen te laten erkennen.

---

(1) Doos: get. *Klimmen*, in het Rijksarch. in Limburg.

(2) Mr G. D. FRANQUINET, *op cit.*, p. 170, akte nº 162 en *De Maasgouw*, Jg. 1879, t. I, p. 199.

(3) beati.

LIMBRICHT.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

Het oude kerspel Limbricht (Limborch) vormde met het in de buurt gelegen dorp Eynighausen voorheen eene vrijrijksheerlijkheid met schepenbank.

Deze vrijrijksheerlijkheid lag midden in het grondgebied van het voormalig ambt Born.

Oorspronkelijk zal de naam van deze plaats wel Limburg geweest zijn, zooals hij ook dikwerf in oude geschriften wordt aangetroffen. Later heeft men meer gehouden aan de spelling Limbricht, ter onderscheiding van deze heerlijkheid met de oude hoofdplaats der landen van Overmaas. De heeren van Limbricht hadden het recht om munt te slaan (1).

De oudste heeren uit het geslacht van dien naam voerden als wapen: drie kepers; doch de kleuren zijn ons niet bekend (2).

Christiaan, heer van Limbricht, bezegelt eene oorkonde van 11 Februari 1288 met dit wapen, hetgeen volgens wijlen den rijksarchivaris Jos. Habets doet veronderstellen, dat genoemde Christiaan een lid is geweest van het geslacht van Born (3) of van dat van Elsloo.

In 1378 kwam de heerlijkheid in het bezit van het geslacht

---

(1) Van der Ghijs: *De munten der leenen van de toenmalige hertogdommen Brabant en Limburg*, Haarlem, 1862, p. 304—308.

(2) Men vergel. voor de geschiedenis der heeren van Limbricht: Jos. Habets in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 87 v. v. en p. 439 en t. XXI, p. 238, v. v.

(3) Jos. Habets: *De archieven van het Kapittel der hoogadelijke rijksabdij Thorn*, t. I, p. 66.

van STEIN, wapen: zie *Stein;* daarna achtereenvolgens in dat van van den BERGH-TRIPS, wapen: zie *Eijgelshoven;* in dat van LOON-HEINSBERG, wapen: zie *Itteren;* in dat van WELKENHUYSEN, wapen: een schild, beladen met een hartschildje (1); in dat van SCHEYFFART van MERODE, wapen: in goud vier palen van keel, het schild omgeven door een gekerfden rand van azuur (2); in dat van GHOOR, wapen: zie *Heel;* PRINTHAGEN, wapen: in goud een kruis van keel, vergezeld in den rechter bovenhoek van eene jodenmuts; in dat van BREYLL, wapen: in zilver drie palen van azuur en in het vrijkwartier een schildje van keel met een borduur van goud (3); van BENTINCK, wapen: een veld van azuur, beladen met een ankerkruis van zilver (4). Deze laatste familie bleef tot aan de Fransche Revolutie in het bezit der heerlijkheid.

De kerk is toegewijd aan den H. Salvius, een bisschop der eerste eeuwen.

Het dorp *Guttecoven*, dat thans in het gebied der gemeente Limbricht ligt, maakte voorheen deel uit van het ambt Born. Of Guttecoven een afzonderlijk schepengerecht bezeten heeft, is ons

(1) A. FAHNE: *Gesch. der Köln. Jül. und Berg. Geschlechter*, t. II, p. 191. De oudste heeren van Welkenhuysen, bij Lontzen, noemden zich *Snabbe* en voerden gelijk Wittem, in zilver een getand kruis van azuur. Jos. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 87.

(2) A. ROBENS: *Elementar Werkchen der Wapenkunde*, Düsseldorf und Aachen, 1790, n° 64.

De familie onderscheidt zich in verschillende takken, n.l. Merode-Westerloo, Merode-Hoffalize en Frens, Merode-Schlosberg en Scheiffart-Merode. De afstammelingen voeren allen, behoudens veranderingen, in hoofdzaak het beschreven wapen.

Robens geeft de volgende beschrijving van het wapen: Von Merode haben im viergetheilten Schilde, im ersten und vierten Felde vier rothe ablange Streifen in Gold mit einer blauen inwärts ausgezakten Einfassung (das Merodisch ursprunglich arragonische Wapen), im zweiten und dritten silbernen Felde, vier blaue Querbalken belegt mit einen rothen goldgekrönten Löwen, und ein goldenes Schildchen im rechten Hauptwinckel.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. VIII, p. 87.

(4) In het portaal der kerk te Limbricht hangt eene schilderij met het wapen der Bentinck's en het omschrift: obiit anno 1710, 6 Februarii, zijnde de datum van overlijden van Frans Nicolaas van Bentinck, heer van Limbricht.

Men zie *De Maasgouw*, Jaarg. 1880, p. 248.

onbekend. Kerkelijk is Guttecoven een oud kerspel, waarvan de kerk toegewijd is aan den H. Nicolaas (1).

Een zegel der schepenbank Limbricht vonden wij opgedrukt op eene akte van 30 Sept. 1686, berustende in het Rijksarchief te Maastricht en herkomstig uit het Rijks Kamergerecht van Wetzlar.

De akte werd gepasseerd voor „Petrus Fabri, Schultheis und sämbtliche Scheffen vom Gerichts und freyen Herrschaft Limbricht... unter meinen desz Schultheiszen und unseren gemeinen Scheffen insiegelen ad causas" (2). De schepenen noemen het in die akte „onsen gemeynen Scheffen Siegel ad causas". Het vertoont een schild beladen met het blazoen der heeren uit het geslacht van Limbricht, n.l. de drie kepers, omgeven door het omschrift: SIGILLUM SCABINORUM DOMINI VILLE IN LYMBURCH (3).

Zoowel de uitvoering van het zegel, als het feit, dat het randschrift in 16e eeuwsche drukletters gesteld is, doet vermoeden, dat de schepenen, bij ontstentenis van een schepenbankszegel, hun toevlucht hebben genomen bij het vervaardigen van een nieuwen stempel, tot het familiewapen van hunne oudste heeren. Tot nog toe zijn er geene stappen door het Gemeentebestuur gedaan, om in het bezit van een wapen voor de gemeente te geraken.

---

(1) Ook het dorp *Eynighausen* dat onder de gemeente Limbricht ressorteert, vormt eene afzonderlijke parochie met kerk, toegewijd aan Maria's Hemelvaart.

(2) Fabri zegelt: een dwarsbalk; het schild gedekt door een helm met dekkleeden; als helmteeken eene zespuntige ster tusschen eene vlucht. Van het omschrift is nog te lezen . . . FABERI . . . LEM . . .

(3) Een zelfde zegel, doch beschadigd, hangt aan eene schepenakte van 4 Mei 1594 en wordt door wijlen M. Janssen in zijn inventaris van het archief der gemeente Sittard (p. 188) beschreven. In 1707 was het nog in gebruik. Aan eene akte van 15 April van dat jaar vonden wij een brokstuk ervan hangen; het wordt daarin omschreven als den „gemeinen Scheffen Ambts Siegelen. — Zie Doos, get. *Limbricht*, in het Rijksarch. in Limb.

LINNE.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Linne behoorde tot het stift St. Odiliënberg. Balderik, bisschop van Utrecht, maakt er gewag van, in 943 (1).

Linne onderging de zelfde lotsverwisselingen als St. Odiliënberg.

Gerechtelijk vormde Linne, sedert den ondergang van het stift St. Odiliënberg, tot aan de Fransche Revolutie, eene schepenbank van het ambt Montfort (2).

Kerkpatroon is de H. Martinus.

In 1467 en 1481 bezat de schepenbank, naar het schijnt, geen eigen zegel. In oorkonden, respectievelijk van 8 April en 22 Januari, van genoemde jaren, getuigt Johan Drabbe, „richter" der dingbank van „Lenne", dat hij zijn zegel ter bekrachting aan de akten gehecht heeft.

Het zegel der schepenbank, zooals het voorkomt aan akten van de jaren 1575 (3) en 1670 (4), vertoont het beeld van den kerkpatroon, te paard, (doch zonder den bedelaar,) daaronder het blazoen van Gelder, beladen rechts met den Gelderschen en links met den Gulikschen leeuw (5). Randschrift: SI. SCABINORVM IN LINN. Midd. 2,7 c.M.

Dit zegel werd later vernieuwd, zooals blijkt uit exemplaren

---

(1) Mr S. MULLER Fz: *Het oudste cartul. van het sticht Utrecht*, p. 48.

(2) Zie *Montfort*.

(3) Zie de afb. van dit zegel in *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XVI, p. 242.

(4) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165.

(5) Zie *Arcen* en *Velden*.

van de jaren (1), 1716 (2), 1722 (3), 1736 (4) en 1764 (5). Het verschilt echter in de voorstelling van het voorgaande, in zooverre, dat hier het beeld van den H. Martinus te paard, naar links gewend is en dat hij, in plaats van het vermelde blazoen, den bedelaar naast zich heeft, terwijl het omschrift in drukletters op dit zegel luidt: SEG. VAN HET DORP LINN. Midd. 3,3 c.M.

Dit laatste zegel wordt in eene akte van 30 October 1709 door „schepenen des Kerspels Linne" als „gewoonelycken amptszegel" vermeld. In eene akte van 23 November 1736, ten overstaan van „schepenen des Gerichts Linne" gepasseerd, wordt hij betiteld als „der schepenen siegelen ad causas". Ook in eene akte van 28 September 1764 noemen zij hem hun „ordinairen schepenambts segel ad causas".

Dit zegel bevat wel de woorden : Seg(el) van het dorp Linn, maar wij vonden het niet gedrukt dan op stukken, die van de schepenbank uitgingen. Zij betitelden dit zegel als te moeten reproduceeren hun „gewoonelycken amptszegel" en zouden het derhalve nooit afgestaan hebben aan een ander bestuur dan het hunne, hetzij dorps- of kerkbestuur.

Het wapen dat bij Koninklijk Besluit van 3 Augustus 1896 aan deze gemeente verleend werd, heeft dezelfde voorstelling als het oudst beschrevene zegel, vermeerderd met het beeld van den bedelaar (6).

Doorsneden: I. (boven) in azuur ST. MAARTEN, *gekleed en gekleurd van zilver en gehuld in een met hermelijn gevoerden zilvéren mantel, gezeten op een paard van sabel, getuigd van zilver en gaande over een grond van hetzelfde, met een zilveren zwaard met gouden gevest snijdt hij een stuk van zijnen mantel af, hetwelk hij geeft aan een naakten bedelaar in natuurlijke kleur, omgord van zilver; II (onder) 1° van azuur, met een omgewenden*

(1) Doos get. *Linne*, in het Rijksarch. in Limb.
(2) Van den BERGH, *Op cit.*, p. 62.
(3) Doos get. *Linne.*
(4) *Ibid.*
(5) *Ibid.*
(6) *De Maasgouw*, Jaarg. 1896, p. 73.

dubbelstaartigen leeuw van goud, gekroond van hetzelfde, getongd en genageld van keel; — *2° van goud met een leeuw van sabel, getongd en genageld van keel* (GELDERLAND.)

In plaats van zich te houden aan de eeuwenoude traditie, heeft men in dit wapen de figuren op eene onoogelijke en willekeurige wijze gerangschikt.

MAASBRACHT (1).

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Het kerspel Maasbracht behoorde tot aan de Fransche Revolutie bij de schepenbank Echt.

Maasbracht is daarentegen eene oude parochie, die reeds in 1265 als zoodanig bestond en waarvan de H. Gertrudis van Nivelles, abdis, de kerkpatrones is (2).

Uit de oude parochie hebben de Franschen op het laatst der vorige eeuw de tegenwoordige gemeente gevormd. In het hier volgende wapen, bij Koninklijk Besluit van 9 Mei 1889, (n° 25), aan deze gemeente geschonken, is het samenzijn met Echt en de van oudsher bekende zelfstandigheid als parochie, in herinnering gebracht.

Het wapen is als volgt omschreven (3):

Gedeeld: rechts in keel een Sint Andrieskruis van zilver, vergezeld van twaalf herkruiste kruisjes van goud, in elk kanton drie (ECHT), *links in goud de* H. GERTRUDIS *van* NIVELLES, *dragende het gewaad van abdis van sabel, aangezicht en handen van natuurlijke kleur, houdende in de linkerhand een kromstaf van goud, waartegen achter elkander opklimmen drie muisjes van goud, de kromming van den staf van sabel.*

Voor dit wapen geldt dezelfde opmerking, als reeds meermalen door ons aangaande de plaatsing der wapenfiguren gemaakt is.

---

(1) Te St. Joost, een gehucht dezer gemeente, naar den H. Judocus bij verkorting aldus genaamd, bevond zich reeds in 1472 eene kapel, zie *Publ.* etc. *de Limbourg*, t. XIII, p. 306.

(2) *Publications* etc., t. XIII, p. 297.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 175.

MAASBREE.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

De dorpen Bree, Blerick en Baerlo, welke thans tot deze gemeente behooren, waren voorheen afzonderlijke schepengerechten. Zij maakten alle drie deel uit van het ambt Kessel.

Ook kerkelijk vormden Bree, Blerick en Baerlo drie afzonderlijke parochiën.

In 1713 kwamen zij onder Pruisische heerschappij.

Onder het Fransch bewind werden zij tot ééne gemeente, onder den naam van gemeente Maasbree, vereenigd.

Het dorp *Bree* wordt sedert 1818 officieel *Maasbree* genoemd, ter onderscheiding van het stadje Bree in de Belgische Kempen.

Omtrent het oudst verleden dezer plaats is ons niets bekend.

Wij weten ook niet of de adellijke families van Brede en van Gelder, welke in het bezit van het riddermatig huis Bree geweest zijn, te Bree heerlijke rechten bezeten hebben.

Bree werd eerst in 1674 als heerlijkheid verkocht aan genoemde familie van GELDER van Arcen, die in het bezit ervan bleef tot aan de Fransche Revolutie (1).

Het wapen van het adellijk geslacht van Gelder hebben wij uitvoerig bij de behandeling der gemeente Arcen en Velden beschreven.

De kerkpatrones van Bree (Maasbree) is de H. Aldegundis.

---

(1) Men verg. ED. ROSENKRANZ, in *De Maasgouw*, Jaarg. 1890, p. 70, 71. 74 en 76.

Den 23 Juni 1412 en 24 Juli 1433 verklaren „gemeine scepenen toe Brede" dat zij „op dese tyt selver gheinen scependoms segel en hebben" (1).

Het zegel der schepenbank, uit de XVIe eeuw, door schout en schepenen der „heerlycheyt Bree", „onse gewoonlycke segelen" of ook wel „onszen ghemeynen schependombszegel" of „onsen gemeenen heerlicheyts gerichts segel" betiteld, bevat het beeld der kerkpatrones, de H. Aldegundis, abdis, staande van voren, houdende in de rechterhand een kromstaf buitenwaarts gekeerd, in de linker een boek, naast haar rechts een schild, beladen met een adelaar; links van de Heilige bevindt zich eene kerk, waarop in het midden een torentje. Het randschrift luidt: S TOT KERSPEL BREE. ALDEGUNDIS. Midd. 3.7 c.M. (2).

Dit schild met adelaar is misschien eene herinnering aan het wapen der familie Bree, die het slot bezeten heeft, doch die in de ons bekende zegels, niet één, maar drie adelaars, geplaatst 2 en 1, in haar wapen voerde.

Het aloude kerspel *Blerick*, dat men voor het Romeinsche *Blariacum*, voorkomende op de kaart van Peutinger, houdt (3) wordt reeds vermeld in eene oorkonde, op het einde der 8e eeuw, door Alberik uit de Maasgouw uitgevaardigd.

Genoemde Alberik schonk bij deze oorkonde verschillende goederen aan het klooster te Fulda (4).

Het thans verdwenen kasteel te Blerick, gelegen tegenover de hoeve, Groot-Boerlo genaamd, werd in 1577 verkocht aan de familie Schenck van Nydeggen.

De bezitters ervan, uit deze familie, voerden den titel van heer van Blerick.

---

(1) Doos, get. *Venlo*, in het Rijksarch. in Limb. en doos, get. Kl. der Kruisheeren te Venlo, eveneens in het Rijksarch. in Limb. aanwezig.

(2) V. D. BERGH: *Beschrijving der Nederl. Gemeentezegels*, p. 64.

Het hangt o. a. aan akten van 30 Dec. 1621, 30 April 1697 en 11 Oct. 1690, berustende op het Rijksarchief in Limburg, in de doos, get. *Maasbree*. De zegels zijn echter geschonden.

(3) Zie over: *La station romaine de Blariacum*, JOS. HABETS, in de *Publ.* etc. *du duché de Limb* t. XVIII, p. 249-255.

(4) SLOET: *Oorkondenboek*, t. I, p. 23.

Evenals Bree werd ook Blerik in 1674 door den Koning van Spanje als heerlijkheid verkocht. Aankooper was Jan Godfried Adam van HASELHOLTZ van STOCKHEM (1).

Deze laatste naam slaat, naar men beweert, op het landgoed Stockum bij Eupen, eene bezitting dezer familie (2).

Haselholtz voerde als wapen : van keel, bezaaid met biljetten, waarover heen een keper van goud.

Maria Alexandrina, dochter van den gemelden Jan Godfried Adam, huwde met Jan Bertram van LAER en bracht de heerlijkheid in dit geslacht (3); wapen: in azuur zeven lelies van zilver, 3-3-1.

Kort daarop vinden wij de heerlijkheid in tweeën gesplitst. Terwijl de eene helft nog in 1731 door een afstammeling der familie van Laer (4) werd verheven, werd in 1715 reeds met de andere helft beleend Johanna Maria van Dorth de Varick, weduwe van Johan Adriaan ROMER, in naam van den onmondigen Johan Jacob Renier ROMER (5). In 1722 wordt op verzoek van genoemde weduwe van Dorth van Varick, Frans Gerardt RUYS, raad van het hof te Venlo, met de helft der heerlijkheid beleend. De familie Ruys, waarvan de tegenwoordige Commissaris der Koningin in deze provincie een afstammeling is, bleef in het bezit van Blerick tot aan de Fransche Revolutie. De familie Ruys voert als wapen: in zilver eene vijfbladerige roos van azuur, geknopt en gepunt van goud.

Kerkpatroon is de H. Lambertus, bisschop en martelaar.

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1883, p. 854.

(2) *Ibid.*

(3) *Ibid.*, en Jaarg. 1879, p. 173. Men vergel. ook *Publ. de Limb.*. t. VII, p. 275.

(4) Het wapen : een plant of boom met takken, beschreven in noot 1 op pag. 275 van dl. VII der *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, behoort waarschijnlijk aan de familie van Laer, stammende uit Echt of Ohe en Laak, waarvan meer dan eens afstammelingen in het bezit zijn geweest van een schout- of drossardampt.

(5) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 169 en 172. Het wapen van Romer, volgens de zegels van Caspar uit 1651 en van Adam Gilis uit 1704-1729, beiden rechters te Venlo, vertoont een steigerend paard met opgeheven staart. Zie *De Maasgouw*, Jg. 1882, p. 667 en 672.

Den 24 Augustus 1557 bezat de ‚dyngebanck" van Blerick „genen scependoms zeghel" (1).

Het zegel der bank uit het jaar 1621, dus vóór dat Blerick als heerlijkheid werd verkocht, vertoont het beeld van den kerkpatroon, naar rechts gewend, houdende in de linkerhand den kromstaf, in de rechter aan een lint een schildje, beladen met een omgewend springend en gevleugeld hert. Omschrift: S. SCABI. S. LAMBER. EPISC. PATRO. BLEREN. Midd. 3.5 c.M. (2).

Den oorsprong van het gevleugeld hert in het wapenschildje op het zegel kunnen wij niet met zekerheid verklaren. Mogelijk is het, dat de stichting van het beneficie van St. Hubertus in de kerk te Blerick, in 1223, door Otto van Born, die het patronaatrecht der kerk bezat (3), hieraan niet vreemd is.

De H. Hubertus, die bijzonder als patroon der jacht vereerd wordt, voert als symbolieke figuur de afbeelding van een hert naast zich.

Baerlo was voorheen eene oude heerlijkheid.

Het slot werd in 1326 door Goyart van Kessel als een „borgleen" verheven, ten leenhove van Gelder. Eene halve eeuw later was het slot en vermoedelijk ook de heerlijkheid in het bezit van het geslacht van BAERLO; wapen: in azuur eene lelie van zilver.

Heeren van Baerlo noemden zich leden uit de navolgende families: van MONTFORT, wapen: in zilver drie antieke molenijzers van keel, 2 en 1, of ook wel: geschakeerd van zilver en

---

(1) Archief van het klooster van Maria-Weyde te Venlo, in het Rijksarchief te Maastricht.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1, p. 131, 152 en 165. Men vergel. ook de afbeelding van dit zegel in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 242. Er staat echter foutief BLERI in plaats van BLEREN, terwijl er het hert zonder vleugels en dus onjuist is voorgesteld. Dit blijkt o. a. uit een exemplaar, hangende aan eene akte van 29 Jan. 1625, in het gemeente arch. te Venlo aanwezig. Een zelfde afdruk vonden wij nog hangen aan eene akte van 7 Sept. 1708, berustende in het arch. van het kl. van den H. Geest te Venlo, thans in het rijksarch. te Maastricht, waarin het vermeld wordt als den „gemeynen schependombs ende heerlyckheits gerichtszegel"; alsmede een exemplaar vastgehecht op eene akte van 14 Sept. 1764, uit het arch. der Parochiale kerk van Venlo, in het Rijksarchief in Limburg aanwezig. Het wordt in deze laatste akte omschreven als de »gemeentezegel ad cansas".

(3) Zie *Horst* en *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VII, p. 238.

sabel; van DICKBIER de Mierlaer, wapen: in zilver drie ouderwetsche hangsloten van keel, geplaatst 2 en 1; van MERWYCK, wapen: doorsneden, boven negen hermelijnstaarten, 5 en 4, beneden van sinopel (1); van KESSEL, wapen: zie *Kessel;* van EYLL; wapen: in azuur eene lelie van goud; van LAER d'HOENLO, wapen: zie hierboven onder *Blerick;* van HOLLOGNE, wapen: gedwarsbalkt van zilver en azuur uit dertien stukken, over alles heen een enkelstaartige, getongde en geklauwde leeuw van keel; van de POLLART, wapen: in goud, bezaaid met blokjes van sabel, een leeuw van sabel, getongd van keel; van HATTART van de VELDE, wapen onbekend; van de BIERENS, wapen: in sabel drie valken van goud, gebekt en gepoot van zilver; van ROE d'OBSINNICH, wapen: in keel een St. Andrieskruis van zilver; van d'OLNE, wapen: gevierendeeld, elk kwartier gedammasceerd, I in goud een halve adelaar van sabel, uitkomende uit de deelingslijn; II in keel een schuinsrechts geplaatste, in 't midden gebrokene hellebaard van azuur, gesteeld en gekwast van goud; III in sabel drie eenden van zilver, 2 en 1; IV in zilver eene paalsgewijze geplaatste strijdkolf, met steel van goud en achtpuntige knots van ijzer, gepunt van azuur; van den koning van PRUISEN; van ERPHOLT, wapen: in sabel een St. Andrieskruis; geschakeerd van zilver en keel.

De heerlijkheid werd vaak door twee en zelfs een oogenblik door drie personen van verschillende familiën bezeten.

Men zie voor de geschiedenis van de heerlijkheid Baerlo en hare bezitters de onlangs verschenen studie van de hand van den heer Henri de l'Escaille (2).

Baerlo was tevens de zetel van een leen- en cijnshof. Onder het bestuur der leden uit het geslacht de Bierens (1690-1750) verkreeg het een zegelstempel, versierd met de hierboven beschreven wapenfiguren dezer familie, in een renaissance schild, vastgehouden door twee leeuwen als schildhouders en gedekt door eene kroon met drie fleurons; het omschrift in drukletters luidt: SIG. CURIAE FEODALIS ET CENSALIS DE BAERLO. Midd. 3,5 c.M. (3).

---

(1) Zie *Broeckhuysen.*

(2) *La Seigneurie de Baarlo,* in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XXXIII, 1896–1897, p. 215 v.v.

(3) Afbeelding ervan bij de l'Escaille, *op cit.*, p. 282.

Het patronaatrecht der kerk behoorde aan den bezitter der heerlijkheid.

Kerkpatroon is de H. Petrus.

In het jaar 1502 was het schepengerecht van Baerlo niet in het bezit van een eigen zegel.

Aan charters van de jaren 1650, 1670, 1673 en 1683 hangt het „gemeynen schepenampts zeghel". Het vertoont het beeld van den H. Petrus, staande van voren, houdende in de linkerhand een sleutel met den baard naar boven gekeerd en in de rechter een schild, beladen met een naar links springend hert. Omschrift: S. SCABI. S. PETR. PATRO. BARLO. Midd. 3 c.M. (1).

Geen der regeerende geslachten te Baerlo, voor zoover wij hebben kunnen nagaan, heeft een wapen gevoerd, gelijk aan dat, waarvan de H. Petrus als schildhouder is voorgesteld. Wij kunnen de aanwezigheid van het hert niet verklaren.

Bij Koninklijk Besluit van 17 Sept. 1853 werd aan de gemeente Maasbree het volgend wapen verleend (2):

Een schild van lazuur, met een links gaand gevleugeld hert, sommé van een kruis tusschen de hoornen, alles van goud (BLERICK), *parti van keel, met een springend hert van goud, sommé van hetzelfde* (BAERLO), *het chef van het schild van goud met een adelaar van sabel* (BREE).

O. i. ware het, daar de herten op de schildjes niet te verklaren zijn, wenschelijker geweest dat men, ter vereenvoudiging, de kerkpatroons van Blerick en Baerlo als schildhouders had genomen van het blasoen, voorkomende op het zegel der schepenbank van Bree.

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165 en de afb. ervan in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 247. — In de akte van 7 Oct. 1683, berustende in het arch. van het kl. van Maria-Weyde te Venlo, op het Rijksarch. te Maastricht, wordt het vermeld als de « gemeynen schepenampts segel der heerlyckheyt Baerlo".

(2) *Publ.* etc. t. VIII, p. 295.

MAASNIEL.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Maasniel behoorde waarschijnlijk onder de goederen, waarmede Pippijn van Herstal het stift van St. Odiliënberg had begiftigd

Velen meenen dat deze plaats oorspronkelijk Curnilo heette. In dat geval, zou zij, bij diploma van 4 Juni 898, door koning Zwentibold aan de abdij van Essen zijn geschonken (1). Deze overdracht sluit niet de schenking van Pippijn uit. Want onder *Maastricht* en *Susteren* zal men zien, dat koning Zwentibold nogal lichtvaardig met de kerkelijke goederen omsprong.

Deze overdracht heeft dan ook niet haar beslag gekregen, vermits Cornilo ook begrepen was in de tijdelijke ruiling, die bisschop Baldric van Utrecht met den zoon van graaf Rainer aanging, den 24 Juni 943 (2).

In de dertiende eeuw treffen wij de heeren van Cuyk aan als heeren van Maasniel. Sedert dien tijde deelde Maasniel, onder politiek, gerechtelijk en kerkelijk opzicht de lotgevallen van Herten (3) en werd het eveneens bij de vrijheerlijkheid Daelenbroek ingelijfd.

Maasniel was de zetel eener schepenbank, met hooge, middelbare en lage justitie, waaronder ook de gehuchten Asenrade (Asenray), Gebroek en een gedeelte van Leeuwen behoorden (4).

De kerkpatroon is de H. Laurentius, Martelaar.

---

(1) LACOMBLET, t. I, p. 44.

(2) Mr S. MULLER Fz: *Het oudste Cartularium van het Sticht Utrecht.* p. 48. — SLOET, t. I, p. 79. — M. WILLEMSEN, in *Publ.* etc. *du duché de Limb..* t. XXIII, p. 167.

(3) Zie *Herten.*

(4) J. B. SIVRÉ, in *Publ.* etc. *du Limbourg*, t. XXVI, p. 78.

Op den zegelstempel der schepenbank, uit het begin der XVIIe eeuw, komt de beeltenis van den kerkpatroon voor, staande van voren, het hoofd omgeven door een stralenkrans, houdende in de rechterhand, bij den steel, een rooster, en met de linker een boek tegen de borst; vóór hem staat een gevierendeeld wapenschild, waarachter hij meer als ten halven lijve te voorschijn komt, 1 en 4, eene lelie, 2 en 3, drie dwarsbalken. Omschrift: SEGIL DER SCHEPE. VA. MAISNIEL. Midd. 3, 3 c. M.

Afdrukken van dezen zegelstempel hangen nog aan charters uit de jaren 1742, 1743 en 1753 (1).

Het wapen, dat op de zegels is afgebeeld, is dat der familie van Vlodrop, wapen: zie *Vlodrop*, die in 1457 de vrijheerlijkheid Dalenbroek in pand, en van 1464 tot 1565 in eigendom gehad heeft (2).

Tot nog toe zijn door het Gemeentebestuur geene stappen gedaan, om het oude zegel der schepenbank als wapen te mogen voeren.

---

(1) Orig. zegel van 1620 in de verz. zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg. De beschrijving door V. d. BERGH, in zijne *Vroegere Nederl.* gemeentez. is onjuist. Zegel van 1743, zie *De Maasg.* Jaarg. 1879, p. 199. Omschrift is niet juist. De zegels van 1742 en 1753, hangen respectievelijk aan charters van 20 Febr. en 8 Mei van deze jaren, waarin zij als „ampts zegel" en „gemeynen ampts segel" vermeld staan.

(2) J B. SIVRÉ: *Op. cit.*, p. 89, v. v.

MAASTRICHT.

(Arrondissements- en Kantonsplaats.)

Maastricht is het aloude Trajectum superius, in tegenstelling met Utrecht, het Trajectum inferius.

Het lag binnen de grenzen van den stam der *Tungri.*

De H. Servatius, die zich te Tongeren niet veilig achtte, bij den inval der Hunnen, verplaatste in zijne laatste levensjaren, zijn bisschopszetel naar Maastricht, alwaar hij in 384, n. Chr., overleed.

Gedurende ongeveer drie honderd en vijftig jaren bleven er zijne opvolgers gevestigd.

Zoodra de Romeinsche Keizers het christendom omhelsd hadden, schonken zij aan de geestelijken vrijstelling van vele reëele en personeele lasten (1).

Bovendien verleende Constantijn-de-Groote aan de bisschoppen rechtsmacht over hunne onderhoorige geestelijken, in personeele en reëele zaken. Ook onderwierpen vele leeken hunne geschillen aan den bisschop, als scheidsrechter (2).

De Franken, die aan de Romeinen in deze gewesten opvolgden, eerbiedigden dezen toestand. Hunne christen koningen breidden deze vrijstelling en macht nog uit, door de instelling van territoriale immuniteiten, zij richtten deze territoriale immuniteiten op niet slechts ten voordeele van bisdommen en abdijen, maar ook van machtige leeken (3)

---

(1) ALFRED RAMBAUD: *Hist. de la civilisation Franç.*, (7me Edit.) t. I, p. 71.

(2) *Ibid*, p. 72. Men vergel. ook K. F. EICHHORN: *Deutsche Staats- und Rechtsgesch.* t. I, p. 276, V.

(3) EICHHORN: *Ibid.*, p. 250, 404.

Aanvankelijk had de bezitter van zulke immuniteit de rechtsmacht over zijne hoorigen, in dit gebied. Ontstond er geschil tusschen een vrije en een onderhoorige, dan moest de bezitter der immuniteit den hoorige vertegenwoordigen en verdedigen voor den koninklijken rechter (1).

Allengskens werd de macht in de immuniteit uitgebreid, en kwam de correctioneele en lage civiele justitie in handen van den bezitter der immuniteit. De crimineele en de hoogere civiele justitie werd uitgeoefend, namens den koning of keizer, door een voogd (advocatus), die aan de immuniteit vreemd was (2).

Toen omstreeks 668 de H. Lambertus den bisschoppelijken zetel in bezit nam, bezat het bisdom van Maastricht reeds menig gebied met immuniteit. Hij zelf erfde van zijn vader het dorp St. Pieter, dat door de gunst der vorsten eveneens eene vrijheid was. De Heilige Lambertus vermaakte dit gebied met immuniteit aan zijne opvolgers op den bisschoppelijken zetel. Deze bleven dan ook heeren van St. Pieter tot aan de Fransche Revolutie.

Ook het bisdom, als zoodanig, was met immuniteit begiftigd. De taak van den bisschop werd daardoor niet vergemakkelijkt.

In de stad Maastricht bevond zich derhalve de justitie van den bisschop over zijn gebied binnen de wallen en over zijne onderdanen, (familia), geplaatst tegenover die van den graaf, den ambtenaar van den koning, of liever van Pippijn van Herstal.

Zoowel te Maastricht als in de vrijheid van St. Pieter kwam bovendien een ander machtig heerschap, als voogd, den vorst vertegenwoordigen, telkens als er crimineele, of hoogere civiele zaken te berechten vielen.

Gelegenheid tot botsing ontbrak er dus niet.

Waarschijnlijk om de handen meer vrij te hebben, verlegde de H. Hubertus zijn bisschopszetel, in 722, naar het toenmalig dorpje Luik, de plaats waar zijn voorganger, de H. Lambertus, in 709, den marteldood ondergaan had.

Na dien tijd ontwikkelden zich de wereldlijke en kerkelijke immuniteiten, ten gevolge van het feodale stelsel, tot souvereine staatjes en staten, onder de suzereiniteit van den Keizer.

---

(1) *Ibid.*, p. 250.
(2) Zie *Meerssen*.

Binnen de wallen van Maastricht kreeg die ontwikkeling een eigenaardig karakter, doordat de onderdanen van den bisschop van Luik er met die van den keizerlijken graaf eene gemengde bevolking vormden.

Hier zij opgemerkt, dat die wallen zich niet verder uitstrekten dan tot aan de oostzijde van het Vrijthof en ten westen tot aan de Groote Staat; verder omsloten zij een gedeelte van het tegenwoordige Wijk.

Die wallen werden te eng voor eene steeds toenemende bevolking.

Zij verdwenen langzamerhand, en de bevolking verspreidde zich aan de buitenzijde van het oude municipium.

Het cardinale punt voor het gezag van den bisschop van Luik bleef steeds de oude Lieve Vrouwekerk, met haar kapittel.

De Maastrichtsche burgers, die rechtstreeks den keizer tot souverein hadden, werden bestuurd door den gouwgraaf.

Wel-is-waar, gaf in 1204 keizer Philips II van Zwaben (1) de stad Maastricht erfelijk in leen aan den hertog van Brabant. Doch dat hieronder de rechten van den bisschop van Luik niet begrepen waren, bewijst het feit, dat, toen in 1222 keizer Frederik II de schenking van 1204 andermaal bekrachtigde, de prins-bisschop van Luik, Hugo de Pierrepont, er geen bezwaar in zag, om ze als getuige mede te onderteekenen.

In 1229 werd de stad, die, zooals wij zagen, zich buiten de enge grenzen van het oude Municipium had uitgebreid, ommuurd.

Sporen van deze wallen bestaan nog aan het Grachtje, tusschen de St. Pieter- en Tafelstraat; verder ten westen van de Bogen, en aan de Groote Gracht (2).

De keizerlijke ambtenaar werd te Maastricht, sedert 1204, vervangen door een ambtenaar van den hertog van Brabant. Deze stelde er een voogd aan. De titel van burggraaf had beter beantwoord aan de onbeperkte macht, waarmede deze plaatsvervanger van den hertog bekleed was. Gelijk de landvoogden der zestiende eeuw, stond deze voogd aan het hoofd der civiele, rechterlijke en militaire administratie der stad.

---

(1) Men vergel. *Meerssen.*

(2) In 1299 werden de wallen andermaal verder uitgezet.

Het schijnt dat de bisschop van Luik hem ook als zijn voogd erkende, doch slechts als voogd, echter (niet in civiele zaken der justitie,) in de oude beteekenis van het woord (1).

Ten einde alle botsingen te voorkomen, meenden de prins-bisschop en de hertog niet beter te kunnen doen dan in gemeenschappelijk overleg de traditioneele costumen over de tweeheerigheid te codificeeren, opdat de keuze en de bevoegdgeid der respectieve ambtenaren meer aan vaste regelen zouden gebonden worden.

Zoodoende ontstond in 1283 de *Oude Caerte*, die als de Grondwet van het tweeheerig Maastricht kan beschouwd worden.

Het spreekt van zelf, dat deze grondwet niet alle gevallen, die zich konden voordoen, had kunnen voorzien. Nieuwe moeielijkheden voerden tot eene nadere overeenkomst in 1297. Toen werd, o. a. bepaald, dat de kinderen steeds tot de nationaliteit der moeder zouden behooren. Eindelijk werd nog eens eene verklaring van de Oude Caerte gegeven in 1356. Zij wordt genoemd de *Doghter-Caerte*.

Nu zullen wij nagaan, welke wijzigingen in het tweeheerig Maastricht ondergaan hebben: 1° de Indivise Raad, 2° het Indivise Lage Gerecht, 3° het Luiksche Hooggerecht of de Luiksche schepenbank, 4° het Brabantsch Hooggerecht of de Brabantsche schepenbank, 5° Commissarissen-Instructeurs en 6° Commissarissen-Deciseurs.

Daarna zullen aan de beurt komen: 8° de kerk en het kapittel van O. L. Vrouw, 8° de kerk en het kapittel van St. Servaas en 9° de Vroenhof. Deze laatste drie instellingen behoorden niet tot de tweeheerigheid.

§ 1. De Indivise Raad.

In 1243 wordt reeds melding gemaakt van een *Gemeentehuis*, dat opgericht was door toedoen zoowel der Luiksche als der Keizerlijke burgers (2).

---

(1) Zie *Meerssen*.— De macht van den voogd werd later door den hertog merkelijk besnoeid. Het voogdambt werd toen een baantje dat als leen verpand werd.

Men vergel. A. PERREAU: *L'avouerie de Maestricht*, in de *Annales de l'Acad. de Belgique*, t. VI, p. 311, v. v.

(2) „Item domus communitatis in Trajecto est edificata de pecunia, tam hominum episcopi quam Imperii". Mr G. D. FRANQUINET: *Inventaris van het Kapittel van O. L. Vrouw*, t. I, p. 26.

Den indivisen Magistraat of Raad vonden wij het eerst uitdrukkelijk vermeld in eene acte van 26 Maart 1338 (1).

In 1372 werd hij op breeden voet georganiseerd.

De hertog en de bisschop kwamen toen overeen over de volgende punten:

ieder hunner zou zes burgers zijner nationaliteit tot raadslieden benoemen; de brabantsche burgers zouden 24 ingezetenen hunner nationaliteit tot candidaten kiezen; de brabantsche schout zou uit deze candidatenlijst er 6 uitkiezen tot raadsleden; van luiksche zijde zoude men hetzelfde doen; dan zou de brabantsche schout uit het twaalftal brabantsche raadsleden er een tot burgemeester kiezen; van luiksche zijde zou hetzelfde geschieden; de duur van het mandaat was slechts van één jaar; vermelde leden zouden met de beide schouten en schepenbanken den Indivisen Raad uitmaken.

Reeds in 1379 kwam hierin verandering. Toen werd door de twee souvereine heeren bepaald, dat de brabantsche onderdanen, evenals die van den bisschop, jaarlijks zouden kiezen, „met het meeste gevolg" der gemeente van de ambachten, acht gezworen raadsleden en een burgemeester, (n.l. zoowel van brabantsche als van luiksche zijde) (2).

Het *Oud-Privilegie*, (23 October 1413), bracht de ambachten op dertien. Iedere nativiteit dezer gezamenlijke ambachten zou jaarlijks vier gezworen raadsleden, een burgemeester en een paymeester kiezen. Ieder ambacht zal op dienzelfden dag (1 October) een „raetsman" kiezen, die de belangen van het ambacht zal voorstaan: bovendien „suelen die raetslude (der ambachten) dat jair lanc bi den burgemeesteren ende gesworen rade gaan ende helpen raden" (3).

Het *Nieuw-Privilegie* (11 Mei 1428) reageerde tegen den rechtstreekschen invloed der gilden op den Raad (4).

Ieder der beide heeren zal acht ingezetenen zijner nationaliteit in de stad benoemen. Uit dit zestiental kiezen er de burgemees-

(1) Mr G. D. FRANQUINET: Inv. O. L. V. t. I, p. 104.

(2) Over de omvangrijke bevoegdheid van den Indivisen Raad raadplege men H. P. H. EVERSEN: *Statutenboek* van *Maastricht*, van het jaar 1380, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. III, p. 252, v. v.

(3) *Ibid.*, p. 338.

(4) De democratie had tot anarchie gevoerd. Men vergel. H. P. H. EVERSEN in *Public.* etc. t. XVI, p. 14, v. v.

ters en gezworenen acht; van elke nativiteit vier. Deze acht commissarissen, voor hun leven benoemd (1), zullen elk jaar op den 30 September voor elk ambacht een meester of gouverneur kiezen. 's Anderendaags zullen deze gouverneurs overgaan tot de verkiezing van twee burgemeesters, acht gezworenen en twee paymeesters; de helft van elke zijde.

Ook de gouverneurs der gilden bleven, evenals van de „raetslude" in het Oud-Privilegie gezegd wordt, voortgaan met „den rade te helpen raden".

Reeds den 17 Juli 1428 brachten de gouverneurs de bezwaren der gilden in den Raad over den prijs van het bier.

Luidens dezelfde Raadsverdragen verzamelden zich in 1437 alle de gilden vóór de Hal (2). De gouverneurs vernamen hunne meeningen en maakten ze in den Raad kenbaar.

Sedert 1430 maken de Raadsverdragen melding van 23 gilden of ambachten.

In 1488 vinden wij melding gemaakt van den Breeden Raad.

De Indivise Raad werd aldus genoemd, wanneer, behalve de

---

(1) Over het aanvullen der ontstane vacaturen, zie § 5.

(2) In de Hal (de Lakenhal) hield de Indivise Raad zijne vergaderingen, wanneer te zelfdertijd de ambachten (gilden) door tusschenkomst hunner gouverneurs, hun gevoelen aan den delibereerenden indivisen Magistraat wilden mededeelen. De ambachten schaarden zich dan rondom de Hal. De gouverneurs dienden dan als berichtgevers tusschen de ambachten en den Raad. De Hal lag op de Markt, waar zich thans het (Nieuw) Stadhuis bevindt. Anders werd de vergadering gehouden op de Landscroon, het huis in de Groote Staat, waar ook het laag gerecht zijne zittingen hield. Zoo lezen wij in een Raadsverdrag: „Op Goensdage XIII dage Januarij (1461) waere vergadert in der Lanscrone achter optie raetscamer: Burgemeister, geswoeren ende gemeyne raet, ende dair bij die scoutiten ende scepenen van beiden gerichten, ende vole notablen burgeren vander stat, die voer jaeren dickwyle inder regiment vander stat geweest syn, ende ouch die guede mannen van den VIII commissarissen, gelyc die namen eyn deil hir nagescreven syn. Die welke ende vele ander burgeren gebeden ende versuecht waeren in den Raet te comen". Deze vergadering was belegd, om eene beslissing te nemen in zake een „scietspele" dat de gezworen schuttersgilden wenschten te houden, met medewerking van verscheidene vreemde vereenigingen. Die van Maastricht hadden daartoe van de beide souvereinen verlof gekregen, doch van de ambachten welke zij geraadpleegd hadden, waren er van de drie en twintig, negen tegen. Dit had tot twisten aanleiding gegeven. De raad besliste in vermelde vergadering, dat het schuttersfeest niet mocht plaats hebben. De gezworen schutters stoorden zich echter niet aan het besluit van den raad en hielden toch hun schutterscontours.

gewone leden en de gouverneurs der gilden, ook de notabelen der stad werden opgeroepen. Een voorbeeld ervan biedt noot 2 der vorige bladzijde aan.

De Indivise Raad, gewoonlijk de Magistraat genoemd, voerde niet slechts de stedelijke administratie en het beheer der financiën, maar hij vaardigde ook politie-verordeningen uit, legde boeten op, zelfs verbanning, en zorgde voor de veiligheid der stad en voor de handhaving der privilegiën.

Na de reductie van Maastricht, in 1579, door Parma, gingen het jaar daarna de twee heeren over tot eene reorganisatie van den Raad.

De ambachten behielden wel hun wettig bestaan en huo oud huiselijk bestuur, maar zij werden van alle deelneming aan de stadsregeering uitgesloten.

De acht commissarissen, eertijds door het Nieuw-Privilegie ingevoerd, werden op vier teruggebracht; twee van elke zijde.

Zij verloren hun administratief karakter en fungeerden voortaan als Commissarissen-Instructeurs, ten behoeve der Commissarissen-Deciseurs.

De vier Commissarissen-Deciseurs, twee van elke zijde, die tot 1644 telken jare, en daarna om de twee jaren, namens de twee heeren overkwamen, vernieuwden alsdan, op den 1 Augustus, de Wet (den Magistraat).

De Magistraat, dien zij dan aanstelden, bestond uit 28 personen, n. l. de beide burgemeesters, de beide schouten, veertien schepenen, acht gezworenen en twee paymeesters of thesauriers, van iedere nativiteit de helft.

Na de inneming van Maastricht, in 1632, door prins Frederik-Hendrik, tot aan de Fransche Revolutie, waren de leden van brabantsche zijde steeds protestanten, met uitzondering evenwel van de fransche occupatie van 1674 tot 1678 (1).

De Indivise Raad was de eigenlijke bezitter van het stadswapen.

In art. 18 van de *Oude Caerte* (1283) vinden wij melding ge-

---

(1) Voor de benoemingen die Lodewijk XIV, als brabantsch medeheer van Maastricht, voor deze stad deed, gebruikte hij het volgend zegel: Een renaissance schild, beladen met de fransche leliën, 2 en 1; het schild gedekt door eene koningskroon, omschrift: LE SEAV DV CONSEIL SOUVERAIN DE SA MAI. EN BRABANT-MASTRECHT.

maakt van een „teyken der stadt Triecht", dat dienen moest om de koren- en andere maten te merken. Met dit „teyken" der stad zal wel de stadsster bedoeld zijn (1).

Diende de stadsster behalve tot waarmerk van maten, ook tot zegelstempel van den indivisen Magistraat, vóór de reorganisatie van 1372? Het schijnt van niet. Om de charters en oorkonden door hem uitgevaardigd, te bevestigen, gebruikte hij vóór dien datum de zegelstempels der beide schepenbanken der stad (2).

In het *Oud-Privilegie* van 23 October 1413 vinden wij echter van een afzonderlijken zegelstempel van den Magistraat melding gemaakt. Bij art. 22 van dit privilegie wordt n. l. het volgende bepaald: — „Item die burgermeesteren suelen de segel van onser stat van Tricht hebben ende *voirtaen* behouden, met vuegen, dat se gheen brieve daer mede besegelen suelen van zaken, die enichsins syn of wesen mogen, sonder argelist, tegen onse heerlicheid; noch oec enige brieve besegelen van lijfpenciën te vercopen op onse voirscr. stat, noch erfrenten der selver onser stat toebehorende, noch van ander jairlicschen last, daer onse stat van Tricht met beswaert worde, dat vercopen, die bezwaringe ende last en geschieden dan bi weten ende consent van onsen schepenen ende onser stat van Tricht gemeynlic" (3).

De zegelstempel waarvan in dit artikel van het *Oud-Privilegie* sprake is, is thans het eigendom van den heer Baron de Crassier te Luik.

Dat de burgemeesters, zooals het artikel bepaalt, den zegelstempel *voirtaen* zullen hebben en behouden, alsmede uit het karakter

---

(1) In 1253 zegelt Manegoldus, schepen der stad Maastricht, met eene vijfpuntige ster en in 1263 zegelt zekere Daniel, eveneens schepen der stad, met drie vijfpuntige sterren, 2 en 1.

(2) Charter van 1338, 26 Maart. Zie Mr G. D. FRANQUINET: Inventaris van het Kap. van O. L. Vr., t. I, p. 104, v., en het charter van 23 April 1349, berustend in het arch. van het Kap. van St. Servaas te Maastricht: „Voeght, schoutitten, scepene, raetsluyde ende geswoeren beyde der gherichten derre stadt Tricht" sluiten eene overeenkomst met het Kap. van St. Servaas te Maastricht over de noodige herstellingswerken aan de Maasbrug. Ook aan deze akte hingen behalve het zegel van het Kap. van St. Servaas, die van het Luiksch en van het Brabantsch gerecht.

(3) H. P. H. EVERSEN, *op. cit.*, p. 355.

van den stempel zelven, meenen wij te mogen besluiten, dat hij op het einde der XIVe eeuw vervaardigd werd.

Een origineele afdruk ervan hangt aan eene oorkonde van 20 Juni 1423, uitgevaardigd door den Indivisen Raad der stad Maastricht (1).

Het vertoont twee rijkbewerkte Gothische nissen, naast elkaar geplaatst, in een rand van aaneengesloten halve cirkels, (ter weerszijde van iedere nis zijn er zes zichtbaar); het veld van het zegel is bezaaid met sterretjes; in de rechternis ziet men de beeltenis van den H. Lambertus, staande van voren, in bisschoppelijk gewaad gekleed, houdende in de rechterhand een bisschopsstaf en in de linker een boek; rechts van den Heilige staat de perroen (2) van Luik; in de linker nis bevindt zich het beeld van den H. Servatius in bisschoppelijk gewaad, eveneens van voren, staande op den draak, welke aan zijne voeten ligt, houdende in de opgeheven rechterhand een sleutel met den baard naar boven en binnenwaarts gekeerd, links van dezen Heilige, tegen de kolom van de nis, is het blazoen van Brabant-Limburg aangebracht dat hij met de linkerhand van onderen vasthoudt; onder in den voet van het zegel, in het midden der beide nissen, merkt men een wapenschild op, beladen met eene *vijfpuntige ster*, ééne der punten naar boven gericht.

Omschrift in gothieke letters: S. COE. TOCIUS. OPIDI. TRAIECTENSIS. AD. CAS. *(sic)*. (Sigillum commune tocius oppidi Trajectensis ad causas).

---

(1) Deze oorkonde berust in het stedelijk archief te Maastricht. Het zegel is vrij goed bewaard gebleven.

(2) De perroen was het kenteeken der justitie van Luik. Op het Vrijthof te Maastricht (hoek Helmstraat,) stond vroeger een perroen, die volgens de eenen in 1229, volgens anderen in 1349, ten tijde van den Roomschen koning Karel den IV, zou opgericht zijn. Deze perroen was geheel van steen; op een rond voetstuk, uit vier treden bestaande, verhief zich eene kolom, gesteund door vier leeuwen en gekroond door een pijnappel, waarboven een bisschopskroon (CH. J. M. RUYS de BEERENBROUCK: *Het strafrecht in het oud Maastricht*, Academisch Proefschrift, Maastr. 1895, p. 109). De leeuwen waren van metaal. Bij raadsbesluit van 10 Nov. 1654 werd besloten ze op het balcon van het dinghuis (tegenwoordig oud-stadhuis genaamd) te plaatsen. In 1795 werd de perroen op het Vrijthof afgebroken (RUYS, *op. cit.*, p. 110).

Volgens eene aanteekening van wijlen den stadsarchivaris H. P. H, Eversen, stond er sedert oude tijden ook een perroen „int midden van 't soo genaemt *paradys*, een hof gelegen binnen den ommeganck van de kerk van O. L. Vrouw". Tevens stonden er perroenen te Bemelen en te St. Pieter.

De stempel, waarmede deze „stat segel ten saecken" werd afgedrukt, was nog in 1555 in gebruik (1).

Zooals men ziet, zijn op dit zegel de beeltenissen van twee bisschoppen aangebracht: rechts de H. Lambertus, als vertegenwoordiger der luiksche jurisdictie en links de H. Servatius, de patroon der stad, als die der brabantsche jurisdictie. Oorspronkelijk voerde het luiksch gerecht de beeltenis van laatstgenoemden Heilige in haar zegel, zooals hij op de oudste zegels van het kapittel van St. Servaas is afgebeeld, houdende in de rechterhand een kromstaf en in de linker een boek. Op het zegel van den Indivisen Raad wordt de beeltenis van den H. Lambertus op dezelfde wijze voorgesteld, hoewel deze Heilige gewoonlijk met een palmtak of met een speer afgebeeld wordt, als symbolen van den gewelddadigen dood, welke een einde aan zijn leven maakte (2). Het brabantsch gerecht daarentegen voerde eerst de beeltenis van den hertog of van den keizer en daarna (omstreeks 1372) de beeltenis van den H. Servatius, ten halven lijve, in het zegel. De H. Servatius is voorgesteld, zooals ons hem het zegel van het kapittel van St. Servaas uit dien zelfden tijd, doch slechts ten halven lijve, te zien geeft.

Zooals wij opmerkten, was dit zegel nog in 1555 in gebruik, doch reeds een twintigtal jaren vroeger, n. l. in 1535 (3), maakten „borgemeister, gesworen ende raedt der stadt Maestricht" eveneens van

---

(1) Het gevoelen van Heylerhoff dat hij reeds in 1334 in gebruik was, deelen wij niet. Het wapen van Brabant-Limburg kan ook dat zijn van een opvolger van hertog Jan III van Brabant. Wij vonden o. a. brokstukken van afdrukken van dit zegel aan de volgende akten: 1475, 19 Aug., in doos get. *Maastricht*, in het Rijksarch. in Limb.; 1488, 15 Sept., in doos get. *Maastr. Gilden, corp.* enz. in *ibid.*; 1522, 19 Juli. in doos get. *Maastr.* in *ibid.*; 1527, 27 Dec, in doos get. *Kap. v. O. L. Vrouw*, in *ibid.*; 1546, 21 Dec., in het stadsarch. te Maastr.; 1555, 27 Dec. in doos get. *Kap. v. O. L. Vrouw* te Maastr. Zie de afb. van dit zegel bij SCHAEPKENS: *Emblèmes municipaux au moyen-âge* in de *Messager des sciences hist. de la Belgique*, année 1851, p. 227 en de beschrijving van dit zegel (1442) bij van den BERGH, *Nederl. Gemeentezegels*, p. 66.

(2) Men vergel. het zegel van het gerecht der stad Luik, uit de XIVe eeuw, waarop hij met een palmtak in de hand wordt voorgesteld, in de verz. op het Rijksarch. in Limburg.

(3) Kap. v. O. L. Vrouw te Maastricht, charter van 22 Nov.

een „cleynen siegel" gebruik, ter bekrachtiging der akten die van hen uitgingen.

Op dit zegel ziet men een engel, naar het schijnt, in zittende houding, met uitgespreide vleugels, die een wapenschild, beladen met een vijfpuntige ster, het schild schuinsrechts geplaatst, van achteren vasthoudt; alles omgeven door het omschrift: SIGILLUM OPIDI TRAIECTEN. AD MISSIVAS. Midd. 3.8 c M. (1). Deze voorstelling komt op nagenoeg alle zegelstempels voor, waarvan de Magistraat der stad zich in het vervolg bediend heeft. Ons zijn o. a. de volgende exemplaren bekend:

1585—1592. Een engel met uitgespreide vleugels, staande ten vollen lijve van voren, rustende met de rechterhand op een schild dat hem, rechts, ten deele halverwege bedekt; met de linkerhand houdt hij een koord op, dat aan de bovenzijde van het schild vastgemaakt is. Omschrift: SIGIL. TRAIECTENSE AD CAVS. 1585 (2).

1585. Een kleine briefstempel. Een engel als schildhouder van het blazoen der stad. Omschrift: TRAIECT. AD MISS. 1585 (3).

1649. Een engel met uitgespreide vleugels, ten halven lijve achter een schild uitkomende, beladen met de stadsster; het schild aan een band vasthoudende Omschrift: S. TRAIEC. AD MISS. (4).

1643—1711. Een engel als schildhouder van het blazoen der stad, met het omschrift: SIGIL. TRAIECT. AD CAUSAS. 1643. Midd. 4 2 c.M.

1772 Een engel met vleugels, ten halven lijve als schildhouder achter het blazoen der stad Maastricht uitkomende; in de uitgestrekte armen houdt hij een lint vast dat aan het schild bevestigd is, met het omschrift: SIGILLUM AD LITERAS MOS. TRAIECT. Midd. 3.8 c.M. (5).

---

(1) Akte van 22 Nov. 1535, in het arch. v. het kap. v. O. L. Vrouw te Maastr.; 1538 in *ibid.*; 1546, 14 Juli, in *ibid.* en 1554, 30 Sept., in doos get. *Hocht*, in het Rijksarch. in Limb.

(2) Dit zegel hangt aan eene akte van 1592, 20 Juni, in het archief van het Kap. van O. L. Vrouw in het Rijksarchief te Maastricht.

(3) Reg., get. *Collectanea*, op het stadsarch. te Maastricht.

(4) Dit zegel is gedrukt op een brief van „hoochschouteten, schepenen ende raedt der stadt Maestricht", geadresseerd aan den schout der heerl. Mheer. Zie doos get. *Mheer* in het Rijksarchief in Limb.

(5) De origineele stempel is aanwezig op het raadhuis te Maastricht.

18e eeuw (1): als het vorige, met het omschrift: SIGILLUM AD LITTERAS. Ovaal, 4 op 3.5 c.M. (2).

Den 15 Sept. 1819 werd, bij Koninklijk Besluit, aan de gemeente Maastricht het navolgende wapen verleend:

Een rood schild, beladen met eene vijfpuntige ster van zilver; het schild van achteren vastgehouden door een engel en gedekt door eene kroon van goud (3).

Wij meenen, dat het hier de plaats is, een enkel woord te zeggen over den oorsprong van het wapen der stad Maastricht.

Zooals wij hiervoor opgemerkt hebben, bezat de stad in 1283 reeds een bepaald „teyken", waarvan zij zich bediende om de maten te merken. Dit teeken was naar ons gevoelen de stadsster.

Door Heylerhoff e a. wordt de aanwezigheid van de ster in het blazoen van Maastricht als volgt verklaard.

Aan den oever der Maas, ter plaatse waar thans de Augustijnen-

(1) Op het Rijksarchief berust een stempel in koper, waarop voorgesteld zijn twee schilden, dat ter rechter zijde met het wapen van den prins-bisschop van Luik, uit het huis van Beieren, dat ter linker met dat van de Staten-Generaal; in den schildvoet, tusschen beide wapens, de vijfpuntige ster. Zonder omschrift.

Deze stempel werd onder het bestuur van Joseph Clemens van Beijeren vervaardigd. Wij lezen ten minste in eene raadsnotule van 11 Mei 1714, dat Jacobus Rompen bij rekwest zich tot den Raad gewend heeft, „vertoonende, hoe dat hij tot dienste van Z.Ed. Achtb. gegraveert heeft vier segels, met de wapens van beyde genadige Heeren en Princen, alsmede deser stadswapen, waermede hij ten minste verdient hadde acht pattacons." De Raad gelast den peimeester Bogard hem de som van acht pattacons uit te betalen, op voorwaarde dat, zoo er nog iets aan de stempels mocht ontbreken, hij dit, volgens gedane belofte, gratis zou verbeteren.

Later werd een nieuwe stempel, in denzelfden vorm, vervaardigd. Hij is thans nog op het raadhuis aanwezig en vertoont de wapens van den prins-bisschop van Luik, Georgius Lodewyk van Berghen en van de Staten Generaal; onder de beide wapens eene ster. Van Berghen was van 1724—1743 bisschop van Luik, zoodat de stempel tusschen die jaren moet vervaardigd zijn.

(2) De origineele stempel is aanwezig op het raadhuis te Maastricht.

(3) De teekening in het werk van Bon D'ABLAING van GIESENBURG geeft het schild zonder kroon, de engel daartegen staat op een terras van sinopel.

kerk staat, bevond zich oudtijds eene kapel, toegewijd aan de H. Maagd, onder den naam van Beata Maria ad Littus (1). De nabijgelegen Mariastraat heeft er haar naam aan ontleend. In deze kapel stond een beeld, dat onder den naam van STELLA MARIS, door de schippers druk vereerd werd. Op de borst zou het een ster met vijf punten gedragen hebben (2). Aan dit beeld met ster zou het wapen der stad Maastricht zijn ontstaan te danken hebben. Tot staving van zijn gevoelen haalt Heylerhoff eenige verzen aan uit een Latijnsch gedicht van Johan Placentius, een dominicaan uit het klooster te Maastricht, uit het jaar 1520, waarin deze het wapen van Maastricht verheerlijkt. Tevens geeft Heylerhoff de afbeelding van een steen die zich op de poort eener schuur van een molen te Rothem (Meerssen) bevond.

De voorstelling van het wapen is, zooals Placentius die beschrijft: het staande beeld van eene jonge maagd, het hoofd omgeven door een stralenkrans, getooid met een langen haardos en iets dat op eene kroon gelijkt er op dragende; voor de borst houdt zij een wapenschild, beladen met eene vijfpuntige ster. Ter weerszijden van het beeld der H. Maagd is een wapen uitgebeiteld; n.l. rechts dat van den prins-bisschop van Luik, Cornelius van Berghen, links dat van het Duitsche Rijk, waaronder deze stad vóór 1530 ressorteerde.

Voor zoover wij weten, komt de engel het eerst voor als schildhouder van het blazoen der stad, op een steen bij den bouw der kerk van St. Mathias, omstreeks 1479, aangebracht. De engel treedt nu vaak meer en meer op den voorgrond, doch nog lang daarna vinden wij bewijzen, dat oorspronkelijk de H. Maagd, die later vermoedelijk door eene stedemaagd is vervangen geworden, als schildhoudster werd voorgesteld.

Wij lezen in eene raadsnotule der stad van 25 Oct. 1540, dat, wanneer de prinses en hertogin van Lotharingen met haar gemaal, den prins van Oranje, in de stad komt, men haar den zilveren kop (aanvankelijk bestemd voor *Doctoer Schoer*) schenken

---

(1) Zij behoorde onder het kapittel van O. L. Vrouw, dat voor den dienst in die kapel zorgde.

(2) *Annuaire*, 1829, p. 134.

zal; doch men moet hem veranderen en drie zilveren overgulde „leukens" laten maken, waarop de kop staan zal, met het stads wapen en *„boven daer dat mentgen steit, sal men die magt setten, metter stat waepen"*. Verder werd bepaald, dat men „in den selven coup oick suycker ende crout" zou doen (1).

Den 28 Augustus 1542 besloot de Magistraat der stad om de verdedigingsmiddelen te versterken, en bepaalde: „dat men op ten twe bussen, die gegoten zullen worden door Christoffels *in den luchter*, sal doen stellen offt maken *een maecht, voer haer haldende eene schilt metter sterren, als die gewoenlyke stadt wapen is* (2).

Bij gelegenheid der blijde inkomst van den prins-bisschop van Luik, Gerard van Groesbeek, in 1565, stond voor het Dinghuis „die Maegd van Tricht", welke hem, uit naam der stad, een zilveren hart ten geschenke aanbood (3).

Meerdere voorbeelden zijn er nog voorhanden, waarop eene maagd als schildhoudster figureert, doch allen op te noemen, zou ons te ver voeren. Slechts een enkel willen wij hier nog aanhalen. Op het raadhuis, in de burgemeesterskamer, hangt een schilderij, door een onbekenden meester, op het einde der XV[e] eeuw of in het begin der XVI[e], vervaardigd. Zij werd door Jhr. M[r] Victor de Stuers uitvoerig beschreven (4). Men ziet er o. a. de Maastrichtsche Ster in het dinghuis, zoo ook op eene kolom, doch hier door eene maagd vastgehouden.

Bij den bouw van het Nieuw Stadhuis bepaalde de Raad, in zijne vergadering van 7 Juni 1663, dat de engel met het stadswapen in het „frontispice", door den ingenieur Post moest worden aangebracht.

---

(1) *Raadsnotulen.*

(2) *Raadsnotulen.* — De busschen waren sedert bekend als „die bussche geheiten de maecht van Tricht". Raadsnot. 16 Juni 1544.

(3) *Ibid.* van 11 Juni 1565. Zulks schijnt vroeger ook plaats gehad te hebben bij de inhuldiging van Cornelius van Berghen, als heer van Maastricht. *Annuaire* 1829, p. 136.

(4) *Nederl. Kunstbode, onder leiding van Dr Jan ten Brink*, 3[e] jaarg. 1881, Haarlem, p. 19 en 20.

§ 2. Het Indivise Lage Gerecht.

Bestond er reeds lang vóór 1372 een gemeenschappelijk stedelijk bestuur voor de ingezetenen der twee nativiteiten, de rechtspleging was tot 1379, voor elke zijde, streng afgescheiden.

Het vierde artikel der Oude Caerte bepaalde „dat den bisschop heeft over syne luyden tot Tricht alle justicie, hooghe ende leege; ende den hertogh oock over syne luyden, den eenen soo verre als den anderen".

In 1379 (wellicht reeds in 1372), werd de lagere justitie der twee nativiteiten samengesmolten.

De acht gezworenen en de twee burgemeesters, rechtstreeks door de ambachten gekozen (de helft van elke zijde), hadden niet slechts zitting in den Indivisen Magistraat, maar maakten, althans sedert 1379, ook het Indivise Lage Gerecht uit.

Oppervlakkig beschouwd, vertoonde de Indivise Raad een aristocratisch karakter. De schouten en de schepenen toch van beide zijden waren gewoonlijk adellijken, of patriciërs. Ook de gezworenen en de burgemeesters, vooral na 1428, behoorden in den regel tot een van deze twee klassen. Al werden ook de gezworenen en de burgemeesters, sedert laatstgemelden datum, door getrapte verkiezing aan het roer geholpen, en dat slechts voor één jaar, zij moesten, het spreekt van zelf, *personae gratae* zijn bij de ambachten of gilden; en welke pressie de ambachten op den Indivisen Raad uitoefenden, zagen wij in den vorigen §.

De democratie stak derhalve, ook na 1428, in den Indivisen Magistraat het hoofd op en de gezworenen met de beide burgemeesters waren er de moderatoren van. Burgemeesters en gezworenen maakten ook het Indivise Lage Gerecht uit.

Als zoodanig berechtten zij alle correctioneele en vele civiele zaken. De werkkring van het Lage Gerecht was slecht afgebakend. Herhaaldelijk klagen de beide Hooge Gerechten bij hun respectieven souvereinen heer over inbreuken, die het Indivise Lage Gerecht op hun gebied maakt.

Volgens art. 120 der statuten van 1380 heeft het Indivise Lage Gerecht zelfs het recht de twee schepenbanken te „dwenghen onvertoghen reght, ordel, loye ende alle bescheit te doen" (1).

(1) H. P. H. Eversen, Op. cit., p. 329.

Art. 128 onttrekt de leeken aan het Sendgerecht van den Aartsdiaken (1).

Het Lage Gerecht was alzoo de voornaamste factor in het bestuur van de tweeheerige stad. Het controleerde de twee Hooge Gerechten, beheerschte den Indivisen Raad, doordat het de ambachten achter zich had, en berechtte in eigen boezem *alle* correctioneele en vele civiele zaken.

Met het oog op den Indivisen Raad en op het Indivise Lage Gerecht is de zinspreuk van het oude Maastricht het best begrijpelijk:

Een Heer, geen Heer,
Twee Heeren, Een Heer.

In het latijn:

Trajectum neutri domino, sed paret utrique.

In 1560 werd door beide heeren eene omschrijving vastgesteld van den werkring der drie gerechten.

Wat de samenstelling van het Indivise Lage Gerecht betreft, sedert de reorganisatie van 1580, deelde het in de lotgevallen van den Indivisen Raad.

Vóór 1530 was er van de vonnissen van het Indivise Lage Gerecht geen hooger beroep.

In 1530 had Keizer Karel V Maastricht bij Brabant geïncorporeerd. Hiertegen ontstond in de stad een algemeen verzet.

Reeds in 1532 gaf de Keizer eene acte van non-praejuditie aan den bisschop van Luik. Het hooger beroep der twee hooge gerechten zou voortaan komen voor vier gecommitteerden (later Commissarissen-Deciseurs geheeten,) van elke zijde twee, jaarlijks door de twee souvereine heeren af te vaardigen.

Het na 1579 nieuw ingevoerd hooger beroep van het Indivise Lage Gerecht moest natuurlijk voor de *vier* Commissarissen gebracht worden.

Deze toestand is tot aan de Fransche Revolutie blijven voortbestaan.

Het Indivise Lage Gerecht hield zijne zittingen op de Landscroon tot in de tweede helft der XVIIe eeuw. Toen vergaderde het op het Nieuw Stadhuis.

---

(1) H. P. H. Eversen, *Op. cit.*, p. 333. Men vergel. ook Ch. J. M. Ruijs de Beerenbouck: *Op. cit.:* p. 159.

Het zegel van het Lage Gerecht, uit 1643, vertoont een engel met vleugels, staande ten vollen lijve, van voren, te halverwege van achter een schild uitkomende, beladen met de stadsster; welk schild rechts van den engel geplaatst is en hem ten deele bedekt; hij is gekleed in een lang gewaad, hebbende met de rechterhand het schild van boven vast, waaraan tevens een lint bevestigd is, dat hij in de opgeheven linkerhand houdt. Omschrift: SIGILL. TRAIECT. AD CAUSAS. 1643. Midd. 4,2 c.M. (1).

§ 3. Het Luiksch Hooggerecht.

Dit gerecht was samengesteld uit een schout, zeven schepenen en een griffier.

Zij werden door den souverein, den bisschop van Luik, voor hun leven benoemd.

Den 13 Nov. 1409 bepaalde de bisschop dat de schepenen in het vervolg slechts één jaar in functie zouden blijven en dan minstens één jaar moesten stilzitten.

Reeds kort daarop, bij het Oud-Privilegie (23 Oct. 1413), kwam hierin eene verandering en er werd vastgesteld dat de schepenen wederom voor hun leven zouden aangesteld worden.

Deze toestand bleef tot in 1580. De benoeming werd toen aan de Commissarissen-Deciseurs opgedragen. Tot in 1644 werden de schepenen door hen jaarlijks aangesteld. Van laatstgemeld jaar tot aan de Fransche Revolutie had dit bijna geregeld om de twee jaren plaats.

Van de luiksche schepenbank ging men in appèl te Aken (2).

Adolf van der Marck, bisschop van Luik, had reeds in 1339 getracht aan het beroep op de rijksgerichten een einde te maken en bevolen dat men voortaan in hooger beroep te Luik moest gaan (3); doch zonder resultaat.

Bij eene onderlinge overeenkomst tusschen de beide Souvereinen in 1537, tengevolge van de keizerlijke bul van 1530, kwam het hooger beroep aan de Commissarissen-Deciseurs.

(1) Afdruk in gips, in de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg.
(2) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIV, p. 165.
(3) *Ibid.*, t. V, p. 75.

Wanneer in één proces, èn personen van luiksche, èn personen van brabantsche nativiteit betrokken waren, werd het geding voor de gecombineerde beide hooggerechten gevoerd.

De zittingen van het Luiksch Hooggerecht werden gehouden op het Dinghuis. Toen het nieuw stadhuis gereed was, werd de zetel van het gerecht daarheen overgebracht.

Het gerecht vergaderde elken Woensdag voormiddag. Vóór den aanvang der zitting werd door den Roede-bode in de O. L. Vrouwe kerk de klok geluid.

Gedurende eenigen tijd, van 1639—1664, heeft het huis, genaamd de „Poort van Gavre", gelegen in de Kapoenstraat, gediend tot zittingslocaal, wanneer de beide hooge gerechten gezamenlijk vergaderden.

Het oudst bekende zegel van het Luiksch schepengerecht dagteekent uit het begin der XIII[e] eeuw. Het moet hangen aan een charter van 1227, waarbij schout, schepenen en gemeene burgers van Maastricht, zoowel van Luiksche als van Brabantsche zijde, beloven de rechten van het kapittel van St. Servaas te zullen eerbiedigen. Wijlen Alex. Schaepkens gaf er eene beschrijving van, met afbeelding (1).

De vorm is rond en men ziet er de beeltenis op van een bisschop, gekleed in vol ornaat, met een aureool om het hoofd, zittende op een antieken stoel, versierd met honden- of drakenkoppen; houdende in de rechterhand een bisschopsstaf met de kromming binnenwaarts gekeerd en in de linker een boek; de pooten van den stoel rustende op een getinneerden muur, welke langs den benedenrand van het veld van het zegel loopt; achter den muur, rechts en links van den Heilige, verheft zich een Romaansche kerktoren met kruis, voorstellende de kerk waarvan hij patroon is, rechts naast het hoofd van den Heilige, in kleine letters als het omschrift: S. C. S., links .... RVATI (2). Omschrift: ..... DE SUPERIORE

---

(1) *Emblêmes municipaux du moyen-âge* in de *Messager des sciences historiques de la Belgique*, année 1851, p. 222 en Annuaire 1829, p. 137.

(2) De letters TI staan onder de letters VA. (SANCTI SERVATI). Over de voorstelling van St. Servaas, zie de beschrijving van het zegel van het Kapittel van St. Servaas, die hierna volgt.

TRAI... Volgens den ouden kroniekschrijver, pater de Heer, die waarschijnlijk nog ongeschonden exemplaren van dit zegel gekend heeft, moet het randschrift gelezen worden. SIGILLUM CIVIUM DE SUPERIORE TRAIECTO (1). Middellijn 7.6 c.M.

Op het Rijksarchief in Limburg is in de verzameling zegelstempels er een aanwezig, waarvan de schepenen van het Luiksch gerecht zich in de XVI[e] eeuw bediend hebben. Hij heeft een spits ovalen vorm en men ziet er drie torens op afgebeeld, met kruis op de spits; daaronder een kapelletje met een kruis er boven; langs de zijden van het dak van het kapelletje, elkander kruisende, twee sleutels met de baarden naar boven; het omschrift luidt: S. NOBILIS SEDIS CURIAE LEODIENSIS IN TRAIECTO Hoog 5 en breed 3.5 cM.

De afbeelding der sleutels in het zegel moet als de symbolieke uitdrukking van het recht der Luiksche schepenen beschouwd worden. Ook in Luik bedienden zich de schepenen van zulk een symbool.

Ongeveer eene eeuw later bedient de schepenbank zich van een nieuwen zegelstempel. Een afdruk ervan hangt aan eene akte van het jaar 1655. Hij is prachtig geconserveerd gebleven. Men ziet er het beeld der justitie (Themis) op, geblinddoekt, houdende in de opgeheven rechterhand een zwaard en in de opgeheven linker eene weegschaal; onder de weegschaal is het blazoen van Maastricht aangebracht; omschrift: SIGILL. SCABINAL. SVAE CELS. LEOD. TRAIECTI AD MOSAM. Midd. 4 op 3,8 c.M.

Het is ons niet bekend, of deze stempel later nog door een anderen vervangen is.

§ 4. Het Brabantsch Hooggerecht.

Het was op dezelfde wijze samengesteld als het Luiksch Hooggerecht en onderging dezelfde lotsverwisselingen.

---

(1) Zie ook ALEX. SCHAEPKENS, *Op. cit.*, p. 224 en *Annuaire de la province de Limbourg*, année 1829, p. 137. V. d. BERGH: *Nederl. Gemeentezegels*, p. 65, leest verkeerdelijk SCABINORUM in plaats van CIVIUM. Brokstukken van dit zegel hangen nog aan Charters van 1296, 30 Nov. en 1305, 15 Juli, berustende in het arch. van het klooster der Predikheeren te Maastricht, in het Rijksarchief in Limburg.

Wij weten echter niet, of de hertog in 1409 een gelijkluidend charter aan de stad Maastricht geschonken heeft als de bisschop aan zijne onderdanen, den 13 Nov. van gemeld jaar, verleende.

Na 1530 ging men in hooger beroep bij de Commissarissen-Deciseurs van brabantsche zijde.

Wanneer brabantsche en luiksche burgers in één proces gewikkeld waren, gingen zij in appel op de wijze zooals wij onder § 3 gezegd hebben.

De vergaderingen werden op het Dinghuis en later op het Nieuw Stadhuis gehouden.

Vóór dat de vergadering, welke des Vrijdags plaats had, werd geopend door den Roede-bode in de St. Servaaskerk de klok geluid.

Aan dezelfde akte uit het jaar 1227, waaraan het beschreven zegel van het Luiksch gerecht hing, was ook het zegel gehecht van het Brabantsch gerecht te Maastricht. Ook van dit zegel gaf Al. Schaepkens ons eene beschrijving met teekening (1). Ongelukkigerwijze was er slechts de linker helft van bewaard gebleven. Men ziet er een persoon op, gekleed in een lang gewaad, dragende op het hoofd eene kroon, met in het midden eene lelie, zittende op een antieken stoel, versierd met drakenkoppen; houdende in de linkerhand een sleutel, met den baard naar boven gekeerd en eenigszins schuinsrechts geplaatst.

Het omschrift luidt: SIGILLUM CIVIUM IN TRAJECTO SUPERIORE (2)

Blijkens een geschonden zegel uit 1349, hangende aan eene oorkonde van 23 April van dat jaar, dat met een anderen zegelstempel vervaardigd is, doch in hoofdzaak dezelfde voorstelling heeft, droeg de beeltenis in de rechterhand een zwaard, als symbool van het halsrecht. Wien de persoon eigenlijk moet voorstellen dien het zegel ons te zien geeft, daarover verschillen de Maastrichtsche historieschrijvers van gevoelen. Terwijl enkelen beweeren dat men hem tot de Frankische koningen moet rekenen, meenen anderen daarentegen, dat het de beeltenis des Keizers of

(1) ALEX. SCHAEPKENS, *Op. cit.*, p. 225 en Heylerhoff in den *Annuaire* van 1829, p. 137. De teekening welke deze laatste van het zegel geeft is zeer onnauwkeurig.

(2) Geschonden, aan gemelde akten van 1296, 30 Nov.; een brokstukje ervan aan eene akte van 1305, 17 Juli; alsmede aan eene akte van 1349, 25 April, berustende in het archief der kerkfabriek van St. Servaas, in het Rijksarchief te Maastricht.

van een der hertogen van Brabant moet zijn. Zelfs meenen sommigen dat het de H. Maagd zou moeten verbeelden, de kerkpatrones van het Kapittel van O. L. Vrouw en dat oorspronkelijk de zegelstempel voor het gerecht des Bisschops zou gediend hebben.

Dit laatste beweeren schijnt ons van allen grond ontbloot. Wij zijn van gevoelen dat de zegelstempel dagteekent uit den tijd dat de Keizer de stad Maastricht aan de hertogen van Brabant heeft in leen gegeven, en dat deze stempel, zoo al niet de afbeelding van de keizer zelf, ten minste de beeltenis van zijn leenman te zien geeft. De positie van dezen laatsten was voorzeker gewichtig genoeg om, het gebruik van zijn tijd navolgende, aan zijn gerecht eenen zegelstempel te schenken, versierd met zijne beeltenis.

In 1376 maakt de schepenbank van een nieuwen zegelstempel gebruik. Hij is zeer mooi en fijn gesneden en geeft de beeltenis van den bisschop St. Servaas te zien ten halven lijve, het hoofd gedekt door een mijter, houdende in de opgeheven rechterhand een sleutel, met den baard naar boven gekeerd, en in de opgeheven linker een wapenschild, beladen met het blazoen van Brabant-Limburg omschrift: S. CIVIVM TRAIECTEN. SUPERIOR... AD CAUSAS. Midd. 6.2 c.M. (1).

De voorstelling van den H. Servatius verschilt van die zooals hij op het zegel van het Luiksch Hooggerecht en op de oudste zegels van het Kapittel wordt afgebeeld. Hij heeft nu een sleutel en geen boek in de hand (2).

Later, in 1678, maakte dit gerecht nogmaals van een nieuwen zegelstempel gebruik. Deze was voorzien met een klimmenden, eenstaartigen, geklauwden en getongden leeuw, naar rechts gewend, houdende in den rechterklauw een opgeheven zwaard en in den linker eene weegschaal; op den linkerschouder van den leeuw is een klein wapenschildje met de stadsster aangebracht: Omschrift SIG. SCAB. BRAB. MOS TRAIECT. Midd. 4.5 c.M. (3).

---

(1) Zie charter van 5 Nov. 1376, berustende in het stedelijk arch. te Maastricht.

(2) Zie de § over het Kap. v. St. Servaas.

(3) Verzameling afdrukken op het Rijksarch. in Limb.

§ 5. Commissarissen-Instructeurs.

Bij de reorganisatie van het Bestuur der stad in 1428 werden, zooals wij vroeger gezien hebben, acht commissarissen (vier van elke zijde) voor hun leven door beide souvereinen benoemd. Blijkens de raadsverdragen werd, na het overlijden van één dezer commissarissen, de vacature die ontstond, volgenderwijze aangevuld. De respectieve hoogschout stelde twee candidaten zijner nativiteit aan den Indivisen Magistraat voor, waaruit deze laatste eene keuze deed. De benoemde werd vervolgens door den Indivisen Raad beëedigd (1) Zij waren belast met het kiezen van de gouverneurs der ambachten, die op hunne beurt de burgemeesters, gezworenen en peijmeesters kozen. Toen de Commissarissen-Deciseurs in 1545 met het hooger beroep belast werden, werd niet lang daarna aan de twee oudste commissarissen van elke zijde het instrueeren van het appèl opgedragen.

Na de overgave der stad in 1579 werden de ambachten van alle deelname aan het bestuur der stad uitgesloten.

De commissarissen verloren nu hun administratief karaker en bleven slechts rechterlijke ambtenaren.

Hun aantal werd op vier gebracht (twee van elke zijde). Sedert dien tijd droegen zij den naam van Commissarissen-Instructeurs. Zij werden door hunne beide respectieve Souvereinen, den bisschop van Luik en den hertog van Brabant, benoemd. Na den overgang van de stad aan de Hollanders, in 1632, moest de benoeming van een nieuwen Luikschen Commissaris-Instructeur door de Staten-Generaal, die van een Brabantschen daarentegen door de Luiksche Commissarissen-Deciseurs bevestigd worden.

Gezamenlijk instrueerden zij de appèls van het lage gerecht, daarin bijgestaan door de griffiers van het lage gerecht, tevens secretarissen van den magistraat.

De appèls van ieder der beide schepenbanken, werden door de Luiksche of Brabantsche Commissarissen-Instructeurs afzonderlijk geinstrueerd, daarin bijgestaan door den secretaris van het gerecht waarvan appèl was.

---

(1) Raadsverdragen van 16 Maart 1469; 22 Juni 1495; 28 Febr. 1499; 13 Sept 1501 etc.

Zij moesten alle Maandagen en Donderdagen op het Raadhuis vergaderen.

De Luiksche en de Brabantsche Commissarissen hadden ieder hun afzonderlijken zegelstempel.

Van dien der Luikschen troffen wij nergends een afdruk aan. De origineele zegelstempel der Brabantsche daarentegen berust thans op het Raadhuis te Maastricht. Hij dagteekent vermoedelijk uit de XVII[e] eeuw. Men ziet er een klimmenden, getongden, geklauwden, eenstaartigen leeuw op, omgeven door het omschrift: SIG. COMM. INSTR. PRAEP. DD. ORD. GENERAL TRAIECTI. Midd. 3,5 c. M.

§ 6. Commissarissen-Deciseurs.

Deze hooge ambtenaren werden, ten getale van vier, twee van elke zijde, zooals wij bij de behandeling van den Indivisen Raad gezien hebben, sedert 1545 door de beide Souvereinen benoemd, om in het geval van appèl recht te spreken.

Bij hen afzonderlijk, naar gelang hunner nativiteit, werd van de beide Hooggerechten in appèl gegaan.

In 1580 werden zij ook met administratieve functiën belast. Zoo moesten zij jaarlijks de Wet vernieuwen d. w. z. den Magistraat, hetwelk op den feestdag van St. Petrus-banden (1 Augustus) moest geschieden.

Na 1579 werd ook voor de vonnissen van het Indivise Lage Gerecht hooger beroep ingesteld. Deze appellen behandelden de vier Commissarissen-Deciseurs in gecombineerde zitting.

Alles wat op de Finantiën en op de politie betrekking had, behoorde tot hun werkkring, zooals het nazien der rekeningen der Peymeesters der stad, het vervaardigen van ordonnantiën in het belang van het stadsbestuur enz.

Sedert 1644 werden zij, in plaats van jaarlijks, om de twee jaren gezonden.

Van luiksche zijde bekleedde men dit ambt bijna altijd ad vitam en werden er leden van aanzienlijke familiën mede begiftigd, van brabantsche zijde werden zij, na 1632, geregeld, naar de rangorde der provinciën, afgewisseld.

Hunne komst te Maastricht ging met zeer vele ceremoniën

gepaard. Ten gerieve der Brabantsche Commissarissen werd het Statenhuis gebouwd, waarvan den 12 Maart 1700 de eerste steen gelegd werd. Op den voorgevel werd een groote steen met het wapen der Generaliteit aangebracht.

De Luiksche Commissarissen logeerden sedert 1723 in het zoogenaamde Logement, het Hof van Tilly.

De Brab. Commissarissen bleven, met het oog op hun uitgebreiden werkkring, langer in de stad. Hun waren ook de zaken in den Vroenhof, de Redemptiedorpen en der banken van St. Servaas opgedragen.

De Commissarissen-Deciseurs van Luiksche zijde zegelden in 1664: een gevierendeeld schild, 1 en 4 geruit, 2 en 3 een klimmende, eenstaartige leeuw; het schild gedekt door een hertogelijken hoed; omschrift: SIG SENTENT. APPELLAT. OPPIDI TRAIECTEN. PRINCIPIS LEODIEN. Midd. 5, 7 c. M. (1).

Dit zegel werd, afgaande op blazoen waarmede het versierd is, onder het bestuur een der bisschoppen van Luik uit het huis van Beieren geschonken.

Van 1581 tot 1688 hebben achtereenvolgens drie leden uit dit geslacht op den bisschoppelijken stoel gezeteld; lastig derhalve is het te bepalen, onder wiens bestuur dit heeft plaats gevonden.

De Commissarissen-Deciseurs van Brabantsche zijde gebruikten, volgens een exemplaar gedrukt op akten van 9 Aug. 1651 en 9 Sept 1664 (2), den volgenden stempel: in een renaissance schild een klimmende, getongde en geklauwde leeuw, omgeven door het omschrift: S SENTENTIARVM. APPELLATIONVM. OPIDI. TRAIECTENSIS. DUCIS. BRABANTIAE. Midd. 7 c.M.

§ 7. **Kerk en kapittel van O. L. Vrouwe** (3).

Deze kerk bleef de voortdurende herinnering aan den voormaligen bisschoppelijken zetel te Maastricht en vormde het brandpunt van den bisschoppelijken invloed in de oude veste.

(1) Doos get. *Maastricht*, in het Rijksarch. in Limburg.

(2) Archief van het klooster der Kruisheeren te Venlo, in het Rijksarch. te Maastricht en doos get. Maastricht aldaar.

(3) Over de Nieuwstad te Maastricht, zie *St. Pieter*.

In deze kerk werd de nieuwe prins-bisschop als medeheer van Maastricht ingehuldigd, in tegenwoordigheid van den Indivisen Raad, en daar werd met niet minder praal zijn lijkdienst gehouden.

Het collegiale kapittel der kerk had een uitsluitend Luiksch karakter. De deken ervan oefende de justitie uit over de kerkelijke personen en over de civiele zaken van den claustralen singel.

Aan het kapittel behoorden de heerlijkheid en bank van Bemelen.

De kerk van O. L. V. was de parochiekerk van het oude municipium, naderhand van de Luiksche ingezetenen. Later werd zij uitsluitend collegiale kerk en werd ten noordwesten, in 1342, ervan de St. Nicolaaskerk als parochiale kerk ingericht (1).

De kerkelijke diensten te Wijk werden voorheen van Bemelen uit waargenomen.

In den lateren tijd was de kerk van Wijk eene parochiekerk (2), waarvan het Kapittel van O. L. Vrouw het patronaat had.

Het zegel van het kapittel van O. L. Vrouw vertoont het beeld van de H. Maagd, zittende op een stoel, gekleed in een lang gewaad, waarvan de mouwen en het onderste uiteinde versierd zijn met een boordsel van ruiten; het hoofd gedekt door eene kroon, versierd in het midden met eene lelie, het hoofd omgeven door een nimbus; houdende in de opgeheven rechterhand eene lelie en in de linker een opengeslagen boek, op welks bladzijden te lezen is: MT. XPI (Mater Christi). Van het omschrift is leesbaar: SIGNV. ECCLE . . . . . E . . . (3).

---

(1) Het zegel der parochie van St. Nicolaas, uit de eerste helft der vorige eeuw, vertoont de beeltenis van dezen Heilige, staande, ten vollen lijve, gekleed in bisschoppelijk gewaad en dragende den mijter op het hoofd, houdende in de linkerhand den kromstaf, terwijl hij de rechter zegenend uitstrekt; rechts van den Heilige bevindt zich het kuipje met de drie kindertjes, waarmede hij altijd voorgesteld wordt; links van hem is een kerkje met toren afgebeeld. Omschrift: SANCTE NICOLAE ORA PRO NOBIS. De vorm is ovaal, 3 op 2,5 c.M. Zie de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarch. in Limburg.

(2) De zegelstempel in koper, uit de vorige eeuw, der parochiekerk van St. Maarten is op het Rijksarchief in Limb. aanwezig. Hij is rond van vorm en vertoont de beeltenis van dezen Heiligen, gekleed als ridder en zittende te paard, naar rechts gewend, houdende in de rechterhand een zwaard, terwijl hij met de linker zijnen mantel omhoog houdt; achter het paard loopt de bedelaar met uitgestrekte handen; alles op een terras. Omschrift: ECCL. PAROCH. S. MARTINI MOSAE TRAIECTI. Midd. 3 c.M.

(3) ALEX. SCHAPKENS, *op. cit.*, p. 226—227. Deze geeft eene afbeelding van dit zegel.

§ 8. Het stift van St. Servaas.

De H. Servatius vestigde den bisschopszetel der *Tungri* te Maastricht en werd, in overeenstemming met de Romeinsche wetgeving, buiten de toenmalige stad, langs de heerbaan, begraven. Boven het graf van den H. Servatius bouwde, omtrent twee eeuwen later, de H. Monulphus, bisschop van Maastricht, eene prachtige basiliek.

De St. Servaaskerk had, als liggende buiten de wallen van het oude municipium, niet met de tweeheerigheid te maken.

Toen zij stichting werd, met immuniteit, werd zij bovendien aan de macht van den gouwgraaf onttrokken (1).

Over het tijdstip waarop de St. Servaas met immuniteit begiftigd werd en met welken omvang van gebied, verkeeren wij in het onzekere.

Bij de verdeeling van Lotharingen tusschen Karel-den-Kale en Lodewijk, koning van Germanië, in 870, ontving de eerste de abdij van St. Servaas onder zijn aandeel (2).

Volgens het publiek recht van dien tijd benoemde de abt de rechtelijke en andere ambtenaren binnen de grenzen der immuniteit en kwam een voogd, die buiten het gebied der abdij woonde, er de hoogere justitie waarnemen.

Keizer Arnulf schonk in 889 de abdij aan den aartsbisschop van Trier, zoodat deze toen in de rechten van den abt trad (3).

Weinige jaren daarna schonk Zwentibold, koning van Lotharingen, de abdij aan Renier, graaf van Henegouwe (4), doch gaf ze in 898 aan den aartsbisschop van Trier terug (5).

Renier en zijn zoon Giselbert behielden de abdij, ofschoon Karel-de-Eenvoudige er tot tweemaal toe den aartsbisschop van Trier in het bezit van bevestigde (6).

---

(1) Zie *Meerssen*.

(2) MIRAEUS, *Op. Diplom.* I p. 31.

(3) *Ibid.*, p. 250.

(4) Leeken, die met abbatiale rechten en inkomsten door keizers en koningen (tegen alle recht) begiftigd werden, noemde men ABBACOMITES.

(5) *Ibid.*, p. 252.

(6) *Ibid.*, p. 255.

Giselbert, die hertog van Lotharingen werd, stoorde zich aan geene aanmaningen. Hij resideerde gewoonlijk te Maastricht en betitelde zich, o. a , ook als rector der abdij van St. Servaas. Hij was later getrouwd met Gerberga, dochter van Hendrik-den-Saxer, die in 919 koning van Germanië werd, onder den naam van Hendrik I, bijgenaamd de vogelaar, wijl hij op de vogelvangst was, toen hem zijne verheffing tot den troon werd aangekondigd.

Met de wederrechtelijke toeëigening der abbatiale rechten van de St. Servaas, door haren gemaal, zal wel in verband staan het visioen dat Gerberga eensdaags in de St. Servaaskerk had (1), en om dit onrecht eenigszins te vergoeden, zal zij wel hare schenkingen te Echt niet aan den abt, (toen rector Giselbert,) maar aan de kapittelbroeders gemaakt hebben (2).

Door den dood van Lodewijk-het-Kind, in 912, verviel Lotharingen rechtens aan Karel-den-Eenvoudige, koning van Frankrijk. Giselbert, gesteund door de Lotharingsche grooten, kwam daartegen in verzet. Ten slotte kwam het tot een oorlog. Na eene nederlaag in het open veld, verschanschte zich Giselbert in de veste Harburg (3), tusschen de Maas en de Geul. Daar moest hij in 922 ontvluchten naar Duitschland. Hendrik-de-Vogelaar stelde hem in 928 weer aan het hoofd van Lotharingen. Het schijnt dat in dit laatste jaar ook het huwelijk van Giselbert met Gerberga plaats vond.

Na den dood van Hendrik-den-Vogelaar, in 936, kwam Giselbert in opstand tegen diens zoon. Otto I, en verschanste zich in de abdij van Chèvremont, bij Luik.

In 939 waagde hij zich met een leger in het hartje van Duitschland, doch hij leed de nederlaag en verdronk, op den terugtocht, in den Rijn, bij Andernach.

Kort daarna hertrouwde Gerberga met Lodewijk van Overzee, koning van Frankrijk.

Gerberga had tot broeders Otto I, bekend als Keizer Otto-de-Groote, en den H. Bruno, sedert 953, aartsbisschop van Keulen.

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IV, p. 60, v. v.

(2) Zie *Echt.*

(3) Waarschijnlijk Herberich, bij Reckheim. Zie *Elsloo.*

De laatste werd in 954 tevens tot hertog van Lotharingen verheven. Toen in 961 Otto I naar Italië trok, begeleidde hem, op aanraden van Bruno, de jeugdige Ansfried, de latere echtgenoot van Hilsondis, de stichteres van het stift Thorn. Intusschen bestuurde Bruno het Rijk. In 964 stichtte hij de abdij van St. Pantaleon te Keulen. Hij begiftigde ze met de villae Hengelo en Wessem (1).

De H. Bruno overleed te Reims den 11 October 965 en werd te Keulen begraven.

In 945 gaf Keizer Otto I de abdij van St. Servaas terug aan het aartsbisdom Trier (2).

De teruggave der goederen te Echt aan het kapittel van St. Servaas werd, in bijzijn van Keizer Hendrik IV, te Aken bekrachtigd, onder aflegging van den eed op het gebeente van St. Servaas. Meyer (3) plaatst deze gebeurtenis tusschen de jaren 1064 en 1069 (4).

In 1087 schonk dezelfde Keizer aan het stift van St. Servaas eene zekere zelfstandigheid. Het zal niet meer tot beneficie strekken aan eene andere kerk. De waardigheid van proost reserveert hij voor den hofkanselier en voor de koninklijke kapel (5) en de voogdij voor de Keizers en Roomsche Koningen, of voor de prelaten die zij tot voogden zullen aanstellen (6).

Aan den Keizer behoorden derhalve het vergevingsrecht van het proostambt en de voogdij.

In 1139 komt Arnold, de hofkanselier van Keizer Koenraad III, in de schenkingsacte der Maasbrug te Maastricht aan het stift van St. Servaas, als proost van St. Servaas voor (7).

Nu komt het gelegenheidsdiploma van Philips II van Zwaben (8), waarbij deze in 1204 aan den hertog van Brabant in leen geeft „de stad Maastricht met alle de rechtbanken en onderhoorigheden,

(1) Zie *Elsloo*, *Wessem*.
(2) Miraeus, *op. cit.*, I, p. 259.
(3) *Achensche Geschichten*, p. 233.
(4) Zie *Echt*.
(5) Te Aken?
(6) M. Willemsen, in *Publc.* etc. *du duché de Limb.*, t. II, p. 160.
(7) *Ibid.*, p. 161, v.
(8) Zie *Meerssen*.

binnen en buiten de stad (1), zoomede kerk van St. Servaas, met alle integriteit en met dat recht, waarmede zij aan onzen vader en broeder, Roomsche Keizers, toebehoorde".

Aan den Keizer behoorden toe de vergeving van het proostambt en de voogddij.

De verdere loop der geschiedenis leert ons, dat de opvolgende Keizers noch de rechten van den bisschop van Luik, noch het vergevingsrecht van het proostambt, noch de voogdij, onder deze beleening van 1204 begrepen achtten.

In 1218 treffen wij als proost van St. Servaas aan Otto van Everstein, die tevens proost was van het stift van O. L. Vr. te Aken (2).

In 1244 ging de abdis van Thorn tot de verdeeling der goederen over, tusschen haar en de andere leden van het klooster. Dit geschiedde met onderling overleg, in tegenwoordigheid van eenige getuigen, maar zonder machtiging van den Keizer (3).

Twaalf jaren te voren, (in 1232,) waren proost en kapittel van St. Servaas ook tot eene dergelijke deeling overgegaan. Zij hadden zich echter hiertoe tot den Keizer gewend (4). Geene andere reden kan daarvoor gegolden hebben, dan dat de Keizer in het bezit was gebleven van het vergevingsrecht van het proostambt.

In 1274 noemt zich Keizer Rudolf den beschermer van het stift van St. Servaas. (5).

In welk jaar het proostambt van het kanselierschap en van de koninklijke kapel werd onafhankelijk gemaakt, zoodat de proost persoonlijk en niet door een plaatsvervanger zijn ambt waarnam, is ons onbekend.

Luidens de deelingsacte van 1232 kreeg de proost, voor zijn aandeel, de bank van Mechelen-op-de-Maas en die van Tweebergen. Bovendien ontving hij tien marken en verder de helft uit de voogdgedingen der overige banken.

De overige banken werden het aandeel van het kapittel. (6).

---

(1) Zie Maastricht § 1.

(2) *Ibid.*, p. 167.

(3) Jos. Habets: *De archieven der Rijksabdij van Thorn*. I Dl., p. 17,v.

(4) M. Willemsen: *Ibid*, p. 167, v. v.

(5) *Ibid.*, p. 176. Eam tenemur defendere ab injuriis.

(6) *Ibid.*, p. 167—169.

Welke toentertijd die overige banken waren, vinden wij niet vermeld. Stukken van lateren tijd vermelden als zoodanig: Vleijtingen, Heeze, Slusen, Koningsheim, Grootloon, Zepperen, Heer en Keer, Berg en Bernau.

Van deze banken liggen er thans maar twee: Berg, Heer en Keer op Nederlandsch, de overige liggen op Belgisch grondgebied.

Het kapittel bezat in die banken de hooge, middelbare en lage justitie en stelde er, op voordracht van den *canonicus turnarius*, rijproost, den schout, de schepenen en den secretaris aan.

De banken werden geregeerd door den rijproost die er namens het kapittel de heerlijke rechten uitoefende.

Van de schepenbank ging men in appèl bij de andere tien banken, onder voorzitterschap van den schout van Vleijtingen.

Te dien einde benoemde deze schout uit elke der tien overige banken, één schepen.

Zij vergaderden in de groote zaal der proostdij.

Van hun vonnis kon in appèl gegaan worden bij de rijksgerechten.

Hieromtrent verklaart het Raadsverdrag van den Indivisen Raad te Maastricht, 16 Nov. 1528: „Die bancke off gerichtte van der proeffstien binnen den ommeganck van sinte Servoes, voer die schoele genoempt, hebben van tyde herwarts geappeleert naer die thien bancken, daerna tot den hoeggericht tot Aecken ende van daer, ten lesten, tot den K. Camergericht" (1).

Den 24 October 1583 werd hun, bij diploom door Philips II, als hertog van Brabant, op hun verzoek, ter besparing van kosten, vergund naar de Commissarissen-Deciseurs te appelleeren.

Oorspronkelijk bezat iedere bank afzonderlijk ook de crimineele jurisdictie, behalve Berg (2), dat voor het crimineele onder Heer ressorteerde. Ingevolge een besluit van het kapittel van 11 Sept. 1775 werd de crimineele justitie aan de banken ontnomen en een algemeen collegie voor de gezamentlijke elf banken aangesteld, bestaande uit een schout, zeven schepenen en een griffier (3).

---

(1) Stadsarchief Maastricht.

(2) Pag. 156 staat abusievelijk dat de schepenbank van Berg voor het crimineele te Heer in appèl ging.

(3) JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXVII, p. 369.

De vergaderingen werden in de gebouwen van het stift van St. Servaas gehouden (1).

De twee banken die aan den proost behoorden waren Mechelen-op-de-Maas (thans Belgisch) en Tweebergen. Aan deze laatste heerlijkheid herinnert nog de vroegere benaming van de oude Brusselsche poort, eertijds geheeten de poort van Tweebergen.

Het gebied dezer heerlijkheid was geheel door dat van den Vroenhof ingesloten en strekte zich uit van aan de vroegere Tweebergsche poort over de rij huizen van weerskanten der Brusselsche straat. (2).

De proost van St. Servaas bezat er de heerlijke rechten alsmede de hooge, middelbare en lage justitie. Hij benoemde er den schout, de schepenen en den secretaris.

Zij spanden de vierschaar iederen Woensdag in een vertrek der proostdij van St. Servaas en dat wel, „vóer die schoel; binnen den ommeganck," vandaar dat deze bank den naam droeg van, of vóór „die schole".

De executie werd aan de misdadigers op haar grondgebied, nabij de Ruiterswacht, voltrokken.

Ter plaatse, alwaar dit gebeurde, stond een *justitie-paal* met een sleutel er op (3).

---

(1) JOS. HABETS, *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXVII, p. 369.

(2) H. P. H. EVERSEN, in *Publ.* etc. t. XIX, p.

(3) BACHIENE: *Vaderlandsche geographie.* t. v, p. 967. In 1505 vond de voltrektrekking der vonnissen plaats aan den grooten walmuur, achter de voornaamste huizen van het klooster van St. Servaas. Zie CH. RUYS, *op. cit.*, p. 148.

Uit eene veroordeeling wegens diefstal van eene beurs uit den zak eens pelgrims, ter gelegenheid van het feest van St. Servaas, in de kerk van St. Servaas gepleegd, blijkt, waar de executiën plaats hadden. De dief werd door de schepenbank van Tweebergen tot de galg veroordeeld. Het vonnis werd echter door den proost verzacht. Deze bepaalde: „dat der gevanghen zal metten scherprichter worden uytter Proestdye gheleyt tot op den schavot, geerigeert aen de justitie voer de pisterye der voerscr. kercke, ende aldaer met eenen gloyenden yseren sluetel tusschen beyde syne scholderen gebrent, mede hem bannende ten eeuwighen daeghen vuyt die vryheyt der selven kercke ende jurisdictie des H. Proesten, allen anderen ten exemple, daertoe hem condamnerende ende den selven met zonnenschijn te ruymen uytter voerscr. vriheyt". (Reg. Protocollen van Tweebergen, in het Rijksarch. in Limborg). De pistorij=bakkerij, lag aan de westzijde van den „Langen Gang", naast den ingang.

Van deze bank zegt het Raadsverdrag van 16 November 1528: noch is eyn gerichtzbancke, geheiten voer die schoele, binnen den ommeganck der kercken van Sinte Servoes, tuebehoerende der proefstyen der selver kercken, scholtet ende scepenen in reëlen actiën en van erffven kennisse ende jurisdictie hebbende" (1).

Op het gebied van Tweebergen *binnen* de stad woonden doorgaans burgers der Luiksche of Brabantsche nativiteit. Deze behoorden tot de tweeheerigheid. Over hen had de proost geene jurisdictie, wel over de goederen die zij er bezaten. Een klein gedeelte van Tweebergen lag buiten de wallen. Daar had de proost jurisdictie èn over de goederen èn over de bewoners; ook over deze personen, wanneer zij, voor tijd en wijl, in de stad vertoefden, zoomede over vreemdelingen, die in de heerlijkheid Tweebergen, binnen of buiten de stad, eene misdaad pleegden.

Toen in 1664 in het pas voltooide Nieuw Stadhuis alle de gerechten gingen zetelen, verbleef de bank van den proost, als hebbende een immediaat keizerlijk karakter, hare oude vergaderingsplaats behouden.

Hierboven zagen wij, dat ook na 1204 de keizer zich het vergevingsrecht van het proostambt en de voogdij nog steeds voorbehield.

Naderhand maakte de hertog van Brabant op een en ander aanspraak. Na 1632 deden de Hollandsche Staten diezelfde aanspraak gelden.

Uit dit vergevingsrecht dat zij aan het diploma van 1204 meenden te kunnen ontleenen, gevoegd bij de bekende bul van 1530 en het hooger beroep bij de Commissarissen-Deciseurs, waren zij zelfs geneigd om te besluiten, dat de souvereine rechten over het kapittel van St. Servaas en over de elf banken aan hen toebehoorden.

Aan politieke verwikkelingen heeft het derhalve het oud stift van St. Servaas nooit ontbroken.

Nu nog een woord over de jurisdictie binnen den Claustralen singel van St. Servaas.

Hij strekte zich uit over de huizen van de oude Brusselsche

(1) Stadsarchief Maastricht.

poort tot tegen over het Gouvernementsgebouw aan beide zijden van de straat, genaamd het Klooster, en achter St. Janskerk tot aan de Papenstraat. Oudtijds strekte hij zich volgens het beweeren van het kapittel eenigszins verder uit (1).

Het kapittel had de jurisdictie over den claustralen singel en de kerkelijke personen die er woonden.

Wanneer eene misdaad gebeurde binnen desen singel, benoemde de deken voor dit particulier geval een schout, zeven schepenen en een secretaris uit de andere elf banken, ten einde hierover recht te spreken.

Hetzelfde recht had ook een kanunnik, die, wanneer onverhoopt eene misdaad in zijn huis mocht gebeuren, in dit geval op dezelfde wijze als de deken eene rechtbank kon samenstellen.

Ten slotte zij nog aangestipt dat de proost een leenhof bezat waarvan hij den „stadthelder" en den „scryver" aanstelde.

Behalve dit leenhof was er nog een afzonderlijk laathof, de kamerhof van St. Servaas genoemd. Deze behoorde toe aan het kapittel. Voor den kamerhof, welke het bestuur der laatgoederen bezat, moesten ook alle overdrachten der vaste goederen geschieden, gelegen binnen de claustralen singel. De voorzitter ervan werd genoemd canonicus camerarius.

Van het kapittel van St. Servaas is een Roomaanschen zegelstempel in ivoor bewaard gebleven. Hij berust thans in de verzameling zegelstempels op het Rijksarchief in Limburg. Vermoedelijk dagteekent hij reeds uit de XI[e] eeuw. Met den zegelstempel, eveneens in ivoor, van de abdij van Rijnsberg, die zich in het Rijksmuseum te Amsterdam bevindt, is hij een der oudste van ons land. De vorm is spits-ovaal en men ziet er de beeltenis van den H. Servatius op, voorgesteld in zittende houding, het hoofd ongedekt, doch omgeven door een stralenkrans, houdende in de rechter den bisschopsstaf en in de linkerhand een boek; op het kasuifel is een kruis aangebracht, bezet met kruisjes. Omschrift: S. C. S. SERVATIVS EPS.

Aan den achterkant van den stempel ziet men eveneens eene onafgewerkte beeltenis, versierd met een pallium met kruisjes.

---

(1) H. P. H. EVERSEN, *ibid.*, p. 375.

Volgens wijlen den Z. E. Heer Habets schijnt het eene schets geweest te zijn, die door den stempelsnijder werd afgekeurd en uitgewischt.

Boven in den ivoren stempel bevindt zich een ringetje (1).

Deze stempel werd later vervangen door eenen nieuwen, die veel fijner afgewerkt is. Eene afbeelding en eene beschrijving ervan, naar een origineel afdruk uit het jaar 1349, werd door wijlen Alex. Schaepkens uitgegeven (2). Men ziet er de beeltenis van den H. Servatius op, zittende op een stoel, versierd met drakenkoppen, houdende in de rechterhand een bisschopsstaf, met de kromming buitenwaarts gekeerd, en in de linkerhand een opengeslagen boek. Omschrift: SANCTVS ..... EPISCOPVS.

De voorstelling van den H. Servatius gelijkt op die, zooals hij op het oudst bekende zegel van het Luiksch Hooggerecht te Maastricht is afgebeeld.

Vervolgens bediende het kapittel van St. Servaas zich van eenen zegelstempel welke aanmerkelijk van de beide voorgaande verschilt. Hij is van zilver vervaardigd en wordt thans in het museum te Doornik bewaard. Een afdruk ervan hangt aan een charter van 6 Sept. 1279 (3). De H. Servatius is er op voorgesteld, ten halven lijve, in bisschoppelijk gewaad, het hoofd gedekt door een mijter, houdende in de rechterhand een sleutel, met den baard naar boven en binnenwaarts gekeerd en in de linkerhand den kromstaf, schuinslinks over den Heiligen heen en met de kromming buitenwaarts gekeerd, geplaatst. Omschrift: S. ECCLESIE BEATI SERVATII TRAIECTENSIS AD CAVSAS (4).

De beeltenis van den H. Servatius figureert op tal van zegels van de aan het kapittel onderhoorige instellingen en waardigheidsbekleeders. Wanneer hij ten vollen lijve wordt afgebeeld, staat deze Heilige meestal op een draak, welke aan zijn voeten ligt.

In de XVIIIe eeuw gebruikte het kapittel een kleinen ovalen

---

(1) Voor de beschr., alsmede om de herkomst van dit zegel te weten, vergel. men: Jos. HABETS, in de *Versl. omtrent 's Rijks oude archieven*, 1891, dl. XII, p. 329.

(2) *Op. cit.*, p. 224.

(3) Mr G. D. FRANQUINET: *Inv. van het klooster van St. Gerlach*, p. 24.

(4) Dit charter alsmede een afdruk in lak op het Rijksarchief in Limb.

zegelstempel om de akten te bekrachtigen. Hij is van ijzer vervaardigd en berust thans op het Rijksarchief in Limburg. Men ziet er het wapen van het kapittel op: een dubbelen, gekroonden rijksadelaar, waartegen een rond wapenschildje rust, beladen met een sleutel, paalsgewijze geplaatst, met den baard naar boven gekeerd. Omschrift: PARV. SIGLM CAPLI S. SERVATII (1).

BUTKENS (2) geeft eene teekening van het wapen van het kapittel van St. Servaas, die aanmerkelijk van de voorgaande verschilt: in keel een bisschopsstaf en een sleutel, beiden kruiselings geplaatst, vergezeld tusschen den punt van den staf en het handvat van den sleutel van eene vijfpuntige ster van zilver. Mogelijk is het wapen eene fantaisie, want nergens anders hebben wij het in dien vorm aangetroffen.

Op den toren der kerk van St. Servaas stond vroeger een adelaar; deze werd tijdens de overheersching der Franschen verwijderd en den 12 Maart 1795 door eene Jacobijnenmuts vervangen (3). De adelaar werd door de zorgen van Jhr Mr V. de Stuers en van den architect Dr P. Cuijpers, een tiental jaren geleden, wederom op den kerktoren geplaatst, alwaar hij eeuwen lang getuigenis gaf van de macht en alouden luister van het vroegere vrij-rijkskapittel.

§ 9. Het graafschap van den Vroenhof.

Het graafschap van den Vroenhof lag buiten de wallen van het oorspronkelijk Maastricht en had derhalve niet met de tweeheerigheid te maken.

Tot 1204 was dit graafschap immediaat Rijksch. In vermeld jaar werd het een leen en, door de bul van 1530, onderging het hetzelfde lot als de tweeheerige stad.

Dit graafschap bestond, ten minste in lateren tijd, uit de heerlijkheid Lincule of Lenculen en de dorpen Heukelom, Montenaken en Wylre.

In de XIIIe eeuw werd een gedeelte van de heerlijkheid Lenculen bij Maastricht ingelijfd. De geschiedenis van het graafschap is

---

(1) Voor de metalen en kleuren van dit wapen, zie *Heer*.

(2) t. IV, p. 407.

(3) Proces-verbaux du conseil municipal de Maestricht.

sedert ten innigste met die van Maastricht verbonden en het deelde in de lotsverwisselingen dezer laatste plaats.

De hertog van Brabant bezat er het muntrecht en de hooge middelbare en lage jurisdictie.

Hij benoemde er een voogd, die jaarlijks het voogdgeding hield en stelde er den schout, de zeven schepenen, den rentmeester, den griffier en den bode aan. Deze werden allen, behalve den rentmeester, voor hun leven benoemd.

De schout was voorzitter der schepenbank, bij crimineele gevallen.

Wanneer overdrachten, verkoopingen enz. voor de schepenbank plaats hadden, werd de bank, bij vele zaken, door den rentmeester gepresideerd.

Ook na de inlijving bij Maastricht, bleef het zijne afzonderlijke schepenbank en zijne eigene rechtscostumen behouden.

De ingezetenen van het graafschap verkregen vrijheid van „weghegeld en ongeld of billetgeld" te Maastricht. Zij waren daarentegen verplicht, wanneer de burgers van Maastricht ter heervaart togen, „die overste Lenculen pourte te hueden ende te verwaeren, honderd voeten boven ende hondcrd voeten beneden".

Accijnsen daarentegen moesten zij als de overige burgers betalen.

Het schepenhuis, genaamd het hof van Linkulen, lag nabij de oude Lenculen poort, ter plaatse, waar later het Sepulchrijnen- of Bonnefantenklooster (thans kazerne) verrees. Naar dit gebouw werd het gebied van het geheele graafschap vaak het „hof van Lenculen" genoemd.

In 1579, bij het beleg van Maastricht door Parma, werd het schepenhuis verwoest. De zetel der schepenbank werd omstreeks 1625 verplaatst naar de „roy porte", die daarna genoemd werd de Munt. Op de plaats van dit laatste gebouw werd in 1700 het Statenhuis gebouwd. De zittingen werden sedert dien tijd op het Nieuw Stadhuis gehouden.

Wanneer een misdadiger op het grondgebied van het graafschap, buiten de stad, gevat was, mocht de schout hem langs den kortsten weg, naar het schepenhuis in de stad voeren.

Vóór het schepenhuis hadden de crimineele executiën plaats.

Van de volgende gerechten kon bij de schepenbank van Lenculen in appèl gegaan worden:

„die heerlicheyt ende gerichte van *Harstalle*, toebehoerende

mynen heer van Nassouwen, gelegen by die stadt van Ludick;

item dat gericht ende heerlicheyt van *Rutten*, gelegen int lant van Ludick, bij Tongeren;

item dat gericht ende heerlicheyt van *Voelen* (Fologne), gelegen ouch int lant van Ludick, omtrent Tongeren;

item dat gericht en de heerlicheyt van *Roethem*, omtrent Stockem int lant van Ludick;

item in den Vroenhoff liggen laethoeven, die oeck komen te hoeffde voer 't gericht van den Vroenhoff, met namen: der hoff van *Corbey*, der hoff geheyten der *Daelhoff*, der hoff van *Peutiers*, der hoff (genaamd) *Onser Liever Vrouwen* hoff;

item 't gericht van *Pietershem* compt te hoeffde in den Vroenhoff te Tricht (1).

De dorpen Wylre, Heukelom en Montenaken bezaten een afzonderlijk dorpsbestuur.

In het meermalen geciteerd Raadsverdrag van 16 Nov. 1528 wordt de schepenbank van den Vroenhof een laathof genoemd, wijl de bewoners van het Vroenhofsch gebied dat binnen de wallen der stad lag, in den regel burgers der tweeheerigheid waren. Over hen had de Vroenhofsche schepenbank geene jurisdictie, wel over de roerende en onroerende goederen op het Vroenhofsch gebied, binnen de stad. (Zie hiervoren: *Tweebergen*.) Ziehier den text van het Raadsverdrag:

„Noch is inder selver stat van Triecht eyn laethoeff of gericht, genoempt van den Vroenhoeff te Lenculen, waer onder bynae het derde deil van den gronden ende erven der voergenoempder stat, ende noch vele andere plaetzen, dorpen ende vlecken behoeren, scholtet ende scepenen hebbende ende daermede altam et bassam jurisdictionem over die foreynen ende buyten luyden".

Over het hooger beroep van de Vroenhofsche schepenbank zegt hetzelfde Raadsverdrag: „Scholtet ende scepenen des laethoeffs off gerichts van den Vroenhoff te Lenculen hebben altyd geappeleert naer Aecken ende van daer voertz ende ten lesten tot den K. Camergericht".

Naderhand ging men van de Vroenhofsche schepenbank in hooger beroep bij de brabantsche Commissarissen-Deciseurs.

---

(1) Register get. *Voogdgedingen van den Vroenhoff*, 1528—1571, n° 132, p. 12.

Tot het gebied van den Vroenhof behoorden ook de zoogenaamde acht redemptie dorpen.

Zij waren alle vrijheerlijkheden en ontvingen den naam van redemptiedorpen uit het feit, dat zij van oudsher hun aandeel in de beden voor eene jaarlijksche som afkochten. Het waren: Hermal met het gehucht Bourg of Doubourg, Mopertingen, Nederhem, Rutten, Hopertingen, Vuelen of Voelen (Fologne) en Fallais.

Op souvereiniteit dezer heerlijkheden werd door de Staten-Generaal aanspraak gemaakt. Zij werd hun betwist door de souvereinen der Zuidelijke Nederlanden.

De vergaderingen der schepenbank werden, zooals wij hierboven zeiden, gehouden in een gebouw, ter plaatse waar later het klooster der Sepulchrijnen verrees.

Dit gebouw heette ook wel den Vroenhof.

Blijdens een schrijven van 18 Sept. 1527, van schepenen van „den hoeve van Lenculen, geheytten den Vroenhoff", aan den raad van Brabant, bestond dit gebouw uit „twe cameren, eyn dengecamer ende eyn vertreck camer, eynen stalle om beesten daer in te stellen, die gexecutiert werden van den recht, ende eyn gevenckenis, daer men mesdedige luyde plecht te stellen" (1).

Volgens eene aanteekening, d. d. 19 Mei 1612, op het eerste blad van een rechterlijk register uit het archief van den Vroenhof, van de hand van den toenmaligen secretaris Dirk Verheijen, bevond zich „op 't hoff van Linculen, genaempt den Vroenhoff, eenen grooten vierkanten grauwen steen, daarop gehouwen was dat wapen van Keijserlijke Majesteit, wesende eenen dobbelen arn (arend), daaronder stont aldus:

Caesaris ecce domus! Sum curia iuris et aequi: Atque Brabantiaco sum data, sponte, duci.

Hieronder staande het wapen van Brabant, te weten eenen klimmende leeuw. Op elcke syde gehouwen mit grooten letteren: Brabant.

Hieronder nog staande: Sub umbra alarum tuarum protege me".

Butkens (2) geeft de teekening van het wapen van het graafschap

(1) Doos get. *Vroenhof* in het Rijksarch. in Limb.

(2) T. II, p. 325.

van den Vroenhof als volgt: in keel een omgewende enkelstaartige, getongde en geklauwde leeuw van zilver, het schild gedekt door eene kroon met vijftien paarlen.

Het oudste zegel der schepenbank, dat ons bekend is, dagteekent uit het jaar 1649. Wij vonden het vastgehecht op eene akte van 1 Juni van dat jaar, waarin het als het „gerichtssegel" vermeld staat, op eene akte van 15 Jan. 1682 van „hoeghschoutet ende schepenen van den graeffelycken gerechte van den Vroenhoeve, binnen en buyten de stadt Maestricht".

Een van onderen spits toeloopend en versierd ovaal schild beladen met een naar rechts gewenden, klimmenden, getongden, geklauwden en gekroonden enkelstaartigen leeuw; het schild gedekt door eene gravenkroon, met het omschrift: SIG. S. CVRIAE COMIT: VROO: IN ET EXT: CIV: TRAI: MOS. Midd. 6,5 c.M.

Wij vonden dit zegel nog opgedrukt op akten van 1661 en 1678.

Een kleiner zegel, omstreeks dien tijd in gebruik, heeft dezelfde voorstelling, met het omschrift: SIG: S: CURIAE COMIT: VROONH: IN ET EXT: CIV: TRAI: MOS: Midd. 4,25 c.M. (1).

Een derde zegel, nog kleiner als het voorgaande, zonder omschrift, was in 1675 bij de schepenbank in gebruik. De leeuw is echter, naar het schijnt, ongekroond voorgesteld. Het schild is gedekt door eene vorstenkroon. Midd. 3,5 c.M. (2).

---

(1) Afdruk in de verzamelidg op het Rijksarch. in Limb.

(2) Nog een woord over de St. Servaas als parochiekerk.

Zij zal wel als zoodanig gediend hebben, sedert hare stichting door den bisschop Monulphus, voor de bewoners die zich buiten de wallen van het oude municipium gevestigd hadden. Naderhand werd zij de patochiekerk voor de rijks- later brabantsche ingezetenen van Maastricht. Omtrent het jaar 1300 werd de St. Jan gesticht voor parochiekerk; de St. Servaas werd toen uitsluitend collegiale kerk. Een halve eeuw later werd de St. Mathias als tweede parochiekerk opgericht. Van beiden had de St. Servaas het vergevingsrecht. De kerken van St. Jan en St. Mathias werden in 1632 voor de protestanten ingeruimd. (Gedurende het korte tijdsverloop van 1673—1678 en wederom voor goed na 1803, deed de St. Mathias dienst als parochiekerk voor de katholieken). In hunne plaats werden de St. Jacob en de St. Catharina de parochiekerken.

MARGRATEN.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Gulpen.)

De geschiedenis van dit dorp, dat in de oudste tijden bekend is onder den naam van St. Margareten, Hoogland of Gulpen op den berg (1), is ten innigste met die van Gulpen verbonden.

Margraten kwam met Gulpen, na den slag van Woeringen (1288,) aan den hertog van Brabant (2).

De heerlijke rechten te Gulpen waren verdeeld.

De hooge justitie behoorde aan den hertog van Brabant, terwijl het ridderlijk geslacht van Gulpen, te Neuburg verblijf houdende, de helft der grondheerlijke rechten en de middele en lage jurisdictie bezat (3).

Aanvankelijk bestond de schepenbank van Gulpen met Margraten uit een schout, veertien schepenen en den schepenbode (4).

De schout en de schepenbode werden door de beide heeren benoemd; de schepenbank vulde zich zelf aan (5).

Tengevolge der Guliksche twisten met keizer Karel V, had deze laatste de heerlijkheid 's Hertogenrade, in 1544, in pand moeten geven aan den hertog van Gulick. Aan de aflossing van de pandsom zouden ook die van Gulpen en Margraten bijdragen, mits hun

(1) Volgens Bachiene eigenlijk *Mariëngrad* geheeten. Bij Galesloot: *Livre des Feudataires de Jean III*, p. 8, staat: „Arnoldus de Wetheam, miles, tenet domum de Wetheam, villam de Neppe (Epen) et XL bonaria terre apud Galopiam et apud *Sanctam Mariam* ad Gradus L bonaria terre".

(2) Zie *Gulpen*.

(3) Jos. Habets: *Limb. Wysd.*, p. 104.

(4) *Ibid.*, p. 106 en 115.

(5) *Ibid.*, p. 115.

toegestaan werd, het aantal der schepenen geleidelijk tot op zeven na, te laten uitsterven (1).

Wij weten niet, of de keizer hiermede genoegen nam.

Zijn medeheer, de heer van Neuburg, zag zich herhaaldelijk in zijne rechten verkort door de schepenbank, die vaak in zaken, welke ook hem als medeheer raakten, uit naam van den keizer alleen vonnis velde (2).

Hij wendde zich derhalve in 1594 tot dezen laatsten met het verzoek om de gemeenschappelijke heerlijkheid te scheiden. De gevolgen waren, dat niet lang daarna, n.l. in 1612 en 1630, in beide plaatsen de heerlijke rechten van den keizer, (waarschijnlijk voor iedere plaats afzonderlijk,) door dezen verpand werden aan van Eynatten, die daardoor tevens in het bezit der hooge justitie geraakte (3).

Sedert vindt men Gulpen en Margraten steeds als afzonderlijke heerlijkheden vermeld.

In 1661, bij het Partage-tractaat, kwam Margraten aan de Staten.

Gulpen met Margraten gingen vóór 1551 in hooger beroep te 's Hertogenrade. Na 1661 werd te Gulpen het hoofdgerecht opgericht, waarvan de hoogschout door de Staten werd aangesteld; de schepenen werden door den hoogdrossard benoemd (4).

Dit hoofdgerecht diende tot hof der Hoog Mogenden voor het Staatsch gedeelte van 's Hertogenrade, en de schepenbanken, aan de Staten toegedeeld, moesten er, voor civiele zaken, in hooger beroep gaan. Deze banken waren Gulpen, Margraten en de vereenigde gemeente Holzet, Vaals en Vijlen.

Margraten had eene afzonderlijke schepenbank voor het crimineele, althans, zeker, sedert het jaar 1684, ondanks de bewering van Bachiene, als zouden Gulpen en Margraten slechts een gemeenschappelijk gerecht voor het crimineele bezeten hebben (5).

---

(1) *Publ.* t. XVI, p. 175.

(2) *Ibid.*, p. 275.

(3) Jos. Habets, *Limb. Wysd.*, p. 105.

(4) *Ibid.*, p. 105.

(5) Bachiene: *Vaderl. Geogr.*, t. V, p. 1072. Zie de crimineele registers der bank van Margraten op het Rijksarch. in Limb.

Te Margraten treft men dezelfde heeren aan als te Gulpen (1).

Krachtens een vonnis van 12 Nov. 1664 van den Raad van Brabant, te 's Gravenhage, werd Frans Wynand van Eynatten uit zijne rechten van pandheer der heerlijkheden van Gulpen en Margraten, wegens schulden, ontzet. Het duurde tot 21 Dec. 1679, alvorens het leenhof van 's Hertogenrade (2) tot den verkoop overging.

Uit de akte zien wij, dat de pandheer, o. a., de volgende rechten had: het aanstellen der twee schouten, der twee secretarissen en der twee gerechtsboden, in elke bank de benoeming van de helft der schepenen (3) en het vergevingsrecht der twee pastoriën. Aankooper was Johan Maximiliaan BOUNAM, wapen: zie *Ryckholt*, voor de som van 10.000 fls. Holl., dezelfde die ook later de heerlijkheid Ryckholt verwierf (4).

Omstreeks 1690 treffen wij Frans Wynand van Eynatten andermaal aan als heer van Gulpen en Margraten.

Hij had waarschijnlijk, krachtens het *jus retractus*, de koopsom terugbetaald.

De parochie Margraten dagteekent uit 1262, in welk jaar deze plaats, evenals het naburige Wylré, door Hendrik, bisschop van Luik, van de moederkerk te Gulpen gescheiden en tot afzonderlijke kerspelen verheven werden (5).

De kerkpatrones is de H. Margaretha, maagd en martelares.

Slanghen geeft de afbeelding van het zegel der bank van Margraten uit het jaar 1685, dat het beeld der kerkpatrones te zien geeft, staande, ten vollen lijve, van voren, op een draak, houdende in de rechterhand een kruis en in de linker een palmtak, omgeven door het omschrift: SANCTA MARGARITA. Midd. 3.2 c.M. (6).

---

(1) Zie *Gulpen*.

(2) Zetelende n. l. te Gulpen.

(3) De andere helft werd waarschijnlijk door den hertog van Brabant, *in casu*, de Staten, benoemd.

(4) Protocolreg. der bank van Margraten, berustende op het Rijksarchief in Limburg.

(5) QUIX: *Die Königliche Kapelle*, p. 94.

(6) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 243.

Wij vonden dit zegel gedrukt op een document van 23 Maart van genoemd jaar, van „schouteth en de schepenen der bancke van Margraten, lande van 's Hertogenrade, partage van Haar Hoo: Moo:", waarin het als „de bancke zegel" vermeld staat (1).

De gemeente is tot nog toe niet in het bezit van een eigen wapen.

---

(1) Doos, get.: *Margraten*, in het Rijksarch. in Limb.

MEERLO.

(Arrond. Roermond. Kant. Venlo.)

De dorpen Meerlo (met Tienray), Blitterswijk en Swolgen, welke thans de gemeente Meerlo vormen, waren voorheen drie afzonderlijke heerlijkheden met schepengerechten. Zij maakten deel uit van het ambt van Kessel (1).

Zij deelden in de lotgevallen ervan tot aan de Fransche Revolutie.

Het dorp *Meerlo*, in vroeger eeuwen ook wel Mierlaer, Meyrle, Myrle, Mierloe, in de spreekwijze Meeldre genaamd, was van oudsher eene heerlijkheid met schepenbank (2).

In 1230 wordt de heerlijkheid Mierlaer, thans Meerlo, reeds vermeld (3).

Met deze heerlijkheid en schepenbank was het dorp Tienray verbonden; van daar dat de heeren dezer heerlijkheid den titel voerden van heeren van Meerlo en Tienray.

In het begin der XIVe eeuw treffen wij als bezitters der heerlijke rechten aan, die van MYRLAER genaamd MYLLENDONCK, wapen: zie *Horst.* Later kwamen zij aan de geslachten: van Spede, wapen: in zilver een van keel gekamde en van goud gekroonde haan, gaande op een terras van sinopel; van ALDENBRUGGEN genaamd VELDBRUGGEN (bij Neuss), wapen: gevierendeeld: 1 en 4, gedwarsbalkt van keel en goud van acht stukken, 2 en 3, geschakeerd van goud en azuur' met een vrijkwartier van zilver,

---

(1) Zie *Kessel.*

(2) Men zie M. J. JANSSEN: *Costumen en bankrechten der heerl. Meerlo* in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXIII, p. 225, v. v.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 148, 152, 156, 162.

beladen met drie klaverbladen van sinopel; in 1532 kwamen zij aan van WINCKELHUYSEN, wapen: in zilver een teerkransijzer van sabel (1), van 1638 tot 1641, waren zij in het bezit van Reyner van GELDER, van Arcen, wapen: zie *Arcen en Velden*, waarna zij wederom in het geslacht van WINCKELHUYSEN terugkeerden, waarin zij tot omstreeks het midden der vorige eeuw verbleven. Vervolgens kwamen de heerlijke rechten ten laatste aan van HATZFELD, wapen: gevierendeeld, 1 en 4, in goud een muuranker van sabel, 2 en 3, in zilver drie mispelbloemen van keel of van purper, 2 en 1, en over alles heen een hartschild, zesmaal gedwarsbalkt van sabel en goud; het hartschild gedekt door een gouden kroon met drie fleurons (van *Palandt.*)

Kerkelijk behoorde Tienray met zijne kapel, toegewijd aan de H. Maagd, onder de parochie van Swolgen. Meerlo was eene afzonderlijke parochie met kerk, toegewijd aan den H. Joannes de Dooper.

Het zegel der schepenbank uit de 18e eeuw vertoont het beeld van den H. Joannes de Dooper, staande, naar links ziende, gekleed in eene schapenvacht, houdende in de rechterhand een herderstaf, welke langs den schouder opgaat; met de linkerhand streelt hij een tegen hem opspringend lam; ter weerszijden van den heilige, ter hoogte van de heup, rechts de letter L, links de letter H. Omschrift: HET SCHEPENSEIGEL TO MERLO. Midd. 3 c.M. (2).

De beteekenis der letters L en H kunnen wij niet verklaren. Zouden het soms de initialen kunnen zijn van een heer uit het geslacht van Hatzfeldt?

Het dorp Swolgen werd in het jaar 1673 tot heerlijkheid verheven en door de Spaansche Regeering verkocht aan de familie van FLEMING, wapen: zie *Broeckhuysen*. Deze vestigde zich op het huis de Gun, onder Swolgen, tot dusverre eene bezitting van de familie van Weedt (3).

---

(1) Von Loë, genaamd Winckelhausen, voert als wapen: gevierendeeld: 1 en 4, *Winckelhausen*, 2 en 3, in keel een springende haas *(Hasen)*, over alles heen een hartschild met het blazoen van *Loë*. Zie *Mheer*.

(2) De beschrijving van dit zegel bij v. d. BERGH: *Vroegere Nederl. gemeentezegels*, p. 67, is dus onjuist.

(3) *De Maasgouw*. Jaarg. 1879, p. 101 en *Niederr. Geschichtsfreund*, 1881, p. 128.

In 1728 werd de heerlijkheid opnieuw door een lid uit dit geslacht verheven (1).

Onder de parochie van Swolgen ressorteerde, zooals wij boven zeiden, Tienray.

De kerk is toegezegd aan den H. Lambertus, bisschop.

Het zegel der schepenbank van Swolgen, uit het laatst der XVIIe eeuw dagteekenend, stelt voor het beeld van den H. Lambertus, in bisschoppelijk gewaad, de rechterhand opgeheven en in de linker den buitenwaarts gewenden kromstaf houdende; ter rechter zijde, in een open veld, ziet men een gedekt torentje, uitloopende in een kruis; tusschen het torentje en den heilige leest men de letters S en L (Sanctus Lambertus). Randschrift: SCHEPE. SIGEL. IN. SWOLGEN. Midd. 3.5 c.M. (2).

In het hoofdaltaar der kerk te Swolgen, waar dit wapen is aangebracht, is het volgender wijze gekleurd: in azuur de heilige en de hem vergezellende figuren van zilver (3).

Het dorp *Blitterswyk* was oudtijds reeds een heerlijkheid onder een geslacht dat zich van Blitterswyk noemde (4), wapen: van zilver met, in het schildhoofd, drie inhoekingen van keel. Na de Blitterswyk's kwam de heerlijkheid omstreeks het einde der XVe of het begin der XVIe eeuw aan van LYNDEN, wapen: in keel een kruis van goud, van 1686—1692 aan van MERWYCK, wapen: zie *Maasbree*, daarna kwam de heerlijkheid wederom aan het geslacht van LYNDEN en eindelijk in 1786, door huwelijk, aan de COCQ van HAEFTEN, wapen: zie *Wanssum*.

De kerkpatrones is de H. Maagd.

Het zegel der schepenbank vertoont het beeld der H. Maagd, staande van voren op een wassenaar, en dragende op den linkerarm

---

(1) *De Maasgouw*, p. 170, en 1890. p. 15.

(2) *Ibid.*, Jaarg. 1880, p. 393.

(3) *Ibid.*

(4) Men vergel. voor de heeren van Blitterswyk: W. Hermans in De Maasgouw, Jg. 1879, p. 195; 1881, p. 426, 442, 446 en 470; 1884—1885, p. 1100.

Een zijtak ervan, zich schrijvende van BLITTERSWYK, genaamd PASSART, was te Maastricht gevestigd. Twee leden ervan, Edmond en Nicolaas, bekleedden er, van Luiksche zijde, in de XVIe eeuw, de waardigheid van Hoogschout.

het goddelijk Kind, terwijl zij in de rechterhand een schepter houdt. Het omschrift luidt: BLITTERSWICK. Midd. 2.5 c.M. (1).

Uit de drie genoemde heerlijkheden werd onder het Fransch Bestuur in 1800 de tegenwoordige gemeente samengesteld, onder den naam van Meerlo.

Op eene circulaire van den Gouverneur der provincie, 8 Febr. 1816, waarin gevraagd werd, of de gemeente in het bezit van een wapen wenschte te geraken, antwoordde, op 25 Maart daaraanvolgende, de burgemeester Verborst: „dat de voormalige waepenen deeser gemeentens bestaen hebben in een cachet, verbeeldende de patroonen der kercke: soo als voor Meerlo St. Johannes, voor Blitterswick onze Lieve Vrouw en voor Swolgen Sint Lambertus. Deese drie cachetten bevinden sig nog in de archieve deeser gemeentens; en (wij) sullen de verdere beveelen afwachten, of deselve wederom gelyck voorheen sullen gebruyckt worden".

De gevolgen van dit schrijven zijn ons onbekend.

Bij Koninklijk Besluit van 21 April 1819 werd aan de heerlijkheid Blitterswijk volgend wapen verleend: *van zilver, het chef getand van goud.*

Het moet het blazoen der oudste heeren uit het geslacht van Blitterswijk voorstellen. Zooals wij hierboven gezien hebben voert dit geslacht een schildhoofd met drie inhoekingen van keel, op welke wijze het wapen der heerlijkheid terecht ook, in het bekende werk van d'Ablaing van Giesenburg over de Nederlandsche gemeentewapens is afgebeeld.

Voor de tegenwoordige gemeente Meerlo, waaronder behalve Meerlo zelf, dus ook Swolgen en Blitterswyk behooren werd bij Koninklijk Besluit in 1886 het volgende wapen verleend (2):

In azuur, een Heilige JOHANNES DE DOOPER *in kemelsharen kleed, houdende in de regterhand een staf en met de linkerhand streelende den kop van een lam, alles van goud, op een terras van hetzelfde, ter regterzijde van den*

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 165.
(2) *Nederl. Heraut*, Jaarg. VI, 1890, p. 13.

Heilige bevindt zich de letter L *en ter linkerzijde de letter* H, *beide van goud.*

Zooals men ziet heeft men het zegel der schepenbank van Meerlo tot grondslag genomen.

Wenschelijk ware het o. i. geweest dat men ook het feit dat ook de voormalige schepenbanken van Blitterswyk en Swolgen tot de gemeente Meerlo behooren in het nieuwe wapen herdacht hadde.

MEERSSEN.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Maastricht.)

In onzen tijd hoort men wel eens dat, wanneer vorsten op eigen kosten reizen, binnen de grenzen van hun land, zij dan niet zelden gevolgd worden door hun keukenpersoneel, met *batterie de cuisine.*

De Pippijnen en, na hen, de Karolingers, deden dit anders. Zij bezaten, over de geheele uitgestrektheid van hun Rijk, landgoederen (villae regiae) en daarop verbleven en overnachtten zij, met hunne geheele hofhouding, in de verschillende gewesten van hun Rijk.

Voor tafel en onderkomen moesten dan de meier (villicus) en de naburige bewoners van landhoeven zorgen.

Ook te Meerssen bezaten zij zulk een landgoed, maar dit landgoed behoorde tot de klas der *villae,* waaraan bovendien een palatium, palts, met paltskapel, verbonden was.

De gewone villa diende hun slechts tot rustpunt, wanneer ter verpoozing of tot nachtverblijf, geene omvangrijke abdij, noch palts, te bereiken was; doch de villae met palts waren de eigenlijke pleisterplaatsen.

In de maand Februari 847 verwijlden in den palts te Meerssen de drie broeders, keizer Lotharius I, Lodewijk, koning van Duitschland en Karel-de-Kale, koning van Frankrijk. In een capitularium van die maand beloofden deze drie gebroeders elkander den vrede en verplichtten zij zich elkander bij te staan in den strijd tegen hunne wederzijdsche vijanden, de Noormannen.

Bij deze gelegenheid verzamelden zich ook te Meerssen de grooten

der drie onderscheidene monarchieën en werden er bepalingen vastgesteld over den vrede binnen de drie Rijken (1).

In 851 bevonden de drie vorstelijke gebroeders zich andermaal te Meerssen. Zij bekrachtigden voorgaand vredestractaat en verklaarden alle vroegere oneenigheden te zullen vergeten. Ook toen vergaderden hier de grooten der drie verschillende Rijken. Er werden, o. a., besluiten genomen over het rechtswezen (2).

Na den dood van Lotharius II, die aan zijn vader Lotharius I in het gebied, (naar Lotharius II Lotharingen genoemd), opgevolgd was, hielden de twee hiervoren vermelde gebroeders, Lodewijk en Karel andermaal, in de nabijheid van Meerssen, eene samenkomst. Koning Lodewijk nam zijn intrek in het paleis te Meerssen en zijn broeder Karel in dat van Herstal.

Halverwege tusschen deze plaatsen hadden zij zich *rendez-vous* gegeven, ter verdeeling der nalatenschap van Lotharius II. Karel ontving het gedeelte, waartoe ons gewest behoorde.

De deeling geschiedde den 8 Augustus 870, „in procaspide super fluvium Mosam" (3).

Men vermeent dat men hier aan de plaats moet denken, waar zich thans het kasteel van Eijsden bevindt.

Lodewijk overleed in 876 en Karel in 877.

Hunne opvolgers, Lodewijk-de-Stamelaar, zoon van Karel-den-Kale, en Lodewijk van Saxen, zoon van Lodewijk-den-Duitsche, geraakten in oneenigheid over vermelde verdeeling van Lotharingen.

Op eene samenkomst, die zij in September 878 te Meerssen hadden, werd het geschil bijgelegd. Den 1 November daaraanvolgend begaven zij zich naar de *villa regia* te Voeren, waarschijnlijk St. Maartensvoeren (4).

De paltskapel te Meerssen was toegewijd aan den H. Petrus. Een kapittel van geestelijken was er aan verbonden. Deze hadden

---

(1) KARL-FRIEDRICH EICHHORN: *Deutsche Staats- und Rechtsgesch.* (Dritte Ausg.) I, p. 329, v.

Men vergel. ook J. H. VAN BOLHUIS: *De Noormannen in Nederland*, p. 97, v.

(2) *Ibid.*, p. 332.

(3) MIRAEUS: *Op. dipl.*, I, p. 28.

(4) Men vergel. Jos. HABETS: *Beknopte Gesch. der Proostdij van Meerssen*, in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXV, p. 10, v.

hun vast inkomen uit de dotatie waarmede de vorsten uit hun privaat eigendom de kapel begiftigd hadden.

In de tiende eeuw behoorde de palts van Meerssen aan Gerberga, dochter van Hendrik I, koning van Germanië.

Zij had hem als huwelijksgift ontvangen van haar eersten gemaal, Giselbert, hertog van Lotharingen, die zijn zetel te Maastricht gevestigd had (1)

Na diens dood (939) hertrouwde zij met Lodewijk-van-Overzee, koning van Frankrijk.

Aan dien palts was verbonden een *allodium* of privaat eigendom van 82 *mansi*.

Over de oppervlakte van een *mansus* is men het niet eens. Alleen weten wij uit eene bepaling van Karel-den-Groote omtrent het krijgswezen, dat ieder vrij man, die drie mansi in eigendom, of in tijdelijk bezit had, ingeval van oproeping tot den heerban, op eigen kosten zich moest uitrusten en gedurende de drie eerste maanden van den veldtocht in zijn onderhoud moest voorzien (2).

Deze 82 mansi zullen ook wel niet uitsluitend in het grondgebied van de tegenwoordige gemeente Meerssen gelegen hebben, maar voor een groot gedeelte ook onder de hierna te noemen plaatsen.

Inderdaad, tot de huwelijksgift van Gerberga behoorden nog: Climmen en Lithoyen, met aanhoorigheden, Herten en Angleur, met aanhoorigheden.

Met het allodium Meerssen, vormden alle deze bezittingen een *praedium*, dat aan den H. Petrus was toegewijd, en den naam Meerssen droeg (3).

Over dit praedium (4) waarop zoowel vrijen als hoorigen en lijfeigenen woonden, bezat Gerberga bovendien de souvereiniteitsrechten. Zij was dus eigenlijk de gravin (comitissa) (5) van dit praedium en, indien zij er persoonlijk geresideerd had, had zij

---

(1) Over Giselbert en Gerberga, zie *Maastricht*.

(2) EICHHORN: *Op. cit.*, I, p. 388, v. v.

(3) Over de beteekenis van den kerkpatroon, zie *Inleiding*, § v.

(4) Over *praedium* vergel. men LACOMBLET, t. I, p. 53; en over dorpen met aanhoorigheden: *Ibid.*, p. 38.

(5) Over de beteekenis die wij hier aan het woord *comitissa* geven. vergel. men *Thorn*.

over ieder dorp een *centenarius*, of *vicarius*, en een *decanus* (1) aangesteld, met het noodige getal schepenen.

Tot de competentie van den graaf behoorden verder de oproeping en de begeleiding der locale militie naar de verzamelplaats van het leger, de hoogere civiele en de crimineele justitie, de deeling en de overdracht der vaste goederen. In alle deze rechtszaken moest hij de lage gerechten van den *centenarius* of van den *decanus* en schepenen gaan voorzitten en er de vonnissen doen voltrekken. Ook moest hij, bijgestaan door den centenarius, of den decanus en schepenen, in ieder van die plaatsen jaarlijks de drie jaargedingen houden.

Doch Gerberga regeerde het prædium niet persoonlijk. Zij had er een voogd (advocatus) aangesteld, onder wien de centenarius en de decani ressorteerden.

Of Gerberga dit prædium zelve, dan wel door een voogd regeerde, hare huwelijksgift vormde eene immuniteit, binnen het rechtsgebied, waaraan de gouwgraaf niets te zeggen had.

De voogd mocht niet wonen binnen het gebied van zulk prædium, noch de graaf zijn van de gouw, waarin het prædium met immuniteit gelegen was; wel mocht hij graaf zijn van een andere gouw (2).

Dit laatste was het geval met den voogd, dien Gerberga over het prædium Meerssen had daargesteld. Haar voogd Arnulf was tevens graaf eener gouw.

Reeds vóór 847 waren staatseigendommen uit dit prædium aan de abdij der Benedictijnen van den H. Remigius te Reims overgedragen. Deze schenkingen waren zoo aanzienlijk, dat de abt van Reims er een voogd over had aangesteld.

De namen Meerssen, Schin-op-Geul, Beek, Schimmert, Lithoyen,

(1) De centenarius wordt ook wel eens centgraaf genoemd. Hij werd geacht aan het hoofd te staan van honderd gezinnen. Van daar zijn naam. Zijne onderhoorigheid werd in het Duitsch *Hundtschaft* genoemd. De namen Huyn, Huehne, Hoen, Hoen tso Broeck (Hoensbroeck), Hoen zu Pesch (Hompesch) herinneren nog aan dit ambt. Centgraaf moet men niet verwarren met Zendgraaf, *missus dominicus*.

De *decanus*, die hier en daar wordt aangetroffen, had, evenals de centenarius, slechts kleine zaken te berechten. Men vergel. EICHHORN: *Op. cit.*, I, p. 219, v.

(2) *Ibid.*, p. 409.

Retines enz., komen in de oudste gegevens omtrent deze schenking voor (1).

Bij schenkingsbrief, gedagteekend 10 Februari 968, verder met toestemming van haar broeder, keizer Otto I, en ter eere van den H. Remigius, den apostel der Franken, zoomede voor haar eigen zielenheil, voor dat van wijlen haar eersten man, Giselbert, en van diens ouders Raginer en Albrada, schenkt koningin Gerberga het hiervoren vermeld praedium aan de abdij der Benedictijnen te Reims en voegt aan het praedium toe alles wat reeds vroeger in dit praedium als staatseigendom aan vermeld huis des Heeren was ten deel gevallen.

Twee dagen later ontving de abt Hugo den schenkingsbrief, uit handen van de koningin. Hij was bijgestaan door zijn voogd *(advocatus)* Emmo. Ook deze was graaf, in eene gouw natuurlijk, die met het praedium niets gemeens had (2).

Zoodoende was het praedium Meerssen, volgens het publiek recht van dien tijd, geworden eene kerkelijke stichting, met immuniteit, d. w. z., vrij van alle bemoeiingen der Staatsambtenaren.

Te Meerssen bevond zich derhalve 1° een kapittel, dat dienst deed in de paltskapel van den H. Petrus; 2° een Benenictijn uit Reims, die namens den abt, de meiers en de schepenen in de onderscheidene dorpen der immuniteit benoemde (3); namens den abt voerde hij het bestuur en moest hij in overleg treden met den voogd, wanneer het gold de overdracht, of deeling, van vaste goederen, of de behandeling van crimineele zaken.

In deze gevallen moest de voogd de schepenbank voorzitten en het vonnis doen voltrekken. Bovendien had hij het voorzitterschap in de drie jaarlijksche voogdgedingen. Ook riep de voogd de militie op, ten tijde van oorlog, en moest hij de stichting verdedigen tegen geweld van buiten.

Dit ambt vervulde de voogd, namens den Keizer, maar hij kon er ten allen tijde uit ontzet worden (4).

---

(1) Jos. HABETS: *Op. cit.*, p. 14, v.

(2) *Ibid.*, p. 97, v.

(3) Men vergel. EICHHORN: *Op. cit.*, I, p. 404.

(4) Over de macht en de aanmatiging der voogden raadplege men *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXIV, p. 214—218.

In den loop der volgende eeuwen werden aan de stichting te Meerssen nog vele giften gedaan (1).

Gedurende bijna twee eeuwen zwijgen nu onze bescheiden over Meerssen. Wellicht zouden de talrijke stukken, betreffende Meerssen, die zich in het staatsarchief te Brussel bevinden, eenig licht over deze periode kunnen verspreiden (2).

Intusschen weten wij uit de algemeene geschiedenis van dien tijd, hoe de voogden het overal aanlegden om souverein te worden in de kerkelijke gestichten met immuniteit.

Door de invoering van het leenstelsel waren zij intusschen dynasten geworden in hunne erfgoederen.

Zelven, of door hunne ondervoogden, brachten zij de stichtingen tot armoede, door in de verschillende dorpen der immuniteit, met een talrijken stoet, te kampeeren en te brassen, onder voorwendsel van rechtsbedeeling.

Ten slotte trokken zij de justitie en alle andere souvereine rechten tot zich, en werkten zij zich op van tijdelijk ambtenaar tot erfelijk heer der immuniteit.

De Keizers, de Pausen en de bisschoppen kwamen daar wel tegen in verzet, zelfs kostte deze strijd voor de vrijheid der oude stichtingen een aartsbisschop Engelbert van Keulen het leven (3); voor vele immuniteiren waren deze pogingen verloren moeite (4).

Die wij het eerst als voogden van Meerssen meenen te ontmoeten, behoorden tot een ons onbekend geslacht. Zij schijnen hunnen naam ontleend te hebben aan het dorp Valkenburg, dat thans Oud-Valkenburg genoemd wordt. Waren zij zich als voogden van Meerssen te buiten gegaan, of hadden zij zich op eene andere wijze tegen de Rijkswetten vergrepen?

---

(1) Voorbeelden van die giften, vindt men in *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XXV, p. 30, v. Verkeerdelijk worden zij, bldz. 31, teruggebracht op het *jus Dominicum ex fisco,* waarvan in het schenkingsdiploma van Gerberga sprake is.

(2) *Ibid.*, p. 4.

(3) Den 7 Nov. 1225. Over de rechten der geestelijke vorsten en de machtsoverschrijding der voogden, vergel. men het diploom van Frederik II, Roomsch Koning, uit het jaar 1220, den 26 April, bij Mr S. Muller Fz.: *Het oudste Cartul. van het sticht Utrecht,* blz. 161, v. v.

(4) Men vergel. *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXIV, p. 216, v.

Valkenburg werd door keizer Koenraad II (1024—1039) gecon fiskeerd (1) en was het nog in 1075 (2). Dit kan niet geweest zijn dan Oud-Valkenburg. Want het stadje Valkenburg bestond toen nog niet; en al hadden zelfs te dien tijde zich daar huizen bevonden, die plek zou niet afzonderlijk geconfiskeerd zijn geworden, wijl zij tot het rechtsgebied der proostdij van Meerssen behoorde.

De eerste heer dien Ernst (3) als heer van Valkenburg, onder den naam van Goswyn I noemt, behoorde, volgens dezen schrijver, evenals de eerstvolgende heeren, tot het geslacht van Heinsberg. Werd hij met het toenmalig dorp Valkenburg beleend en bouwde hij ten Westen ervan een burcht ook Valkenburg genoemd en in tegenstelling waarvan het dorp den naam kreeg van Oud-Valkenburg?

Wat er ook van zij, het rechtsgebied der proostdij van Meerssen strekte zich uit tot aan den rotswand, waartegen het stadje Valkenburg, als het ware, thans aanleunt. De bergrand springt daar als een reusachtig rondeel naar voren. Dat vooruitspringend gedeelte liet een der heeren van Valkenburg, door eene breede en diepe kloof, van den bergrand scheiden en bouwde er zijn burcht op. Hij woonde derhalve, zooals het rechtens behoorde, buiten het grondgebied der immuniteit.

Die dan door Ernst wordt genoemd als tweede heer van Valkenburg, onder den naam van Goswyn II, was voogd der Proostdij van Meerssen en der abdij van St. Servaas te Maastricht.

Hij was niet beter dan de meeste voogden van zijn tijd Ten opzichte der abdij van St. Servaas was dit een gevaarlijk spel, wijl deze abdij steeds in blakende gunst gestaan had bij den voorlaatsten keizer, Hendrik IV.

Toen dan ook diens zoon, keizer Hendrik V, in 1122 te Luik kwam, werd Goswyn II derwaarts ontboden om zich over zijne gedragingen jegens de St. Servaas te verantwoorden. Op zijne weigering om te Luik te verschijnen, werd, op bevel des keizers,

(1) Lacomblet, t. I, p. 109.
(2) *Ibid.*, p. 143.
(3) *Hist. du Limb.*, t. V, p. 234, v.

het kasteel te Valkenburg verwoest door Godfried I, graaf van Leuven en hertog van Neder-Lotharingen (1).

Wijlen de Zeer Eerw. Heer J. Habets geeft over dit voorval eene andere lezing „Eenige weken na zijne benoeming (2) sloeg hij (3) het beleg voor het kasteel Valkenburg, en deed dit tot den grond toe slechten, omdat de heeren dezer plaats door hunne strooptochten het prinsdom Luik onveilig maakten (4)".

Deze bisschop Albero I van Luik en diens aartsdiaken, Herman van Horn, waren het, tusschen de jaren 1123 en 1129, reeds met den abt Odo van Reims eens, dat, in het belang der stichting van koningin Gerberga, het kapittel van Meerssen naarmate het uitstierf, door kloosterlingen uit de abdij der Benedictijnen van Reims zou aangevuld worden (5).

Onder bisschop Alexander I (1129—1136) kreeg deze regeling haar beslag en zij werd in 1136 bekrachtigd door paus Innocentius II (6).

Aanleiding tot dezen maatregel gaven de gedragingen van den voogd. Deze plunderde niet slechts de proostdij uit, maar bracht ook ieder kanunnik afzonderlijk tot den bedelstaf. Met eene enkele uitdrukking brandmerkt, in 1145, Koenraad III, Roomsch Koning, de handelwijze van den voogd van Meerssen; maar vier jaren later vinden wij in een stuk, door denzelfden koning bekrachtigd, de opsomming der bijzonderheden, waarin een dergelijk laakbaar gedrag zoo al bestond, n l. de voogd zal niet verschijnen op de aanvraag van den eerste den beste; hij zal noch de gemeenschap, noch iemand in het bijzonder tot last strekken door zijne eischen; hij zal noch bij den proost, noch bij iemand der gemeenschap overnachten, tenzij hij geroepen worde voor eene rechtszaak; en dan zal hem het noodige verstrekt worden. Verder wordt bepaald wat, op het jaargeding, aan brood, vleesch en wijn moet gegeven worden voor het middagmaal van de schepenen,

(1) Ernst, *ibid.*, p. 235.
(2) in 1123.
(3) n. l. Albero, prins-bisschop van Luik.
(4) Jos. Habetr: *Gesch. van het Hisd. Roermond*, I, p. 161.
(5) Men vergel. Ernst: *Hist. du Limb.* t. VI. (Codex dipl.) p. 3.
(6) Miraeus: *Op Dipl.* I, p. 385, v.

met den voogd en diens vrienden, en hoeveel dan uit ieder gezin in geld en granen aan den voogd moet opgebracht worden (1).

Deze bepalingen hadden betrekking op de proostdij Hirzenach, maar zij verklaren ook een verbod dat Koenraad III gaf, in 1145, te Utrecht.

Toen hij daar vertoefde, begaf zich Odo, abt van Reims, naar deze stad. De onderhandelingen, die daar tusschen Koning en abt gevoerd werden, lokten den volgenden maatregel uit.

Bij diploom, te Utrecht gedagteekend, keurde Koenraad III de geleidelijke vervanging der kanunniken door kloosterlingen goed en bevestigde hij de proostdij van Meerssen in hare bezittingen, met aanhoorigheden: Herten, Klimmen, Lithoyen, Angleur, Beek.

Hij voegt er bij, dat de priviligiën der kerk van den H. Remigius (2) geen anderen voogd erkennen dan den Roomschen Koning. Hij wil dan ook dat de kloosterlingen aldaar een voogd hebben, die tot voor- en niet tot nadeel zal strekken, die het allodium zal beschermen en niet verwoesten.

Daarna bepaalt Koenraad III de emolumenten van den voogd en omschrijft hij de machtsbevoegdheid van den proost op het rechtsgebied der proostdij.

Op de drie jaarlijksche voogdgedingen zal de voogd het derde der geldopbrengst hebben (3).

De meiers *(villici)*, ambtenaren *(ministeriales)* en schepenen *(scabini)* kan de proost *(praepositus)* aanstellen en afzetten, zonder tusschenkomst van den voogd, *(sine advocato)*.

Over de inkomsten van St. Remigius (te Meerssen) zal de proost geding voeren, zonder tusschenkomst van den voogd.

Indien er bloedstorting, banbreuk of diefstal heeft plaats gehad, binnen het rechtsgebied (4) der proostdij, kan de proost het

(1) Lacomblet, t. I, p. 250.

(2) Te Meerssen. De paltskapel, toegewijd aan den H. Petrus, had toen plaats gemaakt voor een kerk, toegewijd aan den H. Remigius.

(3) „Tertiam partem pecuniae, in talibus placitis acquisite, recipiet advocatus".

(4) *infra allodium*. Allodium, vrijgoed, beteekent de stichting van koningin Gerberga, in haren geheelen omvang, *superadditis etiam* etc.

Zie de stichtingsbrief, *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXV, p. 97, v.

geding niet voeren, zonder den voogd, en daaruit zal de voogd het derde gedeelte hebben. Requisitiën voor manschappen en paarden, die ook wel eens beden genoemd worden, of verwoesting aanrichtende gastmalen, zijn op strenge straf, van wege den Koning, den voogd ontzegd (1).

Indien binnen de grenzen van het allodium akkers of braak liggende gronden, zoomede molens, onbeheerd raken, kunnen de kloosterlingen ze tot zich trekken, zonder tusschenkomst van den voogd. Bosch- en heidegrond kan de proost, tegen een jaarlijkschen cijns, aan wien hij verkiest, afstaan, zonder den voogd daarin te kennen.

Ten slotte dreigt de koning met eene boete van honderd mark fijn goud, te betalen half aan de koninklijke schatkist en half aan de proostdij, een ieder die de hier getrokken grens der voogdij zou durven overschrijden (2).

Uit voorgaand diploma leert men den rechtstoestand kennen, zooals hij zijn moest, maar tevens de rechtsverkrachtingen, door den voogd gepleegd, zooals die feitelijk waren.

Onder voorwendsel van rechtsbedeeling bevond hij zich schier bij voortduring, met een talrijk gevolg, binnen het rechtsgebied der proostdij, bemoeide zich met allerhande zaken die hem niet aangingen, deed zich telkens ten koste van proost en kapittel, leverantiën doen, alsof hij met den heerban naar de verzamelplaats van het keizerlijk leger toog, streek emolumenten op die hem niet toekwamen en ging onder voorwendsel van dienstreizen (servitium), met zijn gevolg tafelen op kosten van proost en kapittelheeren, tot dat hij hen had ten gronde gericht, (accubitus vastatarii,) in andere woorden, hij dwong proost en kapittel tot overgave door uithongering; doch deze bracht hij niet tot stand door afsnijding van den toevoer, maar door voorafgaande optering van de levensmiddelen binnen de veste.

Zoo was de *feitelijke* toestand. Uit de vermelde keizerlijke diplomen blijkt evenwel, dat *rechtens* de bevoegdheid van den voogd

---

(1) Exactiones, tallias, quas quidem precarias vel petitiones nominant, vel accubitus vastatarios regia censura contradicit penitus advocato. Men vergel. verder ERNST: *Codex diplomaticus*, p. 153, v.

(2) Afgedrukt bij JOS. HABETS: *Wysdommen*, p. 178, v.

destijds beperkt was tot het voorzitterschap der schepenbanken en de voltrekking van vonnissen, uitsluitend in crimineele gevallen, benevens het voorzitterschap in de drie jaarlijksche voogdgedingen. Daarentegen waren alle civiele en correctioneele actiën, zoomede de overdrachten en deelingen van vaste goederen respectievelijk aan de schepenbanken en aan het leenhof van den proost voorbehouden, met uitsluiting van den voogd.

Hoezeer reeds proost en geestelijken waren ten gronde gericht, blijkt uit den maatregel, dien twee jaren later de prins-bisschop van Luik, Hendrik II van der Leijen, in overleg met de twee respectieve aartsdiakenen, op verzoek van den abt Odo van Reims, nam, ten opzichte der parochiën van Meerssen, Klimmen, Schin-op-Geul, Hulsberg en Lithoyen.

Hij bepaalde dat, bij het afsterven der pastoors van voornoemde parochiën, het patronaat van iedere kerk zou veranderd worden in personaat, ten behoeve van den proost van Meerssen, die dan, in overleg met de respectieve aartsdiakenen, een *investitus* met het pastoorsambt in iedere parochie zou doen aanstellen, en tevens zou aanwijzen de præbende, waaruit de *investitus* een fatsoenlijk bestaan zou hebben. Wat dan overig was, behoorde aan de proostdij (1).

In 1178 bekrachtigde Paus Alexander III dien maatregel en nam tevens de proostdij met kloosterlingen, goederen en schepenbanken onder zijne bescherming (2).

De voogd Goswyn liet zich door een diploma niet afschrikken. Hij ging op den ingeslagen weg voort.

In 1151 schreef de bekende Wibald, abt van Stabloo, aan Arnold II, graaf van Wied, aartsbisschop van Keulen: „de kloosterlingen van den H. Remigius te Meerssen worden zeer geknoeid door de sluwheid van Goswyn; indien zij bij U geene bescherming vinden, zullen zij te eenenmale om den tuin geleid worden" (3).

---

(1) Ernst, t. VI, p. 4, v.

(2) Ernst, t. VI, p. 5, v. v.

(3) „Monachi sanctī Remigii, qui sunt in Marsna, multum vexantur calliditate Goswini, quos nisi pietas vestra protexerit, omnino illudentur". Martene *et* Durand: *Ampliss. Coll.*, t. II, p. 528.

De bemoeiing van zulk een man bleef niet zonder uitwerking. De aartsbisschop, de vriend van Wibald, was een der grootdignitarissen van het Rijk; en wat vermocht de rechtstreeksche invloed van den beroemden Wibald zelven niet? Hij was niet slechts steeds de intieme vriend geweest van keizer Koenraad III, maar ook van diens opvolger Frederik Barbarossa. Deze erkende openlijk op den Rijksdag te Merseburg in 1153, dat hij zijne verkiezing tot Roomsche koning grootendeels aan den abt Wibald te danken had (1).

Geen wonder derhalve dat, reeds den tweeden dag na zijne kroning tot Roomsch koning te Aken, n.l. den 11 Maart 1153, Frederik Barbarossa, op verzoek van den abt Hugo van Reims, de koninklijke stichting van Meerssen bevestigde in alle hare bezittingen, bestaande uit „*Mersna* cum fisco et omnibus appenditiis, scilicet *Hartha*, *Cluma*, *Litta*, *Angledura*, *Scuma* (2) et *Becca*."

Frederik Barbarossa omschrijft verder de machtsbevoegdheid van den proost en die van den voogd, benevens dezes emolumentèn, op dezelfde wijze als Koenraad III. Eveneens verbiedt hij de requisitiën voor manschappen en paarden van den voogd, zoomede de overdreven eischen door den voogd aan de gastvrijheid gesteld: *hospitationes* (3).

De sluwe Goswyn bleef niet in gebreke zijne opwerpingen tegen de klachten van den proost tot aan het oor des pas gekroonden konings te doen doordringen. Dit viel hem trouwens gemakkelijk. Hij bevond zich te Aken in de naaste omgeving van den pas gekroonden Koning en hechtte zelfs, onder den naam van Goswyn van Valkenburg, zijn zegel aan voorgaand diploom (4).

Frederik Barbarossa paste toen op proost en voogd den gulden regel toe: hoor en wederhoor.

In een tweede diploma, gedagteekend eveneens in het eerste jaar zijner kroning als Roomsch Koning, verklaart hij, dat hij,

---

(1) Martene *et* Durand: *Ampliss. Coll.*, t. II, p. 179.

(2) Lees *Scinna*, Schin-op-Geul.

(3) De Dynter: *Chron: Brab.*, t. II, p. 93, geciteerd door Jos. Habets: in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXV, p. 26. Zie vooral: *Publ.* etc. t. I, p. 148, v.v., waar het geheele diploma is afgedrukt.

(4) Karl Franz Meyer: *Aachensche Geschichten*, p. 253.

ten einde de oorzaken der oneenigheden tusschen de kloosterlingen van Meerssen en „den heer G. van Heinsberg" (1), uit den weg te ruimen, afgevaardigd heeft: R., deken van Aken (2), A., schout, (plaats niet genoemd) en zijn maarschalk (3) Marcellinus.

Zij hadden tot opdracht, met de meeste zorg na te sporen, welk recht de heer G(oswyn II) in het rechtsgebied van Meerssen bezat, voortvloeiend uit de voogdij (ex advocatia), die tot het Rijk behoort; het in schrift gebracht resultaat van hun onderzoek moesten zij den Roomschen Koning overhandigen. Zij ondervroegen hieromtrent, onder eed, menschen die tot het rechtsgebied der schepenbank van Meerssen behoorden. Uit de verklaring der getuigen bleek, dat de voogd geene andere rechten bezat dan die in het diploma van Koenraad III zijn omschreven. Over de emolumenten wordt in dit diploom, overeenkomstig de getuigenissen, breeder uitgeweid. De aandeelen van den Roomschen Koning, waarvan in het diploom sprake is, vallen natuurlijk den voogd ten deel. Ook wordt in dit stuk gesproken van een fiscaal (comes) der Proostdij.

Er wordt uiteengezet, wat de drie andere schepenbanken (4) Klimmen, Schin-op-Geul en Schimmert (5) voor de drie voogdgedingen, behalve het bedrag der boeten moeten opbrengen.

Klimmen moest bovendien een gedeelte in de onkosten van Meerssen dragen.

Beek moest ook de onkosten der voogdgedingen en die der gewone justitie in het jaar helpen bestrijden (6).

De onder eed gehoorde inwoners van Meerssen hadden ook

(1) Goswyn II, voogd van Meerssen.

(2) Deken der Munster- of kroningskerk te Aken.

(3) De opperstalmeester. Vroeger werd deze waardigheidsbekleeder genoemd *comes stabuli*.

(4) Waarschijnlijk moet gelezen worden: „de overige schepenbanken echter (zooals)" enz. *Superstites autem curiae*. Cf. *Public*. enz. t. I, p. 147.

(5) Schimmert behoorde later tot de schepenbank van Klimmen. Nochtans kan men uit den brief van paus Alexander III afleiden, dat in de XII[e] eeuw ook Schimmert eene schepenbank had.

(6) Men vergelijke onze verhandeling der gemeente Beek. Uit den text zou men afleiden, dat het diploom Beek doet bijdragen in de gerechtskosten der schepenbank van Meerssen.

verklaard, dat de Proostdij geen anderen voogd moest hebben dan den Keizer, of dien de Keizer in zijne plaats wilde stellen (1).

Ten slotte bepaalde de Koning, dat, de waarheid over de rechtsmacht vernomen hebbende, hij iederen voogd der Proostdij, wie hij ook zij, beveelt geen grootere vergoeding voor dienstzaken te vorderen Het diploom is gedagteekend Paderborn (2).

Servitium, dienstgeld, te ontvangen gedeeltelijk in klinkende munt, gedeeltelijk in granen, noemt Frederik Barbarossa de belooning voor de werkzaamheden, die de voogd, als voorzitter der voogdgedingen en als voorzitter en voltrekker in het crimineele, te vervullen heeft, en voor de uitoefening dezer werkzaamheden stelt de Keizer de emolumenten vast.

De civiele justitie behoort aan de schepenbanken, waarvan de Proost, den schout en de schepenen benoemt, en waarmeė de voogd niet te maken heeft.

Frederik Barbarossa, die aan de proostdij van Meerssen zulke mooie toezeggingen had gedaan, overleed in 1190. Na hem regeerde Hendrik VI tot 1197. Het jaar daarna wierpen er zich twee op tot Roomsche Koningen: Otto IV en Philips II van Zwaben. Ieder hunner beijverde zich om de grooten des Rijks tot zijne partij over te halen. De laatstgenoemde trachtte Hendrik I, hertog van Brabant, aan zijne partij te ketenen door hem o. a. aan te bieden den tol en de voogdij van Meerssen, met aanhoorigheden. (3). In het charter zelf (4) biedt hij aan: „den tol en de voogdij van Meerssen en van Schin-op-Geul (5), met aanhoorigheden, die Goswyn (6) van Valkenburg van de Keizers, onze voorgangers, ontvangen heeft, mits dezelfde Goswyn in deze schikking toestemme".

Zoo sprak Philips II van Zwaben, in 1204, van Keizers zijne

(1) Volgens het dipl., uitgevaardigd den tweeden dag na de kroning in 1153 te Aken, mocht de door den keizer aangestelde voogd zich niet door ondervoogden laten vervangen. *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, I, p. 150.

(2) Afgedrukt bij Jos Habets: *Wysdommen*, p. 180, v.

(3) Butkens: *Trophées de Brab.*, t. I, p. 168.

(4) *Ibid.* Preuves, p. 56.

(5) Suscinno.

(6) Waarschijnlijk Goswyn IV.

voorgangers, die ten nadeele van de proostdij van Meerssen schenkingen zouden gedaan hebben, terwijl tusschen hem en Frederik Barbarossa († 1190) er slechts één keizer, Hendrik VI, en dat nog maar gedurende negen jaren, geregeerd had!

Te oordeelen naar de aanbieding van Philips van Zwaben aan den hertog van Brabant, zou men besluiten dat de proostdij van Meerssen, in het begin der XIIIe eeuw, in denzelfden toestand verkeerde, waarin zich twintig jaren later het stift St. Odiliënberg, tijdens zijne laatste stuiptrekkingen, bevond. De proost van Meerssen bezat nog de schepenbanken van Meerssen en van Schin-op-Geul. De voogdij over deze twee banken oefenden de voogden uit het geslacht Heinsberg uit; het overige gedeelte der stichting van Gerberga hadden de voogden reeds ingepalmd.

In de eerste helft der XIIIe eeuw maakten de meeste stiften zich van hunne voogden af, door eene transactie.

De voogd bleef dan gewoonlijk de voltrekking der crimineele vonnissen behouden. Van de civiele vonnissen ging men toen in hooger beroep bij de keizerlijke rechtbanken. Ook richtte ieder stift gewoonlijk een eigen leenhof op. Op die wijze behield Thorn zijne onafhankelijkheid. Susteren, Odiliënberg en Meerssen werden daarentegen schier geheel door den voogd vernietigd.

Eer men 1250 schreef, was de heer van Valkenburg zoo meester van het gebied der proostdij, alsof koningin Gerberga hem de schenking gedaan had. Hij trok het tiendrecht en de benoeming der schepenen aan zich. Hij legde ten eigen bate belastingen op en organiseerde de justitie naar zijn goedvinden. Als voogd ging hij ook in het civiele en correctioneele voorzitten. Daar hem dit te lastig viel, liet hij zich vervangen door een ondervoogd, of door een schout, of door den oudsten schepen als stadhouder. Ook in crimineele zaken ging hij niet meer bij iedere schepenbank voorzitten, maar gemakshalve trok hij de crimineele zaken aan het leenhof dat hij te Valkenburg had opgericht. Daarvandaan dat de hoofdbanken Meerssen, Beek en Klimmen later geene crimineele justitie meer hadden.

De hoofdbank van Heerlen, daarentegen, die niet in de stichting van Gerberga begrepen was, bleef hare crimineele justitie behouden. Zelfs toen men later in crimineele zaken, die de bank van Heerlen aangingen, recht sprak te Valkenburg, geschiedde dit,

niet door het leenhof dezer plaats, maar door de schepenen van Heerlen, die dan naar Valkenburg overkwamen. En geen wonder; de heeren van Valkenburg hadden Heerlen verkregen op wettige wijze, maar het land van Meerssen langs slinksche wegen.

Dit leenhof stelde hij ook in als hoogste hof van appel.

Voor dit leenhof kon ook, wie wilde, zijn allodiaal goed aan den heer opdragen en het dan als leengoed terug ontvangen.

Een paar staaltjes zullen ons aantoonen, hoe in deze eeuw reeds de souvereine rechten van den proost door de heeren van Valkenburg als niet meer bestaande werden beschouwd.

Dirk I, (tusschen 1242 en 1268 heer van Valkenburg), had tegen een onbeduidenden erfpacht, op vier bunder na, het bosch Hartert, (het tegenwoordig Vaeshartelt) van de proostdij weten te verkrijgen. Bovendien moest hij de ingezetenen, welke „het gebruik van het bosch hadden" (1), schadeloos stellen.

Tot dezen behoorden, o. a., de inwoners van Limmel (2). Dit deed hij door hun vrijdom toe te zeggen „van de gewone en buitengewone schatheffingen, die hij gewoon was van hen te heffen" (3). Hoe stemt dit met het verbod van Koenraad III en van Frederik Barbarossa? (4).

Het spreekt van zelf, dat het rechtsgebied der proostdij in de *buitengewone* beden des Rijks moest bijdragen. Maar de omslag van het aandeel in de bede en de schatheffing moesten dan geschieden door de schepenbanken van den proost en niet door den voogd. Doch in de XIII[e] eeuw deed de voogd reeds belastingen heffen in het rechtsgebied der proostdij voor zich zelven, als heer van Valkenburg!

Het kasteel Valkenburg was indertijd gebouwd buiten de grenzen van het rechtsgebied der proostdij, maar het stadje, dat zich langzamerhand aan den noordelijken voet van den burcht gevormd had, lag op het rechtsgebied van den proost en behoorde, evenals de kapel van het stadje, tot Schin-op-Geul. Den 5 December 1281

(1) D. w. z., eene servituut hadden voor het sprokkelen van hout, weiden van het vee, verzamelen van strooisel.

(2) ERNST, t. V, p. 9.

(3) JOS. HABETS in *Publications* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 124.

(4) Men vergel.: JOS. HABETS: *Wysdommen*, p. 179, v. v.

werd deze kapel van de parochie Schin-op-Geul gescheiden en tot onafhankelijke parochiekerk verheven.

Blijkens de oorkonde had Walram II, bijgenaamd de Rosse, heer van Valkenburg, tot deze scheiding den doorslag gegeven. Van den Proost, als heer van Schin-op-Geul, is in het stuk geen sprake meer. Wel wil men aannemen, dat hij er het patronaatrecht van heeft, zoowel als van de kapel van Valkenburg: patronus, (ut dicitur) dictarum ecclesiarum" (1).

Van den slag van Woeringen af (5 Juni 1288) tot 1381, toen de hertogen van Brabant heeren van Valkenburg werden, was het land van dezen laatsten naam aan vele wisselvalligheden blootgesteld. Middelerwijl handelden de hertogen van Brabant, althans officieel, als voogden van Meerssen.

Het is niet zeker, of hertog Jan III, in 1331 en 1335, iets meer bedoelt dan laatbankrechten, die hij den proost te Meerssen toekent (2); zij waren in ieder geval omvangrijker dan die de proost eene eeuw later zou bezitten.

Weliswaar bekrachtigde de hertog Antonius, den 6 April 1412, het zoogenaamd privilegie van 1335, maar zonder resultaat (3).

Trouwens, met het land van Valkenburg, was ook de voogdij van Meerssen in 1381 op de hertogen van Brabant overgegaan. Tot dit ambt benoemden zij, in het begin van hun bestuur alhier, iemand die met den titel van voogd deze betrekking waarnam. Naderhand verpandden zij het voogdambt, en de pandhouder liet het dan gewoonlijk uitoefenen door een ondervoogd. Deze laatste wijziging in de rechtsbedeeling was inzonderheid noodlottig voor de proostdij (4).

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 107.

(2) *Ibid.*, p. 111, v. v.

(3) *Ibid.*, p. 116, v.

(4) Zoo had, den 13 Juli 1454, hertog Philips het voogdambt van het land van Valkenburg, voor 350 goudgulden verpand aan Jan van Cortenbach. (E. SLANGHEN : *Het markgraafschap Hoensbroek*, p. 242 en p. 257).

Den 20 Febr. 1505 werd omtrent het voogdambt een onderzoek ingesteld. De verschillende banken werden gehoord en een verslag werd aan de Hooge Regeering te Brussel opgezonden. (Afgedrukt *ibid.*, p. 242--258).

Op het eind der XVIe eeuw benoemde de pandhouder geen ondervoogd meer voor het geheel land, maar verpachtte dit ambt aan een afzonderlijken ondervoogd voor iedere hoofdbank. (*Ibid.*, p. 258, v.)

Onder het Brabantsch bestuur gingen alras de geweldenarijen van den voogd zoover, dat reeds in 1413 de proost met zijne kloosterlingen Meerssen wilde verlaten. Het jaar daarna kwam de hertog tusschenbeide, met het gevolg dat de proost van zijn voornemen afzag (1).

Wat was er inmiddels van de stichting van koningin Gerberga overgebleven?

Op de voogdgedingen te Meerssen, Beek en Klimmen kon hij nog het gastmaal betalen.

De dingbanken van Meerssen, Klimmen, Beek en Schin-op-Geul waren hem door den voogd ontnomen, zoomede het grootste gedeelte van het vergevingsrecht van pastorieën.

Men had den proost nog te Meerssen, Schimmert en Klimmen proostschouten met proostschepenen gelaten, voor wie alle akten van realisatie van een zeker gedeelte van goederen moesten opgemaakt worden, alsof koningin Gerberga slechts een laathof had willen oprichten. Zelfs de benoeming van de proostschepenen had men hem ontnomen (2).

Deed de proost dan zijne rechten niet meer gelden, sedert 1151? De archieven, die te Brussel berusten, zouden deze vraag waarschijnlijk kunnen oplossen.

Slechts éénmaal vernemen wij de stem van den proost, ten einde nog een klein gedeelte van zijne oude rechten terug te vorderen.

Omstreeks 1565 hadden de leden van het leenhof van Valkenburg eene aanschrijving uit Brussel gekregen, om het gewoonterecht der schepenbanken van het land van Valkenburg aan den raad van Brabant op te zenden.

De leden van het leenhof begrepen de aanschrijving verkeerd, en meenden, dat men het publiek recht bedoelde.

De hoofden van het land belegden te dien einde eene vergadering en onder hen bevond zich de proost van Meerssen (3).

---

(1) E. SLANGHEN: *Het markgraafschap Hoensbroek*, p. 32 en p. 117, v. v.

(2) Jos. HABETS: *Wysdommen*, p. 171 en p. 186, v.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 221.

Ziehier wat hij in het midden bracht:

In den iersten gesyndt hy in den bancken van Meerssen, van Beecke ende van Clemmen schoutheit, scepenen ende bode te setten ende t' ontsetten, ende dat die dingen sullen van allen saken der proofstiën aengaende, t' allen tiden als hy wilt, sonder mynen genedigen heere of synen amptlieden.

Dat en is in hondert jaren ende dage also niet gehouden (1) ende soude dat syn, soe waren alle die onderseten in den lande van Valkenborch verderfelyc, ende waere myns genedigen heeren heerlicheit in den lande van Valkenborch ziere te nieten".

Alvorens verder te citeeren, nog eene kleine opheldering vooraf.

In 1439 had Philips-de-Goede, als hertog van Brabant en heer van Valkenburg, eene buitengewone belasting aan het land van Valkenburg opgelegd, ter aflossing van de som, waarvoor hertog Jan IV dit land, in 1416, aan Frederik graaf van Meurs en van Saarwerden verpand had. Tegen deze belasting had de proost verzet aangeteekend, op grond dat zijn rechtsgebied niet tot het land van Valkenburg behoorde. Dit had twist veroorzaakt en vertraging in de schatheffing. De afgevaardigden van Meersen, Beek en Klimmen brachten, op de vergadering van omstreeks 1565, deze historie in herinnering en verklaarden dat het dan verkieslijker was geweest, indien zij destijds (in 1439 n.l.) maar waren te gronde gegaan. Immers, de koning van Spanje zou de globale som der beden in het vervolg niet verminderen. Indien derhalve de som zou moeten verdeeld worden over de vaste goederen, met uitzondering van die, welke tot het ressort van de proostschouten en proostschepenen behoorden, zouden de ingezetenen thans zeker in het verderf gestort worden.

„Ende die woerden hebben vele stoets bracht inden scettinghen ende vele verlengenis, want die onderseten seggen in 't gemeyne van den voirscreven bancken: souden sy gelt ende scettinge gheven, ende dat lant geloest hebben ende dat sy den proofst toebehoeren souden; soe wouden sy alle liever metten iersten bedorven syn dan sy doch bedorven moesten werden.

„In den banck van Meerssen syn twee clein thienden; eene

(1) Zoo wordt de proost door de leden der vergadering beantwoord.

geheeten die bosch tiende, d'andere die thiende van Rotthem, ende inder banc van Clemmen die heide thiende, ende dat syn alle die renten die myn genedige heere heeft inder banck van Clemmen; die meyndt die proefst oic te hebben, ende meyndt alle thienden ende novalia gehoeren hem toe, doch heeft myn genedige heere dese renten alle wege gebruyckt, ende men en weet by gedenckenisse van yemande dat daer af contrarie gesien is".

Daarna stelden de afgevaardigden van Meerssen, Klimmen en Beek, op hunne manier, de rechten vast, die een proost van Meerssen nog had (1). Het was bedroefd weinig.

In het begin der 16e eeuw werd de proostdij van Meerssen geïncorporeerd bij de St. Remigius-abdij van Reims De abt zond toen een plaatsvervanger, onder den naam van proost (2).

In 1561 werd de proostdij tot dotatie-goed verklaard van den bisschop van Roermond, d. w. z. de bisschop trad toen te Meerssen, in de rechten van den abt der St. Remigius-abdij te Reims (3).

In 1609 kwam de abdij van Reims weder in het bezit der proostdij (4).

In 1611 werd de proostdij van Meerssen door de Benedictijnen van Reims verkocht aan de abdij der orde van den H. Augustinus te Eaucourt, in Artois (5).

Doch laten wij het vernielingsproces der stichting van koningin Gerberga vervolgen.

Te Meerssen wilde de ondervoogd in 1646 de benoeming van den bode en in 1648 de realisatiën van vaste goederen, ten overstaan der proostschepenen, den proost ontnemen; doch deze werd telkens in zijn recht door den koning van Spanje, (heer van Valkenburg,) gehandhaafd (6).

Eindelijk brak het jaar 1663 aan. Het partage-tractaat van 1661 ging ten uitvoer gelegd worden. Meerssen was aan de Staten-

---

(1) Jos. Habets: *Wysdommen*, p. 186, v.
(2) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 46.
(3) Jos. Habets: *Wijsdommen*, p. 48.
(4) *Ibid.*, p. 50.
(5) *Ibid.*, p. 52, v.
(6) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 58; p. 148 v.; en p. 150 v.

Generaal van de Republiek der Vereenigde Provinciën toegewezen. Zou ook op proost en kloosterlingen worden toegepast het plakaat van 5 Maart 1663, waarbij bepaald werd „dat alle papen, pastoors en priesters de landen van Overmaas moesten verlaten en dat zware straffen die hunner dreigden, welke terug zouden keeren (1)."

De stichtingsbrief van koningin Gerberga redde proostdij, proost en kloosterlingen.

Wat nog was overgebleven van de koninklijke stichting was ouder dan het leenstelsel. Welnu, de erfenis van den laatsten leenheer van Valkenburg was ten slotte overgegaan op den koning van Spanje. Deze kon echter aan de Staten-Generaal niet meer afstaan, dan wat zich, te recht of ten onrechte, feitelijk in dien boedel bevond. Krachtens het partage-tractaat kon derhalve de proostdij van Meerssen niet opgeheven worden. Dat het niet door geweld geschiedde, daarvoor zorgde de Fransche diplomatie. Doch deze bemoeiingen zouden tot niets geleid hebben, indien de stichtingsbrief niet ouder was geweest dan het leenstelsel.

Ziehier, hoe Aitzema (2) zich over den toestand te Meerssen in 1663 uitlaat:

„Van de Probsdye van Meerssen, ghehoorende onder d'Abdije van Eaucourt by Bapaume, onder de ghehoorsaemheyt van Vranckrijck, is meermaels mentie gemaeckt: op eenige nieuwe klachten is den achsten Junij gerapporteerd by den Heere van Braeckel ende andere Ho: Mo: Gedeputeerden tot de saken van de Landen van Over-Mase, naeder gevisiteert ende gheexamineerd hebbende het advijs des Raets van State, gheformeert alhier in den Hage, den thienden Mey lestleden, op de Requeste van den een en twintighsten Martii daerbevorens aen haer Hoogh Mog. gepresenteert, uyt den naem ende van weghen den Abt ende 't convent van *Eaucourt*, gheleghen in het Landt van Artoys, onder het Gouvernement van Bapaume, synde althans onder de Souverainiteyt ende Jurisdictie van Vranckrijck : waerop ghedelibereert synde, is goet ghevonden, dat den Probst van *Meersen* met *twee*

(1) *Ibid.*, p. 60.
(2) *Ibid.*, p. 1104.

à drie Religieusen, by provisie, soude mogen verblijven in de gemelte Probsdye, sich aldaer gedragende in alle stilligheyt, en haer regulerende na de Placaten deser Landen; wel verstaende dat sy, onder pretext van dese gratieuse concessie, haer het gebruyck van de kercke niet en souden hebben aen te matigen (1), alsoo deselve gelaten wiert tot oeffeningh van de *ware Gereformeerde* Godtsdienst; dat oock aen deselve (2) volgen souden soodanige goederen, rechten ende gerechtigheden, mitsgaders van collatiën van pastoryen, als syluyden sufficiëntelyck souden konnen aanwijsen aen hen te competeren, blijvende nochtans de dispositie over de goederen van soodanighe pastoryen aen den Raede van State deser vereenighder Nederlanden: Ende belangende desselfs thienden, landerijen, leenen, chijnsen ofte andere opkomsten, waerover exemptie van schattinge werdt versocht: dat deselve moesten ende konden subject blijven aen alle de geseyde schattingen, ordinaire ende extraordinaire lasten, dewelcke in de Bancke van Meerssen bij andere ingesetenen van desen Staet te dragen waren, ofte noch gedragen souden moeten werden: En dewyle uyt d'opkomste van de voorsz. Probsdye, voor desen, eene recognitie aen den Bisschop van Roermonde (3) was betaelt geweest, soo wiert, om redenen, den meer gemelten Probst wel expresselijck verboden, de selve recognitie in 't toekomende meer te betalen aen 't gemelde Bisdom; maer, in plaetse van dien, aen desen Staet jaerlijcks uijt te keeren de somma van *vyf honderd* guldens, tot onderhoudt van een Predicant: Sullende extract van dese Resolutie gesonden worden aen deserzijts hooge Officieren in den Lande van Valckenburg, om te strecken tot der selver narichtinge, ende voorts sulcks ende daer 't behoorde".

Het koor bleef voor den proost en diens medebroeders (4); daarbuiten mochten zij echter geene priesterlijke functiën verrichten. De proost bleef ook zijne proostschouten behouden; doch te oordeelen naar dezer familienaam, waren zij voortaan protestant.

---

(1) Het koor der kerk bleef voor den proost en de kloosterlingen.

(2) Proost en drie monniken.

(3) Men vergelijke: *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 56 en p. 60.

(4) *Ibid.*, p. 84.

In de oogen der Hoog Mogenden was de macht van den proost nog niet tot het vereischte minimum gereduceerd.

„Bij resolutie van 18 Juli 1725 bepaalden de Staten-Generaal, dat de proost en de drossard (van Valkenburg) het recht bezaten eenen gerechtsbode te benoemen, mits zij personen van de gereformeerde religie tot dien post aanstelden" (1).

Onder den orkaan der Fransche Revolutie werden de laatste overblijfsels der stichting van koningin Gerberga weggevaagd. De majestueuze kerk alleen bleef nog over, om te getuigen van den weleer vorstelijken luister dezer plaats.

Waar zich vroeger de koninklijke paltz verhief, staat nu eene moderne villa. De grondvesten van den ingestorten toren der kerk dienen tot grondslagen eener bloemenserre; en het omvangrijke binnenplein, ten westen, is in een gemoderniseerden tuin herschapen.

Tot de schepenbank van Meerssen behoorden deze plaats zelve, met de gehuchten Rothem, Raar en Weert, verder de dorpen Amby, Bunde, (althans gedeeltelijk,) Limmel, Ulestraten en oudtijds waarschijnlijk ook Houthem.

Tot onderbanken der hoofdbank werden gerekend: Beek, Borgharen, Geul, Itteren.

Houthem ging later in hooger beroep bij de schepenbank van Valkenburg.

Over den omvang, dien in zake belastingen de hoofdbank van Meerssen had in het midden der XVIe eeuw, vergel. men Jos. HABETS, in *Publ.* etc., *du duché de Limb.*, t. IV, p. 29.

De tegenwoordige gemeente bestaat uit de hoofdplaats Meerssen, uit het dorp Limmel en uit de gehuchten Rothem, Raar en Weert.

De patroon der paltskapel was de H. Petrus, apostel. De kerk, die haar vervangen heeft, was eerst toegewijd aan den H. Remigius en later aan den H. Bartholomeus, apostel.

Voor eenige jaren werd te Roermond een oud zegelstempel, in koper, ontdekt, hetwelk thans het eigendom is van den heer Jules Geradts, burgemeester, kasteel Aarwinkel, te Posterholt.

---

(1) *Ibid.*, p. 69.

Uit den vorm der letters van het randschrift meenen wij te mogen besluiten, dat deze stempel tot de laatste periode van het Romaansche tijdvak behoort. De afdruk vertoont in het midden van het veld eene lelie, waarboven een wapenschildje beladen met een St. Andrieskruis, vergezeld in het bovenste kanton van een zespuntig sterretje, zijnde dit laatste het kenteeken der abdij van St. Remys, van de orde der Benedictijnen, waarvan, zooals wij hierboven gezien hebben, de proostdij van Meerssen eertijds afhing. Het omschrift is: † S. C. H. DE MERSEN, of voluit: SIGILLUM CURIAE HOMINUM DE MERSEN. Midd. 3 c.M. (1).

De stempel heeft waarschijnlijk gediend voor het leenhof der proostdij, ten tijde dat de proost nog niet van zijne souvereine rechten beroofd was.

Er hangen nog verscheidene origineele afdrukken van de schepenbankstempeels van Meerssen aan charters, in het Rijksarchief te Maastricht.

Het oudste dat wij aantroffen, dagteekent uit het jaar 1370 en hangt aan een perkament uit dat jaar, door Mr G. D. Franquinet, in zijn Beredeneerde Inventaris der Oorkonden en bescheiden van het klooster van St. Gerlach-Houthem, beschreven (2). Het vertoont het beeld van den H. Remigius, den patroon der bovengenoemde abdij van dien naam, staande van voren, houdende op de open rechterhand de H. Ampulla en in de linker den bisschopsstaf, naar binnen gekeerd; aan beide zijden van den Heilige een schild, beladen met een gekroonden, tweestaartigen leeuw en gedekt door een valk (Valkenburg). Randschrift: S. SCABINORV. CURIE. DE MERSEN. Midd. 4 c.M.

Later, o. a. in 1581, gebruikten de schepenen een nieuw bankzegel met dezelfde voorstelling, doch de beide schildjes beladen met een naar rechts gewenden, klimmenden, enkelstaartigen, in plaats van een dubbelstaartigen leeuw, terwijl het omschrift, in drukletters, gewijzigd is: SIGILLVM SCABINALE CVRIAE DE MEERSEN. Middellijn 4 c.M. (3).

---

(1) *De Maasgouw*, Jg. 1892, p. 59.
(2) P. 62 en *De Maasgouw*, Jg. 1879, dl. I, p. 199.
(3) VAN DEN BERGH, *Beschrijving der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 68.

In het Rijksarchief in Limburg is nog een derde zegelafdruk, in lak, aanwezig. Het dagteekent ongeveer uit denzelfden tijd als het voorgaande. De leeuwtjes zijn echter dubbelstaartig, terwijl het omschrift, eveneens in drukletters, nu luidt: SIG: SCAB: CURIAE DE MEERSEN. Midd. 3,5 c.M.

Bij de samenstelling van het nieuwe wapen, den 16 Febr. 1874, bij Koninklijk Besluit, aan de gemeente geschonken, heeft men zich gedeeltelijk aan de voorstelling, op voornoemde schepenbankszegels afgebeeld, gehouden; alleen heeft men het Valkenburgsche wapenschild, zich (heraldisch) links van den Heilige bevindend, vervangen door het wapen der voormalige proostdij van Meerssen.

De valken, op de beide schildjes zittende, zijn eene zinspeling op den naam van het land, waaronder Meerssen later in politiek opzicht ressorteerde. Ook heeft men bij deze gelegenheid den Heilige zelf in een wapenschild geplaatst, wat geen verbetering is.

Het wapen is als volgt omschreven (1):

Een schild van sinopel, beladen met het zilveren beeld van den H. REMIGIUS *ten voeten uit, in bisschoppelijk gewaad, met kruisjes en nimbus van goud, houdende in de rechterhand de heilige ampulla van goud, waarboven een duif van zilver; in de linker hand een bisschopsstaf van goud; te wederzijden van den bisschop twee kleine schilden: dat ter rechterzijde van zilver, beladen met een van goud gekroonden, rechtsgekeerden leeuw van keel met dubbelen staart en van goud gekroond (zijnde het oude wapen van* VALKENBURG) *en dat ter linkerzijde gevierendeeld, kwartier 1 en 4 van lazuur met drie rijen gouden leliën, geplaatst drie aan drie, kwartier 2 en 3 van goud met dubbelen gekroonden arend van sabel (zijnde het wapen der*

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 75. Zie ook de *Nederl. Heraut*, Jg. 1886, p. 258.

voormalige proostdij van MEERSSEN), *boven elk dezer wapens een zittende valk van sabel, op een tak van natuurlijke kleur.*

De aanwezigheid van den adelaar duidt aan, dat Meerssen een integreerend deel van het oude keizerrijk uitmaakte en niets uitstaands had met de naburige feodaalheeren die hunne macht dankten aan het veel jongere leenstelsel.

Dit symbool is goed gekozen. De leeuw van Valkenburg kan er ook blijven, wijl de annexatiën, door de heeren van dien naam gepleegd, voldongen feiten waren geworden, waarmede de proostdij eeuwen lang had rekening te houden. Ware het echter niet eenvoudiger en rationeeler geweest, indien men volgenderwijze het wapen had samengesteld : de H. Petrus en de H. Bartholomeus, de eerste en de laatste kerkpatroon, respectievelijk als schildhouders van het wapen der abdij van Reims en van het blazoen der heeren van Valkenburg, beide schilden gedekt, rechts (dat van Reims) door den rijksadelaar en links (dat van Valkenburg) door een valk, deze laatste als zinspeling op den naam van dit land.

MEIJEL.

(Arrond. Roermond — Kant. Weert.)

Van deze plaats wordt wel gezegd dat zij was eene rijksheerlijkheid, zij heeft echter veel van een zonneleen.

Het leenverband immers met den hertog van Gelder betrof den heer persoonlijk (*homo ligius*) en sloeg niet op de heerlijkheid.

Zij lag in de peel en haar grondgebied werd in 1483 begrensd door dat van Brabant, Gelderland en van het graafschap Horn (1).

Uit eene verklaring der schepenen van de nabijgelegen heerlijkheid Asten (N. Brab.), van 26 Febr. 1637, blijkt, dat Meijel alstoen „eene cleyne gemeynte" was, „geheel tusschen het moerras ofte peel gelegen, alwaer is doergaende eene herbaen van den Bosche ('s Hertogenbosch) op Venlo, Ruremundt ende Ceulen, naer 't landt van Geullyck (2), streckende mette eene syde aen 't landt van Kessel, d'andere syde aen het landt van Horne en norwaerts raeckende aen Brabant, den dorpe van Asten, met haere paelinge, als het uytterste dorpe van Brabant, sorteerende onder die meyerye van Bosche".

De schepenen van Asten verklaren verder dat Meijel „is gheweest eene vrye plaetse, wesende onder die vryheyt, gehoorsaemheyt ende soffereyniteyt (souvereiniteit) van den heere van Goyr" en dat deze er de hooge en lage justitie bezat, „sonder aen iemants anders gebied te staen".

De schout, schepenen en de vorster of gerichtsbode werden door den heer der heerlijkheid aangesteld.

---

(1) Jos. Habets: *Limb. Wysd.*, p. 244.
(2) Gulik.

Uit de rechtscostumen van 1483 kan men trouwens zien, dat de heer van Meijel belangrijke rechten in zijne heerlijkheid bezat.

Behalve het collatierecht der pastorie, had hij ook het jachtrecht. Zonder zijne toestemming mocht niemand op het grondgebied bier brouwen. Van iedere ton bier, die gebrouwen werd, ontving hij 5 stvr. Werd er daarentegen bier, dat buiten de heerlijkheid was gebrouwen, verkocht, dan moesten $7^1/_2$ stv. van iedere ton betaald worden (1).

Ook waren zijne onderdanen ten zijnen gerieve tot hand- en spandiensten verplicht. De turf, op het grondgebied gestoken, mocht zonder zijne toestemming niet buiten hetzelve verkocht worden.

Van de vonnissen, welke door de schepenbank geveld waren, kon men in appèl gaan bij den heer, d. w. z., deze bestudeerde dan het dossier en presideerde de schepenbank, gelijk in eerste instantie dat de schout gedaan had.

Enkel in het geval van „spolie" of wanneer er over limietscheiding kwestie was, werd het proces voor het hof van Gelder gevoerd.

Omstreeks 1637 werd er voor dit hof een proces over de limieten tusschen Meijel en Kessel en Helden gevoerd.

De schepenen van Meijel verzochten bij die gelegenheid aan het hof van Gelder en aan de schepenbanken, welke aan haar gebied grensden, eene attestatie over den aard der heerlijkheid.

De Raad van den koning van Spanje, alsmede de verschillende schepenbanken gaven hieromtrent eene „attestatie" af (2).

---

(1) Jos. Habets: *ibid.*, p. 239.

(2) Register der Protocollen van Meijel, berustende in het Rijks-archief in Limburg.

Uit de attestaties der schepenbanken, welke om hun oordeel gevraagd werden, stippen wij de volgende bizonderheden aan: De schepenen van Brey (Maasbree) verklaren den 20 Febr. 1637, dat »die heerlijkheid van Meijel wel is kennelyck als immediate, gelegen aen en by den dorpe van Dorne (Deurne); alwelcke heerlickheyt van Meyel, wij ten allen tyt hebben gesien ende hooren reputeeren voor een heerlickheyt neutraal, toebehoorende den heer van Goor".

Tevens zeggen zij dat Meijel nooit met hen deel heeft uitgemaakt van het ambt van Kessel en dat het nooit heeft bijgedragen in de beden en schattingen van het land van Kessel en in die welke door den koning van Spanje of door de Staten van Holland werden opgelegd.

De schepenen van Sevenum verklaren den 21 Febr. 1637, dat zij Meijel altijd

Die van het eerstgenoemde collegie dagteekent van 6 April 1637. Zij behelst o. a. „dat zij niet en weeten noch gehoort en hebben, datter oyent eenige processen van de selve heerlyckheydt (te leen roerende (1) aen den voorn. forstendomme) toebehoorende den vrijheere van Millendonc, heere tot Ghoor, etc. hij forme van appellae ofte revisie syn gecomen aen desen Raede, nyet alleen, (sedert) dat dat wij binnen dese stadt geresydeert hebben, maer oock ten tyde als d'ordinarisse residentie, vóórt 't verlies der stadt Ruremonde (2) alnoch aldaer was, dan alleenlyck in materie van spolie ende ter saecke van de limyten derselver heerlyckheyt, soo tegen die van Kessel ende Helden, die van Weert ende Nederweert, als oock die vant graeffschap Horne, hierbevorens verscheydene differenten syn gevallen, ten deele met intentiën, ende ten deele met accorden respective gedetermineert ende nedergeleght".

De raad geeft verder te kennen „dat wij deselve heerlicheyt altoos hebben gehouden voor neutrael met besondere limytpaelen, gesepareert van Helden, Kessel en andere, soo Geldersche als Luycksche dorpen, sonder dat wy aldaer eenighe plaecacten oyt hebben doen publiceeren, eenige officieren gestelt, regaliën genoten oft oyt eenige beden, schattingen ende contributiën tot behoeve van syne voors. Majesteit (n. l. den koning van Spanje) getrocken oft geproffiteert hebben, oft alnoch trecken oft genieten. Insgelicx dat wy nyet en weeten, dat der heere van Meyel, niettegenstaende syne notoire riddermatige qualiteyt, oynt was verschreven op de quartiers- ofte landtsdaegen des overquartiers van Gelderlandt om op de voorvallende landtssaecken en swaerigheyden te helpen delibereren".

---

voor eene neutrale vrijheerlijkheid gehouden hebben, toebehoorende aan den heer van Ghoor. Dat deze heerlijkheid nooit tot het land en ambt van Kessel behoord heeft en de heer der heerlijkheid nooit op de kwartiers- of landdagen ervan zitting gehad heeft.

De schepenen van de heerlijkheid Deurne verklaren den 21 Febr. 1637, dat Meijel o. a. nooit behoord heeft tot de meierij van 's Hertogenbosch.

Over de attestatie der schepenen van Asten hebben wij hierboven reeds gesproken.

(1) Buitenleen.

(2) Dit doelt op het korte tijdsverloop van 6 Juni 1632 tot 3 Sept. 1637, toen Roermond in het bezit der Hollanders was, toen het hof van Gelder gevestigd was op het kasteel der stad Gelder.

Hoewel Meyel dus geen deel uitmaakte van Gelderland, kwam het bij het Barrière-traktaat van 1715, toch aan Oostenrijk en maakte het sedert deel uit van het Oostenrijksche Overkwartier van Gelderland (1).

Wij vinden den oudst bekenden heer van Meyel vermeld in de attestatie der schepenbank van Deurne, van 21 Febr. 1637. Sprekende over de limieten der heerlijkheid Deurne, zeggen de schepenen, dat deze in een charter van 1 Mei 1325, door hertog Jan van Gelder aan Deurne geschonken, omschreven werden, als loopende „van Voorckmeer tot den lande ende der heerlykheyt heer Willems van Ghoer, riddere van synen doerpe van Meyel, tot aan St. Wilberts putte".

Het geslacht van GHOER (Goer, Ghor, Ghoor, Goir, Gore), een tak van dat van Horn, voert evenals dit laatste drie jachthorens in het wapen (2).

Door het huwelijk van Maria, erfvrouw van Ghoor, kwam de heerlijkheid aan Jan de ROVERE, burggraaf van Montfort (3); wapen: in keel drie molenijzers van goud (4). Daarna kwam de heerlijkheid, door het huwelijk der dochter van vermelde echtelieden, aan Godart van DRACHENFELS, burggraaf van Drachenfels (5); wapen: in keel een omgewenden, gevleugelden draak van zilver, welke vlammen van hetzelfde uitspuwt (6). Deze Godart werd in 1501 te Horn met het kasteel van Ghoor en te Arnhem met de heerlijkheid Meijel, ten Zutphenschen rechten, beleend (7). Daarna door huwelijk van diens dochter, kwam de heerlijkheid

---

(1) A. J. FLAMENT: *De politieke en rechterl. verdeelingen en indeelingen van het tweede kwartier of Overkwartier van Gelderland*, p. 5.

(2) Zie *Horn* en *Heel*. Volgens de THEUX: *Le Châpitre de St. Lambert*, t. IV, pl. 21, voert Ghoor, in zilver, drie jachthorens van keel met gouden beslag. FAHNE, in zijn werk over de *Köln. Jül. und Berg. Geschl.* t. I, p. 114, beschrijft het op dezelfde wijze als het wapen van Horn. Bij RIETSTAP, *Arm. général*, is het veld van zilver en zijn de horens met goud beslagen. HABETS, geeft in zijne *Limburgsche Wysdommen*, p. 234, wederom eene andere beschrijving van het wapen n. l.: in keel drie zilveren jachthorens.

(3) Jos. HABETS, *op. cit.*, p. 236.

(4) RIETSTAP, *op. cit.*, t. II, p. 624.

(5) Jos. HABETS, *op. cit.*, p. 236.

(6) FAHNE, *op. cit.*, t. I, p. 81 en RIETSTAP, *op. cit.*, t. I, p. 561.

(7) Jos. HABETS, *op. cit.*, p. 236.

in het geslacht van MILLENDONCK (1), wapen, zie *Horst.* De laatste erfdochter uit dit geslacht bracht in 1726 de heerlijkheid in het geslacht van CROY (2) wapen: gevierendeeld, 1 en 4, zesmaals gedwarsbalkt van zilver en keel, 2 en 3, in zilver drie bijlen van keel, geplaatst 2 en 1, de beide bovenste afgewend (3).

De kerkpatroon is de H. Nicolaas, bisschop.

Een onduidelijk afdruk van den stempel der schepenbank uit het jaar 1726, vonden wij vastgehecht op eene akte van dat jaar. Men ziet er echter nog de beeltenis van den kerkpatroon in bisschoppelijk ornaat op afgebeeld, hebbende rechts naast zich een kuipje met drie kindertjes er in.

Den 28 Juli 1819 werd, bij Koninklijk Besluit, de gemeente Meijel in het bezit van het volgende wapen bevestigd:

Een schild van azuur, beladen met het beeld van ST. NICOLAAS *van goud.*

Deze beschrijving komt echter niet overeen met de afbeelding, die B[on] d'Ablaing van Gieseburg in zijn werk over de Nederlandsche Gemeentewapens, van dit wapen geeft. Zij beantwoordt meer aan de voorstelling zooals het zegel der schepenbank die te zien geeft.

In azuur de Heilige, gekleed in bisschoppelijk gewaad, houdende in de linkerhand een kromstaf, buitenwaarts gekeerd, terwijl hij de rechter zegenend uitstrekt boven de hoofden van drie naakte kindertjes, welke tot aan de knieën uit een kuipje te voorschijn

(1) Jos. HABETS, *op. cit.*, p. 236.

(2) *Ibid.* Behalve de leden uit genoemde geslachten, betitelden zich nog als zoodanig, vermoedelijk wegens pandbezit, in 1501, Luther Quadt von Landskron, wapen: zie *Grubbenvorst.* (*Gesch. der Herrn und Freiherrn v. Pallant*, Separatabdr. aus dem vierteljahrschr. für Heral. und Généal. Jg. 1872, Berlin, 1873, p. 17.) In 1602 Willem Schellart v. Obbendorf. (*Publ*, t. X, p. 450.) In 1664 vinden wij genoemd eene gravin van Spauer, weduwe van Hendrik, graaf van den Bergh v. Stevensweert, als vrijvrouwe van Meijel. (*Publ.* t. IV, p. 306).

(3) BURY ADELS-TORN. *La maison de Croy, Brux.*, 1894, 4°.

komen; links van den Heilige bevindt zich een klein kuipje, alles van goud, staande op een terras van hetzelfde.

Eene nadere beschrijving van het wapen van Meyel ware dus zeer gewenscht. Bij eene eventueele verandering zou men o. i. de wapens van de eerste en laatste bezitters kunnen aanbrengen met den kerkpatroon als schildhouder er van. Het schild, waarin hij thans staat, zou alsdan overbodig worden.

MELIK EN HERKENBOSCH.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Algemeen houdt men het er voor, dat met Malicaleol, eene bezitting van het stift van St. Odiliënberg, Melik bedoeld wordt, in het diploom van bisschop Balderik van Utrecht, uit het jaar 943, 24 Juni (1).

Melik, met het naburig Herkenbosch, kwam later:

1° aan de heeren van WASSENBERG, wapen: zie *Gulpen* (2);

2° aan de graven van GELDER, wapen: zie *Arcen en Velden;*

3° aan de hertogen van BRABANT, wapen: zie *Maastricht;*

4° aan de heeren van HEINSBERG, wapen: zie *Itteren.*

De verdere lotgevallen had het, sinds de regeering dezer laatste heeren, gemeen met de heerlijkheid Dalenbroek, in het algemeen (3).

Godfried I, heer van Heinsberg, had in 1311 de heerlijkheid Wassenberg in pand gekregen van Jan II, hertog van Brabant.

Reeds vroeger bezat deze Godfried het visch- en jachtrecht en verscheidene goederen onder Melik en Herkenboch.

Bij Herkenbosch had hij ook reeds een sterk slot gebouwd, dat hij Dalenbroek noemde (4).

Het bouwterrein had hij gekocht van Jan van Asenrade. Het was, wel is waar, Wassenbergsch grondgebied, maar Jan van

---

(1) Zie *Herten*; *St. Odiliënberg*.

(2) A. FAHNE: *Gesch. der Köln.* etc. *Geschl.*, t. I, p. 444. — Het ronde zegel der stad Wassenberg, uit 1470 en 1492, vertoont een klimmenden leeuw met dubbelen staart, omgeven door het omschrift: † S. SCABINOVM I. WASSENBG. Zie *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXVI, p. 174 en 211.

(3) Zie *Herten*; *Maasniel.*

(4) J. B. SIVRÉ, in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXVI, p. 76.

Asenrade had het als buitenleen verheven bij den graaf van Gelder en bij de voogdij te Roermond (1); dit dubbel leenverband bleef ook nog lang ten opzichte van het slot bestaan (2).

De dorpen Melik en Herkenbosch bleven hun Guliksch karakter bewaren tot aan de Fransche Revolutie. Beide dorpen vormden ééne schepenbank, onder Guliksche opperheerschappij.

Beide dorpen maakten ook oudtijds ééne parochie uit; Herkenbosch was n.l. eene filiaalkerk van Melik.

In 1758 werd ook Herkenbosch tot parochie verheven.

Kerkpatroon te Melik is de H. Andreas, Apostel; te Herkenbosch, zoowel vóór als na de verheffing tot parochie, de H. Sebastianus, Martelaar.

Volgens verklaring van „Jacob Roiffs, dechelicks richter, Wilhem Pijlle ende Dierick Claes, ende voert ghemeyn schepen des dinckstoils van Melick ende Herckenbusch" bezaten zij in 1492 „gheynen eyghen schependoms siegell".

Zij verzoeken derhalve de schepenen der stad Wassenberg, hun „heufft", de akte te willen bezegelen (3).

Ongeveer een eeuw later, in 1580, hebben Melik en Herkenbosch een eigen „gemeinen Scheffenamptz siegell". Het vertoont volgens van den Bergh (4) een doorsneden schild; boven: een uitkomende dubbelstaartige leeuw (Gulik) (5), beneden: eene liggende hark, zijnde eene zinspeling op den naam Herkenbosch. Randschrift: S. DE SCHEP.. MELICK UN..... RKENBUSCH 1580 Midd. 3,5 c M.

Van een zegelafdruk, met denzelfden stempel vervaardigd, uit het jaar 1592, geeft Eg. Slanghen eene afbeelding in zijne Bijdragen tot de Geschiedenis van het tegenwoordig Hertogdom Limburg (6). Deze afbeelding, met randschrift, stemt geheel overeen met de vorige beschrijving; slechts het woordje *de* is hier vervangen door de beginletter *d*. Van den Bergh heeft dus abusievelijk deze *e* aan de *d* toegevoegd, getuige de afdruk van dit zegel op ons Rijksarchief.

---

(1) J. B. SIVRÉ, *Op. cit.*, p. 89.
(2) *Ibid.*, p. 152, v.
(3) M. WILLEMSEN, in *Ibid.*, p. 209, akte n° 77.
(4) *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 68.
(5) Of Wassenberg?
(6) Amsterdam, A. van der Hoeven en Sittard, J. K. Albets, 1865, p. 190.

De gemeente Melik en Herkenbosch werd in 1816 aan Nederland afgestaan, ten gevolge van een traktaat van grensscheiding in dat jaar tusschen Pruisen en Nederland gesloten (1).

Tot nog toe zijn door het Gemeentebestuur geene stappen gedaan om in het bezit van een wapen voor de gemeente te geraken.

(1) *Staatsalmanak*, 1872, p. 886.

MERKELBEEK.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

Merkelbeek heeft altijd geressorteerd onder de schepenbank van Oirsbeek. Het deelde in de lotgevallen dier bank tot op het einde der vorige eeuw (1).

Merkelbeek als parochie vindt men reeds vermeld in 1234 (2).

In 1330 werd de kerk van Merkelbeek geïncorporeerd bij de collegiale kerk te Sittard. In 1336 keurde Adolf van der Marck, bisschop van Luik, de incorporatie goed (3). Later, in 1400, vormde Merkelbeek wederom eene zelfstandige parochie (4).

Patroon der kerk is de H. Clemens.

Uit het grondgebied der oude parochie werd de tegenwoordige gemeente gevormd.

Den 22 September 1892 werd bij Koninklijk Besluit (nº 36) aan de gemeente Merkelbeek een wapen verleend. In dit wapen werd het beeld van den kerkpatroon opgenomen alsmede het blazoen van de familie HUIJN van AMSTENRADE en GELEEN. Dit laatste ter herinnering aan het feit dat Merkelbeek als onderdeel der bank Oirsbeek, met deze laatste plaats, als heerlijkheid in 1557 verpand en in 1610 verkocht werd aan genoemde familie.

---

(1) Zie *Oirsbeek.*

(2) Jos. HABETS in *Publ.*, t. VI, p. 527.

(3) *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven*, 1884, dl. VII, p. 97.

(4) Jos. HABETS: *Gesch. van het Bisdom Roermond*, t. I, p. 884.

Het wapen van Merkelbeek werd als volgt omschreven (1):

Gedeeld, rechts in keel een slangenkruis van zilver met een hartschild van zilver, beladen met drie koeken van keel, geplaatst twee en een (HUIJN *van* AMSTENRADE); *links in goud de* H. PAUS *en* MARTELAAR CLEMENS, *rechts gekeerd met aangezicht en handen van natuurlijke kleur, in pauselijk ornaat, bestaande in een bovenkleed van keel, versierd met het pallium van zilver, bezet met kruisjes van sabel en in een onderkleed van sabel; de Heilige draagt op het met een nimbus omgeven hoofd eene tiaar van keel, met drie boven elkander geplaatste platte repen van goud, met den linkerarm houdt dc Heilige den Bijbel met gouden band omklemd, aan zijne voeten ligt een anker van sabel.*

Wat de wijze van samenstelling van dit wapen aangaat, verwijzen wij naar hetgeen wij daaromtrent in onze inleiding gezegd hebben.

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1892, p. 86.

MESCH.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht.)

Mesch, eertijds geheeten *Manderveld*, en heden nog door de Walen *Mexhawe*, (spreek uit Méhau,) is een dier dorpen (villae), die meê van het langst rechtstreeksch aan de duitsche Koningen en Keizers behoord hebben. Men houdt het er zelfs voor, dat de Karolingen er een palts hadden, en dat wel ter plaatse waar thans de gebouwen van den Messchermolen staan (1).

Reeds vroeg hadden de Karolingen het negende gedeelte (nona pars omnium rerum) der opbrengst hunner domaniale bezittingen te Mesch aan het St. Mariënstift te Aken geschonken.

Deze begiftiging werd bekrachtigd door Koning Arnulf in 882 (2) en door Koning Hendrik in 930 (3).

Hendrik III (4) schonk de geheele villa (dorp) Mesch en de voogdij ervan aan vermeld stift (5).

Hendrik IV bevestigde de schenking der voogdij in 1076 (6), en nogmaals in 1098, aan het Mariënstift te Aken over Mandervelt (Mesch) „eene plaats die aan vermeld stift behoort" (7).

Koenraad III in 1138 (8) en Frederik II in 1226 (9) laten zich in dien zelfden zin uit.

---

(1) Ch. L. Caumartin, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. III, p. 178; en Jos. Habets in dezelfde *Publ.*, t. XXV, p. 10.

(2) Lacomblet: *Urkundenb.* dl. I, p. 39.

(3) *Ibid.*, p. 49.

(4) Hij regeerde van het jaar 1039—1056.

(5) Lacomblet, *Op. cit.*, t. II, p. 73.

(6) *Ibid.*, t. I, p. 146.

(7) *Ibid.*, p. 164.

(8) *Ibid.*, p. 217.

(9) *Ibid.*, t. II, p. 73.

De proost van het Mariënstift of Mariënmunster te Aken benoemde derhalve schout en schepenen te Mesch en stelde er ook den voogd aan, die de voogdgedingen, zoomede in crimineele gevallen, de schepenbank moest voorzitten en daarna de lijfstraf doen voltrekken (1).

De heeren van Valkenburg schijnen de eerste voogden te zijn geweest. Of zij dit ambt slechts uitoefenden, zoolang het den proost goeddacht, dan wel in pand hadden, konden wij niet achterhalen (2).

Zoo verklaart zich de volgende Cleernis, die wij aan de Collectanea van Collette (3) ontleenen:

„Der proost van O. L. V. tot Aken hoort Mesch toe ende der heeft alle groote breucken van heerlyckheyt, chynsen, renten en capoenen; ende der vaecht van Valckenborgh is een beschermer des dorps ende richt metten sweerde, om deswille den proost een geestelyck heer is; ende besit binnen den jaer dry vaeghtgedingen off syne stadthelder, ende daervoor heeft hy thien malder haveren, ende hy licht onder die naberen ontrent vyff malder op hon huyser, off op hon haven en waer dat op lict, dat heet koer goet; ende alsdat hooft van den huys, off van den goeden styrff, soe is den vaeght einen keur gevallen; heeft hy een peerdt, dat hoert hem toe, off een koe, off een vercken, daer nae dat der persoon ryck is; ende die ander vyff malder geeft der proost der vaeght van syne renten".

Van den kant van Valkenburg was dat eene usurpatie. Indien vroeger de heeren tegen eene pandsom met de voogdij waren beleend geworden, moest steeds, bij afsterven van den pandhouder, de beleening voor het leenhof van den proost te Aken geschieden, zoolang het pand niet ingelost was, maar de voogdij kon nooit

---

(1) Zie *Meerssen*.

(2) Bij L. Galesloot: *Les feudataires de Jean III, duc de Brabant*, p. 31 komt eene leenverheffing van de voogdij van Mesch voor, tusschen de jaren 1312—1350, ten behoeve van Clerebaud de Hauterive, door Jan III, hertog van Brabant. Op wat grond toen reeds, n. l. vóór de annexatie van het land van Valkenburg, in 1381, aan de dynastie van Brabant, deze beleening geschiedde, is ons onbekend.

(3) T. III, p. 863.

het eigendom der heeren of hunner opvolgers te Valkenburg worden, zoodat zij aan anderen het voogdambt konden verpanden en hen daarmêe beleenen, ten ware zij de voogdij van den proost gekocht hadden; doch daarop hebben zij zich nooit beroepen.

Toen dan ook in 1505 Jan van Mesch, schout van Mesch, te Valkenburg verscheen, op de *Informatie* die daar gehouden werd omtrent het voogdambt dezer laatste plaats, verklaarde hij kortaf, dat hij er niets van wist (1).

In het Partage-tractaat van 1661 ging men nog een stap verder: daar werd niet meer de voogdij, maar de heerlijkheid Mesch zelve tot buitenleen van Valkenburg bestempeld.

Op zich zelf beschouwd, was dat zoo erg niet. Iedere nieuwe proost moest aan het leenhof van Valkenburg het verlei betalen en dan had hij voor zijn geheel leven met de heeren aldaar afgerekend.

De proost onderwierp zich echter niet goedschiks aan die nieuwigheid. Eerst toen hij door den Luitenant-voogd van Valkenburg met executie bedreigd werd, liet hij op den 31 Oct. 1683 de heerlijkheid Mesch te Valkenburg verheffen door Willem Lebens, uit Eijsden, griffier der schepenbank te Mesch (2).

De voogdij van Mesch werd daarom niet prijs gegeven. Dit baantje had nog in waarde toegenomen. De hertogen van Brabant deden iederen nieuwen bezitter er de verheffing van doen voor het leenhof van Valkenburg. Maar sedert lang was er van pandschap geen sprake meer, zoodat na 1661 de Staten-Generaal, als opvolgers van den hertog van Brabant in Valkenburg, dit baantje onbelast aantroffen. De Luitenant-Voogd van Valkenburg bleef tot aan de Fransche Revolutie voortgaan met te Mesch een ondervoogd aan te stellen.

Herhaaldelijk deden de Staten-Generaal pogingen om zich ook in het bezit te stellen van de souvereiniteit van Mesch, doch zij

(1) E. Slanghen: *Het Markgraafschap Hoensbroek*, p. 255.

(2) Deze en volgende bijzonderheden zijn getrokken uit de Rolregisters van Mesch, op het Rijksarch. in Limb. Men vergel. ook Jos. Habets, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXII, p. 291, v. v.

stuitten af op de bescherming die het stift van Aken genoot bij machtige duitsche vorsten (1).

Nog een woord over de inhuldiging van den 's proosten plaatsvervanger te Mesch. Er zal ten overvloede uit blijken, hoe de patroonheilige niet slechts als voorspraak bij God en beschermer van het kerspel, maar hoe ook zijne afbeelding als symbool gold der territoriale zelfstandigheid.

Den 30 Juni 1722 kwam de vice-proost Jan-Jacob de Charneux te Mesch om aan de schepenbank en ingezetenen mededeeling te doen van den eed, waarin de nieuwe proost, Franciscus Josephus graaf tot Manderscheidt, Blanckenheim en Gerolstein, den 22 October van het jaar te voren, de handhaving van de oude rechten en costumen van Mesch bezworen had, en om namens den proost den eed der schepenbank en der ingezetenen in ontvangst te nemen: „Waer over (de inwoners) geboeden syn worden op het geweer; dewelcke waeren gecommandeert door den capitein Lhoost ende den vendreger Dirix, met drommel ende vlygende vaenen, dragende het beelt van St. Pancratius (2), patroon der selve, gekoemen syn ten huyse van den heer pastoir, alwaer den welgemelde vice-proost sigh ophielde; ende van daer hebben den selven, mitsgaeders Adamus Maximilianus Lay, den syndicus en Joannes Ferdinandus Mallaise du Verby, advocaat fiscaal, als assistenten, ten huyse geleyt van den greffier Lhoost, alwaer hetselve beelt wordt geexponeert op de tafel, met twee brandende kerssen ter syden staende van den voormelden Patroon, door den greffier Lhoost met oepene stemmen voorgelesen de procuratiën ende commissiën, in latijnse tael, in tegenwoordigheyt van de ganse

(1) Zie Resol. der Stat. Gener. 11 Dec. 1713, 2 Maart 1759, 28 April 1778, 5 Febr., 3 Juli en 21 Oct. 1788; en Missiven van de Commissarissen-Instructeurs te Maastricht, d.d. 29 Juni 1740; zoomede de Rolregisters der heerlijkheid Mesch, op het Rijksarch. te Maastricht.

Volgens zekeren schrijver zou het St. Mariën- of Munstrift van Aken in de XIVe en XVe eeuw de grondheerlijke (niet de souvereine) rechten verpand hebben. Wijl hij echter de bronnen niet aangeeft, waaruit hij deze bijzonderheid geput heeft, gaan wij er niet verder op in.

(2) Dit historisch gedenkstuk, dat bovendien groote kunstwaarde bezit, heeft de heer Victor de Stuers op zijne kosten laten herstellen en polychromeeren, onder voorwaarde dat het nooit door het kerkbestuur mag verkocht worden.

justitie, borguemeesters ende gemeentenaeren, opgestelt op den voorgem. heere de Charneux, den welcken aen hun belooft ende verseekert heeft, in den naeme van syn Hooghw. ende Hoogh gravelyke Excellentie (den proost,) ende uyt crachte van den eede gepresteert tot Aken den 22 Octobris 1721, alle soo in 't particulier als in 't geheel bij hunne privilegiën, oudt herkoemen, costuymen ende goede usantiën ten allen tyden te sullen ende willen maintineren; daer over oock syne schriftelycke signature in behoorlycke forme overgegeven heeft".

(Daarna volgt de commissiebrief en de eed van den schout, schepenen, bode, onderdanen en inwoners der vrijheerlijkheid Mesch.)

„Naer affgeleghden eede hebben schout, scheepenen ende onderdaenen den heere met hanttastinge ende mont congratuleert, vervolgens voorgaende het beelt voors. den heere vice-proost mette heere assistenten van daer totte kercke geconduiseert als boven; bij inganck heeft Gilis Thoenissen, als custer, den heere vice-proost de koorden van de klocke in handen gestelt; den welcken heer vice-proost alsdaen de klocke getoogen; waer over den heer pastoir is gekoemen met den waterkwast, presenterende aen den selven heer wynwaeter ende alsoo den selven leydende tot voor den groeten altaer, alwaer den *Te Deum laudamus* worde gesongen, met slietinge van de benedictie, naer hetwelck drij charges syn worden gedaen recht tegen over het voormeld quartier (1).

Kerkpatroon is, zooals wij hierboven zagen, de H. Pancratius.

Het zegel der parochiekerk, uit het jaar 1740, vertoont de beeltenis van dien Heilige, staande op een terras ten vollen lijve van voren, gekleed in een ridderlijk gewaad, houdende in de rechterhand een palmtak en in de linker een vlammend hart; rechts van den heilige staat 17 en links van hem 40. Omschrift: S. PANCRATIUS PAT. ECCLESIAE DE MESCH. Midd. 2,75 c.M.

Een zegel der schepenbank hangt aan eene akte van 10 Juli 1495, gepasseerd voor „schoultet ende schepenen des hoeffs en de gericht van Messche, toebehoorende den eerwerdigen heren proest onser Liever Vrouwen kircken taecken (te Aken) en

(1) Rolleregister van Mesch op het Rijksarchief in Limburg.

wordt in die akte door hen als hunnen „gemeynen hoeffs sieghel, des wyr dagelix gebrukende sien", genoemd (1).

Het is een fraai gesneden rond zegel en vertoont in een decemfolium het beeld van den kerkpatroon, staande van voren, gekleed in een ridderlijk gewaad, het hoofd omgeven door een aureool en ten halven wege uitkomende van achter een schild, beladen met een krukkenkruis; het schild met de beide handen van boven vasthoudende. Omschrift: S. DES HOEFS VAN MESCH .... PROST VA. OKC. Midd. 3,5 c.M.

Niettegenstaande de door ons gegeven moeite, hebben wij niet kunnen ontdekken aan wien het blazoen, op het zegel van Mesch voorkomende, toebehoort.

Geen der proosten van het Stift van O. L. Vrouw te Aken heeft, voor zoover ons bekend is, dit wapen gevoerd.

Later maakte de schepenbank gebruik van eenen zegelstempel, die dezelfde voorstelling bevatte als dien der parochie. Men ziet er den kerkpatroon op, houdende in de rechterhand een palmtak en in de linker een vlammend hart; doch zonder wapenschild. Omschrift: SIGILLUM JUSTITIAE DE MESCH (2).

Tot nog toe zijn door het gemeentebestuur geene pogingen gedaan om in het bezit van een eigen wapen voor de gemeente te geraken.

---

(1) Archief der parochie van St. Nicolaas te Maastricht.

(2) Van den BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 68.

MHEER.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

'sGravenvoeren vormde in de XI[e] eeuw een allodium, waartoe Mheer en Noorbeek behoorden.

Het was toen eene bezitting van Koenraad I, graaf van Luxemburg. In 1083 schonk deze de tienden ervan aan de abdij van O. L. Vrouw in de stad Luxemburg (1).

In het begin der XII[e] eeuw was Mheer evenals Wittem een vrijgoed van eene edele vrouw Guda. Zij schonk beide allodia aan de abdij van St. Jacob te Luik. De voogdij over een en ander gaf zij levenslang aan haar broeder Arnulf.

In 1125 bekrachtigde Keizer Hendrik V deze schenking (2).

Een paar eeuwen later wordt er een onderscheid gemaakt tusschen het kasteel en de heerlijkheid.

Het „steenen huis" was een direct leen van Limburg en het grondgebied een direct leen van Daelhem (3).

Het schijnt dat Mheer in dien tusschentijd tot heerlijkheid verheven, met hooge, middelbare en lage justitie, en als zoodanig verpand was.

In 1573 wordt nog eens van de voogdij gewag gemaakt.

---

(1) Den 19 Augustus 1616 verkocht de abdij deze tienden aan het collegie der Jesuïten te Maastricht. Dit gaf aanleiding tot een langdurig proces voor den Raad van Brabant te Brussel, tusschen de koopers en de bezitters der heerlijke rechten. Eerst in het begin der tweede helft van de vorige eeuw werd het ten nadeele der koopers beslist.

(2) M. S. P. Ernst: *Hist. du Limbourg*, t. VI, p. 124, v. De schenking, in art. *Gulpen* vermeld, schijnt niet te zijn doorgegaan. Of werd daar een ander *Mere* bedoeld?

(3) A. de Ryckel: *La cour féodale de l'ancien duché de Limb.*, p. 31. — L. Galesloot: *Les feudataires de Jean III de Brabant*, p. 272.

De „deyngebanck" behoorde tot het graafschap Daelhem, onder de hoofdbank van 's Gravenvoeren, en verbleef bij het Partage-tractaat van 1661 aan Spanje.

De oudste heeren van Mheer, die in het begin der XIVe eeuw èn het kasteel èn de heerlijkheid bezaten, noemden zich naar den naam hunner woonplaats, n. l. van MHEER.

Hen volgden op de heeren uit het geslacht van IMSTENRAEDT: wapen: in keel een hartschild van zilver, vergezeld van negen schelpen van goud (1), zoomsgewijze geplaatst, door huwelijk van den grootvader van Gerard van Imstenraedt met de erfdochter van den laatsten heer uit het geslacht van Mheer. Bij testamentaire beschikking schonk de laatste (kinderlooze) Imstenraedt, n. l. Adolph, de heerlijkheid aan zijne echtgenoote, barones Christina de Loë en deze vermaakte ze aan haar neef, Philippus Christoffel, baron de LOË van WISSEN (2). Aan deze familie behooren thans nog het kasteel en de verdere bezittingen. Wapen: in zilver een hengsel van sabel, waarvan de beide einden uitloopen in een drievoudigen weerhaak.

Het stamwapen dezer familie was wegens de fidei-commis bezittingen volgens Robens (3): gevierendeeld, 1 en 4, *Imstenraedt;* 2 en 3, in keel drie eenden of zwanen.

Mheer en Noorbeek zullen wel van oudsher twee afzonderlijke parochiën geweest zijn. In 1558 evenwel vinden wij ze vereenigd. Dit zal wel zoo moeten verstaan worden, gelijk het meermalen het geval was, dat de twee parochiën door slechts één pastoor werden bediend. Blijkens de doop-, trouw- en sterfregisters dier beide plaatsen komen Mheer en Noorbeek in 1634 als twee, niet vereenigde, parochiën voor (4).

De kerkpatroon is de H. Lambertus, bisschop.

Op het Rijksarchief in Limburg berust thans een zegelstempel

---

(1) A. FAHNE: *Gesch. der Köln., Jül. und Berg. Geschl.*, t. I, p. 186 en A. ROBENS: *Elementar Werkchen der Wapenkunde*, n° 52. Winandt van Imstenradt, heer van Mher, zegelt met dit wapen. Omschrift: .. NANT VAN .... AET. De RAATH: *Sceaux armoriés*, t. I, p. 136.

(2) Men vergel. A. de RYCKEL, *Op. cit.*, p. 31, v.

(3) *Op. cit.*, n° 52.

(4) Jos. HABETS: *Gesch. van het bisd. Roermond*, t. I, p. 422.

der parochie van Mheer, vermoedelijk uit de XVIIe eeuw dagteekenend. Het vertoont het borstbeeld van den H. Lambertus naar links gewend, het hoofd gedekt door een mijter, en vergezeld ter linker zijde van een halven stralenkrans; in de rechterhand houdende een bisschopsstaf met de kromming naar rechts gewend en liggende over den schouder van den Heilige. Omschrift: PATRONUS. S. LAMBERTUS IN MHEER. Midd. 3,5 c. M.

In de vorige eeuw gebruikte de schepenbank eenen zegelstempel, versierd met de beeltenis van den kerkpatroon als schildhouder van twee wapenschilden; dat ter rechterzijde, zijnde het blazoen van Imstenraedt, en dat ter linker beladen met drie eenden of zwanen, geplaatst 2 en 1. Beide blazoenen voeren de stamheeren uit het geslacht Loë, zooals wij hierboven zagen, gevierendeeld in hun wapen. Misschien zijn de drie eenden of zwanen ontleend aan het wapen van het geslacht van Mheer.

Tot nog toe is de gemeente nog niet in het bezit van een eigen wapen.

MONTFORT.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Hendrik van Gelder, die in 1274 als prins-bisschop van Luik was afgezet, belegerde in den winter van 1277 de stad Mechelen.

Toen de strenge winter hem noodzaakte er het beleg op te breken, sloopte hij, uit wrok tegen den hertog van Brabant, een toren der vestingwerken te Wijk (Maastricht), en voltrok met de bouwmaterialen ervan zijn burcht te Montfort, die reeds lang in aanbouw was (1).

De burcht Montfort lag op een heuvel, omringd van breede grachten, te midden van eene prosaïsche heidevlakte. Hendrik van Gelder gaf er den naam van Montfort aan, ter herinnering aan het kasteel Montfort, in de prachtige streken van de Ourthe, bij Polleur, dat zijn eigendom was, maar waarheen hij zich, sedert 1274, niet zonder lijfsgevaar kon begeven.

In 1798 voltooiden de sansculotten de verwoesting van den burcht Montfort. De overblijfsels vormen thans nog de meest indrukwekkende ruïne dezer provincie.

Het ambt Montfort werd grootendeels opgericht op de puinhoopen der stichting van Pippijn van Herstal te St. Odiliënberg (2).

Reeds einde 1277 ressorteerden onder het kasteel van Montfort: Nieuwstad, Linne, Echt, Vlodorp, Roosteren, Posterholt en St. Odiliënberg (3).

In 1388 belegerde Floris van Wevelinckhoven, prins-bisschop van Utrecht, te vergeefsch, gedurende vier maanden, den burcht

(1) PONTANUS: *Hist. Gelr.*, lib. VI, p. 150.
(2) Zie *St. Odiliënberg*.
(3) M. WILLEMSEN, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIII, p. 174.

van Montfort (1) en twee jaren later proclameerde hij eveneens te vergeefs luide zijne souvereiniteitsrechten over de voogdijen in zijn prinsdom, inzonderheid over die van Montfort (2).

Sedert 1277 deelde het ambt Montfort in de lotgevallen van Gelderland.

Het bestond naderhand uit de steden Echt, Nieuwstad en Montfort, en uit de dorpen Swalmen, Asselt, Elmpt, Cruchten, Ohé en Laak, Berkelaar, St. Joost, Maasbracht, Pey, Roosteren, Illickhoven, Vlodrop, Posterholt, Linne, St. Odiliënberg, Lierop, Beesel en Belfelt (3). Montfort verkreeg stadsrechten in 1312.

Tengevolge van het Barrière-tractaat, 15 November 1715, kwam het ambt Montfort aan de Staten-Generaal der Vereenigde Provinciën, behalve Swalmen, Cruchten en Elmpt, die bij het Oostenrijksch Overkwartier werden ingelijfd.

Vrijheid van Godsdienst voor de katholieken was uitdrukkelijk bedongen.

Deze toestand is blijven voortduren tot aan de Fransche Revolutie.

De algemeene regeering van het ambt Montfort werd waargenomen door den drossard. Deze was tevens voorzitter der onderscheidene schepengerechten, in crimineele gevallen. Gewoonlijk moesten de schepenen der plaats, waar het crimineele feit was gepleegd, te Montfort zelf de vierschaar spannen.

De schout en de schrijver (griffier) fungeerden als zoodanig te Montfort, en verder (althans na het Barrière-tractaat), bij de schepenbanken Beesel en Belfelt bij die van Vlodrop en Posterholt, bij die van St. Odiliënberg en bij die van Linne. De twee steden: Nieuwstad en Echt (onder Echt behoorden oudtijds ook Ohe en Laak, en steeds Roosteren en Maasbracht), hadden eigen schout en griffier.

---

(1) Pontanus, *Op. cit.*, p. 331.

(2) *Ibid.*, p. 332.

(3) Jos. Habets: *Geschiedenis van het bisdom Roermond*, t. I, p. 34. — Over den afstand der heerlijke, niet der souvereine, rechten, in 1647, aan den prins van Oranje door den Spaanschen koning, vergel. men *Ibid.*, p. 35, v. Deze grondheerlijke rechten maakten deel uit van de nalatenschap van den standhouder Willem III. Bij deeling dezer erfenis werden zij aan den koning van Pruissen toegewezen. In 1769 verkocht ze Frederik II aan prins Willem V van Oranje. — *Ibid.*, p. 36.

Deze bezitters der grondheerlijke rechten maakten nu en dan wel eens inbreuk op de souvereine rechten, in zake de benoeming van schepenen.

Van alle de schepenbanken ging men vroeger in civiele zaken, ter revisie, in hooger beroep bij het Hof te Roermond (Spaansch Gelder) en, na het Barrière-tractaat, bij dat van Venlo (Hollandsch Gelder).

De drossaard beschreef ook de algemeene landsvergaderingen, waarop de schepenen en de voornaamste eigenaars verschenen, ter verificatie der onderscheidene gemeenterekeningen en ter vaststelling van den omslag in de algemeene belastingen.

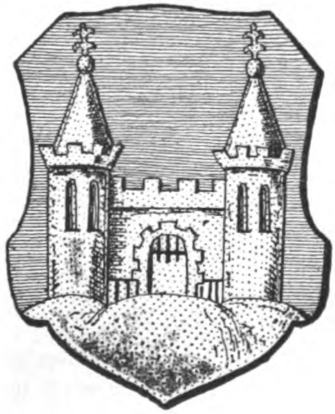
Vóór het Barrière-tractaat had de drossard, als zoodanig, zitting bij den adel, in de vergadering der Staten van het Overkwartier, dat vóór 1715 uitsluitend Spaansch was.

Den 10den Maart 1344 gaf Adolf van der Mark, bisschop van Luik, zijne toestemming tot de oprichting der parochie Montfort, genomen uit de parochiën St. Odiliënberg en Linne (1).

Te voren behoorde het kasteel met dependentiën onder de parochie Linne, en het vlek onder die van St. Odiliënberg.

De H. Catharina is patrones der kerk.

Het zegel der schepenbank van Montfort, uit de XVIIe eeuw, vertoont een schild, beladen met twee getinneerde en gedekte torens, staande op den top van een berg. Het schild omgeven door het omschrift: S. SCAB. DE MOMFORT. Midd. 3,3 c. M. (2).

Dit zegel, versierd met de kleuren en metalen uit het blazoen van Gelder, werd bij Koninklijk Besluit van 5 Juli 1887, n° 32, aan de gemeente als wapen toegekend (3).

Een schild van lazuur, beladen met een kasteel, met twee van kruizen voorziene gekanteelde torens, alles van goud, staande op den top van een berg of heuvel van hetzelfde.

(1) M. WILLEMSEN: *Op cit.*, p. 185.
(2) V. d. BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 71.
(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1887, p. 196.

MOOK EN MIDDELAAR.

(Deze gemeente ressorteert onder het Kantongerecht van Nijmegen en onder de Arrondissementsrechtbank van Arnhem.)

Te Mook werd in het vierkant, ten noorden gevormd door den spoorwegdijk en ten zuiden door den weg naar Groesbeek, ten westen door de Maas en ten oosten door den bergrand der Mooksche heide, op 14 April 1574, de veldslag geleverd, dien men ten onrechte genoemd heeft den slag op de Mookerheide (1).

Mook, vroeger Moldeke, Moldijk, Mouwick, later Mook geheeten, komt het eerst in de geschiedenis voor als eene bezitting van twee stiften te Aken.

Het stift van St. Adelbert, gesticht in het jaar 1018 door Keizer Hendrik II, bezat er $^1/_3$ van (2), benevens de uitoefening der immuniteitsrechten, zooals het schepenbankszegel genoegzaam aanduidt, het overige gedeelte behoorde aan het stift van O. L. Vr. in dezelfde stad (3). De begiftiging van dit laatste stift met $^2/_3$ van Mook was geschied door Keizer Hendrik III. (4).

De meeste goederen, waarmede Keizer Hendrik II (de Heilige) het stift van St. Adelbert begiftigd had, waren gelegen tusschen Dordrecht en St. Geertruidenberg, en werden in de jaren 1175 en 1218 grootendeels door den vloed verzwolgen (5).

Den 1 April 1227 gaf Hendrik VII aan de beide stichten vergunning, hunne bezittingen te Mook te verkoopen aan Gerard graaf van Gelder (6).

---

(1) Men vergel. *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXX, p. 171, v. v.

(2) Lacomblet: *Urkundenb.* 1. II p. 56.

(3) *Ibid.* p. 77.

(4) *Ibid.* p. 72.

(5) K. F. Meyer: *Aachensche Geschichten*, p. 278.

(6) *Lacomblet*, t. II, p. 77.

Hoe lang Mook met Gelder vereenigd gebleven is, konden wij niet ontdekken, maar in de XVIe en XVIIe eeuw komt het voor als eene Kleefsche schepenbank, met hooge, middelbare en lage jurisdictie.

In de volgende eeuw treffen wij het aan als eene heerlijkheid met dezelfde rechtsmacht als vroeger. Heer was er toen W. J. baron van DEDEM; wapen: in keel drie van azuur en zilver, in twee rijen, geruite rechterschuinbalken.

Hij was ook heer van Kessel; Mook vormde toen met Kessel een (Kleefsch) ambt. Het kasteel Driesburg, onder Kessel, diende tot residentie van den heer.

Daar bevond zich toen ook de gevangenis van het ambt.

Oudtijds was de kerk toegewijd aan den H. Adelbertus, naderhand aan den H. Antonius, abt. Wanneer deze nieuwe vereering in de plaats trad, is niet bekend. In 1646 teekent de toenmalige pastoor Fabritius aan, dat hij niet wist, welken patroon de kerk eigenlijk had.

De zegelstempel, in 1528 bij de schepenbank in gebruik, heeft tot aan de Fransche Revolutie gediend.

Wij vonden er een afdruk van in lak, nog vastgehecht op eene akte op papier, van 1 Juni 1796. In deze akte verklaren „W. J. von Dedem, frey und jurisdictions-Herr zu Driesberg, Kessel und Mook, sodann wir unterschriebene Deputirte-Scheffens, Bauermeisters und Geerbte der Jurisdiction Mook", opgenomen te hebben een kapitaal van 1000 gulden Holl. ten dienste van Mook. De akte is, behalve van het „Gemeinheitsscheffens siegel", ook voorzien van het cachet in lak van genoemden W. J. v. Dedem, den laatsten heer van Mook. Het vertoont het beeld van den H. Adelbertus, voorgesteld aan een kruis, wijl hij, in zijn marteldood, met uitgestrekte armen was neergeploft, echter zonder nagels of banden, hij staat tegen het kruis, de voeten naast elkaar en los. Omschrift en bijschrift: rechts van den Heilige ST. en links ALBERTUS en in het omschrift: S. SCHABINORUM IN MOLDICK; Midd. 3.75 c.M. (1). De letters welke het randschrift versieren zijn gewone drukletters. Het is dus waarschijnlijk dat dit zegel naar het model van een romaansch vervaardigd is.

---

(1) Men vergel. voor dit zegel A. J. FLAMENT, in de *Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 185 en 186.

Pastoor Fabritius, die niet wist of de H. Adelbertus, of de H. Joannes-de-Dooper, dan wel de H. Antonius, abt, de kerkpatroon was, verklaarde zich voor de keuze van dezen laatste, wijl het volk hem reeds in die voorliefde was voorgegaan.

Middelaar maakt thans met Mook ééne gemeente uit.

Vroeger schijnt het eene vrije rijksheerlijkheid te zijn geweest, maar later werd het Geldersch.

In 1380 treffen wij er als heer aan Arnold van HEUMEN, die ook heer van Ammerzoden was.

Hij en zijn zoon Reinoud werden door den hertog van Gelder gevangen genomen en tegen de plechtige beloften, zes jaren later door den hertog afgelegd, niet in de heerlijkheid hersteld (1).

Deze schonk, in 1399, aan zijn oudsten zoon de heerlijkheid Middelaar en aan zijn tweeden de heerlijkheid Ammerzoden (2).

Het schijnt, dat Middelaar naderhand nogal eens door den hertog van Gelder is verpand geweest, maar gewoonlijk wordt het aangetroffen als een ambt, aan het hoofd waarvan een drossard stond.

Deze resideerde op het oud kasteel, genoemd het Middelaar-Huis.

Het geslacht Hoemen (Heumen) voerde volgens den wapenheraut Gelre: geschakeerd van goud en azuur met een vrij kwartier van hermelijn (3).

Bij het Barrière-traktaat kwam het ambt of de heerlijkheid aan den koning van Pruisen; het maakte sinds deel uit van het Pruisisch Overkwartier van Gelderland (4).

Het zegel der schepenbank, van het jaar 1604, vertoont de beeltenis van den Heiligen Lambertus, houdende in de linkerhand een boog en in de rechter een bundel pijlen, ten halven lijve, achter een gedeeld schild uitkomende, beladen rechts met een halven

(1) BUTKENS: *Trophées de Brab.*, t. I, p. 506, v. v.

(2) LACOMBLET: III, 949, v.

(3) DE RAATH: *Sceaux Amoriés*, t. II, p. 88, geeft de beschrijving van eenige zegels van leden van dit geslacht. Later, nadat dit ook in het bezit der heerlijkheid Odenkirchen geraakt was, voerde het geslacht Heumen: gevierendeeld, 1 en 4, HEUMEN; 2 en 3, zesmaal gedwarsbalkt van goud en keel. DE RAATH, *ibid* en A. FAHNE: *Gesch. der Köln. und Jül. Geschl.*, t. I, p. 159.

(4) A. J. FLAMENT: *De polit. en rechterl. verd. en indeelingen van het 2e kwartier van het Overkwartier van Gelderland*, 1894, p. 7.

dubbelen adelaar, uitgaande van de deelingslijn en links met een omgewenden leeuw. Omschrift. SCELPE SIEGEL 1604. MIDDELER. Middelijn 3,5 c. M. (1)

De leeuw in dit zegel is het Geldersche wapen en duidt de souvereiniteit der hertogen van Gelder aan.

Wat de aanwezigheid van den dubbelen rijksadelaar in de andere helft van het gedeeld schild betreft, deze schijnt te duiden op het oorspronkelijk vrij-rijksch karakter der plaats.

Bij Koninklijk Besluit van 9 December 1890 werd aan de gemeente Mook en Middelaar, ter herinnering aan het historisch verleden, volgend wapen verleend, waarin het ontstaan der tegenwoordige gemeente, uit de beide Heerlijkheden, herdacht is. Men heeft er echter, ons inziens ten onrechte, het beeld van den eerst bekenden patroon der kerk van Mook, den H. Adelbertus, dat, zooals wij boven gezien hebben, op het schepenzegel voorkomt, vervangen door dat van den H. Antonius, den lateren patroon.

Het wapen is als volgt omschreven (2):

Gedeeld: rechts het wapen van MIDDELAAR, *van keel, beladen met het beeld van den* H. LAMBERTUS, *bisschop van Maastricht in bisschoppelijk gewaad van zilver, het hoofd gedekt met een mijter en omgeven van een nimbus, beiden van zilver, aangezicht en handen van natuurlijke kleur, houdende in de eene hand een staf van sabel met kromming van zilver, en eene lans met steel van sabel en spits van zilver, en met de andere hand steunende op een vóór hem geplaatst schildje, zijnde gedeeld, rechts van lazuur, beladen met een naar links gewenden, gekroonden en van keel getongden, klimmenden leeuw van goud met dubbelen staart, links van goud, beladen met een naar rechts gewenden, van keel getongden en geklauwden, klimmenden*

---

(1) *De Maasgouw:* Jaarg. 1879, p. 166, en een origineel afdruk, berustende in het kerkarchief te Middelaar.

(2) *Ibid.*, Jaarg. 1891, p. 104.

leeuw van sabel (GELDERLAND), *links het wapen van* MOOK, *van lazuur, beladen met het beeld van den* H. ANTONIUS, *abt, omhangen met den kluizenaarsmantel van zilver, voorzien van de Grieksche letter T van keel, het hoofd omgeven door een nimbus van zilver en met aangezicht en handen van natuurlijke kleur, houdende in de eene hand een evangelieboek van keel, gesierd van goud, en in de andere hand een staf met kruk van sabel, om zijn midden een gordel van sabel en aan zijne voeten een varken van natuurlijke kleur; vóór den Heilige is geplaatst een schildje van keel, beladen met acht leliestaten van goud, kringsgewijze geplaatst, in het midden bedekt door een schildje van zilver* (KLEEF).

Het is te betreuren, dat men, wat het wapen van Mook en Middelaar betreft, zich niet, behoudens eene kleine wijziging, aan de voorstelling van den stempel der schepenbank van Mook gehouden heeft: de H. Adelbertus, met het Kleefsch en het Geldersch wapen naast zich. Overigens is het hoogst waarschijnlijk, dat de kerk van Middelaar voorheen tot patroonheilige had de H. Brigida en niet den H. Lambertus.

Ook hadde men, ons inziens, in het gemeentewapen de figuren juist andersom moeten plaatsen; n. l. rechts het blazoen van Mook en links dat van Middelaar.

MUNSTERGELEEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Het oudste stuk, waarin de naam van Munstergeleen vermeld wordt, is de schenking van de Graetheide door koning Zwentibold of Sanderbout, omstreeks het jaar 895. In dat stuk komt ook Munstergeleen voor als rechthebbend op die koninklijke gift (1).

Munstergeleen heeft, voor zoover is na te gaan, nooit eene afzonlijke schepenbank gevormd. Het behoorde tot het land van Gulik en ressorteerde onder de schepenbank van Sittard (2).

In 1202 schonk Goswyn van Valkenburg zijn allodium te Munstergeleen, met de lijfeigenen en al de inkomsten, aan het klooster van Heinsberg en aan de woonplaats van den H. Gerlach. Ook schonk hij hun een leenkaart, welke deel uitmaakte van het voormelde allodium en de helft van het hem toebehoorend patronaatrecht der kerk. Zijne gemalin, Jutta van Limburg, bekrachtigde deze schenking (3).

Volgens eene aanteekening van wijlen pastoor Habets, „D^nus^ Waleramus, tamquam D^nus^ de Borne, jus patronatus obtinet, tradidit (a° 1297) novae collegialae ecclesiae de Sittert, reservata tamen portione rectori dictae ecclesiae (Munstergelene)."

De parochiekerken van Susterzeel en Munstergeleen werden door Hugo van Chalons, bisschop van Luik (1296 – 1301), op verzoek van Waleram, heer van Valkenburg en Montjoie, stichter van het kapittel van Sittard, bij die van Sittard geïncorpororeerd.

---

(1) Men vergel. Jos. Habets: *Limburgsche wysdommen*, p. 384, 387 en 391.

(2) Zie *Sittard*.

(3) Jos. Habets, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI. p. 92. In 1253 schonk Allard van Hafkesdale (Haesdael) zijn allodium bij Abshoven aan de abdij Godsdal. (Ernst, t. VI, p. 15.)

Den 4en Maart 1468, droeg Paus Paulus II aan den abt van het klooster van Sint Jacob te Luik op, een onderzoek in te stellen aangaande de incorporatie welke op verzoek van den stichter van het kapittel, Waleram van Valkenburg, geschied was, daar het kapittel de bekrachtiging ervan verzocht had (1).

Sedert dien tijd benoemde het kapittel van Sittard er den pastoor. Het trok er ook de groote tienden en bouwde er de kerk.

De kerkpatronen zijn de H. Pancratius (2) en de H. Appolonia.

Den 7 Augustus 1897 werd, bij Koninklijk Besluit (n° 46), aan de gemeente een wapen verleend, versierd met de beelden der kerkpatronen en het blazoen van Sittard. Dit laatste, wijl Munstergeleen altijd onder de schepenbank van Sittard behoord heeft.

Het wapen is volgenderwijze omschreven (1):

Gedeeld, met een schildhoofd van goud, beladen met een dubbel slangenkopkruis van sabel (SITTARD); I. *in azuur de* H. PANCRATIUS, *gelaat, haar, handen en voeten van natuurlijke kleur, gekleed in een Romeinsche toga van zilver, afgezet met boordsels van purper, om de voeten sandaalriemen van het laatste, het hoofd omgeven door een nimbus van goud, op zijn borst de gouden bulla hangende aan een keten van goud, en in de rechterhand een zwaard van zilver met gouden gevest houdende;* II. *in keel de* H. APPOLONIA, *gelaat en handen van natuurlijke kleur, gekleed in een gewaad met sluier van zilver, om het hoofd een nimbus van goud, houdende in de rechterhand een nijptang van zilver en in de linker een lauriertak van sinopel.*

Ook hier had men door de figuren te plaatsen, zooals het behoort, een veel schooner geheel kunnen verkrijgen. Hadde men slechts de beide patroonheiligen als schildhouders van het blazoen van Sittard geplaatst en het overtollige schild, waarin zij staan, weggelaten!

---

(1) Doos: *Sittard*, in het Rijksarch. in Limb.

(2) Zie *Heerlen*.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1897, p. 69.

NEDERWEERT.

(Arrond. Roermond — Kant. Weert.)

De geschiedenis dezer plaats is ten innigste verbonden met die van het nabijgelegen Weert (1) en onderging dezelfde politieke verwikkelingen.

Oudtijds komt Nederweert voor onder den naam van Meerfelt of Merefelt, hetgeen waterrijke vlakte beteekent en dus op den moerrassigen bodem der plaats duidt.

Onder dezen laatsten naam komt zij nog voor, lang nadat zij reeds officieel onder dien van Nederweert of Weert *van den nedersten eynde* bekend was (2).

Met Weert vormde Nederweert aanvankelijk ééne schepenbank. Dit blijkt uit het privilegie door Dierick van Horn den 8 Maart 1360 aan Weert geschonken. Hij bepaalt erin: „allen unsen gueden luyden van den dorpen van Weert, van den oversten eynde ende van den nedersten eynde, dat wij hun rechte en vonnissen doen solen onsen schepen van Weert unde anders en gheenrehande gewalt (3)".

In 1419 bezaten beide plaatsen echter eene afzonderlijke schepenbank (4).

Beide schepenbanken n.l. van Weert en van Nederweert werden eertijds door denzelfden schout gepresideerd. Wij lezen dienaangaande

(1) Zie *Weert*.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 136.

(3) A. J. Flament: *Chroniek van de heerlijkheid Weert*, in de *Publ.* t. XXIX, p. 214.

(4) *Ibid.*, p. 216.

in het privilegie van het „lantrecht" door Jacob, heer van Horn, den 27 Maart 1446 aan Weert verleend: „Item soe wanneer wyr eenen eynen (ywen? = nieuwen) scoltit tot Weert setten, die sal zweeren allen menschen, sittende binnen diesen twee bencken, te weten: ten oversten ende ten nedersten tot Weert, recht ende vonnisse te doen, binnen diesen bencken, alsoe verre als die luyde off ymen begheert" (1).

Eerst geruimen tijd later n.l. in 1482 vinden wij van Nederweert als eene heerlijkheid melding gemaakt, die in den loop der tijden zelfs aanspraak maakte op den titel van vrijrijksheerlijkheid. De verheffing van Nederweert tot heerlijkheid maakte aan de verplichte vereeniging der twee schoutambten onder één dignitaris een einde.

Nederweert behield tot aan de Fransche Revolutie zijne afzonderlijke schepenbank, met hooge, middelbare en lage justitie.

De bezitter der heerlijkheid benoemde den schout, de schepenen, den secretaris en den bode. Ook stelde hij den burgemeester aan. Later, ten minste sedert de tweede helft der XVIIe eeuw, werden de burgemeesters en de schepenen jaarlijks door den heer of door diens plaatsvervanger benoemd.

De crimineele executiën der vonnissen, door de schepenbank geveld, werden op het grondgebied der heerlijkheid voltrokken.

„Op den 21 April 1707 werd de galge vernieuwt op de oude plaetse ontrent den Mildert, op het bergsken, ter presentie van den heere Scholtis Cornelis de Haes ende J. M. de Haes, secretaris, door de alde ende jonge schutteryen, die daer toe waren gecommandeert; ende de boden hebben hetselve helpen doen; den borgemeester Hendrick Laemen heeft het hout besorght ende de selve laeten maecken door den timmerman Thys op den drinck". Het was op bevel der schepenbank dat de secretaris J. M. Haas deze gebeurtenis op het register der ordonnantiën van de heerlijkheid aanteekende (2).

In zake van schattingen en accijnsen was van de schepenbank geen hooger beroep. Van andere civiele zaken echter ging men in

(1) A. J. Flament: *Ibid.*, p. 218.
(2) Dit reg. berust op het Rijksarch. in Limburg.

appèl bij 't hoofdgerecht van Wessem en van daar, in laatste instantie, bij het Rijksgerecht te Aken (1). Nederweert bleef dan ook, evenals Weert, steeds aanspraak maken op den titel van vrijrijksheerlijkheid. Wel gelastte Philips II den 6 Febr. 1586, dat de Nederweertenaren te Roermond en niet te Aken in appèl moesten gaan, doch dit bevel werd den 5 Juli daaraanvolgende door den hertog van Parma opgeheven.

Tijdens den Spaanschen Successie-oorlog namen de Staten der Vereenigde Nederlanden, als bondgenooten van den Keizer, Weert, Nederweert en Wessem (in 1701) in bezit en bleven er meester van tot in 1715. Deze oefenden er gedurende dit tijdsverloop de heerlijke rechten uit en stelden er jaarlijks den burgemeester en de schepenen aan.

Bij het Barrière-traktaat van den 15 Nov. 1715 kwamen deze drie plaatsen aan de Oostenrijksche Nederlanden. Zij maakten sedert deel uit van het Oostenrijksch Overkwartier van Gelderland.

Het hof van Gelder bleef dientengevolge aanspraak maken op de oppersouvereiniteit, hetgeen echter telkens op het verzet van de ingezetenen stuitte. Deze hielden vol dat zij niets met het hertogdom Gelder te maken hadden. Dit ging zelfs zoo ver, dat zij, tijdens de Brabantsche Revolutie, openlijk tegen Joseph II, als hertog van Gelderland, opstonden en in 1789 met de Weertenaren, onder aanvoering van Dr. Haex, naar Roermond trokken, alwaar zij den kanzelier Luytgens, den griffier van der Renne en den momboir de Stuers gevangen namen (2).

Het kapittel van St. Servaas te Maastricht bezat eenen laathof te Nederweert.

Het bestuur van dezen laathof was samengesteld uit een meier en laatschepenen. De akten werden voor hen gepasseerd ten overstaan van een derde, dien men *hoff* noemde. Wanneer de rechte hoff dood was of afwezig, fungeerde een laat, of somtijds de meier zelf, als *overhoff* (3).

---

(1) A. J. Flament, *op cit.*, p. 167 en 233 en *De Maasgouw*, Jg. 1880, p. 395.

(2) A. J. Flament, *op. cit.*, p. 193 en *De Maasgouw*, Jaarg. 1880, p. 913 en Jos. Habets in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXV, p. 372, v. v.

(3) *De Maasgouw*, Jaarg. 1880, p. 395.

Het vergevingsrecht der kerk te Nederweert behoorde aan het domkapittel van St. Lambert te Luik.

De kerkpatroon is de H. Lambertus, bisschop en martelaar.

Te Nederweert is eene afzonderlijke kapel toegewijd aan den H. Rochus.

In Leveroy was eene kapel. In 1620 werd zij door Jacobus a Castro, bisschop van Roermond, tot parochiekerk verheven. De pastoor van Nederweert bezat er het vergevingsrecht van. De kerk is toegewijd aan de H. Barbara.

Ospel vormt sedert 1866 een afzonderlijke parochie. De kerk voert tot titel O. L. Vrouwe Onbevlekte Ontvangenis.

De zegels der schepenbank werden door J. B. Sivré beschreven (1).

Het oudste hangt aan een charter van het jaar 1485 en vertoont een gedekt kasteel, tegen welks gevel een schild hangt, beladen met drie horens (Horn) (2). Omschrift . . . . . EIR WE . . . . . (waarschijnlijk NEIR WEERT). Midd. 3,4 c. M.

Een ander zegel hangt aan een charter van het jaar 1617 en gelijkt volkomen op het voorgaande.

Het omschrift was, blijkens de letters welke nog aanwezig zijn, geheel anders... EFELT. Midd 3.4 c.M.

Een derde zegel is veel kleiner en ovaal van vorm. Men ziet er dezelfde voorstelling op, doch in de afsnede, onder het kasteel, is het jaartal 1699 aangebracht. Omschrift: S. SCABINORVM DE MEREFELT. Hoog 2.3 en br. 2 c.M.

Dit zegeltje vonden wij nog opgedrukt op eene akte van het jaar 1758.

De naam Merefelt is, zooals wij hierboven zagen, de oude benaming waaronder Nederweert bekend was.

Van den Bergh (3) geeft nog de beschrijving van een zegel uit het jaar 1699, dat een schild vertoonde, beladen met het blazoen van Horn, omgeven door het omschrift: NEDERWEERT. Midd. 3.1 c.M.

Tot nog toe is de gemeente Nederweert niet in het bezit van een eigen wapen.

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 24.

(2) Zie *Horn*.

(3) *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 73.

NEER.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Neer was een dorp van het land van Horn. Van de schepenbank vonden wij voor het eerst melding gemaakt in het jaar 1275 (1).

Van het gerecht van Neer ging men reeds in de XIV[e] eeuw in hooger beroep bij de schepenbank van Haelen en van daar, in laatste instantie, bij de schepenen van Vliermael (2).

Hoedanig het dorpsbestuur van Neer samengesteld was, zien wij uit eene „sententie", gegeven den 20 Dec. 1617 door den prinsbisschop van Luik, als graaf van Horn, naar aanleiding van ongeregeldheden, te Neer voorgevallen.

De inwoners van Neer zullen „voortaen geen borgemeesters, gesworen ofte andere regierders kiesen, dan naer alde gewoenten, te weten: de eene borgemeester sal gecosen worden bij die schepenen, den anderen door die gemeynten, ende die gesworen by gemeyn stemmen door schepenen ende naburen, ende sullen dese regierders tsamen gehalden syn den eedt van getrouwigheyt te doen aen S. H. als opperheer ende graeve van Horn, ende voerts nae alde gewoenten ende soo sy deden voor dese beroerten" (3).

Volgens den Zeer Eerw. Heer Habets werd Neer den 23 Juli 1677 verpand aan de gravin de BERGH (4). Vervolgens werd zij

---

(1) SLOET: *Oorkondenboek*, t. II, p. 934, v. v.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1880, p. 395.

(3) Rolreg. van Neer, op het Rijksarch. in Limb.

(4) „Jeromina Catharina, gravinne douairière tot den Bergh, geboerene gravinne van Spauer ende vrijvrouwe van Ghoor, pandvrouwe tot Buggenum", wapen: zie *Buggenum*. Hare dochter Wilhelmina Juliana was geh. met een hertog van Croy. Zie Rolreg. van Neer, op het Rijksarch. in Limb. Men vergel. *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. II, p. 265 en t. VIII, p. 76.

nogmaals als heerlijkheid verpand den 24 Maart 1679, doch dit zal wel in 1677 of 1678 geweest zijn, daar zij den 5 Nov. 1678 door OLISLAGERS (1) aan den baron de KEVERBERG (2) verkocht werd. Niet lang daarna, n. l. den 12 Febr. 1689, vinden wij dat de hertog en de hertogin van Croy (3) overdragen, „alle het recht hetwelk sy syn hebbende op de herlicheyt Neer, gelegen in het graeffschap Horn, volgens pandbrieven daervan synde van syne hoogheyt den prince van Luyck ende het hooghweerdiglick capittel aldaer, ende sulx voor den selven prijs ende penningen als dezelve syn geacquireert van syne gemelde hoogheyt", aan graaf Maximiliaan Wilhelm van Limburg-Stirum-Bronckhorst en zijne echtgenoote (4). Daarna was de heerlijkheid in het bezit van het geslacht SCHELL, wapen: doorsneden in drie stukken; I. boven, in zilver drie stukken vaas van azuur; II. in het midden, in goud een schildje van zilver, beladen met een schuinbalk van sabel, bezet met drie wassenaars van goud, geplaatst in de richting van den schuinbalk, het schildje vastgehouden ter weerszijde door een klimmenden, getongden en geklauwden enkelstaartigen leeuw; III onder als I.

In 1691 vinden wij Joseph, baron van Schell, kanunnik van St. Servaas te Maastricht en in 1723 Fabius baron van Schell, als heeren van Neer vermeld (5). Den 14 Juli van laatstgemeld jaar doen de drossard, schepenen, secretaris, burgemeesters, gezworenen, gerechtsbode, en de „veltschutten" hem den eed van trouw.

Onder Neer lag het riddermatig kasteel Ghoor, de stamzetel van een zijtak van het geslacht van Horn, dat zich van Ghoor noemde (6).

Het was ook op het grondgebied van Neer, dat de heeren van Horn het adellijk klooster van Keizersbosch stichtten. De proost

---

(1) Wapen: zie *Itteren.*
(2) Wapen: zie *Buggenum.*
(3) Wapen: zie *Meijel.*
(4) Wapen: zie *Bergen.*
(5) Rolreg. van Neer, op het Rijksarch. in Limb.
(6) Zie *Meijel* en *Publ.* etc. t. XVI, p. 3, v. v.

van dit stift had, als afgevaardigde der geestelijkheid, zitting in de Staten van het land van Horn (1).

Het personaat der kerk van Neer behoorde aan de abdis van Munsterbilsen. Wel schonk Imaina, gravin van Loon en abdis van Munsterbilsen, in 1203, dit vergevingsrecht aan de abdij van Averbode, doch deze laatste is slechts zeer kort in het bezit ervan gebleven. Het personaat kwam wederom aan genoemde abdis van Munsterbilsen, die te Neer ook de groote tienden trok (2).

De kerkpatroon is de H. Martinus.

Het zegel der schepenbank uit 1485 vertoont een gothisch kerkgebouw, met een gothisch roosvenster boven den ingang van den met drie vensters voorzienen middentoren en twee kleinere zijtorens; iedere toren door een kruisje overtopt; in het roosvenster is het blazoen van Horn aangebracht (3). Omschrift: S. SCABINORVM DE NERE. Midd. 4 c.M. (4).

Later, in 1645, kwam de schepenbank in het bezit van een nieuwen zegelstempel. Wij vonden er verschillende afdrukken van hangen aan charters, berustende in het archief van Neer, op het Rijksarchief in Limburg. De schepenen betitelen hem als hunnen „gewoenelycken schepenampts ziegel" (5).

De voorstelling op dezen stempel is dezelfde als die van den voorgaanden, doch heeft een moderner karakter. Onder de kerk is de datum van de vervaardiging (1645) van den stempel aangebracht. Het omschrift luidt nu: SCHEPEN S. T. NEER IS GEMAEKT na den BRA. Midd. 4 c.M. (6).

Het omschrift: Schepen s(iegel) t(ot) Neer is gemaekt na den br(and), alsmede het jaartal 1645 herinnert aan eene treurige episode uit de geschiedenis van Neer. In genoemd jaar kwamen de Hessische

---

(1) EG. SLANGHEN: *Bijdragen tot de gesch. van het tegenw. Hert. Limburg*, p. 130 en v. v.

(2) WOLTERS: *Notice sur Munsterbilsen*, p. 51 en MIRAEUS, t. I, p. 731.

(3) Zie *Horn*.

(4) *De Maasgouw*, Jaarg. I, p. 166 en een afdruk ervan in de verz. op het Rijksarchief in Limburg.

(5) Charters van 22 Nov. 1677, 14 Nov. 1679, 13 Mei 1685, 3 en 5 Jan. 1701, allen berustende op het Rijksarch. in Limb. De afdrukken der zegels zijn hier allen geschonden.

(6) Verz. afdrukken op het Rijksarch. in Limb.

troepen en eischten eene zware brandschatting. Toen de inwoners van Neer niet aan hunne eischen konden voldoen, staken de Hessen, op den 11 Augustus, het dorp aan de vier hoeken in brand. Bij deze gelegenheid werden alle registers en documenten, zoowel van de gemeente als der pastorie, eene prooi der vlammen en ging de oude zegelstempel der schepenbank verloren (1).

Bij Koninklijk Besluit van 1 Augustus 1895, n° 48, werd de voorstelling van het zegel, als volgt omschreven, als wapen aan de gemeente verleend (2):

In goud een Gothische kerk met een Gothisch roosvenster boven den ingang, en met een van drie vensters voorziene middentoren en twee kleinere zijtorens, alles van keel en van zwart gevoegd; iedere toren door een kruisje van keel overtopt; in een hartschild van goud, drie posthorens (3) *van keel met zilveren beslag, geplaatst twee en een.* (HORNE).

---

(1) Aanteekening van J. J. Stiels, van 1775—1806, pastoor te Neer.

(2) *De Maasg.* Jg. 1896, p. 69.

(3) Zie over de onjuiste benaming van posthorens voor de horens in het blazoen van Horn, bij *Horn*.

NEERITTER.

(Arrond. Roermond — Kant. Weert.)

Vóór de inlijving bij de Luiksche domkerk maakte Neeritter vermoedelijk deel uit van de eigendommen van Ansfried, graaf van Teisterband (1). Deze schonk dit dorp waarschijnlijk aan voornoemde domkerk (2).

Het behoorde in eigendom aan deken en kapittel der domkerk en werd gerekend tot de zeven vrijdorpen van St. Lambert, in het graafschap Loon.

Ieder dezer vrijdorpen had een domheer tot administrateur.

Deze vrijdorpen worden op een geheel anderen voet geregeerd dan de overige plaatsen van het land van Loon (3).

In een schrijven van paus Innocentius II, 16 Mei 1143, wordt Neeritter genoemd als vrij van alle voogdij (4).

Kort daarna worden evenwel de graven van Loon als voogden van Neeritter aangetroffen. Zij stonden echter de voogdij, als een Loonsch leen, af aan de heeren van Horn.

Als voogden (5) vervielen deze heeren tot dezelfde aanmatigingen als te Thorn.

Omstreeks denzelfden tijd werd met deze heeren te Neeritter en te Thorn een nagenoeg gelijkluidend vergelijk over de rechten en de emolumenten van den voogd getroffen (6).

---

(1) Jos. Habets: *Het vrijdorp Neeritter*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IV, p. 230.

(2) *Ibid.*, p. 231.

(3) *Ibid.*, p. 222, v.

(4) *Ibid.*, p. 233, 340.

(5) Over de voogden, zie *Meerssen*.

(6) Jos. Habets: *Op. cit.*, 234, 342, v. v. Zie verder *Thorn*.

Ook te Neeritter liet zich de voogd door een schout vervangen. Doch deze werd door het kapittel benoemd.

Indien iemand te Neeritter het lijf verbeurd had, werd hij op „manisse" van den meier van Neeritter, door de schepenen van dit dorp en door die van Kessenich en Thorn, op zekeren berg (1) gevonnisd.

Omgekeerd, indien een misdadiger uit Neeritter te Kessenich of te Thorn werd gevangen genomen, moest het oordeel in de plaats der gevangeneming op dezelfde wijze geveld worden (2).

Het kapittel der Luiksche domkerk benoemde den meier.

Wanneer er aan het zevental schepenen één ontviel, kozen de overblijvende schepenen den nieuwen ambtgenoot.

In overleg met de schepenen werd de gerechtsbode door den schout benoemd (3).

De schepenbank had de hooge, middelbare en lage jurisdictie. In civiele zaken ging men in hooger bij *Le tribunal des XII* te Luik.

De schepenbank van Heel was eene onderbank van Neeritter (4).

Vroeger was de kerk toegewijd aan de H. H. Lambertus en Lucia (5), thans aan den H. Lambertus alleen.

Het zegel der schepenbank hangt aan een charter van 6 December 1445.

In het midden van een door vier halve cirkels gevormd vlak, een rechtstaande bisschopsstaf, waarom eene koord of lint is geslingerd, vastgehouden door een uit 't midden van den rechter halven cirkel komenden arm; links van den staf eene zespuntige

---

(1) *Supra montem quemdam.* Bij de Franken werd het gerecht in de open lucht gehouden. Tot het gerecht oproepen heette: *ad mallum* vocare, de gerechtsplaats Malberg. Deze plaats behoefde daarom niets van een heuvel te hebben. Te Born heet eene laag gelegen weide: de Berg. De rij huizen, die er ten zuid-westen van ligt, draagt den naam van Getelberg. Gete heete waarschijnlijk oudtijds de beek, die tusschen de weide en de rij huizen doorvloeit. De beek ontspringt in het Grasbroek. Het veld, ter rechterzijde der beek, tusschen het Grasbroek en Getelberg gelegen, het Getem- of Getemmisveld.

(2) Jos. Habets: *Op. cit.*, p. 236 en 344.

(3) *Ibid.*, p. 235.

(4) *Ibid.*, p. 252. Wat het dorpsbestuur betreft, vergel. men *Ibid.* p. 267, v. v.

(5) *Ibid.*, p. 268.

ster. Omschrift: S. SCABINORVM DE NEDERYTTRE. Midd. 3 c M. (1).

In 1572 maakt de schepenbank van een nieuwen zegelstempel gebruik. Deze had dezelfde voorstelling doch het omschrift verschilt Dit wordt nu: SANCTUS LAMBERTUS 1572. Midd. 2.9 c.M. (2)

Deze laatste stempel is tot aan de Fransche Revolutie in gebruik gebleven

Omstreeks het laatst de vorige eeuw (1771 — 1796) was te Neeritter een zegelstempel in voege die het borstbeeld van den H. Lambertus vertoonde, omgeven door het omschrift: JUSTITIA DE (NEERITTER) PATRIMONII SANCTI LAMBERTI. Deze stempel heeft echter, gelijk het omschrift zou doen vermoeden, nooit voor de schepenbank gediend. Hij was bestemd om de geleibiljetten te bestempelen, die dienden om de koopwaren, beesten, vruchten enz. van de eigendommen der vrijdorpen van het kapittel der domkerk en tot eigen gebruik der inwoners bestemd, niet als handelszaken te doen beschouwen (3).

Tot nog toe is de gemeente niet in het bezit van een wapen.

---

(1) Jos. HABETS: *Inv. van het kap. v. Thorn*, dl. I, p. 345. Zegel van 1476, zie *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 199.

(2) Jos. HABETS, in *Publ.* etc. t. IV, p. 259. — V. den BERGH; *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 73. Eene afbeelding van dit zegel vindt men bij WOLTERS; *Notice sur Maeseyck*, pl. II n° 4. De stad en heerlijkheid Poperinge, in Brabant, voerde gelijk Neeritter, in keel eene hand van goud, houdende een bisschopsstaf van zilver. Jos. HABETS in *Publ.* etc., t. IV, p. 259.

(3) Jos. HABETS: in *Publ.* t. IV, p. 229.

NIEUWENHAGEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

Deze plaatst heeft van oudsher deel uitgemaakt van de heerlijkheid Heerlen. Zij deelde er de lotgevallen van tot aan de Fransche Revolutie (1).

Kerkelijk behoorde Nieuwenhagen tot de parochiën Heerlen en Eygelshoven.

Tot dit laatste behoorde dat gedeelte van Nieuwenhagen, dat Onderst-Nieuwenhagen genoemd wordt.

In de vorige eeuw bezat Nieuwenhagen eene afzonderlijke kapel, toegewijd aan den H. Hubertus.

Zij lag op de grens der parochiën van Heerlen en Eygelshoven.

Den 10 September 1792 gaf de toenmalige pastoor Penners, ten gerieve der inwoners van Nieuwenhagen, verlof dat er des Zondags eene mis gelezen werd.

De tegenwoordige parochie werd in het begin dezer eeuw opgericht.

De parochiekerk onder den titel van O. L. Vrouwe Hemelvaart ligt in het gehucht Onderst-Nieuwenhagen.

De gemeente Nieuwenhagen is nog niet in het bezit van een wapen.

---

(1) Zie *Heerlen*.

NIEUWSTAD.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Vroeger werd dit dorp Elsen of Elsene genoemd, naar het elzenbosch, waarvan het omringd was.

De terreinen der gemeente Born, die aan Nieuwstad grenzen, heeten op vandaag nog: *in de elzen.*

Het schijnt dat het dorp Elsen behoorde bij de dotatie van St. Odiliënberg, door Pippijn van Herstal, en dat het insgelijks begrepen was in de transactie van 1222 tusschen Otto II, prins-bisschop van Utrecht, en Gerard III, graaf van Gelder (1).

Den 4 Augustus 1277 wordt Nieuwstad uitdrukkelijk vermeld als ressorteerend onder het kasteel Montfort en als bestemd voor de eventueele erfenis van Reinald I, graaf van Gelder (2).

Otto II, graaf van Gelder (1229—1271) had verscheidene plaatsen tot steden verheven, waaronder Elsene; deze laatste plaats onder den naam van Nieuwstad.

Op den Rijksdag te Worms, in 1310, kwam de Roomsche Koning Hendrik VII tegen deze verheffingen op, als geschied zijnde zonder koninklijke machtiging. Bij vonnis van den 5 September 1310 vernietigde de Koning alle die verheffingen; doch op denzelfden dag verkreeg graaf Reinald I van Gelder de bevoegdheid, de ingetrokken vrijheden te hernieuwen (3).

Den 11 Nov. 1312 gaf graaf Reinald I de stadrechten aan Nieuwstad terug:

---

(1) Zie *St. Odiliënberg.*

(2) *Ibid.*

(3) Sloet, t. II, p. 573.

„de inwoners zullen dezelfde rechten hebben als de buitenburgers van Zutphen, behalve voor een drietal watertollen;

„niemand zal tot stedeling aangenomen worden, tenzij hij gevestigd zij binnen den kring, waarin de klank van een hoorn (horenbloes) rondom de stad kan gehoord worden (1);

„Woensdag van iedere week zal er marktdag zijn;

jaarlijks zal er jaarmarkt gehouden worden van zondag halfvasten (Laetare) tot Palmzondag; ten teeken ervan zal op zondag *Laetare* een kruis opgericht worden en op Palmzondag neergelaten;

„de tweede jaarmarkt zal gehouden worden op zondag voor het feest van St. Cornelis en ook veertien dagen duren; ook tijdens deze jaarmarkt zal een kruis opgericht worden en, na afloop, neergelaten;

„de schepenen van Nieuwstad zullen in twijfelachtige gevallen bij die van Zutphen, als bij hun wettig hoofd, om beleering gaan (2).

Nieuwstad deelde voortaan in de lotgevallen van het ambt Montfort.

In 1573 werden de walmuren en de poorten van Nieuwstad gesloopt (3), doch de stadsrechten bleven voortbestaan (4).

Sedert het Barrière-tractaat van 1715 maakte Nieuwstad tot aan de Fransche Revolutie, deel uit van het Staatsch gedeelte van het overkwartier.

De schepenbank bestond uit een schout, vier schepenen en een secretaris (5).

In civiele zaken ging men in hooger beroep bij het schepengerecht van Montfort.

In crimineele zaken had de drossard het voorzitterschap en de schepenen van Nieuwstad moesten dan in Montfort de vierschaar spannen.

De naam *Elsen* bleef nog lang in voege naast dien van Nieuw-

---

(1) „Nisi sint infra sonum sufflatus unius cornu, dictum *horenbloes*, juxta oppidum commorantes".

(2) BONDAM: Charterboek van Zutphen en Gelderl., afd. IV, N° 14.

(3) DUNCKEL *und* POTHAST: *Kurze Chronik von Sittard*, p. 14, v.

(4) Tegenw. staat der Vereenigde Nederl., dl. XII, p. 584.

(5) Over de inbreuk, die de koning van Pruisen op de benoeming van schepenen wel eens maakte, vergel. men hierboven *Montfort*, p. 345, 3e noot.

stad. Schout en schepenen betitelen zich nog in eene akte van 1662 als „scholtet ende sembtliche schepenen der stadt van der Elsen, genaempt Nieustad" (1).

Deze dubbele benaming komt ook voor op de omschriften der zegels.

Over de opheffing der schepenbank en van het plaatselijk bestuur te Nieuwstadt, vonden wij het volgend belangrijk stuk (2).

„Gepub. den 6 7^{bris} 1795.

Van Velthoven, administrateur van het Canton Ruremonde aan de regenten van de Nieuwstad.

Nieuwstad den 18 fructidor 3de jaar F. R. (4 Sept. 1795).

Ingevolgen aan mij gegeeven magt door de commissie en Lid der centrale administratie van het Land tusschen Maas en Rhijn, in missie bij de administratie van Gelder, welke het raport der commissie, in uwe gemeente gezonden, geëxamineerd hebbende, daar uit volgt:

1° dat de inwoners bijna gezamentlijk naar eene verandering in hare municipaliteids leden verlangen;

2° dat twee leden derzelver nauwe bloedverwanten zijn;

3° dat deze twee eene zoodanige overmagt hebben genomen op hunne drie andere collegaas dat deze laatsten zig nooyt hebben kunnen verzetten tegen de beraadingen en besluyten van de eerste, hetgeen een klaar bewijs geeft van gebrek aan energie, zo nodig tot het algemeen welzijn, of wel van onbekwaamheid der drie laatsten; hier bij overwegende:

1° dat alschoon de beschuldigingen teegen uw niet alle bewezen zijn, het nogtans toeschijnd, dat gij het vertrouwen des volks verloren hebt;

2° dat twee nauwe bloedverwanten onbestaanbaar in eene regeering zijn;

3° dat sedert de organisatie van het land tusschen Maas en Rhijn het getal van vijf municipaliteids officieren te groot is voor eene kleyne gemeente gelijk de Nieuwstad.

Zo word de demissie gegeeven aan alle de regenten of muni-

(1) *De Maasg.*, jg. 1881, p. 573.
(2) Register van Nieuwstad, op het Rijksarchief in Limburg.

cipaliteids leeden, de teegenwoordige regeëring der Nieuwstad uitmakende, zullende zig dezelve dissolveren op den ontfang dezes, en worden in hunne plaatschen aangesteld de burgeren Theod[s] Driessen, Pieter Meuwissen en Wilhelmus Broeckhoven — de eerste, namentlijk Theod[s] Driessen, zal de plaatsch van burgemeester of maire bekleeden; de oudste schepen van den Berg zal tot zo lang de plaatsch van schepen behouden, zonder lid van de municipaliteit te zijn, tot dat de vredens rigters in het canton Ruremonde zullen aangesteld wezen; de afgezette leeden zullen alle hunne papieren, registers en rekeningen, de gemeente betreffende, aan de nieuw aangestelde leeden overgeeven, als mede eene nauwkeurige staat der inkomsten van de armen.

Het directorium van Geldern zal nader besluyt geven jegens de beschuldigingen tegen de afgezette leeden ingebragt; de nieuw aangestelde leden zullen dadelijk den eed van getrouwheid en zuyvering afleggen en eenen commissaris benoemen ter verbetering en in staat stelling der publique wegen, aan welke verbetering van stonden aan zal moeten begonnen worden; deze zal publiquelyck van den kerkhove (1) afgeleezen worden tot een yders naricht.

Heyl!

(get.) Van Velthoven.

Er onder staat: Johannes Bözemans en Peter Weicher zullen provisionelyk tot assitenten der nieuw aangestelde leede dienen.

(get.) Van Velthoven.

Wij laten hier den eed volgen, welke door de drie benoemde dignitarissen moest afgelegd worden.

Provisioneelen Eed der (sic) Theodorus Driessen, Peter Mevissen en Wilhelmus Broekhoven, municipaliteyts leeden van Nieuwstadt.

Ick belove en swere dat ick mijne overigheyd gehouw en getrouw zal zijn, de wetten welke mij zullen worden voorgeschreven getrouwelijk in acht zal nemen en doen uytvoeren, het waere belang van mijne gemeente in alle deelen en rechtveerdigheyd behartigen en geene faveuren, hoe ook genaemt, ten kosten van

(1) Eerst stond er raadhuis, doch dit is doorgehaald en er boven geschreven: kerkhove.

eenige andere van mijne gemeentenaren sal toestaen, veel min daer voor eenige faveuren van andere aannemen; voorder sweere ick, dat mij dese plaetse van municipaliteyt lid gegeven word, zonder dat ick zulk verzogt, veel minder eeni(ge) giften of gaven daervoor gegeven of belooft hebbe, of ook geven of beloven zal; dit bezweere ick.

(Het stuk is geteekend door de drie aangestelden.)

De kerkpatroon is de H. Joannes-de-Dooper.

De zegelstempel der schepenbank, waarvan ook de magistraat van Nieuwstad zich bediende, dagteekent, wat de wijze van bewerking betreft en wanneer men den vorm der gothieke letters, welke het randschrift versieren, beschouwt, uit den tijd, toen aan de nieuwe stad bovengenoemde stadsrechten werden geschonken (1). Zeker is het dat hij in 1359 reeds in gebruik was. Tot aan de Fransche Revolutie hebben de schepenen zich van dezen zegelstempel bediend.

In het veld ziet men een elzenboom met drie takken, ter zijde staan twee kleine boomen met twee takken en daartusschen eenige bloeijende mispelstruikjes; op elk der twee zijtakken van den middelsten, alsook op elk der beide takken van den boom ter linker zijde, ziet men één meerkol zitten, terwijl op den buitensten tak van dien ter rechterzijde zich twee meerkollen bevinden. Omschrift: S. NOVE VILLE APVD HELSENE COMITIS GELRENSIS. Midd. 8 c. M.

De afdrukken van dien zegelstempel zijn doorgaans van een contrazegel voorzien, dat een driehoekig wapenschild vertoont, bezaaid met blokjes, waarover heen een klimmende enkelstaartige leeuw.

---

(1) Men vergel. voor dit zegel. *De Maasgouw*, Jaarg. 1880, p. 318 en 388; jaarg. 1881, p. 491. *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 381. V. d. Bergh: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentez.*, p. 77; alsmede de akte van 24 Nov. 1680 door „Mathys Maroyen, richter, Johan Bock ende Gerardt Eerens, schepenen, vorts gemeyne schepenen, gezwoerens ende naburen totter Nieuwstadt" uitgevaardigd. Het zegel dat aan deze akte hangt is voorzien van het contrazegel; akte van 24 Maart 1646 van „Jan van Thoer en Erckens Geiskens, byde regerende burgemeisters ende schepenen", waarin zij vermelden dat zij verklaren, dat zij het „gemeinen schepenampts segel" aan de akte gehangen hebben; akte van 1666, waarin het als den „groten gewonelyken schepenampts segel" en de akten van 21 Mei 1710 en 9 April 1742, waarin het als der „stads ende schepenampts" segel wordt aangeduid. Zie o. a. de doozen get. *Nieuwstad* en *Limbricht*, op het Rijksarchief in Limburg.

Omschrift: HEC EST CLAVIS SIGILLI Midd. 4,5 c M. Het wapenschild, welks drie punten den binnenrand raken, meet aan zijne bovenlijn 2 c.M.; van die lijn tot den beneden, 2,5 c M.

Dit zegel is zeer belangrijk. De vorm van het schild, de oude gothische letters van het omschrift, die het karakter van die uit het begin der XIV[e] eeuw verraden, alsmede de blokjes, welke den Gelderschen leeuw omringen, bewijzen ten duidelijkste dat het zegel moet dagteekenen uit den tijd, toen door Reinald I, graaf van Gelre (1271—1318), de stadsrechten werden verleend. De voorstelling is dezelfde als die op het kleinzegel voorkomt, waarmede genoemde graaf de akten bekrachtigde. Het omschrift dat men op het zegel van Nieuwstadt leest, bevat geene aanwijzing op Nieuwstad, doch duidt aan dat het als contrazegel van het eerst beschrevene gediend heeft.

Op het gebied der tegenwoordige gemeente Nieuwstad ligt ook het huis *Millen*.

Van het middeleeuwsch kasteel bestaat nog slechts een toren. Het dorp Millen zelf behoort thans aan Pruisen.

De abdij der Benedictijnen van Siegburg verkreeg in dit dorp eene proostdij die in 1144 door Arnold I, aartsbisschop van Keulen, erkend werd (1).

Het huis was de verblijfplaats van den ambtman van het (Guliksch) ambt Millen (2).

In antwoord op eene circulaire van den gouverneur der provincie Limburg, of de gemeente Nieuwstad een wapen wenschte te erlangen, antwoordde de toenmaligen burgemeester Vlecken, den 14 Maart 1818, het volgende: „Gesien het besluyt van Syne Majesteyt, bepaelende de wijse van cachetten der gemeentens te versoeken, hebbe de eere aan Uwe Excellentie te bemerken, dat onse gemeente, over ses hondert sielen behelsende, van oude tijden gebruykt heeft een eijgen cachet te weeten: een elsen boomken, hetgeene in den schepens of gemeentens comp ingeslooten (is), en niet kan gebruijkt nog vertoont worden; dus is

(1) De bevestigingsbrief, bevattend vele merkwaardige bijzonderheden, is afgedrukt bij LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. I, p. 239, v.

(2) Over het ambt Millen vergel. men JOS. RUSSEL, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. I, p. 113, v. v.

het verlangen deser gemeente van hetselve in het toekomende te mogen gebruijken en getekent met de voorgeschreven legende gratis te ontvangen".

Aan dat verlangen schijnt echter geen gevolg te zijn gegeven, daar de gemeente thans nog geen eigen wapen bezit.

NOORBEEK.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Noorbeek was in 1083 eene bezitting van Koenraad I, graaf van Luxemburg, en ressorteerde onder 's Gravenvoeren (1).

Uit de registers van Noorbeek, op het Rijksarchief te Maastricht aanwezig, blijkt dat het kapittel van St. Lambert te Luik er in latere eeuwen de grondheerlijke rechten bezat, met eene schepenbank, bestaande uit een schout en vijf schepenen, die de middelbare en lage justitie uitoefende. Vermoedelijk ressorteerde Noorbeek, wat de hoogere justitie betrof, onder 's Gravenvoeren.

Herhaaldelijk troffen wij pandheeren van Noorbeek aan. Doorgaans waren zij in het bezit der hoogere justitie; maar of het kapittel van St. Lambert hun ook zijne rechten verpand had, is ons niets gebleken.

Noorbeek behoorde tot het land van Daelem en kwam in 1661 bij de spaansche partage.

Patroonheilige is de H. Brigida. Op het kerkzegel wordt zij voorgesteld, staande ten vollen lijve van voren, houdende in de rechterhand een kromstaf en in de linker een boek. Omschrift: S. BRIGIDA PATRONA IN NOORBEECK. Midd. 3,5 c.M.

Een zegel der schepenbank is ons niet bekend.

Noorbeek is nog niet in het bezit van een gemeentewapen.

---

(1) Zie *Mheer*.

NUNHEM.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Dit dorp heeft, voor zoover bekend is, altijd geressorteerd onder de schepenbank van Haelen, land van Horn. Het deelde er tot aan de Fransche Revolutie de lotgevallen van (1).

Zeer waarschijnlijk heeft Nunhem ook onder burgerlijk-administratief opzicht onder voornoemde schepenbank behoord.

Op het huis Nunhem, dat leenroerig was aan den huize van Horn, heeft een geslacht geresideerd, dat zijn naam aan het dorp ontleende. Dit geslacht heeft echter nooit eenige heerlijke rechten op het dorp bezeten (2).

Kerkelijk wordt van Nunhem reeds melding gemaakt in het jaar 1124, wanneer de graaf van Altena en Nieuwenheim het patronaatrecht der kerk aan de abdij van Averbode schenkt.

De graaf van Horn stichtte den 3 October 1240 te Nunhem het St. Elisabeths klooster (3).

---

(1) WOLTERS geeft in zijne *Notice sur la ville de Maeseyck* pl. II, de afbeelding van een zegel van Nunhem uit het jaar 1402. Dit zegel heeft echter geene betrekking op ons Nunhem, doch op *Nunnen* in vroeger eeuwen ook wel Nunhem, geschreven, een dorp in de provincie N.-Brabant gelegen. Dit dorp voert dat zegel thans nog als gemeentewapen.

(2) Heynrich Bollart van Nuynhem zegelt in 1486: een schild, beladen met een hertengewei. Zie A. J. FLAMENT, in *Publ.* etc. t. XXIX, p. 226. Daniel de Collart (Bollart?) van Lynde, genaamd van Nunhem, zegelt in 1514 eveneens met een hertengewei. Zie EG. SLANGHEN: *Bijdr. tot de gesch van het tegenw. hertogdom Limb.*, p. 136, noot. 1.

(3) EG. SLANGHEN: *Bijdr. tot de gesch. v. h. tegenw. hertogdom Limb.*, p. 137.

De prior van dit klooster had als afgevaardigde der geestelijkheid mede zitting in de Staten van het land van Horn.

Het klooster werd tijdens de Fransche Revolutie opgeheven en de gebouwen en eigendommen werden als domeingoederen verkocht.

De kerkpatroon is de H. Servatius, bisschop van Maastricht.

Tot nog toe is de gemeente Nunhem niet in het bezit van een wapen.

NUTH.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

Het eerste maal dat men van Nuth melding gemaakt vindt, is in een charter van het jaar 1262, wanneer Adam de *Nutta*, ridder, als scheidsrechter optreedt in een geschil over het landgoed Laer, bij Wynantsrade (1).

Nuth behoorde, vóór dat het in 1626 door den koning van Spanje als afzonderlijke heerlijkheid verpand werd, sedert geruimen tijd onder de schepenbank van Klimmen (2).

De verpanding had den 11 Aug. van dat jaar plaats. Pandheer werd Hendrik van den BERGH, genaamd TRIPS, wapen: zie *Eijgelshoven*. Zij kreeg echter niet haar beslag, want den 20 Augustus daaraanvolgende werd Nuth nogmaals verpand als heerlijkheid met hooge, middelbare en lage justitie. Pandheer werd nu Steven van EYNATTEN, wapen: in zilver een rechterschuinbalk van keel, vergezeld van zes merletten van hetzelfde, zoomsgewijze geplaatst.

Zijn zoon Johan Ulrich kwam in 1642 door aankoop in het bezit der heerlijke rechten. Deze bleven het eigendom der familie van Eynatten tot op het einde der vorige eeuw.

Onder Nuth lag het adellijk slot Reimersbeek, dat reeds sedert het jaar 1450 in het bezit was der familie van Eynatten (3).

---

(1) JOS. HABETS: *De voormalige heerlijkheid Nuth* in *Publ.* etc. *du duche de Limbourg*, t. XVII, p. 69, v. v.

Over het adellijk huis Laer zie men: EG. SLANGHEN: *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 211, v. v.

(2) Zie *Klimmen*.

(3) JOS. HABETS: *Op. cit.*, p. 149.

De vergaderingen der schepenbank werden op dit slot gehouden, alwaar zich tevens de gevangenis bevond en de strafwerktuigen bewaard werden. De voltrekking der crimineele vonnissen hadden plaats bij Kathagen, op een driehoek, gevormd door den provincialen weg en de wegen komende van Kamp en van Reymersbeek (1).

Van de schepenbank ging men in hooger beroep naar het Leenhof van Valkenburg en van daar in eindberoep naar het Hof van Brabant.

Bij het Partage-tractaat bleef Nuth aan den Koning van Spanje en maakte sedert deel uit van het Spaansch gedeelte van het land van Valkenburg.

De kerkpatroon is de H. Bavo.

Volgens wijlen den Zeer Eerw. Heer Habets heeft de schepenbank van Nuth een zegel gebruikt, voorstellende den kerkpatroon, staande ten vollen lijve, houdende in de rechterhand een zwaard en dragende op den linkerarm een gekroonden valk; in den rechterbovenhoek van het veld van het zegel het blazoen van Eynatten (2).

Op het gemeentehuis te Nuth bevindt zich thans nog eenen koperen zegelstempel der schepenbank.

Wij vonden er een afdruk van, vastgehecht op eene akte op papier van „schouteth ende schepenen der heerlicheit Nuth, lande van Valckenburgh, partage van Syne Maj[t]," van 1 Dec. 1705.

Het verschilt eenigszins van het beschrevene. Ook hierop ziet men den kerkpatroon, staande ten vollen lijve van voren, geharnast, dragende over het harnas heen een langen om de schouders geslagen open mantel; op den linkerarm, welk hij uitstrekt zit een valk en op de linkerhand draagt hij een wapenschild met het blazoen van Eynatten, terwijl hij met dezelfde hand een opgeheven zwaard houdt, dat schuinsrechts geplaatst is en achter het wapenschild uitkomt; op het hoofd draagt de Heilige een hoed met breeden rand. Omschrift: S. BAVO PATRO[s] IN NUT. Midd. 3,7 c.M.

Bij de gemeente Nuth werd bij Koninklijk Besluit van 21 Juli

(1) JOS. HABETS: *Op. cit.*, p. 77.
(2) *Ibid.*, p. 80.

1821 de gemeente *Vaesrade* ingelijfd. Tot dit tijdstip was de onder het Fransch bestuur opgerichte gemeente Vaesrade, zelfstandig gebleven.

Vaesrade, in vroeger eeuwen „St. Servaes rode" of „Rada St. Servatii" genaamd, was van oudsher eene bezitting van het Kapittel van St. Servaas te Maastricht. Blijkens eene pauselijke breve van het jaar 1139 was voornoemd Kapittel toen reeds in het bezit ervan (1).

Het kapittel maakte aanspraak voor Vaesrade op den titel van vrijrijksheerlijkheid en beweerde dat Vaesrade behoorde tot het ressort der elf banken, meer speciaal onder die van Heer.

Het kapittel benoemde er den schout, de schepenen en den bode.

De hertogen van Brabant waren voogden te Vaesrade. Deze stonden het voogdambt in 1388 af aan Herman Hoen van den Broeck met „alle alsucke herlicheit, rechte ende gerichte als wy plagen te hebben aen den gerichte van Vaesrode, toebehorende der Capittelen van St. Servaes te Tricht" (2).

De voogd hield er jaarlijks zijn voogdgeding.

Van de schepenbank van Vaesrade ging men in hooger beroep bij de 11 banken van St. Servaas te Maastricht en later bij de Commissarissen-Deciseurs van Brabantsche zijde te Maastricht (3).

Te Vaesrade was de zetel van een leenhof gevestigd (4).

Kerkelijk behoorde Vaesrade tot de parochie Nuth.

In 1596 werd door Martinus Snijders, schout van Amstenrade en Geleen, te Vaesrade eene kapel gebouwd ter eere van O. L. Vrouw en van St. Servaas. Vergever van het beneficie en der kapel van Vaesrade was de pastoor van Nuth. In 1702 werd er eene kapelanie opgericht; het beneficie werd er bij ingelijfd. Omstreeks 1856 werd de kapel afgebroken en eene kleine kerk gebouwd, die door een rector bediend wordt.

Het zegel der schepenbank vertoont de beeltenis van den H. Servatius, staande ten vollen lijve, van voren, in bisschoppelijk

(1) Jos. Habets. *Op. cit.*, p. 71.
(2) Eg. Slanghen, *Op. cit.*, p. 215.
(3) Zie *Maastricht*: Het stift van St. Servaas.
(4) Eg. Slanghen, *Op. cit.*, p. 215.

ornaat, houdende in de eene hand den kromstaf buitenwaarts gewend, en in de andere den sleutel. Het omschrift in den binnenrand luidt: S. SERVATIUS PATRONUS; in den buitenrand: SIGILLUM JUREDICTIONIS (*sic*) DE VAESRAEDT. Midd. 4 c.M. (1).

De origineele koperen zegelstempel berust op het Rijksarchief in Limburg.

Zooals wij hierboven zeiden, was Vaesrade vóór 1821 eene afzonderlijke gemeente. Den 2 Maart 1818 schreef de maire C. L. Ritzen aan den Gouverneur der provincie: „nous osons en même tems (2) soumettre à votre Excellence l'ancien sceau (door ons beschreven) de notre commune de Vaesrade, dont nous désirons pouvoir à l'avenir faire usage, ce que nous espérons que votre Excellence daignera bien de permettre".

Dit schrijven heeft waarschijnlijk geen gevolg gehad, te meer, wijl Vaesrade kort daarop zijne zelfstandigheid als gemeente verloor.

Den 15 September 1819 werd Nuth in het bezit van een wapen bevestigd.

Eene officieele beschrijving van het wapen schijnt niet te bestaan. Volgens wijlen den Z. Eerw. Heer Habets heeft het door hem beschreven zegel der schepenbank tot grondslag gediend (3) tot het samenstellen der teekening, welke opgenomen is in het bekende werk van Baron d'Ablaing van Giessenburg over de Nederlandsche gemeentewapens. De beschrijving is als volgt:

Een op een groenen grasgrond staande (H. BAVO), *gekleed in een wapenrus-*

(1) JOS. HABETS: *Op. cit.*, p. 71; V. D. BERGH. *Nederl. Gemeentewapens*, p. 103; EG. SLANGHEN, *op. cit.*, p. 214.

(2) Bij ditzelfde schrijven vroeg hij zijn ontslag als maire, met verzoek zijn broeder Jean Antoine, welke reeds gezuimen tijd de zaken waarnam, in zijne plaats te benoemen.

(3) JOS. HABETS, *Op. cit.*, p. 80. Hij geeft als datum der toekenning op den 21 April 1821. De datum dien wij geven, is ontleend aan een schrijven van den Hoogwelgeb.

ting van sabel met goud afgezet, waarover een mantel van keel met goud afgezet, houdende in de rechterhand een zwaard van zilver met gouden gevest, op de linker een valk in natuurlijke kleur, de Heilige gedekt door een breed geranden hoed van sabel met gouden band.

Deze figuur ware spoedig in een wapen te herschapen door het blazoen van Eynatten er aan toe te voegen, zoo geplaatst, als het schepenbankzegel het ons te zien geeft.

Heer Jhr D. Rutgers van Rozenburg, secretaris bij den Hoogen Raad van Adel, aan den Heer rijksarchivaris Flament, welke laatste op ons verzoek aan genoemden heer Jhr Rutgers van Rozenburg de beschrijving van eenige gemeentewapens verzocht. Voor hunne welwillendheid zij hun hierbij onze dank betuigd.

OBBICHT EN PAPENHOVEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Vermoedelijk ontleent Obbicht zijn naam aan de beek, die in het Elzenbosch ontspringt.

Die beek moet oudtijds geheeten hebben de Byge; van daar de plaatsnaam Byge, Bicht, Opbicht (op de Byge), Obbicht (1).

Van Obbicht is reeds sprake in den schenkingsbrief van de Graetheide, door koning Sanderbout of Zwentibold, omtrent het jaar 895 uitgevaardigd.

Het dorp Obbicht lag vroeger op den rechter Maasoever, tegen over Stockheim. Omstreeks 1670 werd het, bij hoogen waterstand, weggespoeld, terwijl tengevolge der dijkbreuken de bedding der rivier meer oostwaards verlegd werd. De naam Obbicht ging toen op het gehucht Overbroek over.

Obbicht was van oudsher eene Rijksvrijheerlijkheid.

De heeren van Obbicht bezaten er de hooge, middelbare en lage justitie. Zij hadden er het muntrecht en het vergevingsrecht der pastorie en der kosterie.

Van de schepenbank van Obbicht ging men in hooger beroep bij den schepenstoel van Aken.

De heeren hadden ook een persoonlijk leenverband met Loon en met Gelder. Door eene verkeerde interpretatie dezer laatste leenplichtigheid kwam het, dat men later in hooger beroep ging bij het hof van Gelder te Roermond.

Bij het verdrag van Fontainebleau, 8 Nov. 1785, werd Obbicht aan de Republiek der vereenigde provinciën afgestaan.

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXII, p. 11.

De oudste heeren van Obbicht zijn die, welke zich van BIECHT (1) noemden. Na hen kwamen de heerlijke rechten in eigendom of in pandbezit aan leden uit de geslachten van HEINSBERG en BLANKENBERG, wapen: in keel een klimmenden leeuw van zilver; van der MARCK, wapen: in goud een van zilver en keel geschakeerde dwarsbalk; van BORN (tevens heeren van Elsloo), wapen: zie *Elsloo;* van HAREN, wapen: zie *Borgharen*; van PETERSHEM, wapen: zie *St. Stevensweert.* In de eerste helft der XV[e] eeuw kwam de heerlijkheid aan het geslacht van der DONCK, wapen: doorsneden; boven hermelijn, beneden effen goud (2). Daarna kwam zij achtereenvolgens aan de geslachten van VLODROP, wapen: zie *Vlodrop;* van BRONCKHORST en BATENBURG, wapen: zie *Gronsfeld;* van BENTINCK, wapen: zie *Limbricht;* van LEERODT, wapen: zie *Born* (3); de MONTS, wapen: in azuur drie gouden bergen, 2 en 1. In 1779 kwam de heerlijkheid door aankoop aan de luiksche familie de PALUDÉ, wapen: in zilver drie gepunte otellen van keel aanstootende in den vorm van een omgekeerde gaffel.

Na het kinderloos overlijden (den 21 Maart 1790) van Jean Henri Philippe de Paludé, kwam de heerlijkheid van Obbicht aan diens erfgenamen. J. J. D. DELHEID, gehuwd met de zuster van genoemden heer de Paludé, was de laatste gebiedende heer. Wapen van Delheid: in zilver een St. Andrieskruis van keel beladen in het hart met eene roos van goud.

De kerkpatroon te Obbicht is de H. Willibrordus, terwijl de H. Maagd, zooals uit den hierna beschreven zegelstempel der schepenbank blijkt, er bijzondere vereering genoot.

De oudste zegelstempel der schepenbank ging waarschijnlijk bij

---

(1) DE RAADT: *Sceaux armoriés*, t. I, p. 250, deelt de beschrijving mede van het zegel van een lid van dit geslacht n. l. Jan van Biecht, die, onder het bannier strijdend van den schout van Maastricht, in den slag bij Baesweiler (1371) werd gevangen genomen. Drie dwarsbalken, waarover heen drie valken (geen merletten) 2 en 1. Omschrift: S. JOHAN VAN BIEGHT.

(2) Hetzelfde wapen voeren, behoudens eenige wijzigingen, de geslachten van Merwijck en van Broeckhuijsen. Het aantal hermelijnstaartjes, welke in het hoofdschild van het wapen van van der Donck voorkomen, vonden wij verschillend op de afbeeldingen van dit wapen, die ons onder de oogen kwamen.

(3) De leeuw in het blazoen van Born is naar rechts gewend en niet naar links, zooals wij abusievelijk bij de beschrijving van dit wapen opgaven.

een der bovengenoemde dijkbreuken verloren. Een nieuw stempel was in 1527 bij de schepenbank in gebruik. Hij heeft tot aan de Fransche Revolutie dienst gedaan en berust thans nog op het Raadhuis te Obbicht.

Men ziet er naast elkaar twee gothische nissen op afgebeeld, in de rechter staat de H. Maagd, ten vollen lijve, van voren, dragende het Kind Jesus op den linker arm, het hoofd gedekt door eene kroon met drie fleurons; in de rechter nis staat de H. Willibrordus, in bisschoppelijk ornaat, eveneens staande ten vollen lijve van voren, houdende in de linkerhand een groot kruis; onder de beide nissen een wapenschild, beladen met het blazoen der familie van der Donck, met in het schildhoofd vijf hermelijn staarten, 3 en 2. Omschrift: RENOVATVM IN OBBECHT. Midd. 4 c.M. (1).

Deze zegelstempel werd dus vervaardigd ten tijde dat de familie van der Donck, 1429—1542, in het bezit der heerlijkheid was. In laatstvermeld jaar erfde Anna van der Donck, gehuwd met Willem van Vlodrop, de heerlijkheid en bracht ze in dit geslacht.

Papenhoven komt steeds als vereenigd met Obbicht voor. Evenwel in 1786 werden beide plaatsen afzonderlijk als heerlijkheden bij het Staatsch Overkwartier ingelijfd.

Of Papenhoven ooit eene afzonderlijke schepenbank heeft bezeten, is ons niet bekend. Mogelijk bezat deze plaats recht op een aantal schepenzetels in het gerecht van Obbicht. Zeker is het, dat het zijn afzonderlijk dorpsbestuur had.

Papenhoven vormde gedurende eeuwen met Grevenbicht ééne parochie. De abdis van Munsterbilsen bezat er het vergevingsrecht der kerk. Het kostersambt werd door den gebiedenden heer van Obbicht vergeven.

Patroonheilige der kerk is de H. Catharina.

Den 21 November 1888 werd, bij Koninklijk Besluit, aan de gemeente Obbicht en Papenhoven het volgend wapen verleend (2):

---

(1) V. DEN BERGH, *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 96; *De Maasgouw*, jaarg. 1879, p. 131, 160 en 193 en de afbeelding van dit zegel in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 246.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 115.

In azuur, onder eene dubbele Gothische nis van zilver, rechts de HEILIGE MAAGD *in natuurlijke kleur met kleed, kroon en nimbus van goud, dragende op de linkerhand het* KIND JESUS *met kleed en nimbus van goud, houdende in de linkerhand een wereldbol van goud, links de* H. WILLIBRORDUS *in natuurlijke kleur met kleed, mijter en nimbus van goud, houdende in de rechterhand het model eener kerk en in de linkerhand een bisschopsstaf, alles van goud, aan den middenpijler der Gothische nis door een koord van keel verbonden een schuins geplaatst schildje van goud met schildhoofd van hermelijn (wapen van het geslacht van der* DONCK.)

St. ODILIENBERG.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Oorspronkelijk heette de heuvel, waarop de abdij van St. Odiliënberg gebouwd werd, St. Pietersberg, mons sancti Petri, waarschijnlijk wijl de kerk aldaar aan den H. Petrus was toegewijd.

Volgens de overlevering werd deze berg door Pippijn van Herstal geschonken aan de geloofsverkondigers, de HH. Wiro, Plechelmus en Otgerus (1).

De schenkingsakte is verloren. Naar het gebruik van dien tijd, zal Pippijn wel omvangrijke bezittingen, met immuniteit, onder bescherming van een mamburnus (later advocatus genoemd), voogd, aan deze stichting hebben toegevoegd.

Men meent dat Alcuinus († 804), in zijn gedicht aan Richbodus, bisschop van Trier, met het woord *bergenses*, de bewoners van vermelde immuniteit bedoeld heeft (2).

Toen in 856 de Noormannen de stad Utrecht verwoestten, gebeurde het, „dat *Hungherus*, die bisschop, met luttel canoniken ontginc mit grooten anxten ende quam totten coninck *Lotharius*, int clooster te Purmeren (3), opdat hij 't daer onthouden (4) mochte. *Lotharius* wert beroert mit ontfermicheden, ende van conincklicker goedertierentheden gaf hi den canoniken van Utrecht den cloester van Oedelenberghe, opdat zij dair mede in vreden

---

(1) A. Wolters: *De H.H. Wiro, Plechelmus en Otgerus*, blz. 48, v.

(2) Men vergel. M. Willemsen: *Oorkonden en bescheiden omtrent St. Odiliënb.* in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIII, p. 161, v.

(3) Prüm, bij Trier.

(4) Uithouden.

sitten mochten voir der Denen aenvechten, dat si daer Goids dienste mochten doen innickliken" (1).

En inderdaad, den 2 Januari 858, schonk koning Lotharius II het St. Petrusmunster Berg, gelegen in de Maasgouw, aan de Roer, *sub omni integritate*, in zijn geheelen omvang, aan den bisschoppelijken zetel van Utrecht (2).

Die omvang moest nogal van beteekenis zijn, wijl in de verdeelingsakte (3) van 870, tusschen Lodewijk, koning van Duitschland, en Karel-den-Kale, koning van Frankrijk, *Berch* uitdrukkelijk genoemd wordt (4).

Een bewijs van die belangrijkheid vinden wij in eene akte van 24 Juni 943. Baldric, prins-bisschop van Utrecht, geeft in dat jaar 65 *mansi* van het St. Pietersmunster te St. Odiliënberg, waarop 383 lijfeigenen woonden, levenslang in gebruik aan graaf Rainer en aan zijne zonen Baldric en Rodulf, tegen betaling van een jaarlijkschen cijns.

Het spreekt van zelf, dat in dit stuk niet alle de plaatsen opgesomd worden, die tot deze pippijnsche stichting behooren. Vermeld worden er: Rura, Roer, een gehucht onder Roermond; Liethorp, een gehucht onder St. Odiliënberg; Linne; Sulethum, dat men voor Swalmen houdt; Vlodrop; Ascolon, Malicalicol, Curnilo, die men houdt voor Asselt, Melik, Maasniel (5).

Voor ons is dit stuk van het grootste gewicht, dat de prinsbisschop er in spreekt van zijn voogd (advocatus) door wiens handen deze overdracht geschiedde. Dit bewijst, dat niet slechts het sticht Utrecht maar dat ook St. Odiliënberg eene stichting was met immuniteit.

Uit een stuk van den 30 October 1057 blijkt, dat de bisschop van Utrecht het personaat had der parochiekerken van St. Odiliënberg en van Linne (6).

---

(1) JOANNIS DE BEKA *Chronicon auctius*, uitgeg. door *Ant. Matthaeus*, in Veteris aevi *Analecta* (Hagae-Comitum, 1738), t. III, p. 41.

(2) Mr S. MULLER Fz. *Het oudste cartularium van het sticht Utrecht*, ('s Gravenhage. Martinus Nijhoff, 1892,) p. 21, v. en M. WILLEMSEN, *op. cit.*, p. 162, v. v.

(3) Zie *Meerssen*.

(4) MIRAEUS: *Opera Diplom.*, t. I, p. 29.

(5) Mr S. MULLER Fz. *Op. cit.*, p. 47, v. v. en M. WILLEMSEN: *Op. cit.*, p. 166, v. v.

(6) M. WILLEMSEN: *Ibid.*, p. 168, v.

De parochiekerk van St. Odiliënberg lag op den berg, ten westen der abdijkerk.

De graaf van Gelder maakte het als voogd (advocatus) van het sticht den prins-bisschop van Utrecht lastig (1). Om den annexeerlustigen gast eenigszins te paaien beleende hem de bisschop, voor en na, met souvereine rechten in het stift te St. Odiliënberg, waarover de graaf van Gelder eveneens voogd was (2).

In 1222 was Zalland in opstand tegen Otto II, prins-bisschop van Utrecht. Gerard III, graaf van Gelder, voogd van Zallant, stond aan het hoofd der opstandelingen, bijgestaan, o. a, door Walram, hertog van Limburg. De prins-bisschop van Munster trok tegen hem op.

Toen beide legers op het punt waren van slaags te raken, arriveerde op de kampplaats de pauselijke legaat, Conradus, bisschop van Porto en St. Rufina. Hij bracht tusschen den prins-bisschop en den graaf van Gelder den vrede tot stand, onder de volgende voorwaarden: de graaf van Gelder droeg het voogdambt (*advocatiam*) van Zallant aan de Sint Maarten van Utrecht over (3), „ende die Bisscop soude dat Hof te Clisteren (4) ende tot Sente *Odelenberghe* (5), uijtgenomen die Proestie (6) ende die dienstmannen, den Grave van Gelre weder geven, te leen van hem te houden (7)".

---

(1) Over de Voogden, zie *Meerssen*.

(2) Over de rechten der kerkelijke vorsten en de machtsoverschrijding der voogden vergel. men het diploom van Frederik II, Roomsch Koning, uit het jaar 1220, den 26 April, bij M. S. MULLER Fz. *Het oudste cartul. van het sticht Utrecht*, blz. 161, v. v. Over dit onderwerp vergel. men nog LACOMBLET, t. II, *Vorbericht*, p. XI; verder het schrijven van Paus Honorius III, d.d. 1 Maart 1224, aan den aartsbisschop van Keulen en aan diens suffragaanbisschoppen, ter afwering van de geweldenarijen der voogden, *Ibid.*, p. 51; en *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXIV, p. 214, v. v.

(3) M. WILLEMSEN: *Ibid.*, p. 171, v.

(4) Elistense, Elst. Men vergel. *Ibid.*, p. 172.

(5) D. w. z., het stift, in het algemeen.

(6) Waaronder de schepenbank van het dorp St. Odiliënberg ressorteerde.

(7) JOANNIS de BEKA: *Chronicon* etc. loc. cit., p. 136 en PONTANUS: *Hist. Gelr.* lib. VI, p. 128, v.

Volgens *Heda*, aangehaald door den Eerw. Heer Willemsen (1), beleende de prins-bisschop, Otto II, den graaf van Gelder met alle jurisdictie en met allen den eigendom, die hij nog te St. Odiliënberg (2) had, met uitzondering der proostdij (3) en der leenmannen.

Het stift van St. Odiliënberg bezat oudtijds de *immuniteit*, ten gevolge waarvan het ontrokken was aan de rechtspleging van den gouwgraaf en van diens *centenarii*, en eene afzonderlijke rechtspleging verwierf, onder de leiding van den overste der stichting, en, in zekere bepaalde gevallen, onder voorzitterschap van den voogd (advocatus).

Het had een vorstendom moeten worden, evenals het latere Thorn.

Tengevolge van de hierboven vermelde transactie bleef nog slechts een miniatuurstaatje over, dat ook alras door den graaf van Gelder zou ingepalmd worden.

Zoo lezen wij, dat op den 17 October 1254 Hendrik I, prins-bisschop van Utrecht, bevestigt in het bezit der voogdij (advocatia) van Odilienberg Hendrik I, heer van Heinsberg, diens echtgenoote Agnes en beider zoon Dirk, met hetzelfde recht, waarmede zij de voogdij, tot op dien dag, *van zijne voorgangers* (bisschoppen van Utrecht), inbezit gehad hebben (4).

De voogdij, waarmede de heer van Heinsberg beleend werd, beperkte zich tot het rechtsgebied der schepenbank van den proost te St. Odiliënberg. Deze bank, bestaande uit St. Odiliënberg en Posterholt, eveneens de leenen van het oud stift, die voor het leenhof van den bisschop van Utrecht moesten verheven worden, had zich bisschop Otto II voorbehouden.

Dit voorbehoud zou echter weinig baten.

In 1274 werd Hendrik van Gelder als prins-bisschop van Luik (5) afgezet.

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIII, p. 172, noot 1.

(2) D. w. z. in het stift van dien naam.

(3) Hieronder was de schepenbank van St. Odiliënberg begrepen, zooals verder zal blijken.

(4) *Ibid.*, p. 173.

(5) Hij was slechts *elect.* Hij had bovendien geene enkele H. Wijding ontvangen, zoodat hij, na zijne afzetting, tot den leekenstand terugkeerde.

Hij beoorloogde daarna zijn opvolger te Luik en den hertog van Brabant.

Misnoegd dat hij het beleg van Mechelen moest opgeven, sloopte hij een vestingtoren te Wijk-Maastricht en gebruikte de steenen ervan tot de herstelling of voltooiing (1) van zijn burcht te Montfort.

Den 30sten Augustus 1276 ging hij met Dirk van Heinsberg een vergelijk aan omtrent het Echterwald en eenige *villae* en *curiae*.

In dit stuk wordt nog gewag gemaakt van de schepenbank van den proost van St. Odiliënberg (curia prepositi de Berge).

Wat St. Odiliënberg (Udiltinberg) in het algemeen betreft, de heer van Montfort zal het verkrijgen, behoudens de rechten die de heer van Heinsberg bij den leenheer, d. i., bij den prins-bisschop van Utrecht, op die plaats kan doen gelden (2).

Wat de bisschop van Utrecht nog in de oude stichting te beteekenen had, bewijzen de twee charters die Hendrik van Gelder, in 1277, uitvaardigde, zonder met een enkel woord van den leenheer en alouden souverein te gewagen.

Den 4den Augustus van vermeld jaar geeft hij, na zijn eventueel overlijden, met voorbehoud van levenslang vruchtgebruik, aan Reinald, graaf van Gelder, zijn burcht Montfort, benevens Nieuwstad, Echt, Linne, Vlodrop en alle zijne overige villae (3).

Opmerkelijk is het dat St. Odiliënberg hier niet uitdrukkelijk vermeld wordt. Het recht van den Utrechtschen prins-bisschop op de schepenbank van den proost werd vooralsnog geëerbiedigd. Doch dit zou van korten duur zijn.

„1277, 12 December. Hendrik van Gelder, heer van Montfort en gewezen bisschop van Luik, bevestigd zijn brief van 4 Augustus 1277, en erkent dat zijn neef Reinoud, graaf van Gelder, de ware erfgenaam is van het kasteel van Montfort en deszelfs onderhoorigheden, waarvan hij zich slechts het vruchtgebruik heeft voorbehouden" (4).

---

(1) *instauravit*, zegt Hocxsemius bij Chapeauville, II, p. 296, aangehaald bij Sloet, II, p. 954; PONTANUS: *Historiae Gelricae*, lib. VI, p. 150, geeft eene andere lezing.

(2) SLOET, II, p. 953, v.

(3) SLOET, II, p. 957.

(4) M. WILLEMSEN: *Op. cit.*, p. 174, v.

Van deze erfquaestie was uitgesloten de toewijzing der inkomsten van Walram, heer van Valkenburg (1). Wat dit beteekent zal blijken uit hetgeen verder over het voogdambt zal gezegd worden.

Onder de onderhoorigheden worden genoemd: Nieuwstad, Linne, Echt, Vlodrop, Roosteren, Posterholt en eindelijk *Udullenberghe* (2).

De graven van Gelder bezaten nu als een erfelijk leen, wat nog van het rechtsgebied der oude stichting was overgebleven, en moesten er voortaan de leenverheffing van doen voor het leenhof van den prins-bisschop van Utrecht (3).

En de voogdij dan van St. Odiliënberg en Posterholt, die ook een erfelijk leen (feudum) geworden was?

Den 24 April 1302 protesteerde Dirk, heer van Heinsberg, tegen de wederrechtelijke inbezitneming der voogdij van St. Odiliënberg en Posterholt door den graaf van Gelder.

Wijlen zijn vader Hendrik had, ten gevolge eener deeling en minnelijke transactie, deze voogdij voor vier honderd brabantsche marken verpand aan Dirk, heer van Valkenburg. Deze had ze op zijne beurt verpand, voor dezelfde som, aan Hendrik van Gelder, heer van Montfort, gewezen bisschop van Luik.

Uit vrees van dit erfelijk recht te verliezen, was Dirk van Heinsberg naar St. Odiliënberg gegaan en had daar, ten aanschouwe van de geheele parochie, de som ter aflossing in het openbaar getoond; doch de heer van Montfort had ze niet in ontvangst willen nemen.

Herhaaldelijk had Dirk over het geval geklaagd bij zijne en des heeren van Montfort wederzijdsche vrienden, maar zonder eenig gevolg. Ook waren hem de heer van Montfort en diens broeder, de graaf van Gelder, te machtig, dan dat hij op eenig ander middel had kunnen zinnen, om aan hun gewelddadige sterkte het hoofd te bieden.

---

(1) M. Willemsen: *Ibid.*, p. 175 „assignatione redituum Willerami, Domini de Valkenburg, exclusa".

(2) *Ibid.*

(3) Zie *Montfort*, ad ann. 1388 et 1398.

Ten slotte had hij zich gewend tot den prins-bisschop van Utrecht, den leenheer dezer goederen, en hem gevraagd om beleend te worden met de voogdij. Deze was er toe overgegaan, doch, zoo eindigt het protest, alles is vergeefsche moeite geweest (1).

De onttrooning der stichting van Pippijn van Herstal werd voltooid door de overbrenging van het kapittel van St. Odiliënberg naar de kapel van den H. Geest te Roermond, in 1362; tot deze overbrenging had de bisschop van Utrecht, den 20 April van het vorig jaar, reeds zijne toestemming gegeven (2).

Wat was nu het lot van den *Mons Sancti Petri?* Wij lezen dat in „1465 Jan van Abrock bekomt van het Kapittel van den H. Geest den berg met de verlaten stiftskerk van St. Odiliënberg en daarbij een klooster sticht voor kanunniken van het H. Graf van Jerusalem (3)".

Den 7 Juli 1639 ging de stifstkerk weer over aan den voormaligen bezitter, door akte van aankoop van de goederen der Sepulchrijnen te St. Odiliënberg, door het kapittel van Roermond (4).

Eindelijk begon men in 1679 maatregelen te nemen om de abdijkerk tegen volkomen ondergang te behoeden (5).

Sedert 1277 heeft St. Odiliënberg de lotgevallen van het ambt Montfort gedeeld (6).

Het vormde van toen af gerechtelijk eene der schepenbanken van dit ambt en werd bij het Barrière-traktaak van 15 Nov. 1715, tusschen den Duitschen keizer, de Staten-Generaal en Engeland gesloten, aan Holland afgestaan en maakte sedert dien tijd, met het ambt Montfort, deel uit van het Staatsch gedeelte van het Overkwartier van Gelderland.

Kerkpatroon der oude stifstkerk was de H. Petrus, thans is het de H. Wiro.

In 1525 bezat de schepenbank geen eigen zegel (7).

---

(1) LACOMBLET, III, p. 11, v., overgedrukt bij M. WILLEMSEN, *op cit.*, p. 181, v.
(2) M. WILLEMSEN: *Ibid.*, p. 224.
(3) *Ibid.*, p. 267.
(4) *Ibid.*, p. 267.
(5) *Ibid.*, p. 279, v. v.
(6) Zie *Montfort.*
(7) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXVI, p. 226.

Volgens eene, nogal onduidelijk weergegeven, afbeelding gebruikte in 1572 de schepenbank een zegelstempel (1) Het stelt voor het beeld van den H. Petrus, den kerkpatroon, ten vollen lijve, ten halverwege achter een schild uitkomende, beladen met het wapen van Gelder, als de souvereiniteit waaronder het ambt Montfort en toen ook St. Odiliënberg behoorde. Het omschrift luidt: S. SCABIN . . . BERC. Midd. 3 c. M.

Een later zegel, hangende aan eene akte uit het jaar 1751, waarin het „onsen respectieve segel ad causas" genoemd wordt, heeft dezelfde voorstelling, doch de H. Petrus, den sleutel met den baard naar boven in de linker- en in de rechterhand het evanlieboek houdende en om het hoofd eene aureool hebbende, is hier zeer duidelijk te onderscheiden. Het omschrift op dit zegel luidt: SIGIL VAN ODILIEN BERC Midd. 3,5 c. M. (2).

Ten onrechte heeft van den Bergh (3), misleid door den sleutel, dien de Heilige in de hand houdt, dezen voor St. Servatius, bisschop van Maastricht, aangezien.

Tot nog toe is St. Odiliënberg niet in het bezit van een gemeentewapen.

---

(1) *Ibid.*, t. XVI, p. 247.

(2) Akte van 28 Sept. van dat jaar in doos *St. Odiliënberg*, in het Rijksarchief.

(3) *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentez.* p. 75.

OHÉ EN LAAK.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Ohé en Laak behoorden oorspronkelijk bij de *villa* Echt.

Na de inlijving van Echt bij het graafschap Gelder, bleef er, in zake dorpsbestuur, steeds een band tusschen beide plaatsen bestaan (1).

De heerlijke rechten van Ohé en Laak gingen niet aan Gelder over, maar deze twee plaatsen vormden later eene afzonderlijke heerlijkheid, waarvan het bezit behoorde aan de heeren van St. Stevensweert (2).

Wanneer Ohé en Laak, onder rechterlijk opzicht, van de schepenbank van Echt werd losgemaakt en bij die van St. Stevensweert gevoegd, in ons onbekend.

In het laatst der 17e eeuw althans ressorteerde Ohé en Laak onder de schepenbank van St. Stevensweert (3).

Kerkelijk hebben beide gehuchten altijd onder Echt behoord, tot aan de oprichting der tegenwoordige parochie Ohé en Laak, in 1862.

In het gehucht Laak bestond sinds eeuwen eene openbare kapel, toegewijd aan de H. Anna. Deze omstandigheid verklaart de aanwezigheid der beeltenis van deze Heilige in het tegenwoordig gemeentewapen.

De parochiekerk, in 1862 opgericht, heeft tot titel O. L. Vrouwe Geboorte.

---

(1) M. G. PEETERS: *Geschiedk. Beschrijving der gemeente Echt*, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. IV, p. 57.

(2) JOS. HABETS: *De heerlijkheid Stevensweert*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.* t. XIII, p. 289.

(3) Zie de registers van St. Stevensweert op het Rijksarchief in Limburg.

Ohé en Laak heeft dus vermoelijk nooit een afzonderlijke schepenbank bezeten, of het een dorpszegel gehad heeft, is ons niet bekend.

Den 21 April 1819 werd aan deze gemeente volgend wapen verleend: *Een blauw schild, beladen met het beeld der heilige Anna van goud.*

Volgens de afbeelding van het wapen, voorkomende in het wapenboek van Baron d'Ablaing van Giessenburg, staat de Heilige op een klein terras van goud en draagt zij twee kinderen van goud op de beide armen. Het ware te wenschen, dat men dit in de beschrijving nader aangeduid hadde. Zooals de afbeelding daar ligt, weet men niet waaraan zich te houden (1).

(1) In 1843 werd een stukje grondgebied, behoorende aan Maeseijck, bij de gemeente Ohé en Laak gevoegd. Men vergel. Staatsalmanak voor 1872, p. 685.

OIRSBEEK (1).

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Oirsbeek was de zetel eener schepenbank, waaronder, behalve de parochie Oirsbeek, ook de dorpen Merkelbeek, Amstenrade en Bingelrade ressorteerden. Van de bank van Oirsbeek ging men in hooger beroep bij die van Heerlen; vandaar dat Oirsbeek, evenals Brunssum, met beider onderhoorige dorpen, de onderbanken van Heerlen genoemd werden.

Oirsbeek en Brunssum, met de onderhoorige dorpen dezer schepenbanken, werden in 1557 door Philips II, Koning van Spanje, verpand en in 1609 verkocht aan Arnold Huyn van GELEEN (2). Deze droeg die heerlijkheid in dit laatste jaar over aan zijn neef, Werner van AMSTENRADE. Eenige jaren later werd deze heerlijkheid tot graafschap verheven onder den titel van graafschap van Amstenrade.

Oirsbeek en Brunssum hielden toen op onderbanken van Heerlen te zijn. Zij kregen toen de hooge, middelbare en lage justitie. Van toen af ging men, tot aan de Fransche Revolutie, in hooger beroep bij het (Spaansch, later Oostenrijksch) leenhof van Valkenburg.

In 1273 schonk Waleram II, heer van Valkenburg en Montjoie,

---

(1) Doenrade, een gehucht van Oirsbeek, is sedert 1871 kerkelijk van Oirsbeek gescheiden en vormt thans eene afzonderlijke Parochie.

Van Dudenrode (Doenrade) wordt reeds melding gemaakt in eene oorkonde uit het jaar 1170, van Philips, aartsbisschop van Keulen. Zie LACOMBLET: *Urkundenb.*, t. I, p. 305.

De kerkpatroon van Doenrade is de H. Joseph.

(2) Zie *Geleen*.

het patroonsrecht over de kerk aan den proost, de priorin en het klooster van St. Gerlach (Houthem), die er na den dood van den toenmaligen pastoor een lid hunner orde benoemde. Tot in het jaar 1824 is de kerk onafgebroken door een kanonik der orde van Premonstreit bediend geworden (1).

In 1796 werd uit de parochie Oirsbeek de tegenwoordige gemeente gevormd, terwijl ook de overige parochiën dezer schepenbank tot zelfstandige civiele gemeenten werden samengesteld.

De kerkpatroon is de H. Lambertus, bisschop van Maastricht.

In 1541 bezaten „ghemeyn schepen der schepenbanck van Orsbeck" eenen „schepen siegel". Het afdruk is erg geschonden. Men ziet er nog duidelijk de beeltenis van den kerkpatroon op, gekleed in bisschoppelijk ornaat met den mijter op het hoofd en houdende in de linkerhand den bisschopsstaf. Van het omschrift is nog te lezen . . . . BECK . . . (2).

Een zegel der schepenbank, dat wij vonden vastgehecht op eene akte van 7 Jan. 1706 „van drossart ende schepenen der gerichtsbancke van Oirsbeek ende ressort der graeffschappe van Amstenraet", is zeer onduidelijk.

Wij meenen er echter nog de beeltenis van den kerkpatroon op te kunnen onderscheiden (3).

Het is versierd met het beeld van den kerkpatroon.

Van ditzelfde zegel spreekt ook de heer Slanghen in zijne Bijdragen tot de geschiedenis van het tegenwoordig hertogdom Limburg (4).

In het wapen, dat bij Koninklijk Besluit van 9 Mei 1889, nº 25, aan deze gemeente geschonken werd, is het oud schepenbankszegel met het beeld van den kerkpatroon herdacht en heeft men tevens het blazoen der heeren uit het geslacht Huyn, dat nu uitgestorven is, als zijnde de eerste bezitters geweest, er in opgenomen.

---

(1) Jos. Habets, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI, p. 98, v.

(2) Doos get. *Oirsbeek* in het Rijksarch. in Limb.

(3) *Ibid.*

(4) p. 192.

De beschrijving van het wapen luidt (1):

Gedeeld: rechts in keel een slangenkruis van zilver met een hartschild van zilver, beladen met drie koeken van keel, geplaatst twee en één (HUYN *van* AMSTENRADE); *links in azuur de* H. LAMBERTUS *in bisschoppelijk gewaad van goud, het hoofd gedekt door een mijter van goud en omgeven door een nimbus van hetzelfde, aangezicht en handen van natuurlijke kleur, in de linkerhand houdt de naar rechts gekeerde Heilige een staf van sabel met kromming van goud en een lans met steel van sabel en spits van goud, alles op een terras van sinopel.*

Ook bij dit wapen is de rangschikking der wapenfiguren niet goed te keuren en men hadde beter gedaan aan de gemeente Oirsbeek het wapen toe te kennen, zooals het op het oude schepenbankszegels voorkomt en het door het Gemeentebestuur werd aangevraagd. De kerkpatroon zou alsdan als beschermer zijn voorgesteld, houdende in de rechterhand aan twee linten, het blazoen der heeren uit het geslacht Huyn van Amstenrade

(1) *De Maasgouw*, Jaarg, 1889. p. 183.

OTTERSUM.

(Ressorteert onder het kantongerecht van Boxmeer en onder de rechtbank van 's Hertogenbosch.)

Omtrent het oudst verleden dezer plaats is ons niets bekend.

Zij heeft, voor zoover wij na konden gaan, altijd geressorteerd onder de heerlijkheid en schepenbank van Gennep en met deze heerlijkheid deel uitgemaakt van het land van Kleef (1).

Te Ottersum lag een riddermatig goed. De bezitters er van hadden zitting in de Ridderschap van het Overkwartier van Gelre.

Zij noemden zich heer van Ottersum (2).

De tegenwoordige gemeente kwam in 1798, onder het Fransch bestuur.

Haar grondgebied onderging eene wijziging in 1816. Alstoen werd, bij het Grenstraktaat tusschen Nederland en Pruisen, het gehucht Veen en Dam van Kesselt afgescheiden en bij Ottersum gevoegd.

De kerkpatroon is de H. Joannes de Dooper.

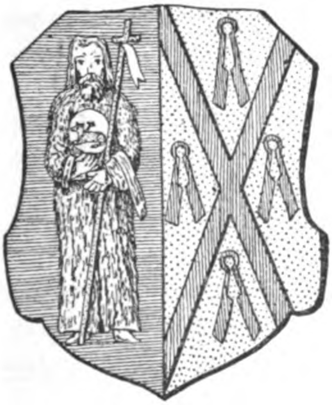
Bij Koninklijk Besluit van 13 November 1896 (n° 63) werd aan de gemeente Ottersum het navolgende wapen verleend:

Gedeeld, rechts in azuur de H. JOANNES *de* DOOPER, *gekleed in een schapenvacht van natuurlijke kleur, gelaat, handen, voeten, haar en baard van natuurlijke kleur, houdende in den linkerarm een kruisstaf van goud, en op de rechterhand vóór de borst dragend het*

---

(1) Zie *Gennep*.

(2) In 1600 werd Godfried van Bocholtz, heer te Ottersum, als lid der ridderschap van Gelre aangenomen. (SIVRÉ: *Inv. van Roermond*, t. I, p. 151.

LAM GODS *van goud in een nimbus van zilver; links in goud een St. Andrieskruis van keel, vergezeld van vier droogscheerdersscharen van hetzelfde* (GENNEP).

Wat de benaming van droogscheerdersscharen betreft, waarmede men de scharen uit het blazoen van het aloude geslacht van Gennep heeft aangeduidt, verwijzen wij naar hetgeen wij daaromtrent bij de behandeling der gemeente Gennep opgemerkt hebben. Onnoodig te zeggen dat de rangschikking der figuren in het tegenwoordige gemeentewapen van Ottersum ons niet bevalt.

OUD-VALKENBURG (1).

(Kant. Maastricht — Kant. Gulpen.)

De plaats werd vroeger kortweg Valkenburg genoemd. Keizer Koenraad II (1024—1039) had deze villa (dorp) geheel of gedeeltelijk geconfiskeerd. Zijn zoon Hendrik III schonk die goederen aan zijne nicht Irmingard (2). Deze had de goederen, op hare beurt, overgedragen aan Anno II, aartsbisschop van Keulen.

Anno II begiftigde er meė de collegiale kerk Sancta Maria ad gradus te Keulen, in 1075 (3).

Dit dorp kreeg den naam van Oud-Valkenburg, toen aan den voet van den burcht der voogden van Meerssen zich een stadje ontwikkelde, onder den naam van Valkenburg (4).

Als oudste heeren treft men die uit het geslacht van Valkenburg aan, onder den naam van Alden- of Oud-Valkenburg. Als zoodanig wordt in 1241 genoemd „Gerardus miles de Aldenvalkenburgh". Deze verschijnt in de maand Maart van dit jaar als getuige bij eene schenking, door Dirk heer van Valkenburg gedaan, ten voordeele van het klooster van St. Gerlach te Houthem (5).

Welk wapen het geslacht van Oud-Valkenburg voerde, blijkt uit het zegel van Renerus van Oud-Valkenburg, in 1285, kanunnik en later deken van het kapittel van St. Servaas te Maastricht. Het was een sprekend wapen: een steenen burcht met drie poor-

---

(1) Te Sibbe is in 1845 eene bijkerk gebouwd, die toegewijd werd aan de H. Rosa.

(2) LACOMBLET, I, p. 109.

(3) *Ibid.*, p. 143.

(4) Zie hiervoren, p. 304 *(Meerssen)*.

(5) Mr G. D. FRANQUINET: *Beredeneerde Inv. der oork. en besch. van het adellijk klooster van St. Gerlach.*

ten, boven elke poort een toren, zijnde de middelste poort en toren de grootste, en op elken toren een staande valk; om dien burcht staat VAL-KEN-BORC. Van het omschrift is nog te lezen: S. RE... S. SERVATII TRAI...EN. Zijn zegel is voorzien van een contrazegel, waarop de sleutel van St. Servaas tusschen twee valken is afgebeeld (1).

De heerlijkheid Oud-Valkenburg, die een groot leen was van het huis van Valkenburg, was reeds vóór 1383 in twee helften verdeeld. Terwijl de eene helft in dat jaar nog verheven werd door een lid van het geslacht van Oud-Valkenburg, werd de andere helft, die tot dan toe in het bezit geweest van „Heynricx van BIRCLAER (2), verheven door Arnold Franke, zoon van Frank STRUVER van BUNDE. In 1419 vinden wij nog vermeld Jonker Jan van ALDE-VALKENBORGH (3); terwijl reeds vóór 1444 „Johan van TZEVEL als heer van Oud-Valkenburg genoemd wordt (4).

Ongeveer eene eeuw later, n. l. in 1535 vinden wij echter de beide helften wederom vereenigd en wordt Herman van GHOOR (5), na den dood van zijn broeder Willem, met de heerlijkheid beleend.

Volgens Jos. Habets (6) werd de heerlijkheid sedert achtereenvolgens verheven: in 1535 door van STRIJTHAEGEN, wapen: in keel een kruis van goud vergezeld in het eerste kanton van eene jodenmuts van azuur (7); in 1573 door COLIN van BEUSDAEL, wapen: gevierendeeld, 1 en 4, in goud een kruis van sabel; 2 en 3, gedeeld, rechts in zilver een halve adelaar van sabel, komende

---

(1) Mr. G. D. FRANQUINET: *Beredeneerde Inv. der oork. en besch. van het klooster der Preêkh. te Maastricht*, p. 10.

(2) „Henric van Berkelaer, Birculer, Birchlor, eersamen man van wapenen" geh. met Maria van Strucht, die eene rente ontvangt op den tol te Valkenburg, zegelt in 1371 en 1373: een kruis, vergezeld in het eerste kanton van een hertengewei. Omschrift: S. HENRICI DE BIRCHLOR. Zie De RAATH: *Sceaux armoriés*, t. I, p. 238.

(3) Mr G. D. FRANQUINET: *Ber. Inv. enz. van St. Gerlach*, p. 109.

(4) SLANGHEN: *Bijdragen tot de gesch. v. Limb.*, p. 126, noot 4.

(5) Wapen: zie *Meijel.* Na zijn dood werd door zijne erfgenamen over het bezit der heerl. lang geprocedeerd. GACHARD: *Inv. des arch. de la Belg.* 1884, t. II, p. 332 en 333.

(6) *De leenen van Valkenburg*, in *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXI, p. 277, v. v.

(7) A. FAHNE, *Köln., Jül., und Berg. Geschl.*, t. I, p. 425.

uit de deelingslijn, links in azuur een dwarsbalk van goud (1); in 1586 door van BREYL, wapen: zie *Limbricht*; in 1592 door van GHOOR, wapen: zie *Meijel*; in 1593 door van TZEVEL, wapen: zie *Itteren*; in 1605 door van HULSBERG, genaamd SCHALOEN, wapen: drie koeken of besanten, geplaatst in de richting van een schuinbalk (2); in 1608 door LINCKENS, wapen onbekend; ditzelfde jaar door Ulrich van HOENSBROEK, wapen: zie *Hoensbroek*; kort daarop, den 15 Sept. van het zelfde jaar, door van BREYL, wapen: zie *Limbricht*, en diens consorten. In 1632 door Daniel, zoon van gemelden Ulrich van Hoensbroeck Het jaar daarna werd de heerlijkheid verheven door van SCHELLART, wapen: in zilver een omgewenden leeuw van sabel, en eindelijk in 1657 door Reinier HOEN van CARTILS, wapen in keel een kruis van goud. Zij was in de tweede helft der 18e eeuw nog in het bezit der familie Hoen.

In 1505 komt Oud-Valkenburg als onderbank van Klimmen voor, doch die band werd in ieder geval verbroken door het Partagetractaat van 1661. Toen kwam Oud-Valkenburg aan de Spaansche Nederlanden. Door dat tractaat deelde Oud-Valkenburg het lot der Spaansche, later Oostenrijksche Nederlanden totdat het bij het verdrag van Fontainebleau, in 1785, werd afgestaan aan de Staten der Vereenigde Republiek.

De kerkpatroon van Oud-Valkenburg is de H. Johannes-de-Dooper.

In 1426 verzoeken de schepenen van Oud Valkenburg den schout, zijn zegel, „omb gebreeck des onss", aan de akte te willen hangen (3).

Eerst langen tijd daarna, n. l. in 1677, vinden wij een zegel der bank door schout, schepenen en secretaris der „heerlyckheijt van Aldenyalckenborgh" vastgehecht op eene akte van 4 Dec. van dat jaar (4).

Slanghen geeft er ons eene afbeelding van (5).

Het veld van het zegel is doorsneden; boven staat de H. Johannes

---

(1) A. FAHNE: *Op. cit.*, t. I, p. 69.

(2) Zie verschillende zegels van leden van dit geslacht bij de RAATH: *Op. cit.*, t. II, p. 128 en 129.

(3) Mr. G. D. FRANQUINET: *Inv. van het klooster van St. Gerlach*, p. 114.

(4) Rijksarchief in Limb.

(5) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 241.

de Dooper, ten vollen lijve van voren, houdende in de rechterhand een kruis met vlaggetje, terwijl hij de linker uitstrekt; aan zijne linkerzijde springt een lam tegen hem op, onder de deelingslijn bevindt zich het wapen van Hoen-Cartils, gedekt door eene kroon; ter weerszijde van dit wapen, als schildhouder, een griffioen; boven de deelingslijn als omschrift: SIGILLUM ALDENVALKENB.... Dit zegel heeft ongeveer eene doorsnede van 3.7 c.M. Het werd, zooals uit het omschrift blijkt, onder het bestuur der heeren Hoen van Cartils, dus na 1657, aan de schepenbank geschonken.

Bij Koninklijk Besluit van 20 Juli 1895 werd aan de gemeente Oud-Valkenburg het volgende wapen verleend (1):

Gedeeld: rechts van keel beladen met een kruis van goud (HOEN *van* CARTILS); *links van lazuur, beladen met den* H. JOANNES *den* DOOPER, *in predikende houding, bekleed met een kleed van kemelshaar, dat hem slechts ten deele bedekt, gelaat, armen, beenen en het bovengedeelte der linker borst van natuurlijke kleur, houdende in de linkerhand een gouden kruis, de rechterhand omhoog geheven en het hoofd omgeven door een nimbus, ter rechterzijde vergezeld van een tegen hem opspringend lam van natuurlijke kleur.*

Men heeft, zooals men ziet, om dit wapen samen te stellen de figuren genomen, die het hierboven beschreven zegel der schepenbank versieren, met weglating van de schildhouders en de kroon, waarmede het blazoen van Hoen van Cartils afgebeeld is. De plaatsing der figuren is in dit nieuwe wapen o. i. al even ongelukkig als die op het oude schepenbankszegel. Ook hadde men met het oog op het geschiedkundig verleden dezer plaats tevens het wapen van de eerste heeren uit het geslacht dat zich van Oud-Valkenburg noemde, erin dienen op te nemen. De kerkpatroon had men als schildhouder dier beide blazoenen dienen te plaatsen.

(1) *De Maasgouw*, jaarg. 1895, p. 69.

OUD-VROENHOVEN (1).

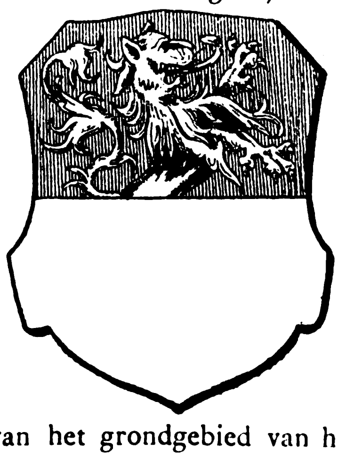
(Arrond. Maastricht. – Kant. Maastricht.)

Oud-Vroenhoven is eigenlijk het dorp Wylre, dat ook wel Wolder of Wylre in den Vroenhof genoemd werd, ter onderscheiding van naburige dorpen van gelijken naam.

De tegenwoordige gemeente werd gevormd uit dat deel van het oude graafschap Vroenhoven of van den Vroenhof, hetwelk bij de grensregeling, in 1839, aan Nederland gebleven is. In genoemd jaar werden eenige gedeelten van Lanaken en in 1843 eenige gedeelten van Nedercanne aan deze gemeente toegevoegd.

Het collatierecht der parochiekerk behoorde aan den Landcommandeur der Duitsche orde van den Alden-Biesen. Reeds in het jaar 1257 bevestigde Paus Alexander de Duitsche orde in het bezit van dit recht (2).

De kerk is toegewijd aan de H. H. Petrus en Paulus.

Bij Koninklijk Besluit, in 1866, werd aan de gemeente Oud-Vroenhoven het volgende wapen verleend (3).

Doorsneden: boven in keel een halve ter linkerzijde gewende leeuw van zilver, uitkomende uit de deelingslijn; beneden in zilver.

Waarschijnlijk heeft men den leeuw uit het blazoen van het graafschap van den Vroenhof (4) slechts half voorgesteld om aan te duiden dat deze gemeente maar een gedeelte is van het grondgebied van het voormalig graafschap.

---

(1) Zie *Maastricht:* het graafschap van den Vroenhof.

(2) WAUTERS: *Table chronol. des chartres et dipl. inéd. de la Belgique*, t. V. p. 148.

(3) *De Nederl. Heraut*, jaarg. 1886, p. 259.

(4) Zie *Maastricht:* het graafschap van den Vroenhof.

St. PIETER.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht.)

§ 1. *St. Pieter in het algemeen.* — St Pieter was eene villa, met immuniteit, die aan den H. Lambertus toebehoorde. Hij droeg zijne rechten over aan zijne opvolgers in het episcopaat te Maastricht. De zetel des bisdoms werd door zijn opvolger, den H. Hubertus, naar Luik verplaatst en zoodoende werden de bisschoppen van Luik heeren van St. Pieter.

Ook St. Pieter werd daarna eeuwenlang geadministreerd als eene kerkelijke immuniteit, met voogd en mindere gerechtsambtenaren. Bijzonderheden er over ontbreken. Nog in het vijfde artikel van het Privilegie van 19 November 1400, aan St. Pieter door den prins-bisschop Jan van Beieren verleend, wordt van den voogd melding gemaakt (1).

In het jaar 1212 verleende Hugo van Pierrepont aan zijne onderdanen te St. Pieter dezelfde voorrechten die zijne onderdanen te Maastricht genoten. Hij bouwde zelfs vlak bij de wallen van Maastricht een burcht.

St. Pieter strekte zich uit van de „trappen van Caestert", ten zuiden, tot aan de Jeker, bij de wallen van het oude Maastricht, ten noorden; ten oosten van den rechter Maasoever, bij Heugem, tot aan Canne, ten westen.

Op den bergrand, niet ver van Canne liggen nog de grondvesten van een anderen burcht. De ronde vorm wijst op eene oude dagteekening. Voor een jaar of vijftien heeft het gemeentebestuur van St. Pieter de binnenruimte ervan met boomen beplant.

---

(1) M. A. PERREAU: *Recherches historiques sur la seigneurie de St. Pierre près de Maestricht*, p. 9.

De ruïne van het kasteel Lichtenberg bevindt zich op den tegenovergestelden bergrand, aan de Maas. Dit kasteel was eerst in het bezit van het geslacht van dien naam en kwam daarna achtereenvolgens aan HAPPART, BOCK zu LICHTENBERG, van EYNATTEN en von SCHAESBERG. De eigenaars van dit kasteel noemden zich heeren van Lichtenberg (1); doch zij hadden te St. Pieter geene heerlijke rechten.

Naast Lichtenberg ligt Slavante (eene verbastering van „ter Observanten"). In de XVe eeuw was het eene kluizenaarswoning. Meerdere broeders die er zich vereenigden verkregen in 1456 van Paus Calixtus III vergunning om den regel van den H. Franciscus aan te nemen. Jan, graaf van Horn, bisschop van Luik, richtte er in 1489 een klooster met kerk op, onder den naam van klooster der Franciscanen-Observanten. Hij zelf overleed er in 1505 en werd er in het kleed der orde begraven. De wijbisschop van Luik, Libertus van Broeckhem, liet er zich eveneens begraven.

Collette (2) verhaalt ons dat „een gedeelte van St. Pieter was bemuyrt (ommuurd) en diende voor eene voorstadt (van Maastricht), welke (voorstad) geëntoureert was van de riviere de Jeker en lopende was (3) ter plaetse die naemaels eene strate geworden is, en genoemt die oude Jekerstraet; welke arm van de Jeker sich dechargeerde in de Laecke, achter de Bleeckerie (4). Int maecken van de grachten achter het aerde werck oft bedeckten wegh, die in de straete opgeworpen is, heeft men dyp in den grondt alnoch stompen van bomen gevonden, die langhs dien stroom off arm geplant waren geweest".

Dat St. Pieter nogal bevolkt was, blijkt volgens Collette uit eene oude delimitatie van St. Pieter, toen er over de vijfhonderd

---

(1) LOUIS BARON DE CRASSIER: *Succession généologique des Seigneurs de Lichtenberg*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXII, p. 239, v. v.

(2) *Beschr. van Maestr. en St. Pieter*, Ms. p. 795, op het Rijksarch. in Limburg. Godefridus Augustinus Collette leefde op het einde der XVIIe en in de eerste helft der XVIIIe eeuw. Door de vele handschriften die hij nagelaten heeft, betrekking hebbende op de geschiedenis van Maastricht en St. Pieter, heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt. Bijzonderheden over hem vindt men in *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 129 en in *Publ.* etc. t. XXXIV, p. 309, v., noot 1.

(3) D. w. z. dit riviertje was loopende.

(4) Aan den kant van Maastricht.

huizen geteld werden. Het bezat ook een rijk gedoteerd gasthuis.

Binnen het ommuurd gedeelte van St. Pieter lagen de voornaamste gebouwen, zooals het dinghuis, de munt, de vleeschhal, het St. Andriesklooster, later begijnhof van den Nieuwenhof (dat echter later binnen de walmuren der stad Maastricht verplaatst werd). Toen dan ook, volgens het gevoelen van wijlen den stadsarchivaris H. P. H. Eversen, omstreeks 1486 –1529 (1), een gedeelte van St. Pieter, sedert bekend onder den naam van de Nieuwstad, bij Maastricht getrokken werd, kwamen ook genoemde gebouwen binnen de nieuwe walmuren der stad te liggen.

Niettegenstaande deze aansluiting bleef de Nieuwstad St. Pieters grondgebied. De installatie van een nieuwen schepen van St. Pieter had in de Nieuwstad plaats. De schepenbank begaf zich te dien einde in plechtigen optocht er heen en plaatste zich op den wal, van waar de benoemingsakte den volke werd voorgelezen en de nieuwe schepen, na in handen van den burgemeester den ambtseed gezworen te hebben, eenige wittebroodjes ter waarde van 40 stuivers onder de menigte wierp (2).

De vele beleegeringen, welke de stad Maastricht in den loop der tijden te verduren had, waren voor St. Pieter zeer noodlottig. Herhaaldelijk werden er huizen en gebouwen, zoowel door de belegeraars als door de belegerden afgebroken.

§ 2. *De Gilden.* — De ingezetenen van St. Pieter waren ingedeeld in vier ambachten: 1° de smeden, 2° de tuiniers, 3° de wevers en 4° de bakkers.

De brouwers behoorden bij het ambacht der smeden.

Op het feest van St. Petrus-Banden, (den 1 Augustus), koos jaarlijks ieder gilde twee gouverneurs.

---

(1) *De inlijving der Nieuwstad bij Maastricht*, in *Publ.* etc. t. XIV, p. 86 en 99.

(2) Mr G. D. FRANQUINET: *Beredeneerde Inventaris van het Kap. van O. L. Vr. te Maastricht*, t. I, p. 300.

Wij vonden in het Rolreg. van St. Pieter (1557—1561), p. 191, de volgende aanteekening: „Den 26 Juny anno XVcLXI heeft Johan Playoul, volgende siner commissiën, den gerichten getoent, den behoerlicken eydt gedaen als schepen, in die plaetz Ffrans Doelmans zeliger, bennen den mueren; ende men heeft voer VIII stvs wyt broet omgedeilt. Limans (Peter Limans was secretaris van St. Pieter) den kinderen, pro memoria, tot eynen ewigen gedenckenis, dat die *noustadt* tot St. Peter behorende is.

§ 3. *De Magistraat* werd ook jaarlijks op 1 Augustus door de burgerij gekozen. Hij bestond uit twee burgemeesters en uit vier gezworenen.

Ook de secretaris werd bij keuze benoemd, maar behield dat ambt levenslang.

In correctioneele zaken vormde de magistraat ook *het Lage Gerecht.*

Het Laaggerecht te St. Pieter maakte van eenen afzonderlijken zegelstempel gebruik. Wij vonden er een afdruk van vastgehecht op eene akte van 25 April 1759 „van borgemeesters en geswooren raeden deser vryheit St. Peter" waarin hij door hen betiteld wordt als den „gewoonlycken zegel" (1). Men ziet er de beeltenis op van den H. Petrus, gekleed in pontificaal gewaad, met de tiaar op het hoofd, houdende in de rechterhand den sleutel en met de linkerhand een schild vasthoudende, waarachter hij ten halven lijve te voorschijn komt; dit schild is beladen met twee sleutels, kruiselings geplaatst, de baarden naar boven en buitenwaarts gekeerd. Omschrift: S. PETRI PROPE TRAIECTUM · AD MOSAM. Midd. 2,7 c. M.

De sleutels zijn het symbool der justitie van Luik (2).

§ 4. *Het Hooge Gerecht* bestond uit een schout, zeven schepenen en een secretaris, die door den kanselier, namens den bisschop voor hun leven benoemd werden.

Tijdens de onlusten onder Hendrik van Bourbon had St. Pieter, in tegenstelling met Maastricht, de partij der Luikenaars gekozen. Dit had ten gevolge, dat sedert 1470 het Luiksch Hooge Gerecht van Maastricht tot 1580 ook fungeerde als Hooge Gerecht van St. Pieter,

Na dezen laatsten datum kwam te St. Pieter alles op den ouden voet.

Van het Hooge Gerecht van St. Pieter ging men in hooger beroep bij de schepenen van Luik.

Aan den voet van den Perroen werden de lijfstraffen door de schepenbank van St. Pieter uitgesproken, voltrokken (3).

---

(1) Aanwezig op het Rijksarch. in Limb.

(2) Zie *Maastricht* § Luiksch Hooggerecht.

(3) COLLETTE: *De Vryheydt van St. Pieter*, Ms. p. 144.

Deze Perroen, het symbool van de souvereiniteit van den bisschop van Luik (1), stond aan de noordzijde der plaats, die heden nog genoemd wordt *De Deken*, doch vroeger ook onder den naam van Suldries voorkwam (2).

Patroon der kerk is de H. Petrus, apostel.

Het kapittel van O. L. Vrouw te Maastricht had het vergevingsrecht der pastorie en trok er de groote tienden.

Zooals wij reeds bij de inleiding (3) tot dit werk opgemerkt hebben, is van St. Pieter een zegelstempel bewaard gebleven, die vermoedelijk reeds van op het einde der XI[e] eeuw dagteekent. Hij heeft een ovalen vorm en is in steen gegraveerd. Men ziet er de beeltenis van een heilige op, staande ten vollen lijve van voren, houdende in de rechterhand een staf of speer en in de opgeheven linkerhand een boek; links van den heilige staat naar hem toegewend een mannetje, dat hem een palmtak aanbiedt. De heilige is, naar het ons toeschijnt, in reisgewaad gekleed, de punten van den toga zijn ter weerszijde opgetrokken. Het omschrift luidt: SIGILVM MAGI(*stratus*) S(*ancti*) PETRI.

De heer R. Chalon, die dit zegel tot onderwerp eener studie koos (4), meent in den heilige, die op den stempel afgebeeld is, de beeltenis van den H. Petrus te zien, den kerkpatroon van St. Pieter, wijl deze ook wel eens zonder den sleutel, waarmede hij doorgaans wordt afgebeeld, voorkomt.

Wij zijn echter van gevoelen, dat wij hier eerder te doen hebben met de beeltenis van den H. Lambertus. De nauwe verwantschap tusschen de geschiedenis van dezen heilige, die na vermoord te zijn, te St. Pieter begraven werd, en de geschiedenis van het dorp St. Pieter, getuigen voor ons gevoelen. Ook de afbeelding van den Heilige op den zegelstempel, met speer of lans, pleiten er voor, dat hem den palmtak der martelaren wordt aangeboden, alsmede dat de H. Lambertus met deze voorstelling bedoeld is.

In 1426 was de schepenbank in het bezit van eenen zegelstem-

---

(1) Zie *Bemelen*, *Maastricht*.
(2) Gichtreg. van St. Pieter (1556—1567), fol. 251; en Rolreg. (1571—1577), p. 183.
(3) P. 11.
(4) Zie p. 11 van de inleiding van ons werk.

pel, waarvan wij nog afdrukken vonden aan charters uit de jaren 1612 en 1644 (1). Hij vertoonde de beeltenis van den kerkpatroon, den H. Petrus, houdende in de rechterhand den sleutel en in de linker een evangelieboek; naast hem rechts is de St. Pietersberg, links eene kapel met spitsen toren (St. Lambertuskapel) afgebeeld.

Het omschrift op dit zegel luidt: SIGILLVM SCABINALE LIBRI BARONATVS S[ti] PETRI. Midd. 4 c.M.

Bij Koninklijk Besluit van 16 Febr. 1889 (n° 28) werd aan de gemeente St. Pieter het zegel uit 1426, volgender wijze omschreven, als wapen verleend (2):

In een veld van lazuur een H. PETRUS *in natuurlijke kleur met gouden nimbus en gekleed in een toga van zilver, houdende in de rechterhand een gouden sleutel en in de linkerhand een boek van keel met gouden randen, ter rechterzijde van den Heilige, uit den onderrand van het schild opkomende, een begroeide berg van goud (St. Pietersberg) en ter linkerzijde eene kapel met spitsen toren, alles van goud.*

De kapel in het wapen herinnert aan het feit dat de H. Lambertus te St. Pieter begraven werd. Thans nog bevindt zich aldaar ter plaatse eene kapel. Jammer is het dat men niet ter herinnering aan de souvereiniteit der bisschoppen van Luik, waaronder deze plaats gedurende meer dan duizend jaren, geressorteerd heeft, het blazoen met de beide sleutels, dat het zegel van het lage gerecht versiert, in het tegenwoordig gemeente wapen heeft opgenomen.

(1) M[r] G. D. FRANQUINET: *Inv. van het kap. van O. L. Vr.* t. I, p. 197 en 331; en V. d. BERGH, *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentez.* p. 83.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 122.

POSTERHOLT.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

In eenige afschriften van de oorkonde van bisschop Baldrik van Utrecht (24 Juni 943) wordt, in plaats van Cornilo, Evinclo gelezen; dit zou dan op het gehucht Winkel, onder Posterholt, doelen (1).

Later vormde Posterholt met Vlodrop ééne schepenbank en ééne parochie (2).

Tot in het midden der XIIIe eeuw behoorde Posterholt onder de schepenbank van St. Odiliënberg.

Over de voogdij en de inlijving van Posterholt bij het ambt Montfort, vergel. men St. Odiliënberg en Montfort.

In 1772 werd Posterholt tot parochie verheven en de kapel door eene nieuwe kerk vervangen (3).

Patroon der kapel en later der parochiekerk is de H. Matthias, Apostel.

Den 9 Maart 1818 verzocht de toenmalige burgemeester J. Bosch, voor de gemeente een cachet te mogen gebruiken, vertoonend de beeltenis van den H. Matthias, met een bijl in de hand. Dit verzoek schijnt echter niet te zijn ingewilligd, vermits Posterholt nog niet in het bezit is van een gemeentewapen.

---

(1) Men vergel. M. Willemsen, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, XXIII, p. 167.
(2) Zie *Vlodrop.*
(3) Van der Aa: *Aardrijksk. Woordenb.*, t. IX, p. 256.

RIJCKHOLT.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht.)

Na de invoering van het feodale stelsel, moesten de immediate Rijksheeren, in deze gewesten, de verheffing van hun Rijksleen doen te Aken, in handen van den Roomsch Koning, zoodra deze er gekroond was.

Zij moesten hem daarna vergezellen, als hij naar Rome toog om er de Keizerskroon te ontvangen (Römerzug).

Een en ander ging met veel onkosten gepaard. Geen wonder derhalve, dat menig immediaat Rijksheer zich zocht daaraan te onttrekken.

Indien de ontduiking gedurende eenige generatiën gelukt was en er dan van hoogerhand eindelijk navraag kwam omtrent het karakter der heerlijkheid, antwoordden de schepenen, in een *recordium* (cleernis), dat de heerlijkheid op zich zelve stond, dat de heer er schout en schepenen benoemde, de hooge, middelbare en lage justitie bezat, doch dat men van de schepenbank in hooger beroep ging bij de Rijksgerechten. In dit geval verkeerden o. a. Elsloo, Limbricht, Meijel, enz.

Of wel de schepenbank, na zich gelijkluidend over de justitie te hebben uitgelaten, verklaarde dat de heerlijkheid een zonneleen was, zoodat de heer zijn recht op de heerlijkheid aan God en de zon en niet aan den Keizer verdankte.

Eene en andere verklaring kwam op hetzelfde neer.

Als zonneleen treffen wij aan Nyel, bij Borgloon. Bij zijne inhuldiging moest er de heer *semer argent et or contre le soleil* (1).

---

(1) Recordium van 1569.

Een dergelijk leen was Schönau, bij Aken. De heer ontving dit „von gott und dem herrlichen element der sonnen" en wierp, bij de inhuldiging, een gouden en een zilveren „pfenning' onder de menigte (1).

Ook Ryckholt was een zonneleen.

In 1469 verklaren schout en schepenen, o. a., „Erstlich ist zu wiszen dasz das haus und herrschaft Rickholt nieman lehenrurig, sondern ein frei herrschaf is, und wird das lehen an der sonnen ontfangen, hat auch mit keinen schatzingen, türkenstuir oder mit niemand zu schaffen" etc.

Den 6 Juli 1726 herhaalden schout en schepenen van Ryckholt andermaal dit recordium (2).

Ryckholt moest wel als buitenleen te Gronsveld verheven worden, doch dit verlei had niet te maken met de heerlijkheid, noch met de schepenbank, noch met de inwoners, maar het had slechts betrekking op den heer (homo ligius), en op het kasteel (castrum ligium), voor het geval dat de graaf van Gronsveld in oorlog geraakte, zonder nadeel van het Duitsch Rijk (3).

De heer van Ryckholt stelde er den schout, de schepenen en den secretaris aan.

Van de schepenbank ging men in hooger beroep bij den schepenstoel te Aken en verder in laatste instantie bij het keizerlijk kamergerecht van Spiers en later te Wetzlar.

Ryckholt was de zetel van een leenhof.

De oudste heeren der heerlijkheid ontleenen hun naam aan de plaats zelven.

Reeds in een stuk van 1399 is er sprake van „die dingbancke des jonkeren van RYCKELT" (4).

In de XIVe en XVe eeuw behoorde Ryckholt geheel of ten deele aan het kapittel van St. Maarten te Luik (5).

---

(1) Recordium van 1629. Men vergel. JACOB GRIMM: *Deutsche Retchtsalterthümer*, p. 278, v.

(2) *Ibid.*, en Jos. HABETS: *Limb. Wysd.*, p. 398.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIV, p. 109.

(4) Jos. HABETS: *Limb. Wysd.*, p. 70.

(5) *Ibid.*, p. 91.

In de volgende eeuw was de heerlijkheid in het bezit van de familie van VLODROP, wapen: zie *Vlodrop*.

Door huwelijk kwam zij aan het geslacht van den BONGARD, wapen: zie *Wynantsrade*. In 1642 stond Werner van den Bongard, geh. met Katharina van Vlodrop tot Leuth, de heerlijkheid af aan Theodoor van WYLLICH tot Winnendaal, wapen: zie *Grubbenvorst*.

Door aankoop kwam zij, ten laatste, in 1683 aan de familie BOUNAM, uit Luik, wapen: doorsneden; I boven in zilver een leeuw van keel, II onder in goud een Sint Andrieskruis van keel. Dit geslacht, hetwelk den titel der heerlijkheid bij zijn naam voegde, werd in 1691 door den Keizer in den adelstand opgenomen. In 1784 werd de familie de Bounam de Ryckholt door den Keizer tot vrijbaron van het H. Roomsche Rijk verheven.

Kerkelijk ressorteerde Ryckholt steeds onder de parochie van Gronsveld (1). Rykholt vereert evenwel in het bijzonder den H. Rombout, waaraan de kapel op het adellijk kasteel was toegewijd.

Volgens eene mededeeling van den heer Baron de Crassier te Luik, gebruikte de schepenbank van Ryckholt, onder het bestuur der familie van Vlodrop, een zegelstempel, versierd met de beeltenis van den H. Rombout als schildhouder van het blazoen van Vlodrop, omgeven door het omschrift: SIGILL. BARONI. IN. RYCHOLT. Het blazoen van Vlodrop is hierop voorgesteld: doorsneden, I boven vier dwarsbalken, beneden eene lelie (2).

Later, toen de heerlijkheid in het bezit kwam van de genoemde familie de Bounam, verkreeg de schepenbank een nieuwen zegelstempel. Men ziet op een afdruk van dezen stempel de beeltenis van den H. Rombout, gekleed in bisschoppelijk gewaad, het hoofd gedekt door een mijter, staande van voren, houdende in de linkerhand een bisschopsstaf met de kromming buitenwaarts gekeerd, en ten halven lijve achter een schild uitkomende, beladen met het blazoen van de familie de Bounam; het schild gedekt door eene kroon met negen paarlen; ter weerszijden van het schild komt van achter hetzelve een palmtak te voorschijn.

Binnenrands leest men, rechts van den Heilige, ST. ROMBOLDUS;

---

(1) Daarom komt ook Sint Merten als patroon voor in het Voogdgeding van Ryckholt. St. Martinus immers is de kerkpatroon van Gronsveld.

(2) Men vergel. voor dit wapen: *Vlodrop*.

links PATRONUS. Omschrift: SIGILLUM BARONIAE de RYCKHOLT.

Deze stempel heeft tot aan de Fransche Revolutie dienst gedaan (1).

Den 7 Maart 1816 richtte de toenmalige maire C. de Brienen, in antwoord op de vraag of de gemeente Rijckholt een wapen wenschte te gebruiken, aan den Gouverneur der provincie het volgende schrijven:

„Conformément à votre invitation en date du 8 Février dernier, insérée dans le journal de notre province, de vous adresser au plutôt une description exacte des armoiries, que les villes, villages, seigneuries, districts et corporations des provinces méridionales du Royaume ont eu anciennement, ou jusqu'à l'époque actuelle, accompagné de tous les renseignements, qui pourroient être relatifs à leur origine et obtention, à effet de pouvoir obtenir de Sa Majesté le Roi la confirmation et l'enregistrement des dites armoiries.

J'ai l'honneur de vous informer par la présente, que la commune de Ryckholt, telle qu'elle se trouve circonscrite par ses limites actuelles, étoit ci-devant, avant l'occupation du pays par les armées Françaises, un territoire seigneurial, une baronnie libre de l'Empire germanique, ayant une cour de justice, et plusieurs droits et privilèges seigneuriaux, comme il conste par le titre d'acquisition de cette seigneurie par la famille de Bounam dont les membres le possèdent encore à la date de cette (2), mais rien n'indique dans ce titre et autres documents que cette seigneurie et commune ait eu des armoiries à elle appartenantes avant l'acquisition de la dite seigneurie par la famille de Bounam; les ordonnances du seigneur de cette Baronnie étaient scellées de ses propres armes et, après cette acquisition, la cour de justice de cette Baronnie fut pourvue d'un sceau, représentant les armes de la famille de Bounam, surmontées de Saint Rombold, évêque, et entourrées des inscriptions: *Patronus (St. Romboldus)* et (Sigil-

---

(1) Zie eene akte op papier, op het Rijksarchief in Limburg, uit het jaar 1790, waarop dit zegel is afgedrukt.

(2) Hier verwart de schrijver de heerlijkheid met het kasteel. De heerlijke rechten immers waren door de Fransche Republikeinen afgeschaft.

lum) *Baroniae de Ryckholt.* Comme il est à voir par l'empreinte du dit sceau de justice joint à la présente.

La dite Baronie et commune de Ryckholt n'avoit donc pas d'armoiries elle appartenantes, elle empruntoit seulement dans son timbre les armes du seigneur, propriétaire de la dite Baronie, en y ajoutant la représentation de *Saint Rombold,* son patron, et les inscriptions ci-dessus mentionnées, pour donner à ce timbre un caractère à la fois seigneurial et communal.

Le soussigné ne sachant pas si la commune de Ryckholt, ci-devant seigneurie, pourroit dans une telle catégorie demander des armoiries analogues à son ancienne existence, ne peut faire en ce moment aucune demande pour la dite commune à cet égard et se borne seulement à fournir par la présente les renseignements, qui pourroient être nécessaires au conseil supérieur de la noblesse, pour statuer ultérieurement; et comme les armes de la famille de Bounam, qui figurent dans le timbre de la Baronie de Ryckholt, sont absolument étrangères quant à leur origine et obtention à la dite seigneurie, et que l'invitation du conseil supérieur de la noblesse s'adresse aux seigneuries et non pas à tous les nobles particuliers en général;

le soussigné, comme fondé de pouvoir de la dite famille, dont les armes ne sont pas celles de la dite seigneurie, doit dans ce cas, qu'il lui est permis de différer toute demande, tendante à faire enregistrer et confirmer les armoiries de la dite famille, jusqu'à ce qu'il conste au soussigné, par un avertissement de votre Excellence, que l'invitation du conseil supérieur de la noblesse doit être entendue dans un sens moins limité".

De gemeente Rijckholt is thans nog niet in het bezit van een eigen wapen.

ROERMOND.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Roer komt als eene bezitting voor van het stift St. Odiliënberg, in het jaar 943 (1). Door Roer wordt hier het tegenwoordig gehucht Roer of Roerdorp verstaan.

De bezittingen van vermeld sticht zullen zich wel tot aan de monding der Roer in de Maas hebben uitgestrekt. Rechts van die monding moet een eiland gelegen hebben, vermits de oudste plaatsnaam van Roermond luidt: *Insula Dei supra Mosam* (2). Vermoedelijk heeft men de woorden *supra Mosam* er bij gevoegd, om dit Gods eiland te onderscheiden van de stad Zutphen, die oudtijds ook *Insula Dei* genoemd werd.

Door aanslibbing is dit eiland later met den rechteroever der Maas verbonden en het vormt vermoedelijk thans de weiden (waarden) die nu ten noord-oosten der tegenwoordige parochiekerk zich uitstrekken.

De bewoners, die zich op het hooger gedeelte, ten zuiden van den voormaligen oever gevestigd hadden, gaven aan hunne woonplaats den naam Roermond, ter onderscheiding van het gehucht Roer, dat verder van de monding der Roer aflag. Nochtans vindt men den naam Insula Dei supra Mosam, naast dien van Roermond, nog in 1312 en 1316 (3), toen Roermond reeds bijna eene eeuw ommuurd en met stadsrechten begiftigd was.

Het komt ons voor dat Roermond oorspronkelijk tot het stift

(1) Zie *St. Odiliënberg*, p. 386.

(2) v. Spaen: *Hist.*, t. I, p. 434.

(3) Nijhoff: *Gedenkwaardigheden* enz., t. I, p. 139 en 164, noot 2.

van St. Odiliënberg behoorde, en dat naderhand de prins-bisschop van Utrecht, de voogdij der villa aan een edelman der plaats, of uit die buurt, als een afzonderlijk leen verpand of verkocht heeft.

In 1203, toen Roermond nog een dorp was, wordt reeds van een voogd van Roermond melding gemaakt (1). Deze villa (dorp) zal wel aan Gelder zijn gekomen op dezelfde wijze als alle de plaatsen van het stift (2).

Roermond moest spoedig in bloei stijgen door handel en scheepvaart, wegens zijne gunstige ligging op de Maas.

Wanneer een tijdgenoot gewag maakt van de verwoesting en afbranding van Roermond door den Roomsch Koning Otto IV, in 1213, omdat Gerard III, graaf van Gelder, de partij van diens tegenstander gekozen had, noemt hij Roermond het voornaamste dorp, dat de graaf bezat, *villam ejus optimam* (3).

Roermond zou echter niet slechts uit de assche verrijzen, maar het ging weldra zulk eene vlucht nemen, dat het de voornaamste plaats in het Opper-Gelderland zou innemen. Deze stoot werd gegeven door de oprichting der Munsterabdij.

Op verlangen zijner moeder Richardis, die kloosterzuster wenschte te worden, stichtte in 1218 Gerard III van Gelder, in overeenstemming met zijne gemalin Margaretha en met zijn zoon Otto, een Cisterciënserklooster te Roermond.

Den 1 October 1230 werd het ingewijd door den Heiligen Engelbert I, aartsbisschop van Keulen. In datzelfde jaar werd Richardis er de eerste abdis van (4).

In 1222 had Gerard III den prins-bisschop van Utrecht afgetroggeld alle jurisdictie, die deze had in het stift St. Odiliënberg, behalve de schepenbank van den proost en de leenmannen (5).

Behalve den graaf van Gelder, waren er nog andere edelen, die over gedeelten van het stift voogdijrechten hadden verkregen door den prins-bisschop, zooals te St. Odiliënberg en Posterholt,

(1) M. J. Wolters: Avouerie de Ruremonde, p. 9, v.

(2) Zie *St. Odiliënberg*, *Montfort*.

(3) Sloet, I, p. 446.

(4) J. B. Sivré, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XIII, p. 169, v., en Sloet, *Oorkondenb.*, n° 463bis, laatste regel der noot.

(5) *St. Odiliënberg*, p. 387.

te Echt en te Roermond. Deze rechten had de bisschop niet kunnen afstaan; deze waren reeds te voren aan die edelen toegekend.

Otto II, de zoon en opvolger van Gerard III, vond er middelen op, om de annexatie van het stift grootendeels te voltooien. Hij regeerde van 1229 tot 1271. Hij en zijn broeder, Hendrik van Gelder, de bekende elect-bisschop van Luik (1), organiseerden Opper-Gelderland op de puinhoopen van het stift St. Odiliënberg.

Zijne voorzaten hadden hunne plichten als voogden misbruikt om, zoowel ten noorden als ten zuiden van hun graafschap, de bezittingen van den prins-bisschop van Utrecht weg te kapen.

Tot steunpunten van zijn gezag, in zijn geannexeerd gebied, maakte hij nu de voornaamste dorpen, door ze tot den rang van stad te verheffen. Behalve dat het den hoogmoed der nieuwbakken burgers streelde, bracht het stadsrecht hun zooveel stoffelijke voordeelen aan, dat zij den vorigen toestand niet meer terugverlangden. Zoodoende won de graaf evenveel aanhangers als er boeren waren die zich eensklaps tot burgers gepromoveerd zagen. Maar er was meer.

De verheffing tot stad ging steeds gepaard met eene reorganisatie van de schepenbank en van den magistraat. Die reorganistie was natuurlijk het werk van den graaf; zij bood hem de gelegenheid om de rechtsmacht van den nog aanwezigen voogd te fnuiken, gelijk te Roermond en te Echt.

Zoo krijgen, in het zuiden, beurtelings Roermond, Montfort, Echt, Nieuwstad den rang van stad.

Tot deze toekenning van stadsrechten was evenwel de graaf niet bevoegd.

Reinald I, graaf van Gelder, werd er dan ook over gekapitteld op den Rijksdag van Worms, in September 1310, en verkreeg nu op den 5e van die maand, de Roomsch-koninklijke machtiging om alle die verheffingen tot stad rechtsgeldig te maken. Van Nieuwstad is het bekend, dat graaf Reinald I dit deed in 1312, den 11 November, en omtrent Montfort, dat hij er toe overging den 4 December daaraanvolgend (2).

---

(1) Zie *Montfort*

(2) Nijhoff: *Gedenkw.* Dl. I, p. 139. Wat betreft de verleening zoowel in het noorden als in het zuiden van het graafschap, vergel. men Sloet, II, p. 573, noot.

Ten deze verkeeren wij omtrent Echt en Roermond in onzekerheid, maar wij vermoeden dat hier hetzelfde heeft plaats gehad.

Otto II omringde Roermond met wallen (1) en schonk er in 1231 stadsrechten aan (2).

Welk verandering onderging, door deze verheffing tot stad, de schepenbank?

Uit een charter van 31 Augustus 1244 (3) blijkt, dat de voogd niets meer in de schepenbank van den graaf te zeggen had.

Er bevonden zich toen te Roermond twee *curtes*, een ten zuiden der stad, de curtis Zwartbroek, en een ander ten noorden, de curtis In-Op.

In de oude immuniteiten bestond de curtis uit de oorspronkelijke domaniale goederen der villa en werd gewoonlijk tot een laathof verlaagd, wanneer de heerlijke rechten der villa (dorp) reeds voor de stichting met immuniteit verloren waren (4).

De curtis te Zwartbroek echter was meer dan een laathof gebleven. Niet slechts de grondheerlijke rechten der curtis, maar ook de lage justitie over de *litones* (laten) behoorde, aan den voogd. Ook bezat de curtis hare eigen rechtscostumen, die, evenals die van de schepenbank, *sancti* genoemd worden. Bij beide instellingen deed men ook den eed, *tactis sacrosanctis* (5).

De voogd pretendeerde dat hij ook de crimineele justitie had over de *litones* (laten). De schepenbank betwistte hem dit recht. Op bevel van graaf Otto II werd toen hieromtrent, op den 31 Augustus 1244, eene verklaring opgemaakt, overeenkomstig de getuigenissen, door de schepenen en door oude ingezetenen onder eede afgelegd. Zij kwam hierop neer, dat volgens de overlevering de crimineele justitie over de laten aan het gezag van den graaf toebehoorde. *Nostro dominio*, aan *ons* gezag staat er; de schepenbank wordt in het stuk niet genoemd. Deze werd immers op het gebied der immuniteiten voorgezeten, in crimineele gevallen, door den voogd. De reorganisatie der justitie, bij de verheffing van

(1) PONTANUS: *Hist. Gelr.*, lib. I, p. 32.
(2) J. B. SIVRÉ: *Prov. Almanak van Limb.*, 1877, p. 146.
(3) SLOET, II, p. 654, v. v.
(4) Men vergel. *Elsloo* (Hengelo), *Herten*, *Wessem*.
(5) Men vergel. *Maastricht* (stift van St. Servaas), *Grathem*, *Horst*, *Swalmen* (Asselt).

Roermond tot stad, had den voogd voor goed van de gereorganiseerde schepenbank verwijderd. Daaruit besloot men, dat hij ook de crimineele justitie verloren had over de bewoners der oorspronkelijke domaniale goederen, ofschoon hij er eene echte schepenbank bezat, n l. met rechtspraak, niet slechts in reëele, maar ook in personeele (correctioneele) zaken, zooals uit het stuk blijkt.

Langzamerhand daalden deze *curtes* af tot een gewoon laathof, met laatschepenen en met den voogd aan het hoofd als laatmeier. De weidsche titel van erfvoogd, zelfs van burggraaf, dien de latere voogden voerden, veranderde niet de natuur der zaak (1).

Over het rechtswezen in stichtingen met immuniteit hebben wij hiervoren in den breede uitgewijd (2).

De schepenbank sedert de verheffing van Roermond tot stad.

De schepenbank bestond in 1234, 1240 en 1260 uit een schout, die door den souverein benoemd werd, en zeven schepenen. Wie deze laatsten, evenals den griffier, benoemde is ons niet bekend.

Het aantal der schepenen onderging herhaaldelijk verandering. In 1278 worden er negen, in 137 en 1351, dertien aangetroffen (3).

Bij de inname van Roermond (4) door de Spanjaarden, werd het aantal der schepenen door den Kardinaal-Infant op elf gebracht. Het recht van onafzetbaarheid der schepenen dat Roermond sedert 1371 genoot, werd bij die gelegenheid door hem geschonden. In 1653 werd de schepenbank wederom in dit recht

---

(1) Theodoricus, voogd van Roermond, zegelt in 1282: een schild beladen met eene gothieke lelie. Omschrift: S. THEODORICI . . . . UNDE. Zie JOS. HABETS: *De archieven van het kapittel van Thorn*, dl. I, p. 56 en de afb. van dit zegel, pl. I, n° 62. Door de Souvereinen werden den 28 Maart 1372 de privilegiën der stad bevestigd. Ook verklaren zij de dingbanken van Zwartbroek en Hombergen (later Hatenboer genaamd bij de stad te zullen voegen. Laatstgenoemde plaats bleef echter tot in 1422 eene afzonderlijke dingbank. Bij diploom van 4 April 1424 voegt hertog Arnold ze bij de stad. Zie SIVRÉ. in den *Alm. v. Roermond*, 1873, p. 109, noot.

(2) Zie *Meerssen*.

(3) A. J. FLAMENT, in de *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven*, t. XVI (1894) p. 343.

(4) Van 1632 tot 1637 was Roermond in de handen der Nederl. Republiek.

hersteld. De vacaturen welke bij het overlijden van schepenen kwamen te ontstaan, zouden door den Souverein aangevuld worden. In 1685 werd het getal schepenen op negen teruggebracht (1).

Hierboven zagen wij dat in de middeleeuwen Roermond zijne eigen rechtscostumen bezat. De tekst ervan is ons niet bekend.

Sedert 1619 waren de Geldersche Landrechten in het Overkwartier verplichtend.

De Magistraat te Roermond.

De oudste bescheiden omtrent de samenstelling van den Magistraat ontbreken.

Eerst in 1329 wordt er melding van gemaakt. Toen bestond hij uit „burgemeister, die schepenen ende rait" (of raadsleden) (2). Vollediger blijkt de inrichting van den Magistraat uit een stuk van het jaar 1351. Hij was in dien tijd zamengesteld uit den schout, dertien schepenen, zes raden, en twee burgemeesters. Beide burgemeesters moesten op den festdag van St. Petrus stoel (22 Februari) rekening en verantwoording afleggen. Nadat zij dit gedaan hadden, had eene nieuwe verkiezing van twee burgemeesters plaats. De eerste burgemeester moest door de raden uit de schepenen (raadsburgemeester), de tweede door de schepenen uit de burgers (peiburgemeester) gekozen worden.

In 1371 schonk hertog Reinald III aan Roermond het belangrijk privilegie van onafzetbaarheid (3).

Eerst in 1449 sluiten de Magistraat en de gilden of ambachten te Roermond een verdrag waarbij ook deze laatsten in het vervolg zullen deelnemen aan het stadsbestuur.

Volgens dit verdrag zouden de werkmeesters en de gezworenen (het bestuur der gilden) een collegie van zes mannen benoemen. Vier van deze zes mannen zouden uit de gilden en de overige twee mannen uit de werkmeesters en gezworenen der gilden

(1) Onder de rubriek *Het Souvereine Hof* worden de verdere lotgevallen der schepenbank medegedeeld.

(2) J. B. SIVRÉ: *Geschiedkundig onderzoek naar den regeeringsvorm der stad Roermond;* in den *Prov. Alm.* 1877, p. 150.

(3) *Ibid.*, p. 151.

gekozen worden. Van deze zes zoude elk jaar de helft aftreden op den 22en Februari, wanneer eene nieuwe keuze zou geschieden (1).

Slechts zelden schijnen zij geraadpleegd te zijn geworden.

In 1580 komt eene nieuwe overeenkomst tusschen den Magistraat en de gilden tot stand. Deze laatsten zullen in het vervolg tienmannen benoemen, die den Magistraat behulpzaam zullen zijn. Deze tienmannen werden telken jare uit eene voordracht der gilden om de helft door den Magistraat vernieuwd. In 1737 verkregen zij eene levenslange benoeming (2).

Toen de stad in 1637 door den prins-kardinaal Ferdinand op de Staten der Nederl. Republiek, welke sedert 1632 in het bezit ervan was, heroverd werd, schond deze het oude privilegie van onafzetbaarheid. Hij benoemde eigenmachtig een nieuwen Magistraat, bestaande uit elf schepenen en zes raden, waaronder een raads- en een peiburgemeester (3).

Eerst in 1653 (14 Aug.) kreeg Roermond haar privilegie terug. De benoeming bij het openvallen eener schepenplaats moest echter door den koning geschieden.

Den 27 Aug. van datzelfde jaar verkreeg de Magistraat het recht om telkens wanneer een nieuwe burgemeester moest benoemd worden, daartoe een drietal uit zijn midden voor te stellen. Verwikkelingen met den momboir van het Hof over de benoeming der raden werden door den koning, den 28 Jan. 1658, ten gunste van den Magistraat beslist. Het getal dezer raden werd in 1679, op bevel des konings van zes op drie gebracht.

In 1685 onderging de Magistraat nogmaals eene verandering doordat het aantal der schepenen, van elf, hetgeen het sedert 1637 was, tot op negen verminderd werd.

Over de gewijzigde samenstelling van den Magistraat met het Souvereine Hof door Keizer Karel, bij besluit van 2 Oct. 1737 ingevoerd, zullen wij hierna, bij de korte behandeling van dit laatste, eenigzins uitvoerig spreken.

---

(1) J. B. Sivré: *Ibid.* p. 152. Tevens werd bepaald dat het stadszegel in een met drie sloten voorzien kastje moest bewaard worden, waarvan één sleutel onder den Magistraat, de tweede onder de werkmeesters en de derde onder de zesmannen zoude berusten.

(2) J. B. Sivré: *ibid.*, p. 162.

(3) *Ibid.*, p. 154.

Bij de scheiding dezer lichamen, bij besluit van 12 Juni 1756, door Maria-Theresia, werd bepaald dat het hof en de Magistraat wederom zouden worden ingericht zooals zij vóór 1737 bestonden. Daarbij werd bepaald dat de Magistraat zoude worden samengesteld uit een schout, zeven schepenen, twee raadsverwanten en een ontvanger, terwijl de landvoogd jaarlijks uit de schepenen een burgemeester zoude aanwijzen. De schout, schepenen en raadsverwanten werden levenslang aangesteld, terwijl de ontvanger om de drie jaren aftrad.

Gedurende het korte tijdsverloop van 1787, toen wederom eene verandering kwam en de rechtbanken van eersten aanleg door keizer Jozef II werden opgericht, tot aan de Fransche Revolutie, hadden nog herhaaldelijk veranderingen in den magistraat plaats.

In 1790 was nogmaals, doch slechts voor korten tijd, een Magistraat, in twee kamers vereenigd, en samengesteld als in 1737 uit het Souvereine Hof en den Magistraat, ingevoerd.

De afscheuring van Oostenrijk, in 1790, was slechts van korten duur. Onder het gezag van Oostenrijk teruggebracht, verkreeg Roermond eene nieuwe inrichting van den Magistraat. Den 1 Februari 1791 werd deze samengesteld uit een scholtis, een burgemeester, drie schepenen, twee raadsverwanten en een peiburgemeester.

De Fransche Revolutie maakte voor goed een einde aan het oude privilegie van 1371.

Het Souvereine Hof.

Den 5den Februari 1580 werd, bij Koninklijke ordonnantie, de Raad van Gelderland en Zutphen naar Roermond overgebracht, in het belang van het Overkwartier, dat den Koning was getrouw gebleven (1).

Aanvankelijk *kon* men aan het Hof appelleeren, maar het hooger beroep der ondergeschikte schepenbanken kon ook geschieden bij de hoofdgerechten (schepenbanken van Roermond, Venlo en Gelder;) doch sedert 1613 moest het appèl uitsluitend en rechtstreeks bij het Hof gedaan worden (2).

---

(1) A. J. Flament, in de *Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven*, dl. XVII (1894), p. 318.

(2) Men vergel. *ibid.*, p. 321.

Het Hof was samengesteld uit den gouverneur of stadhouder, den kanselier, twee costumiere raden, genomen uit den ridderstand, en uit zes gegradueerde raden, een momboir die den post van fiscaal en procureur-generaal bekleedde en een griffier. In 1720 werden de zes gegradueerde leden tot drie verminderd (1).

Bij besluit van keizer Karel VI, d. d. 2 October 1737, werd, zooals wij hiervoor opgemerkt hebben, de tot dusverre bestaan hebbende regeeringsvorm der stad afgeschaft en een nieuw plan vastgesteld, waarnaar in het vervolg de samenstelling en bevoegdheid van den Magistraat geregeld werd (2).

Volgens het nieuwe plan werd het Hof met den Magistraat der stad tot één lichaam samengesmolten, dat den titel verkreeg van Raad van de provincie en van het Hertogdom Gelder. Deze raad werd samengesteld uit den kanselier, twee costumiere en zeven gegradueerde raden, van welke laatste er één zoude worden aangewezen om het ambt van fiscaal of momboir te vervullen; de kanselier, de oudste der twee costumiere raden en de twee oudste gegradueerde raden vormden met den momboir de eerste kamer en nam kennis van de zaken, die vroeger bij het Hof gebragt werden.

Drie van de zes gegradueerde raden, de momboir daaronder niet begrepen, moesten jaarlijks door den raad, in eene zitting van beide kamers, benoemd en tot de keuze van een burgemeester aan den keizer voorgesteld worden; deze burgemeester met den jongsten costumieren raad en de drie jongste gegradueerde raden namen zitting in de tweede kamer, tot afdoening der zaken, waarvan de kennis vroeger aan den Magistraat was opgedragen. De schepenen en raden, die bij deze nieuwe regeling buiten betrekking geraakten, bleven gedurende hun leven of tot dat zij eene andere bediening erlangden, in het volle genot hunner vroegere inkomsten (3).

Bij decreet van 14 Nov. 1750 bepaalde Maria Theresia dat voortaan de tweede kamer door de benoeming van twee raads-

---

(1) A. J. FLAMENT: *ibid.*

(2) J. B. SIVRÉ. *op. cit.*, p. 157.

(3) *Ibid.*, p. 158.

verwanten zoude versterkt worden, die men uit de renteniers, gegoede burgers en kooplieden zoude kiezen. Deze raadsverwanten zouden in alle zaken der stad werkzaam zijn met de andere leden der tweede kamer, maar konden geen deel nemen aan de rechtszaken, die te voren aan de schepenen waren voorbehouden; zij zouden te gelijk met den burgemeester op de voordragt van zes of twaalf candidaten uit de vermelde standen door den landvoogd benoemd worden (1).

In 1756 vaardigde de Keizer een decreet uit, waarbij het Hof en de Magistraat wederom van elkander zouden gescheiden en opnieuw ingerigt worden, zooals zij vóór het jaar 1737 bestonden (2).

Den 19 Mei 1790 werden andermaal, doch slechts voor zeer korten tijd, de Magistraat met het Hof van Gelder in twee kamers vereenigd, op dezelfde wijze als zulks in 1737 had plaats gehad (3).

Alvorens tot de beschrijving der zegels en van het wapen van Roermond over te gaan, dienen wij nog met een enkel woord gewag te maken van het feit dat Roermond in 1563 de zetel werd van het nieuw opgerichte bisdom van dien naam. Het bleef dit tot aan het Concordaat in het jaar 1801. In 1841 werd de bisschoppelijke zetel er weêr hersteld.

De parochiekerk is toegewijd aan den H. Christoffel.

De voogd had er het vergevingsrecht van, doch stond dit af, in 1268, aan het Munsterstift.

Volgens een afdruk op het Rijksarchief in Limburg bezat de parochiekerk voorheen eenen stempel, versierd met de beeltenis van den kerkpatroon, staande van voren, met een gloriekring om het hoofd, dragende op den rechterschouder het Kind Jesus, dat in de rechterhand een wereldbol heeft, en houdende in de linkerhand een boomstam, zonder bladeren, waarop hij steunt; de heilige komt ten halve lijve achter een gevierendeeld schild te voorschijn, beladen: 1 en 4, naar het schijnt, met een molenijzer, 2 en 3 met eene heraldische lelie. Omschrift: INSIGNIS ECCLESIAE PAROCHIALIS RVREMVNDENSIS. Midd. 3.5 c.M.

---

(1) J. B. SIVRÉ: *Op. cit.*, p. 159.

(2) Zie hiervoor waar wij over den Magistraat handelden.

(3) *Ibid.*, p. 162.

De zegels.

Van de stad Roermond zijn de volgende zegels bekend:

1278. Een driehoekig wapenschild, bezaaid met blokken, waaroverheen een klimmende, éénstaartige leeuw. Omschrift: SIGILLVM BVRGENSIVM DE RVREMVNDE. Midd. 7 c.M. (1). Dit zegel is het oudste der stad. Het vertoont het wapen van Reinoud II, van Gelder, vóór dat hij tot de hertogelijke waardigheid verheven werd.

1385. Een doorsneden schild, I boven, een leeuw met gespleten staart; II onder, eene lelie; het driehoekige schild omgeven door zes mispelbloemen. Omschrift: SIGILLVM MAIVS BURGENSIUM DE RVREMVNDE. Midd. 7,7 c M. (2). Het contrazegel vertoont dezelfde voorstelling, doch is veel kleiner. De leeuw is er éénstaartig en in zittende houding op afgebeeld (3).

1419. Een doorsneden schild, boven een uitkomende dubbelstaartige leeuw, beneden eene lelie. Omschrift: S. SECRETVM BURGENSIV'. DE RVREMV'DE. Midd. 4,4 c.M. (4).

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. III, p. 451. VAN DEN BERGH: *Beschrijving der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 85. SIVRÉ: *Inv. van Roermond*, akte van 8 Sept. 1278. Een afdruk in gips berust op het Rijksarch. in Limb.

Een enkel woord hier over het wapen van Gelder. Oorspronkelijk voerden de graven van Gelder: in goud drie mispelbloemen van keel. Otto II (1229—1371) verwisselde dit wapen tegen den leeuw en voerde: in azuur een enkelstaartigen leeuw van goud. Zijn opvolger, Reinoud I (1271—1318), voegde er gouden blokken bij. Nadat diens opvolger, Reinoud II (1318—1343), in 1339 tot de hertogelijke waardigheid verheven was, verdwenen de blokken uit het wapen en voerde hij en diens afstammeling: in azuur een dubbelstaartigen leeuw van goud, gekroond van hetzelfde en getongd van keel. Zie verder over het gecombineerde wapen van Gelder en Gulick bij *Arcen*. Men vergel FRIEDERICH NETTESHEIM: *Geschichte der Stadt und des Amtes Geldern*, t. I, p. (VIII) zum Titelbilde. Van SPAEN: *Inleiding* enz, t. II, p. 71, v. v.

Volgens VAN SPAEN, *op. cit.*, p. 84, hebben de vorsten uit de huizen van Gulik, Egmond, Bourgondiën en Oostenrijk den Gelderschen leeuw, zonder de blokken, met den Gulikschen leeuw verbonden en beiden in een gedeeld schild geplaatst, gelijk nog tegenwoordig alle huizen, die eenige oude rechten op Gelderland vermeenen te hebben, doen, en hetwelk de Staten als wapen der provincie behouden hebben. Het helmteeken van het Geldersche wapen was een witte pauwenstaart, waarop in het midden het blazoen van Gelder herhaald werd. FR. NETTESHEIM, *ibid.*

(2) *Publ.* etc., t. III, p. 451. V. DEN BERGH, *op. cit.*, p. 85. Een afdruk in gips berust op het Rijksarch. in Limb.

(3) *Publ.* etc. t. III, p. 451.

(4) V. D. BERGH, *op. cit.*, p. 86.

1564. Een doorsneden schild in een trifolium, boven een klimmende éénstaartige leeuw, beneden eene lelie. Omschrift: SIGILL... RVREMVNDENSIS. Midd. 2,9 c.M. (1).

1593. Een doorsneden schild in een trifolium, boven een klimmende éénstaartige leeuw, beneden eene lelie. Omschrift: SIGILLVM CIVITATIS RVREMVD..SIS Midd. 2,9 c.M. (2).

1654. Als het vorige, zonder omschrift. Midd. 2 c.M. (3).

1665. Een doorsneden schild, I boven een klimmende, getongde en geklauwde éénstaartige leeuw, II beneden een lelie met het omschrift: SIGILLVM CIVITATIS RVRAEMVNDENSIS AD CAVS. Midd. 4 c.M. (4). Dit zegel was nog in 1764 in gebruik.

18e eeuw. Een doorsneden schild, boven een leeuw, beneden eene lelie. Omschrift: SIGILLUM CIVITATIS RURAEMUNDENSIS. Midd. 2,8 c.M. (5).

De gemeente Roermond voert als wapen: *doorsneden*, I. *boven, in azuur een naar rechts gaanden enkelstaartigen, geklauwden en van keel getongden leeuw van goud;* II. *in zilver eene lelie van keel* (6); *het schild gedekt door een helm met helmkleeden van zilver en azuur, op den wrong is als helmteeken het doorsneden schild met den leeuw en de lelie, in het klein, herhaald, rustende tegen een uitgespreiden pauwenstaart.*

---

(1) *De Maasgouw*, jaarg. 1880. p. 381.

(2) *De Maasgouw*, jaarg. 1880, p. 381.

(3) *Ibid.*

(4) *Ibid.* Dit zegel vonden wij reeds hangen aan eene akte uit het jaar 1665, berustende in het arch. v. Venlo te Maastricht.

(5) V. D. BERGH, *op. cit.*, p. 86.

(6) Theodoricus, voogd van Roermond, voerde in 1283, zie hierboven, p. 416, noot 1, eene lelie in zijn wapenschild. Ook het oude bekende geslacht van Wachtendonc voert in goud eene lelie van keel. Volgens sommigen zou de familie van Wachtendonck in het bezit der voogdij te Roermond geweest zijn en genoemde Theodoricus een lid dezer familie. Roermond zou de lelie, welke zij in haar blazoen voert, aan dit geslacht ontleend hebben.

ROGGEL.

(Arrond. Roermond — Kant. Weert.)

Roggel maakte deel uit van de schepenbank van Heythuizen (1) in het land van Horn.

Toen Roggel in 1679 tot heerlijkheid verheven en later als zoodanig verkocht werd, verkreeg het zijne afzonderlijke schepenbank.

Pandheer werd en 1679 de proost van het klooster van Keyserbosch (2).

In eene akte van 26 Juli 1717 vonden wij zekeren Bartholomeus Bartholeyns, als pandheer van Roggel vermeld (3).

Kerkelijk vormde Roggel eene afzonderlijke parochie (4).

Kerkpatroon is de H. Petrus.

De schepenbank verkreeg in 1685 een zegelstempel.

Deze stelde voor, volgens een afdruk in gips, op het Rijksarchief in Limburg aanwezig, het beeld van den H. Petrus, staande ten vollen lijve, van voren, op een terras, houdende in de opgeheven rechterhand een sleutel, met den baard naar binnen gekeerd en dragende, naar het schijnt, in de linkerhand vóór de borst, een boek. Omschrift: SIGILLVM ROGGELENSE. 1685. Midd. 4,5 c.M.

Bij Koninklijk Besluit van 15 Juli 1819, werd dit zegel, volgenderwijze omschreven, aan de gemeente als wapen verleend:

---

(1) Zie *Heijthuizen*.

(2) Zie *Neer* en *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. II, p. 266.

(3) Reg. van *Neer*, op het Rijksarchief in Limb.

(4) In 1324 verpandde Gerard van Horn zijnde tiende te Roggel, die hij van Rutger van Wickerade geerfd had, aan Godfried van Heinsberg. Zie LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. III, p. 172.

Een blauw veld beladen met het beeld van St. Pieter *van goud.*

Volgens de afbeelding van het wapen der gemeente Roggel, in het werk van baron d'Ablaing van Giessenburg, staat de Heilige Petrus op een terras van goud, houdende beide armen naar beneden uitgestrekt; in de rechter heeft hij den sleutel, waarvan de baard buitenwaarts gewend is en in de linker een opengeslagen boek van goud.

Eene overeenstemming tusschen de afbeelding en de beschrijving van dit wapen ware zeer gewenscht, daar men nu niet weet waaraan men zich te houden heeft.

Ook diende o. i. in herinnering gebracht te worden, door den Heiligen Petrus als schildhouder van blazoen van Horn te plaatsen, dat Roggel steeds deel uitgemaakt heeft van het land van dien naam.

ROOSTEREN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Roosteren vonden wij voor het eerst vermeld in 1281, en wel als parochie. Pastoor aldaar was toen Ericus, deken van het kapittel van Susteren (1).

In 1243 kocht Otto, graaf van Gelder, eene *curtis* te Rufsosteren van Adolf, graaf van der Mark (2).

Dit doet ons vermoeden, dat Roosteren toen reeds aan Gelder behoorde.

Roosteren heeft nooit eene afzonderlijke schepenbank gehad en dus geen eigen zegel gebruikt, doch ressorteerde onder de schepenbank van Echt in het ambt Montfort, waarvan het de lotgevallen tot aan de Fransche Revolutie gedeeld heeft.

De kerkpatroon is de H. Jacobus de Meerdere, apostel.

Het zegel der parochiekerk te Roosteren vertoont zijne beeltenis. Hij staat op een steen ten vollen lijve van voren, gekleed in pelgrimsgewaad, houdende in de rechterhand een pelgrimstaf. Eenige letters of cijfers, welk op den steen staan, zijn niet te onderscheiden. Omschrift in drukletters: SIGIL: ECCL: PAROCH: S[ti] JACOB: APOST: IN ROOSTEREN. Midd. 3.5 c.M. (3)

Te Roosteren was de zetel van een laathof gevestigd.

Een origineele zegelstempel, in koper, van dit hof op het Rijksarchief aanwezig, stelt voor: een renaissance schild, beladen met een rechterschuinbalk, waarop drie visschen, paalsgewijze geplaatst;

---

(1) LACOMBLET, t. II, p. 3.
(2) SLOET, t. II, p. 641, v.
(3) Afdruk in lak op het Rijksarch., in de verz. zegelafdr.

het schild gedekt door een gepluimden helm, waaruit, als helmteeken, een met uitgespreide vleugels en naar rechts ziende adelaar, wassend, te voorschijn komt. Omschrift in drukletters: SIGILLUM: CURIAE: CENS. IN. St. JOOST: ET. ROOSTR. Midd. 3 c.M.

Uit dit omschrift kan men besluiten, dat, en te St. Joost, (onder Echt,) en te Roosteren eertijds twee afzonderlijke laathoven waren, die later onder één bestuurszetel te Roosteren werden vereenigd, of wel, dat de laatbank van Roosteren aanzienlijke bezittingen onder St. Joost had (1).

Visschersweert, thans een gehucht van Roosteren, moest vroeger te Loon verheven worden, hoewel het ook een groot leen van het huis van Valkenburg was.

De heerlijkheid met middelbare en lage jurisdictie, en, in lateren tijd, de hooge justitie werden afzonderlijk voor het leenhof van Valkenburg verheven, totdat beide leenen in 1772 vereenigd en verkocht werden aan Adriaan Mathias EYCKHOLT van Maeseyck. De laatste heer der heerlijkheid, in 1792, was Jan Hendrik Eyckholt (2).

Als heeren der heerlijkheid met de middele en lage justitie komen, sedert 1381, achtereenvolgens voor leden der geslachten van HOENSBROECK, wapen: zie *Hoensbroeck;* van DIETEREN; Johan, heer van Visschersweert, zegelt in 1408: een schild beladen met een naar rechts gewenden leeuw; omschrift: S. JOHANNIS DE DITEREN (3); SAVELANT, wapen: in goud een St. Andrieskruis van keel; NOELMANS, HOEN van der VUERDT en GRUYSEN (4); deze twee laatste als gezamentlijke bezitters van een gedeelte der heerlijkheid; van AMSTENRADE, wapen: zie *Amstenrade;* en CURTIUS of de Corte, wapen: gedeeld, I rechts, in goud een springend hert van keel; II links, doorsneden: *a.* boven in goud een

(1) Over den laathof ter Borgh, te Tulde, onder Roosteren, vergel. men H. de l'ESCAILLE, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXI, p. 383, v. v.

(2) Jos. HABETS: in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 262—266. Zie ook Généalogie de BORMAN, p. 12, in den *Annuaire de la Nobl. de Belgique*, année 1872.

(3) Jos. HABETS: *Inv. van het kap. van Thorn*, dl. I, p. 304.

(4) DE THEUX, in zijn werk over het kapittel van St. Lambert, pl. 22, geeft de afbeelding van het wapen eener familie GRUYSEN: in goud, een keper van keel vergezeld van drie klaverbladen van sinopel, 2 en 1. FLAMENT, in zijne geschiedenis van het gesticht de XII Apostelen te Maastricht, [p. 52], geeft het wapen eener familie Gruysen: drie naar rechts gewende boven elkander geplaatste zwemmende visschen.

tegengekantelde balk van sabel, vergezeld van drie beien van keel (1) (*Knesselaer*), *b.* onder, in zilver drie dwarsbalken van sabel, de middelste beladen met een wassende maan van goud.

Onder het bestuur van de familie Curtius verkreeg de heerlijkheid ook de hooge justitie.

Zij werd, zooals wij hierboven opmerkten, tot in 1772 afzonderlijk verheven. Heeren waren leden der geslachten: HERMEY de la RODIÈRE; de LIVERLO, wapen: gevierendeeld, 1 en 4 in goud een band van azuur, 2 en 3 effen azuur; en GOUVERNEUR.

In 1839 werd Visscherswecrt, bij het traktaat van grensscheiding, bij Roosteren gevoegd.

Den 21 April 1819 werd bij Koninklijk Besluit aan de gemeente Roosteren volgend wapen wapen toegekend:

Een veld van azuur, beladen met het beeld van den HEILIGEN JACOBUS *van goud.*

Volgens de afbeelding van dit wapen, voorkomende in het bekende werk van Baron d'Ablaing van Giessenburg, waarnaar onze teekening genomen is, heeft de Heilige, staande op een terras, in de linkerhand een pelgrimstaf, met van boven een kalebas er aan, en in zijne rechterhand, die op een zwaard rust, een opgeheven palmtak.

Dit alles diende zeker wel in de beschrijving opgenomen te zijn, te meer, daar deze Heilige bij het zwaard, waarmede hij gewonelijk voorgesteld wordt, hier nog een palmtak in de hand houdt, hetgeen iets zeer ongewoons is

Met de heerlijkheid Visscherweert is bij de samenstelling van het wapen geen rekening gehouden, evenmin als met de ondergeschiktheid van Roosteren aan Echt.

---

(1) RIETSTAP: *Arm. génér.*, t. I, p. 497. Volgens afb. van dit wapen bij DE THEUX: *Le Chapitre de Saint Lambert*, t. IV, zijn de beien van sabel.

SCHAESBERG.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

In vroeger eeuwen droeg Schaesberg den naam van „Scheyt" (1). Het maakte deel uit van de heerlijkheid Heerlen.

Schaesberg was later een allodiaal goed van den hertog van Brabant. De familie van SCHAESBERG bezat het reeds geruimen tijd vóór 1618 in pand. Den 20 April 1618 werd het haar als afzonderlijke heerlijkheid door de aartshertogen verkocht.

De heerlijkheid was een groot leen van Brabant, doch werd ook van tijd tot tijd voor het leenhof van Valkenburg verheven (2).

Eerste heer van Schaesberg was Frederik van SCHAESBERG, die gehuwd was met Maria van Binsfeld (3) en den 16 Juli van genoemd jaar met de heerlijkheid door het leenhof van Valkenburg beleend werd.

De vrijheeren van Schaesberg bleven tot aan de Fransche Revolutie in het bezit der heerlijkheid; het aloude kasteel is thans nog het eigendom dezer familie.

Door de Keizers van Duitschland werden de vrijheeren van Schaesberg achtereenvolgens tot den rang van graven en rijksgraven verheven.

Het wapen van Schaesberg is gevierendeeld: 1 en 4 in zilver drie koeken van keel met in het schildhoofd een barensteel van azuur, 2 en 3 in goud een hertengewei van keel (4).

---

(1) SLANGHEN: *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 67, noot 2.

(2) Jos. HABETS, in *Publ.*, t. XXI, p. 337.

(3) KNESCHKE: *Deutsche Grafen-Haueser der Gegenwart*, t. II, p. 361.

(4) Willem van Schaesberg, ridder, zegelt in 1377: een schild, beladen met drie koeken, 2 en 1, en in het schildhoofd een barensteel. Zie Mr G D. FRANQUINET: *Berd. Inv. der oork. en besch. van het klooster van St. Gerlach*, p. 71. Johan van chaesberg zegelt in 1385 met ditzelfde wapen. *Ibid.*, p. 84.

In 1661, bij het Partage-traktaat, bleef Schaesberg aan den Koning van Spanje. Bij het verdrag van Fontainebleau, in 1785, kwam het aan de Staten der Vereenigde Provinciën.

Kerkelijk maakte Schaesberg eveneens deel uit van Heerlen.

In 1649 werd het van de parochie Heerlen afgescheiden. Reeds toen begon men met het bouwen eener parochiekerk, die echter niet voltooid werd. Eerst in 1686, daartoe in staat gesteld door den toenmaligen bezitter der heerlijkheid, bouwde men eene kerk, die in 1699 voltrokken was. Boven den ingang leest men, onder het blazoen van Schaesberg, het volgend opschrift: JOANNES FREDERICUS LIBER BARO DE SCHAESBERG, DOMINUS IN SCHAESBERG, ANNO 1699. Door de vrijgevigheid van zijn opvolger werd de pastorie gebouwd. Men vindt er boven de deur gebeiteld: FREDERICUS SIGISMUNDUS THEODORUS LIBER BARO DE SCHAESBERG, DOMINUS IN SCHAESBERG, 1 Junii 1700.

Kerkpatroon van Schaesberg was voorheen de H. Frederik. Thans worden de H.H. Petrus en Paulus als zoodanig vereerd.

Eerstgemelde heer der heerlijkheid, Frederik van Schaesberg, schonk aan de schepenbank een zegelstempel.

Deze stempel was versierd met de beeltenis van den H. Frederik, staande ten volle lijve van voren, gekleed in bisschoppelijk gewaad, dragende den mijter op het hoofd, houdende in de rechterhand den kromstaf binnenwaarts gekeerd en in de linkerhand een boek en ter halver wege achter een schild uitkomende, beladen met het blazoen van Schaesberg. Binnensrands leest men: rechts, S. FREDERIC; links, PATR. ORA PRO. NO. Omschrift: S. DAS GERICHT DER HERLI SCHAESBERG". Midd. 4,7 c.M.

Den 20 Maart 1816 richtte de toenmalige burgemeester van Schaesberg aan den Gouverneur dezer provincie het volgende schrijven:

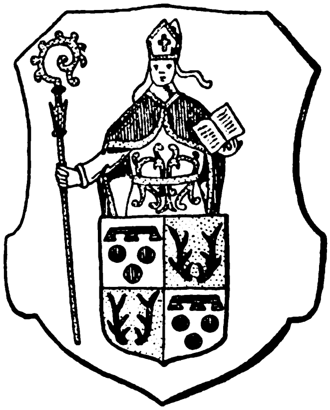
„Beschrijving van het adelijk wapen, hetgeene de gemeente van Schaesberg voert, als voorheen geweest zijnde eene vrijheerlijkheid van den heer graaf van Schaesberg en waar van een afdrukking hier onder staat. (Van dit afdruk gaven wij hierboven de beschrijving.) „Dit cachet", zoo gaat de burgemeester voort, „waarop het beeld van den Heiligen Fredericus uitgedrukt is en waar onder het adelijk wapen van den heer graaf Fredericus Schaesberg staat, met de omhebbende woorden: (S.) DAS GERICHT DER HERLI

SCHAESBERG". S. FREDERIC. PATR. ORA PRO NO., is door de heer freiheer van het graafschap Schaesberg in het jaar 1600 (sic) opgerecht geworden, als wanneer ook de heilige St. Fredericus tot patroon der Roomsche Katholijke kerk te Schaesberg aangenoomen wierd.

De gemeente wenscht dit wapen, aanduidende hunne gewezene vrijheerlijkheid, bij te houden".

Schaesberg verkreeg echter bij deze gelegenheid nog geene vergunning tot het voeren van haar wapen.

Eerst later, bij Koninklijk besluit van 26 Juni 1869, (2e afd. n° 118) werd het zegel der voormalige schepenbank, als wapen, aan de gemeente verleend (1):

In zilver een HEILIGE FREDERICUS *in bovenkleed van keel, omzoomd van goud en in onderkleed van zilver, gebloemd en gesierd van goud, houdende in de rechterhand een bisschopsstaf van goud en in de linkerhand een opengeslagen boek van zilver; de Heilige komt ter halver wege op uit een gevierendeeld schild, zijnde kwartier een en vier in zilver drie ballen van keel geplaatst, twee en een en daarboven een barensteel van azuur, kwartier twee en drie, in goud een hertengewei van sinopel.*

De kleur van het hertengewei in het 2e en 3e kwartier van het gevierendeeld blazoen van Schaesberg, als zijnde dit wapen van sinopel, is onjuist, en moet zijn, zooals wij hierboven zagen, van keel (2).

(1) *De Nederlandsche Heraut*, jaargang 1886, p. 259.

(2) Men vergel. LOUIS, baron de CRASSIER, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXII, p. 254.

SCHIMMERT.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

De St. Remigius-abdij der Benedictijnen te Reims had reeds bezittingen te Schimmert, in de eerste helft der IXe eeuw (1).

Door de stichting van koningin Gerberga kwam, in 968, dit dorp bij het rechtsgebied van Meerssen. De proost van Meerssen had te Schimmert eene schepenbank (2). Naderhand ressorteerde Schimmert, eerst als onderbank onder Beek (3) en later, kortweg, onder de schepenbank van Klimmen (4).

De kapel van Schimmert, later filiaalkerk van Meerssen, stond ter vergeving van den proost.

Als kerkpatroon wordt er de H. Remigius vereerd.

Ziehier het wapen dat den 8 Februari 1897 (n° 80), bij Koninklijk Besluit, aan deze gemeente verleend werd (5).

Gedeeld: I in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en geklauwd van goud (HEERLIJKHEID VALKENBURG); *II gevierendeeld, 1 en 4 in azuur negen leliën van goud, geplaatst drie, drie en drie, 2 en 3 in goud een dubbele adelaar van sabel, gewapend en getongd van keel, elke kop omgeven door een kring (diadème) van goud, de adelaar overtopt door de Keizerlijke kroon* (PROOSTDIJ MEERSSEN); *in een, over de deelingslijn heen geplaatst hartschild*

---

(1) Zie *Meerssen*.
(2) Jos. HABETS: *Limburgsche Wysdommen*, p. 180, 181.
(3) *Ibid.*, p. 193. Bldz. 61 staat abusievelijk Schinnen, in plaats van *Schimmert*.
(4) *Ibid.*, p. 210.
(5) *De Maasgouw*, Jg. 1897, p. 25.

van keel, de H. REMIGIUS, *staande op een lossen grasgrond, met gelaat en handen van natuurlijke kleur, gekleed in een bisschoppelijk gewaad van goud, waarover een met gouden kruisjes versierd pallium van zilver, op het hoofd een mijter van goud dragende, en omgeven door een nimbus van hetzelfde; in de opgeheven rechterhand houdt de Heilige de „Ampulla Sancta" van goud, waarboven een omlaag vliegende duif van zilver, schuinslinks geplaatst, en in de linkerhand een bisschopsstaf van goud.*

Op de teekening zijn alle die bijzonderheden slecht te onderscheiden; doch „aan een boom, zoo vol geladen" enz.

SCHINNEN (1).

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Schinnen was eene heerlijkheid met hooge, middelbare en lage justitie in het land van Valkenburg.

Zij was in twee helften verdeeld, van daar den naam van Gebroken-Schinnen, waaronder deze heerlijkheid doorgaans voorkomt.

De ééne helft hoorde toe aan de heeren van Valkenburg.

Hoe de verdeeling der heerlijkheid in twee helften is ontstaan, is ons onbekend.

De justitie was nochthans onverdeeld. Slechts kwam, (en dat nog in 1531 en 1532,) de „voight van Valkenborch, in name ende van wege der Keyserlijke Majesteit, als heer van Valkenborg, sijn voigtgedingen" aldaar houden; „ende die schepenen ercleeren, dat op die voigtgedingen, ende meer anderen, alle vervallen boeten, crimineele ende civile, hoedanich die sijn ende vallen mogen, half toebehoiren ons Heeren den Keyser, als heer van Valkenborch, ende die andere helft den Heer van Schinnen; ende is die voors. Heer van Schinnen die voors. Heerlijkheit te leen houdende van Valkenborch" (2).

Philips II, koning van Spanje, verpandde in 1557, als heer van Valkenburg, zijne rechten aan SCHELLART (3), wapen: in zilver een leeuw van sabel, getongd en geklauwd van keel, gekroond van goud. Deze familie was ook in het bezit der andere helft der heerlijkheid.

---

(1) Te Sweykhuizen is sedert 1739 eene openbare kapel, toegewijd aan den H. Dionysius.

(2) JOS. HABETS in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 305.

(3) EG. SLANGHEN: *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 16, noot 1.

De aartshertogen Albert en Isabella verkochten hunne rechten in 1609 aan de familie van AMSTENRADE (1) wapen: zie *Amstenrade*.

Van toen af tot aan de Fransche Revolutie bleef deze helft der heerlijkheid in het bezit van dezelfde familiën die ook de heerlijke rechten uitoefenden te Amstenrade (2).

Als oudste bezitters der andere helft der heerlijkheid zijn bekend, de heeren, die hun naam aan de heerlijkheid ontleenden, uit het geslacht van MASCHEREL.

Zij komen reeds tusschen de jaren 1208 en 1218 en nog in 1289 voor.

Het wapen dat de Mascherel's voerden, was geschakeerd van goud en azuur in zeven rijen, elke rij van zes vakken, en een vrijkwartier van goud, beladen met een valk van natuurlijke kleur (3).

In 1381 werd deze helft voor het leenhof van Valkenburg verheven door een lid uit de familie van GHOOR, wapen: zie *Meijel* en in 1537 door een lid uit het hierboven genoemde geslacht van SCHELLART van OBBENDORF. Deze laatste familie was nog in 1742 in het bezit dezer helft der heerlijkheid, wanneer ze door Renier Corten voor het leenhof van Valkenburg, namens Maria Ernestina, baronnes van Schellart van Obbendorf, den 19 October van dat jaar verheven werd.

Bij het Partage-tractaat, in 1661, bleef Schinnen aan den koning van Spanje; in 1715 kwam het aan Oostenrijk.

Kerkpatronen zijn de H. Dionysius en de H. Gertrudis, doch deze laatste schijnt de *patrona primaria* te zijn.

Een oud zegelstempeltje der kerk vertoont de beeltenissen der beide Heiligen, omgeven door het omschrift: ... ERT PAT. IN SCHINNEN. Midd 2.4 c.M. (4).

---

(1) Zie Jos. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb*, t. XXI, p. 286.

(2) Zie *Amstenrade*, *Geleen*. Men vergel. Jos. HABETS, *ibid.* t. XXI, p. 303, v.

(3) DE RAATH, in zijn werk: *Sceaux Armoriés*, pl. XVII, fig. 1, geeft de afb. van het zegel van Thierry de Schinnen uit 1256. Het vertoont een spits toeloopend geschakeerd wapenschild, met een vrijkwartier. De figuur op het vrijkwartier was op het zegel blijkens de afb., welke er naar vervaardigd is, niet zichtbaar. Omschrift S. THEODRICI DE SCHINNE. Men zie ook *Herten*, p. 194.

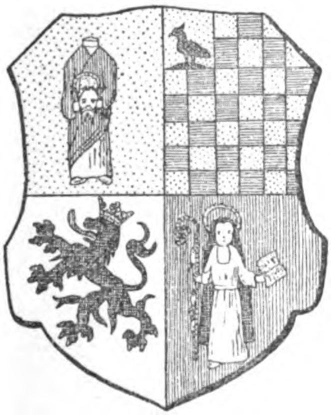
(4) Aanwezig op de pastorie te Schinnen. Op eene oude remonstrans door Wolfraet van Schellart, heer van Schinnen en zijne gemalin Maria Hoen aan de pastorie geschonken, staan eveneens de beeltenissen der beide kerkpatronen met de blazoenen van de schenkers.

Een erg geschonden afdruk van den zegelstempel der schepenbank van Schinnen vonden wij hangen aan eene perkamenten akte van 1 Maart 1555 (1), waarin „schepenen unde gerichten der herlicheyt unde denckbancken van Schennen" getuigen dat zij den „gemeynen schependoms amptz siegel" aan de akte gehangen hebben.

Van het beeld der kerkpatrones, de H. Gertrudis, waarmede dit zegel versierd was, is nog slechts het onderste gedeelte zichtbaar (2).

In het jaar 1706 waren „schouteth ende schepenen der heerlykheid Schennen" in het bezit van eenen nieuwen zegelstempel, dien zij in de akte als hunnen „ampts segele" betitelen. Het afdruk is zeer onduidelijk. Men ziet er echter nog de beeltenissen der beide kerkpatronen op. Het heeft eene midd. van 3 c.M. Volgens Eg. Slanghen luidde het omschrift: ... IONISIVS (3).

Bij Koninklijk Besluit van 7 Juni 1899, n° 14, werd aan de gemeente Schinnen het volgende wapen verleend:

Gevierendeeld, I in goud de H. DIONYSIUS, *gekleed in een witte tunica, waarover heen een toga van keel, houdende in de beide handen zijn afgesneden hoofd, aangezicht en handen van natuurlijke kleur, het hoofd omgeven door een nimbus van goud; — II geschakeerd van goud en azuur in zeven rijen, elke rij van zes vakken en een vrijkwartier van goud, beladen met een valk van natuurlijke kleur (heeren van* SCHINNEN); — *III in zilver een leeuw van sabel, getongd en geklauwd van keel, gekroond van goud* (SCHELLART *van* OBBENDORF); — *IV in keel de* H. GERTRUDIS,

(1) Op het Rijksarchief in Limb.

(2) Zie de afb. van dit zegel in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 242.

(3) *De Maasgouw*, Jg. 1879, p. 131, 152, 159 en 164. Men vergel. ook V. DEN BERGH: *Beschrijving der vroegere Nederlandsche Gemeentezegels*, p. 191. V. den Bergh geeft abusievelijk de H. Brigitta, in plaats van de H. Gertrudis. Als omschrift, of gedeelte van hetzelve, leest hij *Schinnen*.

abdis van NIVELLES, *aanziende, aangezicht en handen van natuurlijke kleur, het hoofd omgeven door een nimbus van goud, gekleed in een wit kloostergewaad, waarover heen een mantel van sabel, houdende in de rechterhand den abbatialen staf van goud, waartegen drie muizen van natuurlijke kleur opklimmen, en in de linkerhand een geopend boek van goud.*

Dit onoogelijke wapen ware tot een schoon geheel te hervormen, door de figuren zóó te plaatsen, dat de beide kerkpatronen, als schildhouders der blazoenen van de heeren van Schinnen, uit de geslachten van Mascherel en van Schellart, er op figureerden.

SCHIN-OP-GEULLE.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

De St. Remigius-abdij der Benedictijnen te Reims bezat reeds in de IXe eeuw goederen te Schin-op-Geulle (1). Sedert de schenking van koningin Gerberga, in 958, behoorde dit dorp aan de proostdij van Meerssen. De proost van Meerssen had er zijne schepenbank (2). Hoe het sedert de annexatiën van de heeren van Valkenburg tot tegen het midden der XVIe eeuw met de justitie te Schin op-Geulle geschapen stond, is niet met zekerheid te bepalen.

Tot in 1147 had de proost van Meerssen het vergevingsrecht (patronaat) der pastorij van Schin-op-Geulle. In laatstgenoemd jaar kreeg hij het personaat ervan. Dientengevolge werd de kerk voortaan bediend door een investitus (3). Over de afscheiding van het stadje Valkenburg dat tot in 1281 met Schin-op-Geulle ééne parochie vormde, zie *Valkenburg*.

Schin-op-Geulle werd door Philips II, koning van Spanje, als heerlijkheid met hooge, middelbare en lage jurisdictie, in 1557, verpand en later verkocht Het vormde sedert dien tijd, als zoodanig, een groot leen van Valkenburg (4).

Bij het Partage-tractaat van 1661, werd Schin-op-Geulle aan den

---

(1) Jos. Habets: *Beknopte Geschiedenis der Proostdij van Meerssen* in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXV, p. 15.

(2) Jos. Habets: *Limburgsche Wysdommen*, p. 180.

(3) Ernst: *Hist. du Limbourg*, VI *(codex diplomaticus)*, p. 4—7.

(4) Jos. Haebts: *Geschiedenis van de leenen van Valkenburg* in de *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXI, p. 328.

koning van Spanje toegekend en in 1715, bij het tractaat van Utrecht, kwam Schin-op-Geulle aan den Keizer.

Tengevolge van het tractaat van Fontainebleau, in 1785, kwam het bij Staatsch Valkenburg (1).

Als heeren worden achtereenvolgens aangetroffen (2): van STRIJTHAGEN, wapen: zie *Oud-Valkenburg;* van BREIJL, wapen: zie *Limbricht;* van TZEVEL, wapen: zie *Eygelshoven;* de GROOT, wapen: gevierendeeld, 1 en 4 een balk, 2 en 3 een klimmende leeuw (3); HOEN van CARTILS, wapen: zie *Oud-Valkenburg*. Ten laatste kwam de heerlijkheid, in 1782, in het bezit van HOEN-NEUFCHÂTEAU, wapen: gevierendeeld: 1 en 4 van *(Hoen van Cartils)*, 2 en 3, in keel twaalf leliën van goud *(Neufchâteau)*.

Bij de behandeling van de heerlijkheid Geulle hebben wij opgemerkt dat de burgemeester dier plaats, H. Alberigs, toen hij in 1816 aan den gouverneur der provincie eene teekening overlegde van het wapen dat de schutterij van Geulle op hare vaandels zoude gevoerd hebben, zich vergist heeft. De teekening bevat de blazoenen van Maximiliaan Laurens Hoen-Neufchâteau en van zijne echtgenoote, eene prinses uit het huis van Hohenzollern-Hechingen, wapen: zie *Geulle*, die nooit heerlijke rechten te Geulle bezeten hebben. Op de teekening ziet men twee samengevoegde wapens, rechts dat van Hoen-Neufchâteau, gedekt door eene kroon van goud, en ter rechterzijde ervan als schildhouder een griffoen; links het wapen van Hohenzollern-Heckingen, gedekt door eene vorstenkroon en ter linkerzijde vastgehouden door een hazenwindhond, met omgewenden kop.

Kerkpatroon van Schin-op-Geulle is de H. Mauritius.

Een zegel der schepenbank is ons niet bekend.

Bij wet van 8 Aug. 1878 werd de gemeente Strucht bij Schin-op-Geul ingelijfd.

Strucht was voorheen eene heerlijkheid, die een groot leen van Valkenburg vormde. De schepenbank was oudtijds éene der onder-

---

(1) A. J. FLAMENT: *De inlijvingen van het grondgebied van het tegenw. hert. Limb. bij de Fransche Republiek*, p. 59 v.

(2) JOS. HABETS: *Gesch. van de leenen* en *van het leenhof van Valkenburg*, in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 328, v. v.

(3) *Publ.* etc. t. XV, p. 365 in de noot. Volgens noot n° 2, p. 436, van ditzelfde Deel, voert de Groot in het 1e en 4e kwartier, drie koekjes, 2 en 1.

banken van de hoofdbank Klimmen (1). De middele en lage alsmede de hooge jurisdictie werden afzonderlijk voor het leenhof van Valkenburg verheven.

De middele en lage justitie werd in 1383 verheven door Conrard van BENSENRADE, wapen: in keel een hartschild van effen zilver, vergezeld van negen mosselen van goud, zoomsgewijze geplaatst (2).

Deze familie bleef in het bezit ervan tot in 1624, wanneer zij door aankoop kwam aan de familie de GROOT, wapen: zie hierboven.

Een vierde deel der middele en lage jurisdictie der heerl. Strucht werd daarentegen altijd, met het huis Schaloen, verheven door de familie van HULSBERG genaamd SCHALOEN, wapen: zie *Oud-Valkenburg*. In 1643 kwam dit gedeelte in het bezit van een lid der familie Hoen van Cartils, wapen: zie hierboven. Kort daarop kwam zij aan genoemde familie de Groot. De hooge justitie schijnt altijd aan den hertog van Brabant gebleven te zijn, totdat deze ze in 1642 verkocht aan de gemelde familie de Groot.

Deze laatste geraakte nu in het bezit der geheele heerlijkheid. Zij behield ze tot in 1753, wanneer de heerlijkheid door huwelijk aan den baron van HAMMERSTEIN kwam, wapen: in zilver drie kerkbanieren van keel, 2 en 1.

Een zegel der schepenbank troffen wij nergens aan.

Kerkelijk behoorde Strucht, gedeeltelijk onder de parochie Oud-Valkenburg, gedeeltelijk onder Schin-op-Geulle.

De gemeente Schin-op-Geulle is nog niet in het bezit van een wapen.

---

(1) Jos. HABETS: *Limb. Wysdommen*, p. 214.

(2) SLANGHEN: *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 173. Men vergel. voor de heeren van Strucht, Jos. HABETS, in *Publ.* etc., t. XXI, p. 311, v. v.

SCHINVELD.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

In 1180 bekrachtigde Philips van Heinsberg, aartsbisschop van Keulen, met toestemming zijner zuster, de schenking o. a., in villa Schinveld, door hunne ouders aan de kloosterkerk te Heinsberg welke deze laatsten gesticht hadden, gedaan (1).

Schinveld behoorde van oudsher onder de schepenbank van Brunssum (2). Het deelde in de politieke lotsverwikkelingen dier plaats tot aan de Fransche Revolutie.

Kerkelijk behoorde de kapel van Schinveld (3), vóór dat zij in 1579 tot afzonderlijke parochiekerk verheven werd, onder Gangelt.

Uit de parochie Schinveld vormden in 1796 de Franschen de tegenwoordige gemeente.

Kerkpatroon is de H. Eligius, bisschop.

Bij Koninklijk Besluit van 8 Mei 1889 werd aan de gemeente Schinveld een wapen verleend. Daar de gemeente ontstaan is uit de oude parochie en deze de graven HUYN van AMSTENRADE als eerste heeren erkent, zijn de beeltenis van den kerkpatroon en het blazoen dier heeren in het wapen opgenomen. Het is als volgt omschreven (4):

---

(1) LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. I, p. 336.

(2) Zie *Brunssum*.

(3) De 2 Oct. 1464 werd de kapel gewijd.

(4) *De Maasgouw*, Jaarg. 1889, p. 164.

Gedeeld: rechts in keel een slangenkruis van zilver, met een hartschild van zilver, beladen met drie koeken van keel, geplaatst twee en een (HUYN *van* AMSTENRADE); *links in azuur de* H. ELIGIUS *met nimbus van goud, mijter en bisschoppelijk gewaad van zilver, het aangezicht en de handen van natuurlijke kleur, houdende in de rechterhand een hamer van sabel, in de linkerhand een staf van sabel met de kromming van zilver.*

Hier diene dezelde opmerking reeds zoo vaak door ons bij dusdanig samengestelde gemeentewapens gemaakt.

De kerkpatroon had als schildhouder van het blazoen van Huyn van Amstenrade moeten geplaatst zijn.

SEVENUM.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

Als grondheeren van Sevenum, met het vergevingsrecht der pastorie, treffen wij in de XIVe eeuw aan de familie van der DONCK; wapen: zie *Obbicht.* Deze grondheerlijke rechten moesten verheven worden, èn voor den hertog van Gelder (1), èn voor den heer van Broeckhuysen (2). Door huwelijk kwamen, in de eerste helft der XVIe eeuw deze grondheerlijke rechten aan de familie von VLATTEN (3), wapen: in goud vier palen van keel en in den linkerbovenhoek een vrijkwartier van azuur, beladen met eene zespuntige ster van zilver.

Onder het opzicht der justitie was Sevenum éene der schepenbanken van het ambt van Kessel; het heeft de lotgevallen van dit ambt tot aan de Fransche Revolutie gedeeld.

Den 8 Mei 1401 verleende Reinoud, hertog van Gelder en Gulik, aan Sevenum een privilegie Hij belooft erin dat hij, nòch zijne nakomelingen, de limieten van het kerspel zal inkrimpen en dat de inwoners in geene beden zullen behoeven bij te dragen (4).

In 1655 vatte de Hooge Regeering te Brussel het plan op om Sevenum, tegelijk met andere plaatsen in het ambt Kessel gelegen, als heerlijkheid te verkoopen (5). Het kwam echter niet tot uitvoering.

Eerst achttien jaren later, in 1673, werd Sevenum publiek als

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XX, p. 16.
(2) *Publ.* etc., t. XXIV, p. 75, en p. 93, v.
(3) *Publ.* etc., t. XX, p. 20.
(4) *De Maasgouw*, Jaarg. 1881, p. 592.
(5) J. B. SIVRÉ: *Inv. v. Roermond*, t. III, p. 355.

heerlijkheid door den koning van Spanje verkocht. Aankooper der heerlijkheid werd Willem Vincent van WITTENHORST, heer van ter Horst, wapen: zie *Horst*.

Den 14 April 1674 bekrachtigde de koning den verkoop (1). In diezelfde maand nog overleed de kooper (2).

Wij lezen in een register der schepenbank van Sevenum (3): „den 4[en] Octobris 1674 werd voor de eerste reyse het gericht gespannen in naeme van de hochedele Douagère de Wittenhorst, vrouwe van ter Horst, Sevenum enz." (4). Sedert is de heerlijkheid het eigendom geweest derzelfde familiën die in het bezit geweest zijn der heerlijkheid Horst (5).

Kerkpatronen zijn de H H. Fabianus en Sebastianus.

In 1621 verkreeg de schepenbank een nieuwen zegelstempel. Hij heeft dienst gedaan tot aan de Fransche Revolutie en is thans nog op het raadhuis te Sevenum aanwezig.

Een afdruk van dezen stempel vonden wij hangen aan eene akte van 17 April 1638, waarin het als den „gemeynen schependombs segel" betiteld wordt (6). Een ander is vastgehecht op eene akte van 11 April 1709 „Wyr Hendrik Schenck van Nydeggen, amman en scholtis, Peter Leysten ende Gysbert van Enckevort, voorts wyr samentlycke schepenen ende geswoorens der heerlicheydt Sevenum" verklaren „het kerspels segel" op de akte gedrukt te hebben (7).

Het zegel vertoont een gedeeld schild, I. rechts de beeltenis van den H. Sebastianus, patroon der kerk, gebonden aan een boom; in zijne linkerborst steken drie pijlen en boven zijn hoofd, in den

---

(1) AD. STEFFENS: *Geschiedenis der aloude heerl. en der heeren van ter Horst*, p. 91.

(2) *Ibid.*, p. 90.

(3) Dit register berust op het Rijksarch. in Limburg.

(4) Catharina Cecilia van Bocholt tot Grevenbroeck. Zij was de tweede vrouw van Vincent Willem van Wittenhorst en met dezen in 1670 gehuwd. Zij hertrouwde met Arnold Adriaan, markies van Hoensbroeck, erfmaarschalk van het vorstendom Gelre. A. STEFFENS, *op. cit.*, p. 89, 91.

(5) Zie *Horst*.

(6) Rijksarchief in Limburg.

(7) Doos get.: Klooster H. Geest te Venlo, in het Rijksarchief in Limb.

boom, één pijl; II. links bevinden zich drie leliën, 2 en 1. Omschrift: SIGIL SEVENUM. ANNO. 1621, Midd. 3.3 c.M. (1).

Dit is het eenige voorbeeld der Limburgsche schepenbankszegels, waarin de patroon der kerk in een gedeeld wapenschild staat.

De aanwezigheid der leliën in het zegel dezer bank kunnen wij niet verklaren.

De gemeente Sevenum is nog niet in het bezit van een wapen.

---

(1) Men vergel. voor dit zegel: VAN DEN BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels.* p. 92; *De Maasgouw*, jaarg. 1879, p. 131, 159 en jaarg. 1880, p. 358 en de afb. van dit zegel in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 252.

SIMPELVELD.

(Arond. Maastricht — Kanton Gulpen.)

„De *Simpel* is eene beek, die door de kom van het dorp en aan de kerk voorbij vloeit. *Simpelvoirt* beteekent bijgevolg eene *voort* of waadbare plaats door de *Simpel*" (1). Sedert de XVIe eeuw schreef men *Simpelveldt.*

Naast de kerk ligt een plein dat Vroenhof genoemd wordt. Uit deze benaming kan men besluiten, dat Simpelveld een oud-frankische villa is.

De prins-bisschop van Luik bezat er eenige goederen, waarmede hij in 1213 Waleram, zoon van Hendrik III, hertog van Limburg, beleende.

In 1334 werden de hertogen van Limburg als leenmannen vervangen door den hertog van Brabant (2).

Waarschijnlijk was Simpelveld met Bocholtz oudtijds eene rijksheerlijkheid. Onder de hertogen van Brabant werd het eene schepenbank van het land van 's Hertogenrade, sedert 1381.

Tengevolge van het Partage-tractaat werd Simpelveld eene schepenbank van het spaansch gedeelte van 's Hertogenrade; sedert 1715 behoorde het tot het oostenrijksch gedeelte van dit land.

Met Bocholtz vormde het steeds ééne schepenbank en sedert 1629 ééne heerlijkheid (3).

---

(1) Jos. Habets in *Public. du duchée de Limb.*, t. VIII, p. 161.

(2) *Ibid.*, p. 162, v.

(3) Over de heeren, zie *Bocholtz*, p. 82.

Het kasteel der heerlijkheid lag te Bocholtz en droeg den naam *Oberhausen* (1).

Simpelveld en Bocholtz vormden tot in 1803 ééne parochie.

In 1203 werd door den prins-bisschop van Luik het patronaatrecht geschonken aan de abdij der Norbertijnen te Cornillon of Beaurepart te Luik (2).

Dirk I, heer van Houffalize, gehuwd met Lutgardis zuster van Arnold van Elsloo, schonk in 1231 de groote tiende van Simpelveld aan het klooster Val-Benoit, bij Luik (3).

Patroon der kerk is de H. Remigius.

Een zegel der schepenbank van Simpelveld en Bocholtz is ons niet bekend.

De gemeente is nog niet in het bezit van een wapen.

---

(1) Jos. Habets: *Op. cit.*, p. 441.

(2) *Ibid.*, p. 162, v.

(3) Emile Schoolmeesters: *Diplômes de l'abbaye de Val-Benoit, relatifs à Simpelvelt, Elslo, Gronsveld et Vaesraede*, in *Public. du duché de Limb.*, t. XXI, p. 126, v. v.

SITTARD.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Sittard behoorde tot de veertien kerspelen, waaraan koning Zwentibold, tusschen 895 en 900, de Graatheide schonk.

Daarna treffen wij den naam Sittard het eerst aan in een diploom van Hendrik III, waarbij hij in 1215 goederen schenkt aan de hospitaalridders van St. Jan te Jerusalem. Hij verplicht zich „ut ecclesiam in Sitere, ad nos feodali ratione pertinentem, ab ecclesia Coloniensi aliquo restauro (sic) etiam rationabiliter abstractam, similiter in eis conferre debeamus" (1).

In 1230 was Sittard een allodium van Waleram, broeder van den hertog van LIMBURG. In dat jaar verpandde hij zijn allodium aan Jan van EPPES, prins-bisschop van Luik en nam het weer van hem ter leen (2).

In 1235 verkocht Waleram de heerlijkheid Sittard aan dienzelfden prins-bisschop, en werd door hem er meè beleend (3).

Het schijnt dat de verkooper echter gebruik had gemaakt van het recht van wederinkoop, vermits in April 1243 Waleram, heer van Montjoie, en zijne moeder, Elisabeth van Bar, met toestemming van Hendrik IV, hertog van Limburg, aan het dorp Sittard, dat toen reeds met wallen omgeven was, stadsrechten verleenden (4).

Op verzoek van Waleram II, heer van Montjoie en Valkenburg,

---

(1) ERNST, *Hist. de Limb.*, t. VI, p. 185.
(2) *Ibid.*, p. 8.
(3) *Ibid.*, t. V, p. 247.
(4) M. JANSEN, in *Publ.* etc. *du Duché de Limb.*, t. XIII, p. 112, v. v.

werd aan de parochiale St. Pieterskerk van Sittard, den 10 Juni 1299, door den bisschop van Luik een kapittel verbonden (1).

In 1318 verklaarde Jan III, hertog van Brabant, dat hij Sittard gewapender hand had ingenomen en er het veroveringsrecht op toegepast, d. w. z., dat de stad zijn eigendom werd (2).

In Maart 1334 werd de stad aan den hertog ontnomen; door arbitrale uitspraak van den koning van Frankrijk kwam Sittard aan Dirk III van Valkenburg (3).

Den 23 October daaraanvolgend werd Dirk III door den hertog van Brabant met Sittard beleend (4).

Jan van Valkenburg, broeder van Dirk III, overleed kinderloos, in 1352.

Zijne zuster Philippine, gehuwd met Hendrik van Vlaanderen, verkocht het land van Valkenburg en de heerlijkheid Sittard aan Reinard van SCHÖNAU = SCHOONVORST, wapen: zie *Elslo*, den 14 April 1353 (5).

Omstreeks 1320 had Jan van VALKENBURG (6), de oom van Dirk III, heer van Valkenburg, de heerlijkheid Born gekocht van Arnold van Stein. Jan was getrouwd in eerste huwelijk met Maria, erfdochter van Ravestein en Herpen; kinderen: Waleram

---

(1) ERNST, *Op. cit.*, t. VI, p. 43. M. JANSEN: *Invent: van het Oud-Archief van Sittard*, t. I, p. 9, v. v. Het groot zegel van het kapittel hangt aan eene akte van 29 Nov. 1421. Men ziet er eene gothische nis op, waarin de H. Petrus staat ten voeten uit, gekleed in een langen vlottenden tabbaard, het hoofd met een lichtkrans omgeven, dragende in de rechterhand een sleutel en in de linker een boek; aan weerszijden buiten de nis bevindt zich een schildje, beladen met den dubbelstaartigen, klimmenden, Valkenburgschen leeuw, en ter rechterzijde de zon, ter linkerzijde de maan. Van het omschrift is nog zichtbaar .... LESIE SANCTE..... TERT. Zie JANSEN, *Op. cit.*, p. 68. Een klein zegel van het kapittel hangt aan eene akte van 26 Juni 1499. Het vertoont de beeltenis van den H. Petrus, ten halven lijve, het hoofd met een lichtkrans omgeven, in de rechterhand een boek houdende, dat hij op de borst drukt, en in de vooruitstekende linkerhand een sleutel. Omschrift: ECLESIE SCI PETRI DE SITTERT. Zie JANSEN, *Op. cit.*, p. 110.

(2) ERNST, t. VI, p. 50, v. Men vergel. Ernst, t. V, p. 299, v. M. JANSEN, *op. cit.*, t. I, p. 11, v.

(3) ERNST, t. V, p. 309, v.

(4) LACOMBLET, t. III, p. 234. M. JANSEN. *Op. cit.*, t. I, p. 14, v. v.

(5) *Ibid.*, p. 423.

(6) M. JANSEN, *op. cit.*, t. I, p. 20.

en Philippine; in tweede huwelijk trouwde hij met Catharina van Virnenburg, weduwe van Jan van Heinsberg, heer van Dalenbroek (1).

De zoon uit het eerste huwelijk van Jan, n. l. Waleram van Valkenburg, heer van Born, Sittard (2), Ravestein enz., verzette zich tegen dezen verkoop.

Reinard van Schönau verkocht toen in 1355 de bezittingen van Dirk III van Valkenburg aan Willem, markgraaf van GULIK (3).

Waleram handhaafde zich in die bezittingen en bleef er feitelijk heer van, tot aan zijn dood.

Philippine, de zuster van Dirk III, had middelerwijl, in 1364, hare rechten verkocht aan Wenzel en Joanna, hertog en hertogin van Brabant.

Waleram overleed in 1378. Zijn opvolger Reinald van Valkenburg, heer van Born en Sittard (4), stond zijne rechten omtrent Valkenburg af aan de laatste koopers.

Door erfenis kwamen de andere heerlijkheden, in 1396, aan Simon van SALM (5).

Den 8 December 1400 verkochten de erfgenamen Salm de steden, burchten en landen van Born, Sittard en Susteren aan Willem, hertog van Gelder en GULIK (6).

Den 24 Februari 1401 bevestigde Willem, hertog van Gelder en Gulik, de privilegiën en vrijheden van Sittard (7).

Born en Sittard werden den 5 Nov. 1412 verpand door Reinald

---

(1) Zie *Herten*, p. 106.

(2) M. JANSEN, *op. cit.*, p. 23.

(3) Men vergel. LACOMBLET, t. III, p. 468, v.

(4) M. JANSEN, *op. cit.*, t. I, p. 26, 30, v.

(5) *Ibid.*, p. 32, v. v. Zijn zegel in geel was hangt aan eene perkamenten akte van 25 Februari van gemeld jaar. Het vertoont een gevierendeeld schild, 1 en 4 twee rechtopstaande zalmen, 2 en 3 een klimmende tweestaartige leeuw, het schild gedekt door een helm, als helmteeken, twee op het hoofd staande afgewende zalmen Omschrift: .....COMITIS SALME DNI DE BORN ET SIT... Zie JANSEN, *op. cit.*, p. 33.

(6) LACOMBLET, t. III, p. 958, v. v. M. JANSEN, *op. cit.*, t. I, p. 38, v. v. Zijn zegel vertoont het wapen van Gelder-Gulik, zie *Arcen*; als schildhouders, rechts den Gulikschen, links den Gelderschen leeuw. Omschrift: S. WILH. DE JULIA'O. DEI. GRA D'NIS. GELRE. ET. JUL. ET CO'TIS SUTPHIE. Zie JANSEN, *ibid.*, p. 42.

(7) Zie JANSEN, *Ibid.* p. 41, v.

van Gelder en Gulik aan Willem van Arkel, doch dit bracht geene verandering in het inwendig bestuur (1).

Dit was ook het geval met de verpanding van 4 Juni 1421 aan Frederik, graaf van Meurs (2), aan Vincentius, graaf van Meurs, 31 Augustus 1449 (3), aan Willem, graaf van Wied, heer van Isenberg, 16 Jan. 1493 (4), en met de onderverpanding aan Willem, hertog van Gulik, 12 Febr. 1495 (5).

Sittard is aan Gulik gebleven tot aan de Fransche Revolutie.

Onder de schepenbank van Sittard ressorteerden, in de zestiende eeuw, Broeksittard, Tuddern, Wher, Susterseel, Hillensberg en Munstergeleen.

In Juni 1555 werd, bij hertogelijk besluit, de schepenbank van Susterseel opgeheven en met die van Sittard vereenigd (6).

Tot 1709 maakte Sittard deel uit van het ambt van Born. In dat jaar werd dit ambt in tweeën gesplitst en het oostelijk gedeelte, bestaande uit de genoemde plaatsen, met de stad Sittard als hoofdplaats, tot een afzonderlijk ambt verheven (7).

De schepenbank van Sittard was samengesteld uit den voogd of ambtman en de schepenen. Wat het getal dezer laatsten betreft, dit was veranderlijk. Oorspronkelijk was het dertien, daarna elf en eindelijk werd het op zeven gebracht (8).

De schepenen werden rechtstreeks door den souverein of wie hem verving benoemd, uit eene voordracht van twee personen, door de schepenbank opgemaakt.

De schepenen legden in handen van den ambtman den eed af.

Bij een dekreet van 12 Mei 1772 bepaalde de keurvorst van den Palts, hertog van Gulik, dat de gerechten van Born en Sit-

---

(1) JANSEN, *ibid.*, p. 48, 50. Zegels van Reinald en Willem, zie *ibid*, p. 48 en 51.

(2) *Ibid.*, p. 54, v. Zegel van Frederik, zie *ibid.*, p. 56.

(3) *Ibid.*, p. 70, v. v. Zegel van Vincentius, zie *ibid.*, p. 101.

(4) *Ibid.*, p. 105, v. v.

(5) *Ibid.*, p. 107, 118, 124. Zijn zegel, zie *ibid.*, p. 107.

(6) *Ibid.*, p. 69 noot 1. Vóór dien tijd behoorde Susterseel reeds onder den *gerechtsdwang* van Sittard en ressorteerde het onder het hoofdgerecht aldaar. Van Susterseel ging men in hooger beroep bij den schepenstoel van Aken. Zie *ibid.*, p. 101.

(7) M. JANSEN, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XIV, p. 364.

(8) Over de schepenbank en den magistraat van Sittard, vergel. men M. JANSEN : *Het voormalig plaatselijk bestuur van Sittard*, in *de Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 10, v.

tard zouden vereenigd worden. De tegenstand die deze verandering bij laatstgenoemde schepenbank ontmoette, deed hem bij decreet van 28 Maart 1786 alles weder op den ouden voet herstellen (1).

In de veertiende eeuw ging men van Limbricht en Susteren in appèl naar Sittard en van Sittard zelf ging men in appèl naar Aken (2).

In de XIIIe eeuw gebruikte de schepenbank eenen stempel, versierd met een driehoekig schild, beladen met een kruis, waarvan de uiteinden gespleten en spitstoeloopend omgekruld zijn. Omschrift: S. SCABINORUM VILLE DE SITTHERT. Men vindt van dit zegel melding gemaakt in eene akte van 21 Oct. 1275.

Na de splitsing, in 1709, werd Sittard hoofdgerecht voor de schepenbanken van het ambt Sittard. Bij dit hoofdgerecht was eenen afzonderlijken stempel in gebruik. Deze vertoonde in het veld een kruis met acht slangenkoppen. Omschtift: SIGILLUM ALTI JUDICII SITTARDI. Midd. 3 c.M. Deze stempel was nog in 1781 in gebruik.

Tegen het einde der vorige eeuw bediende de schepenbank zich van eenen stempel, waarop een schild, beladen met een gewoon slangenkopkruis afgebeeld was. Omschrift: SIGILLUM SCABINORUM DE SITTARDT. Midd. 3.6 c.M.

De Magistraat van Sittard was samengesteld uit den burgemeester, de schepenen en de raadsverwanten. Het getal dezer laatsten komt verschillend voor, totdat het ten laatste tot vier beperkt bleef.

Het burgemeesterschap werd beurtelings door één der schepenen of door één der raadsverwanten bekleed.

Jaarlijks op den 1 October trad de burgemeester af. Hij was met het beheer der geldmiddelen der stad belast en moest op dien dag rekening en verantwoording afleggen, waarna eene nieuwe keuze plaats greep.

De raadsverwanten werden gekozen door de schepenen, die daartoe eene voordracht van twee of drie personen, opgemaakt door de overige raadsverwanten, ontvingen. Zij moesten in handen van den oudsten schepen den eed afleggen.

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 11.
(2) *Ibid.*, Jaarg. 1880, p. 395.

Zooals wij bij de behandeling der schepenbank zagen, wilde de keurvorst van de Palts in 1772 de gerechten van Born en Sittard samensmelten en moest hij het daarop betrekking hebbende decreet, in 1786, intrekken. Tevens had hij bepaald, in 1772, dat hij vier schepenen en elf raadsverwanten zou benoemen die het bestuur der stad zouden uitmaken. Inmiddels waren, vóór de opheffing van genoemd decreet, de schepenen tot vier samengesmolten en was tevens het misbruik ingeslopen, dat de schepenen te zelfder tijd het ambt van raadsverwanten bekleedden. Tot op het einde der vorige eeuw bestond in het vervolg het stadsbestuur uit vier schepenen, tevens raadsverwanten, en drie enkele raadsverwanten.

Bij gewichtige gevallen namen ook de burgers der stad aan het bestuur deel. „Wij burgemeester, schepenen, gezworen raad, ingezetenen, poorters en de geheele gemeente van Sittard".

Het oudste zegel der stad vertoont een boog, rustende aan weerszijden op een kapiteel, dat een gedekt torentje draagt, overtopt door een kruis, waartusschen een ten halven lijve uitkomende heilige (de H. Petrus), gekleed met een samaar, met wijde afhangende mouwen, en om de lendenen door een gordel opgehouden, het hoofd met kruinscheering omgeven door een lichtkrans; in de rechterhand houdt de heilige een grooten sleutel en in de linker een met krammen gesloten boek; onder den boog vindt men een gespleten kruis, waarvan de uiteinden krulvormig zijn omgebogen. Omschrift: S. OPIDI DE SITTERT. Dit zegel dagteekent uit den tijd, toen aan Sittard stadsrechten geschonken werden. Men vindt er reeds melding van gemaakt in eene akte van 18 Nov. 1266 (1). Een beschadigd afdruk hangt aan een charter van 11 October 1390 (2). De Magistraat bediende er zich slechts dan van als hij namens de geheele gemeente handelde. Gewoonlijk maakte hij van een kleiner zegel gebruik.

De stad maakte op het einde der XVe of het begin der XVIe eeuw van een geheimzegel gebruik. Het is zeer fraai gesneden.

In een trifolium, waarvan de uiteinden der bladen door een scherpen hoek verbonden zijn, bevindt zich een schild, dat van

---

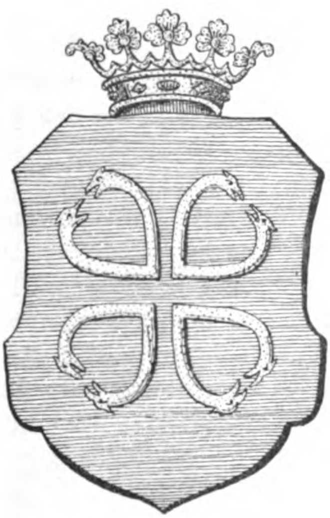
(1) M. JANSEN: *Inv. van het oud-archief der gem. Sittard*, p. 7, akte n° 3.
(2) *Ibid.*, p. 35, akte n° 51.

onderen afgerond is en beladen met een kruis, waarvan de gespleten en omgebogen uiteinden van slangenkoppen versierd zijn. Omschrift: SIL: SECRETVM: BURGENT'M: OPIDI: DE SITTART.

In 1574, den 27 Maart, bediende er zich de Magistraat van. De schepenbank bediende zich ook wel van dit zegel, zooals blijkt uit eene akte van 30 April 1525.

Later, in 1713, maakte het bestuur der stad gebruik van een klein cachet, dat zonder omschrift, in het veld een achtkoppig slangenkruis vertoonde. Midd. 2.5 c.M.

In 1734 was een zegelstempel, zonder omschrift in gebruik. Hij vertoont een versierd ovaal schild, beladen met een slangenkopkruis, gedekt door eene kroon met vijf fleurons en omgeven door loofwerk, h. 2.8 en br. 2.4 c.M.

Den 20 Februari 1816, bij Koninklijk Besluit, werd de gemeente Sittard bevestigd in het bezit van het volgenderwijze omschreven wapen:

Een schild van lazuur, beladen met acht slangenkoppen van goud; het schild gedekt met eene kroon van goud.

Omtrent het tegenwoordig blazoen van Sittard merkt Martin Jansen in zijne uitvoerige verhandeling over het wapen van Sittard (1) op, dat èn de figuur èn de kleuren onjuist zijn. Dit wapen komt volgens hem volstrekt niet overeen met dat hetwelk Sittard sedert zijne verheffing tot stad gevoerd heeft, n. l.: *een slangenkopkruis van sabel in een gulden veld.*

Alleen meenen wij hieraan te moeten toevoegen, dat de geleerde

(1) *Publ.* etc. t. XVI, p. 377, v. v. Aan dit artikel hebben wij de bijzonderheden over de zegels der schepenbank en der stad ontleend.

Jansen luistert zijn werk op met de afbeelding der verschillende zegels. Onlangs werd door den heer v. BEURDEN, in het *Maandblad van het Geneal. Heral. Genootsch. „De Nederl. Leeuw"*, jaarg. 1899, p. 164, nogmaals eene korte beschr. der zegels van Sittard en eene afbeelding van verscheidene zegels uitgegeven.

schrijver o. i. geen rekening heeft gehouden met de voorstelling op het oudste zegelstempel der stad, waarop de patroonheilige is afgebeeld, ten halven lijve, achter den boog, waaronder zich geen *slangenkopkruis*, doch een *krulkruis* bevindt; zoodat, volgens onze bescheiden meening, het blazoen van Sittard als volgt diende samengesteld te worden: *in goud, een krulkruis van sabel*, vastgehouden door den H. Petrus, zooals hij op het oudste zegel der stad is afgebeeld.

SLENAKEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Slenaken was eene rijksheerlijkheid. Onder haar gebied lagen de riddermatige huizen Karzfeld (Caarsfeld) (1) en Heze (2).

Hoog-Cruts, onder Slenaken, was oorspronkelijk eene kapel. In 1496 werd zij met toestemming van den bisschop van Luik, Jan van Horn, bij de kanonie der orde van de reguliere kanoniken van het H. Graf ingelijfd. De kapel werd toen veranderd in eene priorie dier orde. Zij bleef dit tot aan de Fransche Revolutie (3).

De oudst bekende heeren waren die welke zich naar de plaats SLENAKEN noemden. Adam van Sledenake wordt in Maart 1252 als getuige in eene akte aangetroffen (4).

Daarna komt de heerlijkheid Slenaken voor als eene bezitting van het adellijk huis van Gronsveld (5).

De heeren van Gronsveld zijn gedurende langen tijd eigenaars gebleven van deze heerlijkheid.

Den 7 Mei 1728 verkocht Claudius Nicolaas d'Arberg de

---

(1) Eene bezitting van het adellijk huis van Gronsfeld. Zie CHR. QUIX: *Schloss und ehemalige Herrschaft Rimburg*, p. 133.

(2) Het was langen tijd in bezit van de vrijheeren van der Koyffen, uit Aken, wapen: gedeeld, rechts en links een kruis. *Ibid.* p. 134 en *De Maasgouw*, jaarg. 1895, p. 77.

(3) Prof. G. C. UBAGHS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. II, p. 334.

(4) *Ibid.*, p. 333.

(5) Zie *Gronsveld*, alwaar de wapens der bezitters beschreven worden. Johannes Maximiliaan, graaf van Bronckhorst tot Gronsfeld, verpandde de heerlijkheid Slenaken, met de justitie, aan Johan Adolf van Imstenradt, heer tot Mheer. Den 3 Nov. 1658 lostte Bronckhorst de pandsom af en beëedigde hij de nieuwe leden der schepenbank. Reg. van Slenaken, op het Rijksarch in Limb.

Valengin, die gehuwd was met Anna van Törring-Iettenbach, erfvrouw van Gronsveld, de heerlijkheid Slenaken aan Ferdinand van PLETTENBERG, heer van Wittem, wapen: zie *Wittem.*

Deze voegde Slenaken bij de heerlijkheid Wittem.

Van de schepenbank van Slenaken ging men in hooger beroep bij de rijksgerechten.

Ferdinand van Plettenberg bracht daarin verandering. Den 20 November 1728 hief hij de schepenbank van Slenaken op. Twee schepenen van Slenaken kregen zitting in de bank van Mechelen. Hier moesten de zaken van Slenaken berecht worden. Wilden die van Slenaken in hooger beroep gaan, dan konden zij, evenals die van Mechelen, dit doen voor het hoofdgerecht te Wittem. Ook bij dit hoofdgerecht zouden voortaan twee schepenen van Slenaken zitting hebben (1).

Deze toestand duurde tot in 1771. Den 11 November van dit jaar verkocht Maximiliaan Frederik van Plettenberg de rijksheerlijkheid Slenaken aan Jan, Lodewijk, Frans van GOLDSTEIN van BREIL, wapen: een rond schild achtmaal gedwarsbalkt van goud en azuur (2).

Kerkelijk behoorde Slenaken onder de parochie van St. Maartensvoeren, alwaar de kinderen gedoopt werden. De pastoor dezer parochie trok te Slenaken de tienden.

Den 22 Juli 1636 schonk de bisschop van Luik aan Slenaken het recht om te doopen.

Kerkpatroon is de H. Remigius.

Een afdruk in lak van den zegelstempel der schepenbank bevindt zich op het Rijksachief in Limburg. Men ziet er de beeltenis van den kerkpatroon, staande, ten vollen lijve, van voren, gekleed in bisschoppelijk ornaat, met den mijter op het hoofd, en houdende in de rechterhand een kromstaf, binnenwaarts gekeerd, en in de linker een opengeslagen evangelieboek. Omschrift: SIGILLUM: SCABINORUM SLENAECKENSIUM. Midd. 3.2 c.M.

De gemeente is nog niet in het bezit van een wapen.

---

(1) Reg. van Wittem, get.: Verordeningen van den landheer, op het Rijksarchief in Limb.

(2) A. FAHNE: *Gesch. der Köln., Jül. und Berg. Geschl.*, t. I, p. 115 en KNESCHKE: *Deutsche Grafen-Haeuser der Gegenwart*, t. I, p. 274.

SPAUBEEK.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Van deze plaats wordt voor het eerst als parochie melding gemaakt in het jaar 1148, wanneer Hendrik II eene gift bevestigt door Adeleidis, vrouw van Reinerus van Beek, aan de abdij van Kloosterrade gedaan.

Deze schenking, welke bestond uit het patronaatrecht der kerk van Spaubeek, met de daarbij behoorende tienden en nog twee mansi, ieder mansus, bestaande uit twaalf bunder, had zij gedaan mede tot gedachtenis van haar man, wijl zij dit patronaatrecht met alle allodiale goederen van hem tot huwelijksgift ontvangen had (1).

Over die schenking ontstond twist tusschen de abdij van Kloosterrade en Goswinus, broeder van Philippus van Heinsberg, aartsbisschop van Keulen. In 1175 slecht deze laatste dien twist.

Goswyn grondde zich hierop, dat hem de helft van het allodiaal goed van Renier van Beek, door Arnold, den zoon van Reniers broeder, was overgedragen. Op aanmaning van zijn oom ziet Goswyn van Valkenburg van deze helft af, onder voorbehoud, dat hem de voogdij over die gift worde opgedragen (2).

„Te Spaubeek, in de nabijheid van het landgoed *de Dycke*, bezat het klooster St-Gerlach (te Houthem) eene pachthoeve met eene tiende, die in de Middeleeuwen aan hetzelve waren geschonken door zekeren Gerard van SPAUBEECK. Als eigenaressen waren de religieusen verbonden tot het onderhoud van het schip der kerk en der tiendeklok te Spaubeek" (3).

---

(1) Mr G. D. FRANQUINET: *Inv. van de abdij van Kloosterrade*, p. 16.

(2) ERNST: *Hist. du Limb.*, t. VI, p. 151.

(3) JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI, p. 115.

Spaubeek vormde nooit eene afzonderlijke schepenbank, doch behoorde steeds tot die van Geleen en werd mede, met laatstgenoemde plaats, tot eene heerlijkheid verheven (1).

Wijl het huis der heeren van Geleen, ook wel genaamd het slot Sint Jans-Geleen, onder de parochie Spaubeek lag, worden de bezitters ervan ook wel heeren van Spaubeek genoemd (2).

De kelders van dit slot dienden tot gevangenis der misdadigers uit de schepenbank van Geleen (3).

Kerkpatroon van Spaubeek is de H. Laurentius.

Bij Koninklijk Besluit van 5 Nov. 1890, n° 80, werd aan de gemeente Spaubeek het volgende wapen verleend (4):

In goud de H. LAURENTIUS, *dragende een opperkleed van keel, gesierd van goud en een onderkleed van sabel, met hoofd en handen van natuurlijke kleur, het hoofd omgeven door een nimbus, in de linkerhand houdt hij een rooster van sabel en in de rechterhand, aan een lint van keel en goud, het wapen der voormalige graven van* GELEEN, *zijnde gevierendeeld, kwartier een en vier van keel, beladen met een achtkoppig slangenkruis van zilver, kwartier twee en drie van zilver, beladen met drie koekjes van keel, geplaatst twee en een.*

Het schild waarin de Heilige staat, hadde o. i. gerust kunnen weggelaten worden.

(1) Zie *Geleen.*

(2) Men zie voor de bezitters, JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 430, v.

(3) JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 431.

(4) *De Maasgouw*, jaarg. 1890, p. 99, v.

STEIN.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Sittard.)

De heerlijkheid Stein bestond uit het dorp van dien naam en Groot-Meersch. Na de opheffing der heerlijkheid door de Fransche Revolutie kwam Groot-Meersch onder Elsloo; Klein-Meersch dat Elsloosch, de Weert die Mechelsch, de Maasbambt die gedeeltelijk tot Eijsden en gedeeltelijk tot Leuth behoorden, kwamen onder Stein. Stein is eene oude rijksheerlijkheid.

De oudste heeren ontleenden hun naam aan de plaats zelve, en noemden zich heeren van STEYN, wapen: in goud zeven ruiten van keel, 3, 3 en 1 (1).

De heerlijke rechten van Stein waren dikwijls onder verscheidene familiën verdeeld. Voor ons onderwerp zou nu de hoofdvraag zijn: onder welke der onderscheidene familiën ressorteerde de schepenbank? Bij gebrek aan bescheiden konden wij die vraag niet oplossen (2).

Wij moeten derhalve overgaan tot de opsomming der familiën, die met den naam van heer van Stein geprijkt hebben.

Als bezitters der heerlijkheid komen voor: de familie van MERWEDE, wapen: in keel een dwarsbalk van zilver, vergezeld van vijftien besanten van goud, negen in het schildhoofd, 5 en 4, en zes in den schildvoet, 3, 2 en 1; de familie van BREDERODE, wapen, zie *Grathem*, doch deze bezat niet de justitie; de familie

---

(1) Arnold, heer van Stein, zegelt in 1378 met dit wapen. Zie JOS. HABETS : *De archieven van het kap. van Thorn*, t. I, p. 288.

(2) De registers der schepenb., op het Rijksarch. aanwezig, dagteekenen niet vóór de XVIIe eeuw

van HEINSBERG-LOON, wapen: zie *Itteren;* de familie NASSAU-SAARBRÜCK, wapen van Nassau, zie *Itteren;* Saarbrück voert: in azuur een klimmenden leeuw van zilver, gekroond van goud en getongd van keel; het veld bestrooid met kruisjes van zilver (1). Deze laatsten verkochten, in 1464, de heerlijkheid aan Herman van BRONCKHORST en BATENBURG, wapen: zie *Gronsveld* (3).

Door huwelijk kwam de heerlijkheid aan MERODE-WESTERLOO, wapen, volgens Wolters (3): „écartelé la pointe de l'écu en triangle et sur le tout de Mérode. Au premier de gueules à trois fleurs de lis d'argent posées 2 et 1, pour le marquisat de Westerloo; au deuxième de gueules au lion couronné d'or, l'écu parsemé de billettes d'argent pour la baronnie de Pietersheim; au troisième d'or à sept losanges de gueules posées 3, 2 et 1 pour la baronnie de Steyn; au quatrième d'or à trois fasces de gueules pour la seigneurie d'Odenkirchen. La pointe de l'écu partie en triangle de gueules au lion couronné d'or sur la première partition pour l'héritage des comtes de Bronckhorst auquel les comtes de Mérode prétendent à cause du mariage du comte Florent de Mérode, avec Anne Sidonie, comtesse de Bronckhorst; et sur la seconde partition, un sautoir d'or cantonné de quatre forces ou gros ciseaux pour le comté de Batenbourg auquel les comtes de Mérode prétendent à cause de plusieurs alliances faites entre ces deux maisons; et sur le tout d'or à quatre pals de gueules à la bordure engrelée d'azur, qui est d'Arragon d'où les comtes de Mérode tirent leur origine".

In 1689 deed de familie von KINSKY zich gelden als erfgenamen van het fidei-commis Bronckhorst. De justitie bleef nog een tijd lang ressorteeren onder de familie van Merode-Westerloo. Omstreeks 1740 kwam zij in het bezit van von KINSKY. Onder deze laatste bleef zij tot aan de Fransche Revolutie (4).

---

(1) S. DE VRIES: *De doorluchtige wereld*, t. II, p. 106.

(2) Op den grafsteen van een Herman van Bronckhorst-Batenburg, heer van Stein, overl. den 12 Febr. 1520, in de kerk te Stein, ziet men zijn blazoen uitgehouwen. Het is gedeeld en vertoont, rechts Bronckhorst, links Batenburg. Zie *De Maasgouw*, jaarg. 1884, p. 998.

(3) *Notice hist. sur les anciens Seigneurs de Steyn et de Pietersheim*, p. 68.

(4) Men vergel. JOS. HABETS, in *Publ.* etc., t. VIII, p. 124, v. v. In een protocolreg. van de schenpenb. van Stein, op het Rijksarch. in Limb., lezen wij dat de

Von Kinsky voert als wapen: in keel drie, uit den linker schildrand uitkomende met de spitsen naar rechts en naar onderen gekromde wolfstanden van zilver, waarvan de bovenste wolfstand het grootste is.

De heeren van Stein bezaten ook een leenhof.

Van schepenbank en leenhof ging men in hooger beroep bij de Rijksgerechten.

De heerlijkheid was een buitenleen van Loon; de Witte Poort van het slot was een buitenleen van Valkenburg.

Patroon der kerk is de H. Martinus, bisschop van Tours.

Het oudst bekende zegel der schepenbank is gedrukt op eene akte op papier van 9 Augustus 1559, van „scholtytz en schepenen" van Stein. Zij noemen het hunnen „ghemeynen schependoms zeghel der herligheid van Steyn.".

Men ziet er de beeltenis op van den H. Martinus, te paard, naar links gewend, snijdende met zijn zwaard een stuk van zijnen mantel; achter het paard staat de bedelaar, de hand uitstrekkende naar den mantel; onder het paard bevindt zich het blazoen der oudste heeren, genaamd van Stein. Omschrift: S. SCABINATUS VILLE DE STEIN. (1)

Brokstukken van dit zegel vonden wij nog hangen aan charters uit de jaren 1583 en 1603. Het zegel wordt in die akten als het „respectiven" schepenambts siegel" bestempeld. Op de brokstukken zijn het blazoen der heeren van Stein en een gedeelte van het paard zichtbaar (2).

Een afdruk van een nieuwen stempel, in 1654, bij de schepenbank in gebruik, hangt aan een perkamenten brief van dat jaar door „Drossart ende Stadthouder ende schepenen der vrijbaenderije van Steijn", uitgegeven. Het zegel wordt als den „respectieven schepen-

---

prins van Rubempré, in zijne hoedanigheid als voogd der minderjarige kinderen van wijlen Jan Philips Eugenius, graaf van MERODE-WESTERLOO, heer van Stein, den 13 Juni 1738, Herman van der Weyden tot Drossard en stadhouder van Stein aanstelde Men verg. *Publ.* etc. t. VIII, p. 125. Den 18 Maart 1740 werd een secretaris van het gerecht van Steijn, door von Kinsky aangesteld.

(1) Rijksarch in Limb.

(2) *Id.*

siegel" bestempeld. Men ziet er de beeltenis op van den H. Martinus, te paard, naar rechts gewend; de Heilige is gekleed in ridderlijk gewaad, houdende in de rechterhand een opgeheven zwaard en in de linker den uitgespreidene mantel; ter linkerzijde van het paard loopt een bedelaar, die de linkerhand uitstrekt om een stuk van den mantel in ontvangst te nemen; aan den voet van het paard bevindt zich het blazoen der heeren uit het geslacht van Steyn. Omschrift: S. MARTINUS PAT. IN STEYN Midd. 3.3 c. M.

Bij Koninklijk Besluit van 3 April 1890, n° 27, werd aan de gemeente Stein het volgende wapen verleend (1).

Een schild van keel, beladen met een op een van goud getoomd en getooid paard van sabel gezeten H. MARTINUS *van goud, met gelaat en handen van natuurlijke kleur, houdende in de opgeheven rechterhand een zwaard van zilver met gevest van goud en in de opgeheven linkerhand eene slip van zijn mantel, naast het paard loopt een naakte bedelaar, hebbende om de lendenen een gordel van sabel, alles op een terras van sinopel, vóór hetwelk zich bevindt een schuins geplaatst schild van goud, beladen met zeven ruiten van keel, geplaatst drie, drie en een, het wapen der oudste heeren van* STEIN.

Ook bij dit wapen hadden men het overbodige schild waarin de Heilige staat best kunnen weglaten.

(1) *De Maasgouw.* jaarg. 1890, p. 95.

STEVENSWEERT.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

De plaats werd oudtijds *Werda* en in latere tijden *Insula* S[t] *Stephani* genoemd.

Tusschen de jaren 807 en 812 werd in het groote westersche rijk eene algemeene kerkopneming gehouden, ter uitvoering van het bevel, door Karel-den-Groote, in het capitulare aquense van het jaar 803, of 807, cap. 7, gegeven. Bon Sloet (1) meent, dat de inventarisatie, betreffend de kerk van St. Michaël, op het eiland Staphinsere, doelt op Stevensweert. Doch waarschijnlijk ten onrechte. Want oorspronkelijk schijnt Stevensweert, evenals Ohé en Laak, tot de *villa* Echt behoord te hebben.

Ook te Stevensweert had de abdij van St. Servaas te Maastricht de groote en de kleine tienden.

Paus Innocentius II bevestigt de abdij van St. Servaas in het bezit der kerk van Werta, den 31 Maart 1139 (2), maar hier kan met Werta ook wel Weert bedoeld zijn.

Toen den 2 Juni 1244 de abdij van St. Servaas hare goederen, de groote en kleine tienden en het vergevingsrecht der kerk te Echt aan het Munster van Roermond en eveneens de groote en kleine tienden van Stevensweert in erfpacht gaf, gewaagde zij niet van eene kerk in deze plaats (3).

Daarentegen vinden wij zes en twintig jaar later uitdrukkelijk

---

(1) I, p. 29, noot.

(2) *Ibid.*, p. 269.

(3) JOS. HABETS: *De Heerlijkh. Stevensweert*, in *Publ.* etc. *du duche de Limb.*, t. XIII, p. 295, v.

melding gemaakt van eene parochiekerk te Stevensweert. De vergeving behoorde, blijkens bescheiden van lateren datum, tot de rechten van den gebiedenden heer.

De oudst bekende heeren van Stevensweert zijn die van PIETERSHEM; wapen: een veld van keel, bezaaid met blokken van zilver, waarover heen een klimmende dubbelstaartige leeuw van zilver.

Door huwelijk van Elisabeth van Pietershem, omstreeks 1391, met Hubert van CUYLENBURG tot Boxmeer, kwam naderhand de heerlijkheid in dit geslacht. Blijkens het zegel van „Heynrich van Buecks Mere", ridder, heer van Stevensweert, hangende aan een charter van 12 April 1478, voerde deze tak van het geslacht van Cuylenburg een klimmenden leeuw (1)

Door het tweede huwelijk van Margaretha van Cuylenburg, in 1479, met Willem van Egmont, kwam de heerlijkheid later aan de dochter dezer echtelieden, Anna, die ze, op hare beurt, door huwelijk in de familie van den BERG van 's Heerenberg bracht; wapen: in zilver, een van goud gekroonde, klimmende, getongde en geklauwde leeuw van keel; het schild omgeven door een rand van sabel, bezet met elf koeken van goud. Herman Frederik, een heer uit dit geslacht, liet munt slaan te Stevensweert.

Daarna kwam de heerlijkheid aan LIMBURG-STIRUM-BRONCKHORST; wapen gevierendeeld: 1: in zilver een leeuw van keel, geklauwd en gekroond van goud en getongd van azuur *(Limburg)*; 2: in keel, een leeuw van zilver, geklauwd, getongd en gekroond van goud *(Bronkhorst)*; 3: in goud twee luipaarden van keel, het een boven het andere *(Wisch)*; 4: in goud drie koeken van keel *(Borculo)*, en over alles heen een hartschild van goud met een dwarsbalk van keel, beladen met drie palen van zilver *(Ghemen)*.

Deze familie verkocht in 1719 de heerlijkheid aan van HOMPESCH; wapen: in keel een getand St. Andrieskruis van zilver.

Ten laatste kwam Stevensweert door huwelijk, aan van RIEDESEL; wapen: gevierendeeld: 1 en 4, in goud een aanziende ezelskop van natuurlijke kleur, houdende tusschen de tanden drie bladeren van sinopel; 2 en 3, in azuur twee tournooilanzen van sabel, met spits van zilver, kruiselings geplaatst; over alles heen een hartschild van keel, beladen met drie torens van zilver.

---

(1) JOS HABETS: *Inv. Thorn*, dl. I, p. 409.

Stevensweert heeft zich nog lang als onafhankelijke heerlijkheid gehandhaafd, nadat Echt reeds geruimen tijd bij het graafschap Gelder was ingelijfd.

Het was eene heerlijkheid, met hooge, middelbare en lage jnstitie, waaronder reeds, op het eind der 17e eeuw, ressorteerden Ohé en Laak (1).

In 1633 werd Stevensweert in een vesting herschapen door de Spanjaarden.

Ten gevolge van het Barrière-tractaat van 1715 kwam de vesting aan de Republiek der Vereenigde Provinciën.

Kerkelijk schijnt Stevensweert, vóór het eene afzonderlijke parochie werd, behoord te hebben onder die van Echt.

Kerkpatroon is de H. Stephanus, Martelaar.

De origineele zegelstempel in koper is thans nog op het rijksarchief in Limburg, in de verzameling zegelstempels, aanwezig.

Hij vertoont een doorsneden wapenschild; I, boven, in een veld bezaaid met blokken, een gekroonden dubbelstaartigen leeuw, ten halven uit de deelingslijn te voorschijn komende; II, onder de deelingslijn, vier korenhalmen, welke uit den punt van het schild opschieten. Het schild omgeven door het volgend omschrift, in gothieke letters: S. SCABINORVM DE WERDE. Midd. 2.7 c.M.

Dit zegel was in 1384 reeds in gebruik en werd, zooals uit het wapen blijkt, door een heer uit het geslacht van Pietershem aan de schepenbank geschonken. Onafgebroken, ook na de vereeniging met Ohé en Laak, tot aan de Fransche Revolutie heeft het als „schepenampts segel", „ghemeynen schepenampts ziegel" en als „segel ad causas", gediend (2).

De vier korenhalmen, onder de afsnijdingslijn, dienen als het merkteeken der plaats beschouwd te worden.

De leeuw in het blazoen van Pietershem was aanvankelijk waarschijnlijk ongekroond.

---

(1) Zie Ohé en Laak.

(2) Zie de zegels van 18 Maart 1634, in het Archief Kruisheerenklooster te Maastricht, van 22 Juni 1662 en 1 Juni 1737 in de doos, get.: *St. Stevensweert*, op het Rijksarch. te Maastricht.

Wijlen Sivré, geeft ons in de Maasgouw, Jg. 1879, p. 166 eene beschrijving van een zegel uit het jaar 1550, dat geheel met het door ons beschrevene overeenstemt; alleen leest hij ten onrechte *Weerde* in plaats van *Werde*. Men zie ook: *ibid.*, p. 199

Zoo ziet men op het zegel van Johannes, heer van Werde, uit 1345, den leeuw, naar het ons toeschijnt, zonder kroon (1).

Ook de zegels van Henricus, „Dominus de Pyetershem"· uit 1298 (2) en van Margaretha van Pietershem, abdis van Thorn, uit 1306, zijn voorzien van het wapen van dit geslacht, de leeuw echter ongekroond. Op dit laatste zegel staat hare beeltenis, waarvan zich, ter weerszijden, het blazoen van Pietershem bevindt; terwijl het zegel van een tegenzegel voorzien is, eveneens met haar wapen (3).

Eerst later vinden wij een voorbeeld van een gekroonden leeuw in het wapen van Pietershem, n. l. op een grafsteen van Jan van Pietershem, overl. 28 Juni 1428, liggende in de oude kapel van St. Catharina, binnen de kerk van St. Servaas te Maastricht. De steen is door Alexander Schaepkens beschreven. In de vier hoeken bevinden zich de vier evangelisten en in het midden „les armes de Petersheim, lion rampant, couronné, à queue fouchue, l'écu parsemé de billettes, qu'une barre traverse de dextre à sénestre (4)".

Te Stevensweert was de zetel van een leenhof gevestigd, hetwelk een afzonderlijken zegelstempel gebruikte.

Het was een groot rond zegel, van 5,5 c M. middellijn, in koper gegraveerd. Het berust thans in de verzameling zegelstempels op het Rijksarchief in Limburg.

Dit zegel werd door een heer van het leenhof, uit het geslacht van den Berg van 's Heerenberg, geschonken en vertoont het blazoen van dit geslacht, gedekt door eene kroon met drie fleurons en omgeven door het omschrift: LEEN † SEGEL † TOT STEVENSWEERT.

De heerlijkheid en het leenhof behoorden, van 1500 tot omstreeks 1609, aan deze familie.

Uit het feit dat de letters van het omschrift gewone drukletters zijn, meenen wij te mogen opmaken, dat het een der laatste heeren uit het geslacht van den Berg geweest is, die het zegel geschonken heeft.

---

(1) JOS. HABETS: *Inv. v. d. arch. v. h. Hoogadellijk Kapittel v. Thorn*, dl. I, p. 200.

(2) Archief der abdij Hocht, in het Rijksarch. te Maastricht.

(3) JOS. HABETS: *Ibid.*, dl. I, p. 99, 130.

(4) ALEXANDRE SCHAEPKENS: *Tombeaux chrétiens*. Extrait des Annales de l'Académie d'Archéologie de Belgique. Imprimerie J. E. Buschmann. 1850, p. 23.

Bij Koninklijk Besluit van 15 Sept. 1819 werd aan de *heerlijkheid* Stevensweert, Ohé en Laak, volgend wapen verleend: ***van keel beladen met drie burchten van zilver, twee en een.***

Dit wapen voert de familie Riedesel tot Eisenach, zooals wij hier boven gezien hebben, als hartschild. De laatste heer van Stevensweert, Ohé en Laak, uit dit geslacht, Karel Philips Ferdinand Herman, werd den 13 Nov. 1819, op verzoek, met den van ouds gebruikelijken titel van baron, in den Nederlandschen adel opgenomen. Het is een tak van het geslacht van Riedesel tot Eisenach, dat den 22 October 1680 tot den baronnenstand van het H. R. Rijk werd verheven. Als hartschild voert het eveneens drie torens van zilver, doch geopend van keel en geplaatst, 1 en 2, op een veld van sabel.

Den 26 Nov. 1897 werd op verzoek van het Gemeentebestuur, bij Koninklijk Besluit (nº 29), de voorstelling op het hierboven beschreven zegel, volgenderwijze omschreven, aan de gemeemte als wapen verleend:

Doorsneden: ***I in keel, bezwaard met zilveren blokjes, een uitkomende dubbelstaardige leeuw van zilver, gekroond van goud; II in azuur, vier korenaren van goud, twee aan twee geplaatst, in den vorm van een omgewenden keper.***

STRAMPROY.

(Arrond. Roermond — Kant. Weert.)

Stramproy vormde één der vier kwartieren van het land van Thorn (1).

Twee schepenen, uit deze plaats herkomstig, hadden zitting in de bank van Thorn (2); het dorp Stramproy ressorteerde er rechtstreeks onder en bezat derhalve geen eigen schepenbankszegel.

De kerk was eene hulpkerk van Thorn. In 1583 werd zij tot parochiekerk verheven (3).

Patroon der kerk is de H. Willibrordus, Bisschop en Belijder.

Door het Gemeentebestuur werd in 1894 aan Hare Maj. de Koningin-Weduwe, Regentes, het verlangen te kennen gegeven, om een wettig heraldisch wapen te mogen voeren, voorzien van het beeld van den H. Willibrordus, houdende in zijne rechterhand het wapen van de vrije Rijksheerlijkheid Thorn (4).

Ten onrechte, naar wij vermeenen, werd op dit verzoek geen acht geslagen en aan de gemeente Stramproy, bij Koninklijk Besluit van 29 Juni 1894, volgend wapen verleend (5).

Gedeeld, rechts van keel, beladen met een kasteel, met drie torens van zilver, geopend van het veld, elke toren getopt door een windvaan

---

(1) CH. CREEMERS: *Aanteekeningen over Stramproy*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IX, p. 27. Zie *Thorn*.

(2) *Ibid.*, p. 30.

(3) *Ibid.*, p. 42, v. v.

(4) *De Maasgouw*, Jaarg. 1894, p. 77.

(5) *Ibid.*

van goud; links van zilver beladen met den H. WILLIBRORDUS, *gedekt met den mijter, afgezet met goud, gekleed in bisschoppelijke toga van sabel, waaroverheen een misgewaad (planeta) van keel, afgezet met goud, gelaat en handen van natuurlijke kleur, houdende in de linkerhand een gouden kruisstaf en in de rechterhand een kerkje van natuurlijke kleur.*

Zooals men ziet heeft men in dit wapen een kasteel geplaatst. Naar het ons toeschijnt, hadde men hier in herinnering moeten brengen dat Stramproij eeuwen lang deel uitgemaakt heeft van het vorstendom Thorn. Het kasteel heeft de stad Thorn als wapen gevoerd en is dus in dit wapen niet op zijne plaats.

Wat de rangschikking betreft maken wij de gewone opmerking. Waarom heeft men niet den patroon der kerk als schildhouder geplaatst?

SUSTEREN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Susteren ontleent zijn naam aan de beek *Suëstra*, die er voorbij stroomt.

Naar alle waarschijnlijkheid, (zoo drukt wijlen de Eerw. Heer Jos. Habets zich uit,) is de H. Willibrordus de stichter van het klooster te Susteren (1).

Het klooster was toegewijd aan den Verlosser der wereld en aan de HH. Apostelen Petrus en Paulus.

In eene akte, gedagteekend 24 October 711, *in monasterio Suestra*, schonk de monnik Ansbald zijne vaderlijke erfenis aan den H. Willibrordus (2).

Blittrudis, de echtgenoote van Pippijn van Herstal, had te Susteren een landgoedje (mansionile) aangekocht.

Verkoopers waren geweest Alberik en Haderik. De vorstelijke echtelieden hadden de gebouwen, van de grondvesten uit, opnieuw laten optrekken.

Bij diploom, gedagteekend Bakel (N.-B.), 2 Maart 714, schonken Pippijn en Blittrudis dit buitengoedje aan het klooster te Susteren.

Aan „den apostolischen vader, den bisschop Willibrord", dragen zij de basiliek over, onder beding dat hij er „broeders, pelgrims, of andere godvreezende lieden verzamele".

De H. Willibrord was de eerste abt van het in abdij her-

---

(1) Jos. Habets: *Bijdragen tot de Geschiedenis van Susteren*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI, p. 454.

(2) Sloet, t. I, p. 3, v.

schapen klooster. Want de vorstelijke gevers wilden verder, dat, na het overlijden van Willibrord, de broeders tot de keuze van een nieuwen abt moesten overgaan (1).

Te zelfdertijd schonk Pippijn ook *de immuniteit* aan de abdij, vermits hij bepaalde, dat de abt aan hem en aan zijne nakomelingen moest getrouw zijn en dat hij moest verblijven onder des schenkers en diens nakomelingen *mundiburdium* en bescherming *(defensio)* (2).

Mundiburdium werd later later genoemd *advocatia*, voogdij.

Hoe groot de omvang van het gebied der abdij Susteren was, is ons onbekend. Maar, volgens het publiek recht van dien tijd, stelde nu in de verscheidene plaatsen der immuniteit de abt de openbare ambtenaren aan, behalve den momber of den voogd (3).

Bij de verdeeling van het Rijk, tusschen de twee nog levende zonen van Lodewijk-den-Vrome, in 870, *in procaspide super fluvium Mosam*, viel de abdij van Susteren ten deel aan Lodewijk, koning van Germanië (4).

In 882 werden de gebouwen der abdij door de Noormannen verwoest en verbrand (5).

Deze bijzonderheid leidt ons er toe, om andermaal van deze vrijbuiters te gewagen

De Noormannen, die zich in November 881 te Elsloo gevestigd hadden (6), veroverden en plunderden vooreerst Maastricht, Luik en Tongeren; daarna deden zij Keulen, Bonn, Zulpich en Neuss

---

(1) De H. Willibrord overleed in 739. Verscheidene zijner opvolgers bleven met de abdij van Susteren in betrekking staan. De H. Gregorius, bisschop van Utrecht, vertoefde er herhaaldelijk en werd er in 776 naast zijne moeder, de H. Vastradis, begraven. Zijn opvolger en neef, de H. Albricus, vond er ook omstreeks 783 zijne laatste rustplaats. (Jos. Habets: *Op. cit.*, p. 458.)

(2) Sloet, t. I, p. 4, v. en Jos. Habets, *ibid.*, p. 533, v.

(3) Zie *Maastricht*, *Meerssen*.

(4) Zie *Meerssen*, p. 299.

(5) Jos. Habets: *ibid.*, p. 159. Men vergel. ook Sloet, t. I, p. 5, v. noot. Zie *Elsloo*, p. 123.

(6) J. H. van Bolhuis: *De Noormannen in Nederland*, p. 139.

„Considerunt in loco, qui dicitur Haslou juxta Mosam, et primo impetu fimitima loca depopulantes, Leodium civitatem, Trajectum castrum, Tungrensem urbem incendio cremant". (*Regino*, bij *Ernst:* Hist. du Limb., t. I, p. 354, v. noot.)

hetzelfde lot ondergaan (1). „Te Aken bedienden zij zich, met bitteren spot, van de koninklijke kapel, ter stalling hunner paarden; sommigen willen, dat zij ook het paleis aldaar, benevens vele andere paleizen en villae regiae, verbrandden" (2).

De abdijen van Corneli-Munster, van Malmedy en van Stabloo ondergingen hetzelfde lot. De keizerlijke paltsen te Meerssen en te Voeren zullen er wel niet beter aan toe zijn geweest. In de eerste dagen van Januari 882 (3) „verbleven de Noormannen drie dagen in het klooster van Pruym (4) om den buit uit de omstreken bijeen te slepen; de landbewoners verzamelden zich in groote menigte (innumera multitudine) en vielen hen te voet aan; doch het gemis van krijgskunde was hun nog ruim zoo verderfelijk als het gebrek aan wapenen, zoodat de woeste roovers onder hen, als onder weerlooze dieren, eene ijsselijke slagting aanrigtten. Bij hunnen aftogt uit het klooster lieten zij de vuren in de vertrekken branden, waardoor het geheele gebouw spoedig in asch verkeerde" (5).

Op Witten Donderdag van 882 plunderden en verbrandden de Noormannen de stad Trier. Op Paaschdag daaraanvolgend togen zij naar Metz (6) „De bisschop Wala en de graaf Andalhard (Adalard), vereenigd met Bertolf, bisschop van Trier, trokken hun bij Remiche met eene kleine magt onvoorzigtig tegen. Zij werden geslagen en Wala sneuvelde. De roovers zagen echter van hunnen tocht naar Metz af; en na alles zoo verwoest te hebben, dat het niet aan te zien was (quam pessime et visu horribilius), bragten zij hunnen roof naar het veilige Hasloa" (7).

Hier werden zij in hun kamp belegerd door keizer Karel-den-Dikke, in de maand Juli 882. Na een beleg van twaalf dagen doemde eene overstrooming, zoowel de belegeraars als de beleger-

---

(1) Ernst, t. I^e p. 355.
(2) J. H. van Bolhuis: *Op. cit.*, p. 140.
(3) Ernst, *ibid.*
(4) Prüm, bij Trier.
(5) Bolhuis, *ibid.*
(6) Ernst, *ibid.*, p. 356.
(7) Bolhuis: *Op. cit.*, p. 141.

den, tot machteloosheid (1); eene overeenkomst was hiervan het gevolg (2).

Karel-de-Dikke, die in November 887 was afgezet, werd in Germanië en in Lotharingen opgevolgd door Arnulf.

Omstreeks dien tijd bekleedde Rathbod den aartsbisschoppelijken zetel van Trier. Hij was een beschermer van kunst en wetenschap. Bij hem genoot Ansfried, de latere bisschop van Utrecht, zijne eerste opvoeding en voltooide die later in de domschool van Keulen (3).

Rathbod trachtte den financiëelen toestand van zijn aartsbisschoppelijken zetel op te heffen. Daartoe verkreeg hij van Koning Arnulf, in 889, dat de waardigheid van abt, d. w. z, de abbatiale rechten der abdij van St. Servaas te Maastricht voortaan aan de cathedrale kerk van Trier zouden verbonden zijn (4). Het publiekrechtelijk karakter der abdij ging derhalve op den aartsbisschop over, zoodat hij niet slechts door die aanwinst zijne inkomsten maar ook zijn gezag vermeerderde.

---

(1) Zie *Elsloo*, p. 123. ERNST, *ibid.*, p. 357.

(2) BOLHUIS: *Op. cit.*, p. 143, v. v.

(3) Men vergel. JOS. HABETS: *De archieven der abdij van Thorn*, Dl. I, p. IX.

(4) MIRAEUS: Opera Diplom. t. I, p. 250. Men zie *Maastricht*, p. 275.

De aartsbisschop stelde nu bij de abdij een zaakgelastigde aan. Namens hem bestelde deze de onderscheidene schepenbanken, onderhield de betrekkingen met voogd (advocatus) en ondervoogden en maakte, na aftrek van zijn salaris, de emolumenten en boeten aan den aartsbisschop over.

Het inwendig bestuur, de handhaving der tucht en de rechtsmacht over de onderhoorigen der abdij, bleven behooren aan den overste der kapittelbroeders, den *decanus*. Deze was weder verantwoordelijk bij den bisschop der diocese.

Decanus noemde men den schout eener schepenbank met weinig onderhoorigen; *centenarius* den schout eener schepenbank, die de onderhoorigheid van minstens honderd gezinnen veronderstelde. Beide stonden onder den gouwgraaf.

In de kerkelijke immuniteiten stonden zij onder het gezag van den bisschop, van den abt, of van de abdis, en in zekere gevallen onder dat van den voogd.

Wijl het getal der kapittelbroeders of der kapittelzusters in de respectieve abdijen beperkt was en het getal der bewoners van den claustralen cingel gering, daarom werd de overste, die het inwendig bestuur in de rechtsmacht er over had, respectievelijk genoemd *decanus* en *decanissa*.

Wegens het gezag dat zij uitoefenden, voerden ook de hoofden der gilden den naam van deken.

De voorzitter van den Raad van discipline bij de balie wordt heden nog *de deken* der advocaten genoemd.

Rathbod was het echter het meest te doen om kunst en wetenschap te kunnen bevorderlijk zijn. Onder de Benediktijnen der abdij Prüm, bij Trier, bevond zich een priester, met name Siginand, die zich den eeretitel verworven had van *illustris artifex*, schitterend kunstbeoefenaar.

Hierboven zagen wij, wat aan de abdij Prüm in Januari van 882 wedervaren was. Siginald behoorde wellicht tot de geestelijken, die toen gelegenheid hadden om te ontvlieden, en om de overblijfselen der Heiligen en de kerkschatten te Maintz te bergen" (1). Doch tot de herleving van de kunstoefening in de kloosterschool te Prüm was geld noodig. Rathbod meende Siginand dit te kunnen verschaffen, door hem de abbatiale waardigheid en rechten van Susteren te doen toekennen, met de bevoegdheid ze aan een ander klooster te mogen overdragen. Koning Arnulf verleende die waardigheid en rechten aan Siginand, bij diploom van 24 Februari 891, uitgevaardigd te Regensburg, drie maanden vóór de nederlaag van zijn leger te Geulle tegen de Noormannen (2).

Uit dit diploom leeren wij, merkt de Eerw. Heer Jos Habets op, dat de abdij Susteren in eene vrouwen-abdij was veranderd, en verder dat de kerken (parochiën, dorpen,) eigendommen, dienstmannen en hoorigen der abdij zeer talrijk waren (3).

Siginand kon nu de uitoefening der abbatiale rechten aan een gevolmachtigde opdragen en de opbrengst der emolumenten aan zijne kunstschool besteden.

Ook benuttigde hij, in het belang zijner school zooveel hij vermocht, de clausule waarbij hij zijne rechten aan een ander klooster mocht overdoen. Hij droeg ze n. l. aan de abdij Prüm over *precarie*. d. i. als een soort pandschap (4).

Alvorens naar Rome te trekken, ten einde als Keizer van Duitschland gekroond te worden, hield koning Arnulf den 25 Mei 895 een Rijksdag te Worms. Hier proclameerde hij bij die gelegenheid zijn natuurlijken zoon Zwentibold tot koning van Lotharingen.

---

(1) Bolhuis: *Op. cit.*, p. 140, v.

(2) Sloet, I, p. 64, Jos. Habets: *Op. cit.*, p. 461, v. Zie verder *Elsloo*, p. 124.

(3) Jos. Habets: *Op. cit.*, p. 460.

(4) Men verg. Sloet, I, p. 67.

De monniken van Prüm baden nu den aartsbisschop van Trier, Rathbod, om ten hunnen voordeele bij den nieuwen vorst een stap te doen, opdat de schenking aan den „meester der uitmuntende kunsten" gedaan, ook door hem mocht worden goedgekeurd.

„Aan Rathbod's verzoek gehoor gevend, teekende Zwentibold een diploom, waarin bepaald werd, dat Siginand de abdij (1) Susteren, zonder iemands tegenspraak, zijn geheel levenlang zoude hebben, bezitten en genieten, en dat na zijn overlijden, de abdij Prüm hem in dat bezit zoude opvolgen. Dit diploom werd reeds den 5 Juni 895 te St. Goar, bij Coblentz, opgesteld" (2).

De rijksgrooten van Lotharingen waren blijde, dat hun land weêr onafhankelijk werd. Bovendien waren zij gewoon den baas te spelen en meenden zij dit beter te kunnen doen onder een jongen, geïsoleerden vorst dan onder een ervaren en onverschrokken Keizer, die daarbij ook nog over heel wat meer macht beschikte. Daarbij kwam nog, dat de Noormannen nog steeds van het zeestrand uit invallen deden, en dat in het Zuiden de vrede allesbehalve verzekerd was, zoodat de taak van Zwentibold volstrekt niet gemakkelijk was.

Na de afdanking van Karel-den-Dikke, als koning van Frankrijk, in 887, betwistten Odo of Eudes, graaf van Parijs, en Karel-de-Eenvoudige elkander den troon.

Zwentibold was te Worms, in tegenwoordigheid van Odo (Eudes), tot koning gezalfd. Kort daarna trok hij met een leger naar Frankrijk, alsof hij Odo wilde te hulp komen.

Op den tocht liepen vele aanhangers van Karel naar Zwentibold over, o. a. Baldewijn, graaf van Vlaanderen, en Raginer (Renier), bijgenaamd Langhals, graaf van Henegouwe. Andere aanhangers van Karel verzoenden zich rechtstreeks met Odo. Nu Zwentibold de partijgangers van Karel-den-Eenvoudige gepolst had, trok hij ijlings naar zijn land terug (3).

Volgens von Gagern kan men uit een diploom bij Bouquet (IX, p. 367) zien, dat Arnulf vooral zijn zoon in Lotharingen tot

(1) D. w. z. de abbatiale rechten, die Siginand door een gevolmrchtigde liet waarnemen.

(2) Jos. Habets: *Op. cit.*, p. 461.

(3) Max. Jos. Lugd. de Gagern: *Arnulfi Imperatoris vita*, p. 106, 108.

koning had aangesteld, om de geweldenarijen der grooten tegen de kerkelijke instellingen te keer te gaan. Kalm overleg, dat zich voorshands met het bereikbare tevreden stelt, ware hier noodig geweest. Maar Zwentibold was een harstochtelijk en doldriftig man. Zijne regeering werd eene reeks van misslagen, die hem weldra het leven kostten.

In 897 verklaarde hij de vier graven: Stephanus, Odacar, Gerardus en Matfridus, van alle ambten en waardigheden vervallen, die zijn vader hun verleend had. Hij kwam met een leger te Trier en verdeelde de goederen der graven onder zijne getrouwen, zich zelven evenwel de abbatiale rechten van het klooster *ad Horrea*, te Trier, en van St. Pieter te Metz, voorbehoudend. Deze graven hadden de bezittingen van het bisdom Toul verwoest en zich kloosters, onder voorwendsel van voogdij, (sub nomine advocatiae), als hun erfgoed toegeëigend. Maar zoo hoog was de macht der rijksgrooten in Lotharingen gestegen, dat het koninklijk gezag, in handen van een onervaren jongeling, hen niet kon bereiken. Weldra zag de oude Keizer Arnulf zelf in, dat alles op den ouden voet moest teruggebracht worden.

Renier (Raginer), graaf van Henegouwe, was intusschen de trouwste en eenige raadsman van Zwentibold geworden. Deze had hem met de abbatiale rechten van het stift van St. Servaas levenslang begiftigd en ze aan den aartsbisschoppelijken zetel van Trier onttrokken (1).

In de eerste dagen van Januari 898 was Odo (Eudes) overleden. Karel-de-Kale werd toen als koning van Frankrijk, door alle de rijksgrooten, zelfs door zijne vroegere tegenstanders, gehuldigd. Was Renier (Ragener) van Henegouwe ook toegetreden, en was dit de oorzaak zijner onverwachte ongenade bij Zwentibold; of moet werkelijk de oorzaak der ongenade gezocht worden in de misleiding van den koning, omtrent de abdij van St. Servaas te Maastricht?

Kort na de vermelde gebeurtenis in Frankrijk, verwijderde Zwentibold den graaf Renier uit zijne omgeving; hij beroofde hem van alle waardigheden en erfgoederen, die de graaf in Lotharingen

---

(1) Zie *Maastricht*, p. 275.

bezat, en beval hem, dat hij binnen veertien dagen het koninkrijk moest verlaten hebben (1).

In Mei 898 had Zwentibold een Landdag belegd te Aken. Den 13 dezer maand vaardigde hij er twee diplomen uit. In het eerste verklaart hij, dat graaf Renier (Raginer) hem misleid heeft, door te verklaren, dat de Aartsbisschop Rathbod en de kapittelbroeders te Maastricht, met het tijdelijk verleenen der abbatiale waardigheid en rechten aan graaf Renier, volkomen instemden; dat die verklaring onwaar is gebleken, en dat hij Rathbod, die op den Landdag tegenwoordig was, in de vorige rechten herstelt en ze andermaal verbindt aan den aartsbisschoppelijken zetel van Trier (2).

In het tweede diploom verklaart koning Zwentibold, dat de aartsbisschop Rathbod van Trier bij hem is komen klagen over graaf Renier. Rathbod had gezanten naar Nijmegen (3) gezonden, waar de koning toen vertoefde, maar graaf Renier had hen op reis opgelicht en hen in de abdij van St. Servaas te Maastricht de usurpatie doen goedkeuren. Zoodoende was de koning misleid geworden en had hij het onrecht goedgekeurd. Maar nu beter ingelicht zijnde, herstelt hij Rathbod in zijne rechten (4).

Graaf Renier week niet uit het land. Vergezeld van Odacar, die het jaar te voren uit zijne ambten ontzet en in 898 er nog niet in hersteld was, en nog eenige anderen, wierp hij zich in de veste Durfos (5). Zwentibold belegerde ze te vergeefs. Toen hij het beleg opbrak, vluchtte Renier naar den koning van Frankrijk, dien hij weldra aan het hoofd van een leger Lothringen binnenvoerde.

Zwentibold moest aanvankelijk zijn heil in de vlucht zoeken. Karel-de-Eenvoudige was reeds tot Aken, zelfs tot Nijmegen door-

---

(1) M. J. L. de Gagern: *Op. cit.*, p. 121, s.

(2) Miraes: Op. Diplom. I, p. 255.

(3) In 896 bevond zich Zwentibold in het paleis te Nijmegen. Men vergel. Dr P. J. Blok: *Gesch. van het Nederl Volk*, I, p. 103, noot 1.

(4) Miraeus, *ibid.*, Jos. Habets in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. III, p. 45. Graaf Renier en zijn 'zoon Giselbert handhaafden zich nog lang in de geusurpeerde rechten. Zie *Maastricht*, p. 275, v.

(5) Eene moerasveste. Volgens eenigen Doeveren in Noord-Brabant; volgens anderen Dordrecht. Men vergel. Dr P. J. Blok: *Op. cit.*, p. 116.

gedrongen, vóór Zwentibold een leger bij Vlaardingen (apud Florichingas) verzameld had. Hiermede vatte hij post op den linker oever der Maas. Het kwam nochtans niet tot een veldslag. Gezanten uit beide legers troffen een vergelijk, en Karel-de-Eenvoudige ontruimde Lotharingen (1).

Rathbod, aartsbisschop van Trier, was intusschen de archicancellarius van koning Zwentibold geworden.

Keizer Arnulf ondervond niet minder leed over het onbezonnen optreden van zijn zoon dan over de brutale aanmatiging der Lotharingsche grooten. Door eene sleepende ziekte ondermijnd, was de Keizer niet bij machte om persoonlijk de geschillen te komen bijleggen, maar hij bracht in het begin van 899 eene samenkomst tot stand te St. Goar, bij Coblentz, waaraan Zwentibold zelf, met voornamen uit zijn rijk, en afgevaardigden van Keizer Arnulf en van den koning van Frankrijk deelnamen. Waarschijnlijk kwam het daar tot vrede tusschen Zwentibold en den koning van Frankrijk. Wat er verder verhandeld werd is niet bekend.

Daarna trok Zwentibold weer met een leger naar Durfos, waar graaf Renier en Odacar zich andermaal verschanst hadden. Toen zijne ongestuime aanvallen niet den gewenschten uitslag hadden, beval Zwentibold den bisschoppen, dat zij Renier en Odacar en dezer metgezellen zouden in den kerkelijken ban doen.

Ondanks zijne scheldwoorden, bedreigingen en schandelijke bejegeningen, bleven de bisschoppen weigeren. Razend van woede over dit verzet, bracht hij met zijn stok den aartsbisschop Rathbod zelfs een slag op het hoofd toe. Het beleg werd opgeheven en het leger ontbonden.

.Nochtans zag zich nog in ditzelfde jaar 899 Zwentibold genoodzaakt jacht te maken op benden Noormannen, die weer begonnen de oevers der Maas onveilig te maken (2).

Op het einde van dit jaar overleed Keizer Arnulf, de koningskroon van Germanië achterlatend aan zijn wettigen zoon Lodewijk, die nog geen volle zeven jaren oud was. Nu was er niemand meer, die de grooten van Lotharingen kon ontzag inboezemen,

---

(1) M. J. L de GAGERN: *Op. cit.*, p. 122.
(2) M. J. L. de GAGERN: *Op. cit.*, p. 123, 124.

en de doldriftigheid van den jeugdigen koning kon in toom houden.

In het begin van het jaar 900 wendden zich, voor en na, de grooten van het koninkrijk, ook de bisschoppen, tot Karel-den-Eenvoudige, koning van Frankrijk.

Hiertegenover stelde Zwentibold nieuwe daden van geweld. Hij vertoefde waarschijnlijk te Born, toen de bekende Stephanus, Gerardus en Matfridus met een leger tegen hem optrokken. Zwentibold leverde hun slag, op den 1 Augustus 900, nabij Susteren, en verloor er het leven (1). Hij werd in de abdijkerk van Susteren begraven.

In 997 was koning Zwentibold getrouwd met Oda, de dochter van Otto, markgraaf van Saxen, en de zuster van den lateren keizer Hendrik-de-Vogelaar (2).

Volgens de overlevering echter heette zijne vrouw Sophia. Althans in de veertien kerkdorpen, waaraan hij de Graatheide geschonken had, werd tot aan de Fransche Revolutie, te Elsloo zelfs tot in 1883, steeds onder de hoogmis, na de preêk, openlijk gebeden „*voor Koning Sanderbout en zijne huisvrouw Sophia*"

Volgens de overlevering had Zwentibold drie dochters: Benedicta, Caecilia en Relindis, die te Susteren, onder de leiding van de H. Amelberga, werden opgevoed en daar den kloosterstaat omhelsden. Uit zucht tot een strenger leven trok zich Relindis naar Flémalle, bij Luik, terug, en stierf daar als recluus (3).

Graaf Renier was nu feitelijk de beheerscher van Lotharingen (4); dit was ook een tijd lang het geval met zijn zoon Giselbert (5).

Koning Zwentibold had, weliswaar, de abdij, die in 882 door de Noormannen verwoest en verbrand was, weer opgebouwd (6), maar de wegschenking der abbatiale rechten en inkomsten aan Prüm werkten noodlottig voor het stift.

---

(1) M. J. L. DE GAGERN: *Op. cit.*, p. 127.

(2) *Ibid.*, p. 117, v.

(3) Jos. HABETS: *Op. cit.*, p. 463.

(4) Men vergel. D^r^. P. J. BLOK: *Op. cit.*, p. 116.

(5) Men zie *Maastricht*, p. 276.

(6) SLOET, I, p. 67. Zou SIGINAND niet de bouwmeester der nieuwe abdijkerk geweest zijn? Zou de nog bestaande Krocht te Susteren geen overblijfsel zijn zijner kunstbeoefening?

De kunstbeoefenaar Siginand en de abdij Prüm bleven, na den dood van Zwentibold, niet lang in het bezit der abbatiale rechten van Susteren. De lotharingsche grooten maakten er zich van meester, ondanks de protesten van Siginand en van den abt (1).

Benedicta en Caecilia, de dochters van Zwentibold, die elkander als oversten in het klooster te Susteren opvolgden, zullen ook wel alles in het werk gesteld hebben, om de abbatiale rechten te herkrijgen, doch te vergeefs. Karel-de-Kale, in een *generale placitum*, den 19 Maart 916 te Herstal gehouden (2), en Otto I in een generale placitum, gehouden den 1 Juni 948 te Nijmegen (3), bevestigden de schenking van het klooster te Susteren aan de abdij Prüm.

Deze verwarde toestand was eene gunstige gelegenheid voor de hebzucht der voogden. De eerste maal dan ook dat wij (met eene tusschenruimte van drie eeuwen) van Susteren gewag zien maken, doet zich de stichting van Pippijn van Herstal als geheel beroofd van alle politieke rechten in hare buitenbezittingen en te Susteren zelf als onttroond aan onze oogen voor.

Het is het beroemd recordium, dat de schepenen der villa (dorp) Susteren, onder eede, gaven, op „manenisse" van Dirk I, heer van Valkenburg, over de rechten die hij als eene erfenis zijner voorouders te Susteren bezat (4).

Uit het stuk blijkt dat hij, met den heer van Dieteren, (deze laatste slechts voor een gering deel) alle souvereine en heerlijke rechten te Susteren uitoefent.

Weliswaar behooren de goederen en de bewoners (leeken) van den kloostercingel nog niet tot de competentie van de schepenbank van Susteren, doch de heer van Valkenburg, of de door hem aangestelde voogd, berecht alleen alle geschillen, die hem over die personen, of zaken, op den gerechtsdag, *Witdinc* genaamd, worden medegedeeld, wanneer gemelde bewoners voor hem in den hof der kerk vergaderen. Van een gerecht der dekanes, dat over reëele en correctioneele zaken van den kloostercingel oordeelt, is reeds geen sprake meer.

---

(1) Jos. Habets: *Op. cit.*, p. 466, v.

(2) *Ibid.*, p. 74.

(3) Sloet I, p. 84.

(4) Het eerst uitgegeven door Sloet, II, p. 819, v. v. Afgedrukt bij Jos. Habets, *Op. cit.*, p. 535, en *Limb. Wysd.*, p. 302.

Van eene dekanes wordt trouwens nog slechts *pro forma* melding gemaakt. Daar de abdis geene politieke rechten meer bezat, tengevolge van de overweldingen der voogden, oefende zij eigenlijk de rechten van dekanes uit (1).

Wat verder de politieke geschiedenis van Susteren betreft, had deze plaats, die reeds in 1276 stad genoemd wordt, dezelfde lotgevallen als Sittard en Born. Susteren behoorde steeds tot het ambt Born.

Ook te Susteren hadden de verschillende verpandingen geen invloed op het rechtswezen, of op het inwendig bestuur

Ten slotte zij nog vermeld, dat Susteren zijn naam gegeven heeft aan een aanzienlijk landdekanaat, de *Christianitas Susteriensis*.

Het „landdechanal siegell" vonden wij gedrukt op eene attestatie op papier, van „landdechand und assessores Christianitatis aurei concilii Susteriensis", van 19 Augustus 1669 (2).

Het zegel, zonder omschrift, heeft een ovalen vorm en vertoont de beeltenissen van twee vrouwen (abdissen) als schildhoudsters van een gedeeld wapenschild, beladen rechts met een koek, links, zonder doorsnijdingslijn, boven een sterretje?, onder een naar rechts gewenden wassenaar; boven het schild, in het veld van het zegel, twee koeken, boven elkander geplaatst, waarvan de onderste het grootste is. Hoogte 3, breedte 2.5 c.M.

Omstreeks 1789 brandde de parochiekerk af te Susteren, die toegewijd was aan de H. Amelberga. Sedert dient de stiftskerk, toegewijd aan den Verlosser der wereld, tot parochiekerk.

Het zegel van het klooster van Susteren, in spits ovalen vorm, uit het jaar 1348, hangt aan een perkamenten akte van 6 Mei van dat jaar (3). Ongelukkigerwijze is het erg geschonden. Men kan er echter nog duidelijk de beeltenissen van twee vrouwen (zusters) op onderscheiden.

De origineele zegelstempel „ad causas" van het klooster is op het Rijksarchief in Limburg aanwezig. Een afdruk ervan, uit het jaar 1442, waarvan het omschrift weggebrokkeld is, werd door

---

(1) Men vergel. JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VI, p. 478, v. v.

(2) Doos *Sittard*, op het Rijksarch. in Limb.

(3) Arch. van het kloostter van Susteren, op het Rijksarch. in Limb.

den Zeer Eerw. Heer Habets beschreven (1). Men ziet op dit zegel het beeld van den Verlosser der wereld, met een nimbus om het hoofd, gezeten op den regenboog, de rechterhand ter zegening opgeheven en dragende in de linker den wereldbol. Omschrift: S'CONVENT. SVESTREN: AD CA'S Midd. 2,5 c.M. De wijze van bewerking alsmede de vorm der letters doen vermoeden dat deze stempel reeds lang vóór 1442 in gebruik was.

Van de stad en schepenbank van Susteren zijn ons de volgende zegels bekend:

Een groot gothiek zegel, het veld bezaaid met kleine klaverblaadjes, zonder stelen, en versierd met de beelden van twee vrouwen (zusters), met lange haren en gekleed in een lang gewaad, staande naast elkander, ten vollen lijve van voren, dragende in hun midden op de handen een driehoekig schild, bezaaid met blokken, waarover heen een naar rechts gewende klimmende, getongde, geklauwde enkelstaartige leeuw; onder het schild tusschen de beide vrouwen zit een hond, naar rechts gewend. Omschrift: SIGILLVM OPIDI SVESTRENSIS. SORORES. Midd. 6,5 c.M. De stempel werd, zooals uit het blazoen, dat er op is afgebeeld blijkt, onder het bestuur van Reinoud I, van Gelder, (1271—1318), nadat deze omstreeks 1276 aan Susteren stadsrechten bezorgde, geschonken (2).

Het contrazegel van Susteren dagteekent uit dienzelfden tijd. Dit zegel is versierd met het wapen van genoemden graaf Reinoud, in driehoekigen vorm, en is gevat in eene Gothieke roos. Omschrift: CLAVIS SIGILLI SVESTREN. Midd. 3,3 c.M. (3).

De schepenbank bediende zich ervan den 31 April 1552, ter bekrachting van eene akte welke van haar uitging (4).

Een klein zegel der schepenbank van Susteren uit 1423, dat echter veel ouder schijnt te zijn, verbeeldt twee vrouwen in lange

(1) *Publ.* etc., t. VI, p. 493. Het (Luiksch) landdekenaat van Susteren vindt men omschreven door Jos. HABETS in t. VI der voormelde *Publ.*, p. 512, v. v. en in *Gesch. van het Bisdom Roermond*, dl. I, p. 375, v. v.

(2) Men vergel. M[r] G. D. FRANQUINET, in *De Maasgouw*, jaargang 1881, p. 490. Zie de beschrijving van het wapen van Reinoud, onder *Roermond*.

(3) *Ibid.*

(4) Arch. van Wetzlar, in het Rijksarch. te Maastricht.

kleederen naast elkander, staande van voren, de eene de andere de hand reikende en houdende elk een vogel op de vrije buitenwaarts opgeheven hand en één tusschen beide op de samengevoegde handen; boven en onder den middelsten vogel een koek. Omschrift: S'. SCABINOR' SVESTER'. Midd. 2,8 c.M. (1).

De afdrukken worden in akten van 1423 en 1428, door „schepen gemeynlyc der staet van Susteren, als onsen sieghel en onsen ghemeynen scepen sieghel" betiteld. Deze stempel was nog in 1691 bij de schepenbank in gebruik.

De buurt *Dieteren*, die deel uitmaakt van de gemeente Susteren, was in vroeger eeuwen eene heerlijkheid. Zij is dit gebleven tot in de XVI[e] eeuw (2).

Als eerste heeren treffen wij aan in het begin der XIII[e] eeuw van DIETEREN. „Wiricus, nobilis vir de Ditren" zegelt in 1330 met een klimmenden, geklauwen, eenstaartigen leeuw, waarover heen een barensteel met vijf smalle hangers. Het wapenschild heeft denzelfden vorm als het zegel: ovaal, van onderen spits toeloopend. Omschrift: SIGILVM. WIN... I.. DE: DITEREN.

Dit zegel heeft eene hoogte van 7,5 c.M ; op zijne breedste plaats is dit 5.5 c.M. Na 1335 treffen wij aan als heeren van Dieteren die van STEIN, wapen: zie *Stein*. Arnold van Stein liet te Dieteren zelfs munt slaan (3). Daarna was de heerlijkheid in het bezit van Hoen van HOENSBROEK, wapen: zie *Hoensbroek*.

Er bevond zich te Dieteren ook een laathof. Op het Rijksarchief in Limburg berust een zegelstempel, in zilver, van dezen laathof. Hij stelt voor een boom, waaraan een wapenschildje hangt, beladen met een omgekeerden keper, vergezeld van boven tusschen de beenen van den keper van eene vijfbladerige roos aan een takje met twee bladeren; te weerszijden van den boom de letters G. G. Omschrift: SIG. D'NI FEVDI ET PARIVM CVRIAE IN DIETHEREN. Midd. 4,5 c.M.

---

(1) M[r] G. D. FRANQUINET, *Op. cit.*, p. 490. Volgens de afdrukken, hangende aan de charters van 1423, 9 Dec. in 1428, 3 Maart, zijn het koeken en geene ringen, die op het zegel zijn afgebeeld. Zie Arch. kl. van Susteren, in het Rijksarch. in Limb. Eene afb. van dit zegel, zie EG. SLANGHEN: *Bijdragen tot de gesch. van Limb.*, p. 198.

(2) JOS. HABETS: *Limb. Wysdommen*, p. 302.

(3) JOS. HABETS, in *Publ.* etc. t. VI, p. 453.

Te Dieteren was eene kapel, toegewijd aan den H. Stephanus. In 1842 werd de kapel tot parochiekerk verheven.

Het oude wapen der stad Susteren zou, volgens Kritzraedt, de bekende kroniekschrijver van Gangelt (1), geweest zijn: in goud tusschen twee abdissen een leeuw van sabel, omgeven door negen dobbelsteenen. Nergens anders troffen wij eene beschrijving van dit wapen aan. Denkelijk heeft de geleerde kroniekschrijver zich in de beschrijving van dit wapen vergist. Reinoud I, graaf van Gelder, voerde als wapen: in azuur een enkelstaartige leeuw van goud; het veld bezaaid met blokken van goud (2).

Den 19 April 1818 schreef de toenmalige maire van Susteren, J. H. Schulpen, aan „mijn chevalier, onder-intendant van het arrondissement van Roermond":

„Permitteerd dat ik de vrijheid neme van UE. voor te dragen dat onze gemeente Susteren altijd eenen zegel gehad heeft, zoo hieronder te zien is. Deesen zegel is met uijtdruk van twee gezusters met daeromme geschreven, in oude letters, SWESTER SCABAHOR (sic), hetwelk seer analoge is op Susteren. Daeromme bidde ik van mij permissie te verleenen van deeze zegel in het toekomende te durven gebruijken".

Onder op den brief bevindt zich een afdruk van den kleinen zegelstempel, dien wij hierboven beschreven hebben. Het omschrift werd daar door ons medegedeeld, zooals het op het zegel voorkomt.

Michiels zond den brief van den maire met een begeleidend schrijven, den 3 Oct. d. a. v., aan den griffier der Staten van de provincie Limburg, te Maastricht.

Den 16 Oct. d. a. v. zonden hem de Gedeputeerde Staten aan den Hoogen Raad van Adel te 's Gravenhage.

Den 8 Nov. van ditzelfde jaar werd, bij Koninklijk Besluit, aan Susteren het volgende wapen verleend:

---

(1) Een afschrift van deze belangrijke kroniek berust op het Rijksarch. in Limburg.

(2) Zie *Roermond*, p. 427, noot 1.

Van rood, beladen met twee zwarte vrouwenbeelden, verbeeldende twee gezusters, houdende beiden in de linkerhand een vogel en in de rechterhand de eene een rozenkrans en de tweede een palmtak.

Volgens de afbeelding van het wapen in het bekende werk van Baron d'Ablaing van Giessenburg, waarnaar onze teekening vervaardigd is, is het schild nog omboord met een smallen schildzoom van goud en bevindt zich, zoowel in het schildhoofd als in de schildpunt, een bol van sabel. De gezusters zijn slechts tot aan de knieën voorgesteld.

Het ware zeer zeker te wenschen dat het tegenwoordig gemeentewapen veranderd werd. Het fraaie groote zegel van Susteren zou alsdan o. i. tot grondslag voor het vervaardigen van een nieuwe wapen kunnen dienen.

SWALMEN.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Men meent dat in het diploma van Baldrik, bisschop van Utrecht, uit het jaar 943, door Suletheim, Swalmen en door Assclon, Asselt bedoeld wordt (1).

Evenals de overige plaatsen van het stift St. Odiliënberg, kwamen ook Swalmen en Asselt onder de opperheerschappij van den graaf van Gelder.

In 1275 was Rutger van Asselt heer van Swalmen en van Asselt.

Zouden de drie pijlen, die zich in het latere schepenzegel der heerlijkheid Swalmen bevinden, zijn blasoen versierd hebben (2)?

Rutger had tot leenheer voor Swalmen en Asselt den graaf van Gelder.

Hij had ook den tol, het vischrecht op de Maas en het alluvierecht bij Asselt; bovendien oefende hij er de justitie uit, aan weerszijden, op zestig voet afstand van de rivier, te weten, zoover als een man, met één voet op den oever staande, met een ploegkouter kon werpen.

Deze laatste gerechtigheden hield hij ter leen van den heer van Horn, die op zijne beurt tot leenheer had den graaf van Loon.

Indien zich binnen voorzegd gebied een correctioneel, of crimineel geval voordeed, berechtte Rutger dat, ten overstaan van zijne getrouwen, of van leenmannen van den heer van Thorn. Te dien

---

(1) Men vergel. Mr S. MULLER Fz. *Het Oudste Cart. van het Sticht Utrecht*, p. 48; en M. WILLEMSEN, *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, p. 166, v. v.

(2) Rietstap geeft, wel is waar, in zijn Armorial, *sub voce* Asselt, een ander wapen, doch hij voegt er niet bij, of hier de familie Asselt-Swalmen bedoeld wordt.

einde had Rutger, reeds lang voor 1245, eene galg geplaatst beneden Uuthoven en er een dief doen aan ophangen.

Civiele zaken berechtte hij, binnen dit gebied, naar inhoud zijner rechtscostumen (van Swalmen en Asselt); en moest de eed beslissen, dan deed dit de aangeklaagde met het omhoog steken van twee vingers, na bevorens de reliquiën van heiligen te hebben aangeraakt: „.... poterit et valibit.... contra iniustitias iniquas et versutas calumnias deiurare duobus digitis, tactis sacrosanctis, prout iuris est in similibus fieri et consuetum, quoniam dominus Rutgerus in hac limite ex suo dominio habet proprios sanctos, quos de jure omnibus indigentibus et postulantibus est porrigendum".

Bijaldien de heer van Asselt in de uitoefening van zijn recht zou overmand worden, moest de heer van Horn hem behulpzaam zijn, en deze moest op zijne beurt bijgestaan worden door den graaf van Loon (1).

Twee jaren later treffen wij Swalmen en Asselt aan onder het ambt Montfort (2).

In 1313 behoorde de heerlijkheid Swalmen en Asselt aan het geslacht SWALMEN, zooals blijkt uit het zegel van ridder Willem van Swalmen, hangende aan eene oorkonde van het jaar 1327; wapen: een doorsneden schild, boven de deelingslijn hermelijn staartjes en in het schildhoofd een barensteel met vijf hangers (3).

In dit jaar (1313) verklaart Segers Vusken van Swalmen, dat hij de hooge en middelbare justitie, zoomede andere souvereine rechten dezer heerlijkheid, aan den graaf van Gelder, zijn leenheer, verkocht heeft (4). Deze beleende hem het jaar daarna weer met de justitie (5).

Seger van Swalmen was tot dien verkoop moeten overgaan, wijl hij door den krijg, dien hij tegen den heer van Cuyk gevoerd had, was in schulden geraakt (6).

---

(1) SLOET, t. II, p. 934, v. v. Over *proprii sancti* = rechtscostumen, zie *Grathem*, *Horst*, *Roermond*.

(2) Zie *Montfort*.

(3) ADOLF STEFFENS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXI, p. 274.

(4) *Ibid.*, p. 274.

(5) *Ibid.*, p. 305.

(6) *Ibid.*, p. 274.

De heeren van Cuyk bezaten destijds de heerlijkheden Maasniel en Herten (1).

In 1381 kwam de heerlijkheid aan de familie van OEST (2); wapen: zie *Eysden*.

In 1486 kwam de heerlijkheid, door huwelijk, in het bezit van Arnold SCHENCK van NYDEGGEN, drost en pandheer te Middelaar (3); wapen: zie *Bergen*.

In 1528 kreeg dit geslacht de justitie in pand, van Karel van Egmond, hertog van Gelder (4).

Den 18 Januari 1655 werd zij door Christoffel Schenck van Nydeggen tot Hillenraad aangekocht (5).

In 1736 kwam de heerlijkheid aan de familie HOENSBROEK-HAAG (6); wapen: zie *Hoensbroek*.

Zij bleef aan deze laatste familie tot aan de Fransche Revolutie.

Bij het Barrière-tractaat, in 1715, werd de heerlijkheid Swalmen en Asselt van het ambt Montfort gescheiden en aan Oostenrijksch Gelder toegevoegd.

De kapel te Asselt is toegewijd aan den H. Dyonisius, terwijl de kerk te Swalmen den H. Lambertus tot patroon heeft.

Volgens akte van 24 Maart 1530, had de ding- of schepenbank alstoen „geynen scependoems segell" (7).

De zegels der bank, o. a. uit de jaren 1613 (8), 1619 (9) en 1637 (10), vertoonen het beeld van den kerkpatroon van Swalmen den H. Lambertus, houdende in de rechterhand den kromstaf en in de linker een schild, dat voor hem staat, versierd met drie staande pijlen. In den linker bovenhoek van het zegel bevindt

---

(1) Zie *Herten*, *Maasniel*.

(2) ADOLF STEFFENS: *Op. cit.*, p. 276.

(3) *Ibid.*, p. 279.

(4) *Ibid.*, p. 280.

(5) *Ibid.*, p. 307.

(6) *Ibid.*

(7) Archief v. h. Klooster v. Maria-Weijde te Venlo in het Rijksarch. in Limb.

(8) Van den BERGH: *Op. cit.*, p. 97. Een afdruk van dit zegel berust in de verz. zegels op het Rijksarch. in Limb.

(9) *Ibid.*, en afb. in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XIV, p. 246.

(10) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 199.

zich het blazoen van Gelder (1). Naast den bisschop staat rechts eene S., links eene L. (Sanctus Lambertus).

Het omschrift luidt: S... L V‾ SWALMEN UNDE ASSELT; waarschijnlijk: Segel van Swalmen unde Asselt.

Het zegel van 1619 schijnt iets grooter te zijn, doch het heeft dezelfde voorstelling en hetzelfde omschrift: SEGEL V‾ SWALMEN ENDE ASSELT, en is met het jaartal 1619, datum der vervaardiging van den zegelstempel, vermeerderd.

Dat van 1637 heeft eveneens dezelfde voorstelling, doch is wederom iets kleiner dan het voorgaande en draagt tot omschrift: SCHEPEN SWA(L)MEN UND ASSELT. Midd. 3,5 c.M

Tot nog toe zijn door het Gemeentebestuur geene stappen gedaan, ter verkrijging van een eigen gemeentewapen.

---

(1) Zie *Arcen*, *Velden* en *Roermond*.

TEGELEN.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

Tegelen was oudtijds eene heerlijkheid.

Heeren van Tegelen betitelen zich het eerst zij die hun naam aan de plaats ontleenden. Als wapen voeren zij drie leeuwen, 2 en 1, met een barensteel in het schildhoofd (1). Twee eeuwen later kwam Tegelen aan Otto van HOLTMUELEN, wapen: in het schild een hartschild, vergezeld, in het schildhoofd, van een barensteel met vijf hangers (2).

Dit geslacht bewoonde het adellijk huis Holtmeulen, bij Tegelen. De bezitters noemden zich naderhand heeren van Tegelen (3).

Tot de rechten der heeren van Tegelen behoorden de kleine tienden aldaar alsmede het jus patronatus der kerk, alsook dat van die te Breyel en gedeeltelijk dat van de kerk te Beesel (4).

Tegelen komt voor als een leen van den burcht der graven van Kessel te Bruggen. Of dit leenverband slechts sloeg op een *homo ligius* en op *castrum ligium*, is ons onbekend. Ook bestaat er geene zekerheid of de hierbovengenoemde heeren de souvereine

---

(1) Berndt van Tegelen zegelt, in 1386, met dit wapen. Volgens RIETSTAP: *Armorial général*, p. 1030, zijn de leeuwen van goud en is de barensteel van azuur en het veld van keel. Bij SIEBMACHER, t. II, p. 112, is het veld van azuur en zijn de leeuwen van zilver. Volgens dezen laatsten bevindt zich geen barensteel in het wapen. Men vergel. ED. ROZENKRANTZ, in *de Maasgouw*, Jaarg. 1694, p. 34.

(2) Zegel van Jonker Frans van Holtmuelen uit 1555. Zie *ibid.*, p. 39.

(3) Men vergel. voor de bezitters van dit goed. De Maasgouw, jaarg. 1888, p. 34 en 1894, p. 34, v., p. 38, v., p. 42, v., p. 46, v., p. 51, v.

(4) G. PEETERS: *Chronol. beschrijving v. Tegelen, benevens aanteek. over Beifeld en Steijl* in de *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XIII, p. 9.

rechter te Tegelen bezeten hebben. Het ambt Bruggen zelf, als in de Molengouw gelegen, was leenroerig van Gelder.

In 1311, den 4 Februari draagt Gerard VII, graaf van Gulik, zijn kasteel en stad „Bruke", door hem gekocht van Walram van Kessel, aan Reinald, graaf van Gelder, in leen op, om daarna er mede beleend te worden. Het is ons echter niet bekend, wanneer Tegelen onder de souvereiniteit van Gulik gekomen is (1). Het is er tot aan de Fransche Revolutie onder gebleven.

In 1816 werd de geheele gemeente van Tegelen, tengevolge van het tractaat tuschen Pruisen en Nederland, aan deze laatste mogendheid afgestaan.

Er was te Tegelen eene schepenbank. Zij was van oudsher samengesteld uit zeven schepenen. De oudste was voorzitter.

Volgens de overlevering zou te Tegelen, ten tijde van den H. Plechelmus, in 720, eene kerk gesticht zijn ter eere van den H. Martinus (2). In 999 werd de kerk van Tegelen, met die van Lobberich en Venlo, door den aartsbisschop van Keulen, onder wiens diocees zij lagen, in ruil tegen die van Gladbach en Reith, afgestaan aan den bisschop van Luik (3).

Te Steijl is eene kapel, die door een rector bediend wordt. Zij was vroeger toegewijd aan de H.H. Fabianus en Sebastianus; thans geniet de H. Rochus er bijzondere vereering.

Vóór 1525 treffen wij geen schepenbankszegel van Tegelen aan. Vóór dien tijd wendden de schepenen zich meestal tot de schepenbank van Bracht en Kaldenkirchen met het verzoek om de akten, die zij uitvaardigden, in hunne plaats te willen bezegelen.

Aan eene akte, gegeven in het jaar 1556, 7 Februari, bevindt zich het eigen „schependoms siegel". In eene akte van 28 Juni 1649 noemen de schepenen het hunnen „gemeinen gerichts often schepenampts sigel" (4). Het stelt voor den H. Martinus, naar rechts gewend, met den bedelaar Van het omtschrift is nog leesbaar: S. MARTIN. PATRON. THO TEGELEN. Midd. 3,5 c.M.

---

(1) A. J. FLAMENT, in de *Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven*, dl. XVII, 1894, p. 347, v.

(2) G. PEETERS, *op. cit.*, p. 7.

(3) *Ibid.* p. 8 en SLOET, *Oorkondenboek*, t. I, p. 119.

(4) Gemeentearch. te Venlo, portef. n° 167. Men vergel. ook de beschrijving in *de Maasgouw*, jrg. 1880, p. 216, van het zegel der bank van Tegelen uit het jaar 1635.

Dit zegel, waaraan is toegevoegd het wapen der heeren van Gulik, werd, volgenderwijze omschreven, bij Koninklijk Besluit van 11 Dec. 1896, n° 58, aan de gemeente als wapen verleend (1):

Doorsneden, I (boven) in keel St. Maarten, *gedekt met een gepluimden helm en gekleed met een wapenrok en brodekijnen, alles van goud, en gehuld in een mantel van zilver, gezeten op een paard van natuurlijke kleur met toom en dekriemen van goud, gaande over een grasgrond van sinopel; met een zilveren zwaard in de rechterhand snijdt hij een stuk van zijnen mantel af, hetwelk hij geeft aan een nevens het paard staanden naakten bedelaar in natuurlijke kleur, de ledenen omgord met een gordel en tasch van sabel;* II (onder) *in goud een leeuw van sabel, getongd en genageld van keel* (Gulik).

Wij hadden liever gezien dat men het overtollige schild hadde weggelaten en den H. Martinus als schildhouder van het blazoen van Gulik geplaatst

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1897, p. 13.

THORN.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Ansfried, graaf van Hoei en Teisterbant, zoon van Albert I, graaf van Leuven, muntte uit door beschaving, vroomheid (1) én dapperheid. Hij verwierf van Keizer Otto I de heerlijkheden Kessenich (met Hunsel, Groot-Beersel en Kinroy), Neeritter (met Molenbeek en Maenlostraet) en Thorn (bevattende Ittervoort, Grathem, Baexem, Elle, Stramproy en Winkel) (2).

Hij was gehuwd met de vrome Hilsondis, gravin van Strijen.

Op aandringen van Keizer Otto III liet hij zich, omstreeks het jaar 994, tot bisschop wijden van Utrecht.

Den 1 Juni 992 stichtte (3) Hilsondis, met toestemming van Ansfried, in haar allodium te Thorn, eene kerk, om aldaar met hare dochter Bededicta haar leven te slijten, onder den regel der heilige gehoorzaamheid (4).

Zij noemt zich gravin van Strijen, wijl zij in dit allodium met dezelfde macht bekleed was als een graaf in zijne gouw, en wijl zij het allodium zelve en niet door een voogd bestuurde. Het woord graaf en gravin was toen nog geen titilatuur, maar duidde nog een ambt aan.

---

(1) Zie *Elsloo*, *Susteren*.

(2) JOS. HABETS: *De archieven van het Kapittel van Thorn*, t. I, p. IX, v.

(3) Met de polemiek over de echtheid, of de verminking, van den stichtingsbrief hebben wij ons niet in te laten. Het *feit* der stichting tegen het jaar 992 staat vast, terwijl de ambtstitels: gravin en voogd, volkomenlijk passen in het publiek recht van dien tijd. JOS. HABETS: *Op. cit.*, p. XVI.

(4) *Ibid.*, p. 6.

Zij had zeker reeds de toezegging van Keizer Otto III verworven, dat het sticht Thorn de immuniteit zou bezitten, vermits zij in den schenkingsbrief uitdrukkelijk verklaart, dat er niemand voogd zal zijn, dan die door de kloosterlingen zal gekozen worden (1).

Uit de oude landrechten (2), die in de XII[e] eeuw werden in schrift gesteld, blijkt dat de abdis de souvereine en het Kapittel de grondheerlijke rechten bezat.

De abdis, bijgestaan door de twee oudste juffrouwen van het Kapittel, was voorzitster van het leen- en van het laathof.

In overleg met het Kapittel benoemde de abdis den rechter of meier der schepenbank. Deze wordt, (althans in lateren tijd,) grondmeier genoemd, wijl hij niet slechts met de handhaving van het recht en van de wetten belast was, maar ook met alles wat op de deeling, overdrachten enz. van vaste goederen betrekking had.

Eveneens in overleg met het Kapittel benoemde de abdis den gerechtsbode.

Het land vinden wij later verdeeld in vier kwartieren: 1° het stadje Thorn; 2° Stramproy; 3° Grathem en Baexem; 4° Ell, Haler en Ittervoort (3).

„De Staten des lands, die te oordeelen hadden over de verdeeling der lasten en over eenige punten van inwendig beheer, waren samengesteld uit twee leden van het Kapittel, uit den adel en de afgevaardigden der kwartieren des lands. Elk dezer drie standen bezat maar ééne stem" (4).

Bij het ontstaan eener vacatuur kozen de schepenen zelven hun nieuwen ambtgenoot.

De schepenbank van Thorn telde zeven schepenen, van welke er twee uit het kwartier Thorn, twee uit dat van Stramproy,

---

(1) Over de voogden, zie *Meerssen* en *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXXIV, p. 214, v. v.

(2) Jos. Habets, in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 205, v. v.

(3) Men vergel. Ch. Creemers: *Aanteekeningen over Stramproy*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IX, p. 27, v. v.

(4) Jos. Habets: *De archieven van het Kapittel van Thorn*, t. I, p. XXXV, v.

twee uit dat van Grathem—Baexem en één uit dat van Ell, Haler en Ittervoort herkomstig waren.

De schepenbank van Grathem, welke eene onderbank van Thorn was, bestond uit meier en zes schepenen.

In correctioneele en crimineele gevallen bestond er geen hooger beroep, maar kon men zich om gratie wenden tot de abdis (1).

In burgerlijke zaken kon men in hooger beroep gaan; doch hier stuiten wij op een twistpunt, dat verder zal besproken worden.

Behalve den meier, treffen wij ook nog bij de schepenbank van Thorn een schout aan, die den voogd moest vervangen.

Volgens het oud landrecht werd hij aangesteld door den heer van Horn, den voogd van het stift, en was hij tevens schout in Maseland, d. i. in het land van Horn (2).

Ieder kwartier had bovendien een administratief regeerings-collegie bestaande uit twee burgemeesters, een schrijver, een bode en uit rot- of wijkmeesters, elders dorpsmeesters genoemd. Aan dit collegie behoorde ook het politie-toezicht.

Met uitzondering van schrijver en bode, werden de dignitarissen jaarlijks gekozen, op het jaargeding.

De oudste voogden van het stift, die wij aantroffen, waren de graven van Gelder. In weerwil van de bepaling der stichteres, dat aan de kloosterlingen te Thorn de keuze van den voogd moest vrijstaan, hadden de graven van Gelder dit ambt weten erfelijk te maken in hun geslacht. Naderhand hadden zij dit ambt verkocht aan den heer van Horn, onder voorwaarde dat ieder opvolger in deze heerlijkheid het bij hen moest verheffen.

Den 12 December 1282, ten overstaan van Reinald, graaf van Gelder en van vele leenmannen des graven, verkochten Willem, heer van Horn en diens oudste zoon, eveneens Willem genoemd, voor twee honderd Luiksche marken, de contributiën, afpersingen

---

(1) Ch. Creemers: *Op. cit.*, p. 30, v. Men vergel. M. J. Wolters: *Notice histor. sur l'ancien chapitre de Thorn*, p. 148, v. — Nochtans matigde zich later (bijna eene eeuw na de afscheiding van den Bourgondischen Kreits!) Echt de bevoegdheid aan om, in hooger instantie, uitspraak te doen in »alle personele ende reëele, civile ende crimineele saecken, daerinne bij 't gericht tot Thorn gevonnist is". M. J. Wolters: *Op. cit.*, p. 143, v. v.

(2) Jos. Habets: *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. 218.

of beden (1) die zij, krachtens het voogdijambt, jaarlijks van de ingezetenen van het stift hieven.

De heer van Horn zal, als voogd, de volgende rechten behouden: het spelt der prebenden, het spelt dat genoemd wordt *orscoren* (paardenkoren), de capuinen en dergelijke inkomsten; den derden penning der gerechtskosten van de crimineele vonnissen, die van oudsher de voogdij toekwam.

Indien edellieden, uit het land van Thorn, vroeger aan de heeren van Horn giften beloofd hebben, voor het geval van uithuwelijking van zonen, of dochters, of wel bij gelegenheid dat de oudste zoon wordt ridder geslagen (2), zullen voogd en zoon ook daarvan afzien, zonder schadeloosstelling (3).

De heer van Horn hield zich niet aan deze overeenkomst. Anders zou de verklaring, den 30 November 1310 gedaan, door den aartsbisschop van Keulen, door Gerard, graaf van Gulik, door Everard, graaf van Katzenellebogen en door Jan, graaf van Sponheim, dat de afkoop der beden, in 1282 geschied, geldig was en moest geëerbiedigd worden, overbodig zijn geweest (4).

Na het overlijden van Willem van Horn en van diens oudsten zoon, werd Gerard, de tweede zoon, heer van Horn.

Hij verbrak alras de overeenkomst van den 1 December 1282 en trachtte door moord en roof de oude toestanden weer in te voeren. Hij en zijn handlanger, zijn ondervoogd (5), Godfried van Slaterbeeck, werden den 11 Juni 1314, om die reden, in den

(1) Tallias, exactiones seu petitiones, vulgariter dictas *bede*. Zie *Meerssen*, ad annos 1145 et 1153.

(2) Te *Susteren* golden dezelfde bepalingen voor de heeren van Valkenburg.

(3) M. J. Wolters: *Op. cit.*, p. 96 v. v. en Jos. Habets: *De archieven van Thorn*, t. I, p. 54, v. v.

In 1279 was het domkapittel van Luik een soortgelijk contract aangegaan met dezelfde twee heeren van Horn over de voogdij van Neeritter. Zie *Neeritter*.

Over de overeenkomst van den abt van St. Pantaleon te Keulen, in 1219, betrekkelijk Wessem, en in 1306, met het kapittel van St. Servaas te Maastricht, betrekkelijk Weert, met de heeren van Horn, als voogden dezer plaatsen, zie *Wessem*, *Weert*.

(4) Jos. Habets: *Ibid.*, p. 112 en M. J. Wolters: *Op. cit.*, p. 110.

(5) In 1343 was Marsilius van Yttervoort voogd des heeren van Horn, voor het land van Thorn. Men vergel. Jos. Habets, *ibid.*, p. 194, v.

kerkelijken ban gedaan, door den officiaal van Luik. Na een harden strijd van zes jaren besloot Gerard van Horn eindelijk zich aan vermelde overeenkomst te houden (1).

In de tweede helft der volgende eeuw maakte Jacob, graaf van Horn, op zijne beurt, grove inbreuken op de rechten van Abdis, Kapittel en onderdanen. Aartshertog Maximiliaan kwam er, in het algemeen, tegen op, door verleening eener salvegarde aan het stift (2).

Den 14 December van vermeld jaar onderwierp zich de graaf aan het vonnis dat door het hof van Gelder, vergaderd te Roermond, tegen hem geveld werd, en den 16 daaraanvolgend nam de aartshertog het stift onder zijne bijzondere bescherming.

Dezelfde Maximiliaan zag zich evenwel, tusschen de jaren 1487 en 1494, herhaaldelijk genoodzaakt, maatregelen te nemen, ter bescherming van het stift tegen den graaf van Horn (3).

Den 28 Juli 1559 bevestigde Keizer Ferdinand, op zijne beurt, de privilegiën van het stift. Aanleiding daartoe had gegeven de ontvoering van Reinier Kalen, een ingezetene van het stift, naar de gevangenis van het kasteel van Horn.

Bij die opsluiting had Philips de Montmorency, graaf van Horn, het niet gelaten: hij had bovendien den gevangene de oogen doen uitsteken.

Volgens de landrechten moesten, in zulk geval van ontvoering, de gerechtszittingen der schepenbank geschorst worden, tot na het redres der wederrechterlijke daad (4).

Het proces, dat hierover (verkeerdelijk) bij het hof van Gelder was aanhangig gemaakt, kon intusschen lang duren. De abdis, Margareta van Brederode, wendde zich daarom, bij schrijven van den 17 September 1560, tot dit hof, opdat het ambtshalve en in plaats van den Keizer (5) een schout te Thorn zou aanstellen.

Terecht had dan ook de graaf van Horn de exceptie van in-

---

(1) Jos. Habets, *Ibid.*, L, v. v. en p. 121 v.; p. 131–140; p. 143—153.

(2) *Ibid.*, p. 419.

(3) M. J. Wolters: *Op. cit.*, p. 122–127.

(4) Jos. Habets: in *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 236.

(5) Na de afscheiding van den Bourgondischen Kreits; Gelderland behoorde er onder, maar Thorn en het land van Horn behoorden tot den Westphaalschen Kreits.

competentie opgeworpen. Nochtans, bij vonnis van 20 April 1561, verwierp het hof van Arnhem deze exceptie (1).

Met de onthoofding van Philips de Montmorency, graaf van Horn, den 5 Juni 1568, te Brussel, werd de gordiaansche knoop der voogdij niet doorgehakt.

Het recht op de emolumenten en de formaliteit der verheffing bleef de opvolger van de hertogen van Gelder (*in casu* de koning van Spanje,) behouden, maar alle jurisdictie tusschen de Spaansche erflanden van den Bourgondischen Kreits en de aangrenzende Kreitsen van het Duitsche Rijk was door het reces van Augsburg, 26 Juni 1548, opgeheven.

Deels uit onwetendheid, deels uit politieke berekening, verviel men te Thorn, gelijk schier overal in de betrokken grensplaatsen (2) tot onregelmatigheden.

Philips van Montmorency stierf kinderloos, en daar het land van Horn een manleen was van Loon, verviel het aan den prinsbisschop van Luik, graaf van Loon.

Ieder nieuwe prins-bisschop was derhalve rechtens verplicht tot de formaliteit en de betaling van het verhef der voogdij bij het Geldersch leenhof (3).

Doch na 1548 was zulke verheffing niet meer eene investituur.

De voogdijrechten over Thorn aanvaardde de prins-bisschop op denzelfden dag dat hij graaf van Loon werd, d. w. z. op den dag zijner inhuldiging tot prins-bisschop van Luik.

Omstreeks 1612 werd het gebied van Thorn aangeslagen in de bijdragen van den Westphaalschen Kreits. Trouwens, sedert 1512 had het er deel van gemaakt (4) en door het reces van Augsburg, uit het jaar 1548, den 26 Juni, was het niet bij den Bour-

---

(1) M. J. Wolters: *Op. cit.*, p. 133—136.

(2) Men vergel. *Public.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIV, p. 69, v. v. en t. XXXIV p. 223, v.

(3) Het spreekt van zelf, dat alle familiën, welke recht meenden te hebben op de nalatenschap van Philips de Montmorency, ook aanspraak maakten op de voogdij van Thorn. Men vergel. Jos. Habets: *De Loonsche Leenen in het Hertogdom Limb.*, t. VIII, p. 64, v. v. der *Public.* etc. *du duché de Limb.*

(4) Jos. Habets: *De archieven van Thorn*, t. I, p. XXIII.

gondischen Kreits der Spaansche erflanden ingelijfd. Het bleef derhalve tot den Westphaalschen Kreits behooren.

De abdis was dan ook in haar recht, toen zij vermelden aanslag als rechtmatig erkende en de weigerachtige ingezetenen door het Rijksgerecht tot betaling wilde dwingen. Doch, na eene achttienjarige procesvoering, zwichtte zij, op haren ouden dag en zag zij van het proces af (1).

Nu trachtte men te Thorn, evenals in vele Rijksheerlijkheden met veelvoudig leenverband (2), zich zoowel aan de bijdragen in den Westphaalschen als aan de belastingen in den Bourgondischen Kreits te onttrekken.

In 1647 en volgende jaren beriep men zich te Thorn op den koning van Spanje, als hertog van Gelderland (Overkwartier) om aan de belastingen, door den Westphaalschen Kreits uitgeschreven, te ontkomen. Men wendde voor, dat Thorn zich van het recht van bede, van wege den hertog van Gelder, had vrijgekocht in 1282, ten gevolge der transactie in dat jaar aangegaan met den heer van Horn, en welke transactie in 1292 andermaal door den graaf van Gelder was bekrachtigd. Men vergat echter er bij te voegen, dat men in 1282 geene souvereine rechten, maar wederrechterlijke afpersingen van den voogd had afgekocht, en nu wilde men het er toe brengen, dat Thorn, sedert 1548, zich wel in het muntwezen naar het Rijk moest voegen, maar overigens een francalleu was, dat nòch tot den Westphaalschen, nòch tot den Bourgondischen Kreits behoorde (3).

Aanleiding tot dit verzoekschrift had gegeven de aanwijzing der compagnieën van de kapiteins Ligeois en Toussin op Thorn, voor eene vijfmaandelijksche proviandeering. Op de weigering van Thorn had de keizerlijke generaal de Lamboy in 1648 geantwoord met de gevangeneming van twee voorname Thornsche ingezetenen, die hij te Duren, als gijzelaars, had gevangen gezet (4).

Den 27 Juni 1651 deed Hendrik Borman, namens den prins-

---

(1) M. J. WOLTERS: *Op. cit.*, p. 138, v.
(2) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIV, p. 70.
(3) M. J. WOLTERS: *Op. cit.*, p. 152, v.
(4) *Ibid.*, p. 157, v.

bisschop van Luik, de verheffing van de voogdij van Thorn, voor het Geldersch Hof te Roermond, zijnde dit Hof de vertegenwoordiger van den koning van Spanje, als hertog van Gelder (1).

In October 1655 ging de prins-bisschop met de abdis een accoord aan over de uitoefening der voogdijrechten, op grondslag der transactie van 1282 (2).

Den 10 September 1656 werd te Keulen, tusschen de gedelegeerden van het Duitsche Rijk en die van den Koning van Spanje, als hertog van Gelder en hoofd van den Bourgondischen Kreits, overeengekomen, dat de quaestie der souvereiniteit, betrekkelijk het stift Thorn, voorloopig onbeslist zou blijven, maar dat doortrekkende troepen er intusschen gebilleteerd mochten worden (3).

In 1658 wendden zich de abdis en het kapittel tot Keizer Leopold I, ter verkrijging eener bevestiging van de rechten en privilegiën van het stift.

Deze bevestiging werd verkregen den 5 Augustus van dat jaar, doch de Keizer liet zich niet uit over de vraag, of het stift tot den Westphaalschen, of tot den Bourgondischen Kreits behoorde, dan wel een franc-alleu was (4).

De poging om zich aan den Westphaalschen Kreits te onttrekken, onder het valsch voorwendsel dat Thorn een franc-alleu was, bracht de ingezetenen tijdelijk onder het juk van den Bourgondischen Kreits. Zware krijgslasten werden hun van Spaansche zijde opgelegd.

Om er vergoeding voor te verkrijgen en verder van dien druk verschoond te blijven, hadden zij zich bij het Hof van Gelder te Roermond beroepen op het tractaat van 1282. Bij vonnis van den 5 Juli 1661 verwierp het Hof deze exceptie en veroordeelde bovendien de ingezetenen in de kosten (5).

Kort daarna werd de toestand meer normaal, doordat het stift Thorn zijne verplichtingen jegens den Westphaalschen Kreits begon na te leven.

---

(1) M. J. Wolters: *Op. cit.*, p. 159, v.

(2) *Ibid.*, p. 160, v. v.

(3) *Ibid.*, p. 162, v.

(4) *Ibid.*, p. 163, v. v.

(5) *Ibid.*, p. 166, v.

In *burgerlijke* zaken kon men in hooger beroep gaan tot den vorstelijken raad van appèl, en van daar, desverkiezende, tot de „Rijksgerichten" (1).

Luidens de oude Landrechten ging men van Thorn om beleering en in hooger beroep bij de schepenbank van Echt (2).

Voor beleering en hooger beroep ging men evenwel ook rechtstreeks naar den Koninklijken schepenstoel te Aken (3).

In een strijd met het Kapittel, als grondheer, gingen zelfs de laten van Grathem, in 1440, om beleering naar de schepenbank van Roermond (4).

Van een vonnis, in hooger beroep te Echt gewezen, in zake Thorn, vinden wij nog een voorbeeld, op den 10 Juni 1527.

Na den 26 Juni 1548, was rechtens nog slechts het hooger beroep naar Aken voor Thorn geldig. Dit stift kwam immers nog voor op de Reichsmatricul van 1522, als behoorend tot den Westphaalschen Kreits, doch in de opsomming der landen, die sedert 1548 den Bourgondischen Kreits zouden uitmaken, wordt het niet genoemd. Het verbleef dus bij den Westphaalschen Kreits en mocht derhalve niet meer in hooger beroep gaan bij schepenbanken van den nieuwen Bourgondischen Kreits, zooals Echt, Roermond, Arnhem. Het duurde, evenwel, schier twee eeuwen, voor die toestand volkomen zuiver werd (5).

Patrones van het stift was de H. Maagd.

De (thans verdwenen) parochiekerk had tot patroon den H. Aartsengel Michaël.

De oude stiftskerk, de tegenwoordige parochiekerk, is (althans nu) ook aan dezen Aartsengel toegewijd.

Volgens een afdruk in lak, in de verzameling zegelafdrukken op het Rijksarchief in Limburg aanwezig, vertoonde het oude zegel der parochie het beeld van den H. Aartsengel Michaël, met uitgespreide vleugels, terwijl hij in de opgeheven rechterhand een zwaard (6)

---

(1) CH. CREEMERS, in *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. IX, p. 31.

(2) JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. VIII, p. 249.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XXIV, p. 164.

(4) M. J. WOLTERS: *Op. cit.*, p. 140.

(5) Men vergel. *ibid.*, p. 142, 143, 146, 163.

(6) De afbeelding van den H. Michaël, met een zwaard of degen in de hand, in stede van met eene lans, zooals hij op de zegels der schepenbank voorkomt, is eene voorstelling van latere dagteekening.

houdt, ten einde den draak, waarop hij staat, te verslaan. Omschrift in drukletters: SIGILL: ECCLESIÆ PAROCH: THORENSIS. Midd. 2.7 c.M.

De zegels der schepenbank van Thorn werden door Mr G. D. Franquinet, provinciaal-archivaris, in een artikel in „De Maasgouw," Jaarg. 1880, p. 270, uitvoerig beschreven.

Evenals de abdis Mechtildis van Horn in 1436 aan Ubach (1), gaf hare opvolgster Elsa van Buren aan de schepenbank van Thorn toestemming tot het gebruiken van een gemeen bankzegel. Het juiste tijdstip dezer vergunning hebben wij niet kunnen opsporen, doch het ligt tusschen de jaren 1457 en 1464, want in een stuk van 30 Augustus 1457 (2) verklaren schepenen „geynen proper noch gemeyn siegell" te hebben, en zegelde voor hen en op hun verzoek de rentmeester der abdij, Rutger van den Ende, terwijl wij het Thornsch zegel aan een brief van 17 Juli 1464 vinden hangen.

Dit zegel heeft onafgebroken, tot omstreeks 1793, voor de schepenbank gediend. Men vindt er nog vele exemplaren van, hangende aan charters, berustende in het archief van het Kapittel van Thorn.

Zij vertoonen het beeld van den H. Michaël, naar links ziende, gevleugeld en in ridderlijke wapenrusting, doch ongehelmd, terwijl hij met eene lans, wier boveneinde een kruis vormt, den draak die onder zijne voeten ligt den opengespalkten muil doorsteekt, terwijl hij in zijne linkerhand aan een lint een wapenschild draagt, waarop een adelaar met uitgespreide vleugelen is afgebeeld. Het omschrift in Gothieke letters luidt: SIGILLVM SCABINORVM DE THOREN. Midd. 3,5 c.M.

Evenals in de meeste zegels der voormalige schepenbanken ziet men ook hier den patroon der kerk als beschermheer der ingezetenen en van hunne rechten op het zegel afgebeeld.

Het Duitsche Rijkswapen (de adelaar) is op het schildje, dat hij vasthoudt, aangebracht, omdat Thorn eene Rijksheerlijkheid was.

---

(1) Zie Inleiding, p. 14 en verder: *Ubach*-over-*Worms*.

(2) JOS. HABETS: *Op. cit.*, t. I, p. 371.

Bovengenoemde zegelstempel bleef tot omtrent 1793 in gebruik, toen hij door een ander vervangen werd, met dezelfde voorstelling.

De gravure van dit nieuwe zegel is echter veel slordiger en minder karakteristiek.

De aartsengel slaat zijne blikken in de verte, in plaats van ze gevestigd te houden (wat de natuurlijke opvatting is en zooals het oude zegel te zien geeft) op den gevelden draak. Het wapen is kleiner en de draak gelijkt meer op een aap dan op het mystieke wangedrocht. Het zegel zelf is niet cirkelvormig, gelijk het oude, maar ovaal, 3.5 c.M. breedte, op 4 c.M. hoogte. Ook het randschrift is anders en luidt: SIGILLUM SCABINALE ALTI JUCICII THORENSIS.

De stempel bevindt zich thans in het bezit van den Eerw. Heer Moubis, rector op de Munt te Tegelen.

Volgens het vermoeden van M[r] Franquinet, zou het aanschaffen van dit nieuwe zegel een gevolg zijn van de rechterlijke organisatie, welke in 1785 is ingevoerd, en waarbij, met afschaffing der schepenbank, de civiele rechtspraak aan een „opperrichter" werd opgedragen, en de schepenen, tot zes verminderd, alleen behouden bleven als een soort van jury bij strafzaken.

In eene akte van 29 Augustus 1793 wordt gesproken van onzen nieuwen ambtszegel; ook in de volgende akten, waarvan de laatste is gepasseerd den 31 Maart 1794, wordt steeds dezelfde benaming gebruikt, en daaraan werd blijkbaar veel gewicht gehecht, vermits het woord *nieuwen* op meerdere plaatsen is ingelascht.

Thorn was oudtijds door muren en grachten ingesloten. Vier poorten gaven toegang tot het stadje. Het stadje Thorn voerde als wapen: in keel eene poort of burcht met drie torens van zilver, overtopt door een gouden windvaan (1). Of de kleuren juist zijn, kunnen wij bij gebrek aan gegevens niet nagaan.

---

(1) Men zie *Stramproy* en het Ms. van MONTOERTS, over Thorn, op het Rijksarchief in Limb. Volgens genoemden Montforts prijkte dit kasteel op de achterzijde van verscheidene munten in goud, zilver of koper van Thorn. Hij geeft echter abusievelijk de kleur van het kasteel op, als zijnde van azuur.

J. M. WOLTERS geeft de afbeelding van dit wapen in den rechter bovenhoek van de plaat, voorstellende eene afbeelding van het Stift van Thorn, waarmede hij zijne geschiedenis van dit Stift opluistert.

Het oudste zegel der bank heeft tot grondslag gediend voor de samenstelling van het gemeentewapen, dat, bij Kon. Besluit van 17 Febr. 1882, n°. 31, aan de gemeente Thorn werd toegekend (1).

In een met gouden sterren bezaaid veld van azuur de Aartsengel Michaël *„au naturel", met gouden vleugels en zilveren harnas en beenplaten, houdende een gouden kruis met langen gouden steel boven den muil van den helschen roodgetongden en geklauwden draak van sabel; uit het dwarshout van het kruis daalt een zilveren bliksemstraal op den draak, de engel Michaël houdt in de linkerhand aan een lint van keel een schild, zijnde een veld van goud, beladen met een adelaar van sabel.*

---

(1) *De Maasgouw*, Jaarg. 1887, p. 137 en *De Nederl. Heraut*, Jaarg. 1886, p. 259

UBACH-OVER-WORMS.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

Ubach, in oude oorkonden ook wel Ubac en Hubac geschreven, was eene heerlijkheid met schepenbank, toebehoorende aan de Hoogadellijke abdij van Thorn (1).

Oorspronkelijk schijnt Ubach toebehoord te hebben aan eene familie, die haren naam aan de plaats ontleende.

In de XII[e] eeuw maakte Regiwidis van Ubach zich zelve en hare nakomelingschap cijns- en keurmede-plichtig aan de abdij Thorn (2).

In 1231 sloot de abdis Hildegondis van Borne (3), in overeenstemming met de overige leden der abdij, eene overeenkomst met den hertog van Limburg, betrekkelijk de voogdij te Ubach. Bij deze overeenkomst werd bepaald dat de hertog jaarlijks als voogd zou genieten twee varkens, ter waarde van vijf solidi, en drie biggen, ter waarde van vijftien denariën. Van zijn kant zou hij verplicht zijn de abdij binnen Ubach te verdedigen en hare rechten en cijnsen aldaar in te vorderen en te beheeren (4).

Tot de bezittingen der abdij behoorden o. a. ook de groote tienden (5). Eenige jaren later, in 1235, schonk genoemde abdis Hildegondis aan de abdij de kerk van Ubach, met al hare inkomsten (6),

---

(1) Over deze abdij, zie *Thorn*.

(2) Jos. HABETS: *De archieven van Thorn*, t. I, p. 10.

(3) *Ibid.*, t. I, p. LVIII.

(4) *Ibid.*, t. I, p. 11.

(5) *Ibid.*, t. I, p. 13.

(6) *Ibid.*, t. I, p. 14. Hieruit zou men besluiten, dat Hildegondis van Born vrouwe van Ubach was, vóór hare verkiezing tot abdis.

De abdis benoemde te Ubach den schout, de schepenen en verdere beambten. Wanneer eene schepenplaats openkwam, maakten de overige schepenen eene voordracht van drie personen op, waaruit de abdis alsdan eene keuze deed (1).

Kerkpatroon van Ubach is de H. Dionysius.

De heerlijkheid Ubach werd door de rivier de Worm verdeeld in twee kwartieren, n. l. Ubach de parochie, bevattende Ubach, Borschelen, Holthuizen, Steeg en de twee pachthoeven Hoff en Drymhuizen, en Ubach-over-de-Worm of Ubach-over-Worms, bevattende Waubach, Groenstraat, Over-Broeckhuizen en een gedeelte van Nieuwenhagen. Het eerstgenoemde kwartier is sedert 1816 Pruisisch, het tweede daarentegen Nederlandsch grondgebied(2). Waubach en Groenstraat bezaten een afzonderlijk dorpsbestuur (3). Een gezworene, welke aan de abdis den eed deed, vertegenwoordigde het kwartier van Over-Worms bij de schepenbank te Ubach. Hij moest toezien dat alle schattingen en contributiën, naar recht en billijkheid, in zijn kwartier werden omgeslagen (4).

Het kwartier Ubach-over-Worms was geheel van het gebied der parochie Ubach afgescheiden, door de heerlijkheid Rimburg en de parochie Mariënberg. Het behoorde geheel tot de parochie Eigelshoven (5).

Tot Waubach behoorde ook een klein gedeelte van Overbroeckhuizen, waarin het riddermatig goed Broeckhuizen gelegen was (6).

Zooals wij hierboven zagen, was de hertog van Limburg sedert 1231 voogd der abdij te Ubach.

Toen de hertogen van Limburg waren uitgestorven, kwam de voogdij aan de hertogen van Brabant.

In 1626, den 11 Augustus, verpandde de koning van Spanje wederrechtelijk Ubach-over-Worms aan de familie van den BERG, genaamd TRIPS (7), wapen: zie *Bergen*. Een proces dat hierover

---

(1) QUIX: *Schloss und ehemalige Herrschaft Rimburg*, p. 103.

(2) Jos. HABETS en A. J. FLAMENT: *De archieven van Thorn*, t. II, p. 402, noot 1.

(3) *Ibid.*, p. 415.

(4) QUIX, *op. cit.*, p. 117, v.

(5) *Ibid.*, p. 117.

(6) QUIX, *Op. cit.*, p. 117.

(7) *Ibid.*, p. 106 en Jos. HABETS en A. J. FLAMENT, *Op. cit.*, p. 409.

ontstond werd ten gunste der abdis in 1667 beslist (1). Deze laatste had de pandsom welke door de inwoners van Ubach moest terugbetaald worden en waartoe deze niet in staat waren, op hun verzoek, voor hare rekening genomen. Bij open brieven van 17 Dec. 1703 erkent Karel III, koning van Spanje, dat de abdis van Thorn, ingevolge aankoop, in het bezit der heerlijke rechten getreden is (2). Den 2 Dec. 1739 werd de heerlijkheid Ubach, als leen van Brabant, door de abdis van Thorn verheven.

In de Inleiding, p. 14, vermeldden wij, dat de schepenbank van Ubach in 1436, uit handen der abdis, Mechtildis van Horn, eenen zegelstempel ontving.

Hij vertoonde het beeld van den H. Dionysius, martelaar, ten halven lijve, van voren, in bisschoppelijk gewaad, dragende zijn afgeslagen hoofd met de beide handen voor de borst. Omschrift: SIGILLVM SCABINORVM IN VBACH. Midd. 4 c M. (3).

Later sneed een stempelsnijder in het veld van den zegelstempel nog den naam van den kerkpatroon S. DIONYSII (4). Deze zegelstempel was nog in 1746 bij de schepenbank in gebruik (5).

Te Waubach bestond sedert het begin der 18e eeuw eene groote kapel, die door een rector bediend werd. Zij was door de familie Moers gebouwd en met een beneficie begiftigd (6). In 1802 werd deze kapel tot parochiekerk verheven (7).

De gemeente Ubach-over-Worms is nog niet in het bezit van een eigen wapen.

Tot de gemeente Ubach-over-Worms behoort thans ook de voormalige gemeente Rimburg.

Het slot zelf en de meeste gehuchten der oude heerlijkheid behooren thans aan Pruisen.

Het slot Rimburg was de zetel der voormalige heeren der heerlijkheid Rimburg.

---

(1) QUIX, *Op. cit.*, p. 106.
(2) JOS. HABETS en A. J. FLAMENT, *Op. cit.*, t. II, p. 410.
(3) JOS. HABETS, *Op. cit.*, t. I, p. 327.
(4) *Ibid.*, t. I, p. 383.
(5) JOS. HABETS en A. J. FLAMENT, *Op. cit.*, t. II, p. 412.
(6) *Ibid.*, p. 415.
(7) QUIX, *Op. cit.*, p. 118.

Deze heerlijkheid was een leen van Brabant. Nadat Rimburg in het bezit der heeren van Gronsveld gekomen was, die wegens Gronsveld tot het Duitsche Rijk behoorden, verhief keizer Maximiliaan I, in 1498, de kasteelen Rimburg en Gronsveld tot werkelijke vrijheerlijkheden (1). Karel V echter verklaarde Rimburg, toen hij het aan zijnen rechtmatigen bezitter teruggaf, tot eene vrije Brabantsche heerlijkheid, die bij het leenhof te Brussel als een vrij-erfleen moest verheven worden. Sedert is Rimburg een Brabantsch leen gebleven (2).

De oudst bekende heeren van Rimburg zijn die, welke zich van MÜLREPACH (Mulrepas, Mülrepech, Mülerpesch, Molrepesch etc.) noemden (3).

In 1323 kwam de heerlijkheid in het bezit der familie van MERODE, wapen: zie *Borgharen*. Door huwelijk kwam zij vervolgens, in het begin der XVe eeuw, aan van BRONCKHORST-BATENBURG, heeren van Gronsveld, wapen: zie *Gronsveld*. In 1640 verkocht Jodocus Maximiliaan, graaf van Bronckhorst, het slot en de heerlijkheid Rimburg aan de familie van BOYMER of BOEMER, wapen: in goud een geplante boom van sinopel. Na het overlijden van Franz Wilhelm von Boymer, die in 1663 gehuwd was met Agnes Katharina van Westerholt, erfden hunne beide dochters de heerlijkheid. Een dezer twee dochters bleef ongehuwd. De andere huwde met een graaf van THIENNES, wapen: van goud omzoomd met een rand van azuur en een hartschild van zilver, omboord van azuur en beladen met een dubbelstaartigen leeuw van keel, geklauwd, getongd en gekroond van goud. Gedurende hun leven bleef de heerlijkheid onverdeeld. Na hun overlijden bleef aan von Thiennes het vruchtgebruik en kwam de heerlijkheid bij testament, in 1728, aan Ferdinand Otto, vrijheer von WESTER-

---

(1) QUIX: *Ibid.*, p 12.

(2) *Ibid.*, p. 12.

(3) *Ibid.*, p. 17. DE RAATH: *Sceaux armoriés*, t. II, p. 533. Zegel van Henricus, dictus Mulrepesch, avunculus de Kamenata, qui renonce à toutes prétentions envers ceux de Cologne (du chef de la bataille de Worringen?), scelle, 5 avril 1289 (n. st.): trois pals, au chef chargé à dextre d'une étoile. L.: S'HENRICI MOLRE.... Henricus dictus Mulrepesch, dominus de Rincborg (Rimburg) scelle en 1291: même écu, mais les pals gravés en creux. L.: S'HENRICI MVLERPESCH.

HOLT zu WESTERHOLT, wapen: tegengedwarsbalkt van drie stukken sabel en zilver; zoomede aan Christoph Bernard Benedict, vrijheer von GALEN zu ERMELINGHOF en aan Hendrik Honor, graaf van LIGNIVILLE, wapen: geruit van goud en van sabel.

In 1761 wordt Dominicus Karl, graaf von TASSIS (1), als heer van Rimburg vermeld.

Door aankoop kwam, in 1782, de geheele heerlijkheid, door aankoop, aan von Westerholt. Ten laatste kwam de heerlijkheid, in 1792, bij erfenis aan Jozef, graaf GOURCY, in Oostenrijkschen dienst, wapen: in zilver negen hermelijnstaarten van sabel, 4, 3 en 2, en een schildhoofd van keel beladen met drie ringen van goud.

Kerkelijk behoorde dàt gedeelte van Rimburg, dat oostelijk van de rivier de Worm gelegen was, tot de parochie Merckstein; het andere behoorde eertijds gedeeltelijk tot de parochie Mariënberg, gedeeltelijk tot die van Eigelshoven. Later behoorde het geheel, als rectoraat, tot Eigelshoven. Vervolgens maakte dit rectoraat, sedert 1851, de parochie Rimburg uit.

De parochie Rimburg beslaat het grondgebied der voormalige gemeente.

De kerk voert tot titel de H. Drievuldigheid.

In 1888 werd de gemeente Rimburg gesupprimeerd en met Ubach-over-Worms vereenigd.

---

(1) Tassis=Taxis. Deze familie voerde oorspronkelijk: in azuur een gaande das van zilver; later voerde zij: doorsneden, I in goud een adelaar met uitgespreide vleugels van sabel, gekroond van goud, wassend uit de snijdingslijn te voorschijn komende; II in azuur een gaande das van zilver, op een terras van sinopel.

ULESTRATEN.

(Arrond. Maastricht — Kant. Maastricht.)

Ulestraten zal wel oorspronkelijk behoord hebben tot de bezittingen der proostdij van Meerssen. Althans ressorteerde het steeds onder de schepenbank van dien naam (1). Toen dan ook Ulestraten, in 1626, door den koning van Spanje als heeerlijkheid met hooge, middelbare en lage justitie verpand werd, behield de proost van Meerssen nog het recht, te Ulestraten een proostschout aan te stellen.

Pandheer van Ulestraten werd den 7 Augustus van gemeld jaar 1626 Ernest, graaf van ASPREMONT-LIJNDEN tot Reckheim (2), wapen: gevierendeeld, 1 en 4 in keel een kruis van goud, 2 en 3 in goud een klimmende leeuw van keel. Kort daarop werd de heerlijkheid aan deze familie verkocht. In 1627 werd de heerlijkheid, na het overlijden van Ernest, graaf van Aspremont-Lynden, voor het leenhof van Valkenburg verheven door zijne dochter Ernestina (3). Deze was gehuwd met Ernest, graaf van SUYS van CLINGELAND (4), wapen: in azuur drie heiblokken van goud. Haar echtgenoot is echter geen eigenlijk heer van Ulestraten geweest, daar deze heerlijkheid eene apanage zijner vrouw was.

In 1719, of misschien reeds vroeger, kwam de heerlijkheid door aanhuwelijking of door erfenis aan het geslacht van HOENSBROEK (5) wapen: zie *Hoensbroek*.

---

(1) Zie *Meerssen*, p. 320.
(2) BACHIENE, t. V, p. 1059.
(3) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 334.
(4) *De Maasgouw*, jaarg. 1889, p. 146.
(5) *Publ.* etc., t. XXI, p. 334.

Onder het bestuur der graven van Hoensbroek, die ook in het bezit der heerlijkheden Bunde en Geulle waren, werden deze drie schepenbanken, een tijd lang, tot ééne samengesmolten.

De heerlijkheid Ulestraten bleef tot aan de Fransche Revolutie in het bezit van Hoensbroek.

Het huwelijk der laatste erfdochter met den graaf van Hohenzollern bracht hierin geene wijziging (1).

De oorspronkelijke kapel lag te Berchem, bij Vlieck, aan den put, en werd in 1580 bij de kerk van Meerssen ingelijfd. Zij werd in het begin dezer eeuw afgebroken en door de tegenwoordige kerk van Ulestraten vervangen. Deze kerk werd den 27 Juli 1806 gewijd (2). Zij is evenals de vroegere kapel toegewijd aan de H. Catharina van Alexandrië (3).

De origineele zegelstempel der schepenbank van Ulestraten berust thans op het Rijksarchief in Limburg. Hij heeft een ovalen vorm en is zeer kunstig gesneden. Men ziet er de beeltenis op van de patrones der kerk, staande ten volle lijve, van voren, op den tyran Maxentius, die aan hare voeten ligt; links van de Heilige, aan hare voeten het rad met pinnen, waarmede deze Heilige altijd afgebeeld wordt; zij is gekleed in een lang gewaad, dragende een kroon op het hoofd; in de rechterhand houdt zij een opgeheven zwaard en in de linkerhand een gekroond wapenschild, zijnde gedeeld: rechts het wapen van Suys van Clingeland, links het wapen van Aspremont-Lijnden met in een hartschild de adelaar, die het huis Este, waarvan de van Lijnden beweren af te stammen, voorstelt. Omschrift: SIGILL: SCABINORVM DE VLESTRATEN. Hoogte 5 en breedte 4 c.M.

Deze stempel werd blijkens het wapen onder het bestuur van Ernestina van Apremont-Lijnden, gehuwd met Suys van Clingeland, aan de schepenbank geschonken.

Bij de samenstelling van het nieuwe gemeentewapen, dat bij Koninklijk Besluit van 13 April 1889 aan de gemeente verleend werd, heeft het zegel der schepenbank tot grondslag gediend.

---

(1) Zie *Bunde*, *Geulle*.
(2) JOS. HABETS, in *Publ.*, t. XXV, p. 18, 49, 133, v.
(3) *Ibid.*, p. 49 en *De Maasgouw*, jaarg. 1889, p. 146.

Men heeft het wapen van Suys echter vervangen door dat van Hoensbroek en het hartschild van het blazoen van Aspremont-Lijnden weggelaten.

Het gemeentewapen is volgenderwijze omschreven (1):

In azuur de H. KATHARINA, *met gelaat en haardos en hand van natuurlijke kleur, gekroond van goud, in een gewaad van hetzelfde, staande op een terras van sinopel, met den rechtervoet geplaatst op het ternederliggende lichaam van* KEIZER MAXENTIUS, *gekleed van sabel, op het hoofd een gouden kroon en in de hand een gouden scepter hebbende; de Heilige heeft een rad met pinnen van zilver aan hare linkerzijde, draagt in de rechterhand een ontbloot zwaard van zilver met gevest van goud en met de punt naar omlaag en in de linkerhand een van goud gekroond schild, gedeeld: rechts het wapen der familie van* HOENSBROEK, *beladen met acht fascen beurtelings van zilver en keel en over alles heen een van goud gekroonde, getongde en geklauwde tweestaartige leeuw van sabel; links het wapen der graven van* ASPREMONT-LIJNDEN-REEKHEM, *gevierendeeld: het eerste en vierde kwartier van keel, beladen met een kruis van goud, het tweede en derde kwartier van goud, beladen met een klimmenden leeuw van keel.*

Het schild, waarin de Heilige staat, dunkt ons geheel overbodig.

---

(1) *De Maasgouw*, jaarg. 188[illegible], p. 146.

URMOND.

(Arrond. Maastricht — Kant. Sittard.)

Deze plaats was begrepen in de schenking van de Graetheide door koning Zwentibold of Sanderbout, tusschen de jaren 895 en 900 (1).

In de XII eeuw komt Urmond voor onder den naam van Overmunte en Overmunthe (2).

„Overmunte juxta Mosam" maakte, blijkens een diploom van keizer Frederik I, van 14 Juni 1153, gedeeltelijk deel uit van het aartsbisdom Keulen (3). Den 22 Februari 1166 verklaart Reinald, aartsbisschop van Keulen, dat bij eene deeling der ouderlijke goederen, tusschen de twee zusters Elisabeth van Randeraedt en Hilsondis van Meer, het „allodium Overmunthe juxta Mosam" aan deze laatste gebleven is (4).

Wanneer en op welke wijze Urmond onder het ambt van Born gekomen is, waarvan het tot aan de Fransche Revolutie deel heeft uitgemaakt, is ons niet bekend.

Door zijne gunstige ligging aan de rivier de Maas, is het een belangrijk plaatsje geweest, dat zelfs den titel van stad voerde. Sporen van eene versterking treft men er nog heden aan (5). Aan de noordzijde bezat Urmond eene belangrijke have op de Maas. Zij is nu in eene weide herschapen, die nog den naam draagt *de haaf*.

---

(1) Jos. Habets : *Limb. Wysdommen*, p. 390.
(2) *Ibid.*, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. VIII, p. 154.
(3) Lacomblet, t. I, p. 259.
(4) *Ibid.*, p. 285.
(5) Jos. Habets, in *Publ.* etc. t. VIII, p. 154.

Volgens den heer A. J. Flament (1) zou te Urmond eene schepenbank bestaan hebben. Onder deze schepenbank zou ook Berg geressorteerd hebben, dat met Urmond één dorpsbestuur vormde.

Urmond en Berg vormden twee afzonderlijke parochiën. Kerkpatroon van eerstgenoemde plaats is de H. Martinus, die van laatstgenoemde de H. Aartsengel Michaël.

Sedert 1673 bediende het dorpsbestuur van Urmond zich van eenen zegelstempel. Volgens een afdruk, in lak, op het Rijksarchief in Limburg aanwezig, stelde hij voor: het beeld van den kerkpatroon, gekleed in ridderlijk gewaad, zittende te paard, houdende in de rechterhand een opgeheven zwaard en in de linker den uitgespreiden mantel, doch zonder dat hij den bedelaar bij zich heeft, waarmede hij gewonelijk wordt afgebeeld; in den rechter bovenhoek van het veld van het zegel, boven het hoofd van het paard, bevinden zich de letters S. M. (Sanctus Martinus). Omschrift: G. B. en R. TOT URMVNDT. ANNO. 1673. Midd. 4 c M.

De beteekenis der letters G. B. en R. is: Gemein burgemeesters en raad.

De gemeente Urmond is nog niet in het bezit van een gemeentewapen.

---

(1) *Verslagen omtrent 's Rijks oude Archieven*, 1894, t. XVII, p. 346.

VAALS.

(Arrond. Maastricht. — Kant. Gulpen.)

Den 13 Februari 1041 schonk de Roomsch-Koning, Hendrik III, zijne bezittingen te Vaals en te Vylen aan het stift van St. Adelbert te Aken (1).

Twee dagen later stond hij de goederen, die onder de regeering van zijn vader, o. a. te Vylen en te Vaals, geconfiskeerd waren, af aan zijne nicht Irmingard (2).

Weder andere goederen te Vaals behoorden destijds aan het St. Mariënstift te Aken (3).

Over het inwendig bestuur van Vaals is ons niets bekend, dan dat er in 1323 eene schepenbank bestond (4).

Tot de gemeente Vaals behooren Vylen en Holset.

Oorspronkelijk droeg het dorp *Vylen* met het nabijgelegen Nyswylre den naam van Littemala. Men houdt het er voor dat het eerstgenoemde meer bepaaldelijk bedoeld is met het „Littemala superior", terwijl Nyswylre zou aangeduid zijn met het „Littemala inferior". Zou hiermede niet Lemiers bedoeld worden?

Littemala was in de VIIe eeuw eene bezitting van den H. Clodulfus, bisschop van Mets, overl. 3 Juni 694. Deze liet te Littemala eene kerk bouwen ter eere van den H. Martinus.

Ook te Burtscheid (Borcette) stichtte hij eene kerk ter eere van den H. Petrus. Aan ieder der beide kerken verbond hij twaalf

---

(1) LACOMBLET: *Urkundenbuch*, t. I, p. 108.
(2) *Ibid.*, p. 109.
(3) *Ibid.*, p. 124.
(4) CHR. QUIX: *Gesch. der ehemaligen Reichs-Abtei Burtscheid*, p. 142.

matricularii, eene soort monniken, die voor de rust zijner ziel zouden bidden. Deze matricularii stonden onder éénen abt, die vermoedelijk te Burtscheid woonde. Later voegden zich de matricularii van Vylen bij die van Burtscheid. Zij namen later den regel van den H. Benedictus aan. In den beginne bleef het klooster te Burtscheid voor mannen bestemd. Later werd het bestuur aan vrouwen overgedragen. Sedert kwam er eene abdis aan het hoofd.

De abdis stelde voogd en schepenen aan.

In het civiele ging men in hooger beroep te 's Hertogenrade. Crimineele misdadigers werden uitgeleverd aan den oppersouverein, den hertog van Brabant (1).

Tegen het einde der XVIe eeuw ging men in hooger beroep te Holset.

Holset was ook eene oude schepenbank.

Holset en Vaals werden den 8 November 1626 door den Koning van Spanje als heerlijkheid verpand aan Adolf BERTOLFF van BELVEN (2), wapen: in azuur een zittend eenhoorn van zilver; het hoorn van goud.

Later behoorde de pandheerlijkheid aan de familie van SCHWARTSENBERG (3).

Nadat het land van 's Hertogenrade in het bezit van haar Ho: Mo: was gekomen, gaven deze last om de heerlijkheid van de pandsom te bevrijden. Dit had plaats, in 1656, ondanks het verzet van wege den pandheer, Willem van Schwartsenberg. Sedert werden Holset, Vaals en Vylen vereenigd en vormden gezamenlijk ééne der drie hoofdbanken van het Staatsch gedeelte van het land van 's Hertogenrade.

De hooge justitie werd uitgeoefend door den Drossard van 's Hertogenrade, in naam van haar Ho: Mo: Deze stelde in hun naam de leden der schepenbank aan en was tevens hoofd der burgerlijke gemeente.

Te Vaals, waar zich de zetelplaats der bank bevond, lag ook het raadhuis.

---

(1) CHRIST. QUIX, *Op. cit.*, p. 176.

(2) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXVI, p. 368.

(3) *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, année 1875, t. XII, p. 412.

De drie kerkpatronen zijn: van Holset, de H. Lambertus; van Vaals, de H. Paulus, en van Vylen, de H. Martinus.

Te Lemiers, onder Vylen, ligt eene openbare kapel toegewijd aan de H.H. Lucia en Catharina. Deze kapel is ééne der oudsten van ons land en dagteekent uit het Karolingische tijdperk. Zij werd door de heeren Victor de Stuers en den architect Dr. P. Cuypers aan de vergetelheid ontrukt en voor ondergang behoed.

In 1659 verkreeg de schepenbank van Holset, Vaals en Vylen eenen zegelstempel. Deze vertoont de beeltenis van den kerkpatroon van Holset, den H. Lambertus, bisschop, gekleed in bisschoppelijk ornaat, staande ten vollen lijve van voren, houdende in de rechterhand, schuins rechts vóór zich, den kromstaf met de kromming buitenwaarts gekeerd, en de linkerhand dragende op de borst; in het veld van het zegel, ter hoogte van de schouders, is het jaartal van de vervaardiging van den stempel (1659) aangebracht, rechts 16 en links 59. Omschrift: S. CVRIAE IN HOLSETH VAELS ET VILEN. Tusschen het einde en het begin van het omschrift, bevindt zich een klein klimmend leeuwtje naar links gewend, om de souvereiniteit van het land van 's Hertogenrade aan te duiden. Midd. 3,5 c.M (1).

In 1711 werd een tweede en kleinere stempel ten gerieve der schepenen vervaardigd. Deze vertoont eveneens de beeltenis van den genoemden kerkpatroon, doch houdende den kromstaf paalsgewijze geplaatst in de rechterhand naast zich en dragende in de linkerhand, vóór de borst, een boek; het jaartal van het vervaardigen van dezen stempel is op dezelve wijze als op het voorgaande zegel in het veld aangebracht. Ook het omschrift luidt hetzelfde, terwijl het leeuwtje van het land van 's Hertogenrade op dezen zegelstempel naar rechts gewend is. Midd. 2,7 c.M.

Beide zegelstempels zijn thans nog op het raadhuis te Vaals aanwezig (2).

---

(1) Wij vonden o. a. origineele afdrukken van dezen stempel gedrukt op akten van 29 Juli 1663, 27 Jan. 1673 en 16 Maart 1699, van „schouteth ende schepen in der bancke van Holseth, Vaels ende Vylen" waarin deze afdrukken als den „amptszegell" of „gewonlicken scheepenamptssegel" betiteld worden.

(2) Men vergel. voor de beschrijving van deze stempels: *De Maasgouw*, jaarg. 1879, p. 131, 152, 160. Van den BERGH: *Beschrijving der Nederl. Gemeentezegels*, p. 102. De afbeelding van het zegel uit 1663, bij SLANGHEN, in *Publ.* etc. *du duché de Limbourg*, t. XVI, p. 249.

In de nabijheid van Holset, onder Vaals, lag de heerlijkheid *Einrade*. Deze lag gedeeltelijk in het land van 's Hertogenrade en gedeeltelijk in het hertogdom Limburg, en was in het bezit van eene schepenbank.

De crimineele misdadigers werden uitgeleverd aan één der twee oppersouvereinen, naar mate het delict in het Limburgsch of in het 's Hertogenraadsch gedeelte bedreven was (1).

De heerlijke rechten behoorden in de XVIe eeuw aan de heeren van WERTHEIM, daarna kwamen zij achtereenvolgens aan de families SPIES tot EHRENSTEIN, wapen: in sabel een gekroonde klimmende leeuw van goud, vergezeld van vijf pelgrimsschelpen van goud, in iederen hoek van het schild ééne, en ééne onder den opgeheven achterpoot; van HOENSBROEK, wapen: zie *Hoensbroek;* aan de LAMBERTS de CORTENBACH, wapen: gevierendeeld, 1 en 4, in zilver een leeuw van keel, uitkomende uit den voet van de linkerzijde van het schild, houdende in zijn rechter klauw een ring van goud, 2 en 3 gedeeld, *a.* in goud een halven adelaar van sabel met uitgespreide vleugels, uitkomende uit de deelingslijn; *b.* in goud een dwarsbalk van keel, over alles heen een hartschild: in azuur drie schuinbalken van goud.

Te oordeelen naar een register der heerlijkheid Einrade, dat zich op het Rijksarchief te Maastricht bevindt, werd ten gevolge der hierboven (onder Vylen) vermelde verpandingen, de schepenbank van Einrade in die van Holset opgelost (2).

Den 22 Februari 1816 schreef de toenmalige burgemeester van Vaals, F. C. H. Clermont, aan den Gouverneur der provincie Limburg: „Conformément à la circulaire n° 3, du 8e de ce mois, relative aux armoiries, inserée au Journal de la province de Limbourg, série administrative n° 17; j'ai l'honneur d'envoyer ci-joint à Votre Excellence, l'empreinte de celles dont on se servait dans cette commune avant qu'elle fut occupée par les Français".

---

(1) Jos. HABETS: *Limb. Wysdommen*, p. 117.

(2) Zoo lezen wij in een schepenreg. der heerl. Einrade, op het Rijksarchief in Limb: Den 15 Sept. 1654 »overmydtz scholtis, stadthouder ende schepenen der heerlicheyt Holseth is vaechtgedinge gehouden, van weegen den hoochedelgeboren gestr. heere Daniel van Hoensbroeck, als erffgrontheere deser heerlicheyt te Eenroede".

Bij dit schrijven voegde hij een afdruk in lak van den hierboven beschreven grootsten zegelstempel der schepenbank.

Een paar weken later richtte hij nogmaals een schrijven aan den Gouverneur luidende: „En réponse à la lettre du 27 févr. dernier, n° 5, j'ai l'honneur d'observer, que mon intention n'etait pas de conserver pour ma commune les armoiries, dont j'ai envoyé l'empreinte par ma lettre du 22 février dernier, mais seulement pour satisfaire à l'annonce inserrée au n° 17 du journal; au reste je le laisserai à la sagesse de Votre Excellence, ce qui sera statué y relatif pour ma commune".

De gemeente Vaals bleef tot in 1890 zonder wapen.

Bij Koninklijk besluit van 24 Juli 1890, n° 25, werd aan de gemeente Vaals het volgende wapen verleend (1):

In keel de H. LAMBERTUS *in bisschoppelijk ornaat van goud en gedekt met een mijter van hetzelfde, het gelaat en de handen in natuurlijke kleur, houdende in de rechterhand een bisschopsstaf en eene lans, beiden van goud, de bisschop steunt met zijn linkerhand op een vóór hem geplaatst schildje van zilver, beladen met een naar rechts gewenden springenden leeuw van keel, met dubbelen staart, getongd en geklauwd van goud* ('S HERTOGENRADE), *alles op een terras van sinopel.*

Het schild, waarin de Heilige staat, hadde men best kunnen weglaten.

---

(1) *De Maasgouw*, jaarg. 1891, p. 143.

VALKENBURG.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Het land van Valkenburg ontstond uit de zoogenaamde voogdij Meerssen(1) en omvatte derhalve aanvankelijk: Meerssen, met Amby en Limmel, Bunde, Ulestraten, Beek, Schimmert, Nuth, Klimmen, Hulsberg, Schin-op-Geulle, het stadje Valkenburg en Houthem. Bij het land van Valkenburg werden later nog getrokken: Eysden, Borgharen, Itteren, Geleen met Spaubeek, Geulle en Schinnen. Onder Heerlen hebben wij gezien, hoe dit land aan Valkenburg kwam.

De voogden van Meerssen, die hunne heerschappij op deze stichting met immuniteit het eerst begonnen te vestigen, behoorden tot het geslacht van Heinsberg.

Zij schijnen heeren geweest te zijn van Valkenburg, dat zij naderhand Oud-Valkenburg noemden, in tegenstelling met den burcht en de vlek, die ten westen van vermelde plaats door hen gesticht werden en ook den naam van Valkenburg verkregen.

Wij laten hier enkele bijzonderheden volgen over het blazoen der heeren van VALKENBURG.

Goswyn, heer van Valkenburg, zegelt in 1202 een charter. Van zijn zegel, in witte was, dat aan een rood zijden koord hangt, is slechts een brokstuk over. Men ziet er echter nog duidelijk eene driedubbele rots op, waarboven een naar links gewenden valk zit, met uitgespreide vleugels (2).

Theodericus, heer van Heinsberg en van Valkenburg, zegelt in in 1217 met zijn ruiterzegel. Hij zit te paard, naar links gewend,

---

(1) Zie *Meerssen*.

(2) Mr. G. D. FRANQUINET: *Inv. van het klooster van St. Gerlach*, p. 3.

houdende in de rechterhand een zwaard en in de linker een effen schild (1). Omschrift: SIGILLVM THEODERICI DE HEYNSBERG. Het zegel is voorzien van een contrazegel, versierd met eene driedubbele rots, waarop een valk zit; ter weerszijde van den vogel komt een uit de rots wassende boom op, terwijl het omgeven is van de rest van het gemelde omschrift, luidende: ET DE VALKENBERG (2).

Aan een charter van 12 Juli 1254 hangt het ruiterzegel van een zijner opvolgers, Theodericus, heer van Valkenburg. Hij zit te paard en is gekleed in ridderlijk gewaad, houdende in zijn rechterhand zijn zwaard en in de linker, vóór de borst, een schild, beladen met een klimmenden leeuw. Zijn contrazegel heeft dezelfde voorstelling als het voorgaande, doch is iets kleiner (3).

Niet lang daarna, in 1265, gebruikte Diederik, heer van Montjoie en Valkenburg, een contrazegel versierd met een burcht, bestaande uit drie gekanteelde aan elkander verbonden torens, de middeltoren overtopt met een naar rechts gewenden valk; de burcht staande op een berg van rotsen en alles omgeven door het omschrift: CLAVIS SIGILLI DE VALKENBURG (4).

Zijn opvolger „Waleramus de Monioe, dominus de Valckenborch", zegelt, in 1269 en 1271, met een driehoekig wapenschild; het veld bezaaid met blokjes, waarover heen een enkelstaartige omgewende leeuw (5). Waleram bezat vermoedelijk ook een ruiterzegel.

In 1288 zegelt hij met zijn ruiterzegel, het wapenschild dat hij in de linkerhand houdt is versierd met een enkelstaartigen leeuw. Het contrazegel daarentegen vertoont den leeuw dubbelstaartig.

---

(1) Dit effen schild doet vermoeden dat heeren van Heinsberg toen den leeuw nog niet voerden, welke later hun wapenschild versierde.

(2) KREMER: *Acad. Beitr.*, t. I, p. 109. Men vergel. ook het zegel van Theodericus, dominus de Valkenburgh, hangende aan een perkamenten brief, uit de maand Maart van het jaar 1241, archief van het klooster van St. Gerlach, in het Rijksarch. te Maastricht. Dit zegel is naderhand aan de akte gehecht. Het oorspronkelijke zegel was afgevallen.

(3) Mr. G. D. FRANQUINET, *Op. cit.*, p. 13 en p. 71.

(4) KREMER, *Op. cit.*, p. 108.

(5) Mr, G. D. FRANQUINET, *Op. cit.*, p. 17. Het zegel, in witte was, is geschonden. Zie eveneens de exemplaren, vermeld in denzelfden inventaris, p. 19, 21 en 22.

Of de leeuw echter ook gekroond was, kunnen wij niet duidelijk onderscheiden (1). Op het zegel van Reinoud van Valkenburg, heer van Monioye, van Valkenburg en van Bautersheym, uit 1306, is de leeuw duidelijk, in een veld zonder blokken, dubbelstaartig, geklauwd, gekroond en naar rechts gewend voorgesteld (2).

Sedert voeren de heeren van Valkenburg: in zilver een van goud gekroonde en geklauwde leeuw van keel met dubbelen staart.

Het privaat bezit der Proostdij van Meerssen werd nogal door de politieke overweldigers geëerbiedigd. Doch dit verklaart ook, hoe het kwam, dat de dynasten van Valkenburg, zoo weinig privaat eigendom in hun land bezaten. Zij richtten te Valkenburg een leenhof op. Dit werd tevens een hof van appèl, in laatste instantie, voor de hoofdbanken Meerssen, Beek en Klimmen, en het crimineel gerechtshof voor deze drie hoofdbanken.

De hoofdbank Heerlen bleef hare volledige rechtsmacht behouden.

Als leenhof bestond het uit voorzitter en mannen van leen; als opperst gerechtshof: uit drossard en zeven schepenen. Wijl deze acht personen gewoonlijk ook als leenmannen in leenzaken zitting hadden, werd het gezamelijk hof, genoemd Leenhof.

Naderhand ging men van het leenhof van Valkenburg ter revisie bij de respectieve Raden van Brabant.

In de tweede helft der XIV[e] eeuw stierven de heeren van Valkenburg uit (3); in 1381 werden zij als zoodanig opgevolgd door de hertogen van BRABANT, wapen: in sabel een klimmende leeuw van goud, getongd en geklauwd van keel.

Het land van Valkenburg werd nu een der vier landen van Overmaas: Limburg, Daelhem, Valkenburg en 's Hertogenrade, met het stadje Limburg tot hoofdplaats.

Ieder land had zijne afzonderlijke Staten; gezamenlijk vormden zij de Staten van de landen van Overmaas.

---

(1) *Ibid.*, p. 28. Een brokstuk van zijn zegel hangt aan een charter uit het jaar 1282. Zie Jos. HABETS, *Inv. der archieven van Thorn*, dl. I, p. 56.

(2) *Ibid.*, p. 37, alsmede het zegel van denzelfden, aan het charter van 25 Mei 1316, arch. van het klooster van St. Gerlach, in het Rijksarch. te Haastricht. De heer M[r]. G. D. FRANQUINET zegt p. 38 van vermelden inventaris abusievelijk dat het zegel van Reinoud is afgevallen.

(3) Zie *Sittard*, p. 454, v.

Na het Partage-tractaat van 1661 had het spaansch evenals het staatsch gedeelte van het land van Valkenburg zijne afzonderlijke Staten.

Wij troffen nergens aan, dat de Staten uit het hollandsch gedeelte van Valkenburg, Daelhem en 's Hertogenrade gezamelijk vergaderden. Wel vonden wij, dat uit het spaansch gedeelte dezer drie landen afgevaardigden zitting namen bij de Staten der landen van Overmaas te Limburg.

In de rekening der Staten van het land van Valkenburg, over het jaar 1649, lezen wij, dat aan Peter van den Eyck, goudsmid te Maastricht, 10 gulden betaald werd, voor eenen zilveren stempel, welken hij ten dienste van de Staten des lands van Valkenburg, vervaardigd had (1).

Wij vermoeden dat het volgend zegel met dezen stempel vervaardigd is, en dat de stempel in gebruik is gebleven bij de Staten van het spaansch gedeelte van Valkenburg. Bedoeld zegel is een afdruk, in gips, berustend in het rijksarchief te Maastricht. Het is genummerd als dagteekenend uit 1754, en vertoont een schild, beladen met den Valkenburgschen leeuw en gedekt door eene kroon met vijftien paarlen. Omschrift: SIGILLVM STATVVM DE FALKENBVRG. Midd 4 c.M.

Aan het hoofd van het land van Valkenburg was een voogd geplaatst, die den hertog van Brabant, als heer van Valkenburg verving.

Na de verovering van Maastricht, in 1632, hadden de Hollandsche Staten zich meester gemaakt van een groot gedeelte van het land van Valkenburg. Zij richtten te 's Gravenhage een leenhof op, genaamd het *Leenhof van Brabant*. Voor dit leenhof moesten alle beleeningen, ook die der Valkenburgsche goederen geschieden (2). Het zegel van dit leenhof vertoonde, volgens den Zeer Eerw. Heer Habets, de Brabantsche leeuw, omgeven door het omschrift: SIGILLUM CURIAE FEUDALIS BRABANTIAE (3).

Bij het Partage-tractaat van 26 December 1661 kwamen aan de

---

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XV, p. 491.

(2) *Publ.*, etc., t. XVII. p. 81.

(3) *Ibid.*, noot 1.

Staten der Nederlandsche Republiek: het kasteel en de stad Valkenburg, voorts de banken, heerlijkheden en dorpen Meerssen, Houthem (1), Haren, Geulle, Ulestraten, Bunde, Amby, Itteren, Cadier, Klimmen, Hulsberg, Schimmert, Eijsden, Beek, Heerlen met Voerendaal en Nieuwenhagen, „mitsgaeders alle de appendentiën ende dependentiën".

Krachtens het traktaat van Fontainebleau, 1785, werden nog aan het land van Valkenburg toegevoegd: Oud-Valkenburg, Schin-op-Geul, Strucht, Schaesberg en Elsloo.

Sedert 1661 had men een staatsch en een spaansch leenhof van Valkenburg, waaronder de respectieve heerlijkheden en schepenbanken ressorteerden.

Het spaansch leenhof schijnt niet in het bezit geweest te zijn van eenen afzonderlijken zegelstempel. De stukken, die door dit lichaam werden uitgevaardigd, werden bezegeld met het particulier zegel van den stadhouder van het leenhof (2).

Het staatsch leenhof maakte gebruik van eenen afzonderlijken zegelstempel. Wij vonden een afdruk ervan bevestigd op eene akte van „lieut: stadhouder en leenmannen des adelijken leenhofs van Valkenborg", van 12 Nov. 1785. In het veld van het zegel bevindt zich een naar rechts gewende, geklauwde, getongde en gekroonde dubbelstaartige Valkenburgsche leeuw, houdende zijnen rechterklauw opgeheven en rustende met den linker op een wapenschild, waarvan het veld bezaaid is met koeken, waarover heen eene rots, waarop een burcht of kasteel, gevormd door vier gekanteelde torens, waarvan de tweede, de grootste, gedekt is en overtopt met een naar rechts gewenden valk; boven den leeuw bevindt zich een barensteel met twee hangers en daarenboven een pijlbundel, (zijnde het kenteeken der Vereenigde Provinciën). Omschrift: SIGILLUM CURIAE FEUDALIS FALCOBURGENSIS. Midd. 5 c.M. (3).

Het kasteel van Valkenburg werd door de Staatschen gesloopt in December 1672 (4).

---

(1) Zie p. 213.

(2) Zie de archieven van het Spaansch leenh. v. Valkenb., op het Rijksarch. in Limb., en EG. SLANGHEN: *Het markgr. Hoensbroek*, p. 290, v.

(3) Rijksarch. in Limb.

(4) JOS. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 229.

Het stadje Valkenburg werd den 6 Dec. 1281 tot parochie verheven (1).

Een zegelstempel der stad Valkenburg, vermoedelijk uit de XVIIe eeuw dagteekenend (2), heeft dezelfde voorstelling als ons het wapenschildje op het hierboven beschreven zegel van het Staatsch leenhof te zien geeft, vermeerderd ter linkerzijde op de rots, zooals uit het hierna medegedeelde schrijven van den burgemeester Quaedvlieg blijkt, met twee valken, omgeven door het omschrift: SIGILLUM OPPIDI VALCOBURGENSIS. Midd. 3 c.M.

De drost en de zeven schepenen van het hoofdgerecht waren ook de gewone schout en schepenen van de stad Valkenburg (3).

Bij deze schepenbank gingen de gerechten van Houthem en Eysden in hooger beroep.

Patroonheilige van Valkenburg is de H. Nicolaas, bisschop en belijder.

De zegelstempel der parochiekerk stelde voor, volgens een afdruk in lak, berustende op het Rijksarchief in Limburg, de beeltenis van den kerkpatroon, gekleed in bisschoppelijk ornaat, staande ten vollen lijve van voren, houdende in de linkerhand den kromstaf met de kromming binnenwaarts gekeerd, terwijl hij de rechterhand zegenend verheft; links van den Heilige staat het kuipje met de kindertjes erin. Omschrift: SIGILL: ECCL: PAROCH: FALCOBURGENSIS. De zegelstempel, waarmede dit afdruk vervaardigd is, dagteekent vermoedelijk uit de XVII[e] eeuw. Midd. 3 c.M.

De schepenbank van Valkenburg bediende zich van een eigen zegelstempel. Afdrukken van dezen stempel hangen o. a. aan charters uit de jaren 1373, 1399, 1401 en 1626. Zij vertoonen een driehoekig wapenschild, beladen met den Valkenburgschen leeuw, vastgehouden ter weerszijde door een schildknaap. Omschrift: S. DER SCEPEN VAN VALKENBORCH. Midd. 3 8 c.M. (4).

---

(1) Zie *Meerssen*, p. 313, v.

(2) Zie een eenigszins onduidelijke afdruk in lak van dezen stempel, in de verz. zegels op het Rijksarchief in Limb.

(3) EG. SLANGHEN: *Bijdragen tot de gesch. van Limb.*, p. 13.

(4) Men vergel. v. d. BERGH: *Beschrijving der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 1003; de afb. van dit zegel, uit 1626, bij EG. SLANGHEN: *Bijdragen* enz. p. 190. Dit laatste zegel vonden wij gedrukt op eene akte van 8 April 1626, van »lieutenant voeght ende scheepenen der stadt Valckenborgh, oevermaese gelegen", waarin het als den »gemeenen scheepen ampts segel" vermeld wordt.

Den 2 Maart 1816 schreef de toenmalige burgemeester van Valkenburg, E. W. Quaedvlieg, aan den gouverneur der provincie Limburg:

„ik hebbe d'eer uwe Excellentie hier door te laaten geworden het wapen van Valkenburg, zijnde eene steenrots, daarop gebouwt een kasteel, op welkers tooren zittende is eenen valck en beneffens ter linkerzijde in de steenrots twee valcken, van welk wapen Valkenburg voorheen gebruyck gemaakt heeft, met verzoek van de confirmatie zijner Majesteit den Koning, en de registratie desselfs te erlangen". Een afdruk van het beschreven zegel der stad is op dit schrijven van den burgemeester, in lak, afgedrukt. Ongelukkigerwijze heeft het door de warmte veel geleden en is het dientengevolge onduidelijk.

Den 15 Sept 1819 werd hierop aan de stad Valkenburg het volgende wapen verleend:

Van lazuur beladen met een op een rots staanden burgt van keel; op de burgt is geplaatst een ter linker zijde gekeerde valk en aan den voet derzelve, twee valken; voorts het schild bezaaid met ballen; alles van goud.

Volgens de afbeelding van dit wapen in het werk van baron d'Ablaing van Giessenburg, over de „Nederlandsche Gemeentewapens", waarnaar onze teekening vervaardigd is, rust het kasteel of de burcht gedeeltelijk op een terras van sinopel, terwijl het schild tevens gedekt is door eene kroon van goud met vijf fleurons.

Naar wij vernemen is het Gemeentebestuur van plan een nieuw wapen voor de gemeente aan te vragen, waartoe het hierboven omschreven zegel der schepenbank tot grondslag zal dienen.

VENLO.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

In 760 werd te Venlo de eerste kerk gebouwd ter eere van den H. Geest (1).

Vóór dien tijd moesten de inwoners van Venlo in Tegelen ter kerke gaan (2). De kerken van Tegelen en Venlo behoorden het aartsbisdom Keulen. Kort vóór het jaar 999 stond Everger, aartsbisschop van Keulen, deze beide kerken, alsmede die van het naburige Lobberich, in ruil af aan Notger, bisschop van Luik, tegen de kerken van Gladbach en Reithe (3).

Het dorp Venlo maakte deel uit van het Over- of Bovenkwartier van Roermond, in het graafschap en latere hertogdom Gelder.

Reinoud II, hertog van Gelder, verleende den 1 September 1343 aan het dorp Venlo stadsrechten. Bij die gelegenheid schonk hij tevens aan Venlo het zoogenaamde stapelrecht. Dit belangrijk privilegie bestond daarin, dat geene koopmansgoederen tusschen Venlo en Mook mochten verkocht worden, dan nadat zij eerst te Venlo zouden zijn ontladen en te koop gesteld.

In 1481 trad Venlo toe tot het Hanseatisch verbond (4).

De stad Venlo deelde in de lotgevallen van het Overkwartier van Gelderland, en maakte sedert 1580 rechtens deel uit van het zoogenaamd Spaansch gedeelte van het Overkwartier, dat aan den Koning van Spanje was getrouw gebleven.

---

(1) L. J. E. Keuller: *Gesch. en beschr. van Venloo*, p. 14.

(2) *Ibid.*

(3) Sloet: *Oorkondenboek*, t. I, p. 119.

(4) L. J. E. Keuller, *Op. cit.*, p. 38.

Venlo was in 1579 toegetreden tot de Unie van Utrecht, doch werd in 1586 door den Hertog van Parma belegerd en ingenomen.

Den 4 Junij 1632 werd Venlo door den Prins van Oranje, na eene belegering van drie dagen, tot overgave gedwongen. De stad kwam nu in het bezit der Staten der Vereenigde Provinciën en bleef dit tot in 1637, wanneer de Kardinaal-Infant ze voor den Koning van Spanje heroverde.

Ten gevolge van den Spaanschen successieoorlog kwam de vesting Venlo met haar ban, vormende ééne schepenbank, zoomede het eiland en de schans St. Stevensweert en het ambt Montfort, bij art. XVIII van het Barrière-traktaat (15 Nov. 1715), aan de Staten. Tot aan de Fransche Revolutie maakte Venlo sedert deel uit van het Staatsch gedeelte van het Overkwartier.

De schepenbank.

Het dorp Venlo bezat in 1272 eene afzonderlijke schepenbank, bestaande uit een rechter en schepenen (1).

In 1343 verhief hertog Reinoud II van Gelder, zooals wij hierboven reeds bemerkten, het dorp Venlo tot stad.

De stad zou een bestuur bezitten van negen schepenen. Zeven dezer schepenen zouden een vollen schepenstoel uitmaken, „die vondenisse, recht ende ordel wisen suelen ende hare zaken berichten" met 's Hertogs ambtman (2). Omtrent de wijze van benoeming en den duur der functie dezer schepenen is ons echter niets bekend.

Reinoud III vergunde den 17 Sept. 1371 aan Venlo het privilegie van onafzetbaarheid der schepenbank, het aan schepenen overlatende, welke van de bestaande schepenen zij behouden wilden en welke ontzet zouden worden; geldende echter die nieuwe benoeming der schepenen voor hun leven, tenzij een hunner „misdaet beging of broeke", zoodat zijne stoelbroeders hem onwaardig achtten, in welk geval de andere schepenen een nieuwen konden aanstellen, wiens keuze door den ambtman der stad, namens den hertog, zou bekrachtigd worden (3).

Willem, hertog van Gulik, de opvolger van Reinoud, vergunde,

---

(1) Mr. G. D. FRANQUINET: *Overzicht der gemeentearchieven*, p. 25.
(2) *Ibid.*, p. 27.
(3) *Ibid.*, p. 32.

den 21 Dec. 1377, aan Venlo hetzelfde privilegie. Hij voegde er echter aan toe, dat ook in geval van al te hoogen ouderdom, van verarming, of van te lange afwezigheid buiten 't land van één of meer schepenen, hunne stoelbroeders er anderen mochten kiezen (1).

Den 24 Januari 1465 bevestigde hertog Adolf de privilegiën der stad en stelde, in overleg met burgemeesters, schepenen, raden en burgers der stad, eene nieuwe bepaling vast omtrent de keuze van schepenen, burgemeesters, rentmeester en gerechtsschrijver. Omtrent de schepenen werd verordend dat de acht raden en gildemeesters der stad (2) eene lijst van 14 gegoede ingezetenen zouden opmaken, uit welke de hertog de negen schepenen zal kiezen, welke drie jaren, hun ambt zullen houden (3).

Deze wijze van keuze der schepenen werd den 24 Jan. 1531 door hertog Karel van Gelderland bekrachtigd (4).

Den 1sten Febr. 1539 bevestigde Willem, zoon te Cleve en hertog van Gelderland, de privilegiën van onafzetbaarheid der schepenen, in 1371 en 1377, respectievelijk door de hertogen Reinoud en Willem verleend (5).

Bij de inbezetneming van Venlo door de Veereenigde Provinciën, in 1632, verloor de stad haar oud privilegie van onafzetbaarheid van haren Magistraat en van haren schepenstoel.

In 1653 kreeg zij dit recht terug. De Koning van Spanje behield zich echter de benoeming der schepenen voor (6).

Van de schepenbank van Venlo ging men in hooger beroep bij het Hof te Roermond (7). Na 1715 echter bij het Hof of Hooggerecht te Venlo.

---

(1) Mr. G. D. FRANRUINET, *Op. cit.*, p. 35.

(2) Zie verder *Magistraat*. Ieder jaar zouden drie schepenen aftreden. Acht dagen vóór of acht dagen na St. Maarten (11 Nov.), moest aan de raden en gildemeesters kennis gegeven worden, die dan, 14 dagen daarna, opnieuw 14 burgers zouden benoemen. Uit deze laatste zouden alsdan de nieuwe schepenen benoemd worden, die op St. Stephanusdag hunne functiën zouden aanvaarden.

(3) Mr. G. D. FRANQUINET, *Op. cit.*, p. 55, v. en KEULLER, *Op. cit.*, p. 51, v.

(4) Mr. G. D. FRANQUINET, *Op. cit.*, p. 66.

(5) *Ibid.*, p. 71.

(6) *Ibid.*, p. 81.

(7) *Ibid.*, p. 40.

De heeren van Wickrade hadden in vroeger eeuwen het vergevingsrecht van het schoutambt Krieckenbeek en van dat van Venlo (1). Later werd de schout van Venlo door den souverein benoemd

Het Hof.

Na 1715 richtten de Staten, bij Resolutie van 5 en 25 Juni 1717, te Venlo een afzonderlijk Hooggerecht op, genaamd het Hof van Venlo, dat zijne vergaderingen te Venlo hield. Dit hooggerecht werd samengesteld uit vier gewone raden, gegradueerde personen, waarvan er een de plaats van president zou bekleeden. Tevens werden een momboir of fiscaal en een griffier aan dit gerecht toegevoegd.

Bij besluit van 30 Mei 1733 brachten de Staten-Generaal het aantal van vier gewone raden op vijf, waarvan er vier van den Roomschen- en één van den Gereformeerden godsdienst zouden moeten zijn (2). Later, bij besluit van 7 November 1757, werd door genoemde Staten nog een stubsituut-griffier aan het Hof toegevoegd.

Voor dit Hooggerecht of Hof konden de vonnissen, door de schepenbank van Venlo en door de bijzondere schepenbanken van het ambt van Montfort gewezen, ter *revisie* gebracht worden. Wanneer eene der partijen dan niet bij de uitspraak berustte, werd er eene *groote revisie* gehouden. Alsdan werden drie of vier rechters, welke hiertoe bij rekwest aan de Staten-Generaal gevraagd werden, aan het Hof van Venlo toegevoegd, ten einde gezamenlijk de zaak te beslissen.

De zware kosten, zoo schrijft Bachiene, „op die *groote revisie* loopende: waartoe 't geld vooraf gekonsigneerd moet worden, is oorzaak, dat dezelve zeer zeldzaam stant grijpt (3)".

Aan het Hof waren de zaken der Domeinen der landstreek toevertrouwd en in het bijzonder die de leenen Hunner Hoogmogende aangingen, en de daarover ontstane geschillen. Het oordeelde mede in naam der Staten over de misdaden van majesteitsschennis,

---

(1) Eg. Slanghen: *Bijdragen tot de Gesch. van Limb.*, p. 185.

(2) Ingevolge art. XVIII van het Barrière-Tractaat mochten slechts personen van den Roomschen Godsdienst benoemd worden.

(3) Bachiene: *Vaderl. Geographie*, t. V, p. 1116.

landverraad, oproer, valsche munterij en meer andere zaken (1).

Op het rijksarchief in Limburg berust in de verzameling zegels een origineele afdruk, in rood was, van den grooten zegelstempel van het Hof. Het veld van dezen zegel is rijk versierd en vertoont een door een vorstenkroon gedekt wapenschild, beladen met den enkelstaartigen, klimmenden en gekroonden leeuw der Vereenigde Provinciën, houdende in den rechterklauw het zwaard en in den linker een pijlbundel; tegen den leeuw rust het gekroonde blazoen van Gelderland, beladen met den Gelderlandschen en den Gulikschen leeuw (2). Omschrift: SIGILLUM SUPREMAE CURIAE SUPERIORIS GELDRIAE VENLONAE. Midd. 1 d M. (3).

Dit zegel is voorzien van een contrazegel dat dezelfde voorstelling heeft. Het omschrift luidt: SIGIL: SUPR.: CURIAE GELDRIAE SUPER: VENLONAE. Midd. 5,5 c.M.

De Magistraat.

De eerste vermelding van een bestuur van Venlo wordt gemaakt in een charter, den 18 Augustus 1239 door hertog Reinoud aan schepenen, *raad*, *burgemeester* en dorp van Venlo geschonken (4). Over de keuze en den duur der functie van genoemden raad en van den burgemeester is ons niets bekend Ook het privilegie van gemelden hertog van 1 Sept. 1343, waarbij aan Venlo stadsrechten geschonken worden, geeft daaromtrent geene opheldering. Bij die gelegenheid stelt hij een bestuur in van negen schepenen. Dat echter burgemeester en raad mede het bestuur der stad vormden blijkt uit een charter, den 9 Nov. 1345 door zijn opvolger uitgevaardigd (5).

Burgemeester, schepenen en raad werden bijgestaan door acht mannen, „te ordineren uiten burgeren tot nutticheit ende orber der stat te helpen raden".

Deze acht mannen werden door de burgers gekozen.

Het schijnt echter dat de Magistraat met de keuze moest in-

---

(1) *Ibid.*, en J. L. E. KEULLER: *Geschiedenis en beschrijving van Venloo*, p. 157, v.

(2) Zie *Arcen en Velden*, *Roermond.*

(3) Ditzelfde zegel vonden wij hangen aan charters van 19 Juli 1718, 17 Oct. 1719 en 16 Maart 1750, berustende in het archief van Venlo, te Maastricht.

(4) Mr. G. D. FRANQUINET, *Op. cit.*, p. 27.

(5) *Ibid.*, p. 28.

stemmen, want den 8 April 1458 verklaren burgemeesters, schepenen en raad aan den hertog dat zij met de keuze genoegen nemen. Deze benoeming moest tevens door den hertog bevestigd worden.

Het volgende jaar kregen deze acht raadslieden van den hertog de vergunning, evenals de schepenen, op iedere poort een slot te mogen hangen en de sleutels ervan te bewaren.

Hertog Adolf van Gelder verleende den 24 Jan. 1465, in overeenstemming met het bestuur der stad Venlo, nieuwe bepalingen omtrent de keuze van dit bestuur. Na eerst de wijze van benoeming en den duur der functie van de schepenen geregeld te hebben (1), werd verder overeengekomen, dat één burgemeester uit de schepenen, door raden en gildemeesters, en de andere burgemeester door de schepenen uit raden, gildemeesters en burgers, zou benoemd worden: dat de raden en gildemeesters een rentmeester zouden noemen, welke met den burgmeester uit de schepenen de ontvangsten en uitgaven der stad doen zou (2).

Deze keuze had op St. Stevensdag plaats, doch den 2 Febr. 1525 vergunt hertog Karel deze keuze in het vervolg op Nieuwjaarsdag te houden (3).

Eenige jaren later den 24 Jan. 1531, geeft hij dezelfde verordening omtrent het kiezen van den Magistraat als die van 24 Jan. 1464 (4). Deze wijze van kiezen der burgemeesters bleef in voege tot in 1632. De stad kwam toen in het bezit Vereenigde Provinciën en de Magistraat verloor zijn oud recht van perpetuiteit. Eerst geruimen tijd nadat de stad wederom in het bezit van den Koning van Spanje geraakt was, n. l. den 14 Aug. 1653, kreeg zij, op rekwest van de Staten van het Overkwartier, dit recht van den koning terug. De koning behield zich echter de benoeming der schepenen voor alsmede die van den burgemeester; dezen laatsten zou hij alle drie jaren uit den Magistraat benoemen. Eenige dagen later, den 27 Aug., op nader vertoog, verklaarde hij, wat den laatsten dignitaris betreft, dat de magistraat van Venlo

(1) Zie *Schepenbank*.

(2) Mr. G. D. Franquinet, *Op. cit.*, p. 56.

(3) *Ibid.*, p. 65, v.

(4) *Ibid.*, p. 66.

jaarlijks eene aanbeveling van drie leden zal doen, waaruit hij alsdan den burgemeester zal benoemen (1).

De Regeering van Venlo bestond, na 1715, volgens Bachiene, uit den schout, een burgemeester of president-schepen, zeven schepenen, alsmede „drie Raaden of Råadsverwanten, die hunne aanstelling van den borgemeester en schepenen, en, desgelijks voor hun leven, hebben. Deze maken jaarlijks, een nominatie van drie (personen) uit de schepenen; waarvan er éénen Hunne Hoog Mogende tot borgemeester verkiezen: hoewel, de werkelijke regeerende borgemeester mede op dit drietal mag geplaatst worden; in welken gevalle, dezelve veelal gekontinueerd wordt: en bij aldien niet, dan weder zitting neemt in den schepenstoel" (2).

Oorspronkelijk schijnt de kerk van het klooster van den H. Geest, dat tot aan de Spaansche Revoletie te Venlo bestaan heeft, de parochiekerk geweest te zijn.

De kerk van den H. Geest werd, zooals wij reeds vroeger bemerkt hebben, in 760 gesticht. Later, ten minste sedert de XIV[e] eeuw, werd de H. Martinus patroon der parochiekerk te Venlo. Nabij Venlo, te Genooi, bevindt zich eene openbare kapel. Deze voert tot titel: O. L. Vrouwe geboorte.

Als hulpkerk doet de kerk van het voormalig klooster der Kruisheeren dienst. Zij is toegewijd aan den H. Nicolaas.

De zegels van Venlo.

Het oudst bekende zegel van Venlo hangt aan een charter van rechter, schepenen en overige burgers van Venlo („judex, scabini et ceteri opidani in Venle") uit het jaar 1272. Dit zegel is beschadigd, doch nog gaaf in het schild. Een afdruk in gips van dit zegel berust op het Rijksarchief in Limburg.

Het vertoont een driehoekig wapenschild bezaaid met blokken, waarover heen, zonder deelingslijn, boven een halve enkelstaartige leeuw, beneden een anker.

Uit de aanwezigheid van het Geldersche wapen, voorgesteld, zooals het zegel ons dit te zien geeft, kunnen wij besluiten dat de stempel onder het bestuur van Reinoud, hertog van Gelder, 1271—1318, werd aangeschaft (3).

(1) *Ibid.*, p. 81.

(2) Bachiene, *Op. cit.*, p. 1127.

(3) Zie *Arcen en Velden* en *Roermond.*

Van dezen stempel bediende men zich nog in 1343 (1).

In laatstgenoemd jaar is eene nieuwe stempel in gebruik; hij is kleiner dan de voorgaande en vertoont in een trifolium, waarvan de uiteinden door halve cirkels verbonden zijn, een driehoekig wapenschild, zonder blokken en zonder deelingslijn, waarop de halve gekroonde dubbelstaartige Geldersche leeuw en het anker zijn afgebeeld.

Van het omschrift is nog te lezen: .... BORGENC..... Midd. 5.5 c.M. (2).

Op het raadhuis te Venlo berust thans nog een zegelstempel in zilver, welke uit denzelfden tijd als de stempel, waarmede het voorgaande zegel vervaardigd is, dagteekent. Hij is kleiner en heeft dezelfde voorstelling. Het omschrift luidt: S. SECRETV'-BERGE'CIVM DE VENLE AD CAVS". Midd. 4 c M.

Afdrukken van dezen stempel hangen aan charters van 1362, 1374 en 1488 (3).

In 1589 was een stempel in gebruik met dezelfde voorstelling en met het omschrift: S. SECRETVM MINV' CIVITATIS... ENLOE (4). Midd. 3,2 c.M.

Afdrukken van dezen stempel vonden wij nog hangen aan charters van 1550, 10 Sept. en 1567, 14 Febr., berustende in de archieven van kloosters van Maria Weijde en van de Annunciaten te Venlo, in het Rijksarch. in Limb.

In 1669, met dezelfde voorstelling en het omschrift: SIGILLVM MINVS CIVITATIS VENLONENSIS. Midd 3,7 c.M. (5).

18e eeuw? met dezelfde voorstelling en het omschrift: SIGILLUM CIVITATIS VENLONENSIS. Midd. 3,5 c M. (6).

18e eeuw?, met dezelfde voorstelling, doch het schild gehouden door twee geharnaste krijgslieden met banieren, waarop het wapen

---

(1) Mr. G. D. FRANQUINET, *Op. cit.*, p. 25, 27 en 28.

(2) *Ibid.*, p. 29, in afdruk op het Rijksarchief in Limb.

(3) Zie archieven der kloosters van de Annunciaten, van Marie-Weijde en van de Kruisheeren te Venlo, in het Rijksarch. te Maastricht.

(4) *De Maasgouw*, jaarg. 1880, p. 381.

(5) *Ibid.*, p. 000.

(6) VAN DEN BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 104.

der stad. Omschrift: SIGILLUM CIVITATIS VENLONENSIS. Midd. 4.3 c.M. (1).

18e eeuw?. Het schild als het vorige, zonder tenanten. Omschrift: STADT VENVO. Midd. 2,7 en 2,3 c.M. (2).

Bij Koninklijk Besluit van 15 Sept. 1819 werd de stad Venlo in het bezit van het volgend wapen gesteld (3).

Van lazuur, beladen met een halven en gekroonden leeuw van goud, getongd van keel, vergezeld ter linkerzijde van een afgebroken dubbelen staart en van onderen van een anker, alles van goud; het schild ter wederzijde vastgehouden door een geharnasten ridder gesjerpd van Oranje, houdende een banier van keel, beladen met het schild.

De teekening van het wapen is genomen naar die welke zich in het wapenboek van Baron d'Ablaing van Giessenburg bevindt.

Deze teekening verschilt, zooals men ziet, echter eenigszins van de officieele beschrijving.

De stad Venlo voert als wapenspreuk: FESTINA LENTE, CAUTE FAC OMNIA MENTE.

(1) *Ibid.*, p. 104.
(2) *Ibid.*, p. 104.
(3) KEULER, *Op. cit.*, p. 347.

VENRAY.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

Venray, in vroeger eeuwen ook wel enkel Rode, Rade, genaamd, was de zetel eener schepenbank in het ambt van Kessel. Het deelde in de lotgevallen van dit ambt tot aan de Fransche Revolutie (1).

In 1407, den 1 Maart, bevestigde Reinoud, hertog van Gulik en Gelder, zijne onderzaten, woonachtig te Venray, in het bezit hunner gemeentegronden (2).

Een extrakt uit de „landrechten und alde gewoenten des kerspels van Venraede", uit de XVI[e] eeuw, geeft eene beschrijving der limieten van Venray (3). „Item bynnen dese vurs. palen", zoo lezen wij erin, „en sal nyemant hoeghericht hebben dan alleen onse genedighe lieve heer. — Item dese vurs. onse gemeynte en sal nyemant, buyten onsen kerspel geseten, gebruycken, dan die van *Holthese*, myt oeren heerder, te water ind to weyen, ind anders niet, ind altyt mytter sonnen uut ende in ons herlicheit; in maeten vurscr. sal men sie besendden mytter clocken gelick ons selven. — Item den hoff *den Bongert* ende den hof *to Mer* sullen onse gemeynte myt gebruycken, gelyck ons selven, ind des sullen die schattynghe ind schillynghe myt ons gelden".

Den 27 Nov. 1673 werd Venray door de Hooge Regeering te Brussel als heerlijkheid verkocht aan de familie BOUWENS van der BOYEN, wapen: zie *Helden*. Daarna kwam de heerlijkheid

---

(1) Zie *Kessel*.
(2) *De Maasgouw*, jaarg. 1897, p. 38, v. v.
(3) Doos *Venray*, op het Rijksarchief in Limburg.

achtereenvolgens aan de familiën van HUGENPOTH, wapen: in keel een gekanteelde en beurtelings gekanteelde dwarsbalk van zilver, en OVERSCHIE de NEEREYSCHEN, wapen: zie *Helden*.

De kerk voert tot titel: St. Petrus-in-Banden.

Onder de parochie Venray behooren de kapellen: te *Leunen*, toegewijd aan de H.H. Antonius, abt, Rochus en Hubertus; te Smakt, toegewijd aan den H. Jozef; te Merselo, toegewijd aan den H. Joannes den Dooper; alsmede de hierna te noemen kapel van Oostrum.

In 1544 verzoeken de schepenen des „kerspels Venray” bij „gebreck unses schependumps zegels” aan Johan van Wittenhorst, drossard van het land van Kessel, om in hunne plaats de akte te zegelen.

Omstreeks 1570 - 1580 verkreeg de schepenbank een eigen zegelstempel. Deze stempel is voorzien van een wapenschild, dat een vreemden vorm heeft en uit golvende lijnen en arabesken te zamen loopt; dit wapenschild is doorsneden en vertoont: I. boven, twee sleutels, kruiselings geplaatst, waaroverheen een gedeeld schild, rechts beladen met een wassenaar, links een ongekroonde slangen- of hondenkop met uithangende tong; II. beneden, een bijenkorf met open tilgat. Omschrift: S. DI GHEMEIN SCEPE' DES KERSPELS VE'RADT. Midd. 4 c.M.

De heer Janssen beschreef dit zegel uitvoerig in het tijdschrift „de Maasgouw” (1). Hij stelt het tijdstip der vervaardiging van den stempel tusschen de hierboven genoemde jaren 1570 en 1580. Te dien tijde was landschrijver te Venray, Aleph of Adolf van Gelder, die tevens als stadhouder van den landscholtis en als schout der heerlijkheid Meerlo voorkomt. Deze landschrijver bediende zich van een eigen zegelstempel, die èn wat den vreemden vorm van schild, èn wat de wijze van bewerking betreft, een en denzelfden stempelsnijder voor beide exemplaren doet vermoeden.

Dat het een bijenkorf is, en geen mijter, waarvoor men de figuur in het schepenbankszegel gehouden heeft, wordt door genoemden heer Jansen aangetoond.

(1) Jaarg. 1879, p. 422.

De bijenteelt was in dien tijd reeds een voorname tak van inkomsten voor de ingezetenen van Venray. Er bestaat thans nog een Ambrosius- of bijenhoudersgilde.

De aanwezigheid der beide sleutels, alsmede aan welke familie het wapen op het zegel van Venray toebehoort, kunnen wij niet verklaren.

Onder de parochie van Venray lag het dorp *Oostrum* met den in de nabijheid gelegen burcht *Spraeland* (1).

De bezitters van den burcht Spraeland waren tevens in het bezit van de heerlijke rechten te Oostrum en van de in de nabijheid gelegen buurt Lull. Zij voerden den titel van heeren van Spraeland-Oostrum.

Oorspronkelijk bezaten de heeren er slechts de lage justitie en behoorde de heerlijkheid, wat de hooge- en crimineele justitie betrof, onder de schepenbank van Venray. Tot deze laatste plaats behoorde de heerlijkheid ook, zoo getuigt Arnold, hertog van Gelder, in 1454, wat betreft den klokkenslag, schattingen, beden ende anders". Met dit „ende anders" zou, meent de Eerw. heer Janssen, de hooge justitie bedoeld zijn, die in 1542 nog tot de schepenbank van Venray behoorde (1). In laatstgenoemd jaar werd door de 24 oudste ingezetenen van Venray een recordium gehouden over de rechten welke de schepenbank van Venray in de heerlijkheid Oostrum bezat. Zij verklaarden dat „die hoighe herlicheit van Oesterum toe weten klockenslach, geboth, verboth, dienst, waecken, broeeken, schattinge, hoichbroeck und alle, gheenen tot der herlicheit toestendich, alle tyt gehoert hefft ende noch, glick eyn und myt dem kerspel van Ray, unsen genedighen hertoigh toe Gelre etc. und nyet tot den genedighen heren van Geysteren (2), dan alleyne die leghe herlicheit tott vyf marcken toe ende nyet wyders (d. i. behoort aan Spraeland-Oostrum).

Later behoorde ook de middele en hooge justitie aan den heer van Oostrum. Dit blijkt uit het vonnis van het Hof van Gelder

---

(1) Voor de geschiedenis van Spraeland-Oostrum verwijzen wij naar de uitgebreide *Historie der aloude heerlijkheid Spraeland-Oostrum, van de O. L. Vr. kapel en het gilde aldaar*, van de hand van den Eerw. Heer Jos. JANSSEN, kapellaan te Well, in de *Publ.* etc. *du Duche de Limb.*, t. XXXIII, p. 3–213 en t. XXXIV, p. 3–202.

(2) De heeren van Geisteren waren toen ook heeren van Oostrum-Spraeland.

te Roermond den 18 Maart 1648 gewezen in een proces tusschen den heer van Oostrum, Adam Schellardt van Obbendorff, heer van Geysteren, over die rechten, gevoerd tegen de schepenen en ingezetenen van Venray. De middele en hooge justitie werd daarbij aan den heer van Geysteren toegekend (1).

De heeren van Spraeland-Oostrum stelden den schout, de schepenen, den secretaris en den gerechtsbode aan.

Van de schepenbank van Oostrum ging men „ter beleering" naar Venray.

De oudst bekende heeren van Spraeland-Oostrum stammen uit het huis Oy bij Nijmegen. Zij voeren als wapen: drie zesbladerige rozen, in het schildhoofd vergezeld van een barensteel met vijf hangers (2).

Daarna, in 1375, was de heerlijkheid in het bezit van Daniel van Apeltern. Vervolgens kwam zij aan de familie van Broeckhuysen, wapen, zie *Broeckhuysen*. Deze en latere bezitters van Spraeland-Oostrum waren ook heeren van Geysteren (3).

Twisten over het bezit der heerlijkheid na het overlijden van Jan van Broeckhuysen, in 1462 of 1463, hadden het verdeelen der heerlijkheid in twee helften, ten gevolge. Eigenaars in 1469 werden de kinderen van Thys van Eyll en Anna van Broeckhuysen, voor de ééne helft en de kinderen van Adriaen van Broeckhuysen en Anna van Arnhem voor de andere helft. Van Eyll voert als wapen: in azuur eene lelie van goud. Door aanhuwelijking kwam de familie Schellardt van Oppendorf, wapen: zie *Schinnen*, in 1476, in het bezit van ééne helft en in 1592 der geheele heerlijkheid. Deze laatste familie bleef tot aan de Fransche Revolutie in het bezit ervan.

Kerkelijk behoorde Oostrum, met eene afzonderlijke kapel, die tot titel voert O. L. Vrouwe geboorte, onder Venray.

Het zegel der schepenbank, uit de vorige eeuw, vertoont het gekroonde beeld der H. Maagd, dragende het Kind Jesus op den

(1) J. Janssen, *op. cit.*, in *Publ.* etc., t. XXXIV, p. 146.

(2) *Ibid.*, in *Publ.*, t. XXXIII, p. 9. Leden van deze familie voeren dit wapen ook zonder barensteel. Zie *De Maasgouw*, jaarg. 1890, p. 33, v.

(3) *Ibid.*, *op. cit.*, in *Publ.* etc., t. XXXIV, p. 18.

rechterarm en houdende in de linkerhand eenen scepter. Omschrift: SEGEL DER SCHEPENS OOSTEROM. Midd. 3,5 c M.

De parochie *Oirlo*, die thans deel uitmaakt van de gemeente Venray, was voorheen éene der schepenbanken in het ambt van Kessel. De lotgevallen van dit ambt heeft zij tot aan de Fransche Revolutie gedeeld

De kerk is toegewijd aan de H. Gertrudis, abdis.

Te Castelray is eene kapel, die toegewijd is aan den H. Matthias.

In 1492 bezat de „dyngbank tot Oirloy", volgens verklaring van schout en schepen geen eigen „schependomszigel".

Later, in 1701, maakte de schepenbank van eenen zegelstempel gebruik. Hij vertoonde de beeltenis van de kerkpatrones, gekleed als abdis met een nimbus om het hoofd, staande ten vollen lijve, van voren, houdende in de rechterhand den abbatialen kromstaf, buitenwaarts gekeerd, waartegen twee muizen achter elkander opklimmen, en dragende in de linkerhand een opengeslagen boek. Omschrift: S. S. GERTRVDIS. PATRON. I. ORLO. Midd. 3 c.M (1).

Het schijnt dat Oirlo op het einde der vorige eeuw als heerlijkheid verpand is geweest. Jan Joseph Christoffel, baron de Folleville, zoon van Ernest Hendrik, baron de Folleville en Theresia, gravin van Schellart, erfvrouw te Langendonck, betitelde zich als grondheer der *vrijheerlijkheid Oirloo*, heer te Breitenhaupt en Nehm. Hij overleed den 22 Juli 1816 te Venray en was in leven proost van het keizerlijk vrije kollegiale stift van St. Adelbrecht te Aken (2). Wij vonden echter nergens een bewijs, dat Folleville recht had op vermelden titel.

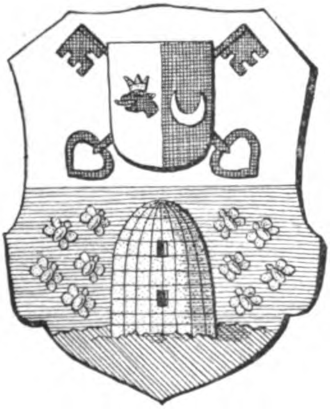
Den 3 Maart 1851 werd door den Hoogen Raad van Adel de gemeente Venray bevestigd in het bezit van het volgende wapen (3):

---

(1) *De Maasgouw*, jaarg. 1879, p. 166. Een afdruk van dit zegel berust in de verzameling zegels op het Rijksarch. in Limb.

(2) *Ibid.*, jaarg. 1885, p. 1121.

(3) *De Maasgouw*, jaarg. 1881, p. 423. Eene afbeelding van het wapen werd, waarschijnlijk omstreeks 1746, in den gevel van het raadhuis, dat in dat jaar eene belangrijke verbouwing onderging, aangebracht. Het schild is ruitvormig. De figuren in het gedeelde schild zijn omgekeerd geplaatst.

Van zilver twee sleutels geplaatst en sautoir,, beladen met een schild parti, regts van zilver met een slangenkop arraché van sabel, gekroond van goud en getongd van keel, links van sabel met een croissant van zilver, coupé van lazuur met een bijenkorf en vliegende bijen van goud, op een grond van sinopel.

Deze beschrijving stemt overeen met het wapen dat zich op het hierboven beschreven schepenbankszegel van Venray bevindt, alleen werden de vliegende bijen om den korf er bij aangebracht.

VLODROP.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

In de oorkonde, gedagteekend 24 Juni 943, maakt Baldrik bisschop van Utrecht, reeds melding van Vlodrop, als behoorend aan het stift van St Odiliënberg (1).

Vlodrop vormde, sinds den ondergang van het stift St. Odiliënberg, met het naburige Posterholt één kerspel en werd eene der schepenbanken van het ambt Montfort, in welks lotgevallen het tot aan de Fransche Revolutie gedeeld heeft (2).

Kerkpatroon is de H. Martinus, bisschop van Tours.

Het zegel der schepenbank van het jaar 1575, waarvan het randschrift weggesleten is, vertoont het beeld van den kerkpatroon, te paard, naar rechts gewend. De middellijn van dit zegel is 3 c.M. (3).

In 1686 was een ander zegelstempel bij de bank in gebruik, die eveneens het beeld van den H Martinus te paard, voorstelt, doch hier ziet men duidelijk, dat deze een stuk van zijnen mantel afsnijdt voor een bedelaar, die achter het paard loopt. Naast het hoofd van den Heilige bevindt zich rechts de letter V (4) en links de letter P (5). Het randschrift luidt: SANCTUS MARTINUS. Midd. 3,7 c.M. (6).

---

(1) Mr S. MULLER Fz.: *Het oudste cartul. van het sticht Utrecht*, p. 48.

(2) Zie *Montfort*.

(3) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 243.

(4) Vlodrop.

(5) Posterholt.

(6) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 166.

Deze zegelstempel was nog in 1737 bij de schepenbank in gebruik. Een origineel afdruk ervan, in groen was, berust in de verzameling zegels op het Rijksarchief in Limburg (1).

Vlodrop is ook de zetel van eene laatbank geweest, waarvan de zegelstempel, in geel koper, uit het laatst der XVIIe, of het begin der XVIIIe eeuw, dagteekenend, nog op het raadhuis aanwezig is.

Dit zegel is versierd met het wapen van het geslacht van Vlodrop, zijnde een gevierendeeld schild: 1 en 4, van zilver met vier (2) dwarsbalken van azuur; 2 en en 3, van zilver met eene lelie van keel; over alles heen als hartschild het wapen van Nassau, zie *Itteren* Deze familie, (n.l. de stadhouders Willem II, Willem III en Willem V), immers heeft de grondheerlijkheid, niet echter de souvereiniteitsrechten van het ambt Montfort, sedert 1647, na eene tijdelijke onderbreking, tot aan de Fransche Revolutie, in pand gehad. Als schildhouder van het wapen van Vlodrop figureert er een leeuw, staande op zijne achterpooten en te halverwege achter het schild uitkomende en het schild met zijne beide voorpooten vasthoudende. Het zegel is omgeven door het omschrift: SIGIL. CUR. DE VLODORP. Midd. 3,5 c.M.

Deze gemeente is tot nog tog toe niet in het bezit van een eigen wapen.

---

(1) Zie ook VAN DEN BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 106.

(2) Het getal: vier dwarsbalken, in plaats van drie, is zeker eene fout van den graveur. Nergens treft men het wapen der familie van Vlodrop met vier, maar steeds met drie dwarsbalken aan. Daarentegen vindt men het 1^e en 4^e kwartier vaak omzoomd door een rand van keel.

VOERENDAAL.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

De parochie Voerendaal heeft bijna onafgebroken, onder administratief en gerechtelijk opzicht, onder de schepenbank van Heerlen geressorteerd en heeft de lotsverwikkelingen van Heerlen tot aan de Fransche Revolutie gedeeld (1).

Den 19 Februari 1627 verpandde de koning van Spanje Voerendaal als eene afzonderlijke heerlijkheid met hooge, middelbare en lage jurisdictie aan J[r] Willem van CORTENBACH (2), wapen: in goud drie schuinbalken van keel (3). Niet lang daarna, in 1634, losten de regeerders van Heerlen, die van den koning van Spanje machtiging bekomen hadden om 40 bunders land te verkoopen, met de opbrengst van den verkoop, de pandsom af.

Voerendaal werd nu wederom bij de schepenbank en het dorpsbestuur van Heerlen ingelijfd (4). Op eene banksvergadering van den 7 October 1776 werd besloten dat Voerendaal in het vervolg een dorpsbestuur zou bezitten. Den 28 April 1777 werd dit besluit door de Staten der Vereenigde Nederlanden goedgekeurd.

Onder Voerendaal lagen zes ridderhuizen, waarvan dat van Cortenbach, de stamzetel van het oud-adellijk geslacht van dien naam, en het huis Haren, eene bezitting van eene zijlinie der familie Hoensbroek, de voornaamste waren (5).

---

(1) Zie *Heerlen.*.

(2) Jos. HABETS, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 337.

(3) Zie verschillende zegels van leden van dit geslacht, bij de RAATH: *Sceaux armoriés*, t. II, p. 258.

(4) Jos. HABETS, *Op. cit.*, p. 337.

(5) EG. SLANGHEN: *Bijdragen tot de gesch. van Limb.*, p. 67, noot 1 en p. 97, noot 1.

Kerkpatroon van Voerendaal is de H. Laurentius.

Ubaghsberg dat vroeger kerkelijk onder Voerendaal ressorteerde, vormt thans eene afzonderlijke parochie.

De kerk is toegewijd aan den H. Bernardus.

Bij Koninklijk Besluit van 13 November 1896, n°. 63, werd aan de gemeente Voerendaal het volgende wapen verleend (1):

Gedeeld, I *in goud de* H. LAURENTIUS, *staande op een lossen grasgrond, handen en gelaat van natuurlijke kleur, het hoofd omgeven door een nimbus van goud, gekleed in een toga van zilver waarover heen eene met goud afgezette diaconale tunica van keel, houdende in de rechterhand een rooster van sabel en in de linkerhand een evangeliarium van goud;* II. *in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en geklauwd van goud* (VALKENBURG).

Hier diene wederom dezelfde opmerking welke wij bij de op deze wijze samengestelde wapens herhaaldelijk gemaakt hebben.

(1) *De Maasgouw*, jaarg. 1896, p. 93.

WANSSUM.

(Arrond. Roermond — Kant. Venlo.)

Wanssum vormde éène der schepenbanken van het ambt van Kessel. Het deelde in de lotgevallen van dit ambt tot aan de Fransche Revolutie (1).

In 1655 bestond bij de Hooge Regeering het voornemen om Wanssum als heerlijkheid met hooge, middelbare en lage justitie te verkoopen (2). Doch dit plan kwam toen niet tot uitvoering. Eerst een achttiental jaren later, in 1673, werd Wanssum met andere plaatsen, in het ambt van Kessel gelegen, als eene afzonderlijke heerlijkheid verkocht aan de familie Schellardt, welke tevens in het bezit was der heerlijkheid Geysteren (3). In 1731, den 12 Febr., vinden wij dat graaf Johan Willem van SCHELLART, wapen: zie *Schinnen*, met de heerlijkheid Wanssum door het leenhof van Gelder beleend wordt (4). Johan Willem was in 1740 overleden en den 22 Augustus van dat jaar wordt zijne weduwe Leonora Magdalena, baronnes van Metternich, ten behoeve van haar minderjarigen zoon Adam, met de heerlijkheid Wanssum beleend (5). Niet lang daarna moet de heerlijkheid in het bezit gekomen zijn van de familie van HATZFELD, wapen: gevierendeeld, 1 en 4 in goud een huisanker van sabel, 2 en 3 in zilver drie mispelbloemen van keel of van purper „Gold besamt mit grünen Buzenblättern", 2 en 1; over alles heen een van goud gekroond hartschild, zijnde zesmaal

(1) Zie *Kessel*.
(2) J. B. SIVRÉ: *Inv. van Roermond*, t, III, p. 355.
(3) *De Maasgouw*, jaarg. 1885, p. 1092.
(4) *Id.*, jaarg. 1879, p. 173.
(5) *Id.*, jaarg. 1879, p. 174.

gedwarsbalkt van sabel en goud (van *Pallant*) (1), want in 1766 werd zij door een lid dezer familie verkocht aan Frans Godart van LIJNDEN, wapen: zie *Meerlo*, die ze met zijne heerlijkheid Blitterswijk vereenigde (2). Door huwelijk, na het overlijden, in 1786, van genoemden Frans Godard, kwam de heerlijkheid Blitterswijk en Wanssum, ten laatste in het bezit der familie COCQ van HAEFTEN, wapen: in keel drie palen van vaar, met een schildhoofd van goud waarin een barensteel van sabel.

Kerkpatroon is de H Michaël.

In 1606 verklaren „Boret Trippen, Vyt Kessels uund voors wy gemenen schepen des kerspels Wanssum, in het furstendombs Gelder, overquartier, in den lande van Kessel, op die Maes, tegen Well over gelegen" dat, „wyl wy geen schepen segell en hebben, so hebben wy onze nabueren die schepen van Venraey gebeden, tot verificatie van desen, haer schependombssegel" op de akte te willen doen drukken. De schepenbank van Wanssum maakt in 1651 en 1670 van een eigen zegelstempel gebruik (3).

Deze vertoont het beeld van den kerkpatroon, den aartsengel Michaël, links ziende, staande op een draak; hij houdt in de linkerhand een staf en in de rechter een opgeheven zwaard. Omschrift: S. PA. S. MICH. I. WANS. Midd. 3 cM. (4).

Het dorp *Geysteren*, op den linkeroever der Maas gelegen, dat thans deel uitmaakt van de gemeente Wanssum, was voorheen eene heerlijkheid in het ambt van Kessel.

De oudst bekende heeren zijn die uit de familie van STRALEN. Johan de Stralen draagt, in 1304, de villa Geysteren in leen op aan den hertog van Gelder (5).

In 1320 werd Geysteren verheven door Jan van BROECKHUYSEN, wapen, zie *Broeckhuysen*. (6) Sedert zijn de heerlijke rechten te Geysteren in het bezit geweest van dezelfde familiën die ook eigenaars waren der heerlijkheid Spraeland-Oostrum (7).

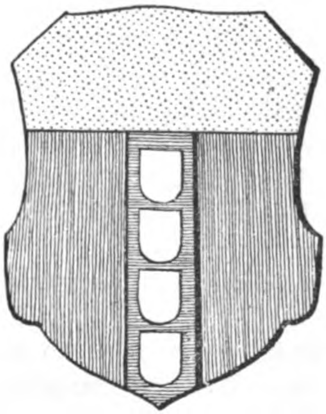
(1) A. ROBENS: *Elementar Werkchen der Wappenkunde*, n°. 36.
(2) *De Maasgouw*, jaarg. 1881, p. 435 en 470. Voor Blitterswijk zie *Meerlo*.
(3) *Id.*, jaarg. 1884, p. 952.
(4) *Id.*, jaarg. 1879, p. 166.
(5) *Id.*, jaarg. 1890, p. 34.
(6) *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. IX, p. 28.
(7) Zie *Venray*.

Kerkpatroon te Geisteren is de H. Willebrordus.

Het zegel der schepenbank uit 1670, heeft een ovalen vorm en vertoont het beeld van den H. Willibrordus, staande, ten vollen lijve, van voren, houdende in de rechterhand eene kerk met twee torens en in de linkerhand een staf; beneden op het boord van het kleed staan de letters: S. WILB. Omschrift: SIGILLUM SCABINORUM IN GEISTEREN. Hoogte 3,5 en breedte 3 cM.

Den 25 Maart 1816 richtte de toenmalige Maire van Wanssum, Hoogen, het volgend schrijven aan den Gouverneur der provincie Limburg:

„Ter beantwoording van de ordonnantie van den 8e February l. l., hebbe de eere te melden, dat de voormalige waepenen dezer gemeentens bestaan hebben in een cachet, verbeeldende de patronen der kerke; zooals, voor Wanssum, St. Michaël, voor Geysteren, St. Willebrord; deze twee cachetten bevinden zich nog in de archive dezer gemeentens; en zullen de verdere beveelen afwachten of dezelve wederom gelijk voorheen zullen gebruikt worden."

Een drietal jaren later, den 21 April 1819, werd NB. aan de *heerlijkheid* Wanssum het volgende wapen verleend:

Van rood, beladen met een paal van blauw, waarop vier schildjes van zilver boven elkander geplaatst, het chef van goud.

Mogelijk is met dit wapen het blazoen van de familie Cocq van Haeften bedoeld, hetwelk hierboven beschreven is. Deze familie voert echter niet één paal van azuur met vier zilveren schildjes, doch in keel drie palen van vair, terwijl zich in het schildhoofd een barensteel van sabel bevindt.

Het ware te wenschen, dat het Gemeentebestuur van Wanssum de noodige stappen deed tot het verkrijgen van een nieuw en meer historisch wapen.

WEERT.

(Arrond. Roermond — Kant. Weert.)

In een diploom, gegeven den 21 September 1062 te *Silva Ketela* (1), verklaart Keizer Hendrik IV, dat de markgraaf Otto van Thuringen en diens vrouw Adela geschonken hebben aan de kerk van St. Servaas te Maastricht, o. a., hun praedium (2) in de villa Weert (3).

De heeren van Horn maakten zich, in hunne hoedanigheid van voogden, meester van de heerlijkheid.

Uit een processtuk (4) van 1295 blijkt, dat het kapittel van St. Servaas te Weert bezat de schepenbank, met hooge en lage justitie, de helft der tienden, (5) den bieraccijns (duo caldaria braxatoria), het vergevingsrecht der pastorij, een laathof met mansionarii, den klokkeslag, het molenrecht, een windmolen te Weert en een watermolen te Tungelroy; er blijkt verder uit, dat de schepenbank in hooger beroep ging bij die van Vleytingen; maar dat Willem III van Horn alle die rechten overweldigd had; dat hij, naar wilkeur, belastingen hief, grachten liet graven en de inwoners buitenslands ten oorlog voerde.

Willem III van Horn wierp hiertegen op, dat de kerk van St. Servaas slechts op een beperkt gedeelte van Weert het tiendrecht had en dat zij er een laathof met eenige laten bezat; dat de heerlijkheid Weert vroeger onder drie heeren verdeeld was: den

(1) Men vergel. *Kessel*. Silva Ketela is de geboorteplaats van Keizer Otto III.

(2) Over de beteekenis van *praedium* vergel. men *Meerssen*, p. 300.

(3) A. J. Flament, in *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIX, p. 145.

(4) Berust op het Rijksarchief te Maastricht.

(5) De andere helft werd verdeeld tusschen den *investitus* te Weert en de *fratres scholares leodienses*.

graaf van der Marck, den heer van Altena en Henricus de Assele; dat ieder dezer drie heeren er, in eigen naam, de hooge en lage justitie uitoefende, ieder door zijne eigen schepenbank, waarvan ieder een meier en zeven schepenen aanstelde en kon afzetten; dat zijn vader (Willem II van Horn) aan den kinderloos overleden heer van Altena als erfgenaam was opgevolgd; dat zijn vader, door aankoop het gedeelte van den graaf van der Marck verworven had; dat zijn vader, door ruiling, het gedeelte van de erfgenamen van Hendrik de Assele (van Asselt?) verkregen had.

De officiaal verwierp de uitvluchten van den heer van Horn en bevestigde den deken en het kapittel van St. Servaas in alle hunne rechten, behalve in enkele ondergeschikte punten.

De heer van Horn stoorde zich niet aan die uitspraak. Aan Willem III was opgevolgd diens zoon, Gerard I. Met dezen zag de kerk van St. Servaas zich genoodzaakt een vergelijk aan te gaan, den 19 December 1306, waarbij zij hem de voornaamste heerlijke rechten afstond. (1)

Dezelfde Gerard I van Horn had minder geluk met zijne politiek van annexatie tegen het stift Thorn (2), maar slaagde daarentegen te Wessem. (3)

De heeren uit het geslacht Horn bleven heeren van Weert tot aan het kinderloos overlijden van Jan I van Horn, in 1540.

Daarna kwam deze rijksheerlijkheid aan Philips de MONTMORENCY, graaf van Horn, wapen, zie *Horn;* na diens onthoofding (4) aan NIEUWENAAR, wapen: gedeeld, rechts in goud een adelaar van sabel, links in goud drie dwarsbalken van keel (5); daarna aan SOLMS-LICH-HOHENSOLMS, wapen, gevierendeeld: 1 in goud vier eikenbladeren van sinopel uit de hoeken te voorschijn komende, *(Greiffenstein);* 2 doorsneden van keel en goud *(Münzenberg);* 3 doorsneden, *a* in goud een roos van sabel, *b* in sabel een leeuw van zilver, gekroond van goud *(Sonnenwalde);* 4 in zilver drie zee-

(1) Men vergel. A. J. FLAMENT, in *Publc.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXIX, p. 226, v.

(2) Zie *Thorn*, p. 502, v.

(3) Zie *Wessem.*

(4) Daar Weert eene rijksheerlijkheid was, kon de koning van Spanje ze niet confiskeeren.

(5) A. FAHNE: *Gesch. der Köln., Jül. und Berg. Geschlechter*, t. I, p. 302, v.

bladen van keel *(Tecklenburg)*; over alles heen een hartschild van goud, bezaaid met blokken van azuur waarover heen een leeuw van hetzelfde *(Solms)*; vervolgens aan EGMOND, wapen: gekeperd van goud en keel van twaalf stukken.

Lamoral van Egmond, die op bevel van den hertog van Alva onthoofd werd, voerde: gevierendeeld: 1 en 4 gedeeld, *a* gekeperd van goud en keel van twaalf stukken *(Egmond)*, *b* in zilver twee gekanteelde en beurtelings gekanteelde dwarsbalken van keel *(Arkel)*; 2 en 3 het gedeelde blazoen van *Gelder* (1); over alles heen een gevierendeeld hartschild, 1 en 4 in zilver een leeuw van sabel, geklauwd en getongd van keel *(Fiennes)*, 2 en 3 in keel eene achtpuntige ster van zilver *(Baux)*.

Vervolgens kwam Weert aan de LIGNE, wapen: gevierendeeld, 1 en 4 zesmaal gedwarsbalkt van zilver en keel *(Croy)*; 2 in keel drie mispelbloemen van goud, doorboord van het veld en gepunt van sinopel *(Arenberg)*; 3 gevierendeeld, *a* en *d* in azuur drie leliën van goud *(Frankrijk)* *b* effen hermelijn *(Bretagne)*, *c* effen keel *(Albret)*; over alles heen een hartschild van keel beladen met een schuinbalk van goud *(Ligne)*; (2) van ARENBERG-CHIMAY, wapen: gevierendeeld, 1 en 4 *(Arenberg)*, 2 en 3 in goud een van drie rijen geschakeerde dwarsbalk van zilver en keel (van der *Marck*); over alles heen een gevierendeeld hartschild, 1 en 4 (de *Ligne*), 2 en 3 in zilver drie leeuwen van keel, geklauwd, getongd en gekroond van goud *(Barbançon)*. Daarna kwam Weert aan een jongeren tak van de familie ALSACE de HENNIN-LIÉTARD, wapen: gevierendeeld, 1 en 4 *(Croy)*, 2 *(Arenberg)*, 3 gevierendeeld, *a* en *d* *(Frankrijk)*, *b* *(Bretagne)*, *c* *(Albret)*; over alles heen als hartschild: in keel een schuinbalk van goud *(Alsace)*. Ten laatste kwam Weert

---

(1) Zie *Arcen en Velden*, *Roermond*.

(2) De fraaie origineele zegelstempel in koper van Magdalena van Egmond, echtgenoote van Alexander de Ligne, genaamd-Croy, prins van Chimay, (gesneuveld voor Wesel den 16 Aug. 1629) berust thans in de verzameling stempels op het Rijksarchief in Limburg. Deze stempel vertoont een doorsneden ruitenschild, beladen rechts mèt het beschreven volle wapen van Ligne, links met dat van Egmond, zooals wij het hierboven, volledig beschreven hebben; het schild gedekt door eene kroon met vijf fleurons. Omschrift: MADEL. D'EGMONT. PR. DE CHIMAY ET DU ST. EMP. DNAE DE WEERT, NEDER-WEERT, WISSE. Midd. 5 c.M.

aan de RIQUET (Riquetti) wapen: gevierendeeld, 1 en 4 in azuur een schuinbalk van goud, vergezeld in het schildhoofd van eene halve lelie van goud, waarvan de rechter helft ontbreekt, „florencée d'argent", in den schildvoet van drie rozen van zilver, half zoomsgewijze geplaatst *(Riquetti)*; 2 en 3 in keel een degen van zilver, versierd van goud, geplaatst als schuinbalk (stad *Chimay*).

Onder de schepenbank van Weert behoorde aanvankelijk ook Nederweert. Als afzonderlijke schepenbanken komen beide plaatsen in 1419 voor (1). Van de schepenbank van Weert ging men in appèl bij die van Wessem en van daar, in laatste instantie, bij die van Aken (2).

De persoonlijke leenband tusschen den graaf van Horn en den hertog van Gelder gaf aanleiding, dat deze laatste aanspraak maakte op de oppersouvereiniteit over de heerlijkheid Weert. Gedurende den Spaanschen successie-oorlog van 1701—1715, kwam Weert, na de inname in Aug. 1702 door generaal Schulz, in het bezit der Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Bij het Barrière-traktaat, in 1715, kwam Weert aan den keizer van Oostenrijk en werd sedert tot het Oostenrijksch gedeelte van het Overkwartier van Gelderland gerekend. In 1789 voegde de keizer van Oostenrijk Weert met Nederweert en Wessem voor goed bij het Overkwartier van Gelder (3).

Kerkpatroon van Weert is de H. Martinus, bisschop van Tours.

Onder Weert ligt het rectoraat Tungelroy, met kapel, toegewijd aan de H. Barbara, en het rectoraat Swartbroek, met kapel, toegewijd aan den H. Cornelius.

De openbare kapellen zijn: die van het klooster der Brigitinessen in de Maasstraat, toegewijd aan de H. Brigitta; die op het gehucht Altweert, toegewijd aan den H. Antonius, abt; die op het gehucht Leuken, toegewijd aan den H. Job; die aan de Molenpoort, genaamd de kruiskapel, toegewijd aan den H. Rumoldus, die op het gehucht Boshoven, toegewijd aan de H. Oda; die op het gehucht Hushoven, toegewijd aan den H. Donatus en die op het gehucht Laar, toegewijd aan de H.H. Fabianus en Sebastianus.

---

(1) Zie *Nederweert*.

(2) A. J. FLAMENT, *op. cit.*, p. 167, 184.

(3) Zie *Nederweert*.

In de tweede helft der vijftiende eeuw bediende de schepenbank van Weert zich van eenen zegelstempel die een gothiek kasteel met gedekten middeltoren en twee zijtorens vertoonde; tegen den gevel, eene gothieke roos, waarin een schild, beladen met de drie jachthorens uit het blazoen der graven van Horn (1). Omschrift: S. SCABINORVM DE WEERT. Midd 4 cM. (2).

Uit het geheele karakter aan de gravure van den koperen stempel, die thans nog op het raadhuis te Weert berust, meenen wij te mogen besluiten, dat het tijdstip der vervaardiging tot op het einde der XIV[e] of het begin der XV eeuw kan teruggebracht worden.

Weert maakte gebruik van een secreet- of contrazegel, versierd met een keper; om dit schild slingert zich een band, waarop te lezen is: S. SECRET. OPIDI DE WEERT.

In 1736 gebruiken de schepenen der „stadt ende heerlijckheidt Weert" dit zegel als hunnen „ordinairen schependombszegele" (3).

Over den oorsprong van den keper in het wapenschild van Weert, is niet veel bekend. Alleen vonden wij, dat een lid der familie van Horn, Johan van Horn, heer van Kessenich, die in 1475 een charter zegelt, een wapenschild voerde, beladen met een keper, vergezeld van de drie Hornsche jachthoorns (4).

De keper vindt men ook terug op de keerzijde van eene munt, een daalder, welke onder het bestuur van Philips de Montmorency, onthoofd de 5 Juni 1568 te Brussel, te Weert door hem is geslagen geworden.

De voorzijde van deze munt vertoont de blazoenen Montmorency—Horn, de keerzijde de beeltenis van den kerkpatroon van Weert, den H. Martinus, zittende te paard, naar rechts gewend, houdende in de rechterhand een zwaard, gereed om een stuk van zijnen mantel, welken hij in de linkerhand ophoudt, af te snijden; onder het paard zit den bedelaar met opgeheven hand, om het

---

(1) Zie *Horn*.

(2) Zie de beschrijving der afdrukken van dezen stempel uit de jaren 1479, 1506 en 1548, bij V. D. BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 109. JOS. HABETS: *De archieven v. Thorn*, dl. I, p. 466; alsmede afdrukken van dezen stempel, in was en één in lak, op het Rijksarch. in Limburg.

(3) Roermondsch archief.

(4) JOS. HABETS: *De archieven van Thorn*, t. I, p. 370.

stuk van den mantel in ontvangst te nemen; onder den bedelaar in den rand van het zegel, tusschen het omschrift, is een klein wapenschildje aangebracht, beladen met een keper. Omschrift: SANCTVS MARTINVS PATRONVS WERDENS. Tusschen het tweede en derde woord bevindt zich het gemelde wapentje (1).

Van den Bergh beschrijft de kleuren als zijnde in zilver een keper van azuur (2).

Weert is nog niet in het bezit van een gemeentewapen.

(1) WOLTERS: *Notice historique sur l'ancien comté de Horne*, p. 144, v. en plaat: *Monnaies de Weert.*

(2) *Grondtrekken der Nederl. Zegel- en Wapenkunde*, p. 97.

WESSEM.

(Arrond. Roermond — Kant. Roermond.)

Wessem was eene bezitting van den H. Bruno. Van hem zegt de Hoogleeraar Dr. P. J. Blok (1): „Bruno, de edele Aartsbisschop van Keulen, de begaafde broeder van Otto den Groote, herstelde de rust in Lotharingen; zijn koninklijke broeder maakte hem in 953 tot Hertog van dit gebied. Hij verdeelde het zes jaren later in Opper-Lotharingen, het Moezelland, waar graaf Frederik van Bar en Metz den hertogelijken titel ontving, en Neder-Lotharingen, het noordelijk deel, waar Graaf Godfried, uit het huis der Graven van Verdun, dezen verkreeg. Bruno zelf behield tot aan zijn dood den titel von opperhertog, „archidux", van Lotharingen, een titel, waaraan de Keulsche aartsbisschoppen later hertogelijke rechten in oostelijk Lotharingen trachtten te ontleenen".

De H. Bruno was tevens de broeder van koningin Gerberga, de stichteres van de proostdij Meerssen. Hij was het ook die de aandacht vestigde van zijn broeder Otto-den-Groote op den jeugdigen Ansfried, den lateren bisschop van Utrecht.

Den 22 Mei 964 stichtte Bruno, met toestemming van zijn keizerlijken broeder, de abdij van St. Pantaleon te Keulen. De keizerlijke goedkeuring behelsde ook immuniteit der stichting en het recht, den voogd (2) te kunnen kiezen (3).

De H. Bruno overleed den 11 October 965. In zijn testament

(1) *Gesch. van het Nederl. Volk.* Eerste deel, blz. 117.

(2) Over immuniteit en voogden, zie *Meerssen.*

(3) Lacomblet, I, p. 61, v.

had hij de *villae* (dorpen) Wessem en Hengelo (1) geschonken aan de abdij van St. Pantaleon (2).

Tot de aanhoorigheden van Wessem behoorden de burcht te Buggenum, de *villae* Kelpen (thans onder Grathem), en Oirle, de *curtes* Exaeten (thans onder Baexem), Katert (thans onder Heel en Panheel,) en Boschmolen (3).

De abt stelde nu den meier en de schepenen te Wessem aan en trok de inkomsten, die anders naar den fiscus vloeiden. De schepenbank berechtte alle correctioneele, civiele en crimineele zaken, doch gold het eene hoogere civiele zaak, of een crimineel geval, dan kwam de voogd de schepenbank voorzitten. Deze zat ook de driejaarlijksche voogdgedingen voor en deed de crimineele vonnissen voltrekken. Voor die *servitia* had hij zijne vaste emolumenten (4).

Herhaaldelijk hebben wij de geweldenarijen der voogden besproken. „Zur Verhütting solcher misslichen Verhältnisse und überhaupt zur Erzielung eines grösseren Reinertrages gingen die Corporationen nun, wo immer möchlich, zur Verleihung in Zeitpacht über: so die Abtei Pantaleon" (5).

Met toestemming van Engelbert I, aartsbisschop van Keulen, stond de abt van St. Pantaleon, den 15 Mei 1219, aan Willem III van Horn, voogd van Wessem, dit dorp, met aanhoorigheden, in erfpacht af, tegen eene jaarlijksche rente van veertien Keulsche marken (6).

De heer van Horn kwam die verplichting niet na. „Die Abtei Pantaleon büsste zuletzt den gesammten, beträchtlichen Zins ein, welcher bei Verleihung ihrer Villa Wessem an den Edelherrn Wilhelm von Horn bedungen war, ungeachtet derselbe und alle Kirchspielsgenossen, für den Fall der Nichtzahlung, sich der sofortigen Excommunication unterworfen" (7).

---

(1) Hasloa, Elsloo.
(2) Sloet, I, p. 92.
(3) Lacomblet, III, p. 198, v.
(4) Zie *Meerssen*.
(5) Lacomblet, II, *Vorbericht*, IX.
(6) Lacomblet, II, p. 45.
(7) *Ibid.*, Vorbericht, XI.

Dezelfde schrijver teekent nog aan (1): „Mit Urkunde von 1305, *in die b. Servatii,* erneuerte" „vir nobilis Gerardus, dominus de Hurne, mediantibus viris honestis, domino Johanne, domino de Kuke, et Rudolpho de Rypherscheyt, domino de Milendunch", das Versprechen, den Zins künftig pünktlich abzuführen, welcher jedoch nur zu sechs Mark angegeben wird. Später verliert sich darüber alle Nachricht in dem abteilichem Archiv."

Den 27 April 1329 draagt Gerard I, heer van Horn, het allodium der *stad* Wessem (2) op aan Willem, graaf van Gulick, en ontvangt hij de stad Wessem met aanhoorigheden van hem ter leen. In dit stuk wordt verklaard, dat Gerard I van Horn dit allodium vroeger in leen had van den abt van St. Pantaleon te Keulen, maar dat hij het op wettige en afdoende wijze van hem had teruggekocht (3).

„Legitime et cum effectu redempta", teruggekocht! Alsof de H. Bruno het allodium Wessem aan den heer van Horn had vermaakt en deze het, op zijne beurt, tegen eene jaarlijksche rente, aan den abt van St. Pantaleon verpand had!

Wessem bleef nu erfelijk, als eene rijksheerlijkheid, in het bezit der graven van Horn. Na de onthoofding van Philips de Montmorency, in 1568, kreeg Wessem dezelfde heeren als Weert en Nederweert, en bleef, evenals Weert en Nederweert, immediaat Rijksch (4).

Kerkpatroon van Wessem is de H. Medardus.

Het oudst bekende zegel der schepenbank hangt aan een charter van „schout ende scepen der guede stat van Wessem" van 6 Maart 1442 (5) Het zegel is aan den rand versleten en vertoont de beeltenis van den kerkpatroon, in bisschoppelijk ornaat, houdende in de rechterhand een hart, in de linker een kromstaf waarvan de kromming buitenwaarts gekeerd is; de heilige komt van achter

---

(1) Lacomblet, t. II, p. 45; noot 1.

(2) Allodium oppidi de Wesheym, ejusdemque oppidi appenditiarum.

(3) Lacomblet, III, 198, v.

(4) Zie *Weert.* Over de lotgevallen van Wessem, tijdens den Spaanschen Successie-oorlog, alsmede over de inlijving met Weert en Nederweert bij de Oostenrijksche Nederlanden, vergel. men *Nederweert.*

(5) Jos. Habets: *De archieven van het kapittel van Thorn,* t. I, p. 333.

een wapenschild te voorschijn, dat hem tot aan de knieën rijkt en beladen is met de drie jachthorens der familie van Horn, geplaatst 2 en 1 (1); het veld van het zegel is bezaaid met sterren.

Origineele afdrukken van dit zegel hangen nog aan charters van 29 Oct. 1464, 6 Dec. 1495 en 24 Jan. 1503. Uit deze afdrukken blijkt dat het omschrift luidt: S. OPPIDI ET SCABINORVM IN WESSEM (2). Midd. 4 c.M.

Later, vermoedelijk in de XVII[e] eeuw, verkreeg de schepenbank een nieuwen zegelstempel. Deze heeft volgens een afdruk in lak, berustende op het Rijksarchief in Limburg, dezelfde voorstelling, doch door eene onnauwkeurigheid van den stempelsnijder werden de jachthorens, in het blazoen van Horn, verkeerd geplaatst, n.l. 1 en 2. Het omschrift werd nu: SANCTVS MEDARDVS. Midd. 3,8 c.M. (3).

Den 5 Nov. 1889 werd bij Koninklijk Besluit het laatste zegel, behoudens eene verbetering van het wapen van Horn, aan de gemeente Wessem als wapen verleend. Tevens werd het veld bezaaid met wissentakjes, als eene zinspeling op den naam der gemeente.

Het wapen is volgenderwijze omschreven:

Een veld van sinopel, bezaaid met takjes van wishout van goud (als zinspeling op den naam der gemeente) en beladen met het beeld van zilver van den H. MEDARDUS, *het hoofd gedekt met den mijter van zilver, handen en aangezicht van natuurlijke kleur, houdende in de rechterhand een vlammend hart van keel en in de linkerhand een kromstaf van goud, zoomede aan een lint van keel en goud een wapenschild van goud, beladen met drie van banden van zilver voorziene hoornen van keel, geplaatst, twee en een (het wapen van het voormalige graafschap* HORNE).

---

(1) Zie *Horn*.

(2) Jos. HABETS, t. I, p. 381, 441 en 503.

(3) Eene afbeelding van dit zegel, zie *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XVI, p. 245.

WYLRE.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

Wylre was vóór de Fransche Revolutie eene rijksheerlijkheid. Hare grenzen kwamen ongeveer met die der tegenwoordige gemeente overeen.

Wij vinden van Wylre melding gemaakt in een charter van het jaar 1075, waarbij Anno, aartsbisschop van Keulen, een goed te „Wilere" gelegen, aan de kerk van O. L. Vrouw op de Trappen, te Keulen, schenkt. Dit goed met andere goederen, in de buurt van Wylre gelegen, had zijn voorganger Herman van Ermentrudis of Irmengarde ontvangen (1).

De oudste bekende heeren van Wylre zijn die, welke den naam van Moreel gedragen hebben en naar de heerlijkheid zich in het vervolg van Wylre noemden (2).

Verschillende leden dezer familie namen deel aan de kruis-tochten.

Zij voerden als wapen: een schild bezaaid met blokken waar overheen een schuinbalk.

In den loop der XV[e] eeuw kwam de heerlijkheid in eigendom aan de familie Scheiffart van Merode, die tevens in het bezit was van Bornhem en Borgharen, wapen: zie *Borgharen*.

Frederik Scheiffart bracht, in 1440, zijne aanspraak op de heerlijkheid Wylre aan zijne bruid, Margaretha van Hamal, ten huwelijk, „ter concurrentie van 350 Rynsche gulden, goed van

---

(1) Lacombllt, I, p. 109, en Jos. Habets: *Limburgsche Wysdommen*, p. 57. Die andere goederen, waarvan in genoemd charter sprake is, lagen te Oud-Valkenburg, Gemmenich, Epen, Montzen, enz.

(2) *Ibid.*, p. 57.

goud, *mytten beden* (des dorps) *ende mit allen synen rechten ind zobehoeren*" (1).

In 1458 werden hunne twee zonen, Gerard en Frederik, deze laatste was nog minderjarig, als heeren ten opzichte hunner leenbezitters ingehuldigd, behoudens echter den lijftocht hunner moeder, die een jaar later, met de goedkeuring van haren zoon, te Wylre, voor haar leven lang, ook als lijftochtenaarsche werd ingehuldigd.

„De heeren van Bornhem, zoo schrijft de Zeer Eerw. Heer Habets, bleven niet lang in het bezit van Wylre; want die van NESSELRODE, wapen: in keel een boven vier- en onder driemaal gekanteelden dwarsbalk van zilver, maakten er aanspraak op. In 1489 kocht Gerard Scheiffart het aandeel, hetwelk in de heerlijkheid de echtgenooten Hendrik van Nesselrode en Agnes Hoen van Cartils hadden. Maar Agnes Hoen had eene dochter uit haar eerste huwelijk met Godart van DOBBELSTEYN, heer van Wylre, wapen: zie *Berg en Terblijt*, Maria van Dobbelsteyn geheeten, die met Adriaan van Nesselrode, drossard van Schoonvorst, voorzoon van voornoemden Hendrik, uit diens eerste huwelijk met Agnes van Zievel, trouwde. Adriaan en Maria maakten nu gebruik van het *jus retractus* en kwamen eindelijk in het volle bezit van Wylre. Zij hadden eene dochter, Agnes van Nesselrode, die Wylre in de familie van BINSFELD bracht" (2), wapen: in sabel een leeuw van goud.

Tot in de tweede helft der XVIIe eeuw bleef Wylre in het bezit der familie van Binsfeld. Door het huwelijk van Elisabeth, dochter van Jan, heer van Binsfeld, en van Anna van Nesselrode, met Jan Arnold van WACHTENDONCK te HULSDONCK, wapen: in goud eene lelie van keel, kwam de heerlijkheid aan deze laatste familie.

Als eigenares (vermoedelijk de laatste) der heerlijkheid Wylre wordt in 1789 genoemd eene baronnes de BOUNAM (dame du territoire de Wylre), wapen: zie *Rijckholt* (3).

---

(1) JOS. HABETS: *Limb. Wysdommen*, p. 59.
(2) *Ibid.*, p. 61, v.
(3) *Ibid.*, p. 61.

De heeren van Wylre stelden den schout, de schepenen en den bode aan.

Van de schepenbank van Wylre ging men in appèl naar Aken en van daar, in laatste instantie, naar de Rijksgerechten.

Eigenaars van het kasteel van Wylre waren op het einde der vorige eeuw, zekere heer de Massen en later de familie Kerens, welke laatste sedert den naam van Kerens de Wylre aannam.

De kerk is toegewijd aan de H. Gertrudis.

In het gehucht Schulder onder Wylre was vroeger eene hulpkerk (1). Sedert 1869 is zij parochiekerk. De vroegere kapel en de tegenwoordige kerk zijn toegewijd aan de H. Barbara.

De schepenbank van Wylre bezat in 1423 geen eigen zegelstempel (2).

In 1519 was zij echter in het bezit ervan. Ongelukkigerwijze is het afdruk verloren (3).

Aan eene akte van een paar jaren later, van 1 October 1523, van schout en schepenen „der dyngebanck unde heyrlicheit des slantz van Wyler" hangt het „ghemeynen hoeffz segel" waarvan zij zich dagelijks bedienden (4). Er is slechts een brokstuk van het zegel over. Dit zegel had een spitsovalen vorm. In een rijk versierd veld ziet men nog een gedeelte van het beeld der kerkpatrones, de Heilige Gertrudis, gekleed als abdis, houdende in de rechterhand den abbatialen kromstaf met de kromming binnenwaards gekeerd en dragende in de linkerhand, vóór de borst, een boek.

Onder het bestuur der heeren uit de familie van Wachtendonck verkreeg de schepenbank eenen nieuwen zegelstempel. Deze zegelstempel, in zilver gesneden, is thans in het bezit van den

---

(1) In het huw. reg. van Cadier lezen wij op 12 Febr. 1645: »contraxerunt matrimonium coram R^do^ D^no^ pastore de Wylre in capella S^tae^ Barbarae hospitalis in Schuelre, Judocus Sleypen et Anna Swinnen *in den gastenhof*".

(2) M^r^. G. D. Franquinet: *Invent. van het klooster van St. Gerlach*, p. 113, n°. 106.

(3) *Ibid.*, p. 152.

(4) *Ibid.*, p. 153. M^r^. G. D. Franquinet zegt echter abusievelijk dat het zegel is afgevallen.

heer Gust. Stevens, wonende op het kasteel Bethlehem, onder Meerssen (1).

Een origineel afdruk van dezen stempel vonden wij gedrukt op eene akte van 6 Maart 1760, van „drossard und scheffen der freyer Reichsherrschafft Wylre", waarin hij als den „Gerichtssiegel" vermeld wordt (2).

Het zegel heeft een ronden vorm en vertoont een ovaal schildje, beladen met het blazoen der familie van Wachtendonck, rustende tegen den dubbelen rijksadelaar, overtopt door een kroon met vijf fleurons. Omschrift: LANDT UND GERICHTSSIEGEL DER FREYER REICHS HERRSCHAFFT WYLRE. Midd. 5 c.M.

Onder de gemeente Wylre ligt thans het grondgebied der voormalige rijksheerlijkheid *Cartils*.

Deze heerlijkheid bezat hare afzonderlijke schepenbank.

Te Cartils was tevens de zetel van een leenhof gevestigd (3).

De oudst bekende heeren zijn die, welke hun naam aan de plaats zelve ontleenden (4). Een afstammeling dezer familie, Johan, zoon van Ivo van Cartils en van N. N. Hoen tzo Broeck, nam omstreeks 1392 den naam zijner moeder aan. Sedert noemden hij en zijne afstammelingen zich HOEN van CARTILS (5), wapen: zie *Oud-Valkenburg*.

De heerlijkheid Cartils bleef in het bezit dezer familie tot in 1772, wanneer Maria Anna Henrietta, kanonikes van Munsterbilsen, gehuwd met den baron van Masbourg, welke kinderloos overleed, het kasteel en de heerlijkheid Cartils, bij testament vermaakte aan haar neef, graaf de LIEDEKERCKE, wapen: in keel drie leeuwen van goud, getongd, geklauwd en gekroond van azuur.

---

(1) Genoemde heer Stevens is tevens eigenaar van het oude kasteel te Wylre. De archieven der heeren van Wylre werden door hem welwillend aan het Rijksarchief in Limburg in bruikleen afgestaan.

(2) Archieven van Comm. Instr. te Maastricht, in het Rijksarch. in Limb.

(3) EG. SLANGHEN: *Het markgraafschap Hoensbroeck*, p. 185.

(4) *Ibid.*

(5) *Ibid.*

Bij Koninklijk Beluit van 7 December 1896, n°. 108, werd het hierboven beschreven zegel der schepenbank, versierd met het blazoen der familie van Wachtendonck, volgenderwijze omschreven, als wapen aan de gemeente Wylre verleend:

In goud een dubbele adelaar van sabel, met bek, tong en pooten van keel, overtopt door eene vijfbladerige kroon van goud, en een hartschild van goud, beladen met eene lelie van keel (WACHTENDONC).

WIJNANDSRADE.

(Arrond. Maastricht — Kant. Heerlen.)

Wynandsrade was eene rijksheerlijkheid met hooge, middelbare en lage justitie. Zij moest als een groot leen (buitenleen) voor het leenhof van Valkenburg verheven worden (1).

De heerlijkheid Wynandsrade zou haar naam ontleend hebben aan de bezitters uit het geslacht van MASCHEREL, welks *chef* zich doorgaans *Wynand* noemde (2). Wapen: geschakeerd van goud en azuur in zeven rijen, elke rij van zes vakken en een vrijkwartier van goud, beladen met een valk van natuurlijke kleur (3).

Wie de eerste heeren van Wynandsrade zijn, is niet met zekerheid te bepalen (4). Wynand van Rode, die omstreeks 1326 leefde, was gehuwd met Anna? Mascherel van Schonouwe, dochter van Raes (5). Hun zoon, Johan van Rode, noemde zich naar zijne moeder Mascherel (6).

De Macherels zijn in het bezit der heerlijkheid Wynandsrade gebleven tot in 1533, wanneer zij, na het overlijden van Winand van Mascherel, door Willem van den BONGARD voor het leenhof van Valkenburg verheven werd (7). Tot aan de Fransche Revolutie is de heerlijkheid in het bezit van diens familie gebleven. Wapen: in keel een keper van zilver.

Bij het Partage-traktaat, in 1661, verbleef Wynandsrade (als

---

(1) Jos. HABETS: *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, t. XXI, p. 273. Het kasteel wordt als *castrum ligium* der heeren van Valkenburg vermeld bij *Galesloot:* Les feudataires de Jean III, duc de Brab., p. 282, noot 2.

(2) *De Maasgouw*, Jaarg. 1879, p. 20.

(3) Zie *Schinnen*.

(4) Men vergel. ED. ROSENKRANTZ, in *de Maasgouw*, jaarg. 1886, p. 12.

(5) *Ibid.* Men vergel. Mr. G. D. FRANQUINET: *Les Schoonvorst*, in *Publ.* t. XI, p. 230, en Baron J. de CHESTRET DE HANEFFE: *Renard de Schönau*, p. 5, s. s.

(6) *Ibid.*

(7) Jos. HABETS, *Op. cit.*, p. 273.

buitenleen) aan den Koning van Spanje, als heer van het spaansch gedeelte van Valkenburg.

Wynandsrade was de zetel van een leenhof. De heerlijkheid Vyle, gelegen in Condroz, lande van Luik, moest als manleen voor dit leenhof verheven worden (1).

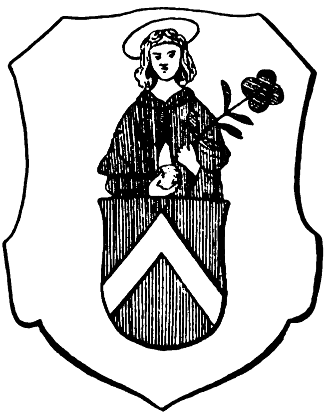
Kerkpatroon is de H. Stephanus.

Een brokstuk van het zegel der schepenbank van Wynandsrade hangt aan eene perkamenten akte van het jaar 1560. Men ziet nog een gedeelte van het beeld van den kerkpatroon, houdende in de linkerhand een bisschopsstaf.

Op eene akte van 27 Juni 1740, van „schepenen ende inwoonders der heerligheydt Wynatsraede", vonden wij het „gerichtszegele" in lak gedrukt. Ongelukkigerwijze is het erg versleten, zoodat het omschrift niet meer te lezen is. Slanghen geeft ons eene afbeelding ervan (2).

Het vertoont de beeltenis van den kerkpatroon, houdende in de rechterhand een palmtak, ter halverwege uitkomende achter een schild, beladen met een keper, zijnde het blazoen van de familie van den Bongard. Binnensrands leest men links: ANNO D'NI.

Dit zegel heeft tot grondslag gediend voor het samenstellen van het wapen der gemeente, dat den 18 Aug. 1868, bij Koninklijk Besluit, als volgt omschreven, aan de gemeente verleend werd:

Een schild van zilver, beladen met een HEILIGEN STEPHANUS *van natuurlijke kleur, in een bruin monniksgewaad en met een glorie van goud om het hoofd, in de linkerhand houdende eene bloem en in de rechterhand eene vrucht, de Heilige ter halverwege opkomende uit een schild van keel, beladen met eene keper van zilver.*

De wijze waarop de Heilige Stephanus in het wapen is voorgesteld, gaf „een verontwaardigd Wynands-

(1) *Publ.* etc. t. XVIII, p. 421 en t. XXIII, p. 382. Zie de verschillende leenen, die voor het leenhof van Wynantsrade moesten verheven worden, in hetzelfde deel der *Publ.*, t. XXIII, p. 377, v. v.

(2) *Bijdr. tot de gesch. van Limburg*, p. 192. Zie het zegel zelf op het Rijksarch. in Limb., doos *Wynandsrade.*

radenaar" aanleiding om het volgend schrijven te richten aan de Redactie van het tijdschrift *De Maasgouw* (1).

„De voorstelling van den H. Stephanus in ons gemeentewapen is wel een van de domste anachronismen en liturgische flaters in een gemeentewapen die mij bekend zijn. Wie heeft ooit gehoord dat de H. Stephanus monnik geweest is en nog wel een bruine pater, Franciskaan of Capucijn, en wie zag hem ooit afgebeeld met eene bloem en eene vrucht in de hand? De liturgische voorstelling is aldus: de H. Stephanus in de diaconale dalmatiek, dragende in den voorschoot van voornoemd kleed dien hij met de rechterhand ophoudt, steenen en soms in de linkerhand een palmtak. Volgens de oudste voorstelling, zag men steenen om zijn hoofd heen, als het ware de lucht doorklievende om hem te raken. Maar welke hagioloog heeft die fameuse voorstelling van den H. Stephanus uitgevonden? Het heeft veel van eene karikatuur van dezen Heilige!"

Het ware voorzeker te wenschen dat het Gemeentebestuur van Wynandsrade pogingen in het werk stelde om het wapen zoo te laten veranderen, dat het de verontwaardiging van geen enkel Wynandsradenaar meer kan opwekken.

---

(1) Jaarg. 1897, p. 51.

WITTEM.

(Arrond. Maastricht — Kant. Gulpen.)

De gemeente Wittem is gevormd uit het grondgebied der voormalige vrijheerlijkheden Wittem en Eys en ontleent haar naam aan de buurt Wittem. Deze buurt is sedert 1794 ontstaan en bestaat uit het oude kasteel en eenige huizen, alsmede een klooster met kapel. Vóór dien tijd bestond er slechts het kasteel.

De eenige verandering die de gemeente Wittem, sedert hare vorming door de Franschen, op het einde der vorige eeuw ondergaan heeft, is, dat bij de definitieve grensregeling, in 1843, een klein gedeelte van Sippenaken, dat aan Nederland werd afgestaan, bij Koninklijk Besluit van 20 Maart 1844, aan Wittem toegevoegd is.

Men vindt voor het eerst melding gemaakt van Wittem in een charter van het jaar 1125, wanneer zekere adellijke weduwe, Guda genaamd, haar vrijgoed aldaar aan de abdij van St Jacob te Luik overdraagt (1).

De oudst bekende heeren van Wittem stammen uit het huis van JULÉMONT, wapen: een uitgeschulpt kruis (2).

In de eerste helft der volgende eeuw kwam Wittem door aankoop in het bezit van Jan van COSSELAER, wapen: in zilver een uitgeschulpt kruis van azuur. Hij was een natuurlijke broeder van Jan III, hertog van Brabant en werd in 1345 door dezen laatsten met Wittem beleend.

---

(1) Jos. HABETS: *Limb. Wysdommen*, p. 24. Zie *Mheer*, p. 341.

(2) „Here Symoen van Joelemont" zegelt in 1366 met dit wapen, zie DE RAADT: *Sceaux armoriés*, t. II, p. 161. Volgens Hemricourt stamden zij af van de Scavedriesch, heeren van Wittem en voerden: in goud een uitgeschulpt kruis van keel. Zie *ibid.*, en *De Maasgouw*, Jaarg. 1894, p. 78, 79.

In 1390 verleende Johanna, hertogin van Brabant, aan Jan van Cosselaar, heer van Wittem, het recht om „het wapen van Brabant, gecarteleerd met des voors. Jans andere wapen, te dragen, zonder baston (bastaardstreep) ende syn alsten soon of naesten erven" (1). Door aankoop kwam de heerlijkheid in het bezit van Diederik van PALLANT, heer tot Wildenberg, aan wien Wittem door Frederik van Cosselaar, was verkocht geworden (2). Wapen van Pallant, zesmaal gedwarsbalkt van sabel en goud.

Keizer Karel V verhief in de maand October 1520, op verzoek van de weduwe van Johan van Pallant, Wittem tot vrijheerlijkheid, ten gunste van haar minderjarigen zoon Erard van Pallant. Luidens het keizerlijk patent had deze heerlijkheid „de hoge gerechtigheyt, put en galge en over de 50 mannen van het leen tot denzelven huys ende heerlijckheyt gehorende, ende is een leen, gehouden van ons hertoge van Brabant" (3).

Den 11 Maart 1629 vermaakte Floris II van Pallant, graaf van Kuilenburg en vrijheer van Wittem, de heerlijkheid vervolgens aan Philips Theodoor, graaf van WALDECK-PYRMONT; wapen: tweemaal gedeeld en tweemaal doorsneden, hetgeen negen kwartieren vormt. Het 5e kwartier in den vorm van een hartschild van goud, waarin eene achtpuntige zwarte ster *(Waldeck)*. Het 1e en 9e kwartier: in zilver een rood ankerkruis *(Pyrmont)*; het 2e en 8e kwartier: in zilver drie roode schildjes, geplaatst 2 en 1 *(Rappoltstein)*; het 3e en 7e kwartier: in zilver drie rood-getongde en goudgekroonde zwarte ravenkoppen, geplaatst 2 en 1 (4) *(Hoheneck)*; het 4e kwartier: in blauw een goudgekroonde rood-getongde zilveren leeuw *(Gleichen)*; het 6e kwartier: in zilver, bezaaid met liggende blauwe blokjes, een goud-gekroonde roode leeuw *(Geroldseck)* (5).

Ten voordeele van prins George Frederick van Waldeck-Pyrmont werd Wittem den 6 Oct. 1689, dat tot dan toe een Brabantsch leen gebleven was, door het leenhof van Brussel vrij-allodiaal verklaard (6).

---

(1) Jos. HABETS, *Op. cit.*, p. 26.
(2) *Ibid.*, p. 26.
(3) *Ibid.*, p. 26.
(4) Door enkele schrijvers adelaarskoppen genoemd.
(5) A. A. VORSTERMAN VAN OYEN: *Het vorstenhuis van Waldeck en Pyrmont*, p. 1.
(6) Jos. HABETS, *Op. cit.*, p. 26.

Genoemde George Frederik, prins van Waldeck, voerde, volgens Vorsterman van Oyen (1): tweemaal gedeeld en tweemaal doorsneden, hetgeen negen kwartieren vormt. Het 5e kwartier is het wapen van *Waldeck*, 1e kwartier in zilver een rood ankerkruis *(Pyrmont)*; 2e kwartier, in goud drie roode zuilen, geplaatst 2 en 1 *(Culenborg)*; 3e kwartier, in blauw een goudgekroonde, roodgetongde zilveren leeuw *(Gleichen)*; 4e kwartier, in zilver een zwarte adelaar (wegens de *domproostdy* von *Halberstadt)* (2); 6e kwartier, in blauw een zilveren maltheser-kruis (wegens de *Johannitter-orde)* (3); 7e kwartier, in zilver een omgewende, rood-getongde, goud-gekroonde, zwarte leeuw *(Werth)*; 8e kwartier, in blauw een gebogen zilveren kruis *(Wittem)*; 9e kwartier, gedwarsbalkt van zes stukken, zwart en goud *(Pallandt)*.

In 1717 kwam de heerlijkheid Wittem door aankoop aan baron Jozef Adolf van Pretlack, aanvoerder der Hessische lijfgarde en gouverneur van Giessen (4), die ze op zijne beurt wederom verkocht in 1720 aan Karel Godfried, graaf von GIECH, heer tot Buchau en Turnau, wapen: in zilver twee schapen-, volgens anderen, droogscheerdersscharen van keel, naast elkaar geplaatst, met de punten naar boven (5).

Een paar jaren later, 15 Juni 1722, kwam de heerlijkheid bij koopakte aan de familie van PLETTENBERG, wapen: gedeeld van goud en azuur. Zij bleef in het bezit dezer laatste familie tot aan de Fransche Revolutie.

In 1728 kwam de familie Plettenberg door aankoop in het bezit der vrijheerlijkheid *Slenaken*, tot in 1771 (6). Zij voegde deze heerlijkheid bij Wittem.

---

(1) Jos. HABETS: *Op. cit.*, p. 3.

(2) Dit wapen komt ook voor: in blauw een zilveren adelaar. *Op. cit.*, noot 1.

(3) Goed geblasoeneerd, zou dit eigenlijk moeten zijn: in zwart een zilveren maltheser-kruis. *Op. cit.*, noot 2.

(4) RIETSTAP in zijn *Arm. général*, 2e édit. t. II, p. 406, beschrijft het wapen eener familie Pretlack, uit Pruisen stammende, als volgt: in azuur rechts een omgewende wassenaar van zilver, links drie sterren van goud, paalsgewijze geplaatst.

(5) Men zie de beschrijving van het volledige wapen dezer familie, bestaande uit 9 kwartieren, bij KNESCHKE: *Deutsche Grafenhäuser*, p. 266, v.

(6) Zie *Slenaken*.

In 1732 werd Wittem te zamen met Eys en Slenaken tot een graafschap verheven van het Duitsche Rijk, hetwelk bij die gelegenheid stem en zitting voor diens eigenaar kreeg op de Westphaalsche gravenbank (1).

De Staten van dit kleine landje bestonden, op het einde der vorige eeuw, uit de ridderschap en de afgevaardigden der ingezetenen (2).

Te Wittem was de zetel van een hoofdgerecht voor de banken welke onder haar gebied ressorteerden. Het was samengesteld uit schepenen, genomen uit verschillende banken.

Mechelen maakte eertijds deel uit van het *oud hertogdom Limburg*. Van de schepenbank van Mechelen ging men in hooger beroep bij de hoofdbank van Baelen en van daar bij het leenhof te Limburg (4).

In 1215 schonk Hendrik III, hertog van Limburg, een landhoeve, met bouw- en weilanden, bosschen en andere aanhoorigheden, aan de ridders van St. Jan te Jerusalem. Hij droeg hun bij die gelegenheid tevens het patronaatrecht over der kerk van Mechelen. Sedert benoemde de commandeur den pastoor (5). In 1264 schijnen zij zich hier definitief gevestigd te hebben, want in dit jaar gaf hun hertog Waleram IV verlof om eenige gebouwen op te mogen richten naast het kerkhof. Tusschen de jaren 1579 en 1619 werd deze instelling opgeheven en bij de Commanderie van Aken ingelijfd (6). De landhoeve aan de ridders van St. Jan geschonken, heet heden nog: *der Herrenhof*. Naar hen werd ook Mechelen: *Herren Mechelen* genoemd.

In 1352 verleende Philippina, vrouw van Montjoie en Valkenburg, aan Jan, heer van Wittem, „die dorpen Mechelen en Wahlwyler myt haeren toebehoerten (7)".

Wittem, Mechelen, Partei, Nijswylre en Wahlwylre (een tijd

---

(1) Jos. Habets, *Op. cit.*, p. 27.
(2) *Ibid.*
(3) *Ibid.*
(4) A. de Ryckel: *La cour féodale de l'ancien duché de Limbourg*, p. 172.
(5) Jos. Habets, *Op. cit.*, p. 29.
(6) *Ibid.*, p. 26, v.
(7) *Ibid.*, p. 53, v.

lang ook Slenaken,) maakten later ééne schepenbank uit, onder den naam van *de bank van Mechelen*. Schepenen, uit deze verschillende plaatsen gekozen, vormden de hoofdbank van Wittem. Van daar ging men toen in hooger beroep bij de rijksgerechten (1).

Patroonheilige te Mechelen is St. Joannes-de-Dooper.

Wahlwylre, dat in 1362 aan den heer van Wittem geschonken werd, had eertijds zijne ejgen schepenbank (2).

Onder de parochie Wahlwylre behoord ook het dorp Nyswylre. Dit laatste bezit eene afzonderlijke kapel. Zij werd in de XIIe eeuw gebouwd en toegewijd aan den H. Dionysius.

Kerkpatroon van Wahlwylre is de H. Cunibert.

De naam van het dorp *Epen*, wordt in de oudst bekende charters zeer verschillend geschreven n. l. *Apine*, *Apina*, *Apinis*, *Epeno* enz.

Keizer Hendrik III gaf, in 1040, eene landhoeve aldaar gelegen aan zijne bloedverwante Irmengardis (3).

Een twintigtal jaren later, in 1075, gaf de aartsbisschop, Anno, van Keulen, het landgoed dat zijn voorganger, Herman, van Irmengardis ontvangen had, aan de kerk van O. L. Vrouw, op de trappen, te Keulen (4).

Epen behoorde eertijds tot *het oud hertogdom Limburg*. Evenals te Mechelen, ging men van de schepenbank van Epen in hooger beroep bij de hoofdbank van Baelen en van daar bij het leenhof te Limburg (5).

In het jaar 1289 schonk Jan I, hertog van Brabant, Epen aan Arnold van Julémont, heer van Wittem, in erfleen (6). Sedert is Epen met Wittem vereenigd gebleven. Epen bleef steeds in het bezit zijner afzonderlijke schepenbank (7).

In 1350 verklaarden de schepenen van Epen, ten verzoeke van Hendrik van Gronsveld, buggraaf van Limburg, dat de heer van Wittem in het bezit is en in leen houdt het dorp en het gericht van Epen „met synen toebehorten en dat sy heb-

(1) Zie *Slenaken*.
(2) ERNST, t. V, p. 111, v.
(3) *Publ.* etc., t. II, p. 331. Men zie *Oud-Valkenburg*.
(4) LACOMBLET, t. I, p. 143.
(5) A. DE RYCKEL, *op. cit.*
(6) *Publ.* etc., t. II, p. 331 en ERNST, t. VI, p. 457.
(7) JOS. HABETS, *Limb. Wysdommen*, p. 55.

ben gesien dat de heer van Wittem daer excerceert die hooghe herlicheyt over die ghenen die des lyffs hadden verbuert, als te delven, te rechten myt vuer ende myt flamme, sonder alleen die acht leenmannen in den dorpen van Epen voorscr. dewelcke ten allen tyde den hertog van Brabant toebehorden" (1).

Epen vormt van oudsher eene afzonderlijke parochie. De abdij van Burtscheid bezat er het vergevingsrecht (2)

Kerkpatroon is de H. Paulus.

Tot de gemeente Wittem behoort ook het grondgebied van de voormalige vrijheerlijkheid *Eys*. Het kapittel van St. Jacob te Luik had er, in 1124, bezittingen (3).

Van de schepenbank dezer vrijheerlijkheid ging men in hooger beroep te Aken en van daar in laatste instantie bij de rijksgerechten.

In 1369 bekende de voogd van Eys, dat de heeren van Wittem in bezit zijn „der overste herlicheyt van Eys ende dat sy (de heeren van Eys) dese herlicheyt tot eenen rechten manleen" van hen ontvangen (4).

De heerlijkheid Eys moest als achterleen (castrum ligium) voor het leenhof van van Wittem verheven worden (5).

De oudst bekende heeren ontleenden hun naam aan de plaats (6).

Door het huwelijk van Eva, dochter van Herman van Eys, kwam de heerlijkheid aan van GOOR, wapen: zie *Meyel*. Eveneens door huwelijk, n.l. van Maria van Goor, met Jan van STRYTHAGEN, kwam de heerlijkheid in het bezit dezer laatste familie, wapen: zie *Oud-Valkenburg* (7).

Vervolgens kwam de heerlijkheid door huwelijk aan Nicolaas van BREYL, wapen: zie *Limbricht*. Diens zoon Winand huwde tweemaal. Maria Odilia, dochter van zijne eerste vrouw, huwde

(1) JOS. HABETS: *Limb. Wysdommen*, p. 25.

(2) QUIX, *Gesch. der ehem. Reichs-Ablei Burtscheid*, p. 75, noot 1.

(3) ERNST: *Hist. de Limbourg*, t. VI, p. 124.

(4) JOS. HABETS: p. 26.

(5) *Ibid. Limb. Wysdommen*, p. 3.

(6) *Ibid.*, p. 3 en *Publ.* etc. *du duché de Limb.*, p. 331.

(7) Men zie de beschr. van de zegels van verschillende leden van dit geslacht bij de Raath: *Sceaux armoriés*, t. I, p. 420.

met Jan van den BERGH, genaamd TRIPS, wapen: zie *Eygelshoven*. Deze maakte aanspraak op drie vierden der heerlijkheid. Maar ondanks zijn eerste testament en zijn huwelijkscontract, had hij de geheele heerlijkheid vermaakt aan den zoon zijner tweede vrouw, Jan Renier van BREYL" (1).

Wijl hij echter het leenrecht van den heer van Wittem, in 1685, weigerde te erkennen, werden zijne goederen aangeslagen.

Dirk van den Bergh, genaamd Trips, stond zijne rechten af aan zijn schoonzoon Dirk Jan de WAHA, wapen: in keel een adelaar van hermelijn, gebekt en geklauwd van goud.

Deze laatste verkocht zijne rechten in 1722 voor 55.000 rijksdaalders aan den graaf van PLETTENBERG, wapen: zie *Wittem*.

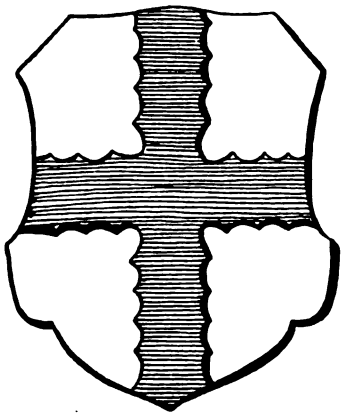
Deze vereenigde de heerlijkheid, ten minste gedeeltelijk, met Wittem.

Te Eys lag oudtijds een kasteel. Het werd in 1369 verwoest (2)

Eys vormt eene afzonderlijke parochie.

Kerkpatrones is de H. Agatha.

Het zegel der schepenbank, uit 1683, heeft een ovalen vorm en vertoont het beeld der kerkpatrones, staande ten vollen lijve, naar rechts gewend, houdende in de linkerhand eene groote nijptang en in de rechter een mandje met brooden of vruchten; binnenrands leest men links SANCTA, rechts AGATHA. Omschrift: DIT IS DER SEGEL DER VRIJHEERLIJKHEIT.... Hoog 4,5 en breed 3,5 c M (3).

Bij Koninklijk Besluit van 27 Jan. 1897 (n° 29), werd aan de gemeente Wittem volgend wapen verleend:

In zilver een uitgeschulpt kruis van lazuur (COSSELAER-WITTEM) (4).

(1) *Publ.* etc. *du duché de Limb.* p. 332.

(2) ERNST: *Hist. de Limbourg*, t. V, p. 127.

(3) Men vergel. v. D. BERGH: *Beschr. der vroegere Nederl. Gemeentezegels*, p. 28; de afb. van het zegel bij EG. SLANGHEN: *Bijdr. tot de gesch. van Limb.*, p. 192 en akte van 7 Juni 1683, doos, get. *Eys*, op het Rijksarch. in Limb.

(4) *De Maasgouw*, jaarg. 1897, p. 17.

NABERICHT.

Jarenlang was het de droom van wijlen den Eerw. heer Habets, de geschiedenis van iedere gemeente in Limburg te zien tot stand komen. Wat hij niet kon gedaan krijgen, hebben ook wij niet verwezenlijkt. Het eenige dat wij met dezen arbeid beoogden was, de locale geschiedvorsching eenigszins van dienste te zijn.

Aan den voet der bladzijden kan men genoeg de betuiging lezen, dat, zonder den voorafgeganen reuzenarbeid van den grooten ontginner der Limburgsche historie, dit werk niet te maken was. Deze hulde aan de nagedachtenis van Habets geldt ook die van zijn eersten en trouwsten Maecenas, wijlen Generaal de Stuers te Maastricht, en strekt zich uit tot zijn ridderlijken vriend, den heer Victor de Stuers, den onvermoeiden voorlichter en bevorderaar van geschiedvorsching en kunstbeoefening.

Nalezingen en Verbeteringen.

Blz. 51, wapen van Gelder-Gulik. Men vergel. de betere beschrijving van dit wapen op blz. 427, noot 1.

„ 53 *staat:* Gebroken slot te Velden, *lees:* te Grubbenvorst.

„ 60 „ jaargetijden, *lees:* jaargedingen.

„ 61 „ Schimmert, „ Schinnen.

„ 64 „ 1855, „ 1853.

„ 72 „ noot 1 „ noot 2.

„ noot 2 „ noot 1.

„ *Bongard.* De heeren uit dit geslacht, die heeren van Ter Heiden werden, namen een nieuw wapen aan: in zilver een dwarsbalk van sabel, vergezeld van drie hengsels van keel, 2 en 1. (T. XII dezer *Public.*, blz. 26.)

„ 83 „ Bocholtz werd als heerlijkheid enz. *lees:* Simpelveld met Bocholtz enz.

„ 90 „ *Leerodt,* wapen: leeuw, naar links gewend, *lees:* naar rechts gewende leeuw van sabel, geklauwd en getongd van keel.

„ 94 „ *Pallandt,* wapen: zes maal gedwarsbalkt van goud en sabel, *lees:* van sabel en goud.

„ 100 *Buggenum.* Slanghen zegt op blz. 48 van t. XVI dezer *Public.* „Ten aanzien van het rechterlijke was het land van Horne verdeeld in vijf dingbanken: Haelen, Horn, Neer, Heythuizen en Ophoven". Hieruit leidden wij af, dat zich de schepenbank van Buggenum in die van Haelen, (tevens hoofdbank,) had opgelost. Later is ons echter gebleken, dat de schepenbank van Buggenum steeds is blijven voortbestaan.

Blz. 104 *staat* Caderiendis, *lees:* Caderiensis.
„ 105 „ bonarum, „ bonorum.
„ 112 „ in den rechten „ in de rechten.
„ 125 „ Steenrekusken „ Steenrebusken.
„ 126 *Elsloo.* In de Chronique de l'abbaye de Saint-Trond, éditée par le chevalier C. de Borman, lezen wij blz. 237, v.: „Didicimus quoque a nostris antiquioribus, quod Eltae villa magna et aecclesia ejus nostra fuisset, quae non longe a Trajecto supra Mosam posita est". De heer de Borman meent (ibid.), dat hier Elsloo bedoeld wordt. O. i. kan men hier ook aan Eelen, bij Maeseijk, of aan Nieuwstad, oudtijds Elsen, denken. Doch, al zou ook de annalist Elsloo op het oog gehad hebben, dan kan het eene licht verklaarbare vergissing zijn.

Rodulfus, abt van St. Truiden, zag zich in 1121 genoodzaakt de abdij te verlaten. Hij zocht eene schuilplaats te Keulen. Van Maastricht begaf hij zich naar het kasteel te Eyselo (Elsloo). Daar trof hij den proost van St. Lambertus te Luik, Andreas van Cuyk, naderhand bisschop van Utrecht, die ook wegens de Luiksche onlusten uitgeweken was. Te Elsloo kan Rudolfus wel vernomen hebben, welke band er tusschen Hengelo en St. Pantaleon te Keulen bestond.

Van Elsloo begaf hij zich „ad virum nobilem Gozguinum de castello Facolmonte". Van Valkenburg ging hij naar Keulen. Tijdens zijne tweejarige ballingschap was hij abt van St. Pantaleon te Keulen. Hij overleed als abt van St. Truiden in 1138.

De aanteekeningen, waarvan de annalist op blz. 237 spreekt, werden in de laatste levensjaren van Rodulfus opgesteld. En zoo kon het geheugen den ouden abt wel hebben parten gespeeld, zoodat hij St. Truiden met St. Pantaleon verwarde.

Blz. 145, noot 2, staat: Geb. *lees:* Ged.
„ 150. *Grevenbicht.* In de studie: Obbicht et Grevenbicht, Monnaies frappées dans ces deux seigneuries, par le Baron *J. de Chestret de Haneffe*, vonden wij belangrijke bijzonderheden over deze heerlijkheid, (p. 17, v. v.). Vooreerst merken wij aan, dat Grevenbicht in de volkstaal kortweg Beecht of Bicht, in tegenstelling met Obbicht genoemd wordt; ten tweede dat het woord *greven* niet aan den tweeden naamval van graaf, maar aan moerasgrond of laag gelegen

grond doet denken. Zoo noemt men nog te Eysden (belg. Limb.) de moerasgronden: *Het Greven*. Grevenbicht beteekent derhalve: Neerbicht, in tegenstelling met Obbicht of Hoogbicht.

Grevenbicht ging in hooger beroep, zegt Baron de Chestret, te Aken, en was dus eene rijksheerlijkheid.

Heeren van Grevenbicht waren Hendrik van Reifferscheid, heer van Bedbur, getrouwd met Joanna van Kessenich. Omstreeks 1330 verkochten zij hunne goederen te Kessenich en te Grevenbicht aan Willem V, markgraaf van Gulik. Den 20 April 1335 ruilde deze die goederen met Otho van Born, heer van Elsloo, gehuwd met Catharina van Wildenberg. Hun zoon Otho, die kinderloos was, schonk de heerlijkheden Elsloo en Grevenbicht aan zijne halfbroeders, uit het huwelijk zijner moeder met Reinard van Schönau (Schoonvorst). De kleinzoon van dezen Reinard, n.l. Conrad II van Schoonvorst, sloeg munt, als heer van Grevenbicht.

In 1524 was Jan, hertog van Kleef en Gulik, heer van Grevenbicht. In dit jaar verpandde hij Grevenbicht aan Willem van Vlodrop-Heumen. Tusschen 1561 en 1580 werd de pandsom afgelost.

Tegen de helft der XVII[e] eeuw verkocht de hertog van Gulik de heerlijkheden Born en Grevenbicht aan baron Jan-Arnold de Leerodt, kannunnik van St. Lambert te Luik. Grevenbicht maakte toen deel uit van het ambt Born.

De kapel van Grevenbicht is toegewijd aan het H. Kruis. Ook het zegel der schepenbank vertoont een kruisbeeld (Christus aan het kruis). Wij vonden het gedrukt op eene akte van den 20 December 1719, waarin „stadhouder ende schepenen der heerlyckheydt Grevenbicht" dit zegel noemen hun „gewoonlycken schepenzegel". Omschrift: S. SCABI: IN GREVENBIECHT. Middel. 4 c.M. (Archief van Obbicht, thans in het Rijksarchief te Maastricht.)

Blz. 166. *Gulpen*. Wat het rechtswezen betreft, vergel. men *Margraten*.

„ 174 *Heer*. In noot 2 staat: „In 1248 werd deze verblijfplaats genoemd St. Mariënbron". Behalve het jaartal, moet deze zin wegvallen. (Men vergel. G. D. FRANQUINET: Invent. van Kloosterrade, blz. 42.)

„ 176 *Heer*. „Van de crimineele vonnissen ging de schepenbank van Berg in appèl te Heer". *Lees:* Wat het crimineele betrof, behoorde Berg onder de schepenbank van Heer.

Blz. 188 staat: S. Scabinorum, *lees:* Sigillum Scabinorum
„ 205 „ *(Buren)*, *lees:* (Arkel).
„ 211 „ Horet, *lees:* Horst.
„ 228 „ Keizer Otto, *lees:* Keizer Otto III.
„ 236 „ Printhagen *lees:* Strijthagen.
„ 253 *Maastricht.* Luidens het eerste artikel der *Oude Caerte* bleef de stad onzijdig, ingeval van oorlog tusschen de twee souvereine heeren.
Het stadhuis, in de oorkonden van 1229 genoemd burgerhuis, (domus civium,) en in 1243 gemeentehuis (domus communitatis), of dinghuis, (pretorium,) lag op de Kaarsenmark. (G. D FRANQUINET, in het Jaarb. voor Limb., 1874, blz. 160, v. v.)
„ 277 *Maastricht*, noot 5. In de middeleeuwen waren de proosten der Munsterkerk te Aken hofkapelanen des Keizers. (QUIX: Der Kreis Eupen, blz. 32, noot 3.)
„ 280 3e noot, staat op het einde: „De pistorij" enz. Deze volzin moet vervangen worden door de volgende aanteekening van wijlen H. P. H. EVERSEN in de *Maasg.* van 1882, blz 658: „De Pesterie lag tegenover den langen gang van St. Servaaskerk, naast de voor eenige jaren afgebroken tiendeschuur".
„ 301 staat: daargesteld, *lees:* aangesteld.
„ 371 *Nieuwstadt.* Het ambt *Millen* bestond uit Millen, Gangelt en Vucht (Waldfeucht.) (M. JANSEN: Inv. van Sittard, I, blz. 87).
„ 408 staat: Hendrik van Bourbon, *lees:* Lodewijk van Bourbon.
„ 450 *Sevenum.* Over de tijdelijke vereeniging van Horst en Sevenum tot ééne gemeente, zie blz. 212.
„ 380 staat: Siginald, *lees:* Siginand.
„ 509 „ Montoerts, „ Montforts.
„ 526. *Valkenburg.* De valk op het zegel van Goswin IV, heer van Valkenburg, uit 1202, is naar links gewend, doch met omgewend hoofd naar rechts ziende. De leeuw op het wapenschild dat Dirk II, in de linkerhand houdt, is enkelstaartig en naar rechts gewend voorgesteld.
„ „ noot 3, staat *en* p. 71, dit moet wegvallen. In de plaats leze men: Men vergel. het orig. zegelafdruk, op het

Rijksarch. in Limburg, in meergemeld arch. van het klooster van St. Gerlach.

Blz. 530. Butkens, in de Trophées de Brabant, t. II, p. 321, geeft eene afbeelding van het blazoen van Valkenburg. Zij is versierd met den leeuw van Valkenburg met in het schildhoofd een barensteel van twee hangers van azuur.

INHOUDSTAFEL.

Naamlijst der gemeenten.

Naamlijst der heerlijkheden en schepenbanken

welke, na de Fransche Revolutie, niet tot gemeenten verheven zijn.

Afferden, *zie* Bergen.
St. Anthoniusbank, *zie* Cadier en Keer.
Baerlo, *zie* Maasbree.
Blitterswijk, *zie* Meerlo en Wanssum.
Breust, *zie* Eysden.
Cartils, *zie* Wylre.
Dieteren, *zie* Susteren.
Eckelrade, *zie* St. Geertruid, Gronsfeld.
Epen, *zie* Wittem.
Eijs, *zie* Wittem.
Geijsteren, *zie* Wanssum.
Heugem, *zie* Gronsfeld.
Heyen, *zie* Bergen.
Hengelo (Hasloa), *zie* Elsloo.
Lottum, *zie* Grubbenvorst.
Mechelen, *zie* Wittem.
Middelaar, *zie* Mook.
Millen (ambt), *zie* Nieuwstad.
Oost, *zie* Eysden.
Oyen, *zie* Broeckhuysen.
Rimburg, *zie* Ubach-over-Worms.
Spraelant Oostrum, *zie* Venray.
Strucht, *zie* Schin-op-Geulle.
Swolgen, *zie* Meerlo.
Terblijt, *zie* Berg.
Vaesrade, *zie* Nuth.
Visschersweert, *zie* Roosteren.
Vylen, *zie* Vaals
Wahlwylre, *zie* Wittem.
Well-Bergen, *zie* Bergen.

Naamlijst der familiewapens.